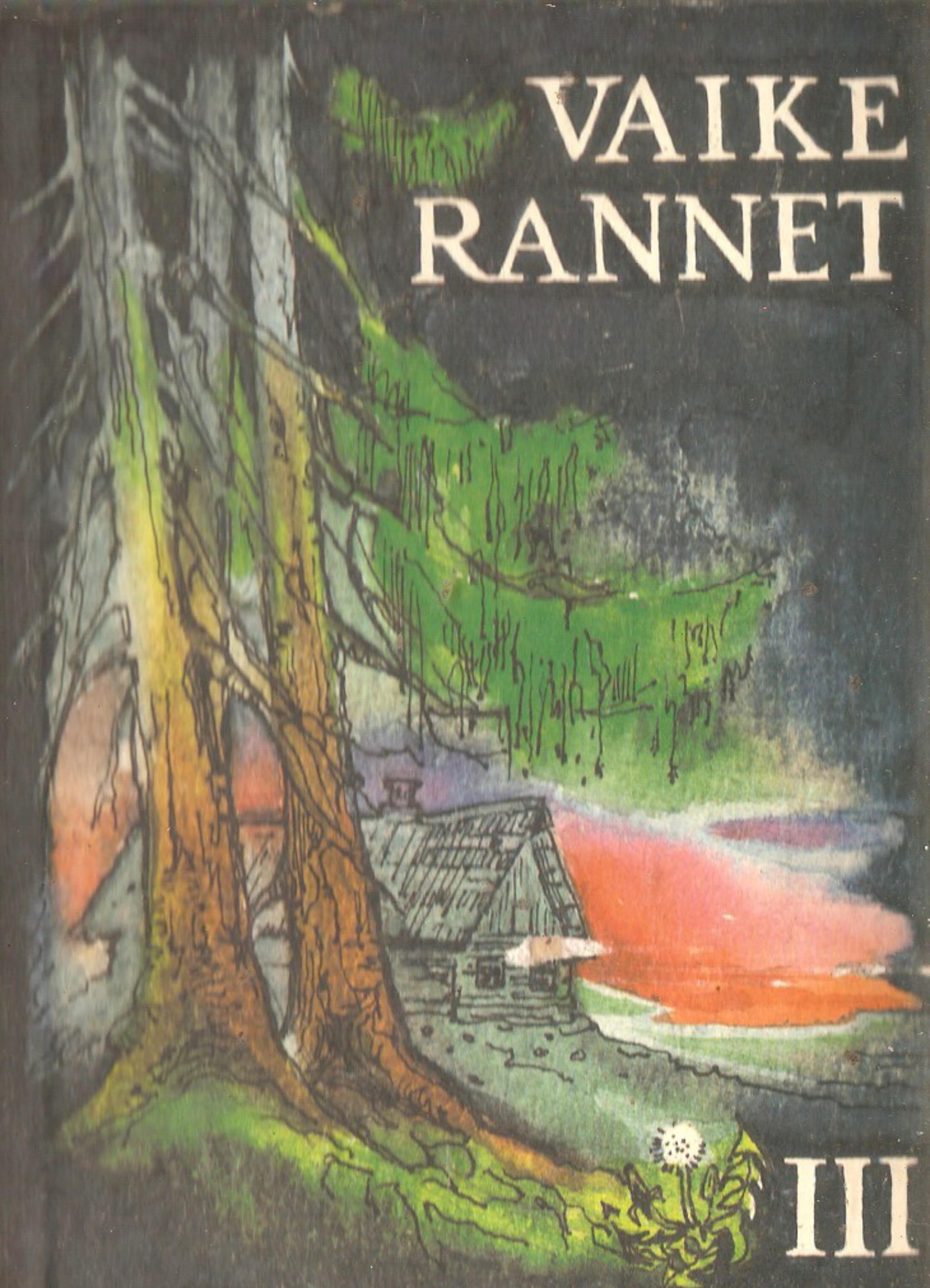

VAIKE
RANNET

KIVID-JALEIB

VAIKE
RANNET

III
KIVID-JALEIB

VAIKE RANNET

KIVID JA LEIB

Autori siiras tänu firmadele

Aktsiaselts Rehkalt

Kauplus «Volga»

Trükikoda «Ühiselu»

© Vaike Rannet, 1992

Taevas laskus süngelt maadligi, hilissügisese päevad olid hallid ja rusuvad. Heitlikust, rapsivast tuulest kistuna lohiseid rebitud servadega pilved üle laotuse, tumedad ja halvaendelised, igaühel kaenlas lõputu hulk vihmamärga. Sadas tühimuseeni visalt, masendavalt. Maa ei tahtnud ega jaksanud enam juua. Põllumullast oli saanud püdel pori, läiklesid lugematud loigusilmad, virvendasid pikad veeviirud. Kõik ümberingi oli kurvalt longus, trööstitult kõssis.

Haruharva juhtus siiski ka väikesi imesid. Keset laia ladinat helgatas äkki piivelohede vahelt kirgas päikesepaiste, pani eretama puuokstele klammerdunud suured, ümmargused piisad. Nõtked leinakased sädelesid, nagu oleks keegi neile pillavalt hõbekeesid külvanud. Muinasjutuhelmeid jätkus põliste pärnade raagus käsivartele ja suurte sangleppade pahklitele turjakühmudele. Iga piisakese südamest kumas päikeseküld, tipul sirendas lõbusalt tibatilluke, vilkalt värelev vikerkaar.

Nagu elus enamasti ikka, jätkus võluvaid imet vaid viivuks, ainsaks hapraks hetkeks. Karm käsi sakutas paksu pilveräsu laas päikest varjama, sillerdavad rüü kadus — jälle oli maailm risakil, inetult tuhmjas. Kalk rõskus tungis hingepõhjani, tegi sõnakehvaks ja pahuraks, nukraks ja õnnetuks, väsitaks.

Vintskeelt veniv sügis ootas pikisilmi korralikku külma. Jah, lgatses või üsna kärekrõbedat pakast, naksaku see pealegi oma härmaküüntega. Ainsa õõga tekiks teedele kõva põhi alla ja peatselt kataks kogu maad õrnhell helbetekk. Põllud tahavad ometi puhata, niidud ja heinamaad mõnusalt nurru lüüa, orased vaadata omi väikesi armsaid unenägusid. Inimesed aga rõõmustaksid toasoojast — tore on tõtata jäise õuehinguse käest kuuma ahju kaisutama!

Jah, mida rutem talvele keerab, seda parem. Hahkhämarad, kitsilt lühikesed päevad ja varesekarva pikad nädalad ei tundu siis enam nii pimedad ja lõputud; looduse nägu saab puhtaks, pehmeks, lumehelbedaks. Ainult et veel pole kõik koristatud, mida kehvaks kurnatud maamuld kasvatas. Varakult kohale kihutavad külmasellid lõpetavad järsult põllutööd ja nolpsavad aitäh ütle mata endale kõik lohakile jäetu. Ahnelt parastades, jultunult irvitades. Halastust ei leia mullas konutavad sööda-juurikad ega põllule köötsutama jäänud kapsapead, naksatakse ära iga viimane kui ülesnoppimata kartulipabul. Mõnuga keeratakse kael kahekorra haletaval, kasvama unustatud maisil, lõikamata jäänud haibakal teraviljal.

Mis sinuga ometi on, põllumees? Alles kümmekond aastat tagasi olid vägagi varmas saaki salve koguma, ei patustanud sa jumalavilja ega lahke mullapõue vastu, ei jätanud põhukõrtki vedelema. Sulle on ränka ülekohut tehtud, sinu hing haigeks hirmutatud — ja sa ei hooli enam millestki, oled kaotanud lootuse...

Varsti saabub talveisa, lööb tõredalt kokku oma suured helbekirjalised käpikud, ja juba lemmetabki lumepihu. Katab tegemata tööd ja pakasepoiste kurjad vallatused kinni koheva, kauni väibaga; peidab kevadeni kõik, mis võiks kunagise hea peremehe silma riivata.

Novembri alguspäevil läkski taevast selgeks, hakkas tõsi-meeli karguma. Nii ööl kui päeval tegi väikestviisi külma, pilutas vahel peotäishaaval teravaid jäänõelu ja hõljutas harva sekka sakilisi säravvalgeid tähekesi. Jõudis loikudele krõmps-kooriku peale vedada ja maapinna rontkõvaks kahutada, tegi teed tahedaks. Tali tuleb!

Ilmataat otsustas aga kiuslikult naljatada, nagu ta seda Eestimaal aastalõpukuudel ikka tihtipeale ette võtab — otse enne Mardipäeva tuuris päris Kadri-viguritega lagedale. Vajutas üheainsa õhtupooliku ja mõne esimese öötunni jooksul taeva uuesti madalaks, raskelt hämutama — vedas kohale suure sula, pani külma vihma jälle sabisema, loopis pahuralt lobjakat sekka, uputas orased kleepjasse mudasse ja muutis külavaheteed päris põhjatuks.

Inimeste näod tõmbusid aina mornimaks, kulmud üha kurjemalt kipra, tülpimus ja lootusetus muudkui kasvas...

ESIMENE OSA

Esimene peatükk

1

Pimedus oli tihke, läbitungimatu.

Kustas Lokk seisis oma kabineti akna all, otsmik surutud vastu külma klaasi. Hulk aega tagasi tõusis ta elutoas vaik-selt diivanilt; uni ei tulnud ega tulnud, mõtted vaevasid üha julmemini. Ta riietus valgust läitmata ja libistas end korteri-uksest hääletult välja. Laskus astmete seinapoolseid servi pidi ettevaatlikult alla, et trepp ei nagiseks. Öövaht on ergas, kohusetruu — ta ei maga kadunukese Assmanni Antsu kom-bel, tema valvab tõepoolest. Ei olnud sugugi tahtmist mehega silmitsi sattuda, enda peaaegu et öise liikumise kohta aru anda.

Oma tööruumi jõudes Kustas tuld ei süüdanud. Leidis koba-misi tee akna alla — ja nii ta seal seisis, juba õige kaua. Lauakell raius ükskõikselt sekundeid — hoolimatult, lakka-matult, valjusti. Põlv tegi haiget, aga see valu tundus tühine; hinges peksles meeletu ahastus. Onnetust saunaskäigust oli möödas juba kaks päeva ja kolm ööd, hinge piin'aga ei taga-nenud. Pigem tugevnes.

Kustas süfus rusikad tugevasti aknalauale. Miks on elu nii ääretult ülekohtune ja kuri? Miks andis ta uskumatult suure õnne, et seda kiirustades lõplikult tagasi võtta? Ja mitte üks-nes võtta, vaid kõik kaunis ja õrn lootusetult purustada, ine-tult poriseks pilduda. Miks?

Ränkvalus laine mattis ta jälle enda alla, mõtted ei kuula-nud sõna. Uuesti tajus ta sama vapustavat piina nagu siis, kui ta hilisõhtul koduükselt minema tormas, kõrvus Mari-Eltsu ehmunud hääle.

Mari-Elts pettis teda! Nii õrn ja puhas, kütkestav ja kait-setu, ja pettis? Mari-Elts, imeline ja armas — pettis... Kui lõpmata usaldavalt ja siiralt oskas ta öelda, et ootab temalt last... ja lisas pisut kartlikult, et ei tea, mis nüüd

saab, kas Kustas temaga üldse abiellub — isa on ju kunagine kulak.

Kustas loomulikult ei kõhelnud hetkegi, oli pimesi õnnelik. Peale pulmi ootas igatsusega lapse sündi. Armastas piiritult oma naist ja last. Oma naist? Kirjade järgi jah oma naist. Oma last? Lapski on ametlikult tema oma. Nüüd aga selgus, et isa on hoopis... Neetud, neetud!

Kustas püüdis end kokku võtta. Mõtted tuleb sundida rahu-likuks, süda tundetuks, muud teed ei ole. Nii otsustas ta juba samal kõledal ööl, kui pärast sihitut ekslemist end äkki pea-ukse lähedal kõrgete sammaste vahel seismas leidis, suure musta klaassildi ees:

LINNUPETTE MASINA-TRAKTORIJAAM

Pimedas polnud näha ainsatki kirjatähte, ent ometi kuma-sid need ta silme ees kollakatena, pisut kullatoonilistena nagu päevavalguses. Traktori jaam... Traktori jaam?

Hinge peab tekkima tuimus, ükskõiksus.

Linnupette traktori jaam...?

Enne Mari-Eltsu oli traktori jaam oma inimeste ja tööde-tegemistega esmatähtis. Asugu mehed ja masinad uuesti esi-kohale; töö on ainus sõber, kellega rassides rängast südame-valust ehk üle saab. Aga edasi?

Mari-Eltsule peaks ütlema, et võtku oma tütar ja mingi lapse tõelise isa juurde, elagu õnnelikult.

Kui ta viimaks lähebki? Lootusetu üksildus peale nii suurt õnne — ja õnnetust...? Ei, elu Mari-Eltsuta oleks lakkamatu piin. Aga elu Mari-Eltsuga? Näha päevast päeva ta silmi, mis tunduvad ausad, tegelikult aga varjavad inetut petmist ja valet — kas see on elu? Talutav?

Tol rängal tõe teadasaamise ööl rändas ta väga kaua mööda põldudevahelisi konarlikke teid. Arvas, et ei leia enam kunagi koduteed ega tahagi leida, aga lõpuks astus ometi öövaikuses aegamisi trepist üles. Mari-Eltsu peab püüdma mõista, kinni-tas ta endale. Lootusetult ummikteel olemine sundis valima halastamatut moodust — haaras teda päästerõngaks ja lavas-tas koguni õnnetuse, jätmaks muljet, et trepil kukkumise tõttu sündis laps enneaegselt. Teise mehe sigitatud laps...! Olgu see libekeelne Roland Kriisa igavesti neetud!

Mari-Elts tõi endaga kaasa suure armastuse, kuuma kire ja piiritu õnne. Kordagi polnud ta silmis märgata muret, hirmu, häbi. Ega iseenda õnnelikud silmad ei oska ega vist tahagi tabada teise pilgust kurbust.

Kui ta tol rängal hilisööl õige vaikselt korteriukse avas, tuli Mari-Elts ärevana vastu. Naist nähes tormas ahastus nii laas-tavalt hinge, et Kustas toolile vajus ja pea käte vahele haaras.

«Mis sinuga ometi on?» ehmus Mari-Elts. «Midagi on vist väga hullusti? Ütle!..»

Kustas vaikis.

«Miski vapustas sind hingepõhjani, tõsi?» Mari-Elts oli seda-võrd ärevil ja hirmusegane, et Kustas hakkas tahes-tahmata vastust otsima. Imelik, kuidagi ei leidnud, mida öelda.

«Kustas,» sosistas Mari-Elts, «kui sa minust natukenegi hoo-lid, pead mulle oma muredest kõnelema.»

Kui ma sinust hoolin, kordas Kustas endamisi kibevalusalt. Hoolin väga, kõigele vaatamata. Püüan sind säästa, ehkki õigem oleks otsemaid seletust nõuda. Tuleks lendu paisata karme, hukkamõistvaid sõnu — ent ta kuulis end väga vaik-selt valet lausuvat:

«Vana peahaav... talumatult tugev valuhoog...»

«Miks sa ometi ei öelnud?» Mari-Eltsu hääles tundus heli-sevat kergendust. «Mina juba mõtlesin, et...» Ta pani sõrmed huultele.

«Mida?» küsis Kustas valvsalt. «Mida sa mõtlesid?»

«Oh, ma ei tea isegi... Ehmusin. Kartsin, et... et olen sind millegagi pahandanud. Kas veel ikka valutab?»

«Jah, Mari-Elts. Valutab. Väga.»

«Aga kodunt nii viisi minema tormata...? Miks?»

«Vajasin üksindust, et... üle saada.»

«Tule, aitan sul lahti riietuda,» kutsus Mari-Elts. «Heida voodisse.»

Kustas jäigastus.

«Ei.»

«Varsti on hommik, pead pisutki puhkama. Valu annab ehk tagasi.»

See valu ei möödu iial, teadis Kustas. Halastamatu tõde hii-lis hinges ringi ja tegi meeletult haiget.

«Tule voodisse,» keelitas Mari-Elts.

«Tee mulle ase diivanile.»

Mari-Elts vaatas mehele uurivalt näkku, pidi midagi pärima, kehtis aga vaevumärgatavalt õlgu ja täitis vaikides Kustase soovi.

Edasine oli hulga piinavam, kui arvata võis. Kustas ei maga-nud silmatäitki, pelgas hommikut. Pühade kaks pikka päeva tuleb olla koos Mari-Eltsu ja lapsega. Hinges närib mee-

heide, aga ometi peab käituma nagu alati. Kas õnnestub? On sellel üldse mõtet?

Aeg-ajalt tabas ta endal Mari-Eltsu kartliku, äreva pilgu. Oli see hirm, et ta on midagi teada saanud? Või mure oma mehe tervise pärast? Ei tea. Ei tea...

Mari-Elts tuletas ettevaatlikult meelde, et ema ootab neid külla. Ei, kohtumine Elts Korneliga on liigne katsumus, lööb lõpliku mõra niigi katkemise piiril võbelevasse, viimseni pingul vaoshoitusse. Kustas vabandas halva tervisega ja Mari-Elts ei korranud minekusoovi.

Kellaosutid seisisid lausa paigal; aeg oli end kuhugi mõtisklema unustanud.

Täna on ometi ükskord jälle harilik argihommik.

Mida see endaga toob? Head vaevalt. Lisaks tuikavale valule luurab kõrvetav häbi — mehed pimedas saunas ju naersid tema üle. Parastati, irvitati kahjurõõmsalt. Peamine ilkuja oli Joosep Lahka, tema häält tundis Kustas eksimatult. Tegelikult ei ole selle mehe ütlemissed kuigi kaalukad, Lahka põlgus või poolehoid pole eriti tähtis. Tema enese üle muiatakse üsnagi tihti ja päris avalikult, kuna ta haiglasest armukadedusest ajendatuna alalõpmata oma naise kannul ringi kihutab. Teisi saunasolijaid hääle järgi kahjuks — või õnneks? — ära ei tundnud. Iga mees, kes vastu juhtub, võib kõigest teada. Inetud jutud levivad ju kulutulena, suure mõnuga kiputakse teiste kohta nimelt halba rääkima. Saunas oli mehi tõenäoliselt käputäis, aga küllap Lahka vahepeal hoolitses, et kumu leviks.

Kustase käed tõmbusid rusikasse. Maha tuleks lüüa see vanaeidelik vatraja — laimaja, vastik lontrus! Aga oota-oota, miks nii käredalt? Inimene rääkis ju tõtt, selget tõtt. Tegi seda jah õelalt irvitades, aga laimanud pole ta ei Mari-Eltsu ega teda ju sõnagagi...

2

Novembrikuine napp valgus, udutavast vihmast tumehall ja kartlik, jättis vana mõisapargi veel ikka peaaegu öisesse pimedusse; kõrgete puude latvade kohal võis taevast rohkem aimata kui näha. Ometi oli aeg jõudnud venida nii kaugemale, et kontoris tulid valjusti juttu ajades peazootehnik Soorand ja pearaamatupidaja Kukk. Nemad on tööpäeva alustamisega alati väga täpsed — aga mis seal imestada, mõlemad elavad ju samas majas.

8

Lähenesid kiired, tippivad sammud. Naabertoa uks avati kärke liigutusega, ja kohe sulgus see kerge kolksatusega. Arveametnik alustab tööd pigem veerand tundi varem kui viis minutit hiljem — tubli noorik, äärmiselt kohusetruu ja asjalik.

Keegi trampis mütsudes jalgu, nagu oleks õues poole meetri jagu lund. Kostis teretamist, harjumust mööda lasti lendu igahommikusi naljatusi. Jah, tulijaid oli nüüd õige mitu.

«Kustas tahtnuks olla siit nii kaugel kui vähegi võimalik. Kus? Eks ikka paigas, kus valu, häbi ja ahastus vahetpidamata ei näriks. Kas on üldse maapeal sellist kohta? Ei vist.

«Peremeest pole veel näha olnud?» kostis traktorist Jull Kärbi vali küsimine. Vastust ei olnud kuulda, aga Julli raske astumine lähenes.

Kustas süütas kiiruga laualambi, istus ja pilgutas valgusega harjumatu silmi. Ta püüdis teha nägu, et tegeleb olulise kirjatööga, tõstis juhuslikke pabereid ühest virnast teise.

Koputati. Enne, kui Kustas jõudis sisse kutsuda, lükkas Jull ukse lahti. Teretas napilt, vajutas ukse oma seljataga hoolikalt kinni ja jäi murelikuna seisma.

Kustas tundis, et mees ootab temalt mingit küsimist või ütlust, aga ei taibanud, mis see peaks olema. Kas oli Julliga enne pühi mingi kokkulepe? Sai talle midagi lubatud?

«Eks võta platsi.» Kustase hääl oli sedavõrd kähe, et sõnadest ei saanud aru. Ta kõhatas kergelt ja kordas öeldut. Jull heitis käega.

«Aega on napilt. Kole napilt.»

«Väljas alles pime nagu kotis, kuhu nii kiire?» Kustas imestas, kui igapäevaselt ta kõneldas suutis.

«Direktor, sa oled täitsamees. Arvan, et saad minust aru.»

Kustas kergitas ootavalt kulme.

Jull välgutas korda paar oma teraseid silmi.

«Võta «Willis», teeme väikese sõidu,» ütles ta tungivalt.

«Kuhu?»

Ehkki uks oli tugev, tammine, kuulatas Jull seljataha koridori.

«Tähtis asi,» sõnas ta poolsosinal. «Kõigepealt pöörutame minu juurde koju. Teepeal räägin.»

Kustas uuris Julli tõsist, ärevat nägu. Pidune ta ei ole ja südamel tundub tõepoolest midagi õige pakilist.

«Sõitmise vastu suurt poleks, aga mul on hulk kiireid asja-

9

toimetusi, pean tingimata kohal olema. Teeme selle lõbureisi ehk veidi hiljem? Või koguni homme?»

«Lustisõidust on asi kaugel. Siin pole koht ega aeg seda lugu üksipulgi arutada.» Jull kortsutas kannatamatult kulme, hõõrus peoga oma tugevat kandilist lõuga. «Olgu niipalju öeldud, et esimene sõit on meile Sabatale, sealt aga kihutame otsejoones alevisse.»

«Mis teoksil?»

«Pagan võtaks sind ja su pärimisi... Aga olgu. Võtame kodunt paar kasti peale, alevi otsime Truusilla üles,» selgitas Jull vintskelt.

«Toh-oh? Mis juhtus, et otsejoones julgeolekusse kipud?»

«Ära rohkem küsi, raiskad aega. On vaja, et kaasas oled. Seisad minu eest, kui mulle turja karatakse.»

«Mõttele õige otsaga, mees,» pahandas Kustas. «Kas ma sinna kaasa tulla üldse tahan? Sulle abiks olla? Kuidas saan ma sind kaitsta, kui mul aimugi pole, millega sa toime tulid?»

«Toime tulid, toime tulid,» osatas Jull närviliselt. «Tegin suure heateo, riiklikus mõttes. Mõistad?»

«Ei. Kui heateo, miks sul püksid püüli sõeluvad?»

«Tõmba omale midagi selga,» käsutas Jull kannatamatult. «Näe, müts on siin. Tule!»

Tee oli konarlik, vana «Willis» kolises nagu jaksas ja jutujamamisest ei tulnud esialgu suurt midagi välja. Ainus, mida Kustas oma korduvatele pärimistele vastuseks kuulis, oli Julli mõmatamine:

«Pärast räägin.»

Enne silda, Sabata küla teeotsas võttis Kustas kiiruse maha.

«Kui sa kohe ei selgita, milles asi, keeran otsa ringi. Käitunud nagu poisikel!»

«Ole täitsa, sõida edasi.» Jull ohkas, silmitses möödalibisevat sügisnukrat, raagus kasesalu ja pööras pilgu lõpuks Kustasele. «Nädalapäevad tagasi, just siis, kui kõva kõmin Ungarist meie kanti hakkas kostma, sattusin juhuslikult salajase relvalao peale.» Jull ootas, et Kustas sellise põrutava uudise kohta midagi ütleks, vähemalt mehemoodi imestaks, aga auto vuräs endistviisi edasi ja Kustas vaikis — ainult et tundus väga pinevil.

«Niimoodi jah,» jätkas Jull. «Kaalusin välkkiirelt, mida teha. Seda ohtlikku laadungit samasse paika jätta ju ei tohitud,

omanik oleks võinud iga minut oma varanduse sealt sootuks teise kohta varjule viia... või koguni käiku lasta. Tarisin kassid koju.»

Kustas ei öelnud ikka veel midagi, heitis vaid silmanurgast kurjapoolse pilgu.

«Ja-jah, tagantjärele saan aru,» jätkas Jull sellepeale ärritunult, «et kogu kupatus oleks tulnud jalamaid ametivõimudele üle anda. Aga minu käes oli see krempel ometi kah täitsa kindlas kohas!»

«Miks sa leiust teatamisega viivitasid?»

«Ungari madin on ajanud Maarjamaal mõnelgi meele üsna ärevaks ja jutu okkaliseks, tõsi? Mida sa selle kohta ütled?»

Kustase kulmude vahele tekkis sügav kurd.

«Hõimuvõimude juures toimuvad rängad lood,» sõnas ta morinilt. «Kaldun arvama, et meie siin ei tea kaugeltki täit tõde — ega saa vist eales õiget põhja kätte.»

«Tallinnas ja Tartus olevat üliõpilased lendlehti jaganud ja seintele kleepinud, kutsusid üles võõra võimu vastu välja astuma ja...»

«Kuulsin. Aga rääkisime sellest, et sa relvi kohe ära ei viinud. Miks sa teist juttu teed?»

Jull pidas õigemaks vaikida, kuna Kustase toon oli järsk. Niigi sai vist liialt lobisetud, valusate küsimuste puhul on kindla peale õigem keel hammaste taga hoida. Mitte et ta Kustast peljanud oleks, ei. Aga aeg on sihuke murelik ja raske, igal omad mõtted ja arusaamad parajalt kõva kooriku all peetud. Pole siin lõgisevas autos koht ega aeg maailma segaseid asju arutada!

Jõuti Sabatale, keerati Kärbi-pere õuele. Koer oli võõrast nähes otsustanud kogu ketisolemise vaeva oma karvaselt südamelt tagedalt välja haukuda. Temast valjemat häält ei jaksanud keegi teha, Kustas ei saanud õieti teregi öelda. Julli ema lõi aina käsi kokku, et nii kõrge ülemus uskumata varasel hommikutunnil otse nende tare manu tuli. Ka isa oli hämmastunud ega osanud seda muuga märkida, kui vangutas pead ja kergitas ühtelugu pükse.

Jull läks avas kuuriukse, astumine pahur ja ilme sünge. Kellelegi pilku heitmata tassis ta kaks rasket kasti autosse, aetas need ettevaatlikult tagaistmele. Viipas korra vanematele, siis aga kärsitult direktori poole: lase käia!

Kustas sõitis nüüd ettevaatlikult. Heitis aeg-ajalt uuriva

pilgu Julli poole, esialgu aga viivitas pärimisega. Jull pööras murelikuna läbi porise esiklaasi kuhugi õige kaugele.

Kui lõpuks Linnupette alevi poole pöörati ja auto hakkas vutama mööda siledat asfalti, sõnas Jull järsult:

«Kogu see nodi on Joska Mügeriku oma.»

«Kust sul nii kindel teadmine?»

«Ise nägin. Joska hiilis vanasse küüni, uuris ähmi täis olles pidevalt ümbrust. Kui ta mõne aja pärast lahkus, läksin sinna minna ja enne ei jätnud, kui varanduse üles leidsin. Tegin puhta töö, muud võimalust ma ei näinud. Ta on liiga ohtlik mees, see Joska Mügerik.»

Mügerik, jälle Mügerik?

Just selle mehe juurest tuli Anto Laanepüü paari päeva eest otse traktorijaama. Poiss oli meeleheitel, palus abi — äsja oli Mügerik talle jultunult näkku irvitanud ja ülbelt kinnitanud, et nimelt tema jah saatis Laanepüüde pere teise ilma. Kirus, et Anto tookord kogemata hinge jäi. Oli julma kavalusega haaranud oma kätte ainsa asitõendi, õuemärgiga jahinoatupe, mis Mügeriku aidas Antole pihku sattus, ja heitnud selle osavalt tulle.

Truusillale helistamisest polnud abi, kellaaeg oli juba nii kaugel õhtupoolikus, et telefon vaikis. Ei jäänud muud üle kui Antot rahustada ja teda vannutada, et ta omapead midagi teha ei tohi — poisi silmades hõõgus hirmuäratav kättemaksuha.

3

Kaks põrgulikult rasket kasti leidsid koha otse julgeoleku voliniku kirjutuslaua.

«Relvad,» teatas Kustas napilt.

Truusild ei püüdnudki oma jahmatust varjata. Ta nägu muutus ärevalt punaselaiguliseks.

«Nalja teed või?»

«Ei, loomulikult mitte.»

«Selgita, mis on traktorijaama direktoril tegemist...»

«Lokk aitas mul kastid siia toimetada,» sekkus Jull rutakalt.

«Tema pole asjaga üldse seotud.»

«Vastab see tõele?»

«Jah.»

«Miks see mees just nimelt sinu poole pöördus?»

«Aga kelle poole siis veel?» hämmeldus Kustas.

Jull tahtis omaltpoolt midagi lisada, aga Truusild tõstis keelavalt käe.

«Jätame targutamise, lugu on selleks liialt tõsine. Oled hetkel vaba, Lokk.»

«Ootan eesruumis, peame koos Kärbiga võimalikult kiiresti tagasi sõitma, töö ootab.»

«Kiiresti? Hm... Kärbil on endal tee selge,» mühatas Truusild ja lausa tõukas Kustast oma närvilise pilguga ukse poole. «Kogu asi jäta rangelt omateada. Mitte kellelegi mitte ainatki sõna. Aru said?»

Niipea, kui uks Kustase seljataga sulgus, kangutas Truusild kastidel kaaned pealt.

«Kurat ja põrgu,» pomises ta, silmad relvades kinni. «Kust said? Kelle omad? Mis ajast sinu käes? Räägi!»

Truusilla hoiak tekitas Jullis ebameeldiva, seletamatu süütunde, vastik hirmuviirg kippus kusagilt esile ronima.

Jull vihastas iseenda peale. Arg pole ta seluaeg olnud, ja milles üldse küsimus? Teed oma meelest mehise teo, hoiad ära pagan teab kui suure pahanduse — ja hüüd kiputakse tänitama?

«Kaotasid kõnevõime, mis? Räägi, otsekohe. Üksikasjalikult. Midagi varjamata, kiirustamata.»

Jull surus solvumise maha ja jutustas lühidalt, et paari päeva eest märkas metsaserval Mügerikku, pani imeks tema veidrat võsas varjumist ja nägi ettevaatlikku küüni hiilimist. Kirjeldas täpselt, mil moel ta peale Mügeriku lahkumist küüni läbi uuris, lõpuks relvad leidis, koju tassis ja hästi ära peitis.

«Nüüd on nad siin, teie valduses,» lõpetas Jull ja heitis relvakastidele nagu hüvastijätuks pika pilgu.

Truusild tõmbas sügavalt hinge ja ütles siis, mida ta Julius Kärbi tegevusest arvab. Tubli tegu, et Jull relvalaadungi leidis ja ära tõi, viivitamise luges aga üle mõistuse rumalaks, vastutustundetuks ja mõtlematuks. Tegemist on relvadega! Jalamaid tulnuks teatada, veel samal ööl, kurjustas ta. Peidupaigale oleks seatud varitsus ja Mügerik tabatud hetkel, kui ta oma varanduse juures põlvitab.

Jull vaidles vastu. Poleks ta relvakaste kohe küünist minema sikutanud ja hakanud selleasemel vastu ööd kauge maa taha alevisse vantsima, ei tea kust ametimeeste jälgi ajama, võinuks Joska Mügerik teha samal ajal puhta töö. Kes ütleb, et ta juba tunni-paari pärast uuesti küüni ei hiilinud? Abivägi poleks ju välgukiirusel kohale jõudnud, tõsi?

Truusild ei taganenud, süüdistas teravalt. Ja nõudis, et kirjutagu Julius Kärp jalamaid seletus relvade leidmise, nende tahtliku varjamise ja oma ääretult rumala käitumise kohta.

Jull tundis, et turjakarvad kerkisid ja keelele kippusid üpris äkilise moega sõnad, kuid tuli end taltsutada. Ega niisuguse asutuse töötajaga kõlba pahuksisse minna, ehkki ta inetult, ülekohtuselt kärgib. Tegelikult peaks see inimene teda tänama, pisutki paindlikum olema, suutma selgeid tõdesid mõista. Truusild on aga pahameelest puhevil, räägib tigedaidsõnu mingist tahtlikust varjamisest ja nõuab kui kurjategijalt, et tuleb kirjutada seletus oma rumala teo kohta. Jah, just nii ta ütles — ääretult rumala.

Tänavakivisillutis oli udutavast vihmast läikivmärg, kõik ümberringi näis lootusetult hall. Kustas seisatas kitsukesel kõnniteel. Pagan teab, oleks ehk pidanud siiski paigale jääma? Aga Truusild ju lausa peletas minema, ja ega selle jutuaajamise juures kõrvalisel kõlbagi olla. Kummaline, et Truusild end ei talitsenud, tavaliselt koosolekul või bürool oli ta sõna-kehv, rõhutatult rahulik, olgu küsimus kuitahes terav. Millest see arusaamatu äkilisus? Aga eks ärevad päevad jätavad paratamatult oma jälje, ja ei juhtu just sageli, et tohutu relva-koorem äkki lauale sajab.

Hiigelnõrg pärna raagus okstelt rabises rõivastele jämedaid veetilku, otse krae vahelegi, ja ometi jäi ta paigale. Vist küll päris esimest korda ei olnud Linnupette alevis olles isu kuhugi minna. Alati oli tal siia sattudes aega vähe ja lahendamist ootavaid muresid sedavõrd palju, et vahel andis päris nuputada, millest alustada — ei tea, kas rutata kõigepealt rajoonikomiteesse, või otsida üles täitevkomitee asjamehed, või minna pank, kus alailma oli rahadega arusaamatusi, või...

Mitte et traktorijaama asjad oleksid äkki üleöö kõik imevael korda saanud, seda ei juhtu iial, pakilisi küsimusi on igavene rodu. Aga... Mari-Elts...

Mööduv auto lennutas pori Kustase pükstele ja kingadele, ent ta ei märganudki seda, seisis lõõduna rõeskes tuhmis hommikus ja ei tahtnud mõelda millelegi ega kellelegi.

«Tere.»

Tuttav hääl?

«Tere jah, Anto. Truusilla jutule?»

Anto noogutas.

«Nüüd Mügerik enam ei pääse, kindel.» Ta pöördus minekule, ent seistas ebaledes ja Kustasele tundus, et poiss tahab midagi öelda.

Anto võttis nii pikalt hoogu, et Kustas otsustas teda pisut aidata.

«Mõni uus mure hingel?»

«Jätkub vanadest,» sõnas Anto kõheldes, «neidki ülearu palju. Ma...»

Anto kaalutles palavikuliselt, kas kõnelda sellest, millega ta Julli juures hakkama sai ja mis nüüd tinaraskelt südamel lasus. Ei, ei sõanda! Talle näis, et direktor võib äkki silmist midagi välja lugeda, ning ta ei tõstnud enam pilku.

«Ma siis lähen,» ütles Anto imelikult võõra häälega. «Head päeva.»

Kustas viipas vastuseks. Oksaraagudelt rabises iga väiksegi tuulehooga raskeid raudkülmisügispiisaraid.

Jull polnud seletuse kirjutamisega veel eriti kaugele jõudnud, kui kostis tagasihoidlik koputus. Truusild tõmbas ukse ropsaki lahti.

Lävel seisis Anto, hele juuksetukk otsmiku kohal turris ja silmad nii noore mehe kohta liialt tõsised. Ta märkas Julli, ei jõudnud aga teregi öelda, kuna Truusild tõrjus ta kärmesti tagasi eestuppa ja lõi ukse enda seljataga kinni.

Antoga oli ta tuttav juba hulk aega, kunagisest poisikesest on vahepeal sirgunud turd nooruk, aga oma kinnisideest ta ei loobu. Tuli lausa tüütuseni kinnitada, et liiga palju aastaid on traagilisest sündmusest möödas, uurimine lõpetati kui lootusetu juba ammu. Viimasel ajal konkreetseks muutunud süüdistused Mügeriku vastu põhinevad üksnes Anto oletustel, pealegi on Mügerik tõestatud kuriteo eest karistuse ära kandnud. Tuhnimist ja nuhkimist niigi ülearu palju, lollus oleks kindlalt liiva jooksva vana asja sisse nina torgata.

Truusild uuris Antot altkulmu. Noorukese, poisiohtu mehe suu oli jonnakas ja lõug kangekaelne, nägu otsusekindel. Külal on end kättemaksusoooviga jälle kuumaks kütnud...

«On midagi südamel?»

«Minu vanemad tappis Joska Mügerik,» sõnas Anto valjusti, silmad valust tumedad. «Ta ise tunnistas üles, ütles mulle pühade laupäeval otse näkku. Mul ei õnnestunud teid üles leida, telefon ei vastanud. Te peate ta kohe vahistama!»

«Enne räägi mulle kõik täpselt ära,» rahustas Truusild. «Kinnipidamine saab toimuda vaid seaduslikul alusel, sa ju mõistad?»

«Te kuulsite — Mügerik võttis tapmise omaks! Mida veel vaja?»

«Sinule miskipärast ütles, hea küll. Aga kas sa tõesti arvad, et ta ennast ka minu ees süüdlaseks tunnistab? Ja kinnitab sama ka kohtus, eks? Ei, vennas, seda ei maksa oodata. Loomulikult eitab, teeb mind naerualuseks. Nüüdsel ajal on juba tõendeid vaja, ümberlökkamatuid tõendeid. Olen korduvalt öelnud, et see lugu on ammu aegunud.»

Anto pilgus oli põlgus ja etteheide. Nii ränk õnnetus — ema ja isa hukkumine — ei aegu iial, ei tohigi aeguda. Ja kuritegu ei või jääda karistuseeta! Ta töötas oma vanemate mälestuse nimel, et maksab mõrtsukale kätte. Kui seadus takerdub loiult ikka mingite tõendite otsimise taha, tuleb ise astuda otsustav samm!

Juhus pakkus ahvatleva abilise granaadi näol, mille ta Jull Kärbi tagant salamisi tasku poetas — sama päeva õhtul, kui Mügerik talle võikalt näkku naeris.

Oli üsna hämar, kui Anto lahkus Kärbi-perest. Kodutarest põikas ta suure kaarega mööda, kõndis rutakalt ja kaalutles palavikuliselt, kuidas edasi toimida. Korra viiks mõte, et granaat tuleks tegelikult Jullile tagasi viia, aga samas kerkis pähe tumepunane vihaudu ja silme ette Joska Mügeriku julm, eemaletõukav nägu. Kätte maksta, raius kõrvus järjest valjemini, viivitamatult kätte maksta!

Mügeriku taluni oli hulk maad. Õnneks, sest aegapidi hakkasid maailma asjad uuesti enam-vähem õigetes värvides kätte paistma — ja kusagilt kaugelt kõlasid kellegi murelikud, hoiatavad sõnad:

«... ära tee midagi mõtlematut... Lubad mulle?»

Korras isegi samm aeglustus, aga kõrvetav arveteõiendamise soov rebis kui magnetiga Mügeriku eluaseme poole, ja taskus ootas granaat.

Ent Kustas Lokile antud sõna, kas see midagi ei kaalu?

Karge õhtuõhk jahutas kuumavat nägu, Anto sundis end vägisi peatuma. Mõtted visklesid ärevalt siia-sinna, ja alles tüki aja pärast suutis ta otsustada, et toimib siiski Kustas Loki soovitus mööda ja kõneleb kõigepealt Truusillaga.

Aga granaat? Kogu viia ei tohi seda mingil juhul, ei.

Ta uuris ümbrust. Läheduses losutas igipõline, sammeldu-

nud klvikangur, eemalt paistis Jantsiveski metsatukk. Otse ees mustendas küntud põld, tihedas hämaruses tundus see mõnulevat sügavas unehõlmas, ääretu. Läheduses polnud ainsatki elamut, ei ühtki hingelist.

Anto tõmbas taskust suure tumedaruudulise taskuräti, keeras selle oma varandusele hoolikalt ümber. Pikemalt mõtlemata torkas ta granaadi kahe kõige kogukama kivihiiglase vahele osavalt peitu, rõhus õige sügavale, nii kaugemale kui käsi vähegi ulatas. Patsutas siis kummalegi mürakale korra usaldavalt turjale — valvake hoolega!

Ta pöördus juba minekule, ent seisatas kohkunult. Viimaks mõni Tõldsepa taoline lontrus tuleb oma pehmekünni hektari-tele lisa tegema? Pöörab kogu kangru ahnelt segi, tõukab kiviõmakate niiskelt mustendavad mullased kõhualused silmnägudeks, et kogu tohutu kuhi oleks nagu värskelt kokku lükatud...

Tühi kartus, hiline sügis on käes ja traktorid lõpetavad täna-homme töö. Ei tule siia enne kevadet keegi, mitte keegi!

Anto tajus, et teda torkiva tähelepanuga silmitsetakse ja raputas end tagasi tänasesse. Mida Truusild uurib?

Kael ja nägu muutusid kuumaks, Anto ei sõandanud tõsta pilku. Viimaks Truusild loeb millestki välja, et süda pole puhas? Granaadi hoidmine on keelatud, kindel!

Kõrvus kumisesid Truusilla viimased sõnad — ikka vana jutt, et kuritegu on ammu aegunud.

«Tähendab, seadused on imelikul kombel Mügeriku poolt ja minu vastu?» nõudis Anto ägedalt. «Aga kui ma mõrtsuka ise teise ilma saadan, mis minuga siis juhtub?»

«See, mis mõrvariga ikka.»

«Tähendab, ka mina jäan karistamata.»

Anto väide üllatas Truusilda sedavõrd, et ta vaid sõnatuna pead vangutas.

Poiss sirutas ette vasaku käe, millel puudus kaks keskmist sõrme.

«Te ju teate, kaotasin need hetkel, kui ma ilma jäin minule kõige kallimatest inimestest,» ütles ta õige tasa. «Annaksin mõlemad käed, et...» Anto hää murdus, ta jätkas sosinal: «Jah, annaksin või oma hinge, kui ma ema ja isa sellega ellu tagasi saaksin tuua...»

Truusild otsis alles sõnu, kui poiss küsis:

«Õelge mulle vähemalt kui eraisik — kas teie usute, et Mügerik on tapja?»

«Nüüd, kus ta seda sulle suisa suhu kinnitas — usun. Olen selles ka ametiisikuna veendunud.»

«Jah? Aga ometi ei võta te midagi ette?»

Truusild viipas rahustavalt, tellis kaugekõne Tallinna ja sõnas siis Antole:

«Räägi mulle viimase kui üksikasjani kõigest, mis sinu ja Mügeriku vahel toimus.» Ta heitis kiire pilgu suletud uksele, mille taga Jull seletust kirjutas. «Ilmsiks tulid mõningad uued, äärmiselt huvitavad asjaolud. Mine tea...»

«Te mõtlete Mügeriku poolt peidetud relvi?»

Truusild vihastas rängalt, vandus paar parajat suutäit. Kuidas võib Anto-sugune relvadest teada?

«Seleta!»

«Kärbi Jull on meie üleaedne, käin ikka aeg-ajalt nende pool... Sattusin kogemata peale, kui ta relvi puhastas...» Anto takerdus, süütunne tõstis taas pead. On viimane hetk üles tunnistada, et ta sel ajal, kui Jull käis ust lukustamas, midagi endale salaja tasku poetas. Aga edasi? Kohe sajab selga vastik riiuragin, sõitlemist ja häbistamist kui palju. Ja sugugi mitte et tasku poetas, hoopiski varastas Julli tagant. Maast madalast on teada, et varastamine on kohutav kuritegu — Hamba-pere suured ja väikesed olid hingepõhjani ausad. Tema, nagu selgus, kahjuks mitte. Loomulikult tuleb granaadiga kohe igaveseks jumalaga jätta — tööfus jääb aga täitmata, Mügerikule kätte maksmata.

Truusilla mõtted liikusid hoopis teist rada pidi, ta ei uskunud oma kõrvu.

«Kärp puhastas relvi, ütled sa?» raius ta morni huviga, pahasena.

Anto noogutas süüdlaslikult, ehkki ta ei taibanud, mis halba võiks olla relvade puhastamises.

«Sinuga on praeguseks kõik,» sõnas Truusild halvasti varjatud kannatamatusega. «Kui mul seoses Mügerikuga sind vaja läheb, kutsun välja. Mine, mine... head aega.»

Juba seisis Truusild nagu kõuepilv Julli kõrval.

«Julius Kärp, sa oled ikka tõesti erakordselt arukas ja taipliku mõtlemisega mees,» sõnas ta lõikavalt.

Jull muutus valvsaks.

«Ega inimene ise ei tea oma mõistust eriti hinnata,» põmises ta ettevaatlikult.

«Kas relvad on kastides täpselt sedaviisi, nagu sa need küünipõranda alt peidikust välja tõid?»

«Täpipealt,» kinnitas Jull. «Neid tuli väga akuraatselt tagasi passitada, muidu poleks ära mahtunud.»

«Jah? Tähendab, ladusid kastid kodus tühjaks? Uurisid iga müristajat eraldi?»

«Loomulikult. Otsisin oma memme sahtlist kõige pehmemad lapid välja ja...» Jull tõmbas kulmud millegipärast tugevasti kortsu, vaikis.

«Ei tea, mida sa nende kaltsudega õite ka nühkisid?»

«Käisin relvad asjalikult üle. Takseerisin, kuidas roostega lood on. Kaua ju teised maa sees peidus olnud, niiskusest oleks võinud kõik ära rikkuda.»

«Oled üks kuradima tubli mees,» kiitis Truusild tighedalt. «Pühkisid iga viimase kui võimaliku sõrmejälje hoolikalt maha, et see neetud Mügerik saaks meile näkku irvitada ja öelda, et isand Kärp näeb lahtiste silmadega und. Pole ju enam ainsatki jälge, mis teda asjaliseks näitaks, mõistad? Või puhastasid äkki sellepärast, et kavatsesid kogu noosi omale jätta, mis? Ah nii...? Sa igavene...»

Truusilla õige kopsaka kirumise katkestas kiirete lühikeste signaalidega telefonihelin. Kaugekõne Tallinna, Julgeoleku Komiteesse.

Kustas sammus aeglaselt rajoonikomitee suunas. Põlv tegi haiget. Peab vist uuesti hakkama kepiga käima, siis ei ole astumine nii valus. Kepiga...?

Kepp sai nurka visatud kohe peale Mari-Eltsuga tutvumist. Nii säravalt kauni neiu kõrvale ei sobi ometi kepilt tuge otsiv mees, mõtles ta tookord. Eluaastaid alles paar-kolm üle kolmekümne, juustes pole veel härmatistki suurt märgata — ja lonkab? Onn andis jõudu, ja ta mitte et hakkas liikuma ilma kepita, vaid kõndis nagu kõik teised. Tõsi, veidi haiget see tegi, aga mitte nii palju, et oleks lausa seganud. Mari-Eltsu pärast oli ta valmis hulga suuremateks ohvriteks...

Elu enne Mari-Eltsu polnud küll teab mis rõõmurohke, aga töö täitis ääretasa kõik päevad, nõudis lisa öödestki; pingutamisel oli oma kindel eesmärk. Viimasel aastal-pooleteisel pole traktorijaama asju enam kogu hinge ja südamega aetud, sünged pilved jäid mõnigi kord kahe silma vahele, tundusid tühisena. Sageli näpistas ta tööpäeva lühemaks, kiirustas koju.

Mõnigi tüütu koosolek jäi pidamata või ta lõikas selle lõpust paraja jupi maha. Mari-Elts ootab!

Kustas muigas mõrult. Nüüd tuleb elule taas endine nägu — ees pole muud kui üksnes töö ja õige pikad päevad, mil korragi kella ei vaata. Ei enam muud kui töö, ainult töö...

Kas tõesti selleks, et end jäagitult tööle pühendada, peab inimene olema õnnetu, sügavalt mures? Ei, muidugi mitte. Onnelik on palju võimekam kui see, kelle turjal lasub ränkade ebakõlade koorem.

Rajoonikomitee kitsavõitu akendest kumas läbi heledate kardinate pehmet valgust. Arno Pihlak istub arvatavasti oma mõnuses, ruumikas kabinetis kirjutuslaua taga ja uurib pabeleid või vestleb mõne jutule kutsutuga. Pole temaga tükk aega kohtunud, üht-teist oleks vaja arutada. Aga Arno küsib kindlasti midagi ka Mari-Eltsu ja Marikese kohta. Kust ammutada jõudu heatujuliseks vastuseks? Pealegi on võimalik, et ka Arno Pihlak kõike teab. Ei, mida vähem suhelda, seda parem!

Kustas ruttas auto juurde, käivitas kärsitult. Mootor turtsatas vastutahtmist tööle, kõhatas tõrksalt, kippus välja surema. Järskude, lühikeste rõhumistega gaasipedaalile kutsus ta masina korrale. Võimalikult kiiremini traktorijaama, meeste juurde! Kas töö käib õige hooga, või kipub pühadele viimaks vindine saba taha siginema? Ja pearaamatupidaja Kukk kindlasti ootab pikisilmi ja hädaldab, temal on kolhoosidelt saamata jäänud rahade sissenõudmisega eriline tuli takus.

Alevi kitsad tänavad olid vaiksed — ei inimesi liikumas, rääkimata sõidukitest. Juba jäid seljataha uniste väikeste elamute read. Mustjashall, õliselt läikiv asfalt oli rataste all mõnusalet sile.

Kus mõttelõng pidurdus? Oigus, laekumata rahade juures. Kolhooside kohtusse andmist on viimasel ajal mitmel korral põhjalikult kaalutud. Sai viivitatud lootuses, et esimehed jäta-
vad rumala jonn ja tasuvad võlad — Kukk mõistis aga ootamise hukka. Majanditelt saamata jäänud summad tõukavad traktorijaama äärmiselt ebasoodsasse seisusse, raius ta. Alles äsja oli palkade maksmisega tõsiseid raskusi, ja seda poliitilises mõttes väga ebasoodsal ajal, kui verised sündmused kauge Ungaris ajavad meil siin meeled ärevile. Nime poolest ei tea kui vägev töörahva riik, aga näe, närust palkagi ei suudeta maksta!

Kukk hoiatas, et rahaasjad võivad õige pea lõplikult ummikusse joosta. Eks oleks kena küll, hoiatas ta sarkastiliselt, kui

traktorijaama rahvas aasta lõpul päris kopikata jääb; direktori leebus viib paratamatult rappa. Arvestagu, et lahke vastutulek on üldse kahe otsaga asi. Heategija saab alati nii või teisiti just sellesama ilusa teo eest millegi ebameeldiva osaliseks. Antud juhul pole küsimus aga kaugeltki üksi direktoris, läbarasse olukorda jääb kogu traktorijaama rahvas. Piirkonna kaheteistkümnest kolhoosist on ligi pooled veel ikka võlgu. Nad vaidlevad, õiendavad, ei ole rahul aktides näidatud tööde mahu ega hinnaga. Sõakamad koguni süüdistavad traktorijaama mehi pettuses. Ja kurdavad, et kui need ülekohtuselt suured summad tõesti ära maksta, jäävad niigi nalja piiril viirelevad kolhoosipered hoopis kopikata.

Ei, olgu pearaamatupidajal kuitahes õigus, kohtusse kaebamine on ääretult tõsine samm, sellega nõustuda ei saa ega tohi.

Jätkub muidki muresid. Sügistööd jäid jälle inetult lohisema, talv aga läheneb omasoodu, on õigupoolest päris käega katsuda. Oktoobris olid taevaluugid vahetpidamata laiali lahti, põllud püdelalt porised, madalamad maad lausa lageda vee all; hulk sügisküündi jäi tegemata. Brigadir Kelder rõhub mehi muudkui kive koristama ja kände juurima. Põhjendus — pehmekünni hektarid! Kõrrepõllud aga ootavad, nende mustaks pööramist kevade peale jätta on kuritegu.

Ebameeldivused, möödalaskmised, igasugu muud mustad mured. Kas tõesti ei kuma ainsatki heledamat laiku? Kuidas siis, leidub ikka.

Kustas tajus kerget heameele virvendust — ometi viimaks on meestel remondiperioodil korralik katus pea kohal. Pikkade aastate vältel sai talveti tööd tehtud hõreda sara all, jäises tõmbetuules. Päeva aeglaselt venivatel tundidel puged külm nii sügavale kontidesse, et seda ka kõige kangema kuumaleitsakuga õõ jooksul kuidagi välja ei saanud. Nüüd siis viimaks ometi peale häbiväärselt pikka ootamist käib töö uues majas — avar, valge, soe. Enam pole meestel vaja kannatada käte põrgulikku külmavalu ega tunda, et õhtuks on ihu ja hing lootusetult jäänud...

Klaasipuhastaja kriiksus hädiselt ja Kustas märkas, et autoaknal polnud enam piisku; sadu oli tasahilju lakanud, päeva nägu kiskus pisut heledamaks. Peaks nüüd ometi mõnda aega pidama, et ei saaks ega tuleks külma — sügisküünd jääb muidu ütlemata niruks. Bülletääni ei taha vaadatagi, Linnupette traktorijaam pole enam tükk aega esimeste sekka ulatunud. Kor-

raks tegi Arno Pihlak oma kõrgelt ametikohalt ägedat häält, aga sai vastu hakatud, kohe raginal. Ega ilmad ole oma teha! Vedela pori sisse mehi ega masinaid saata ei saa, upuvad sootuks.

Eemalt paistis suur park, jämedatüveliste raagus puuhiiglaste vahelt vilksas Linnupette põline mõisahooned.

Kas minna kontorisse?

Ei, päevale saab mõnusa alguse, kui kõigepealt töökotta sisse astuda.

Kustas pööraski autonina sinnapoole, vajutas aga kohe pidurile. Milliste nägudega mehed talle vastu vaatavad? Igaüks neist võis olla kottipimedas saunas ja tema üle põlastavalt irvitada...

Jull istus murelikuna köögis laua ääres, lusikas peos ja tõukas taldrikupõhjale jäänud supivedela sees edasi-tagasi kol-lakasvalget klimpi. Harilikul õhtul oluks toit ammuilma oma ettenähtud teed läinud, sest Julli meelest oli memm eriti suur meister just nimelt klimbisuppi tegema. Täna aga oli meel ütle-mata mõru ja kõrvus kumisesid pealinnast kohale kihuta-nud meeste tõredad etteheited; söök ei istunud mitte üks põrm.

Peale pika ja põhjaliku seletuse kirjutamist sõideti Linnupette alevist vana küüni juurde. Manitseti olema eriti tähele-panelik ja kästi uurida, kas pilt on täpselt selline, nagu temast jäi.

Juba ükselt oli näha, et vahepeal on siin käidud. Tema viskas peale kastide väljakangutamist augu põhja petteks para-jaid sarikatüükaid, laotas puldani üle. Kattis peidiku õhukese mullakorraga kinni, nagu Mügerik oli teinud ja tõstis lõpuks mitu head peotäit kõdunenud sindliprahti peale. Praegu aga oli puldan auguserval hooletult kuhjas, sarikarandid samas üks-teise seljas ja peidik vahtis vastu tühja, ammuli suuga.

Pealinna-mehed pahandasid järjest vängemalt. Tagantjärele sai Jull ka ise vägagi hästi aru, et tegi vea. Rumala, mõtje-matu. Just nimelt tema ääretu lolluse tõttu vingerdab Joska Mügerik kriimust loost puhtana välja. Loomulikult vannub või kõigi pühakute nimel, et vana küüni juurde pole tal iial asja olnud ja et relvalaarist ei oska undki näha, kust temal neid võtta on olnud. Ja isegi kui neid nagu näo vastu seatakse, ütleb rahumeeli, et Kärbi Jull on segaseks läinud.

Varitsuse puhul oleks Joska muidugi otse teo pealt kätte saadud, selgemast selgem. Nüüd on ta ettevaatlikuks hinni-

latud, mis õnne tal tühjaks kaabitud peidikust enam otsida...

Küllap julgeolek sõitis küüni juurest otsemaid Mügeriku talle, aga Jull tundis iga ihuliikmega, et sealt ei leita mitte kui midagi. Joska on põrgulikult kaval. Sandisti kukkus välja küll, tõsi mis tõsi. Aga kõige arusaamatum ja vastikum oli, et teda ennast lausa näkku kahtlustati. Nõuti esialgu enam-vähem heaga, siis aga järjest pealetükkivamalt, et palju relvi üldse kokku oli, mitu kasti ta kõrvale lõi, kuhu peitis, kes kaasosalised on, ja andku otsekohe ja heaga välja.

Mis kuramuse kõrvalelöömine, ei saanud Jull esimese ehma-tusega arugi. Mõistlikule inimesele ei tule ju nii nurjatu mõte üldse-pähegi — aga eks need mehed on sellist uskmata tõugu, et kahtlustavad iseennastki. Ajasid jah järjekindlalt ühtsama joru, et miks Jull kogu laadungit kohe ära ei andnud, palju ta omale jättis, mida nendega peale mõtleb hakata ja et tapariis-tade hoidmine on raske paragrahvi alune tegu.

Kurat, küll ajas hinge täis! Ta ju ise, omal vabal tahtel, kandis relvakastid neile lausa sülle. Kas nii tohib kohelda ausat meest? Mida paganat siis veel nendega ette võetakse, kel vestivahe päris puhas pole?

Jull vajutas lusikaservaga klimbi pooleks, siis neljaks ja ohkas sügavalt. Võib arvata, et isegi kui ta samal õhtul jala-tobedat kahtlustamist ja süüdistamist ikka poleks jätnud. Nüüd on sellest räbalaks kiskunud asjast jäänud vähemalt nii palju-kest, et sai mitu head tundi relvadega tegelda. Oh sa poiss, küll oleks olnud äge tunne mõni hea tärin taeva poole saata!

Hulk aega imetles ta relvade külma, kurja ilu ja asus mõnuga neid lähemalt uurima, lahti võtma, puhastama. Kurat ja põrgu, puhastas jah! Lollimat tegevust ei suuda meesterahva kuppel iial välja nuputada, sai ta praegu täiesti aru, selles punktis oli niihästi Truusilal kui Tallinna-meestel tuline õigus. Kuigi ega selgeid sõrmejälgi poleks ikkagi leitud, kogu kupa-tus oli ju viimase kui niplini paksult õli ja määrdega koos. Aga mine sa tea, viimaks siiski?

Jull kõlksutas lusikaga kurjalt vastu taldrikupõhja, paha-meel ja häbi vaevasid, otsmik tõmbus higiseks.

«Pojake, sul on vist tervis paha?» päris ema ja uuris Julli, pea kergelt viltu. «Kangesti plassiks kipud ja oled imelikult tõsine... Kuule poiss, mille järel te hommikul Lokiga siin käisite?»

«Ee... ei midagi erilist.» Jull heitis käega. «Paar juppi trak-

torile, remondimeestele pusida. Aga tervis? Pole mul häda midagi.»

«Kas sul kohe kuidagi ei seisa meeles, et inimene ei tohi ial teistviisi ütelda, kui ainult sulatõtt.» pahandas memm. «Kogu eluaja olen sulle õpetanud, et tuleb aus olla. Otsekohene.»

«Olengi.»

«Aga miks sa siis sedaviisi toitu sorgid?»

«Mh... Köht ei ole tühi.»

«Klimbisuppi sööd alati või kõhutäie peale,» vaidles ema, «käid seni pliita juures pajapõhjalt kummutamas, kuni enam tilkagi võtta pole.» Ta vaatas ootavalt pojale. «Sa kohe mitte ei räägi?»

«Ei ole mul hinge taga midagi, mis sind huvitaks.» Jull püüdis teha võimalikult ükskõikse näo, sirutas end teeseldud mõnuga, oskas koguni lähedalt haigutada — ise aga nuputas pingsalt, mis ees ootamas. Küüni juurest lasti täna jah lõpuks tulema, aga hoiatati, et saab veidi mõtlemisaega ja oodaku lähemal päevil teadet, millal tuleb ilmuda Tallinna Pagari tänavale, ülekuulamisele. Kuidas neile hulludele küll selgeks teha, et temal on süda puhas mis puhas? Hakka või takka-pihta oma lolli ausust kahetsema...

Valjusti mürisedes liikus võimas traktor mööda viletsat, mudast külavaheteed. Roomikujälgedesse vajus aeglaselt pori — sitket ja sügiskülma.

«Paalas» tuli töö pooleli jätta, kuna ootamatult käis paras patur raksakas ja tagasikäik kadus. Armin Töldsepp vandus maa ja taeva süsimustaks, aga abi sellest polnud. Peab sõitma traktori jaama; viga on suur, parandada annab ainult töökojas.

Anto jälgis tähelepanelikult teed, mõtted aga kihutasid ringiratast. Neid kordi polnud just palju, kui Töldsepp teda juhtida lubas, ja alati tegi see tulist heameelt. Täna ei rõõmustanud ta peaaegu üldse.

Hingel lasub halb koorem, kurta pole kellelegi. Töldsepale, kes ta kõrval poolsuletud silmil istub ja õlaga kabiininurka toetub, ise tige nagu saatan? Ei, seda meest ei saa usaldada, oniti sellest peale, kui Töldsepp koos brigadir Keldriga jämeda pettuse toime pani ja direktori jultunult ummikusse surus. Kange

isa on Töldsepast lahku lüüa, aga direktor ei taha sellest kuulda.

Anto kortsutas kulme. Tühja selle Töldsepaga, kannatab kuidagi ära, et temaga koos edasi peab rahmima. Hoopis tõsisemad mured ajasid meele ärevile ja südame pekslema. Truu-silla eilne jutt pole tuhkagi väärt, kõigele vaatamata ei võeta Mügerikuga ikka midagi ette.

Antole meenus ilmselgelt koltunud, puruks rebitud pilt, mille ta leidis oma sünnikodust — väikesest asunikumajast, mille aknad ja uks on laudadega ristamisi kinni naelutatud. Kui armastalt naeratab ema, kui mehine ja rõõmus on isa! Neist helgib armastus, õnn, elamata elu, lootused. Selle kõik hävitas Mügerik paari automaadivalanguga. Ja tolele jõhkrale, julmale kurjategijale ei tohi kätte maksta...?

Anto hoidis juhtkangidest nii tugevasti kinni, et sõrmenukid valendasid. Silme ette kippus tihe udu, hinges tormles ahas-tamapanev valu.

Tuli vahetada käiku, tee tegi järsu käänaku. Metsasalu, mille vahel sõideti, jäi seljataha. Eemalt üle põllulageda paistis Jantsiveski metsatukk. Mõne aja pärast müriseb traktor õige lähedalt mööda põlisest turjakast kivikangrust, mille rüpes ootab granaat...

Kummalgi pool tukkusid parajalt kõrged, sammaldunud kivi-ajad, tee muutus järjest kitsamaks. Hea, et kedagi pole liikumas.

Või siiski?

Jah, tee keskel sammus otse traktorile vastu keskmist kasvu mees, jopihõlmad laiali, müts kuklasse lükatud. Ta otsis ilmselt kuivemat astumisekohta ja mõõtis praegu pilguga, kuhu oleks paras kõrvale põigata, kui traktoriga kohakuti jõuab.

Anto pidi just sõidukiirust vähendama, kui tulija ära tundis. Joska Mügerik!

Viivuks kerkisid taas silme ette ema armas nägu ja isa rõõmsad silmad.

Anto ei kõhelnud hetkegi. Ta tõstis järsult tuure ja traktor võttis kiirel käigul suuna otse Mügerikule.

Mees ilmselt kohe ei taibanud, mis teda ootab. Ta koguni astus veel paar pikka sammu, tuli lähenevale surmale rahu-meeli vastu. Siis jõnksas ehmunult seisma, vahtis hetkeks püües silmi kabiini aknasse — tundis Anto ära ja mõistis poisi meeletust ilmast, et midagi väga pöörast on teoksil.

Kõigest väest jõurav traktor tormas otse peale. Nüüd kohe lõmastab luud ja kondid!

Hoogu võtmata hüppas Mügerik surmahirmus üle kiviaia — ja samas raksas traktori vasakpoolne roomik vastu rohetavaid mürakaid, just sinna, kust Joska hetk tagasi üle kargas.

Virgunud Tõldsepp karjus midagi, haaras ähmis peaga juhtkangidest, tõukas Anto toorelt kõrvale.

Tagasi vaatamata jooksis hingetuks kohkunud Mügerik üle põllunuka, päästva metsa poole.

Anto ei kuulnud Tõldsepa ägedat sõimu ega märganud, et teine teda tugevasti sakutas. Marulises vihahoos rebis ta end Tõldsepa haardest vabaks. Järele lurjusele!

Anto tormas minema, teejuhiks Mügeriku värsked jäljed nätsuvalt porisel põllusiilul. Metsaveerel peatus ta nõutult. Maapind oli siin kõrgem, kaetud tiheda rohukamaraga, jäljed kui peoga nähtamatuks pühitud. Aga jäljed jälgedeks, liikumist peaks raagus puude vahel ju kaugele näha olema...? Pealegi oli metsatukk hõredavõitu, siin-seal väikesed lagedadki sees.

Polnud märgata ainsatki hinge. Küllap Mügerik varjus mõne tiheda kuuse taha, peab hinge kinni ja luurab teda vihkaval pilgul...

Anto tegi mõnekümne sammulise sööstu ühes suunas, siis kohe teises ja kolmandaski, vaatas iga suurema kivi ja laiema kuusejupatsi taha. Ei, sel kombel Mügerikku kätte ei leia; ta on osav ja kaval, oskab end peita tont teab kui leidlikult. Kui ta mõne aja pärast näeb, et ohtu enam pole ja varjus konutamisest tüdib, kuhu ta siit minna võiks? Tema talu pole kaugel, eks hiilib kindlasti koju. Vast ehk Suurekivi juurde ette minna? Paljakäsi sellele lurjusele, muidugi midagi ei tee, aga... jah, kivikangur! Seal ootab vägev abiline. Ole ainult mees, siruta käsi välja, kahe kivihiiglase vahelt leiab selle otsekohe üles... Kas jõuab?

Joska Mügerik ei olnud tõepoolest kuigi kaugel. Kaitsvate puude vahelt heitis ta korraks pilgu seljataha ja nägi kohkudes, et poiss tal kannul oli. Aastatevahe on liialt suur, metsa-salu lõpeb kohe, põgenemisega end ei päästa. Peitu põigata! Kuhu...?

Paar mehekõrgust räsakil kadakat olid läheduses ainsad, mis väheke varju võisid pakkuda, aga poisirajakal on terav silm, tabab ära, tuleb ja tapab...

Jalg sattus mingisse tühemikku, vääratas valusalt. Joska kõõksatas ootamatusest, rantsatas kõhuli. Näed sa, õnnetus —

ja samas õnn, peidupaik missugune! Ta viskus vanasse, poolajdi kinnikasvanud kraavi. Tugevad tuuled olid selle põhja kuhjanud hulga lehti. Need olid, vihmadest, vahepealsest külmast ja nüüd uuest sulast ligedad, klitsjalt üksteise külge liipunud, aga neid oli palju ja Joska üritas osavalt vääneldes nende alla pugeda. Tundus, et pea ja rindkere on päris hästi kaetud. Aga ülejäänud? Viimaks lausa lagedal? Tuleks veidigi kohendada... ei, mitte ainsatki liigutust, keelas ta ennast. Hakka paremaks sättima, ja läheduses traaveldav õnnetus ongi kallal.

Mügerikule viirastus Anto vihast moondu nägu, mis pais-
tis selgesti läbi tuuleklaasi, kui traktor vastikult mõirates otsejoones peale tuli. See oli selge surm, millest juuksekarva jagu puudu jäi... Tähendab, elu kallale kipub, reo?

Joska kõhutas ligedate lehtede all ja ootas. Korraks tuli poisi sammumüdin õige lähedale, seest kiskus vastikult õn-
naks. Kas tõesti märkab?

Sammud eemaldusid.

Joskal jooksis raske külmavärin üle selja, ja samas tundis ta lämmatavat kuumust. Kogu keha kippus higist leemendama, oleks tahtnud ahmata hea suure suutäie külma õhku. Ei tohi liigutada, ei tohi! Poiss oma hullumeelse viha ja noore mehe loore jõuga võib tal tõesti või paljakäsi kaela kahekorra kee-
rata; ta on arvestatav vaenlane, kättemaksuisu pealaeni täis. Poisikodjaka võib talle mistahes minutil ootamatult turja karata — ükskõik kus, ükskõik millal...

Joska vandus toorelt, kirus ennast. Pidi ta sellele sunnikule sulatõtt süü sisse ütlemas? Aga peale jahinõa tupe tulleheitmist oli nii kuradima mõnus üleoleku tunne, asitõend oli sama hästi kui tuhraks põlenud — ja edevusevaim päästis keelepaelad valla. Ajas poisi ees eputama, et näe mina jah kohe päris ise, oma käega täristasin automaadist sinu vanemaid ja sind ennast, ja keegi ei keera mul selle eest juuksekarvagi kõveraks, kuna sea-
dusemeestel pole kõige väiksematki konksu ega aasa, millest kinni hakata. Võis arvata, et poiss kohkub lõplikult eemale ja vaikselt. Ei osanud tõesti aimatagi, missugune oht sai endale tobeda hooplemisega kaela kutsutud. Nüüd pole õiget hinga-
mist enam ei ööl ega päeval. Koguni traktoriga tahtis selga ajada, igavene jõe mõrtsukas sihuke!

Pidev hirmutunne jälitas Joskat tegelikult juba mitu öö-
päeva — sellest peale, kui ta traktori jaama ühiselamust tui-
made meeste peale pahasena vanasse küüni kiirustas, et oma

relvalaost paar parajat tulenuia tasku toppida. Ta ei mäletanud, kuidas koju sai, ei mäleta sellest jubedast ööst ega järgmisest päevastki suurt muud peale tapva hirmu. Keegi oli relvakastid minema viinud — küüni põrandas haigutas tühi peidik, parastavalt irevil nagu hambutu peletise suu.

Sealtpeale hakkas ta piiluma, millal julgeoleku mundrimeeste jõuk õuele sajab, ehkki teadis, et valvamisel vähimatki mõtet pole. Nad tulevad niikuinii ega lähe enne minema, kui ta neid näinud on, õigemini nemad teda. Võtaks vanasarvik ise kogu nende sugul!

Valvamine oli jah mõttetu, aga ometi tõusis ta koguni ööseti iga paari tunni tagant ja hiilis kardinat kõrvale lükates tintmusta öösse, kas pole viimaks autotulesid näha. Kui tulevad, ole mees nagu rauda, kinnitas ta endale tunnist tundi ja ära looda, tulemata nad ei jää.

Tulidki. Jõudsid päralt alles eile, ilusa selge päevavalguse ajal ja polnud neid sugugi mitu autotäit, nagu ta millegipärast arvas. Oli hoopis päris harilik «Willis». Traktorijaama direktoril on samasugune, ainult et julgeoleku oma on uus ja korras. Kummaline, et inimene kriitilisel hetkel igasugu tühi-seid pisi-asju märkab ja meelde jätab, aga nii see kord on. Vähemalt temal küll.

Joska sõnavara koosnes vaid veendunud, kaljukindlast eitamisest. Ei tea, ei ole käinud, ei ole näinud. Ei tea sedagi, missugusest vanast küünist räägitakse. Relvi pole kunagi olnud, ei ole ka praegu. Ei pea õigeks, et talus läbiotsimise toime panete — ehkki varjata pole midagi ja keelata kahjuks ei saa. Tühja kah, eks otsige pealegi. Kel võim, sel vägi...

Otsitigi. Hoolikalt, hulk aega. Joskal käis mõnus judin üle selja, kui mehed aita läksid ja hulgal ajal nähtavale ei ilmunud. Tuhnivad? Nuuskigu palju tahavad, enam ei leia sealt midagi. Kaugest vanast küünist suure relvalaadungi kaotamine järgi oli ohutunne nii talumatult tugev, et ta juba järgmisel varahommikul aidas põrandalauad üles kangutas. Sinna oli kiire vajaduse puhuks jäetud kaks granaati koos sütikutega ja paras peotäis padroneid. Koiduhämu kaitsva halluse varjul hiilis ta kodunt minema. Otsis hulk aega sobivat peidupaika, tegi hirmununa igasugu imelikke haake, et võimalikke jälitajaid kannult raputada.

Milline oleks hea, kindel koht? Ei tea... Hädaga toppis ta oma kesiseks jäänud varanduse lõpuks Hallajõe kaldaserva ühe iseäralikult pikerguse kühmuga, lameda raudkivi alla. Eriti

leidlilik see polnud, aga paremat ei suutnud hädaga välja mõelda. Hea seegi. Peaasi, et granaadid kodunt ära sai, muidu oleks ju endale ise silmuse valmis keeranud...

Peale pikka otsimist tulid mehed tühjate kätega õuele ja ta lõi aidaukse uhke paugutusega kinni. Pidi juba rinna ette ajama ja terava märkuse tegema, et süütut inimest nii alandaval kombel tülitatakse, kui tuppa mindi ülekuulamise protokolli koostama ja esimese küsimusena uuriti Laanepüüde lugu. Ta olevat paari päeva eest poisile suisa suhu kinnitanud, et nimelt tema selle veretöö toimepanija oli.

Mügerik naeris nad välja, endal sisikond vastikus krambi-keerus. Naeris täie lõuaga, müriinal. Ütles, et vaene poiss on lapsest peale totakas, süüdistab igaüht. Täna teda, homme aga võib-olla koguni rajooni julgeoleku volinikku Truusilda ennast, mine tea! Kahju noorest inimesest, seda muidugi. Kas isandatel ülekuulajatel on või üksainus niidiotsakenegi, mis neid lubab sedaviisi kahtlustada? Näete, ei ole. Ei saagi olla, sest tema on igati aus ja täiesti riigitruu kodanik. Vanglakaristust kandis ta vaid kadedate inimeste valekaebuse tõttu. Täna-homme jõuavad rehabiliteerimise paberid päralt, kindel. Vast ehk tulete mõne aja pärast oma sõiduriistaga korraks siit läbi, et vabandada?

Joska muutus järjest enesekindlamaks. Kui kangekaelselt kinnitati, et teda nähti vanas küünis relvakastide juures käimas, oli ta nii solvunud, et lõi rusikaga lauale. Miks ei lasta ausat meest ometi kord rahus elada? Ega ametivõimudel ole äkki piiramatuid volitusi korralike inimeste kimbutamiseks?

Julgeolekumehed läksid lõpuks minema. Hing muutus kergeks ja tuju heaks. Raginal vastu hakates saab asjad üllatavalt hästi paika. Tõendmaterjali pole, see on kõige tähtsam. Ajad on õnneks muutunud, palja süüdistava jutu peale pole vaja enam kõhatadagi. Võib hakata täiesti sirge seljaga ringi käima!

Mööda nägu ja kaela venisid lehtedelt nõrguvad jäised ilged veenired, raudkülm kraavipõhja pori tikkus läbi riiete, ihule aina lähemale.

Eks selg ole mul praegu muidugi sirge mis sirge, parastas Joska ennast ja oma uhkeid mõtteid. Olen peadpidi sopahunnikus, aga peaasi, et selg on mehiselt sirge...

Ta polnud kuigi kaua külitanud, ent parem käsi ja õlg tegid kord-korralt aina hullemat piina. Kabuhirmus oli ta huupi pikali

visanud ja ei julgenud enam liigahtadagi, ehkki õla all oli mingi nukiline roigas.

Joska keeras end pisut, tõmbas aeglaselt käega üle silmnäo ja luuras vargsi ümbrust.

Vaikne?

Vaikne jah, ainult traktor pobises eemal, nina vist siiani vastu kiviaeda.

Salamisi minema hiilida? Ei, targem on oodata, kuni traktor õiged hääled sisse võtab ja minema sõidab.

Joska tõusis ettevaatlikult istukile, uuris ärevalt ümbrust. Küll tahaks suitsu teha... Ei tohi, lollepea, noomis ta end pahasena, käsi juba taskus paberrossikarbis kinni.

Nüüd on siis esimeseks mureks Anto Laanepüü. Päevast päeva võimalikku kallaletungi karta, oma elunatukese pärast pidevalt väriseda? Ei kannata ära. Mida ette võtta? Ainus väljapääs — poisireo vagaseks teha. Esialgu tuleb sellest kenast plaanist kahjuks loobuda, sest võimumeestele oleks kohe selgemast selgem, kellele seda vaja oli.

Joska sülitas. Kuradima ebameeldiv vahetpidamata hirmul olla, sööb närvid ribadeks ja elul pole mingit mekki. Onneks on talv ukse ees, põllutööd jäävad toppama. Vähemalt selle jõleda rauakolakaga ei saa poiss teda laiaks sõita... Ptüi, kena trööst küll!

Ta kikitask kõrvu. Traktorile tõmmati kõvad tuurid peale, hääled muutusid üsna valjuks. Sõidab minema? Mürin hakkas tõepoolest eemalduma.

Joska oleks võib-olla veel igaks juhuks paigal lõsutanud, aga istumise alla oli kogunenud kõvasti niiskust. Märg ja külm andsid end miskipärast eriti tagutüki kaudu tunda.

Ta ajas end vandudes püsti, rapsis riidetelt ligaseid lehti ja prahti, otsis oma äsjasest peidupaigast mütsi üles, raputas sellegi enamvähem kandmiskõlblikuks ja hakkas kärmesti sammuma. Pugesin poisikese eest peitu kui viimane argpüks, manas ta ennast. Kargasin peadpidi kraavipõhja kui tola, kurat!

Joska libises märgadel lehtedel, pidi kukkuma, vandus õige rammusalt. Et iseendale oma vaprust näidata, võttis ta suuna tee peale tagasi, suutis jooksupistmise isu pidurdada kiireks, mehiseks astumiseks. Varsti tuleb järsk käänak, siis paras lühike jupp maad Suurekivini, aga sealt pöörab rada otsejooknes kodu poole. Oma katuse all rahuneb meel maha, kindel.

Laugjate külgedega, inimesest hulga kõrgema Suurekivi juures seisis Anto. Ta hingeldas, kuna oli peaaegu kogu tee jooksnud. Seisatas korraks vaid siis, kui kuulis traktorimürina valjenemist ja seejärel aeglast kaugenemist. Tõldsepp ei jäänud teda ootama, parem ongi!

Aga Mürgerik, kuhu ta kadus? Jõudis vahepeal koju pageda? Ei, võimatu. Peidab end alles metsas? Vaevalt. Tuleks ta juba minna!

Anto meeli valdas halastamatu vaen, äge kättemaksuiha. Korraks tajus ta küll nagu kusagilt õige kaugelt mingit keeldu, hoiatust, kuid ei suutnud mõtteid koondada, endale aru anda.

Tähelepanu, keegi vist tõesti tuleb...?

Anto haaras granaadi tugevamini pihku. Kurjategijal peab laskma paraja maa peale jõuda, siis tõmmata splinti, lugeda ühe ja kaks ja...

Uuesti käis hoiatav mõte läbi pea, seekord valutegeva teravusega. Mida sa plaanitsed, mida sa põrguline teha kavatsed...? Jäta, veel pole hilja. Ei tohi!!

Aga taas kerkisid silme ette ema ja isa — nende eest peab kätte tasuma!

Teekäänule ilmus Joska Mürgerik.

Nilpea, kui Anto kivi tagant välja astus, nõksatas mees seisma. Tundus, et Mürgerik ei saa granaadilt pilku lahti.

Sina tapsid minu vanemad — nüüd saad ise sama mõõduga tagasi!

Sõrm kobas splindirõngast.

Käanu tagant sööstis välja jalgratas. Sambaks kivistunud Mürgerik keset teerada oli harjunud sõitjale täiesti ootamatu takistus. Ta üritas kõrvale pöörata, aga riivas seisjat. Kostis hädine plekikolin ja poriliga tee kukutas sadulamehe külili.

Anto hüppas peitu, toetus seljaga vastu kivimürakat ja vajus aegamisi istuli. Granaat libises peost, veeres poriloiku. Veel sekund-paar ja ta oleks toime pannud ränga kuriteo... koos Joska Mürgerikuga pidi praegu hukkuma inimene, kes milleski süüdi pole!

Minema siit. Minema!

Anto haaras porise granaadi ja tormas läbi metsatuka traktori jaama poole. Kuidas ta küll oma kättemaksuihas nii pime oli, et julges otsustada elu ja surma üle?

Joska Mügerik seisis liikumatult endises paigas. Hetke eest kuulis ta seljatagant tulejat, tundis hoopi vastu sääretoru ja taipas tumedast mütsatusest, et keegi kukkus. Jah, kindla peale, sest kohe vallandus sõim ja hädaldamine.

Joska ei pööranud pead. Ta juurdles pingsalt, kas ta tõesti nägi või talle vaid viirastus, et Suurekivi tagant välja astunud volaski peos oli viskevalmis granaat.

Ei või olla, kinnitas ta end rahustada püüdes. Ei või olla! Lollisti pingul närvid mängisid rumala vingerpussi, hirm võib teha isegi jalutuskepi automaadi. Kindlasti oli see mõni paras kärnilise pinnaga kivi või mingi traktorikabiinist kaasa haaratud krobeline rauakolakas, millega Anto kavatses talle vastu lagipead kopsata.

«Aita mind vähemalt üles, tõbras,» hüüti poriselt teelt. «Mis sa passid nagu postament!»

Joska vaatas alles nüüd sinnapoole. Maas ukerdas tema naabrimees Parmu Juku, jalgratas külili ja suurest leivakotist hulk pätse teele pudenenud.

«Oled pimedaks ja kurdiks jäänud, ah?» vigises Juku. «Sinu raibe pärast ma pikali lendasin... Pea meeles, Joska, kui mul praegu mõni jalaluu või muu kont pooleks praksas, maksad kõvad tohtrikulud ja valurahad!»

Joska tõmbas hädaldava mehe püsti ja sammus teise sajatamise saatel kodu poole.

Mida hoidis Anto heitmisvalmina peos? Oli see rohekas, tihe-
dalt ruuduliselapiline ikka tõesti kivi? Aga viimaks ei olnud?

Anto seisis traktorijaama direktori kabineti ukse taga, hingeldas tugevasti. Kogu pika tee Suurekivi juurest siia oli ta jooksnud — tegemata jäänud teo üle üdini ehmunud, õnnetu, meeleheitel.

Koputus tuli nii arglik, et läbi paksu tammise ukse vist sisse ei kostnudki. Ta katsus ust, see avanes.

Kustas Loka istus kirjutuslaua taga. Ta tõstis pea ja Anto märkas, et mehe nägu oli väga murelik.

Poiss ei lausunud ühtegi sõna. Paari pika sammuga astus ta laua juurde, võttis taskust granaadi, hoidis seda viivu porises peos — ja asetas siis direktori ette lauale.

Midagi pärimata tõusis Kustas Loka aeglaselt püsti, pilk nagu naelutatult laual lebava surma küljes kinni.

Oli juba parajalt hiline pealelõuna, aga Kustast polnud veel ikka. Ometi sai kokku lepitud, et vanemad tulevad täna lõunale, ja ta ei väielnud vastu. Kuhu ta ometi jäi?

Korduvalt tabas Mari-Elts ema uuriva pilgu, see tekitas mingi seletamatu ebamugavustunde. Miks ta oma vaatamisega lubib? Hea, et nad Kustast pikalt ootama ei jäänud, õigel ajal lõunalauda istusid. Nüüd on sellest juba paar pikka tundi möödas, kohvigi ammu joodud.

«Ema hüpitab Marikest, aga millestki seletamatust oli tunda, et ta mõndagi pärida tahaks — isa on aga kogu aeg juures ja tema kuulates kõiki jutte rääkida ei saa.»

Mari-Elts naeratas emale. «Ara ometi närvitse, kõik on rahu-
lik, püüdis ta sõnadeta kinnitada. Kas õnnestus?»

Ludvig oli hulk aega seismas akna all. Praegu ta millegipärast ohkas, vaatas korraks uurivalt tütart, siis oma naist ja Marikest ning sõnas tagasihoidlikult:

«Ega midagi, aeg muudkui veereb. Väga hakata kodu poole seadma.»

Elts ei pööranud Marikeselt pilku, raputas pead.

«Aega on, tohter lubas ju õhtupoolikul haiged loomad ise ära talitada,» vaidles ta. «Oma kõrvaga kuulsin.»

«Heakene küll, nii ta jah ütles,» nõustus Ludvig, «aga iga inimene peab oma kohustused siiski ise täitma. Mina ei taha enda tööd teise teha jätta.»

«Ma ei raatsi Marikesest lahkuda,» tunnistas Elts heldinult. «Ta on mulle nii südame külge hakanud, et võtaksin ta heameelega kaasa. Oled mu väike kullake, mu tibatilluke pääsulind...» Elts suudles last hellalt juustele, pilk soe ja juba ette lahkumishukker.

«Tulles sa nimetasid, isa, et sul oleks vaja Kustasega kõnelda. Ehk ootad veel veidi?»

«Minule tundub, et Kustas nimelt ei tule, kuni meie siin oleme,» sõnas Elts kergel, mängleval toonil, nagu kõneleks ta Marikesega. «Ta poleks täna muidu võibolla välja läinudki, pühapäevane päev ju kõigil ristiinimestel prii.»

«Kipud kiusujuttu ajama,» pahandas Ludvig. «Paljugi, mis ette võis tulla.»

«Minuteada on telefon olemas, miks ta ei helista? Kustas näib olevat pahur. Või solvunud. Tõsi ju?» Marike häälitsetes rõmsalt ja Elts naeris. «Näete, isegi tilluke laps kinnitab minu

sõnu. Küllap miski meie olekus või meis endis on direktorihärrale vastukarva.»

«Me pole tükk aega temaga kokku puutunud, sa pole teda pahandada saanud,» arvas Ludvig. «Võibolla ongi õigem, kui sa Kustast ka täna ei näe, hääletoon kipub sul juba praegu vägisi kurjapoolseks.»

Elts ei teinud torkest väljagi.

«Mulle ei meeldi, kui minust sihilikult eemale hoitakse,» sõnas ta jahedalt. «See on juba teist korda lühikese aja jook-sul. Arvata võib, et Kustasele on oktoobripühad kangesti kal-lid, ja mina kutsusin teda nimelt siis meile koos Mari-Eltsu ja lapsega, mäletad küll. Et harjume kah neid punaseid päevi tähistama, kui perekonnas nii tähtis isik olemas on. Tema ei pidanud ka siis vajalikuks tulla.»

«Mina arvan, et Kustas ei tahtnud oma tuju rikkuda,» ütles Ludvig veendunult ja istus diivanile. «Ta tunneb sind ja sinu suuvärki juba küllalt hästi. Sa ajad oma säagimisega teine-kord päris judinad üles.»

«Jäta ometi, isa,» palus Mari-Elts. «Teate mõlemad hästi, et Kustasel oli raske haigushoog. Ta pole veelgi päris terve.»

«Jah, ega tervis pole oma teha,» nõustus Elts hajameelselt ja silmitses korraks tähelepanelikult oma meest. Ludvig on viimasel ajal pahuravõitu, pillab aeg-ajalt üsnagi okkalisi ütle-misi. Huvitav, miks? Kas kõik mehed lähevad turri, kui paras aastatekoorem turjale koguneb ja nad mõistavad, et elu hakkab vägisi õhtusse kalduma?

Telefon helises, Mari-Elts kiirustas vastama.

«Ei, ta ei ole kodus,» sõnas ta kerge pettumusega, kui oli küsimise ära kuulanud. «Kahju, ma ei tea, millal ta tuleb.»

Mari-Elts ei tahtnud näha ema ärevil silmi, langetas pilgu.

Oli väga vaikne. Marike vist väsis, ta toetas pea vanaema rinnale ja haigutas.

Elts uuris oma tüdrit. Kuhu on jäänud sära, mis Mari-Eltsu varem ümbritses? Ja mis kibe jooneke tal huulenurgas pesit-seb? Kas kahetsus? Või on see igatsus?

Igatsus on piinav, võtab jume põskedelt ja rõõmuhelgi sil-madest, seda mõistis ta hästi. Temast valusamini ei tea seda vist küll keegi, ka Mari-Elts mitte. Tüdrukul on jah Roland veel ikka tugevasti südames, aga õnneks ei puutu nad kokku, nende teed ei rist. Temal oli hulga raskem, sest mees, kelle järele tema kogu hingest igatses, elas sama katuse all, söödi ühes lauas. Pikkadel sügisõhtutel ja karmidel talvapäevadel

istuti peretoas pikki tunde koos — aga tõeliselt kokku ei saa-nud nad kordagi. Ta lausa ootas, et Kondrat läheks sulaseks mõnda teise tallu valla kõige kaugemasse serva; öeldakse ju, mis silmist, see südamest. Aga ei, Kondrat hoidis Kortli-Jaa-gust kõvasti kinni, ja Kornelitest. Ta ei lahkunud neist enne, kui viidi — kirikaiale.

Kahju, ei söandanud Kondratile isegi pikalt silma vaadata — ja oma kuuma armastust sai varjatud kogu elu. Kes teda selle laaga truuduse eest kiidab? Tuhat korda on õigus targal ütle-misel: vanaduses kahetsed kõige kibedamini tegemata jäänud pattel.

Elts ohkas nii sügavalt ja valjusti, et Ludvig ja Mari-Elts lähe ehmunult otsa vaatasid.

«Sul on viimaks jälle südames valu?»

Ludvig ootas pingsalt Eltsu vastust.

«Südames,» kordas Elts ja muigas nukralt.

«Pead ehk rohtu võtma?» muretses Mari-Elts.

«Südamevalu ei võta ära ükski rohi, kulla laps.»

«Aga miks sul süda valutab?» imestas Mari-Elts. «Marike on terve ja rõõmus, minul kah kõik korras.»

«Jah? Siis on hästi, tütreke...» Elts naeratas soojalt. «Eks naisterahva süda olegi vist nii imelikult sätitud, et ta vahel kohe nagu päris ilma põhjuseta kipub rahunuks ja teinekord teeb kibedasti haigetki. Ole sa noor või vana, aga näe, ikka valutab...»

Mari-Elts noogutas mõtlikult, heitis vilksamisi pilgu isa poole.

«Sul on õigus, ema. Valutab. Aeg-ajalt koguni väga,» sosis-tas ta.

Kõik vaikisid, igaüks tegeles oma mõtetega.

Mari-Elts tõstis kuulatades pea; suur uks all nagu liikus?

«Kustas jõudis vist koju.»

Oodati, aga trepist üles ei tulnud kedagi. Imelik?

Mari-Elts kiirustas uksele.

«Lähen vaatan,» ütles ta üleõla, «võibolla Kustas ajab kelle-gagi juttu...»

Allkorrusel polnud ainsatki hingelist. Ta pidi juba üles tagasi minema, märkas aga, et Kustase kabineti uks oli irva-kill.

Mari-Elts astus on pehmetes toatuhvlites kuuldamatult, pea-tus uksele. Hämaras ruumis akna all seisis Kustas, käed süga-valt taskus.

«Kustas...?»

Viivuks valitses vaikus.

«Jah?» Kustase hääl oli tuhm, ja ta ei vaadnud Mari-Eltsu poolegi.

«Mis viga...? On sul halb?» Mari-Elts lähenes ehmununa. Kustas pöördus alles nüüd.

«Miks sa seda arvad?»

«Ma ei tea... Mulle näis, et vana sõjahaav teeb sulle uuesti haiget... On väga valus?»

Kustas vaatas hulk aega naisele otse silmadesse.

«Jah, Mari-Elts,» ütles ta viimaks, «mul on valus. Väga.»

«Midagi tuleb ette võtta, valuga ei saa ju elada...»

«Ka ränga valuga tuleb elada,» sõnas Kustas karedalt. «Peab püüdma sellest üle saada — või üle olla.»

«Tahaksin sind aidata, et sul veidigi kergem oleks. Midagi sinu heaks teha...?»

«Midagi minu heaks teha...» Kustas möödus Mari-Eltsust, istus kirjutuslaua taha.

«Kas sa üles ei tulegi?»

«Ei. Mul on vaja... jah, hulk pabereid tuleb läbi uurida.»

«Kustas, kuidas siis nii?» Mari-Elts tuli üsna lähedale; oli tunda, et kohe paneb ta käe mehe õlale.

«Jäta.» Kustase hääl oli järsk, tõrjuv.

Mari-Elts taganes kohkunult.

«Kustas...?» sosistas ta, silmad hirmunud. «Tundub, et oled minu peale kuri?»

«Ütlesin, et pean töötama. Kõik.»

«Aga ema ja isa ootavad üleval. Teadsid, et nad tulevad — aga sa isegi ei helistanud ega öelnud, kus oled ja kauaks jääd. Miks?»

«Mind peeti kinni, inimestel on igasugu asju südamel.»

Mari-Elts kehitas kergelt õlgu.

«Ma ei tea, Kustas, tohin ma üldse nii öelda, aga... kõigi võõraste muresid ei jõua ju ära muretseda, eks? Ja ma kuidagi ei tahaks, et sa mu vanemaid solvad. Hoiad neist eemale, nad tunnetavad seda. Pahandavad. Eriti ema.»

«Eriti ema?» Kustas noogutas. «Eriti ema pahandab...»

«Tean, ta on sulle mõnigi kord oma teravate ütlemistega meeolehärrmi valmistanud, aga... Kustas, palun sind — vii nad vähemalt oma autoga koju, see oleks sinu poolt ilus tegu ja hüvitaks ehk päeval tulemata jätmise. Palun!» Mari-Eltsu hääl oli pehme ja soe.

Kustas tõusis aeglaselt, ajas selja sirgu.

«Teeksid mulle heameelt, Kustas. Oled ju nõus, jah?»

«Tuleb olla,» vastas Kustas õige, tasa, hääl kummaliselt võõras.

Teine peatükk

1

Tumehallid pilved rippusid laisalt maadligi, muutsid niigi tuhmi pealelõuna pauralt värvituks. Nädalapäevad tagasi libi-
asa üle hilissügisese looduse esimene tugev külmalaine ja kõr-
velas kõik veel veidigi hingitseva mustjaspruuniks, elutuks.

Roland Kriisa ja Sandy Kärp seisis kõrvuti avaras elutoas suure akna all ja vaatasid välja. Nagu erinevad inimesed ikka, nägi kumbki ümbritsevat omal kombel. Rolandi jaoks oli akna taga lohakile jäetud aed koristamata lehtede ja kurbade, jäise hinguse käes alandlikult norutavate, külma küpsetatud lille-
vartega. Sandy ei märganud midagi, puid-põõsaidki mitte. Tema silme ees kangastus üksnes rõõmutu, keerukas ajajärk lähiminevikust — sünge, vägivaldne, inetu. Sellest pole kuigi kaua, mil ta seda elamut oma koduks pidas. Ta elas siin oma naisega, ootas lapse sündi ja talus kannatlikult kõige hulle-
maidki ebameeldivusi. Silvi järjest sagenevad raevuhood tulid Sandyle nii elavalt meelde, et ta hirmunud vaima tõmbus. Ometi pole vaja enam peljata, elu keeras ette uue külje — ehkki aegapidi, vastiku ja raske raginaga. Enam pole ei naist ega oodatavat last, ei siinset kodu. Naine on sama hästi kui voo-
ras, lahutus toimub kuu aja pärast; kaksikud poisid sündisid surnutena.

Sandyl kerkis südamesse valuviirg. Ta oleks oma lapsi väga armastanud, neist rõõmu tundnud, olgugi nad muretsetud mitte eriti targa ega kaugeltki hea naisega.

Sandy püüdis end kokku võtta. Kahetsemine ei aita, olnud ei muuda ükski vägi. Ja nii, nagu läks, on tegelikult parem. Ta on vaba ja vaatamata perekonna purunemisele on elul ees-
märk. Selle poole püüelda ilma lärmitseva, kurja, õela naiseta on kahtlemata sada korda kergem.

Tänane Meriväljale tulek oli hingematvalt vastumeelne, aga kohustus Rolandi ees sundis. Üldse piinlik, et rahaasjade kor-
raldamisega nii kaua viivitati. Esialgu läks kõik üllatavalt libe-

dalt — Roland oli just äsja tädi päranduse sellesama maja näol kätte saanud ja seda veidi korrastanud, kui Silvi vanemad, papa ja mamma Magusad, hulga raha lauale ladusid ja elamu ära ostsid. Ent tehing puudutas vaid maja. Hinnaline sisustus keldrist pööninguni jäi tookord koguni hindamata.

Sandy imestas Rolandi laia joont. Ei tundnud nad teineteist peaaegu üldse, ainult et mõlemad on Linnupette-kandi mehed, Magusate peret nägi ta aga üsna esimest korda. Haruharva suudab keegi olla nii suure žestiga. Milleks usaldada võhivõraid — jätta nende kasutada kallis mööbel, uhked vaibad, täiuslikud serviisid, sädelev kristall, väärtuslikud maalid ja graafilised lehed, mitu Viiraltit nende seas. Midagi hinnalist võib ju kaduma minna, puruneda; välistatud pole ka petmine.

Sandy surus käed rusikasse. Puruneda? Jah, nimelt puruneda. Puruneski, ja mitte vähe. Silvi oma kiivusemõllus lõhkus hulga kauneid esemeid — portselani, kristalli, keraamikat. Läks koguni mööbli kallale, lõi vigaseks paar kerget, stiilset tooli. Ei taha meenutada... ei...

Täna sõideti siia, kaasas antikvaar. Õige pea ei seo Sandy Kärpi enam abielutunnistus, muututakse lõplikult võöraks. Mine tea, viimaks lüüakse uks Rolandi nina ees valju pauguga kinni, kui ta tuleb tasu nõudma? Temast poleks võibolla nii-pea tulejatk, suured rahad on teinud ta mammona suhtes üleolevaks. Aga sellise laheda eluviisi juures, nagu Roland endale lubas, ei löö ka kõige kopsakam varandus lõputult ette. Ja üldse, milleks kinkida Magusate perele kogu see väärt sisustus? Nemad tühjad ei oska seda õigesti hinnatagi. Maksku siis võimalikult palju, et nad vähemalt sel moel taipaksid, kui unikaalsete asjade otsas elavad. Töötaks antikvaar ometi kiiremini! Siinviibimine muserdab rohkem, kui arvata võis...

Ka Roland tundis end selles majas halvasti. Ta oli paaril korral Silvi ägedatele raevuhoogudele tahtmatult kaasa elanud, teadis ka eelseisvast lahutusest. Täna polnud too fuuria veel ei temale ega Sandyle peaaegu pilkugi kinkinud, aga mine tea, mida ta plaanitseb. Õnneks käib ta tihedalt antikvaari kannul, ei söanda teda üksi jätta. Nõuab otsekohe iga eseme hinda, tingib ägedalt.

Roland vaatas hetkeks Sandy poole, tabas ta närvilise pilgu. Miks ta nii aktiivselt sisustuse pärast muretses, väärtuse selgitamisega kiirustas? Nad pole kunagi sõbrad olnud, viimasel ajal puutuvad aga ikka vähem ja vähem kokku. Ootamatu võimalus turismigrupiga Rootsis käia tundus neid enne teisi küll

aiduvat, aga nüüd, paar kuud hiljem, hoiab Sandy millegipärast lausa kõrvale. Mida ta üldse teeb, kellega suhtleb? Sandy on põhiliselt aus poiss, ehkki küllaltki mõjutatav ja heitliku meelega. Nurjakeeranud elu pärast on tal meel muidugi must, hing haige. Tuge vajades ja seda mitte leides võib ta vajuda sohu, päästmatult; ei tohiks teda üksinda jätta.

Roland trummeldas sõrmedega aknalauale. Veidralt piinlik on seista ja oodata, millal antikvaar oma tööga lõpule jõuab ja kokkuvõtte teeb. Summa koguneb kindlasti kopsakas, Magusad hakkavad muidugi hädaldama, kauplema, hinda alla manguma. Vastik on jäigalt keelduda, hoida küüned ahnelt oma poole — ise pole selle varanduse kogumiseks ju tundigi tööd teinud. Sandy aga lausa nõudis, et mingit vastutulekut Magusatele ei tohi olla. Mõneti õigus, milleks võhivõrastele majatäis hinnalisi esemeid alla nende väärtuse sülle visata. Pealegi on rahal laiduväärt komme üllatava nobedusega kuluda. Pudeleb märkamatu sormede vahelt, kaob jäljetult. Merivälja maja müümise ajal oli kindel plaan kenake osa saadud summast Linnupettel käiku panna — tädi lagunema kippuvale majakesele tuli korralik remont teha, peaks paar tuba juurde ehitama. Sai hangitud materjalid, need Linnupettele toimetatud, aga töödega alustamiseks polnud mahti. Akki oli sõpru jalaga segada, imestamisväärselt palju. Pidutseti üpris sageli, iga koosviibimine oli eelmisest märksa särtsakam ja pöörasem. Kes maksis? Eks tema, tal oli raha ju hoopiski rohkem kui teistel.

Mida nukram oli meel Mari-Eltsu pärast, seda sagedamini sai istunud joomalaua äärde. Võluvaid noorikuid on kogu maailm täis, seda koges ta õige pea. Aga ainsatki ei sattunud ta teele, kes oleks kaunim, õnnem, ihaldatavam kui Mari-Elts. Ta on leebe ja järeleandlik, jäägitult kuulekas. Kellelgi pole nii siidsiledat nahka, erutavat ürgnaiselikku pehmust, uimastavat ristikeina hõngu, sihyakat nõtket keha. Ei, mitte kellelgi. Masendav, et Mari-Elts pakub oma võlusi nüüd igal ööl Kustas Lokile... neetud!

Viimane aeg on sellest õnnetust kiindumusest vabaneda, olgu või jõuga, otsustas ta ikka ja jälle. Süda kalgiks ja hoolimatuks, mõtted jahedaks ja selgeks!

Millegipärast ei edene töö, kirjutuslaua taga, sellest on tuline kahju. Näidend on pooleli, jätkamine lükkub aina edasi. Mis segab? Vähene kogemus, küündimatus, andetus? Või ikkagi teadmine, et Linnupettel on Mari-Elts — ja ometi teda ei

ole...? Ehk aitab füüsiline töö? Aja surnukslöömine on rumal ja mõttetu, südamevalu ei kustuta ka kõige suurem peomõll. Hakata ehk ehitusmeheks, teha enne talve saabumist nii palju tööd, kui vähegi jõuab? Tädi elamine-olemine vajab muidu tööpoolest mõne tugevama tuuleiili käes kurvalt ohates kokku, majake on üsna põdur.

Kõige õigem oleks Linnupettelt hoopiski lahkuda, kas või koos tädiga Tallinna asuda — ja ometi ei tule see kõne allagi. Kui Linnupettel edasi elada, võib miski muutuda. Traktori-jaam pole alevist kuigi kaugel, lootus Mari-Eltsuga kohtuda hoiab vaimu erksa. Ei saa ju alatiseks nii jääda, et Mari-Elts nende igal kohtumisel ei ütle muud, kui — mine ära, mine ometi ära...

Ülalt kostis Silvi erutatud hääl.

«Peaksid antikvaarile abiks olema, Roland,» soovitas Sandy. «Noorproua rõhub kõigil esemetel hinna nii madalaks, kui vähegi annab. Sinu tasku arvel.»

«Ahnus on mulle olnud alati vastumeelt, iga rubla pärast ma maadlema ei hakka. Ei taha. Muide, ma ei mõista tänase päevani, miks tädi selle kupatuse üldse minule pärandas.»

«Kui sa supled lausa kullas ega tea, kuhu raha panna, kingi oma varandus mõnele lastekodule või ükspuha kellele, aga palun sind, mitte Silvile. Ta ei ole seda väärt, ei. Ja mammomat on Magusatel lahedalt, turg toob uhkelt sisse.»

Kõpsusid rutakad, närvilised sammud. Juba oligi Silvi elutoa uksele, nagu ärrituselaiguline.

«Ma ei mõista, kuidas te sellise ebanormaalse inimese julgusite minu majja kaasa tuua,» pahandas ta. «Sellel mehel ei ole mõõblit, maalidest ega üldse mitte millestki arusaamist. Vahib igasugu koli küll prillidega, küll ilma ja ohib kas või kõrvata savikruusi suurest kunstiväärtusest ja kõrgest hinnast. Mina tean ometi täpselt, mis asjad kaupluses maksavad. Ennast petta ma ei luba!»

«Palun vaiksemalt, Silvi,» keelas Sandy.

«Härra Kriisa, kas teie ka kuulsite — keegi nagu piiksus?» Silvi naeris õelalt. «On teil aga hädised tuttavad. Või koguni sõbrad?» Ta kohendas oma hõredaid, platinablondiks värvitud juukseid. «Mina teie asemel poleks seda viletsusehunnikut siia kaasa võtnud.»

«Jälle teed sa mulle häbi,» sõnas Sandy mornilt. «Võta end ometi kokku.»

Silvi ahtad huuled muutusid nurkadest allapoole kistud kit-

saka, inetuks kaarjaks triibuks ja niigi isekalt püstaka nina punetama kippuv ots tõusis veelgi kõrgemale.

«Eks mina pean ilmalõpmata olema see, kes end kokku võtab,» kääritas ta. «Aga sina? Ega mehel pole end vaja vaos hoida, jah? Mees võib igasugu lipakatega mööda restorane ringi roomata, oma naist solvata, teha seitset surmapattu — aga temale, looduse kuningale, ei ole lubatud isegi märkust teha, jah? Ma ei taha su vastikut lõusta oma majas enam üldgi näha, mõistad?»

«Küll ma mõistan,» vastas Sandy, pilgus lootusetus. «Ega minagi igatse sinuga kohtuda. Me näeme teineteist veel vaid üheainsa korra. Kohtus.»

«Loodad, et niisama lihtsalt vingerdad välja? Ei, armuline härra! Tegid seatempe, rebisid mu närvid narmasteks, rikku- sid mu elu — ja nüüd oletad, et jalutad korraks kohtulaua eest läbi, ja kogu lugu?» Silvi vaatas Sandyle luurates näkku. «Miks sul lahutusega äkki nii kiire hakkas? Kas mingi lirva juba valmis vaadatud, jah? Või koguni pärm kerkima pandud, nagu omal ajal minuga?»

Sandy oli pahameelest ja piinlikkusest kahvatu.

«Ootan autos,» ütles ta vaikselt Rolandile. Veel enne, kui Silvi keelata jõudis, oli Sandy ukse juures.

«Jää paigale,» käsutas naine, pleekinudsinised silmad tige- dad, otsmik kurjusest kipras.

Mees jäi sõnatuna seisma.

«Kui oled sinusuguse rojuga elus või korraks õnnetul kom- bel kokku trehvanud, saab igast normaalsest naisest meeste- vihkaja. Ja ma ütlen, et...»

Õnneks ei jõudnud Silvi jätkata, kuna sisenes antikvaar, papad-mammad Magusad tihedalt kannul. Sandy sammus aeg- laselt akna juurde tagasi ja jäi välja vaatama, selg toa poole.

«Hakkate otsi kokku tõmbama?» päris Roland antikvaarilt. «Mitte et minul kiire oleks, aga just teie väärt ajast on kahju.»

«Antikvaarsed esemed nõuavad ülitäpset lähenemist, siin rutata oleks patt,» vastas mees pisut hajameelselt. «Uskuge mind, mulle pakub erilist mõnu just see, kui kunstiväärtustega tegelemisel ei pea kella vaatama.» Ta ei saanud pilku lahti saatüri peast, mida ta hellalt peos hoidis. Puulõige oli ilm- selt väga vana, meistikäega elama pandud. Näkku oli koon- datud veidi irooniline, metsik iharus — alates otsmikule lange- nud paarist keerdunud juuksesalgust, tihedatest kirekaares kulmudest, meela pilguga silmadest ja lõpetades ahne, haara-

misvalmidusest pisut avali suuga. Järsulõikeline alumine huul oli tiiraselt alla vajunud, paistsid toredad tugevad hambad. Elegantse, pehmelt kaarduva habeme vasakpoolne külg oli nagu kirvelöögiga maha raiutud, järel julm haav. Ka põsk oli kannatada saanud, samuti puudus tükk uhkest peadligi hoidvast sarvest.

Antikvaar läks akna lähedal asetseva väikese intarsialauakese äärde, pani puulõike ettevaatlikult käest ja libistas hulga pabereid toolile, ise kunstiteoselt silmi pööramata.

«Mis inimene see küll on, kes nii toore teoga hakkama sai?» pomises ta endamisi. «Ah ei, eksisin, inimene see ei olnud. Vandaal.»

Papa Magus kummardus lauale lähemale, et ka vaadata. Mamma Magus ta öla taga ajas kaela uudistades nii pikaks, kui vähegi suutis.

«Kas see puumaske on teie meelest tõesti seda väärt, et tasub ta kallal nii palju urgitseda?» päris papa Magus imes-tunult. «Katkine kolakas pealegi... Mine tea, millal ta võis seinalt maha kukkuda, hm... jah...»

«Nimelt,» kinnitas mamma kärmelt, «asjad ju teinekord kohe päris iseenesest...»

«Ei,» vaidles antikvaar veendunult, «siin pole tegemist kukkumise jälgedega. See imepärane saatür on kellegi julmuri poolt kogu jõust millegi vastu virutatud. Kahju, ääretult kahju.»

Silvi tõmbus vaikseks, kui antikvaari käes puulõiget nägi. Kust see välja kougiti? Pahasena istus ta toa kõige kaugemasse nurka väikesele sügavpunase sametiga kaetud diivanile ja tagus kingatallaga rütmiliselt vastu põrandat. Ta pilk eksles mööda seinu, haakus mööblil, jäi peatuma Sandyl.

Naise silmadesse sügenes vahkviha. Selle mehe pärast virutas ta jah puruks puust peletise, mille pärast see vanapapi peaaegu et pisaraid poetab. Algusest peale ei suutnud ta taluda mõtet, mis seda nägu silmates alati tekkis — Sandy vahib just samasuguse tiirase pilguga võõraid naisi, ja seda sai talle ka öeldud. Ta nurjatu seletas midagi Kreeka mütoloogiast, Dionysost saatvatest saatüridest ja otsis välja koguni mingi paksu teatmeteose. Silvi keeldus lugemast, küll aga uuris kirjutatud täht-tähelt, kui Sandy järgmisel päeval tööle läks. Ta hakkas vihast värisema, kui tabas sõnad orgia, fallosekultus, sigitisjõu kehastis, erektsioon, joovastus, ekstaas.

Silvil oli täpselt meeles, millise kannatamatusega ta tol

ahitud mehe tulekut ootas ja kui hästi tal süüdistused pika päeva jooksul ette sõnastatud olid. Mäletas muidugi ka seda, kui aegedalt ta need Sandyle näkku paiskas. Lõpuks haaras ta seinalt selle vastiku lõusta ja saatis kogu jõust vastu põrandat. Ta tundis vaid kahetsust, et see jõletis päris pilbasteks ei purunenud. Kes selle jälkuse jäänused üles korjas ja säilitas?

Ka Sandy mäletas täpselt, kes saatüri hävitada püüdis ja miks. Kui naine tookord inetusi karjudes toast lahkus, kogus Sandy hoolikalt viimase kui killu kokku ja pani ümbriku. Lõhutud saatüri peitis ta Silvi pilgu eest raamatukapi ülemisel riiulil reas seisvate erinevat värvi lillevaaside taha, torkas sinna ka ümbriku. Eks antikvaar hakkas vaase uurima, pihku sattus ka lõhutud saatür. Taervas halasta, saaks siit ometi minema!

Antikvaar uuris veel ikka saatüri haavu.

«Minu ees laual on suure väärtusega kunstitöö,» nentis ta murelikult. «Oma kataloogi abil suudan selle identifitseerida. Ainult selles pole ma kindel, kas meistri leiame, kes oleks võimeline uuendama puuduvad detailid.»

«Need on alles,» teatas Sandy õige vaikselt. «Kui soovite, loon kohe.»

«Milleks vana risu kallal aega viita,» torkas Silvi sapiselt. «Te ei saa niiviisi oma tööga kolmel päeval valmis! Meid huvitab, et tarbeesemed oleksid mõistlikult hinnatud, kõik muu on ülearune.»

Antikvaar võttis oma kitsaste kuldraamidega prillid eest, vaatas korra Sandy poole ja jäi huviga Silvi uurima. Ta pilku tekkis oletus, siis mõistmine ja kohe ka terav hukkamõist.

«Vajan iga viimast kui killukest, mu noor sõber,» ütles ta Sandyle. «Mida rohkem neid alles on, seda kindlamini võin lubada, et restauraator oma tööga meid kõiki rõõmustada saab.»

Ümbriku leidis Sandy sealt, kuhu ta selle peitnud oli. Antikvaar kontrollis tükikesi, noogutas rahulolevana ja pani ümbriku koos saatüri oma suurde, heast nahast lõõtsportfelli, olles selleks enne niihästi Sandylt kui Rolandilt luba palunud.

Paberite kallale asudes vaatas antikvaar veel korra pikalt Silvile ja mõtles millegi üle väga sügavalt. Kohendas siis oma säravvalge päevasärgi targeldatud kraed, kontrollis õrna sõrme puudutusega tumerohelist kikilipsu, vängutas kergelt pead

ja laotas hindenimistud enda ette lauakesele. Ta oli aastates mees, aga juuksed polnud tal sugugi hallid, kuigi oimudelt mõnevõrra kaugemale taganenud. Erksad silmad ja sirge, õhuke nina andsid ta kitsale näole meeldiva, range ja targa ilme. Ta hästihooldatud käed olid kuivatud, pikkade saledate sõrmedega.

Silvi ema ohkis tasakesi, kogus julgust ja pomises viimaks hädaldades:

«Hea inimene, ärge te neid hinna-asju liiga kõrgeks küll pingutage. Pole me mingid kröösused, saate isegi aru...»

«Ja ega me kogu seda koli ei tahakski, meil pole sugugi kõiki neid nigelaid lauakraikasid ega toolikiitsakaid isu ära osta. Aga tuleme inimesele vastu, kuhu ta need klobinad ikka paneb,» toetas teda papa Magus, ise samuti ärevil kui ta teinepool.

Antikvaar kuulas, pea kergelt kaldu, ja ta silmadesse tekkis tilluke leek.

«Vast oleks õigem kogu vallasvara majast ära viia,» sõnas ta Rolandile. «Nii väärt esemetele leiaksime meie kaupluse kaudu kindlasti ostjad. Sellised, kes antiigist oskavad lugu pidada.»

Silvi silmad muutusid ümmarguseks.

«Kes sihukest koitanud rämpsuhobu tahab? Nägite õmeti ise, magamistoa mööbel näiteks ei ole sugugi nii veatu, nagu pealt paistab. Olgugi, et punasest puust.»

«Magamistoa mööbel on korras, hinnaline. Tugev defekt on suure puhvetikapi uksele ja kahjuks ka söögilauale. Selged löögi jäljed,» lisas ta kuivalt.

«Kõik see kola saab kinni makstud ja jutul lõpp,» otsustas Silvi võimukalt ja vaatas isale nõudlikult otsa. «Kõik see kola! Viimase jublakanil!»

Papa Magus noogutas kõheldes.

«Kas sa ikka nii väga soovid, tütreke...?»

«Jah. Väga. Olen kogu selle risuga harjunud, ja ega siia muud sobigi. Tahan!»

«Tuleks vähemalt inimlik hind... inimlik...»

Võttis üsna kaua, enne kui antikvaar arvestuste kohalt pea tõstis ja summa nimetas.

Magusate pere näis olevat hingamisegi unustanud vaikus oli nii sügav. Viimaks häälitseis papa Magus nutuselt ja hakkas järjest kiirenevate käelöökidega nagu midagi eriti vastikut endast eemale tõrjuma.

«Kõik see üle mõistuse palju,» suutis ta lõpuks ehmunult öelda. «Seda on ju hulga rohkem, kui me terve maja eest maksime!»

«Mis hinna nii üles ajab?» päris Silvi asjalikult. «Kahtlen kõvasti teie asjatundmises.»

Sandy tegi Silvi poole keelava liigutuse, antikvaar aga sõnas rahulikult, nagu poleks Silvi sõnu kuulnudki:

«Majas on kümmekond eriti väärtuslikku õlimaali, nimekate meistrite tööd. Kardan, et ma neid koguni liiga madalalt hindasin. Kontrollin. Hoiatan juba ette, hind võib tõusta.»

«Aga ilma piltideta?» tahtis mamma Magus teada.

«Ma ei saa hetkel täpsust garanteerida, aga arvan, et maalide ja graafika väärtus kokku moodustab tubli kolmandiku.»

«Neid me siis küll ei võta,» arvas papa Magus. «Ilus kirju tapeet on igatahes etem, kui need uskumatult kallid pildikolad.»

«Mina soovin, et minu kodus oleks võimalikult palju kunsti,» nõudis Silvi.

Vanemad pidasid omavahel kiiresti sõinal nõu. Heideti ärevaid pilke tütre poole, kurje antikvaarile ja Rolandile, vihkavaid Sandyle.

«Mina olen nõus selle kupatuse kinni maksuma,» sõnas papa Magus lõpuks resoluutselt, «aga ainult ilma piltideta. Need võtku härra Kriisa kätte täna kaasa, meie neid plätserdise ega kassikullast raame ei vaja.»

Silvi tagus jonnakalt kingatallaga vastu põrandat.

«Jälle ei jätku sul raha, jah? Oleme alati nagu viimased sandid.»

«Kulla laps, igal asjal on siiski piir,» ütles papa Magus üllatava otsusekindlusega.

Silvi ilme muutus virilaks. Ta vaatas isale vihkavalt otsa ja lahkus, lõi ukse oma seljataga valju mürtsatusega kinni.

Rolandil oli piinlik. Ta pidi juba käega lööma, et võtku Magusad need maalid niisama, kauba peale, aga antikvaar jõudis vahele.

«Leian, et hoone praegune valdaja tegi üllatavalt õige otsuse,» lausus ta asjalikult. «Ütleksin, et targa. Arvan nimelt, et maalid, millest me siin praegu kõneleme, ei ole selles ime-likult sopilises, laiade katuseräästastega pimedavõitu majas piisavalt hästi eksponeeritud. Mõni kollekttsionäär kindlasti rõõmustab, kui vähemalt ükski neist tema kätte satub. Te pole ju vastu, isand Kriisa? Otsus on, ütleksin, salomonlik.»

Magus läks kõige lähema maali juurde ja tõstis selle seinalt maha.

«Võite need viimseni ära viia. Kohe täna.»

«Olgu nii,» otsustas Roland. «Võtan meelsasti kaasa.»

Veel paar maali seina najale põrandale ootele seadnud, jäi Magus seisma, hakkas hädiselt jalalt jalale tammuma, ilmselt kibeles midagi hingel. Roland julgustas teda pilguga.

«Seda et... paluksin väikest vastutulekut. Ma maksaks sisustuse eest paaris jaos. Häda ei anna häbeneda, korraga nii suurt puruhunnikut kokku kühveldada pole momendil võimalik. Kõigepealt maja, nüüd veel see ilmatukallis mööbel ja muu kolu ka, kellele seda nii kangesti vaja... aga tütar on meil ju väga õnnetu...»

«Tasute, kuidas saate,» nõustus Roland rutakalt, et ebameeldiv situatsioon ometi kord lõpeks. «Mõelge ja kaaluge, millal. Paari päeva pärast teeme paberid korda.»

Antikvaar jättis hüvasti, Sandy läks teda autoga koju viima, siit napilt paari kilomeetri kaugusele.

Piltide kogumine ei võtnud kuigi kaua, mõlemad Magusad tegutsesid energiliselt.

Sandy jõudis õige pea tagasi, asus appi. Silvi ei näidanud end enne, kui viimased maalid kabiini mahutati ja mehed autosse istusid. Naine oli kleidiväel ja seisis jäisele vihmababinale vaatamata rõhutatult sirgena, jäigalt. Ta koputas sõrmenukkidega nõudlikult vastu akent, Sandy keeras klaasi vastumeelselt alla.

«Sa veel kahetsed, lontrus,» sisistas Silvi. «Kõige eest saab kätte makstud! Jõudu, tarkust ja kavalust mul jätkub, kindel. Ole sa neetud igaveseks ajaks! Oled vastutustundetu kaabakas, ilge lontrus, nurjatu! Aga lahutus? Seda ma veel kaalun, sest suuremat...»

Roland võttis nii tormakalt paigalt, et kummid kiunatasid.

2

Klaasipuhastajad töötasid usinasti, aga väikesi kleepjaid vihmapiisku langes õige tihedalt ja aken oli kaetud nagu sitke halli killega.

Roland vajutas üsnagi tugevasti gaasipedaalile. Iga möödasõit paiskas esiklaasile paraja sahmaka poripritsmeid lisaks, eriti paremale poolele, ja Sandy ei näinud ajuti enam väljagi.

Ega ta hoolinudki vaadata. Antikvaari koju sõidutades arvas ta, et tänane kohtumine Silviga oli oma ebameeldiva kõrgpunkti juba saavutanud. Nende riid on ammuilma riieldud, ta hoidis kabuhirmus eemale. Oma vähesed asjad tõi ammu ära, Meriväljale tulemise vajadust polnudki. Aga Silvile oli ikka veel vähe.

«... lontrus... kõige eest saab kätte makstud... nurjatu...»

Mis saab kohtus, lahutusprotsessil?

Sandy ohkas. Ega muud, kui et laviinina selga mürisev sõimukoorem tuleb kuidagiviisi ära kannatada — ja ongi vabadus jälle käes. Ta ei igatsenud vabadust vabaduse pärast. Sellega pole midagi erilist peale hakata, ta ei vajagi seda. Küll aga on tarvis võimalikult kiiresti välja rabelda ametlikest sidemetest, mis teda hetkel Silviga veel ühendavad. Aga nüüd sama ta ähvardas, et võibolla ei annagi lahutust. Mis siis ette võtta?

Ukspuha, tuleb ainult vältida kohtumisi. Tänane oma teravate mürgiste ogadega jääb kauaks häirima, kulub nürimaks alles ajapikku, kunagi vast ehk unub. Kannatlikku meelt, mis muud. Ja peatähtis — hoolitseda, et nende teed ei ristuks.

Hinges närib vastikult, kusagilt sügavalt roomab esile tulpmus, tüdimus...

Sandy sõrmitses hajameelselt ukse käepidet. Läikiv nikkel oli jahe, Sandy surus hoova oma kuuma pihku.

Roland tegi järjekordse äkilise möödasõidu, suurendas kiirust; auto rappus asfaldiaukudes. Vältimaks üle tee kaevatud kitsast, hooletult kinni aetud kraavist ülesõidul liiga äkilist hüpet, vajutas Roland korraks pidurile.

Sandyl oli viivuks tunne, et ta lendab peadpidi vastu esiklaasi ja sealt koguni läbi. Automaatselt tõstis ta käed kaitseks ette, parem pintsakukäis takerdus hetkeks uksele külge.

Alateadlik tegutsemine oli ennatlik, pidurdus polnud kaugetki nii ohtlik, kui hetkeks tundus. Juba lisas Roland gaasi ja pehme polster haaras Sandy selgapidi tugevasti endasse. Ta märkas kõrvale vaatamata, et Roland teda korraks tähelepanelikult uuris. Vahtigu palju süda lustib, peaasi, et ta midagi ei räägiks. Kaastunne oleks talumatu, samuti on ebameeldiv sõbramehelik õlale patsutamine, et pole viga, poiss, küll lood kunagi heaks käänduvad.

Ees ei sõitnud ühtegi aptot, ka vastutulijaid polnud näha. Selleasemel, et mööda Pirita teed linna poole sõita, keeras Roland kiire, ulja kaarega vasakule, Rummu kurvi. Sandy-

poolne üks paiskus ootamatult lahti ja ta tundis kogu olemusega, kuidas mingi eriline tugev jõud teda endasse haaras, istmelt kergitada püüdis, autost väevõimuga välja tõmmata tahtis. Kummaline, ta oli hetkel täiesti nõus sellele võimsale, nimetule järele andma, kaasa minema. Kõigil ebameeldivustel oleks korrapealt lõpp. Jah, lõpp... Hirmu ei olnud, vastuhaku-soovi samuti mitte. Ometi kahmas Sandy vasak käsi instinktiivselt, surmahirmus Rolandi küünarnukist kinni — kramplikult, kogu jõust. Ta rebis end istmel otseks ja laskis lahti alles siis, kui Roland räpakalt pidurdas.

Sandy tõmbas ukse kinni.

«Mis juhtus?» Roland oli ehmunud.

«Nagu näed, ei midagi.» Sandy imestas, et ta nii harilikul toonil vastata suutis. Kõris tagus keegi väikese raske vasa-raga kiires rütmis tugevaid, valulikke hoope.

«Kurvis autost välja lennata... Mõtles, inimene, mis sinust praegu järel oleks!»

Sandy kehtas õlgu, vaikis.

«Ma ei mõista, kuidas võis üks lahti minna?» imestas Roland. «Ega sa ometi... tont võtaks, ega sa viimaks sihilikult...?»

Sandy raputas pead. Ta ei vaadanud Rolandi poole ega teadnud, kas teine eitamist märkas. Vist mitte, sest juba järgnes pahur etteheide:

«Sa oled tuhat korda rohkem väärt, kui see õel fuuria, hüsteeriline peletis! Andesta, et naissoost inimese kohta nii rängalt ütlen, aga paremaid sõnu temasuguse jaoks pole. Võta ennast kokku, mees! Elu on niigi ülekohtuselt lühike, milleks järelejäänud juppi ise veel napimaks kaksata.»

Sandy ükskõikne pilk libises üle möödavilksatavate sirgete, sihvakate männitüvede.

«Kas sulle pole vahel tundunud, et elu pole elamist väärt?» küsis ta peale pikka vaikimist.

Roland ei öelnud midagi, ehkki vastust teadis. Elu näis talumatult piinav ja eriti mõttetu sel päeval, kui oli Mari-Eltsu ja Kustas Loki pulm. Ta jõi end silmini purju, et hingevalu, tuhmus, lärmas ja möllutas juhuslike inimestega restoranis, hiljem Tuuliga. Miski ei aidanud.

Edasi maamunal ringi rännata tundus ülejõu ränk, lõplik tundetu vaikus oluks hulga parem, arvas ta siis. Aga tasahilju tuli päevadesse siiski mingi valgus tagasi. Mari-Elts meenub liigagi sageli, valu ahistab veel ikka — kuid peapeale

lekkib tulmus, kindel. Praegu, hilissügisel, on mõtted küll liialt sageli mornid ja ees ootav pikk, pime talv ei tee meelt rõõmsamaks. Talve seljataga on aga peidus kevad, ta astub ühel kaunil päeval koos päikesenaeruga lagedale, muudab looduse ja inimesed ülemeelikuks. Elada on siiski neetult vahva!

Nii ta Sandyle kinnitaski. Sandy istus jälle sõnatuna, pilk läbi uduhalli esiklaasi kaugusse hulkuma lastud.

Jõuti Metsakalmistu kurvi, juba Kloostrimetsa sirgele lõigule, siis S-kurvi, kus kummid uljalt vilisesid — ja uuesti Piritale. Roland tegi ringrajal tiiru peamiselt selleks, et Sandy pisut rahuneda jõuaks. Kahju teda nii närus meeleolus kesklinnas autost minema saata, esimene käik oluks tal tõenäoliselt joomalaua äärde. Mõttetu on püüda meelehärmi napsiklaasi uputada. Esialgu jah tundubki, et mured surevad ilusat viina-surma, aga järgmisel hommikul on nad jälle kõik kohal, viimane kui üks. Ja hulga õelamad, kui enne uputamiskatset.

Üle Piritä silla sõites tuli Rolandile hea mõte.

«Tule kaasa, viime pildid Linnupettele. Nõus?»

Sandy elavnes.

«Linnupettele...? Ma pole memme-taati tõepoolest juba ilma-ammu näinud... Oota, mõtlen veidi.» Ta arutles endamisi, millised kohustused homseks on. Võttis koguni märkmiku ja lehit- ses seda kiirustades, kuigi teadis, et loenguid pole. Jah, tagasi on vaja olla alles ülehommel. «Lase käia, Roland!»

Kadriorus tehti peatus. Madalast, pisut upakile hoidvast väikest mõnusast kohvikust osteti kaasa salu-kooke, külakosti tahtis viia niihästi Sandy oma vanematele kui Roland tädile. Jõodi tass kuuma, maitsvat kohvi ja Rolandi viisat pealekäimi- sel söödi paar lihapirukatki.

Jälle vuräs auto sõnakuulelikult teel. Sadu lakkas, taeva- rannal suutis tuul tumedaid pilvi paarist kohast nii palju üks- leisest lahti käristada, et päikesekuma korraks üle nukra sügis- maastiku lendas ja ilm veidi valgemaks muutus. Külma helen- dus jäigi vihmakaarde püsima.

Roland püüdis juttu alustada, et Sandy mõtteid Merivälja loost eemale viia, sai aga nii nappe ja tõrjuvaid vastuseid, et õige pea tüdis.

Linnupette alev oli uniselt vaikne nagu alati. Liikus vaid mõni üksik inimene, vastu tuli paar-kolm autot.

Mööduti kohvikust, mis päeval oli söökla, ent praegu vastu

õhtut astumas restorani väärrikasse seisusse. Mõlemad heitsid sinnapoole pika pilgu. Roland teadis, et nende akende taga kõnnib ringi Tuuli oma sihvakatel jalgadel ja kõpsutab kõrgeid kontsi, iga samm võrgutavalt nõrke. Viivuks tekkis rahutu igatsus, pole teda ju enam näinud terve igaviku. Väike pits konjakit, lonks head kanget kohvi istuks maruhästi. Vast ehk peatuda?

Sandy aga teadis, et nende akende taga on mõnus soojus, kõige ebameeldiva unustamise ahvatlev võimalus ja lahe minnalaskmise meeleolu. Seal hõljub tihe suitsuvine, puhvetis pakub oma huvitavat sisu hulk kirjuseid, erineva kujuga pudeleid, igas maitsev rõõmu jook. Kahju, et Roland ei pidurandanud. Korraks ta siiski võttis jala gaasipedaalilt.

Tädi põsed õhetasid, silmanurgast poetus salamisi koguni paar heameelepisarad. Ta oli toimekas, ladusa jutuga — ja juba kiirustas piltide jaoks ruumi tegema, aitas väiksemaid sisse kanda.

«Poisid, ma teen teile kohe süüa,» pakkus tädi, elevil nagu koolilaps, sest Roland oli talle just ulatanud koguka paki. Kõiges äärmiselt tagasihoidlik, oli tädil suur nõrkus — maiustamine. «Tulge sisse, kohe katan laua!»

Rolandi head kavatsused Sandyt võimalikust joomingust vähemalt täna eemal hoida kuhtusid olematuks — silme ees kumas kutsuvalt restorani aken. Võtaks pigan, kuniks elu!

«Ära pahanda, aga meil on väike käik ees. Ametlik.»

Tädi solvus.

«Oled siin ülekohtuselt harva, ometi on see sinu kodu.»

«Ära torise, seekord jään. Liinupettele vist õige tükiks ajaks.»

«Mul on üksinda tõesti kurb ja igav,» kurtis tädi. «Ja sinu eest tuleb tingimata hoolt kanda, ilma korraliku toiduta jääd viimaks haigeks.»

«Aitäh, oled mul kullatükk!» Roland silitas tädi hõbehalle juukseid, andis Sandyle märku ja juba seati end minekule.

«Oota, Roland...» Tädi kiirustas piki aiateed neile järele. «Mul läheb viimaks meelest ära, sind on paari korral otsimas käidud.»

Roland ei astunud enam sammugi. Otsimas? Ega ometi...?

«Kes?» päris ta kannatamatult. «Kes?»

«Sa ei oska eluilmaski ära arvata,» naeris tädi. «Mina imestan siiamaani...»

«Ütle ometi, kes?»

«Siitkandi üks silmapaistvamaid naisterahvaid,» teatas tädi pidulikult. «Meie alevi meestejuuksur preili Grill isiklikult. Mida ta sinust tahab, mis?»

«Pole aimugi,» vastas Roland pettunult.

«Ta oli kangesti puhvitud ja värvitud ja onduleeritud, viimaks kavatseb sulle külge lüüa?»

Nii veider väljavaade ajas Rolandi muigama.

«Ta võiks aastatelt vabalt mu ema olla, tõsi?»

«Ära sa ütle, minu silma järgi annab küll mõnele neljakümnele või nooremalegi kõvad silmad ette,» arvas tädi. «Ma muldugi küsisin, et mis asjus, ja preili nimetas, et tal on sinuga väga isiklikud teemad arutada. Põnev, eks ole?»

«Vägagi,» nõustus Roland, et tädile mitte meeolehärmi valmistada. Tegelikult kustus huvi külalise vastu niipea, kui selgus, et see polnud Mari-Elts. Juuksurit ta teadis, preili Grill oli põline alevi elanik, aga tema teeneid ei olnud ta kasutanud aastaid. Põhjust, miks preili teda otsimas käis, ei püüdnudki ta mõistatada.

«Arge mul liiga kauaks jääge,» hoiatas tädi. «Ja mis imelik ametiasi teil nüüd õhtul peaks olema...?» Ta kortsulisel vanaimese näol oli sedavõrd suur teadatahtmine, kuhu poisid ikkagi lähevad, et Roland heldis.

«Koodid on pikast autos istumisest kanged, tahame end pisut tuulutada. Jalutame väikese ringi, ei muud.»

Tädi jäi korrapealt rahule. Ta läks rutakate sammudega majja, magusapakk õrnalt käte vahel.

Sonagagi polnud märku antud, kuhu minna kavatsetakse, kuid suures üksmeeles astuti piki tänavaid kindlas suunas. Jalutamiseks oli samm kahtlemata kiirevõitu, aga seda ei märganud kumbki.

Restorani lähedal jõuti järele pikakasvulisele, halli kaabut ja tumedat mantlit kandvale langesõlgsele mehele. Tema jalulas toepoolest, aeglaselt ja vist sihitult.

Võorast kiirustati mööda; ehkki eesmärk restorani näol oli juba käeulatuses, tuli astumisehoogu aina juurde.

«Sandy...?»

Sandy pöördus pahasena, kulmud kortsus. Mitte et tal mõne tuttavana kohtumine eriti vastumeelt oleks olnud, aga täna oli

päev näidanud sedavõrd ebarneeldivat nägu, et ta oli turris kõigi ja kõige vastu.

«Sina, Raag?»

Juba ulatas Heldur käe, Sandy surus seda sõbralikult ja tugevasti.

«Rõõm kohtuda,» sõnas ta siiralt. Selle mehega sidus teda palju — koos on läbi elatud mõndagi rasket, ohtlikku. See tekitas sooja tunde, mida võis peaaegu sõpruseks nimetada, ehkki nende vanusevahe oli tublisti üle kümne aasta. Omal ajal aitas Heldur Raag teda palju, julgustas, õpetas. Tänuvõlg jääb alatiiseks.

Roland teadis Heldur Raagi kui Linnupette-kandi meest, tundis aga valusa hukkamõistuga kui jäika, halastamatut käsutäitjat. Just Raag oli see, kes tema surmhaigele isale järele tuli, kui sakslastel olid käes kõige kibedamad päevad. Ema püüdis talle seletada, et sõjaväkke võtmine on rängalt haige inimese otsejoones surma saatmine. Raag ei hoolinud, viis isa kaasa Suur-Saksamaad päästma.

Lootusetust tuberkuloosigaigest polnud kuigivõrd abi. Oige varsti tuli ema saadetud kiri tagasi, ümbriku vasakus ülanurgas jämeda musta randiga tempel: «Gefallen für Gross-Deutschland.»

Roland ei tahtnud Raagi kättpidi teretada, aga kuna teine ilmselt seda ootas, surus ta vastutähtmist talle pakutud kätt.

«Kuhu kiirustate?» päris Heldur Raag.

Sandy heitis Rolandile kiire kõrvalpilgu.

«Me niisama... hm, jalutame peale pikka autos istumist.» Heldur naeris.

«Jah? Võibolla Tallinnas tõesti jalutatakse saja meetri tempos, mulle aga tundub pigem, et...»

«Oigesti tundub,» tunnistas Sandy. «Kõrts tõmbab. Ehk ei ütle sinagi ära?»

Rolandi hoiak oli tõrjuv, kuid Heldur Raag seda ilmselt ei märganud. Või ei hoolinud?

«Aitäh kutsumast, tulen meelsasti.»

Mantlid riidehoidu ära antud, siseneti saali. Tööpäeva õhtule vaatamata oli juba hulk külalisi kohale jõudnud ja lauad kinni, kuigi mõne ääres istumas vaid üks-kaks inimest. Ainult saali kõige kaugemas nurgas, teistest meeldivalt eraldi, oli vist vaba laud? Ei, siiski mitte; valendas piklik silt mustade, rangete tähtedega: reserveeritud.

Sandy andis Rolandile märku. Mis sa ootad, sinul on selles majas ju piiramatud võimalused!

Olid kunagi jah, meenutas Roland kerge kibedusega; enam ei ole. Ja ei tahagi, et oleks. Kui on tehtud lõpp, tuleb selle juurde jääda. Ei mingeid privileege! Oleks meeldiv, kui Tuuli polekski tööl. Tal peab ju vahel ka mõni vaba päev olema, lool?

Tuulil ei olnud vaba päev, vähemalt täna küll mitte. Juba ta tuli, suur kandik taldrikuid-klaase-pudeleid täis laotud ja pööris serveerimisruumi ukse juurest vasakule, näol tavapärane hena naeratus. Tal polnud üldse asja saaliukse poole vaadata, suund oli ju hoopis teisale — ja ometi tabas Roland hetkeks tüdruku kuuma, ootamatusest eriti äreva pilgu.

Tuuli ulatas tellitu lärmakale laudkonnale kärmesti kätte ja seista nüüd Rolandi ees — vaatas talle avalalt vastu, nägu pisut ülespoole pööratud. Tüdruk oli endiselt võluv — tõmmu, silmad säravas, keha tumedas kitsas kleidis erutavalt siuglas, põlleke ja tanu säravpuhtad nagu alati.

«Roland...» Tuuli hääli oli õrn ja pisut hirmunud, nagu kardaks ta, et mees ta pilgu ees otsekohe haihtub, ning samas pööraselt õnnelik, et Roland tema juurde tuli. Jah, ta oli kindel, et Roland on siin ainult tema pärast, aetuna võitmatust igatsusest.

Tuuli rõõmsatesse mõtetesse tekkis ebakõla. Sada aastat on sellest möödas, kui Roland talle siiasamasse restorani saatis hinnalise kingituse, ehtsast karusnahast pehme, tumepruuni kasukjopi. Selle taskus oli kiri, hüvastijätuks. Milliste sõnadega see lõppes? Tuuli teadis hästi:

«... mälestus meie loost on ilusam, kui lugu ise...»

Ei ole põhjust loota, et Roland tookordset otsust muutnud oleks. Kustunud tuleasemele pärast niisugust ütlemist ei puhuta... Ei tohi nutma hakata, ei tohil!

«Tere, Tuuli.» Sandy sõbralik hääli sundis Tuulit end kokku võtma. Ta naeratas Sandyle, noogutas tuttavlikult — ja oli jälle Linnupette alevi ainsa restorani korrektne, tähelepanelik ettekandja.

«Tere tulemast meie majja,» sõnas ta pidulikult. «Palun, järgnege mulle.» Oma kõige kaunima kõnnakuga läks ta reserveeritud laua juurde, keeras hoiatava, sildi näo poole vastu laudlina ja viipas kutsuvalt. «Palun, teie jaoks vaba.»

Heldur Raag ja Sandy tänasid, Roland vaikis.

Tuuli ulatas menüü.

Telliti kerge õhtusöök, selle juurde soovis Raag kuiva veini, Sandy ja Roland aga konjakit ja kohvi.

Sandy uuris vargsi Heldurit. Tabas ta ilmes ja kogu olekus varjatud rahulolematuse tugeva märgi ning mõtles väikese irooniaga, et ega päris õnnelikke, eluga rahul olevaid inimesi maapeal vist polegi.

«Kuidas läheb?» päris ta kombekalt, ehkki arvas juba ette, millist vastust kuuleb.

«Mis ikka... läheb kah, kuidagi.»

«Oled alevisse elama asunud?» küsis Sandy. «Mida sa oma väikese majaga ette võtsid? Või vajus hoopis upakile?»

«Elan endiselt Orbutal, pesapaik on truult püsti. Uudiseid pole.» Heldur Raag silus oma hõredaid juuksekaale kõrvade äärest tahapoole, libistas peoga üle kõrge otsmiku ja palja pealae ning kergitas kulme. «Sinul, nagu kuulda, on viimasel ajal küll kuhjaga pörutavaid sündmusi.»

«Mida sa silmas pead?» Sandy toon muutus valvsaks. Kas Heldur kavatseb ta perekonnaasju uurima hakata, pärib midagi Silvi kohta?

«Eks ikka sinu vapustavat väljamaale pääsemist.» Heldur vangutas pead. «Uskumatu lugu — sina, ja uhke sõit piiri taha!»

«Uskumatu või mitte, aga sõidetud sai jah tõesti. Me mõlemad käisime,» lisas ta.

«Tean, tean.» Heldur uuris viivu Rolandit, pöördus aga kohe uuesti Sandy poole. «Jutusta kõigest. Elavad kui paradiisis, tõsi?»

«Ma ei teagi nii äkki, millest alustada,» ebales Sandy. «Mida sina kõigepealt räägiksid, Roland?»

«Eks oleneb küsijast. Antud juhul kõneleksin rootslaste ja kõigepealt muidugi sealsete eestlaste ülisuurest heaolust. Rootsimaa jõukusest ja ilust, kõigi suguvendade jõudmisest haljale oksale. Kinnitaksin, et viimane kui üks on miljonär. See oleks teile kõige enam meeltnööda, Heldur Raag?»

Helduri suunurkadesse tekkis pilklik kurd.

«Tabasite kümnesse. Pealegi, mäs Rootsit puudutab, viimсени tõde.»

«Huvifavalt sügav olukordade tundmine. Millal teie seal käisite, et nii kategooriline olete?» Roland ei püüdnudki irooniat varjata.

Sandy kõrvad roosatasid. Roland on korduvalt pühlikkust

tekitanud oma teravate ütlemistega, nüüd kipub vägisi Heldurile turja. Miks ta kedagi ei talu, aiava okkaid turritab?

Oli tunda, et Heldur plaanitses äkilist vastust, aga parajasti tuli Tuuli, kandik pudelite-klaaside ja kenasti garneeritud õhtusöögiga osavalt ühel käel, nagu oleks kandam imekerge. Ta ei kiirustanud lauakatmisega, seisis koguni viivu tihedalt Rolandi kõrval ja ilmselt nautis mehe lähedust. Taldrikuid ja nugekahvleid kohale pannes puudutas ta paaril korral õige vargsi nautsaga Rolandi käsivart, ei sõandanud talle aga otsa vaadata. Kui ta lõpuks piisavalt julgust kogus, silmitses mees parajasti huviga naaberlauas istuvaid inimesi ega pannud teda üldse tähele.

Tuuli ei teadnud, mida mõelda või loota. Kas ehk paljutõotavalt naeratada? Või hoopis kõõki kiirustada, et pisarad kellegi silma ei hakkaks?

Ta võttis end kokku. Roland tegi lõpu, olgu nii. Enam pole mõtet ennast talle pakkuda ega kaotatu pärast nukrutseda. Pealegi oli ta ise süüdi, andis oma korteri võtme kahele mehele hurraga — Rolandile, ja millegipärast ka Armin Tõldsepale. Tõbedus, sellega võis toime tulla üksnes liiga ahnelt meest jahiv naine. Oleks pidanud ette arvama, et varem-hiljem mõlemad võtmeomanikud tema korteris võivad kokku sattuda, kummagi ju tuline õigus tulla. Nii läkski. Önn veel, et mehed karvupidi kokku ei tormanud! Ta ei jõua siinamaani ära imestada, kuidas nad teda pealtnäha koguni üksmeelselt ootasid, tilgatumaks joodud konjakipudel ja kohvitassid diivani-laual, mõlemad millegipärast paljareisi. Siis Roland lahkuski, lõplikult. Jäi Armin. Kahju, oleks pidanud vastupidi minema!

«Head isu, meeldivat õhtut,» soovis Tuuli, naeratas võluvalt, tegi kerge kummarduse ja kiirustas saali teise otsa, kust kannatamatult märku anti.

Sandyl oli konjaki järele nii vastupandamatu ahnus, et käsi valamisel värisema hakkas. Pudel kõlksus reetlikult vastu klaasiserva, aga tühja sellega — vaevalt, et keegi märkas.

«Kohtumise terviseks,» sõnas Heldur. Sandy vaid noogutas kannatamatult ja jäi ahnelt. Valas kohe uue, kuigi Roland ega Heldur veini veel maitsnudki polnud.

«Mul oli täna erakordselt kehv päev,» pomises Sandy. Ta pidi midagi lisama, kuid jäi selleasemel taas isukalt, tilgatumaks. Kui Rolandit juures poleks, võiks mõtted meeldivamasse paika ankurdada ja Heldurile pikalt-laialt kõnelda Rootsimaal lalletatud muljetest, jutustada kõigest. Jah, nimelt kõigest.

Veider, Rolandiga ta ei saa ega taha mõningaid teemasid üldse puudutada, tekib tugev tõrge. Heldur Raag on mees hoopis teisest puust, ta on oma, teda võib jäagitult usaldada. Räägiks palju ja põhjalikult Lange-Paaverist, Krausest, nende eesmärkidest, soovidest ja unistustest. Vürtsiks sekka kõneleks naistest; meenutaks Kristat ja tema seletamatut, hullumeelsusteni viivat erootilist võlu. Kristale mõtlemisel tekkisid tal vägagi vastakad tunded — eemaletõukavad, ja ääretult ligitõmbavad. Peale Stockholmis kogetud pöörasusi ei huvitunud ta enam ühestki naisest, oli nende suhtes koguni murettekitavalt ükskõikne. Hetkeline Krista meenutamine tekitas otsemaid iharuse, metsikult kuuma soovi tema järele, ainuüksi tema järele...

Vaikus kestis kaua. Heldur Raag jõi oma kuiva veini nautides, väikeste sõõmudega, pikapeale sai klaas tühjaks. Aeg-ajalt vaatas ta Rolandi poole, huulenurkade pilkekurd tugevasti märgatav. Ta jälgis, kuidas Roland tujutult konjakit rüüpas ja mitte eriti isukalt sööma asus.

Nüüd lõikas ka Heldur krõbepruuni šnitsli küljest palakese ja torkas suhu. Maitsev, pole midagi öelda. Friikartulid olid just niisugused nagu peab; a la'carte toidu väljanägemist ja headust oskas ta täpselt hinnata. Mitte et ta sõjajärgsetel aastatel oleks olnud esindusrestoranide pidev külaline. Ei, kus sellega, need kümme oli ta ju paigas, kus restoranidele mõtleminegi ähmastus. Seal ei tundunud tõepärane, et kusagil üldse võiks veel olla mingi avar, puhas, meeldivates toonides ruum paljude väikeste, lumivalge linaga kaetud lauakestega, säravad kristallklaasid kutsuvalt ootamas. Vangi-maailm oli räpane, alatu, hall, ligane, vastik, kuri, ülekohtune. Ta näris seal koos teiste omasugustega vesist leivaportsjonit ja rüüpas peale leiget lürpi, mis hädavaevalt tee nimetust vääris, või ahmis tül-gastavat, lahjat lurri, mida julgeti supiks tembeldada.

Koju tagasi jõudes peletas ta väevõimuga need elajalikud kümme aastat oma mõtetest, nii hästi-halvasti kui suutis. Sageli kargasid nad vastu keeldu tagasi, trügisid pähe, silmadesse ja südamesse, aga ta sai neist siiski enam-vähem jagu, rõhus muude meenutustega kaugemale. Ikka detailsemalt meelitas ta oma teadvusse tagasi sõjaeelse elu kogu sära ja luksuse, ehkki ta seda ise tol ajal kuigivõrd nautida ei jõudnud. Aga tudengina nägi ta siiski mõndagi ja sai aeg-ajalt pisutki osa sellest imepärasest, mis teda ta enda arvates lähemas tulevikus kindlalt ees ootas.

Meenutamine tegi haiget. Elu keeras lõplikult ette pahupoole, kõige tuhmima argise külje, ülekohtuse ja inetu. Midagi meeldivat lootaks oleks iseenese mõttetu petmine.

Ta pahandas praegu enda peale, et imetleb selle nigela-poolse restorani toitu. Mõtleks ometi, friikartulid ja paneeritud šnitsel, edevalt püstakile sidruniviil kukil. Imede ime, jah?

«Tead, kellega me Rootsisis kohtusime?» sõnas Sandy enda-
legi ootamatult. Konjak oli päralt jõudnud, meel muutus ime-
likult kergeks ja tekkis kange isu pisutki jagada huvitavaid
muutusi. «Sa ei oska ära arvata, mõistata palju tahes.»

«Sinuga nelja silma all olles nimetaksin pika rea neid, kel-
lede saatust mind väga huvitab,» pillas Heldur jahedalt.

«Ara trikitu, küsi rahulikult,» soovitas Sandy. «Meilt mõle-
malt.»

«Vaevalt, et seltsimees Kriisa soovib vastata,» vaidles Hel-
dur öelalt. «Aga teeme proovi, võibolla on sulatuuled tedagi
pisut üles soojendanud. Kas saatust viis teid kokku Lange-Paa-
veriga?»

«Saatust?» Roland muigas. «See mees saatuse sõrme ootama
ei jää. Ta tuli ise pika sammuga, käsi õieli.»

«Jah-ah?» Helduri pilgus kumas eriline huvi, ehkki ta seda
näidata ei tahtnud. «Kuidas tal läheb? Elab hästi?»

«Pealtnäha küll. On ta teie lähedane tuttav?»

«Ei... ei.»

«Täheleb, et jah.»

Heldur ei teinud Rolandi ütlemist märkamagi.

«Jõukal järjel?»

«Väga.» Sandy hääles kõlas imetus. «Käisin mitu korda
tema juures kodus. Korteri on nii uhke, et ajab kadedusest rohe-
laseks. Luksusauto särab ukse ees, riides on ta nagu mingi
suursaadik, iga päev erinev ülikond, kingad, kaelasid...»

«Kõvasti ennast täis, et nii haljal oksal kiigub?» päris Hel-
dur.

«Ei ütleks. Ta paistis üllatavalt sõbralik, meenutas südame-
likult ja heldinult kodumaad, Linnupette-kandi inimesi...»
Sandy ei sõandanud jätkata, Rolandi juuresolek millegipärast
hammitses.

«Oli jah tõesti sõbralik,» kinnitas nüüd Roland omakorda.
«Koguni nii sõbralik, et tuli mõningate huvitavate ettepaneku-
tega lagedale.»

Sandy muutus valvsaks. Mida Roland sellega mõtles? Rää-
gib ta üksnes enda kogetut või vihjab äkki millelegi muule?

Palju ta üldse teab? Viimaks Krause või Lange-Paaver poetas midagi sellest, mida temale usaldati?

Aitab, lõikas ta oma mõtted otsustavalt pooleks. Tuleargadel teemadel pole lubatud isegi mõelda, veelvähem kõnelda, ükskõik kui mõistu seda teha suudaks. Ta rahunes ja valas konjaki, jõi naudides.

«Mis huvitav ettepanek see olla võis? Kutsus ehk uuesti Rootsi,» oletas Heldur.

«Ei. Ta soovitas koju mitte tullagi, kohe sinna jääda.»

«Teil? Ikka tõsi või?»

«Minul jah. Miks see teid nii imestama paneb?»

Heldur ei vastanud, uuris Rolandit hoopis teise pilguga. Vaata kui halb, et inimest ei tunne ja suhtud temasse eelarvamusega. Liigitad ta mõne ammuse seiga pärast kõlbmatute kategooriasse, tegelikult on aga mehel kindlad väärtused olemas. Ega Lange-Paaver, hea ninaga vana hunt, teda muidu omale jüngeriks poleks tahtnud!

«See isand tegutseb alati äkiliselt,» teadis Heldur. «Nagu näha, ei võtnud te ahvatlevat pakkumist vastu. Magus elu ei meelitanud?»

«Elu võib igalpool magus olla.»

«Ei ütleks,» vaidles Heldur. «Ja mulle tundub, et mina tean paremini. Kogemusi on mul vaieldamatult rohkem kui teil, ja märksa drastilisemaid.»

«Kogemused kogemusteks,» sekkus Sandy, «aga Roland võib elu magusaks teha iga issanda kell. Ta võib endale kõike lubada, kõndida lausa roosidel, kui soovib. Tal on usumatul hulgal raha, tuleb veel juurdegi... palju, teenimatult palju...»

«Kuulsin juba ammu suurest pärandusest ja seltsimehe miljonärisusest,» muigas Heldur sarkastiliselt. «Sa ei jälginud meie kõnelust vist kuigi hoolikalt, poiss. Magusa elu all ma raha ei mõelnud.»

«Mina ka mitte,» kinnitas Roland.

Lange-Paaver läks oma ettepanekuga alt, mõtles Heldur kergelt parastades. Sattus endise krimka peale, kutsunud parem Sandyt...

Roland ei tundnud restoranis istumisest vähimatki mõnu. Ta koguni imestas, et äsja sellise tuhinaga siia tuli. Oleks pidanud maalid lahti pakkima, õhtu kenasti tädi seltsis veetma, nüüd aga kuula ebasümpaatse mehe torkeid. Milleks? Raag

suudab vaevu oma õelust talitseda, ja vastik on näha, kuidas Sandy teda imetleb. Mis neid seob? Hingesugulus?

Roland tundis endal Tuuli pilku. Jah, seal ta seisis — lõpsakad sitikmustad juuksed läigivad, pisitilluke edev pitstanu on armsalt kikkis, tüdruk üleni sire ja särav. Tuuli on tegelikult ainus, kes mõnelgi korral teda nii meeldivalt hellitas ja rõõmustas, et muud mõtted ja igatsused peaaegu olematuks taganesid. Vast lõpetaks siinse kesise istumise ja läheks minema, enne aga annaks tüdrukule märku, et ta teda öösel peale tööd ootaks? Tuuli on veetlev, siugjas, lõhnab uimastavalt... jah, mitte värske ristikehina järgi, nagu üks teine ja nakk pole tal ka nii imeliselt siidjas. Aga siiski, ta on erutavalt... nõtkes ja... Kergemeelne? Kahjuks jah. Aga ega nii ilus naine ei saagi olla mingi vooruse verstaapost, tal meelitajaid ja imetlejaid ümberringi, kerge vääratada. Pealegi, mis õigust on etteheiteid teha? Et Kivikuningas valel ajal Tuuli voodis pikutas, kui tema oma võtmega ootamatult sinna läks? Tagantjärele mõelda naljakalt sant ja pikantne lugu, mis oleks võinud lõppeda tont teab kui koleda verevalamisega. Aga näe, kõik lahenes rahulikult, asjaosalised puha hinges... Huvitav, kuidas Tõldsepal läheb? Pole põhjust arvata, et see mees halvasti elaks. Kuningal kindla peale kuninga elu...

Tõldsepale mõtlemine tõi reaalsusetaju tagasi. Ei ole tundpaar õndsust seda väärt, et hiljem Tuuliga jälle hakata lõppu tegema. Suhteid soojendada on mõtetu, see ei pakuks midagi uut. Tüdruku eesmärk on selgemast selgem, tema ootab oma uhkele juukselelakale pikisilmi abielunaise väarikat tanu. Teab, et temalt seda ei tule, aga ootab ikka. On kurb, solvunud, vahel võib-olla vesistab. Leidku endale mõni teine muinasjutuprints, võlugu ära, visaku õigel hetkel rangid kaela, pätsed pähe...

Tuuli vaatas talle nii paljuütlevalt otsa, et Roland ei saanud jätta vastamata. Pilk tõsine, koguni range, raputas ta vaevutabatavalt pead. Ei, Tuuli, tähendas see, me ei kohtu enam kunagi nii, nagu varem. Lõpp.

Tuuli mõistis, teda valdas nirkus. Ta pöördus ebaledes ja läks noruspäi serveerimisruumi poole.

«Tuuli,» hüüti teda saali teisest servast, kuid tüdruk ei teinud väljagi. Näis, et ta peidab end tükiks ajaks kööki. Aga ei, juba lõi ta pea selga ja kõrdis veidi edeval, rutakal sammul kutsujate juurde.

Sandy ümises viisikest, kaotas meloodia käest, vaatas Hel-

dur Raagile mõnusalt purjus pilguga hulk aega otse silma sisse ja nentis ootamatu enesekindlusega:

«Arvan, et sa elad varesti. Absoluutselt.»

«Jah? Aga mind ehk ei lasta õigesti elada? Selles riigis siin pole kaugeltki kõik oma teha.»

«Sinusugusel mehel on,» jäi Sandy kindlaks. «Nüüd on. Pagana pihta, mida sa Linnupettel, viimases pärapõrgus toh- letad? Keevitad traktorijaamas mingeid jõledaid rauakolakaid kokku ja lahti, ja ongi kogu lugu. Milleks seda tarvis on?»

«Araelamiseks.»

Sandy naeris valjusti ja kaua, tegi siis aga kurja näo.

«Puudub, et sa suuresõnaliselt väidad end töötavat kolhoo- side heaks, mis? Palun mulle marksismi mitte jutlustama hakata, seda tuubiti ülikoolis niigi ülearu, risustati aju. Sinu koht on pealinnas. Ainult seal, meie hulgas. Sellise elukogenud mehega on mõttekas maailma asjade üle aru pidada, teha tarku tulevikuplaane. Ümberringi on erudeeritud, huvitavad inime- sed, diskuteeritakse valusate probleemide üle, vaagitakse eilset, tänast ja homset; peamiselt homset. Mis õigusega sa Eestimaa ja meie rahva elust kõrvale hoiad, kui teoksil on suured muu- datused ja ikka enam saab kaasa rääkida terve mõistus? Mis õigusega sa oma vaimu siin nüristad? Me vajame sind.»

Heldur imestas endamisi, et Sandy selle täpselt ära tabas, millele ta ise on pikka aega mõelnud. Tõepoolest, traktorijaam oma nõgininade ja tuima tööga on ääretult üksluine ja ilmetu, vastumeelne, lõpmata tühine. Järjest enam on tunda, et Eesti- maal miski muutub, ja suuresti — lahendamaks, vabamaks. Kasvab ütlemise julgus, trükisõnas kõneldakse valju häälega asjust, millest aasta-paar tagasi poleks keegi sosisnadagi jul- genud. On tõesti viimane aeg raputada jalgelt Linnupette tolm, asuda elama pealinna või Tartusse. Aastaid on turjal küll üle neljakümne; aga tegelikult pole seda sugugi liialt — just paras vanus jätkata täie teadlikkusega, sihikindlalt. Koge- tud raskused annavad jõudu ja tarkust, võiks ehk saavutada midagi suurt, kuhugi välja jõuda. Karjääri teha? Jah, ka seda. Traktorijaam ei paku midagi, nagu ja käed, hing ja süda elu- lõpuni tahmakriimud.

Füüsiliselt lausa vastik on tööpäeva hakul selga ajada oma ligaselt läikivad tööriided ja küürutada päev otsa vinguses õhus, kaitseprillid ninas ja sädemepilt näkku kargemas. Töö saab tehtud tipp-topp, õmblused ei rebene kunagi. Ja just selle- sama hästi tehtud töö pärast vaevab igal õhtul mõtteline kaa-

ter. Jah, nimelt — sest kelle heaks ta end vaevab, kelle kasuks korralikult töötab? Nende heaks, kes tervenisti kümme aastat ja elust jämeda, julma joonega talastamatult maha kriipsuta- sid. Tuleks süssitada närune keevitustriip, mis ainult häda- vaevu koos seisab, põllul kohe laiali rebeneb. Käed aga millegi- pärast ei kuuletu, teevad kõike, mida oskavad, võimalikult hästi. Nad, need tema käed ikka, ei hooli mõistuse käsust ega keelust.

Peaks jah kogu kupatuse saatma otsemaid kus see ja teine. Luitunud, kopitanud Linnupette maha jätma, astuma kahe jalaga õigesse ellu. Tegema midagi suurt, õilsat, kasulikku.

Traktorijaamast võib rahumeeli ära tulla, tööd leiaks ka mujalt, ja seda tulebki vist teha. Vangilaagrist vabanemisest on möödas juba hulk aega, pealegi on asjameeste arusaamad vahepeal paljuski inimlikumaks muutunud; küll teda kuhugi vii- sakamalegi tööle võetakse. Linnupettelt, aga lahkuda ei saa, sest...

... Orbuta järve kaldal asub väike maja, ja see on haaranud temast uskumatu tugevusega kinni. Ei võiks arvatagi, et igi- vanal majakesel on nii palju jõudu — aina hoiab ja hoiab, kuidagi ei lase lahti.

Heldur Raag naeratas nukralt.

Ei, ega maja kui selline üksi muidugi ei hoi. Aga see on kodu, ja peamine — seal elab ema. Memmeke on väike ja klee- nuke, üsna kulupäine, ta uduhukesed juuksed on alati hooli- kalt ülepea kammitud ja kuklasse kogutud. Silmad on tal õige kahvatusinised, nagu alatisest kurbusest luitunud ja tihstilugu väga murelikud. Eriti siis, kui tema oma suure kirjutuslaua taga istub, sõnagi ei räägi ja tasapisi veini rüügab. Ema teh- tud veini, maitsvat... Kas suudaks emale öelda, et sinne vai- kus ja üksildus enam sugugi ei rahulda, et vaevab igatsus suurlinna kirka elu ja tarkade meeste seltskonna järele?

Kogu ränga sõja-aja ema aina muretses, püüdis oma suure armastusega peletada pojast surma eemale, nagu tegid seda miljonid ja miljonid emad. Eluvaim jäigi sisse, aga tervelt kümme pikka aastat oli ema temast ikka pea samahästi kui ilma. Ennegi väikest kasvu, muutus ta selle ränga aja jooksul hoopis, tillukeseks; peaaegu läbipaistvaks.

Ema on, hea, lõpmata armas ja hea... ainus, keda kõiges alati usaldada võib. Teda ei tohi reeta, üksinda jätta. Linnu- pettelt ei saa enne lahkuda, kui...

... ühel õhtul töölt koju jõudes ootab ees pimedate aken-

dega maja, suletud uks — ja ema ei tulegi avama. Annaks taevas, et see õhtu ei saabuks, vähemalt niipea mitte... annaks taevas!

4

Aruanded, aruanded, aruanded... Nende koostamiseks on raisatud palju aega, ja hulk tunde kaob olematuks, et neist pilk kiiruga üle libistada.

Arno Pihlak otsis võtmekimbust pika hambareaga õhukese võtme, avas kirjutuslaua vasakpoolse kapi, tõstis lauale veel paar kopsakat kausta ja asus kergelt ohates dokumente sirvima. Hakkama saaks mitmekordselt väiksema paberite hulgaga, kindel. Niigi pudenevad päevad üllatava kiirusega sõrmede vahelt, kirjatöö tegemiseks ei jätku kunagi aega.

Uks avanes tasahilju, nähtavale ilmus konksus sõrmedega mehekäsi, mis uksepiita kobas ja siis arglikult sõrmenukkidega koputas.

«Ja-jah, palun sissel!»

Õige pikkamööda tuli ukse vahele hõredate, mütsi all niisketeks salkudeks kleepunud juustega, kõrge otsmikuga pea. Vilkad helehallid silmad uurisid ruumi. Nüüd jõudis tuppa ka lahja, pikk kael ja koletusuur kõrisõlm, ja alles siis mees ise.

«Sant lugu, ei leidnud kohta, kuhu koputada. Uks puha selgest kallist nahast ja kangesti pehmeks tehtud, ainult potsub vastu, kui inimese kombel oma tulekust teatada katsusin.»

«Ei sellest midagi, astu aga edasi,» kutsus Pihlak.

Kilk uuris ikka veel ust.

«Näe, seestpoolt samamoodi uhkelt ära polsterdatud. Sa püha tont, mis sihukesest ilmatust nahahulgast kõik tarvilist oleks saanud teha.»

«Võta platsi.»

«Ei, ma... Jah, mina parem seisan.» Kilk tõmbas aeglaselt üle oma sügavate kortsudega kirjatud näo ja vaatas pisut abitult Arnole otsa. «Mul õige mitu asja rääkida.»

«Lase aga tulla. Aitan, kui vähegi oskan ja suudan.»

Kilgi ilme muutus tüki maad rõõmsamaks.

«Seda ma arvasin kohe, et ega sina abist ära ei ütle. Muidu poleks ju tasunud tullagi. Hakkasin juba poole öö ajal astuma, et hommikul esimene jutulesaaja olla.»

Arno arvas, et ei kuulnud õieti.

62

«Astuma? «Sotsialismi Võit» on ju ilmatukauigel... Ega sa, hullvaim, ometi jalgsi ei tulnud?»

«Aga kuda siis?» Kilk ajas oma pikapoolse, kõhetu keha peaaegu sirgu ja sõnas uhkustades: «Mina oma isikliku käimise ja jutu jaoks ei hakka kulutama kolhoosi autot ega bensiini. Pole seda kunagi teinud, ei tee ka tulevikus. Omnibussis jõude loksumist ma aga üldse ei seedi.»

«Kas kolhoosi esimehe aeg ei maksa rohkem, märgatavalt rohkem kui autosõit?»

«Ei maksa minu aeg mitte kui midagi...» Kilk heitis tuju-tult käega. «Meie krusa on omadega niigi peaaegu õhtul. Ja mina teen kolhoosile ainult kahju. Parema, kui ma seal jalus ei vedele.»

Arno Pihlak heitis Kilgile atkult pilgu.

«Oled jälle millegagi hakkama saanud?»

«Selles see viga ongi, et ma ei saa mitte millegagi hakkama. Mõistad? Ole täitsa, tee mind esimehe vaevast lahti.»

«Räägi kõigepealt, mis sul juhtus,» nõudis Arno.

«Pealtnäha pole teistviisi midagi, kõik läheb üsna harilikul moel paraja lohinaga allamäge. Et seda õnnetut vajumist enne päris põhja jõudmist kinni pidada, peab mind lahti laskma, ma juba ütlesin.»

«Võta ennast kokku, pane allakäik seisma ja hakka ülesmäge lükkama.»

«Õelda lihtne, teha ilmvõimatu,» leidis Kilk. Suur kõrisõlm klõnksas korda paar üles-alla, enne kui ta vaikselt jätkas: «Ma olen joomisest tüdinud, tervis läheb vägisi käest ära.»

«Jah? Tundub, et oled teinud rõõmustavalt targa otsuse ja hakkad ometi viimaks karsklaseks.»

«Ei saa hakata... mitte kuidagi ei saa, kuni ma sellel neetud esimehe kohal pean olema,» kurtis August Kilk lõõdult. «Ega ma ei salga, kärekaas, mekib mulle teinekord kohe lustiks ka, aga üldiselt... jah, enamasti rüüpan südamevalust.»

«Kulunud vabandus. Joomamehed lasevad selle käiku nigela eneseõigustusena.»

«Mina võtan, ausõna, murest,» kordas Kilk kangekaelselt. «Jah, ainult murest. Kolhoos käib alla.»

«Kolhoos käibki alla, kuna sina jood. On nii?»

August Kilgi silmad hakkasid pilkuma nagu ikka, kui teda miski pahandas.

«Ei ole mina iial esimeheks kippunud, vägisi pandi. Sina sel ajal veel siinkandis ei töötanud, aga ega seegi poleks

63

midagi muutnud — küllap oleksid asunud nende poolele, kes mind sundisid seda tobedat kohta vastu võtma.» August Kilgi suu muutus kitsaks, solvunud triibuks. «Inimese elu kihva kee-rata — seda te, võimumehed, oskate hästi...»

«Vaiksemalt, vaiksemalt,» rahustas Pihlak. «Minuteada oled just napsitamisega iseendale ja veel rohkem kolhoosile halba teinud. Tõsi?»

«Vaidlen vastu. Mis mul oli viga siin Linnupette alevis elada ja puutööd teha? Nagu linnuke oksal, süda puhas ja hing rõõmsat lauluvidinat otsast otsani täis... Siis läks natuke trammimaks, kui pandi puutöökoja ülemuseks, aga hakkama ma sain, amet ju tuntud-teatud, ja teisi juhatada polnud kuigi keeruline, alamaid napilt kümnekond. Oi, olid alles kenad ajad! Siis ei joonud ma töö ajal kunagi, napsitamise mõnu sai hoitud pühadeks.»

«Räägime nüüd vast konkreetset tänasest.»

Kilk laskis pilgul vilada mööda põrandat.

«Ma ei taha enam esimees olla.»

Arno Pihlak vangutas pead.

«Põhjus?»

«Ei saa hakkama. Oldse on mu asjad nii sandisti, et ei suuda isegi varastatud kraami tagasi anda.»

«Kuidas seda mõista?»

«Eks nii, nagu kuulsid. Varastasin ja ei suuda ära maksta, kuigi lubasin.»

«Mida? Kellelt?»

Kilk heitis väsinult käega.

«See on juba vana lugu. Imelik, et sulle pole kõrvu ulatanud? Mullu veebruaris, kui loomad hakkasid näljast lausa vaaruma, vajusid maha ja ei jaksanud tõusta...» Kilgi hääl mur-dus, kuid ta suutis end koguda. «Siis ma varastasin «Avan-gardi» kaks suurt kuhja heinu, kaugelt Anneoja luhalt.»

«Tegu tuli ilmsiks?»

«Sa veel küsid... Linda Pähkel oma miljonär-kolhoosi ees-otsas ei jäta midagi kahe silma vahele, küsib poolpõlenud tule-tiku kah kätte. Miilitsaga ähvardas. Ministriga vist kah, või prokuröriga, ma enam hästi ei mäleta, ma olin sellel koleda riis päeval parajasti... hm... haigevõitu.»

«Vintis.»

«Kui sa tahad seda minu igapäevast ohtlikku elorislikku seisundit niisukese inetu sõnaga märkida, ole lahke — sa ju nüüd rajoonis kõige kõvem mees.»

«Varastamine on väga hull asi. Oleksid püüanud küsima. Laenuks.»

«Maastee ja Loka ja ma ei tea kes kõik veel on mulle lõp-mata palju igasugu tarku sõnu peale lugenud, nii et sina ära näe vaeva. Eks ma ise mõika ju ka, et teise oma ei tohi võtta, liiati salaja. Aga ega ma endale ahnitsenud, viisin näl-givale noorkarjale... Kurat, ma ei kõlba esimeheks, mõistad? Põllud on närud, maa viimseni välja kurnatud, mitte ei kas-vata korralikku heina, ja sel talvel ma jälle ei tea, kuidas tulevase kevadeni läbi tulla. Ja Pähklile tagasi andmiseks liht-salt ei jätku. Kuidas ma võtan oma loomade nina eest ära, et... ei! Ja oleks see kõik. On muidki halbu asju turjale kogu-nud, uusi sigineb juurde uksest ja aknast. Inimesed vaatavad viltu, küllap lausa vihkavad mind...» Kilk nuuksatas, surus käed tugevasti vana, vihmadest ja tuultest lootusetult välja-veninud kalasabamustrilise mantlilohmaka tasku. «Olen jah põlualune... Ma poleks pidanud täna varahommikul mitte sinu juurde rajooni tüürima, vaid tõttama otsejoones viina järele. Siin hakkab hing veel rohkem vaevama, kui Sorgutal kontoris...»

«Mind sa sellega ei ehmata, et ähvardad jooma hakata.»

«Ega ma ähvarda, kust sa selle võtad? Tead hästi, et olen alailma paraja auru all... muidu läheksin südamevalust sega-seks, usu! Näen selgesti, et asi on sandimast sandim, aga väljapääsu ei leia, inimesi mina tööle panna ei oska, põlluma-jandusest tuhkagi ei tea. Vanad võlad ripuvad kolhoosil rän-galt kaelas, traktorijaam istub kui puuk turjal, Loka ähvardab kohtusse kaevata... Lase mind ometi lahti, et kurat sind võtaks! Luba mind puutöö peale tagasi, ole täitsa...»

«Ei ole minu lahti lasta, ega teisele kohale panna, tead seda hästi. Pead end tõsiselt käsile võtma ja kõigepealt napsitamise nõiaringist välja murdma — muidu viid «Sotsialismi Võidu» endaga koos paratamatult kraavi. Muud nõu ma sulle hetkel anda ei oska. Ega tahagi.»

«Vaata hullu, esimese sekretäri koha peal oled selle lühi-kese ajaga juba nii suureliseks läinud, et ei vaevu isegi nõu andma, loed ainult moraali,» tõstis Kilk pahasena häält.

«Niisugused ütlemsed ei passi sinuga sugugi kokku, August Kilk. Kas südameetunnistus ei keela sul ametit nelja tuule poole saata? Oled lasknud oma vastutustunde viina sees ära liguneda... või koguni uppuda?» Arno kõndis ruumis aegla-

selt edasi-tagasi. «Kolhoosis on tarku põllumehi, toetu nendele. Pea vastu, ole tugev.»

«Kerge käskida, võimatu täita. Nimetasin juba, et nad minu-sugust ei salli, mida sa hing seal toetud? Anna vähemalt loo-tust, et mind sellest ülejõu koormast vabaks teed...?»

«Kui kellegi leian, kes võiks esimehe kohale asuda — vahest kaalumegi sinu väljavahetamist. Ära looda, et see toimuks täna-homme.»

«Uhe käega annad, teisega võtad. Mina arvasin küll, et saan jalamaid vaevast lahti. Ei teinud su jutt tuju teragi pare-maks...» Kilk oli pettunud. Ta pidi midagi lisama, lõi aga lootusetult käega ja astus aegamisi ukse poole. Seisatas, sili-tas hajameelselt nahkpolstrit, kehtas rahulolematult õlgu, avas ukse ja seadis end minekule.

«Pea kinni,» keelas Arno, «ega sa ometi kavatse uuesti seda tohutut maad jalgsi maha traavida? Jõuad alles lõunaks tööle.»

«Tööle ja tööle, muud ma ei kuule,» mõmises Kilk. «Võid arvata, kui vähegi mõelda viitsid, et ega ma siit sinu juurest oma närus meeolus otse «Sotsialismi Võitu» küll ei vänderda. Minu tee viib kooperatiivi poodi, sealt saan hingedekosutust, mis sinu käest saamata jäi. Ja varsti olen ma lustlik ja -tragi, küll mõni juhuslik auto mind enamvähem õigesse kanti viib ja parajas paigas maha lükkab...»

Arno Pihlak vangutas etteheitvalt pead.

August Kilk otsis mantlitasku sügavast põhjast välja rulli-keeratud, võidunud soni, vaatas korraks vilksamisi Arno poole ja sulges enda järel vaikselt ukse.

Eeskoda oli ebameeldivalt pime. Elektripirn laes tuhmi kupli all põles ammuilma läbi ja Armin Tõldsepp kirus oma hooletust, et õigel ajal riivamisi öeldud käsu peale valgust tagasi ei korraldanud. Juba tükike aega pusis ta luku kallal, ei saanud ega saanud ust lahti. Ta teadis kindlalt, et võti on õige, kuna teist nii läikivat ja väikest tema võtmerõnga küljes polnud. Ja uks on kah-õige, muigas ta endamisi. Selle ukse tunneks ta kinnisilmi juba üksnes lõhna järgi ära ka kümne-aastase vaheaja tagant. Uks loomulikult ei lõhnanud, küllap

immitstes toast mingi peen aroom, mis meeldivalt erutas ja naudingut tootas.

Tüdruk pole veel töölt tulnud, selle kobistamise peale oleks ta ammuilma ukse avanud. Ongi hea, saab end koduselt sisse seada ja Tuulile kena üllatuse valmistada.

Armini ladusalt libisev mõte hakkas võnkudes visklema nagu üle suurte põllukivide. Ah et üllatus? Parema seda mitte ette plaanitseda, sest ehkki kavatsed kõige paremat, võib see kuu-lus üllatus viimaks jälle nii magedalt välja tulla, et kahetse surmatunnini. Kahel korral on see juba nii olnudki.

Armini huulte kerkis parastav muie. Ühes neist jäi suuresti kaotusseisu siiski Kriisa, siin pole midagi kahetseda. Muidugi ei meeldinud mitte üks raas, et Tuuli ka sellele sellile kunagi oma korterivõtme oli andnud — aga peremeheks jäi siiski tema, Kivikuningas. Ta pikutas rahumeeli Tuuli armastuse altaril, kui Roland Kriisa ukse lukust lahti keeras ja sisse marssis. Eks kavatses kah tüdrukule üllatust valmistada... Paras talle, et siit suures kaares minema lendas nagu sabaga täht.

Teine üllatus oli aga kahjuks sada korda hullem. Ei, tuhat korda masendavam. Nii kohutavalt vapustav, et sellest ei saa ilal üle.

Arminil oli erilise selgusega meeles kena jaanikuine hilis-õhtu, kui ta siia tuli, omateada kogu ees ootav imeilus elu portfelli peidetuna kaenlas. Jah, sõna otseses mõttes. Sai puhtsüdamlikult kiideldud, et selles portfellis on ilusates sile-dates pakkides kena väike maja ja noobel mööbel ja ilmatulai abieluvoodi- ja uhked riided — ja vaata et autogi. Kui aga tüdruk õhinal pakid avas... Tont võtku, seda chmatust ja häbi ei taha meenutada. Ei leia nii tooreid sõnu, millega Mart Par-gast ikka ja jälle põrguõhja manada. Jälle retsidivist, ajas oma räpased käed teise inimese varanduse külge! Hiivas raha ära, peitis selle rottidele ripsaks, asemele aga meisterdas võlts-pakid...

Armin sülitas tulivihaselt ja lõgistas närviliselt võtit. Mis pagan sellel lollakal lukul ometi häda on, et lahti ei lase keerata?

Ta otsis taskust tikutoosi. Leegikese valgus sobitas ta veel-kord võtit ja taipas äkki, et viga polnudki võtmes — lukk on vahetatud. Miks?

Ärevana hakkas Armin pead murdma, mis põhjusel laskis Tuuli uue luku panna. Et temast vabaneda? Ei, see ei või tōsi olla. Ise ta ju võtme andis ja ütles armsalt, et tulgu Armin

millal soovib ja nii tihti kui soovib. Tõsi, võtme andmine oli tükk aega enne rahapakkide lugu. Peale seda õnnetust ja häbi pole ta just eriti sageli Tuuli neitsikambrit külastanud. Piinlik ju tulla ja olla, polnud nagu midagi rääkida, pealegi tundus Tuuli imelikult pingul ja võõras, harjumatult sõnakehv.

Täna tuleb edasised eluplaanid selgeks klaarida, senisel kombel venitades ja ei tea mis suurt vedamist oodates ei jõua kuhugi. Eemalt õhates kasvab pealegi õht tüdrukust ilma jääda. Vahepeal ongi tuul ilmselt suunda muutnud, miks muidu uus lukk? Huvitav, kelle poole Tuulike oma ilusad silmad ja kuumad huuled pööras! Tal neid traavleid ju võtta ja jätta...

Sellised mõtted olid äärmiselt vastumeelsed. Ta kinnitas endale, et tüdruk vahetas luku mingil muul, tühisel põhjusel. Kas või sellepärast, et kaotas näiteks võtme. Kuna tema pole siin tükil ajal külas käinud ega uut võtit veel saanud, peab ta nüüd paratamatult võõra kombel ukse taga ootama. Solvumiseks ega mustadeks mõteteks pole põhjust!

Läheks jalutaks ehk väljas? Ei, ilm on vinge ja kõle, tuul puhub rõivastest läbi, kisub silmad vesiseks ja nina punetama. Peale rahaäpardust on ta siiani kahvatu kui kooljas, mis kole nagu talle veel külmetamisega pähe tuleb? Tuuli ruttab töölt koju pool jooksupälu, ninake mantlikrae varjus, silmad säramas ja põsed roosad. Imelik, mitte kunagi ei kisu Tuuli nagu inetult sinakaskaameks ega lippa ta ringi punetava ninaga, ka kõige vingema ilmaga mitte. Nii kena tüdruk muutub torkiva tuule käes üksnes kaunimaks...

Vast minna Tuulile restorani kanti vastu? Aga pole sugugi kindel, millist teed pidi ta koju tuleb, viimaks kõnni temast teist tänavat kaudu mööda. Kõige õigem on siin tuulevarjus selg vastu seina toetada ja ajaviiteks hoolikalt ette valmis mõelda, milliste sõnadega oma armastuse vägevust kinnitada. Paremat ja ilusamat naist kui Tuuli ei leia eluilmaski, otsi nii põhjalikult kui tahes.

Paremat ega ilusamat? Parema leiaks küll, ega Tuuli eriti kuulekas ega tasane ega kaljukindlalt vooruslik ei ole. Ta kurivaim on aga nii nagu, et Armin juba ammu otsustas tüdruku väikesed kapriisid ja teinekord imelikult tõrkse oleku rahumeeli ära kannatada. Kuulsa Kivikuninga kõrval peab olema särtsakas ja kaunis ja igati esinduslik, ihaldusväärne noorik. Ametlik abielutunnistus aitab naisukese tusetujud ja liigse meeste poole silmade volksutamise oma käe järgi parajaks taltsutada, ja elu läheks mis mürin.

Kõrtsitöölt tuleb Tuuli muidugi ära võtta, ehkki seal hästi teenib. Ei ole just mõnus kodus pöidlaid keerutada ja õhtust õhtusse mõelda, mida su kallid kaasake poolpurjus meeste seas teeb. Rehkendada, kas mõni talle parajasti ehk vastu taguotsa ei potsuta või karta, et keegi meelitab ta kuhugi saunahütti pidu jätkama. Valvata ei jõua, kätt ees hoidma ei ulata. Tuuli pole küll arvatavasti nii meestemaias nagu näiteks Mügeriku Vesta, aga temagi tundub olema kahjuks seda tõugu naine, kes on enam-vähem truu vaid seni, kuni oma mees kõrval passib.

Kostsid kiired sammud, välisuks avanes ja sulgus kohe. Veel enne, kui Armin häält jõudis teha, et Tuuli asjatult ei ehmuks, kiljatas tüdruk helédalt.

«Oh, kes siin on...?»

«Mina, kiisuke, mina,» rahustas Armin.

«Sina, Töldsepp?» Tuuli hääles oli tunda kergendust.

Nimetab mind perekonnanime järgi, solvus Armin. Ta võttis end aga kohe kokku ja sõnas oma kõige meeldivamal toonil:

«Tee üks lahti, mu kullake. Igatsesin sinu järele nii hullupööra, et enam ei kannatanud välja...»

«Mine eest,» käsutas Tuuli jahedalt. Ta avas ukse ja vajutas lülile. Toas süttis hämar, pehme valgus. «Ehmatad inimese poolsurnuks!»

Armin astus Tuuli kannul sisse, kiskus jopi seljast ja mütsi peast, püüdis neid tagasikätt varna riputada. Jopp vajus põrandale, aga Armin ei kiirustanud seda üles tõstma. Selle asemel aitas ta Tuulil viisakalt mantli seljast.

Mantli? Armin uuris tähelepanelikult seda imeliselt pehmet, kohevat ja karvast, millest tüdruk välja lipsas. «Kasukas? Ei, kasukjopp. Aga ehtsast ungari lambast ja tundus nii hinnaline, et Armin valvsaks nõksatas. Ei usu, et Tuuli endale nii kallist asja raatsinuks ise osta. Eks mõni isand ole kukrut kergendanud, kindel!»

«Jootrahadest on sulle vist vähe, panid kõik oma võlud ja värgid selle kasukatõrtsu eest mängu,» käreatas Armin.

Tuuli kihvatas. Õelda Rolandi kingituse kohta kasukatõrts...?

Armin uuris kasukat, viskas selle vastikustundega varna ja mühatas põlglikult.

«Võta teadmiseks, mulle niisugused asjad ei istu. Olgu tagumine kord.»

Tuuli pani kasuka hoolikalt riidepuule, silitas õrnalt helk-jat tumepruuni tihedat karva. Ta oleks andnud ei tea mida, kui

Tõldsepa asemel seisaks siin Roland. Tema võiks öelda ükskõik kui teravaid sõnu, kas või ülekohtusi, teenimatult solvavaid — aga talle vaid naerataks. Huultega, silmadega, juustega, kogu kehaga...

«Tunnista üles, tüdruk, said selle Kriisalt, mis? Vasta.» Armin haaras naisel toorelt käsivarrest.

Tuuli vabastas käe.

«Mul on niisugune tunne, et sa tahad otsekohe ära minna,» sõnas ta kalgilt. «Ela hästi.»

«Oi-oi-oi, näe kui turtsakaks sa vahepeal oled läinud, kiisuke,» püüdis Armin sõbralikum olla. «Aga mõistad ometi, kui natukenegi mõelda viitsid — mis rõõmu minul sellest, et oled lasknud endale kalli kingituse teha. Ma pole eile sündinud, et ei oskaks ära arvata, millega sa selle eest tasusid.»

«Ei puutu sinusse. Ma pole sinu naine.»

«Oled minu pruut. Ei, just nimelt naine.» Armin tegi hooletu žesti laia magamisdiivani suunas, millele kardin vaid poolenisti oli ette tõmmatud. «Trukkisime end seal juba ilma ammu põhjalikult paari. Sul pole midagi vaielda ega trikitada, oled minu mis minu.»

Tuuli heitis kergelt käega ja sammus nõtkelt üle toa, pani tugitooli taga asetseva põrandalambi põlema. Lükkas siis köögiukse lahti ja kadus Arminil silmist. Kostis kohyiveski undamine, klõpsus elektripliidi lüliti ja kann asetati päraja kolksatusega plaadile.

Tüdruk solvub imelikult kergelt, muretses Armin. Peab mõnedele ütlemistele premsed peale tõmbama!

Kui Tuuli veidi aja pärast tuppa tagasi tuli, istus Armin mõnusalt naeratades mugavas, tugitoolis, jalad peremehelikult välja sirutatud.

«Tubli, kiisuke, et meile kohvi teed. Tõesti kena sinust, mul ongi pisut jahe.»

Tuuli seisis, vaikis.

«Kui sa sellepärast turritad, et mind hulk aega pole näha olnud, siis võin sulle kinnitada, et...»

«Ära raiska asjatult sõnu. Mina sinu järele puudust ei tunne.»

«Jäta mossitamine, kiisuke...» Armin tundis, et jutuaajamine kipub kavatselust hoopis rābalamat suunda võtma ja võib lõppeda tont teab millega. Miks tüdruk ikkagi nii tõrjes on? Viimaks isand Kriisa ilmutab end jälle usinalt, töötab kokku maad ja taevad?

Tuuli seisis endistviisi keset tuba ja vaatas Arminile välja-kutsuvalt näkku.

«Mida sa soovid?»

«Kõigepealt, mu kiisuke, tee enmast krabinal riidest lahti, olemine muutub siis mõnusalt koduseks... mul on muidu tunne, et sa polegi minu oma kallis Tuulikene, vaid et olen sattunud kuhugi tobedasse ametiasutusse mõne pahura vana-pliga jutule...»

«Ah vanatüdrukuks nimetad sa mind ka?» muigas Tuuli apiliselt, ja Armin ehmus mõtlematult öeldud sõnade pärast. Ehkki ta oli kavatsenud kingituse anda Tuulile kätte alles kõige helemal hetkel, koukis ta selle nüüd kohmerdades jopitaskust välja ja lähenes pisut kartlikult.

«Näe, tõin sulle midagi kaasa...»

Tuuli tegi ülimalt ükskõikse näo, võttis aga pikliku kitsa pakikese siiski vastu, keerutas seda veidi aega käes ja küsis asjalikult:

«Kas pean selle eest kohe praegu tasuma, või kuidas härra soovib?»

«Kiisuke, mis sul viga on? Sa pole mulle varem nii raskelt oelnud.»

«Solvasid mind.»

«Anna andeks, ega ma ei oska jah alati just kõige sobivaid ütlemisi valida... ära pahanda. Ma hoolin sinust seda-võrd lohil kombel, et armukadedus ajab mõtted krussi ja sõnad sündsusetuks. Andesta, kiisuke. Tee parem pakk lahti, selles on väike kingitus.»

«Sünnipäeva pole mul nüipea, uusaasta on ka veel kaugel. Milleks kingitus?»

«Armastusest. Lugupidamisest. Tee ometi lahti!»

Tuuli tõmbas nõõri üle karbikese otsa, rebis paberi ära, tõstis kaane üles. Tumesinisel sametil säras väike kuldne käekell, kett tillukestest helklevatest lülidest.

«Kui ilus...» Tuuli silmad muutusid soojaks.

Armin hingas kergendatult.

«Tahtsid juba ammu uut, nüüd sul siis on.»

«Aitäh.» Tuuli naeratas pehmelt.

«Meeldib?»

«Muidugi. Vana on näotu, päris piinlik seda tuhmi sihver-plaati uurida.»

«Luba, ma aitan.» Armin võttis Tuuli käe, vabastas musta kitsa rihma ja vana kell vajus talle pihku. Ta kolksas selle

kiiruga lauale, võttis karbist enda kingitu ja pani pidulikult Tuuli randmele. «Iga kord, kui aega vaatad, mõtled ehk kübekese ka minule, mu kiisuke? Nõus?»

«On sul rahad jälle lähedalt liikuma hakanud, et harilikul argipäeval nii kalleid kingitusi jagad?»

«Eksid. Kahjuks.» Armin kaalus viivu, ohkas. «Ma ei varja sinu eest midagi. Pargase-kaabakas varastas minult vist ka rahategemise õnne. Mitte ei jookse midagi kobedat ette. Kustas Loka oma kabajantsikutega valvab kui põrguline igat mu sammu. Õnneks tuli Antole sõjaväkke minuku kutse, saab vähemalt sellest raisast lahti. Ehk pööravad asjad siis normaalsemaks? Igatahes praegu nägin ainult palgatööd.»

«Kuidas sa küll raatsisid...?» Tuuli sirutas käe eemale ja hindas kingituse sobivust. «Maksis palju?»

«Sinu jaoks pole ükski summa liiga suur, mu kiisuke...» Armini majandusse jäi selle kuldse asjakese tõttu tegelikult päris paras auk, aga tühja sellega. Haardeulatuses, on kuum, ronkmustade juustega noor naine... Ta tahtnuks Tuulit emmata, aga veel ei sõandanud. Tuleb teha kerget eelsoojendust, muidu sahmab äkki küüntega.

«Sinu palga juures ei loe see tiksutaja muidugi suurt midagi,» otsustas Tuuli. «Käekellad ei maksa maad, ega mõisa.»

Kohvilõhn muutus tugevaks, kann ajas vilet ja Tuuli kiirustas kõõki. Armin ei jõudnud veel õieti muretsema hakata, miks Tuuli kingitusele vaatamata ikkagi sõnadega nähvib, kui tüdruk juba tagasi oli. Kärmelt asetas ta kohvitassid lauale, leidis lusikad, tõi koorekannu ja suhkrutoosi, valas auravat jooki. Nüüd istus ta tugitooli, seadis oma sihvakad jalad elegantselt poolviltu. Kleit kerkis õrnadelt, ümaratelt põlvedelt täpselt parasjagu üles. Mitte liiga palju, et tunduda enda väljapakumisenä, aga mitte ka mõttetult vähe. Ta märkas, kuidas mees erutatud pilguga ta sääri silitas.

6

Tuuli kaalus kiirustades, mil kombel käituda. Veel veidi senist tooni, ja Armin lahkuks solvununa. Võib-olla kah lõplikult nagu Roland? Seda siiski ei tahaks, Arminil oli väärtusi, mida kaugelgi igaühe juures ei leia. Enesevalitsus kadus täna ju ainult seetõttu, et talle Rolandi meenutamine väga haiget

legi. Ei ole Armini süü, et muinasjutuprintsi enam pole... Kahju, Armin on härrasmehelikult käituv Rolandi kõrval siiski vaid lihtlabane traktorist. Ei, vale puha — Armin on vägagi silmapaistev inimene, Kivikuningas. Liigub ringi iga-augu petiseid, neist ei taha mitte mõeldagi.

Mõni aeg tagasi tiirutas ta ümber mees nagu armastusromaanist — silmapaistvalt hea välimusega, sõitis ringi luksusautoga, andis mõista, et on vägagi rahakas ja kinnitas, et käiesti vaba. Käsi südamele töötas ta armastada kogu elu ainult teda ja lubas pakkuda kõike, mida kauni naise hing iganes ihaldada oskab.

Tuuli laskis uksele vahetada ja andis mehele võtme suurte lootuste ja imekena naeratuse saatel — tule, mil iganes soovid ja tunne end kui kodus...

Õige pea selgus, et luksusauto on sõbra oma, raha pole allagi, pealinnas naine ja kari lapsi. Ta küsis sedamaid võtme tagasi, jättis hüvasti kui juhututtavaga — ja oli jälle kahe jalaga oma tüütus, kriimuvõitu argipäev.

Tuuli sirutas end ja libistas sõrmed hajameelselt läbi juuste. Edasi, mis saab edasi? Arminiga pole enam vist kahjuks midagi peale hakata. Rahakas Armin oli jah üsnagi meeltmööda, aga üksnes palgast elav Armin ei paku kuigivõrd rõõme.

Ehk leiab siiski mõne toekama? Pidevalt tuleb hoida silmad ja süda hästi erksad, juhul on kõikvõimas. Juba hommepeev võib tulla uhke isand, jõukas ja prii. Abielluks päevapealt, kättemaksuks Rolandile. Kahjuks pole neid kõrgemat klassi kavalere sugugi puu otsast noppida. Korraks-paariks kuumalt silma ja mujale sihtijaid on teadagi hulgi, aga nendega pole mõtet saherdada. On muidugi üht-teist, mis nagu üldse ei kulu, aga nägu näitab halastamatult välja, millega ja kui palju tegeled.

Vahel liigub imekombel mõni tõesti vaba meeshing silmapäri, koguni meeldivgi, aga enamasti puhub neil tuul taskutes virilat viisi, raha jätkub vaid harva rohkemaks kui kesise-poolseks restoraniõhtuks. Kel aga taskud pungil, on ise tingimata sihuke, et kõlbab vaid kottipimedas toas kinnisilmi näkku vaadata... Ei tule kõne allagi, et oma vabaduse sellisele müüks.

Mõneti õnnetus, et elu teda Rolandiga üldse kokku viis. See mees kergitas hinnangulati teistele kättesaamatusse kõrgusse. Roland oli ja jääb erikategooriasse, kuna temas on kõik koos —

suurepärane välimus, auto, rahad, nimigi. Tema proua olla...? Jah, elu unistus. Rolandile oleks ta olnud hea ja truu, armastanud teda elu lõpuni...

Ah, põrgussel!

Tuuli heitis Arminile altkulmu pilgu. Sellel siin on mehelikku meeldivust ja ka välimust parasjagu. Aga varanduse, suure varanduse laskis lihtsalt ära varastada, va tohletanud jahupea. Armini kohta liiguvad üsnagi hirmuäratavad vihjamised, nagu oleks ta Mart Pargase... Huhh, sellele ei taha mitte mõeldagi!

Tuuli tundis, kuidas muresegune pahameel taas pead tõstab. Miks see kuulus Kivikuningas, kellel pole ei krooni, trooni ega varandust, üldse siin tema juures konutab? Vahib hädiselt otsa, ei saa sõna suust. Mida sihukesega peale hakata?

Armin otsis pingsalt jutule jätku. Hinnaline kingitus ei mõjunud hoopiski nii, nagu ta lootis. Endine Tuuli oleks talle lausa sülle hüpanud, kuumalt suudelnud, surunud end tugevasti kaissu ja armsalt kudrutanud, kui teda tasahilju lahti riietada. Oige pea oleks ta vallatult naeru sädistades teda koguni kiirustama sundinud. Armastuse altarile... Jah, olid ilusad ajad! Täna on kenast pehmest kiisukesest saanud vaenulikult turtsuv, õel kass.

Tuuli tõstis Armini kohvitassi kaks lusikatait suhkru, valas koort. Hea märk, leidis Armin, mäletab, et magusat armastan. Ta naeratas oma kõige mehelikumat, murdumat naeratust. «Tulin, et sulle oma plaanidest kõnelda.»

«Jah?»

«Oled mõistlik tüdruk, ei nuta röövitud varandust taga. Mis läinud, see läinud. Oigus?»

Tuuli silmadest lendas kahjutunne nii teravalt läbi, et mees võpatas.

«Ega ma ei salga, mul endal on kah siamaani seest õõnes ja meel kuradima mõru. Et see molkus oma kaela murraks!»

«Vast ongi tal kael juba kahekorra keeratud?» küsis Tuuli veidra alatooniga.

«Sa nagu vihjad millelegi?»

Tuuli silmitses täna saadud käekella.

«Ütle välja, mis su ilusate silmade taga luurab?» nõudis Armin.

Tuuli kõhkles viivu.

«Mart Pargast pole pärast seda keegi näinud, kui sa avastasid, et ta su rahad pihta pani. Täpsemini — ta kadus, kui

sa märkasid, et laelaudade vahelt liugleb alla rahapuru. Oli mi, eks? Mis sa arvad, Armin Töldsepp, kuhu see varganägu koll jäi, nii et miilits mitme kuu vältel mitte jäljeotsagi pole leidnud?»

Armini pilk oli vihkamisest raske.

«Ei ole mina selle lontruse lapsehoidja, et ta käimisi peaksin oskama mõistatada. Parem on, et ära auras. Kui silma alla juhtub, löön raisa maha!»

«Olid varguse avastamise juures metsikut viha kaelani täis, akki sattuski sulle käpa ette...?» Tuuli hää muutus kahedaks. «Tunnista üles, kui midagi hullu tegid. Mina ei taha õiendada mehega, kellest võib arvata, et ta oma kadumaläinud nodi pärast inimese teise ilma saatis. Mina olen aus ja korralik ega laha ennast lasta sinusuguse poolt määrada. Ja ütlen veel nii palju, et oled sa enda arust kuitahes puhtalt oma teo teinud, ikka tuleb välja. Parem tunnista ise üles.»

Armin ei osanud muud kui valjusti naerda.

«Ah sellepärast ongi sul küünekesed pidevalt kriipimisevalmis? Kas seetõttu vahetasidki luku ära, et minusugune mõrtsukas sisse ei saaks? Oh tobuks, tobuks...»

«Tahan tõde teada, Armin.»

«Pargas putkas kabuhirmus minema, muud ei miskit.»

«Jäljetult?» Tuuli raputas kõheldes pead.

«On meil Narva taga või Petseri kandis või Riia poole tee püsti, et kaugemale ei saa?» küsis Armin ägedalt. «Küllap peesitas kogu sügise kusagil Krimmi kuurordis.»

«Ma ei tea, mida sinu jutust arvata...»

«Kes sulle need jõledad mõtted ja oletused pähe torkas? Kui viimati kohtusime, olid veel üsna normaalne.»

«Kontrolli oma sõnu. Normaalne olen ma praegu vast rohkem, kui kunagi varem. Moneti on isegi hea, et tulid. Räägime asjad jah selgeks.»

«Sa ei vastanud mulle — kes?»

«Jäta.»

«Ära keeruta,» hoiatas Armin.

Tuuli hammustas huult.

«Ei ole keegi otse öelnud, et sa Pargase maha löid. Aga nädalapäevad tagasi kutsus Kiitus mind jälle miilitsasse ja küsis uuesti kõik need hilissuvised asjad üle — sinust ja rahast ja Mart Pargasest.»

«Tähendab, Kiitus andis mõista, et mina...?» Armin lõi rusikaga lauale. «Tal pole ainsatki tõendit, ei saagi olla. Aga

eks selles ametis mehelt võib igasugu sigadusi oodata. Ka seda, et ausat inimest tagaselja süüdistama hakkab.»

«Ei vihjanud ta mõistu ega öelnud otse. Aga ma ise, juba hulk aega...»

«Kassike, kas sina pead mind mõrtsukaks?» Armin püüdis raevu talitsedes mesiselt naeratada. «Usu, mina ei ole Pargase kadumises süüdi. Pead uskuma! Nagu tead, oli ta niisugune super-idioot, et jäi ise kah kogu noosist ilma.»

«Ma ei oska tänase päevani öelda, on mul selle üle heameel, et tema kah ilma jäi, või tunnen kahetsust. Kisub sinnapoole, et on kahju. Ikkagi suur summa, ja keegi — kas või Pargas — oleks võinud rahast rõõmu tunda. Olgugi rõõvitud rahast. Raha on õnn. Mida rohkem raha, seda suurem õnn...»

Hulk aega polnud kummalgi midagi lisada.

Viimaks Armin kõhatas, ja kui Tuuli talle küsivalt näkku vaatas, sõnas pisut areldi:

«Kui inimesed teineteist hoiavad ja mõistavad, nagu meie sinuga, saab rõõmu ka vähemast. Raha üksi ei toogi õnne majja, kõige alus on ikkagi armastus. Õige armastus mammonast ei hooli.»

«Oled see tõesti sina, Kivikuningas? Näib peaaegu, nagu põlgaksid jõukust. Mida sa õieti öelda tahad?»

Armin kõhkles, koguni ohkas.

«Tule aga lagedale,» käsutas Tuuli.

«Olen poissmehe-elust kõrini tüdinud.»

Tuuli muigas üleolevalt.

«Lähme torkame nimed kirja,» jätkas Armin tõsiselt. «Peame tagasihoidlikud pulmad. Meie mõlemi palgast jätkub tegelikult päris lahedaks elamiseks.»

«Ei,» keeldus Tuuli järsult. «Ei mingit nimede kirjapanemist, ei mingeid tagasihoidlikke pulmi. Mul pole vähimatki isu kogu elu kõrtsis ettekandja ametit pidada.»

«Kas just kogu elu, aga veidi aega võiks siiski jätkata. Töö nagu iga teine, miks mitte?»

«Ei. Alatihti tunnetan, et teatud liik mehi peab ettekandjat prostituudiks. Ja mitte üksi mehed, naisedki põrnitsevad teinekord nii mõnitavalt, et vaju häbi pärast või maa alla. Niipea, kui valge põlle ette sõn ja tanu juustele panen, on mul nagu lipaka pitsat küljes. Tajun seda päevast päeva.»

«Oled liiga hell.»

«Küsi mõnelt yõhivõõralt ettekandjalt, kui kuhugi restorani või kohvikusse sätud.»

«Kuidas ma siukest asja küsin? Kohe lausa et vabandage, kas te olete libu?»

«Jäta rõvetsemine ja püüa asja sisust aru saada. Küsi, kas tal on tunne, et teda peetakse selliseks naiseks, kelle võtmiseks tuleb vaid käsi koos paraja rahatähega välja sirutada. Tean ette, millise vastuse saad.»

«Hea küll, kiisuke, hea küll. Olen tegelikult vägagi nõus, kui sa sellelt töölt ära tuled. Mul süda hulga rahulikum, sinul ahvatlusi vähem.»

«Huvitav, millest me elama hakakme?» päris Tuuli jahedalt. «Sinu palgast meile mõlemile ei jätku.»

«Jätkub, kui mõistlikult läbi ajada.»

«Ei, Armin, mina ei taha mõistlikult läbi ajada. Kui oma vabaduse ära kingin, nõuan vastutasuks laheda elu. Ei, eksisin ütlemisega — mitte laheda, vaid luksuslikku elu. Et võiksin osta kõike, mis isu teeb, et kodu oleks hulga etem kui teistel kogu ümbruskonnas ja... ah, küll sa aru saad.»

«Aga kassike, uhke elu tuleb omalajal kindla peale. Ega ma pikalt kuupalga otsa kükitama ei jää, seda rida ei ole. Ainult et nüüd, vastu talve, on keeruline, ja suurtest sissetulekutest luiskama ma ei hakka. Põllutööd lõpevad täna-homme ära, traktor läheb remonti. Kevadel on teine laul, siis tuleb raha jälle nagu raba.»

«Kevad on kaugel, paljugi mis vahepeal juhtuda võib.»

«Sellepärast ma täna räägingi. Mina ei jaksa kevadeni oodata, tahan sind nüüd kohe omale ametlikult kaasaks, et oleks loril-lõpp. Nõus, kiisuke?» Armin tõusis, kummardus Tuuli kohale, haaras ta pea oma tugevate peode vahele, püüdis teda suudelda. «Tule, kannan sind kätel voodisse...»

Tuuli rebis end jõuga lahti, kargas püsti.

«Kuidas sa julged?»

«Mängid süütut neitsikest? Mis mõttega?»

«Mina ei luba oma ihu ega hinge ekspluateerida — liiati mehel, kes on paljas kui püksinõop, ja kes sonib udujutte mingist tulevases kevadest ja teadmata kaugest tuleviku-jõukusest. Ei!»

«Tõin sulle ometi kullast kella...»

«Juba nutad taga selle kellarisu eest välja antud vaevaseid veeringuid, jah?» pilkas Tuuli.

«Kas see, et oleme olnud teineteisele väga lähedased, ei loe sulle midagi? Tegelikult oled kõigevägevama ees ammu minu seaduslik küljeluu. Fakt.»

«Toetud koguni taevastele vägedele, va patuorikas...?» Tuuli naeris põlastavalt. «Tõmba jopp selga ja keri minema. Pean hommikul õige vara tõusma, oma nappi uneaega ma sinu-suguse peale asjata raisata ei raatsi.»

Armin hakkas rõhutatud kodususega lahti riietuma.

«Mul on kah väga varane tõusmine, mõtle kui pikk on tee traktorijaama. Olen väsinud.» Armin muigas ühemõtteliselt. «Kaissu aga võtan sind nii, et su kondikesed ükshaaval suurest mõnust põksuvad — selleks värgiks jätkub mul svunki lõputult. Sul on minuga alati metsikult hea, eks?»

«Jäta loll lõba.»

«Olen mõnigi kord voodis möllamise ajal su nägu uurinud. Sel hetkel naine ei valeta. Tean, et meeldin sulle pööraselt.»

Tuuli püüdis meenutada, kehtis peaaegu nõustudes õlgu, aga sõnas:

«Meeldid mulle kui Kivikuningas, kel on igas taskus raha ja kes mitte ainult et kopikaid, vaid ka rublasid ei loe. Kivikuningale tulen naiseks.» Tuuli muigas pisut. «Pea meeles — üksnes endisele tugevale, julgele Kivikuningale, kellel on kõvad rahad ja kes ei karda vanapaganatki.»

Armin oli ärevil, kuulas tähelepanelikult ja vajus veidi kühmu. Tuuli otsustas teda veelgi enam ehmatada.

«Kevad on liiga kaugel, Tõldsepp,» rõhutas ta karmilt. «Liiga kaugel, et alles siis oma rahaasju korraldama hakkad. Sinu-sugune mees, ja saamatult kevadeni kükitada, kopikaid veeretada...?» Tuuli tõusis, sirutas end ahvatlevalt ja kõndis, käed puusas, edasi-tagasi. «Ära arva, et sina maapeal ainus püksikandja oled. Toredaid mehi on liikvel, ja pane hästi tähele — rahadega mehi. Ära seda unusta!» Tuuli nautis oma sõnade mõju, astus Armini seljataha ja silitas äkki õrnalt mehe hoolikalt lahkukammitud, briljantiinist läikivaid juukseid. «Ma ei sunni sind midagi ette võtma,» nurrus ta vaikselt. «Vististi olen kevadel veel tõesti vaba. Aga lubama ma ei hakka, ja mul on kummaline eelaimdus, et...»

Armin haaras Tuulil õlgadest ja uuris ta kauneid, jahedaid silmi.

«Küsisuke, palun sind — kas kuu aega ootad? Kuu aega, Tuuli...? Küll ma midagi oskan välja nuputada. Kuu aega selle kõige nimel, mis meie vahel ilusat ja meeleut on olnud?»

Tuulile meeldis, et mees õrritamise peale tublisti hoogu läks.

«Nii suurt tulevalu mul muidugi ei ole, et ma kolmekümmend päeva oodata ei võiks.»

«Sõna selle peale?»

Tuuli silmad särasid ja ta naeratas võrgutavalt.

«Kas sul palav ei ole?» sosistas ta. «Minul küll on...»

Armin hakkas ahnete, närviliste sõrmedega Tuuli tumedat kleiti lahti nõõpima, avas kohmakalt tõmbluku. Tundus, et rohkemat ta nagu ei julge, kardab solvavat keeldu — aga Tuuli toetas pea ahvatlevalt naeru kudrutades Armini mehi-sele, tugevale õlale.

Uduse, tumeda hommiku tuhmi vaikuse katkestas järsk, nõudlik koputus.

Joska Mügerik, kes parajasti peegli ees seistes habet ajas, võpatas. Käsi noaga vääratas, lõuapäralt seebivahu sekka kehtis kitsas veretriip.

Kes küll sel kombel ja nii varasel ajal sisselaskmist nõuab? Viimaks Anto Laanepüü...?

Uus, eelmisest ägedam prõmmimine.

Kas avada? Häh, milleks lolljulget kanglast mängida! Isegi hülilima ei tasu minna. Ei tahagi teada saada, kes nii ägedalt majja kipub. Ei hooli, ja tõttõelda — ega sõandagi.

Joska ei jõudnud ennast ära vanduda. Uhkustav tõega praalimine Anto ees andis vaid hetkerõõmu — nüüd aga on iga issanda päev otsast otsani täis masendavat surmahirmu.

Taoti aknale. Nii tugevasti, et klaasid klirisesid.

Joska tõmbus kühmu. Vastikult tihti viirastub mõirgav, halastamatult lähenev traktorimürakas, koletusuur ja ähvardav. Kohe-kohe pressib lõmaka, pääsu pole! Ja kabiinist kumab poisid vihast kahvatu nägu, silmis metsik kättemaksuiha.

Selle kannul teine hingemattev hirmuhetk — siinsamas kodu lähedal põlise kivihiiglase kõrval seisab Anto, ja tal on käes miski ümmargune... parajalt kopsakas, õige veidi munajalt piklik, kärniline... saatan küll, granaat?

Joska püüdis end ikka ja jälle rahustada, et hirm pani nägema asja, mida tegelikult polnud. Ei saagi olla, neid vägevaid surmakülvajaid ei ripu ometi puude otsas. Aga isegi kui tal vaid paras kivijõmakas peos oli, ega sellega kõva matsu sarvede vahele saada pole ka suurem asi. Ainult et kivi ehk jätab veel eluvaimu kuidagi sisse, granaat aga...

Põmm-põmm-põmm!

Vastu välisust taoti vist küll jalaga, mütsud olid sedavõrd tugevad. Kes ometi, kes?

«Vesta,» hüüdis Joska poolihääli, «mis pagan sa seal losutad? Üks on ukse taga, kuuled küll.»

Vesta tuli — unine, juuksed salkus, silmad veidi tursunud, nina punane.

«Mine vaata,» käsutas Joska.

«Mine ise,» soovitas Vesta kareda häälega ja köhis. «Tead küll, et ma haige olen.»

«Nohu ka mõni haigus,» põlastas Joska. «Minel!» Ta pühkis hajameelselt rätiga näolt vahtu, kõrvad pingsalt ukse poole.

Vesta tõmbas rohelist kirju hommikumantli hõlmad koomale, tõstis väikese krae nii kõrgele kui andis ja läks vastumeelselt avama.

Kostsid rasked sammud ja tuppa astus Parmu Juhan. Parmu talu asus Joska majapidamisest parasjagu eemal. Lepavõsa oli aastatega peaaegu metsaks kasvanud ja naabrimehed teineteise õuele vaatama ei ulatanud. Tihedat läbikäimist polnud, kumbki ei hoolinud.

Parmu Juhan oli turske, keskealine mees, riigivõimu suhtes vägagi ettevaatlik. Ta pelgas Joskat vangilaagris istumise tõttu — pidi just üleaedne sinna sattuma, viimaks langeb väike vari temalegi? Kui oli vaja kolhoositööd teha, muretses ta kärmesti igasugu haigusetõendeid. Kord kurtis ta radikuliiti, teinekord vaevas liigestereuma, siis tegi süda pahandust. Oma maatükil aga vehib kui masin, teadis Joska, ja ükski tõi ei tülita.

«Mis sa sedaviisi mürgeldad, Juku?» pahandas Joska. «Ega me surnud ole, viisaka koputamise peale teeme kohe lahti.»

Juhan tõmbas vihaselt oma suured kämblad rusikasse, seisis keset tuba ja vahtis Joskat. Ta ei sallinud, et teda kui põngerjat Jukuks hüüti.

«Varjad sa oma tares kulda ja briljante, et korralik inimene peab sisse pääsemiseks sõrmenukid verele taguma?» päris ta raginal. «Meiekandis päise päeva ajal küll uksi ei lukustata, pealegi kui pere kodus.»

«Viska pilk aknast õue, kui sa tulles ei osanud märgata — väljas alles puha pime,» vaigistas Joska. Ta tundis suurt kergendust, et varane külaline oli tühi semast tühine ja teise käre toon ei pahandanud teda pea üldse.

«Tööpäev läheb juba vanaks kätte,» kurjustas Juhan.

«Nalja teed või? Ei ole mina veel kuulnud, et Parmu-Juku-

...töö ja riigiasja pärast kulmu kortsu kisuks, veelvähem valju häälega pasundaks.»

«Jäta tühi plära. Mul on hobust vaja, kohe.»

Vesta, kes seni oli vaikides kuulanud, hakkas tugevasti köhima, läks tagakambrisse ja sulges ukse. Joska oli just parajasti mõelnud, et saadab naise talli. Hädist valgusevaimu küll juba kumas, aga hämarus oli siiski alles liiga ebameeldivalt lihe.

«Oled trellide taga kükitades imelikult uimaseks jäänud,» pahandas Juhan. «Liiguta, venivillem! Suurekivi juures seisis keset teed nagu va' pulma... heh, kuku ennast sinu pärast sandiks...» Ta vandus rämedalt, läks õue, jättis ukse seljaga seliti.

Tallimehe amet oli Joskale üldiselt kontimööda, kuigi uue tööga kõik kahjuks päriselt nii ei läinud, nagu vaja. Latreid ehitati seitse, ja ta oli sellega väga pägi. Seitsme suksu suu kõrvalt on kasunoos korralik! Hobuste kokkutoomine aga ei edenenu, tallis krõmpsutas vaid viisjakajakandjat.

Joska käras õige kurjalt esimehe kallal, et toodagu sööta juurde ja otsekohe. Ta kinnitas, et on loomaarmastaja inimene ega suuda vaadata, kuidas hobused tühja söime ees konutavad. Kui heina ei tooda, panen ameti maha, ähvardas ta.

August Kilk ehmus. Esimehe amet tahab niigi peaaegu et hinge seest vaevata, nüüd veel ka värske tallimees kisub riidu. Imekombel otsis Kilk kusagilt siiski koormakese heinu ja Joska vedas selle koju, oma küüni. Ta otsustas hakata lehma pidama, olgu Vesta kuitahes ägedalt vastu. Head heinad lähevad ju jumalamuidu tuulde, iga ettevõetud töö peab targalt kasu tooma.

Joska muigas. Eks ta kergelt juba toobki, ja mitte ainult heinte näol.

«Oled omadega nii õhtal, et ei jaks enam jalga jala ette panna?» käratas Parmu Juhan õuelt. «Et sind vanatühi sarvega sorkaks! Kui sa otsekohe talli ei oimerda, võtan ise oma Miira.»

Joska haaras laualt võtmekimbu. Mis see kõnn seal soiub? Ukse kõrvalt varnast tõmmatud müts kuklas ja jopp õlgadel, astus Joska pahurana trepile. Ta vaatas tähelepanelikult ringi. Parajasti valitses just niisugune pimeduse-valguse segu, et alaväravast kaugemale silm ei seletanud. Ta tõmbus ukse vahelt tagasi, vihasas aga kohe oma arguse üle. Seni, kui Juku siin jaurab, pole küll vähimatki põhjust peljata — Suure-

kivi juurest pani Anto ju kohe plehku, niipea kui Juku ratta seljast maoli lendas...

Joska kõlistas hulk aega võtmetega, otsis õiget. Siis ei leidnud ta suurel tabalukul kuidagi kohta, kuhu võti torgata.

Juhan kirus aina värvikamalt, Joska aga muutus aina ülbe-maks. Ta püüdis koguni põikpuu mahatõstmisega aega viita, kuid Juhan taris otsast kinni ja sikutas ise. Juba lõi küüne-servad ukseprao vahele ja rebis ühe poole kärsitult lahti. Vastu lõi soe, meeldiv talliõhk ja üks loomadest hirnatas tuttavlikult.

«Miira...» Juhani hääli oli nüüd kui sootuks teise inimese oma. Selles kõlas eriliselt soe, sõbralik noot. Ta astus hobuse juurde, silistas suksu sametist nina, torkas suhkrutüki mokaade vahele, patsutas turjale. Vaatas siis tühja sõime ja pööras kurja pilgu Joskale. «Miks sa Miirale süüa ei anna? Tean, et said Kilgilt igavese lasu korralikku heina.»

«Olid kõrval kõrsi lugemas või?» Joska naeris üleolevalt. «Esimehe korraldus on, et igaüks, kes hobust kasutab, peab ise looma eest hoolt kandma, toitmise kaasa arvatud.»

«Valetad, vana tõhk.»

«Mida sa reo ütlesid? Kas ma ikka kuulsin õieti?»

«Kindla peale.» Parmu Juhan hoidis kätt hobuse laudjal, teise käega haaras latrit seinalt konksu otsast päitsed.

«Ära puutu riigi riistu,» keelas Joska. «Ja tule kolhoosi mära juurest eemale, sul pole sealt midagi otsida.»

Juhan hakkas Miirale päitseid pähe seadma.

Ainsa sammuga oli Joska tihedalt Juhani kõrval, haaras tal kraest ja rebis mehe latrist välja. Joska tegutsemine oli kiire ja Juhanile nii ootamatu, et ta ei osanud vastugi hakata. Alles kui ta Mügeriku haarest vabanes ja seinalt tuge pidi otsima, et mitte kukkuda, taipas ta rõõgatada.

«Oled lolliks läinud või, ah?»

Hobused muutusid rahutuks, trampisid ja müdistasid.

«Sa näita mulle paprit, kas sulle üldse on veolooma lubatud,» nõudis Joska. «Kui pole, lendad siit kui takutuust!»

Juhan pidi midagi eriti krõbedat käiku laskma, kaalus aga hetke ja saatis üksnes paraja portsu sarvilisi Joska suunas teele. Nohises valjusti, otsis kannatamatult taskutes ja tõmbas lõpuks välja kortsunud paberitüki. Torkas selle sirgeks silu-mata Joskale nina alla.

«Lugeda ikka oskad, jah? Oled enda arvates vist ülemuste ülemus, mis?»

Joska uuris paberit, noogutas suureliselt.

«Hea küll, saad. Näed, selle siit.» Ta muigas õelalt ja osu-tas äärmisele latrile, kus madalat kasvu raudjas ruun meeste kurjast jutust ja äsjasest rabelemisest häirituna kõrvu lingu-tas.

«Vajan hobust, mitte kitse,» nõudis Juhan. «Tahan oma Miir-tat.»

«Astusid kolhoosi liikmeks, sellega on loomad ja inventar õhisvara,» teatas Joska asjalikult kui suurt ja head uudist. «Sina võtad selle, kelle mina kui tallimees määran. Otsusta kahku, mul pole isu siin kauem tuulduda ja sinu vigisemist kuulata.»

«Kõrilõikaja,» sisistas Juhan. «Mehed vannuvad, et ilma pudelita ei saa omaenese suksut enam käegagi katsuda.»

Joska kõlistas paljuütlevalt võtmeid.

«Kiiremini, Juku. Ja suupruukimine jätta.»

Juhan vaatas Joskale tulivihasena näkku. Kari vängeid ütles, mis oli valmis, aga ta taipas, et teine oma kiusust ei tagane. Nõnagi lausumata võttis ta päitsed, tõi Joska poolt lubatud hobuse tallist välja ja läks pika sammuga minema, ruun tõrk-salt kannul.

Joska vaatas talle irvitades järele. Asjalik amet see talli-mehe oma. Kui sihverplaat ei meeldi, võid nõökida, palju süda lustib. Ja kasulik kah. Oleks ainult hobuseid nii palju, kui talli mahub! Parmu Jukul oli õigus, pudeleid on sahvris riiulil päris mitu, kõik kenasti reas ja vähemaks neid ei jää, kuigi saab otsast võetud ja isu järgi pruugitud. Vankrid-reed on igaühel oma rehe all või kuuris, õnneks pole tema majapidamises nii suurt katusealust, kuhu rohkesti inventari mahuks. Nii ei ole nende korrashoidmisega mingit muret. Tema mää-rab, kellele missugune suksu — ja ei puutu temasse, et meeste tööpäevad ainuüksi hobuse saamise-toomisega poole-nisti ära kuluvad. Imelik, et esimees ei taipa, kui rumal nii-sugune seimine on. Inimene tuleb hommikul jalgsi Mügeriku talu talli, saab siit setuka, kõnnib sellega uuesti koju, et sealt yanker või regi taha panna — ja liigub alles siis nõka-nõka kolhoosikeskuse poole. Sinna on igavene ports maad. Jantsi-veski mets ise ilmatu lahmakas, edasi üle Suure-Kerise lageda, enne kui Sorgutale jõuad, et brigadirilt töökäsku võtta — aga paljude praegu valget päeva on, kohe varsti tuleb õhtule jääda, samad käigud tagantpoolt ettepoole uuesti läbi teha.

Eks Parmu Jukul oli täna kindla peale isiklik huvi mängus, et nii vara tuli hobust tahtma, meel äge ja ärevil. Paras, kui

tal mingi kasulik ettevõtmine aia taha läheb. Ehk tuleb teinekord kah pudeliga, midagi nagu hakkas täna mõikama.

Joska tõukas talliukse koomale, lonkis majja, lukustas välisukse. Prrr, vilu hakkas. Tahaks midagi sooja ninaesist, kruus kohvi kõrvale. Aga majas ei ole kübetki toidulõhna tunda, kuigi hommik juba ammu sealmaal, et võiks närimiseriistad tööle panna. Vesta vedeleb muidugi voodis, kuigi endal pole häda midagi. Tühipaljas nõhu, aga hädaldab nii, nagu oleks ei tea kui suur palavik ja kõik ihuliikmed ükshaaval küljest ära kukkumas. Naerdakse ikka, et mehed on iga tühise haiguse puhul haledad viripillid, aga hullemat pirisejat kui kerges nohus Vesta pole maamunal olemaski.

Joska lükkas magamiskambri ukse pärani.

«Maast lahti ja metsa puid raiuma,» naljatas ta.

Naine pani mingi kirju kaanega raamatu käest, tõmbas teki üle pea, pomises pahaselt.

«Üles tõusta, rõõmus nägu pähe teha, kõõki minna,» käsutas Joska. «Sinu isand ja käskija ootab midagi eriti kobedat hamba alla.»

Vesta ei liigutanudki.

Joska astus vaikselt voodi juurde, võttis tekinurgast ettevaatlikult kinni ja tõmbas Vesta ainsa ropsuga paljaks.

«Jäta mu hing rahule! Tead, et olen haige... pane tekk tagasi, mul on külm.»

«Tuba nii palavaks köetud, et hakka või vihtlema...» Joska viskas teki voodijalutsi taha põrandale. «Karga üles, küll pliidi ääres sooja saad.»

Vesta tervisel ei olnud tõesti suurt häda, aga ta oleks väga tahtnud kas või ühe päeva voodis vedeleda, vaheldumisi magada ja mõnda huvitavat raamatut lugeda. Kevadeti-suveti taltsutamatu eluahne, vajus ta jahedate ilmade saabumisel alati kui talveunne. Mehed? Kes need niisugused üldse on, mõtles ta ükskõikselt. Viimased egoistid, vastikult nõudlikud ja armastavad muudkui käsutada. Olgu veel võõrastega, kuidas on, aga oma mees on viimane nuhtlus. Teda sööda ja jooda, kasi ja korista ta järelt, kuula sõna ja ole veel kõigele lisaks truu ja korralik naine. Tühja kah, kevadeni on lihtne truudust pidada... Imelik, praegu ei tahagi truudusetu olla. Ei taha jah. Ei viitsi.

Vesta ringutas. Vist kipub tõsine haigus kallale, muud-liikmed on mingit tabamatut valu kuhjaga täis... Ta sirutas end veel kord, mõnuga. Hommikumantel, millega ta teki alla oli

pugenud, vajus lahti. Vesta ei viitsinud sõrmeotsagi liigutada, lammas kinnisilmi. Äkki ta tundis, et Joska kuum hingeõhk paiskus talle vastu kaela ja teadis, et nüüd päästab ainult kiirus.

Vesta pööras end mehe haardest eemale, veeretask üle kõhu ja juba oligi ta söngi teises servas. Veel hetk, ja ta seisis voodi kõrval püsti, sidus vöö tugevasti kinni.

«Tule tagasi,» nõudis Joska, ise põlvili voodis. «Tule...»

«Sul on ju näljäsurm silme ees,» muigas Vesta sapiselt.

«Kuulsid, naine, mida ma ütlesin?» Joska hääli oli käre, madal.

«Muidugi, mul kõrvad heas korras. Ma ei tule.»

Joska vihastas end sõnatuks.

«Ei tule jah,» kordas Vesta kiuslikult, lipsas mehest mööda ja läks kõõki. Korralik kruusitais head kuuma, kanget kohvi on igal juhul sada korda etem kui Joska. Ei istu praegusel aastaajal see mehe poolt ebameeldivalt sageli peale sunnitud kohustus, mitte ei istu!

Vesta keeldumisest üdini riivatud Joska kõõlus tükk aega pahasena voodiserval ja otsustas, et ta ei lähegi laua äärde, keelitagu naine palju tahes. Mis see ometi olgu, iga natuke negi mehe tunnustega võimalik paneb Vestal silmad kilama, aga oma laulatatud kaasa kallistuste eest põgenedes kukutab ennast või voodi taha põrandale. Ei lähe jah sööma, ei räägi selle kekutajaga enam kolm päeva, lunigu kuidas vähegi oskab.

Köögist jõudis magamiskambrisse esimene mõnus lõhnaniit teatama, et pannil särisevad kitsasteks ribadeks lõigatud suiksuribi tükid ja et nüüd kohe valatakse neile peale vähese piimaga segi klopitud munad. Sooh, lisaks hakkasid keerlema ka veel kohvilõhnad...

Joska läks istus kannatamatuna laua äärde. Juba olid laual värsked leiva viilud, või, kohvitassid. Munaroog sai valmis, Vesta tõstis selle taldrikule, ulatas Joskale.

Pole midagi öelda, mõtles mees isukalt süües, kui Vesta vähegi tahab, oskab ta kõike vägagi ilusasti seada ja üldse igati meesterahva meelt rõõmustada. Kui ta vaid tahab... Aga enamasti ei taha, või on lihtsalt laisk. Eriti viimasel ajal. Teinekord unuvad tal lauale kahe-kolme söögikorra nõud, ja toid kipub olema kah päevast teise üks ja seesama.

Söödi vaikides, Joska korjas suhu viimase kui toiduraasu. Ka kohvi juues ei räägitud ainsatki sõna. Istuti kui võhivõõrad,

kes teineteisest sugugi ei hooli ja pikisilmi ootavad, et eba-meeldiv lauakaaslane lahkuks.

Kellaaeg oli juba ammu sealmaal, et väljas pidanuks olema lai valge. Aga ei, pilved näisid rippuvat päris puulatvades ja udujoom lamaskles paigal nagu suur, laisk elukas. Kergitas vahel vastutahtmist korraks pead või saba, vajus aga kohe uuesti raskelt maadligi.

Et seda pimedat sügisest aega Eestimaal ka nii pikalt ja tüütult palju olema peab, mõtles Joska tüdinult. Jõulukuu alles veel hakkamata, kindlasti tuleb sama pime ja tume nagu praegu, peab kaua ilma lumeta. Alles kui maa ükskord valge, muutub meel rõõmsamaks ja ehk tuleb Vestalegi eluvaim jälle sisse?

Joska uuris naist. Viimaks on ta siiski tõsiselt haige? Eks vist jah, sest juba hulk aega pole märgata kõige väiksematki kahtlast, põnevil virvendust naise suurtes, ilusates silmades. Ta uhked paksud juuksed on pulstunud, tuhmid. Ja ringi käib ta nagu päris harilik inimene, ei vänderda taguotsa ega sut-suta endale peale head lõhnavett. Alles veel hilissuvel haieses kogu maja «Siprist», nüüd aga seisab pudel peeglilaua ja Vesta ei võta seda pihkugi. Voodis on ta aga hoopis imelikult unine ja uimane, enamasti keeldub hellitustest vägagi jämedalt. Joska teadis, et traktorijaama rahvas oli juba ammu andnud Vestale hüüdnime — Vesta-neitsi. Näe, kipubki vägisi neitsiks kätte! See, kui ta väljas neitsina käitub, on muidugi teretulnud. Miks ta aga kodus aina rohkem viidakile kisub, oma isikliku mehe triksis-traksis olekust midagi ei pea? Rikub saatanas tervise ära. Elu niigi kriitiline ja ohtlik. Ikka rohkem häirib ka see, et ainus laps jääb vägisi võõraks. Jah, Ossit-poissi pole terve igavik näha olnud. Miks ta ometi ei tule?

Joska raksas rusikaga lauale.

Vesta ehmus, kargas püsti, vaatas hirmununa mehele otsa.

«Mis viga on?» päris ta vargsi.

«Igav, kurat. Too kärekapudel.»

Vesta tahtnuks vaielda, pidas aga õigemaks mehe soov täita. Tõi klaasigi kohe kaasa.

«Ainult siga joob üksi,» teatas Joska. «Inimene tahab seltsi.»

Vesta ohkas vaevukuuldavalt, tõi ka endale klaasi ja istus, valvas ja ootel. Joskalt ei tea kunagi, kuhu ta mõtted võivad keerata ja mida see endaga kaasa toob.

Klõnk-klõnk-klõnk...

Joska valas klaasid täis. Vesta jälgis teda silmanurgast.

Kas paneb korgi peale? Kui jah, pole vigagi — siis tavaliselt rohkem ei joo.

Pudel kolksas lauale, kork jäi Joskale sõrmede vahele mändi. Tähendab, kavatseb kallata veel teise ja võib-olla kolmandagi napsi. Pahasti küll! Vesta kartis purjus Joskat. Ta kartis teda õigupoolest kainenagi, kuna mehel oli kombeks keset vaikset jutuaajamist järsku kas kurjalt käreata, lausa riidu kiskuda või tulivihasena põrnitsema jääda. Seda viimast pelgas ta väga — tuli kiiruga meenutada, kus ja mida ta teinud oli ja kas Joska on võinud jälile saada. Ometi oli süda viimasel ajal täiesti puhas, ei ainsatki patukest hinge taga. Purjus Mõgerik oli aga hoopis hirmuäratav, vandus rämedalt ja ladus pikalt roppusi ritta. Vastik! Vangi-aastatega omandatud oli eriti rikkalikult, ent kõigest, mida Joska käiku laskis, ei saanud õnneks aru, ei osanud vene keelt. Ainult et mehe hää kõlas võikalt julmana ja iga hetk oli oodata hoopis. Jah, Joska on teda löönud üsna mitu korda...

«Joomel!» Joska kummutas klaasi, lükkas tugeva lõuapära lonnakalt ette ja vaatas oma vesihallide, külmade silmadega Vestale nõudlikult otsa. «Ütlesin — joomel.»

Keegi hobuse mangujatest oli toonud puskarit. Jook oli küll haljas, valmistaja ütlemist mööda ekstraklassi kaup, aga Vesta ei tahtnud seda suu sissegi võtta. Tema armastas veini, jõi mõnikord oma headel päevadel klaasi valget külma viinagi, aga puskari lehma ja maitset ta jälestas.

Joska laiadele põsesarnadele tekkisid punased laigud.

«Armulist prouat peab vahetpidamata paluma ja kummardama, jah?»

Vestale oli selge, et Joska hakkab asju vägisi riidu poole seadma. Eks miski kripeldab kõvasti hingel, ja see tuleb nüüd oma naise peale välja käreatseda. Mis Joskat vaevab? Julge-olekust köidi ja päriti mingite relvade kohta aru. Joskat pinniti päris kõvasti, eks niisugune asi ajab muidugi närvi. Küsiti ka temalt, aga isegi kui ta oleks teadnud, poleks julgenud ütelda. Õnneks ei ole Joska teda enam ammu oma saladustesse pühendanud. Ongi hulga lihtsam elada. Võimalikele küsimustele vastates saab puhtast südamest öelda, et ei tea.

Vesta tõusis areldi.

«Lähen hangun hobustele heinu ette, eks?»

«Aega on, ega nad nälga sure. Ja pea meeles, kitsi käega! See natuke heinu, mida Kilgilt välja müristasin, peab alles

jääma. Meie oma lehm on see, kes need mõnuga pintslisse pistab. Mõistad?»

«Meil pole ju lehma ja ma ei taha mitte kunagi...»

«Jutt jätta. Meil saab kõige lähemas tulevikus olema tubli piimamasin laudas, ja sina ei vaidle.»

«Ise talitad. Ma ei taha lüpsata ega sõnnikut tõsta, mul pole seda nuhtlust vaja.»

«Aga raha tahab prouake küll, mis?»

«Niipalju, kui tarvis, teenin traktorijaamas.»

«Lubage naerda... Nende kopikatega sa ju ära ei ela, tead seda paremini kui mina. Sitsid-satsid maksavad kõvasti, siidisukad ja lehvidega öösärgid ei kuku jumalamuidu sülle.»

«Ma ei vaja midagi erilist. Kellele mul ennast ehtida?»

«Sa püha kurat, ega oma mees pole ju miskit väärt? Tema jaoks ei tasu kammigi läbi juuste tõmmata, jah? Veelvähem midagi viisakat selga panna, nii et oleks huvitav... Sellepärast mehed vaatavadki võõraid naisi, et enda oma käib kodus ringi kui viimane tuust, määrdunud sitsikleit sorakil seljas, sukad keerdu, tuhvliid lääpa tallatud.»

«Arvad, et need sinu kiidetud võõrad naised, kes väljas pilku püüavad, on ööpäev läbi üleslöödud ja klanitud? Tola. Kodus on nad ikkagi vaid oma mehe naised ja kah rõõmsalt räämas.» Vesta pani käed puusa. «Ole aus, ega mina nii eriti kehv ju välja ei näe? Ma mõtlen kodus, sinu silma all.» Ta ei oodanud Joska vastust, tõusis. «Mis tühja jahvatada, käin parem tallis ära, hobustest on kahju.»

Joska mühatas.

«Uks keera lukku ja võti võta kaasa. Ära mitte unusta!»

Vesta vaatas teda vastikustundega.

«Julge ja vapper mees teeb naisele väga suurt rõõmu,» torakas ta, hää külm ja hukkamõistev.

Kolmas peatükk

1

Päike oli nii ere, et kippus vägisi pimestama ja Armin Tõldsepp sulges korduvalt silmad, et hetke möödudes näpukenegi midagi näha. Tõtt võtaks, loodus oleks nagu tagasikaigu andnud, suvi uuesti platsis!

Ole hulga aja oli meeldiv, lausa pidulik tunne. Hilissügisene ootamatu päikesepäev andis omaltpoolt toreda tuju, aga peamine heameele põhjus oli, et lõpuks ometi on ta Antost lahti. Poiss muutus viimastel nädalatel järjest agaramaks, seega tülikamaks. Vahtis ja uuris nagu pörguline, ei häbeneud isegi kõrv kikkis juurde trügida, kui brigadiriga tingimata nelja silma all oli tarvis plaani pidada. Vidrik Kelder tegi korraks katset Antot kellelegi teisele plaadipoisiks sokutada, aga noorhärja polnud nõus, hakkas vastu. Muidugi, ta ju direktori pailaps, tema tahtmine jäi peale. Selgemast selge, miks poiss just temaga tahab koos töötada, ehkki nende läbisaamine on kõike muud kui hea. Eks Lokk andis käsu valvata, kas Kivikuningas viimaks jälle paha peale ei lähe. Ja tema, häbi küll, ei julgenud tõepoolest midagi asjalikku ette võtta. Seetõttu ei tasu enam taskust raskeid rublasid otsidagi, ja just poiss on süüdi, kui Tuuliga viltu läheb. Hea, et tüdruk vähemalt aega andis...

Armin istus täna esimest päeva üksinda traktorikabiinis ja tundis end üle hulga aja jälle ehtsa Kivikuningana. Lõbusat viilet lastes sõitis ta täis tegutsemislusti paika, kuhu minekuks brigadirilt sooja soovituset sai. See meeldiv koht on siit veel üsna kaugel, «Kalevipoja» kolhoosi viimane sabaots. Aga seda parem, keegi ei tule nuuskima. Ei oskagi tulla. Isegi üle rajooni kisakõri, kolhoosi esimees Laskiti Joak ei satu sinna, sest niihästi keskusest kui ka muudest inimasulatest on see paik liiga palju eemal. Pealegi pidi sealne hiiglasuur põllularakas olema värskelt küntud, servast servani, kinnitas Vidrik Kelder. Pole sellega jah enne kevadet asja ühelgi elaval hingel, esimehel kõige vähem.

Tilluke mure muidugi on, sest enamasti laseb see vintske esimees Laskit millegipärast alailma mööda kolhoosi ringi, ise kogu maailma vastu kurjust täis. Imelik mees, kannab kõikjal kaasas suurt, kõvakaanelist märkmikku ja ühtelugu kirjutab, omal nägu sünges pilves. Viimaks kurivajm satub siiski peale...? Seda röökimist, mis siis lahti läheb, ei jõua ükski normaalne inimene ära kuulata — ja ta, tõhk, tormab muidugi kohe Lokile kaebama.

Armin sülitas väikesest sutsaka. Rahu, Kivikuningas, närv olgu külm. Vidrik Kelder on tark brigadir ja tema kinnitas aumehe sõnaga, et tänane õts on ohutu. Ja kopsakas. Selle mehe ees suures kaares müts maha! Oskas rahategemise võimaluse välja nuputada veel nüüd, kaheteistkümnendal tunnil, otse enne

talve kurja väge ja võimu. Juba on novembri teine pool, tänane päikeseline ilm nagu imetegu, üks ja ainuke. Kõik tõmbavad välistööde otsi viimase kiiruga kokku, ka maaparandusbrigaad. Tema aga, näe, sõidab mõnusalt mürinal otsejoones raha-hunniku juurde!

Armin sirutas selga. Ei tea, palju selle tänase ootamatu viguriga kokku lööb? Peaks õnnistama paras patsakas, sest õhukese plekiga ei kõlba minna kaardilaua äärde. Ilma kopsaka kaardimängu võiduta aga läbi ei tule, Tuuli nõudmised on teada — raha, raha, ainult raha. Kas on lõplikult möödas aeg, kus mees ise ka midagi väärt oli? Kas armastus on nüüd-sel ajal saanud uue tähenduse, ilma suuremate summadeta ei idanegi?

Olgu kuidas on, tänane töö paneb kõva põhja. Näpuotsaga tuleb tasu sipsutada «Kalevipoja» põllubrigadirile Lagi Jakobile, kelle teadmisel ja otsesel kaasabil kogu ettevõtmine teoks saab. Kelder teeb paberites nagu ikka omale paraja osa, aga seda ei kõlba teada ega teda preemiata jätta. Temale saab tasutud hästi lahke käega, kuna see annab omakorda palju kasu, toob kaardimängus õnne. Ilma priske võidunoosita jääda ei tohi, siis logiseb eluvanker otsejoones kraavi. Põhja.

Tuuli varjamatu, alasti rahaahnus oli ebameeldivaks avastuseks, poleks iganes arvata osanud. Ta rääkis oma unistustest ja plaanidest küll tooniga, mida hädapärast võis pidada sündsusetuks naljatamiseks, kuid silmad olid tal ehmatamapanevalt külmad ja kalgid. Hiljem voodis sulas muidugi kenasti üles, aga... Pagana pihta, selle tüdrukuga saab veel vett ja vileid tunda! Mis parata, südame hääle vastu ei saa. Tuuli on eriklassi tots, pakub mehe silmale ja ihule ületamatuid mõnuseid... Näed, pagan, kui nii üksipulgi tema võludele mõtlema hakata, tekib kange isu traktorinina tagasi pöörata ja nii ruttu kui võimalik Linnupettele Tuuli altari poole kihutada...

Armin lisas kiirust. Teeristil vasakule keerates veeres istme alt välja mingi ümmargune helkiv ese. Tont võtaks, Anto taskulamp! Kõige parema meelega saadaks selle tagasikätt siiasamasse võsasse, ussitagu seal. Aga hiina kirjadega lamp oli selleks liiga hea, alles hiljuti ostetud, ja Armin otsustas selle endale jätta.

Veidi maad sõitnud, kõõritas ta veelkord lampi, mis kabiini põrandal edasi-tagasi veeres. Nagu paha märk tundub olema, et Antost midagi maha jäi...? Närvi peale hakkab.

Armin sülitas jälle ja torkas lambi sügavale istme alla.

Tõhja sellega, peaaasi, et poiss ise on vähemalt kolmeks kroonuaastaks silmapiirilt kadunud. Anto sai kutse ilmuda täna hommikul sõjaväekohuslasena alevisse komisjoni ette. Seal öeldakse talle täpne kuupäev, millal teenistusse ilmuda — ja otsemaid saab ta traktorijaamast lõpparve, töötegemisest on ta sellega prii. Oiendab heal juhul kümnekond päeva kodus Hamba-peres, jätab omastega hüvasti, ja ongi läinud. Pole karta, et ta end enam kunagi paarimeheks sätib, sest kui ta ükskord sõjaväest tagasi tuleb, ei taha tema Antot ega Anto teda näha, kindel.

Tänu meelt pole sellel loikamil mitte üks elavane raas. Opetaja seleta, näita ja abista, maksa palka ja pane koguni riidesse, sportlikust treeningust ja kommete tuupimisest rääkimata. Kasvata viimasest metslasest peaaegu et normaalne inimene, ja saad kuuleka sõbra asemel vastiku väenlase. Heategevuse tüüpiline tulemus!

Viimasel paaril nädalal oli poiss sünge nagu saatan, veel hullem kui seni. Ei oska arvata, millest ta niisuguseks muutus, aga midagi halba temaga juhtuma pidi, kindel. Mõne päeva eest võttis kätte ja pörutas keset selget päeva traktoriga müraki vastu kiviaeda. Miks? Sai parajasti mõnusalt tukastatud, ehmata ennast une pealt või emaseks! Poiss rabeles nagu segane, ei jäänud epistlit kuulama, tormas minema. Läks jahjooksuga metsa poole ja ei ilmunud enne, kui järgmisel hommikul. Kisu seletust või tangidega, mitte piuksugi. Ei saanudki teada, miks ta putku pani, kus käis, mis asju ajas. Aga milleks rajakast nii pikalt mõtteid heietada? Kerigu kõigi seitsme tuule poole, Eestist tuhandete kilomeetrite taha ja hästi kauaks!

Armin heitis silmi kissitades pilgu ringi. Ahah, juba otsaga «Avangardis» väljas. Kohe näha, et siitkandi kõige jõukam majand... Maa on laugjas, aeglase tõusude ja langustega ja pagana hästi haritud. Kuhu sa ka ei vaata, põllud ilusad tasased, kividest hoolikalt puhastatud — ja talivilja oras tihe, ühtlane. Siin-seal küütleb muidugi veesilm, pole parata — maa-muld ei jaksa ülalt kaela ladisevat märga vastu võtta, muist jääb tahes-tahtmata pinnale virvendama.

Tubli tükk sõitmist, nüüd jäi paremat kätt Väike-Kerise küla. Kive oli siin tööpoolest nagu kerisel, ehtne vanapagana vihtlemispaik — aina kivid ja kivid. Eks neid ole pea igal kevadel kenasti koristatud ja ilusat raha teenitud, kuigi Linda Pähkel on täpse silmaga ja jõuab oma kärelda oleku ja kange korra-

nõudmisega igale poole. Vaidlemist ja kraaklemist muidugi oli, aga Kelder on brigadiri-tarkused hästi kätte õppinud, lisaks tublisti kavalust. Tema on niisugune kalju, mille vastu ka kõige äkilisemad esimehed nospli marraskile löövad. Nüüd on Linda Pähkel oma suures tragiduses ja ettevõtlikkuses «Avangardile» juba paar traktorit muretsenud. Tahab omade jõududega toime tulla, traktorijaamaga võimalikult vähem tegelda. Mis ikka, ta ju oma kolhoosis kõikvõimas perenaine...

Miski helkles kaugel ees, tõusis pimestavana kõrgemale ja kadus siis äkki. Paistab, et Keldrimäe lähedal, otsustas Armin ja jäi uurima, kas ta ikka nägi õieti, või oli see ainult päikese imelik vigur. Keldrimäe? Nimi on uhke, mäge ennast pole olemaski. Ainult mingi armetu künkake, hõre näputäis raagus kaski kukil nagu peotäis kurbi karvu kiilaspäiseks kiskunu pealael. Olgu see Linda Pähkel nii väge ja võimu täis kuitahes, aga näe, vähemalt ühtki mäge tema maadel ei ole, tee mis tahad!

Jälle läikles miski taevas, samas kadus. Toh-oh, metsatuka varjust torkas oma nina välja traktor, viiehõlmaline taga ja tohutu hulk kajakaid pea kohal. Linnud lendasid tihedalt koos ja kui nad oma helevälged kõhud kaarjat ringi tehes päikese poole pöörasid, särataski kogu parv silmipimestavalt. Niipea aga, kui linnud külje keerasid, kadus nendelt päikesehelk, ja nüüd näisid nad sinendava taeva taustal vaid mustade liuglevate punktidenä.

Tee tegi kena käänaku ja traktor koos kajakateparvega jäi uuesti metsatuka varju. Veel veidi, ja juba algasidki «Kalevi-poja» maad.

Esialgu polnud eriti märgata, et tee nüüd läbi teise kolhoosi põldudelageda viis, mõne kilomeetri pärast aga hakkasid silma kõrrepõllud, kuhu künnimehed polnud jõudnud. Maapind langes pea märkamatuks, põldudel helkles ikka rohkem ja rohkem vett. Hõre, nõrk rukkioras vaevles kohati poolkülili päris vee all. Eemalt paistis suur tükk koristamata maisi, taimede mustad kaelad kurvalt kahekorra, ladvad vees.

Armin muigas sapiselt. Ta oli mitmel korral Laskiti Joakiga pahuksis olnud ja tundis praegu teise räbalast tööde seisust sulaselget heameelt. Kisagu see Laskit või kōripõhjust, nõudku täpsust ja korda, aga kurjale inimesele teeb isegi ilmastik karistuseks pahandust — hulga rohkem näiteks, kui Linda Pähklile siinsamas lähedal.

Vasakul libises mööda küla, teest parajalt kaugel. Ulaküla,

teadis Armin ja ei jõudnud ära imestada, miks seda nime nii lähedalt pruugitakse. Traktorijaama naabruses on Ulaküla, sellest pidanuks aitama. Aga näe, siin kah. Ei ole kuulda olnud, et külaharvas seda veidravoitu nime õigustaks — enamasti olid nad vaiksepoolsed nohikud. Rabelesid oma kodukuuendikul usinasti tööd teha; nalja-naeru, veelvähem rõõmsat elamist polnud iial märgata.

Nii, nüüd veel kõrgest kuusetukast mööda tõmmata, ja peakski Jakob Lagi elamine-olemine kätte paistma.

Mees oli ootel, tuli traktorit kuuldes õuele ja vahtis liikumatult paigal, mahorkaroostesed vuntsid sorakil. Seljas olid tal koledad riidekodinad, jalas vanad saksa sõjaväe saapad, nii lääpa ja laiaks tallatud, et kontsa peaaegu polnudki. Mütsilodu silmil jättis mulje, nagu oleks mees just äsja ärganud ega saa esimese hooga arugi, mida temast tahetakse. Ta nühhkis oma pikka, punetavat nina ja piidles silmanurgast võimsat traktorit.

Aru pidada polnud vaja, aitas terenoogutusest; mõlemil oli selge, mida teha. Jakob kribis ähkides ja aietades kabiini — tuli veel natuke maad edasi sõita. Traktor ronis aeglaselt mööda kitsukest, rohtunud teed tohutusuure kivikangru juurde, mis losutas eemal, värskelt küntud põllu servas.

Kivimürakad olid siia varasematel aastatel kokku veetud, turjad juba parajalt sammaldumas. Põllukiivi ehtsa sinakas-halli asemel nende lagipead ja küljed rohetasid, nad tundusid pehmed. Kivide vahedki olid aegapidi täitumas — küll iga-augisest leheprahist, küll tuultega kandunud tolmust ja mullast. Kõrgeid ohakad valvasid tigidalt, hallid üpsud valmis jonnakalt haakuma igasse lähenejasse.

Armin peatas traktori päris kivikangru juures, astus roomikule, hüppas maha. Juba oli ta lähima kivihiiglase kukil, kargas sealt järgmisele — vaatas, nagu tal kombeks, enne pihta hakkamist paiga täpselt üle.

Ka Jakob tuli traktorilt maha. Ärevalt pörmitses ta ringi, vist kartis kedagi, igatahes unisus oli kadunud. Mees keeras pead igasse kanti nii suure hooga, et näruse pintsakukrae vahelt kerkis välja pikk sooneline kael, pealekuivanud tolmust hall ja korbatanud. Jälle nühhkis ta nina, vahtis vahetpidamata hädiselt siia-sinna.

Armin vihastas. Pelgab esimeest? Nii ei tule korralikust loogist midagi välja, kui teine juba enne pihtahakkamist põlvi väristab!

Tohutu põld oli tõepoolest alles hiljuti küntud, nagu Vidrik Kelder eile kinnitas. Muld läikis rasvaselt ja mitmete vagude vahel pilgutasi pikad veelombid päikese käes kavalalt silmi.

«On sul paberimajandus selle meie värgi kohta joones?» küsis Armin.

«Pead mind poisikeseks või?» mõhatas Jakob poolpahasena.

«Laskiti Joak on kotka pilguga, torkad talle viimaks sihuksed paprid ette, et enne käidi kündmas ja alles siis koristati kivid.»

«Olen tegelikult hulga targem, kui välja paistab,» porises Jakob ja tõmbas oma lameda näo imelikult kipra.

«Jäta, ma niisama naljaks... Parem ütle, kuidas vahelejäämise väljavaatega on?»

«Laskit pole meil veel kuigi kaua esimees olnud ja oma valitsemisaja jooksul põikas ta vaid ühe korra siiakanti. Kui sa seda kivikolakatest mäge silmas pead, siis neist pole tal kindlasti aimugi.»

«Miks sul siis nina nii norus on? Lahe värk ju?»

«Mulle millegipärast seekord sobitegemine hästi ei istu, tunnistan ausalt. Aga Vidrik on mulle hea semu, narr talle ära öelda.» Jakobi nägu muutus hetkega erksaks, ahneks. «Anna sõna, et mul peo priskelt valgeks teed. Küll ma siis tokusmen did korralikult joonde ajan.»

«Mida rohkem mina teenin, seda enam sulle kukub. Hilisemat kontrolli sa ei pelga?»

«Talv kargab kohe tuhatnelja selga, ei tule siia enam keegi vahtima. Kevadel aga näitab igavene võimas kivilaam põlluveerel, misukest mehetööd siin sügisel enne kündmist teha rassiti.»

«Läheb lahti?»

«Muidugist, siva! Lase aga käia, lisakopik kulub igaühele kibedasti ära.»

Vidrik Keldri jutust oli jäänud mulje, et Jakob Lagi teeb siin täna tööd peaaegu nagu ligimesearmastusest, on tagasihoidlik, sõnakehv ja vähenõudlik mees. Praegu aga paistab, et tahab lõviosa endale? Tont teab, loodetud rammus leem kipub ju sel moel näruselt viletsaks lurriks... Olgu kuidas on, ehtevõetud asi tuleb kärmelt käima panna. Seda nalja pole veel nähtud, et Kivikuningas laseks omal naha üle kõrvade tõmmata!

Armin vaatas ringi, üks kulm teisest veidi kõrgemal. Oli natuke nigelavõitu tunne nii halelameda halturaga pihta.

hakata, pole seisusele paslik. Ta on ju ikkagi Linnupette traktori jaama kõige kangem mees. Ah, tühja! Kui lahke sõber juhus pakub lausa hõbedasel vaagnal hea pebereportsu välja, pole mõtet pikalt palvetada. Tööle!

Armin rebis terastrossi kivikammi ümbert lahti ja viskas kivikangru juurde. Ta uuris hoolikalt üht õige suurt mürakat, tonksas seda millegipärast korraks jalaga, patsutas siis kui elusolendile sõbralikult turjale ja sättis trossi talle ümber.

«Panid tähele?» küsis ta Jakobilt. «See jääb sinu ülesandeks. Katsu igale kivile tross nii kaela panna, et kui ma tõmban, keerab ta ennast oma pesas ümber — mullane kõht peab jääma tingimata ülespoole. Kui vaja, võta kang abiks. Tirime pealmise jao kõigepealt korda, siis pöörame servadel kükitavad lõmakad teistpidi. Aluspõhjaga pole mingit mõtet jännata. Pärast lükkame kuhja võimalikult kõrgeks. Selge?»

Jakob noogutas kõheldes, tahtis trossi seadmise kohta nagu midagi küsida, lõi aga kannatamatult käega. Vaatas veel korra uurivalt ringi ja sõnas otsustavalt:

«Anna minna.»

Armin kinnitas trossiotsad traktori külge ja hüppas kabiini. Tuurid tõusid, tross tõmbus pingule, traktor taganes — ja kivi lahkus kergelt ohates oma harjunud pesast, veeres raskelt kõrvale.

Jakob võttis ettevaatlikult trossi ja uuris, kuidas seda kõige sobivam oleks järgmisele kivile ümber sobitada. Ta sättis vist liiga kaua, sest traktorimürin valjenes äkki järsuks ja kannatamatuks ning Jakob kalpsas ehmunult eemale. Ta arväs, et Tõldsepp tõmbab nüüd kohe ropsaki, sõrmed jäävad trossi ja kivi vahele. Kole mõelda!

Ei, hirm oli siiski asjatu — tross lamas lõdvalt, traktor seis ootel paigal, ainult jörises pahuralt. Jakob kontrollis kiirustades, kas tross ikka istub kõige sobivamas paigas, kargas kähku eemale ja viipas. Tõmba!

Ka see kivi vantsatas kuulekalt paigast, jäi ükskõiksena oma kaaslase kõrvale külitama.

Trossi sättimine ei olnud just raske töö, jõudu eriti ei nõudnud, aga Jakob tundis juba õige pea, et sark on rohkem kui niiske. Iga kivi juures kerkis just enne trossi lõplikku paika panemist üks ja sama kole hirm — kohe praegu tõmbab Tõldsepp trossi kannatamatult pinguli ja tema on sõrmedest või koguni käest ilma. Küllap see tõsine mure naha kuumaks võttiski, ka jalad kippusid imelikult värisema. Kangi abil tööd

kergendada ei tulnud mõttessegi, saaks aga õigel hetkel eemale karata...

Armin oli järjekordsest mürakast jagu saanud ja Jakob võttis ohates trossi maast. Ebameeldivalt valjusti mõirates, vastikult roomikuid lõgistades ronis traktor lähemale. Ei ole see tegevus sugugi meeltemööda, ei! Kas tasu tuleb ikka sedavõrd priske, et niisugust vastikut, hirmuga pooleks vaeva näha?

Jakob seisis, hoidis kahe käega trossi ja vaatas vastumeelselt kive. "Missugune järgmiseks? Ja kuhu pagan talle ling seada, et kindlalt istuks ja hea tõmmata oleks?"

Jakob kummardus ähkides ja püüdis trossi ühele eriti suure kivile nuka taha sättida. Saigi enda arvates tööga toime, astus veidi kõrvale ja andis märku.

Prauhhh!

Terassilmus vihises kivi haaramata Jakobi silmnäost nii ligidalt mööda, et mees karjatades taganes, jalgupidi mingi toika taha takerdus, tasakaalu kaotas ja ristseliti prantsatas. Läbi tulevalu ja koleda ehmatus nägi Jakob, et Tõldsepp lähenes. Mehel suu liikus, eks vandus südamest. Näis, kas aitab vähemalt üles?

Ei aidanud. Armin koguni ei vaadanud lamaja poole. Ta tuli kurjade sammudega, kirus vängelt ja rebis trossi kivi juurde tagasi. Nii viletsa paarilisega jää nädalaks seda valgustkartvat tööd kohmitsema! On ikka kobakäpp maapeale tehtud... Parem juba ihuüksinda töötada, kui et sellise ooberuimasega paaris olla! Aga asi edeneb teosammul, kui pead ise iga kivi pärast traktorilt maha ronima, silmust sättima, end uuesti kabiini vedama.

Armin vaatas üleõla. Tea, kaua ta seal mõtleb lesida?

Jakob oli end ettevaatlikult külili keeranud, kuid ei julgenud käsi-jalgu suurt liigutada ega tõusta. Kindel, et nii koleda kukkumise peale miski ilmtingimata katki praksas! Näinud aga, millise tageda, põlgliku pilgu Tõldsepp talle praegu saatis, pusis Jakob ennast käpakile, ajas laguotsa urvi ja upitas end lõpuks püsti.

Arminil oli üks kulm märgatavalt kõrgemale kergitatud ja näol julmavõitu, üleolev irve.

«Kas selle koperdamise eest tahad ikka tõesti tasu saada? Peaksid mulle peale maksma, et ma sind üldse luban juures olla.»

Jakob oleks kõige parema meelega Tõldsepa põngusse saatnud ja otsemaid koju vantsinud, selja põranda poole keeranud

ja sedaviisi või kolm päeva voodis külitades endaette vihaselt nohisenud. Kelder oli aga otse välja öelnud, et Kivikuningas on helde käega, kui ise vähegi mehe eest kaasa lööd.

Traktori juurde tagasi minnes möödus Armin nii lähedalt ja laiutades, et andis Jakobile õlaga paraja hoobi; mees jäi vaevu püsti.

Traktor mõiratas, tross tõmbus katkemiseni pingule — kivi aga ei teinud teist nägugi. Nüüd lasti trossi veidike lõdvemale, tõmmati kohe uuesti tugevalt rebima. Masina hääli oli kuri, äkiline.

Kivihiiqlane kerkis oma senisest mõnusast pesast välja, vajus nagu vastumeelselt külili.

Jakobil oli tükk tegemist, et trossisilmust vabastada. Jälle lökkas Armin kannatamatult tuurid tugevaks, jälle ehmus Jakob ja hüppas eemale. Selle hulluga küll ei jaksa õhtuni välja pingutada, mõtles ta kartlikult. Ta vedas trossi järgmise kivi juurde, aga ootamatult sai jaks kätest otsa, mitte ei suutnud rasket vaierit kivile kaela tõsta, tee mis tahad.

Jakob vaatas õige hädiselt üleõla Tõldsepa poole. Pagan, mida ta seal teeb? Silm ei seletanud vastu heledat päikest kõige paremini, aga tundus, et Tõldsepp näitab rusikat. Jah, näitaski! Jakob keeras talle vihikavalt selja, vandus tulist kurja ja jätkas pusimist.

Ka Armin kirus, kuidas vähegi oskas. Kenasti alanud päev ja ilus särav päike hakkavad kergelt tuhmimaks tõmbuma, neetud! Kõik oleks marudalt korras, kui ainult selle saamatu mühaka asemel töötaks paarilisena ehtne, tragi töömees. Niisugune, nagu... jah, nagu Anto. Poiss sai ülimalt hea väljaõppe ja oskas vist koguni mõtteid lugeda, sest kasutas kiire töö juures nimelt neid võtteid, mis olid otstarbekad ja vajalikud; taipas alati just nii toimida, nagu tema ise teinud oleks. Antoga jõuaks praeguse kõõgi lausa mängides ära teha. Oh ei, kus sa sellega! Ta üürgaks nagu Jeeriku pasun, hakkaks või jõuga vastu. Kahjuks on ta juba mitu aega liiga tark. Mõistab lõhnast, milline töö on õige, milline või veidigi valgust kardab — liiati siis tänane lamelabane pettus... Endalgi kirvendab kusagil häbitriip, ajab hinge täis.

Kas Jakob annab ehk ometi viimaks märku? Ei, muudkui viivitab. On röötsakil kivi najal ja isegi seljatagant paistab, et nagu on mehel viril, silmad nutused ja poolhambutu suu ahmib õhku. Rist ja viletsus!

Arminile tundus, et mingi helk vilksas tal vasakust silmast mööda. Ta pöördus kiiresti vaatama ja nägi, et keegi on väga tuttava jalgrattaga jõudnud üsna lähedale, ja et see keegi on ise kah kangesti tuntud moega.

Ei või olla, manas Armin ja keeras pilgu teisale. Ei või ometi olla! Ta ei vaata rohkem sinnapoole ja see, mida ta äsja arvas märkavat, oli vaid inetu, vastik viirastus. Nii suurt nõoki ei saa ju maamunal olla!

Viirastus jõudis kohale, tuli rattalt maha, pani sõiduriista suure kivi najale ja jäi uudistades seisma.

Armin laskis tuurid madalaks ja hüppas traktorilt alla. Lähenes aeglaselt, kulnud turris ja silmad kurjad.

«Kes tont sind siia juhatas?» käratas ta hingepõhjast. «Pidid ju kroonusse minema, mida sa enam ringi hulgid?»

Ka Antol kiskusid kulnud kortsu.

«Mind ei võetud,» vastas ta mornilt.

«Püha kurat!» Armin pani käed oma helehalli, heast puldandiist tööjopi tasku, võttis uuesti välja ja rebis pehme pruuni kampsuni kõrget kraed lõua alt eemale, nagu oleks tal põrgulikult palav või ei jätkuks õhku hingamiseks. «Kutse ju tuli, ise nägin!»

«Ei võetud,» kordas Anto ja näitas oma vasakut kätt. «Puu-
duvate sõrmede pärast praagiti välja.»

«On need võtjad ikka hårda südamega, pole midagi öelda. Noor mees nagu metsapull, mis see tühine viga loeb. Tööpatti kõlbaks igal juhul!»

«Seda arvasin mina ka, aga saadeti koju.»

«Ja mis häda sind kohe mulle kannule ajas?» pahandas Armin.

«Kuidas siis teisiti? Niigi läks hulk tunde raisku.»

Jakob Lagi oli pikkamööda kuuldekaugusse nihkunud, silmis uudishimu ja kerge lootus.

«Ei tea, kes see noorhärja peaks olema?» päris ta huviga.

«Olen Töldsepa paarimees.»

Jakob hingas kergendatult.

«Tulid siia, et käed külge lüüa?»

«Milleks muuks, tööle ikka.»

Jakob tõmbas mütsi peast, pühkis voodripoolega korraks üle otsmiku ja näo.

«Ega mind vist enam vaja ei ole?» pöördus ta Armini poole

ja lisas veel enne, kui teine vastata jõudis: «Head päeva, kõva töölustil!» Ta nooksas imelikult peaga, vaatas korraks Töldsepa etteheitvalt näkku ja läks siis nii ruttu, kui väsinud ihu seda vähegi lubas, otse üle põllu kodu poole. Jalad kippusid tudisema ja iga sammuga tuli neid sitkest, kleepuvast mullast lahti rebida — põld oli ju alles hiljuti küntud ja peale seda tublisti vihma saanud. Jakob aga ei hoolinud. Joonelt koju, mida kiiremini Kivikuningast eemale, seda parem!

Anto uuris pööratud kive, muutus aina süngemaks. Ega Töldsepa olekuski midagi rõõmsat olnud. Poiss on kukil nagu egiptuse nuhtlus, võtab eluisu ära ja keerab moneeta kokkuloomise plaani nahka. Päike paistab kah nagu arust ära, segab vaatamist ja mõtlemist. Milleks novembris veel niisugust kilgendamist?

«Kuidas sa siia oskasid tulla?» uuris Töldsepp. Keegi peale Vidriku ei teadnud, kuhu täna hommikul sõiduks läks, mida tegema ja kauaks.

«Keldri naine juhatas.»

«Kust tema seda teadis? Nägi unes või?»

«Ma ei küsinud.»

«Miks sa tema juurde läksid?» ei saanud Armin kuidagi aru.

«Otsisin Keldrit. Töökojas teda polnud ja mehed teadsid öelda, et vist läks korraks koju.»

«Milleks sul teda vaja oli?»

«Milleks... Polnud ei sind ega traktorit, ja kes teaks kõige paremini, kus keegi parajasti töötab — eks brigadir.»

Töldsepp nõõpis jopi aeglaselt lahti, lükkas hõlmad tagasi ja torkas käed sügavale püksitasku.

«Minu «Wandererile» kargasid kohe niisama heast peast ja ilma loata selga?»

«Mis üks sõit väljamaa rattale ikka teeb. Pealegi oli see nagu lausa võtmiseks töökoja seina najale jäetud. Kuidas ma muidu sulle appi oleksin jõudnud?»

«Pole mul sinu abi vaja, tulen ise vägagi hästi toime.»

«Paistab jah.» Anto oli kuri. «Mida sa inimeseloom jälle teed?»

Armin astus paar pikka sammu, käed ikka taskus. Seisatas esimese künnivao serval, tonksas saapaninaga parajat mullakamakat, mis aeglaselt kõrvale libises ja veeloiku sulpsas.

«Ust, poisitatt, täismehe kallal haukumast! Sinusugusel nolgil tuleb oma lugupeetud lõuad kinni hoida ja...»

«Häbene,» käratas Anto vahele. «Tead selgesti, et pettused sul enam korda ei lähe — aga näe, ikka proovid!»

«Kao mu silmist, või kahetsed kibedalt.» Armin tõmbas rusikad aeglaselt taskust välja. «Minel!»

«Lähen, aga ainult koos sinuga. Mina sind siia sohki tegema ei jäta!»

«Eks kebluta kaebama, ole lahke! Tilpa kärmesti Loki juurde, kanna ette. Palun, kallid noorhärred — võta jälle minu jalgratas, jõuad rutem!» Armin oli vihast kahvatu.

«Saa ometi aru,» palus Anto, «me peame ausalt töötama, aga mitte vanu kivikangruid ümber keerama ja aktides näitama, et need on põldudel värskelt kogutud kivid. Me ju petame kolhoose, pigistame neil hinge kinni! Hädavaevalt suudavad nad ausalt tehtud töö eest maksta — sina aga... oled ahne, järele röövlinägu!»

Anto sai ootamatu, terava rusikahoobi lõua alla ja lendas uperkuuti. Ta tõusis kohe, tahtis midagi öelda, aga uus ränk hoop raksas näkku.

«Mida sa teed, metsaline?» karjus Anto vaarudes. «Kas inimese kombel ei võiks...»

Armin lõi jälle, julmalt ja hoolimatult. Anto tõstis küll kaitseks käed, aga hilines pisut.

«Säh, see on sulle metsalise eest... ja see, et mind röövlik tembeldasid,» kähises Tõldsepp. Ta taganes sammukese ja tungis hooga Antole peale.

Poiss ei osanud muud, kui püüdis Tõldseppa kinni hoida, suruda tal käsivarred tugevasti vastu külgi, et ta lüüa ei saaks. Vastane oli aga tugev, oskas end paari tõmbega vabastada.

«Ah kavatsed mul käsi siduda? Pole viga, varsti palud armu...» Raske hoop tabas Anto käsivart, mille ta lõua kaitseks oli tõstnud.

«Jäta!» Anto oli kohkunud, pühkis käeseljaga üle veritseva suu.

«Enne ei jäta, kui olen sulle mõistuse pähe tagunud,» mõnitas Armin. «Sa kutsikad jookse oma kallite kommude kannul, aja nende jälgi. Ausaid inimesi ära puutu, molkus!» Ta tahtis uuesti äiata, aga Anto tõmbas pea välkkiirelt madalamale ja lõi altpoolt vastu. Lööki oli ootamatu, tabas korraga lõuga ja kõri. Armin istus äkki poolseljakil põllul, jalad harkis, käed pehmesse künnivakku vajunud.

«Sina löid mind? Sina...?» Armin rebis käed sitkest mul-

last lahti, upitas end püsti ja sülitas Antole näkku. «Sina tati-kas, igavene raibel! Loki ilane lakei, närune pugeja!»

Tõldsepa rusikas lendas jälle Antole näkku. Poiss kaotas lõplikult enesevalitsuse, lõi vastu.

Armin püüdis end kiire peapöördega päästa, kuid hilines pisut ja ta kõrva pihta raksas selline hoop, et pea kumises; kohe järgnes tugev löök ribidesse, võttis hingetuks.

Tõldsepa hetkelist hämmeldust ära kasutades haaras Anto vastasel ümbert kinni, tõstis ta üles ja virutas endast eemale künnivagude vahele, kus läiklesid loigud.

Armin kukkus selili, vett lartsatas kahele poole. Anto viskus talle peale. Ehkki vastane oli tugev ja vintske, käis Antol parema asendi tõttu jõud pisut üle. Tõldsepp rabeles nagu jaksas, vajus aga pikkamööda aina sügavamale püdelasse, musta mullamudasse. Anto rõhus põlvega ta pead lõua alt tagaspidi; Armin tundis, kuidas kleepjas pori talle krae vahelt sisse roomas.

Ta vandus rõvedalt ja püüdis kogu jõudu kokku võttes end Anto käest vabaks rabelda, kuid ei suutnud.

«Kas lubad, et enam sigadusi ei tee?» nõudis Anto tigidalt, vajutas Tõldseppa aina sügavamale. «Et enam ei peta, töötad?»

Tõldsepp katsus end külili keerata, aga Anto hoidis teda paigal kui raudsete pihtidega.

«Lase lahti, raisk,» ägises Armin. «Lase... lahti...» Juba vajus kalgilt külm, mudane veenire kõrva.

«Tööta,» nõudis Anto visalt, rõhu peale kogu keharaskusega.

Armin keeras veidi pead. Suhu volksas paras lonks püdelat muda. Ta püüdis, seda välja puristada, läkastas, ahmis õhku. Tema, Kivikuningas, paisati kui tuust porisele põllule, suud-silmad soppa täis, ja tal pole jõudu end vabaks raputada...? Alandav. Häbistav. Uskumatu.

«Tööta, tööta!» raius Anto tüdimatult.

«Hea küll,» suutis Tõldsepp vaevu kähiseda. «Lase lahti, mõlakas sihuke...»

«Töötad? Ütle, kas töötad ausalt töötada?»

Kukal ja kael kiskusid jäises mudas külmakrampi.

Pori lööb üle silmnäo kokku, tungib ninasse ja suhu, vajub aegamööda kõrisse ja kopsu, takistab hingamist, tundis Armin. Jälg, külm, masendavalt tülgestav... See hull võib niiviisi ära uputada!

«Olgu,» kraaksatas ta läbi häda.

Anto tõusis, sirutas käe, püüdis Töldseppa püsti aidata. Andis päris tõmmata ja kostis vali lurtsatus, kui mees oma porisest pesast vabanes. Maha jäi suur, sile jälg, kuhu aeglaselt hakkas valguma tumepruunikat vett. Just samasugust värsket, läikivat, aeglaselt pisananiresid veeretavat aset oli Armin kunagi näinud Sikurabas. Tookord oli seal värskelt püherdanud metssiga. Metssiga...?

Armin astus kergelt tuikudes paar sammu.

«Kaapa mul suurem sõnnik seljast maha,» käskis ta. Tema, kes ta alati, ka töö juures oma välimusele ja rõivastele suurt tähelepanu pööras, oli üleni koos paksu, sitke poriga. Ta korralikust helehallist jopist ja sama värvi pükstest polnud enam värvigi näha ja kena pehme pruuni kampsuni kõrge kaelus oli raskelt ripakil ilgest lõgast. Tavaliselt läikivad töösaapad tundusid kleepja mudakorra tõttu puudased.

Anto püüdis puhastada, tulemus polnud just kiita. Ja ega ta väga pingutanudki, selleks oli viha veel liiga vägev. Tal oli nagu paistetusest tuim ja kange, põsenukk tugevasti marraskil ja suu tulevalu täis, keelgi tursunud. Ninast valgus väike verenire.

Armin vaatas poisile korraks hävitava pilguga näkku, tiris trossi traktori juurde ja keris kärmesti kokku. Ta haaras möödamannes kivi najalt jalgratta, riputas selle kivikämmi plaadi külge, hiivas ennast kabiini ja lükkas tagasikäigu sisse. Tõmbas veidi maad tagurpidi, sai lageda peale ja pööras traktori nina tee poole. Ta ei heitnud Antole ainsatki pilku, pani masinale täiskäigu peale ja sõitis vägeva mürina saatel minema. Alles siis, kui ta juba tubli tüki maad eemale oli jõudnud, pööras ta end juhiistmel sedavõrd, et korraks üleõla uurida, mida poiss teeb.

Ei teinud midagi, seisis endisel kohal liikumatult paigal; tundus eemalt vaadatuna üllatavalt väike ja kuidagi nagu nõutu.

Armin katsus ettevaatlikult oma tugevasti paistetunud nina, valutavat kõrva ja tundis, et ta on üleni, päris kohe ihunahani ja sügavamalegi sügiskülma, nätske poriga läbi imbutunud. Jõledus! Ta vandus viha, kaotusest ja vastikusest kogu oma kolmes keeles olemasoleva sõimusõnade rikkaliku varu korralikult läbi, aga ikka oli sellest hingehäda vaigistamiseks veel vähe. Ah et Anto seal eemal näis äkki hoopis väike ja kurb...? Ei tea, kes see oli, kes uhke Kivikuninga kui kaltsutite oma haardesse sasis ja künnivagude vahele jäise sodi

sisse pressis? Ja kes see oli, kes tugevaid hoope jagas, nii et tulesädemed silmist lendasid?

Armin püüdis juustest ja näolt pori peoga maha tõmmata, aga tundis, et ajas sopa vaid laiali. Mis parata, tuleb sellisena sõita. Hull küll, aga otsejoones peab pörutama Keldri juurde, mida kiiremini, seda parem. Vidrik on ainus, kes mingi pääsetee oskab leida. Kust teda otsida? Traktorijaamast?

Pole vist suurt mõtet, pealegi ei ole just eriti meeldiv ennast niisugusena sealsetele tavotiööbikutele näidata. Üldse võtab Linnupettele jõudmine siit viimasest pärapõrgust nii palju aega, et tööpäev saab enne otsa ja õhtupime ammu käes. Vidriku juurde koju, mis muud!

«Sind ma just otsingi.» Pearaamatupidaja Kukk kohendas oma niigi laitmatult istuvat tumedat pintsakut, veendus kiire harjunud liigutusega, et kaelaside on otse, ja osutas kaustale oma käes. «Vajan kiiresti mõned allkirjad.»

«Jah? Kohe, kohe...» Kustas läks oma kabinetti, Kukk kannul. «Milles asi?»

«On viimane aeg esitada hagi nende kolhooside vastu, kes möödunud aastaseid arveid pole tasunud.»

Kustas jäi oma töölaua taha murelikult seisma.

«Kohtusse kaebamise allkirja andma minu käsi ei taha tõusta, sa tead.»

«Võlakohustused ja hell süda ei sobi kokku,» nentis Kukk kuivalt.

«Ootame siiski veel. Möödunud sügis oli eriti raske, saagid kõigil närud. Naturaaltasu maksta nad ei jaksanud, mäletad küll?»

«Loomulikult. Seetõttu tegimegi ümberarvestuse raha peale.»

«Ehk tasuvad selle aasta arvetega koos ka eelmise aasta võlad?»

«Looda sa seda. Mina olen ammu selles eas, et muinasjutud jätavad mind külmaks. Nad ei suutnud jah toona maksta, näpud olid mitmetel tõesti põhjas mis põhjas. Aga millest tänavune sügis parem on? Kaldun arvama, et ka järgmisel aastal peame kohtult abi otsima, et käesoleva aasta maksujõuetuid korrale kutsuda.»

«Ütlesid õigesti, maksujõuetuid. Isegi va' vikatimees ei võta sealt, kus midagi pole.»

Kuke hoiak oli äärmiselt jahe.

«Eksisin väljendusega. Nad pole minu arvates niivõrd maksujõuetud, kui et tahavad omi nappe ressursse kasutada endi arvates targemini, tulutoovalt.»

«Sa ometi ei vaidle, et neid tõukab sellisele teele kibe puudus?»

«Ei vaidle. Aga meid sunnib kohtumaja uksi kulutama kah vajadus, samuti kibe. Traktori jaam pole heategev asutus.»

Kustas vaikis.

«Näen, et sa mind mõistad.» Kuke hoiak muutus veidi pehmemaks. «Me ei ole ülekohtused, nõuame vaid oma. Meil on vaja kätte saada tasu tehtud traktoritööde eest.»

«Tean. Ja ometi...»

Kukk vangutas etteheitvalt pead.

«Tahad, et meie inimesed palgata jäävad? Kas sa traktori jaama eest enam hea ei seisa? Mis ootamisse puutub, oleme seda teinud lubamatult kaua. Minagi lootsin, et härrased kolhooside esimehed suvatsevad ehk aumeeste kombel käituda, õiendavad võlad ära. Nüüd on nad muutunud sedavõrd ülbeks, et ei palu enam viivitustki. Mitmed ütlevad irvitades kui ühest suust, et nad keelduvad maksmast. Kuulsid — keelduvad!»

Kustas uuris dokumente. Kukk silitas peoga oma täpsesse otselahku kammitud pruune, halliseguseid juukseid, nagu ta tegi alati siis, kui miski ei meeldinud.

«Kustas Loka, oled traktori jaama direktor. Kordan, sinu kohus on Linnupette traktori jaama ja tema inimeste eest hea seista. Palun kirjuta alla.» Kukk muutus järjest pahasemaks. «Miks pean mina oma kallist aega ja energiat raiskama, et sind korduvalt veenda asjas, mis on päevaselge ja tegelikult juba ammu otsustatud.»

«Rajoonikomitee ei vaata sellele hea pilguga, et kolhoosidele paragrahvi toetusel turja kargame. Tahaksin teada, mida arvab Pihlak.»

«Temal on lahendada hulga keerukamaid, pakilisemaid asju,» sõnas Kukk veendunult. «Ma ootan, direktor.»

Sisehääli keelas kategooriliselt, kohtusse kaebamise paberitele alla kirjutada ei tohi. Aga teisest küljest — kolhooside tõrksuse tõttu jääb traktori jaam tööpoolest oma palgarahadega hästi. Eelmisel kuul juba jäid, ees ootab ilmselt veelgi komplitseeritum olukord. Mida teha?

«Näed, allkirja paned siia...» juhatas Kukk.

Kustas ei võtnud sulepeadki pihku.

«Ei.»

Keeldumine oli sedavõrd järsk ja lõplik, et Kukk haaras nõrdimusest nohisedes laualt paberid ja vandus kurja, mida ta tavaliselt kunagi ei teinud. Vaatas ükselt korra tagasi kavatsusega midagi sapist öelda, lõi aga närviliselt käega ja lahkus.

Kustas jäi laua äärde seisma. Raamatupidajal on tuline õigus vihastuda. Direktoril peaks tõesti olema esikohal oma asutuse käekäik, saagu teistest mis saab. Ja ometi — kohtuga sealt võtta, kus niigi midagi ei ole? Keegi ei jäta ju lõbu pärast võlgu maksmata. Aga jah, traktori jaamal on kibe dasti raha vaja. Ega muud, tuleb iga esimehega uuesti kõnelda, püüda neid veenda. Kurja kohtukulli asemel peab leiduma mõistlikum, pehmem lahendus!

Kustas astus akna juurde. Hakkas usna hämaraks kiskuma, ehkki kellaaeg ei olnud veel kuigi hiline. Mis parata, novembri keskpaik juba seljataga, hilissügis käes. Päev-päevalt muutub aina süngemaks, pimedamaks.

Süngemaks... Nagu ikka tegevusetult olles hakkasid piinavad mõtted otsekohe kuhjuma. Et neist vabaneda, tõmbas Kustas jopi selga, võttis mütsi.

Ta oli pooles koridoris, kui trepikäänule ilmus Mari-Elts.

«Kustas,» hüüatas ta naeratades.

Mees peatus ja silitas pilguga Mari-Eltsu tihedaid, kohevaid juukseid, ta väikest ümarat lõuga, pehmeid huuli, jõudis suurte helepruunide silmadeni. Mari-Elts jättis ääretult armsa, veidi abitu mulje; hetkel näis ta olevat millegi üle pisut mures. Ja niisugune ime inimese näol oskas ja suutis olla kaval ja alatu, hoolimatult petta!

Kustas kiirustas välisukse poole. Ta kuulis, et Mari-Elts teda veel kord hüüdis, aga lisas sammu. Hetkel ei jätku jõudu ega meelerahu temaga kõnelemiseks. Minema siit, välja... kuhugi, kus pole ainsatki hingelist, kus ei rebeneks ikka ja jälle veritsema haav, mis niigi põrgulikult valu teeb.

Rutates sammus Kustas läbi kõleda, raagus pargi uue töökoja poole. Ega sinnagi pole õiget tahtmist sisse astuda — paratamatult kipud kaaluma ja uurima, kes meestest teadja pilguga altkulmu sihhib, kes püüab irvet varjata.

Parajasti väljus Üksmägi töökojast ja tuli talle vastu, oma suures hallis talvepalitus tavalisest veelgi kerekam. Ei jõutud

paari lausetki vahetada, kui eemalt hakkas kostma traktori-mürin. On mõnel raudloomal jälle midagi häda, et nii õhtu eel siia tormab? Kes?

Lähenes roomiktraktor. Ahah, Töldsepp. Vähemalt häälte järgi tundus masin küll heas korras olema, ainult et kuidagi nagu äkiline, kärsitu, kurjapoolne.

Kui Armin ülemusi märkas, tahtnuks ta otsa kärmesti ringi keerata, aga oli juba hilja. On see tänane alles võimsalt supernöögi päev, kirus ta endamisi. Vägeva tööotsa keeras Anto nahka, Keldrit kuradit polnud kodus, ja nüüd on siin ootamas kaks meest, keda üldse näha ei tahaks. Keldri naine ei osanud muud arvata, kui et Vidrik on töökojas. Võib-olla ongi, aga näe, keerubid on ees, mõõgad nuhtlemiseks käepärast. Nad neetud hakkavad ju kohe põhjalikult pärima, aina üks ja teine, üks ja teine. Riided on paksult poriga koos, nahavahe märg, kondid valutavad kaklemisest, kõrv kumiseb. Kurat ja põrgul!

Kustas Loki viipe peale peatas Armin traktori, laskis tuurid madalaks, hüppas maha ja jäi ootama, mis edasi saab. Pagan küll, nagu lõhna peale tuli kusagilt pooljoostes veel ka Joosep Lahka, vanaeidelik lõualöksutaja...

«Mis juhtus, Töldsepp?» päris Uksmägi.

Armini peas möllas lootusetu segadus. Mida vastata? Sant lugu, et Keldriga ei saanud nõu pidada. Poiss loomulikult jookseb varsti siia, moka tõllakil, ülemustele kaebama. Parem toimunud ise paari sõnaga valgustada, nii napilt kui võimalik.

«See teie pailaps Laanepüü Anto on segaseks läinud,» ütles ta valjusti. «Koleda solvumisega, et teda vigase käe pärast sõjaväkke ei võetud, kargas mulle täna keset selget päeva ootamatult kallale ja peksis mu läbi, enne kui jõudsin asjast arugi saada.»

«Mis jama sa nüüd ajad, mees?» põlastas Lahka kärmelt. «Et keegi sind kaks korda järjest lüüa saaks, ilma et vastu virutaksid — niisugust meest pole veel maapeale tehtud.»

Armin saatis Lahka poole vihase pilgu, sülitas.

«Ära plagise, tola!»

«Sattusid ometi kord õige mehe rusika otsa,» parastas Lahka õelalt. «Andis sulle teenete kohaselt ja vajutas lõpuks, mudavanni kosuma, mis?» Lahka naeris mürgiselt, tal oli Kivikuninga vastu juba mõnda aega kõva vimmi. Sihib, reo, jultunult tema naist, topib ennast alailma Elleni autot, putitama ja mine tea, mida veel.

«Selle poisirajakaga mina enam koos ei tööta, direktor,»

sõnas Armin otsustavalt. «Pane ta kelle juurde tahes, mulle igatahes aitab. Igal inimesel on õigus rahu elada ja töötada ja...»

«Millest tüli tekkis?» päris Kustas rangelt. «Kus?»

Armin ei vastanud, välgutab vaid tigidalt silmi. Ta nagu oli nii kuri nagu ei kunagi varem.

See mees võib äkkvihas tont teab millega hakkama saada, mõtles Kustas ja kohe kerkis talle silme ette Mart Pargase kleenuke kuju. Anto on suur ja tugev, virutas vähemalt vastu. Mart aga kadus jäljetult, päevapealt. Kas tulivihane Töldsepp tõesti viimaks...?

«Sa oled nii kuramuse jõhkra olekuga, Kivikuningas, et võid kindla peale inimese rahumeeli teise ilma saata ja ükski närv ei liigu,» kostis Joosep Lahka õela irvega pipardatud ütlemine Kustase äreva mõtte sekka.

Armini pilk muutus varjundi võrra tumedamaks ja kui direktorit poleks juures olnud, aidanuks Joosepit üksnes kärmed jalad.

«Kus sa täna töötasid?» uuris Uksmägi.

«Ah...?» Armin ei tahtnud mingi hinna eest vastata. Head valet ei suuda selle ärapõrutatud peaga paugupealt välja mõelda, taipas ta, tõe ütlemisega aga sööb ju niihästi enda kui Vidrik Keldri lollisti sisse. Aja võitmiseks katsus ta nagu mõtlikult hõõruda lõuga ja kratsida kukalt, aga kogu näopool oli tugevasti turses ja eriti kõrv puudutamisel koledal kombel valus.

Arminile tuli hiilgav idee.

«Kuidas...?» küsis ta valjusti. «Ma ei kuulnud, partorg vist nagu ütles midagi?»

«Küsisin, kust sa tuled, missuguses kolhoosis olid,» kordas Uksmägi.

«Ah...?» Armin pani peopesa kumeralt kõrva taha, et paremini kuulda. Ta kummardus Uksmäe poole ja päris: «Mida?»

«Ära tembuta,» pahandas Lahka. «Ega me sind nagunii ei usu. Sina nüüd äkki ei kuule...»

«Ah?» päris Armin kangekaelselt, muud teed ei olnud. Ei tohi ühelegi pärimisele vastata — ja ega ta ju saagi, kui sõnakestki ei kuule; kurti mängida pole kuigi keeruline. «Näete nüüd ise, kõrged ülemused, mida see teie korralik ja eeskujulik poiss minuga tegi. Jah. Virutas mulle nii kõvasti vastu pead, et võttis kõrvakuulmise ära. Mine tea, kas hakkangi enam kuulma? Mis? Keegi ütles midagi või...? Ah,

kuradile...» Armin läks longates traktori juurde tagasi, ronis vaevaliselt kabiini, pööras masina ringi ja sõitis minema. Tuleb tahes-tahmata Keldri juures kodus passida, kuni mees lagedale ilmub — mingi kaua läheb...

4

Ehkki päev oli olnud päikeseline, jõudis jahehall sügishämarus ikka kohale ja muutus kiiresti külmaks pimeduseks. Juba polnud enam näha Sabata küla künatud ega kündmata põlde, ei hädist talivilja orast, üks kidur kõrreke teist hüüdnas. Ka väga hoolikal vaatamisel ei tabanud ära männitukka, mis Hallajõe kõrgel kaldal nukrutses, polnud näha jõge ennastki — ainult vaikne kohin osutas paika, kus raudkülmaga veega Hallajõgi oma tujukalt vonklevas sängis mõtlikult, aegamisi voolas.

Jõekäärus paiknev Hamba-pere mitmesopiline, väljast vaa-dates mitte eriti usaldustäratav elamu rõkkas alati laste naerust ja kilgetest. Juba tormas mõni õue, üks ajas teist taga, kolmas hüples uksele niisama selgest elulustist. Täna aga valitses siin vaikus. Lastepere istus sõnatult, ehmunuina köögis tasahilju leeki mängitava koldetule ääres kobaras koos. Hämaras, soojas ruumis keerles ringiratast sõnatu küsimus.

Ka kamberis oli vaikne. Lamp põles õige madalaks keeratud tahiga ja valgus ei jõudnud laudlina servast palju kaugemale. Ega toas midagi uhket näha poleks olnudki. Ümmarguse laua ääres olid mõned aastatega üsna tumedaks määrdunud kerged toolid, üle põranda jooksis halli-kollast triipu vana, hatuseks kulunud kaltsuvaip. Iga seina ääres asetses voodi, kirjutest lappidest tekk üle tõmmatud.

Ukse kõrval madala aseme serval istus Kati.

Ta silistas hellalt Antol pead ja sosistas:

«On see tänane päev ikka imelikult hull küll...»

Poiss püüdis noogutada, aga kuklast lõikus läbi terav, lai valutriip.

Kati tunnetas seda.

«Ole hästi vagusi,» rahustas ta. «Usu, hommikuks on hulga kergem.» Jälle libises Kati kare, õrn käsi üle Antol juuste.

«Elu on imelikult seatud,» jätkas Kati vaikselt. «Elad ühtviisi päevast päeva, ikka poole öö ajal lauta, peale hommikust lüpsi korraks koju, pärast jälle sama teereis ja töö. Grupis on palju lehma, piinab käed päris ära. Ohtu tuleb kätte nagu ikka,

midagi erilist ei juhtu. Siis aga satub üks imelikult hull päev hulka, loobib sind heast meeleolust kõige viimasema musta mure sekka, pärast jälle tagasi natuke kergemaks... Ja võib samas uuesti kogu maailma segi keerata. Kust võtta jaksu, et ka õige pahas olukorras vastu pidada?»

Anto avas silmad, tahtis midagi öelda.

«Ole pai, ära praegu katsugi rääkida,» keelas Kati. «Sul ju kummeli kompress, hoia ilusti. See võtab suurema paistetuse maha, parandab suu ja põse jälle korda.»

Anto seadis pea mugavamasse asendisse.

«Sedasi on veidi parem, jah?» Kati vaatas tuhmi lambitule kumas Anto kahvatut nägu, uuris ta tõsiseid, kurbi silmi. Poisi kaarjad, tihedad kulmud olid ninajuurele kokku tõmmatud, suu jonnakas, lõug kangekaelne.

«Mõistan, mõistan, oled tignedust ja kättemaksuhimu kaelani täis... Sellest tundest peab lahti saama, muidu võib juhtuda suur õnnetus. Sa vist muigad minu üle, et olen oma juttudega ajast ja arust, vanamoodne ja mis kõik veel. Aga ma ütlen sulle, et kurjale samal kombel vastu minna pole õige. Ei saa ju ometi homme jälle teineteist rusikatega lõhkuda, nagu täna tegite.» Kati ohkas sügavalt. «Ütle mata imelik päev... Hommikul jooksin karjalaudast enne õiget aega koju, saatsin su Linnupettele sõjakomissariaati — ja hoidsin kõigest jõust nuttu tagasi. Kui kaldarinnatisest üles ronisid, hüvastijätuks viipasid ja männiku vahele kadusid, oli mul tunne, et suur tükk minust enesest on lahti kistud ja läheb iga sammuga aina kaugemale. Keegi ju ei tea, kas jäetakse sind Eestisse või saadetakse kuskile Venemaa põhja... Aasta eest saatsin täpselt samal kombel Eerit, meel kurb ja süda ääretasa valu täis. Pisarad müret ei võta, aga ilma ma läbi ei saanud — ei siis, ei nüüd. Mõistan küll, et sõjaväeteenistus on noortele meeste-le ette nähtud ja riigile tarvilik, aga ometi... Ja kui sa siis kesk-päeval tagasi tulid ja ütlesid, et sind välja praagiti, olin äkki nii rõõmus, et kas või laula. Mu kullakallis Anto jääb koju, meie juurde! Tore ju... Ja kui oma karmesti tööriided selga tõmbasid, et päev ilmaaegu raisku ei läheks ja uuesti silmist kadusid, oli mul südames hea rahulik tunne. Mõtlesin, et edasi on kõik selge ja lihtne. Aga näe, mis veel varuks oli... Tuli mu pojake koos õhtupimedusega, üleni porine, nagu verine ja paistetunud, suu puruks... Hea veel, et mingi auto peale said, millal sa muidu oleksid jõudnud. Tubli mees, see autojuht.»

Kati ohkas.

«Tõldsepp on esimene halb inimene, kes sulle elus ette juhtus...»

Teine, pidi Anto peaaegu parandama. Teine, memmeke! Esimene ja ääretult metsik on Joska Mügerik, mõrtsukas. Aga ta ei olnud temast seni kodus rääkinud ega tee seda kunagi. Koduseid ei tohi häirida, pole neil vaja samuti piinelda kui temal. Pealegi otsustas ta kindlalt juba mõni aeg tagasi, et enam Mügerikule ei mõtle, jätab kättemaksuplaanide haudumise. See toimus tollel kurjal, rängal päeval, mil ta Mügeriku üle tahtis omakohut mõista ja granaat peos teda Suurekivi ääres ootas. Kavatsitava teo kogu ohtlikkust, alatust ja lubamatust taipas ta täie selgusega alles siis, kui ta oma tegemata jäänud teost üdini ehmununa traktorijaama tormas ja granaadi Kustas Loki ette lauale pani. Iial ei unune, millise süüdistava pilguga direktor talle otsa vaatas. Alatiseks jäävad meelde rasked sõnad, mida ta temalt kuulis.

Jah, samas sündiski lõplik otsus. Selle kinnituseks võttis ta õhtul koju jõudes taskust isa tehtud väikese puuhobuse ja vaatas seda nukralt. Ei lähe päevagi, mil ta sõrmed seda ei puudutaks, ja alati teeb see haiget, tuletab terava valusälvatusega meelde hukkunud vanemaid, õhutab kättemaksule. On mõistlikum, kui tilluke mängukann puhkab laekas — armastus ema ja isa vastu püsib niigi hellana hinges, alati. Hobu leidis koha kummuti salalaekas, tigeda jahinoa juures. Ainult korraks vaatas ta Mügeriku talu õuemärki noa käepidemel, tõrjus silme ette kerkiva Joska võikalt irvitava näo eemale — ja kummaline, sellest hetkest peale oli tal nagu veidi kergem elada.

Kati leebe hääl tõi Anto tagasi tänasesse — halba, inetusse, raskesse.

«Mõtle, kui paljudega sa oled kokku puutunud, kõik on olnud tublid ja mõistlikud,» trööstis memm. «Ja ega Tõldsepalgi viga polnud. Opetas lahkelt ametit, söötis-jootis, isegi ülikonna kinkis. Usu, häid inimesi on sada korda rohkem, kui halbu... ei, häid on tuhat korda rohkem!»

«Mis saab edasi, ema?» küsis Anto vaevu huuli liigutades.

«Eks homme pead minema direktori jutule. Kustas Lokk on tark, teab kõike, mis ja kuidas. Tema aitab,» sõnas Kati veendunult.

«Aga miks Tõldsepp nii alatu on, uskumatult ahne ja julm?»

«Sul on pikk elu ees, poeg. Kohtad vägagi erinevaid inimesi,

paratamatult ka halbu. Kõige tähtsam on, et sina ise alati heaks ja ausaks.» Kati puudutas huultega poisi juukseid ja sosistas: «Heaks ja ausaks, pojake...»

Hämaras ruumis, mida valgustas vaid roheka kupliga kirjutuslaua lamp, seisis Anto Laanepüü. Juba hulk aega polnud ta lausunud ainsatki sõna. Vaikis ka Kustas Lokk. Ta oli pakkunud Antole istet, poiss aga raputas eitavalt pead. Ja kuigi Anto ise direktori üles otsis, et temaga kõnelda, tuli Kustasel tulemise põhjus päris sõnahaaval, peaaegu et poolvägisi kätte küsida. Anto polnud kunagi eriti jutukas, praegu aga eelistas hoopis vakka olla.

Eile õhtul Tõldsepa ägedat manamist kuuldes ei osanud Kustas tema süüdistusi kuidagi tõeks lugeda. Kulm marraskil, põsk paistes, kõrvakuulminegi kadunud. Selle taga ei võinud olla Anto, ei. Kui poiss aga täna siia ilmus — silm kitsaks piluks tursunud ja sinine, huuled puruks pekstud, lõual rasked löögijäljed — oli pikemata selge, et meeste vahel toimus tõepoolest äge kokkupõrge.

«Kas sina löid esimesena?»

Anto ei öelnud sõnagi.

«Ootan vastust.»

«Me... alustasime korraga.»

«Jah? Rusikatega ei kõlba ometi teisele kallale minna?»

«Ei,» nõustus Anto, «ei kõlba.»

«Oled kõvasti märgitud, aga ka Tõldsepal on parajaid muhke ja vermeid. Võid arvata, et mulle taoline lugu sugugi ei meeldi.»

Anto pea vajus norgu.

«Uskuge, mulle endale ka mitte,» tunnistas ta. «Mul on väga kahju.»

«Miks sa ei püüdnud asja sõnadega sirgeks rääkida?»

Anto tõstis pilgu ja oli tunda, et nüüd kohe kuuleb Kustas eelse kokkupõrke kohta midagi väga täpset ja põhjalikku, kuid ei. Poiss kehtas vaid ebamääraselt õlgu, jäi silmitsema aknalaugust nappi hommikuvalgust.

«Mõistan, sa ei taha pealekaebaja olla,» sõnas Kustas, «aga selgitust tuleb anda.»

«Kas sellest tõesti ei piisa, kui kinnitan, et ma Tõldsepaga

enam kunagi koos töötada ei saa? Kõik peaks olema ju arusaadav.»

«Olgu. Remondiperiood on samahästi kui käes, töökoja juhataja määrab, mida tegema hakkad. Tulevaks kevadeks aja paberid korda. Saad traktori, hakkad iseseisvalt tööle.»

«Aitäh!» Anto oli väga tänulik. «Suur aitäh,» kordas ta ukse juurest. «Ja head päeva.»

«Head päeva, Anto.» Inimestel on kena komme soovida teineteisele head päeva. Head...? Aga mida ette võtta, et päev tõesti oleks ja tuleks hea? Kuhu peletada näriv südamevalu kiiva kiskunud elu pärast, kuidas tõrjuda piinav kõhklus töömurede ees? Mil moel jagu saada visalt pead tõstvast kahtlusest, et ta ei oska traktorijaama nii juhtida, nagu vaja? Linnupettele tööle asudes kujunes otsekohe arusaam, milline peaks olema ideaalne traktorijaama direktor — aus, tark, lahise pilguga, asjatundlik, võimekas organisaator, eriliste juhiomadustega. On ta sellele üllale mudelile pisutki läheneda suutnud? Kahjuks mitte, ehkki kildhaaval tarkusi juurde kogus. Töötas ausalt? Kuidas siis, loomulikult. Viimasel ajal näeb aga järjest selgemini, kui vähe tegelikult teab. Tunnetab tõsist vastuolu traktorijaama ja kolhooside vahel, ent ei oska selle tagamaad kuidagi tabada. Põhjuste avastamiseks ega süüuurimiseks pole õigupoolest mahtigi, ikka tuleb miski kohest lahendamist nõudev häda raginal vahele. Et asjade seisu põhjani mõista, peab olema põline maamees, kogu elu hinge ja südamega alati põllumulla küljes kinni olnud inimene.

Kustas heitis pilgu õue. Pikalt pimedast hommikust saab varsti hall keskpäev, on viimane aeg tegutseda. Eilsest tänasesse astunud murede hulgas ootab lahendamist kaklus. Häbi ei lange üksnes Tõldsepa ja Anto õlgadele, sellest vajub paratamatult õige suur, kiviraske koorem ka direktorile.

Nii edasi ei saa, pidevalt kerkib esile uusi pettusi ja juurdekirjutusi. Neile ei tule lõppu seni, kuni traktorijaamas töötavad niisugused mehed nagu Tõldsepp ja Kelder. Selge, et just nemad on kurja juur — aga Kelder on üliosav, põrgulikult kaval, libiseb süüdistustest alati puhtana välja.

Õigupoolest tuleks istuda rooli taha ja keerata nina Linnupette alevi suunas. Peaks sõitma otsejoones rajoonikomiteesse ja pidama Arno Pihlakuga maha pika jutu, kiskugu see kui tahes nukiliseks. Tema mõistaks kuulata, aitaks arutada, oskaks edasiseks ehk midagi toekat kätte juhatada.

Kustas muigas, meel mõru. Jah, eks Arno tuleb talle vastu,

käsi sõbralikuks tervituseks ette sirutatud, arvatavasti rõõmus-
taks tõepoolest. Ta on heatujuline, energiline, vast pisut püsi-
matugi, ja aega on tal vähe. Räägiks hästi lühidalt Anto ja
Tõldsepa kaklusest — see aga kergitab paratamatult üles
kividega petmise sada korda läbivalutatud teema. Äärmiselt
metu, kivilood aina korduvad — direktori tugevat kätt pole
ollagi. Lisaks peaks avameelselt lagedale tooma mure, et vahe-
korrad kolhoosidega on kõvasti kiiva kiskunud, ollakse kohe
nagu vaenlased. Neist asjust napolisõnaliselt kõnelda pole või-
malik, kas Arno on mahti? — Lood on tõsisemast tõsised,
nende jaoks jagub aega kindlasti. Neetud olukord, minna on
vägagi ebameeldiv, aga minemata jätta pole õigust...

Südapäev oli hämar ja unine. Puude raagus, mustjaks vetti-
nud oksad nõretasid raskest udust, poetasid aeg-ajalt kurvalt
mõne suure tilga.

Joosep Lahka seisis akna juures ja vaatas tänavale. Jalad
hakkasid väsima, ta oli oodanud juba kaua. Peaks ehk trak-
torijaama helistama, viimaks otsitakse taga? Ei, siis päritakse
kohe, kus oled — aga seda, et ta otsejoones rajoonikomiteesse
tuli ja esimese sekretäri jutule trügib, ei tohi keegi teada.
Kuhu pagan see Pihlak ometi jääb?

Eemalt lähenes paraja kiirusega hall, porine «Pobeda» ja
peatas maja ees. Taevale tänu, viimaks ometi!

Sekretär tajus millestki seletamatust, et ülemus tuleb. Ta
kohendas oma niigi korras soengut ja istus laua taga rõhuta-
tult sirgena. Kui Arno Pihlak sisenes, naeratas naine talle
säravalt vastu, põsed kenasti roosad.

Arno noogutas tervituse, märkas siis Lahkat ja torkas talle
käte pihku.

«Mis traktorijaamas uudist?»

«Oleks väga vaja rääkida...» ebales Lahka. «Tähtis jutt...»

«Ega midagi, astu sisse.» Arno läks ees oma kabinetti, Lahka
ei jäänud sammugi maha. Ta sulges hoolikalt ukse ja kontrol-
lis, kas see ikka tõepoolest korralikult kinni sai. Kärme pil-
guga hindas ta ukse head nahkpolstrit, vilksas korraks ruumis
ringi vaadata ja jäi siis aupaklikult ootama, mil Pihlak teda
kõnetab.

Kuidas üldse alustada? Imelik, sai siin ukse taga terve iga-

vik aega oodatud, aknast pikalt välja vahitud, aga hakatuse-sõnu valmis mõelda ei märganud. Viimaks lipsavad nüüd ähmis äkki liiga lamedad otseütlemised? Ettevaatust, neid ei saa enam kuidagi tagasi võtta. Pihlak tabab ära siiatuleku tegeliku tagamaa, naerab ta välja, saadab häbiga minema.

«Võta istet. Mis südamel?»

Uldiselt vägagi jutukas ja sõnaosav Joosep Lahka ei teinud suudki lahti, otsis palavikuliselt just seda kõige löövamat algust.

Arno Pihlak uuris paari-kolme kirja, mis ilmselt tema äraolekul lauale olid toodud ja tõstis pilgu.

«Jah?»

«Ma... hm... ei ole mul kaugeltki meeldiv rääkida, aga...» Joosep vajus toolile, kehtas end närviliselt.

«Kas tervisega viimaks sandisti, et ilme nagu veidi hapu-võitu?»

Joosep vangutas väarikalt pead.

«Oma tähtsusetu tervise pärast ei tuleks ma ju ometi esimest sekretäri tülitama.»

«On Linnupettel miski viltu?»

«Jah, nimelt. Traktorijaamas on asjad täitsa käest ära.»

«Juhtus midagi?»

«Või veel...» Lahka hääl vajus peaaegu sosinaks. «Oli seni, mis oli, aga nüüd läheb ju lausa tapmiseks.»

Arno kergitas kahtlevalt kulme.

«Ehk selgitad?»

«Meie kuulus Kivikuningas, juhtkonna poolt ärahellitatud Töldsepp peksis eile Anto Laanepüü poolsurnuks. Mine tea, kas poiss üldse ellu jääb.» Joosep ehmus pisut oma viimaste sõnade üle. Ta ju kuulis eile õhtul oma kõrvaga Töldsepa kurtmist, et just nimelt Anto alustas, talle hullununa kallale kargas, too-reid hoope jagas. Viimaks oligi nii, ja poisil pole kriipsugi viga küljes? Oeldut pehmendada pole aga mõtet. Asi tuleb esitada viimse piirini rängalt, et võimalikult äkilisemalt mõjuks. Sellest jõledalt tätku täis mehest peab lahti saama! Aina mehkeldab Elleni ümber, pakub abi... seni sekeldab, kuni... Olgu see vastik naistekütt neetud!

«Ei või olla, Töldsepp õpetab Antot juba pikka aega, nende läbisäämine on minu meelest rohkem kui hea.»

«Kui tõsine põhjus vahele kiilub, võivad ka kõige suuremad südamesõbrad muutuda metsikuks ja verejanuliseks.» Lahka naeris paljuütlevalt, suunurgad allapoole kistud. Ta libistas

korraaks sõrmedega läbi oma õlgkollaste, rasvaste sirgete juuste ja kissitas silmi. «Huvitav, kas rajoonikomitee sekretär tohib olla niisugust masti mees, kes ausa nõukogude inimese sõna-des kahtleb? Luba küsida, miks sa mind ei usu?»

«Tõsisest kokkupõrkest oleks Kustas mulle otsekohe teatav.»

«Arvad?» Lahka vangutas põlglikult pead.

«Loomulikult. Või Uksmägi.»

«Jah?» Lahka hukkamõiste ilme näitas selgelt, mida ta Pihlaku jutust peab; hääl kippus kahedaks. «Sinu meelest direktor ja partorg kangesti kibelevad ebameeldivaid asju suure kella külge riputama, jooksevad ummisjalu ette kandma?»

Arno uuris Lahkat. Mehe kõhnad põsed olid ärevuselapilised, paksud huuled inetus õelusemuiges. Selle inimese sõnu tuleb võtta üsnagi ettevaatlikult, teadis ta. Traktoriijaama nõukogu koosolekutel oli Lahka korduvalt mõnegi tühisevõitu kõrvalekaldumise suureks paisutanud, jahvatas sõnaohtralt, ülepingutatult süüdistada. Enamasti ajendas teda rumal, kiivusest kasvanud hirm peaaegu iga siledama välimusega mehe suhtes. Milline on tänase jutu tagamaa?

Lahka oli surmtõsine.

«Võiksin praegu sügavalt solvuda ja omad järeldused teha, et sa mind ei usu — mind, ametiühingu esimeest, ausat ja riigikorrale igati truud inimest. Aga mul on sinust hale. Jah, kui alles suhteliselt uuest mehest kõrgel ametipositsioonil. Ja kahju on ka Linnupette traktoriijaamast, kuna ma ju ise seal töötan. Pingutan selle nimel, et meil kõik asjad oleksid korras. Eeskujulikus korras.» Märgates, et Arno Pihlak tahab vahele segada, lisas Lahka kiirustades: «Kordan, palju ei puudunud, ja Töldsepp oleks eile oma käed veel kord verega määrinud.»

«Veel kord? Oled äge süüdistama.»

«Tead küllap minust paremini, et nimelt Töldsepp tegi Mart Pargasele otsa peale.»

«Aitab,» keelas Arno. «Pargas on jah kadunud, teda otsitakse. Juurdlus pole asjade tegelikku käiku veel välja selgitanud.»

«Ei selgitagi, seft Töldsepp on kuratlikult kaval. Lõi Pargase ägedas vihahoos maha, ja laiba peitmine oli temasuguse käes tühiasi. Eilse sünge sündmuse kohta ma kõiki üksikasju veel ei tea ega oska seetõttu öelda, mis või kes vahele tuli, et Töldsepp ei jõudnud Antot teise ilma saata. Puudu jäi sellest

küll vaid karvakese jagu, kindel. Pead selle üliohtliku kurjategija siitkandist minema kupatama. Oige paik oleks tal tegelikult rootsi kardinale tagal!»

«Miks Lokk mulle ei teatanud?» Pihlak küsis seda poolihääli, rohkem nagu eneselt.

Joosep Lahka kummardus veidi ettepoole, suunas terava pilgu otse Arno Pihlaku silmadesse.

«Olgu sulle teadmiseks — Loki endaga on lood hullemast hullud. Polnud ta varemgi mingi jutumees, aga viimasel paaril nädalal on lausa tumm, vahel ei saa paarikordsegi küsimise peale vastust. Ja arvesta, Töldseppa ta hoiab. Kivikuningas on traktorijaama tugisammas, tema peast ei tohi langeda karvauetki.»

«Kipud kõike suurendama, see on sul vana viga.»

«Eks ausat tõe ütlemist ole varemgi ei tea milleks püütud tembeldada,» pahandas Joosep. «Räägin sulle puhast tätt, pea seda meeles. Usu, Lokil on hingel midagi eriti rasket. Kas teda vaevab, et ta peab täna-homme kolhoosid kohtusse andma? Pikka aega on ta mulle, raamatupidajale ja teistele kõvasti vastu raiunud, aga kindel, et varsti saame temast siiski jagu. Pane tähele, Pihlak — minul on tõsimeeli tunne, et kui veel üks väikegi mure Lokile praegu selga vajub, on selle mehe jõud otsas. Usu, ta murdub. Rängalt ja päriseks.»

«Loodame siiski, et tal murede mõõt veel pilgeni pole,» muigas Arno.

«Kipud mu sõnu naljaks pöörama, mis? Ilmaaegu. Usu, sellel mõõdul on juba kõva kuhi peal, ehkki ta seda ise vist ikka veel ei tea...» Lahka püüdis end pidurdada, aga rääkimiseisu oli suur. Töldsepa kohta saigi ülearu mustades värvides ütlumisi pillatud, las mõni muu teema parandab seda veidi heledamaks. «Mingist ebamäärasest lootmisest pole kasu, varem hiljem saab Lokk paratamatult tõe teada. Ja just nimelt see lööb ta lõplikult rööbastelt.»

«Tõe?»

Joosep madaldas jälle häält, oli põnevil.

«Korneli plika vedas ausat meest jõledalt alt. Laps ju tegelikult teise mehe siksitud! Ainus, kes veel midagi ei aima, on Kustas ise.»

Arno oli masendatud. Lahka tuleks jalamaid välja visata, kohe. Aga oleks sellest abi? Vastupidi, jutuveski jahvataks veelgi hoogsamalt. Mida ette võtta, et sellised ütlumised Kustase kõrvu ei ulatuks...?

«Mina sind ei usu,» ütles Arno jahedalt. «Keelan laimu levitamise.»

Lahka lõi üleolevalt käega.

«Kriisa-poiss, see tite tegelik autor käib ühtelugu noorproual külas, kui Lokki kodus pole. Olen ise näinud, oma ihusilmaga!»

«Elus juhtub kõike. Eriti sageli seda, et pahatahtliku pilguga pööratsetuna tundub mõnigi lugu kahtlustäratavalt kehtim — tegelikult on kõik aus ja puhas. Ka mõnede poolt patusteks peetavad külaskäigud.» Arno toon oli teravalt etteheitev.

«Ega ma mingi keelekandja ole,» tõrjus Lahka, «mul on Loki kui ausa ja tubli mehe pärast hing otsata haige. Ta võtab tööasu kõvasti südamesse, on raske pinge all — kole õnnetus ju, kui ta muu vaeva sekka ühel heal päeval kogemata valusalt lööb kuuleb.»

«Laim!»

«Ei, tõde. Üldse imede ime, et see veel temani jõudnud pole — maainimesed teavad ju kõigest kõike ja aina latravad, uudised muudkui lendavad suust suhu... Aga Lokk on siin-kandis päris võhivõõras mees, pealegi kõrge ameti peal — kes talle ikka otse näkku sõandaks ütleva minna. Lisaks sinuga sõjasõber ja puha...» Lahka ohkas sügavalt. «Varem-hiljem libiseb midagi siiski paratamatult salamisi läbi, toimub ränk krahh. Eks kulakuplika lendab laias kaares Linnupettelt minema, Lokk lööb talle sule sappa, kindlamast kindel. Aga mis saab temast endast?»

«Ma ei luba, et sa Kustast Lokist ja tema naisest sel kombel kõneled,» keelas Arno kurjalt.

«Saa ometi aru, inimene, räägin sulle kui Loki sõbrale, et sa teaks toeks olla — ta on juba mõnda aega niigi väga sünge ja vaevatud...»

«Aitab, ma ei taha seda loba enam kuulata. Kohtusin Lokiga viimati oktoobri lõpupäevil, ja ta oli täpselt selline nagu ikka.»

«Sinu ees võtab igaüks ennast krapsilt kokku, mis muud,» leidis Lahka ja tõmbas sügavalt hinge. Viimane aeg uuesti Töldseppa rünnata, jutt keeras rumala visadusega liialt palju loki peale. «Kustas Lokil on seda raskem tööd teha, mida varem selline kraade ja kõrilõikaja nagu Töldsepp meie-mail ringi liigub. Võta midagi ette, enne kui hilja.»

«On Töldsepp tõesti mingi tõsise seaduserikkumisega hakama saanud, tuleb Kustas minu juurde nõu pidama. Olen veendunud.»

Joosep kehtas õlgu.

«Milleks Lokki oodata? Peaksid ise Tõldsepa minema lööma. Nimelt! See räpane jõhkard pole seda väärt, et Loki-taolise mehe murekoormale mitu kanti kive lisaks otsa vinnata.»

Arno Pihlaku silmad olid veelgi tumedamad kui muidu.

«Kustas Loka otsustab ise, keda ja mille eest vallandada. Tühipalja kakluse pärast...»

«Kuritegu,» hüüatas Joosep vahele, «Tõldsepp pani toime kuriteo, saa ometi aru!»

«Kui nii, otsib Loka mind ise üles. Veel täna.»

7

Arno Pihlak oli oma kabinetis tööpäeva lõpuni. Ta ei käinud kordagi ära, isegi pooleks tunniks mitte — ootas Kustast. Asjatult, ta isegi ei helistanud.

«... Korneli plika vedas ausat meest jõledalt alt...»

Joosep Lahka inetud sõnad vasardasid Arnol tunnist tundi kõrvus, järjest valjemini. Ka nüüd, kui ta juba tükk aega kodus oli. Enamasti pani ta raadio mängima, et ruumikas korter veidigi õdusam tunduks. Täna ta seda ei teinud. Viimaks ei kuule, kui Kustas juhtub helistama! Pealegi polnud meeleolu sugugi sobiv rõõmsa ajaviite jaoks.

Paaril korral läks ta otsustavalt telefoni juurde, et Kustasega kõnelda — pani aga toru hargile tagasi. Kui miski on väga halvasti, pole telefon õige suhtlemisvahend.

«... Korneli plika vedas ausat meest jõledalt alt...»

Mida kauem Kustas ei tea, seda kergem talle!

Aga viimaks teab? Võib-olla koguni juba hulk aega, sellest ka siis Lahkale silma hakanud rõhutud olek?

Esmakordselt tundus talle, et talitas lubamatult valesti, kui Linnupette teeristi kaupluse tagatoas pesutinti seinale valas. Tal õnnestus kustutada Roland Kriisa nilbed kritseldused, katta Mari-Eltsu häbi — ja peamine, peita Kustase eest tegelikkus. Kiiruga sai valitud salgamise tee. Miks? Kas üksnes, et Kustast hoida? Või oli kahju Mari-Eltsust? Tõgi ta üldse Kustasele head? Püüdis jah iga hinna eest kaitseda tema suurt õnne, kuid ei osanud, pigem küll ei jõudnud mõelda, et tõde võib viimaks siiski mingit teist teed pidi päevavalgele immitada. Mida suurem õnn, seda hävitavamaks võimendub õnnetus...

Ta teadis eksimatult, et see nii on — temagi sügav armastus lõppes inetu, vapustava ootamatusega. Naine leidis sakslase, kaks kaasa laia maailma — unustas, et oma mees tuleb sõjast tagasi.

Põrgusse meenutused, mis läinud, see läinud, peletas Arno hingesalvava valu järsult eemale, püüdis mõelda millelegi hoopis muule — kuid ka teisalt kerkisid rasked mälestused nagu augustikuised sünged kõuepilved, ja nende eest polnud pääsu.

Tõsi, tagantjärele kahetsemine ei anna midagi peale meelelihtsuse. Kõik elus toimepandu on paratamatuse pitisega kinnitatud igaveseks inimese külge, ei jää sammugi maha; aga, kui aastatega üht-teist unustada oskad. Aga on mõndagi, mida isegi suur halastaja Aeg põrmugi madalamaks ei kuluta. Pealegi toimus viimasel ajal palju vapustavat, minevik terendab üha reljeefsemalt, sai muudatuste valgel järjest mõruda värvingu, koputas kurja nõudlikkusega südametunnistusele.

Järelejätmatult torkis neljakümnendal aastal tehtu, õigemini tegemata jätmise.

Valisid vale tee, mees, süüdistas ta end. Allusid kuulekalt distsipliinile ja võtsid rahumeeli vastu korralduse, et kuulud nüüdsest Punaarmeele.

Kuidas rahumeeli? Seda teadet oli uskumatult raske taluda. Aga ikkagi oskasid selle ära seedida tuimana ja vaikides, pea norus ja selg kumeras.

Mida ma pidanuksin tegema, mida? Olukorrad... Jätat! Kui muud pähe ei tulnud, karanud või metsa!

Kavatsesingi, jäin aga viivuks kõhklema, paremat plaani otsima ja...

Jah, kokutasid, kuni oli lootusetult hilja. Argpüks, naha-õidja, vilets saamatu vend.

Ega ma üksi, meid peeti kasarmus käsukorras kinni — mitte keegi meie hulgast ei...

Nattusite parajad kehvad vennikesed kokku, mis muud — õiged eestlased oleksid või...

Ah, hilja etteheiteid teha, nii hulga aastate tagant lausa mottetu. Elu tahab elamist ja...

Ara keeruta, sul pole end millegagi õigustada. Kuidas sina, Eesti Vabariigi noor ohvitser, suutsid hüljata oma vandetõotust...? Kuhu jäi truudus isamaale, lubadus võidelda vabaduse eest viimse veretilgani...?

Arno raksas rusikaga lauale, vandus, haaras korraks pea

käte vahele. Neetud, milliseid uperpalle elu teeb! Tema, kes ta kandis hinges kuuma isamaa-armastust ja pidas pühaks trikoloori, on nüüd Linnupettel rajoonikomitee esimene sekretär — Hruštšovi pilt seinal ja punane lipp kirjutuslaual, parteipilet hulk aastaid taskus.

Kas ligi kakskümmend vahepealset aastat on kunagised eredad tunded lõplikult maha käianud?

Ei, oh ei. Ainult et sõda ja eriti sõjajärgne pööraselt raske aeg õpetas varemolnule mitte mõtlema, mitte juurdlema, mitte kahtsema. Tänane on tähtis, ei muu. Ta on end praeguse võimuga sidunud, tugevasti. Sõjaväest komandeeringuga, julgeolekusse ülemineku ja neli pihtasaamist tegid seda lõplikult. Viimane haav oli eriti tõsine, mundrikandjaks ta enam ei kõlba. Neetud, et kuidagi ei oska kõike neil tulipalavatel aastatel üleelatud mälu kolikambrisse heita... Ent möödunu peaks ometi ükskord kõrvale astuma, tuhmuma, tuimenema?

Nukilised mõtted ei lasknud hilise ööni magama jääda. Kui uni lõpuks saabus, oli see rahutu, katkendlik, unenägudevane.

Ärgates tormas esimene mõte ärevalt Kustasele.

Kuidas Joosep Lahka ütles?

«... üks väikegi mure lisaks ja see tugev mees, murdub...»

Tuleks Kustas ometi ja räägiks, mis teda rõhub!

Kustas ei tulnud.

Kell sai kümme, üksteist — ei tule ega tule.

Kas sõita traktorijaama? Aga kas Kustas üldse nõustub avameelse kõnelusega? Ei saa ometi kohale tormata ja öelda, et puista kärmesti kõik südamest, ma aitan sind uuesti jalgele. Kustas on küllaltki kinnine ja solvub, kui liigselt uurida — pealegi võib tahtmatult libiseda taktitusse, olukorda veelgi halvendada. Mida teha? Alateadvus kinnitab järjest veenvamalt, et Kustasel on tõesti raske.

Sekretär tuli uksele, silmad säramas ja nagu naerul.

«Vabandage, seltsimees Pihlak, aga...» Naine oli nii rõõmus, et Arno ootas mõnd eriti meeldivat teadet.

«Jah, palun?»

«Olete ehk nii lahke ja võtate telefoni, ma lülitan kohe teie juurde.» Jälle võluv naeratus.

«Loomulikult. Kes räägib? Kas Kustas Lokk?»

«Oh, liinil on «Kalevipoja» esimees Joak Laskit.»

«Palun ühendage.» Arno oli pettunud.

Naine pilgutas silmi, kõpsutas paar korda kingakontsaga vastu põrandat ja sõnas siis õrnalt.

«Laskit karjub koledasti.»

«Karjub?»

«Jah, hulga hullemini kui tavaliselt. Ta kohe päris... sõimab.»

«Palun ühendage.»

Sekretär kehtas rahulolematult õlgu, tahtnuks nagu vaielda, lahkus vastumeelselt.

Arno haaras toru.

«Kuulen?»

«Siin on Laskiti Joak,» kostis käre, kurjusest katkev hää. «Mina ei luba, et mind petetaks ja minu kolhoosi röövitaks!»

«Vaiksemalt, vaiksemalt,» püüdis Arno teise ägedust pidurdada, sai aga vastu pika ja põhjaliku sõimuvalingu.

«Ei ole Lokk õige mees traktorijaama ja kogu seda ahnet röövlikarja juhtima, ja ei kõlba sina ise kah koera saba alla, kui nõnda lagastada lased,» muristas Laskit. «Päise päeva ajal hakkavad jultunult suli tegema, siis lähevad millegipärast omavahel nattima, taovad vastakuti teineteist või poolsurnuks. Eks üks tahtis teisel naha üle kõrvade tõmmata, ähvardas küllap kogu räpase raha omale võtta, et nii ägedalt kokku läksid.»

«Sattusid ise peale?»

«Kus sa sellega, nii musta asja tehakse ju salamahti. Mulle räägiti, et see va' Loki kuulus kivikuningas oli sinise silma ja veritseva ninaga meie maadelt traktoriga jalga lasknud, tulnud Lagi Jakobi brigaadi kandist. Põrutasin kohe kohale, loin vanamehe kerge vaevaga lõhki, tunnistas saatanas üles...»

«Jah, pole pääsu. Kas aktid on olemas?»

«Ei, suurejooneline sulitegemine alles algas. Ma imestan nende juhmust, mina poleks eluilmaski nii kahtlastele paberitele alla kirjutanud ilma kohal käimata ja põhjalikult kontrollimata.» Laskit vandus jälle mahlakalt.

«Hea, et pettus vähemalt pooleli jäi.»

«Halb, et petta kavatseti ja petma hakati, väga halb! Nimelt nii peaks rajoonikomitee sekretär kinnitama, mitte püüdma inetule loole häid külgi juurde kleepida, vaat mis ma ütlen! Mina seda asja nii ei jäta, ma kaeban edasi — et te kuradid kõik tunneks ja näeks, et petke keda tahes, aga Laskiti Joak

on läbinisti aus inimene ja tema ülekohut ei kannata. Kaeban edasi, mõistad?»

«Kuhu edasi?»

«Noh, ma kaeban...» Laskit vedas vuhinal hinge. «Kaeban sulle ja... nõuan, et võtaksid Loki büroole ja näitaksid talle ometi kord kätte tema õige koha. Ega mina pole ainus esimees, kes traktorijaama ahne bandega leppida ei taha. Maa-parandustööde aktid on ka sel sügisel jälle uskumatult suureteks punnitatud — peaasi, et aga traktorijaam kõvasti tasi saaks. Tegelikult tuleks kõik kändude juurimise ja kivide koristamise dokumendid usaldatava komisjoni poolt üle kontrollida, kokku lükatud kivid täpselt üle mõõta. Lase seda teha, Pihlak. Ja kohe, kui vähegi mees oled!»

«Näed asju liiga mustades värvides, Laskit.»

Arno sai vastuseks suure sahmaka valimatuid sõnu, siis kostis paras tükk aega ragisevat kõha.

«Ma ütlesin sellele kuramuse Lokile kah natukese aja eest kõik puha suu sisse, kutsusin korrale.»

«Vaata kui tubli sa oled...»

«Irvitad minu üle? Et sind see ja teine võtaks, olete Lokiga paras paar.»

«Mina tõsise jutu juures ei naera ja ei usu ka, et Loka seda tegi.»

«Ega ma mingi tsirkuse tola ole, et tähtsaid mehi löbustama peaksin. Loka on ausalt öelda hulga uimasem kui sina — ta ei hakanud vastu, tema ei saa peaaegu sõna suust. Tead, see tema vaikiv olek ajas mind nii vihale, et nüüd sinuga õiendan topelt lärmiga... Kogu see traktorijaama kamp on sulidest kokku seatud, ja tagatipuks läksid kivikuningas ja ta sulane käsitsi kokku, peksavad endid minu kolhoosi maa peal oimetuks! Pead tingimata käe vahele torkama, kui sul natukenegi südametunnistust on!»

«Veritsev nina või marraskil koon ei ole midagi eriti tõsist. Rajoonikomitee tühiste kaklustega ei tegele.»

«Ah et tühine?» Laskit vandus jälle ägedalt. «Mulle rääkis Lagi Jakob, tema ise nägi ju pealt. Ütles, et ei julgenud hästi vaadatagi, olid teised püherdanud värskelt künatud vagude vahel jääkülmas mudas, porised ja verised kui põrgupeletid... Ja poiss sai Tõldsepalt väga kõva keretäie. Jakob ütles ime, et ellu jäi! Sa pead otsemäid tegutsema, Pihlak. Usu, traktorijaam on nagu puuk meie kõigi kukil. Astu ausate inimeste kaitseks asjalik samm, tee pisutki meie heaks. Pikema

ma su kuradiga rääkida ei taha. Kõik.» Toru virutati hargile.

Arno Pihlak kogus laual olnud kaustad ja kirjad laekasse, lükustas selle, libistas võtmekimbukese tasku. Ta tõusis, pani kirjutuslaua tooli harjunult õigesse paika, kustutas laualambi.

«Tulen paari tunni pärast tagasi,» ütles ta sekretärile.

Nagu alati Pihlaku lahkumisel vaatas naine talle pisut nukkalt otsa.

«Lähetate autoga?»

«Jah.»

«Palun olge hästi ettevaatlik, ilm on veidi külmemaks muutunud ja teedele võib varsti tekkida kiilasjääd,» hoiatas sekretär meeldiva naeratuse saatel.

«Täna teid. Annan sõna, et olen ettevaatlik.»

Arno leidis Kustase tema kabinetist.

Kustas küll tõusis, aga tema tavaliselt hoogne teretegemine oli kummaliselt ükskõikne, tõrjuv. Ta nihutas Arnole tooli lähemale, läks uuesti kirjutuslaua taha ja istus, näol kerge imestus ootamatu külalise üle.

«Sattusid siit mööda sõitma?»

«Ei. Tulin otsejoones sinu juurde, Kustas.»

«Mis lahti?»

«Kas peab tingimata kuri karjas olema, kui korraks head vana sõpra vaatama tulen?» küsis Arno vastu. Ta tunnetas, et toepoolt on toimunud midagi rasket. Lahkal on õigus, Kustas ei ole enam üldse see, kes varem. Alati teraseselt läiklevad, erksad silmad tundusid imelikult tuhmid, tuimad. Suu ümber oli maad võtnud nukker kibestumisjoon. Laiad mehised õlad näisid kitsamad, alistunud, langes. Isegi arm vasakul näopool paistis sügavam, rebitum.

Jah, Kustas teab kõike!

Arnot valdas äge, terav kaastundesööst. Oli nii hingematvalt raske, nagu oleks Mari-Elts teda ennast alatult petnud.

Ta sulges silmad. Pettiski! Mari-Elts — õrn, armas, kuldsed sõdemed kaunites pruunides silmades... ta jooksis ehmununa tema käte vahele, mesilased juustes siplemas... kaitset vajav, imeline, siiras... Mari-Elts?

Kustas oli Arno Pihlaku ootamatust tulekust pisut üllatunud. Oige veidi, nagu ta endamisi kerge hämmeldusega nentis.

Kuidas siis — nii tähtis mees, rajoonis valitseda kolm traktori-
jaama ja juhtida mitukümmend kolhoosi, tuli otsejoones tema
juurde? Veel mõni aeg tagasi oleks ta teda nähes kas rõõmus-
tanud või, kui põhjust, koguni vihastanud — hetkel tekitas see
vaid napi, jaheda imestuse. Kahju, et Arno just nimelt tänase
päeva valis. Traktorijaam kõmiseb kõvast löömingust nagu
suur tühi tõrs ja on kõike muud kui meeldiv, et kaja parata-
matult nüüd ka Pihlakule kõrvu hakkab. Või on ta juba kuul-
nud, tuli uurima? Kes teda valgustas, millise kallakuga, kui
mustades värvides?

Eile hommikul peale Anto lahkumist oli tükk tegemist püüda
Vidrik Keldrit üles leida. Kadunud! Töökojast oli ta õige vara-
sel hommikutunnil läbi tormanud, midagi ebamäära pomise-
nud kuhugi tähtsasse kohta minemisest ja oma viniseva sõidu-
riistaga silmist kadunud. Võis arvata, et Kelder kihutas
«Kalevipoja» kolhoosi, suure pahanduse jälgi likvideerima.

Viivitamatult sõitis ta ka ise sinna.

Andis hulk aega otsida, enne kui õige paiga kätte leidis,
piirkonna viimane sopp, kuhu varem pole kordagi sattunud.

Kõik oli vaikne, ei ainsatki hingelist. Värskest küntud põllu
vahetus naabruses kõhutas suur, vägagi suur kivikangur — ja
hulk mürakaid oli ümber pööratud, veidi kaugemale lohista-
tud, raske traktori lai, risti-rästi jälgi oli rohkesti. Tähendab,
veel polnud Vidrik Kelder siia jõudnud, kõik puha silumata.
Selgemast selgem, mida Töldsepp plaanitses. Ja mitte üksi ei
plaanitses, vaid laskis ka juba käiku. Vastikult ahne inimene,
kivikuningas kõige halvemas mõttes. Kelle peale ta oma palga
ja palgakõrvase saagi kulutab? Peab sellegi rahaisu olema
eriti tähtmatu...

Kustas märkas põlluserval kive uurides, et teda keegi eemal
jalgib. Ta viipas mehe lähemale ja kuulis mitmekordse küsi-
mise peale hädiseid vastuseid eilse kohta. Jakob Ligi oli aga
nii lootusetult kidakeelne, et Kustas ta pahasena sinnapaika
jättis.

Mornina sõitis ta traktorijaama tagasi, päev veeres õhtusse
mõne tühise telefonikõne ja tähtsusetu asjaajamisega. Mure
keerles ringiratast, suurenes. Ei lasknud öösel magada ega
täna hommikulgi tööasjadega rahulikult tegelda. Rõhus kirju-
tuslaua taha mõtisklema, sundis sügavalt kaaluma, mis üldse
edasi saab.

«Tahaksin kuulda, mis sind häirib. Arutame veidi momendi
situatsiooni,» pakkus Arno sõbralikult.

«Oletad, et mul on midagi pihtida?» nõudis Kustas ootamatu
ägedusega, püüdis aga kohe tooni pehmendada. «Tõele au-
andes, üks iga asutuse juhil ole kenake hulk patte hingel —
küll suuremaid, küll väikesi. Minul ka. Aga kuni ma nendega
ise toime tulen, pole mõtet sinusuguse mehe aega raisata.»

«Koos leiame kiiremini lahenduse, hõlpsamalt.»

Kustas viivitas hetke. Vaja oleks põhjalikult analüüsida
traktorijaama ja kolhooside vahelist pinevat, ebaloogilist suhet.
Mitmed probleemid keerlevad peas vägagi visalt, kipuvad aga
millegipärast ähmaselt laiali valguma, pole veel päris konk-
reetset kuju võtnud — kuidas kõike sõnadesse panna, et teine
mõistaks? Kui ei oska küsimust täpselt esitada, jääb õige vas-
tus paratamatult saamata. Ja kas muutub koorem sellest ker-
gemaks, kui avameelne olla? Kõnelda kõhklustest, mis aina
lugevamini kanda kinnitavad? Võib-olla koguni tunnistada, et
hiljutine üliränk hoop rõhus kõik mõtted lootusetult maadligi,
kõhmu selga ja pea norgu? Ei. Aga vaev pakitseb hingel, vajab
sõnadesse pääsu...

Vaikus kippus pikaks. Arno alles otsis sõnu, kui Kustas tõu-
sis, peopesad lauale vajutas, end Arnole lähemale kallutas.

«Utle otse välja, miks sa tulid?»

Arno viivitas vastusega, tahtnuks kõnelda hoopis muust, aga
lausus vaikelt:

«Vajan sinu seletust üleeilse pahanduse kohta.»

Kustas astus akna juurde, uuris korraks hajameelselt, kas
keegi õuel liigub, pöördus aeglaselt ja jäi Arnole uurivalt
näkku vaatama.

«Juba jõuti kaebamas käia?»

«Oleksid pidanud mulle ise kohe teatama.»

Kustas muutis tõrksaks, ehkki ta seda sugugi ei tahtnud.

«Jah? Ma ei teadnud, et oled uue korra kehtestanud.»

«Mis mõttes?»

«Kust võisin mina aimata, et pean koheselt rajoonikomi-
teesse ette kandma, kui mul mõni traktorist porilibedal teel
kõpu kukub ja põlve natuke ära lööb. Taolisest eluohtlikust
sündmusest tuleb sulle nüüd operatiivselt teatada, jah? Kas
telefonogrammiga? Või tormata isiklikult kohale?»

«Iroonia on liigne. Tead sama hästi kui mina, et lugu kuu-
lub tõsiste kilda. Mis toimus? Palun võimalikult täpselt.»

Kustas kehtas tõrjuvalt õlgu, istus.

«Ega sa ometi arva, et mina juures vahtisin? Ma ei tea muud,
kui et kaks meest omavahel veidi rusikaid rullitasid. Tühine

kaklus, nagu seda ikka juhtub. Või on minu traktoristid kogu Linnupette rajooni kohta tõepoolest ainsad, kes pahuksisse minnes sõnadega toime ei tule ja matsud käima panevad?»

«Arvan, et tegemist pole tühise tüliga,» sõnas Arno. «Ja mehed pole kah ükskõik kes. Anto on aus ja tubli poiss, seda teame mõlemad. Tõldsepp...»

«Mis parata, koos nad ju mul töötavad. Täpsemini: töötasid.»

«Võtsidki juba midagi ette?»

«Anto palus end mujale määrata, loomulikult nõustusin.»

«Pahanduse põhjus?»

Peaks tingimata tõtt rääkima, otsustas Kustas — aga vaikis. Tõtt? Et ta Keldri—Tõldsepa pettustele alla jääb, tööd õigesti organiseerida ei suuda, et traktori jaam väntskleb ühest kraavist teise, et kolhoosid pole rahul, et kõik on lootusetult viltu? Kas jagub jõudu nii raskeid teemasid puudutada? Ja kas pole ükspuha, millal lahendamatud mured ise raginal päevavalgele murravad? Ei, viivitamine on kurjast. Kui kiirelt abi ei saa, lohiseb kõik lõplikult käest.

«Põhjuseks oli jultunud petmise katse,» tunnistas Kustas järsult.

«Jälle kivid?»

«Mis muud. «Kalevipojas», viimases kauges sopis, asub tohutu kivikangur, kokku veetud mõned head aastad tagasi. Eks see ahvatleski, ainult et nii lamedat rahategemist ei osanud karta. Aga ega Tõldsepp praegusel remondiperioodil võturbaveol kuigi prisket palka välja ei teeni, eks härra soovid ole tublisti suuremad.»

«Oled sa tänavuse aasta aktid üle kontrollinud?»

«Veel mitte, varavõitu. Nagu ikka, venivad sügistööd lumeni välja. Brigadirid alles teevad kokkuvõtteid.»

«Kolhoosid kurdavad, et aktid on ülekohtuselt suured, vägi valdselt paisutatud. Ma ei pea silmas üksnes maaparandusbrigaadi omi.»

«Kulla mees, olid ise mõnda aega tsoonisekretär, tead olukorda sama hästi kui mina. Meil ei tasu seda teemat ringiratast käiata, siidkindad asja siledamaks ei tee. Traktori jaam ja kolhoosid jäävad vastastikku urisedes kihvu näitama.»

«Eksid, see ei tohi lõputult kesta. Kindlasti on mõistlik teha kokkuleppele jõudmiseks.»

Kustas kehtitas õlgu, vaikis. Mõtted pidanuksid tegelema üksnes töömuredega, kihutasid aga selleasemel omatahtsi pidevalt

Mari-Eltsu ja ränga pettumuse ümber — rahutud, kibedad. Mõru südamevalu otsis pääsu sõnadesse, tikkus vägisi esiplaanile. Ei, ääretult keeruline on oma häbi päevavalgele tuua. Häbi? Jah, katastroofi. Maa ilma kokkuvarisemist. Piin ei anna asu, aina süveneb. On muidugi hea hingeke, keda võib jäägitult usaldada, kuid tema juurde ei tohi minna. Ei raatsi ju oma tublile õele haiget teha, milleks Maile sellist tuska...?

Kustasel oli ebameeldivalt kuum, silmad tulistasid. Miks Arno teda ainiti vaatab, enam midagi ei küsi, on otsekui ootel? Tõuseid probleeme, mis kibedasti arutamist vajavad, on kuhjaga — nemad aga ei leia jutule kuidagi jätku.

Mari-Elts pettis, pettis, pettis... Tunnist tundi vasardab valu järjest julmemalt, vaev ei taltu. Kaua seda taluda suudab?

Alateadvus õhutab avameelsusele, sunnib muret jagama, töötab kergendust.

Jah, aga...

Ei mingit aga, tee seda kohe! Ja kellele siis veel, kui mitte Arnole? Ära viivita!

Vaikimise nõiaringi lülid lõtvusid.

«Mind tabas... õnnetus.»

Arno teadis, et nüüd kohe kuuleb ta halastamatut tõde — ja pelgas. Lohutada vist ei oska, aidata ei saa.

Ohus väreles masendava vaeva sõnadeks saamise pinge.

«Usu, neetult keeruline on sellest...»

Uks avanes.

«Kustas, ega ma sind väga ei sega? Viimane aeg on üles tulla, söök ei kannata enam minutitki ootamist.»

Arno istus seljaga ukse poole, ent tundis kõneleja otsemaid. Ta nägi, kuidas Kustase ilme ainsa hetkega veelgi vaevatuks muutus, silmadesse kerkis meeletu ahastus.

Arno pööras pilgu kõrvale, tõusis aeglaselt.

«Oi, Arno Pihlak...» Mari-Elts sirutas naeratades käe. «Terve igaviku pole te enam meie juures käinud.»

«Tere.» Arno hoidis Mari-Eltsu kätt oma peos õige pisut kauem, kui seda põgusal tervitamisel tehakse. Mari-Eltsu käsi oli soe, kindel, usaldatava inimese oma. Usaldatava...?

«Palun ka teid lõunale.» Mari-Elts vaatas vilksamisi Kustase poole. «Saate söögilauas juttu jätkata, mille ma kogemata katkestasin. Palun!»

«Aitäh, aga...» Arno oli siiasõidul end korduvalt tabanud mõttelt, et võib Mari-Eltsuga kohtuda, ja otsustas seda igati vältida. Nüüd aga seisis Mari-Elts paari sammu kaugusel ja

Arno ei suutnud temast pilku lahti rebida. Ikka sama kütkestav, habras ja meelikõitev nagu enne. Ja ometi — alatu. Pettis head, ausat, mehiste inimest!

Arno tajus, et lummus, mis teda Mari-Eltsuga kohtumisel alati haaras, oli täna, kus ta ometi pidanuks teda kogu hingest põlgama, eriti tugev. Mari-Eltsu kaunites silmades helkles midagi kuldset, pehmetel huultel püsis õrn naeratus, näoke oli aval ja armas. Tekkis kummaline veendumus, et kõik on alatu laim, inetu vale; teda peab kaitsma inimeste kurjuse, kadeduse, õeluse eest. Ja ometi teadis Arno tõde juba kaua, koguni enne Kustase ja Mari-Eltsu pulmi...

Mari-Elts kallutas pea veidi viltu, silmad kelmikad.

«Mina küll ei usu, et te keeldute, kindlasti on kõht korralt kult tühi. Palun, tulge!» Ta heitis pilgu Kustasele, kes veel ikka oma töölaua taga istus, läks mehe seljataha, pani talle käed hellalt õlgadele, kummardus Kustase kohale. «Aita sina ka kutsuda!»

Arno pidi just tänama ja kinnitama, et ta suure heameelega maitseb Mari-Eltsu valmistatud toitu, kui Kustas piinatult veidi ettepoole vajus, end naise kätest märkamatu vabastada püüdis.

«Jäta.» Vaikselts lausunud ainus tuhm sõna oli valus, tõrjuv, hukkamõistev.

Mari-Elts tõmbus kui kõrvetatult eemale, ehmunud küsimus silmis, kuldsed sädemed kadusid hetkega.

Masendus Kustase pilgus oli sedavõrd meeletu, et Arno selgesti tajus — mida kiiremini ta lahkub, seda kergem Kustasele. Kahju, Mari-Elts tuli ääretult ebasobival hetkel, Kustas just valmistus kõnelema millestki ülimalt tähtsast. Mida ta tah-
tis öelda, mida ometi? Kas taoline usaldushetk enam niipea kordub?

Arno otsis lahkumiseks sobivaid sõnu, aga need olid kusagil kaugel peidus.

«Vabandan,» suutis ta lõpuks pomiseda, hääli võõras ja ärev. «Mul on täna eriti napilt aega, pean sõitma otsekohe alevisse tagasi. Elage hästi, teie mõlemad.» Ta ei andnud kummalegi kätt ega oodanud vastust.

Ei Mari-Elts ega Kustas vaadanud talle järele. Kustas oli veel ikka kummargil laua kohal, jäigastunud. Mari-Elts seis-
sammukese kaugusel, kohkunud ja õnnetu.

«Kustas,» sosistas ta kaastundlikult, «kas jälle tegi haava haiget?»

Kustas ei vastanud.

«Saan ma ehk aidata, Ütle või paar sõnagi, palun sind!»

«Mine ära.»

«Ma ei saa ju minna, kui sinul on halb,» vaidles Mari-Elts. «Kutsume arsti, see on sul juba mitmes kord. Mulle näib, et kipub minema hullemaks. Kustas...? Mis küll saab? Teed mulle muret.»

Üle Kustase huulte libises nukker muigevirve.

«Ah et mina teen... sulle muret? Oh Mari-Elts, Mari-Elts...»

Neljas peatükk

1

Vinge tuul oli leidnud huvitava ajaviite — tõukas rahet-
sadu nii tugevasti tagant, et näis, nagu oleks tillukestel val-
getel kuulikestel maapinnale jõudmisega eriline kiire. Nad kihu-
tasid ühtlaste, sirgete vöötidena — tihedalt, lõputult.

Kustase kabinetis oli valgust napilt, aga laualampi ta ei
süüdanud. Ei märganud seda teha, jutuaajamine oli muutunud
sedavõrd teravaks.

Kustase vastas teiselpool lauda istus Vidrik Kelder. Ta silus
korraks tuhakarva, hoolikalt ülepea kammitud juukseid ja vaa-
tas rahulikult direktorile otsa, lai ahnevõitu suu meeldivale
naeratusele seatud.

«Ma ei soovita sul äkiliseks minna, direktor,» sõnas ta tasa-
kaalukalt, õige veidi üleolevalt. «Kõigest saab rääkida tasa ja
lugu, sel kombel jõuame hulga arukamatele tulemustele.»

«Ära keeruta. Istume siin juba tükk aega, aga veel ikka ei
ole sa vastanud, miks sind viimasel kolmel päeval näha pol-
nud. Ei kodus ega kontoris, töökojast rääkimata. Miks sa kõr-
vale hoidsid? Kus olid? Ütle, ma küsin viimast korda.»

«Jälle tõstad häält?» Vidrik Kelder kohendas oma võidunud
kaelasideme täpselt otseks. «Teinekord ei saa me nädal või
paar kokku, ja sa ei uuri hiljem kunagi, kus käisin, mida tegin,
kellega rääkisin. Peatahtis, et tööde järg toppama ei jääks,
tõsi? Aga kui see sinu hingerahule millegipärast nii tähtis on,
võin viimaste päevade kohta loomulikult vastata — organisee-
risin hiliste sügistööde saba, talv ju samahästi kui käes.»

«Kadusid sel päeval, kui Anto ja Töldsepp lahingu maha pidasid. Järjekordselt on su südametunnistus paksu sopaga koos, jah?» Kustas ootas vastuhakku, aga et see viibis, jätkas ta ägedalt: «Redutamine ei aidanud, lõpuks tuli sul ikka välja ilmuda. Ja nii suur pahandus ei aegu, seda taipad kah hästi.»

«Pahandus või asi... Poisike kargas tublile töömehele rumalast peast vuntsi ja sai, mida otsis. Muul kombel sihukest tormakat naakmanni ei õpetagi, kui paraja keretäiega.»

«Miks pidi Anto vahele astuma kuritegelikule ettevõtmisele, miks sina seda ei teinud? Oled brigadir, vastutad kõige eest.»

«Ei jõua mina igaühel vahetpidamata kõrval seista ja mõistatada, kes mida kavatseb. Mehed on läbi proovitud, igaüks vastutab ise. Minu brigaadis on kord nagu Viiburi sõjakoolis.»

«Sinu mustad teod näitavad, et...»

«Pane pidureid, peremees,» soovitas Kelder kurjalt. «Ah et mina ei tea rangest korrast midagi? Eks direktorihärra peab vist seda silmas, et ma oma tõsise sisemise vea tõttu pole kunagi kroonus teeninud? Selle üle ei tohiks üldse muiata ega inetuid märkusi teha, kui teisel on terviserike. Ehkki sa seda selgesti tead, kordan ma igaks juhuks siiski — mina pole jah teeninud üheski armees. Aga lojaalne kodanik olen ikkagi, ega kaitseväge mahv üksi kedagi ausaks tee.» Kelder keerutas käte vahel oma sinist, pleekinud nokatsmütsi, oli solvunud. «Olgugi mu organism nõrk, teen sellest hoolimata rasket brigadiritööd. Suure vastutustundega, ilma ühegi haiguspäevata. On sul minu asjaajamise kohta midagi ette heita?»

«On küll. Organiseerid viimasel ajal ainult valgustkartvaid asju ja kui jalgealune kõrbeb, kaod silmapiirilt. Ütlesin, et viimasel ajal, aga kardan, et eksisin. Oled kuritegelikke sobinuid pidevalt käiku lasknud.»

Vidrik Kelder silmitses oma pehmeid sõrmi ja väga puhtaid küünealuseid, hoidis laia irvet tagasi.

«Ja kui olengi, mis siis? Traktorijaam on kasu saanud, direktorgi tänu minu targale tegevusele prisked preemiad tasku torganud, teistest ametmeestest rääkimata. Teenivad ju traktoristid, sinu omad mehed. Ja miks siis mina ise, kes ma neid asju korraldada oskan, peaksin vesise suuga kõrvalt vaatama, kui teil kõigil näpud raha lugesdes meeldivalt siblivad?»

«Tagantjärele olen hakanud aru saama, et tegutsed julma osavusega, tõsi. Aga teenistus meie meestele on sinu asjaajamise tõttu tulnud ja tuleb kolhooside arvelt, ülekohtuselt. Jah, iga üksiku kolhoosniku taskust, just nende toidulaualt võtad

sa ebaseaduslikult matti. Sellele pole sa muidugi mõelnud, mis?»

«Kuhu sa oma tänase jutuga üldse sihid, direktor? Mõtled mulle poliitloengut pidada? Asjatu vaev. Mis puutub kolhoosidesse — mina heategevust ei harrasta. Ei tõsta see kolhoosinärusid jalgele, kui meie siin traktorijaamas koos nende näljariitidega hambad varna riputame ja samal kombel ringi hilpame, lagunud pükstest puhta paljas tagument välkumas...»

«Sa ju lausa petad kolhoose, Kelder.»

«Tolad on, et petta lasevad.» Kelder naeris mõnusalts, aga Kustase kurja pilku nähes kiskus näo uuesti tõsiseks. «Dokumendid on mul alati eeskujulikus korras, kolhoosi esimeeste ja brigadiride kinnitavad ja kooskõlastavad allkirjad täpselt õigel ajal õigetele kohtadele saadud. Aktid nagu pilt, riputa või klaasi all väljanäitusele.»

«Ja pärast midagi kindlaks teha ei saa?»

«Loomulikult mitte. Üksvahe arvasin, et elu läheb vägisi keeruliseks, kui Arno Pihlak tsoonisekretäri ametit pidas ja vahetpidamata ringi nuhkis. Tal on peenike nina, varem-hiljem oleks mõnelegi vimkale jälile saanud. Tänu taevale, et võttis kõrge koha vastu — meiesuguste jaoks pole tal õnneks enam aega.»

«On meil palju, mis valgust kardab?»

Kelder kergitas kulme, naeratas sõbralikult, tunnustavalt.

«Tore on sinu suust kuulda — meil. Meil on seda jah ikka üksjagu küll, tead sama hästi kui mina. Aga arvesta, juba on käes pikalt pime talvine aeg — varsti lumi katab ja matab. Ara unusta, et meie vigurid on kõik kenade selgete pitsatite ja templitega kindlalt kaitsitud.»

Kustas vaikis. Vidrik Kelder luges sellest välja, et direktor mõikab olukorda täpselt ja on või vastutahtmist sunnitud suu pidama.

«Mulle meeldib hästi, Lokk, et sa ometi kord aru pähe võtad ja minuga kui mees mehega traktorijaama muresid arutad.»

«Millega sa kõige suuremad löögid oled teinud? Kividega?»

«Kõige kõvema pleki lööb tõesti nimelt kividega kokku,» kinnitas Kelder. «Võsalõikamine, turbavedu, talvine sõnnikuvedu — nirumast niru, sest kogused on ikkagi mingil moel kontrollitavad. Ei tasu mehi ega masinaid kulutadaagi.»

«Sa kohe nagu uhkustad, et tagantjärele ei saa sinu kivi-
mõbidele enam saba peale astuda?»

«Mis imelikud küsimised need olgu?» pahandas Kelder. «Aga hea küll, võin vastata, ehkki ma ei usu, et sa kursis poleks. Eks kuula, kui lõbu pakub... Meie traktorijaama piirkonnas voolab nagu issanda õnnistus Hallajõgi, teeb igavesti suuri poognaid ja käänakuid. Paiguti on ta kahjuks nigelavõitu, madal ja kitsaski, aga enamasti siiski parajalt kõrge kaldaga, kenasti sügav, siin-seal naeravad vastu põhjatud hauakohad. Milleks väärtuslikku põllumaad või jõeäärseid kenasid luhtasid kokkuveetud kivikarjade kõhu alla jätta? Minu mehed teevad targasti, nemad tõukavad kivid kaldalt vette. Mõistad? Ja mitte üksi minu brigaadis, teistes ka. Traktorikulu ja aja raiskamine on tühisemast tühine, kasu aga mitut pidi suur. Sa ju taipad, jah? Igale küsijale võin käsi südamele kinnitada, et kivid, millede vastu meie kogu hingest võitleme, ei jää sel moel tülinaks jalgu, ei ahmi väärtuslikku mullapinda endi alla kasutuna seisma. Aktides aga torkame kirja kubatuuri, mis meestele korraliku palga väljarehkendamiseks sobilik.»

«Kaval oled,» pomises Kustas, «saatanlikult kaval.»

Kelder noogutas, ta võttis Kustase ütlemist tunnustusena.

«Muidu läbi ei löö,» sõnas ta elutargalt ja lisas usalduslikult: «Olgu sul teada — ka teemeister veab hulga kive oma töö tarbeks minema, siis veel igasuguste trustide autod; paljud, kuhu kive vaja läheb. Ega igaüks minu või mõne teise brigadiri käest küsima tule, ei oskagi tulla.»

«Kolhoosid vaidlevad ka sel aastal ägedalt vastu, aktid on nende arvates jälle ülekohtuselt paisutatud.»

«Miks nad kae alla torkasid?»

«Sina sundisid, mis muud.»

«Ära aja naerma... Kinnitan puhtast südamest — just täpipealt nii palju on kive siin-seal jõe kõrgelt kaldalt alla lükatud ja igasugu juhuslike autode poolt ära veetud, kui kontrollmõõtmiste puhul puudu juhtub olema. Paberid on tipp-topp. Traktorijaam saab iga nõutud rubla kolhoosidelt auka kätte. Kui vaja, kohtu abiga. Targalt teed, kui vanadele aktidele otsekohe seadusliku käigu annad. Vigisevad, aga maksavad!»

«Ilmselt kavatsed samal moel jätkata?»

«On elul midagi viga või? Oleme seni puhtalt välja tulnud, tuleme ka edaspidi. Talve ajame napimate rahadega läbi, kevadel läheb jälle täie hooga lahtil»

«Ikka üks sõhitegemine teise seljas, kas nii?» Kustas tõusis, lõi rusikaga tugevasti lauale. «Aitab! Kolhoose petta ei tohi, kuuled? Inimestel on elujärg ütle mata vilets, meie kahmame

neilt väevõimuga viimase. Olen sul või ööd ja päevad vahetpidamata kõrval, jälgin iga sinu sammu ja sõrmeliigutust. Hoidku sind vanatühi ise, kui midagi avastan!»

«Ahvardama oled üllatavalt kange mees... naerma ajab.»

«Ei, Vidrik Kelder, ma ei ahvarda — nimelt nii ma just teen. Ja esimese vääratuse puhul viskan sind suures kaares traktorijaamast välja.»

«Ära praali, mina vahele ei jää. Soovitan sul minuga kõneldes võimalikult viisakat tooni kasutada, et ma ei solvuks, vali lugupidavad sõnad. Minust paremini keegi nooti ei tunne. Sinusugune jääb alati alla, ära parem häälitse.»

«Jätkub sul aga ülbust,» imestas Kustas vaenulikult.

«Sinu kuppel ei jaksa vist olnud asju kuigi hästi kinni pidada, ah?» tõgas Kelder. «Tuleta meelde, mis aastapäevad lagasi toimus — jäid vägagi lolli olukorda, kui «Sotsialismi Võidus» Kilgi juures kokkuveetud kivide ääres molutasid ja häält katsusid tõsta. Mida sa mulle teha said? Lontisid minema, kõrvad ludus.»

«Kõige lähemal ajal kutsun koosoleku kokku, räägin meeslega avameelselt, paljastan sinu kuriteod. Nad ütlevad sinust lõplikult lahti — alatu kombineerija, nagu sa oled. Petis! Kaabakas!»

«Mehed on minu poolel,» kinnitas Kelder rahulikult ja tundus, nagu poleks ta Kustase sõnu kuulnudki. Ta koguni naeratas. «Meie sinuga kuulume kindlalt kokku, sest meid seovad üsnagi mitmed ühised ettevõtmised. Niisugused, millest sa näiteks rajoonikomitees Pihlakule iitsatadagi ei julge. Kui sa aga inetute väljenduste loopimist ei lõpeta, läheb mul närv väga keerdu ja mina poetan talle ise mõnest meie koostööst.»

«Nimelt?»

«Kas või sinu prouakese ja tite jaoks koleda kiiruga ehitatud luksuslik vannituba, riigi materjalidest ja puha.»

«Uskusin sind ja su libedat juttu, et kõik on seaduseta järgi tehtud; olin neetult lühinägelik. Oma rumaluse eest olen valmis vastutama. Sinuga aga...»

«Jätame sündsusetu süüdistamise,» tuli Kelder üleolevalt vahele. «Veame ühist koormat, Linnupette traktorijaama. Meie praegusel jutuajamisel on tegelikult vaid üks arukas põhjus: mil kombel toimida, kui miski pahandus peaks kaela sadama. Telsisõnu — otsustame, mis on ohu puhul kõige arukam ette võtta.»

«On sul kokkuvõtted tehtud, sügisesed aruandluse dokumendid valmis?» läks Kustas näiliselt teisele teemale.

«Näed,» rõõmustas Kelder, «saabki ilma selle totra rusikatega vehklemiseta. Mida kõvemini meie sinuga käealt kinni hoiame, seda paremini elame.»

«Pärisin dokumentide kohta sellepärast, et sinu küsimus tuleb neil päevil arutusele.»

«Mis jama sa ajad? Jääd tobedasse seisu, sul pole minu vastu ühtegi fakti.»

«On. Ja värske. Selle taga, mida Töldsepp «Kalevipojas» tegema asus, oled just nimelt sina, Kelder. Vallandan sind. Kuulsid? Sinu nurjatused kannan su tööraamatusse sisse, hoia tuseks järgmisele asutusele või majandile, kes sind endale õnnetuseks juhtub tööle võtma.»

Vidrik Kelder mõistis, et midagi head loota ei ole.

«Arvesta, Lokk, mina ei kuku üksi,» hoiatas ta. «Mina ei kukugi. Kuulsid? Tõenäoliselt kahetsed sina pärast kibedamini, kui mina!»

«Minul pole kahetseda midagi. Tunnen rõõmu, kui Linnupette traktorijaam sinust vabaneb. Annan sind kohtu alla, vaat mis!»

«Sinna võid lennata ise, mul ju ka suu põigiti nina all ja mõte ketrab nagu siidi.»

«Kui vaja, annan oma senise rumaluse eest ükskõik kus vastust. Mine ära, Kelder. Asi on otsustatud. Ma ei taha sind enam näha.»

«Kukud ise, kulla härra,» hoiatas Kelder. Ta oli ärritusest lapiline, silmad pilkusid tigevalt. «Kukud palju kõrgemalt kui mina — järelikult saad hulga valusama matsu. Arvesta, ma tõrvan su nime ja teod nii paksult üle, et sul isegi ninaots välja ei paista. Kinnitan, et kõik viimseni on tehtud direktori käsul, direktoriga kooskõlastatult, direktori nõudmisel. Selle kohta olen hoolega papreid varuks kogunud. Mina olen vaid väike sõnakuulelik putukas, kes võimuka direktori ees on sunnitud alati küüru selga tõmbama. Torgid enda arvates küll mind — tegelikult aga kutsud sünged kõuepilved ja ränga müristamise nimelt just endale kukile. Arvesta, et parteipilet ripub sul kaelas nagu pirakas vesikivi. Kui meid koos vette visatakse, jään mina pinnale ja ujun märjaks saamata kuivale maale tagasi — sina aga vajud koos oma kalli kandamiga mulinal põhja, aina sügavamale ja sügavamale...»

«Välja! Mine kohe, või ma...» Kustas talitses end vaevu. Ta lähenes, jäiselt vihkav, raevust kahvatu.

Vidrik Kelder taganes ukse poole. Ta kavatses suuri ähvardusi lendu lasta, aga Kustas Loki otsustavust mõistes kiskus silmad ehmunult pärani ja ruttas komistades minema.

Kustas tardus paigale — ta nägu oli nagu kivist mehel.

Töö ei edenenu, tee mis tahes. Tegelaste repliigid olid kohmakad, kunstlikud. Inimesed nii ei kõnele, tajus Roland selgesti, otsis latusamaid ütlemisi. Ta uuris oma näidendit ikka ja jälle äärmise tähelepanuga, keskendunult, püüdes end igasse kujusse sügavuti sisse mõelda. Kõik on pealtnäha paigas — ekspositsioon loogiline, intriig küpseb ja haagib tugevasti, areneb soovitud suunas — aga õmeti miski lonkab. Milles viga? Võib-olla on tegelaste lavaväline käitumine alles ähmane? Tõsi jah, veel pole nende iga viimane kui liikumine paika pandud, läbi mõeldud. Ehk on küsitavused ja lüngad tingitud just nimelt sellest varjatud tegevusest, mida teatrikülastaja kunagi ei näe?

Roland sasis juukseid ja viskas pliiatsi tüdinult käest. Ei istu, kohe mitte üks raas. Ja üldse sai valesti tehtud, et dramaturgiaga sarved kokku löi. Mis muud kui rumala, päris roheline algaja upsakas eneseimeetlus ja oma kesiste võimete tobe ülehindamine.

Dramaturgia on kõige raskem žanr, kinnitavad teadjad mehed. Oigus! Just nimelt sellepärast hakkaski ta näitemänguga pihta, et oma jõudu demonstreerida — juba ette võidus kindel. Arvas jah, et kõik läheb lausa ludinal, pole muud kui dialoogide rittalükkimise vaev. Tegelikult aga...?

Esimene näidend läks puhtalt aia taha, Sandy Kärp ja Kilustik löid selle kolinal hunnikusse — deklaratiivne, lõdva ülesehitusega, peaaegu et kirjaoskamatu.

Kas see uus siin laual on ikka parem, tasub ta kallal üldse vaeva näha?

On märksa tugevam, kindel, veenas ta ennast. Kõik ongi juba paigas, ainult vägevast lõpupuüanti ei leia kuidagi kätte, mõte takerdub, lahendus sersab kui kännu taga...

Meeleolu on nullis, eks peamiselt see takistabki. Võiks elada lõbusat, kirevat elu, mõllutada kuidas hing vähegi igatseb —

aga suus on kogu aeg mörkjas maitse, hinged tõrge. Ometi sai ennast juba hulga aja eest palgatööst täiesti vabaks tehtud, mittekooresseisulise kirjasaatja staatus ei kohusta peaaegu millekski. Jah, ta on vaba — täiesti vaba mitmes mõttes. Ei naist-lapsi, ei kohustusi; just selline seisund, mida ta igatses.

Roland muigas sapiselt iseenda üle. Ikka ei kõlba, jah? Nüüd tahaksid ilmselt vastupidist — unistad abielu rangidest ja arvad veendunult, et nende rõhumine kaelal, turjal ja rinna-annaks elule mõtte? Ja millest veel ikka see lakkamatu, näriv, rumal valu ja alusetu teadmine, nagu oleks Mari-Elts ainus naine maailmas? Teisi on ometi ka, kümneid ja sadu ja tuhandeid, ja nad pole temast põrmugi halvemad. Vast koguni paremad, kaunimad? Ainult vaata, vali ja võta. Leiad hea ja toreda naise, vast hakkab ka töö lennates edenema? Pole mõtet siin Linnupettel kükitada, end vägisi kirjutuslaua taha sundida — juba ammu on näha, et kobedat näitemängu sellest ei tule.

Koputati. Lühidalt, energiliselt.

Rolandile ei meeldinud ootamatud külalised. Üldiselt polnud tal inimeste vastu suurt midagi, aga hetkel oli parem omaette olla. Tuju on räbal, paistab viimaks väljagi?

Roland kuulis, et tädi ukse avas ja külalise sisse palus. Laskis tal mantli ära võtta. Tulija oli naine. Kes?

Juba lükkas tädi toaukse lahti.

«Palun, astuge aga edasi,» sõnas ta veidi võltsi sõbralikkusega. «Sulle tuli võõras, Roland.»

Tuppa astus hästirõivastatud, tüsedapoolne daam. Helelilla villane, pikkade käistega kleit oli range lõikega, tume rätt kaalus sobis hästi.

Roland tõusis, ulatas kae.

«Vabandage,» sõnas naine, «mul on tööpoolest piinlik tülitada, aga... Grill on minu nimi, Miralda Grill.»

«Kriisa.»

«Roland, peaksid vist tundma — preili on meie alevi juuk-sur,» selgitas tädi. «Ta on sind juba paaril korral otsinud.»

«Jah, vanaproual on õigus,» kinnitas naine ja uuris Rolandit. «Teie ju minu juurde kunagi sisse ei astu.»

«See viga annab parandada,» muigas Roland. «Palun, võtke istet. Saan ma teile millegagi kasulik olla?»

«Täna.» Preili Grill tõstis vaevumärgatava liigutusega kleidi puusade kohalt väheke kõrgemale, istus. Ta silus kor-

raks hellalt oma hõbeblondi, laitmatut soengut ja langetas pilgu.

«Ehk soovite tassi teed, võileiba?» pakkus tädi, uudishimust elevil. «Vast jood sinagi, Roland?»

«Vabandust, mina õhtuti ei söö... hm... Ja loomulikult ei taha ma teha kõige väiksematki tüli, aitäh. Jutt on mul õige lühike, ainult et... äärmiselt intiimne.»

Roland kergitas küsivalt kulme.

«Olen põnevil.»

Preili Grill heitis häiritud pilgu Rolandi tädi suunas, aga kuna vananimene oli end juba kindlalt diivaninurka kuulama sättinud, ohkas ta vaid kergelt. Kas mingi vanamutt juures on või mitte, ükspuha.

«Kuulsin, et käisite mõni aeg tagasi Rootsis,» alustas preili Grill mahedalt. «Küll oli mul kahju, et teie sõidust alles tagantjärele teada sain.»

«Jah?»

«Ma oleksin...» Preili Grill vangutas pead. «Mis ma ometi lobisen, oleksin ja oleksin. Hiljaksjäänud kavatsusest polegi mõtet kõnelda, tõsi?»

«Jah, muuta ei anna enam midagi.»

«Nii see on, nii see on... Te vabandate, mul on keeruline end võõrale inimesele avada. Hulga raskem, kui kodus oledasin.»

«Ilmselt soovite midagi teada sealse elu-olu kohta?» püüdis Roland aidata.

«Nimelt. Täpsemini — ühe isiku kohta. Arvestage, teie vastusest oleneb minu elus väga ja väga palju. Ma pole temast midagi kuulnud, tervelt üksteist pikka aastat on olnud täis teadmatust, muret, närvitsemist... Ta kadus sõja lõpul. Ja ma pole sugugi kindel, et ta Rootsis asub. Ma ei tea sedagi, kas ta üldse enam elavate kirjas on. Üksteist aastat, ja ei ainsatki teadet!»

«Teile väga lähedane inimene?» küsis Roland.

«Väga.»

«Ta teab teie elukohta?»

Preili Grill silmitses Rolandit huviga. Näed, võhivõõras noor mees jõuab jalamaid sama küsimuseni — kontakti kaotanud lähedane sõber ju teab, kuhu endast elumärki saata. Miks Karl ometi ei kirjuta? Aga mida mõtleb see kena ja sümpaatne Roland Kriisa, kui talle tõtt öelda? Ja vanamutt on kindlasti kuulnud hoopis teistsuguseid lugusid, mida sai enesekaitseks

kõneldud, kui teda pikalt teelt ja kaugelt võõralt maalt sõja lõpul sunniviisil tagasi toodi — et peigmees langes Punaarmee, ja tema käis hauda otsimas.

«Minu aadressi pole see isik kunagi teadnud,» vastas preili Grill malbelt. «Meie lahkumine toimus sõjakeerises, vägagi dramaatilistes oludes.»

«Jah, mis parata, eks sõda pööras segi väga paljude elu.»

«Küll on ikka meeldiv, et olud nüüd nii palju muutusid, et vähemalt mõni üksik äravalitugi saab meilt väljamaale sõita,» kiitis preili Grill ja küsis äreva huviga: «Te kohtusite seal mere taga ju ka väliseestlastega, eks?»

«Kohtusin.»

«Palun, kas oli nende hulgas... oh, ma ei sõanda tema nime väljagi öelda, teda pole viimaks enam olemaski... Aga tuleb olla julge, tõsi? Kas te kohtusite juhuslikult ühe härrasmehega, kelle nimi on Karl Lange-Paaver? Palun, püüdke hästi meelde tuletada! Võin tema välimust kirjeldada, ta on tumedate juustega ja...»

Tädi kummardus huviga ettepoole, et Rolandi vastusest midagi kaotsi ei läheks.

«Laske pigem mina räägin teile. Tema tumedad juuksed on nüüdseks tugevasti hõbetunud, aga väljanägemine silmapaistvalt hea.»

Preili Grill kuulas Rolandit sõnatuna ja ta mitte just eriti suurtesse silmadesse tekkis kahtlane läige, nagu oleks varsti pisaraid oodata.

«Karl, mu hea sõber Karl on tõepoolest elus...? Elus?»

«Vähemalt siis, kui mina Stockholmist lahkusin, tundus ta olevat vägagi hea tervise juures.»

«Täna teid, täna südamest... Tegite mulle ääretult väärtusliku kingituse!» Preili Grill ei olnud oma südames siiski päris kindel, kas ta äsjast teadasaamist nii väga hindabki. Karl on elus, kõnnib kenasti mööda Rootsimaad ringi ja pole tema, oma jumaldatud Mirry vastu vähimatki huvi üles näidanud! Hulga romantilisem siiski, kui Karl Lange-Paaver oleks jäljetult kadunud ja just seetõttu ei tule temalt ainsatki kirja. Aga vast ei kirjuta ta, kuna kardab ebameeldivusi temale, Mirryle?

Mirry... kui imearmsalt Karl seda sosistas! Teised ütlevad jäigalt Miralda, Karl aga leidis kauni hellitusnime — Mirryke...

Preili märkas Rolandi pilgus ootust.

«Andke mulle andeks, raiskan teie kallist aega — kuid ma ekslesin viivuks minevikus. Olen vapustatud, õnnelik, julgen jälle loota. Teatud ajajärk inimese elus paneb meid igatsema kunagisi sõpru, püüdke mind mõista. Ta elab Stockholmis?»

«Jah. Heas linnaosas, korter on ruumikas ja luksuslikult sisustatud.»

«Kust te seda kõike teate...? Olete lausa võlur, teie sõnad on imel!»

«Pole siin imet midagi. Suur juhus mängis oma rolli, viis temaga kokku. Käisin härra Lange-Paaveri juures kodus, ta kutsus.»

«Ärge mõistke mind hukka, aga ma pean kõike teadma. Kuidas tema abikaasa välja näeb? Eestlanna? Või koguni rootslane?»

Roland kehtas õlgu.

«Ma pole sellele varem mõelnudki, aga nüüd, kui küsisite — minu arvates on ta põline poissmees.»

«Poissmees...?» kordas preili Grill kui kauge kaja — väga uskuda tahtes ja samas seda mitte julgedes.

«Jah, tundub nii. Igatahes tema juures kodus ei olnud küll mingit abikaasat, ja tagantjärele meenutades ei ainsatki eset, mis viitaks, et korteris elab ka naine.»

«Te olete võrratu,» kiitis preili siiralt, «mul tarvitseb vaid küsida, ja teie vastate kõigele... Milline õnn! Karl...»

Tädi istus nüüd üsna diivaniservakesel, tahtis kangesti midagi öelda, aga Roland andis talle vargsi märku, et pole mõtet. Vastumeelselt jättis tädi omad jutud endateada.

«Tore, kui sain teile heameelt valmistada,» sõnas Roland pisut hajameelselt. Ta mõtted rändasid tagasi hilissuvisesse Stockholmi, sealsete kontumiste ja teravate mõttevahetuste juurde.

«Jätkake oma imedega, anun teid,» sosistas preili vaevakuuldavalt. «Kirjutage mulle paberile tema aadress!»

«Minu võlurivõimed on kasinad,» kahetses Roland, «aadressi ma ei tea.»

«Kuidas siis? Käisite ometi tema juures kodus, nagu ma aru sain?»

«Sõitsime sinna autoga, omapead ei leiaks ma seda kohagi — ei tea ma tänava nime ega majanumbrit.»

«Ah, äärmusest äärmusesse nagu elus sageli. Mida annab mulle teadmine, et Karl on elus ja terve, kui ma ei saa temaga kontakti võtta?»

Roland mõtles viivu.

«Loomaarst Paaver on ju tema vend, kindlasti aitab.»

«Tõpratohter?» Preili Grill naeratas põlglikult, ja hetkeks muutus ta nägu kummaliselt vanaks, aastate jooned olid halasamatult sügavad. «See mees ei poeta sõnagi, ma püüdsin juba varsti peale sõda temalt midagi kuulda. Ta pole pealegi Karli vend, vaid poolvend. Ja mulle jäi kindel mulje, et isegi kui ta Karlist teab, ei julge ta piiksatadagi. Arg, selgrootu mehike. Aga mis temast tahtagi, ta püüab suurt karjääri teha...»

«Mida te silmas peate?»

«Ta on ju mingi saadik, eks? Mina ei tea, kas külanõukogusse või rajooni... ah, need praegused terminid ei hakka mulle pähe, mina ei vaja neid. Igatahes temalt ei saa midagi.»

«Kadunud isikuid otsib minu teada päris ametlikult rahvusvaheline Punane Rist.»

«Karl pole ju kadunud isik, teie leidsite ta minu jaoks üles! Kuidas ma saaksin talle endast teatada...?»

«Saatke kiri Stockholmi, sealse Eesti Maja aadressil. Rootslased on ääretult korrektsed, ta saab teie läkituse kindlasti kätte.»

«Arvate...?»

«Olen selles veendunud.»

«Kas kohe sulaselges eesti keeles?»

«Õigem oleks aadress kirjutada rootsi või saksa keeles.»

«Jah, seda ma teen, juba hommepäev. Ei, veel täna!» Preili Grill tõusis, ta põsed õhetasid ärevusest. «Jään alatiseks tänuvõlga, teiepoolne kingitus on hindamatu väärtusega. Täna teid!»

«Loodan, et saate õige pea vastuse,» sõnas Roland ja kummardus kergelt.

«Elu on pikk ja keeruline, vast ehk suudan mina kunagi midagi teie heaks teha...?»

Roland aitas esikus preili Grillile mantli selga, avas ukse. Väljas oli vahepeal jõudnud minna õige pimedaks.

«Soovite, et ma teid saadan?» pakkus Roland.

«Ei, tänan. Mul on palju mõelda, ma lihtsalt pean üksinda olema. Ja mina pimedat ei pelga, meie armas Linnupette alev on maailma kõige rahulikum paik. Siia võõraid ei tule, iial ei juhtu midagi ebameeldivat. Head öhtut, ja tänan veelkord. Elage hästi!»

«Aitäh, teie ka.»

Preili Grill sammus mööda aiateed väravani, pöördus tänavale jõudes paremale ja kadus õige pea silmist.

Roland läks aeglaselt tuppa tagasi. Tädi oli tal tihedalt kannul, suu kiskumas nutukõveraks.

«Küll on otsata valus, et mul enam Ennu pole — ja see on puha Lange-Paaveri süü...» Pisarad jõudsid kohale ja Rolandil oli kahju, et ta lohutada ei suuda. Poeg üles kasvatada ja temast ilma jääda on talumatult raske. Tegelikult on Enn siiski olemas, ainult et elab kaugel, kah Stockholmis.

«Miks sa selle mõtte juures nii kaljukindlalt kinni oled, et Lange-Paaver halba tegi? Sõjamõll kiskus lõpujärku ja Enn mõistis, milline saatus teda siia jäämisel ootab. Kas pikk Siberisõit, rängad vangipõlvevintsutused oleks parem olnud? Tal oli ainult kaks võimalust — kas ida oma sunnitöölaagritega või lääs, vaba inimese elu.» Roland võttis tädil ümbert kinni, kaitsas teda hellalt. «Peaksid Lange-Paaverile tänulik olema, et ta Ennule oskas Rootsi minekul abiks olla. Poiss elab seal kui vanajumala seljataga, nägin oma silmaga — ja olen sulle temast vist küll oma kümme korda jutustanud, tõsi?»

«Seda jah, kõik on õige, aga... Kinnitasid tõemeeli, et ta mind vaatama tuleb. Ma uskusin, muudkui ootan. Kuu läheb kuu järel... Süda ütleb, et minu silmad oma poega enam iial ei näe.»

«Eksid,» vaidles Roland ja püüdis anda häälele hästi usutavat kõla. «Enn tuleb kindlasti, mingu kaua tahes.»

«Mingu kaua tahes?» kordas tädi mõtlikult. «Ära unusta, Roland — olen oma eluaastatega juba ammu sealmaal, et pikaks ootamiseks päevi ei jätku...» Eaka naise silmad olid väga nukrad.

Tuulesellid möllasid täna eriti ulakalt, sikutasid räästa kallal hooti nii ägedalt, nagu tahaks hütilt katust ära kergitada. Jämeda vihmaga segi langes laiu räitsakaid, aeg-ajalt paiskas nagu kellegi pahur käsi neid vastu akent; laisalt vajusid nad klaasil allapoole.

Küdeva ümmarguse raudahju uks lõgises tormipuhangutega ärevalt kaasa, äge rajukeerõ löi jälle paraja pahvaku suitsu sisse. Ahjuukse vahelt limpsas koguni paar pikka leegikeelt ümbrust haarama, peotäis sädemeid kaasas.

Mart Pargas tõusis torisedes istuli. Põrandal oli prahti ja

laastupuru ohtlikult palju, juba järgmise tormaka iliga võib sädemesületäis selle segaduse sekka paiskuda — hakka veel viimaks tuletõrjujat mängima.

Ta otsis nurgast väikese nudiks kulunud harja, mille käepidet koer kutsikapõlves oli hoolikalt närinud. Harjavarv tundus ebameeldivalt okkaline. Aga kühvel, kus see peaks pesitsema?

Põrandal vedeles hulk pudeleid, igasugu kolu, paar kasti ja tühi toidukorv. Eks katsu selle segaduse seast midagi üles leida! Siiski, seal see kühvliniru kükitaski — roostene, sakiliseks kulunud esiservaga, saba lõmmi astunud.

Mart viskas kühvli ja harja ahjusuu ette. Mitte ei viitsi koristama hakata! Pole see pahn siin enne tuld võtnud, miks peaks ta siis just täna põlema minema? Mittemidagi-tegemisest pesitses kontides nii ülesaatmatu laiskus, et vaevu viitsis koikuservale istuda. Heidaks uuesti siruli?

Selg ja küljed on juba ammu loperguseks pikutatud, ta on püüdnud vahelduseks koguni kõhuli olla. Enam ei oskagi mingit vastuvõetavat pikaliolamise moodust välja mõelda. Aga püsti seista või istuda on kah rumalus, kui vedelemiseks aega küllaga käes.

Aastaid oli ta igatsenud, et poleks vaja hinge seeshoidmiseks vahetpidamata rabelda. Unistas sageli, kui imeilus oleks lesida terve nädal järjest, esmaspäevast järgmise esmaspäevani. Ei, seda oleks narrikt vähe — parem kuu aega ühel küljel, teine kuu teisel, kolmas päris ristseliti. Aina mõnuleks madratsil, ja kui keegi toidu suhu torkaks, ei tõuseks isegi istuli.

Nüüd on tal mõnda aega tööpoolest see igatsetud voli käes, aga juba ammu on selge, et pole maapeal vastikumat asja kui voodis külitamine. Ootamatult sülle kukkunud heaolu on tege-likult täiuslik — ei küttemuret ega toidupuudust, ei südamevalu tehtud või tegemata pattude pärast, ei tagaajamise ohtu. Ela kui kuninga kass — maga kahe kasuka vahel, söö või sula searasva ja leiba. Lase päevadel pehmelt õhtusse veereda, ilma et kõrt kõveraks teed. Maru, eks?

Liiga palju head rikub inimese väga kergesti ära, leidis Mart. Muudab virisejaks, hakkad vägisi kõige tõeada peale nina kirtsutama.

Ole tänulik, mees, manitses ta ennast. Tee sügav kummar-
dus vähemalt kolm korda päevas iga ilmakaare suunas! Viimaks ometi ulatas saatus sõbralikult kätte, esmakordselt elus.

Legi seda ütle mata parajal hetkel, ta oli ju äärmiselt lootuse-
tus seisus, lindpüü.

Jah, kui Kivikuningas ähvardas teda rahavarguse pärast maha lüüa, tundis ta iga üksiku ihuliikmega, et see pole pal-
jas ähvardus. Tõdsepp oli metsikult vihane, esimesel võima-
lusel oleks ta selle ütle mata inetu teo ära teinud — Linnu-
petelt tuli surmahirmus põgeneda. Sellise toorest jõudu ja
marukurjust silmini täis peletise vastu ei suuda harilik inimene
ennast iial kaitsta. Suure rahasumma kaotamine ajas sul
meeleheitele, see omakorda annab rusikale koletu löögijõu...

Mart kuulas tormivihinat, keeras end vahelduseks külili ja
mõttles kahjutundega, et temast pole meest ennast jõuga
kaitsta. Millegipärast on antud ta ihule liiga kitsalt pikkust
ja kätele narrikt vähe rammu. Üldse on ta lootusetult kõhetu
ja läbinisti nigelapoolne välja kukkunud. Häälgi on ebameel-
divalt kähe ja ägestumise puhul kisub hädiselt peeneks, ehkki
ta üksvahe lausa harjutas end kõnelemise võimalikult madala,
mehise tämbriga. Ja veel — nagu nuhtluseks on nägu kirja-
tud hulga tobedate tedretähtedega. Milleks! Talvel kahvatavad
tähekribalad väheke heledamaks, kevadel aga esimese päike-
sega on lõust jalamaid kirju nagu tedremuna. Miks on just
tema ihulise oleku peale kõik sihukesed hädad lahti lastud ja
paika pandud? Miks ei võiks ta olla hästi pikka kasvu, laia-
õlgne, ilusa klaari näoga, kandilise lõuaga? Miks ei ole temal
tugevaid, lihaselisi käsivarsi, nagu teistel noortel meestel?
Nüüd isegi kõige suurema kuumaga ei julge särkigi seljast
maha ajada, kuna kitsaste kondiste õlgade küljes ripuvad min-
gid hallikasvalged, kõhetunud, haledad sorakad, mis aupärast
peaksid olema meesterahva jõulised käed.

Mart ohkas, kratsis hajameelselt selga. Äkki just sellepärast
hakkaski vargile ja kõiksugu muude mustade värkidega tege-
lema, et ta nii vusserdi on välja kukkunud? Tont teab... Emal,
nii palju kui ta teda mäletas, polnud väga vigagi. Jah, oli tõtt-
õelda üsnagi nägus naine. Mis imelik vaimustus talle küll
peale tuli, et tema isaks sihukese alamõõdulise valis? Selles ei
kahelnud ta sugugi, et ta just nimelt oma isa moodi on, ja
ei osanud ema halba maitset ära imestada. Kas kedagi etemat
sis tõesti silmapiiril polnud? Vaese kesel olid mehiste kavale-
ride osas näpud ilmselt päris põhjas, kahju küll. Targem
olnuks tal siiski mõnda aega oodata, aga mitte esimese ette-
sattujaga hakata... Ah, hilja manitseda. Ema on ammu ilus
valgete tiibadega ingel, oma isa pole ta aga iial näinud — ja

tundub, et küllap emagi seda haledat meheroju kohtas vaid üheainsa korra elus.

Tuul mõiratas ootamatult valjusti, tõmme ahjus lõi tagurpidi käima ja hulk sädemeid koos suure tiheda suitsupahvaku ja tulekeeltega paiskus ahjusuu vahelt laia lehvikuna välja.

Suits ei jõudnud veel hajuda, kui põrandal tuleleegike mängema hakkas. Haaras vallatledes helevalge, kenasti keerdunud kuiva laastu, silitas seda siuhti, puudutas kärmesti tohutükke, ja kõik nad süttisid rutates, otsekui üksteise võidu, tuli lahvas suureks.

Mart kargas ainsa hüppega üles, silmad suitsust kibevesised. Onneks oli kühvel käeulatuses, hari aitamas ja kiiresti rändas tulepessa ahju. Ta pühkis suuremad tulehakatised, prahid ja puutükid kokku, saatis needki tulle. Alles siis märkas, et ta peaaegu vahetpidamata köhib ja et põsed on vingupisaratest märjad.

Ruttu uks lahti!

Ta hingas paar sügavat sõõmu ja äigas varrukaga pahaselt üle nāo. Milleks küll peab inimesele igasugu hädasid uksest ja aknast, kogunisti ahjusuust kaela sadama...?

Kett kõrises, suur hundikoer ronis kuudist välja ja vaatas rõõmsalt Marti. Liputas igaks juhaks paar jõnksu sabagi, et oma lugupidamist rõhutada. Kuna temast välja ei tehtud, tõmbas ta otsmikule kortsud ja jäi küsivalt vaatama, saba vajus aeglaselt sorgu. Midagi on viltu?

Mart märkas koera tõsist olekut ja mõtles taas imetlusega, kui targad on loomad. Nemad Robiga elavad kahekesi koos alles napilt kuu aega, aga juba on loomahingele kõik selge. Tunneb eksimatult, kui ta on heas tujus — Robi hüppab siis lausa nelja jalaga paiga peal õhku niipea, kui uksele tulla. On aga meeolelu kesise poolne, jääb koer vaikselt seisma, ei liputa sabagi. Ja lausa uskumatu, ta oskab sel puhul vedada otsmikule, õigemini pealaele, sügavad murekortsud. Arusaamatu!

«Robi, sõbrake...» Vaatamata pahurale, lõrtsisajusele ilmale ja tugevale tuulele läks Mart särgiväel, nagu ta oli, tema juurde. Silitas koera ja ta tänulikku pilku nähes tundis jälle vastupandamatut soovi Robi oma juurde sooja viia. Peremees oli selle aga karmilt keelanud, tema ütlemist mööda on koera töökohaks õu. Tal on ju varandus valvata! Toas põõnutaks niisama, silmad mõnusalt poolkinni, ega liigutaks võib-olla kõrvaotsagi, kui mõni varganägu peremehe vaevaga varitunud materjalidele käed külge ajab.

Muldugi võiks salamisi üle keelu toimida ja Robi aeg-ajalt lüppa võtta, aga tark see tegu poleks. Peremees tuleb erinevatel kellaaegadel, vahel vägagi imelikult päris tintmustas pimeduses või jälle hommikul nii häbemata vara, et öö pole veel üldse otsa saanud. Sellepärast ei julgegi koera kunagi uberikku viia. Ta käib ise tihti Robi juures, istub putka kõrval pakul ja ajab juttu.

Koer tõusis tagajalgele, pani esimesed käpad Mardi õlgadele ja kummardus veidi allapoole, kuna oli Mardist pikem. Oma suure sõpruse tõendamiseks tuli tingimata Mardi põske lakkuda. Soe, veidi kare keel libises meeldivalt üle nāo — ja Mart omakorda hoidis Robil tugevasti ümbert kinni, sasis ta tihedat kasukat. Siis jooksis ta majja ja tõi koerale paraja kondipöraka. See pidi küll homseks jääma, aga Mart lõi mõttes käega. Ilm nii nāru, las Robi tunneb vähemalt heast nokitsemisest mõnu.

Koer ronis tänulikult saba liputades kuuti, kont hambus ja Mart kiirustas tagasi ulualla. Puhh, külm jõudis pugeda päris seljarootsuni... hea, et ahi nii kārts kuum on! Tore, hubane ülemine.

Oli tõepoolest eriline õnnepäev, mil ta suures viletsuses oma praeguse peremehega kokku sattus. Linnupettelt tuli ju tormata pugeda, võimalikult kaugemale Tõldsepa eest. Sai redutunud küünides, hiilitud ettevaatlikult metsaveeri pidi. Heinaküürid jäidki pelgupaigaks, ainult et mida edasi, seda kõhnemaks kulus väike rahakõpik, mis tal viimasest palgast veel alles oli. Juba tuli sügis peale, vilude tuulte ja pikkade vihmadega. Mis saab siis, kui pärale jõuavad talvetuisud...?

Murelikuna istus ta tollel õnnepäeval mingis väikeses maa-õöklas ja mõtles pingsalt, mil kombel elu edasi veeretada, kuhu varjule pugeda. Ofukord on kõike muud kui roosiline!

«Tohib ehk platsi võtta?» küsis keegi energiliselt.

Mart kohkus. Esimene mõte — põgene, see on miilits!

Ta vaatas areldi üles. Laua ääres seisis suur turske mees. Seni oli ta istunud eemal akna all ja hajameelselt välja vaadanud. Miks ta nüüd siia tuli?

Mart kobas ta pilguga kiiresti üle. Ei, seda tõugu isand see onneks ei ole, kes nüüd kohe ütleks, et Martin Pargas, seaduse nimel võtan ma teid pikemaks ajaks riigi hoiule ja ülalpidamisele.

«Kui teile nimelt see laud meeldima hakkas, olge lahke.»

Mees istus. Ta uuris Marti, viskas küsiva pilgu poolikule teeklaasile, kus jahtunud lurr joomist ootas.

«Ega sutsu kõvem eine vist liiga ei teeks? Sööme midagi?»

Mart noogutas nii kannatamatult, et tal endal piinlik hakkas.

Mees tellis parajad portsud praadi ja uut kanget kuuma teed.

Ettekandjal näis aega laialt käes olevat, kuigi Mart teda lausa hüpnutiseerida püüdis — kiiremini, kiiremini!

Naine lonkis puhvetisse, keeras selja saali poole, toetas oma pehme laia ahtri vastu letti ja hakkas sahtlist õngitsetud ajakirja sirvima. Kaua ta seal ometi mõtleb lõsutada?

«Oled kangesti kahvatu, noormees,» sõnas võõras asjalikult.

«Jah, tean. Kahvatu jah.»

«Viibisid vist kaua mõnes suures kroonu majas? Seal on väikesed aknad, sattusid ehk allapäikest kambrisse? Tuled otse sealt, mis?»

Mardil käis südamest läbi ebameeldiv jõnksatus. Miks see mees sihukesti inetuid värke oletab? Kas tal on tõesti ärakaranud sunnitöölise nägu peas? Ei või olla, ei.

«Eksite, sealt ma küll ei tule. Teen kõik, mis võimalik, et sinna mitte kunagi sattuda.»

«Millest siis see paha näovärv?»

«Mul on mingi sisemine viga.»

«Midagi tõsist või?»

«Tohtrid seletavad minu hallivõitu nägu sellega, et...»

Mart võpatus. Sööklasse tuli miilits — vormis, erksa vaatamisega noor mees. Mart ei saanud temalt silmi lahti. «Tohtrid ja... mulle soovitati...»

Ka mees heitis pilgu miilitsa poole.

«Vormikandja lõi jutu kergelt segi, mis? Ilmaaegu, see on autoinspeksiooni poiss.»

«Jah, näen küll.»

«Hingeke pole vist kõige puhtam, mis?»

«Miks te nii...? Pole mul ei autot ega tsiklit, pahandused RAI-meestega jäävad iseenesest ära.»

Ometi viimaks jõudis ettekandja kohale. Rasvased seapraeviilud inetult kollakate, teravhapult lõhnavate kapsaste ja vesise näoga kartulitega oli Mardile rohkem kui kuninglik roog. Miilitsa üle ehmunine vajus kus see ja teine inspeksiooniga pole tal tõesti midagi klaarida. Mart pani aplalt noa-

1000
kähvi mangu, sest keskpaik oli viimastel päevadel aina tigemalt märku andnud, nõudis mehiste laadimist.

Söödi vaikides. Mart oleks tahtnud taldriku hoolikalt puhata lakkuda, toit oli tema arvates sedavõrd hea ja seda oleks võinud olla vähemalt poole rohkem. Imelik, võõras mees ei söönudki kõike ära...? Lükkas taldriku eemale, tõmbas aurava teeklaasi lähemale, puudutas huultega ettevaatlikult selle serva, puhus, rüüpas lonksukese.

«Meil jäi ennist vist tervisest kõnelemine pooleli. On midagi tõsist viga või?»

«Ei, tõsist mitte. Aga oma eelmiselt töökohalt tulin küll tervise pärast ära.»

«Nii ränk oli leiba teenida? Kohe päris labidatöö peal?»

«Ei, töötasin traktoristina. Aga raputas hirmsasti, vahetpidamata ole suitsu ja vingu ja koleda mürina käes... See amet ei hakka minu kondi ega hingega kuidagi kokku.»

«Traktoristidest on ju kibe puudus, kas tõesti lasti lähedalt tulema?»

«Seda just öelda ei saa. Olin neil üks paremaid mehi, ei joo ega midagi, väga täpne distsipliinipidaja...» Mart kaalus kiirelt, kuidas jätkata. «Tulin vägisi ära. Inimesel on ju ometi õigus enda eest hoolt kanda, oma tervise nimel kas või kõrgemale ülemusele vastu hakata? Kavatsen otsida mingi väikese vaikselt töötava. Elan oma pool aastakest hästi rahulikult, tervis läheb kindla peale jälle korda.»

Mees uuris Marti veelgi tähelepanelikumalt kui seni.

«Ah et tulid ise ära, ja vägisi? Tagasimineku tahtmist eriti pole?»

Mart krimpsutas põlglikult nägu.

«Oldsegi mitte.»

«Siinkandis sugulasi on?»

«Ei siin ega mujal. Üksi maapeal kui linnuke oksal,» vastas Mart puhtsüdamlikult. Mehele näis see meeldivat.

«Nii et selles piirkonnas pole tõesti kedagi?»

«Otlesin juba — ei ole mul üheski piirkonnas mitte kedagi,» kinnitas Mart yarmalt ja ootas huviga, millise pakkumise teine teeb. Miks muidu küsimusterodu?

«Nii-nii...»

«Mul pole ei tuttavaid ega sõpru,» lisas Mart. «Olen kole kinnise iseloomuga, väga väikese jutuga. Võõrastan, jutt ei jookse...» Ta taipas, et praegune sõnaohtrus ei käi erakuna elava inimesega päriselt kokku ja jäi kähku vait.

«Aga traktorijaamas on ju rahvast palju?»

Mart noogutas tagasihoidlikult.

«See oligi peamine, miks ma ära tulin.»

«Missugusest traktorijaamast?»

Mart kaalus hetke. Pagan, ainsatki õige kauget kohanime ei tulnud nii äkitselt meelde, tee mis tahad. Kui vastusega viivitamine juba kahtlaselt pikaks kippus, pomises ta:

«Siit õige tüki maa taga... Otepäält.»

Mees jäi vastusega vist rahule.

«Nii et ikka tõesti vaba? Mul oleks väike seft.»

Mart kergitas ükskõikselt kulme, hing ärevil. Ehk kukub midagi sülle? Saaks ometi kuhugi vaiksesse urgusse peitu pugeda? Hulkuda enam ei julge, küllap ta kui rahavaras on kuulutatud tagaotsitavaks. Vahelejäämine on käega katsuda ka selle pärast, et millest sa hing elad. Kuhugi tööle pakkuda ennast ei saa, kui aga eluvaimu seeshoidmiseks sirutad käe toidupoolise järele, ja endal pole taskus raha lõhnagi, kõlisevad vangirauad varem-hiljem kindla peale. Ei taha vanglasse, mitte kuidagi ei taha!

«Tuleks elada mõnuses väikeses majas, kütta ahju, vaadata aknast välja, süüa õues ketis olevat koera — ja olla tähelepanelik.»

«Tähelepanelik?» kordas Mart huviga, süda suurest rõõmust pekslemas.

«Jah. Tegemist on laoga. Defitsiitse kauba laoga.»

«Ehitusmaterjal?»

«Nimelt. Kas noorhärja tahaks ehk valvuriametit proovida? Väga prisket palka ma lubada ei saa, mul on kavas vägev häärber püsti panna ja iga tubla seetõttu arvel. Aga korrallikuks ninaesjeks muidugi jätkub, seda luban. Ja koera tuleb kah hästi toita. Ma ise toon moona kohale, teie kahekesi olete kindlalt paigal ja valvate.»

«Nii et mul pole vaja isegi poe vahet käia?» imestas Mart ja oli ülimalt rahul. Mida vähem kusagil nägu näidata, seda parem!

«Kordan: minupoolne tingimus on, et mitte üks samm kuhugi. Nõus?»

«Nõus.»

«Saad kohe ametisse astuda?»

«Minuti pealt.»

Mehel oli söökla ees furgoonauto. Ta jättis Mardi kabiini ootama, võttis laastudest pununud kõhuka korvi ja läks üle tee

kauplusse. Kui ta sealt mõne aja pärast väljus, oli juba eemalt näha, et korv on omale kopsaka sisu saanud, tundus lootusrikkalt raske.

Sõideti paras hulk kilomeetreid, enne kui asfaldilt ära keerati.

Külavahetee muutus järjest räbalamaks, auklikumaks; tuli loksuda õige pikalt. Lõpuks pöörati peaaegu et jalgrajale. Nii kaugele, kui silm ulatas, laius süngeilmeline mets. Palju oli jalal surnud puid, ridamisi oli neid ümber kukkunud ja kõduhenud, kaetud oksarisu ja samblakorraga, siin-seal rippusid suured rebenenud ämblikuvõrgud. Ei ainsatki elamut kumbagi kätt, ei ühtki kitsukestki rada kõrvale pööramas, mis lootust annaks, et kusagil on inimesed ja kodukolle.

Õige tüki aja pärast jõuti väikesele lagendikule.

«Siia kerkib õige pea uhke elumaja ja kenad kõrvalhooned,» sõnas peremees. «Kogun vajaliku materjali viimse jupini kokku, siis ei teki hiljem tööseisakuid.» Ta heitis Mardile riivamisi pilgu.

Mart tegi osavalt näo, et usub. Ei ehita siia viimasesse pärapõrgusse ükski mõtlemisvõimeline inimene endale eales kodul surnud mets ja inetu tihnik ei ole mingi ihaldusväärne ümbrus, ja lähikonnas vähemalt kümne-viieteistkümne kilomeetri raadiuses polnud ilmselt ei talusid ega üldse inimehingegi. Uskumatu, et nii hullusti üksildast, kõigist unustatud paika eestimaal üldse olemas on! Aga näe, õnneks on...

Tumeda seljaga hundikoer jooksis pika traadi külge kinnitatud keti otsas edasi-tagasi, kilkas kutsika kombel marurõõmsalt ja õige heledalt, kuigi oli suurt kasvu ja pidanuks jämeda häälega haukuma.

Mees silitas teda, rääkis midagi vaikselt — ja koer heitis kuulekalt kõhuli, pani koonu käppadele.

Mart uuris ümbrust. Kuudist veidi eemal võsa ääres seisid mahukad kastid, eterniitplaadid märja vastu kaitseks peale laotud. Samas kõrval oli suur virn punaseid katusekive, edasi hulk harjakive. Kärgetelliseid oli vist alles hiljuti toodud, need olid riita ladumata. Ilmselt kiiruga kokkulöödud katusealune hoidis oma tiiva all mitmeid väiksemaid kaste ja pruuni jõupaberisse mähitud, nõõriga hoolikalt köidetud pakke. Kavalalt leitud laoplatš, imetlusväärne! Ja kindla peale üsnagi valgustartev.

Peremees oli rahul, et Mart midagi ei pärinud.

«Nagu näha, oled tõesti vähese jutuga,» kiitis ta. «Mina ei

küsi, miks sa sealt... hm, ütleme pealegi, et Otepäält jalga lasksid. Ei taha ma täpseid kohanimesid teada ega midagi. Ja sina ära kah uuri. Võõrad peleta minema. Ässita või koer kallale, kui mõni jultunud tüüp tülikaks muutub. Kaup võta vastu, kui tullakse sama autoga, millega siia sõitsime. Pea meeles, ainult selle masinaga. Pole oluline, kas mina kaasas olen. Välja aga ei anna sa siit omapead tikuotsa kah mitte, mõistad?»

«Võtan teadmiseks.»

«Ja veel — nuhkida ei soovita, kaste lahti kangutada ei luba. Märkan kohe, kui oled urgitsenud. Mida vähem tead, seda parem su enda tervisele.»

«Sain aru, boss. Ainult et...» Mart kõhkles, aga kuna mees julgustavalt noogutas, küsis ta huviga: «Ma ei jõua ära imestada, kuidas te oma väärt materjalid minu, võhivõõra kätte usaldate? Ma võin siit ju tont teab mida pihta panna.»

«Arvad? Palju sa kärgtelliseid käeotsas ära kannad? Või kõnnid katusekivi seljätäiega paarikümne kilomeetri taha, et neid seal maha ärida? Kui suure lademe sa eterniitplaate kaenlasse tarid, et saaks siit ilmatuma kaugel rahaks teha? Ei, seda muret mul pole. Ja mis kõige tähtsam — minu meelest näed just täpselt nii välja, et pikka aega pole sul isu kohata ainatki hingelist. Ei ole minu asi, kui kriim taak sul kukil on — aga paremat paika varjul olemiseks sa vaevalt leiaksid. Silmad on sul erksad ja arukad, taipad lennult. Selge see, et ma ükskõik kelle kätte oma vara ei usalda. Ja koera ka mitte. Tule, teen sind temaga tuttavaks.»

Koer kuulas peremeest ja istus vaikselt, kuigi tahtnuks ilmselt vastu hüpata, võõra peale kurjalt haukuda.

«Robi, see on oma,» ütles mees talle toonil, nagu kõneleks inimesega.

Robi vaatas oma tarkade pruunide silmadega Mardile tükk aega otsa. Mardile meenus tore pikakarvaline Kaaru — vahva sõber kaugel Sabata külas, Laagri-peres. Kaarule sai lubatud õige pea tagasi tulla. Eks loomahing nüüd ootab, igatseb ja mõtleb, miks ta küll sõna ei pea.

Mart naksutas keelt, nagu ta alati Kaaruga vesteldes tegi, ja pilgutas Robile kavalalt silma. Koer pani pea kergelt villu ja hakkas ettevaatlikult, umbusaldades tasapisi saba liputama. Mart sirutas Robile käe.

«Tere, mina olen Mart.»

Koer kõhkles viivu, tõstis siis käpa ja torkas selle Mardile

hõlku. Ta oli sealjuures nii aruka ilmega, et Mart polekski arsti imestanud, kui koer talle oleks öelnud:

«Tere jah, mina olen Robi.»

Peremees tõstis autost maha toidukorvi, ulatas selle Mardile.

«Ninaesine teile mõlemile,» sõnas ta ja sammus ees kuuri poole, mis samas veidi kühmutõmbununa kükitas. «Vaata oma palee üle.»

Osmik oli väliselt õige viletsake, seinad tundusid hõredad ja Mart ei osanud arvata, kuidas talvel sellises saras hing sees seisab. Külma lööb ta siin seitsmeks tükiks!

Heest näis asi toekam — seinad olid tep-plaatidega üle löödud, maas vedeles hulk klaasvatti.

«Kui vilu hakkab, topi praod kinni. Aega on sul selleks üheksa palju.»

Ruum oli kõle, röske, külm. Peremees tõmbas raudahju ukse käsitult lahti, haaras maast peotäie laaste ja pilpaid, leidis nurgast paar ajalehte. Niiske paber ei tahtnud süttida, aga kui lõpuks kuidagimoodi tuld võttis, ei pidanud enam kaua ootama, puupraht hakkas kärealt leegitsema. Veel pilpaid peale, siis paar kopsakamat halgu lisaks, ja juba laulis ahi mõnusat küdemiseviisi.

Mart hindas oma uut elupaika. Väike ja vilets, aga kenasti omaette. Mis sellest, et rõõmsalt räpane. Ega traktorijaama ohiselamu kah luksusega silma ei paistnud. Sealgi olid viimseini äratallatud koikud, põrandal igat sorti sodi lausa lademes, tühjad pudelid jalus kolisemas, laud söömaegade jäämustest alailma räämas.

«Kuhu see läks, kes siin seni elas?» päris Mart, uuris hallitanud leivakannikat igerikul laual.

«Pole tähtis,» vastas peremees pahuralt. «Nimetasin, et ära midagi päri, mina sulle aru andma ei hakka. Oli kokkulepe?»

«Just nii, boss.» Pole tõepoolest tema asi, mis või kes või kuidas. Ta kiikas nüüd toidukorvi poole, hindas pilguga selle sisu. «Ma ei oska öelda, kaua me Robiga sellest saame. Ega te äkki ei unusta, et siin kaks hingelist iga issanda päev närimist vajavad?»

«Loomulikult mitte.» Mees muutus veidi pehmemaks, koguni naeratas. «Arvesta, üldiselt pole ma suurem asi inimene, kuid loom armastan väga. Robi oli mul varem kodus, ja kuramuse kahju on teda siin pidada, aga olukord nõuab. Nii et sinu võin ehk unustada, oma koera mitte mingil juhul. Te valvate kui

küsi, miks sa sealt... hm, ütleme pealegi, et Otepäält jalga lasksid. Ei taha ma täpseid kohanimesid teada ega midagi. Ja sina ära kah uuri. Võõrad peleta minema. Ässita või koer kallale, kui mõni jultunud tüüp tülikaks muutub. Kaup võta vastu, kui tullakse sama autoga, millega siia sõitsime. Pea meeles, ainult selle masinaga. Pole oluline, kas mina kaasas olen. Välja aga ei anna sa siit omapead tikuotsa kah mitte, mõistad?»

«Võtan teadmiseks.»

«Ja veel — nuhkida ei soovita, kaste lahti kangutada ei luba. Märkan kohe, kui oled urgitsenud. Mida vähem tead, seda parem su enda tervisele.»

«Sain aru, boss. Ainult et...» Mart kõhkles, aga kuna mees julgustavalt noogutas, küsis ta huviga: «Ma ei jõua ära imestada, kuidas te oma väärt materjalid minu, võhivõõra kätte usaldate? Ma võin siit ju tont teab mida pihta panna.»

«Arvad? Palju sa kärgtelliseid käeotsas ära kannad? Või kõnnid katusekivi seljataiega paarikümne kilomeetri taha, et neid seal maha ärida? Kui suure lademe sa eterniitplaate kaenlasse tarid, et saaks siit ilmatuma kaugel rahaks teha? Ei, seda muret mul pole. Ja mis kõige tähtsam — minu meelest näed just täpselt nii välja, et pikka aega pole sul isu kohata ainatki hingelist. Ei ole minu asi, kui kriim taak sul kukil on — aga paremat paika varjul olemiseks sa vaevalt leiaksid. Silmad on sul erksad ja arukad, taipad lennult. Selge see, et ma ükskõik kelle kätte oma vara ei usalda. Ja koera ka mitte. Tule, teen sind temaga tuttavaks.»

Koer kuulas peremeest ja istus vaikselt, kuigi tahtnuks ilmselt vastu hüpata, võõra peale kurjalt haukuda.

«Robi, see on oma,» ütles mees talle toonil, nagu kõneleks inimesega.

Robi vaatas oma tarkade pruunide silmadega Mardile tükk aega otsa. Mardile meenus tore pikakarvaline Kaaru — vahva sõber kaugel Sabata külas, Laagri-peres. Kaarule sai lubatud õige pea tagasi tulla. Eks loomahing nüüd ootab, igatseb ja mõtleb, miks ta küll sõna ei pea.

Mart naksutas keelt, nagu ta alati Kaaruga vesteldes tegi, ja pilgutas Robile kavalalt silma. Koer pani pea kergelt villu ja hakkas ettevaatlikult, umbusaldades tasapisi saba liputama. Mart sirutas Robile kae.

«Tere, mina olen Mart.»

Koer kõhkles viivu, tõstis siis käpa ja torkas selle Mardile

pihku. Ta oli sealjuures nii aruka ilmega, et Mart polekski arsti imestanud, kui koer talle oleks öelnud:

«Tere jah, mina olen Robi.»

Peremees tõstis autost maha toidukorvi, ulatas selle Mardile.

«Ninaesine teile mõlemile,» sõnas ta ja sammus ees kuuri poole, mis samas veidi kühmutõmbununa kükitas. «Vaata oma palle üle.»

Õsmik oli väliselt õige viletsake, seinad tundusid hõredad ja Mart ei osanud arvata, kuidas talvel sellises saras hing sees seisab. Külma lööb ta siin seitsmeks tükiks!

Keest näis asi toekam — seinad olid tep-plaatidega üle löödud, maas vedeles hulk klaasvatti.

«Kui vilu hakkab, topi praod kinni. Aega on sul selleks ülearu palju.»

Ruum oli kõle, röske, külm. Peremees tõmbas raudahju ukse kärsitult lahti, haaras maast peotäie laaste ja pilpaid, leidis nurgast paar ajalehte. Niiske paber ei tahtnud süttida, aga kui lõpuks kuidagimoodi tuld võttis, ei pidanud enam kaua ootama, puupraht hakkas kärealt leegitsema. Veel pilpaid peale, siis paar kopsakamat halgu lisaks, ja juba laulis ahi mõnusat küdemiseviisi.

Mart hindas oma uut elupaika. Väike ja vilets, aga kenasti omaette. Mis sellest, et rõõmsalt räpane. Ega traktorijaama ohiselamu kah luksusega silma ei paistnud. Sealgi olid viimseini äratallatud koikud, põrandal igat sorti sodi lausa lademes, tühjad pudelid jalus kolisemas, laud söömaegade jäämustest alailma räämas.

«Kuhu see läks, kes siin seni elas?» päris Mart, uuris hallitanud leivakannikat igerikul laual.

«Pole tähtis,» vastas peremees pahuralt. «Nimetasin, et ära midagi päri, mina sulle aru andma ei hakka. Oli kokkulepe?»

«Just nii, boss.» Pole tõepoolest tema asi, mis või kes või kuidas. Ta kiikas nüüd toidukorvi poole, hindas pilguga selle sisu. «Ma ei oska öelda, kaua me Robiga sellest saame. Ega te äkki ei unusta, et siin kaks hingelist iga issanda päev närimist vajavad?»

«Loomulikult mitte.» Mees muutus veidi pehmemaks, koguni naeratas. «Arvesta, üldiselt pole ma suurem asi inimene, kuid loomi armastan väga. Robi oli mul varem kodus, ja kuramuse kahju on teda siin pidada, aga olukord nõuab. Nii et sinu võin ehk unustada, oma koera mitte mingil juhul. Te valvate kui

kahe mehega, ta on tegelikult inimesest etem. Olge tublid! Muide, osmiku lähedal, vasakule minna, on hea selge veega allikas. Ära unusta, Robil olgu veekauss alati ees.»

Peremees läks uuesti koera juurde, kõneles temaga tükk aega, patsutas turjale. Viipas siis Mardile, istus autosse ja vuras minema.

Mart seisis ubriku uksele ja vaatas talle imetlusega järele, pea mõtetest ja küsimustest kirju. Võhivõõras inimene, ja usaldas teda sedavõrd, et tõi siia? Miks langes valik just temale? On tal tõesti nii aus nägu?

Nägu näoks, siin otsustas hoopis muu. Mees on hea inimeste tundja, tabas ära ta poolhirmunud oleku ja miilitsakartuse. Taipas, et ta tahab end iga hinna eest varjata, mündimeeste silma alt pääseda. Ja arvestab ilmselt ka sellega, et kui usaldad või viimast sulgi ja pakud talle lahkelt varastamise võimaluse, ei taha ükski korralik kaabakas oma nime määrada ega vea alt. Tema igatahes otsustas peremehe korraldused kõik täpselt täita ja teadis juba ette, et ta siit iial isegi ilma peatanaela ei võta.

Klök-klök-klök-klök...

Ahjuuks häälitseis närviliselt, tuul väljas kogus jõudu.

Hetkega oli Mart tagasi tänases.

Vastik külmavärin ronis selgapidi kuklakarvadeni välja. Ta raputas lamedaks magatud tuima patja, mille katteriie oli mustusest korpas ja läikis kleepjalt. Heitis pikali, tõmbas koidest tükkati paljaks pügatud suure vana kasuka tihedalt lõua alla ja jäi ootama, millal külmatunne kaob.

Mõtted kippusid vägisi sinnakanti, kuhu ta neid lubada ei tahtnud. Pole vaja lasta neid uitama paikadesse, mille järele tunned igatsust, ega inimeste juurde, kelle meenutamine tekitab kibeda kahetsuse, et oled midagi lõpmata ilusat hoolimatult käest lasknud, kõik hea lõplikult hävitanud.

Mart uuris tähelepanelikult tep-plaadi krobelist pinda, aga kusagilt pisitillukese prao vahelt pugest mõttekild siiski salami läbi ja koputas südamele: Linnupette! Linnupette!

Seal on Anto... hea ja tugev ja tõsine. Tööl täismehesest väljas, aga ometi nagu alles poisike oma ääretult usaldava meelega. Tema kulul sai mõnigi kord rumalat nalja tehtud, kahju küll. Onneks Anto ei pahandanud kunagi. Eks ta muidugi muretsseb. Vist kardab koguni, et Tõldsepp oma koletu ähvarduse täitis ja kustutaski Mardi eluküünlad. Ja Kustas

Lokk...? Temalt kui direktorilt nõuti kindlasti seletust, kuhu kadus traktorist Mart Pargas.

Lokk usaldas teda sedavõrd, et võttis isiklikult traktorijaama tööle. Kehvasti, et direktoril nüüd tema pärast ebameeldivusi on. Ja küllap ka Lokk närvitseb, et viimaks on tõesti midagi olge hirmsat toimunud, sest elus inimene ei saa ometi päris jäljetult kaduda. Peaks neile ilmtingimata teatama, et häda pole suurt midagi, eluvaim on üsna kõvasti sees ja mõnus katuski pea kohal.

Silme ette kargas Tõldsepa õel nägu, ja Mart võpatas. See mees ei andesta iial! Ja eks tal ole taline õiguski, kogu ta raha hekseldati pudiks. Tegelikult oli see äärmiselt räpane varandus, Tõldsepp oli selle kaardimängus ja kivide koristamisel ülbelt pettes suure sohiga kokku ajanud. Aga rahal pole kunagi saamise silti küljes...

Eks see neetud Kivikuningas otsis tema järgi ajades kõik pöösaalused ja lakapealsed läbi ja nuhib veelgi, endal mõrtsukalik pilk halastamatult ringi luuramas. Tänu taevale, Linnupettele on siit väga palju maad!

Mart küll ei tahtnud, aga ometi heitis suletud silmil pilgu Hallajõe kõrge kalda all asuvasse veidravõitu, seitsmesopilisse majja. Seal elutseb suur pere, aga tema nägi neist vaid üht. Närvavad rohekad silmad naeratasid, kaunid tuleleegi värvi kiharad olid vallatult sassis ümber armsa tütarlapsenao. Kas unistab Eevi ikka veel oma tulevases kodust, kenast väikesest majast ja kirjutest volangidega kardinatesi? Kas ta mäletab, kellele sellest kõneles...?

Nukrana kuulatas Mart tormivihinat, ahjuukse hootist ärevat lõginat ja ei suutnud end kuidagi eemale rebida Linnupettest ja tema inimestest.

Tuba oli mõnusalt soe. Madalal diivanilaul keraamilisel puuviljavaagnal ilutsesid punapõksed läikivad taliõunad, levisid vürtsikat aroomi.

Elts ei pööranud pilku Marikeselt, jälgis teda kiindunult, imetlusega. Laps ukerdas end tugitooli najal poolpüsti ja potas istuli, ikka uuesti ja uuesti, tüdimatult. Vahetevahel vaatas ta vanaema poole, näoke naerul, ja Eltsu südamesse voogas iga kord kuum laine. Küll on see väike inimesehakatis armas!

Ei osanud oletadagi, et laps, kelle pärast juba ammu enne tema sündimist ülearu palju südamevalu sai tundud, võiks kunagi nii lõpmata kallis olla. Aga ehk just seetõttu?

Eltsule tundus, et kuulis trepil samme. Kas Mari-Elts tuli juba tagasi?

Ei, kõik oli vaikne. Hea, et ta lõpuks ometi sõna kuulas ja välja läks, lubas teha hästi pika jalutuskäigu. Ilmad on viinud, last ei sõanda praegu õue viia, Marike kippus kõhima. Aga Mari-Elts ise vajab ometi värsket õhku, vaheldust, liikumist. Ta muutub aina tõsisemaks, endist sära ei ole silmades enam ammu, kunagine jumekus kipub kaduma. Ometi on nüüd kõik halb seljataga, ohud maetud pika kuuderea alla.

Elts tõusis, silus kirjulillelise põlle sirgeks ja läks kööki. Seljataga patsusid väikesed pehmed peod vastu põrandat, Marike järgnes vanaemale. Kõndida ta veel ei osanud, roomas aga nii kärmesti, et vahel tundus, nagu oleks tilluke tüdruk mitmes kohas korraga.

Juba oli Marike vanaema kõrval, jõudis koguni ette, liikus otsejoones pliidi juurde ja jäi ootama. Lapsele meeldis vaadata elusat tuld, olgu ahjusuu ees või köögis. Üksisilmi, põnevil jälgis ta leekide mänglemist, kui selleks vähegi võimalust oli.

Elts võttis valge kootud pajalapi ja kergitas tumepunase hautamiskõõri rasket kaant. Koos väikese aurupilvega lendas köögis laiapiprane, pruunistatud sibula, loorberi ja valmiva liha eriline, isuäratav lõhn. Puud on väheseks põlenud, tuleh tuld kohendada.

Marike püüdis end vanaema najal seisma upitada, pilk ootusohinal pliidiuksel. Ta sirutas juba korraks käegi sinna poole, aga Eltsu järsk keeld sundis lapse kuuletuma.

Elts võttis tuletangid, tõstis konksukese üles ja tõmbas ukse lahti. Pliidi all hõõgusid suured helepunased, läbipaistvad söed, puudekastis ootas hulk lõhutud kasehalge. Elts valis neist paar parajat, pani süte peale ja pidi juba pliidiukse sulgema, kui tundis, et laps end tugevasti tema vastu surub.

Marike jälgis võlutuna, kuidas kasetoht tuld võttis. Ahnelt limpsisid leegid halge, kostis kerge pragin ja tulekuma helkles lapse põskedel, pani silmad rahunud särama.

Elts lükkas pliidiukse aeglaselt kinni ja talle näis, et Marike oli pettunud. Ta võttis lapse süle ja viis suure köögikella juurde; Marike ei tüdi seda uurimast. Kell on omapärane, meeldis Eltsulegi. Ta ise ostis selle Eesti aja lõpul Tallinnast.

Numbrilaud on süsimust, paraja ümmarguse panni suurune, lühike käepide taga; sedapidi kell seinal ripubki. Osutiteks aga olid nuga-kahvel, hiilgasid kuldselt.

Marike pani pea vastu vanaema põske ja vaatas oma suurte helepruunide silmadega imestades üles kella poole, nagu taipa ta juba nüüd, pisitillukesena, kui meeletu kiirusega muutuavad minutid tundideks, kasvavad päevadeks, nädalateks — ja aina kihutavad minevikku, ikka rutem ja rutem.

Kas keegi koputas?

Jah, vist küll, kuna ka Marike pööras pead ja jäi kuulama.

Elts läks avama, laps süles.

Ukse taga seisis Teele Kukk, traktorijaama pearaamatupidaja proua. Nende korter asus siinsamas mõisamajas ja nii ei olnudki Teelel mantlit vaja, et siia tulla. Tal oli seljas tume kitsas seelik ja helesinine, rüüžidega pluus, õlgadel hall peepvillane kampsun.

«Tere päevast, ega ma ometi ei sega?» küsis Teele mesiselt. Kutset ootamata astus ta esikusse ja vaatas kiiresti ringi. «Küll teil on ikka ilus ja uhke elamine!»

Elts sulges ukse. Talle ei meeldinud naise võlts sõbralikkus, selle taga tundus alati olevat mingi õelavõitu plaan kas midagi teada saada või kellegi kohta mõnd halvustavat kuulujuttu sosistada. Muidugi, inimesel pole muud teha, kui ainult mehe ja poja eest hoolitseda, eks tal ole ju igav. Töötamiseks on tal aastaid ilmselt paljuvõitu, nagu teisel peeneid kortsuniidikesi üleni täis ja silmadki vanainimeselikult pleekinud. Kukk ise on alles täies mehejõus, uhke ja sirge hoiakuga, päris kenagi oma veidi halliseguste juuste ja äärmiselt korrektse riietusega. Eks see väline puhtus ja kenadus on muidugi tänu Teelele, oma poega kui ka meest klanib ta visa järjekindlusega. Pidi mehe peale koledasti armukade olema, vanusevahe on suurevõitu. Elts pole kunagi tundnud kiivuse varjugi, aga eks piinav ole see kindlasti — nii et Teele-proua on omal kombel õnnetu inimene. Miks ta tuli?

Elts ei tahtnud ebaviisakas olla, kuid külalist tuppa paluda ja istet pakkuda polnud vähimatki tahtmist. Jääb ei tea kui kauaks lõksutama, aga varsti on vaja koorida-keeta kartulid — söögiaeg jõuab kätte, Mari-Eltsul õueõhust tulles kõht tühi, Kustaski soovib ehk lõunat. Ei, vaevalt küll, Mari-Eltsu otlemist mööda pidi mehel praegu peaaegu et ülejõu palju tööd olema. Elts imestas endamisi, mis suurt töötuhinat talve

hakul enam olla saab. Aga mine tea, traktorijaama elu on tundmatu maailm. Tema teab ainult talupidamist ja oskab aastaegade järgi täpselt arvata, mida on vaja teha ja mis peab tingimata lõpetatud olema.

Ta jäi vist natuke liiga pikalt mõttesse, sest kuulis Teelet köhatamas.

«Kas on midagi mureks?»

«Oh ei-ei, minul küll muresid ei ole,» kekutas Teele suurel iselt. «Tead ju ise, kui tubli abikaasa mul on. Teenib hästi ja armastab meie poega nii väga, et kellegi muu peale iial aega ei raiska, rahast rääkimata. Minul jah muresid ei ole!»

Teele lipsas osavalt Eltsust mööda, lükkas toaüksel oma madalakontsalised kingad jalast ja sammus sukkis põiki üle toa akna alla.

«Näe, teil on hoopis isemoodi väljavaade... meie aknad on teise külge. Siit paistab millegipärast ilusam.»

«Eks mõisapark ole igast kandist kena.»

Teele pöördus nüüd Eltsu poole, valmistus midagi ütleva, aga mõtles nähtavasti ümber. Vaatas selleasemel tähelepanelikult põrandale, kõguni kummardus pisut.

«Olete siia uue vaiba maha pannud, jah?» päris ta kadedalt. Ta torkas oma kitsa, pikavõitu labajala nii sügavale pehmesse vaipa, kui andis. «Jaa, rikas rahvas, pole midagi öelda! Iga paari nädala tagant vahetavad hiiglasuuri ehtsaid pärsia vaipu nagu teised inimesed voodis linu.»

Elts pani Marikese sülest mängunurka, andis talle kätte nuku ja kõristi, silitas lapsel pead, sosistas hellituse. Nüüd läks ta kööki, võttis põlle eest, heitis pilgu hautamiskoosse ja tuli pikkamööda tagasi.

«Sina ära ärritu, Teele. Vaip ei ole uus. Oled ju varem meie juures käinud ja kõike vägagi põhjalikult vaadanud. Imelik, et sul meeles ei ole. Või hakkavad aastad liiga tegema, mälu kipub nõrgaks jääma?» Elts naeratas lahkelt. «Palun, võta istet...»

Teele heitis oma punakate servadega silmadest Eltsu poole pisut üleoleva pilgu. Tegi, nagu kaaluks, kas üldse istuda ja aega viita, vajus siis aga sügavasse, pehmesse tugitooli. Sirutas jalad pikalt ette, pani käed ristamisi sülele ja kissitas midagi meenutades silmi.

«Mina küll ei mäleta, et härrased mind küllakutsuga õnnistanud oleksid,» sõnas ta irooniliselt.

«Meie pole kedagi kutsunud, pole mahti. Väimees, nagu tead,

käib päevast päeva tööl. Noor abielurahvas, eks nad taha õhtuti kahekesi olla. Oigemini kolmekesi oma kalli väikese tütreke-sega...» Elts istus Teele vastu diivanile.

«Jah-soo, et tahavad või?» Teele naeris täie suuga, nii et ta ilusad ühtlased hambad hästi paistsid. «Naljatada oskad sa omapäraselt, pole midagi öelda...»

Elts muutus valvsaks. Kummaline, Teelega pole kunagi mingit otsest riidu olnud, aga alati kisub nende jutuaamine karu-seks. Üks suskab õelalt, teine vastab samaga. Varsti on mõlemad pahurad, lahutakse solvunult. Miks?

Tuttavad on nad juba väga ammu ajast, tublisti üle paarikümne aasta. Ennevanasti kohtuti tihtipeale ümbruskonna jõukates taludes küll ristsetel ja pulmades, sünnipäevadel ja matustel. Teele oli Metsakülalt pärit, see jäi siit Linnupette mõisast, kui Lambamännikust otse läbi minna, ainult kümne-konna kilomeetri kaugusele. Teele oli pikka aega, koguni sünnipäevast kuu preili-seisuses — aga võib-olla just seda enam kõikjale oodatud külaline, kuna ta laulis väga kenasti, oli hulga lõbusam kui siitkandi naistel-noorikutel kombeks. Ei teagi, kust see suur õelus ja kadedus selle päris kena inimese hinge tekkis. Nüüd on ta ometi juba kaua aega mehel, suur tore poeg kodus silmarõõmuks — aga näe, läheb millegipärast aina kihvtisemaks! Tundub, et täna on tal miski eriti ebameeldiv varuks.

«Tule lagedale, sa kibeled mulle midagi rääkida,» nõudis Elts.

Teele ümises kerget viisikest. Tal oli tõesti meeldiv hääl. Kunagi ammu, enne abiellumist, õppis ta laulmist ja unistas peadpööravast karjäärast — sõda tõmbas kõigest kriipsu läbi. Ja omakorda veel ka ootamatu, hiline mehelemine. Teele ei osanud või ei tahtnud koduste tööde nõiaringist välja murda. Ta on puhtuse ja korraarmastuse eeskujud, esmaklassiline perenaine. Aga kunagi avameelsuse hetkel kahetses ta Eltsu ees kibedalt, et tahtejõuetuna, suurest armastusest ajendatuna üksnes pannide-pottide riiki jäi. Mis on kodu neli seina lauljatori-karjääri vastu! Ja oma tööpoolest kena häält püüdis ta igal võimalikul juhul kuulda lasta.

Nii nüüdki. Märkamatuks läks ta üle tõsisemale laulule, rütm muutus aeglaseks, hääl madalaks. Poolkinniste laugude vahelt uuris ta Eltsu, ümises ja ümises.

«Mul ei ole eriti pikalt aega oodata,» sõnas Elts lõpuks kannatamatult. Teda ei huvitanud põnevad klatšijutud, ta ei suhel-

nud traktorijaama rahvaga ega tahtnud teada, kes kellele silma on visanud või muude patutegudega hakkama saanud.

«Veel ikka oled sa hullupööra ennasttäis ja uhke, Korneli-proua,» ütles Teele vaenulikult. «Oled seda muidugi alati olnud. Ja üllatavalt kaval kah. Panid toreda ja ausa mehe elu nahka. Kahju, väga kahju!»

Elts ei tahtnud taibata.

«Mehe elu nahka?» kordas ta imestunult. «Kuidas mina Ludvigi elu olen nahka pannud?»

«Mis tema siia puutub,» põlastas Teele. «Räägin meie direktorist, Kustas Lokist.»

Elts vaikis. Mis nüüd tuleb?

«Näed, võtad omaks...» Teele mõnules, liigutas tükk aega varbaid. Vaatas korra Marike poole, vedas suunurgad inestult allapoole ja vangutas etteheitvalt pead. «Ainult seda ma ei mõista, miks sa just Loki välisid.»

«Teele, ma ei hooli kuulata sinu mõistu ütlemissi. Kui midagi rääkida tahad, lao inimese kombel lagedale.»

«Rõõmuga, kulla proua,» nõustus Teele. «Müts maha sinu ja su tütre jultumuse ees! Oskasite kavalate poognatega oma untsuläinud lood uhkesti sirgeks keerata, lausa imesta! Aga iga alatus tuleb kord päevavalgele, ja karistus on kole!»

«Ma... ei mõista.»

«Minu ees tembutamisel pole mõtet, Elts. Ajasid siin vahepeal nina kõvasti püsti, et oskasid direktori ämmaks trügida. Võta teatavaks, sul on siin uhkes korteris viimased kõndimised ja kõhu ette ajamised. Kusies Loka lööb teid siit suures kaares välja, teid kõikil. Saadab su koos tütre ja tema lapsega sinna, kuhu te kuulute — lõpralaatsareti tagusesse toapugerikku, vat!»

«Vali oma sõnu. Oled täiskasvanud inimene, korraliku mehe naine ja vastutad kõige eest, mida ütled.»

«Jah, muidugi vastutan! Kuna sa püüad nagu teha, nagu ei teaks sa millestki, ütlen sulle otse suu sisse — sellesama lapsepõlve isa pole mitte Loka, vaid hoopis endine Linnaupette kaupmees Roland Kriisa!»

Eltsu sisikond tõmbus õõnsaks. Kuidas oskas see naine tõde tabada? Kes sellest veel teavad? Kas on jutt laialt levinud, jõudnud ka Kustase kõrvu?

Teele jälgis Eltsu kohkumist ja kimbatust ahne rahuloluga ning ootas pikisilmi, et Elts teda küsimustega üle külvab, aga kui teine tüki ajal suudki lahti ei teinud, jätkas ise:

«Kumb teist selle trepist kukkumise välja nuputas, sina või su imeilus Mari-Elts? Me kõik tundsim kaasa, et laps õnneluse tõttu enneaegselt sündis ja muretsesime, et kas jääb üldse elama. Aga ei tulnud ta maailma põrmugi varem ega hiljem, tuli päris täpselt õigel ajal, sest oli juba ammuilma enne Lokiga sahmerdama hakkamist paika pandud.»

«Abiellumise ametlik päev ei anna põhjust mingiteks edasitagasi rehendamisteks,» püüdis Elts olukorda päästa. «Ega nüüdsel ajal peig ja pruut pulmaööl esimest korda kokku saa, tead vägagi hästi. Mari-Elts ja Kustas olid ju kaua tuttavad.»

«Mis sa tühja keerutad, Elts.»

«See on alatu vale,» tõrjus Elts jahedalt. «Kust sa kuulsid?»

«Minu oma mees rääkis. Tema ei valeta.»

«Kust ta selle ometi võttis...?»

«Ta ei öelnud.»

«Miks sa ei pärinud?» pahandas Elts. «Ahmid vastiku taga-vaikimise nii suure õhinaga omaks, et ei küsi allikatki.»

«Või veel! Iga erakorralise loo juures peab kõik selge olema. Ja ongi. Minu mees on kõiges ülimalt täpne.»

«Keda ta nimetas, see sinu korda armastav abikaasa?»

«Uurisin, aga tema eelistas vaikida. Ilmselt aumehelikkusest. Ja mis tähtsust sellel, kes nimelt valgustas? Pealegi polnud see enam mingi uudis number üks, ta teadis kõigest juba mõnda aega.»

«Tähendab, suutsid end mitu nädalat talitseda ja tulid millegipärast alles täna mulle seda laimu nina alla hõõruda?»

«Oh ei, mina sain teada eile õhtul hilja. Sattusime maast-ilmast juhtu ajama, siis ta muuhulgas nimetaski.»

«Kahju, et nii arukas ja tore mees, nagu ta sul üldiselt on, tegeleb eideliku lõksutamisega.»

«Mitte sugugi, tema sõnadel on alati kaljukindel tõepõhi all.»

«Alatu vale!» Elts tõusis. «Ma ei taha sellest rohkem kõnelda. Inimesed on rämpase mõttemaailmaga ega anna endile aru, mida teevad.»

«Veel ikka oled ülbust kaelani täis?» Ka Teele tõusis. «Pole viga, näen su ränga lüüasaamise juba õige pea ära. Usu, Loka kihutab sind koos su suguharuga siit minema, nii et välgub!» Teele kihistas mõnusat naeru. «Ma ei saanud terve öö sõba silmale, aina mõtlen ja imestan. Arusaamatu, et seda hullu lugu pole keegi Lokile otse näkku öelnud... aga mida tihe-mini Kriisa siin oma autoga ringi tortsutab ja Mari-Eltsu kabis-

tamas käib, seda valjemaks sumin tõuseb.» Teele märkas pettumusega, et Elts oli kummaliselt rahulik. Kas sai veel vähe öeldud?

«Uhkus tuleb ikka enne langust,» jätkas Teele põlglikult huuli krimsutades. «Kindla peale jõuab tõde täna-homme peaosalise kõrvu!»

«Kustas on tugev mees, teda mingid labased kuulujutud ei kõiguta.»

«Jah, aga sulatõde lööb ka temasugusel jalad alt. Lendate siit minema, kindel! Ja mida su plika õige väärt on? Kriisa ei tahtnud teda ka rohkemaks, kui... sai, mida soovis ja kergitas kaabut.»

«Olid sa juures, et tead öelda, mida Roland Kriisa tahtis või sai? Nende vahel ei juhtunud midagi, võin selle eest käe tulle torgata.»

«Kõrbebe koledasti ära, pole mõtet pista! Ei jõudnud sina päevast päeva ega ööst öösse kaupluse tagatoas valvata, kui palju ja kustkohast see kena noor mees su tütart katsub.»

«Mine ära, Teele. Ja ole mõistlik, ära hakka oma looga korterist korterisse käima. Arvesta, Kustas ei mõista nalja, kui su inetusest, väljamõeldud juttudest kuuleb.»

«Sina jääd selle juurde, et kõik on puha vale ja laim?»

«Vale ja laim,» kordas Elts rahulikult.

«Usun seda valeks vaid juhul, kui Kustas Lokk lähemal ajal midagi ette ei võta — tähendab, kui Mari-Eltsuga jääb nii nagu seni.»

Midagi ei jää nii nagu seni, kui Kustas kõigest kuuleb, mõtles Elts ahastades. Kõik lendab pihuks ja põrmuks... Imekombel suutis ta end kokku võtta ja tõsise, peaaegu lahke pilguga Teelele näkku vaadata.

«Siis vast ehk tuled ja vabandad minu ees?»

Teele uuris altkulmu Eltsu.

«Siis jah tulen,» pomises ta vaevukuuldavalt, torkas kingad jalga ja lahkus sõnatult, tagasi vaatamata.

Elts kõndis paar korda närviliselt edasi-tagasi üle toa, peatus Marikese juures. Laps naeratas, tillukesed valged hambahakatised särasid imearmsalt, tüdrukuke sirutas käed vanaemale vastu.

«Sa mu väike murede laps,» sosistas Elts ja võttis Marikese süle. «Mis meist küll saab...?» Tükk aega seisis ta akna all, tundis aga äkki, et lapse kätel hoidmine on raske, peaaegu olejõu. Ta astus kobamisi mõned sammud, jõudis tugitoolini, laskis Marikese ettevaatlikult põrandale ja vajus istuma. Ohku ei jätkur...

Elts sulges silmad. Kas seni läbielatud hirmudest ja vaevadest oli tõesti vähe, et saatus teda ikka veel rahule ei jäta? Millega ta ometi kõik need vintsutused on ära teeninud?

«Ema, mis sinuga on? Ema...?»

Elts avas silmad. Ta ei kuulnud, millal Mari-Elts tuppa tuli ja imestas, et tütar tema ees seisis, ärevil ja ehmunud.

Marike vaatas ootavalt ema poole, tuli lähemale, püüdis end püsti upitada, sikutas kleidiservast.

Mari-Elts silistas tütrekese pead, ei pööranud emalt pilku.

«Jälle süda...? On ehk rohtu vaja?»

Elts ohkas.

«Süda? Jah, seda küll. Aga mingi arstirohi meid praegu ei aita.»

Marike taipas, et temast millegipärast ei hoolita. Ta häälit-
ses pettunult, laskus siis aga neljakäpuli ja läks kätega rõõmsalt vastu põrandat patsutades kõõgiukse lähedal seinale najal istuva nuku juurde.

«Ma ei mõista...?»

«Luba mul pisut mõelda, mu laps. Istu minu juurde, aga ära rohkem päri.» Elts sulges silmad, rasked mõtted halastamatult rõhumas. Kõik kipub vägisi kildudeks lendama...

Mari-Elts ei pööranud emalt pilku. Ta on hulga haigem, kui välja näitab. Vähe sellest, et Kustasel tervis käest ära on ja tugevad peavalud asu ei anna, nüüd jälle uuesti ka ema... Ometi kinnitab viimasel ajal, et südamel pole suurt vigagi, pakkus ennast koguni Marikest hoidma. Ema on praegu päris võõra ilmega, huuled sinakad ja jäigad, otsmik tillukeste tiheidate higipiiskadega kaetud, põskedel eredad ärrituselaigud.

«Saan ma sind aidata?»

Elts tegi tõrjuva liigutuse. Oota, mul on vaja veel pisut omaette olla, tähendas see.

Millised sõnad tüdrukut kõige vähem kohutaksid...?

«Mari-Elts, istu minu juurde.» Nüüd vaatas Elts tütrele otsa, pilk ebalev. «Tule.»

Mari-Elts astus sammukese lähemale.

«Sa ei ole ometi haige, ega ju?»

Elts heitis kannatamatult käega.

«Jätame selle, tervis pole praegu oluline. Ma palusin, et istuksid minu kõrvale.»

Mari-Elts täitis peaaegu hirmunult ema soovi. Tuleb vist midagi ebameeldivat...?

«Ma ei tea, kuidas sulle öelda...»

«Keerutada pole vaja, ema.»

Nüüd uuris Elts omakorda tütart.

«Oled kummaliselt tõrges, mu laps. Miks?»

«Ei, eksid. Aga tajun selgesti, et kuulen sinult halba. Pikal ettevalmistusel pole mõtet, ütle lausa välja. Ega ma nii nõrku ei ole, kui arvad.»

«Ära ennast ülehinda,» hoiatas Elts. «Teinekord juhtub, et inimene ise ei oska õigesti otsustada, on ta tugev või mitte. Mina näen kõrvalt hulga paremini. Tean sind ju sinu esimestest eluminutitest peale. Sa oled praegusaegse elu inetuste ja jõhkruuse jaoks liiga hellik, sind peab kaitsma ja hoidma. Soovin sulle üksnes head, tütreke!»

«Jah, usun.» Mari-Eltsu hääles helises tilluke kannatamatusenoot. «Vast räägid nüüd, milles asi? Sissejuhatust on kahtlaselt pikk.»

Marike tõstis pea, näoke tõsine, peaaegu nutune, ja Mari-Elts läks korraks ta juurde. Ütles talle paar seotut sõna, torkas lapsele mingi mänguasja hajameelselt sülle.

Elts jälgis oma tütart, rida küsimusi kihutas peas ringi ratast. Kas Mari-Elts enam kuuletub, kui teada saab, et hiljutine lausa mööda noatera jooksupalu tormamine lendas tühja ebaõnnestuse, võib lõppeda krahhiga? Jätkub tal usaldust ja veendumust, et ema on tark? Ja peamine — leiab ta jõudu, et uusi õpetusi täita?

Pole parata, kell tiksub aega kiiresti napimaks, oht aina suureneb. Kustas võib olla juba trepimademel, astub viivu pärsituppa ja nõuab seletust. Mari-Elts peab olema ette valmistatud — muidu võtab esimese ehmatusena tõe omaks, tunnistas pettuse üles. Kaotada ei tohi enam minutitki, õnnetus võib toimuda iga hetki!

Elts tundis, et südame ümber hakkas tekkima ähvardav, külm haare.

Mari-Elts lähenes.

«Vast soovid veel omaette mõelda? Või otsustasid, et pühenda mind kõigesse, mis sul peas keerleb?» Ema nägu oli nii kurb ja etteheitev, et Mari-Elts oma kärsitult tooni häbene

«Olen sinu heaks valmis tegema mida tahes,» sosistas ta, «ütle ainult...»

«Pead olema eriti tugev, toimima väga julgelt ja vapralt, enda ja Marikese heaks. Tule istu minu juurde, hästi lähedale...»

Mari-Elts täitis ema soovi, võttis ta käe oma jahedate peode vahele.

«Uudis on halb. Väga halb.» Elts silitas tütre kätt. «On karta, et...» Elts sulges silmad. «Jah, on karta, et Kustas teab.»

Mari-Elts võpatas.

«Ei või olla,» sosistas ta valjusti, «ei või olla!»

«Rahune, kullake. Võimalik, et ta veel tõepoolest ei tea, aga kardan, et kõige lähemal ajal...»

Mari-Eltsu silme eest tormasid läbi mõttepildid — Kustase meelest, õnnetud silmad, kui ta saunast tulles ukse taga seisas, ahastades tema nime kordas ja pikkadeks tundideks öösse kadus. Ja Kustase väga napid vastused, kui temalt midagi pärida, ta piinatud ilme... Ohtuti tuleb ta tingimata alles siis, kui laps juba magab, Kustas ei ole Marikest enam kordagi süle võtnud, mitte kordagi...

«Ema...!» Mari-Elts peitis pea oma ema sülle.

Elts silitas õige tasakesi tütre päkklipruune, kuldse helgiga juukseid ja lausus viimaks mõjusalt, iga sõna rõhutades:

«Tuleme ka sellest katsumusest terve nahaga välja. Plaan on mul juba valmis.»

Mari-Elts kargas püsti, nagu oleks ema teda kogu jõust emale tõuganud.

«Jälle mingi vastik vale, jah?» küsis ta etteheitvalt.

«Palun ära kasuta nii inetuid sõnu,» keelas Elts.

«Inetuid sõnu kasutada ei luba, aga inetute tegude vastu pole sul ilmselt jälle midagi, eks?»

Marike oli märkamatult lähemale roomanud, kuulas ehmununa ema harjumatu ägedat tooni; tunnetas kogu oma väikese õrna olemusega, et midagi on halvasti ja hakkas nutma.

Mari-Elts võttis lapse süle, kõndis edasi-tagasi. Marike hoidis tal tugevasti kaela ümbert kinni, surus näo ema kaela vastu; nutt vaibus aegamööda.

«Ränkade sõnade pildumise asemel peaksid mõtlema, mis saab edasi,» sõnas Elts jäiselt.

«Miks ma sind üldse kuulasin,» ahastas Mari-Elts. «Kui palju südamevalu, häbi, alandust iseenese ees... Kuidas ma

kohe alguses ei taibanud, et pettus maksab nii või teisiti halasamatult kätte. Ja kui see imelikul kombel avalikuks ei tulekski, piinab ta inimest ometi päevast päeva, vaevab pidevalt. Hinget voogab kogu aeg ränk, valus häbi.»

«Sa pole kordagi märku andnud, et kahetsed,» ütles Elts, selg kramplikult sirge ja hoiak jäik. «Rumal oled, tüdruk. Küll on kahju, et sulle minu selget mõistust pole antud! Kõik läks ju siiani hästi. Hiilgavalt.»

«Palun, jäta ometi... Ma ei taha, et mul selline ema on, kes lausa naudib enda alatust...»

«Sinu sõnad on kibedad ja kurjad, teevad mulle haiget. Ometi olin mina see, kes su päästis. Jah, päästsin kõige inimestumast häbist, mis ausat tütarlast tabada võib.»

Mari-Elts kallutas Marikese endast eemale, vaatas teda pika pilguga ja surus siis lapse tugevasti enda vastu.

«Marike... minu väike Marike... Mis inimene küll sinu kasvab, kui su ema ja vanaema üksteise võidu valetavad, aina petavad...»

«Jäta rumalused, Mari-Elts! Otsemaid, kas kuuled?»

«Rumalused, ütled sa?» Mari-Eltsu ilmes oli segi kahetsust, häbi ja hukkamõist. «Oh ema, kui piiratud sa kogu oma elu tarkuse juures oled! Ja mina koos sinuga. Suutsid mulle sisenäidata, et vallaslaps on kohutav õnnetus ja jätab meie edasisele elule kustumatu häbipitseri.»

«Jah, Kornelite puhast nime ei tohi määrada väljaspool abi elu sündinud lapsega,» kinnitas Elts veendunult.

«Ei,» vaidles Mari-Elts ägedalt, «sel kombel arvati vanasti. Ajad on teised, arusaamad muutunud.»

«Tahad öelda, et vallaslaps on koguni ehk auasi?» Elts oli irooniline.

«Seda mitte, ega ta noore neiu kõrget moraali muidugi ei kinnita.» Mari-Elts langetas pea. «See, mida meie sinuga toime panime, on tuhat korda hullem.»

«Nagu mäletan, jäid minuga üsna meelsasti nõusse. Ei vaieldudki.»

«Jah, kahjuks. Olin ääretult õnnetu, tundus, et maailma lõpp on käes. Ma ei osanud loogiliselt mõelda, usaldasin pimesi sinu elukogemusi, tarkust, ettenägelikkust.»

«Vallaslaps on häbi,» rõhutas Elts. «Oli talumatu häbi igale tüdrukule juba õige kauges minevikus, on seda ka tänapäeval ja jääb alatiseks, kuni on olemas moraalid ja tütarlapse puhutusest lugu pidavaid inimesi. Ega tüdrukud näkapärast linaleo

auku hüpanud, kui laps oli tulemas, mees aga altari ette viimise asemel irvitas.»

«Ema, sa elad minevikus. Tänapäeval ei hüppa ükski tüdruk vallaslapse pärast ei linaleo auku ega mitte kuhugi, usu. Sa poleks tohtinud mind pettusele sundida, oleksin võinud...»

«Aitab,» lõikas Elts tütre ütlemise teravalt pooleks. «Meie ausat nime ma määrada ei lubanud ega luba, arvesta sellega. Jäta rumal vaidlemine,» pahandas ta, kui tütar ilmselt jälle midagi väga teravat öelda tahtis. «Praegu räägin mina, mõistad? On tõenäoline, et Kustas täna-homme loost kuuleb ja sind süüdistab, tal on selleks kahjuks tuline õigus. Sina... jah, meie peatime teda. Kui ta seletust nõuab, raiud vastu nagu rauda — ei ole tõsi, kõik on pahade inimeste poolt välja mõeldud, et meie perekonda lõhkuda; ollakse alatud ja kadedad.»

«Alatud...? Väga alatud. Minu ema ja mina ise — oh, kui alatud!»

«Mari-Elts, kontrolli oma sõnu!»

«Ema, sina talitse oma mõtteid,» soovistas Mari-Elts.

Marike ei tahtnud enam süles olla, niheles. Mari-Elts viis ta tagasi köögiukse lähedale, kus vaibanurgal ootas suur nägus nukk. Tüdruk vaatas seda viivu, lükkas siis eemale ja püüdis end tasapisi köögi poole nihutada. Elts märkas seda.

«Marike, ei tohi! Sul pole sealt midagi otsida.»

Marike vaatas viivuks vanaema poole ja hakkas huviga uurima, kuidas saaks nukul põlle eest võtta. Tõmbas paelad ümberõlme, puisis asjalikult nukuriiete kallal.

Mari-Elts seisis ema ees, silmad tagasihoitud, pisaratest kuumad, pilk ekslev.

«Ma ei taha enam petta, ei suuda. See on hulga raskem, kui arvata oskad! Rõhkemaks pole mul jõudu.»

«Meil pole muud võimalust, kui kõik valeks ajada,» vaidles Elts. «Kas sinu meelest oleks kena ja uhke, meie seisusele sobiv, kui Linnupette mõisast minema hiilida, kompsud-kotid kaasas, laps käsivarrel, inimeste parastavad ja öelad pilgud kui naaskliga torkimas? Ja missugune elu sind sel juhul ees ootab? Ja mind, sinu ema? Meie üle irvitatakse siis ju eriti julmalt.» Elts hingas sügavalt, õhku jäi nagu järjest vähemaks; ohtlik haare südame ümber kasvas aina raudsemaks. «Kustase armastus sinu vastu on suur... ja pime. Ta usub sind, jääb uskuma. Raiu vastu!»

«Ma ei jaksa,» kordas Mari-Elts lootusetult. «Kardan, et mul pole jõudu isegi selleks, mida otsekohe peaksin tegema — Kus-

taselt andeks paluma. Pole jah jõudu ega julgust. Miks ma sind küll kuulasin? Kahetsen... kogu südamest...» Mari-Elts nuuksatas.

«Pisarad ei vii kuhugi. Silmad lähevad punaseks ja tursuvad üles, kasu ei mingit.» Tütred süüdistavad sõnad tegid kibedasti haiget, rõhumine südame ümber muutus hoiatavaks valuk. Elts võttis kleiditaskust ravimiampulli, avas selle, kallutas imeväikse tableti peopesale, vaatas seda viivu ja torkas keele alla.

«Ema...?» Mari-Elts ehmus. «Sul on nii halb, et pead võtma seda kõige kangemat rohtu? Vist on arsti vaja?»

Elts tõstis korraks keelavalt käe, sulges silmad ja hingas võimalikult rahulikult, sügavalt. Ravim mõjus kiiresti.

«Emake, kallid,» sõnas Mari-Elts õige tasa ja silitas tal kätt. «Tee silmad lahti, palun... Mis nüüd küll saab? Ma pahan dasin sind... usu, mul on kahju! Emakene, anna andeks...» Elts vaikis kaua.

«Pole viga,» ütles ta viimaks. «Sain kõige hullemast veel kord jagu. Ainult palun sind, ära rohkem vaidle. Kuula tähelepanelikult — kui Kustas ründab, ütled, et kõik, mida inimesed räägivad, on vale. Jää selle juurde, ja elu läheb rahulikult edasi. Rõhutan veel ja veel: Kustas armastab sind väga, ja kui talle tõsimeeli kinnitad, et oled tema vastu algusest peast ääretult aus olnud, usub ta sind.»

«Aus olnud, tema vastu...? Oh ema, ema...»

«Jah, Mari-Elts — olen sinu ema. Tulgu elus mis tuleb, olen see pilgeni täis õnne või õnnetust, aga ema on igal inimesel ainus. Arvesta sellega, mu laps!» Ta asetaskäe rinnale. «Tahad sa, et su ema süda jääks seisma murest, et tütar ei kuula tarka õpetust, oled isemeelne ja käitunud valesti? Kõike võid elu saada — minu asemele ema mitte kunagi. Kui mina kaon, olen hulga vaesem, usu... kaitsetu. Olen elanud ju vaid selleks, et sind hoida ja õpetada, kui elu oma kalkuses sulle, õrnusele, tahab valu teha...»

Mari-Elts nuuksus.

«Külla laps, ole mõistlik; taganemisteed meil pole. Rahu vastu, aja valeks! Tee seda enda pärast, Marikese pärast, minu pärast.»

«Aga Kustas ehk mõistab, ei ütle sõnagi?»

«Ei ole päikese all nii tugevat inimest, kes sellist lööki tal kides taluda suudaks... kahjuks ei ole. Kui tõe temani jõuab

saab sul olema raske. Pole parata, muud võimalust ma ei näe. Seda lihtsalt pole. Luba mulle, et mind kuulad.»

Mari-Elts seisis noruspäi, pilk ekslemas põrandal.

«Palun sind, tütar. Tead mu tervist, see võib jääda minu viimaseks palveks sulle. Jätad sa selle täitmata? Oled sa tõesti nii ükskõikne ja tänamatu oma ema vastu?»

Veel ikka ei öelnud Mari-Elts sõnagi.

«Lubad, et oled mõistlik, jah? Tööta, palun sind.»

«Jah, ema. Luban, et... et olen mõistlik...» Mari-Eltsu hääl oli kõlatu, pilk lootusetu ja kurb.

Kostis hele valukisa.

Marike...? Jumal hoidku, kus laps on?

Elts tõusis nii kiiresti, kui vähegi suutis ja ruttas Mari-Eltsu kannul kööki.

Marike oli selili põrandal pliidi ees ja karjus kogu jõust. Vasakut kätt hoidis ta endast eemal, raputas seda ja aina karjus.

«Mis on, tibuke, mis ometi on...?» Elts tõukas Mari-Eltsu kõrvale ja haaras lapse süle, aga nutt ei jäänud sugugi vaiksemaks. Ta uuris ettevaatlikult Marikese kätt. Tillukesed sõrmed ja peaaegu kogu peopesa oli kibepunane, paaris kohas kiskus nahapind helehalliks, rakku.

Eks väike rumaluke tahtis tuld näha ja pani käe vastu tulihauma pliidiust... Oh õnnetust!

Elts jooksis vannituppa, laps süles. Ta kastis seebi märjaks ja vaatamata Marikese heledale karjumisele ja rabelemisele määris põlunud kohad seebiga nii paksult kokku kui võimalik.

«Tean, et sul on pööraselt valu, mu väikseke,» kõneles ta rahustavalt, omal süda ehmunult pekslemas. «Nii tibatilluke kaeke kardab valu ju palju hullemini kui vanainimesel... Sa mu väike kullake, anna mulle andeks! Minu süü... kõik on minu süü...»

Mari-Elts tahtis nutvat last oma süle võtta, aga valukisa muutus veelgi valjemaks.

«Mida teha, mida ometi teha?» nõudis Mari-Elts emalt. «Kes ütles, mida teha...?» Mari-Eltsu paanikas silmadesse ilmus lootuskiireke. «Kustas! Tema teab... Kustas...?» Mari-Elts püüdis välja, ruttas trepist alla ja avali jäänud uksest kostis talle ta abiotsiv, ärev hüüe. «Kustas...!»

Elts seisis keset tuba, valjusti nuttev laps süles. Ta puhus põlunud käekesele, et valu veidigi leevendada. Minu süü, et

Marikesega õnnetus juhtus, minu süü! Poleks tohtinud petta, karistus langeb lapse peale...

Trepist rutati jooksujalu üles.

«Kiiremini, Kustas... Marike põletas ennast...» Mari-Eltsu hää katkes ahastavaks nuukseks.

Elts astus neile vastu, tardus aga masendununa paigale. Kui Kustas tõde teab, vaatab ta nii vihkavalt kui ei iial varem, ja last ei taha ta sõrmeotsagagi puudutada. Võib-olla käsib neil otsekohe siit lahkuda, neil kolmel — temal, Mari-Eltsul, Marikesel...?

«Kuidas niisugune õnnetus sai juhtuda?» küsis Kustas karedalt.

Marike sirutas käed Kustasele vastu.

Mehe silmist tormas läbi meeleheide. Imelühikese viivu vältel näis Eltsule, et Kustas taganeb, lahkub. Teab... Ei, olgu taevastärganud — ta siiski võttis lapse süle.

Kustas hoidis Marikest hellalt, kõneles õige tasa, puhus kääkesele, silitas pead. Nutt muutus vähehaaval vaiksemaks. Laps vajutas oma väikese kuumat näo vastu Kustase põske. Terveks jäänud käega haaras ta pintsakureväärist hirmunult, kaitses otsides ja veel ikka valu kurtes nii tugevasti kinni, nagu ei tahaks ta temast enam iial lahti lasta.

Külmkollane päikeselaik Arno Pihlaku kirjutuslaual oli nihkunud tükk maad edasi, kuid Kustas rääkis veel ikka. Aeg-ajalt komistas ta oma jutuga nagu nukilistele kividele, takerdus. Jätkas aga kohe kiirustades, otsekui kipuksid sõnad mõtetest maha jääma. Ta tunnistas oma küündimatust, analüüsivõime kidurust.

Arno kuulas tähelepanelikult, üllatusega. Kust ammutab see mees jõudu, et oma vigu nii halastamatult suudab lahata — endal ometi ränk pettumusekoorem kanda? Kahju, et ta seda teemat lausa kiivalt väldib, usalduslik jutuajamine kergendaks südant, olgu või pisutki. Hiljutisel kohtumisel traktorijaama väreles vaevapinges avanemissoov lausa kombatavalt — jah, nüüd kohe ületab Kustas sünge vaikimisebarjääri, olgu see kui tahe või valus. Ta alustaski, kuid just sel hetkel tuli ootamatult Mari-Elts ja ränga sisevõitlusega päralt jõudnud maandamiseviiv haihtus ega kordu ilmselt niipea, kui üldse. Iga

tähes on selgemast selge, et see, mis tookord meeleheitlikult väljapääsu otsis, jääb vähemalt praegu küll puudutamata.

Kustas nõjatus toolikorjule, libistas närviliste sõrmedega korduvalt üle käetugede. Ta hingas ebaühtlaselt, nagu oleks just asja paraja tüki maad tempokalt läbi jooksnud, et õigeks ajaks päralt jõuda.

«Kurdame, et mehed joovad palju,» jätkas ta murelikult. «Selle tõkestamise asemel kipun, häbi küll, neid peaaegu et õigustama — töö on ränkraske ja elamistingimused ütlemlata kehvad, vähemalt neil, kes on sunnitud talvel ühiselamu katuse all konutama. Ootan, käed mõnusalt süles, et asjad ajapikku ehk paranevad ja mehed viinast lohutuse otsimise iseenesest maha jätavad.» Kustas vangutas pead. «Kihutan mõtetega sageli ummikusse. Küsida pole kah kelleltki...»

«Mina ju olen. Muidugi ei oska ma kõigele vastata — aga põhjaliku arutamisega saame vigade juured kätte, kindel. Hea, et sa tulid.»

«Sellega jäin ma hiljaks, vennas. Ma ei paista oma ränkade eksimuste-koorma alt enam väljagi. Ja arusaamadega traktorijaama ja kolhooside vahelistest suhetest-kohustustest olen lootusetult ummikus.»

Kustase pilk eksles ruumis ringi, libises aknale. Talvise külma päikese helekollases kiirtevihus liuglesid üksikud väikesed lumehelbed maapinna poole, tõttasid siis aga kerge tuulevirve najal äkki tagasi kõrgusse. Ikka vallatult üles-alla, üles-alla.

«Arvan, et tupikusse sattumise tunne esineb aeg-ajalt paljudel,» sõnas Arno. «Saame jagu, usu.»

«Aga mida sellega ette võtta, et minu traktoribrigaadide ja kolhoosirahva töötulemused ei sobi sugugi kokku, ei haaku, ei hattu?»

«Vast selgitad?»

«See on keerulisem kui ristsõnamõistatus. Tegime näiteks «Viisanurgas» korralikult pehmekünnihektareid, hoidsime kõvasti tütust kokku, plaan sai täidetud tublisti üle saja protsendi. Tead, mis selgus? Traktoristid teenisid hästi, said preemiat, olid igati rahul. Kolhoosnikud aga nurisesid, et pea kogu sissetulek läheb traktorijaamale. Hea töö eest, seda jah, aga normi-
pöeva tasu jäi neil sedaviisi lubamatult madalaks. Nad heitsid ette, et riisute meil laualt viimase leivatüki.»

«Nende poolt vaadatuna tundub kurtmine õigustatud olevat.»

«Kuula edasi. «Tähes», Koidu juures, täitis traktoribrigaad

plaanist ainult neli viiendikku, kulutas õlisid kõvasti üle normi; see brigaad jäi meil üheksandale kohale. Meeste palk pole kiita, aga ometi on nad rõõmsad ja rahul — ja kolhoosilt mitte ühtegi paha sõna, kuna meie arved nendele on märksa väiksemad kui teistele kolhoosidele. Kehvapoolse töö eest võtame niru tasu, nii ju peab?»

«Nimetasid, et traktoristid on rahul, ja samas kinnitasid, et meestel jäi tasu tagasihoidlikuks. Kuidas sellest aru saada?»

«Kolhoosil jagus oma rahva normipäeva peale seetõttu rohkem, et meie brigaad töötas kehvalt. Traktoristid aga teenisid kolhoosist saadud lisatasu näol hulga enam kui need, kes vietas kolhoosis paremini plaani täitsid. Miski on lõplikult paigast ära. Mulle tundub juba mõnda aega, et vundament on üsnagi vildakalt laotud.»

«Mitte üksi selles liinis, mida sina äsja puudutasid.»

«Jah, tõsi ta on. Suured vead said alguse minevikus, nende väljajuurimine võtab palju aega. Tõttõelda muutus elu veelgi rabadamaks, kui kõigest avameelselt kõneldi.»

«Stalini kohta?»

«Nimelt. Minu osas — veider tunnistada — ei jõudnud tõde oma raskuses esimese hooga täie selgusega päralegi.»

«Kuidas nii? Uskumatu...» Arno hämmeldus oli siiras.

«Inimene on teinekord võimeline laskma endast mõndagi mööda libiseda. Minu meeled ja mõtted olid neil aegadel järgitult muus kinni.» Kustas vaikis viivu. «Just see periood oli mu elus hellusest ja rõõmudest kõige rikkam...»

Arno hoidis hingamistki tagasi, et Kustast mitte häirida.

«Ja kohe teine äärmus — ka siis ei hooli millestki, kas või riiklikult vägagi tähtsast, kui oled kõik kaotanud, kui su elu on kokku varisenud, hinges silmitu valu... Ma tean.»

Möödus sõnatu minut, teinigi.

Kustase kulmud tõmbusid kortsu, pilk muutus ärevaks, otse kui oleks ta alles nüüd taibanud, mida kõike avameelsusehoos endalegi ootamatult puudutas.

«Mul on jalad uuesti maas,» pomises ta. «Vahepealsed suured sündmused, ootamatud tõed tulid halastamatu selgusega robinat kaela. Mida tähtsamad, seda valusamalt.»

«Eks meil kõigil on mõndagi oma hinges vaja selgeks kõrvetada, muidu edasi ei saa. Ainult et inimesed teevad seda erinevalt, igal ju isesugune valuskaala. Või ka vihkamine, kuidas kellelgi.»

«Jah, olenevalt päritolust ja maailmavaatest,» nõustus Kus

tas. «Ja eelnenud elust. Meil sinuga arusaamad ühtuda ei saa.»

«Sihid sellele, et enne neljakümendat olin käsundusohvitser? See jättis oma tugeva jälje, ei vaidle.»

«Sul on märksa lihtsam Stalini kuritegusid tõeks võtta kui minul.»

«Huvitav, miks sa nii arvad? Koos sai oldud sõjas, parteipilet on taskus nii sinul kui minul.»

«Aga sul on seljataga hea lahe elu Eesti Vabariigis, mis Stalini poolt toorelt hävitati — järelikult on suhtumine temasse märgatavalt mitmetahulisem kui minul, kes ma õigupoolest enne sõda polnud peale lihttöölise leiva midagi maitanud. Suhtumine Stalini? Eks ülistuslaulud tema kohta niihästi sõjapäevil kui pea viimase ajani välja tegid oma töö... Alles nüüd mõistan, kui lihtsustatult kõigesse suhtusin. Häbenen oma lühinägelikkust. Ja argust. Silmaklappe.»

«Meietaolisi on palju. Samuti neid, kes heitlevad veel ikka ajures segaduses ega leia teed tõe juurde. Olen juurelnud, vaagnud omaenese kunagisi arusaamu ja tegusid. Ei saa just kindelda, et võiksin lausa püstipäi ringi kõndida.»

«Mida sa sellega...?»

Arno oli morn.

«Jätame vanad lood praegu kõrvale,» sõnas ta järsult.

«Jah, tänased mured rõhuvad kõvasti peale. Kordan — juba hulk aega taipan, et ma ei saa oma direktori ametiga hakkama. Ehkki ausalt pingutan, töötab süsteem salakavalalt ikkagi minu vastu. See olen ju mina, kes ma traktoriijaama direktorina oma ahne käe välja sirutan ja kolhoosnike laualt leiva pihku krahman! Inimesed teevad tööd peaaegu nagu ainult selleks, et traktoriijaamale suuri arveid maksta — küll natuuras, küll selges rahas. Elukorraldus on lootusetult kiivas. Ma ei taha sel moel jätkata.»

«Nimetasid, et tunnetad süsteemi ebaloogilisust juba mõnda aega. Tulid aga alles täna. Miks sa viivitasid?»

«Peamine põhjus — ma ei jõudnud endas kuidagiviisi selgusele.»

«Nüüd on täpne arusaam paigas?»

Kustase muie oli kibe.

«Kindlasti tead Vidrik Keldrit, maaparanduse brigadiri? Tema ütles mulle masendava tõe näkku, julgelt ja ülbelt, otse kui omasugusele kaabakale. Kinnitas, et kolhoosidelt saab rahumeeli tõmmata või seitse nahka ja et ta on seda naerdes tei-

nud, sest direktoriks on saamatu ja juhm mees. Oma süü tunnistamisega ei lähe asjad kahjuks sugugi paremaks, tõsi? Ja veel — meie rajoonis on peale Linnupette kaks traktorijaama; neil on teatavasti sama hullud probleemid kui minul. Leian, et oleme kohustatud neist asjust kõnelema täie avameelsusega. Palun, ole täitsa, Arno, ja kutsu rajoonikomitee büroo võimalikult kiiresti kokku.»

Arno kaalus viivu.

«Bürool saab sul olema keeruline. Mõnigi mees kargab ragnal turja. Ka mina, kui sa oma kõhklusi ja oletusi korralikult ei põhjenda.»

«Püüad mind hoiatada, jah? Tahad, et ma raskete ütlemliste kartusel vaikin, küüru selga tõmban? Ei, seda ei juhtu! Kustas tõusis. «Võin ma loota, et mu soovi õige pea täidavad? Nii kiiresti kui võimalik, jah?»

Ka Arno tõusis. Pilgus tõsine mure, vaatas ta Kustasele pikalt otsa.

«Büroo toimub lähemal päevil.»

7

Kostis vali kriiksatus, kui Kustas Linnupette kaupluse juures tugevasti pidurile vajutas. Arno Pihlaku juurest lahkudes kavatses ta küll tagasi traktorijaama sõita, aga sealne õhk kond tundus talle talumatult vastumeelne — igas ruumis, kõrgil seintel, ustel ja akendel näis kurjustavat sõnatu süüdistust Kustas Lokk, sa ei tule oma tööga toime! Inimesed millegipärast vaikisid, nemad etteheiteid ei teinud. Viimaks nad ei teagi, kui nigel juht nende direktor on? Teavad, ja täpsemini, kui arvata võiks. Et keegi midagi ei ütle, tuleb lugeda hea südamlikkuseks; nad ei raatsi oma kehvale ülemusele halba sõna pillata. Lepivad kuidagi, virelevad nagu tema ise päevast päeva mingi ebamäärase homse ootuses. Pilgus on mõnelgi terav hukkamõist, ainult et oma mõtetest ei kõnelda. Veel mitte. Kaua see nii kesta võiks? Või kardetakse, et tuleb uus ja hullem?

Kustas ei olnud Linnupette teeristi kaupluses just sage külaline, kuigi tundis oma õest puudust. Aastatepikkune suures sõpruses üheskoos elamine oli jätnud nii tugeva jälje, et see alatijhti end meelde tuletas. Ja ometi ei leidnud ta peale Mari-Eltsuga abiellumist enam teed Mai juurde. Miks? Eks

peamiselt seetõttu, et ta ei tahtnud näha õe kurba, rahulolematut pilku.

Oma suure õnne algusaegadel ta koguni pahandas Mai peale, kuna vägisi tundus, et õde peaaegu põlgas Mari-Eltsu; püüdis nagu millegi eest hoiatada, ehkki väga ettevaatlikult, riivamisega.

Mai ei muutnud oma suhtumist ka peale pulmi, oli tujutu ja tõrges, hoidis traktorijaamast kramplikult eemale — ja seetõttu sai mõnigi kord tehtud kenakene ring, et mitte kaupluse lähedale sattuda. Sõitis jah hulga mõttetuid kilomeetreid üksnes seetõttu, et vältida Maiga kohtumist — oma hea, abivalmis õekesega...

Mai ei öelnud kunagi midagi halba, mõistugi mitte, kuid ütlemata jätmise kriibib teinekord kibedamini kui teravad sõnad.

Kui mõni aeg tagasi selgus, et Mai kunagised märkuandmised olid põhjendatud, ei tahtnud Kustas hoopiski õe silma alla sattuda. Praegu aga ei saa ta ilma Maita hakkama — ees on ääretult kriitilised päevad, suure otsuse päevad.

Kustas ronis autost välja, lähenes kauplusele. Ta ei kavatsenud õega oma koormat jagada — ei töömuresid, veelvähem piina, mida valmistab Mari-Elts. Milleks Mai südant valutama ohmatada? Ta ei taha muud, kui tema juures tükk aega vaikides istuda, vaadata ta meeldivat nägu ja tarku, tõsiseid silmi. Temast õhkub headust, tasakaalukust, ja ta on tugev...

Uksel paiskus vastu külakaupluse lõhnaderohke, pisut summutatud õhk. Hämaras, madala laega ruumis askeldas leti ees kolm vanamemmet. Kaks ladusid kandekotti vormisepikuid, kolmas uuris parajasti Mailt, kas vorsti tuleb ehk viimaks veel tana, ja vaatas üle prillide talle tähelepanelikult otsa.

Mai noogutas vennale, vastas kiirustades vorsti kohta, klõbistas arvelaua nuppudega ja ütles, palju maksta.

Kumeras seljaga, tumedas mantlilohmakas vana naine, kes seni näoga leti poole seisis, pöördus uudishimulikult vaatama, keda Mai teretas. Ta müksas kaaslast, heitis Kustase poole paljuütleva pilgu ja andis silmadega märku ka prillidega memmele. Kõik kolm uurisid Kustast varjamatu huviga, luurades ebameeldivalt, ahnelt. Oli nii vaikne, et kõrvus kippus helisema.

Mai tõstis tooli eest, mis liiga agaraid ostjaid takistas leti taha minemast.

«Tule, Kustas.»

Uudishimulikud pilgud seljal tantsimas, läks Kustas laoruumi, sealt edasi väikesesse elutuppa.

«Tulen kohe,» hüüdis Mai talle järele. Ta vaatas omavahel isukalt sosistavatele vanadele naistele nii tõrjuvalt otsa, et nad rahakotid lagedale kohmitsesid, ostud kinni maksid ja kauplustest pahuralt torisedes välja taganesid. Võib arvata, millest nad jahvatavad!

Mõne päeva eest oli keegi siitkandi kärmas jutuveski ääriveeri kippunud Maile sosistama, mis hullud kõminad tema venna ja uhkest Kornelite soost vennanaise ja väikese tite ja endise kaupmeheisanda kohta käivad.

Ta peletas uudisterääkija karmilt minema, ise ehmumisest jääkülmi. Taevas hoidku, et jutud Kustaseni ei jõuaks! Ehkki ta närvitsejat tõugu polnud, oli ta venda ähvardavast õnnetusest esmahetkel nii vapustatud, et tahtnuks otsekohe Kustase juurde joosta, teda kaitsta. Taipas muidugi kohe, kui teostamatu see on. Ja tundis siis eriti teravalt, et Linnupettel ei suuda ta enam päevagi olla. Tuleks põgeneda võimalikult kaugemale, et Kustase elu karilejooksmit mitte kaasa elada...

Ei, peab kohale jääma. Abiks, kui vennal ülejõu raskeks läheb. Ja on ju mõningane võimalus, et tõde siiski Kustaseni ei jõua. Jutumaiad vanamutikesed ei julge oma lõksutamiseiga Kustase ees lagedale tulla; ta on õnneks direktor ja siinsetele võõras. Varsti kulub uudis tuhmiks, õige pea varjutab selle mõni teine äge ja põnev kohalik sündmus, elu läheb vanaviisi edasi. Jah, Kustas usub pimesi oma Mari-Eltsu ega tea aimagi, et... Uskugu ja olgu õnnelik, väga õnnelik!

Kustast nähes tekkis Mai hinge terav ehmumiseokas. Vend oli sünge, väsinud, õlad longu vajunud. Vist siiski mingi lonitus ei suutnud suud pidada?

«Tore, et sa ometi kord aega leidsid mind vaatama tulla,» ütles Mai soojalt ja istus Kustase vastu laua äärde. «Ootasid päevast päeva.»

«Ootasid? Mured kimbutavad?»

Mai püüdis lõbusalt naerda.

«Kas üksnes siis oma venda näha tahetakse, kui miski viltu veab? Ei, sugugi mitte. Igatsésin sinu järele, Kustas.»

Kustas ohkas.

«Mina ka, Mai. Mina ka...»

«Miks sa küll nii haruharva selle teeotsa üles leiad, mis sinu toob?»

«Aga sina, kulla õeke, ei mäleta vist seda rada enam üldse,

mida pidi minu juurde traktorijaama tulla,» vastas Kustas. «Ometi oli seal sinu kodu.»

«Kodu?» kordas Mai puudutatult. «Oli jah kunagi, sul on aigus.»

«Miks sa küll ei tule?»

«Minu kodu on nüüd siin, Kustas. Seal ei oota mind keegi.»

«Mina ootan, sa tead.»

«Jah.»

Mai läks pliidi juurde, seadis tule kuumemaks, kallast teekannu vett juurde.

«Pakun sulle kuuma teed. Soovid?» Mai piidles venda. Nii lööduna põlnud ta teda kunagi näinud.

«Peaksime sagedamini kohtuma,» sõnas Kustas rusutult. «Pikki aastaid jagasime kõiki muresid ja rõõme... viimasel ajal hakkame võõrduma.»

«Otle, Kustas, mis sinuga on?»

Kustas ei teinud küsimust märkamagi.

«Kuidas sul läheb?» päris ta peaaegu usutava huviga. «Harjumatu töö vastumeelseks muutunud ei ole?»

«Ei, miks nii? Päevad kuluvad kiirelt — ostjatega tegelda, kaupade muretseda...»

«Kaugeltki kõik inimesed pole meeldivad, tõsi?»

«Seda jah. Häid on siiski palju rohkem, need teised ei hakka mulle eriti silmagi. Aga mis me minust... Räägi parem endast.»

Kustas uuris kirjuruudulist laudlina millegipärast nii tähelepanelikult, et Mai küsimust ilmselt ei kuulnudki. Kui vaikus juba liiga pikaks venis, päris Mai uuesti:

«Tahaksin teada, kuidas sul läheb...? On muresid?»

Kustas ei tõstnud veelgi pilku, lõi vaid ebamääraselt käega.

«Läheb kah... kuidagi.» Ta pani oma suured tugevad käed lauale, sõrmed pisut harali. «Lood on tegelikult kehvad, Mai. Aga ma ei tulnud siia selleks, et kurtma hakata.»

«Sul oleks vast pisutki kergem, kui arutaksime,» pakkus Mai. «Vanasti me alati...»

«Vanasti? Jah, oleme koos õige kurjalt vatti saanud, aga ikka jäime püsti, tõsi? Mäletad, kui hullupööra raske oli esialgu kivimurrus toime tulla?»

«Jah, mäletan muidugi. Ja Linnupettel oli ka alguses usumatult keeruline, peaaegu et ülejõu.»

«Linnupettel? Siin on kogu aeg ülejõu. Mul pole kordagi olnud tunnet, et jalad oleksid tugevasti maas.»

«Midagi on väga hullusti, vennas?»

«Jäta, ole hea.»

«Olin küllalt kaua dispetšer, tunnen traktorijaama enda arvates mitme kandi pealt üsnagi põhjalikult. Mis sul seal lahti on?»

«Ära mind täna kõnelema sunni,» palus Kustas. «Räägin kunagi, mis mind töö juures häirib... mõtlen kõik veel põhjalikult läbi. Lähemal ajal on rajoonikomitee büroo, seal kaalutakse ja vaagitakse... Tulin täna sinu juurde peamiselt selleks, et istuda ja vaikida. Lubad ju? Ma ei tahaks üldse juttu ajada.»

«Muidugi, Kustas...» Mai silitas venna õlga. «Ole nii kaua, kui iganes soovid, sa mu hea, armas poiss...»

Kustas tundis üle tüki aja, et maapeale on alles jäänud siiski ka midagi lähedast, sooja, hella.

8

Akende taga vihises kuri, hooti pahuralt mõirata detsembrituisk. Kuigi tuba oli mõnusalt soe ja suur helevalge kahhelkividest ahi õhkus sõbralikult, oli Mari-Eltsul jahe. Ometi oli tal seljas paks villane kleit, mis pidanuks ka hulga vilumas ruumis külma eemale peletama. Millest selline ebamugav tunne? Ei tea...

Ta läks magamistuppa. Ei süüdanud valgust, avas õige ettevaatlikult kapiukse. Marike uinus alles veidi aega tagasi, ei taha teda äratada. Laps on viimasel ajal kummaliselt närviliseks muutunud, avab silmad iga väiksegi krõpsu peale, olgu või südaöö. Varem magas nii sügavalt, et ei kuulnud parajalt valju raadio-juttugi, nüüd aga... Eks käe põletamine viis elurütmi ärevaks. Valu ei tohiks enam olla, Marikê ei kaeba ega nuta, aga käeke on sidemetes ja laps hoiab seda kogu aeg endast eemal. Vaatab tõsise, veel ikka kohkunud pilguga oma haiget kätt — ja kõõki ei tule. Ka siis mitte, kui teda kutsuda. Laseb end vastutahtmist süles söögilaua äärde viia, sööb vähe ja tõrkudes, piilub kartlikult pliidi poole. Onnetus oli ääretult ebameeldiv, aga üks hea külg tundus sellel siiski olevat — vaevalt, et Marike enam kunagi küdevale pliidile õhtulikult lähedale tikub või ahjuust lahti püüab kangutada.

Mari-Elts võttis rõivakapi ülemiselt riiulilt valge, sooja

kampsuni, tõmbas selle selga, seisis viivu lapse voodi ääres. Marike hingas rahulikult, ühtlaselt.

Näis, et õuel peatus auto...? Ta kiirustas elutuppa, tõmbas ukse enda järel pehmelt kinni. Ehk jõudis Kustas büroolt koju?

Ei, kõik jäi vaikseks. Mari-Elts teadis, et Kustas ei sõida õhtuti autoga kunagi mõisahoonde ette, viib masina alati töökotta ulualla, olgu kellaaeg kuitahes hiline. Milleks püüda tabada automootori müra? Ja pikisilmi, ärevalt oodata? Vahest on paremgi, et teda veel ei tule — aega mõtteid koguda.

Mari-Elts toetus seljaga vastu parajalt sooja ahju. Küll loob elu uskumatult raskeid olukordi, mõtles ta murelikult ja parandas end kohe: mitte elu, vaid inimesed ise oma tegudega muudavad kõik enda ümber sageli ülesaatmatult keerukaks.

Viimased poolteist aastat oli nagu pörgu. Jah, hüljatuna, solvatuna tuli otsida õnnetusest väljapääsu. Petta. Valetada. Süüdistada, hirmul olla, kahetseda. Lõpuks näis juba, et viimaks ometi on ohud möödas — ja jälle uperpall. Sedavõrd ootamatu, tugev ja peadpööritav, et jalgele maandumine ei ole kuigi tõenäoline.

Lausa vaev, et Kustas veel ikka kibevalusat teemat ei puuduta. Esimesel õhtul peale Kuke Teele vapustavat teadet oli niivõrd temal endal kui Kustasel last tabanud õnnetuse tõttu sõda pilgeni muret täis. Ema lahkumise järel vahetasid nad vaid üksikuid nappe lauseid. Kogu õhtu hoidis Kustas last süles, uinutas ta lõpuks magama, viis hellalt voodisse. Ta jäi hulgaks ajaks Marikese juurde istuma — sõnatu, tõsine, vaevatud. Kui ta sealt viimaks tõusis, ei julgenud enam hingatagi — nüüd kohe ütleb Kustas, et... Kui mees oleks sel hetkel tõde nõudnud, poleks suutnud ema õpetust mööda talitada. Tulgu hukkamõist ja karistus kui raske tahes, enam ei taha valetada!

Kustas aga ei pärinud midagi, vältis ta pilku. Haaras laualt ajalehe, süvenes, ehkki tundus, et ta sealt ridagi ei lugenud.

Vaikus oli nii piinav, et vaevu sai end talitseda — sõnad kippusid vägisi huulile. Ükskõik, kas Kustas on tõde kuulnud või mitte, alatus tuleb üles tunnistada, kohe praegu! Süükoor-maga ringi kõndimine ja pidev hirm rüüstab hinge ja räsib südant, nii edasi elada on võimatu. Kusagilt hämarusest ker- kha küll ema hoiatav nägu, aga ta tõrjus selle minema. Kui-

das alustada? Taeva pärast, miks Kustas ometi midagi ei küsi...?

Mari-Elts tajus, et ei leia õigeid sõnu. Kuidas, õigeid? Miks otsida valede ülestunnistamiseks õigeid sõnu? Valed... õiged... hulluks võib minna!

«Kustas...» Mari-Elts püüdis kõnelda tavalise häälega, suutis aga vaid sosistada. «Kustas...»

Mees pani ajalehe kokku ja tõusis laua äärest.

«Jah, aeg on hiline. Tuleb puhkama heita.» Ta tõi linad, teki ja padja nagu viimasel ajal ikka, tegi omale aseme diivanile.

«Head ööd.»

«Jah...» Mari-Elts otsis hetkeks toolikorjult tuge ja taganes siis ehmununa magamistuppa. Taevas halasta, millega ta toime oleks tulnud! Ei tohi ometi ise pead silmusesse pista...

Oli väga vaikne.

Imelik, kuhu Kustas nii kauaks jääb?

Tikk-takk, tikk-takk, tikk-takk... miks nii halastamatult valjusti?

Lõputu visadusega kõigutas suur kappkell oma pendlit, teda ei häiri miski. Täna on ta juba üsna lühikeseks tiksunud, järel on vaid paar tundi. Kummaline, et Kustas ei tule...

Mari-Elts kõndis paar korda edasi-tagasi. Istus siis diivanile, võttis ajalehe. Viimaks on bürool ebameeldivusi? Tuleb Kustasel ehk selgitada midagi eriti keerukat? Pole muidugi loota, et seal kedagi kiidetakse — ainult et Kustas on seda võrd aus ja kohusetruu, et teda ei mõisteta liiga karmilt hukka ka siis, kui ta mõnes asjas veidi eksinud on...

Vanä mõisahoonet tugev, massiivne uks tegi oma avanemise-sulgumise tavalist ohkavat häält.

Kustas?

Jah, trepilt kostsid sammud. Mitte rutakad, pooleldi jooksupalu astutud nagu veel alles mõne aja eest, vaid viimaste nädalate rasked ja murelikud. Täna tuli Kustas veelgi aeglasemalt, päris vastutahtmist üles.

Mari-Elts kõhkles, kas minna vastu või mitte. Tahaks minna, aga...

Juba Kustas sisenes, toetus seljaga vastu välisust; seisis hulk aega suletud silmil, nagu kahvatu.

Mehest kiirgas nii palju hingepeina, et see ulatus Mari-

Eltsuni. Ta süda hakkas kiiresti lööma, hoiatavalt. Kustas teab!

Hirmusegasest ärevusest hoolimata oli Mari-Eltsul Kustasest äretult kahju. Ei taha enam petta nii ausat inimest, ei tohigi. Kui ta ka veel ei tea, tunnistan kohe kõik ise üles, otsustas Mari-Elts. Ehk suudab Kustas andestada...?

«Ema nõudlik hää sosistas jälle oma õpetusi ja käsk: vastu ajada, valed materdada! Pead mind kuulama, tütar! Meie perekonna hea nimi...»

Mari-Elts jälgis Kustast nii pingsalt, et mees seda tundis. Ta avas silmad, vaatas pisut ebaledes ringi. Lükkas siis kingad jalast, heitis hajameelse pilgu põrandale, nagu midagi harjumuspäraselt leida soovides, ja astus sokkides tuppa, ehkki pehmed toatuhvlid seisis sealsamas, tavalises paigas.

Utleks ta midagi, ootas Mari-Elts. Ei oska ju ometi ise alustada...?

Kustas tegi paar sihitut sammu ja istus siis tugitooli. Ta surus sõrmeotsad tugevasti vastakuti, pilk raske.

Miks ta vaikib? Kas otsib pehmemaid sõnu, milledega süüdistama hakata? Pehmemaid...? Vastupidi, alatutest tegudest tuleb rääkida võimalikult halastamatult, rängalt — ja küllap Kustas seda praegu vaagib. Ei leia nii kibedate kidadega sõnu kui vaja.

Vaikus muutus talumatuks. Milleks enam oodata? Ei suuda, ei! Ainult et mida kõigepealt öelda? Tegelikult piisaks ju mõnest vaiksest sõnast: olen sinu ees suur süüdlane, Kustas.

Jälle kajab kõrvus ema nõudmine: raiu vastu, aja valed!

Mari-Elts püüdis ema sundusest vabaneda. Nüüdsest alates räägib ta ainult tõtt, toogu see endaga kaasa või maavärisemise!

«Ma arvan, et... et meil tuleb väga tõsine kõnelus,» lausus ta katkendlikult, murduva häälega.

Kustas hõõrus meeletu kohal tukslevat sügavat, sakiliste servadega armi ega vaadanud Mari-Eltsu poolegi.

«Sul on jälle ränk peavalu...?»

«Ei.»

«Aga... Midagi on halvasti, Kustas?»

Mees kergitas oma tihedaid kulme, heitis Mari-Eltsule pika, tõise pilgu ja noogutas.

«Kas väga halvasti?»

Kustas noogutas veel kord.

«Saan ma ehk aidata?»

«Ei, Mari-Elts. Aidata ei saa mind ei sina ega keegi teine. Kui üldse, siis ainult mina ise.»

«Mis juhtus?»

Mees ei vastanud.

Mari-Elts tunnetas, et vähemalt hetkel on Kustasel töömured ülepea kokku löönud, kipuvad enda alla matma.

«Usu, sul on hulga kergem, kui mulle kõigest räägid ja me koos nõu peame,» pakkus Mari-Elts.

Kustase naeratus oli ääretult nukker, see peaaegu polnudki naeratus. Ta pidi midagi ütlema, hammustas aga huult ja vaikis.

«Bürool oli pahandusi, jah?»

«Pahandusi...?» kordas Kustas, mõtted hajali.

«Oli midagi valesti? Aktid korrast ära?»

«Ei.»

«Milles sind siis süüdistati? Ütle ometi!»

«Aktid olid liigagi korras — ainult et kolhoosid pole nendega sugugi rahul. Veaks loeti, et ma meile võlgu olevaid kolhoose pole kohtusse kaevanud. Teisalt lendas teravaid etteheiteid, et traktorijaam tõmbab ahnelt viimase kui iva kolhoosniku laualt; oleme pidevalt kättpidi nende kõhetus kukruš.»

«Jah, aga ega sina pole seadusi teinud...»

«Minu töös leiti hulk vigu, kuid seaduse ees ma süüdi ei ole. Oleksin pääsenud noomitusega.»

«Oleksid? Kuidas sellest aru saada?»

Kustas kõhkles, vaatas Mari-Eltsule otse silma sisse.

«Arvan, et sa ei suuda mind mõista. Ma ei sunni sind meie kooselu jätkama.»

Mari-Elts kohkus.

«Miks äkki niisugused mõtted...?»

«Palun kuula lõpuni.» Kustase hääl oli kare ja tuhm. «Peame Linnupettelt lahkuma. Ma ei ole siin enam direktor. Büroo kuulas mind ära ja...»

Edasine läks Mari-Eltsust mööda. Ta tundis, et nägu ja kael muutusid kuumaks. Kustasel oli bürool suuri ebameeldivusi, traktorijaama asjad on teda ilmselt pikka aega raskelt rõhunud. Aga oma lapsikus avameelsusehoos pidi ta peaaegu... oh taevast, taevast!

Mari-Elts surus peopesad kuumavatele põskedele.

Mida Kustas siiski praegu ütles? Ei ole enam direktor...? Ja et tuleb Linnupettelt lahkuda? Ei... ei!

«Kõnelesin bürool kõigest, mis pikka aega südamel. Ka sellest, et minu jaoks on ülejõu ja arusaamatu traktorijaama ja kolhooside vastuolude rägastik. Tunnistasin, et ma ei saa hakata. Palusin ennast vabastada.»

«Sina ise...?»

«Mina ise.»

«Vaatamata sellele, et nad oleksid piirdunud vaid noomitusega ja sa võinuks rahumeeli direktorina edasi töötada?»

«Jah, vaatamata sellele.»

Mari-Elts vangutas pead vägagi etteheitvalt.

«Ma ei suuda sinust aru saada, Kustas! Ei suuda...»

«Elus juhtub mõndagi, millest ei suuda aru saada.»

«Sina võtsid ennast ise kohalt maha? Kui püsti tõusid ja kõnelema hakkasid, olid veel direktor, aga kui lõpetasid ja istusid, siis... Uskumatu! Uskumatu... Mis nüüd edasi?»

«Mõtlesin ka sellele. Palusin võimalust oma vigu parandada. Kolhoosi esimehe ametist peaks mul jõud ja mõistus üle käima.»

Mari-Elts peaaegu ei uskunud, et õigesti kuulis.

«Kolhoosi...? Taevast halasta, millise sa endale valisid?»

«Valida pole mul midagi. Palusin mulle usaldada «Sotsialismi Võitu».»

«Piirkonna kõige rüübalam, viimane viletsusepesa...?»

«Head poleks mulle ju antud — ja hea eesotsas olemine pole karistus. Mul jääb üle loota, et rahvas üldkoosolekul mind vastu võtab. August Kilk on juba hulk aega ennast esimehe ametist püüdnud vabaks võidelda.»

«Sa pead siis ju... meil tuleb siit ilusast korterist ära minna, jah? Ma ei taha... ei! Jään ilma oma vannitoast? Jah?»

«Jah, Mari-Elts.»

««Sotsialismi Võitu»...?» Mari-Elts tundis, et pisarad ei ole kaugel. «Mis küll saab minust ja Marikesest? Eks meil läheb nüüd kindlasti väga halvasti...»

«Ma ei tea. Kordan, sa ei pea kaasa tulema, kui see sulle ülejõu ränk ja vastumeelne tundub.»

«Sa ei toiminud õigesti, Kustas! Kuidas sa tohtisid? Kes suudaks öelda, mis saab...? Kes ometi?»

«Eks aruta emaga. Tema oskab sind alati aidata.»

Mari-Elts tardus. Kas Kustase hääles torkis mõru pilge? Emaga nõu pidada? Mida oskab tema siin öelda või õpetada? Ja kas kogu elu tuleb ema tahtmist mööda toimida? Aga siiski, ta on tark, väga tark...

«Näib, et paljas mõtegi kolhoosis elamisest vapustab sind hingepõhjani. Oled vaba edasise üle otsustama. Mina sind sundida ei saa — ega tahagi.»

«Aga Kustas...? Jah, tõepoolest, sundida ei tohi kunagi kedagi... Ütle, kas sina... sa ju tahaksid, et me koos, kolmekesi... sina, Marike ja mina? Sul on ju meiega koos kergem?»

Kustase pilgus oli valu, meeleheide ja armastus. «Ma ei tea, kas... Aga jah, eks ma muidugi tahaksin, et...»

TEINE OSA

Esimene peatükk

1

Aastavahetus jäi seljataha — vihmamärg, mudane, pime, tormituulene. Juba on kulunud hulk jaanuaripäevi, ent õiget talvetunnet ei tule ega tule. Maa külmus küll rontkõvaks ja sadas paar peotäit lundki, kuid teed on künklikud ja krobeliised, teravalt nukilised. Vankrisõit raputab või hinge seest, reealaste tarvis jääb lumelibedust aga tublisti vajaka. Põllud igatsevad pikisilmi valget kohevat vaipa, et saaks mõnusalt kevadeni tukkuda. Vinge tuul viliseb pahuralt üle poolpalja maa, puhub siit-sealt haaratud lumetutsakuid väikeste hõredate vihuritena kõrgele üles ja pillutab ükskõikselt, kuhu juhtub. Jäine rõskus poeb kõikjale, ka inimeste hinge.

Kolhoosikontor asus Sorguta külas maadligi vajunud, päevi näinud hoones. Oma väikeste aknasilmadega vaatas majake uniselt ringi, ümbritseva vastu ükskõikne. Lastagu teda vaikselt omaette kõssitada, olgu aastaag missugune tahes. Eriti talvel ei salli ta tülitamist, uste avamist-sulgemist või koguni, hoidku taevast; nendega prõmmimist. Viimasel paaril nädalal on aga mitmel korral juhtunud, et mõni mees virutab ukse oma seljataga nii tugeva mürtsuga kinni, et kogu majast käib läbi vastikusevärin. Miks muututi järsku äkiliseks, sallimatuks, süngeks? Heatujulisel ei lähe ju üks kunagi kurja hooga käest lahti; rõõmsameelne, eluga rahul inimene liigub mõnusalt pehmel sammul ringi, suu muigel ja tema kannul ei hakka ukseid kahte pidi käima.

Mis juhtus, et «Sotsialismi Võit» ei mõnule enam häirimatus, sügavas talveunes nagu varasematel aastatel? Kõik on ju sama nagu varemgi — laudad-tallid ja põllumaad, aasad ja metsad, ka vaesus ja viletsus.

Kas tõepoolest kõik?

Peaagu, ja siiski mitte.
Kolhoosi tuli uus esimees.

Kustas Lõkk istus igeriku, üht jalga lonkama kippuva laua taga. See pidanuks olema kirjutuslaud, aga oma väiksuse ja ainsa tillukese laekaga ei andnud ta kuidagi parajat mõõtu välja. Ometi mahtus lauale üllatavalt palju esemeid. Seal oli telefon ja kõrge jalaga, valge-kollasetriibulise püstja kupliga petroolilamp. Uhkesti kõrvu võimutsesid neljakandiline hallist marmorist raske tindipotialus ja samast materjalist mehine kirjapress, narmendama kulunud õhuke, tihedalt tindikirju kuivatuspaber kõhu all. Veel lesis seal lademes hulk kaustu, näputäis tühje paberilehti ja millegipärast ka väike äratuskell. Enamaks polnud ruumi, aga mida sinna rohkem vaja oligi?

Kustas märkas kella kohe, kui tööle asus, ja muigas endamisi. Miks ärataja? Kas selleks, et esimees päevase tukkumise parajal ajal lõpetada teaks ja kogemata kauemaks norutama ei jääks? Ta pidi kella kappi torkama, aga kuna ruumis teist ajanäitajat polnud ja isalt päritud vana uuri taskust välja tõmmata alati hästi ei sobi — võidakse arvata, et uus esimees ootab kannatamatult, mil tüütu külastaja lahkuks —, jäi kell pisut nagu häbelikult oma endisse paika.

Lamp kippus suitsema. Kustas keeras tahi madalamaks.

Kolhoosikeskuse on küll paberite järgi ja võlakohustust silmas pidades juba möödunud kevadel elekter sisse toodud, ent veel pole üheski ruumis lülitit seinal ega pirni laes. Tellitud on üksnes kulukas projekt, liinipostid siia veel ei ulatu. Elektrimestega tehtud leping nõuab, et kolhoos paneb postid püsti. Miks see pooleli jäi? Küllap August Kilgil ei käinud jõud üle, eks inimesi oli vaja tähtsamatele töödele. Kevadel peab asja tõsiselt ette võtma, kortsunud paber laualaekas ei anna küll vähimatki valgusekuma.

Taht tuli veelgi madalamaks keerata, valgusesõõr laual ahenes tunduvalt. Kahju, et ka kodus tuleb ilma elektrita läbi ajada.

Kodus...?

Kustas ohkas. Mari-Elts elab veel ikka Linnupõlle mõisas, tema aga juba mõnda aega uues kohas, siinsamas, Sorgutal. Kokku saavad nad häruharva, sest traktoriijaam on siit küllaltki kaugel ja bussiühendus rohkem kui räbal. Vana «Willis», millega sai alailma ringi sõidetud, jäi koos direktori ame-

liga uuele mehele Vello Kasele, nii et ega siit liikuma õigupoolest pääsegi. Telefoniühendus on, hea seegi.

«Sotsialismi Võidus» oli korralikku peavarju võimatu leida. Tuli leppida kurvaimelise räpatanud majakesega, nii vilets kui see ka polnud. Ainus kiiduväärt omadus, et asupaik on hea, kolhoosikontor samas lähedal. Pikki aastaid oli Hallikivi talus elutsenud ammu leseks jäänud vanataat, ei lapsi ega sugulasi toeks. Kõigest oli märgata, et ükski naishing polnud selle elamise-olemise ligi õige kaua sattunud. Isegi muldvana naine hoiab või vähesegi kodutunde alles ka siis, kui ta ise õige haiglane ja päris väeti on. Üksiku mehe käes kipub enamasti kõik rääma ja ripakile. Eluaeg oli ju naine see, kes kambrites tuuseldas ja köögis kolistas. Nii ka tollel vanapapil, kui ta leseks jäänuna äkki ihuüksinda kõigega toime pidi tulema. Ei ta tulnud, hingitses vaid hädiselt päevast päeva — aina kesisemalt, aina kriimumalt.

Rohkem kui aasta pole tedagi enam elavate kirjas, ukseaknad olid peremeheta varal laudadega hooletult kinni lõõdud.

Valkjashalliks pleekinud kestendav sindlikatus hoidis keskelt nõgusse, nagu hakkaks täna-homme päris sisse vajuma. Aknad ei viitsinud oma pisikesi silmi pilgutadagi, aastate tolm ja nõgi muutis nad tuhmiks ja inetuks. Välisuks oli kiivas, lukukeel ja vastaline vahtisid nagu üksteist põlates teine teise kanti, võti ei keeranud. Aga ega lukustada pole vajagi, vargaid siin ei liigu ja võtta ei ole majast mitte kui midagi.

Kustas kandis koli välja, haris luuaga põrandad puhtaks ja kättis nii tugevasti, et kõveraks kooldunud, suure praoga pliidiraud muutus helepunaseks. Ta hoidis uksi-aknaid õige kaua pärani lahti, laskis hästi läbi tuulduda, et elu kustumise seisunud, kauged lõhnad lõplikult minema lendaksid.

Rehetuba on nüüd vähe viisakam, vähemalt pliidi ümbrus; sealt sai paaril korral pintsliga hoolikalt üle käidud. Ruum on kahjuks lootusetult pime ja sünge, kivipõrandaga. Pliit avaldab häbenematult lagunemise tundemärke. Rehetoa ainus aken, väiksemast väiksem, piilub oma nelja hädise ruuduga; küllap südasuvelgi on valgusel tükk tegemist sisse pääsemisega. Lagi oleks muidu ilmatukõrge ja tontlik, aga paraja maa peal, keskmisel mehel kätt üles ajades sõrmeotstega puutuda, seisavad parred tihedas reas. Tõsi, need kah aastakümnete suitsust ja tahmast mustjaspruunid ja kurjailmelised, ei paranda asja sugugi. Aga paljudest seal köögis ikka olla.

Kamber muutus lae valgendamiseks märksa sõbralikumaks,

ja seintel on nüüd puhas, helekirju tapeet. Vaatamata, et maalritööd varem tehtud pole, tuli kaunis kenasti välja. Jah, nagu hoopis teine, ja on ikkagi koht, kuhu õhtul tulla. Saab öösel oma rahu, pikkade ärkvelolekutega segatud une mingil moel ära tukastada — päeval pole ei aega ega isu kodus olla. Kodus...?

Vähemalt seni, kuni ta siin üksinda elutseb, ei oska ega suuda seda ulualust küll kuidagi koduks pidada. Kas aga Mari-Elts üldse siia tuleb? Millal? Esialgu näib teda tuhat põhjust Linnupettel kinni hoidvat. Peamine pidavat olema ema haigus. Tõsi, eks traktorijaamast on hulga lihtsam haiglasse sõita, kui siit viimasest metsadetagusest kolkast — alevisse on Sorgutalt koletupikk maa. Ja Elts on tõsiselt haige, süda ütles jälle üles.

Nädalat paar tagasi tuli Mari-Elts esmakordselt Hallikivile. Ehmununa seisis ta kambriuksel, ei sõandanud esialgu sissegi astuda. Aina vaatas ja vaatas, sõnatuna ja väga nukralt, püüdis kohkumist varjata. Võbistas nagu külmatundes õlgu, ometi oli ahi kuumaks köetud ja ruum meeldivalt soe, Kustase meelest hubanegi.

«Miks sa küll võtsid sellise lõpmata viletsa?» sosistas Mari-Elts tüki aja pärast.

«Hallikivi on terve küla peale ainus vaba, peremeheta elupaik, pealegi hästi kontori lähedal.»

«Olgu keskusest ükskõik kui kaugel, see ei tohiks nii väga tähtis olla...» Mari-Elts kõhkles viivu, vilksas korraks Kustase poole altkulmu pilgu. «Leidub ju ka korralikke talusid, kus keegi ei ela.»

Kustas ootas, mis edasi tuleb.

«Ema rääkis, et siitsamast Sorguta külast on mitu peret ära küüditatud,» jätkas Mari-Elts ebalevalt. «Talud puha tühjad.»

«Ei, Mari-Elts, taolist sammu ei astu ma iial.»

«Miks? Need inimesed on kusagil Siberis. Võib-olla pole nad enam elavate kirjaski, tõenäoline. Esimehel on ometi õigus valida, kus ennast korralikult sisse seada.»

«Selles talus ei saaks ma rahu ei päeval ega öö. Ei.»

Mari-Elts uuris nüüd Kustast tükike aega.

«Kardad, et südamehaigus hakkab vaevama? Aga sina pole ju süüdi, et nad minema viidi, tõsi? Või häirivad sind kuuldused, et mõned olevat tagasi tulnud? Kui tõesti peaks juhtuma, et ühel päeval on kunagine peremees kohal ja koputab

uksele, leiad kindlasti lahenduse. Aga ma ei usu, et sealt kuigi paljud eluga pääsevad...»

«Jätame selle jutu. Minu koht on Hallikivil, ei mujal.»

Mari-Elts naksas hammastega huult, ei vaielnud rohkem. Kehitas õlgu, mõtles pingsalt. Uuris siis uuesti kambrit, seisis hulk aega rehetuas. Koldes hõõgusid suured söed ja nagu tellimise peale vilksas päike pilvede vahelt, saatis oma talvised lüngus kiired aknasilmast sisse, muutis hämara ruumi hulga meeldivamaks.

Kustas jälgis tähelepanelikult Mari-Eltsu ilmet. Naine oli pisut võõra olekuga — kahvatu, vaikne, tõsine. Silmad ei sära- nud üldse, tundusid aga nagu veelgi suuremad ja ääretasa kohkumist täis. Muidugi, ta ei leidnud Hallikivil midagi meele- pärast, ootas hoopis muud.

Kuidagi ei sõandanud küsida, mille otsuse Mari-Elts teeb. Lepib ta nii kehvakese elamisega või läheb loomaravilasse, isa, ema tiiva alla? Sundida pole mõtet, ei kutsuda ega keelata. On muidugi valus ja raske, kui ta ei tule... või hoopiski kergem?

Mari-Elts toetus seljaga vastu soemüüri ja ilmselt otsis hulk aega sõnu, edasise jaoks ülitähtsaid.

«Hoiad minust ja Marikesest eemale, Kustas.»

«Miks sa nii arvad?»

«Piirdud vaid helistamisega... juba õige hulk aega pole sa kordagi kodus oöbinud.»

«Sorgutalt on Linnupettele liialt pikk maa. Pealegi sa ju tead, et minu töö ja kodu on nüüd siin, Hallikivil.»

«Ikkagi imelik.»

«Mida sa silmas pead?»

«Sinu ükskõiksust. Tahtsin juba mõni aeg tagasi maja vaa- tama tulla, aga sa polnud nõus.»

«Kõik oli laokil, käest ära — milleks sind ehmatada.»

«Ma olen...» Mari-Elts sai hädavaevu sõnasabast kinni. Ma olen ikkagi kohkunud ja masendatud, pidi ta ütlema, ei suuda kujutleda, et tuleb loobuda ilusast elamisest Linnupette mõisas ja tulla siia, olen meeleheitel...

«Miks sa katkestasid?» päris Kustas ja vaatas niisuguste silmadega, nagu oleks ta viimast kui mõtet kuulnud.

Mari-Elts võttis end kokku.

«Pidin ütlema, et ma olen... jah, olen hakanud tasapisi asju kokku panema. Ega kolimine pole lihtne.»

Värvavas anti signaali, valjusti ja kiirustama sundivalt. Mari-

Elts oli traktorijaama veoautoga siia sõitnud ja tahtis sellega tagasigi pääseda. Nii jäi Kustasel küsimata, kas Mari-Elts tuleb Hallikivile elama või läheb vanemate juurde.

Mari-Elts ruttas välja, naeratas korra Kustasele, nagu kohkunud ja nukker, soovis head päeva — ja läks.

Päevad aina veerevad, kaua veel tuleb teadmatuses piinelda?

Näed, lamp suitseb jälle...

Kustas pani peopesa klaasi ülemise otsa taha ja puhus järsult. Leek kustus, taht aga tossutas mõnda aega eriti vihaselt, levitas tugevat tahmalõhnalist petroolivingu.

Akendest hiilis sisse hall, ähmane valgusekuma. Väljas oli nii vaikne, nagu oleks alles mehine uneaeg — ometi oli tööpäeva algusest kulunud juba mitu head tundi.

Linnupettel on elu ammu täies hoos, mõtles Kustas ja igatsus tõstis teravalt pead. Kui kärmed on traktorijaama inimesed siinsetega võrreldes! Seal algab töö täpselt kell kaheksa, ja hilinemist ei tunne isegi kõige lodevamad ja unisemad. Kus sa sellega! Tragimad mehed on platsis juba hulk aega enne ametlikku töö algust, valgus särab töökoja akendes õige varakult. Nüüd on neil ometi viimaks traktorite kallal nokitseda selge mõnu — ruum soe, ilus, avar. Polegi imestada, et nad kõik õigeaks ajaks kohale jõuavad. Kuigi tööle ära andes — täpselt alustati ka vanas töökojas, hõredate seintega, igiammu lagunenud mõisarehes, jääkülma tuule halastamatute piitsahoopide käes...

Dispetšeri juures on hommikuti hulk inimesi koos. Arutatakse päevaprobleeme, mõlgutatakse mõtteid kõige erinevatel teemadel. Siin, kolhoosikontoris, on hea, kui päeva jooksul kümmed inimest näed. Ainus, kes alati kindlalt kohal, on raamatupidaja — eakas morn mees, vähese jutu ja tõrjuva hoiakuga.

Linnupette vana mõisahoonel alumisel korrusel hõljub mingi mõnus, üksnes sinna kuuluv lõhn. Väga auväärses eas maja hingus on segunenud traktoristide rõivaist kerkiva tahma- ja õlilõhnadega. Ega töökojamehed alailma kontoris käigi, aga nad ise ja nende tööriided jätavad toreda hõngu — tõise, asjaliku, energilise. Aeg-ajalt hõljub raamatupidajate juurest mõnus kohviaroom, lisab omapoolse kerge vürtsi; kõik kokku loob ääretult omase, meeldiva tunde.

Viimane uks paremal viib direktori kabinetti. Kirjutuslaual põleb roheline kupliga lamp, valgustab kaustu ja dokumentide virna, ahi õhkub mõnusat sooja... jah, kõik on alles neetult selgesti silme ees!

Teisele korrusele saab mööda laia, nargisevate astmetega treppi. Kui astuda hästi seina veerest, jõuab õige vaikselt üles. Juba käänakult paistab kõrge, huvitavalt lõigatud tahvlitega lume tammeline uks. Tarvitseb vaid alla vajutada vaskne toekas käepide, astuda esikusse, minna elutuppa... Kes kõnnib seal praegu kirevas siidises hommikukleidis nõtkelt ringi, heledad lühvlid jalas? Nüüd puudutab ta korra oma kohevaid juukseid, sirutab end, sihvakas ja kaunis. Naeratab, ruttab telefoni juurde. Kellele ta helistab? Kellele...?

Kustas rebis mõtted vägivaldselt tagasi Sorgutale ja heitis oma tööruumis pilgu ringi. Toake lõhnab tolmu, ammuilma lohakatesse kuhjadesse visatud ja sinna unustatud kaustade, kopitanud mööbli ja petroolilambi suitsunud klaasist lenduvate tahmaebemete järele. Valitseb hall, unine igavus, seiskunud elu lootusetu tardumus.

Traktorijaamas on uhked kõrged valged kahhelahjud, usatdatavad ja mõnusalt sooja jagavad — siin kükitab tüdinult nurgas ümmargune, värvikorra tükat maha ajanud peenike plekk-kerega ahi, mis kiiresti kuumeneb, aga veel kiiremini jahtub.

Linnupette mõisal on aknaid palju, nad on kõrged ja meelitavad ruumidesse rõõmsa valguse. Kolhoosikontoril on välja vaatamiseks väikesed tuhmid ruudud, — toad pimedapoolsed, nurgad pauralt hämarad ka päikesepaistelise ilmaga.

Kilgi valitsuse ajal harjus «Sotsialismi Võidu» rahvas ilmselt tubli kesk-hommikuni põõnema, seetõttu ei saa nad ka nüüd kuidagiviisi silmi lahti. Ja kui ärkavad, kohmedavad hulk aega niisama, tööle pole kellelgi kiiret. Päevavalgust jagub aga praegusel aastaajal napilt, ja kui nad ükskord oma pahuraid nägusid näitavadki, on paras pime varsti jälle käes ja minnakse kohe nagu õigusega koju.

Kustas ei osanud arvata, kui ta end rajoonikomitee bürool palus traktorijaama direktori kohalt vabastada, ja kui vähegi võimalik, lubada kolhoosi esimeheks minna, et edasine nii keerukas on. Tõsi, ta ise soovis võimalikult raskeid ülesandeid. Lootis nendega toime tulla, sellega oma süükoormat kergendada. Süükoormat? Jah, vaieldamatult oli ta paljuski rängalt süüdi. Tundis ju kohe alguses, kui Linnupette traktorijaama direktoriks määrati, et töö on temast kõvasti üle — aga ei teinud sellest väljagi; uskus, et ajapikku saab ohjad tugevasti pihku haarata. Juba aastapäevad hiljem sai selgeks, et seda loodetud aega ei tule ega tule — ja ometi ei öelnud ta

seal, kus vaja, tõde täiel häälel välja. Vastupidi, salgas koguni iseenese ees, et jalgu vajaliku kindlusega maha ei saa. Ometi oleks pidanud viivitamatult tunnistama oma võhiklust, saamatust.

Süüdi?

Jah, süüdi.

Nüüd on oldud varsti juba kuu aega «Sotsialismi Võidu» esimees. Tema valimiseks kokku kutsutud üldkoosolek oli erakordselt tuim, sõnakehv, masendav. Inimesi tuli küll arvukalt kohale, aga valitses halb, rusuv hingus. Tahtmatult võrdles ta kolhoosi üldkoosolekut traktorijaama nõukoguga, millest kõik Linnupette piirkonna kolhooside esimehed pidid osa võtma. Elevus, õiendamine, süüdistamine, etteheited, eneseõigustused. Mõnigi kord kihutas äge vaidlus priske tülini, igal oli oma seisukoht ja midagi olulist öelda.

«Sotsialismi Võit» koosnenuks nagu tummadest, puuduta mistahes teemat. Üksnes kui jutt teenistusele keeras, võis kergelt elavnemist märgata. Naturaaltasu pani neid küllaltki üksikõikselt õlgu kehitama, rahapalka on vaja, ilma ei tule enam kuidagi toime. Palju normipäeva eest saab? Millal? Millal ja kui palju...? Paar aastat järjest pole enam punast krossigi antud, paari koti kartulite ja seljataie põhuga peret hinges ei hoia!

Kustas ei osanud ennustada, kas ta suudab aidata välja murda pettumuse ja lootusetuse nõiaringist; ta püüdis selgitada, kui tähtis on iga üksiku hoolas töö. Hoiatas, et tuima kõrvaltvaatamisega, eemale hoidmisega ei muutu elujärg kübetki etemaks.

Ei ole kindel, kas ta ütlemised üldse päralt jõudsid. Vist mitte, sest niipea, kui ta kolhoositööst kõneles, peegeldus inimeste nägudelt kalkus ja tigidus, uhkus ja põlgus, upsakus ja irvitamine, lodevus ja üksikõiksus. Oli muidugi ka neid, kelle hoiakus Kustas tabas mure ja ootuse, raasukese huvigi. Usaldust? Ei, seda küll mitte.

Ime, et nad teda üldse esimeheks valisid. Muidugi, kaotada polnud ju midagi — kehvemat, saamatumat esimeest kui August Kilk vaevalt maamunal leidub. Suudab tema toekam olla? Tahtmisest üksi on vähe, liiga vähe. Igal sammul põrkad nagu vastu jäika, kröbelist paemüüri...

Ollakse ütlemata loitud tööle tulema, püütakse võimalikult palju isiklikul maalapil õiendada, oma majapidamise eest hoolt kanda. Küllap on neil õiguskäsi, ega tasuta normipäevadega

hinge sees saa hoida, olgu neid kirjas palju tahes. Elatab ikka ja ainult oma lehm ja mullikas, oma kärssnina, oma kuuendik. Ime siis, et isegi käsu peale ei tulla nagu näitama.

Oma maalapil ei peaks praegu küll midagi teha olema, sõdatalv käes. Aga näe, isegi nii lihtsat tööd kui turbavedu ei saa kuidagi käima. Eriti kõva kutse peale tullakse siiski külges kuidagiviisi välja, aga jutt kisub kohe kurjalt keerdu ja mõnigi mees on lahkunud õige pahasena — samm rõhutatult raske ja hammaste vahelt pudenemas kirumine, et kes pagan meil seda uut esimeest käskis üldse pukki upitada, lollid olime! Võib-olla jah, et ta endisest kehvem ei ole — aga etem kah mitte üks toll, kahjuks. Vägisi sunnib tööle, sindrinahk. Käigu koos oma kalli kolhoosikorraga kus see ja teine!

Hiljuti oli juhatuse koosolek, kuid sellestki polnud mingit tulu. Tubli hilinemisega veniti kohale, näod virilad ja olek kõvasti mõlkis. Üksnes Rabanurme Margit, nooruke agronoom, oli ergas ja püüdis teistelegi eluvaimu sisse meelitada. Juhatusse kuulus ka tema isa. Rabanurme Kristjan oli olnud enne kolhooside suureks ühendamist esimees, nüüd mõnda aega brigadir. Põllumehe oskusi on tal kõvasti, aga temagi oli üsna sõnakehv. Asjad on kokkuvõttes veelgi sandimad, kui arvata võis...

2

Kostis vaikne kriiksatus. Keegi torkas pea ukse vahelt sisse, koputas alles siis ja jäi edasi astumiseks luba ootama.

Ruum oli hämaravõitu, Kustas teritas silmi. August Kilk? «Tule sisse.»

Kilk tõmbas läkiläki peast, äigas korraks peoga üle kõrge otsmiku ja hõredate juuste. Ta lähenes väikeste sammudega, nagu nagu alati heatahtlik ja rõõmus. Kilgi vilgas pilk kargas üle oma endise töölaua ja peatus Kustasel.

«Tere, esimees.»

«Tere ka sulle. Eks võta platsi.»

Kilk viis tooli päris akna juurde, tegi vatijopi nõõbid pikka-mööda lahti.

«Tule ikka lähemale,» kutsus Kustas. «Tule!»

Kilk seadis ennast ettevaatlikult tooliservale ja ta piklik, peente kortsudega kaetud nägu muutus murelikuks.

«Okspuha, kus minusugune nüüd kükitab. Ma ei taha enam

seda töölauda nähagi, veel vähem ta ligidal olla. Mul on neetult sant tunne — kõige pärast, mida tegin... õigemini tegemata jätsin... Või mis sest rabamisestki kasu oleks olnud — mis räsakile loodud, see räsakile jääb.»

«Pead täna millegipärast puhkepäeva?»

«Ma... seda et...»

«Lauda ukseid on muidugi tihendatud? Ja aknad külma pidama topitud? On sul ikka meeles, et Antsu-Jukul ootab kõva puutöö?»

Kilk hingas sügavalt sisse ja pahistas siis õhu pikalt puhudes välja, heitis käega.

«Mis ma nüüd puhkepäeva või...» Ei tulnud ette, mida oleks kõige õigem põhjuseks nimetada, et ta tööd ei tee, ja imestas endamisi, miks ta — võtku vanasarvik ise seda käiku! — esimehe juurde üldse tuli. Aga teinekord on inimesel mingi imeplik, rumalapoolne tahtmine kõvem kui mõistus. Teda lausa kisüb siia, esimehe tuppa — ja ometi on see tegelikult üks ära neetud paik...

Kilk jäi nõutult põrandale vahtima, ohkas hingepõhjast.

Kustase kulmud tõmbusid kurjaks. Temani ulatus kahtlase võitu, ebameeldiv hõng, mis muutus järjest märgatavamaks. Seda vängemaks, mida enam August Kilk ohkis.

«Päev pole veel õieti alatagi saanud, aga sina oled juba kärakapudeliga kaelakuti olnud,» pahandas Kustas. «Kui esimehe ameti mulle üle andsid, kinnitasid jumalakeeli, endal aus nagu peas, et oled joomisest jagu saanud.»

«Selle minu viinavõtmisega on igavene hull lugu,» pomises August Kilk. «Olen igate kanti proovinud, aga minu organism ilma viinata vedu ei võta, kuhtub ära. Teaduslikult tehti juba ammu selgeks, et joodik on haige ja õnnetu inimene.»

«Pigem tahtejõuetu ja vastutustundetu. Ma ei tahaks nõus olla, et haige. Kuigi mõneti on sul vist kahjuks õigus.»

«Jah, eks ole?» August Kilk muutus erksamaks. «Haigus ikka peamiselt, ja harjumus muidugi väheke ka. Mõni inimene armastab kangesti juua teed, teine kohvi — minul aga on viinuskki vee eest, minu siseministeerium enam vett juua üldse ei kannata.»

«Mul pole aega ega tahtmist sinu rumalaid jutte kuulata,» tõrjus Kustas.

«Usu, esimehe amet käis mul nii sandisti üle, lõu ja üle mõistuse, ei otsisin alailma viinast lohutust,» pomises ta. «Kinnitasin oma südames mitmelgi korral, et kui sellest ära neetud

lööst kunagi imekombel vabaks saan, ei võta ma enam viinailka suhu.»

«Näed, sa ei suuda isegi endale antud sõna pidada.»

«Tuleb nii välja...»

«Eks maitseb hästi, mis muud.»

«Oeldakse, et mees peab seni jooma, kuni viin magusaks läheb — alles siis on inimene viinast üle,» teadis Kilk kinnitada. «Minule ta sinder ei maitse suhu võttes sugugi, aga olemise teeb küll kärmesti lahedaks. Kange ja vänge on ta hullumoodi, enne klõmakat pean ennast vaata et sundima seda vaaljust üldse hammaste taha laskma.»

«Ole mõistlik, Kilk, maga end välja. Edasi olgu kõik tööpäevad täie ette, muidu tuleb suuri pahandusi.»

Kilk kobis püsti, liikus aegapidi ukse poole, miski aga näis tal siiski südant vaevavat.

«Veel kaks sõna, Loka?» küsis ta areldi ja jätkas vastust nutamata: «Usu, ma püüdsin kogu hinge «Sotsialismi Võidule» kasu tuua, nägin kurja vaeva. Sa ei oska seda häda ja viletsust kokku arvata, kuidas ma siin sellesama laua taga rehendasin ja plaane kritseldasin. Püüdsin pliiatsi-paberi abil nalga eemale peletada.»

«Oled mulle sellest juba rääkinud.»

«Ahah? Eks muidugi, mis südamel, see kogu aeg ka keelel. Veel ikka ärkan hommikuti vastiku hirmuga, et olen esimees ja sugugi ei tea, kuidas päeva õhtusse saab. Ja siis tuleb meelde, et sain sellest koletust koormast lõplikult lahti...» Kilk kõhistas naerda. «Usu, mees, mul on siis nii imeplikult kerge ja õnnis tunne, et lausa issanda selgest rõõmust panen hea punnsuutäie hinge alla... Jah, enne võtsin murest, nüüd rõõpan rõõmust. Ära pahanda, esimees, ära ainult pahanda! Ma tahan tõesti... Võtan ennast kõvasti kokku ja juba homme-päev...»

Kustas vaatas talle nii etteheitvalt otsa, et Kilk hädiselt kätega vehkima hakkas. Uks kriiksatas haledalt kaks korda, avanedes ja sulgudes — August Kilk pages minema, selg kumeras ja pea õlgade vahele tõmmatud.

Kustas püüdis uuesti paberitesse süveneda. Võiks arvata, et kolhoosis on välja kuulutatud üleüldine laisklemisaeg, lase või lausa keset tööpäeva kulm looja. Põllud ja niidud külmusid rontkõvaks, täna-homme katab talvetaat maa koheva lumevahaga kenasti kinni, ja ongi kõigil töödel paras pikk vaheaeg, kevadeni välja.

Ehkki Kustasel esimehe kogemusi polnud, oletas ta, et tardumus on vaid näiline. Temal enesel tuleb kibekiiresti koostada aastaplaan, käsk tuli kõva. Olgu põhjalik, iga tootmisharu eraldi. Peab kindlaks määrama külvipindade suuruse, erinevate kultuuride kaupa. On vaja kirja panna taliviljade saagikus... Kuidas pagan seda ennustada? Oraste tänase seisust võis jah hinnata, aga mida pikk talv nendega teeb? Ja kevade nägu on täiesti teadmata, suvest rääkimata. Eks taliviljade edasine elu olenes talve tahtmistest ja varakevade tujukusest, liigsest või ülemäära napist lumeveest, pikalt lõõtsuvast viigest põhjatuulest või lõunakaarest kohale jõudvast soojusest. Nõuti rangelt ka piimatoodangu täpset näitamist, sealjuures konkreetset väljalüpsi suurenemist protsentides; tuli näidata ka peade arvu kasv, lisaks kümneid muid ennustusi.

Tont võtaks, kolhoosil on varuks vähem kui pool elatussööda miinimumist — elatussööda miinimumist! —, aga loomi saagu aina rohkem ja toodang muudkui tõusku. Loomatoit kevadeni ette ei löö, juba praegu valitseb laudas näljaratsioon. Pole zootehnikut, tohtrist rääkimata.

Mida ette võtta, et rahad liikuma hakkaksid? Aga võlakorrem? See on Kilgi ajal kasvanud üle mõistuse suureks, ei pääse üle ega ümber. Ja ometi tuleb jalamaid koostada kulude tulude eelarve. Annab nuputada, mida märkida loodetavate tulude lahtrisse. Juba praegu ette teada kulusid on aga kümnete, küllap sadade kaupa, üks pakilisem kui teine, üks suurem kui teine. Mida neist kirja panna? Katteta kulud on mõru utoopia, ei muud.

Hoolega tuleb uurida seadusepügalaid normipäevade arvestuse kohta, see olgu ülimalt täpne. Hinded on vaja täpselt eeskirjade järgi välja töötada ja senine segane süsteem, õigemini süsteemitus üksipulgi läbi rehkendada. Tundus, et August Kikk oli kehtivast korrast lähedalt mööda vaadanud. Ta arvestas normipäevi küllaltki kummaliselt — peaaegu nii, et pool normipäeva sai üksnes tööle tulemise eest, töökäsu vastuvõtmise puhul jälle pool, sama palju töökohale kõndimise eest, pihta hakkamine andis juba kopsakama lisa. Ime veel, et vastuvõtmist ja käsu mittetäitmist kui arvestatavat jõukulu nõudvat tegevust normipäevadena kirja ei torgatud...

Teeruumist kostis samme, kõhatamist.

Kustas imestas, et ta tulijat õuel liikumas ei näinud. Kas oskab juba temagi August Kilgi kombel töölauda taga lahtisi silmi aega surnuks lüüa, mitte midagi märgata?

Koputati, ja enne kui Kustas vastata jõudis, lükatigi uks lahti.

«Tere.»

Kustas tõusis, läks vastu, sirutas käe.

«Tere ka sulle, Rabanurmel! Aitäh, et tulid!» Kustas tabas oma käitumise kummalisuse. Inimene tuleb tööle, see peaks olema harilik, igati endastmõistetav — aga tema, esimees, läheb käsi pikal ülirõõmsalt vastu ja tänab. Kuigi eks Rabanurme Kristjani näol on tegemist siiski brigadiriga, kes sugugi ei pea oma normipäevi just keskuse kontoris välja teenima. Kristjan surus mehiselt Kustase kätt.

«Kus ma pääsen, nimetasid ju mulle koosoleku lõpul, et võiks ühte-teist arutada...» Kristjan hoidis veidi vimma, seetõttu ei pääsenud ta kaunistest pikast kasv päriselt mõjule. Kõhn vanamehenägu oli elu poolt risti-rästi kortsuliseks uuristatud. Enamasti põrnitses ta altkulmu, väikesed silmad kulmupuhaste all umbusklikud ja parajalt pilkehimulised.

«Sa kohe nagu ootasid mu tulekut?»

«Ei salga, ootasin jah. Võta vammust vähemaks, juft tuleb küllaltki pikk.»

Kristjan riputas oma mustjashalli, kodukootud riidest sooja kasukjopi naggisse, tõmbas kaelast paksu sinise salli, pani tumeda jänesenahkse läkiläki lauanurgale. Nüüd seadis ta end toolile. Kehitas korda paar, enne kui leidis, et on tõesti mõnus istuda ja vaatas küsivalt Kustasele otsa.

«Oli midagi pakilist?»

«Vajan kibedasti abi.»

«Ei usu, et minult midagi tarka kuuled. «Sotsialismi Võit» ju hullusti upakil — eks sina kui esimees tead ise kõige paremini, mis ja kuidas edasi.»

«Üksinda ei suuda keegi toime tulla, tõsi?»

«Kahekesi käib kah üle jõu,» oli Kristjan veendunud. «Pole sin või kümnekesigi midagi loota. Mina seda konukil lagastust küll juhtida ei oskaks.»

«Aga enne suureks ühendamist said inimeste kamandamisega hästi hakkama, tõsi ju?»

«Vale puha. Eestimaal põllumeest pole iial olnud mõni kamandada, tema teab alati ise paremini, mida teha ja millal teha. Peaksid mõistma, et taluperemees ei taha ega suuda moonaka kombel kellegi käsualune olla.»

«Räägitakse, et kolhooside alguses tehti tööd etemini kui praegu, ja eriti ei nurisetudki.»

«Mis sa neid aegu enam,» tõrjus Kristjan. Ta kaalus hella, mida öelda ja kui palju öelda. «Mis nurisemisse puutub, kes julges sel ajal suud paotada? Keel hoiti hoolega hammaste taga, ei tahtnud ju ükski hing endale pikka priisõitu kaela kutsuda. Aga tööga läks esimese hoo ja hirmuga tõesti algus otsas küllalt kenasti. Tehti vanast harjumusest ja lootusest, et ega nii ometi jääda saa, ja põldu peab korralikult harima, maad ei või lasta hukka minna. Lisaks see, et talude alt võetud põllud olid hakatuses veel rammusad, kandsid lahkesti. Kahjuks jäid nad kordkorralt lahjemaks, aiva näljasemaks. Täna vaevleb meil jalge all piinatud, viimseni väljakurnatud muld. Iga mõtleja inimene näeb selgesti, et kolhoos meile sugugi ei kõlba, see on hukatuseks Eestimaale ja rahvale.»

Kustas vaikis mornilt.

«Sa ei ütle sõnakestki vastu?» uuris Kristjan. «Mnjah, ega sul polegi suurt iitsatada — sinul ja sinusugustel ju kõva käsi iga hinna eest kolhoosikorda kaitsta ja upitada...» Kristjan imestas oma julguse üle, ent tajus samas mingi seitsmenda meelega, et Kustas Lokk pole seda tõugu mees, kes salaviha hakkab hauduma või keelt kandma tõttab. Ja kõik, mis praegu öeldud sai, on ju tõde, puhas tõde!

Kristjani silmist kumas kurjus ja hukkamõist.

«Meile on otsata palju ülekohtu tehtud. Mõistad sa seda üldse?»

«Lähed oma ütlemistega ilmaaegu väga ägedaks, Rabanurme,» pomises Kustas. «Tead sama hästi kui minagi, et midagi tagantjärele muuta ei saa, mis läinud see läinud. Ja taipad sedagi, et praegusest nadist seisust tuleb igal juhul välja rabelda. Pole mõtet endisi aegu taga õhtes käed vahel liiti ahjusuu ees konutada ega päevi vandumisega õhtule veeretada. Aitab ainult õige kõva töörabamine, usu!»

«Ära mitte loodagi, et eesti mees kolhoosis su tööle hakkaks nagu omas talus.» Kristjan lõi rusikaga vastu põlve. «Hakka, ei saagi hakata! Tal ju hing ribadeks räsitud, maa ja loomad käest riisutud, hirmu sunnil kolhoosi aetud.»

Kustasel polnud vaidlemiseks sõnu, tahtmist ega õigustki.

«Aga väljapääs?» küsis ta ägedalt. «Peab ju olema mingi väljapääs? Ütle?»

«Kulla mees, kellelt sa seda küsid? Mina pole ei selgeltnägi ega imelegija.»

«Arvad, et ainult ime suudab «Sotsialismi Võitu» päästa?» muigas Kustas mornilt.

«Näed ise, kogu elu seisab nagu hiiglasuure kivimüraka taga kinni. Rahvas on ära vintsutatud, lootuse kaotanud, tuimaks lammutatud.» Kristjan tõmbas sügavalt hinge ja jätkas karedalt: «Aga mis ma sulle sellest, põline linnamees nagu sa oled. Ainult pole ju väevõimuga talu käest võetud, sa ei oska eales arvata, mida see tähendab. Sulle on tundmata, kui neetult raske oli kodulaudast loomad ilma peale nälgima saata. Sa ei mõista seda ülejõu ahastust, mis inimese enda alla rõhub, kui tuli anda tallist omad hobused võõraste kätte vaevata. Sa ei suuda iial aru saada raevust ja trotsist ja piinast, mis maarahva hinges mässab!» Kristjan vakatas, ei suutnud jätkata.

Jälle polnud Kustasel võimalust vaielda, Kristjani sõnad olid sedavõrd rängad — ja õiged. Ta vaikis endassetõmbununa nii kaua, et Kristjan pisut rahunes, siis aga nihelema hakkas ja kulumupuhmaste alt tema poole terase pilgu heitis.

«Oli sul asja ka, millest minuga kõnelda tahtsid?»

«Kas sa meie praegust jutuaajamist ei pea miskiks?»

«Ei, mis sa nüüd... ainult et tühje sõnu pole mõtet veeretada, neist tulu loota ei maksa. Ja mina olen üldse vähese jutuga, peaksid teadma.»

«Mäletan meie iga viimast kui kokkusaamist,» sõnas Kustas. «Neid pole olnud teab kui palju, aga meele on nad mul kõik. Kordagi ei jäänud muljet, et sa minuga rääkida ei taha.»

Kristjan raputas pead.

«Mitte et ei taha, aga minu meelest ei tasu suud kulutada, kui juba ette on teada, et kõik jääb nii nagu seni.»

«Neil kordadel, kui ma Rabanurmele juhtusin põikama, olid hulga lahedama olekuga.»

«Jah?» Kristjan kehtas õlgu. «Siis polnud suurt midagi öeldada, mina vaene kolhoosnik, sina aga kõrges ametis direktorihärra.»

«Kas meil nüüd on põhjust sarvi kokku lüüa? On's meil tõesti juba puid-maid jagada?»

«Kes seda rehkendada oskab, mis ees ootab...» Kristjan vaatas tükk aega ühte punkti. «Ei tea mina sinust kuigi palju,

sina minust aga hoopis vähe. Oled kõva parteilane, sa ei pruugi minusugust üldse sallidagi.»

«Sinusugust? Mida sa sellega mõtled?»

«Jätame parem, mul rasket taaka ikka üksjagu südamel kahmis seda torkida...»

«Ei, kulla mees — jutuots keeras sihukese kandi peale, et enam pooleli jätta ei saa. Räägi, ma kuulan.»

Kristjan kõhkles, koguni ohkas sügavalt, heitis siis millegi pärast käega.

«Et sa ise mind kõnelema õhutad, eks ma siis... Tead, mees, ega mul peale sõja lõppu pole muid kaaslast olnudki kui ainult mure ja lein.»

«Mõistan su valu,» sõnas Kustas soojalt. «Tean sinu poja lugu.»

«Jah... see selleks. Kas neljakümne üheksanda aasta märtsi kuu nimetamine toob sulle midagi meelde?»

«Kahjuks küll. Aga millele sa vihjad? See puudutas ju peamiselt suurtalunikke?»

«Hektarid jätsid mind jah numbri järgi ametlikult keskmiku kirja, aga eks sulast sai vahel peetud, muidugi ka suilisi.»

«Arvasid, et sulle tullakse järele?»

«Leidus hea inimene, kes oma poisipõngerjaga hoiatava sõna saatis.» Kristjan tabas Kustase pilgus midagi sellist, mis sundis teda kärmesti lisama:

«Metsa ei läinud ma argusest, ei sugugi. Leinavalu poja ja naise pärast oli mind selleks ajaks nii ära küpsetanud, et mul oli täiesti ükspuha, mis minuga tehakse. Elu mõte oli kadunud, hing tuim, meel väsinud. Tulgu ja viigu, amet neil ju selge... Aga Margit, tema pärast pidin end kokku võtma. Saatsin tüdruku otsejoones Tallinna sugulaste juurde varjule. Jätsin kodu maha, redutasin nädalapäevad metsas, püssitorts oli kah ligi. Uksi ma lukku ei keeranud. Mitte sellepärast, et ülearu kiirustasin või väga hirmul olin. Ma ei tahtnud, et küüditajad mu ukseid-aknad puruks peksavad, viimaks koguni punase kuke räästasse suskavad, kui sisse ei pääse.» Kristjan lükkas tooli kolinal eemale, astus akna juurde, vaatas tükk aega välja.

«Ja käidigi otsimas?»

«Nimelt. Mu hea naabrimees jäi neile kui lambatalleke küünle vahele. Kutsusin teda endaga kaasa, hoiatasin, aga tema oli kindlamast kindel, et nende peret keegi ei puutu — maa poolt kesine keskmik, elamist-olemist polnud ollagi. Aga näe,

ära nad viidi. Miks, pagan võtku? Mees ja naine ja väetid lapsepõlv, lisaks veel õige nõrguke vanataat. Milles nad süüdi olid?» Ehkki Kustas midagi ei öelnud, jätkas Kristjan aina ägedamalt: «Mis süüd oli Antsu-Juku perel? Tubli ja hakkaja mees, tegi tõuaretamisel tähtsat ja vajalikku tööd. Kas selle eest tohib inimest karistada? Ei osanud meist keegi aimata, et Stalin tuleb ja tembeldeb paremale elujärjele püüdmise suureks kuriteoks. Uksainus meiekandi mees oli nii ettenägelik, et...» Kristjan jättis jutu katki, kõhatas.

«Keda sa silmas pead?»

«Eks sinu äiaatati, va' Kortli-Jaagu peremeest. Tema on kuramuse nutikas mees, oskas just õigel momendil oma väärt tõulava ja kogu varanduse punastele kinkida. Sa püha kurat — kinkida! Aga näe, ei pahandusi ega küüditamisevaevu, kõnnib silamaani ringi kui aus proletaarlane kunagi. Ei tea, kes talle nii kavalat nõu andis? Viimaks sina?»

«Kulla mees, neil aegadel ma Kornelite peret ei tundnudki.»

«At sa sinder, tõsi jah — küüditamisest saab varsti kaheksa aastat täis, sina liigud siinmail märksa vähem. Aga ega ainult kõige jõukamaid viidud, natike aega tagasi sa sedaviisi ütleid, aga see ei pea paika. Isegi meie vaesevõitu maanurgast leiti mitu peret Siberisse saata — ei olnud nad sugugi haljale oksale jaksanud tõusta, rääkimata mingist süüst. Araviidud inimeste talud lagunevad tasapisi, nende kohal keerleb surma hõng...» Kristjani hingamine muutus raskeks, ärevus võttis aina enam võimust. «Ka mu noorusearmastuse, minu õrnukese Kristina viisid nad ära. Tema seda vaeva vastu ei pea... Küll oleksin tahtnud panna rongide rattad feistpidi veerema, tuua eesti pered koju tagasi... Mis kurja olid need tuhanded ja tuhanded inimesed ometi teinud, et nad kaugele tundmatule maale veeti, sunniviisil võhivõõra rahva hulka heideti?»

Veel ikka polnud Kustasel midagi öelda, ta vaid kuulas ja mõtles.

«Oled kõrgete käsuandjatega sina-peal — küllap teaksid mulle vastata, kui tahtmist oleks,» arvas Kristjan, hääles varjamatu süüdistus.

«Ei ole mul mingeid kõrges ametis tuttavaid. Tol kurjal ajal olin paemurru direktor, minul nende ränkade asjadega tege mist teha ei tulnud. Onneks.»

«Onneks?» kordas Kristjan. «Tahad sa öelda, et sina poleks omadele appi läinud, kui käsk oleks antud?»

«Jätame need ammused lood parem sinnapaika, Rabanurme

peremees. Teame mõlemad, et elul on tihtipeale ütle mata karm nägu ja tegu. Ükskõik kui kibedasti kahetseda — tehtut ei saa olematuks muuta, ainsatki valesammu tagasi võtta. Asja püütakse siiski parandada, inimestel lubatakse koju tagasi tulla.»

«Mõned olevat jah küüditamiselt kodumaile ilmunud, olen kah kuulnud. Aga nende otsata vaev, kannatused? Kas keegi oskab ja suudab ja tahab seda heaks teha?»

«Kui juba koju lasti, küllap siis ka tahetakse.»

Kristjan kehtas õlgu.

«Mina ei usu, kohe mitte ei usu,» vaidles ta. «Näed ise, meie hoiakud ja arusaamised ei klapi sugugi ühte...»

«See ei sega meid koos rege vedamast.»

«Arvad? Aga kas see kah ei riku asja, et mu poeg langeb saksa sõjaväes?» Kristjan ootas viivu vastust. «Tema võitles selle nimel, et sina ja sinu omad tagasi ei tuleks. Sai rängalt pihta, olgu kodumuld talle kerge...» Kristjani hääl murdis.

Kustasel oli temast kahju.

«Ta oli sul ju poisiohtu, tema tegusid ei saa täie mõõduga kaaluda.»

«Seitseteist... ainult seitseteist...»

«Elu andis sulle ränga hoobi, leinal ei tule lõppu. Tahaksin aidata, aga teame mõlemad, et seda ei saa. Üksnes aeg ehk silub veidi.»

Kristjan ajas end sirgu, raputas ägedalt pead.

«Ei, mida vanemaks jään, seda kibedamalt valu vaevab.» Ta surus näo kätte, kõigutas end aegamööda ühelt küljelt teisele. «Olid kõige keerulisemad päevad, kui ta surnuna kodukanti toodi ja mina ta vargsi hobusega Rabanurmele viisin. Sakslased lasksid jalga, venelased polnud veel päriselt kohale jõudnud. Oleks ta ometi saanud eest ära pageda, elaks ükskõik kui kauges maailmakolkas... Aga ei, tema silmad ei näe päikest enam iial. Ta puhkab kodus, õuevärava lähedal suure kase all.»

Kustas ei osanud Kristjanit trööstida, tunnetas aga masendava selgusega, kui lõplik ja halastamatu on surm. Haaranud jääkülma käega ega anna enam kunagi tagasi seda, keda kord puudutanud on.

«Pojal on täna sünnipäev, kolmekümnes,» pomises Kristjan. «Minevik langes mulle kurjalt kallale, nagu lämmatav lavilavajus peale... Ta oleks ju võinud elada...?»

Kustas noogutas. Ei tohiks olla, et vanemad matavad oma

lapsi, ei! Elu vägivaldne kustumine on eriti julm ja mõistetamatu, kui see puudutab mõnd noorukest inimest. Me kõik peakime tohtima ära elada pika elu, kõrge eani välja — ja siis vaikselt kustuda.

Kristjan vaatas kummalise, palavikulise pilguga.

«Mida sa minust nüüd üldse arvad?» küsis ta toonil, nagu lootaks vastusest suurt vabanemist.

«Täpselt nagu siiani — pean sind tubliks meheks.»

«Vaatamata uperpallidele, mida mind on tegema sunnitud?»

«Loomulikult, ja targaks põllumeheks pean ka. Kahju, et sa peale ühendamist esimehe ameti maha panid.»

«Ainult tola oleks selle losiduse etteotsa jäänud. Võib mürki võtta, et asi läheb päriselt uppi.»

«Ega sa Kilgi Augustit vist sugugi ei aidanud? Tema see tola ju oli, kes suurt «Sotsialismi Võitu» juhtima hakkas.»

«Meil Kilgiga omad sotid, vaenlasele pole mõtet abi pakutada.»

«Kohe nii hullusti, et vaenlane?»

«Jah. Ta nimetab mind kulaku kalduvustega keskmikuks, aga kui paraja auru all on, ristib keskmiku kalduvustega kulakuks.»

«Kilgi-papi sündsusetud naljad, ei tasu südamesse võtta.»

«Silmad on tal neid sõnu pillates küllaltki õelad. Aga on muudki. Korduvalt on ta mulle hammastega kõige hellemasse kohta kinni karanud — süüdistab, et poiss saksa sõjaväes oli...» Kristjan heitis lootusetult käega.

Kustas mõistis, et täna ei tule neil tööasjade arutamisest midagi välja. Nii raskete mõtete juurest ei vii juttu kolhoosimuredele, vaevalt need Kristjanit sellises meelesolus huvitavad. Ta südames voogab leinavalu, sinna kõrvale muu ei mahu.

Palatis oli vaikne.

Elts lamas liikumatult, nagu kahvatu ja väsinud, silmad suletud. Juba mõnda aega andis süda tugevalt tunda, aga ikka sai käega löödud, arsti soovitusi mitte kuulda võetud. Eks muidugi oleks õigem olnud tulla ravile omal jalal — nüüd aga loodi, nädalat kolm tagasi. Kiirabiautoga, sireeni huilates. Valud muutusid vastu ööd talumatuks, esimest korda tekkis

surmahirm. Hea, et Ludvig nii toimekas on ja keelamist ei kuulnud, jooksis helistama.

Kas uus infarkt?

Arst keeldub ütlemast, palub vaid lamada ja mitte muretseda. Jah, kästakse rahulik olla — aga Mari-Eltsul on just praegu eriti tuge vaja! Ja kojusaamist pole vist niipea loota, tohter on peale eilset tõsisemast tõsine.

Et pahad asjad ka lausa robinal peavad tulema, üks teisest hullem. Kui pearaamatupidaja proua jahvatas kohutava uudise, keeras kogu maailm pea peale, masendus lõikas hinge kui noaga. Ja Marike põletas käe, Elts luges seda ainuüksi enda süüks, oma hooletuseks. Lapsekese käsi õnneks paranes päris kärmesti, aga hirm, et Kustas võib ükskõik kellelt tõde kuulda ja Mari-Eltsu päeva pealt Linnupettelt häbiga minema ajada, vaevas päeval ja ööl, ei andnud hetkekski rahu. Muud teed pole, kui kõik valeks ajada, aga kas Mari-Eltsul jätkub jõudu? Millal krahhi kätte jõuab? Mis saab edasi?

Juba libises ajahõlma närviline nädal, siis teine, kolmaski. Imede ime, lausa uskumatu, aga see karikas läks vist mööda, Kustasele ei hakanud keegi tõde kõrva sosistama. Selle õnnega ei osanud veel päriselt harjuda, kui kaela sadas järjekordne vapustus — päevapealt ei olnud Kustas enam direktor, vaid läks esimeheks lausa vaestemajja, tule taevas appi! Takka-pihta veel oma vilets süda ja selle pahad vigurid — liialt palju, ülearu ränk koorem.

Elts uuris tasahilju tütar. Silmad on tal lohutamatu kurnavad, otsekui saja-aastaselt naisel — väsinud, lootusetud. Kunagi võis arvata, ei, kindel olla, et Mari-Elts sündis õnnetähe all ja et ees ootab teda üksnes rõõm, rikkus, elu kui sulakuld. Kõik lendas ülekaela, vägagi mitmes mõttes...

Et rusuvaist mõtteist vabaneda, tegi Elts endalegi ootamatult käega tõrjuva liigutuse ja tundis kohe, et tütar tal tugevasti sõrmedest haaras, paigale sundis.

«Ei tohi, ema!»

Jah, muidugi ei tohi. Talle tilgub veeni ju elu-eliksiir, nagu ta seda protseduuri ise naljatamisi nukralt nimetab. Seda on tehtud hulk kordi, ainult et viimasel nädalal jäeti juba ära, ta loeti sedavõrd paranenuks. Eile õhtul aga tekkisid südamesse jälle tugevad valud, ulatusid õlga ja selga. Valvearst oli ärevil ja kohkunud, kutsus öö hakul kõiguni Ludvigi siia.

Elts silmitses voodi kõrval seisvat kõrget nikeldatud tilguti-hoidjat, mille ülemise võru taga oli pudel helkja, selge vedeli-

huga, põhi püsti. Peenikest, läbipaistvat voolikut pidi nõrgub ravim aeglaselt, piiskhaaval. Elu-eliksiir...

«Millal isa sulle teatas, et mul halvemaks pööras?»

«Ta tuli hommikul traktorijaama. Otse haiglast.»

«Ega ta siis ometi...» Elts meenutas. «Ei, palatis teda näha polenud. Oli ta kogu öö siin?»

«Jah, ema. Sinu lähedal. Koridoris, palatiukse kõrval.»

«Seal oli eelmisel korral vist mingi kušeti moodi asi?»

«Praegu on ukse taga päris harilik tool. Kui väga muretsed, pole tähtsust, kas istud pehmel diivanil või väikesel viletsal laburetil... Isa ju hoiab sind.»

Elts noogutas kergelt.

«Ta on minu vastu jah alati hea olnud... alati. Ainult sel ajal, kui Kondrat suri ja me oma talust ära tulime, oli ta väga morn ja ei kõnelenud minuga pea üldse. Pikkamööda muutus jälle endiseks. Aga mõnda aega, eriti viimasel aastal on ta kuidagi isemoodi.»

«Ega ometi halb?»

«Seda mitte, aga... tunnen, et teda miski rõhub. Tal on midagi minu vastu.»

«Mis saab isal sinu vastu olla? Kogu elu on ta sind pimesi jumaldanud. Ennem võiks arvata, et sinul...» Ta vakatas poolel mõttel ega osanud head rahulikku jätku leida. Ei tohi ju öelda, et just emal endal on isa suhtes alati olnud mingi kõrgivõitu ülalt alla vaatamine, pisut sobimatu käsutamine, teinekord silmapaistvalt kalk hoiak. Onneks ema vist ei märganud viimaseid sõnu — ta mõtleb pingsalt, millelegi, nüüd sulges koguni silmad.

Mari-Elts istus väga vagusi, ehkki tundis, et jalg jääb tuiaks ja sipelgad kipuvad säärt pidi jooksuma.

Tilk, sekundi pärast järgmine, siis jälle ja jälle... Iga piisake annab südamele jõudu ja tuge juurde, aitab edasi elada. Ei taha sellele mõeldagi, et ühel päeval... ei, ei! Ilma emata ei oskaks kuidagi toime tulla, teeks paratamatult suuri vigu.

Mari-Elts hammustas huult. Kas ema soovitusi mööda toimides pole vigu tehtud?

Ei tohi nii mõelda, ema haigevoodi ääres hoopiski mitte! Ema tahab ju head, ainult head! Armas emake...

Tilk, tilk, tilk...

Ema, kogu jõudu, ära jäta mind!

Ode oskas nii hiirvaikselt ukse avada, et Mari-Elts ei kuulnud. Ta vaid nägi silmanurgast, et keegi palatis ettevaatlikult

liigub, tasakesi läheneb, tilkumise rütmi ja allesoleva vedeliku hulka hindab.

«Kui lõppema hakkab, palun kutsuge mind,» sosistas õde peaaegu hääletult, üksnes huultega. «Olen kõrvalpalatis.»

«Jah.»

«Täna.»

Mari-Elts haaras õel käsivarrest, püüdis pisaraid minema pilgutada.

«Mis te arvate, kas ema...?»

Õde silitas Mari-Eltsu õlga ja sosistas julgustavalt:

«Muidugi läheb hästi, meil on väga tublid arstid. Ärge muretsege.» Ta noogutas sõbralikult ja lahkus sama tasa, kui oli tulnud.

Läheb hästi? Annaks taevast...

Minutid möödusid, pikad kui tunnid — ümberringi rusuv, valge vaikus, ei muud.

«Kus Marike on?» küsis Elts, endal silmad ikka suletud.

«Eks kodus, taat on tema juures, ma ju tulles rääkisin sulle... Arst ei luba, et sa palju kõneled.»

«Hea küll, hea küll...»

Mari-Elts silmitses tähelepanelikult ema nägu, püüdis seda viimse kui joonekeseni meelde jätta.

«Mida kauem ebameeldiva asjaga viivitada, seda vastikumaks see kasvab,» sõnas Elts endamisi.

«Palun, ema, rääkimine väsitab, ärritab...»

Elts katkestas tütre keelu pahasevõitu pilguga.

«Mind ärritab, kui ma kõnelda ei tohi.» Ta hingas paar korda ebaloomulikult sügavalt. «Linnupette mõisa uhkest korterist lahkumine on raske. Aga peab, sest kaalul on meie perekonna...»

Õde oli jälle kuulmatult sisenenud. Ta sulges tilkuja ja eemaldas osavalt leukoplasti ribad, mis nōela paigal hoidsid. Tõmbas selle järsult veenist välja, rõhus piiritusega niisutatud tupsuti tugevasti peale ja surus Eltsu käe küünarnukist kõverduks.

«Hoiame veidi aega...» Ta viis instrumendid minema ja tuli tagasi koos arstiga.

Mari-Elts tõusis, et visiidi ajaks palatist lahkuda, ent arst andis märku, et tema juuresolek ei sega.

«Väsinud?» päris tohter Eltsult, kontrollis pulsisagedust, jälgis selle tugevust. Ode tegi samal ajal küünarliigese ümber kerge sideme.

«Mitte väga.»

«Olete vapper, mul on hea meel. Ega külmatunnet ei tekkinud?» Arst kattis Eltsu tekiga hoolikalt kinni.

«Aitäh, kõik on korras. Mis minuga eile õhtul juhtus? Ega uneti uus infarkt?»

«Miks nii tõsised küsimised?» sõnas arst naeratades. «Täna ei midagi uut ei näita, ma juba ütlesin.»

«Aga valud olid hulga tugevamad, kui haiglasse toomisel.»

«Usun. Vahe on selles, et eile saite kohe abi, ohtlik seisund muudeti kiiresti likvideerida — midagi väga tõsist ei jõudnud juhtuda. Nüüd aga palun puhake, see on momendil kõige olulisem. Püüdke uinuda.»

«Ma ei ole väsinud. Tütrega jäi tähtis jutt pooleli.»

«Ema, tulen ju homme jälle... ja ülehommel, iga päev. Mul ongi vaja minna, jään äkki bussist maha.»

«Pole see buss esimene ega viimane. Ära vaidle, istu.»

Mari-Elts mõistis arsti pilgust, et ema soovi tuleb arvestada.

«Kümme minutit, rohkem ma küll ei luba,» lausus arst sõbralikult ja lahkus, õde kannul.

Mari-Elts istus, ema võttis tal käest kinni.

«Kuidas sa selles koledas osmikus küll elada suudad, ja mu väike Marike...?»

Mari-Elts kahetses, et peale Sorgutal käimist kohe haiglasse ema juurde tõttas ja avameelselt kurtis, kui lootusetult inetu ja lagunud seal kõik on. Ei osanud ju karta, et emal tervis uuesti halvemaks pöörab ja kuuldu teda nii tugevasti vapustab.

«Imestan, miks Kustas end maksma ei pannud. Ikkagi kolhoosi esimees... Viimaks esimese ehmatusega ainult tundus sulle väga vilets ja räämas?»

«Jah,» kinnitas Mari-Elts kärmelt, «sul on õigus. Iga talumaja on Linnupette häärberi kõrval nagu öö ja päev. Ega see Hallikivi polegi tegelikult kuigi hull.» Mari-Elts valetas teadlikult, ema rahustamiseks. «Õige pea saame parema peavarju,» jätkas ta võimalikult veenvalt. Süsimust tõde on, et «Sotsialismi Võitu» minemine on hullemast hullem karistus — kuid ema ei tohi seda teada, eriti peale eilset uut haigushoogu.

«Olgu mis tahes, sul tuleb sinna asuda, seal tüki aega vastu pidada. Jutuvekid on ju kanged lugu sedapidi keerama, et direktor sai pettusele jälile ega võtnud naist-last kolhoosi kaanagi, ajas minema. Ära enam viivita, kannata ära, meie suguvõsa hea nime huvides...» Eltsul oluks veel mõndagi

õelda, aga ta oli nii väsinud, et kaotas mõttelõnga käest. Jäi ainult südamevalu tütre pärast, ei muud. «Kuidas sa küll hakkama saad? Marikesest on pööraselt kahju... Ja meie talust, kogu õnnelikust, rahulikust elust Eesti-ajal... Miks meid küll nii julmalt koheldi? Ja mida sel vaenulikul võõral võimul veel kurja tagavaraks on?»

«Ära muretse, ema,» palus Mari-Elts. Tahtnuks valjusti nutta. Ema pärast? Jah. Ja et emaga võib üleöö väga halvasti minna, vaatamata arstide hoolele? Jah. Ja et ilus, hea elu Eestimaal karmilt lõpetati, inimesi taga kiusatakse ja vangi pannakse, minema küüditati — jah, jah! Selle kõige kõrval on üsna tühine, et tuleb Linnupette härrastemajast lahkuda, elama asuda räpasesse, vaesesse hütis. Aga eks seegi pane ahastama, paratamatult...

Elts ohkas sügavalt.

«Palun sind, ära muretse,» kordas Mari-Elts vaikselt.

«Käsu ega keeluga ei võta keegi hingest valu oma kallite saatuse pärast, kullake...» Elts sirutas käe, nagu tahaks ta Mari-Eltsu emmata. «Muretsen, kuni elan ja hingan.»

Mari-Elts kummardus ema kohale, pani pea ta õlale ja tundis, et ema tal tasakesi juukseid silitab.

«Kallis tütreke...»

«Ema, oled mulle armas... ära jäta mind, ära jäta...»

«Pean puhkama,» sõnas Elts äkki karmilt. Mari-Elts mõistis, et ema valis järsu tooni enesekaitseks. Meeleliigutus võib vallandada uue haigushoo, küllap ema seda mõistis ja kartis.

«Homseni, emake! Armas ema...»

«Hoia Marikest,» palus Elts. «Hoia...»

Mari-Elts taganes ukse poole ega pööranud pilku ema näolt. Kobamisi leidis ta lingi, vajutas selle alla, avas ukse.

«Saa terveks, emake...»

Elts viipas väsinult ja püüdis naeratada, sulges siis aga silmad ja pööras pea aeglaselt ära.

5

Vinge tuul keerutas siia-sinna, sakutas lausa ulakalt rõivaid ja proovis õela huviga, kaua keegi vastu peab, enne kui kõleda puhumise eest majade juurest varju jookseb otsima.

Mari-Elts oli oma hea sooja mantli sooblinahkse krae juba ammu üles tõstnud ja karusnahkse mütsi tugevasti pähe suru-

nud, aga ikka hakkas vilu. Ta ei olnud külmakartlik, hetkel aga tundis ebameeldivat jahedust. Millal buss ükskord ometi tuleb?

Kemalt lähenes auto, mis näis Mari-Eltsule tuttav. Jah, muidugi, Arno Pihlaku «Pobeda». Enne bussipeatuse juurde jõudmist võeti kiirus väiksemaks ja Mari-Elts nägi selgesti, et roolis istuv Arno libistas pilgu üle seisjate; ta naeratas mehele tuttavlikult vastu. Kummaline, Arno ei märganudki? Viibata? Ei, enam ei jõudnud. Ja kas sellel oluks mõtetki? Huvitav, kas ta tõesti ei tundnud ära...?

Külm, ebameeldivalt külm. Mari-Elts püüdis mantlikraed kõrgemale tõsta, surus pehme siidja karusnaha tugevasti vastu põski. Mõnus... Selle kauni krae, mütsi ja toredad labakud kinkis talle pulmadeks ju Arno... nüüd aga sõidab temast üksikult mööda, ei pane tähelegi.

Kolisedes, auklikul sillutisel jääkonaruste vahel pahaselt taardudes jõudis buss peatusse.

Mari-Elts sai koha akna alla. Väljavaatamiseks tahtmist polnud, aga ometi kraapis ta jääkirmesse paraja augu. Pikk sõit see, aeg-ajalt võib siiski uurida, kaugele on jõutud.

Hea, et jutujahvatavate silma alt minema saate, arvas ema. Jah, ainus meeldiv külg Linnupettelt lahkumisel... Aga tehtud patud liiguvad kaasa mööda mägesid ja jõgesid, inetud teod ei jää inimesest iial maha, hoiatas ärev sisetunne. Hirm jääb paratamatult kaaslaseks, luurab halastamatult kannul kogu elu. Kohutav!

Akna taga hämaruses möödalibisev maastik ei olnud Mari-Eltsu meelest vaatamist väärt. Raagus puud põrmitsevad süngelt, põlludki tunduvad erakordselt mornid, sest lund on liiga vähe. Koju jõuab alles pimedada hakul. Koju? See, kuhu ta praegu sõidab, pole ju enam tema kodu. On ta seda üldse kunagi olnud? Traktorijaamas on jah direktori korter, ametikorter. Hetkel on seal tema laps, tema isa, tema mööbel, tema valbad... Korteri kuulub uuele direktorile.

Aga kodu, kus see on? Kas isa-ema elupaigas loomalaatsaret kõrval toapugerikus? Ei. Või Linnupette teeristi kaupluse lähedal majakeses, kus õnn teda viivuks üles leidis? Või kaupluse tagatoas, kus elas Roland ja kuhu ta end aina sagedamini unustas — kuumadeks öödeks...?

Roland...

Seal kodutunnet ei otsitud, seal võimutses armastus. Tõeline

armastus, mis pidi kestma kogu elu — meeletu armastus ja imeline õnn.

Õnn purunes tillukesteks nõelteravateks kildudeks. Armastusest sai vihkamine. Kirgas, sügav kiindumus — ja vihkamine?

Jah, üksnes vihkamine, kinnitas Mari-Elts endale. Ta peab Rolandit vihkama. Peab! Aga kas ikka tõesti vihkab...?

Ah, see mees pole seda väärt, et teda üldse mäletada tasuks!

Kuhu mõte äsja takerdus, otsis nagu midagi? Õige, püüdis leida paika, mida ta koduks peab. Eks Kortli-Jaagu, Kornelite pere oma elupaik, lapsepõlvkodu. Jah, seal oli tõesti hea... Ema käis siis alati rõõmsana ringi ja tema jooksis kõikjale kaasa. Elumaja oli ruumikas, tube palju, mööbel uhke. Teenijad püüdsid sõbralikult naljatada, mõni koguni mängis temaga, eriti ülem-sulane Kondrat.

Ja külalisi käis Kortli-Jaagul palju, ilusasti riides, kangesti lõbusad. Tal oli mees, et tema kohta öeldi preili juba siis, kui ta oli alles õige väike, ja kuidas see tema enesetunnet tõstis. Preili Kornell! Jah, Kortli-Jaagul on... ei-ei, oli tõeline kodu, ainus ja kordumatu.

Vilksas mööda üksikuid elamuid, igal puud-põõsad ümber raagus oksi kiigutamas. Majad ei näinud oma luftunudhallis kuues sugugi kenad välja, tundusid verivaesed. Ka need viletsad eluasemed on kellelegi koduks, kindel. Aga vaesus ja kodutunne ei kuulu ometi kokku...?

Buss peatus mõne aja pärast lõikavalt valju kriiksatusega, Mari-Elts virgus mõtetest. Jah, ongi Linnupette teerist, aeg mäha minna.

Maanteelt kaasa haaratud hõre lumelehvik sabas, kadus buss kiiresti silmist. Mari-Elts seisatas viivuks ja kuigi ei tahtnud, heitis pilgu kaupluse poole. Hinge tulvas kõrvetav, erutav mälestus, asendus aga välgukiirusel kibeda kriipimisega. Roland...? Ah, olgu ta neetud! Hea, et teda juba ammu enam siin pole, ameti Kustase õele üle andis.

Kaupluse akendest kumas tuhmivõitu valgust. Mari-Elts tahtnuks edasi sammuda, seisis aga lummatuna paigal. Paar trepiastet, siis tuttav klaasiga uks... Vasakul on küllapikkade õllekastide kõrge virn ja samas ka limonaad, kui keegi juhtub soovima. Ruumis võimutseb kirev lõhnadesegu, maapoele lõpmata omane ja meeldiv. Terve igavik aega pole seal enam käinud...

Tärgas vastupandamatu soov minna ja viivuks tunnetada seda

vilist hõngu. Juba ta astuski mõned sammud kaupluse suunas, ent peatus. Leti taga vasakul on laoruum, edasi aga väike, heledate seintega elutuba, kus tema ja Roland... ei tohi meenutada! See, mis seal toimus, on moraalitu, keelatud, häbi-väärne.

Aga miks püüan ma kõiges näha üksnes halba, küsis Mari-Elts endalt ootamatu ägedusega. See oli ju elu kõige õnnelikum aeg! Olgu taevast tänatud, vähemalt mõned lühikesed kuud hõljusin sädelevas muinasjutus!

Mari-Elts hakkas kiiresti traktorijaama poole sammuma. Seni, kui Kustase õde leti tagant vastu vaatab, ei taha ta kaupluse ust avada. Mai ei ütle midagi halba, aga ta hoiak on talumatult hukkamõistev, kuri ja vihkav. Algusest peale oli Mai tõrjuv, kalk. Vahetult pulmades eel kasvas see halvasti varjatud vaenuks. Õnneks ei kohtu nad just sageli — ei astu tema Linnupette teeristi kauplusse ka kõige suurema vajaduse puhul, ja ei tule Mai Loka traktorijaama oma venna peret külastama isegi mitme kutsumise peale. Marikestki käis vaatamas vaid paar hädist korda, alati vabandas end millegagi välja — küll ajapuuduse ja kohustustega, tellimuste koostamise kiirusega. Mis seal poekõnatsis üldse nii kangesti teha või hankida on, kaup ju igapäevane ja harilik, ostjad tuntud-teatud, nende soovid üsnagi lihtsad. Leiba-sepikut, vorsti-silku, õlut-viina. Eriti seda viimast peab poes küll alati olema, muidu traktoristi-murjanid pahandavad. Ja mitte üksi nemad; siia-kanti on vist elama sattunud Eestimaa kõige kõvemad joomamehed — plaani saab nende abil igatahes kergelt täis.

Kärmas kõndimine peletas külmatunde.

Juba hakkas jämedate puuhiiglaste paksu koorekorbaga kaetud tüvede vahelt paistma Linnupette härrastemaja, pea igas aknas särav tulesilm. Oleks hea, kui koridoris ega trepil inimesi ei liiguks — ei taha uudistavaid vaatamisi, veelvähem mõne libekeelset juttu.

Kedagi kohtamata jõudis Mari-Elts oma korterisse. Endisesse korterisse, parandas ta ennast kohe.

Isa istus tugitoolis, Marike süles. Ta hoidis last hellalt, ilme rahulolev, õnnelikki. Tüdrukuke oli pugenud vanaisale üsnä lõua alla ja magas, temagi näol kumas rõõm.

«Kuidas emaga on?» küsis Ludvig õige tasa. «Ega ometi hullem, et nii kauaks jäid?»

«Ei.»

«Ehk on paremaks pööranud?» päris Ludvig lootusrikkalt.

«Nii ruttu?»

Ludvig ohkas sügavalt.

«Küll tahaks aidata... ei oska...»

«Jah, kahjuks.» Mari-Elts istus isa lähedale diivanile. Ta tundis, et on imelikult väsinud, ehkki teinud pole midagi — ainult bussiga sõita logistanud, paar tundi haiglas olnud, uuesti koju rutanud. Ei tahaks end liigutada, aga tööd, harjumatu ja rasket, on palju.

«Hakkame pihta, jah?» Mari-Elts tõusis, võttis magava lapse ja viis kõrvaltuppa, võretatud voodisse. Ta hoidis last hetke kätel, suudles ta uneroosat põske. Marike lõhnas imearmsalt, naeratas silmi avamata. Kullakallis tilluke tüdrukuke — mis sind elus küll ees ootab...?

Kohe peale Hallikivil käimist oli Mari-Elts end kokku võtnud, tegutses otsustavalt. Tänu sellele olid pakitud peaaegu kõik lauanõud, hinnalised serviisid eraldi ja hästi tugevates kastides. Nendesamade kastidega toodi Linnupettele palju väärtuslikku, koguni osa mööblist oli neisse pakitud. Isa viis tühjad kastid tookord loomaravilasse, nüüd kuluvad need jälle kibedasti ära.

Mari-Elts kavatses hakata pesukappi tühjendama, aga käed vajusid rippu ja ta jäi tahtejõuetuna seisma.

Ludvig vaatas tütrele altkulmu pilguga otsa.

«Minu meelest peaksid sa oma uude kodusse kõik kaasa võtma, viimase kui tassi ja taldriku, rääkimata pehmest mööblist ja muust kolist,» arvas ta. «Sealsel elul tuleks hulga mõnusa nägu pähe, kui ilusad asjad toas.»

«Ei, ema tahtis teisiti.»

«Seda jah,» nõustus Ludvig, «aga ega alati ja kõikides asjades ei pea ometi teda kuulama. Sinu elu, sina otsusta ise.»

«Ruumi on Hallikivil vähe, maja kopitanud ja röske... mööbel läheb seal paari kuuga viimaks niisuguseks, et viska või minema. Ema ütles, et kõige õigem on head asjad tagasi viia.»

«Ema ütles...»

«Küllap ta sinugagi arutas, ega see sulle uudis pole.»

«Ega muidugi, jah...» Ludvig seisis keset tuba, pilk ekslemas, ja küsis ettevaatlikult, nagu kartes haiget teha: «Kauaks nad meie juurde jäävad, need uhked ja kallid asjad?»

«Eks edaspidi paistab,» vastas Mari-Elts ema sõnadega ega vaadanud isa poolegi. Kortsutas vaid kulme ja hakkas pesukapist linu kasti laduma.

«Saadad isegi kõik lipid-lapid, püksid-särgid meie juurde paremaid aegu ootama?» päris Ludvig kiusakalt.

«Jäta, mul pole tuju naljatamiseks.» Mari-Elts tegutses kärmelt. Sai kasti täis, isa sulges selle korralikult, ja juba võeti käsile järgmine. Need, mis uude elupaika saab viidud, pandi seinale veerde hunnikusse ja virn sai madal, mannetu. Kaasa võtta tuleb ainult kõige hädapärasem, ilma milleta kuidagi hakkama ei saa.

Hilisõhtul helistas ta haiglasse. Valvearsti ametlik, jahe hääl teatas, et Elts Korneli seisundis muudatusi ei ole.

Rasketel haigetel on ööd eriti rängad, muretses Mari-Elts endamisi, kuid isaga oma südamevalu ei jaganud. Ta tegi tema jaoks diivanile aseme, sundis pikali heitma. Eelmine öö jäi uneta, isa istus ju palatiukse taga — aga tal on eluaastaid palju, ka tema tervist tuleb hoida.

Hetkeks häiris, et Kustas ei helistanud. Miks? Ah, küllap mõni koosolek hoiab kaua kinni...

Ta jätkas pakkimist ja imestas, kui ükskõikne suudab olla. Oli peljanud, et lossist hurtsikusse asumine viib meeleheitele — praegu aga tundus täiesti ükspuha, kus ja mil moel elama hakata. Maad võttis tülpimus, tunnete teravad nurgad olid pideva valu poolt tuimaks lihvitud.

Ööst oli kulunud juba mitu tundi, kui teda valdas ääretu väsimus. Hea, et veel vaid vannituba on jäänud tühjaks teha...

Niipea, kui Mari-Elts vannitoa ukse avas ja valguse lüüsis, tormasid kõik päevased piinad sedamaid kohale.

Ka sellest peab ta ju loobuma, jah? Jääma ilma mõnusest kuumast veest, säravatest nikkelkraanidest, moodsast valamust, heledatest helkivatest kähkluseintest, veel ikka uhiuue näivast lumivalgest vannist...? Midagi ilusamat, kui see siin, ei olegi maapeal olemas!

Mari-Elts toetas pea vastu kreemjat uksepiita. Nii üürikeseks seda ilu siis oligi...?

Kambrisse kostis rida tuhme, kiireid koputusi.

Joska ei pööranud peadki, selle toksimisega oli ta ammu harjunud. Vesta paneb tihastele aeg-ajalt pekitüki köögiakna taha vana pärna oksa külge rippuma. Linnud maiustavad selle kallal usinalt, ja kui lõpuks ainult paljas kamar nõõri otsas

kõlgub, annavad aknale koputades märku, et oodatakse piki-silmi uut söögipoolist. Eks nisuke metsalindude toitmine on ülearune asi, kasu ei karvavõrdki, mõtles Joska, leidis aga samas, et ega see suutäis teda vaeseks kah tee. Vahel silmitseb temagi päris mõnuga, kuidas tihased end söögi ligi pääsemiseks järjekorda seavad. Uhtelugu actakse tiivad kurjalt laiali, endil vihased näod peas ja nokad tigidalt avali. Tugevama ja suurema õigus maksab ka linnukeste hulgas... Jah, vaadata on neid tore, omamoodi lõbuski.

Lõbus?

Joska nõjatus tooli seljatoele ja ohkas. See veel ta ainus lõbu ongi, ei muud. Ometi sai aastast aastasse seal kaugel okas-traadi taga, püssimeeste hoolsa valve all mõeldud, et kui kunagi koju pääseb, on elul ainult naerunägu peas. Sai lollisti, lausa lapsikult loodetud...

Pahandused ja ebameeldivused algasid juba kojujõudmise ööl, kui ta Vesta mingi vastiku meheloikami kaisus magamas leidis. Heakene küll, sellest sai kuidagiviisi üle — ise ta endale sihukese lõtvade kommetega naise võttis, selle litsaka Vesta.

Töökoha leidmise arvas ta väga lihtsa olema — mõtles, et pole muud kui heade pakkumiste hulgast kõige eitem välja valida. Tegelikuses aga läks hoopis teisiti. Käis ühe juurest teise juurde ennast pakkumas, seisis alandlikult koguni niisuguse mehe ees, kellega temasugune poleks pidanud sõnagi rääkima. Ei oleks ju eluilmaski osanud arvata, et ta parteimehega kõneldes alla jääb, et teda keeldutakse tööle võtmast. Aga näe, traktorijaama direktor Kustas Lokk näitas talle pilllikult öeldes ust, kui kuulis, et tegemist on Johannes-Oskar Mügerikuga. Paras kuradile, et mõni aeg tagasi ise krobinal kohalt lendas, see teeb rõõmu. Aga samas ka meelehärmi, sest Lokk tuli siia «Sotsialismi Võitu» esimeheks. Kas polnud kogu Eestimaa peal tõesti mujal ruumi, et ta just sellesse kolhoosi topiti? Lokk oleks võidud lükata kuhu tahes, mida kaugemale, seda parem. Mügeriku talu ei saa ju kukile võtta ja minema rännata, et Lokist vabaneda. Elumaja istub raskelt oma toekal vundamendil, ait ja muud hooned samuti. Siin on nad põlistest aegadest, siia nad ka jäävad. Ja tema kuulub alati nende juurde, see on kah selgemast selgem. Aga Kustas Lokk? Ainus lootus, et ehk kõrbeb varsti põhja ka selles ametis ja kaob päriselt silmapiirilt.

Joska vandus hajameelselt paar suutäit, mõte pööras teisale. Ta oli arvanud, et kodumail saab olema sõpru lausa murdu,

tema enese kombel mõtlemaid, tugevaid mehi — aga elul on omad ettevõtmised, inimese soovidest ei hooli ta teinekord üldse. Mõttekaaslasti on nüüdsel ajal raske kätte leida, igal juhetukoorik kavalalt ümber. Kõigil on omad konksud ja kidad küljes, võid mõne sõnaokka otsa püksitagumikku pidi ohtlikult lollisti rippuma jääda, ennast mõttetult veritsema kriipida. Milleks? Pealegi iga lähedasem tuttav, sõpradest rääkimata, kipub paratamatult pärima, küsima, uurima — ja kuulnud teistele edasi pasundama. Liigset suupruukimist tema isiku ümber ei tohi olla, eriti nüüd, kus pinnale ujus oht Anto näol. Lastagu teda, vangiraudadest vaevatud meest, rahulikult elada — pole tal kedagi vaja peale oma naise ja poja.

Kahjuks pole ka siin midagi kiita. Naisel käi kogu aeg kannud, kaigas peos, et ta aina uusi ja uusi sarvi ei püüaks nikerdada. Ja Ossi on imelikult tõrges, loobib inetuid ütlemisi, koguni nagu kipub teda milleski õige halvast kahtlustama. Ta ei ole küll midagi lausa välja öelnud, aga käib kodus lubamatult harva ja muudkui põrnitseb altkulmu. On ta vahepeal viimaks Laanepüü-poisiga kokku saanud? Kuulis tõe ära? Annaks taevast, et ei. Peab hea vänge põhjuse välja nuputama ja karmi keelu kehtima panema, et Antost kui katkutõbisest eemale hoiaks.

Niipea, kui mõte pikemalt Anto peale keeras, hakkas Joskale nagu kusagilt õige kaugelt kõrvu kostma traktorimürin, mis kiiresti valjenes, aina ohtlikumaks ja kurjemaks muutus. Juba paistsid poisi vihkamisest sädelevad silmad, rõõgatu näsin tuli roomikute lõgisedes aina lähemale, tormas lausa peale...

Tont ja põrgu, hulluks võib minna!

Joska kargas vandudes püsti ja põhjas oma nigelaks jäänud närvikava, mis ohtliku pildi alatihti tüdimatult ette keeras. Ometi pole märgata, et poiss siinkandis ringi hiiliks! Vastik ja alandav on iga võõra hääle või jalaastumise puhul võbi-seda, muutuda aina kartlikumaks; ööunigi jääb muudkui lähemaks. Viimaks asjatult? Ehk on Antol kurjus kustunud, tasumiseiha ununenud?

Joska sülitas. Ei see poisitõhk jäta! Et juba ligemale kolm kuud vaikus valitseb, on jah kena küll — aga nii see lõputult kesta ei saa, kindel. Seni on ta istunud vaikselt paigal kui hiir urus ja kramplikult valvas olnud, et nende teed ei ristuks. Kui poiss teda või eemalt silmab, kaotab prauhti enesevalitsuse, kargab turja kui marutõbine kiskja. Pidev varjumine,

alaline hirm sööb aga vägisi hinge seest. Poisist peab vabanema, ja lõplikult.

Praegune talvine aeg on arveteõiendamiseks niru — esma-
joones lumele jäävate jälgede mõttes, ja Anto ei liigu pea
kunagi üksinda. Poiss töötab traktorijaamas, teeb talvist
remonti — pidevalt kari mehi ümber. Ja koju va' närusesse
Sabata külla läheb ta õhtuti koos Kärbi Julli ja vana Laag-
riga, vastikud matsid, omavahel kui kokku laulatatud.

Napilt enne lume tulekut sai käidud hiilimas ja maad kuula-
mas, mis võimalused Sabatal oleks. Mitte lootuse kübetki, sest
Hamba-peres on pesakond lapsi, sõeluvad kui tulekerad ringi.
Lisaks veel pereema Kati, kes on nii väle ja karme inimene,
et teda jagub taresse ja õuele korraga. Tähendab, esialgu ei
saa midagi toekat toime panna... aga ometi peab kiirustama,
kuues meel hoiatab, et vaikus on äärmiselt ohtlik.

Eeskoja väikesele aknale koputati kaks kerget lööki, hetke
pärast uuesti. Vesta?

Joska läks avama.

Naine möödus temast sõnagi lausumata. Riputas oma kriimu-
poolseks võidunud lambanahkse kasuka harjunud paika köögi-
ukse kõrval, tõmbas paksu villase helerohelise räti peast, vahe-
tas vildid toatuhvlite vastu — ja jäi tähelepanelikult välja
kuulatades liikumatult seisma.

«Mis on?» päris Joska ärevalt. «Keegi tulekul või...?»

Vesta tegi keelava liigutuse, ise aina kikitaskõrvu. Ta astus
tasahilju akna juurde, näol nii ergas ilme, mida Joska terve
igavik aega märganud ei olnud. Jah, viimati oli Vestal niisu-
gune nagu peas sügisel, kui veel soe õhk õues liikus ja puud
edvistasid kirevas rüüs.

Ka Joska lähenes aknale, heitis teele kiire, luurava pilgu.

«Märkasid kedagi tulemas? Ütle juba,» nõudis ta karmilt.

Vesta silmad muutusid igapäevaselt ükskõikseks, nagu argi-
seks.

«Ei tea, kes meile nii kangesti külla tahaks tulla...» Ta
istus laua äärde, sirutas jalad pikalt ette. Lükkas tuhvli ära,
liigutas varbaid.

«Keda kuradit sa siis kuulatasid?» nõudis Joska, kulm kortsus.

«Sinusugune seda ei mõista. Oelda muidugi võin, miks mitte.
Tihast.»

«Mis sest kekutajast kuulata?»

«Linnuke rõõmustab, et kevad tuleb...» Vesta silmadesse
ilmus uuesti mingi eriline õrn sära. «Päike on jälle soe, lumi

ulab, tärkavad esimesed kevadlilled, laululinnud jõuavad
tagasi...»

«Meie proua on õite luuleliseks muutunud,» pilkas Joska.
«Kipud kohe praegu lumehangest kullerkuppe noppima? Ära
johuta, räägi parem uudiseid.»

«Ega polegi enam väga kaua oodata,» unistas Vesta edasi.
«Juba on veebruar, märtsis aga hakkab kevadetunne suuresti
voimust võtma. Ja aprillis...»

«Ah-haa,» taipas Joska, «aprillis hakkad jälle ringi traa-
vima, saba seljas, iga isase ees tagumikku keerutama, jah?
Ma sulle teen kevadet, kui vähegi midagi märkan. Ja arvesta,
minule hakkab isegi see silma, mida peaaegu olemas ei ole —
nii et ettevaatust ahtri hõõritamisega, kallid prouake! Vasta
mu küsimusele, ja kohe!»

Vesta vangutas tüdinult pead.

«Ma ei saa aru, mis uudistenälg sind vahetpidamata vae-
vab? On see sulle kangesti tähtis teada, palju ma täna õli ja
kütust vastu võtsin või välja andsin?»

«Räägi, mis kuulda oli,» kordas Joska kannatamatult.

«Midagi huvitavat pole.»

«Nii vastad sa mulle pea iga issanda päev,» ei olnud Joska
rahul.

«Kust pagana pihta pean ma mingeid põrutavaid teateid
võtma, kui elu venib nagu hall kõis? Kodunt naftabaasi, päev
otsa jagelemist, siis koju tagasi. Järgmisel hommikul jälle
baasi, õiendamine ja sekeldamine, ja tööpäeva lõpul tuhatnelja
koju, sest isand ju pahandab, kui ma täpsel minutil uksest
sisse ei hüppa. Tõsi?»

«Kas mõni võõras nagu ringi liikus? Kes üldse sinu juures
täna käisid?» tahtis Joska teada.

«Oota, pean meelde tuletama...» Vesta mõtles päevale
tagasi. «Jah, esimene oli Lahka Ellen, tuli oma virtsapriitsiga,
bensiin otsas. Ta...»

«Tema mind ei huvita. Edasi?»

«Siis tuli kontorist arveametnik, peotäis pabereid kaasas.
Oks lollpea oli dokumendid ümber vahetanud, igavene sega-
dus ja jama...»

«Püüad mulle näidata, nagu töötaksid traktorijaamas ainu-
üksi naisterahvad, jah?»

«Et sa ka ei tüdine...» Vesta torkas tuhvli uuesti jalga.
«Tead hästi, et ma ühestki mehest ei hooli.»

Joska krimpsutas nagu.

«Teed mage-lahjat nalja, kallid naine. Kes veel käis?»
«Kes minu juurde peaks tulema? Miks? Ütle, mis põhjusel sa igapäev nii üksikasjalikult pärid?»

«Igavusest. Meil kodus ei liigu üldse kedagi.»

«Aga hobuseid ju käiakse võtmas, räägi külameestega.»

«Nendega pole huvitav.»

«Kes sul keelab joppi selga tõmmata, mütsi pähe vajutada ja kõndida, kühu süda iganes lustib? Kodus ei hoia sind miski, ka tallimehe amet mitte, sest selle töö teen mina ära. Oled nii laisk, et ei viitsi hobustele hangutäit heinugi ette visata.»

«Mul pole tervis viimasel ajal kiita,» tõrises Joska. «Haige ikka tohib vahel olla, või kuidas?»

«Ega ma sellepärast... ole, kui tahad. Mulle pole see mingi koorem, kui hobustega tegelen. Nad on ilusad, targad, sõbralikud.»

«Tummad loomad, minul on nendega igav.»

«Võta siis kätte, mine poodi... või kolhoosi kontorisse, seal peaks ju rahvast liikuma, kuuled vast tõesti midagi uuemat,» soovitas Vesta. «Ei tea, kuidas Kustas Lokk ka elama peaks? Kas ta pere on juba kolhoosi ümber asunud?»

«Mis see minu asi on? Sa parem räägi, kuidas traktorijaa- mas võimuvahetusse suhtutakse? Inimesed on vist rõõmsad, et said lahti sellest limpjalast...»

«Ole vait,» keelas Vesta. «Kuula!»

Tiitsit, tiitsit, tiitsit, kostis õuest.

«Kõlistab nagu väikese hõbedase vasaraga vastu alasit, eks?» Vesta naeratas unistavalt ja liigutas õlgu otsekui embuse ootel. «Oi, ma tunnen kogu kehas, et...» Ta vaikis, vaatas korraks mehele otsa. Tõsines, ohkas sügavalt, tõusis aegamööda, pani tooli endisele kohale tagasi ja läks kööki. On ju alles veebruar, mis kevadet siin loota või rõõmustada niisuguse jõhkra mehe- ohmaka kõrval...

Mari-Elts lükkas kardina pisut kõrvale ja vaatas potavalt õuele — imelik, miks Kustas nii kauaks jääb? Läks juba hulga aja eest kuuri puid lõhkuma, lubas õige pea tagasi tulla. Tuisk on ta jäljed ammuilma tasaseks silunud, hangeharjad kerki- vad aina kõrgemaks... Hakkas viimaks saagima! Korraga väga palju ära teha pole ju vajadust. Ajab ilmaaegu naha

palavaks, hõredate seintega saras uitab aga ringi vinge tuul. Külmetab viimaks, jääb haigeks!

Jah, tervis pole tal niigi kiita. Õnneks väga rasket valu- hoogu ei ole rohkem olnud — novembrikuine oli aga sedavõrd tugev, et muutis Kustase vähemalt esialgu nagu hoopis teiseks inimeseks. Mitu nädalat oli ta äärmiselt sõnakehv ja morn, hoidis kodunt eemale, isegi magas hulk aega eraldi, teises toas diivanil. See kippus olema märk, et lisaks halvale tervisele on veel midagi õige hullu. Hirmud tulid ja läksid — muudkui tulid ja ei tahtnud kuidagi tagasi tõmbuda, vaevasid pidevalt. Peale Kuke Teele masendavat juttu oli kogu maailm pikka aega muremust. Ja siis meeleto elumuutus — Linnupette mõi- sast «Sotsialismi Võitu». Hallikivile tulek oli raske ja vastu- meelne, sellega sai viivitatud võimalikult kaua...

Nüüd on siin läbi häda mõnda aega elatud, veebruari lõpp juba käes. Õnneks muutus Kustasega kõik peaaegu endiseks. Ta oli vahepeal siiski just nimelt tervisega tõsiselt kimpus, ei muud — nüüd on ta jälle tähelepanelik, hellitab Marikest ja püüab igati, et uus elupaik kodusemaks saaks. Ka oma kaisu- lustega on ta peaaegu nagu varem. Peaaegu...

Mari-Elts naeratas nukralt. Kõik ta ümber on ainult pea- aegu, mitte rohkem. Kogu elu. Ja küllap ka ta ise. Hoopiski mitte selline, nagu ta Linnupette kaupluse päevil lühikest aega oli ja veelgi olla tahaks — vaid kõiges üksnes peaaegu, sedagi napilt.

Hea, et ema peab ilma liiga kurjaks, teekonda ülearu pikaks, jätab täna tulemata. Oli telefonis Kustasele kurtunud, et Ludvig keelab — aga päev on tähtis, Marikesel jääb esimene eluaasta seljataha, tahaks teda ometi väga näha!

Ei tea, kas Kustas oskas ema rahustada, talle midagi sooja ja meeldivat öelda, trööstida?

Tänu taevale, et ema sellise otsuse tegi. Tal jääb vähemalt esialgu nägemata lagunenu majahütt, nigelad kõrvalhooned, vilets kitsuke kamber ja sünge rehetuba. Tema tulekuga peab viivitama kuidagimoodi kevadeni. Esimene õrn rohelus muu- dab ehk sellegi lootusetult inetu paiga veidi sõbralikumaks. Ema vähemalt ei kohku nii, nagu see oleks juhtunud tänasel pühapäeval tulles, mil ruumid on tavalisest veelgi hämaramad, eriti eemaletõukavad.

Mari-Elts ohkas. Olgu talvehari või südasuvi, Hallikivi jääb kindlasti ühesuguseks. Ei muuda erk päikesevalgus midagi paremaks, see ei pääse tibatillukestest aknasilmadest sissegi.

Ja kõike haledat, mis väljas, näitab veel teravamalt ja valusamalt kätte. Kindlasti on kogu ümbrus räämas ja inetu, nii viletsa majahütiga käib see paratamatult kaasas. Ei taha mõeldagi sellele ajale, kui räästad tilkuma hakkavad ja lumi ära läheb. Mis kõik siis välja sulab? Praegu vähemalt on ümber ringi suured, puhasvalged kohevad hanged, nõgusse vajunud katuselgi pehme lumetekk seljas. Peaaegu et ilus?

Marike sirutas käed üles, tahtis sülle. Tule, väikseke...

Mari-Elts heitis jälle pilgu vana kuuri suunas. Ka laps uuris valendavat aknatagust ja kui tuisukeeris katuselt tiheda lumekanga järsult alla rebis, surus end tugevasti ema vastu.

«Isa ei tule ega tule,» sosistas Mari-Elts tütrele. Marike vaatas küsivalt, silmad suured ja suuke naerul.

Mari-Elts kordas mõttes äsjaõeldut. Isa...? Kus Marikese isa küll praegu olla võib, kellega aega viidab, keda võrgutab?

Kilksudes leidsid viimased halud omale mõnusa pesapaiga õlakõrguses riidas, põrandal ootas paras sületäis tuppa viimist.

Kustas sirutas korraks selga ja hindas niihästi üleslaotud kui veel saagimata-lõhkumata puid. Kaua nendega läbi saab? Talve selgroog on küll murtud, aga tuisumõll ja vingelt lõõtsuv külm tuul ei lase veel niipea kevadet tulla. Vanä tare ei taha kuidagi sooja pidada, ja et pisutki kodusemat tunnet hoida, tuli mehemoodi kütta. Praeguse hea reetega peab tingimata veel paar korralikku koormat puid koju vedama, jäägu muist või järgmiseks sügiseks ette.

Halud sülle ladunud, lükkas Kustas kuurivärava tagasikätk kokku. Tuisuvihur paiskas peeneteralise lumepeotäie otse näkku, sundis viivuks seisatama. Ta pilgutas silmad uuesti nägema ja märkas, et tulemise jälgi polnud ollagi, õu sile. Tuisueit on vahepeal tublisti tuuseldanud...

Mõni pikem samm, ja juba oli Kustas trepil. Ta alles kopsis jalgu puhtaks, kui uks avanes.

«Ometi viimaks...» Mari-Elts naeratas, taganes külmast eeskojast kööki. Kustas järgnes talle, viis puusületäie kolde kõrvale, lõi oma tumedatelt, karvaseks kiskuvast riidest püksitelt prahi maha, rapsis paksult hallilt kampsunilt tohutükikesi.

«Oleksin tulnud sind varsti kutsuma, söök ammuilma valmis. Rassisid kohe mehe moodi...»

«Halud nii kuivad, et kõlisevad, rohkem lõbu kui töö,» kinnitas Kustas ja vaatas huviga pliidi poole, kus kõhukas pott

lasasel tulel sõbralikult podises. «Sul on seal vist herne-supp?»

«Jah, ja pehmeks haudunud suitsuliha.»

«Tore!» Kustas pesi käsi ja ei jõudnud rätti veel varna tagasi riputada, kui Marike kambriuksele tuli ja kärmesti tema poole vudima hakkas, käed Kustasele vastu sirutatud — sülle!

«Ole pai, võta ta natukeseks oma hoolde,» palus Mari-Elts. «Meie väike sünnipäevalaps...»

Kustas hoidis last hellalt. Jah, täna saab Marike aastaseks. Päeval, mil ta sündis, sadas laia vaikset lund ja traktorijaama mehed olid kõik viimseni raudteejaamast uut tehnikat koju toimetamas. Masinad lagunesid üksteise järel, jäid teele; enamus tuli trossi otsas kohale vedada. Ja just siis, kui olukord oli äärmiselt kriitiline, kuulis Kustas, et Mari-Eltsuga on juhtunud õnnetus. Õnnetus...?

Ei tohi meenutada! Armistumata haava pidevalt soolaga hõõruda, kuhu see viib? Kõik halb tuleb võimalikult kaugele tõugata, unustada. Unustada?

Juba oli toit laual, supp auras taldrikus.

«Ole hea,» pakkus Mari-Elts, «loodan, et maitseb. Sünnipäevala roog see muidugi pole...»

«Aitäh, minu meelest sobib hästi just nimelt täna.»

«Marike on alles nii väike, ei tea sünnipäevast ega millestki...» Mari-Elts ulatas Kustasele leiba. «Palun, muidu ei saa kõht täis.»

Söödi vaikides. Mari-Eltsul polnud millegipärast isu ja ta jäi Kustast silmitsema. Mehe juustes oli üllatavalt palju halli, otsmikul sügavad kortsud, nagu tõsine.

Kustas märkas Mari-Eltsu uurivat pilku.

«On midagi südamel?»

Mari-Elts püüdis naeratada.

«Ei, miks sa nii arvad?»

Kustasel sai taldrik tühjaks, Mari-Elts tõstis lisa.

«Täna. Lausa lust, et sa oma emalt oled pärinud väärt omaduse hästi head toitu teha...» Kustas jätkas isukalt söömist, jäi siis aga Mari-Eltsu vaatama. «Mis vahepeal juhtus? Näen, et toitki ei maitse.»

«Vahepeal?» Mari-Elts kehtas õlgu. «Mis siin ikka juhtuda saab, päevade viisi ei näe ma ainsat hingelist möödagi käimas.» Ta jätkas hoopis teisel toonil: «Sind oodates mõtlesin igasuguseid mõtteid.»

«Jah? Ehk räägid mulle ka, kui see saladus pole?»

«Ei, miks saladus...»

Üle madala maja kihutas eriti äge tuisukeeris, lõi tuppa tiheda suitsupahvaku ja pliidiuks, mis korralikult ei sulgunud, vajus lahti, sületäis sädemeid kaasas.

Mari-Elts kiirustas pliidi juurde, astus põrandale kukkunud sädemed surnuks ja proovis ust sulgeda. Hinged olid kõverad, ei kuulunud sõna. Mari-Elts rõhus tugevasti, ja ammuilma logisenud poolik kivi raami kõrvalt kukkus valju mürtsatusega põrandale. Raam, servadest tükati lagunened, vajus kiiva ja uks jäi inetult rippu.

Mari-Eltsu kohkunud pilk eksles ruumis ringi, nagu näeks kõike taas esmakordselt. Ta võttis Marikese sülle ja surus tugevasti enda vastu, otsekui peaks last ähvardava ohu eest kaitsma. Lõpuks läks ta aeglaselt laua äärde tagasi, istus. Ei jälginudki, mida Kustas ette võtab. Kuulis küll, et mees püüab asjastest äpardusest jagu saada, aga ei suutnud end sundida peadki pöörama. Kui armetu on sel kombel elada... kõik on lagunend, pudoneb otse käte vahel laiali...

Kustasel ei läinudki palju aega. Juba oli ebameeldivast kriiksatusest teada, et pliidiuks vanaviisi liikus ja tugevalt peale surudes hädapärast sulgus.

«Katsu homseni läbi ajada, võtan midagi tõhusamat ette. Ega tea, ehk on kellelgi juhuslikult kõlbulik uks varuks muretsed. Tule vaata, kas jääd rahule?»

Mari-Elts ei läinud.

«Rahule?» kordas ta endamisi. «Ah et kas mina jään rahule...?»

Kustas istus tema vastu, tõsine ja mõistev.

«Sa ei suuda Hallikivil veel ikka harjuda?» küsis ta õige tasa.

«Ära pahanda, Kustas, aga... kas sina suudad? Kas sina ei igatse tagasi traktoriijaama — meie mugavasse, avarasse, puhtasse korterisse? Kas sina ei tunne puudust meie muinasjutuliselt ilusast vannitoast? Ja meie suurest välgest kahel-ahjust, mis peale kütmist püsis lõpmata kaua soe...?»

Kustas ei vastanud.

«Lähed hommikul pimedas kširuga minema,» jätkas Mari-Elts kurtmist, «päeval sööd pooleldi püstijalu lõunat, aega ei ole sugugi. Koju jõuad enamasti alles õige hilja... Sinul pole päev mõttetult tühi ega veni tüütu aeglusega õhtusse, sul on inimesed pidevalt ümberringi.»

«Mul on ümberringi suured mured.»

«Inimesed ka, igal omad jutud ja soovid...» Mari-Elts sili-las Marikesel pead. «Minul, kahju küll, pole muud kui ainult lemm.»

«Sinu oma tütar. See pole sugugi nii väga ainult.»

Mari-Eltsu süda tegi paar kiiremat lööki. Miks ei öelnud Kustas — meie tütar?

«Tuleks vähemalt juba kevadki,» sosistas Mari-Elts seose-tult, «oleks ehk veidi rõõmsam, kergem...»

«Meie elu ei saa kerge olema,» sõnas Kustas karedalt. «Hoiatasin sind, on sul meeles?»

Mari-Elts noogutas.

«Küllap mäletad sedagi,» jätkas Kustas, «et sulle nõu and-sin mõneks ajaks vanemate juurde elama asuda?»

«Naine peab oma mehe kõrvale jääma ka siis, kui elu täie hooga allamäge kihutab,» sõnas Mari-Elts kõlatult.

«Hea, et sa nii vapper olid ja Hallikivile tulid. Üksinda oleks mul hulga raskem.»

«Kõneled sa tõtt, Kustas?»

«Jah.»

Marike hakkas nihelema, sibas pahiralt jalgadega, tahtis maha.

«Ei saa,» keelas Mari-Elts, «ole ometi vagusi!»

Marike ei kuulunud vaigistamist ja näis, et kohe jõuavad jonnipisarad kohale. Kustas hüpitask teda korda paar, pani põl-vele istuma. Laps naeratas imearmsalt ja pöörask pilgu uuri-taskust rippuvale hõbeketile, puudutas seda ettevaatlikult.

«Peaksime endile siiski parema ulualuse leidma,» arvas Mari-Elts kõheldes. «Esimehel on ju suured õigused, eks? Usu, siin-set nõge ja tahma ei küüri maha isegi siis, kui ma päevade viisi ainult harja ja pesupulbriga mässaksin. Proovisin põh-jalikku puhastust teha, aga ei edene sugugi, kõik on liiga rää-mas... Pealegi külm ja kõle, Marikest ei saa haigeksjäämise hirmul sülest lasta — vähemalt siin jäise kivipõrandaga rehe-toas küll mitte. Ära pahanda, et ma kurdan, aga tegevusetult istudes tikuvad pähe igasugu mõtted, ja tuhat küsimust, et miks peab elama nii halvasti. Tekib mingi seletamatu masen-dustunne, lootusetus...»

«Tuleb vastu pidada, muud võimalust kahjuks pole; aega-pidi püüan elu talutavamaks muuta. Seda aga, et su päevad on pikad ja tühjad, mõistan hästi. Kuna sa sellest ise kõne-leva hakkasid, sõandan ma oma murega lagedale tulla.»

«Murega?»

«Nimelt. Mul on sinu abi vaja, Mari-Elts.»
 «Aitan hea meelega, kui vähegi suudan.»
 «Suudad küll, ma ei kahtlegi. Kas sa aga tahad ja nõus oled?»
 «Olen, kindlasti olen,» kinnitas Mari-Elts. «Räägi ometi...»
 «Viimaks pahandad?»
 «Olen ma siis nii kangesti pirtsakat ja pahandajat tõugu? Jääb vägisi mulje, nagu kisuks ma sinuga iga päev riidu, nagu vahetpidamata mossis, kulmud kortsus...»
 «Ei, oled leplik,» nõustus Kustas. «Ma ei hakka keerutama, ütlen otse välja — meil on vaja vasikatalitajat. Ja kohe.»
 Mari-Elts vaatas Kustasele ehmununa otsa.
 «Vasikatalitajat...?»
 «Vasikatega on märksa lihtsam ja kergem kui näiteks lüpsjatel karjalaudas,» rahustas Kustas.
 «Keegi ometi teeb seda tööd? Kuhu tema jääb?»
 «Tal on tervis käest ära.»
 «Sa vajad mind ajutiselt, eks? Asendajaks?»
 Kustas kõhkles, vaikis.
 «Ta saab terveks ja tuleb tagasi, on nii?» tahtis Mari-Elts teada.
 «Ta on üsnagi aastates inimene, väga tubli ja töökas,» sõnas Kustas murelikult. «Kaebab juba mõnda aega, et astma ei lase kuidagi elada, matab lausa hinge. Viimastel päevadel läks asi eriti tõsiseks, töötajad temast enam pole. Praegu hoolitseb karjabrigadir vasikate eest, aga kahte tööd teha ei saa ega suuda. Tema näitab sulle põhilise kätte. Ta nimi on Hilda, toreda olekuga ja lahke naine. Esialgu loomulikult aitab sind, kui vaja.»
 «Ja sa arvad, et mina...?» Mari-Elts vangutas pead ja jätkas alles tüki aja pärast: «Sa usud tõesti, et mina hakkau laudas tööle? Kui sa tahaksid mind kontoris, näiteks raamatupidamisse — see oleks mõeldav...»
 «Kontori poole peale mul inimest vaja pole. Ja minuteada sa raamatupidamist vist ei tunne, on nii?»
 «Jah, aga vasikatalitamist ka mitte. Ma pole loomadega elu seeski tegelenud, peaksid seda hästi teadma. Oskan läbi häda ainult dispetšeritööd. Kõige paremini tulen toime kaupluses, sest seal olin ma...» Mari-Elts vaikis. Millegipärast tõusis näkku kuum õhetus, valgus aegapidi kaelale, süda peksles.
 «Saad vasikatega kindlasti hakkama,» sõnas Kustas rahulikult. «Sa armastad loomi, see on sul küllap isalt päritud

väärt omadus. Vasikad vajavad head kätt, tahavad suurt hoolt ja hellust. Lapsena imetlesid neid sageli, eks?»
 «Jah, isa võttis mind tihti vasikate juurde kaasa...»
 «Töö ei saa muidugi kerge olema, mitmes mõttes. Olukorrad teeb eriti raskeks see, et söötadega on viletsamast vilets. Laudanaised annavad loomadele heina ette lausa apteegikaaluga, omal nutt varuks.»
 «Seda kah veel? Talitada poolnäljas loomi... kohutav!»
 «Ilmselt vajad mõtlemisaega. Homme hommikul tahaksin saada vastuse. Loodan väga, et sa nõus oled.»
 Mari-Elts kuulatas oma sisehäält. Ütle jah, ja tee seda kohe, ära viivita! Nii astud pika sammu hingerahu saavutamiseks — võta seda kasvõi üsnagi tühise karistusena oma...
 Hirm raske, harjumatu töö ees tõstis tugevasti pead, sundis taganemisteed otsima. Juba ta leidiski keeldumiseks põhjuse.
 «Aga Marike? Teda lauta kaasa võtta ei saa, veelvähem aga üksinda koju jätta.»
 «Olen sellelegi mõelnud.»
 «Vaata aga vaata, kui ettenägelik,» ei suutnud Mari-Elts talitseda tillukest irooniat.
 «Naabrimemm aitab meid hädast välja.»
 «Kas nii muldvana inimene oskab ja suudab tillukese lapsega toime tulla, tema järele vaadata?»
 «Muidugi, ta on ju ainult Marikese jaoks. Arvesta, memm on omal mitu tüdrukut-poissi inimeseks kasvatanud. Ja veel — ta on hea ja abivalmis.»
 «Jah, seda on ta tõesti...»
 «Mari-Elts,» ütles Kustas hellalt, «ma saan hästi aru, et sul on raske mu palvet täita — aga sellele vaatamata kordan: meil on sinu abi kibedasti vaja. Ole tubli, tule tööle.»
 Mari-Elts vaikis, ehkki vastuhaku sõnad huultele kippusid. Ma ei oska, ma ei tule toime, ma ei ole nõus, ma ei taha, tahtnuks ta kinnitada — aga jättis kõik ütlemata. Kui hingel on lootusetult raske süükoorem, pole õigust tõrksalt eemale tõmbuda, kurja nagu teha. Peab elu poolt pealesunnituga leppima, muidu kisub viimaks veel hullemini kiiva. Karistuseks!
 Teda valdas äkki ääretu tülpimus. Kõik kihutab allamäge... Traktorijaamast, uhkest mõisamajast inetusse viletsasse osmikusse. Pole selle õnnetusega veel õigupoolest harjudagi suutnud, nüüd ootab raske ja ebameeldiv töö vasikalaudas. Millised katsumused ees varitsevad?
 «Sina usud, et naabrimemm võtab Marikese oma hoolde ja

saab hakkama?» küsis ta hajameelselt ega oodanudki vastust, jätkas alistunult: «Eks teeme nii, nagu sa vajalikuks pead. Kes teab, vast saan harjumatu tööga siiski hakkama...»

Mari-Elts ei märganud Kustase heameelt. Ta vaatas aknast möödavihisevat tuisukeerdu, pilk tühi ja lootusetu.

Tumepunane «Moskvitš» liikus vaevaselt läbi tee tuisanud lumevaalude. Need polnud teab mis suured, tihedad ega sügavad, aga mootor jorises pahuralt, nagu püüaks mõista anda, et niisugune piinamine on talle peaaegu ülejõu.

Elts tundis, et selg hakkab väsima. Ta kavatses just pärida, kas teekond viib tõesti päris maailma lõppu, et veel ikka päralt ei jõua, kui Ludvig peale pikka vaikimist teraselt ümbrust uuris ja hääle puhtaks kõhatas.

«Väikeste kuusehakatiste juurest keerame vasakule,» juhatas ta. «Võsa vahelt läbi, ja ongi keskus, sealt pole enam kuigi kaugel... Ainult et minu siinkäimisest on tükike aega, vahepeal aga puistas taevaluukidest ohtralt lund... ega me päris treppi sõita vist ei saa.»

Nii oligi. Tubli sadakond meetrit pidi jalgsi minema, auto edasi ei pääsenud. Ludvig sammus ees, siis Elts, viimasena loomatohter. Max Paaver esialgu küll tõrkus, et temal ei sobi kutsumata külalisena sünnipäevapeole kaasa tulla — ta tuli Kornelite vanapaari vaid siia sõidutama, ei muud. Ta võib autos oodata või pisut ringi vaadata ja parajaks ajaks tagasi tulla, täpselt nii, kuidas proua soovib. Elts keelas vaidlemise kindlal toonil; Max Paaver viskas kapotile suure teki, et masin kauem soe seisaks ja võttis eesistmelt koogikarbi.

Elamu kõssitas eemal hangede vahel, paras lumekoorem katusel ja aknasilmad talviselt unised. Maja otsas sirutusid uhkelt taeva poole kolm kõrget, sihvakat kuuske.

Nii pika maa pealt peaaegu nagu eesti-aegne jõulukaart, hindas Elts endamisi, aga samas tabas ta tähelepanelik pilk igivanu halle seinapalke ja nende vahelt tolknevaid, tuules lipendavaid takutorte. Aknaraamid mustendasid, kiivas uks polnud vist ilal värvi näinud. Katus hoiab tüdinult nõgusse, korsten katkise servaga ja viltu vajumas. Jõulukaardil oli alati kõik läikiv, jõukas, sirendav — siit kiirgab vastu vaesus ja kõdu.

Astuti õuele. Uks avanes enne, kui koputada jõuti, Mari-Elts seisis ehmununa lävel. Ta püüdis rõõmsalt naeratada, aga see tuli üsnagi armetult välja.

«Ema...? Sa ju ei pidanud tulema...»

«Hea laps, kes siis külalisi niiviisi vastu võtab? Oleks et ainult meie isaga, aga sa ometi näed, et tohtrihärra ju ka...»

«Tere, doktor Paaver, mul on väga hea meel,» sõnas Mari-Elts mitte eriti veenvalt, aga naeratus õnnestus juba paremini.

«Ma vabandan, tõepoolest ei teadnud külalisi oodata.» Ta püüdis kiirustades põllepaelu lahti tõmmata, tiris need aga esimese ehmatusega umbsõlme ja harutas nüüd närviliselt, piinlikusepuna põskedel. Põll oli ilusast türgimustrilisest riidest, kenade volangidega, aga juba mõnda aega kasutada olnud ja külaliste vastuvõtuks sobimatu. Saaks selle ometi eest ära!

Nüüd tuli uksele ka Kustas.

«Kleidiväel tuisu käes...? Ole pai ja mine kohe tuppa.»

Mari-Elts kuuletus, Kustas aga läks tulijaile vastu.

«Tere tulemast!»

Elts lähenes, ulatas käe. Teised ei märganud, et Kustas selle lillukese viivitusega vastu võttis — Elts aga tajus, et tervitamine oli vägagi põgus, peaaegu tõrjuv. Põhjus? Ega viimaks...

Eltsul hakkas kuum. Millal küll sellest neetud hirmust vabaks saab? Näen päise päeva ajal tonte, kõik on ometi korras. Tuleb end kokku võtta ja käituda nii nagu alati.

«Pole sind enam ammu kohanud, Kustas. Tere.»

«Tere ka sulle,» lausus Kustas tagasihoidlikult. «Hea, et tervis siiski lubas tütretütart vaatama tulla.»

Ludvig patsutas Kustasele sõbralikult õlale, soovis tähtpäeva puhul õnne.

Loomatohter seisis taktitundeliselt pisut eemal, nüüd lähenes, kiitis toredat tuisust veebruarilõpu ilma ja leidis, et koht elamiseks tundub olema hästi valitud.

Elts saatis talle hukkamõistva pilgu, ei öelnud aga midagi. Kutset ootamata läks ta esimesena majja, kopsis oma ilusatelt helchallidelt, pruuni pehme nahaga servatud viltidelt suurema lume maha ja vaatas tähelepanelikult ringi.

Eeskoda oli armetult väike, lõhnas kopituse ja suitsuvingu järele. Vasakus seinas oli mingi hädine riul, tüdinult viltu vajunud; mustjaks tahmunud marlikardin ei suutnud põrmugi varjata paari mõlkis, rasvaselt määratud vana kopsikut ja muud poolroostes kolu. Kus on Mari-Eltsu silmad?

Otseuks viis arvatavasti kööki, paremal asetses ilmselt kamber. Uks oli poollahti, kostis Mari-Eltsu kutse sisse tulla.

Ainus aken oli väike, tuba seetõttu hämarapoolne, aga Elts jõudis mõndagi märgata. Kui armetu! Ukse kõrval seisis vana ümmargune söögilaud, mida Linnupettel köögis kasutati. Varem oli sellel katteks laia ääretikandiga kreemikas lina, nüüd ilmetu rohelisekirju vahariie. Laua ümber asetses nelj poolpehmet tooli, mis sellesse ruumi sugugi ei sobinud — toolide puitosad olid poleeritud, seljatoe ja istme katteriie helepruun, sametise helgiga. Linnupette härrastemajja, jah. Aga siia?

Kamber oli kitsuke, seetõttu jättis tagaseina paigutatud kušett mulje, nagu oleks ta pahameelega poolenisti laua alla tõugatud. Vana tuhm riietekapp, ilmselt Kustase poissmehe põlvest pärit, seisis keset tuba, varjates oma seljataha voodit ja öökapikest. Ainus, mis veel hiljutist hiilgust meenutas, oli suur põrandavaip — pehme ja paks, soojalt ergavates värvides.

Elts jäi vaibamustrit uurima, nagu näeks ta seda esmakordselt. Kahju tütredest... kahju!

Mari-Elts mõistis ema ainitist pilku valesti.

«Tõin selle vaiba siiski siia kaasa, Marikese pärast,» vabandas ta. «Põrand on laiade pragudega, õhkub külma.»

«Räägid, nagu poleks mina lubanud sul korralikke asju kaasa võtta. Millest niisugune ekslik arusaam? Ma ju ei keelanud, tõsi?»

«Ei,» vastas Mari-Elts kähku, «muidugi mitte. Aga mulle tundus, et sa vist parema meelega näeksid, kui ma...»

Marike uudistas seni eemalt, nüüd lähenes arglikult.

«Marike, mu väike kullake...» Elts oli äkki nagu hoopis teine inimene — heldinud, hingesoe. Ta võttis kiirustades mantli seljast, mütsi peast.

Marike uuris vanaema, ärev ja pisut kartlik.

«Palju õnne sulle, mu tilluke pääsulind... Oodaku sind elu teel ainult rõõmsad päevad.» Eltsu häälmurdus liigutusest.

Marike kuulas tähelepanelikult, nagu mõistaks ta öeldu mõtet. Kui aga Elts teda suudles, hakkas tüdrukuke nihelema ja vaatas ärevalt ukse poole, kust parajasti mehed sisenesid. Kustast nähes hüüatas ta hädiselt, nagu appi kutsudes.

«Tule, Marike,» kutsus Kustas, «ütleme vanaisale ja onule tere. Anna patsi, ole hea laps.»

Marikesel oli kummaline komme peljata naisi, ükskõik kui mesiselt need ka temaga kõnelesid, ja sõbrustada meestega.

olgu nad kui tahes karvased ja päris võhivõõrad. Traktori-jaama päevil oli ta lasknud end sülle võtta ka kõige tahmaseimal traktoristil, kes vahel õuel tere tegi ja ilusat väikest tüdrukut uudistama jäi.

Marike sirutas vanaisale mõlemad käed vastu. Ludvig suudles liigutatult tillukesti pehmeid peopesi oma pragenenud, karedate huultega.

«Onne sulle, lapseke... palju õnne!»

Max Paaver silistas Marikese kuldpruune juukseid.

«Kasva sama kauniks kui sinu ema, ja olgu sul sama palju õnne, sina pisike inimesehakatis.»

Kustas läks ees rehetuppa, Ludvig ja tohter kannul. Jopedmütsid riputati ukse kõrvale seinapalkidesse löödud pikkade naelte otsa; ruumi jagus siin lahedalt.

Ludvig seadis end kohe juttu vestma ja otsis juba istumiskatki, Kustas aga kutsus külalised tagasi kambrisse. Loomahohtril oli koogikarp ikka veel näpu otsas, nüüd asetas ta selle ettevaatlikult lauale.

«Piinlik küll,» vabandas ta, «aga mina tulin sünnipäevale kaks kätt taskus. Kook ei ole minu muretsetud, veel vähem minu küpsetatud.»

«Selle tegin jah mina täna hommikul oma kullakalli Marikese jaoks,» sõnas Elts.

«Täna, ema.»

Tekkis vaikus, mis õige kiiresti kippus imelikult piinlikuks.

«Ole hea, Mari-Elts, pane õige tuli põlema,» soovitas Elts viimaks. «Tahan sind ja su uut kodu selgemini näha, tuba on rohkem kui hämar...»

«Kohe, ema.» Mari-Elts läks kärmesti riietekapi taha, tuli sealt lambiga. Petroolilambiga. Omal kombel oli see iluski — sihvaka pronksivärvi jalaga, toreda kummis läbipaistva kõhu ja laia kreemja kupliga. See oli ainus eseme, mis Hallikivi kunagise pererahva asjadest kasutada kõlbas.

Elts silmitses lampi, siis Kustast.

«Jah, esialgu ajame läbi ilma elektrita,» sõnas Kustas. «Suurem asi pole, aga tuleme toime.»

«Ilma elektrita...?» kordas Elts. «Oleksid võinud vast ikkagi organiseerida, et...»

«Südatalvel ei organiseeri midagi, kevadel jätkame. Kui hästi läheb, on sügiseks valgus sees. Ei ole meie ainsad, kes nii peavad läbi ajama.»

«Pole see mingi lohutus, et teised ka.» Elts ohkas. «Linnupette mõisas säras valgus ööpäev läbi.»

«Meie oma jõujaam töötab jah küllaltki hästi,» nõustus Kustas. «Viperusi juhtus harva.»

Ludvig kõhatas tagasihoidlikult paar korda, nagu tal kombeks.

«Mina kasvasin kah tattnina valgel, ja pole mul häda midagi.»

«Ka minu isakodus ei teatud elektrist tuhkagi,» lisas loomatohter heatahtlikult.

Mari-Eltsul käsi veidi värises, kui ta kupli ja lambiklaasi ära tõstis ning tahti püüdis süüdata; ei võtnud tuld külge, teemis tahad! Tikk kulus aina lühemaks, juba jõudis leegike üsna sõrmede ligi, kippus kõrvetama. Mari-Elts kustutas tiku.

Kustas tuli appi, keeras tahi korraks hästi madalaks, siluuesti kõrgemale ja süütas. Leek kahmas nüüd kitsast triipsuust kinni, tantsiskles edasi-tagasi tumepunaste, laiade tahmaservadega — muutus aga kohe helekollaseks ja rahulik-asjakuks, kui klaas peale sai. Kuppel omakorda hajutas valguse sõbralikult üle kambri laiali.

Elts silmitses madalat, valgeks lubjata püütud lage ja uurla kiivas, muhklikke seinu. Asja pandud puhas tapeet ei suutnud konarusi katta, üldmulje polnud suurem asi.

«Oleksid pidanud etema meistri otsima, Kustas,» arvas Elts.

Mari-Elts hammustas huult, pidi midagi selgitama, aga Kustas jõudis ette.

«Sul on õigus, kukkus jah, natuke nadilt välja. Ma pole varem maalritööd teinud.»

Selle uudise peale Elts sobivat ütlemist ei leidnud, kergitas vaid kulme.

«Kõige tähtsam, et tuba kenasti puhas,» sekkus Ludvig karmelt. «Ega külmal ja pimedal talvisel ajal saagi teab mis head remonti teha. Ei mina usu, et mõni päris selle töö mees kuigivõrd paremini toime oleks tulnud. Kannatab sees elada küll.»

«Kuidas esimehe amet ka edeneb?» päris loomatohter Kustaselt, püüdes juttu mujale keerata. Taipas samas, et ega seegi teema kuigi lahe ega meeldiv pole, ent juba olid sõnad lendu lastud.

«Ei edene,» tunnistas Kustas. «Mõistan järjest selgemini, millise ranga koorma vedada võtsin.»

«Eks kolhoosi eesotsas olla on muidugi teine asi kui traktorijaama juhtida,» nõustus Max Paaver.

«Aastaaeg on sihuke imelik,» arvas Ludvig omakorda, «praegu ei saa töödega õieti kusagilt pihta hakata. Kõva tali võttis võimust, paks lumi maas, põllud puhkavad.»

«Kahjuks inimesed ka,» kurtis Kustas. «Nagu karud talveunes, ei viitsi külgegi keerata.»

«Mis imet see vaene kolhoosnik praegusel aastaajal tegema peaks?» Elts naeratas, silmad tõsised. «Ega nad sul talvel ju hommikuti kontori ette rivisse ei tule.»

«Oh sind küll oma imelikkude ütlemistega,» ei olnud Ludvig rahul. «Kipud naljatama tõsiste asjade juures.»

«Kust sa võtad, et ma naljatasin?»

«Ema, ole hea...» Mari-Elts otsis võimalust tähelepanu teiele viia. «Tule aita kohvi teha, sina oskad seda paremini kui keegi teine. Ja Marike tuleb meiega kaasa...» Ta lahkus, laps kannul vudimas.

Elts tõusis aeglaselt, otsis kätega lauaservalt tuge. Jõud jäi haigevoodisse, tundis ta jälle. Mõnel päeval pole suurt vigagi, aga samas nõuab iga liigutus tugevat pingutust. Nagu praegugi — tühipaljas toolilt tõusmine. Jalad tahavad kätelt toetust, imelik...

Ta järgnes tütrele läbi väikese külma eeskoja. Raske, võidunult pruun uks avanes tigea kriiksatusega, nagu ei tahaks ta ainsatki hinge sisse lasta.

Ei sinnapoolegi, et tahmunud ruum üleliia madal olnuks, aga ometi tõmbas Elts pea õlgade vahele ja koguni kummardus kergelt. Talle tundus, et nüüd kohe pörkab ta vastu roove, mis süngetena laes ähvardasid.

Elts sulges ukse, toetus seljaga selle vastu. Väike aken valgustas hädiselt nagu sitika silm, ehkki Mari-Elts kardina kõrvale lükkas, et vähene õuevalgus kuidagiviisi sisse pääseks.

Rasked palkseinad olid aastakümnete nõest lootusetult mustjad, inetud. Ukse kõrval turritasid korraliku varna asemel pikad naelad, nende otsas oli miski häledalt vana ja määrdunu endale koha leidnud. Rippusid mitu vitstest punutud korvi, suur sõel, paar külimittu, jalgratta vändad, laiaservaline tiheda võrguga mesinikumüts, suitsulõõts, meeraamid. Kes neid vajab?

Põrand oli lamedatest põllukividest, vahed aastate kõntsaga täitunud. Kogu talve õhkub see kalki külma ja on ka kõige palavamal suvepäeval ebameeldivalt jahe, niiskusepisarad kukil,

mõtles Elts. Ei anna heledatriibuline pikk põrandariie kuigi võrd hubasust juurde...

Paremal asus kolle, kah nōgine ja trōōstitu. Supipott oli tõmmatud kuumalt pliidiplaadilt kõrvale, samuti pruun kõhu kas pika tilaga emailkann.

«Kōök on jahedavõitu, aga siin me oleme üldiselt vähe,» sõnas Mari-Elts peaaegu vabandades.

«Kōök?» kordas Elts. «Ah seda paika nimetad sa kōögiks...? Ei, tütar, vanasti öeldi roovialune. Või rehetuba, kuidas soovid. Ajast ja arust, isaisade-aegne... Meie talus kasutati rehetuba tööruumiks, mitte iialgi kōögiks ega inimeste elupaigaks. On sul Kortli-Jaagu enam üldse meeles?»

«Kas saab sünnikodu unustada?» Mari-Elts ei teadnud, kuhu silmad peita. «Ma ei harju siin iial, ema.»

Elts istus laua äärde, toetus seljaga vastu toolileeni — nii viisi, hästi sitgena, oli pisut kergem hingata. Ehk Mari-Elts ei märka, et vähegi pikema ütlemise kipub tige õhupuudus vägisi pooleli jätma...

«Suru hambad risti,» soovitas ta vaikselt. «Ma ei arvanud, et siin nii masendav on, aga pea vastu. Mõne aja pärast võid ukse rahumeeli tagasikätt kinni lüüa — ei jahvata siis enam keegi, et sind on minema aetud.»

«Jah, ema,» nõustus Mari-Elts kuulekalt ja kaalus pingsalt, kas öelda, et juba homme peab ta vasikalauta tööle minema. Ei, parem mitte — ema ärritub, pahandab, hakkab väljapääsu otsima, püüab aidata, ja seda kõike oma tervise arvel. Ei!

Mari-Elts võttis seinariiuvalt vaskse kohvikannu, valas kuumat vett sisse, Marike kaenlas. Seda oli küllaltki ebamugav teha, ehkki ta oli harjunud kōögis sageli just niiviisi toimetama — kalkkülmale põrandale ei söanda väiksekest lasta.

«Ole hea, ema, hoia natuke aega.»

Tüdrukuke taipas, et ema tahab ta sülest anda ja peitis näo Mari-Eltsu juustesse. Surus oma tillukesed ümarad sõrmed ema kleidikaelusesse ja hoidis nii tugevasti kinni kui vähegi suutis.

«Marike, kuidas siis nii?» sõnas Elts soojalt. «Egä sa mind ometi unustanud pole? Olen ju sinu vanaema... Tule, mu väike kullake... oled mulle lõpmata kallis!»

«Kalli-kalli,» arvas Marike ja piidles Eltsu. Ettevaatlikult puudutas Elts sõrmega lapse pehmet, roosakat põske ja tillukest ninaotsa, mille peale Marike naeratas.

«Kalli-kalli,» kordas Elts. «Tule...» Talle tundus viivuka, nagu oleks ta kätel aastane Mari-Elts. — Marikesel oli just

sama kaunis nukunäoke, temagi suurtes säravates silmades mänglesid kuldsed sädemed. Ja ta lõhnas imearmsalt, täpselt nagu kunagi Mari-Elts.

Sel kaugel ajal, nüüd juba rohkem kui kaks aastakümnet tagasi, oli ta alles noor, terve. Jõukust, uhkust ja rahulikku kindlusetunnet näis jaguvat kogu pikaks eluks, alaliseks. Näed, ei jätkunud. Pole enam ei uhkust ega jõukust, ei noorust ega tervist. Liiva-Annus luiskab juba kannatamatult vikatit. Kõige loodetud hea asemel voogavad üksnes mured ja vaevad, hirmud ja ahastus, nii et süda ei saagi muud teha kui aina valutada ja kurbust tunda.

Marike avastas, et vanaemal ripub kaelas ilusa helkiva keti otsas mingi imelik, kiiri pilduv kivi. Ta uuris seda tähelepanelikult, puudutas siis ettevaatlikult sõrmega, võttis pihku, püüdis suhu panna; kett polnud nii pikk, ei ulatanud.

Elts jälgis teda hardunult. Nii väike alles, aga oskab ilu hinnata...

«Tule,» kutsus Elts, «ma ei saa ühe käega... võta mul see kett ülepea ära.»

Mari-Elts täitis ema soovi ja temagi jäi imelist kivi vaatama, silmad viivuks sama säravad kui Marikesel.

«Meeldib, jah? Peaksid mäletama, sinu isa kinkis selle mulle, kui ma sain... vist kolmkümmend viis... näed, ei teagi enam täpselt!»

Elts võttis tütrelt ehte ja pani selle Marikesele kaela. Laps istus liikumatult, lummatult.

«Milleks,» keelas Mari-Elts. «Aastasele lapsele nii hinnaline kingitus? Ei.»

«Kas me võime kindlad olla, et ma tema sünnipäevi veel kuigi palju näen? Tänapäevane võib olla ka... viimane.»

Mari-Elts oleks tahtnud vastu vaielda, langetas aga nukralt pea ja pöördus tagasi kolde juurde.

«Täh... täh...» Marike mõistis, et särav kivi anti talle mängida.

«Kullakallis,» sosistas Elts tüdrukule kõrva, «oled imetilluke, aga juba ütled ilusti aitäh...»

«Täh,» kordas Marike ja võttis kivi tugevasti pihku. Kohviaroom muutis inetu ruumi pisut meeldivamaks.

Eltsule näis, et tütar kavatseb kannu võtta ja tuppa minna.

«Kohv tahab tõmmata. Ega ma sulle ometi algtõdesid õpetama ei pea?»

«Muidugi mitte, ema,» vastas Mari-Elts kuulekalt. «Tahtsin

kohvikannu kambrisse viia, tal seal aega tõmmata küll, kuni tassid lauale panen.»

Mari-Elts tundis, et emaga omaette olemine tuleb otsekohe lõpetada. Ta kartis, et ei suuda end enam kuigi kaua vaos hoida — võtab emal kaela ümbert kinni ja ahastab kogu oma kurbuse ja heitlikkuse talle hinge. Räägib hallist, ilmetust elust, kurdab laudatöö hirmu, sosistab igatsusest Rolandi järele... ei tohi, ei! Ema on selle kõige kuulmiseks liiga haige. Peab leidma jõudu olla tugev, ebameeldiv jäägu oma teada. Kustasele tuleb tingimata märku anda, et ta vasikalauta sõnagagi ei puudutaks. Kuidas seda teha, et ema tähele ei paneks?

9

Juba paar minutit seisis Roland Kriisa loomaravilas Kornelite korteriukse taga. Koputas esialgu tagasihoidlikult, siis järjest nõudlikumalt. Ootas, koputas veel.

Kõik oli endistvisi vaikne.

Ta astus sügavat hange trotsides akna juurde ja toksis sõrmenukkidega parajalt valjusti vastu ruutu. Kummaline, et avama ei tulda? Või on mõlemad viimaks ravila poolel, loomade juures?

Roland kiirustas üle õue. Suur, tumepunaseks värvitud ukse avanemine aeglaselt just siis, kui ta selleni jõudis.

«Tere päevast ja vabandage tülitamast,» sõnas Roland viisaka kummarduse saatel keskealisele, haiglase olekuga naisele, kes teda varjamatu huviga uudistas. «Tulin Kornelite juurde, aga neid ilmselt pole. Vast teate, kust ma proua Korneli leian?»

«Tean muidugi,» noogutas naine ja rõhus nutsakuks käkerdatud taskuräti vastu punetavat, tursunud nina. «Vabandust, mul on kerge nohu...»

«Kahju, et minu pärast uksele tulite. Viimaks külmetate, jääte veelgi haigemaks,» muretses Roland galantselt.

Adeele Paaver naeratas meelitatult.

«Pole viga, ega loomatohtri naine tohi olla mingi martsipanist nukuke...»

«Olete proua Paaver?»

«Olen. Astute ehk sisse?» kutsus Adeele.

«See oleks minu poolt ülim taktitus,» keeldus Roland. «Pealegi ma kiirustan. Tähendab, proua Kornel ei ole kodus?»

«Kahjuks ei. Mina jäin oma viletsa tervisega maha, aga minu mees võttis mõlemad Kornelid autosse, viis Sorgutale. Mari-Elts elab ju nüüd seal.»

«Tean.»

«Jah?» imestas Adeele. «Lapsel on täna aastane sünnipäev.»

«Tean.»

Adeele silmad muutusid aina ümmargusemaks. Roland taipas, et mõistlikum oleks pisut täpsustada.

«Töötasin Kornelite tütrega mõnda aega koos, tunnen nende peret hästi. Minu nimi on Kriisa.»

«Linnupette risttee poest,» lisas Adeele ja surus taskuräti vastu huuli, silmad ahnelt uudishimulikud.

«Sõitsin juhuslikult mööda, tahtsin teha tillukese viisakusviisi. Midagi tähtsat mul polnud.»

«Sõitsite...?» kohmas Adeele. «Kuidas siis, tulite bussist meie peatuses maha või?»

«Ei, jätsin oma auto tee. Sissesõit tundus liiga hange tuisanud, ei tahtnud riskida.»

«Jah, eks lund ole palju muidugi... seda küll...»

«Täna teid, ja veelkord vabandage. Head paranemist!» Roland pöördus minekule.

«Mida ma Kornelitele ütlen?»

«Parimad tervitused, ei muud.» Roland sumas läbi lume väravani ja keeras paremale, istus autosse. Maad võttis kibe kahetsus. Ta kavatses paluda, et Elts Marikest suudleks ja Mari-Eltsule midagi hästi ilusat, südamlikku edasi ütleks. Mis nüüd saab?

Peale kiiret siia-sinna mõtlemist käivitas Roland auto ja vajutas gaasipedaalile. Sõit kauplusse ei võta kuigi palju aega, ehk on Mai Lokk veel kodus. Tema läheb ju ka täna Sorgutale, kindel.

Roland ei kaalunud, kas Mai juurde minek üldse sobib; talle ei tulnud pähegi, et võib kavatsetava hea asemel mõndagi üpris ebameeldivat korda saata. Ajus vasardas võimukalt soov Mari-Eltsule ükskõik kelle abil teatada, et ta tänasel päeval temale eriti tugevasti mõtleb.

Veel keskpäeval oli ta veendunud, et jääb jahedaks kõrvaltvaatajaks. Linnupettelt lahkumisega kadus Mari-Elts ju sootuks silmapiirilt. Kuni ta traktorijaamas elas, võis vähemalt loota, et juhus neid alevi kokku viib. Ega see kuigi tõenäoline küll polnud, sest tänavaid pidi hulkumiseks ei jätkunud aega — ta püüdis võimalikult intensiivselt töötada. Tallinnas

ei suutnud ta juba hulk aega enam midagi märkmisväärsel paberile panna, seetõttu tuli paratamatult tädi juurde urguda ja vähemalt iseendale näidata, et kõik pole veel lootusetult kängunud. Ta ei mõistnud, kuhu see anderaasuke kadus, mis tal enda arvates siiski olemas oli. Kas Mari-Eltsust loobumine tõukas elu rööbastelt? On see kättemaks hoolimatuse... ei, pigem julguse eest?

Roland vajutas järsult gaasipedaalile, auto möiratas, viskus poolpõiki teele ja sõostis hange. Lumevall püüdis masina pehmel end sülele, midagi tõsiselt ei juhtunud; õnnestus uuesti teele tagurdada ja sõitu jätkata.

Kohtumine Kustas Loki õega ei valmista just rõõmu, selles oli Roland juba ette kindel. Üldse oleks targem tagasi pöörata, koju sõita. Solvangud jääksid kuulmata, häbi tundmata.

Ei, häbi eest pole pääsu, see jälitab niigi pidevalt. Kas Mai Lokk seda rasket, halba tunnet mõnevõrra teravdab, pole oluline. Häbi on olnud kaaslasena juba hulk aega, visalt. Kaua? Eks sellest peale, kui ta mõistis, et käitus Mari-Eltsuga äärmiselt alatult.

Kas Mari-Elts suudab kunagi andestada? Ta meeleheitlikest silmadest hõõgus armastus, igatsus. Ei loe, et ta igal kohtumisel kordab: mine ära, mine ometi ära!

Roland aeglustas sõitu. Vilksas mööda hoiatusmärk — risttee. Kaupluseni on õige vähe maad. Kas ikka jätkub julgust minna?

Jätkub. Mari-Elts ei tohi mõelda, et Marikese isa tänast päeva ei mäleta või et ta sellest ei hooli.

Mai teab kõike, kahjuks. Vihkab teda? Jah, ja tal on selleks õigus. Eks ta põlgab ka Mari-Eltsu, kes ta venna elu võib lootusetult rikkuda. Aga ta on küllalt tark ja armastab oma venda nii kiindunult, et talitseb end. See naine ei ütle Lokile iial, mida ta Mari-Eltsust ja temast ja... jah, ka Marikesest teab.

Roland sõitis bussipeatusest mööda — seal seisis üksik kanatlik ootaja, selg kartlikult tuule poole ja mantlikrae hästi kõrgele tõstetud, paras pakk käeotsas. Alles kui Roland kaupluseni jõudis, kangastus talle too seisja uuesti — ja kärmesti keeras ta auto ringi. Ootaja oli kindlasti Mai. Peaks ometi enne bussi jõudma...

Mai vastas Rolandi tervitusele väenulikult ja pöördus vastu tuult vaatama, kas buss viimaks ometi ei tule. Ta jäigi nii seisma, nagu tuisuteravate jäänõelte torkida.

Roland astus talle tuule kaitseks ette.

«Tean, et mõtlete minust halvasti,» sõnas ta järsult, «ja teil on õigus. Aga arvestage, palun, et ka väga halval inimesel on hing sees ja et tal on süda, mis võib halastamatult valu teha, kahetsust tunda. Ärge suhtuge minusse kui vaenlasse.»

«Kes te enda arvates siis olete?» küsis Mai pilkavalt.

«Inimene. Õnnetu. Andestust paluv.»

«Minul pole vajadust ega vast õigustki teid süüdistada, veel vähem andestada. Olete ja jääte mulle võõraks, halvaks meheks. Lennasttäis ja tüütuks. Palun, jätke mind rahule.»

Rolandil oli nii külm, nagu ei kunagi varem. Mitte kurjast talveilmast ega tuisust, ei.

«Te ilmselt kavatsete sõita oma venna juurde?» küsis Roland ja ta pidi end tõsiselt kokku võtma, et huuled ei vabiseks. «Ma ehk tohin teid sinna sõidutada? Muidugi mitte treppi... Räägiksime teel vast mõndagi sirgemaks ja selgemaks. Arvan, te mõistate...» Roland katkestas. Mai vaatas talle nii lõikava kurjusega näkku, et sõnadel polnud enam mõtet.

Läbi tuisumüha hakkas kostma aina selgemini mootorimürin. Buss tuleb, Mai astub sisse — aga kõik on alles ütlemata!

Nii oligi. Juba avanes bussiuks. Mai lähenes sellele, ei vandanud Rolandi poolegi.

«Palun öelge Mari-Eltsule, et ma väga kahetsen. Et mul on kõik meeles, et ma teda kunagi ei unusta, et ma...»

«Teie häbematusel pole piire,» sosistas Mai üleõla — teravalt, hukkamõistvalt.

Uks sulgus, buss hakkas liikuma.

Mai istus akna alla ja pööras selja põlglikult Rolandi poole. Süda peksles kiirelt ja tugevasti, iga pulsilöök tõi silmanurkadesse hetkelise pimeduse. Ikka ja jälle, vahetpidamata.

Poleks pidanud toastki välja tulema, mõtles ta. Niigi oli tuju halb, ja nüüd rikkus Roland Kriisa oma jultumusega sellegi vähese, mida ta oli püüdnud säilitada oma vennaga kohtumiseks. Tahaks järgmises peatuses väljuda, läbi tuisu tagasi kahelata, voodisse heita, tõmmata tekk üle pea.

Tänane külaskäik on mitmeti raske. Mõni aeg tagasi tegi ta olulise otsuse, täna peab sellest Kustasega avameelselt kõnema.

Mai huulenurka tekkis mõru kibestumiskurd. Tema mureseb, et viimaks teeb oma jütuga vennale haiget — aga Kustasele on oma õe saatuse ilmselt üsnagi ebaoluline. Miks ta muidu jälle mitu pikka nädalat pole enam mahti saanud kauplusse

tulla? Helistanudki on vaid paar-kolm korda ja napilt pärinud, kas on ehk muresid. Taevake, muresid? Muud polegi, kui mured. Aga nendest ju telefonis ei räägi.

Kustas ei leia kuidagi teed kauplusse. Miks? Tõsi, direktori ametist loobumisega jäi ta jalameheks, ja «Sotsialismi Võit» on hulga maa taga, buss käib harva, sõit kulutab liiga palju kallist aega.

Kuidas Kustas üldse liikuma pääseb? Ei ole mõeldav, et ta eelmise esimehe August Kilgi kombel kõikjale jalgsi ruttaks. Mitte üksnes oma sõjahaavaga põlve pärast; tema ei hakka töötunde rumalalt raiskama. Sõidab Kustas hobusega ringi? Näed, ei tea enam sedagi tühist asja oma vennast, kellest ta ometi nii väga hoolib — paneks ta või klaaskupli alla üdupehmele vaibale, et keegi haiget teha ei saaks.

Võõraste eest jah hoiaks, aga ise? Kas ei sõida ta praegu oma venna juurde andma talle valusat hoopit? Nii et klaaskupli alla varjata tahtmine on tühi mõttekõlks. Elu teeb rahu-meeli oma halastamatuid käike, ja tema sõidab kilomeeter kilomeetri järgi Kustasele aina lähemale, et talle haiget teha. Jah, ehkki endal süda kirvendab ja hinges kibedalt tuikab.

Juba oli joodud paar tassi kohvi ja kooki maitstud, aga ladusa vestluse asemel kippus vägisi sügenema pikki, piinlikuvõitu pause.

«Sul tuleb hakata tõuloomi või tikutulega taga otsima, Kustas,» võttis Ludvig ootamatult jutuotsa oma kätte. «Kari olgu tingimata tubli piimaanniga, seda aga ilma teaduseta ei saavuta. Minu tõulavas aretatud heade liinide järglasi peaks siinkandis olema veel mõneski peres, viimaks «Sotsialismi Võiduski»? Need tuleks otsekohe kätte leida ja kolhoosile osta, muu ei aita.»

«Kui sa aimaks, mismoodi meil söödaga lood on...» Kustas vangutas pead. «Kevadeni ei tule mingil juhul läbi, anna või kõrshaaval loomadele ette. Ja raha? Isegi kui ma rahatrükkimise masina välja nuputaks — kas sa arvad, et ostmine hõlpsasti läheb? Kes tahab oma tublist piimaandjast loobuda?»

«Küll müüvad, kui hästi maksad, raha teeb alati õigust,» arvas Elts. «Heast südamest ja jumalamuidu ei anna mõistlik

inimene teisele kättpidi teregi, ikka on selle taga mingi rehung.»

«Maksta tuleb hea looma eest muidugi palju — ja raha pole meil esialgu üldse. Uheainsa vasikagi lunastamiseks ei jätkuks.»

Mari-Elts võpatas. Vasika...? See veel puudub, et nüüd kohe vasikatalitajatest juttu tuleb!

«Esialgu?» rõhutas Elts peidetud irooniaga. «Kolhoosid ei saa ilal jalgu alla.»

«Ara pahanda, aga minu arvates saavad küll. Vast jätame sel teemal jutuajamise, hoiame parem sinu tervist.»

Eltsu sõrmed kohvitassi kõrval hakkasid lauale koputama ikka kiiremini ja kiiremini.

«Mul ju silmad peas ja kõrvad kuulevad,» ütles ta. «Eesti-maa talupojal lõigati sooned lõplikult läbi, midagi head tulemas ei ole.» Ta ootas, et Kustas või loomatohter vastu vaidleksid, tahtis ägedate, vankumatute väidetega lagedale tulla, aga mõlemad vaikisid. Ludvig pilgutas oma väikesi, vesisevoitu silmi, ei teinud temagi suud lahti. Vaatas ainult kordamööda hädiselt Eltsule ja Mari-Eltsule, ikka uuesti ja uuesti. Tundus, et ta paaniliselt otsib võimalust juttu teisale keerata.

«Vanal heal ajal võeti sündimise päeva puhul tite terviseks korralik klõmakas,» meenutas Ludvig kähedalt. «Võiksime ehk meilegi piisakese võtta, meel läheb rõõmsamaks ja jutt lahendamaks.»

Elts ei uskunud oma kõrvu.

«Sina, ja nõuad viina?»

«Ei noh, eks mõni muu väärt jook kõlbaks ka, ei pea sugugi ilmingimata just va hundituline olema.»

«Ludvig...?» Elts oli nõrkinud. «Lapsel on aastane sünnipäev, aga sina käitud nagu viimane... hm...»

«Klaasi veini võiks ikka,» ei jätnud Ludvig jonni.

«Tohtrihärja juhib autot, tema ei võta. Mina ei tohi. Sina ei taha. Mari-Elts ei joo, ja Kustas...» Elts kergitas kulmud õige kõrgele. «Kustas pole minuteada seda sorti mees, kes muresid viina sisse uputada püüaks.»

«Tähendab ainus, kes võib, tohib ja viimaks koguni tahab, on sinu otsust mööda meie väike Marike...?» Ludvig kõhistas naerda. «Ma niisama naljatasin, aga sina võtad iga ütle-mist kohe tõe pähe... Millal ma enne joonud olen, mis?»

«Oh sind ja su jutte...»

Välisuksele koputati, parajalt tugevasti.

Elts millegipärast ehmus, võpatas, pani käegi südamele. Ka Mari-Elts kohkus.

«Kes meile tuleb...?»

Kustas läks avama.

Kostis rõõmus, naerune naisehää — ja Elts vahetas tütrega pika pilgu. Kohale jõudis vist Mai, jah? Eks teda oli siia muidugi kõige rohkem vaja...

Mai trampis vildid lumest puhtaks, ja juba oli ta uksele.

«Tere jõudu,» sõnas ta ringi vaadates.

«Tere jah,» vastasid Ludvig ja loomatohter peaaegu korraga.

«Tere, Mai,» lausus Mari-Elts ja püüdis üllatunult naeratada.

Elts naeratada ei püüdnud. Ta noogutas väliselt ükskõiksenä, võttis kohvitassi ja rüüpas.

«Kuhu meil jutt pooleli jäi, tohtrihärra?» küsis ta, rõhutades sellega, kui tühine on äsjasaabunud külaline ja kui tähtis katkenud mõttevahetus. Tohter aga läks appi Mail mantlit seljast aitama ja ei pannud Eltsu märkust vist täheleegi.

«Mis riistapuuga te siia Sorgutale jõudsite?» uuris Max Paaver. «Pealegi veel tänase ilmaga...»

«Ilm on tore,» vastas Mai. «Ja buss tuli imelikul kombel ka õigel ajal.»

«Peatusest siia ju ilmatu maalahmakas, pealegi läbi hangede sumada,» imestas Ludvig. «Oleme meie ikka nõmedad küll... Miks me kaupluse kaudu ei sõitnud?»

«Me ei teadnud, kas soovitakse kaasa tulla või mitte,» täpsustas Elts.

«Küsima oleks ikka pidanud,» ei jäänud Ludvig rahule.

«Tõesti piinlik,» vabandas Paaver. «Istusin roolis, aga loogiliselt mõelda ei osanud.»

Mai võttis mütsi peast, raputas selle suuremast lumest puhtaks, kohendas juukseid.

«Mis te nüüd,» tõrjus ta. «Pealegi tegin tulemise-otsuse alles täna.»

«Alles täna?» Eltsu suujoon oli kalk. «Kuidas saab oma lihase venna lapse nii tähtsale sünnipäevale tulemist või tulemata jätmist otsustada viimasel hetkel? See on ometi kordumatu sündmus — aastane maimuke.»

«Jah,» nõustus Mai, «aga olin paar päeva kerges palavikus ega teadnud ette, kuidas tervis tänaseks on.»

«Eks oma isikliku tervise pärast peab noorepoolne naisterahvas muidugi väga valvel olema ja kartma,» salvas Elts.

«Rohkem Marikese pärast, laps on võimaliku nakkuse ees

kaitsetu. Aga olen täiesti terve, põhjust muretsemiseks ei ole.» Mai pühkis kingitusekarbilt viimased poolsulanud lumehelbed. «Palju õnne, väikseke!»

«Aitäh,» vastas Mari-Elts tütre eest, sest Marike oli surunud pea tugevasti vastu ema õlga ja piilus võorast tädi umbusaldades, kartlikult.

Mai ei pööranud Mari-Eltsult silmi. Kusagil siit õige kaugel on mees, kes palus talle midagi edasi öelda. Kuidas Roland Riisa ometi sõandas? Rääkis koguni oma hingest...

Kauem vaikida oleks olnud sündsusetu, kuna kõik olid jäänud ilmselt veel mingit ütlemist ootama.

«Onne ka sulle, Mari-Elts,» jätkas Mai ja imestas, kui soojalt ja usutavalt tal see välja tuli. Mitte et ta Mari-Eltsule lausa õnnetust soovida tahtnuks, aga õnne kah mitte.

«Täna, Mai,» Mari-Elts tajus eksimatult teise osavalt peidetud, jäika ebasõbralikkust, aga temagi suutis ilusasti kõnelda. «See on tore, kui lapse sünnipäeval õnnitletakse ka ema.»

«Jah, väga ilus ja ääretult õige,» kiitis Max Paaver. «Ühinen teiega ja leian, et ka lapse isa on südamlikud sõnad igati ära teeninud.»

Mai vaikis, hoidus Kustasele otsa vaatamast.

Ludvig naeris oma väikest viguriga naeru.

«Just isa on selle loo juures kõige suurem vaevanägija! Oleks meil nüüd või piisake va' metsakohinatki, lööks klaasid kõlinal kokku ja jookse nimelt isa terviseks...»

Mari-Elts hoidis hingamist tagasi, Eltsul olid kulnud kurjalt kortsus. Ludvig oma ääretus rumaluses jookseb lamedalt naljatades nagu kiuste mööda noatera, mööda tuliteravaks ihutud noatera! Kustas õnneks ei taipa, aga Mai küll. Inimene seisab päevast päeva poes leti taga, jutumaiad vanamoorid ei raatsi suuvärke kinni pahnagi. Nüüd Ludvig oma sobimatute sõnadega pahandab Maid ja annab talle hoogu takka kas või kohe praegu Kustasele öelda, et...

«Täna sind, Mai, et nii tülika teekonna ette võtsid,» lausus Kustas. «Olen väga rõõmus, et tulid.»

Mari-Elts tegi laua äärde ruumi, tõi kohvitassi ja koogitaldriku. Taevas, kuidas käed kipuvad värisema...

«Istu, ole hea.» Ta nihutas tooli lähemale, puudutas peopesaga korra kohvikannu. «Õnneks alles päris tuline...»

Kustas valas Maile kohvi, pakkus kooki. Mai tänas ja otsis

oma mahukast käekotist kena väikese paki. Pani selle lauale Mari-Eltsu ja Kustase ette.

«Jätkugu selles majas alati soola-leiba. Siin on tilluke kingitus, teile mõlemile. Valitsegu teie uues kodus rõõm ja üksmeel.»

Mari-Elts leidis pakist nägusa lauakella, mille öötumedal numbrilaua kuldsed osutid aega tasahilju minevikku nihutasid.

«Kavalalt mõeldud,» kiitis Ludvig. «Ei ole vist asja, mis kingijat tihedamini meelde tooks. Kella vaatab inimene iga issanda päev hulk kordi — ükskõik, kas on tundidest kibe nappus või ei oska ta aegapidi venivate minutitega midagi peale hakata.»

«Jah, kõik maailma kellad tiksuvad ja aeg aina kaob...» Elts vaatas kuhugi aastate taha. «Noorena ei oska selle üle hirmu tunda. Elu näib lõputu, lootusrikas, kuldne. Tundub, et kõik unistused täituvad, viimane kui üks — pikad aastad ju ees ootamas. Tegelikult on elu ülekohtune, kiirustav ja kitsi. Unistused selle lühikese ajaga ei täitu...»

«Eks mõned ikka täituvad ka,» püüdis Max Paaver lustakalt vaielda.

«Jah-soo? Ma ei ole teiega nõus. Võtame või meidki siin laua ümber...» Eltsu pilk kinnitus Kustasele. «Kas minir väimeespoeg noorena tõepoolest igatses saada mingi viletsuses vaevleva kolhoosi esimeheks?»

Veel enne, kui Kustas midagi öelda jõudis, vaatas Elts vilksti Maile näkku ja jätkas üleolevalt:

«Mai Loka — eks tema unistas teie arvates, kuidas ometi saaks poeleti taga päevi õhtusse saata, küladele nätsket sepikut jagada ja viletsat vorsti kaaluda, traktoristidele ja muudele lakkekrantsidele lahke naeratuse saatel viina ja õlut kätte ulatada...»

«Teil on õigus, sellest ma tõepoolest ei unistanud,» tunnistas Mai.

«Eks oli mingi õige roosiline ja kullaviiruline eesmärk, suur igatsus?»

«Jah, muidugi. Minu suurim soov oli, et vend pisutki paraneks ränkadest sõjahaavadest. Jä kui see tasapisi toimuma hakkas, igatsesin ma, et ta päris terveks saaks.» Mai sulges silmad. «Ja õnnelikuks.»

«Näete, armuline proua,» lausus Max Paaver, «praegu saime kinnitust, et koguni suurem osa unistusi läheb tõeks — Kustas paranes, sai täiesti terveks, on õnnelik. Tõsi?»

Elts ei sõandanud lasta vaikusel kuigi pikaks venida.

«Mai on vaieldamatult õilis kangelanna, et elu-unistused vinnaga sidus ja iseenda heaolu ükskõikselt saatuse hooleks jättis,» ütles ta jahedalt. «Mina pidasin silmas harilikke inimesi, nagu ma ise olen, ja nagu kogu ilm täis on. Mõistate? Ainult isiklikult ennast puudutavaid igatsusi.»

Loomaarst noogutas hajameelselt, mõtetega poisipõlves.

«Minu isakodus oli hobune Sellu — tubli, tark ja hea, nagu nad kõik on,» kõneles ta peamiselt endale. «Hoolisin temast väga, ta hoidis mind ja armastasin teda kui kõige paremat sõpra. Aga juhtus suur õnnetus — Sellu jäi haigeks. See oli ränk löök kogu perele ja isa-ema püüdsid teha, mida vähegi oskasid, et Sellut aidata. Loomaarste oli tol ajal vähe, neid tuli kaugelt otsida. Naabriga saadeti kutse, aga tohtri tulek jäi hiljaks...» Max Paaver vaikis, püüdis liigutusest jagu saada. «Leinan oma head Sellut siamaani. Ma vist nimetasin, et olin tol ajal alles paras väike marakratt? Mäletan täpselt, et just siis asus mu hinge suure kaotusevalu kõrvale igatsus saada loomaarstiks, aidata haigeid loomi elule tagasi võita. Näete, olengi tohter! Jään selle juurde, et mõistlike unistuste puhul jõutakse eesmärgile. Tõrge tekib kui tahetakse lausa võimatu — muinasjutulossi, pähe kuldset krooni...»

Elts muigas mõrult. Mida teab see tõpratohter suurtest, tõelistest igatsustest ja soovidest? Kui räägiks neile õige, mida kõike omalajal sai loodetud ja... Pole mõtet.

Ta ei jälginud enam vestlust, väsimus võttis võimust. Sai üldse ülearu pikalt istuma jäädud, südames on rusuv tunne.

Elts heitis pilgu aknale, mille taga järjest tihenev hämarus tuletas meelde lühikese talvapäeva rutakalt saabuvat lõppu. Viimane aeg lahkuda!

«Täname kena kostitamise eest,» lausus Elts pidulikult. «Meil pikk tee minna, nii et...»

«Aga ema, vara ju alles,» vaidles Mari-Elts, hingepõhjas ootamatult meeldiv vabanemistunne: «On sul ehk enesetunne halb?»

Elts raputas pead. Milleks tunnistada, et on jah raske hingata ja südame ümber pigistab tige võru — pole vaja mõnele sin laua ääres istujale rõõmu teha! Samas küsis ta endalt, kes tema viletsa tervise üle heameelt tunneb. Mari-Elts loomulikult mitte, samuti Ludvig. Loomatohter teeb haigus, ükskõik kelle oma, tõsisest muret. Kustas on selleks liiga sirgjooneline ja aus, et teise häda üle naerda. Mai?

Ah, mis tühja vaagida... Valu annab pikkamööda tagasi, arsti kinnitust mööda pole lood sugugi halvad. Kindlasti ootab ees veel hulk kevadeid, enne kui...

«Hakakme minema,» ütles Elts järsult.

«Eks muidugi,» pomises Ludvig. Ta tõusis vastumeelselt, lükkas tooli lauast eemale.

«Aitäh pererahvale. Oli rõõm kohtuda, meeldiv juttu vesta.» Max Paaver kummardus kergelt ja pöördus Mai poole. «Viin teid koju, nõus?»

«Ei,» keelas Kustas, «Mai jääb siia. Me pole hulk aega kokku saanud.»

«Väljas võtab pimedus võimust, kuidas te siit pärast lähete,» muretses Paaver, «ilm kah lausa pöörane.»

«Pole viga, tuisku ma ei karda, pimedat ka mitte. Ja bussi liikumise ajad on teada.»

«Jääd ööseks meile,» nõudis Kustas. «Üksinda ma sind hilisel ajal minna ei lase. Mari-Elts, oled ju nõus, et Mai meile jääb ja alles homme hommikul Linnupettele sõidab?»

«Jah... jah, muidugi.» Jälle suutis Mari-Elts meeldivalt naeratada, ehkki Kustase soov talle ääretult vastumeelne oli. Mai tõi endaga alati kaasa mingi seletamatu, ebameeldiiva pinge. Milleks ta siia peaks jääma, ja veel kogu ööks?

«Ma ei usu, et võõras kohas rahulikult magada saan,» sõnas Mai, «ja Mari-Eltsule tüli teha ma ei taha. Lähen hilise bussiga tingimata tagasi.»

«Kahju...» Kustas ei hakanud peale käima, ta tundis oma öde hästi. On Mai korra midagi kindlat otsustanud, ei tasu enam vaielda.

«Alles olite palavikus,» muretses loomatohter. «Mina teid tuisu kätte ei jäta. Palun, tulge meiega,» pakkus ta veelkord ja tegi seda nii meeldivalt, et Mai peale hetkelist kõhklust nõustuski.

Vast on nii paremgi, mõtles ta. Ainult et tähtsad jutud on rääkimata; Kustasele peaks tingimata ütlema, et...

Riietumise saginas jäid nad viivuks kahekesi.

«Me ei kohtu enam niipea,» sõnas Mai ilma sissejuhatuseeta. «Olen mõnda aega maad kuulanud, asju ajanud. Õige varsti saan Viljandisse hea töökoha, kortergi lubati. Uhetoaline, aga omaette.»

Kustase ilme muutus hetkega.

«Miks sa mind maha jätad, Mai?»

«Mis vahet sellel, kas lahutab meid kaks, kakskümmend või kakssada kilomeetrit?»

«Mai, mis on juhtunud? Sul peab olema lahkumiseks mingi väga oluline põhjus, muidu sa ju ei läheks minust nii kaugel?»

«Ma... Jah, kaupluse õhkkond on mulle vastumeelt,» püüdis Mai veenvalt põhjendada, ent nägi venna näost, et teda ei usutud. «Kirjutan sulle kõigest õige pikalt ja põhjalikult, kui olen ennast uues kohas sisse seadnud...»

«Tahan kohe teada, et kaaluda, kas sa oma ootamatu pagemise viimaks valesti ei tee.»

Pagemine tõepoolest, mõtles Mai kibedalt. Põhjust Kustasele öelda ei saa, ka kirjas mitte. Aga ära minema peab, elu on muutunud talumatuks. Kaugemale Kustasest ja ta valusa pilguga silmadest, võimalikult kaugemale alatust Mari-Eltsust, lema kurikavalast emast, kõigest muust inetust!

Max Paaver torkas pea ukse vahelt sisse.

«Siin te mul olete...? Mõtlesin juba, et pistsite plehku ja pean teid mööda hangeharju püüdma... Tulge, teised on juba ööel.»

Mai riietus kiiresti. Ta ei vaadanud venna poolegi, aga tundis, et Kustas jälgib teda küsivalt, imestunult, peaaegu kohkununa.

Eeskoja uksele seisis Mari-Elts.

«Ela hästi,» sõnas Mai jahedalt — ja Mari-Eltsu kauni näo asemel nägi ta viivuks Rolandit, meenus teravalt ta palve.

«Head aega,» vastas Mari-Elts rõõmsalt. «Täna kingituste eest.»

Mai tekkis ööl soov Rolandi tervitused sõnasõnalt edasi anda — aga ei saa, Kustas on ju siinsamas, teda lüüa ei tohi.

Mai vaatas vennale suuril silmil, nii tähelepanelikult näkku, otsekui näeks ta teda viimast korda.

«Hüvasti, vennas,» sõnas ta kurvalt. «Mingu sul kõik hästi. Soovin kogu südamest edu... ja õnne.» Mai püüdis häält reipaks sundida. «Edu ja õnne, Kustas,» kordas ta, pöördus siis järsult ja ruttas jooksujalu minema.

«Hüvasti, Mai...» Kustas seisis uksele, saatis pilguga läbi sügava lume kahlavaid inimesi, keda tuisukeerud hoogsalt oma sülelusse haarasid ja sosistas õige vaikselt: «Mai...?»

Ei olnud veel kuigi hämar, aga Joska tõmbas jopi selga, vajutas läkiläki pähe ja läks luuke kinni panema. Uhelgi päeval ei jäta ta seda toimingut hilja peale; käsikaudu pole vähimatki isu õuel kooserdada.

See, et Vesta teda hukkamõistvalt silmitseb, kui ta aknad liiga vara pimedaks katab, ei häiri pea üldse. Naise kogu olekust on näha, et ta tema aravõitu tegutsemise välja naerab, suunurgad tõmbuvad teisel õige tihti alaspidi kõveraks, hoiak pilklikuks. Irvitagu, totakas. Oma naisearuga ta ei mõista, et ohus on ju ka tema enda närune elu.

Luugid on tubli kaitse, ja sellest peale, kui need akendele ette said, on öhtul hoopis teise tunne voodisse pugeda. Saeveski mehed meisterdasid just täpselt sellised, nagu ta soovis — tugevad, headest kuivadest plankudest. Läbi nende ei lennuta keegi midagi ohtlikku sisse, ei kivi ega ... granaati.

Joska lükkas magamiskambri luugid kinni, pani raudlati poolviltu üle, torkas lati otsas oleva parajalt pika raudpulga aknaraamis oleva augu kaudu sisse. Nii, järgmine ... Kui kõik luugid ees, saab seestpoolt kiilud kinnituseks torgatud, ja pimedus võib rahulikult maa peale laskuda.

Köögiakna taga rinnutas Vesta, nagu peaaegu vastu klaasi, ja vaatas unistaval pilgul kuhugi kaugemale — üle lumest valendava põllulageda, üle eemal mustendava metsaviiru. Joskat märgates surus ta end aknale veelgi lähemale, nagu soovides näidata, et temal on vaja veel hulk aega välja vaadata, ilmtingimata.

Joska päästis luugi väikesest haagist vabaks ja virutas nii suure hooga kinni, et kogu maja kõmises. Ka põikraud kolkas järele hulga kurjema paugatusega kui tavaliselt, selgest peremehetundest.

Joska trampis jalad lumest puhtaks, lukustas enda järel välisukse, võttis juba eeskojas mütsi peast ja tuli tuppa päris mõnusalt muheldes. Jälle üks päev õnnelikult öhtus, mõtles ta nagu alati peale luukide sulgemist. Vesta on kodus, ja kuigi temast suurt seltsi pole, ikkagi elav hing majas, kellega soovi korral sõnake rääkida. Peamine aga, et Vesta on varmas õuele minema, kui keegi hobust ära tuleb tooma. Venivad teised vahel kordamööda päris hilise kellaaajani välja, iga mats ronib

kohale siis, kui heaks arvab. Vestale loomad meeldivad, õigemini hobused. Lehmapidamisest ei taha ta millegipärast kuulagi, ja veel pole jõuga peale rõhuma hakanud, kuigi tuline kahju on näha, et heinavaru kasutult väheneb. Peaks kõvasti kääratama? Ei, parem mitte, tuleks igal juhul heaga katsuda. Aga närvid on vastikult pingul, teinekord tõuseb tihe punane kurjuseudu silme ette juba ainuüksi sellest, kui Vesta teda üleolevalt vaatab.

Joska lõi käega. Milleks aina arutada ja kaaluda, ebameeldivaid mõtteid risti-rästi solgutada? Mida see annab? Teeb meele ärevaks, võtab une otsast tüki maha, rikub söögiisu.

Vesta seisis köögiuksel ja silmitses Joskat nii, nagu ta seda juba ammu enam pole teinud. Ta silmad olid kurjad, nagu õel, käed võimukalt puusas.

«Sa tead, et ma ei kannata, kui päise päeva ajal oma idiootseid luuke kinni prõmmid,» ütles ta teravalt. «Praegu valgust niigi kitsilt. Ma ei salli pimedat tuba.»

«Aga mina ei salli, et sa minuga sellisel toonil kõneled,» vastas Joska laua äärde istudes. «Ja ei seedi ka seda, kui sa lõusta inetult viltu tirid ja suunurgad allapoole vead. Minuga nii ei maksa, teed endale halba.»

«Ei tea, missugust käitumist härrad soovivad?» Vesta suunurgad olid pahameelest ja pilkest tõepoolest põlglikult kaardu, ilma et ta seda ise teadiski.

«Minuga kõneldes tuleb naeratada, lahkelt ja julgelt silma vaadata, sõbralik olla,» sõnas Joska nõudlikult.

«Julgelt?» Vesta naeris lühidalt. «Tea, kust see julgus peaks tulema, kui sinu enese argust on maja maast laeni täis? Eks mul lippavad kah hirmujudinad seljal edasi-tagasi.»

«Tule istu siia minu vastu laua äärde,» käsutas Joska. «Mulle näib, et meil on vaja maha pidada üks tõsine jutuaamine. Nagu näha, kipuvad sul mõned olulised asjad ununema. Oled viimasel ajal muutunud liiga ülbeks, kipud silmle kargama ja unustad, et mina ...»

Vesta taganes vaikides kööki ja sulges ukse.

Joska vangutas vihaselt pead. Tähendab, pruugib jultunult suud ja ei kuula oma mehe juttugi lõpuni? Eks tiris omaale tooli istumise alla ja lõsutab rinnuli laual ei tea kui kaua, mingi tobe juturaamat peos. Pole talle pikka aega kõriorelit teinud; palja headusega, nagu näha, läheb naisterahvas kergesti käest ära. Tuleb talle vist kohe praegu utsi anda ...?

Ouelt kostis hobuse puristamist, trampimist. Hüüti tallimeest.

«Vesta!»

Ei mingit vastust.

«Kuuled, väljas on keegi!»

«Kuulsin jah, et sa kuulsid,» kostis läbi ukse. «Eks mine võta hobune vastu.»

«Mida sa endale lubad, naine?» Joska lükkas köögiukse lahti. Vestal oligi raamat käes, ta istus lambi ligidal ja luges. Nüüd sirutas ta jalad nii kaugele kui ulatas, koguni ringutas mõnusaalt ja ei vaadanud Joska poolegi, jätkas lugemist.

Mees lõi talle tugevasti vastu säärt. Kahetses, et oli tuppa tulles saapad jalast võtnud, sest sussiga hoop oli nadi, ei avalda õiget mõju. Või siiski?

Joska tahtis veel kord lüüa, aga Vesta kargas karjatades üles.

«Lontrus! Mis õigusega sa...»

«Vait,» sisistas Joska vahele. «Viska kapsas peost ja mine võta loom vastu, vii talli. Muidu sa veel tunned, mis tähendab minu kallal haukumine! Ja küsimise peale ütled nagu ikka, et minul pole tervis suurem asi, ei taha külma kätte tulla. Aru said?»

Vesta läks kergelt longates riidevarna juurde, tõmbas kasuka õlgadele ja väljus. Oli kuulda paar lühikest jutukatket, hobuse talliviimise tuttavaid hääli.

Õige pea jäi kõik vaikseks, Vesta tuli majja tagasi.

«Keera uks lukku,» käsutas Joska.

«Ma... ma ju panin,» vastas Vesta tüdinult.

«Valetad!»

«Ära karju, ei pannud jah. Milleks me vahetpidamata peame lukkude ja luukide taga istuma? Mis suuri varandusi meil kaitsta on?»

Joska sammus tulivihaseks välisukse juurde, keeras luku valju plaksatusega kinni ja lähenes Vestale. Enne, kui naine ohtu taibata jõudis, sai ta tugeva löögi vastu nägu. Veel ühe.

«Kas jätkub? Kas aru tuleb pähe tagasi?» Joska oli pahameelest kahvatu. «Miks pean ma selged asjad ikka uuesti üle seletama?»

Vesta oli kummargil laua kohal, nuuksus.

«Jäta vesistamine. Tead väga hästi, et see neetud Laanepüü-poiss haub oma jõledaid kättemaksuplaane. Tahad, et meile aknast granaat tuppa prahvatab, jah?»

«Sinu õudsete pattude pärast pean mina kogu elu kannatama... jooksen minema, ei tule enam ial tagasi, ma...»

Joska haaras Vesta lopsaka juuksepehmaka tugevasti pihku, raputas toorelt, rebis naise pea kuklasse.

«Minu hingel pole ainsatki pattu, said aru?»

«Lase lahti,» karjatas Vesta, «mul on valus... Lase ometi lahti!»

Joska tõukas naise endast järsult eemale, pööras talle selja ja vandus. Manas maapõhja omaenese viimseini pingul närvid ja taltsutamatus. Vestaga ei tohi toores olla — täeva pärast, eil Tema ajnsana teab kõigest, ülearu palju. Ohtlikult palju. Vihastab viimaks togimise pärast ja... Heaga, üksnes heaga tuleb teda kohelda, muidu tormab, reo, äkki kaebama. Aga tont teab, võib-olla on just nimelt õige teda parajalt hirmu all hoida, siis ehk seisab suumulk kindlamini koos?

Joska mõttelõng katkes, sest lõgistati ukse linki; kostis vali koputus.

«Mine vaata, kes seal on,» käskis Joska.

Koputati uuesti.

«Mine juba,» sundis Joska ja tõmbus tagakambrisse.

Vesta hoidis kätega pead, nuuksus.

«Oigem oleks mitte väljagi teha... ma ei suuda...»

«Niikuinii teatakse, et oleme kodus. Liigu ometi!»

Vesta püüdis veidi juukseid kohendada, äigas korraks peoga üle pisaratest märja näo.

Võti ei keeranud hästi, tegi inetut kraapivat häält ja luku keel kolksatas valjusti.

Ukse taga seisis Ossi.

«Tere, Vesta!»

«Jah, tere müidugi... eks tule sisse.»

Poiss tabas sedamaid, et miski on korrast ära.

«Mis viga? Oled haige?»

Vesta püüdis naeratada, suu aga kiskus vägisi nutukõveraks.

«Pole mul häda midagi,» sosistas ta. «Tühi asi...»

Joska oli häälest ära tundnud, kes tuli.

«Tere, poeg! Miks sa küll nii lõpmata harva minu jaoks aega leiad? Ma ju ootan, aina ootan...» Ta sirutas Ossile kae, aga poiss sikutas parajasti palitut seljast, vist ei märganud. Pööras koguni selja, pani mütsi varna, vaatas siis ringi ja vangutas pead.

«Väljas alles lai valgus, aga sul aknad-uksed kõik puha kinni

maetud,» sõnas ta etteheitvalt. «Arvasin, et olete kuhugi ära reisinud, maja tundub olema õige pikaks ajaks üksi jäetud.»

«Kuhu meil sõita? Tule istu... Süüa tahad?» Joska naeratas pojale sõbralikult vastu, kutsus käeviipega lähemale. «Vesta, ehk leiad meile miskit head närimist?»

«Kas sa neid jubedaid luuke üldse eest ära ei võta?» päris Ossi.

«Miks jubedaid? Ilusad helerohelised, mis neil viga peaks olema? Ja ega meie maja ainus ole, millel luugid ees. Neid on sadadel ja tuhandetel, keegi ei pane imeks.»

«Hoiad need kohe ööpäev läbi kinni?»

Joska naeris mõnusalt.

«Ei sugugi, miks sa nii arvad? Täna sai veidike varem ette lükatud, kuna... jah, mul ei ole enesetunne kuigi hea, tahtsime hästi vara põhku pugeda.»

«Ah et enesetunne pole kuigi hea?» kordas Ossi nii imeliku alatooniga, et see Joskale teravalt kõrva hakkas. Kuhu poiss sihib? Aga ta rahustas end kohe, sest Ossi, tema oma poeg, on küll viimane, kelle ütlemise pärast ärevile minna. Närvid on liiga pingul, iga tühine asi käib kerest läbi. Mees, võta end kokku!

«Mul on jah aeg-ajalt külmavärinad,» kinnitas Joska. «Tead, nisuke eriliselt sant tunne, judinad panevad aina mööda selja-rootsu üles ja alla, üles ja alla...» Joska naeris. «Tühi asi, pole tegelikult kõneväärt. Räägi parem, kuidas sinul läheb? Miks sa mind vaatamas ei käi?»

Ossi uuris Vesta nägu, kus äsjased löögid eredalt punasid; vasakul põsel kuumasid jämedad vorbid nagu harali sõrmed.

«Mis juhtus, Vesta?»

Vesta ei vaadanud poisi poole ega vastanud. Seisis räsi-tuna, käed külgedel rippu.

«Sinu töö, vana?»

«Mis sa nüüd, poja,» tõrjus Joska. «Vesta on kangesti äge ja tragi iga töö peale, õiendab alailma hobustega — eks üks lükkas ta ootamatult mürtsti vastu latrit, nagu sai terake viga.»

«Oli nii?»

Vesta lõi pea selga.

«Ei olnud. Hobused on head ja targad, nemad inimesele häda ei tee. Ei löö ega tõuka, kui nendega sõbralik ja aus olla.»

Joska naeris tehtult.

«Ju sina siis ei olnud sõbralik ega aus, mis? Aga jätame selle rumala jutu. Ma küsisin su käekäigu kohta, ja arvesta, et oma isakodus peab inimeselaps võimalikult tihti ennast näitama. Aga kõigepealt tahan teada, kuidas koolis...»

«Kas vanamees tuli sulle kallale?» ei jätnud Ossi pärimist.

«Mille eest?»

Vesta nuuksatas valjusti ja jooksis tagakambrisse. Joska vaatas talle õelalt järele, pidi ütleva midagi sapist, otsustas aga vaikida.

«Toores tegu,» otsustas Ossi.

Joska heitis lepitavalt käega.

«Oled alles udusulis tsirguke, mida tead sina toorusest või üldse elust... Igakord ei saa asju ajada siidikinnastes, see olgu meesterahval maast madalast alates selge.»

«Pole ma enam udusulis midagi,» vaidles Ossi. «Ja elust tean kah küllalt palju. Kardan, et liigagi.»

«Jäh-ah?» Joska ei leidnud jutule kuidagi parajat jätku.

«Seda, et... ma küsisin kooli kohta. Sa ikka õpid korralikult?»

«Mis sinul sellest, kas ma õpin või mitte?»

«Kuidas nii, poja? Mul on ju ikka hoopis uhkem tunne, kui sul kõik kenasti edeneb, pea seda alati meele!»

«Kas sina oled meele pidanud, et mina tahaksin ka uhke olla — väga uhke sinu, oma isa üle. Oled sa seda alati meele pidanud?»

«Aga muidugi, Ossi. Elu on mul elatud mehiselt ja ausalt, sa ju tead,» kinnitas Joska südamlikult, endal ärev mõte siin-sinna ekslemas. Poiss on täna õige imelikkude ütlemistega...?

«Pikka aega uskusin, et istusid süütult kinni, valekaebuste pärast.»

«Ja nüüd äkki enam ei usu, mis?» Joska naeris laialt. «Hea nali, väga hea nali...» Ta tõsines kohe ja jätkas asjalikult:

«Tead täpselt, et elu haaras mind segastel aegadel oma hammasrattaste vahele nagu paljusid teisigi. See, et mind esimesel võimalusel vabastati, peaks sulle selgelt näitama, et istusid süütult.»

«Said amnestia. See pole süütu inimese vabastamine, vaid karistuse vähendamine. Esialgu ma seda ei taibanud, tõsi. Aga ära arva, et ma veel ikka nii tume olen kui pealt paistab. Oskan seadusi ja määrusi lugeda, suudan aeg-ajalt ka oma peaga mõelda.»

«Kuhu sa oma suure tarkuse ja mõtlemisoskusega tüürid?»

«Tahan tõde teada.»

Joska naeris jälle südamest, aga see ei tulnud tal enam kuigi usutav välja.

«Mis me tühja kallal jaurame, täna-homme jõuavad minu rehabiliteerimise paberid kohale ja sa näed oma silmaga, et...»

«Jäta, vana,» segas Ossi kannatamatult vahele. «Need paberid ei jõua kunagi kohale, sa jahvatad väljamõeldud loba.»

«Kipud mind nagu süüdistama? Mõtles sellele, et riik on meil nüüd ilmatuma lahmakas, ulatub üle poole maakera — aga postiteenistus lonkab nelja jalga, pabereid liigub ringi arutul hulgal ja mine tea, kus soojal maal ahvide ja palmide hulgas või koledas pakases ja pimeduses polaarjoone taga mu dokumendid ekslevad...»

«Ei usu.»

Joska kallutas end pojale lähemale.

«Ütle otse välja, mis sul kulmude taga keerleb,» nõudis ta. «Mulle ei meeldi keerutamine.»

«Mulle ei meeldi paljud asjad, vana,» vastas Ossi etteheitvalt.

«Näiteks?»

«Näiteks see, et mõni sõber minust nagu katkutõbisest eemale hoiab. Rääkidagi ei täha. Mida sina sellest arvad?»

«Mis sa siin ikka arvata oskad...» Joska ei lasknud välja paista, et ta eksimatult teadis, kellest Ossi kõneleb. «Küllap oled mõne lehtsaba üle löönud, mis? Või mõnel muul kombel talle küüned hinge susanud, nooruses ju kõik kole ägedad ja tormid...»

«Sa ei küsigi, kellest ma räägin?»

«Mina Linnupette alevi ei liigu, sinu semusid ei tunne.»

«Seda, kellest juttu, tunned. Liigagi hästi.»

«Jah? Kes see võiks olla...?» Joska püüdis aega võita, kuna ei olnud otsusele jõudnud, milline moodus valida. Jätkata leplikult? Või rünnata?

Ossi vaikis.

«Kes see sihuke on, ütle?» Joska vihastus. «Miks sa ei vasta?!»

Mehe valju hääle peale tuli Vesta ehmununa uksle.

«Mis sul ometi on? Jäta Ossi rahule, kuuled! Sul on täna mingi eriline riuhimu kallal...»

«Sina ole vait. Poiss, oled mulle vastuse võlgu?»

Ossi tõusis.

«Mul ei ole sulle midagi öelda.» Ta mõtles viiv ja lisas: «Ja ma ei tahagi sulle vastata.»

Joska tundis, et rohkem pärida oleks mõttetut, samuti kui oma pahameele väljanäitamine, kuid ta ei suutnud end talitada ja virutas rusikaga lauale.

«Pole mul sinu ütlemist vajagi — see on Laanepüü-poiss. Ara temaga arvesta, ta ei ole normaalne. Ta kannatab tagaklusamismaania all.»

«Kuidas sa just teda nimetada oskasid?» päris Ossi, pilgus hirm võimaliku ränga teadasaamise ees.

«Rahune, pojake...» Joska taipas lennult, et Ossi on täiest tõest veel kaugel, kobab aimamisi. Targalt ja tasakaalukalt jätkata! «See õnnetu inimeseloom otsib ju aastaid taga oma vanemate mõrtsukat, ei leia ega leia. Mäletad küll, ta käis niipea, kui tagasi jõudsin, ka minult küsimas. Mina kahjuks ei tea sellest loost midagi. Ta kahtlustab igaüht, ja ma saan temast aru. Kurjategija peab karistuse saama, mina olen väga selle poolt.»

Ossi oli segaduses.

«Sinu käitumine on imelik,» ütles ta kõheldes. «Lukustad ukse, muretsesid majale vägevad luugid. Ometi olid varem meil ukseid-aknad teinekord isegi siis pärani, kui kodunt eemale läksime. Miks sa viimasel ajal nii pelglik oled?»

«Sõbrake, saa minust õigesti aru — see lugu ulatub minevikku. Ma ei veetnud neid ülekohtuseid, vastikuid, tüütult pikki aastaid pitslinakesi heegeldavate vanamammide hulgas. Nägin igat masti kurjategijaid, olin sunnitud nendega külge kõrval koos elama; nad uurisid kõike. Jah, koduseid aadresse, jõukust, perekonda.» Joska tasandas häält. «Seal õppisin põhjalikult mõistma ütlemist, et inimene on inimesele hunt. Kõrilõikaja.»

«Kardad oma varanäitukese pärast? Et mõni neist saab kah vabaks ja tuleb röövima?»

«Mitte just et kardan, aga olen jah arukas. Ettevaatlik.» Ossi mõtiskles veidi.

«Aga viimaks kardad kättemaksu?»

Joska tegi põlgliku grimassi.

«Ei ole mina midagi teinud, mille pärast hirmu peaksin tundma.»

«Kas ikka tõesti ei ole?» Ossi vaatas abiotsivalt Vesta poole. «Ütle sina, Vesta? Kas tõepoolest ei ole? Sina ju tead, eks?»

Joska pilk, mille ta Vestale pillas, oli julm.

«Vesta, mu armas naisuke,» lausus ta teeseldud soojusega, «ole hea ja räägi talle. Ütle tõtt.»

«Jah, täit tõtt,» kordas Ossi ärevalt.

Vesta surus käe vastu valusalt tuikavat põske, kaalus hetke ja sõnas siis mornilt:

«Mina ei tea mitte midagi.»

Joska, ergud viimseni pingul, ei tabanud Vesta ütlemises lausa kahtlast alatooni, kuigi seda oli õhus kübeke tunda. Ei leidnud tema, siis ei märka Ossi ammugi. Aga miks poiss, neetu, umbusklikult silmi kissitab ja nüüd temale näkku pörnitseb?

«Oled Vesta viimaks nii ära ehmatanud, et ta ei julge iitsatadagi?» küsis Ossi. Ta taganes samm-sammult ukse poole, selg ees. Leidis käsikaudu oma talvepalitu, tõmbas selga. Võttis mütsi, keerutas seda käes, ei pööranud oma isalt hirmunud pilku.

«Ossi, kuhu nüüd? Söönudki pole veel, jutuajamine jääb poolikuks...»

«Ei-ei,» hüüatas Ossi, «ma ei tahagi midagi teada, mitte midagi!» Ta tõukas ukse laiali lahti ja seisatas trepil. Vaatas veel korraks pikalt isa poole, vandus, tõmbus vanamehelikult kühmu ja kadus talvise õhtupooliku tihedasse hämarusse.

Joska vaatas talle uksele seistes hulk aega järele.

Kaua Anto veel Ossist eemale hoiab, lõuad peab? Vähe sellest, et värise kui narr kättemaksu kartes — nüüd hakka pelgama, et Ossi kuuleb kõigest ja ütleb temast viimaks lahti... see oleks õnnetuste õnnetus. Tuleb midagi ette võtta, et Anto ei lobiseks. Kuidas teda vaikima panna?

Ah et vaikima...?

Joska tõmbas käed rusikasse ja ta silmad muutusid kurjadeks piludeks. On kangemaidki mehi vaikima sunnitud. Täiesti vaikseks. Lõplikult.

2

Taevas oli selge ja kõrge, päike kerkis pimestavas säras metsalatvade tagant aina kõrgemale, aga nagu oli tal veel valkjaskahvatu, jahe. Juba on märtsi algus, ta võiks ometi veidi sõbralikumalt naeratada ja keskpäeval mõned kevadisid rõõmupisarad katuseräästast kukkuma panna!

Kauplus oli juba paar tundi avatud, aga veel polnud käinud

ainsatki ostjat. Akenidel ilutsesid kalkkülma öö järel lopsakad jäälilled, samuti uksele oleval väikesel kitsal klaasiribal. Pakane oli end seintesse kiilunud, ahjusoe ei ulatanud teda peletama ja põrandki õhkus jäiselt, nagu oleks alles südatalv.

Mai läks oma tupp ja võttis paksu villase räti õlgadele. Ta liis ahju paar jämedat halgu, et lausa külmetama ei peaks, ja märkas, et kahar männioks, mille ta mõni aeg tagasi lauale madalasse vaasi pani, on hakanud okkaid poetama. Ta sirutas käe, et neid ära korjata, võttis aga selleasemel laualt kirja, libistas silmad jälle korraks üle ridade. Milleks okkaid koristada, kraamida, puhastada? Kümne päeva pärast oodatakse teda Viljandis — enne asjade pakkimist pole mõtet siinsele enam kuigivõrd kätt külge panna.

Kiri oli lakooniline, nagu ametlik teade olema peabki. Ometi meeldinuks hulga enam, kui selles oleks olnud või paar sõbralikku, inimlikku sõna — kas või lihtne tere tulemast. Viljandisse minek on ääretult suur elumuutus, millegi rahuliku ja hea ootus — hetkel aga tundus, et seal elavad veelgi ükskõiksemad kahejalgsed kui siin, Linnupettel. Ta pidanuks neile eile vastama, kohe kirja saabumisel, ent jahe, kalgivõitu toon tekitas tugeva tõrke.

Naeruväärne, sõitles Mai ennast pahaselt, tuleb olla korrektne ja nõusoleku-teade jalamaid teele saata. Miks ta üldse ootas, et Viljandist saabuval mingid rõõmuhõiskesed? Tema soovis töökohta ja kas või õige tillukest korterit, nendel seal oli koht vakantne ja väike kööktuba olemas — mõlemad osapooled rahul. Kõik!

Mai ohkas. Rahul? Hoopiski mitte. Ta lahkus siit mõrkjal meelel, toeks üksnes lootus, et Linnupettelst võimalikult kaugel, tundmatute inimeste hulgas on ehk pisut kergem.

Heledad kellakõlksatused teatasid, et keegi tuli kauplusse.

Mai üllatus — leti ääres seisis Kustas. Ta oli võtnud mütsi peast, avas parajasti jopinööpe.

«Tere hommikut,» ütles ta millegipärast üsna võõra häälega, nagu oleks ta juhuslik ostja, kes soovib pätsi leiba, mõnisada grammi vorsti või paki sigarette.

«Kustas...?»

«Mina jah. Miks sa nii väga imestad?»

«Ma ei suuda meenutada, millal mind viimati vaatamas käisid, eks sellepärast. Ei osanud sind oodata, tõesõna.»

«Arvasid, et lasen sul niisama heast peast minema tuisata?» Kustase ilme oli karm. «Juba mõnda aega pole sa enam päris

plika-aastates, aga täiskasvanud inimese mõõtu veel ikka kahjuks kuidagi välja ei anna.»

«Sul pole õigust minuga tõelda.»

«On. Olen sinust vanem, vastutan sinu käekäigu eest.»

Mai kehtas solvunult õlgu.

«Nädalate ja kuude viisi ei tule sulle meeldegi, et ma üldse olemas olen. Võiksin päevapealt maha surra, aga sina ei tea matuselegi tulla — sedavõrd võõraks oleme jäänud.»

Mai oli oma sõnade pärast häbi.

«Andesta, see polnud mul nii halvasti mõeldud kui välja tuli.»

Kustas noogutas mõistvalt.

«Tule edasi,» kutsus Mai. «Toas võid jopi seljast võtta, mul ahi juba peaaegu kōetud. Teen sulle kohvi, vast soovid paar väikest võileibagi?»

«Aitäh, kodus sai söödud. Mis aga jutuajamisse puutub, siis pole sel suurt vahet, kas siinsamas või sinu toas.»

«Ehk astud siiski tahapoole,» palus Mai veel kord ja küsis kohe: «Kuidas sa üldse siiakanti sattusid? Said kolhoosile sõiduauto?»

Kustas läks tuppa, võttis jopi seljast, riputas varna ja astus ahju juurde. Mai märkas, et vend lonkas palju rohkem kui möödunud suvel ja sügisel. Kas kunagised valud on jälle platsis?

«Autost pole mõtet isegi unistada.» Kustas soojendas ahju vastas käsi. «Ega muu aita, pean kevadeks ostma mootorratta.»

«Kas kolhoosil nii palju raha ikka on? Tean ju traktorijaama päevilt vägagi hästi, et «Sotsialismi Võit» on viimane viletsusepasa.»

«Sul on õigus. Ratta ostan oma raha eest.»

«Küllaltki kulukas lõbu,» arvas Mai. «Aga muidugi, liikuda on vaja, kirjutuslaua tagant kolhoosi ei juhi.»

«Nimelt.» Kustas märkas laual kirja, mida Mai just enne tema tulekut oli silmitsenud, luges selle läbi ja saatis Maile etteheitva pilgu. «Kuidas seda mõista?»

«Ma ju sinu juures Hallikivil olles rääkisin, et...»

«Neid paari minu jaoks arusaamatut, peaaegu üleõla poetatud sõna ei osanud ma päris tõseks pidada — kiri aga näitab su kummalise otsuse kaalu. Mis sinuga on? Ma ei tunne sind enam äragi.»

«Kustas, süüdistav toon on ülekohtune. Kui sa siia ainult kurjustama tulid, ei talita sa kuigi mõistlikult.»

Kustas pani kirja käest, istus laua äärde, hõõrus valutavat põlve.

«Teeb kõvasti haiget?» küsis Mai kaastundlikult.

«Tühiasi. Jah, tühiasi sellega võrreldes, kui suurt valu sina mulle teed.»

«Püüa mind esmalt ära kuulata, ma...»

Kustase viibe kirja suunas oli nii järsk ja paljuütlev, et Mai vaikis.

«Oled minu seljataga juba kõiges kokku leppinud.»

«Mis seal nii väga imestada? Sina ju...» Mai pidi peaaegu ütleva, et sina tegid ka kõike minu eest salajas, niipea kui Mari-Eltsu esmakordselt nägid, unustasid minu olemasolu — aga sellistel sõnadel pole mõtet, pealegi on nad sobimatud. «Esimeheks saamisest alates oled minust sedavõrd kaugele jäänud, et iga tühist asja ei jõuagi meeles pidada.»

«Minu juurest põgenemine on sinu meelest tühine?»

«Ma ei põgene, Kustas. Ja miks sa arvad, et nimelt sinu juurest?»

«Kelle juurest siis? Ma ei lepi enne, kui mulle kõik ära räägid.»

Mai teadis, et ei saa seda kuidagi teha. Ei söanda, ei raatsi, ei suuda.

«Pole mul midagi erilist öelda,» vastas ta võimalikult ükskõiksena, läks omakorda ahju juurde ja toetas selja vastu sooja lainelist ahjukülge. Imelikult külm oli, ja venna siinolek lisas jäist hingust nagu juurdegi. Mida talle vastata? Ei saa ometi avameelselt tunnistada, et lähen siit võimalikult kaugele, kuna mul on sinust pööraselt kahju. Lahkun, sest ma ei suuda su kibedat pettumust pealt vaadata. Kardan, et oled oma kallakalli Mari-Eltsu ja tema tegude kohta tõe teada saanud — ent mul pole nii palju julgust ega hoolimatust, et seda sinult küsida. Aidata ma sind ei saa, ja su lootusetult kurvad silmad teevad mulle vahetpidamata haiget. Kui sa aga kogu sellest alatusest tõepoolest ei tea, siis seda enam pean ma siit jooksupalu eemale tormama — sa oled mulle lähedane ja kallid, ma ei jaksa su õnnetust abitult kõrvalt vaadata...

«Mineku põhjus?» nõudis Kustas kannatamatult.

«Mulle käib leti taga olemine üle jõu,» püüdis Mai hästi veenvalt selgitada. «Ma ei suuda kauplustööga harjuda, mul

on lausa füüsiliselt vastik purjus meestega alailma maid jagada.»

Kustas mõistis, et Mai jättis tõelise põhjuse ütlemata.

«Kui traktorijaamas dispetšer olid, tulid vindiste meestega üllatavalt hästi toime,» meenutas ta. «Paremini kui mina. Sind nad koguni kuulasid ja häbenesid. Tahan tõelist tagamaad teada, kulla õeke.»

Mai silmades välgatas trots, ja ta otsustas hoopis isesuguse lehekülje ette keerata — peaasi, et Kustas jätaks pärimise.

«Pean siit tingimata ära minema, jään Linnupettel vägisi vanatüdrukaks,» naljatas ta, ehkki oli kindel, et Kustas tabab õeldu kurbloomuse.

«Viljandis ootab muidugi mingi suurvürst?» pilkas Kustas. «Oled mul alles selles eas, kus meheleminekuga kiiret pole.» Ta püüdis vaadata Maid mitte kui oma õde, vaid võõrast. Jah, igati kena noorik — tuhkblondid pehmelt lainjad juuksed, ilusad silmad, tihedad kaarjad kulmud. Nina on tal väike ja sirge, huultejoon küll veidi range, aga naeratus muudab ta näo kauniks. Praegu on ta väga tõsine — sügav kurd kulmude vahel, suunurgad pisut allapoole vajunud; niisugusena ta meestele vaevalt meeldib... ei siin ega Viljandis.

«Kustas, tead sama hästi kui ma ise, et olen juba kolmkümmend kaks, ehtne vanatüdrukukrõnks. Näed ise, Linnupettel ei taha mind keegi!»

«Ja oled kindel, et seal leiad kohe oma õnne?»

«Aga miks mitte?» vastas Mai karme küsimusega.

«Viimaks tormad õnne eest just nimelt minema,» hoiatas Kustas.

Tükk aega polnud kummalgi midagi lisada — Mai hoidis selga vastu ahju, Kustas hõõrus oma tuikavat põlve.

«Mu armas õekene,» sõnas ta viimaks erilise soojusega, «palun sind, ära jäta mind üksinda.»

«Üksinda...?» Mai ootas ja kartis, et Kustas nüüd kohe pihib midagi sellist, mida ta hiljem viimaks kahetsema hakkab. «Tulen kohe, kui sa abi vajad ja mind kutsud,» lubas ta karmesti. «Tulen või seitsme maa ja mere tagant, tuulekiirusel...»

Kustas oli tõepoolest sellel piiril, et kõigest rääkida — Mari-Eltsust ja Roland Kriisast, Marikesest. Ehk suudab Mai teda lohutada, oskab oma soojade sõnadega anda edasiseks jõudu ja julgust...?

«Mai, ma tahaksin...» Kustasele oli juba ammu tundunud,

et tõde jõudis Maini hulk aega tagasi, aga ta polnud selles silski lõplikult veendunud. Kui õde midagi ei tea, milleks talle siis kogu seda häbi ja inetust hingele koormaks pakkuda?

«Jah, Kustas?»

«Ma tahaksin... sulle vägagi paljust kõnelda, aga just nüüdsama märkas, et mul on varuks liiga vähe sõnu. Ja... julgust ei jätku.»

Mai tuli venna juurde, silitas tal pead.

«Minul samuti. Ei julgust ega sõnu...»

Kustas võttis Mai käe, surus selle tugevasti oma põse vastu.

«Mul on raske,» ütles ta karedalt. «Raskem, kui ehk arvata oskad.» Kustas pigistas Mai kätt nii tugevasti, et see haiget tegi. «Olen kulutanud jõuvarud päris lõpuni, püüdes isendaga toime tulla. Mul on tunne, et kui sina mind nüüd maha jätad, murdub kogu mu vaevaliselt ehitatud enesekindlus. See ei ole egoism — usu, ei! See on kindel teadmine, et sinu äraminek toob kaasa just selle viimase kivikese, mis kogu meeleto koorma laviinina kuristikku paiskab...»

«Kustas...?» Paar suurt, helkivat pisarat kukkus Kustase hallisegustele juustele.

«Ütled sa mulle kõigest hoolimata hüvasti, Mai? Sina, kes sa mind oma hoole ja headusega elule tagasi tõid, sa mu tubli ja tark õeke?»

«Mõistan, et sa mind vajad... loomulikult ei lähe ma kuhugi.» Üks käsi veel ikka Kustase peos, teisega tasakesi venna juukseid silitades sosistas Mai vaevukuuldavalt, nagu isendale: «Onn ei ole ju veel maailmast kadunud, ei... Ta on olemas, kindlasti on ta olemas...»

3

Anto seisatas töökoja uksele, nõõpis aegamööda vatijopi kinni ja silmitses oravat, kes küünte kergel krabinal vana lehise tüve pidi nii karmesti üles tormas, et tillukesed hallikaspruunid kooretükid pudenesid. Sama puu alumisele oksale, talviselt külma päikeselaiku lendas rasvatihane, vaatas oma säravate mustade silmadega lustakalt ringi. Häälitses paar lühikest, kiiret laulunooti, kuulatas, peake viltu — ja läinud ta oligi. Kas linnud tõesti tunnevad, et kevad hakkab tulema? Sinna- maani on ju veel tükk aega, jõuab tulla tugevat tuisku ja

võib-olla käredat pakastki, mis lauluisu kindla peale tükiki ajaks ära võtab...

Kummaline, kui tööpäev venib ettenähtust pikemaks, pole enamasti muud mõtet peas, kui et saaks ometi kord õhtule. Täna laskis töökoja juhataja ta vabaks, võiks ei tea mida ette võtta, aga nüüd ei tule pähe midagi mõistlikku. Kuhu sa hing ikka minna oskad?

Eks koju, mis muud. Kahju, et töö tuli pooleli jätta, aga treipingi juurde ei pääse, järjekord venib õhtuni — ja niisama töökojas vahtida polnud tööpoolest mõtet. Millegi kallal nokitseda oleks muidugi võinud, tegemist leiab alati, aga kui nii lahkelt lubati, on selge rumalus vägisi paigale jääda.

Anto hakkas Sabata küla poole sammuma. Mõtles, et võiks korra ehk poest läbi minna, aga kui oli taskupõhjad sõrmeotstega läbi uurinud ja mutrite-poltide hulgast vaid mõnikümme kopikat peenraha leidnud, jättis selle katki. Pealegi ema just eile õhtul ütles, et poodi pole niipea asja, isa olevat toonud alevist hädapärase toidukraami ära.

Anto kuulis kiirustavat astumist, vaatas seljataha. Esimesel hetkel tahtnuks ta minema tormata, joosta järjest kiiremini, et teine teda kätte ei saaks. Ta oligi sel kombel paaril korral minema pääsenud, aga siis märkas ta tulejat juba eemalt. Mitte nii, nagu praegu, mil nende vahemaa on kümnekond sammu. Ja lausa põgeneda oleks inetu, pealegi pole tal selleks põhjust.

«Tere, Anto!»

«Tere.»

Anto ootas, kuni Ossi temani jõudis. Ta ei ulatanud kätt, Ossi ei pakkunud enda oma. Põrnitses vaid altkulmu, ise veidi kõhevil.

«Olen seda sorti mees, et udused lood mulle ei istu,» sõnas Ossi järsult. «Mis sul minu vastu on?»

Anto kehtas õlgu. Nagu varem, kui Ossi talle kusagil silma hakkas, nii koputas ka praegu ärev küsimus: kas poeg vastutab oma isa tegude eest? Kas mõista lõplikult hukka ka poeg, kui tema isa on kurjategija?

«Miks sa minust eemale hoiad?» küsis Ossi. «Varem ajasime alati tõrtsu juttu, kui teinekord kusagil põrkasime, nüüd aga juba mitu kuud sa nagu ei tunnegi mind enam. Niipea, kui kusagil kas või ainult mu lõhn liigub, teed pikad jäljed. Miks?»

«Me ei ole kunagi sõbrad olnud.»

«Jäta jama, tahan põhjust teada. Enda arvates pole ma sul kusagil põiki ees olnud.»

«Meie teed ju peaaegu ei ristu. Ei käinud me koos koolis ja mina elad alevis, minul pole sinna asja.»

«Käin siinkandis oma vanameest vaatamas, ja tema juurde oli sul möödunud suvel asja küll ja küll, õigus? Tõsist asja. On sul meeles, kui tahtsid mu isaga oma vanemate hukkumise-loost rääkida, aga...»

«Miks ei, mäletan hästi.» Anto pilk tumenes. «Ta oli tookord väga haige, süda vigurdas. Nii sa ütlesid, eks?»

«Jah, nii ma tõesti ütlesin.» Ossi sorkis saapaninaga lund, katsus kinnikülmunud jääkamakat lendu lüüa. «Kui see välja tuli, et ma tookord valetasin ja sul hing minu peale täis läks, oleksid võinud mulle mehe kombel rusika nina alla torgata. Halavimma ma ei seedi.»

«Valetasid?»

«Jah, mu vana oli tookord ennast nii täis kaaninud, et hakkas segast ajama.» Ossi vaikis viivu ja lisas üsna tasa: «Häbenesin oma isa.»

Niisugust isa peabki häbenema, mõtles Anto. Ja mitte üksnes häbenema, vaid...

Ta jätkas koduteed. Ei vaadanud seljataha, aga kuulis, et teine ei jää temast maha. Kuhu nende jutuajamine küll viib?

«Kas see on meie riiu põhjus?» päris Ossi.

«Pole meil mingit riidu.»

«Siis peab olema küll midagi eriti ränka kas minul või sinul või tont teab kellel hinge peal... Kas on?»

«Jah.» Anto lisas sammu. Mõistku Ossi, et rohkem pole mõtet küsida, vastust ei tule.

Ossi ei jätnud.

«Minul või?» Teel oli parasjagu laiust ja ta hakkas nüüd Anto kõrval kõnidima. Astus sama pikki, kärmeid samme ja vaatas vilksamisi Antole otsa. «Ütle otse välja, mina salgamist ei kannata.»

«Asjatu vaev, sa ei kuule minult midagi.» Anto ei saanud endast päriselt aru. Lihtsamast lihtsam oleks Ossile näkku paisata: sinu isa tappis minu vanemad, oled mõrtsuka poeg, kao mu silmist! Imelik, miks ta seda ei tee? Hoiab hirmsat ütlemist tagasi, et teisele mitte haiget teha?

Anto teadis, et Ossi oma isa imetles. Poiss oli kindel, et segastel aegadel sattus tema hea ja tubli taat vangi võõraste pattude pärast. Ossi rääkis sellest mitmel korral väga veendunult — ja tema uskus. Ootas koguni koos Ossiga pikisilmi Joska Mügerikku tagasi, lootes midagi kuulda oma vanemate

hukkaja kohta. Rõõmustas, kui Mügerik tuli — ja küsis usaldavalt otse mõrtsuka enda käest, kas ta äkki ei tea Laanepiüde pere hävitajat.

Elu on uskumatult keeruline, mõistis Anto. Uskumatult! Nagu praegugi — Ossi aina kõnnib, ei jäta küsimist ja tema ei taha vastata. Ei suuda. Kunagi edaspidi, kui Ossist on kasvanud tugev mees, kes tõde jaksab taluda ja sellest õiged järeldused oskab teha, siis jah. Ossil on praegu liiga vähe eluaastaid, ta tundub nõrguke. Imelik, nad on peaaegu ühevanused, aga tema tundis end Ossi kõrval elukogenud inimesena. Ossi on alles poisike, vähese enesevalitsemisega, kipub alatihti lapsikult ärplema.

«Jää korraks seisma,» palus Ossi. «Vaata mulle otsa, tahan näha su silmi. Teeme nii, et mina küsin ja sina ainult kas noogutad või raputad pead. Nõus?»

«Ei.» Anto seisatas. «Ühe lubaduse ehk võin sulle anda, aga...»

«Jah? Lao välja, kähku!» Ossi oli kannatamatu.

«Kunagi edaspidi räägin ma sulle kõigest.»

«Tule kohe lagedale,» nõudis Ossi närviliselt. «Ma ei taha ega tohi olla kui kotis, võin teha lolle vigu, uskuda libedat juttu. Juba pikka aega pole mul rahu ei päeval ega ööl, muudkui mõtlen — küsimused jäävad vastuseta. Oudseltsel kehv on sel moel elada. Räägi, mis sul hinge vaevab, et sa minu vastu...»

«Tule mõistusele, ära rohkem päri! Liiga palju teades läheb sul võib-olla nii neetult raskeks, et sa ei suuda seda taluda.»

Ossi silmadesse tekkis hirm, tema tavaline räme enesekindlus kadus hetkega.

«Tähendab, et siiski...? Ei või olla, ei! Teed minuga rumalat nalja, tahad eemale peletada...»

«Olen ummikus, keegi ei saa mind aidata,» sõnas Anto mõnelt. «Isegi riigivõim mitte, ehkki nad justkui tahaksid.»

«Mina ehk saan?» küsis Ossi poolihääli.

«Ei, sina kõige vähem.»

«Sa vihkad mu isa, eks? Ja sellepärast ei salli ka mind...» Ossi püüdis jätkata, kuid neelatas ja vaikus. Ta pilgutas tiheidalt lauge, nagu tõrjuks tagasi vägisi vallanduma kippuvaid häbistavaid poisikesepisaraid. «Sa vihkad minu isa. Miks? Põhjus peab olema... koletu...» Ossi kõigutas end küljelt küljele, nagu kannaks ülejõu koormat ja suudaks vaid taaruda

des vaevu tasakaalu säilitada. Teadasaamise soov ja tõe kuulmise hirm olid talumatult rasked. «Anto...?»

«Mul ei ole sulle midagi öelda, Ossi. Huvasti.» Anto ruttas minema. Kui ta mõne aja pärast teekäänakuni jõudis ja koraks pilgu tagasi heitis, seisis Ossi veel ikka liikumatult samas paigas.

Ludvig jättis latrite puhastamise katki. Keegi nagu kutsub? Viimaks Elts? Või petavad kõrvad?

Siiski, hüüti tõesti. Ludvig tundis häälest, et see oli loomatohtri proua; Elts hõikab teistviisi. Sama nõudlikult, aga väga lähidalt. Adeele ei hoia kunagi sõnu kokku, nii ka praegu — ta lisas lõppu veel pika «Uuuuul!».

«Mis juhtus? Tulen, tulen...» Ludvig pani kühvli käest.

«Teid kutsutakse telefonile,» teatas Adeele, ise parajalt põnev. «Vist Mari-Elts.»

Ludvig lisas sammu.

«Vaevalt küll, mis temal nii hädalist olla võib...»

Oli siiski Mari-Elts, nutune ja ärev.

«Isa, aita ometi... ma ei tea, mida teha...»

«Mis juhtus?»

«Oh, ma ei tea... Isa, ma olen nii hädas, ja ei oska enam midagi ette võtta...»

«Rahune ja räägi selgesti, milles asi.»

«Jah...» Mari-Elts nuuksatas. «Üks vasikas on surnud... mis küll saab? Miks ta ometi suri? Ja kaks väiksekest ei võta kuidagi jalgu alla... Eile polnud vigagi, olid nagu ikka... nad on muidugi kõik nõrgukesed, aga... Vaatavad mulle kurbade silmadega otsa, tõusta enam ei jaksa. Mis saab, isa? Ma ei suuda seda välja kannatada, nad kustuvad vägisi...»

«Eks piimaga ollakse vist liialt kitsid?»

Mari-Elts nuttis nüüd lausa.

«Ma ei saa laudanaistest aru... Nad ei raatsi jah vasikatele piima anda, käsivad mudukui kõvasti veega lahjendada.»

«Vasikas peab kahel esimesel elunädalal saama tingimata täispiima,» kinnitas Ludvig. «Alles siis veega lahjendatult, või lõssi.»

«Jah, aga see piim, mis vasikatele tuleks anda, ei lähe neil väljalüpsi plaani kirja... eks käib rahakoti peale. Aga paljas vesi ju ei toida!»

«Kas nad siis seda lihtsat tõde ei mõista, et poolnäljas vasikatest ei tule eluilmaski tugevaid piimaandjaid?» imestas Ludvig. «Sinu juures üles kasvatatud loomad lähevad ju edaspidi neile suurde lauta tagasi.»

Mari-Elts ei osanud midagi öelda.

«Oled sa karjarahvaga rääkinud, nõudnud?»

«Ei, ma pole nendega veel õieti tuttavgi... Ja nõuda ma ei julge, liiati veel ägedalt või kurjaga... Ma ei osanud täpselt seletada, sa said minust valesti aru. Ega nad lausa ei keeldu, aga piima on üldse kole vähe ja... oh, ma ei oska... ei suuda... Jumal küll, kui masendav oli täna hommikul näha surnud vasikat... missugune õnnetus...»

«Ära nuta, tüdruk. Oled laudas liiga vähe töötanud, halbade asjadega harjumata.»

«Kas sellega saab harjuda, et vaesed väikesed loomad minu saamatuse tõttu surevad?»

«Pole sul vaja ennast süüdistada, siin on hoopis muud põhjused,» püüdis Ludvig rahustada.

«Ükskõik, aga mina olen see, kes neid aitama peab! Ma ainult seisan nende juures, silitan... ja nutan.»

«Kulla laps... Kust sa räägid?»

«Kontorist.»

«Mis Kustas arvab?»

«Teda pole, ta läks täna varahommikul Paidesse. Vist saab sealt mootorratta osta.» Mari-Elts püüdis end kokku võtta. «Isa, aita mind ometi — homme hommikuks on ka need kaks väikest surnud, kui nad kohe abi ei saa... Isa?»

«Ma ei oska sulle praegu muud soovitada, kui et neile oma kõige väetimatele peaksid andma toorest muna. Klopi tilga piimaga segi, nad joovad seda hea meelega. Jookse või külale ring peale, kellelgi ikka mõni muna on.»

«Toorest muna?»

«Nimelt. Ja lüpsinaistega räägi tõsine jutt, kohe täna. Nii, nagu praegu minuga.»

«Jah.»

«Suurematele vasikatele lõssi ikka jätkub?»

«Enamvähem... Aitäh, isa. Lähen ruttu mune ostma. Kui sul vähegi võimalik on, tule mind vaatama... õigemini mu väikesi loomi. Sööta on piimakarjal nii vähe, et mina küll ei oska arvata, kuidas me laudarahvaga kevadeni välja saame. Ehk oskad sina nõu anda? Meil pole ju zootehnikut ega loomaarsti... üldse mitte midagi...»

«Suurematele vasikatele on vaja iga päev anda natuke korralikku heina, nad hakkavad seda isukalt näksima. Koresööt on looma tervisele hädavajalik, paneb seedimiseaparaadi maast madalast õigesti käima.»

«Heina ju ei ole, kuulsid! Mitte kui midagi ei ole... Kohutav! Usu, isa...»

«Kulla laps, ära pahanda, aga mina ei usu. Et on väga napilt, päris näljaratsioon, seda usun — aga et üldse pole? Kustas teab olukorda, tema kindlasti ei istu käed rüpes.»

«Ega temagi võimatut teha suuda, puudus vaatab sisse uksest ja aknast. Mina küll kardan, et enne kevadet jääme päris nälga, mine või õlgkatuste kallale... laudas sellest juba räägiti. Aga õled pole ju ometi toit...?»

Ludvig kaalus viivu.

«Ka kõige hullemast olukorrast leitakse väljapääs. Tulen niipea, kui võimalik. Ja ära unusta — pea hoia püsti ja nägu olgu rõõmus. Loomad tunnevad, kui inimene mures ja nutune on, pole mõtet neid vaesekeksi ärevile ajada, neil niigi paha.»

«Aitäh sulle, isa... kui hea, et sa mul olemas oled!» Mari-Eltsu hääles kumas soojust, mis isegi läbi telefoni plekise kõla Ludvigile hinge hakkas.

«Ole tubli...»

Mõlemad vaikisid, ja kohe küsis keskjaama näitsik oma ametlikus, jäigas kiirkõnes: «Räägite? Räägite? Lahutan.» Katkestaski.

«Tule juba täna, kohe,» sosistas Mari-Elts, ehkki teadis, et isa teda enam ei kuule. «Tule ometi, aita...»

Juba mõnda päeva pilgutas märtsipäike üsna kelmikalt silma, põldudel võimutses aga talv. Lumi oli küll hallikas, laiguti klitsjaks vajunud, teisel urbne, ent üksnes mõni harv mullariba suutis turja mustendama tõugata.

Põldudevahelisel kitsal, jääkonarustega kaetud teel sõitis ettevaatlikult Kustas Lokk. Alles paari päeva eest oli ta mootorratta ostnud, nüüd tuli sellega harjuda. Viimati oli ta taolise riistapuu selga istunud poisiohtu noorukina, kuid sõidu-praktika jäi tookord õige napiks, kuna ratas oli sõbra oma ja seda sai proovida vaid mõnel harval korral.

«Pole vigagi, edeneb üle ootuste. Tähtis, et haige põlv sõita

laseb, ei teegi eriti valu. Parema meelega oleks muidugi tahtnud külghorviga ratast, märksa tugevamat, aga hinnavahe oli sedavõrd suur, et hoiukassasse poleks peaaegu midagi alles jäänud.

Mootor turtsatas pahuralt ja näis, et jääb päriselt vakka, aga peale paarikordset tüdinud kõhatamist hakkas siiski ühtlaselt pörisea. «NSU», kõhnukese kubatuuriga, oletatavasti kõvasti näguripäevi näinud ja õige eakas, oli kahjuks tõesti nõrgavõitu. Ega ei kavatse sellega teab mis kõrgeid mägesid ületama hakata või teda raskes sügavas poris sõitma sundida, kuid edaspidi on siiski vaja muretseda kopsakam sõiduriist.

Tee viis künkaharjale. Päikesesoe lõunapoolne kallas rohetas ettevaatlikult, pisut kutsuvaltki.

Kustas peatus, seadis ratta valgetüvelise suure kase najale ja jäi eredas valguses silmi vidutades kaugusse vaatama. Ohus hõljus kevade ainukordset hõngu. Jah, varsti on lumi läinud ja põllud näitavad kätte oma näo. Sellele, kes vaadata oskab, jutustavad nad avameelselt, midagi varjamata. Maamees mõistab nende sõnatut kevadejuttu, oskab järgida salamisi antud soovitusi — loomulikult kui see vähegi võimalik on.

Kuid tema, hiljutine linnamees?

Suhteliselt lühiajaline traktorijaamas töötamine ei andnud põllumehe tarkusi kuigivõrd juurde. Enne seda oli tema jaoks esmatähtis hoopis kivimurd — sellel pole aga taimede, loomade ega viljakandva musta mullaga midagi ühist. Ei olnud seal vaja kaaluda külvikordi, valutada südant seemnevilja napide varude ja väetise puudumise pärast ega karta, kui lootusetult räsituna talve käest pääsenud rukkioras selle vastu vaatab. Jah, neil aastail polnud vähimatki põhjust närvitseta, kuidas loomad ületalve elus hoida ja kas jõuab neile järgmisel suvel piisavalt süüta varuda.

Mehed tegid kivimurrus päevast päeva oma ränka, kindlalt kätte õpitud tööd. Nendele polnud kunagi vaja sõna järele saata ega meelde tuletada, et iga päev tuleb väljas olla; nemad käisid tööl käske ja korraldusi ootamata. Olid kohal juba varahommikul, täpselt õigel ajal ja haruharva juhtus, et mõni mees jäi haiguse pärast tulemata. Umberringi kõmisesid kivipuuri ja võimsad saed, kaikus raiumine ja mürisesid suured lihvimasinaad. Tolm, imepeenike ja helehall, puged kõikjale, kuulus lahutamatuult kivimurru juurde.

Traktorijaamas oli lugu sootuks teine, seal tuli müdistada keset maaharimist ja külvi, heinategu ja viljakoristust, kartuli-

võtmist ja söödajuurikate ülesrebimist. Tõsist võitlust sai peetud kividega, mis igaks uueks kevadeks pöörase järjekindlusega mullapõuest välja pugesid — ja sai ärevil oldud pehme-kõnni hektarite pärast. Tõepoolest, Linnupettel oli ta näiliselt nii maamehe kombel tuhande põllumurega tihedalt seotud, aga ometi sai vaadatud kõigele üksnes traktorijaama direktori pilguga, mitmeti kahjuks vägagi pealiskaudselt.

Mida toob esimene kevad uues ametis? Kuidas üldse toime tulla, kui juba praegu on ridamisi nii lootusetult keerukaid küsimusi, et neile kuidagi ei oska vastust nuputada?

Meele teeb haigeks, et söödavarud on täiesti lõpukorral, karjamaale pääsemiseni läheb aga veel oma paar kuud, sedagi varajase, hea kevade korral. Alles nüüd taipas ta masendava selgusega, mida tähendab elatussööda miinimum. Elatussööd on juba niigi napimast napim toiduvaru, üksnes hinge sees hoidmiseks. Aga elatussööda miinimum? Lausa nälg, ei muud. Laudanaised teevad valusat nalja, et nendel on elu imekerge, käed kohe puhkavad. Heina ette andmine? Selle mõne kurva kõrre pärast ei võeta enam hangugi pihku. Jõusööd? Seda imet tõsta ettevaatlikult ainult näputäie kaupa, vaeva ei mingit. Ja lõpsmine jääb iseenesest ära, kuna lehmadel ei tule ilma ninaesiseta millegipärast mõttessegi piima anda. Mis seal piimast rääkida, loomad ei suuda enam jalulgi seista. Veel nädal-paar, ja lehmad peavad elama ainult õhust, põhust ja veest — kuid põhku on haledalt vähe, nii et...

Poegimisperioodi kõrgpunkt on kätte jõudmas, aga paljudest läheb nälginud loomade järglastest ellu? Mari-Eitsul on silmad sageli nutused, ta loeb lõpnud vasikad enese süüks.

Põllubrigadirid kurdavad, et maa on välja kurnatud — väetist jagatakse majanditele peaaegu et grammikaaluga ja sõnnikut ei jätku hoopiski. Seda ei saagi olla, kui laudas ninaesist pole...

Kolhoosil on aga uhke, paljuütlev nimi — «Sotsialismi Võit». Kes küll selle välja mõtles? Kindel, et keegi irvhammas. Naeruväärne... või hoopiski nutuväärne? Peab hullupööra vaeva nägema, ülejõu rabelema, et madalseisust natukenegi kõrgemale tõusta. Palju selleks aega kulub, kui ilmatupikk rida häid lahkeid suvesid? Mitme aastaringi võrra ollakse selleks ajaks vananenud? Kas üldse suudetakse kunagi haljale oksale jõuda? Vist mitte. Aga rügama peab, muidu lõpeb elu.

Kohe ründavad kevadtööd — tuhatnelja, üks pakilisem kui teine. Kust ammutada tarkust, ettenägelikkust, jõudu? Mil moel

hankida maamehe põliseid teadmisi, oskust põlluserval seistes eksimatult tunnetada, mida maa sulle kõneleb...?

Kuidas tohtis ta enesekindlalt kinnitada, et esimehe tööga toime tuleb? Seda tunnistas endale küll, et traktorijaama direktori amet käis ülejõu, pealegi segasid ebaloogilised seadused ja kogu süsteemi vale aluspõhi. Aga on siis kolhoosi esimehe kohustused kergemad, lihtsamad, vastutus väiksem? Kas esimees tohib olla vähem arukas, kesisemate võimetega kui traktorijaama direktor? Häbi, kuid just nii sai arvatud. Ei olnud jah direktori amet päris kontimööda, heakene küll — eks andke mulle võimalikult räbal kolhoos, selle tõstan mängides jalgele. Avantürism!

Kurjad mõtted ja teravad kahtlused siia-sinna heitlemas, seisis Kustas mõnda aega päikesesoojal künkal raagus kase all. Ajas siis äkki selja sirgu, sügav pahameelekurd kulmude vahel. Pole veel esimehe tööga õieti alustanudki, aga juba kõhklen ja närvitsen, kas jaks vastu peab, kas ikka mõistan sügavuti uusi kohustusi ja vastutust. Ometi olin veel poole aasta eest veendunud, et tragidust ja jõudu jätkub päris elu lõpuni välja. Ei tea, kuhu see hakkaja mees kadus?

Kustas tonksas porise saapakontsaga vastu kivi.

Kas on mõtet endale etteheiteid teha? Elu näitas tuliteravaid hambaid. Julmalt, halastamatult. Uskumatu õelusega, nagu tahtes kadedalt kätte maksta õnne eest, mida Mari-Elts ta ellu tõi.

Mari-Elts — ja õnn...?

Kõrvetav kirvendus hakkas jälle kõrgemale kerkima, aga Kustas surus selle otsustavalt tagasi. Aitab, lõputult ei tohi morne mõtteid heietada; valuga harjumiseks, pettusega kohanemiseks on raisatud juba küllalt palju kallist aega.

Raisatud? küsis Kustas endalt ja vastas kohe: jah, nimelt raisatud. Vahepealsed kuud suurest õnnetusest tänaseni on mööda libisenud otsekui unehägas, mõrudad okkad igal ainsamalgi päeval hinge torkimas. Viimasel ajal, tõsi küll, veidi vähem, ja Mari-Eltsuga suudab ta olla peaaegu samasugune kui varem — hooti aga kipuvad ahastuselained vägisi pea kohal kokku mühama. Aitab! Ränkadele katsumustele tuleb sarved vastu lüüa, neid rünnata — muidu lohised tahtejõuetult allamäge. Võta ennast kokku, vennas!

Kustas käivitas mootorratta. Peab kiirustama, kontoris on vaja tingimata hulk pabereid läbi uurida ja homseks mõndagi foonde seada.

Praegu viis tee Hamba-peresse. Robert Hammas on siin kandis ainus oskaja mees, kes ahjude, pliitide ja muude tulekolletega kenasti toime tuleb, ka kõige umbunuma lõõri tõmama oskab meelitada. Söödaköögis on vist suitsutee sisse varisenud, igatahes sigadele kartulite aurutamine kipub rohkem toidu suitsutamiseks, tõmme liigub peaaegu et tagurpidi. Naistel olid viimastel päevadel silmad suitsuvingust päris punased ja vesised, eile läks jutt eriti pahuraks. Üks tragi vanapapi püüdis äpardusest jagu saada, aga talitajate ütlemist mööda läks asi veelgi kehvemaks. Paks tumehall suitsukangas roomab söödaruumist vägisi sigade juurde, paneb loomadki lakkastama. Kas siis sedaviisi saab...?

Hamba-pere elupaik Hallajõe kauges käärus, Sabata külas asub kõigist eemal, sõna saata pole kellegagi. Traktorijaama päevil olnuks lihtne — ütle ainult Antole, et pottsepp-meistrit on kibedasti vaja, ja Robert tuleb järgmisel hommikul kohale. Või nimeta Laagri Karlale, kes elab sealsamas Sabatal, kivi-viske jagu eemal. Ehk Jull Kärbile, teiselt poolt naabrile.

Huvitav, kuidas neil elu ka edeneb?

Ei lähe enam kuigi kaua, ja nad on oma traktoritega kõik «Sotsialismi Võidus», lisaks Nurmela. Praegu nokitsetakse masinate kallal veel viimast, ja küllap oodatakse väljasõidu päeva.

Kevadine väljasõit?

Traktorijaama rahvale on see pidulik sündmus, eriti direktorile. Meeste laialisaatmine teeb südame hellaks, meele pisut nukraks. On tunne, nagu läheksid nad kuhugi kaugemale ja et neid näeb uuesti alles väga pika aja pärast, hilissügisel. Ometi mahub selle vahe sisse sagedasi kohtumisi, kurje pahandusi, purunenud ja puuduvaid tagavaraosi, igasugu viperusi ja õien-damisi, joomapäevigi. Ja siiski ei võta ka kõige selle võimaliku halva etteteadmise kevadist väljasõitu sugugi vähem pidulikuks. Tänavu saadab mehed teele Vello Kask, uus direktor...

Möödunu tagaigatsemine? Parem tähelepanelik olla, jämedad männijuured vonklevad kui muinasjutuhiiglase käsivarred siin-

seal ootamatult üle kitsukese tee — sõiduoskus aga pole kiita...

Ei tea, kas leiab Hamba Roberti üldse kodunt kätte? Põllutöolistel on praegu veidi vabam, aga see mees ei raiska aega vedelemise peale, tema laob arvatavasti kusagil mõnda kavalat kaminat või teeb head ahju, parandab pliiti või meisterdab uut korraliku tõmbega korstent — pere ju vägagi suur, normipäeva eest saab kolhoosist aga nii näruselt vähe, et sellega küll mitte kuidagi ära ei ela.

Kustas lisas pahuralt gaasi. Mõtled kellele või millele tahes, ikka jõuad sinna välja, et elu kolhoosis on raske, lootusetult vilets ja vaene. Mil moel asju soodsamaks suunata, midagi toekamat saavutada?

Tee keeras alla, viis päris kaldaservale ja tegi nüüd jõesärgiga truult kaasa viimase kui käänaku. Hallajõgi oli karme vooluga, väga külma veega. Kalda ääres oli kohati veel jääd, keskel aga näitas laineharjakesi vaba vesi. Jääkamakad sõitsid lustakalt allavoolu, kuhjusid aeg-ajalt, kantisid rõõmsalt teravaid nurki ja näis, et jäävadki siiasamasse hülpima. Aga ei, varakevadiselt vilgas jõgi oli neist tugevam, võttis jonnakalt kraest, haaras kindlalt kaasa.

Nüüd viis tee uuesti üles, kõrgele kaldapealsele. Varsti peaks vist kohale jõudma?

Jah, juba paistiski all Hamba-pere seitsmesopiline, veidravõitu eluase. Kustas jättis ratta järsakuservale, laskus püstakal rada pidi alla.

Valitses vaikus, ukсед-aknad olid suletud. Ega nii jaheda ilmaga peagi aknad valla olema, küllap keegi ikka majas on — vähemalt pereema Kati on hommikuselt laudatöölt tagasi.

Uksele tuli Anto.

«Oled keset kallist tööpäeva kodus?» imestas Kustas. Ta märkas alles nüüd, et poisi vasaku käe põial ja esimene sõrm olid paksult sidemes, mõlemil otsad läbiimbunud verest punakaspruunid, peaaegu mustjad.

«Õnnetus?»

«Tühine.»

«Ei näe just selle järele välja. Millal juhtus?»

«Üleeile. Jäin rumalalt sõrmipidi mootori ja raami vahele... vajus kiiremini peale, kui oskasin arvata.» Anto lõi käega. «Viha teeb, aga pole parata. Mul õnneks remont üsna lõpu korral, pahandus pole kuigi suur. Ja pealegi vasak käsi, lähen juba homme-ülehomme jälle töökotta, nokitsen või ühe käega.

Aga teie? Sõidate lusti? Kontoris istumine tüütas ära?»

«Sõidan asja pärast. On su taat kodus?»

«Pole siin ainsatki hinge peale minu. Lapsed on koolis, taati-memme läksid alevisse. Taadil on sealt ühe uhke kamina eest tasu saada, memm aga lubas rahale poodides otsemaid lõpu peale teha. Kahju, et nad just täna läksid! Memm oleks pakkunud head vaarikateed või muud suupärast... Aga tegelikult oskan ju mina ise kah päris korraliku joogipoolise valmistada. Palun, tulge sisse!»

Kustas astus poisi kannul majja. Ukse kõrval seina najal seisis uhiuus jalgratas ja Anto silmitses seda nii paljuütleva pilgul, et Kustas lausa pidi küsima, kelle oma nii kena sõiduriist on.

«Minu,» vastas Anto ja püüdis võimalikult ükskõikset nägu teha, omal silmad säramas. «Äge värk, eks ju?»

«Väga ilus ratas,» kinnitas Kustas.

«Otsin oma teenitud raha eest, töölemineku peale kulub nüüd imelikult vähe aega... Aga jah, teen kohe tule pliidi alla, ajan vee keema.»

«Aitäh, teed joome teine kord.»

«Kas tõesti on nii kole vähe aega?» imestas poiss. «Tulite hulga maa taha nagu tuld tooma?»

«Peaaegu. Ütle oma taadile, et leidku kuidagiviisi aega ja tulgu tehku Sorguta sigala söödaköögi suur kolle korda. Olgu täitsamees, meil viimane häda käes.»

«Saab täpselt edasi antud. Minu teada pole tal praegu kellekigi kindlalt kokku lepitud, nii et küllap ta on homme varakult kohal. Aga natukeseks võiks ikkagi platsi võtta...?»

«Hea küll, aitäh.» Kustas istus suure ümmarguse laua äärde. «Kuidas läheb?»

«Oh, mis seal ikka... Veebruari lõpul tegin eksami ära, paberid taskus. Traktor määrati ka, «DT»-54. Ma veel täpselt ei tea, kelle brigaadi mind pannakse, aga ma...»

«Jah?»

«Rääkisin, et... hm, direktor Kasega...» Anto takerdus jälle.

«Ja mida ta sulle ütles?»

«Ma ei oska kuidagi harjuda, et teie meil enam direktor ei ole. Kask on asjalik mees, aga... Uhesõnaga, ma palusin, et saaksin «Sotsialismi Võidu» brigaadi. Ega teil ometi selle vastu midagi pole?»

«Loomulikult mitte. Mul on hea meel.»

«Vahva!» Anto heitis Kustasele areldi pilgu. «Aga teie ise — kuidas teil läheb? Elu on vist üsna keeruline?»

«Jah,» tunnistas Kustas, «väga.»

Tükk aega valitses vaikus.

«Mis traktorijaamas uudist?» päris Kustas äkki nii sooja huviga, nagu küsiks teateid mõne õige lähedase inimese elu-olu kohta.

«Erilisi uudiseid ei tea olema. Ega meil suurt kiita pole. Vist ei saagi kõik korras olla, eks? Ei möödu päevagi, kui keegi koledat kombel ei vannuks...»

«Tagavaraosad?»

«Jah. Minu teada ei ole neid kunagi olnud, pole praegusel momendil ega saa olema isegi vist siis, kui minul juba hall habe ees on.»

«Kulla sõber, sinnamaani kulub äraarvamata palju aega... Loodan, et asi laheneb siiski märksa kiiremini.»

«Jah, eks mina ka, aga ega meil sihukesi hästi arvajaid kuigi palju pole. Mehed on tülpunud, ja õigusega. Elu näitab, et aastast aastasse jookstakse peaga nagu vastu paksu kivi-müüri...»

Kustas oli traktorijaamast ära vaid napilt kolm kuud, aga juba tundus, et vahepealne aeg on aastatega mõõta. Vaevast igatsus meeste järele, koguni nende kõige viinamaiaamatega võiks kokku saada. Mõnus oleks minna uude töökotta, uurida sildkraana sujuvat liikumist, silitada peoga üle radiaatorite soojust õhkuvate ribide. Tunda mõnu asjalikust keevituse särinast, mõnusast määrdeõlide hõngust ja ventilaatorite meeldivast mühinast.

«Kuidas uus direktor hakkama saab?» päris Kustas.

«Ei oska öelda. Rääkisin temaga see ainus kord, paar sõna. Ta on kole vähese jutuga. Arvan, et kurjapoolne mees. Kõnnib ringi, kulnud aina kortsus, ilme pahur.»

«Ei, Anto, sa eksid. Vello Kask on oma põhiloomult sõbralik ja lustakaski. Aga muresid on tal liiga palju, ja see muudab ka lõbusa inimese morniks.»

Anto ohkas ja lisas elutargalt:

«Jah, kes meist ilma muredeta läbi saab... Mina pole ka kunagi rõõmus.»

«Tohoh? Tõdsepa käe all õppisid sedavõrd palju kasulikku, et tööasjad — ma mõtlen remont ja muu — peaks minema sul viperusteta.»

«Sellega on jah kõik korras — ainult et olin rumalalt hoolitu ja sõrmedega juhtus õnnetus. Aga...»

«Saan aru, mis sind vaevab. Mügerik, tõsi?»

«Tema jah. Ma ei suuda veel ikka leppida, et mees, kes minu vanemate hukkumises on otsene süüdlane ja seda mulle ise ülbelt kinnitas, elab karistamatult edasi. Miks ei käi kellegi temast jõud üle? Tuleb välja, et seadused on imelikult leebed ja nende täideviijad uskumatult nõrgad, rumaladki.»

«Ei, nii hull see asi ei ole. Aga esineb olukordi, kus...»

«Tean, tean,» segas Anto ägedalt vahele. «Nüüd tuleb jälle see tuhat korda kuulnud jutt süütõendite puudumise kohta. Otlen ausalt — ma pole enda peale sugugi kindel, et kui selle meetud mõrvariga kusagil kokku saan, siis ma... Onneks pole ta mulle vahepeal silma alla sattunud.»

«Sel kombel ei tohi sa isegi mõelda, poiss,» kurjustas Kustas. «Andsid sõna, et omapead midagi ei tee. Tunnen, sa oled kindlalt otsustanud lubadust pidada. On nii?»

Anto vaikis tükk aega.

«On muidugi...»

«Usu, ajapikku läheb sul kergemaks. Ja varem-hiljem teeb Mügerik kindlasti mingi vea, reedab end. Karistus tuleb karm.»

«Arvate?»

«Olen selles veendunud.»

«Olekohtune, et niisugune jõhkard elab lähedat ja mõnusat elu, ei tee töödki.»

«Kuidas sellest aru saada? Ta on tallimees.»

«Eks teie meelest rabab vahetpidamata hõimikust õhtuni, nii et pea märg?» Anto vaatas Kustasele päris imestunult otsa. «Seda ma küll poleks osanud arvata, et teie loete logelemist tööks. Tallimeestel on meie kolhoosis kindla peale kõige kergem amet, päevas ainult paar tundi tegemist, kui sedagi — aga voli ja võimu küllaga. Ja priskelt normipäevi. Meie taat alles ükspäev torises, et turskeid mehi lastakse looderdada. Kikk andis selle hea ameti ju rohkem kui tosinale inimesele, eks?»

Kustas noogutas. Tallimehi on «Sotsialismi Võidus» terve nisti neliteist — tähendab neliteist täies jõus tööinimest ei ole kuigivõrd rakendatud? Imelikul kombel pole ta sellele nagu mõeldagi osanud. Ja tallimehe töö on tööpoolest lihtne — hommikul anna hobused välja ja õhtul võta vastu; jootmise-söötmise peale ei kulu aega kuigivõrd.

Kustas kordas endamisi: jootmine-söötmine. Söötmine...? Piimakarja ja noorloomade jaoks pühitakse praegu küüninurkadest viimaseid kõrsi ja pepri kokku, tallimeestel on aga head kuiva heina süle ja seljaga tõsta, hargiga sõimesse vinnata; paberitest näha, et isegi kaeru sai neile antud. Miski on nagu paigast ära...? Ei, pigem hakkas tasahilju kumama ootamatu võimalus, millele ei osanud esimese kiiruga nimegi anda ega seda päris lõpuni valmis mõelda.

«Viist pahandasite?»

«Vastupidi. Ole meheks, andsid mulle huvitava mõtteotsa pihku.»

«Jah? Tahaksin teid kangesti aidata,» sõnas Anto õhinal. «Olen palju tänu võlga.»

«Aitäh, sõber. Võlgu pole sa mulle loomulikult midagi, aga aidata tahtmise mõte on ilus ja omal kohal. Oled tubli.»

Anto punastas heameelest, vaatas Kustast imetlusega.

«Mõtlen teile sageli. Teile ja Mari-Eltsule.»

Kustas ootas vaikides, mis nüüd tuleb.

«Olen rõõmus, et teil naisega nii ütlemata vägevalt vedas,» kiitis Anto siiralt. «Mõni teine tema asemel, niisugune erakordselt ilus ja isa-ema poolt kangesti ära hellitatud, oleks kindla peale käega löönud ega sellesse õudselt viletsasse kolhoosi üldse mitte...» Poiss vaikis kohmetult.

«Jätka, kuulan huviga.»

«Ma poleks vist pidanud ütleva, et lootusetult räbalasse kolhoosi,» vabandas Anto, «aga...»

«Nii see on, mis parata.»

«Jah. Tema tuli teiega kaasa, Linnupettele jäi maha uhke korter, mõnus ja kerge elu... Ta on vapper, tõsi?»

Kustas ohkas.

«Sul on õigus, Mari-Elts on jah omal kombel vapper.»

«Memm ükspäev rääkis, et Mari-Elts pidi koguni vasikalaudas töötama? Mina ei jõudnud ära imestada, minu meelest on ta selle töö jaoks küll liiga peen ja ilus.»

«On sul aga veidrad arusaamad,» muigas Kustas. «Ega inimese ilu ei kao kuhugi, kui ta ka rasket või ebameeldivat tööd teeb. Minu meelest muutub nägus inimene sellest veel kaunimaks.»

«Imelik, ma ei osanud sedapidi üldse vaadata...» Anto pilgust libises läbi unistav virvendus. «Mä muidugi ei tea aimata, mismoodi minul elu võib minna — aga küll tahaksin endale täpselt niisugust naist nagu teil on. Et ta oleks sama ilus

kui Mari-Elts, ja sama hea. Sama tubli ja töökas kui tema. Teist niisugust kahjuks pole... ja mina ei ole sellist naist aragi teeninud.»

«Naist ei saa keegi ära teenida selle sõna otseses mõttes.» Kustas kergitas kulme. «On sul mõni kena neiu silmapiiril?»

«Ei ole, eil!» Anto punastas ootamatust pärimisest ja oli seejuures nii üdini kohkunud, et Kustas suutis vaevu tõsiselt jääda.

«Mina ei võta üldse kunagi naist,» jätkas Anto veendunult. «Mis mul viga elada, memm hoolitseb paremini kui ükskõik milline naine... Ma ei saa aru, kuidas meil jutt üldse sinna-kanti keeras.»

«Elu paneb õigel ajal kõik kenasti paika,» sõnas Kustas. «Küll näed! Ainult et püüa pea hästi selge hoida, siis teed kindlasti õige valiku.»

«Ei-ei, mulle tüdrukud üldse ei meeldi,» vaidles Anto ägedalt, «pole kunagi meeldinud...» Ta vaikis viivu, pilgutas tiheidalt silmi nagu midagi meenutades, naeratas. «Kui päris aus olla... tunnistan üles, üksvahe meeldis Mari-Elts mulle küll jubedalt. Kooliajal. Aga ta oli liiga vana. Ja nüüd tulite teie, võtsite ta omale. Targasti tehtud, pole midagi öelda! Teil oli pea küll täiesti selge, tõsi?»

Kustas jäi vastuse võlgu. Kerge on soovitada, et pea tuleb selge hoida. Ometi tuiskas tal enesel juba Mari-Eltsuga esmase kohtumise järel mitte üksi pea, vaid kogu elu õnnelikult segi. Onnelikult?

Jah, väga. Esialgu.

Kolmas peatükk

1

Vallatu märtsipäike oli tublisti sulatanud, õhtu eel aga taganes päevasoo rutates mitu kraadi alla nulli ja tee muutus põrgulibedaks. Auto ei kuulanud hästi rooli, pidurile vajutamisest oli targem hoiduda. Paaril korral tekkis kiilasjäljalt vastik külglibisemine, ja muidugi just siis, kui mõni vastutulija parajalt lähedale jõudis. Kokkupõrked jäid üle noatera toimumata. Pidin ma üldse maanteele tormama, manas Sandy endamisi. Ta tundis, et südame niigi ülemäära kiire põksumine ägenes

veelgi. Peale riskiolukorda kestis tal ebameeldiv erutusseisund alati tükk aega. Mida suurem oli olnud õnnekombel möödunud oht, seda kauem värisesid käed ja koguni jalad — vastikult, väarikust alandavalt.

Sandy vandus oma nõrku närve. Ta on ilmselt nii kodeeritud, et ei suuda taluda äkilist, suur pinget. Tema jaoks sobib vaikne, harmooniline, erutusetu elu. Ainult niisugune, ei miski muu.

Mida oli saatnud talle seni pakkunud? Kas iseloomule ja organismi piiratud jõuvarudest tingitud hädavajadusele vastavalt tõepoolest ainult kaunist ja rahulikku?

Oh ei. Selleasemel, et udusulis noorukina Sabata külas ema-isa seljataga oodata sõjamürina vaibumist, tulid rängad seiklused — saksa munder selga, kodunt kaugele, masendavad kuud Heidelaagris... Huh, sellele kõigele ei taha mõeldagi!

Hämarus.

Sandy süütas tuled ja heitis pilgu nii kaugele ette kui käänullistvõitu tee lubas. Vaatas koguni kaugemale, üle küngaste ja metsatukkade. Linnupettele on veel hulk maad, aga seal kusagil on kodu...

Ta oli varemgi tajunud, et kui ebakõlad ja mustad mured kipuvad teda maadligi rutjuma, tõmbab vastupanumatult isa-ema juurde Sabatale, igivanasse tarre. Üksnes seal tunneb ta end kaitstuna, vaid seal kaob pinge ja hirm...

Tavaliselt pakkus autosõit talle rõõmu, tekitas heaolutunde. Küllap seetõttu ta Rolandilt täna masinat paluski, koguni kaheks päevaks. Närvitses, et viimaks kavatseb Roland ka ise Linnupettele sõita — siis oleks pool mõnu paratamatult olemata jäänud. Ei, õnneks pidid tont teab mis kokkulepped või ülesanded mitu päeva järjest kukil kükitama, ja nii istuski ta ihuüksinda autos, rool käte vahel, nagu oli soovinud.

Heameelt see talle siiski eriti ei pakkunud, vähemalt loodetud määral mitte. Mõtted kippusid kihutama suvekuumale Rootsimaale, siis uuesti tuhatnelja tagasi tänasesse, koguni hõmsesse, ja ebamäärane rahutus vaid süvenes.

Kummaline, kuidas mõned telefonis kuulnud sõbralikud sõnad võivad ärevile ajada!

«...härra Lange-Paaver saadab südamlikke tervitusi...»

Helistaja katkestas kohe ühenduse, ei lausunud enda kohta midagi. Kes ta oli? Milleks anonüümsus?

Pole mõtet juurelda, küll tervituste saatja oskas vahendajaks valida usaldatava isiku, kes teate korrektselt edasi annab.

Teate? Jah, selle paljukasutatud tavasoovi sees peitub tegelikult tähtis sõnum, kindel. On ilmselt õhutamine tagajärjekamale tegutsemisele ja meeldetuletus, et Stockholmis sai antud suur lubadus. Peamine aga — sõbralikku võltsrühse on peidetud terav etteheide. Härra Karl Lange-Paaver pole temaga rahul, ja tal on pahameeleks õigus.

Pagan võtaks, kurv on ohtlikult lähedal! Neetud...

Sandy hilines kiiruse mahavõtmisega. Kuigi teadis, et järsk pidurdamine jäisel teel on kurjast, ei suutnud ta hoiduda pedaalile vajutamast. Auto oli temast tugevasti üle, tegutses omatahtsi ja Sandy tajus alandavat abitust. Ta ei osanud muud teha kui hoidis kramplikult roolist.

Auto pööras külje ette ja lohises hea tüki maad. Sai milleski seletamatust nagu hoogu juurde, tormas kurvist läbi ja kihutas teelt välja. Rappumine oli sedavõrd tugev, et Sandy lõi pea paar korda õige valusalt vastu lage. Önn, et polnud maanteekraavi, kiviaeda, posti ega puud — oli vaid külmunud, mättaline karjamaaserv.

Mootor turtisatas pahaselt korda paar ja suri välja.

Sandy vajus mööda selga alla higinire, külm ja ebameeldiv. Lühikese viivu vältel tohutuks lahvanud hirm koondus vastikuks võbinaks, mis haaras kogu keha. Kas ainuüksi Lange-Paaveri nimi viib sedavõrd närvi, et sõida end või puruks?

Ta toetas pea kätele. Pidin ma sinna neetud reisile üldse trügima, kahetses ta mornilt. Mida see andis peale äreva mure?

Ta naeratas virilalt. Oli ju siiski ääretult huvitav, põnevgi. Ilusal jõukal Rootsimaal järgnes üks väike, ime teisele, kõike ei osanud esimese hooga nagu tõeks uskudagi. Kaunis loodus, puhtad linnad ja asulad, uhked ärid, kirevad kaubad, ilmakargav jõukus... Sihvakad, saledad põhjamaalased, naiste silmad on kummaliselt suured ja kõnekad. Lisaks veel hindamatu intiimne mälestus, eemaletõukavalt meeldiv, üht-aegu peletav ja ligitõmbav. Sellist pöörast kiresööstu nagu neil Kristaga kogevad oma elus väga vähesed, kui üldse. Toimunu oli kaugelt üle mehevõimete piiri, kestis meeletus ägeduses seletamatult pikka aega ja tundus tagantjärele vaata et ebausutav...

Krista? Toimis ta ikka õigesti, et niisuguse kuumkõrvetava naise keelitustele jäise eiga vastas? Teda oodanuks Rootsis ju elu nagu muinasjutus...

Lähenev auto aeglustas sõitu, peatus. Juht tõukas ukse lahti.

«On abi vaja?» hõikas ta ja pidi juba väljuma, kuid Sandy viipas rahustavalt.

«Täna, kõik on korras. Olge ettevaatlik, kurv on pagana libel!»

Võõras sõitis edasi.

Peaks käivitama, tagasi teele manööverdama, mõtles Sandy loiult, kuid jäi tegevusetult paigale. Ta nõjatus lõdvalt seljatoele, hingas sügavalt. Käed värisesid ikka veel, jalad tundusid pehmed, tuimad. Ei juhtunud midagi erilist, tühine teelt väljasõit, püüdis ta end rahustada.

Teelt väljasõit? Kas pole ta mitmes mõttes teelt välja sõitnud?

Krista oli möödunud seiklus, olgugi ülimalt erootiline. Jah, sedavõrd eriskummaline, et teda meenutades tekib sageli lausa valupiiril liikuv erutus, paheline igatsus. Ent kõik see on tühine, ebatähtis.

Aga mis tühine ei ole, küsis Sandy endalt, kuigi vastust hästi teadis. Ülitähtis oli kohtumine Karl Lange-Paaveriga — sisukas, huvitav. Ja koormav. Rahulikust, lõbusast turismireisist kasvas välja tõsine kohustus, mis järjest nõudlikumalt südametunnistusele koputas. Saadud ülesanne on oma eba-konkreetsuses hulga keerukam kui esialgses tuhinas paistis. Oleks vist pidanud keelduma... Aga härra Lange-Paaver oskas helisema panna isamaa-armastuse valusõrnat akordid, ohutas lõkkele niigi piinava vabaduseiha, kergitas kodu-Eestis lõplikult tabuks kuulutatud unistustelt ja mälestustelt lootusetuse kanga. Ükski tõeline eestlane ei tohi enam olla passiivne!

Loengutel on liigutav näha noorte inimeste avalaid nägusid, nad haaravad ta sõnu lennult, need jõuavad päralt, kinnistuvad. On ta ütlemissed ikka nii väärtuslikud ja sisukad, nagu seda soovib härra Lange-Paaver? Stockholmis sai töötatud, et edasine tegevus oleks põhjalikult läbi mõeldud — tuleb kasutada oma pedagoogi privileegi ja tegutseda tagajärjekalt, sügavuti, julgelt. On ta seda aktiivselt teinud?

Vist vähevoitu.

Vist? Nimelt, sest taolise ülesande puhul ei saa hindamiseks joont maha tõmmata ega sammu pikkust või hüppe kaugust konkreetselt mõõta. Täheleb, üht-teist on siiski saavutatud?

Iseenese ees pole mõtet peitust mängida... on selgemast selgem, et tehtud on armetult vähe. Oigupoolest ei oskagi midagi suurt ette võtta, kuna ei antud täpseid juhiseid, detailset tegevuskava. Aega jätkunuks küllaga, kuid Lange-Paaver

tuli oma ettepanekuga lagedale päris üheteistkümnendal tunnil, vahetult enne ärasõitu. Miks nii tark mees viimse hetkeni viivitas? Püüdis mõjutada äkkrüüna-kuga, isamaa-armastusele koputades maruliselt kuumaks kütta, sel moel kiiremini nõusolekut saavutada? Ei tea. Igatahes olid selle mehe sõnad kaalukad, targad ja mõjusad, ta on eriline isiksus, ta lausa lummas. Ja loomulikult sai antud lubadus, et... et mida? See vaevalgi kõige enam. Nimelt, kuna saadud, täpsemini — võetud ülesanded on liialt ebamäärased, tema enese otsustada. Pidevalt kumiseb häirekell, et ta on aralt ettevaatlik, läheneb eesmärgile lubamatu aeglusega. Aralt ettevaatlik? Aga julge ettevaatamatusena ei jõua tõenäoliselt kuhugi mujale kui pike-male reisile ida suunas, ehkki ajad on muutumas ja jutud mõnelgi mehel äkilisemad kui kunagi varem. Kuidas määratleda viimane piir, millest vähemalt esialgu juuksekarva jagugi üle kalduda ei tohi...?

Sandy lõi rusikaga väikesi kurje hoope vastu rooli. Küll oleks vaja kellegagi arutada, tõsiselt nõu pidada! Nüüd, tagantjärele oskaks ta härra Lange-Paaverile esitada küsimusi lausa hulgi, kõnelda mõndagi selgeks. Aga Rootsimaale ei pääse ta enam niipea, kui enam üldse kunagi. Ei tasu end narriks teha ega uurima minnagi, alles ta ju käis — kuuldavasti peab vähemalt kolm aastat vahet pidama. Täheleb, Stockholmist abi ei saa. Senine intuiitiivne tegutsemine tundub aga hale, nigel, hõre, konkreetsete tulemusteta. Kas on inimest, kellele võiks oma kõhklustest kõnelda? Kes väärrib nii suurt usaldust?

Sandy laskis hulga nägusid silme eest läbi libiseda. Ei leidnud ainsatki, keda sõandaks asjasse pühendada. Mine sa tea teise hinge sügavaid soppel! Arvad, et on igati ausameelne eesti mees, aga viimaks on elu teda vägivaldselt muutnud, või on ta hoopistükkis teise usku läinud või sinna värvatud? Enda ohtu-seadmine oleks kuritegu mitte üksnes enese vastu, vaid õilsa idee alatu reetmine.

Ta käivitas, tõmbas auto kärsitult tagurdades tee ja jätkas sõitu — märksa aeglasemalt kui seni. Mitte hirmust, et mõni kiilasjääga kaetud teelõik ta uuesti kraavi paiskab, vaid äkki tekkinud seletamatust vastumeelsusest vanemate kodu ees. Olge pea jõuab ta Linnupette alevisse, ja sealt pole Sabata külla enam kuigi palju maad, igatahes autoga on tee suhteliselt lühike. Oleks muidugi tofe näha ema rõõmu ja isaga veidi juttu ajada — aga päev on õhtus, Jull töölt tagasi. Temaga kohtumine on hetkel vägagi vastukarva. Mitte et ta vennast

ei hooliks, aga Jullil käivitub alati eksimatult kuues meel, kui temal miski hinge vaevab. Julli silmad muutuvad siis imelikult torkivaks, ja aina küsib ja pärib, mitte ei jäta.

Juba ongi Linnupette, tänavatel liigub inimesi — aga nad kõik viimseni on võhivõõrad, pole temal nendega ega neil temaga asja. On vaid üks, kelle juurde ehk tasuks minna — Tuuli. Kunagi oli ta Rolandi kallike. Kes teab, võib-olla on ta seda veelgi? Kuigi mis tähtsust sellel?

Tuuli on nägus, ent see pole peamine. Ta on heasüdamlik, tundub arusaaja. Just niisugust kaaslast oleks hetkel hädasti vaja! Loomulikult ei tule kõne allagi tema ees hinge avada, muredest ja kõhklustest kõnelda, aga mõnus jutuaamine tooks kindlasti kergendust. Pealegi on rumal autonina uuesti Tallinna poole pöörata. Kilomeetreid kulus siiajõudmiseks päris paras hulk, ja eesmärgitut pikka edasi-tagasi teekonda pidas Sandy tobeduseks, pealegi veel põrgulikult libeda teega.

Ta sõitis aeglaselt restorani suunas, kavatses peatuda ja üle ukse vaadata, kas Tuuli viimaks tööle pole. Imelik, kohale jõudes ei tõstnud ta jalga gaasipedaalilt ega vajutanud pidurile. Lisas hoopis ägedalt kiirust, nagu oleks tal äkki selgunud tähtis sihtpunkt.

Õige pea jäid viimased hõredalt paiknevad alevimajad seljataha. Teeristil heitis ta pilgu tihenevas pimeduses vaevu näha olevale viidale — ja pööras auto otsusekindlalt sinna poole, kuhu osutasid suured mustad, kollasele põhjale maali- tud tähed: ORBUTA.

2

Tiheda okastraataia taga konutasid kümned — ei, sajad ja sajad kauakestnud nälgimisest viimseni kurnatud naised. Nad suutsid hädavaevalt seista, neil oli külm; nagu hoope kartes olid nad aralt kühmu tõmbunud, pilgus ahastav abipalve ja sügav lootusetus.

Heldur Raag kõndis oma ülemuse kannul siinpool traataeda. Ta ei tahtnud vaadata, aga ometi libises pilk vahgidele. Ta teadis hästi, mis neid viletsakesi ootab, sest siia inspekteerima tulles sõnas obersturmbannführer autojuhile rapilt:

«Rawensbrück.»

Surmalaagrisse, kordas Heldur endamisi. Ta imestas, et teda kaasa võeti. Mis on tõlgil siin teha? Kas tõesti suvaseb aaria

noost kõrge ohvitser vestelda mõne vaevu püstiseisva, luukeret meenutava vangiga, juba samahästi kui eksekuteerituga?

Kuid polnud tema asi imestada, oletada, küsimusi esitada. SD munder kohustas jäägitule kuulekusele, ka tõlki.

Nad läksid kummaliselt kaua, lõppu ei paistnud ei okastraat- alal ega selle taga jõuetult paigaltammuvatel inimvaredel. Helduril muutusid jalad äkki imelikult tuimaks, ei kuulanud enam sõna ja ta hakkas kärmesti kõndivast ülemusest sobimatult palju maha jääma. Porine tee nagu tahtis teda endasse imeda, igal sammul aina tugevamini. Mis on lahti...? Seni pole tal olnud ainsatki tervisehäiret, ja nüüd äkki tundub tühine jalu- tuskäik ülejõu?

Heldur püüdis end kokku võtta, jälgis iga sammu — aga samas nõksatas paigale. Taevas halasta, okastraadi tagant vaa- tas tema poole ta oma ema! Ema nägu oli tundmatuseni muu- tunud — niigi kõhnad põsed hoopis sisse langenud, tilluke lõug üliterav, silmad vajunud mustavatesse koobastesse.

Ei või olla, ahastas Heldur endamisi, ei või olla! Tema ema on ju kodus, Orbutal! Elab koos isaga väikeses majakeses, ja temaga on kõik korras. See viletsake siin traataia taga on võib-olla oma väikese kasvu ja ahtakese näoga emale pisut sarnane, aga kohkumiseks pole küll põhjust. Hetkeks raius talle sisehäälmõttesse, et kui see õnnetuke ei ole sinu ema, siis kellegi ema on ta ju ometi. Ema, igal juhul ema...

Heldur raputas end sentimentaalsusest vabaks, sammus edasi ja märkas, et ülemus on jõudnud kaduda. Kuhu?

Traataia järsu nurga taga asetses mingi maja, Heldur sise- nes. Reas seisis mitu ahju, kõik kuumasid tulipalavalt, laiad suud ahnelt ootevalmis — ja esimene mõte viis pagaritöös- tusele.

Aga taevas halasta, mis see siis on? Lähima ahjusuu ees ootas sissetõukamist raam, ja sellel lamas... ei või olla, ei või ometi olla! — lamas ema, tema oma ema! Alles ta ju seisis väljas teiste hulgas...?

Heldurit tõugati õlast. Ära viivita, lükka ahju! Iga minut on arvel, kohe tuleb järgmine!

Heldur seisis, sõrmed kramplikult ümber raami käepidemete ja märkas õudusega, et ema... elab.

Ängistus muutus sedavõrd talumatuks, et Heldur valjusti oigas. Jah, ema avaski silmad, vaatas talle näkku meeletul pilgul.

«Mitte viivitada! Ahjul!»

Ema haaras tal tugevasti käest.

Heldur karjatas, ema haare pitsitas sõrmi, surma lähedus moonutas ta nägu.

«Käsku kuulata, ahju!»

«Pojake, miks sa nutad...» Ema silitas õrnalt ta käsivart.

«Ema,» ahastas Heldur. «Memmeke...»

«Olen sinu juures,» sõnas ema rahustavalt ja pehmelt, nagu oleks Heldur alles väike poiss. «Nägid vist halba und...»

Heldur püüdis avada silmi, oli aga veel liiga kaugel. Ta tah-
tis ärgata, vabaneda painajalikust piinast — kuid hukkamisele
määratud naised voogasid temast visalt mööda. Hüüti ettehei-
teid, sajatati, sosistati needusi, vaikiti alistunult või halati
lakkamatult...

Alles kui ema teda õlast raputas, taganes õud.

«Rahune ometi, rahune... Näed, oled omas toas, mina olen
su juures...»

Jah, tuba on oma. Ja kušett, millel ta peale sööki ajalehte
lugedes uinus, oli kah oma. Ja ema — hõbehallide udupehmete
juustega, väike ja kleenuke — seisis kohkununa, siinsamas,
lausa käeulatuses.

Heldur tõusis istuli, tõmbas ema ettevaatlikult enda juurde
istuma, kaisutas õrnalt. Ta oleks tahtnud nutta nagu laps,
paluda andestust. Ei, ema hakkab siis veel enam muretsema.
Ja nii jäi Heldur tükiks ajaks sõnatuks, surus ema järjest
tugevamini enda vastu. Kohutav, et kunagine käik surmalaag-
risse sel kombel mällu sööbis, ikka ja jälle armsa memmeke-
sega seostub!

«Sõid vist kõhu liiga täis, poiss... Ja sedaviisi varasel õhtu-
tunnil, enne õiget aega, toob uinak tihtilugu kaasa pahad une-
näd... Mida sa unes nägid?»

«Nägin, et... ära päri, ma ei mäleta midagi.»

«Aga sa olid hädas, karjusid, hüüdsid mind... tuleta
meelde,» palus ema. «Kui halva unenäo ära jutustad, saad
vaevast vabaks.»

Ei, memmeke, sellest kohutavast unenäost ei sõanda ma
sulle iial kõnelda, mõtles Heldur endamisi ja silitas emal hel-
lalt pead. Ei, ehkki kõik on meelès, viimase kui üksikasjani. Ja
vabaks sellest vaevast ei saa, vist mitte iial.

Taolist unenägu ei näinud ta sugugi esimest korda. See
painas teda vangilaagris, ründas õnnetuseks ka peale vabane-
mist. Ta arvas, et kui kunagi koju pääseb, jäävad kõik kannu-
tused ja hirmud kaugele seljataha. Mõndagi olnust on tuhmu-

nud, okastraadi taga veedetud julmad aastad oma nälja ja too-
rusega, vaevade ja alandustega, ei kummita vähemalt öösiti,
unenägudes. See aga, mida tegelikkuses olnud ei ole, tuleb
kättemaksuhimulisena aina uuesti tänasesse, rikub praegusi ja
ilmselt edasisigi elupäevi.

Ema pilk oli murelik ja küsiv.

«Eks see oli vist sõjast?» sosistas ta. «Rängad üleelamised
tuletavad ennast vägisi meelde, mis teha... kuigi me mõlemad
teame, et sul midagi hullu hingel ei ole. Ma üldse ei jõua ära
imestada, et nad sulle ainult saksa ajal tõlgiks olemise eest
nii suure karistuse tihkasid määrata... ütlemata kurjad ja
halastamatud inimesed! Sa ei teinud ju muud, kui et oskasid
inimeste jutud saksa keelde ümber panna. Kordagi ei saadetud
sind tapariistaga peos rindele... milleks küll nii raske kätte-
maks? Aga pole parata, ajad olid segased, paljud süütud ini-
mesed kannatasid tegemata tegude pärast. Nad on märtriid.
Ka sina. Nüüd on õnneks kõik möödas, püüame unustada...»

Ema vaatas pojale uurivalt otsa. Suutis ta Heldurit veidigi
rahustada? On vaja hulk tarku, usutavaid sõnu, et poega
mineviku vaevadest eemale tuua. Heldurit tuleb kaitsta Helduri
enda eest... Sõjapäevil, aga eriti vangisolemise ajal võis toi-
muda äärmiselt kohutavaid asju, selliseid, et poeg veel ikka
rahu ei saa... jah, saatus oli tema vastu julm. Oli? On veelgi,
võib-olla jääbki halastamatuks — kas Heldur käis selleks üli-
koolis, et nüüd leppida keevitaja ametiga? Mida tal muud
oodata... Või ehk on kõige õigem lugeda suureks halastuseks
seda, et inimene peale pikki vintsutusi tohib siiski elada oma
kodus...? Purunenud lootustest ei maksa hoolida, hea, kui
enam kunagi mingit minevikusüüd ei otsita, lastakse rahus
olla...

Heldurile näis, et koputati. Kes nii hilisel tunnil...? Kiire
pilk seinakellale näitas, et õhtu on tegelikult varajane, pole
veel üheksanigi jõudnud. Tund ränka, vaevadega pikitud maga-
mist jättis eksliku mulje, et käes on sügav südaöö.

Heldur uuris, kas ema märkas koputamist. Ei, ta istus liiku-
matult, heietas mõtteid ega tõstnud pead.

Näen unenägusid, mis on valusalt tõesed, nagu toimuks kõik
tegelikult — ja juba hakkab ilmsi kuulma seda, mida olemas
pole, mõtles Heldur häiritult. Kuhu ma niiviisi jõuan? Süda oli
nagu kellegi kurja halastamatus haardes, ja seesama tige oli
vajutanud ümber pea kitsa raudvõru, mis aina rängemini pigis-
tas.

Siiski, keegi nõudis sisselaskmist, sest nüüd jõudis koputamine ka ema kõrvu, ja ta tõusis käbedalt.

«Vaata, kes seal on,» ütles ta ootusrõõmsalt. Tulgu kes tahes, ikkagi elus inimene; Helduri rasked mõtted lähevad siis õnneks teisale...

3

Ukse taga seisis meeldiva välimusega mees. Ta oli kaabu peast võtnud. Juuksed olid tal tihedad, väga tumedad ja tugevasti lokkis, ripsmed ja kulmud sitikmustad. Marie Raagile tundus, nagu oleks ta seda kena noort inimest kunagi kohanud.

«Tere õhtust ja vabandan tülitamise pärast,» sõnas võõras tagasihoidlikult. «Kas Heldur on kodus?»

«Tere-tere,» vastas elatanud naine sõbralikult ja taganes eeskotta. «Kodus muidugi...»

«Sina, Sandy...?»

«Heldur...» Kohtumise ootamatus andis sellele sooja, kordumatu värvingu.

«Viitsisid mind ometi kord Orbutalt üles otsida,» sõnas Heldur end reipaks sundides ja tundis, et unenäost tekkinud masendus hakkas taganema. «Memmeke, vaata meile midagi lauale, jah?»

Marie Raag oli poja meeleolu muutusest sedavõrd rõõmus, et suutis vaid noogutada ja ruttas kööki.

Mõnda aega istuti vaikides.

Heldur oli tervitamisel oma tarmukusevaru vist ära kulutanud, tal ei õnnestunud samas toonis jätkata. Teesklemiseks polnud põhjustki, Sandy juuresolekul võis end rahumeeli lõdvaks lasta, avameelnegi olla. Neid sidus alatiseks hulk erilisi mälestusi. Ei saanud öelda, et need kõik just meeldivad oleksid, aga ega elu üksnes pühapäevadest koosne. Et Sandy täna siia tuli, pole juhus. Ilmselt on midagi viltu, vajab vast abi?

Sandy oli lootusetult väsinud. Mitte autosõidust, ei. Väsimus on viimasel ajal tasahilju tekkinud hakanud, märkamatu ja kavalalt kasvunud ja püüdis teda praegu vägisi madalale rõhuda. Veider, koguni pea käis ringi ja mõtted olid kuhugi kadunud. Alati? Talle näis, et on vana, elu poolt lõplikult läbi kulutatud mees — oma napilt kolmekümne aastaga.

«Sinuga on midagi sandisti,» sõnas Heldur vaikelt. «Oled haige?»

«Pole mul häda midagi... sõitsin ühe hooga, tee on kehv, pikad lõigud vastiku kiilasjääga.» Sandy püüdis kõnelda tavallisel toonil, aga jutt kõlas kahedalt, katkendlikult, hädiselt.

Heldur tegi näo, et ei märka midagi.

«Tulid Tallinnast otsejoones Orbutale, minu juurde? Istusid lõepoolest selle mõttega autosse?»

Sandy noogutas, ja ei olnud endaga sugugi rahul. Näed, isegi nii tühise seiga juures ei jätku ausust! Ta ei kavatsenud ju üldse Raagi üles otsida — Heldur isegi ei meenunud enne, kui ta Linnupette alevist peaaegu oli läbi sõitnud. Mis pagana viga see on, et otsekoheusest jääb alailma puudu? Aga teisest küljest — äärmiselt taktitu oleks meeldivat õhkkonda lameda töö ütlemisega rikkuda ja avameelselt tunnistada, et Orbutale tulek sai otsustatud alles paarikümne minuti eest.

Sandy tunnetas taas, kui võrd ta on liimist lahti. Isegi aususe ja ebaaususe kriteerium on rumalalt paigast nihkunud; ikka kahtlused ja ennatlikud, hädised otsused.

Sandy morn ilme aina süvenes ja Heldur ei leidnud moodust teise mõtteid millelegi helgemale suunata. Polnud ju endalgi leab mis toredat tuju, eriti peale äsjast unenägu. Aga tuleb end kokku võtta, vähemalt Sandy must mure metsa peletada!

«Elan siin päramises kolgas, ei tea ega kuule midagi. Kindlasti on sul sadat sorti uudiseid, üks huvitavam kui teine?»

Sandy kehtas tõrjuvalt õlgu ja haakus pilguga diivanilaua väikeses vaasis oleva kastanioksa suurtesse läikivpruunidesse, kleepjatesse, puhkemispakil pungadesse.

Heldur kaalus, mis oleks õigem — kas püüda pärimistega teist kõnelema ergutada või lasta tal rahus istuda, kuni ise suu lahti teeb.

Ema koputas tasakesi uksele, Heldur ruttas talle abiks. Ta võttis kandiku vastu ja asetask selle madalale kapikesele, et emal oleks mõnus toimetada.

Memm pani lauale kenad tikitud servadega heledad salvrätid ja pidulikud, kuldsete roosidega teetassid, alustassid, leivataldrikud, ka suhkrutoosi ja kannu. Ta oli täna saia küpsetanud, ja see õnnestus nagu alati väga hästi. Leivalaua uhkedasid toredad kohuvad sõrmepeaksused kollakad viilud, isuäratav pruun koorik ümber, ja sinna juurde kuulus kenasti mustriks vajutatud või, maasikakeedis, mesi.

«Meie armastame juua vehvermentsi teed,» sõnas ta lahkelt, «ehk tohib ka teile pakkuda?»

Ta ootas Sandy vastust, sõelaga varustatud kann juba käes.

«Täna, muidugi,» kohmas Sandy.

«Jah, see on tervisele väga kasulik jook,» seletas memmeke veendunult. «Kohe õige mitme tõve vastu, palavikust kuni pahade närvideni välja. Rahustab...» Juba auraski tassides hele, aromaadne jook. «Heldur, sa hoolitse külalise eest — paku kodust saia ja... küll sa ise tead. Ma toimetan veel natuke aega köögis. Kui midagi peaks vaja olema, tule küsi.» Nagu väike hea kulupäine haldjake libises ta naeratades minema, astumistki polnud kuulda.

Ei tea, kas erilisest koduhõngust, mida Sandy juba igavik aega enam polnud tundnud, või Helduri emast õhkuvast heasoovlikkusest või veel millestki tabamatust, aga hakkas märksa kergem. Pakkumist ootamata võttis ta saiatüki, määris sellele paksu korra võid, pani peale kuldset, läbipaistvat mett ja sõi isuga. Rüüpas maitsvat kuuma jooki, mis pidi muude heade omaduste juures ka liigse närvilikkuse vastu aitama.

«Sa tähtsid teada, mis uudist,» sõnas ta, nagu oleks teine nüüdsama oma küsimusega lagedale tulnud. «Keeruline vastata, ma ei oska teha valikut. Eks mõndagi jõuab perioodika vahendusel ju ka sinuni, tõsi?»

«Ei ütleks. Seda, mis huvi ei paku, kobrutab jah rikkalikult ja paljusõnaliselt — aga kõik minu jaoks eluliselt tähtis satub trükimasinatesse veel ikka liiga kitsilt, tundub jäävatki peitu seitsme luku ja riivi taha. Sina oled pealinnas elu keskel, kuuled avameelseid arutlusi ja tead palju. Räägi!»

Sandy jõi tassi mõnuledes tühjaks.

«Eluliselt tähtis?» kordas ta. «Ega ma ei eksi oma veendumuses — meile mõlemile on just teatud teemad ääretult vajalikud, ja et mõistame kõike ikka ühtemoodi?»

«Vaatomata meie rohkem kui kümneaastasele vanusevahele, vaatamata meie vägagi erinevale elukäigule ja tänaselegi päevale, mil meid väliselt enam miski nagu ei seo — meie käime alati ühte sammu.» Heldur võttis raamatukapi alumisest sügavast laekast veinipudeli, otsis klaasid. «Neist asjust kõnelemine teeb kurgu kähedaks, mis seal salata. Hellad mälestused...» Ta valas veini.

«Hellad?» Sandy pidi peaaegu muigama, aga teise pidulikult tõsine ilme ja liigutatud olek sundis teda sellest loobuma.

«Sa arvad teisiti?» küsis Heldur valvsalt.

«Ei,» kiirustas Sandy kinnitama. «Ainult et viivuks mulle näis, kas mõistega hell saab seda üldse haarata, mida me koos oleme läbi teinud. Tookordne oli ju kõike muud kui...»

«Oled küllalt vana teadmaks, et kaugale seljataha jäänu, olgugi raske ja ebameeldiv, muutub ajapikku teiseks, äratav õrnu tundeid, hapraid mälestusi. Ja et toonane määrdunud hall võib täna meid ümbritseva inetuse juures näida puhas, särav-valgegi.» Heldur jõi väikeste sõõmudega oma klaasi tilgatumaks. «Ma ei tea, kuidas sulle paistab, aga ega näiteks Heide-laager tagantjärele kõige kehvema paigana siin sandis maailmas küll ei kangastu.»

Sandy maitstes veini, mõtted Helduri sõnade juures. Jook oli hea, ta rüüpas ahnelt. Miski Helduri ütlemises muutis meele uuesti ärevaks, süda hakkas jälle kiires rütmis taguma. Mitte üksnes Heidelaagri meenutamise ja meeldivaks pidamise pärast, ei. Tema ei suutnud järele mõelda maha suruda, kui ta viivukski mõnd sealset seika meenutas, aga jäägu Heldur oma arvamus juurde, vaielda pole mõtet. Küllap vanglaaastad ja elu peale vabanemistki on olnud tal üksainus suur piin — selle valgel on varasemad inetuvõitu sündmused tõesti küllalt kaunid. Tal endal läks ju hoopis paremini, tema on saatuse heilik. Oli küll saksa sõjaväes, aga imekombel pole päevagi kinni istunud. Ja õigus, ta keerleb täiesti elu keskel. Heldur aga lööb aega surnuks Orbutal ja käib traktorijaamas leiba teenimas, kaaslaseks räpased tahmatondid, nagu vend Jull ennast ja endataolisi nimetab. Helduri-sugusel intellektuaalil pole nende nõiaste meestega vähimatki ühist, ei millestki kõnelda. Ime, et ta neid üldse taluda suudab! Tema, kes ta peale ülikooli lõpetamist pidi alustama diplomaadi karjääri...?

«Sul on õigus, Heldur,» lausus Sandy pehmelt, «neetud kombel õigus.»

Heldur valas klaasid uuesti täis, uuris altkulmu Sandyt.

«Räägi, sul on südamel midagi tõsist.»

«Jah, ma... Neetud olukord, mul on pind jalge alt kadunud, takerdun tüütutesse kõhklustesse... oled ainus, keda usaldan...»

«Kuulan tähelepanelikult, ära ole sõnadega kitsi.»

Sandy laskus seljakile tugitooli, sulges viivuks silmad.

«Loobun sissejuhatusest. Sain Stockholmis ülesande. Usaldus liigutas mind, eesmärk on mulle püha. Lubasin kõigi ausate eestlaste tuleviku heaks intensiivselt tegutsema hakata. Esi-algu näis, et tulen mängides toime — nüüd aga, pool aastat hiljem, olen ummikus. Ma pole sammu võrragi edasi jõudnud, tee on püsti.»

«Ehk täpsustad, milles ülesanne seisnes?»

«Ma ei hakka seda ilukõneliselt selgitama, vaid annan edasi sama nappide lausetega, nagu see mulle Stockholmis esitati.» Sandy näole tekkis viivuks põlgus. «Vahemärkusena — ega vene turist ei saa kusagil tundide viisi omapead luusida, aeg on vägagi piiratud, põhjalikeks jutuajamiseks polnud lihtsalt võimalust. Ja millegipärast jätsid härrad Lange-Paaver ja Krause minu instrueerimise üsna viimasele minutile.»

«Hea küll,» kiirustas Heldur kannatamatult, «mind huvitab tuum.»

«Noortega tuleb võimalikult tihedalt suhelda, neile loengutel ja kuluaarides kõnelda põhjalikult ja ausalt iseseisvast ennesõjaaegsest Eestimaast, maalida nostalgilisi tõeseid pilte kunagistest uhketest taludest ja toonastest vabadest inimestest. Tuleb õhutada isamaa-armastust ja rahvustunnet, kõike eestlaslikku, et see võõra ikke all ei hääbuks. Loomulikult ei tohi mööda minna Eestimaa raskest saatusest — ebaõiglusest, mis meid rõhub, küüditamistest, arreteerimistest... Armastus ja viha, mõistad?»

«Sügav kummardus sulle. Ja loomulikult härradele meretagusel maal, kes selle ettepanekuga välja tulid. Kõik?»

«Ei. Noortele peab sügavuti tutvustama erinevaid kunsti- ja kirjandusvoole, koolkondi, nad tuleb viia lõplikult teemale sotsialistlikust realismist kui kõlbmatust, toore jõuga peale sunnitud meetodist. Seda kõike tegin õigupoolest tasapisi juba enne sõitugi, mul on teemad ammu läbi tunnetatud. Peale Stockholmi jätkasin energilisemalt, sihiteadlikult, julgemini. Aga...»

«Jah?» õhutas Heldur teist jätkama.

«Vahel mõtlen, et mine sa tea, kes mul auditooriumis istuvad või teinekord kusagil koridorinurgas pealt kuulavad — selles mõttes, et sean viimaks oma tudengid ja ennastki löögi alla.»

«Nüüd, kus Staliniga tehti arved klaariks, peaksid sellist liiki hirmud iseenesest ära vajuma,» arvas Heldur.

«Jah, muidugi. See on meile aastatega sissetuubitud vastik, alateadlik pelg... ega ma tegelikult ei kardagi. Aga kurdan küll, sest tulemusi pole märgata.»

Heldur mõtiskles hetke, silmad vidukil, ja hakkas siis naerma. Mitte pisut vintis mehe lõbusat naeru, vaid imelikult kalki ja tõsist.

«Ilmselt ootad, et need sinu noored kuulajad hakkavad kohe hasartselt riiki pöörama, tulevad juba täna lippude ja loosun-

gite all tänavale, hüüavad ägedat hukkamõistu vene võimu ja vägisi pealesunnitud elukorralduse vastu?»

«Liigse viivitamisega mängime võimalused käest.»

«Jah ja ei. Meilt on elajalikult aadrit lastud — veel pole jõudu ega vist julgustki pead tõsta. Arvesta, me ei ole homses kindlad. Kas sula püsib, suureneb? Kui aga saabub taas jahe-nemine, koguni kõva külm, mis siis juhtub?»

«Minu saavutused on nirud, vaevalt nad pikale ooteajale vastu peavad — lenduvad olematuks, kiduvad ära, närbuvad.»

«Ammu teada tõde, aga olgu see sulle toeks: inimene, kes istutab metsa, ei näe oma töö tulemust ise iial — igatahes võimsa, täies elujõus laane näol mitte mingil juhul.»

Sandy raputas rahulolematult pead.

«Vabanda, võrdlus ei lähe täppi. Me ei tohi käed süles ootama jääda — nii laseme rahvustundel tuhmuda, kildhaaval pudeneda, nõrgaks vajuda, siis aga on eesti rahva lõpp lähedal. Võõraid valgub siia aina rohkem, tsariaegne venestamine oli praeguse kõrval üksnes kerge eelproov... assimilatsioonipoliitikat rõhutakse avalikult peale. Masendav mõelda, et kunagi saabub aeg, kus eestlasi ja Eestimaad enam polegi...»

«Eksid,» vaidles Heldur peaaegu kurjalt. «Ei suutnud meid parunid sajandite vältel suretada, meie mehemeel, eesti vaimus jääb püsima ka nüüd, seda ei murra keegi. Tuleb olla tark, tasakaalukas. Tormakusega teeme kasu asemel kahju, kaotame oma ridadest kõige väljapaistvamad, julgemad, andekamad — ära unusta, et Venemaal on arutu hulk vangilaagreid... Oleme seni ülekohtu talunud, tehkem seda näilise vagurusega veel mõnda aega — kuni koidab õige tund.»

«Kes meist on piisavalt tark seda hetke tunnetama ja tabama?»

«Helgeid päid on Eestimaal alati olnud ja saab olema ka edaspidi, igas põlvkonnas. Välja astuda tohib alles siis, kui võime jäägitult kindlad olla, et see meie rahvale uut õnnetuste laviini, julma kättemaksu kaasa ei too.»

«Minult oodatakse tegutsemist. Ma ei tohi ega taha antud sõna murda.»

«Jah, sinu missioon on püha. Need sinu tänased veel verisulis kuulajad kannavad oma noores, avali hinges sinult saadut ja jagavad seda täna kui kallist kingitust kodustega, homme töökaaslastega, ülehommega juba oma lastega.» Heldur tõusis, kõndis ärevana paar korda edasi-tagasi, patsutas korraks San-

dyle õlale. «Miks nii morn ja tujutu? Elu ulatas sulle kuldsel kandikul õilsamast õilsa ülesande — sina aga pole rahul?»

«Himustan tegu, mille tagajärjed oleksid konkreetseid.»

Heldur seisatas raamatukapi ees, silmitses läbi klaasi köidete selgi, tihedat ajakirjade rivi.

«Loen ahnelt algupärandeid,» ütles ta nagu muuseas, «aga eriti hoolikalt jälgin perioodikat. Sina, kes sa pealinnas sündmuste keskel oled, ei maldagi vist nii sügavuti vaadelda... On, mille üle rõõmustada. Küll naudid sinagi mõne aja pärast oma töö tulemusi. Oiekesed on ju ometi näha, tõsi? Viljad aga ei tohigi ülemäära kiiresti küpseda. Anna aega, seda elujõulise mad need tulevad. Kordan — tasakaalukust on praegu rohkem vaja kui kunagi enne.»

Mõlemad vaikisid tükk aega.

«Olen sind alati pidanud oma vaimseks isaks,» ütles Sandy viimaks. «Kõiges usaldanud, saanud head nõu. Enesekindlust. Ka praegu.»

«Täna.» Helduri toon oli soe.

«Palun, ära pahanda, aga tahaksin sulle esitada tõsise, vast taktitugi küsimuse, mis puudutab konkreetset sinu isikut. Ent üksnes siis, kui töötad täiesti ausalt vastata.»

«Vastan, ausalt. Palun küsi.»

«Miks sa elust — pean silmas eesti rahvale vajalikust aktiivsest tegevusest eemale hoiad? Sinusugust kõrgharidusega, erudeeritud, puhtast eesti soost meest oleks pealinnas väga vaja. Sul on südames pühad aated, selge siht silme ees. Oled tugev isiksus. Miks sa ennast siin uimases kolgas raiskad, lased oma väärtuslikud, teravad tunded ajapikku nudiks kuluda, muutud ükskõikseks; varsti oled meie rahva jaoks samahästi kui Toonela teedel kõndija. Tule meie hulka, tee mehetegusid! Sinusugune inimene on kingitus meie vaprale rahvale.»

«Hästi öeldud — vapper rahvas,» nentis Heldur. «Olen sügavalt veendunud, et meid ei suudeta hävitada, eestlus ei kao kunagi. Ta on tugev kui ränikivi. Et lõppu teha, tuleks ta taguda puruks ja jahvatada pulbriks. Ei leidu niisuguseid uhmeid ega selliseid kangeid jahvatajaid, kelle jõud meist üle käiks. Räni on visa ja vintske, tugev ja järeleandmatu.»

«Üksjagu pulbrit on kahjuks siiski tehtud, mööda Siberi laiali loobitud; teime osa lendles ohtude ja vaevade eest läände... Aga sa jätsid mu küsimusele vastamata.»

«Avameelsus avameelsuse vastu,» sõnas Heldur veiniklaasi

võttes. «Ma ei ole oma elukäiguga, eriti aga iseendaga juba viimased viisteist aastat sugugi rahul.» Ta pilku sügenes midagi eriti morni. «Ajaloo kulgu ei saa muuta, ole või tugev ja vapper kui Kalevipoeg. Mul on vilets iseloom. Tean oma nõrkusi, kuid ei suuda midagi ette võtta.»

«Ma ei tule lagedale läila kiitusega, vaid kinnitan seda, milles olen veedunud,» lausus Sandy. «Minu arvates oled sa erakordselt mehine.»

«Mehine?» kordas Heldur irooniliselt. «Oskan end küllaltki kriitiliselt vaadelda, kuid püüan sellest kramplikult hoiduda, sest alati hakkab mul siis häbi. Põrgulikult.»

«Vabanda, ma ei mõista?»

«Sinu kõrgkoolis käimise aeg erineb minu omast kardinaalselt.» Helduri ilme muutus meenutusesoojaks. «Oo, burši kunagine hiilgus... Kuidas mind haarasid keerukad rituaalid ja konvendi elu, püüdsin kõigest osa saada — mina, kes ma tol ajal olin noor, eluahne, suurte ambitsioonidega, sihikul pööraselt huvitav diplomaadi karjäär... Esmalt kuulusin rebaste fraktsiooni, mille põhikiri koosnes ainsast lausest: «Et rebastel hea oleks!» Loomulikult oli fraktsioone mitmeid — näiteks veini fraktsioon, kuhu astusid need, kes harjumuspärase üliõpilasjoogi õlle asemel tavatsesid veini pruukida.» Helduri häälede tekkis kerge iroonia. «Oma tänase vajaduseks kujunenud veiniarmastusega kuulusin kindlalt sinna... Jah, mul ei möödu selle mõnusa keelekasteta päevagi.» Ta jõi klaasi nauhtides tühjaks ja vaikis nii pikalt, oli mõtetega sedavõrd kaugel möödunud, et Sandy teda juba peaaegu kõnetama pidi — ent Heldur rebis end ise järsult tänasesse tagasi. «Millest ma rääkisnigi? Ah jaa, fraktsioonidest — ja oma nõrkustest. Iseloom oli mul juba tol ajal välja kujunenud, määratles mind kuuluma hoopis kummalise kõlaga fraktsiooni — nimelt uksepiida fraktsiooni. Jah, kuulsid õigesti. Sellesse arvati need, kes näiteks kohviõhtutel ustel seisisid ja üksnes pealt vaatasid, kui teised daamidega tantsisid. See oli nende noorte, arglike meeste kohta mõnusa nõökamisega antud nimetus, minu tarvis aga erakordselt tabav ja sügava, valusa alltekstiga. Mina, närune hing, olen kogu elu toetunud õlaga uksepiidale, niihästi otse kui ülekantud mõttes — alati püüdsin jääda kõrvaltvaataja rolli. Olen loodud kuuluma uksepiida fraktsiooni, sobin sinna ideaalselt. Kahjuks! Tahaksin minagi olla aktiivne, bravuurselt sekkuda, suurte tegude tegijatega võrdväärsena kaasa löua — aga alati taban end tagaplaanil seismas, õlg mõnusalt

vastu uksepiita. Kas loomupärasest argusest? Või nahahoidmise soovist?»

«Elu käsikivide vahele sattusid siiski,» märkis Sandy ja kahetses samas oma ütlemist, sest Heldurit pahandada või talle haiget teha ta ei tahtnud. «Vabanda, olin taktitu.»

«Ah, tühja... Ja üldse, aitab möödunud uitamisest,» otsustas ta kategooriliselt. «Tuleme kahe jalaga tänasesse. Igal hommikul lähen traktorijaama nagu sunnitööle. Põhjus? Minu ebaloogiline tegevus. Mul on psüühikas miski lootusetult paigast ära.»

«Naeruväärne,» arvas Sandy.

«Keevitan õmblused siledad ja tugevad, need ei rebene — ja ometi tahaksin, et nad põllul juba esimese kümne meetri järel puruks partsataksid, laiali laguneksid. Mõistad sa mu traagikat? Mina, kes ma südames ahastan oma isamaa kaotatud vabaduse pärast, raban töökojas nagu mõni tobe eesrindlane, loorbereid ihkav stahaanovlane. Arvad, et ma pole endal korduvalt põlastusega küsinud: mida sa ometi teed, hull inimene? Kelle kuradi heaks?»

«Tule sealt idiootsest traktorijaamast kohe ära, muidu lõpetad veel hullumajas,» soovitas Sandy. «Oled oma nõrgise vattjopiga nii sõbrunenud või, taevas hoidku, sedavõrd kokku kasvunud, et frakis ei oska sa end varsti enam ettegi kujutada... Tule ära!»

«Jah,» pomises Heldur, «peatsest teen sellega lõpu.»

«Tallinnas leiame sulle sobiva ameti, sinule väärilise. Ja peatähtis — sa astud oma kahe tugeva jalaga tõelisse ellu, eesmärgikindlasse ja huvitavasse. Jäta otsustavalt seljataha kogu see nõi Linnupette!»

«Traktorijaam? Seda jah. Aga Tallinna ma ei tule. Leian ehk alevi mingi enam-vähem normaalse tegevuse, vast kooperatiivis või... Orbutalt ma ei lahku.»

«Ma ei mõista, miks?»

Helduri silmadesse tekkis soe helk.

«Sa ju nägid teda, minu memmekest... Tema on ainus, kes mind tõeliselt armastab — ja mina teda. Ei, oma ema ma üksi ei jäta...»

Tüütu veiniuim peas ja vaid õige vähe leebunud halb ärevus hingest, hoidis Sandy hooletult roolist. Helduri keelitusest ööks Orbutale jääda keeldus ta endalegi ootamatu ebaviisakusega. Tundus, et Heldur solvus. Jah, tal on õigus pahane olla — pakkus heast südamest mõnusat peavarju ja keelas tal vindisena autot juhtida, sai vastuseks aga põlgliku, kategoorilise äraütlemise.

Sandy tõepoolest ei mõistnud, miks ta lahkus. Mõtted ja arusaamad elust liiguvad ju samal lainepikkusel, vastastikune lugupidamine on vaieldamatult kõrgtasemel. Mis segas? Kas ta lootis rohkem, kui sai? Aga Heldur ometi julgustas just senisel kombel jätkama, peab tema tegutsemist õigeks, ei osutanud ainsalegi võimalikule veale. Häiris ehk see, et Heldur avameelsusehoos end ülemäära paljastas? Jah, vägagi riivab tema uksepiidale toetumise mentaliteet. Vaja oli tugeva, aktiivse inimese toetust, õpetussõnu ja heakskiitu, mitte passiivse kõrvaltvaataja oma. Kuidagi ei saa nõustuda Helduri vankumatu otsusega jääda siia, elu ääremaale, tuima vegeteerimisse. Põhjendus on muidugi soe ja südamluk, eriti Helduril iseenda ees. Aga kõigel on mitu tahku, igal viimasel kui eluilmingul, ja visalt rõhub peale mõte, et Heldur püüab oma sügavalt emotsionaalse otsuse taha osavalt peita loomupärast kiretut hoiakut. Vabaneb ta sellest iial või jääbki ettevaatlikuks kõrvaltvaatajaks...?

Pea oli raskevõitu ja Sandy vihastas enda peale. Ikka mingid urgitsevad mõtted, mis enesetunde üksnes räbalamaks rebivad! Kükitaugu see uhke hoiakuga, arg Heldur Raag elu lõpuni siin jumalast mahajäetud paigas ja muudkui toetagu end vastu pihta, kuni ta sellega või õlgapidi kokku kasvab!

Autotuled olid valesti reguleeritud, ei näidanud hästi teed; vasakpoolne latern suunas valgusevihu tugevasti üles.

Õisest pimedusest kerkis esile teeviit, mis suunas otse ja paremale. Sandy vajutas pidurile, auto peatus.

Otse ees tukub Linnupette alev — pime, vaikne, nagu välja surnud. Ei ainsatki inimest tänavatel, kõik on pugenud ammu teki alla ja vaatavad unenägusid, häid ja halbu.

Sandy tundis kerget pahameelt ja põhjas siinsete suurt magamiseisu. Irvitas aga kohe oma rumalate mõtete üle ja leidis, et sellises uimases kolkas polegi ju kesköö paiku muud

peale hakata, eks nad seetõttu lasevadki kulmu looja. Hingaku issanda rahu, ei taha tema neist kedagi näha...

Tähendab, otse sõita pole mõtet. Aga kui järgida paremale osutavat viita, millele on kirjutatud KALEMAA? Enne sovhoosikeskust saab pöörata traktorijaama viivale tee, millest omakorda ära keerates on mõne aja pärast Sabata küla. Kodu...

Oleks pidanud kõhklemata sinna poole sõitma, sest isamaja on inimesele kõigis olukordades turvaline, kutsuv, sõbralik. Ta ei saanud aru, miks ta veel ikka paigal seisab. Tuleb tingimata Sabatale minna, katsuda öö kuidagi ära tukastada ja hommikul seni teeselda sügavat und, kuni Jull läinud on. Veeta mõnus, rahulik päev isa-ema seltsis — ja enne lahkuda, kui vennas töölt tagasi jõuab. Praeguses meeleolus ei talu Julli põhjalikke pärimisi hoopiski, kindel. Õigupoolest pole ka vähimatki isu sattuda ema küsimiste turmtule alla. Teda vähemki sundida? Ei sobi, ta pahandab. Poeg tuleb üle mitme aja külla, ja esmane nõue on, et temaga keegi ei kõneleks? Ema on aga jutukas, tüütult paljusõnaline, aina jahvatab ja jahvatab...

Sandy hammustas huult. Kuidas tohib emast nii halvustavalt mõelda, olla temast tüdinud juba enne kohtumist? Kui suure hingesoojaga suhtub Heldur oma emasse... Ometi võiks arvata, et kümme karmi laagriaastat hävitas viimsegi hellusekübeme. Ei, kaledaks ja külmaks on muutunud millegipärast tema ise — ei hooli ta enam kellestki, isegi oma emast mitte.

Kõrvetav häbi lõi näo kuumaks, käed roolil hakkasid väriseb, nagu ikka ärrituse puhul. Õige pisut küll, aga ääretult ebameeldivalt. Rahunemist pole mõtet oodata, see ei saabu niipea; pigem sõitu jätkata. Kuhu? Tagasi Tallinna?

Ka see sihtpunkt ei meelitanud sugugi, pealegi ei taha pikka maad pimedas sõita. Üksikud lumehelbed liuglesid autotulede valgusvihus. Hakkab sadama? Seda raskem on märgata jäätunud teelõike, end ohtu seada pole isu. Ja suurel maanteel võib mõni miilitsamees ta kas või igavusest peatada, veinilõhnad ära tabada — pärast pahandust kui palju.

Sandy oli kindel, et pöörab rooli paremale, vanematekodu poole. Aga ei, auto veeres mõnusalt urisedes otse edasi — nappi kilomeetri kaugusel puhkab öövagane Linnupette alev...

Nii eksimatult, nagu oleks ta siin alaline külaline, leidis Sandy kätte väikese kõrvaltänava ja vaid põgusalt tuttava maja. Õine visiit on ääretult ebaviisakas, tal oli juba ette piin

lik. Aga ega Tuuli päris korrektset käitumist ei ootagi, suhteliselt vabade kommetega nagu ta on. Mitte päris kombelõtv, kuid etiketti kindlasti ei nõua — sest miks ta näiteks siis, kui tal tuisusel talveööl sai tema aknale koputatud ja Rolandit üritatud, tuli uksele peaaegu paljana ega häbenenud ei oma nappi kehakatet, rõivasteta Rolandit ega segipaisatud voodit? Tõdruk istus rahumeeli laua äärde, pakkus kohvi — endal ainult süsimust froteerätt ümber keha keeratud. Sitikmust värv tõstis kaunilt esile õrnad ümarad õlad, ja rätt oli sedavõrd kitsas, et sihvakad jalad olid katmata peaaegu sinnamaani, kust nad algavad. Meel oli tookord lootusetult haige ja elu mõte näis olevat lõplikult kadunud, aga ometi jäid mitmed Tuuli kaetud ja katmata kehapiinad täpselt meelde. Need olid sedavõrd peibutavad, et kinnistusid hetkega ja meenusid praegu nagu tellimise peale.

Sandy väljus autost.

Tuuli aken oli pime. Kust võtta julgust koputada, sisselaskmist paluda?

Ta lähenes kõheldes. Läbi tihedate kardinate kumab nagu midagi punakat, vaevutabatavat — Tuuli on vist ärkvel?

Sandy tõstis käe tagasihoidlikuks koputamiseks, ent peatus. Viimaks pole ta üksi? Aknale prõmmimisest võib Tuulile tulla pahandusi, võõravõitu mehe õine visiit on paratamatult vaid üheselt tõlgendatav.

Sandy koputas siiski. Miks peaks tema kõiki maailma inimesi hoidma, nende hea nime eest hoolitsema? Kes tema hingerahu peale mõtleb? Kui Tuulil on külaline, võib ta ju rahumeeli näiteks Rolandit küsida... ei, see pole kuigi hiilgav ettekääne; tulla öö ajal vallalise neiu juurde otsima mingit meest on ilmselge näpuga näitamine, et... Ah, küll vajadusel kargab pähe ekstra-leidlik mõte!

Ta koputas veel kord, pisut tugevamini ja läks siis ümber majanurga, ukse juurde. Just praegu keerati võtit, link vajutati alla.

5

Tänavalaterna kaugel kuma valgustas hädiselt, aga ometi oli selgesti näha, et Tuuli oli öise aja kohta üllatavalt päevaselt riides, paks kampsun ülalt alla tihedalt kinni nõõbitud. Kindla peale üksinda...

«Tere õhtust, Tuuli.»

Tüdruk viivitas vastusega. Kas püüdis nime meenutada?
«Sandy...?» Selles ainsas sõnas oli siirast imetust ja seda võrd palju äratundmise soojust, et Sandy üle pika aja rõõmustas.

«Vabandan, tulen üsnagi sobimatul tunnil, aga...» Kuidas Tuulile seletada, et teda ei toonud siia üldse see põhjus, mida Tuuli ilmselt oletab? Kui ütled puhtast südamest otse välja, et tulid ausõna ainult juttu ajama, võib noor ilus naine üdin solvuda. Tõepoolest, eks öösel koputatakse aknale vaid kindla, kuuma, erutava, meelise gava sooviga... ja ta ise ju ka alles äsja mõtles pingsalt omapärasele sitikmustale froteeratile, ahvatlevatele paljastele õlgadele, sihvakatele säärtel ja...

«Tulge sisse,» kutsus Tuuli. «Ma ei osanud külalist oodata, teid muidugi kõige vähem.»

Tuuli laskis Sandy endast mööda, lukustas ukse. Väikest koridori valgustas vaevu hingitsev alasti elektripirn, mis jagas vaid sedavõrd valgust, et Tuuli pesakese uks näha oleks. Sandy sisenes, Tuuli järgnes talle.

Sandy oli siin käinud vaid korra, aga kõik tundus üllatavalt omane: ruumi hämar, punakas valgustus, lai magamisala sügavas nišis, diivan tugitoolidega ja lauake — eriti aga lõhn, mis tollest esimesest korrast hästi meeles oli ja nüüd tuttavlikult endast märku andis. Nõrga kohviaroomiga segunes puhuse hõng, värske metsaõhu hingus. Kas hoidis Tuuli vaipa, voodikatet, kardinaid hästi kaua õues ja muutis oma toakese sel kombel nii nauditavaks?

Tuuli palus Sandy mantel seljast võtta, end koduselt tunda. Ta sirutas käe lüliti suunas, aga Sandy keelas.

«Palun, hämarus on mulle hetkel parim, mida soovida julgen... Olen pikast sõidust pisut väsinud, silmad vajavad puhkust.»

«Kena, kui teile niiviisi meeldib,» nõustus Tuuli tagasihoidlikult. «Pakun tassi kohvi.»

«Ei, ärge jätke mind üksinda! Ma ei taha, et kaote tükki ajaks kööki...»

Tuuli naeratas kelmikalt.

«Ma lausa nagu ootasin teid, sest alles tund aega tagasi tegin termosesse kohvi valmis.»

«Olete imetlusväärne, täna.» Sandy istus tugitooli ja jälgis naise nõtket liikumist. Noor, kaunis, kärmas... Millal ta kohmakavõitu kampsuni jõudis seljast võtta? Ta näis viimatisel veelgi saledam oma pruunis, liibuvast lihtsas kleidis, mille nõu

litavas kaeluses ilutses paari kahvatu rohelise lilleõiega õhuke hele rätt.

«Tulite kaugelt, viimaks on kõht tühi? Ma ei ütle, et mul midagi eriti head oleks pakkuda, aga üht-teist suupärast leian ehk siiski. Tohib?»

«Taeva pärast, Tuuli! Täna, mulle piisab kohvist. Ma tõepoolest ei talu mõtetki, et minu juurest või kaheks minutiks lahkute.»

Tuuli naeratas, valas kohvi, istus diivanile. Põrandalambi pehme kuma muutis ta näo meeldivalt päikesesoojaks, jume-laks. Nagu tellimise peale kõlas raadiost unistav, meloodiline viis.

Tuuli pakkus suhkrut ja jäi Sandyle murelikult otsa vaatama.

«Mis on juhtunud?»

Taevast halasta, mõtles Sandy, ma näen, tõesti lõpmata hale ja rudjutud välja, sest kõik pärivad alatasa, mis lahti on. Ometi tundis ta end üle hulga aja meeldivalt rahulikuna, see pida-nuks ju väliseltki märgata olema?

«Andke andeks,» kiirustas Tuuli vabandama, «ma ei tahtnud pealetükkiv olla. Te ei pea mulle vastama, kui ei soovi. Ainult et tabasin teie silmades rahulolematuse, ekslemise, suure muregi.»

«Tean, millest teil see tunnetus,» sõnas Sandy jahedalt. «Meie viimasel kohtumisel, täpsemini — ainsal, kui kunagi hommikupoole ööd siia peaaegu vägisi sisse tungisin, olin väga endast väljas. Ääretult. Eks tänane sündsusetult hiline külas-käik assotsieerus toonasega, ja nüüd olen teie silmis alatiseks viimane hädavares, õnnetuse ilmalik kehastus.»

«Kurb, et ma teid pahandasin.» Tuuli haaras Sandy käe oma õrnade, pikkade sõrmede vahele, surus seda põgusa viivu. «Olen piisavalt elu näinud, et teada, kui kergesti võib teiesugu-sele inimesele haiget teha, ja mulle tundub, et keegi ongi teile jälle...» Tuuli vaikis ebaledes ja oli oma kohmetuses seda-võrd siiras ja võluv, et Sandy tahtmatult naeratas.

«Pahandamisest pole juttugi. Sõbrad ei pea pidevalt sõnu valima, teravatest teemadest mööda hiilima, kriipivaid küsi-musi vältima. Aga sõber tahaksin ma teile tõesti olla, Tuuli. Kogu südamest.»

«Oi, tore! Pikki aastaid igatsen inimese järele, keda võiksin sõbraks pidada — ei leia, tee mis tahad. Selleasemel pakutakse end küll muinasjutuprintsiks, armukeseks, koguni seaduslikuks

kaasaks. Vahel on elu aga ääretult raske ja kahetsen siis alati, et mul sõpra pole. Täna, Sandy! Te lubate, ma toon selle kauni kingituse kinnitamiseks piisakese head konjakit?» Tuuli tõusis vastust ootamata, libistas kätega üle puusade, et istumiseiga veidi üles kerkinud kleiti kombekalt allapoole siluda ja ruttas kapi juurde. Sandy imetles ta sihvakaid sääri ja helemaid kõrgekontsalisi kingi, mis Tuuli liikumise eriti ahvatlaks muutsid. Millal ta need jõudis jalga panna? Või istus hilisel tunnil raadio juures igaks juhuks täies lahinguvarus tuses?

Sandyl oli piinlik oma inetute mõtete pärast. Kui Tuuli lauaäärde tagasi tuli, tõusis ta ja võttis konjakipudeli oma kätte. Valas ise, et mingi konkreetse tegevusega seotud olla, ja pealegi oli tal oma olematule lastetoale vaatamata käitumisreegleist mõningane ettekujutus — mingil juhul ei tohi lubada daamil alkoholi valada.

«Sõpruse terviseks,» sõnas ta tõsisena, pidulikult.

«Jäägu see kestma üle aegade,» soovis Tuuli rõõmsalt.

Löödi kokku, joodi põhjani ja kumbki istus oma endisele kohale. Kohv oli kuum, parajalt kange, sobis konjakiga. Tekkis heaolutunne, ja Sandy ei sõandanud mõistatada, jätkub seda vaid mõneks viivuks või mõjus siinne õdusus sedavõrd hästi, et kõik halb taganeb hoopiski.

Sandy vaatas ringi ja nägi, et tuba säras puhtusest. Iga esetundus olevat täpselt õiges paigas, nagu oleks perenaine neid oma vilunud käega just äsja nii seadnud.

«Tuuli, mulle näib, et ootasite kedagi?»

«Nüüd, öösel? Arvate minust üllatavalt hästi...» Tuuli valatus muiges oli kübeke irooniat.

«Ei, ega ma... ma ei arva midagi niisugust, et... Tuuli, me ju oleme sõbrad? Tubli. Küsisin, kuna taban ümberringi hoolika ettevalmistuse jälgi.»

«Jah? Keeruline vastata. Kui tunnistan, et tõepoolest ootas, hakkab teil minust hale — arvate, et mind jäeti istuma, oodatav leidis kusagil huvitavama tegevuse. Ütlen ma aga, et tegin just nimelt täna oma elamise veidi korralikumaks selgest naiselikust puhtusearmastusest, siis arvate, et tavaliselt valitseb mul kodus pöörane segadus... Lubage, heietan seda mõtet veidi edasi. Kumb teie oletustest mulle vastuvõetavam on? Ei kumbki. Võin käsi südamele öelda, et ma kunagi asjatult ootama ei pea. Kui kellelegi loa annan, siis üheksakümne üheksal juhul sajast on kutsutü minuti pealt kohal.»

«Usun, Tuuli. Ja see üks, kes ehk kogemata ei tule, jääb saabumata vaid seetõttu, et jäi karvupidi auto alla või sai eesootavatele rõõmudele mõeldes enneaegselt infarkti.»

«Täpselt kümnesse tabatud. Muide, mina teie asemel valaksin klaasid uuesti täis,» soovitas Tuuli. «Te ilmselt murrate tasapisi pead, miks ma nii hilisel ajal veel ei maganud ja kohvigi käepärast võtta oli? Olen sel nädalal õhtupoolikuti tööl, lõpetame argipäevadel kell üks öösel. Nii et tulite minu aruamist mööda täiesti sobival ja suhteliselt varaselgi tunnil, jõudsin koju mitte just kaua enne teid.»

Sandy valas konjakit, ulatas Tuulile klaasi.

«Töö restoranis on veel ikka meeltmööda?» küsis ta peamiselt seepärast, et midagi öelda.

«Veel ikka?» kordas Tuuli imestunult. «Miks te arvate, et peaksin oma ametist tüdima?»

«Ega ma arvagi, ainult et pidev öine ülevälolek võib ju ajapikku väsitada...»

Tuuli kleit oli kerkinud üsnagi kõrgele, aga ta vist ei märkanud seda. Ta heitis jala väljakutsuvalt üle põlve, nii et kleidiserv veelgi taganes, naeratas kibedalt.

«Ahah, näen teie arvates nii lõpmata vilets ja vana ja väsinud välja, et äratan lausa kaastunnet?» Tuuli jõi klaasi hoogsalt tühjaks ja pani selle väikese järsu kõlksatusega lauale. Ei rüübanud kohvigi peale, tõmbas vaid sügavalt hinge.

Ka Sandy jõi, aga napilt pool klaasi. Esimene, põhjanijoodu, mõjus varasema veiniga segi üllatavalt tugevasti ja ta ei tahtnud liiga vinti jääda. Kuigi, mis salata, purjusolek on õndsus — kaovad kahtlused, hingepiin, mustad mõtted keerduvad roosakateks. Eks Tuulil ole kah miskit sakilist hingel, ei oleks ta selgest heameelest praegu nii ägedalt klaasi kummutanud. Mis muresid küll sellisel kenakesel siristajal olla võib?

«Tean hästi, kahjuks vägagi hästi,» lausus Tuuli ootamatu ägedusega, «et veel paar-kolm aastat, kõige rohkem viis, ja mul on aeg senisega lõplikult hüvasti jätta. Sandy, ma... sõbrad võivad ju omavahel sina öelda, jah?»

«Mitte et võivad, vaid peavad.» Sandy kiirustas klaase täitma.

«Ma ei talu sinasõpruse joomist,» vabandas Tuuli. «Näen seda õhtust õhtusse, joomalaua taga vennastutakse eriti põhjalikult. Te ei pahanda?»

«Loomulikult mitte.» Sandy tõusis, ulatas galantselt klaasi, võttis enda oma. «Oleme sinuga sõbrad, Tuuli.»

Tuuli sirutas Sandyle käe, et mees teda tõusta aitaks. Ta seisis pisut ebakindlalt, sai aga kohe tasakaalu kätte.

«Oleme alati head sõbrad, Sandy... väga head sõbrad, eks?»

«Jah, Tuuli.»

Klaasid löödi pidulikult kokku.

«Põhjani, muidu ei loel!»

«Põhjani, muidu viimaks tõesti ei loe...»

Nüüd pani ka Sandy oma tilgatumaks joodud klaasi paraja kõlksatusega lauale ja tabas Tuuli rõõmsalt üllatunud, heaks kiitva pilgu.

«Elu pole rappa keeranud mitte üksnes sinul, Sandy, vaid ka mina olen omadega kraavi lendamas,» tunnistas ta avameelselt. «Aastad aina lähevad — ei, nüüd juba lausa tormavad. Mis minust saab? Masendunud vanapiiga, kellele ilmub näkku aina uusi kortsuke, järjest sügavamaid vagusid, kõnelemaks öisest elust, kõrtsi ettekandja ameti juurde nagu paratamatult kuuluvatest räpasevõitu seiklustest...»

«Ei-ei, sul pole õigust asjadele sel kombel vaadata. Oled kaunis naine, sul tarvitseb vaid valida. Kui ainult soovid, leiad endale suurepärase mehe ja saad kindlasti väga õnnelikuks.»

«Õnnelikuks...?» Tuuli vaatas talle suurte silmadega otsa. Kohendas hajameelselt oma tihedaid, ronkmusti juukseid ja avas paar ülemist kleidinööpi, nagu hakanuks tal kuum.

«Jah,» kinnitas Sandy veendunult, «sul on ees palju ilusat.»

«Arvad sa tõesti...?» Tuuli hää lüüa ja ta polnud vist päris kindel, kas valdab teda nüüd kohe trööstitu kurbus või muutub ta Sandy sõnade mõjul ülemeelikuks.

«Oled ju alles noor,» jätkas Sandy.

«Viiekümne mellest muidugi,» nõustus Tuuli irooniliselt. «Aga kolmekümne arvates?»

«Mina olen kolmekümne, ja ütlesin oma ausa otsuse. Oled noor, väga kaunis, erakordselt ahvatlev.»

«Aastate poolest olen jah veel õige noor, näen aga hulga vanem välja kui pass kinnitab. See vahe hakkab edaspidi suurenema aina kiiremini, aina hävitavamalt. Mõne lähema aasta pärast arvad sinagi, et oleme ühecalised, tegelikult aga...»

Sandy ei osanud midagi öelda — talle näis, et Tuulil on elu aastaid temaga tõesti peaaegu et võrdselt.

«Tule istu minu juurde,» palus Tuuli, kudrutas oma erilist melodilist naeru. «Joome, ma tahan täna hästi rõõmus olla... Minu sõber Sandy ütles just praegu, et olen noor ja kaunis...»

mida veel? Ah jaa, erakordselt ahvatlev.» Ta nõjatus diivani seljatoe pehmetele patjadele, kallutas pea kuklasse, nii et õrn, sõnjas lõuaalune ja veetlev kael näisid lausa ootavat hellitust, suudlust. «Tule,» kutsus ta sosinal, «sa ju tahad minu lähedal olla, jah...?»

Sandy istus Tuuli kõrvale, otsemaid kandus temasse naise erutav soojus. Vaevumärgatav aroom, mida oli tunda alles nüüd, tõi endaga kaasa midagi tuttavlikku, mitte eriti ammu kogutut.

Stockholm. Krista. Unustamatu kiremõll.

Tuuli uuris Sandyt kerge hämmeldusega.

«Oled sa endale kellegi kindla leidnud?» päris ta asjalikult. «Või koguni uuesti abiellunud?»

«Ei seda ega teist. Vabanda, nendel teemadel ma kõnelda ei tahaks.»

«Jah, muidugi mitte. Ma ainult... Sõber peab ju teadma, kas või aimamisi.»

See oli öeldud nii võluvalt, et Sandy võttis Tuuli käe ja suudles seda.

«Oled armas,» kinnitas ta. «Ja meelisegavalt võluv.»

Tuuli oli rahul, naeris.

«Miks meil klaasides jälle midagi pole? Kes küll meie konkursi kogu aeg ära limpsib? Mul on meeltu janu, mõistad? Vala.»

Sandy täitis Tuuli soovi, ehkki talle nii tempokas joomine vastu hakkas, tekitas kahtlase iiveldustunde. Neetud, ta ei teegi enam muud kui viga vea otsa. Mis pagan teda täna öösel siia ajas? Millega see lõpeb? Ei olnud sugugi kindel, et ta Tuuli võimalike soovidega kaasa suudab minna — aga kus selle masenduse ja häbi ots, kui selgub, et Sandy Kärp on omadega lõplikult läbi, ei kõlba enam mehe nime kandma. Stockholmis oli ta mees, ja kuidas veel, aga kulutas end seal vist mõne tunniga pankrotti — äsja viivuks pead tõstnud ihast polnud enam jälgegi. Peaks otsekohe lahkuma, enne kui hilja, mõtles ta, aga alchhaal kinnitas, et õige aeg ongi juba mööda lastud.

Tuuli nõudis vindise visadusega, et Sandy temaga kokku lööks ja jälle põhjani jook. Hea küll, seda ta muidugi suutis, ehkki vastumeelselt — aga rohkemat...?

Tuuli pani pea Sandy õlale, sulges silmad, ümises raadiost kostvale laulule kaasa.

«Kas minu sõber ei võiks mul ümbert kinni võtta,» sosistas ta, «tuba tundub kummaliselt jahe...»

Sandy embas teda tagasihoidlikult. Tuuli nautis seda viivu, vaatas vilksamisi niši suunas, kus väga lai magamisase ei olnud veel ööks valmis seatud — ja tõusis aeglaselt. Ta kõndis oma kõrgetel kontsadel paar ebakindlat sammu, lükkas siis kingad bravuurselt jalast, tõmbas nagu möödaminnes magamisdiivanilt heleda, suurelillelise siidkatte ja laskis selle libi seda madalale tumbale. Nüüd läks ta raadio juurde ja keeras muusika valjemaks.

«Tantsi minuga,» kutsus ta. «Hoia õige tugevasti, mul on peaga midagi imelikku... käib ringi-ringi-ringi...» Tuuli vaarus pisut, Sandy ruttas teda toetama. «Või on see sinust?»

Tuuli liikus rütmiliselt, sundis Sandyt tantsima, naeris mõtetult ja valjusti, ehkki kumbki neist polnud naljatanud — ja jäi siis äkki liikumatult seisma, pilk naelutatud voodile.

«Miks tulid sina, aga mitte Roland...?» sosistas ta. Oli tunda, et ahastus pole kaugel.

Sandy viis Tuuli tagasi laua juurde, aitas mugavalt istuma.

«Roland...?» Tuuli hääles oli meeleheide. «Ta ei tule enam kunagi, ma tean... aga ometi ootan, väga... jään alati ootama...» Tuuli kattis näo kätega.

Sandy oli temast kahju, kuid teise kurbust leevendada ta ei osanud.

Tuuli viskus kummuli diivanile, mattis pea patjadesse.

Õige tasa tõmbas Sandy endale mantli selga, astus poolvargsi eeskotta, uks sulgus ta seljataga vaikse klõpsatusega. Ta ei leidnud lüliti, kobas mäletamist mööda käsikaudu edasi. Välisukse võti keeras raskelt, lukk krääksus inetult.

Elu on ülekohtune, toores ja julm, mõtles Sandy ja sammus noruspäi auto juurde. Miks pole saatusel nii kauni ja hea tüdruku vastu halastust? Mida meeldivat on siis temasugusel oodata, kui isegi Tuuli-taoline puhas hing on jäärakust alla tõugatud...?

Sandy istus autosse, käivitas. Talle ei tulnud pähegi, et oli joodud konjakist vintis ning et rool on tema jaoks tabu.

Miks pole inimestele antud õnne ega hingerahu, küsis ta endalt üha uuesti. Miks elab temagi nagu viimane heidik — ei kodu, ei naist, ei hingesoojust...?

Sul on aated. Pühad ideaalid. Missioon.

Kes neid sõnu kusagilt õige kaugelt sosistas...?

Aated?

Jah, õnneks. Aga tahan juba täna inimese kombel elada, õnnelik olla, sõltumatu ja vaba oma põlisel maal. Ei, mitte

mina üksinda, vaid meie kõik, kes me imelühikeseks viivuks oleme tulnud siia viletsusteorgu, mida nimetatakse eluks. Me ju ei jaksa lõputult oodata, kulume ja vananeme, kustume...

Ta sõitis aeglaselt, jõudis paari hädise tulukesega varustatud peatänavale. See lõppes imelikult kiiresti, jälle polnud midagi peale sügavmusta öö. Maailm tundus eksisteerivat ainult autotulede valgusvihus — kõik muu oli mattunud lootusetusse pimedusse, kadunud olematusse, ja nii oligi hea. Põrgusse kogu kupatus!

Aga kohe kostis nõudlik, visa, julgustav hää: sinu aated... ideaalid... missioon!

6

Ilmad olid märtsi teise poole kohta ülearu hallid, pimedad ja sombused, ainult et lõunatuul tõi sooja kaasa ja lumi sulas silmnähtavalt. Asi seegi, vähemalt sammuke kevade suunas.

Täna oli kogu maailm mähkunud eriti tihedasse, ühtlasse uduvaipa ja vasikalaut tavalisest veelgi hämaram. Aknad on väikesed, osa neist katki ja näruste põhukottidega kinni topitud — korralikku valgust pole siin vist keset suvegi.

Mari-Eltsu silmad olid napi valgusega ammu leppinud ja igapäevane töö sedavõrd harjumuslik, et võinuks toimetada või käsikaudu. Järg oli praegu sealmaal, et jäi veel vahekaik puhastada ja latritesse allapanu kühveldada. Selg tegi haiget, olad ja käed kippusid väsima — aga ometi tuli võtta lai õhuke esiservaga kühvel ja hakata kärmesti õnnikut kokku lökkama. Kroops ja kroops, kroops ja kroops...

Varsti pani Mari-Elts kühvli jämeda vahetala najale ja läks uksele. Ei paistnud kümne sammu kauguselegi, kõik ümber ringi oli vatiselt valkjashall ja liikumatu. Miks isa ikka veel ei tule? Ta teab, et abi on kibedasti vaja. Või unustas Kustas talle helistada? Ei, Kustas ei jäta kunagi midagi tegemata kui lubanud on.

Mari-Elts teadis hästi, et laudauksel seismine isa kiiremini kohale ei too, aga kuidagi ei saanud rahu, keegi nagu sundis toimetamise aeg-ajalt sinnapaika jätma ja vaatama minema, ehk on teda ometi juba näha. Loomadele on ruttu abi vaja!

Mari-Elts sulges ukse ja läks piki vahekaiku korraks vaski juurde. Kaks päris nõrgukest, kelle kustumist ta väga oli kartnud, said tublisti jõudu juurde, kui ta neile mune söö-

tis. Praegu vaatasid nad mõlemad armsal niiskel pilgul ootavalt vastu, kas tal ehk jälle midagi söödavat kaasas pole.

Ta silitas loomakesi, kõneles nendega vaikselt, andis sõrmilutsida. Astus siis edasi, nende nelja juurde, kes talle nädal tagasi toodi. Nad olid esialgu tragid, küllap vajalikul hulgal ternespiima joonud ja eluvaimule sel kombel tubli hoo sisse saanud. Täna varahommikul aga ootas ebameeldiv üllatus. Senine elulust oli jäljetult kadunud, vasikad päris võõrast moodi — harjumatult vagased ja loiud, seisavad selg kühmus. Ninake on külm ja märg nagu tervetel loomadel, aga ometi on miski ohtlikult korrast ära. Puhastamise ja jootmise ajal puksisid nad hoopis isesugusel, pahuralt hädisel moel, koguni nagu abi otsides. Silmad on tuhmid, saba märg. Kas nad üldse jäävad elama?

Mari-Elts silitas korraks haigeid loomakesi, heitis taas ootusevaevas pilgu ukse poole, ohkas ja võttis uuesti kühvli.

Kroops, kroops, kroops... Raske ja tüütu töö, saaks ometi kord valmis!

Mõne aja pärast toetus ta väsinuna lähima latri vaheseina vastu ja silmitses vastikustundega oma sõnnikusi, inetuid suuri kummisaapaid, määrdunud mustjashalli lohakat töökitlit, punetavaid käsi. Sõrmed olid külmast kohmetunud, nahk käeseljal kare, korpas, paarist kohast lõhenenud.

Olen see ikka tõepoolest mina, küsis ta endalt — ja kaugeltki mitte esimest korda. Peaks vastama jaatavalt, kõigele vaatamata. Aga kunagisest Mari-Eltsust pole ju enam muud järgi kui tühipaljas eesnimi. Ei võimalust uhkeldada ilusate, hinnaliste rõivastega, ei imetlevaid pilke ümberringi... nägusad kõrgekontsalised kingad, milledega ta nii meelsasti alati kõndis, seisavad unustatuina kapipõhjas.

Sellest alates, kui Korneli nime asemele tuli Loka, muutus kõik tundmatuseni. Väliselt mitte otsekohe, traktorijaamas oli pealispindset heaolu võimalik vähemalt teeselda. Tegelikult tõi perekonnanime vahetus kaasa lõputu murelaviini, pideva valetamise vajaduse, katkematu hirmudeahela. Kas Mari-Elts Loka peab üksnes allamäge libisema? Näib nii, elu muutus aina raskemaks. Ja lootusetumaks.

Mitte et lõssiämbrite tassimine ja vahekäigu tühjaks rookimine oleks liiga ränk. Ülejõu käib näljaste loomade kurb pilk, vaevab lakkamatu mure haigestuma kippuvate vasikate pärast. Igal hommikul lauta tulles on esimene asi vaadata, kas nad ikka suudavad end jalgele ajada, ja kas nad kõik üldse elus on.

Juba mitmel korral on ta pidanud surma kui paratamatusega leppima. Väikese looma kehake on veel veidi soe, eluvaim aga lõplikult lahkunud. Valus, kurb...

Kuidas isa kohe päris alguses ütleski? Sa pole harjunud. Harjunud? Kindel on, et vasikate hukkumisega ei saa mitte kunagi leppida. Ja et alati jääb ta süüdistama ennast, vähe-aid kogemusi ja võib-olla hooletustki. Iga õnnetuse puhul tahaks laudast põgeneda, joosta kordagi peatumata aina edasi, nii kaugele kui vähegi võimalik — ja enam mitte kunagi tagasi pöörduda. Aga juba on väikesed loomahakatised talle sedavõrd hinge läinud, et pakkumine ei aita — nad tulevad oma hädade, tõhjate kõhtude ja kurbade silmadega talle kõikjale kaasa ja vaatavad etteheitvalt otsa: kuidas sa raatsisid meid maha jätta? Kuidas sa tohtisid...?

Kustas ilmselt taipas, et tal on raske. Uuris sageli, kas töö vasikalaudas viimaks liiga ei tee, tervisele ei hakka.

Tema ei kurtnud muu kui meeletu söödanappuse üle ja et viletsa toidu tõttu on vasikate seisund ohtlikult nigel. Ja et nende surm vapustab teda iga kord hingepõhjani. Aga et töö ülejõu oleks? Ei, hoopiski mitte.

Ta oskas seda nii siiralt öelda, et Kustas uskuma jäi, sõbralikult naeratas ja tema tublidust kiitis. Oleks pidanud kiitma eeskujulikku petmisoskust, mõtles Mari-Elts kibedalt. Luisab ta tõepoolest paremini kui keegi teine. Valedest ta ju viimased paar aastat elabki, suurtest ja väikestest. Suurest varest ei pääse ta enam eluilmaski. Aga miks väikestega alata lagedate tulla, päris uutega? Miks ei ütle ta Kustasele ausalt, et on rüpasest tööst hingepõhjani tülpinud, et laudalehk hakkab ikka veel tugevasti vastu ja et jõud kipub teinekord tõepoolest napiks jääma? Varjab ta selleks, et oma inetut, kõige suuremat valet iseenese ees kuidagivisi hüvitada? Eks muidugi. Pealegi näeb ta liigagi selgesti, kui rängalt vaevab Kustast kogu kolhoosi madalseis, ja tal on mehest kahju. Jah, las ta parem usub, et kõik on korras...

Ja ometi ei suutnud Mari-Elts mõnel eriti mustal päeval ära imestada, et ta seda tüütut, harjumatut tööd üldse teha hakkab. Aga näe, teeb! Juba varsti kuu aega, pühapäevigi pole saanud — hommikuti kaheksast peale neli-viis tundi või natuke rohkem, öhtul kuuest umbes teist sama palju. Ringiratast, aina üks ja seesama...

Kustas tõuseb õige vara ja teeb koldesse marulise tule, sel-ge vaatamata on röske ja kõlekülm, juba ainuüksi soojast voo-

dist välja tulemine on omaette kanglastegu. Petroolilamp annab kitsilt valgust, aga kui tahti veidigi kõrgemale keerata, hakkab laialt suitsema, tahmab mis koe. Jahedad rõivad selga, tass kuuma kohvi — ja juba on viimane aeg äratada Marike, poolvägisi sööta, virisema kippuv laps riidesse toppida, paksu villase suurräti sisse mähkida ja naabrimemme juurde viia.

Laudas on esimeseks tööks tuli põlema süstitada, veepada soojenema panna. Vasikatele tohib joota ainult sooja piima või lõssi, see on kõigutamatu seadus.

Mari-Elts vangutas nukralt pead. Piima...? Kust see unistus oskas välja hüpata? Piima saavad lühikest aega ainult üsna tillukesed. Ülejäänutele lõss, ja sedagi ei jätku, muudkui pane veega pooleks — aga väikesed sõbralikud loomad olgu tugevad ja terved, kasvagu kiiresti, saagu uhketeks kõrgtoodanguga lehmadeks...

Vasikas, kelle latri najale Mari-Elts toetus, vaatas juba tükike aega uudishimulikult üleõla. Ootab hellitamist... Ta läks ütles paar sõbralikku sõna, sügas tal lagipead, patsutas turjale. Loomake surus end ta vastu... usaldavalt, armsalt.

Mari-Eltsu südamesse tulvas soojus. Olgu töö pealegi eba-meeldiv ja raskegi, aga sellel on väiendamatu oma toredad hetked. Ja ega kõik, mis vasikate hooldamisega seotud, suurt jõukulu nõua. Näiteks hommikune sõimede puhastamine. Kerge muidugi, muigas Mari-Elts mõrult. Kui õhtul sinna pea midagi panna pole, mida sa hing siis hommikul puhastad või mis raskust sel mitte millelgi olema peaks?

Aga tore on tulla ämbriga, igale vasikale jahupeotäis ette anda. Kahjuks üksainus, sest «Sotsialismi Võidus» valitseb halastamatu vaesus. Kevadeni tuleb ülinappide varudega välja pigistada. Millal kena suvine aeg oma halja rohuga ometi kord kätte jõuab? Praegu tundub, et mitte kunagi. Elu jääbki udusombuseks, halliks, inetuks, rämpaseks. Lausa nälja piiril vaakumiseks...

Ta kiirustas veel kord uksele, aga väljas ei liikunud ikka ainsatki hingelist. Kas isa viimaks ei tulegi?

Mari-Elts tundis, et seistes on pisut jahe hakanud ja jätkas kärmesti vahekäigu puhastamist. Saaks see tüütu töö tehtud!

Kõige meeldivam on vasikate jootmine. Aegaviitev, seda jah. Ja ämbrite tassimine on raskevõitu, aga hing on sel ajal alati imeliselt hell. Peab vaid hoolitsema, et jook tõesti parajalt soe

saaks ja et õige väikesed ei jook suutäit rohkem, kui kolm liitrit.

Oh... tingimata oleks vaja heina anda. Üsna tillukestele vähehaaval, nemadki hakkavad õige pea tasakesi näksima. Suuremad peaksid saama isu järgi. Taevast hoidku, isu järgi...? Ei jätkunud heina piimakarjalegi, vasikalauta raatati seda jagada vähem kui kasinalt; mitte pahatahtlikkusest või kurjusest, nagu talle esimestel päevadel tundus, vaid... jah, ääretu vaesus on majas. Nälg.

7

Mari-Elts sirutas selga ja märkas, et keegi seisis vasikate juures, just nende haiglaste lähedal.

Isa! Millal ta tuli? Ja kuidas oskas nii tasa liikuda, et kuulda ei olnud?

Mari-Elts jättis kühvli sinnapaika ja ruttas oma suurte kummikutega paratamatult lohinast astudes isa juurde.

«Kui hea, et aega leidsid... tere!»

«Tere, Mari-Elts.» Isa polnud teda kunagi kätkpidi teretanud, täna tegi ta seda esmakordselt. Soojalt, koguni lugupidavalt.

«Kuidas emaga on?»

«Ei oska öelda. Räägib küll, et pole väga vigagi, aga rohud kummuti pealt aina kahanevad.»

«Ma pole teda hulk aega näinud, varsti juba terve kuu...»

«Jah, eks Marikese sünnipäeval oli viimane kord. Ta igatseb lapse järele hullupööra, ei lähe päevagi, kui temast ei räägiks. Täna kippus vägisi kaasa, aga kus seda tohib... Krusas juhi kõrval raputab liialt, ja külma ei tohi ta ju ka saada.»

«Ütle, et ma tulen esimesel võimalusel,» palus Mari-Elts, ainult et täpselt aega veel ei tea, oleneb millal asendaja vaba päeva annab.»

«Ema on õige mitu korda nõudnud, et ma Marikese siit mõneks ajaks päriselt ära viin, tema tahaks ise last hoida. Mida sina sellest arvad?»

«Marikesele oleks see küll hulga parem kui praegune väntutamine, ja mul jääb tema jaoks vähe aega. Ainult et see läiks emale üle jõu.»

«Õige muidugi. Aastase lapse järele valvamine ei ole raskelt

südamehaigele inimesele kuigi sobilik,» nõustus Ludvig. Ta silmitses vasikaid. «Siin need sinu murelapsed siis on...»

«Jah. Kuidas sa nad ilma juhatamata oskaid leida?»

«Paikene, mina tunnen loomi paremini kui inimesi...» Ta kummardus vasikaid uurima, pomises õige vaikselt sõnu, mida inimkeeles vist polegi. Viimaks ajas ta end sirgu. «Kaua nad sul siin laudas on?»

«Umbes nädal.»

«Ja-jah, sel ajal hädad just kipuvadki tulema — ikka kuundenal-seitsmendal päeval pärast ema juurest äratoomist. Neil on äge kõhulahtisus, muud ei oska ma küll välja lugeda. Hullem, kui nad siia ületoomisega juhtusid külma saama, kopsupõletik on väikestel varmas tulema.»

«Eialgu ei märganud ma küll midagi...»

«Oled sa ikka küllalt hoolas oma ametis? Ma mõtlen, kas joodad parajalt sooja? Ja peaasi, mõtle nüüd hästi täpselt tagasi — ega sa neile viimaks tilgastanud või koguni haput joogipoolist pole nina ette torganud? Seda ei tohi mingil juhul, see oleks kuritegu. Nad on väikesed ja rumalad, usaldavad...»

«Isa, ma ju tahan kogu hingest, et nendega kõik hästi oleks! Sa kohe algul hoiatasid ja õpetasid, mul on kõik täpselt mees. Kus rohi on? Tõid?»

«Kuidas siis...» Ludvig kohmitses oma paksu talvemantli sügavates taskutes, otsis lagedale rusikasuuruse nutsaku ja väikese karbi. «Tabletid kõhuhäirete vastu, peaksid üsna ruttu abi andma,» seletas ta, ise samal ajal pruuni paberist kotti lahti nokitsedes. «Aga see, näe, on tammekoore pulber, seda pean kõige etemaks. Sellest tuleb teha teed, mõjub kindla peale hästi.»

«Aitäh, aga... seda on ju kole vähe?»

«Tänaseks-homseks jätkub,» rahustas Ludvig. «Mul kliinikus rohkem valmis pulbrit ei olnud ja apteegist otsima ei tasunud minna, sealt leiab seda haruharva. Tammekoort varusin sügisel ise paraja hulga, see on ütlemlata hea rohi avitama... Küll ma peeneks jahvatan, saadan ära mõne juhusliku masinaga. Või tulen ise uuesti, kui vähegi mahti on.»

«Tule jah, tingimata! Aitäh... Kuidas ma küll sinu abita hakkama saaksin?»

«Tohoh? Minu meelest oled sa küsimistega üsnagi tagasihoidlik olnud, ja mul on selle üle hea meel. Tähendab, tuled ise kenasti foime.»

«Ei, isa. Suures laudas on brigadiriks kuldaväärne inimene,

Hilda on ta nimi — hea ja lahke, seletas mulle kõik ära, kohe peensusteni. Aga asjad ei lähe hästi, ka tema abiga mitte, sest loitu on meil kole vähe ja loomad jäävad järjest nõrgemaks... Sa tead, rääkisin sulle.»

«Jah, loomapidamises rikub toidupuudus kõik ära. Aga mis parata, elu juba hulk aastaid sihuke arusaamatult niru kiratsemine. Ei mina usu, et üle Eestimaa neid lautu palju leiab, kus loomad isu järgi süüa saavad. Aeg on kuri, ollakse oma ootustes ja lootustes pettunud, elu ära lõhutud — keegi ei taha õigel kombel tööd teha... Ja loomad, vaesekesed, kannatavad kõige enam. Inimesed lasevad heina juhal puituda, hukka minna. Või kui karmi käsu peale niidavadki, jätavad loo tihti peale mädanema, mitte ei korista. Head metsaheinamaad kasvavad võsa täis, neist ei saa varsti enam midagi — aga oma isiklikule loomale sealt niita ei lubata...»

Ludvig raputas end nukratest mõtetest eemale, tuletas midagi meelde.

«Mul on sulle tähtis õpetus,» sõnas ta rõhutades, ja silmad olid tal erksad. «Jah, ühe asja olen seni rääkimata jätnud. Sul on vaja oma vasikatele, niihästi tervetele kui põduratele, iga päev tingimata anda kadakaleotist.»

«Esimest korda kuulen.»

«Muidugi esimest, kui mina, vana tohmakas, unustasin käsida. Tuleb tuua kadakaoksi, need parajaks raiuda, õhtul kuuma vee alla suurde patta tõmbama panna, ja hommikuks on hea joogipoolis valmis. Vitamiinirikas, ja kadakaokka leotisel on loomade seedetraktile kangesti hea mõju. Ei tule neile siis mingid kõhuhäädad kallale, ja tugevust saavad kah kenasti juurde. Aga anna seda neile tingimata järjest, iga päev — ainult siis on sellest kasu.»

«Mul tööd niigi kuhjaga, kuhu ma veel neid kadakaid oskan otsima minna...» Mari-Elts oli kohkunud. «Tead hästi, kui võoras ma siinkandis olen, pole ma märganud ainsatki kadakakultti... ja üldse... Ma ju ei oska ega jaksa neid vintskeid oksid murda ega tükeldada, ja siis veel leotist teha...» Mari-Eltsu nägu muutus virilaks.

Ludvigi pilk oli jahedalt uuriv.

«On sul tervis paha?» küsis ta järsult.

«Miks sa...» Mari-Eltsul oli oma äsjaste sõnade üle piinlik.

«Vasta, ma ootan.»

«Pole mu tervisel häda midagi. Aga...»

«Jah?»

«Ma ei saa vahel isegi aru, mis minuga on. Ühest küljest tahaksin teha kõike, et loomadel hea oleks ja mul on hing haige, et nad nii nāru toiduga peavad läbi hāda elus pūsimā. Nende alati nāljane vaade tapab mu aegapidi, usu. Ja seal-samas teisest küljest — oh, kuidas olen kõigest vāsinud, tūl-pinud, tūdinunud... Mismoodi ma vālja nāen — inetu, rāpane, lohakil...» Ta sirutas kāed isale nāha. «Kas need peavad olema uhke ja jōuka Kortli-Jaagu peretūtre pehmed sōrmed, siledad ja hoolitsetud?»

«Peenutsemise ja uhkustamise oled sa oma emalt vāga edukalt ūle vōtnud,» torkas Ludvig mornilt. «Tead sama hāsti kui mina, et pole meil enam ammu talu ega tōulava, mitte kui midagi. Sina oled kolhoosi esimehe naine. Oled sa Kustasele seda kõike rāākinud, mida praegu mulle hingelt puistasid?»

«Tal endalgi muresid ūlepea, mul ei kōlba hādaldada. Ja ega ta mind vasikalauta vāgisi sundinud. Ei, ta palus. Viimases hādas, kedagi polnud vōtta.»

«Miks sa küll selline imelikult heitlik inimeselaps oled? Peaksid rōõmustama, et suudad toime tulla, oled oma mehele abiks. See ju kõik teie ūhine elu, ūhised pūūdmised — seda, mida enam ei ole, taga nutta ei maksa.»

Mari-Elts kehtas ōlgu, taganes isast paar sammū eemale, libises ja pidi kukkuma. Viimasel hetkel suutis ta tugipostist haarata, aga nii ōnnetult, et kāsi sai tugevasti haiget.

«Nāed nūūd,» āgestus ta, nagu oleks isa kõiges sūūdi. «Sa ei suuda ega taha aru saada, kuidas mulle viimane kui asi vastu hakkab! Oskad sa kujutleda, mis tähendab igal vara-hommikul ja ōhtupoolikul kōlmavōbinal lauta joosta ja ust avades kōigepealt seda masendavat, hingematvat lehka tunda? Kas sa ūldse taipad, mis minusugusele tähendab kühvel vōtta ja sōnnikut rookida... sōnnikut! Kas Ludvig Korneli tūtar pole siiski paremat saatust vāārt?»

«Minu tūtar peaks loomi nii vāga armastama, et annab neile vōi oma viimase suutāie...»

«Ma ju armastan, valusalt ja kaastundlikult,» kinnitas Mari-Elts. «Aga kogu see inetus ja viletsus ja ōnnetused mu ūmber... Ma ei jaksa, isā! Kahju, et sa mind sugugi ei mōista.»

«Ega ma nii vāga taipamatu polegi, ehkki sinu ema ja vist ka sina pole mind kuigi targaks kunagi pidanud...» Ludvigi ilme oli karm. «Ainult napilt kuu aēga on Korneli tūtar vasikalaudas tōōtanud, ja juba on preilike sellest nii tūdinud, et pōgeneks vōi maailma otsa. Jātaks vāikesed armsad loomad

hādasse, peaasi et enesel igasugu elumōnud varnast vōtta oleksid. Kuidas seda nimetada? Ega sa viimaks laisk ole?»

Mari-Elts tahtis midagi teravat ōelda, aga isa keelas teda vīlpega.

«Kui juba jutuks tuli... Ma eriti ei tihanud lootagi, et sinust tubli ja tōõkas naine saab; sind hellitati maast-madalast sandisti āra. Ainult arusaamatu, kellesse sa tōō pōlgamisega lāi-nud oled? Selles vanuses, nagu sina praegu ja veel hea tūki hiljemgi oli sinu ema nagu ime — tragi ja nāerune, iga tōō peale varmas. Hommikul alati esimene, ja leidis tegemist veel hilisel ōhtutunnilgi. Teinekord minu isa kohe pāris tōsiselt keelas. Kāskis hinge tōmmata ja vahetevahel ikka puhata ka...»

«Sealtpeale, kust māletama hakkān, ei ole mina küll nāinud, et ema lausa tōōd oleks teinud,» vaidles Mari-Elts trotslikult. «Temal polnud vaja, kühvel peos, laudas sōnnikut lūkata, tema sai inimese kombel elada. Jālgis ainult, et teised tōōtaksid ja tema kāske tāidaksid.»

«See kāsutamise mood ja tōōst eemaleminek tekkis tal siis, kui perenaise seisusse sai.» Ludvig vaatas ōige kaugete aastate taha. Tūdrukul on ōigus, ega Eltsult siis keegi enam rās-kema tōō tegemist oodanudki, tema ise kōige vāhem. Piisas, kui Elts palgalistel silma peal hoidis ja ainult seda tegi, mis talle enesele meele jārgi oli. Kogu majapidamise eest seisis hea ju Kondrat...

Ludvig vōpatas. Kondrat...? Ei saa oma mōōdunud elu peale rahulikult tagasigi mōelda, kohe on see mees pōigiti ees. Hulk aastaid pole teda enam elavate kirjas, aga nāe, on teine tegelikult hulga rohkem elus, kui mōni, kes pāevast pāeva silma puutub. Miks pidi see neetud Kondrat oma surivoodil nii jul-malt aus olema...? Oli tal elust lahkumine sedavōrd raske, et ei suutnud suud pidada? Selgest ōelusest, et tema kauem maa-munal ringi kōnnib, heitis kamalutāie mōrudat mūrki edasist elu rikkuma... Ise oli nii nōrk, et ei jaksanud enam kāttki tōsta — aga nāe, tapvateks sōnadeks jagus jōudu küll. Mis teda sellele viis? Kadedus? Vōi ei tahtnud ta rānga sūūkoor-maga ūle olematuse piiri astuda ja pani oma patuelu sōna-desse...?

«... Elts, see sinu Elts on kogu elu olnud hulga rohkem minu naine kui sinu oma...»

Ludvigi silmad muutusid kibedaks. Ta pōōras tūtrele pea-negu selja, tegi, nagu uuriks hoolega vasikat, hinges aga raius

meeleheide. Miks see ütlemine ometi kord ei unune, vähemalt nüriks ei kulu?

Mari-Elts jäi teda viivuks silmitsema. Alles kuuekümnene, aga näib hulga vanem. Ta on kühmu vajunud, vigane inetult kõver õlg hakkab seetõttu veel rohkem silma. Nägu on tal väga tõsine, pilk tuhm. Ometi oli ta varem hoopis teistsugune — jutukas, lõbus... aga sellest on kaua, tema oli siis alles väike. Millal toimus selline masendav muutus? Oma murede ja häda-dega rabeldes polnud ta enam midagi muud tähele pannud, isa sõnaahtrus tundus päris loomulik. Seda enam hämmastasid tänased teravad ütlemised; kuidas tohtis ema kohta lendu lasta selliseid salvava alatooniga sõnu?

«Sa mõtled emast lubamatult halvasti,» süüdistas Mari-Elts. «On ju ilmselge, et suure talu perenaisel polnud vajadust sõnnikuharki peos hoida...» Mari-Elts tõukas jalaga kühvlit, see kukkus valju kolinaga tsementpõrandale. Vasikad kohkusid.

«Haigete loomade juures ei maksa ägedaks minna,» keelas Ludvig vaikselt. «Nemad tunnevad ära, kui inimesed on pahurad. Ei taha seda terve loom, rääkimata neist väikestest tõbis-test hingekestest...» Ta kõneles edasi õige tasa, sõnadest pol-nud võimalik aru saada. Aga need polnudki määratud Mari-Eltsule, vaid loiult paigal seisvatele, selga hädiselt küürus hoidvatele, kurva silmavaatega vasikatele.

Alles tüki aja pärast vaatas Ludvig üles.

«Sooja vett ja natuke lõssi on?»

«Jah.»

«Mine seega hea leige jook valmis, anname ravimid kohe sisse. Ja õhtul veel ühe korra.»

Ludvig aitas loomi rohitseda, kummalgi polnud enam midagi öelda. Alles kui oli arvata, et isa nüüd minekule seab, sõnas Mari-Elts kõheldes:

«Ma ei tahaks, et sa pahasena lahkud... Usu, laisk ma ei ole; teed mulle ülekohut, kui nii arvad. Sa ju tead, olin Linnu-pette kaupluses müüjaks küllalt kaua. See töö sobis mulle, tegin seda väga hea meelega ja ma olin seal...» Mari-Elts vai-kis. Olin seal väga õnnelik, pidi ta hoogusattununa tunnis-tama. Hea, et ütlemata jäi, isa vaatab niigi imeliku pilguga ja millegipärast nagu juurdleb möödunu üle.

«Miks ma ei mäleta,» sõnas Ludvig vaevutabatava naeratu-sega, milles ei olnud raasugi rõõmu. «Mäletan hästi. Aga leti-taga kekutamine pole mingi töö, ütlen ma sulle. Aja surnuks-

loomine, muud ei midagi. Lootsin, et elu Kustase taolise mehe kõrval keerab sul maailma asjadest arusaamise õigemaks, õpe-tab lõõd armastama.»

Mari-Elts kohkus. Isal on pilk enamasti kaugusse suunatud, nagu oleks ta mõtetega aiva minevikus ega hooliks juuresoli-jate juttudest kuigivõrd. Näib, et ta on kõike siiski tähelepane-likult jälginud, omad arvamusel kujundanud, ütleb need rahu-meeli väljagi. On ta seetõttu nii varmas kõnelema, et ema kuu-lamas pole?

«Tead, Mari-Elts, millest mul kõige enam kahju on? Sel-lest, et sa nii kangesti emaga sarnaned. Ise alles nooruke, elu veel puha elamata... Pahasti küll, kui see ema moodi olek aina süveneb. Ja missuguseks sa tütre kasvatad?»

«Oled täna oma ütlemistega päris võõras, karm ja ülekoh-tune niihästi minu kui ema vastu.»

«Olen lihtsalt aus.»

«Miks sa emaga üldse abiellusid, kui ta sulle sugugi meele järgi ei ole?»

«Tule haigete loomade juurest ära, läheme siia tahapoole. Aeglaselt, rahulikult,» käskis Ludvig tasase häälega. «Mina võtsin omale naiseks rõõmsa ja tööka, päris lihtsa tüdruku.»

«Ei tahaks uskuda, et tema hilisem muutumine ainuüksi tema enda süü oleks,» arvas Mari-Elts.

«Siin on sul teatud määral õigus,» noogutas Ludvig mõtli-kult. «Eks mina, rumal, muidugi hellitasin teda hullupööra, aga kindlasti olid tal mingid erilised uhkuseidud vist juba maast-madälast kõvasti sees — ei oleks need muidu vohama hakanud ega omakorda sinus varakult välja löönud.»

«Mis parata, selline ma olen. Eks kodu ja vanemad loevad ka midagi.»

«Seda muidugi. Kasvatuse said sa minult ja emalt; minult vähem, peamiselt temalt. Ma ei oska arvata, kuhu sa oma elu-hoiaku ja arusaamadega jõuad, eriti praegusel ajal. Õnnetuseks muutud sa, nagu ütlesin, aina rohkem ema sarnaseks...»

«Kui teada tahad, rõõmustan selle üle. Ema on ilus, tark, tugev.»

«Ja südame,» põmises Ludvig, aga nii vaikselt, et Mari-Elts ei kuulnud.

«Korda, palun?»

Ludvig võttis hetkeks talvemütsi peast, pühkis taskurätiga üle märjaks kippuva otsmiku, silus oma õhukestvõitu, tugevasti halliseguseid lühikesi juukseid.

«Kust meil see paha jutt alguse saigi?» meenutas ta. «Mis see oli, mille peale sa kippusid häält tõstma? Oota, oota, kätte sain — sul on jah vaja raiuda kadakaoksi, lüüa parajateks juppideks, panna suurde patta... Ära unusta, sellega tuleb alustada jalamaid ja jätkata kevadeni, rohumaale pääsemiseni välja.» Ludvig uuris oma kuldkapslitega taskukella, vangutas pead. «Tuleb kohe minema hakata, masin sõidab tagasi kliinikuisse ja ma ei tohi maha jääda.»

Ei suuda mina neid vastikuid torkivaid kadakaid raiuda ega tirida, mõtles Mari-Elts, ei julgenud seda aga isale enam korrata.

Ludvig taipas sõnadetagi.

«Sa ju ometi tahad, et su loomahingekekesed haigeks ei jääks ega ära ei lõpeks?» küsis ta murelikult. «Mäletad, alles hilja-aegu jooksid telefoni juurde ja palusid nutuselt abi ja õpetust? Üks väike oli sul sel hommikul surnud, kaks ei võtnud enam jalgu alla. Niisugusena oled sa õige inimene. Ei tohi lubada oma hellal südamel ükskõikseks muutuda, vähemalt nii varases nooruses mitte. Muidu oled viiekümneselt veelgi kalgim, kui...»

«Isa!» Mari-Elts haaras kühvli ja jätkas ägedana tööd. Juuksepahmak pugenes rästi alt välja, langes otsmikule ja kippus silmaga, aga ta ei hoolinud.

Kroops, kroops, kroops, tegi kühvel oma harilikku inetut häält.

«Tere, jõudu tööle!»

Mari-Elts jättis kühvli paigale, ei julgenud pead tõsta. Miks tuli siia mees, kelle ta on otsustanud oma elust lõplikult kustutada, olematuks mõelda?

«Mari-Elts, miks sa mulle tere ei ütle?»

«Tere, Roland,» vastas Mari-Elts väevukuuldavalt.

«Anna andeks, et ma sind töö juures segan, aga kodus Kustas Loki juuresolekul ma...» Roland märkas alles nüüd Ludvigit, kes aegapidi lähenes ja teda ebasõbralikult uuris.

«Tere hommikut,» sõnas Roland hämmeldunult.

«Kellel alles hommik, kellel tubli pool päeva juba tööd tehtud... Tere muidugi, jah.»

«Te vist ei mäleta mind, Mari-Elts töötas minu juures Linnupette kaupluses.»

«Tean,» sõnas Ludvig kalgilt. Ehkki laut oli hämar, märkas ta liigagi hästi, kuivõrd Mari-Eltsu olek Kriisa tulekul muutus, häälgigi läks teiseks. See tegi talle haiget, meenutas Eltsu nurjatuid tegusid ja kõrvus kumises võikalt: Kondrat, Kondrat, Kondrat... Elts ja Kondrat... Jumal hoidku, viimaks hakkab Mari-Elts neiski asjus ema jälgedes käima? Mis on niisugusel alledal isandal siia asja? Pealegi nimetas, et Kustase juuresolekul ei taha rääkida. Miks Mari-Elts äkki hoopis isesuguselt ergas on? Kui õige pörutaks prauhh välja, et hoia sa, libe sell, teise mehe naisest heaga kaugemale? Võtaks kohe ka plikal naha igaks juhaks põhjalikult läbi?

Ludvig hoidis end tagasi. Mida see Kriisa siin viletsas vasikalaudas ikka räägib, veel vähem teeb? Ja Mari-Eltsul on omal täiskasvanud inimese pea otsas ja selge arusaam ammu käes, mida korralik abielunaine tohib, mida mitte. Aga kas ikka on? Parema paigale jääda ja ära loodada, mil Kriisa minema läheb... aga ei, loomakliinikus närvitseb tohter, täna on ees üks tõsisem operatsioon.

«Ütle emale, et ta end hoiaks,» palus Mari-Elts. «Tervita.»

«Kui tohib, ka minu poolt,» lisas Roland. «Pean teie abikaasast väga lugu. Nii et — parimad soovid!»

Kummalegi kätt andmata sammus Ludvig sõnatuna laudakseni, pöördus siis ja vaatas pikalt Mari-Eltsu.

«Ega sa ei unusta, millest sulle kõnelesin?»

«Ei, isa, muidugi mitte. Tammekoore pulber ja kadakaokste leotis ja...»

«Seda muidugi, loomade tervise eest peab hea seisma.» Ludvig püüdis end pidurdada, aga ei saanud. «Kontrolli ennast, ära muutu kellegi sarnaseks. Ma palun sind, Mari-Elts.»

Enne, kui Mari-Elts midagi öelda jõudis, oli isa läinud.

«Olete pisut pahuksis?»

«Ei, arutasime niisama...» Mari-Elts oli Rolandi tulekust veel ikka ehmunud. Miks pidi ta nägema teda selles põrguvastikult lehkavas laudas, rokaga koos, sõnnikune kühvel peos...?

«Palun, on sul minu jaoks pisut aega?» küsis Roland seda võrd tagasihoidlikult, et Mari-Elts talle imestunult otsa vaatas. Alati oli Roland ründav, bravuurne, nagu millestki solvunud ja sõnadega räpakas.

«Ainult kümme minutit, ma väga palun. Vähemaga ma toime ei tule.»

«Kui sa seda just tingimata vajalikuks pead...?»

«Täna.»

«Lähme siit ära,» kutsus Mari-Elts. «Ees söödaköögis on vast pisut viisakam.»

«Teeme nii, kuidas sulle kõige vastuvõetavam on,» nõustus Roland ja järgnes Mari-Eltsule.

«Mul on töö peaaegu valmis, ehk ootad, kuni ümber riietun?» Mari-Elts vaatas häbenedes oma inetut kitlit, saapalohmakaid ning tundis, milline hingemattev lehk valitses söödaköögis — veelgi vastikum, kui laudas. «See ei võta kaua...»

«Ei, pole vaja,» arvas Roland. «Kui lubad mul aus olla, siis nii, nagu sa praegu oled, on meie jutuajamine õigem, põhjendatum.»

«Jah?» Mari-Elts oli oma välimuse pärast sedavõrd löödud, et ei osanud muud teha, kui kannatlikult oodata.

«Andesta, kui sind nüüd millegagi riivan,» palus Roland. «Ma tõepoolest ei taha taktitu olla, veel vähem sulle haiget teha. Loodan, sa usud mind?»

Mari-Elts ei vastanud.

«Sul on õigus minus kahelda, sest meie kaks teame eksimatult, milline... jah, milline lurjus ma olin.»

«Tegid halvasti, et minu juurde lauta tulid. See on mulle häbistav, alandav, solvav,» süüdistas Mari-Elts.

«Toimisin ettekavatsetult,» tunnistas Roland. «Tulin nimelt sel ajal, kui sul töö on pooleli. Ainult et mitte sind solvama, vaid imetlema. Jälgin pidevalt sinu elukäiku; jutumaiaid inimesi jätkub, tarvitseb vaid huvi tunda.»

«Mida sulle räägiti?» päris Mari-Elts ärevalt. Juba ammu oli ta lõplikult omaks võtnud ema poolt sisendatud teadmise, et inimeste jutud on tähtsad, kuna just need loovad Kornelite perekonna ümber teatud kindla hoiaku. See tohib olla imetluse, lugupidamise ja kerge kadeduse põiming, mitte kunagi aga parastav või hukkamõistev. «Meie üle naerdakse, jah? Minu ja mu vanemate üle, kas nii?»

«Ei sugugi.» Roland oli siiralt imestunud. «Teatakse ju, kui heast perest sa pärit oled ja et sind väga hoiti. Seda enam peetakse sinust lugu, et nõustused laudas tööle hakkama.» Mees heitis Mari-Eltsule kiire, uuriva pilgu. «Või sunniti? Ole avameelne, ma palun.»

Mari-Elts ohkas kergelt.

«Ei sunnitud.»

«Tähendab, soov või käsk või ettepanek esitati sel viisil, et sul polnud võimalik keelduda,» oletas Roland.

Mari-Elts vaikis.

«Milline ülekohus koormata sind sellise ränga tööga,» oli Roland nõrkinud. «Ma ei anna seda talle kunagi andeks, ja veel kas või täna ma...»

«Jätsid ütlemata põhjuse, miks sa tulid,» katkestas Mari-Elts Rolandi ähvarduse.

«Meie lahusolek on kestnud piisavalt kaua. Ära pahanda, nimetan asju nende õige nimega. Lootsin, et oma kiindumusest sinu vastu ajajooksul vabanen. Ei, hõõgun pidevalt kui põrgutules... Tulin, et sulle selgeks teha, kui väga ma sind vajan.»

«Maailm on täis veetlevaid naisi. Olen kindel, sa tunned neist paljusid. Milleks enam mina?»

«Sinuta jooksis mu elu rööbastelt maha,» kurtis Roland. «Püüan tõsiselt tööd teha, aga kõik nurjab. Proovisin jõudu näidendi kallal — ei õnnestunud. Kirjutasin mingi dokumentaalfilmi stsenaariumi, aga see tuli ka nii nadi välja, et vist ei lähe käiku. Olen sohu vajumas, Mari-Elts!»

«Sind pole kaua näha olnud. Tulid alles nüüd, kui arvad abi vajavat.»

«Eksid, mu kallis. Iga kord, kui sind üles otsisin, ei jätkunud sul minu jaoks muid sõnu kui üksnes: mine ära, mine ometi ära! Otsustasin, et tulen uuesti alles siis, kui ka sina hädas oled. Direktori prouana oli sul oletatavasti mõnus elu, ma ei sõandanud segada, pealegi polnud mul enam jõudu kuulata, kui kalgilt sa mind eemale peletad. Nüüd aga — näen seda oma silmaga — ei lähe sul enam sugugi nii, nagu minema peaks ja sinutaolisel erilisel naisel minna võks. Me mõlemad vaevleme — mina ja sina...»

«Ma ei luba, et sa niiviisi kõneled.»

«Koos sinuga kaotasin elu mõtte ja sügava õnne, milline saab inimesele osaks vaid üksainus kord...» Roland lähenes Mari-Eltsule, pani käe talle tasakesi lõua alla, tõstis ta näo üles. Lükkas ettevaatlikult juuksed Mari-Eltsu laubalt, silitas sõrmeotstega hellalt üle põskede. «Sa mu armas väike kulake...»

Mari-Elts vaatas Rolandit, nagu näeks ta teda esmakordselt. Aeg oli meest uskumatult palju muutnud. Ta on tasakaalukas, südamlik, mõistev. Kui pehmelt vaatavad ta ilusad hallid silmad, kui lõpmata kaunilt ta räägib, kui mehelik ja nägus on ta oma tihedate heledate juuste ja meeldivalt naeratavate huultega...

«Ma armastan sind,» sõnas Roland vaikselt ja Mari-Elts

mõistis, et nii see tõesti on. Ta püüdis end kokku võtta, eemale tõmbuda — surus aga otsmiku tugevasti Rolandi õla vastu ja hakkas lohutamatu nutma.

Mees embas teda, sosistas midagi. Mari-Elts ei kuulnud, ei hoolinudki hetkel rohkemast. Roland on siin... nii hea ja avameelne pole ta kunagi olnud. Ent kummaline — seda õnnetum tundus Mari-Elts endale, seda ahastavamalt ta nuuksus.

«...võtan sind kohe täna kaasa,» jõudis äkki Mari-Eltsu teadvusse. «Kohe!»

Ta vabastas end ehmununa.

«Roland, sa ei mõtle seda ometi tõsiselt?»

«Kallis, kas sa veel ikka tõrgud? Vaata, kus me seisame ja mis on meie ümber... Tean, ka seda tööd peab keegi tegema. Aga mitte ükskõik kes, igal juhul mitte sina! Sina, kes sa peaksid särama kõige kaunimana, olema õnnelik, hellitatud, imetletud, kandma elegantseid rõivaid — sina, õrnuke, tirid raskeid ämbreid, kraabid kühvliga laudapõrandat... Veel täna, enne kui sinuga koos siit lõplikult lahkume, nõuan Lokilt seletust, kuidas ta tohtis sind sundida sellisele vastikule, kohutavalt rängale tööle.»

«Jäta, ma juba ütlesin, et Kustas pole mind kunagi sundinud. Ja töö polegi nii raske, sellega tulevad toime tuhanded naised, isegi vanad memmed, halva tervisega.»

«Ei ole vähimatki tähtsust, et teised teevad,» vaidles Roland. «Oled maailmas ainus Mari-Elts, sind on loodud hoopis muuks! Lakk on äärmiselt hoolimatu, püüab isegi sinu arvel oma närust kolhoosi kuidagi upitada ja...»

«Keelan sul niiviisi kõnelda.» Mari-Eltsu hääli oli äkki jahe ja nõudlik. «Kustas muretseb alati, kas mul viimaks raske pole, soovib mulle ainult head. Ta on aus ja tubli mees.»

Roland vaikis lööduna.

«Oled temasse üllatavalt tugevasti kiindunud,» sõnas ta viimaks mornilt. «Või koguni... armastad teda?»

«Roland, elu on niigi keeruline, piinlen kahetsuse ja raskete mõtete küüsis...»

«Seda enam tuleb teha kiire, järsk lõpp. Täna, ja kohe. Kus Marike on? Võtame ta kaasa, meie elu saab uue näo. Onne ja armastuse näo... kallis...»

«Palun, Roland, ole mõistlik! Nii määletult keerukaid samme ei astuta esimese mõtte ajendil. Anna mulle aega, pean selgusele jõudma. Viimaks teen parandamatu vea, kui... Ei, kõike

tuleb tõsiselt kaaluda. Olen kohustatud mõtlema ka sellele, et Kustasel on hetkel elu nii ränk nagu ei kunagi varem.»

«Jah? Nagu näha, hoolid temast hulga rohkem kui minust.»

«Mõista mind õigesti,» palus Mari-Elts. «Ma ei saa talle niisugust häbi ja valu teha, et päevapealt ära tulen. Mis saab temast ja ta tööst? «Sotsialismi Võit» on sedavõrd omadega otsas, et isegi Kustase taoline tugev mees kipub vägisi hätta jääma...»

Roland suutis solvumise ja tugevasti pead kergitava armukadeduse maha suruda. Veel mõned kuud tagasi oleks ta sarkastiliselt naernud ja teravalt pilgates vihjanud Mari-Eltsu lõputule heategemise soovile, vapralt riiklikule ellusuhtumisele. Nüüd ei tulnud taolised ütlemlised enam kõne alla, vahepealne aeg oli inetu iroonia maha lihvinud.

«Veel kord, imetlen sind,» sõnas Roland pehmelt. «Ja, veider küll, ka mõistan. Sundida ma sind ei saa ega kavatse. Palun vaid, ära tõuka mind endast lõplikult eemale. Tohin ma vähemalt loota? Ütle, tohin ju?»

Mehe toon oli nii alandlik, koguni hirmusegune, et Mari-Eltsu südames värahtas kaastunne ja igatsus, tõelise õnne kaunis, õhkõrn kuma.

«Kui elu on talumatult sünge, aitab edasi lootus,» ütles ta mõttelikult. «Miks peaksin ma selle sinult võtma?»

«Mari-Elts...» Rolandi hääles helises tänu. «Millal ma tohin tulla?»

«Kas sa ei arva, et nii erakordse otsuse tegemisel on võimatu kuupäeva ja kellaaega määrata? Kiirustada ei tohi, õhus ripub ähvardav eksimisvõimalus.»

«Andesta mu pealetükkivus ja palun püüa minust aru saada — ma ei suuda taluda, et senisel kombel jätkad, end mõttetult kulutad, ränka vaeva näed. Ja Marike? Mis saab temast, kui ta nagu tülikas komps igal varahommikul ja õhtu hakul üle naabri läve sisse torgatakse?»

«Miks sa nii, Roland...?»

«Nagu näed, tean kõike. Mõistan, keegi peab teda hoidma. Aga meie suure armastuse laps peab kasvama oma ema ja isa juures, heades tingimustes, soojas ja kenas, puhtas ja haritud kodus. Meie väike Marike... Kui sa ka enda heaolust ei hooli, lapsele peaksid siiski südamega mõtlema.»

Mari-Elts vaikis jälle.

«Ega minulgi ole mingi palee sind ootamas, elan endistviisi lädi juures. Ainult et mul on projekt ammu valmis ja ehitus-

materjal kohal, mitmed ettevalmistavad töödki tehtud. Kevad on sama hästi kui käes, tädi majakesele saab tehtud tubli remont. Panen keskkütte sisse, et poleks ahjudega jantimist. Ja juurdeehitus tuleb huvitav, paar ruumikat tuba ainult meie jaoks. Muidugi vannituba, köök, avar rõdu...»

Mari-Elts kuulas suuril silmil, tahtis midagi vahele öelda, ent Roland jätkas hoogsalt:

«See ei võta kuigi kaua, usu. Aga ka kohe täna saaksime end mõnusalt sisse seada, sest tädi on mul tubli, lahke ja mõistlik, küll me ära mahume.»

«Palun sind, jätta ometi...»

«Millal sa tuled?»

«Aga Roland, ma pole sulle ju veel midagi lubanud! Ütle sin, et vajan aega.»

«Tohin ma sind uuesti üles otsida? Millal?»

«Ei, ainult seda mitte. Kui sa minust vähegi hoolid, ära siia enam kunagi tule. Ma ei taha, et mingid külamutid lõksutama hakkavad.»

«Kustas Loki pärast?»

«Ka minu enda pärast.»

«Kaua pean ma teadmatuses vaevlema, sinu nõusolekut ootama?» Rolandi hääl oli soe, nukker. «Päev, kaks? Või nädal? Kuidas ma sinust kuulen?»

«Kirjutan sulle.»

«Täna, Mari-Elts. Tahaksin sulle öelda, et...»

«Pead nüüd minema, Roland.»

«Hea küll, kui sa nii soovid. Milliste mõtetega sa mind ära saadad? Vast leiad paar head sõnakest minu jaoks? Ja? On u?»

Muidugi on, teadis Mari-Elts. Ja mitte paar, vaid terve hulk, üks kaunim teisest. Tahaksin tulla sinuga või maailma lõppu, Roland!

Selle asemel ütles ta tasakaalukalt:

«Palun ära tee midagi mõtlematut. Ei siiasõite, ei telefonikõnesid. Vajan tõepoolest aega, ja ei keegi ega mitte miski ei tohi mind häirida, eriti sina... kuigi tunnen juba praegu, et ma ei suuda Kustasele anda nii ränka hoop...»

«Jätta ometi kord selle Loki pärast ohkimine, kui me kõneleme endi tulevikust!»

«Roland, ma pelgan kurjustamist ja ägedaid sõnu.»

«Vabanda. Olen pöörases seisus — minu naine elab koos

võõra mehega, teeb ülejõu käivat tööd, hingitseb mingis lagunud osmikus, paneb kaalule meie väikese tütre tervise, ja mina pean seda vaikides taluma. Ma ei suuda, kallid... mu armas...»

«Roland...» See oli vaikne nagu hingus, haihtus samas. «Ela hästi!» Mari-Elts kiirustas pisaraid varjates tagasi vaatamata lauta, vasikate juurde.

Elu oli ääretult üksluine, aeg näis olevat peatunud. Ometi sai kõledast novembrist lõrtsine detsember, tasahilju tuli karm jaanuar, tuisumõllune veebruar. Märkamatult jõudis kohale märts, seegi rühkis juba lõpu poole. Varsti on kogu maailm päikest ja linnulaulu otsast otsani täis...

Mart Pargas poleks iial arvanud, et ta nii kaua suudab paigal püsida. Aeg-ajalt ta lausa imestas, et kükitab veel ikka siin tihedas tihnikus, kehvakeses onnis. Ju siis on olemine seda võrd mõnus, et muu järele ei igatsegi, mõtiskles ta loiult ja leidis, et elul pole tõepoolest viga. Katus pea kohal, head kartsu kuuma õhkav raudahi käeulatuses; ninaesise eest hoolitseb peremees kah, nii et muudkui ela ja ole.

Igav? Seda muidugi. Aga teadmine, et ükski nuhkija sind kätte ei leia, oli uskumatult hinge kosutav, kõik muu tundus tühine.

Tõsi, esialgu häiris ohutunne päris teravalt, sest Mart oli küllalt tark taipama, et valvab kaunistest valgustkartvat kaup. Eriti just peremehe siiasõidud olid ebameeldivad, kuna iga kord näis, et kofie ta kannul saabub seadusesilm ja pärib kurjalt aru, kes, kus, miks ja millal. Onneks käis peremees harva ja mingit märkimisväärt kaubavedu ei sisse ega välja ei loimunud.

Nagu igal asjal on kaks otsa, olid ka peremehe tulekul erinevad tahud. Ühest küljest jah oht, et mundrimees teda jälgib ja toimub hale vahelejäämine — seetõttu oli muidugi hea, et ta harva käis. Teisest küljest aga ei jõudnud Mart tema tulekut kuidagi ära oodata; ta pidanuks käima hulga sagedamini, sest toidupoolis kippus tihti päris otsas olema. Ei osanud ju kuidagi arvata, millise aja peale toit jaotada. Moona kättesaamisel vitsutasid nad Robiga esialgu nii palju kui vähegi kõhtu mahtus — ja alles siis hakkas Mart arutama, mil moel

sellega, mis veel kogemata korvi põhjas, võimalikult kaua läbi ajada. Päris tigatedat nälga just ette ei tulnud, vähemalt Robi sai iga päev kindla peale midagi hamba alla, aga juhtus siiski, et Mart pidi teinekord püksirihma pingutama. Eriti pärast lumesadu, kui kogu maailm oli kaetud ühtlase, puhta vaibaga ja ilmataat juhtus tegema tüki aega vaikset külma.

Mart teadis, miks peremeest siis näha pole. Mitte et ei oleks autoga läbi pääsenud. Oh ei, sel talvel suurt lumeuputust polnudki. Segas hoopis, et lumele jäävad selged jäljed. Sõidad suurel teel, pole midagi. Ka külavahel liigub aeg-ajalt ikka mõni masin ja keegi ei uuri, miks või kuhu. Aga just see viimane kitsuke viis-kuus kilomeetrit, mis vinka-vonka siia laoplatstile toob — seda pidi ei sõida keegi. Nii et paratamatult tuli igatsusega ilmamuutust oodata; Mart uuris alatihti, kas ehk ometi tõstab tuult, kisub tuisule. Kindlamast kindel, et just nimelt tuisuvihina algul tuli peremees.

Talvisel ajal olid ehitusmaterjalid arvatavasti visad liikuma. Parema on, ohtu vähem. Peaasi, et priske toidukorv kohale jõuaks ja suur söömapidu saaks alata!

Peremehe karmist keelust hoolimata viis Mart koera enda juurde osmikusse kõigil neil päevadel ja öödel, kui külm halastamatult näpistama kippus. Miks peaks loomahing-kuudis end kerra tõmbama ja kogu öö külmast lõdisema, kui neil kahekesi on soojas ubrikus mõnus, ja pealegi põrgulõbus.

Koerast oli tublisti seltsi. Temaga sai rääkida pikad lood, arutleda igasugu tõsisel asju; Robi kuulas huviga, pea viltu. Aeg-ajalt Mart vaikus, laskis koeral omakorda ühte-teist öelda. Sõnu selleks ei vajatud, Robi mõtles temaga samal lainepikkusel ja nende arvamus läks peaaegu kõiges kokku.

Kui Mart kõneles, vaatas Robi talle otse silma sisse. Tühi jutt, et koer ei talu inimese pilku. Vastupidi, ta koguni otsib seda. Aina vaatab, liigutab aeg-ajalt vaid kõrvu. Väga põneva jutu puhul kerkib sabaots pisut kõrgemale ja hakkab ärevalt värisema. Õige varsti torkab koer siis talle käpa pihku. Täna? Või palub, et ära rohkem räägi, kisub liiga keeruliseks?

Robi on väliselt täiesti puhast tõugu saksa lambakoera nägu, aga ta mamma on vist kogemata väikese viguriga hakkama saanud, sest esimesel paremal käpal on kaks küünt heleväged. Mart esialgu arvas, et Robi on küüned kuhugi värvipurki torganud ja katsus puhastadagi, siis aga sai aru, et nii on loodud. Tegelikult tore, kutsal kordumatu märk küljest! Oleks ta ometi ise kah üleni niisugust puhast, uhket tõugu nagu

Robi, ilus ja suur ja tugev, ei loeks tallegi, kui paar küünt oleks teist värvi, kas või süsimustad.

Mart tundis, et selg on jälle koledesti ära lamatud ja keetas end ägades külili. Ei, ikka pole suurem asi. Proovis kõhuli olla, aga kõht oli liiga punni söödud ja ta veeres uuesti poolkülili. Peremees käis üleile, ja nagu ikka läheb paar-kolm päeva pideva hammaste töö tähe all. Kõht pole üldse tühi, aga suu kohe peab liikuma. Robi on targem, tema kõhule peale ei söö, jätab või vorstijupi vedelema. Tõsi, õige varsti võtab ta selle hambusse, kaevab kuudi kõrvale mitte just sügava augu ja torkab toidupala sinna. Ninaga kärmesti mulda peale, ja nii on päev-paar hiljem isuäratavamaks laagerdunud maiuspala võtta.

Peremees oli enamasti morn, vähese jutuga, üleile aga rääkis tavalisest märksa rohkem, tundus elevil. Ütles, et kõneleb nüüd kohe midagi eriti olulist, kuulaku Mart hästi tähelepanekult —, kuid vaikus poolel sõnal ja lõi käega.

Koorem oli nigelavõitu. Huvitav, mille üle ta rõõmustas? Mart juba peaaegu hakkas uskumagi esialgu hädavalena tundunud juttu, et mees kavatseb siia püsti lüüa kobeda elamise. Mine hullu tea, võib-olla on maailmast ja inimestest kõrini tüdinud ja tahab tõepoolest sügavas padrikus ihuüksinda elada? Materjalid maja tarvis paneb kusagilt pihta, aga see on tema eralõbu. Mõneti päris meeldiv, et mees ei osutunudki selliseks suurekaliibriliseks ettevõtlikuks suliks nagu esialgu sai peljatud. Ah, tühja temaga... Nüüd on jälle hea tükk aega priskelt näärimist, muudkui maga ja söö, söö ja maga. Mmmm, üni juba tulebki...

Robi haukus kurjalt, jooksis nii pikalt edasi-tagasi kui traat lubas.

Ainsa hüppega oli Mart ubriku uksele. Mis on lahti?

Näha polnud midagi, eemalt aga kostis läheneva auto müra. Kes, tont võtaks? Peremees ju alles käis, tema ei tule kunagi enne nädalat-paari. Kes siia sõidab?

Puude vahelt ilmus nähtavale peremehe auto, roolis istus aga vähivõoras mees. Ouele jõudes kargas ta kabiinist välja, vaatas pelglikult kurja, lõriseva koera poole ja nõudis:

«Pane lõukoer kuuti, ja kiiresti.»

Mart haakis ketiotsa jooksutraadi küljest lahti ja kinnitas kuudi külge. Ta rahustas koera vaikseks, käskis pikali heita.

Mees viipas närviliselt Mardile, et liiguta kärmemini ja aita koorem maha võtta.

Mart uuris veel korra, kas auto ikka on peremehe oma. Jah, kindel. Tähendab, kõik on korras. Peremees oli kaup tehes käskinud, et vastu tuleb võtta kõik, mis selle masinaga tuuakse. Küsimata, imestamata.

Mart ei küsinud ega imestanud. Siiski, endamisi küll. Koorem oli suur ja mahalaadimisel läksid tal silmad aina ümmargusemaks. Oli nimelt kümme-kond välismaa kirjadega vanni ja fajanssvalamut, kõik uhiuued. Suur kast, mida nad kahekesi maha upitasid, vajus koost lahti ja välja pudenes hulk nikkelkraane, dušikomplekte, nikeldatud kaarjaid torusid. Teine samasugune kast jäi tõstmisel terveks, oli aga eriti raske. Mis veel selles võis peidus olla?

«Mul on kuradima kiire, boss ootab. Sa löö see lagunenud kastikolakas kinni, tao naeltega korralikult kokku. Kaup laosisse, nii väärt kraami ei tohi lagedale vedelema jätta. Üldse kästi öelda, et võiksid vähe konte liigutada ja ehitada katusealusele teist samapalju juurde. Materjal võta putka tagant virnast, seal on prusse ja hõõveldamata laudu. Ülehomme on uus kõva laar tulemas, olgu selleks ajaks valmis. Eterniit viska katuseks peale, lihtne töö. Hüva päeval!» Mees kergitas pükse, mis ta ümaralt õllekohult vägisi alla tahtsid vajuda, vaatas ahnelt vilavate mustjaspruunide silmadega hindavalt varasemaid kaste ja tsinkpleki virna, vilistas mõtlikult. Tabas Mardi tähelepaneliku pilgu, sülitas, hüppas autosse — ja läinud ta oligi.

Mart haakis Robi keti uuesti traadi külge, et koer liikuda saaks, võttis lagunenud kasti kõrvalt maast ilusa läikiva kraani pihku ja tundis, et süda taob kangesti ärevalt. Just nii, nagu kipuks mõni hull asi käela vajuma, või oleks keegi ta otse paha pealt kätte saanud. Sandivõitu tunne, ja liigagi tuttav. Vanasti tal muud tunnet peaaegu polnudki, aga nüüd vahepeal harjus rahuliku elu ja loiu olekuga ära. Unustas, et tegelikult ratsutavad maailmas ringi üksnes ohud ja ebameeldivused.

Ah, milleks nii tobedad mõtted? Teda ei ähvarda ju miski, tema varandus see pole.

Mart otsis haamri, leidis naelad.

Kasti parandamine ei läinud kuigi hõlpsalt, juba esimest naela sisse tagudes lõi ta tugeva hoobi põidla pihta. Talle tundus, et silmist lendasid sädemed, valu oli nii suur ja tulla-kuum.

Mart aietas valjusti ja läks, selg kühmus, Robi kuudi kõr-

vale palgijõmakale istuma. Koer niutsus kaastundlikult, püüdis Mardil kätt lakkuda.

Valutab, oi kui koledal kombel! Pöial? Jah, muidugi. Aga valutab ka süda. On äkki otsast otsani täis hoiatavat, masendavat hirmu. Kuidas see võõras mees ütleski? Ülehomme on tulemas uus kõva laar. Tähendab, peremees oli talveunes nagu vana karujõmm, nüüd lõi silmad lahti, on äkki ahnitsemise isu tungil täis? Aga kas oskab ja suudab ta olla küllalt ettevaatlik, arukas, hoolas ja tark, et jälgi ei tekiks? Ja mis salata, too äsjane autojuht oli äärmiselt ebameeldiv. Eks teadjaid või kambamehi ole kindlasti rohkemgi. Vääratab üks, kukub kõgu ahel kolinal kokku — ja mida siis enesekaitseks öelda? Et tema ei teadnud hingestki aimata, mida valvab? Et uskus peremehe juttu majaehitamise kavatsusest? Naeravad välja, lõovad kaasosalise pitsati partsti otsaette.

Kõige näotum asi, mis inimest iial tabada võib, on teiste suulitempude pärast istuma minna. Uurimise käigus tuulatakse ju vestivahe põhjalikult läbi, saadakse otsemaid jälile varasematele vääratustele, loomulikult ka sellele viimasele suurele viltumisele, mille tõttu ta siin viimases pärapõrgus kuude viisi konutab.

Mart sasis hajameelselt Robi turjakarvu. Vanglasse sattuda ei tohi mingil tingimusel — ei oma, veel vähem võõraste patude pärast. Kui ta uuesti sinna kukub, on elul põhi lõplikult alt; siis saab temast paadunud kurjategija, ja sellest kõntsast juba välja ei rabele. Ta teadis seda tegelikult ammu, Linnupettel. Heepärast otsustaski raudselt, et ei siruta enam kunagi kätt võõra vara järele, elab ausalt. Näed, ei suutnud kiusatusele vastu panna. Neetud Tõldsepa räpane nodi, kokku aetud valskusega kaardimängus, sohiga kivide koristamisel ja alatu pettusega Anto vastu — just need rahad tõmbasid kui magnetiga. Kurjad ja inetud rublad, ehkki neil märki küljes polnud, et sohiga saadud — ja või sel tähtsustki. Aga õnnetuse tõid ikkagi kaasa, sest just nende räpaste krabisevate pärast ole jooksus elu lõpuni. Ei tohi ennast kusagil näidata, otsitakse taga kui viimast varganägu. Ja Tõldsepast tuleb iga hinna eest eemale hoida, see rikkusehull viib oma ähvarduse kindlasti täide ja lööb ta esimesel võimalusel maha, päris surnuks. Nöök värk, et siin, kust ükski hing teda otsida ei oska, on jalgealune muutumas äkki väga ohtlikuks, kõrvetavalt kuumaks.

Vahele jäämise puhul ei usu miilitsamehed sugugi, et tema oli ainult süütu valvur. Süütu? Ennastki ajab naerma, ütle-

mine on sedavõrd läila. Selge, et ta loetakse kaasteadjaks. Kui mitte muus, siis selles ilmtingimata, et aitas varjata varastatud vara — see on aga kurjategijate otsene abistamine. Tähen-
dab, kah kurjategija. Kill-köll, jalaraua kõlin... Ei taha vangi kukkuda, ei taha!

Mart kiirustas osmikusse. Ta lõikas leiva viieks parajaks viilakaks, määris igale paksu korra margariini peale. Kolm karpi oli sealiha konserve, ta tegi need kõik lahti. Mitu päeva Robi sellest söönuks saab? Õeldi küll, et tullakse juba ülehomme, aga mine tea...?

Mart viis õue veepange, milles oli tubli kolmveerandi jagu vett. Ta vajutas ämbri tugevasti kuudi ja istumisevaku vahele, et see ümber ei läheks. Söömata võib hulk aega vastu pidada, vesi aga on see, mis elu sees hoiab ja ilma milleta päevagi läbi ei saa.

Ta ruttas uuesti majja. Ega midagi maha ei unune? Ei, tema oma pole siin miski peale sonimütsi ja määrdunud vattjopi... Ta tõmbas selle selga, torkas mütsi tasku.

Kas peaks peremehele teate jätma? Kusagil pidi pliiatsijupp olema...? Ahah, rämpsuga alla peitu pugunud ja nii nüri, et ei jäta paberile vist kraapsugi... Siiski, paistab päris hästi.

Mart rebis rasvase pakkimis-paberi kühjast paraja tüki ja kirjutas sellele suurte tähtedega:

«MINA EI TAHA VANGI MINNA.»

Ta pani paberi padja peale, sealt hakkab see hästi silma.

Kiiresti ladus ta avatud konservikarbid ja leivaviilakad korvi ning vaatas ükselt tagasi. Pagana pihta, kas tillukestel aknal on tõesti tihedad trellid ees...?

Mart muigas virilalt hirmu üle, mis kippus juba silmanägemistki rikkuma, ohkas ja sammus Robi juurde. Teadis, et nüüd saabub kõige raskem hetk.

Koer seisis liikumatult, silmad uskumatult tõsised ja sügavad murekortsud ulatumas otsmikult pealaele, kõrvade vahele.

«Robi, vaata mis ma sulle tõin...» Mart püüdis teha hästi rõõmsat häält, aga see kõlas võltsilt. «Näe...» Ta torkas meeldivalt lõhnava konservi Robile päris nina ette, koer aga pööras koonu kõrvale, ei nuusutanudki. Vaatas vaid Mardile otsa ja tundus, nagu nõuaks seletust.

Mart pani konservikarbid kuudi seina kõrvale, leivatükid margariiniga samasse, ikka tükk leiba ja karp, tükk leiba ja karp. Sellest reast jätkub tõepoolest mitmeks päevaks. Kui ka ülehomme veel ei tulda, siis nädala jooksul ikka.

Aga kui peremees juba täna, just praegusel minutil vahele jääb ja puuri pistetakse, mis siis Robist saab?

Mart rahustas ennast, et miilitsad tulevad kohe puistama, küll koerale uus peremees leitakse. Ent on võimalik, et siin-
laost niipea teada ei saadagi — ega peremees loll ole, et kõik parinal üles tunnistab ja kätte näitab. Mida vähem ameti-
voimud avastavad, seda kergem kukub karistus.

Kui viimaks tõesti keegi enam siia ei satu...?

Ma ei saa sind maha jätta, sõbrake, mõtles Mart ahastusega — meeleteitel paljast mõttest, et kedagi ei tule ja Robi on määratud piinavale, aeglasele hukkamisele. Ei, seda ei tohi!

Mart silistas koera. Ma ei saa sind kaasa võtta, kuidagi ei saa... Üksinda ehk suudan end peita ja varjata, aga sina hakkad ju kohe silma. Ja igaüks, kes sind vaatab, näeb paratamatult ka mind, kui koos rändama läheksime. Mida küll teha?

Mart laskis Robi kaelarihma kahe augu võrra suuremaks. Proovis, kas see tagurpidi üle kõrvade tõmmates ära tuleb. Jah, tuli, ehkki raskelt. Kui viimane häda käes, oskab tark loom end lahti rebida ja inimeste juurde minna, abi otsida.

Mart rõhus kaelarihma õigesse paika tagasi. Suudan Robi heaks liiga vähe teha, teadis ta selgesti. Mis inimene ma küll olen, et jätan tubli koera saatuse hoolde?

Mart Pargas, ära viida aega, koputas sisehääli ohtu. Mine ära, kiiresti!

«Anna ändeks,» sosistas Mart.

Robi vaatas talle kurvalt otsa, armsad pruunid silmad tundusid niisked. Koer istus, keeras pea veidi viltu, tõmbas kõrvad peadligi ja tõstis käpa.

Mart laskus ta ette põlvili, võttis pakutud käpa tugevasti pihku. Kaelustas siis koera ja tundis, et Robi end tugevasti vastu surub. Ära mine, näista õelda tahtvat, ära jäta mind maha!

Mart seadis kaelarihma veel ühe augu võrra lähedamaks, hoidis Robi viivu süleluses ja sundis end tõusma. Ta pööras hõbenedes selja, ei suutnud enam koera silmi näha.

Mart läks tagasi vaatamata, astus aina pikemate sammudega, muudkui kiiremini, ja teda saatis hale nuutsumine. Mart jooksis, et seda mitte kuulda. Jooksis, ise nuttis. Nuttis oma

nurjunud elu pärast, ees ootava teadmatuse ja ohtude pärast, homsete murede pärast, nuttis hirmust ja vaevast. Kõige enam aga tegi talle haiget, et ta jättis saatuse hoolde armsa, hea Robi.

Veel ikka kostis koera nuutsumine.
Mart jooksis, jooksis...

10

Koosolek rajoonikomitees lõppes juba tükk aega tagasi. Arno Pihlak palus Kustasel kohale jääda.

Nüüd nad siis kõnelesidki, õigemini Arno rääkis ja Kustas kuulas. Ei püüdnud kordagi vahele segada, vaielda, end õigustada. Alles kui Arno seda märkas, takerdus ta veidi oma hoogsa jutus.

«Sa ei ütle midagi? Tähendab, oled etteheidetega nõus?» imestas ta.

«Ei. Süüdistusi sadas tõepoolest ohtralt, aga vaielda pole mõtet. Tunned kohapealseid olusid kehvalt, sõnasõja pidamine oleks aja raiskamine.»

«Nõuan selgitust.» Arno tõusis, kõndis oodates edasi-tagasi. Kustas vaikis jonnakalt. Ta istus, selg veidi küürus, käed põlvede vahel, pilk uitamas kabineti helekreemiks värvitud siledate seinu pidi. Nüüd uuris ta korraks tähelepanelikult Arno Pihlakut. Mees on nagu muutunud? Jah, muidugi — härmahall on kerkinud oimudelt tublisti ülespoole, laiemaks. Veel aasta-paar ja Arno kunagised tumedad juuksed on üsna hõbedased?

«Vast ehk alustad,» soovitas Arno kerge kannatamatusega. Kustas ei lausunud sõnagi.

«Sinuga on toimunud midagi üpris kummalist. Vanasti ei lubanud sa ei enda ega oma traktorijaama kohta kurjapoolset vihjetki lendu lasta, tulid raginal vahele. Nüüd aga...?»

«Oigus,» tunnistas Kustas. «Elu on mind vist veidi targa- maks lihvinud. Milleks mürinal vastu hakata, eriti kui tead, et õigus on sinu poolel. Las teine sähvib oma tigidate titlemiste valgusnööled isu järgi ära — eks hiljem näe, kui palju või kas üldse on mõtet suud kulutada.»

«Tähendab, minu juut ei ole küllalt tõene?»

«Loomulikult. Sa pole meie juures kordagi käinud, ja ega me oodanudki. Saame hästi aru, et nii kõrge ülemus vajab hulga-

lahtsamaid asju. Kui päris tõsine häda käes ja oma mõistus kipub perutama, eks siis peame muidugi tülitama. Aga üksnes seal puhul, kui väga vaja on.»

«Näib, et seni pole erilist tarvidust tekkinud?» märkis Arno ja jätkas endalegi ootamatu irooniaga: «Eks «Sotsialismi Võidu» tööd-tegemised on kangesti heal tasemel? Ja ega mina midagi tarka juhatada oskagi, te seal kõik ise kõvad asja- tundjad.»

«Abi, mida vajame, on nii suur ja keerukas, et rajoonikomitee jääb jah hätta. Me parem ei tule palumagi.»

«Ja teete omapead — vabanda, aga ütlen siiski lausa välja —, teete lollusi.»

«Tahtsid öelda, et mina teen. Pole valikut. Tuleb minna või härmuslikku rada pidi, kui elu seda nõuab.»

«Sellega, et vallandasid tallimehed ja jagasid hobused endis- tele omanikele tagasi, lased mööda noatera. Ignoreerid põhi- kirja, õonestad kolhoosikorda.»

Nüüd tõusis ka Kustas.

«Lennutad raskeid sõnu, Pihlak. Hobuseid tagasi ma ei andnud, lubasin ainult neid igal mehel omas kodus pidada. Muud mul üle ei jäänud, usu.»

«Ja saavutasid küll palju, jah?» Arno oli endale oma öela tooni pärast pahane, kuid ei suutnud end talitseda. «Ehk nimetad kasuteguri, mida selline teguviis sulle süle puistas?»

«Sain kätte mõninga koguse heina, ka kaeru. Lisaks hoian kokku tallimeestele kulunud mõttetud normipäevad.»

«Selle hinnaga, et andsid kolhoosiperele nende endi hobu- sed tagasi... Rohkem kui veider!»

«Hobused on nende juures ajutiselt. Tallimehi oli meil ter- venisti neliteist, kõik tugevad nagu lõvid; neid on vaja teis- tel töödel. Neljateistkümnest tallist aga vedasime näljas lüpsi- karjale ja noorloomadele, vähemalt mõneks ajaks sööda kokku. Just see oli peamine põhjus.»

«Ega hobusedki paljast õhust ela. Mida sa neile jagad?»

«Oma hobule jätkub igal talumehel ninaesist. Kolhoosi hein jäetakse kasvama, aga põllupeenrad ja kraaviperved, kaugetest metsaheinamaadest rääkimata, on sügise hakul nagu habeme- noaga puhtaks kõõbitsetud. Oma lakka, oma küüni kogutakse ikka võimalikult palju ja võimalikult head, olgu laudas või üks- ainuke lehm. Ja oma suksut ilma hea ninaesiseta ei jäeta, kindlamast kindel. Ei ole Eestimaal talumeest, kes hobust ei

hoiaks. Hobune — see on kindel tugi, vägev abiline, truu sõber...»

«Ja sa loodad tallide likvideerimisest saadud söödaga karja maale minekuni loomi toita?»

«Ei vist. Kes teab, vast nuputame veel mõne kavaluse välja.»

«Hoiatan juba ette — kooskõlastamata ei tohi sa enam midagi taolist teha, kuulsid?»

«Ei tule mina rajoonikomiteesse sinult nõu küsima, kuidas istuda või astuda, ära loodagi. Olen esimees, toimin vastavalt vajadusele.»

«Inimesed ei ole sinu teguviisiga rahul,» sõnas Arno. «Ma ei oleks sellest kõigest teadnudki, aga...»

«Ahah, eks mõni tallimees käis hädaldamas. Jäi mõnusaal nahavedamise ametist ilma ja kolhoosi poolt kohale veetud toit viidi minema, omad lehmad-lambad peavad nüüd vähemaga läbi ajama... Teeb muidugi hinge täis!»

Arno kaalus hetke, kas nimetada kirujat või mitte. Aga kuna kaebaja tundus vägagi ebameeldiv, otsustas ta öelda.

«Oige kõva häält tegi Mügerik. Sa tunned teda?»

«Kes Joska Mügerikku ei tunne...»

«Näiteks mina. Seni ei tundnud.»

«Nüüd arvad tundvat?»

«Ei, kõnelus toimus telefoni teel.»

«Tema sõnad olidki, et mina õonestan kolhoosikorda? Naeru-väärne.»

«Aga ta ju põhjendas ja...»

«Hea küll, hea küll.» Kustas heitis käega. «Temast pole mul üldse isu rääkida. Sina ilmselt ei tea, kellega tegemist on.»

«Üht-teist siiski. Kõigele vaatamata pead talle senise tallimehe ameti asemele mingi töö ikka andma?»

«Kahjuks jah, ta pesitseb minu kolhoosis.» Kustas vaikis. Minu kolhoosis, ütles ta praegu, seda päris esimest korda. Minu kolhoosis? «Ära muretse, saan hakkama.»

«Peaksid aeg-ajalt siiski meie juurde sisse astuma,» nõudis Arno. «Tuled?»

«Ei oska lubada, aega on pagana napilt.» Kustas ulatas hüvastijätuks käe. «Ela hästi.»

«Nägemiseni, Kustas. Ja tulevikus ilma isetegevuseta.»

Oues oli hakanud vahepeal tibama tüütut uduvihma, hall-rõske päev polnud varakevade moodigi. Kustas kiirustas ümber

majanurga mootorratta juurde ja nägi, et kaugelki kõik koosolekust osavõtjad polnud veel lahkunud.

Oma auto kõrval ajas paari esimehega juttu Linda Pähkel, ühe olekuga naine. Kustast märgates tuli ta teiste juurest ära, otse talle vastu.

«Enne oli liiga palju rahvast, ma ei tahtnud su tööasju pärida,» sõnas Linda, hääles ja hoiakus vaevutabatav üleolek. «Kuidas läheb?»

«Arvasid, et ma ei julge teiste juuresolekul tõtt tunnistada? Hõisata pole millegi üle. Oled rahul?»

Linda solvus, ta ümar nägu muutus pahraks.

«Pead mind ikka inimsööjaks küll, Lokk. Mina tulen sinuga sõbralikult juttu vestma, pärin käekäigu järele, sina aga...»

«Olen vanast ajast harjunud, et sinu ütlemiste tagant võib alati karta mingit okast.»

«Vanast ajast?» Linda kergitas oma hõredavõitu kulmud hästi kõrgele. «Kui sa seda perioodi, mil traktorijaama direktor olid, vanaks ajaks nimetada mõtled, eksid kõvasti. Oigem on öelda, et veel alles eile olid suur ja tähtis mees.»

Kustas läks sõna lausumata mootorratta juurde, otsis taskust süütevõtme.

Linda Pähkel puudutas teda käisest.

«Pea minutiks kinni, meil on vaja võlavahekorrad likvideerida.»

«Tõsi või?» Kustas tegi hästi imestunud näo. «Sina oma suures säras ja külluses oled meie kolhoosile võlg...?»

Linda isegi ei muianud Kustase kesise naljatamise peale.

«Eelmine «Sotsialismi Võidu» esimees ei pidanud paljaks varastada möödunud talvel minu tagant kaks suurt heinakuhja,» ütles ta karmilt. «Uus esimees ehk on nii lahke ja õienab asja ära.»

Esimesel hetkel Kustas ei uskunud, et Linda Pähkel tõtt kõneleb. Pärimise peale kordas naine aga kindlalt, et just nii see oli ja et tema loomad vajavad neid kahte August Kilgi poolt mullu varastatud hiigelsuurt kuhja kohe, veel sel nädalal.

«Miks sa sügisel Kilgilt ei küsinud? Küllap ta oleks oma süü lunastanud.»

«Mida niisuguselt viimaselt viletsalt võtta...?»

«Seesama viimane viletsus on ju nüüd minu seljas,» sõnas

Kustas. «Ka minult pole midagi võtta. Igatahes enne hilis-suve mitte.»

«Mida ma loomadele ette annan?» küsis Linda niisugusel moel, nagu oleks tal kari tõepoolest piiritus näljahädas. «Kul pole korralikku ninaesist, langeb piim. See omakorda tõmbab sissetulekud tagasi.»

«Ära tee kometit, Linda,» keelas Kustas. «Sul on kõike, ka ülihead kuiva heina nii palju varuks, et süüa või mitme kolhoosi kari ära. Räägid ainult kiusu pärast.»

«Mul ükspuha, kuidas sa minu õigustatud nõudmist nime-tad. Direktori-ametis käis sinu jõud mõnes asjas minust üle, nüüd enam mitte.» Linda astus üsna Kustase lähedale, vaatas talle võidurõõmsalt näkku. «Vaja pole mul neid kaht kuhja jah, sul on õigus. Aga miks peaks minule kuuluv hein sinu pool-lagunenud küünis seisma, läheb veel viimaks kopitama?»

«Küünid on meil kahjuks täiesti tühjad. Lootusetult kõledad.»

Lindal oli hetkeks mehest kahju ja ta häbenes veidi oma äsjast käitumist. Aga Kustas Loka oli mitmel korral kolhoosi asjadesse sekkudes oma sõna maksma pannud, ja Linda ei saanud seda unustada.

«Sina August Kilgi kombel loodetavasti heinavärgile ei hakka,» ütles ta tigidalt. «Niipalju aus oled oma loomult küll. Ennem palud.»

«Paluda pole mõtet. Sina oma suures jõukuses ei anna häda-lisele kõhetut kõrtki.»

«Ühele kõrs, teisele kaks, kolmandale peotäis...» Linda van-gutas pead. «Kuhu ma oma «Avangardiga» sel kombel jõud-nud oleksin? Kükitaksin sinu kõrval rajooni eelviimasena, hambad varnas klõbisemas...»

Kustas alles kaalus, kuidas oleks kõige sobivam ägeda nai-sega hüvasti jätta, kui Linda valjusti sõnas:

«Viska oma kõkats mulle pakiruumi, ma viin su korraliku sõiduriistaga koju. Sa pole ju ometi mingi poisitatt, kes kaksi-ratsi ratta selga kõlkuma kõlbaks... Traktoriijaama päevil oli sul vähemalt mingi autoloks istumise all, ehkki vana ja koli-sev. Allakäik on direktorihärral suur, pole midagi öelda. Tule!»

«Aitäh lahke pakkumise eest, proua miljonär,» vastas Kus-tas, istus sadulasse ja sõitis minema. Ilm tundus eriti süge ja vingse tuul lõi tigidalt vastu nägu nagu Linda Pähkli öelad, parastavad sõnadki.

Aprill oma paljulubava päikesesära, võrratu linnulaulu ja puhkevate pungadega ei jätnud seegi kord Vestale mõju aval-damata, kuigi ta hirmununa oma tormilist kevadist ärkamist püüdis edasi lükata. Joska, põrguline, rikub kogu elu, ei lase millestki rõõmu tunda. Ometi kippus juba märtsikuu erutama, sest päevad muutusid aina pikemaks, tihased hõiskasid järjest lõbusamalt ja tuli vägagi pingutada, et mõnele meeldivale mehele mitte liiga pikalt silma vaadata. Tagasi hoidis üksnes hirm Joska ees. Talvel oli lihtne, Joska ei kontrollinud pea-aegu üldse tema tulemisi-minemisi, ja ega seal midagi kont-rollida polnudki. Kõrdagi ei tekkinud isu midagi keelatud plaanitseda, või taevas hoidku, teoks teha.

Vesta muigas oma kummaliste tujude üle. Jah, temast oleks saanud eeskujuliku karuema, kes pika talve täies rahus põõnab ja silmad ümmarguseks ajab alles koos linnulaulu ja lille-õitega. Küllap Joskagi teadis seda sügisest varakevadeni ula-tuvat ükskõiksuse perioodi ja sellepärast ei hoolinudki jälgida, kuidas ta oma päevad veedab. Nõudis ainult üksikasjalisi uudiseid, et kes käis ja mida räägiti, ei muud. Kõju sai mindud pealegi kohe, kui tööpäev lõppes — silmad unist-võitu, juuksed enamasti rullitamata, kõndimine nagu kõigil teistel.

Kodune elu ei olnud sugugi kiita. Nüüd, kus Kustas Loka mõne aja eest oma esimehe-sõna maksma pani ja hädaotsuse teoks tegi, oli Joskal, senisel tallimehel, eriti kõvasti vandumist ja halba tuju. Latrid haigutavad juba hullu aega tühjalt, hobused anti peredesse tagasi. Hein aga, mida Joska plaanitses hobuste arvelt kõrvale lüüa ja oma tulevase lehma jaoks hoida, viidi mühinal minema — otsejoones kärjalauta.

Joska peamine tegevus oli nüüd õhtust hommikuni Kustas Lokki ja tema asjaajamist põhjata. Küllap vandus päevalgi. Miks isand tööle ei hakka, oli ta paaril korral ääri-veeri küsi-nud, aga sai vastuseks sellise hulga vangikongi rammusaid ütlemisi, et pärimise sinnapaika jättis.

Paaril viimasel päeval oli ta korduvalt tabanud mehe aini-tuse, uuriva pilgu, eriti kui ta köögis toimetas või lauda kattis. Ta kontrollis ehmununa oma liikumist ja tabas kohe ära para-lamatut, aastaajast tingitud muudatust. Samm oli ju lühem ja nõtkem, puusad ei püsinud paigal, vaid tegid iga astumise juures kena, ahvatleva kääre. Kõguni ölad ei kuulunud sõna,

liikusid peaaegu märkamatuks kaasa, et sale piht hästi silma hakkaks.

Tümp-tümp-tümp, püüdis Vesta oma talvist tuima kõnnakut kodus edasi kasutada, aga niipea kui mõtted mujale rändasid, muutus kõik lubamatult varakevadiseks. Ja Joska ilme süngemaks, järjest kahtlustavamaks.

Uhest otsustas Vesta kaljukindlalt hoiduda — kohtumisest Heldur Raagiga. Mees tundus talle nüüd, kus ta teda kaua polnud näinud, veelgi ligitõmbavam, aga ta andis endale sõna, et selle tulega enam kunagi ei mängi. Pealegi ei olnud Heldur terve pika talve jooksul teda kordagi üles otsinud; ka nüüd, varakevadel mitte. Mis varakevadest siin enam rääkida, linnud sädistavad juba ammu nagu meeletud, ei saa enam nokki üldse kinni...

Igivana ütlemine, et mis silmist, see südamest, ei pidanud päriselt paika, aga tilluke tõetera oli selles siiski peidus. Vesta arvas, et aegamööda muutub ta selle mehe suhtes täiesti ükskõikseks. Et see kergemini toimuks ja südames tasahilju kripeldav igatsus kiiremini kaoks, tuli riski peale välja minna ja keegi leida, kellesse ajutiselt, aga seda kuumemini kiinduda. Kui palju endale tolle uuega lubada tohib, et hing hiljem vagusi püsiks? Ei tea, Helduriga jäi kõik üsnä aigusse toppama, ja südames pole rahu raasugi. Ah, saagu pärast mis saab, satuks ometi mõni sobiv ette! Umberringi hakkab siis imeliselt helisema, mõistuse-pidurid kaovad kus see ja teine. Lase käia, elame ju maapeal vaid korra!

Tänane päev oli jälle tüütult üksluine ja Vesta ei jõudnud kuidagi õhtut ära oodata. Mitte, et ta kangesti tahtis koju minna, oh ei. Aga hommikuse kiirustamisega jäi kogemata juturaamat maha, ja nüüd oli siin naftabaasis lukkude, riivide ja traatvõrgu taga neetult igav. Käesoleva kuu esimese poole paberiasjanduse sai ta juba paari päeva eest korda, kütuse- ja määrdeõli-varud on kevadiseks põllutööde perioodiks enam-vähem piisavad; töömuresid peaaegu ei olnud. Küll oleks hea lugeda, viib mõtted ilusate unistuste radadele — eemale tōrast, tuimast tänasest...

Vesta haigutas.

Kui õige kammiks juukseid? Aga kelle jaoks? Siia ei satu enne õhtut mitte üks elavane hing. Pealegi sai alles paari tunni eest ennast piisavalt peegeldatud... Ometi võttis ta laualaekast kammi, tõmbas hajameelselt läbi juuksekihude.

Krōks-krōks, tegi kamm ja loobus paarist piist. Pahandamise

asemel tekkis tilluke heameele-virve — näed, lokid nii uhked ja lihedad, et kammirisu ei saa neist jagugi.

Kostis läheneva auto mürin. Jah, masin oli juba üsna lähedal, nüüd peatus väravas. Tuli vist Sorguta poolt, mitte traktorijaamast.

Veel enne, kui juht maha ronida jõudis, oli Vesta kohal. Ta tundis tulijat hästi, see oli Ellen Lahka oma virtsapritsiga. Huvitav, mis tal asja?

Ellen hüppas nõtkelt maha ja Vesta hakkas just imetlema teise kevadiselt erekirjut kampsunit ja kenasti õhetavaid põski, kui ta äkki üksisilmi hoopis muud uurima jäi. Nimelt oli autos veel keegi, ja koguni meesterahvas. Kuidas Ellen julgeb mingeid mehi vedada, kui omal on nii lollilt armukade mees, kes vahetpidamata igale poole järele vantsib? Aga muidugi, mis temast karta — Joosep Lahka oli oma kõige suuremaski ägeduses Joskaga võrreldes kindlasti nagu jänku krokodilli kõrval...

Vesta lõgistas kiirustades luku kallal, et tulijad sisse lasta. Ta teadis selle mehe perekonnanime — Nurmela. Seda jah teadis, aga oma suures Heldur Raagi imetlemise tuhinas oli juhtunud niisugune andestamatu viga, et ta polnud seni Nurmelaiga peaaegu sõnakestki vahetanud. Siiski, parandas Vesta end kohe, talvel käis Nurmela korda paar naftabaasis, vist nagu naljataski vürtsiselt — aga unised emakarud ei võta ju külmal ajal kahjuks vedu, nad ei saa millestki aru. Ometi oli mees silmapaistvalt kena — lisaks meeldivale näolapile pikk, lalaõlgne, erütavalt mänglevate lihastega.

Huvitav, Ellen naerab praegu sedaviisi, nagu teda vist keegi ei ole naermas kuulnud. Teatakse kindlalt, et Ellen Lahka on uskumatult truu ja korralik naine — seda hämmastavam siis praegune siristamine. Kas tõesti on võimalik, et võõrapoolsele mehele võib vägagi eriskummalise näoga otsa vaadata ja selle taga pole ei peidus ega teoksil mitte kui midagi? Vaevalt küll.

«Ära pahanda, Vesta, et me sind segame...» Ellen oli tõesti heas tujus, nagu naerul ka Vesta jaoks. «Võtsin noormehe teelt peale, viin traktorijaama — aga kuna sina olid siin hästi käepärast, keerasin korra sisse.»

Vesta tõmbas võrkukse pärani.

«Palun, astuge aga edasi! Nii meeldivad külalised... Teeme kohvi, aidake mul päev õhtusse venitada.»

«Kõigepealt — tere.» Nurmela ulatas käe, Vesta torkas

enda oma talle tragilt pihku. «Tuttavad me oleme, juba ammu, jätkas mees. «Tõsi?»

«Hulk aega muidugi,» naeratas Vesta kelmikalt, «ainult et mina arvasin, et teie minusugust tühist õlikallajat üldse tähelegi ei pane.»

«Mulle aga näis, et teil jätkub silmi vaid ühe mehe jaoks...»

«Nii peabki olema. Oled altari ees sõna andnud, siis teisi mehi enam piiluda ei tohi. On nii?»

«Jah,» kinnitas Ellen kerge ohkega, «kui naine leiab endale mehe, kes mees on, ei teki tal mujale vaatamise tahtmistki.»

«Täpselt!» Vesta silmis hüplesid kenad väikesed vallatud sarvikud. «Lähme edasi, kohvi keetmine ei võta kuigi kaua aega.»

«Aitäh, aga mul on täna veel hulk asjatoimetusi ees,» kahetses Ellen.

«Minul ka,» tunnistas Nurmela.

«Põikasin sisse, et saada sinu nõusolekut. Kavatsime mai-pühadel anda väikese kontserdi, oma jõududega.»

«Mil kombel mina sind aidata saan?» imestas Vesta.

«Olen sind laulmas kuulnud, meil on ansamblisse just altivaaja. Laulud valisime lihtsad, tuleme lühikese kokkuharjutamisega kindla peale toime. Tuled?»

Vesta kõhkles. Mida Joska ütleb? Ohtuti proovidel käia ta vaevalt lubab, või tuleks vägisi kaasa, häbilugu. Ei, peab loobuma.

Vesta otsis keeldumiseks sobivat põhjust, ta ekslev pilk satust traktorijaama poole viivale tee. Sealt lähenes sörkjookuga ei keegi muu kui Joosep Lahka.

«Ellen, vaata,» sosistas Vesta.

Ellen oligi juba näinud. Naeratusel polnud enam jälgegi ja põskedele tormas ere piinlikkusepuna nüüd kohe valla paiskuvat lärmi ees.

Vesta torkas Ellenile nagu hüvastijätuks kae pihku, ise aga sosistas kiirustades:

«Sina istu otsekohe autosse ja sõida minema. Kui Joosep väga häälitsema hakkab, ütle, et Nurmela on minu... hm, ütle, et sa tulid peale, kui meie kangesti kudrutasime. Oh, eks ise tead paremini!»

Olukorda ainuõigesti hinnates jalutas Nurmela aeglaselt Vesta ubriku poole, ei pööranud enam tähelepanu Ellenile ega Joosep Lahkale.

«Mine jah kohvi jooma, sul pole ju kiiret,» hüüdis Vesta

talle hästi valjusti järele, et Lahka tingimata kuuleks. «Meil jutud puha pooleli...»

Juba oli Joosep värava taga, Vesta tervitas laia naeruga.

«Näed, me Elleniga just rääkisime sinust.»

«Ei tea mida?» porises Joosep ja sirutas kaela, et Nurmela paremini näha. «Pidu peate või? Kes sul veel seal putkas peidus on?»

«Mida sa endale lubad?» Vesta oli tõsiselt solvunud. «Mina küll ei saa aru, mis imet nii tore naine nagu Ellen sinusuguses leiab. Kiitis sind just praegu, aga minu arust täiesti põhjustult.»

Joosep kohmetus, heitis oma naisele uuriva pilgu. Ellen ei teinud temast väljagi.

«Ootan sind juba homme õhtul, kohe peale tööd,» sõnas ta.

«Ei tea milles siin nii kangesti kokku lepitakse?» Joosepil olid kulmud kortsus ja mõtted kurjad. «Kuule, sul on seal samikus veel mingi mees, lase ma lähen vaatan. Miks Ellen muldu äkki keset tööpäeva sinu juures vahib?»

Nurmela oli just Vesta uberikku sisenenud ja enda järel uksegi sulgenud.

«Hei, kuule,» hüüdis Vesta talle järele. Tont võtaks, eesnimegi ei teal tuleb talle huupi mingi nimi panna, pole parata. «Andres, kas sa kuuled...?» tõstis ta hääle valjemaks. Miks Andres? Eks vist sellepärast, et tal seni ainsatki austajat pole olnud, kellel niisugune eesnimi oleks. «Andres, uul!»

Nurmela tuli imestunult uksele.

«Mind kutsud või?»

«Keda siis muud... Sa näita seltsimees Lahkale mu kontorit, tal tekkis millegipärast kange huvi näha, kuidas ma siin töötan ja kas tingimused ikka vastavad tulekaitse eeskirjadele. Sa ju tead, tema vastutab tuleohutuse eest.»

«Tulgu, mis minul sellest.» Nurmela ootas Joosep Lahka ära, läks ta kannul sisse.

Ellenil polnud midagi öelda. Ta vaid ohkas, noogutas tänulikult Vestale ja ronis kabiini.

Juba Joosep tult, päris jooksujalu. Eks arvas, et Ellen ta maha jätab, solvununa minema sõidab — ja ilme oli Joosepil õige alandlik, kahetsev. See aga ei takistanud tal etteheitvalt Vesta poole vaadata ja sisistada:

«Oled küll nuhtluseks maapeale tehtud, korralikkude naiste rikkumiseks!»

«Mis minul neist rikkuda,» vaidles Vesta. «Ma olen ise lootusetult korralik.»

«Naerukoht või, ah?» Joosepi hääles oli põlgus. «Keerutad vahetpidamata oma... hm, keerutad kõiki kohti silmadest saba-juurikani, ajad teistele kah patuisu peale... va' kõlvatu, tean sind küll! Vaata kui lähen vestlen neil teemadel viimaks Joskaga, siis sa alles...» Jutt jäi katki, kuna Ellen käivitas mootori ja vajutas kurjalt gaasipedaalile. Ainsa hüppega oli Joosep oma naise kõrval kabiinis, Ellen sundis auto järsult liikvele.

Vesta sulges hoolikalt võrkvärava, katsus, kas lukk on ikka tõesti kinni ja läks ubrikusse.

Nurmelaide mõnules kušetil ja naeris talle peaaegu jultunult vastu.

«Panid sa ennast minuga lõplikult paari?» küsis ta enesekindlalt. «Oled sile tots, meeldid mulle juba ammu.»

Vesta imestas, et ta sellest kenast, noppimisvalmis noorest lõvist erilist rõõmu ei tunne. Hirm Joska võimaliku peale-tuleku ees? Vaevalt. Pigem jälle kusagilt ajusopist ootamatult välja libisenud mälestus pikakasvulisest, pisut vimmas seljaga mehest. Heldur on viisakas, tagasihoidlik, tal on targad silmad ja peen naeratus. Juukseid jah vähevõitu, aga ei saanud öelda, et talle Nurmelaide hele sasipea väga meeldinud oleks. Tal on alati olnud nõrkus tõmmude, hästi tumedajuukseliste meeste vastu. Alles kui väga pikka aega ainsatki sobivat silmapiiril polnud, mõtles ta mõne valgelakalise enda jaoks süsimustaks.

«Hädavaled on lubatud,» sõnas Vesta üllatava ükskõiksusega. «Neid ei tasu asjaosalistel tõe pähe võtta. Mul ei jäänud muud üle.»

«Vesta...» Mees tõusis, silmad ahned ja ärevil. «Kuniks elu, on nii...?» Ta püüdis Vestat emmata.

«Täna mitte,» keelas Vesta uksele taganedes. «Ja võib-olla üldsegi mitte, sest mulle ei meeldi, kui mind poolvägisi murdma kiputakse. Nii et head päeva.»

Mees lõi sõrmedega nipsu, kulmud pahuralt kortsus.

«Kuidas proud soovivad. Ma ei osanud arvata, et mul neitsiga tegemist on. Tuli alles praegu mõttesse, et oled viimaks tõepoolest ehtne neitsi, Vesta-neitsi...»

Tagasi vaatamata sammus Vesta värava suunas ja andis minekuga viivitavale Nurmelaidele kannatamatu käeviipega märku, et armumäng talle ei meeldi. Ta avas värava ja laskis

mehe endast mööda. Kavatses ukse ta järel valju raksatusega kinni virutada — aga jäi pisut pettununa seisma.

Nurmelaide eemaldus kiirustades. Vesta silistas silmadega ta sirget selga, lai ülgu, kauni joonega püstist pead, tugevaid pikki jalgu. Juuksed tundusid nüüd kaugemalt millegipärast nagu küllaltki tumedad...?

Kuidas ta ütles, see... Andres? Et neitsi?

Vesta hammustas huult. Mis kiire tal Nurmelaide minemapeletamisega ometi hakkas? Poiss on kahjuks ülearu solvuv ja tormakas ja ilmselt vägagi kogenematu — võtab naljatamisi ette mängitud näilist keeldumist puhta küllana...

Neljas peatükk

1

Aprillikuu esimene nädal üllatas meeldiva soojaga, päike muudkui säras. Lund oli põldudel veel vaid laiguti — õhuke ja urbne, hallikas, servadest sakiliseks sulanud.

Oige pea saab töödega algust teha, lootis «Sotsialismi Võidu» ikka veel suhteliselt värske esimees Kustas Lokk oma esimesel põllumehe-kevad.

Haruharva läheb täpselt nii nagu plaanitsetakse, eriti kui tegu on tujuka varakevadega. Temperatuur langes ootamatult külma poolele, jäi isegi päeval nullist madalamale, öödest rääkimata. Paaril varahommikul oli koguni kümmekond miinuskraadi, mis külvi-väljavaated esialgu hoolimatult läbi lõi.

Ega Kustas muidugi arvanudki, et juba täna-homme saab põllule minna, muld oli suurest kevadisest sulamisest alles tahenemas, veel tugevasti kleepjas, liigniiske. Nüüd külmus maa uuesti, mõnel märjemal põllul tõmbas peale vintske jääkooriku.

Ilmataat aga üllatas uute viguritega. Selleasemel, et ometi kord ilusat kevadet näidata, kattis ta ühel ööl maa paksu valge vaibaga. Lumi aina sadas ja sadas, ja nagu ikka lõid vanad inimesed käsi kokku ja kippusid suisa kinnitama, et nii hullu asja pole nemad elu seeski näinud. Ütlesid, et ega idatuulega pole iial midagi head oodata — aina kurja külma, lõikavat tuult ja muud paha. Nüüd saatis veel koguni täistõsise talve uuesti kohale, halb märk!

Sama ootamatult kui lumi tuli ja päevaks-paariks püsima jäi, oli see äkki kadunud. Jälle jätkus päikest küllaga ja ehkki tuul hoidis veel ikka idakanti, oli kogu loodus äkki kevadises rõõmurõkkes. Viljapuude ja marjapõõsaste pungad paisusid silmnähtavalt, sarapuud õitsesid. Oli ka juba viimane aeg, aprill oli vahepeal jõudnud tubli tüki vanemaks saada.

Kuigi väljas mängles tänagi ere kevadpäike, oli kolhoosi kontoris ikka hämarapoolne. Esimehe kabineti väikesest aknast ei mahtunud valgus kuidagi sisse, ruudud olid pika sügise ja kauakestnud talvega sedavõrd tuhmunud. Kes teab, võib-olla kandsid nad koguni mitmeaastast nõekoormat?

Kustas väljavaatamisest suurt ei hoolinudki. Igasugu ringkirju sadas lakkamatult; need tuli vähemalt läbi lugeda, mõni juhtus sekka ka päris asjaliku sisuga.

Kustas uuris pabereid, mõte aga libises tagasi paari päeva eest peetud juhatuse koosoleku juurde. Keerukaid küsimusi oli kuhjunud hulk, tuleb tingimata abi leida! Aga kõikide hädade vastu mõjuvat imerohtu pole seni osatud kusagil välja nuputada, liiati veel «Sotsialismi Võidus», ja arutlemine jäi tulu tuks, targad otsused tegemata. Ei aita ju kõige kõvemgi käsk ega korraldus, kui lood on räbalamast räbalad. Võta või rukki oras — hõre ja nigel, hale peale vaadata; mitmel põllul koguni nii kehvake, et tuleks ümber künda. Aga mis asja sa hing asemele külvad, kui seemet pole salvedes ivagi? Jääb nagu on — mida põld jaksab jõuetust, nirust orases kasvata, sellega peab leppima, tänulikku olema. Orastele tuleks vähemalt korralikult täisväetist anda, ilm ka selleks soodus, ja eks natuke sipsutataksegi. Aga et korralikult? Oh ei, kus sa sellega! Ei saa ju põldudele seda lahke käega pakkuda, mida peaaegu üldse hinge taga ei ole... Osta? Ei tea kustkohalt, ja kui ka allika leiaks, pole millegagi tasuda, kuna «Sotsialismi Võidul» raha üldse ei ole ja lootust selle saamiseks kah mitte.

Ometi peaks ka kõige sandimast seisust leiduma väljapääs, peanupud tööle! Milline põllumajandusharu annab kõige kiiremini võimalikult suurt tulu?

Soovitati kanakasvatusele kõva hoog sisse lüüa. Kanala on aupärast olemas, aga rumalalt väike ja päris käest ära lastud, kulud-tulud võrdsed, kasu ei kopika eest. Räägitakse, et mõni kolhoos just nimelt kanade-munade varal on kärmelt jalgele saanud. Miks «Sotsialismi Võidus» kõik nii ütlemata nigelal järjel on, mitte miski ei too midagi sisse...?

Paneme aga käima, mis siin nii pikalt kaaluda!

Pidage kinni, kas suure kanala ehitamiseks ikka jõudu on? Praegu oimerdab paar-kolmkümmend unist kaña vanas kitsukeses talulaudas, ja isegi seda ei jaksa etemaks kõbida, mis äärmiselt veel uuest rääkida! Näed, rahapuuduse taha jääb see kenake sissetuleku-lootus paratamatult toppama, jõukamaid aegu ootama.

Rabanurme Margit arvas, et tasuks hakata kasvatama kapsa-seemet. Teadagi nõuab see palju hoolt, tööd on kohe ütlemata kõvasti — pidi aga uskumatult suurt kasu tooma. Niisama heast peast ja mitte millegi eest ei saa sedagi mõtet teoks teha, tingimata on vaja põhja, eks muidugi raha. Istikute ületalve pidamiseks tuleb ehitada hoidlad, ilma ei saa — kõik aga mak-sab, iga viimane kui lauajupike.

Nimetati, et tugevat tulu saab seakasvatusest — see jutt jäi kohe sinnapaika. Põlve peal ega põlletaskus kärssninasid ei saa pidada, korraliku sigala ehitamine nõuab teadagi mida. Ja kõvasti! Ikka ja jälle raha, et tont teda võtaks! Kapital on alus kõigele — kuid mida pole, seda pole.

Seni oli üks ja teine oma mõtetega lagedale tulnud, kehvale seisule vaatamata püüti pisut naljagi heita, nüüd aga jõuti nii suure mure juurde, et jutt takerdus. Nimelt heinanatukesed, mis hobusetallidest kokku veeti, ei löönud kahjuks nii kaua vastu, nagu loodeti, ehkki lüpsinaised jagavad seda kogu aeg väga kitsilt, omal hing haige. Aga jõusööt, mida August Kilgi valitsuse ajal mullu hilissügisel imekombel saadi? Selle varud on kah nii nurjatult väheks kulunud, et karjalauta ei tohiks enam sugugi anda — hädaga näpistatakse sigade ärvelt igale lehmale kord päevas näpuotsatäis. Teeks ilm ometi head suurt sooja, lööks rohu kiirelt kasvama, saaks loomad karjamaale lasta! Sigade ninasine oleks siis veidigi lahedam. Nad vaeseked on imelikult pikkade jalgadega, küürus ja kõhnad nagu ei tea mis imelikku sorti võõramaa elukad...

Oldi ühel meelel, et piimakari on kolhoosile tulus. Aga mis kõrgest väljalüpsist või uhkest kasumist saab kõnelda, kui loomi püütakse praegu läbi raske näljahäda ületalve pidada; annab tõsiselt pingutada, et eluvaim karjamaale pääsemiseni üldse sees seisaks. Järjest rohkem on neid, kes asemelt enam tõusta ei suuda. Nad vaatavad igale tulijale haleda, valu tegeva pilguga vastu — inimene, kes sa seni toitu andsid, miks oled sa meid unustanud...? Rasked ketid kõhnade kaelte ümber on vali süüdistus — inimene, sina panid meile lõa kaela, et me sulle kasu tooks. Anna siis ometi süüa, oleme

sinu meelevalle all. Aita meid, aita... nälga vaevab rängalt... nälga... hukkume...

Kustase tõi raskete mõtete juurest tänasesse tagasi kaugel mürin, milles tundus midagi ääretult omast. Ta kiirustas trepile uudistama. Niisugust ühtlast ja tugevat häält teevad heas töökorras traktorid! Ja neid polnud liikvel mitte üks, vaid mitu, nende jõuramine kõlas kui muusika. Niisugune kevadkontsert teeb tõesti südame soojaks ja tekitab erilise kindlustunde. Põldudele ilmuvad väärt abimehed — tugevad ja kuulekad, ei hooli nemad pikaks venima kippuvast tööpäevast ega viluviletsast ilmast, pole neile vaja heina ega jõusööta...

Traktorid nagu aina lähenesid? Huvitav, kuhu nad siitkaudu sõidavad? Põllud ei kannu ju veel suurt kusagil, enamasti on mulla asemel püdelavõitu pori.

Müri muutus järjest valjemaks — ja traktorid sõitsid otsejoones kontori juurde nagu kuulekad alluvad ülemuselt käske ootama. Jäid neljakesi kenasti rivisse seisma, tuurid lasti madalaks ja mehed hüppasid maha.

Kustasele meenus möödunud kevad, kui ta veel direktor oli ja Linnupettel härrastemaja laial trepil seistes väljasõitu jälgis. Tookordset head tunnet jagus tänasekski.

Kustas silmitses heldinult mehi ja masinaid.

Aga miks nii kummaliselt vara? Neil pole siin ju veel mõnda aega midagi peale hakata, iga tööta passitud päev läheb aga täie eest kirja, ja kolhoos muudkui maksku?

Peale mehiste teretamist Kustas päriski otsemaid, mis lahti, miks juba kohal.

Mehed vaatasid imestunult üksteise otsa, kehtasid õlgu.

«Peaksid õnnelik olema, et tulime,» sõnas Nurmela veidi puudutatult. «Masinad korras kui kellavärk, esimesel võimalusel pörutame põllule.»

«Ülearu priskelt jääb tühja ooteaega,» vaidles Kustas. «Kuld-nokad pole veel hakanud pesagi ehitama, aga teie juba platsis? Varasematel aastatel nii rutakat väljasõitu küll polnud, mäletan täpselt.»

«Tõsi jah, lappisime alati viimase minutini mootoreid,» märkis Jull Kärp ja kõhatas millegipärast.

«Mis ime läbi remont siis sel kevadel nii varakult valmis sai?» tahtis Kustas teada.

«Ega muud, kui et tingimused muutusid etemaks,» leidis Nurmela.

«Jah,» kinnitas Jull kärmesti, «elul ja tööl on hoopis teine minek.»

«Uus direktor näib ülihästi toime tulevat, kohe nagu mustkunstnik?» küsis Kustas pisut mõrudalt ja kahetses samas, et sellise ütlemise lendu laskis.

«Ei, miks sa nii...?» Laagri Karla, põline traktorist, naeris mõnusalt. «Uus mees ju alles nii vähe aega ametis olnud, kuigi ta sinu käe all kõvasti harjuda sai...»

«Kask on asjalik, kindla sõnaga ja nõuab korda,» lausus Nurmela. «Pealegi seda sorti inimene, kellega vastamisi minna ei tahaks.»

«Meil kiskus jutt väheke teise kanti,» segas Jull vahele. «Mina pidasin silmas uut töökoda kui nimetasin, et elu on ette keeranud hoopis kenama lehekülje.»

Ka Anto, kes siiani vaikides kuulas, sõandas omaltpoolt sõna sekka poetada.

«Kogu talve tegime tööd soojas ruumis, ümberringi ilus ja valge. Pingid on eriti käepärased, üks seetõttu jõudsimegi remondiga varem valmis.»

«Ei oleks mina ilma pealgi uskunud,» muheles Laagri Karla, «et saan sihukeses uhkes saalis oma juppide kallal nokitseda ja et teinekord on koguni nii soe, et võtab pea aurama...»

Kustas kuulas meeste juttu ja mõtles, kui otsata palju sai vaeva nähtud ja tühjaks kiskunud lubadusi antud — töökoja valmimine aina venis, tükkati jäi ehitus hoopis soiku; alles möödunud aasta hilissügisel sai asjad ühele poole. Mis aga sellesse puutub, et traktoribrigaad varakult kohale murises — meestel on õigus, selle üle tuleb tõepoolest üksnes rõõmustada. Seisuaeg küll maksab jah, aga veel mõned mõnusalt tuulised, sooja päikesega päevad, ja põllud hakkavadki masinaid kandma; pole vaja enam oodata ega närvitada, kas traktorid ikka õigeaks ajaks kohale jõuavad. Täpselt parajal hetkel lüüakse kõvad hääled sisse ja töö läheb mehisel murinal lahti...

2

Kevad jõudis kõikjale, ka Hallikivi tallu.

Mari-Eltsule oli lumeminek ebameeldivate avastuste aeg. Ta tuli siia südatalvel, mil lumi oli silunud ümbruse puhtaks, hoogsalt lainjaks, ilusaks. Elamu tundus muidugi vilets, ei meeldinud sugugi oma tillukeste ähmaste aknasilmade ja kur-

valt valkjashalliks pleekinud seintega, ka ait oli haledalt kosis ja kuur rõõtsakil — aga kohev lumetekk katusel ja vallatud lumemütsid põõsastel-puudel petsid pisut rõõmsamad mõtted pähe. Tuleb kevad, küll siis muutub kõik hulga kenamaks!

Nüüd oli lumi läinud, midagi meeldivat aga polnud. Vastupidi, kogu peidetud inetus näitas end halastamatu avameelsusega. Päike torkis oma kiirtega vildakile vajunud, lagunenud suuga korstent ja naeris nõgusa seljaga pilpakatust, mida aastate vältel oli mitmeid kordi hädiselt lipitud-lapitud ja mis seelõttu, kummaline küll, tundus eriti nigel ja ebausaldatav. Ka seinad olid tegelikult hulga kehvemad kui talvel näis — palgid pikalt lõhenenud, kõvasti kestendavad ja alumistel elu sedavõrd elatud, et torka läbi pehkinud puidu või sõrm õuest tuppa. Paariastmeline lagunenud trepp hoidis tüdinult kiiva, välisusest värv ammuilma maha koorunud.

Selline osmik on nüüd siis koduks. Taevas halasta, koduks...?

Kustas lubas kevade ja suve jooksul elamist veidi mugavamaks kohendada. Parandab, mis katki, soojustab hõredaid palkseinu, laseb laduda hea tõmbega pliidi ja mõnusat sooja andva ahju, värvib siit ja korrastab seal. Õige pea tuuakse majja isegi telefon. Ja juba sel suvel saame ka elektri sisse, kinnitas Kustas. Postidega on asi korras, montaaži-meestega leping sõlmitud. Nii et edasised sügised ja talved tulevad Hallikivil hulga meeldivamad kui see äsjane, esimene.

Mari-Eltsu lootusetut pilku nähes lisas Kustas, et loomulikult ei jää nad alatiseks oma praegusesse kodusse. Kui ta suudab kolhoosi senisest surnud seisust üles raputada, inimesed tööle panna, neile pisut rohkem kui niru elatise kindlustada — küll siis jõuab aeg, mil kuhugi siia lähedale ehitatakse ka uued hooned, nende hulgas kena väike elamu esimehele ja tema perele. See saab niisugune, mis Mari-Eltsule kindlasti väga meeldib — päikeseline ja soe, neile kolmele parajalt ruumikas.

Mari-Elts kuulas Kustast, mõtted heitlesid siia-sinna. Selle vana lobudikuga imet teha pole võimalik, inetuks ja röskeks, külmaks ja eemaletõukavaks jääb see igavesti. Uue elamu ehitamise plaan on muidugi tore, aga nagu Kustas nimetas, saab see teoks alles siis, kui «Sotsialismi Võit» on jalgele aidatud. Kas Kustas on nii võimekas ja tugev, et sellega tõepoolest toime tuleb? Kas peab ta tervis vastu? Juustesse sugeleb aina rohkem halli, mure tõmbab oma karimi käega ta näole aina

uusid sügavaid jooni. Müödunud sügisega võrreldes tundub Kustas hulga vanem, väsinum, kulunum. Uue elamu ehitamise algus lükkub kindlasti õige kaugemale... jah, väga kaugemale. Ees ootab pikk rida raskeid aastaid — elu veereb aegamööda nagu ilmetu, tahmhallist tokerdunud lõngast kera, üks inetu ja raske päev ikka teisele kaksikvennaks. Veereb kuude ja aastate viisi — aina seesama igerik tare ja rõõmutu töö vasikalaudas...

Aga vast ehk kunagi, ebamääraselt kauges tulevikus miski muutub?

Kahvatu, mõttetu lootus — õige pea kustub seegi.

Linnupette alevis, ühes vaikeses väikeses tänavas, laseb keegi asjalik mees juba praegu töömeeste kätel kärmesti käia. Kohendatakse sealgi vana majakest, aga selle külge kerkib juurdeehitus, milles on ruumikad toad, avar rõdu, abiruumid, vannituba... Ja keskküte, et poleks vaja ahjudega jantida. Ehitamine juba käib ja töö ei lõpe mitte pikkade aastate, vaid ilmselt juba mõne nädala pärast. Värskest töödeldud puidu imepärane hõng hõljub kõigis ruumides, seintel on heledad, kallid tapeedid, kõik on uhiuus, värvid erksad...

Ja kes neis äsjaalminud tubades rõõmsana ringi kõnnib, naljatab, õrnusi sosistab? Maailma meeldivaim mees... Tal on tihedad heledad juuksed ja kaunid hallid silmad, energiline lõug ja ilus, lausa jumalike huultega suu. Ja mida ta just praegu ütles...? Sosinal, suletud silmil — ja ometi jõudis see siia, paljude kilomeetrite taha, sellesse haledasse, igivanasse hütti; Mari-Elts kuulis seda tõepoolest:

«... armastan sind üle kõige maailmas... ootan... igatsen meeletult...»

Mida küll teha? Juba on möödunud kaks nädalat päevast, mil Roland vasikalaudas käis ja talle sai antud lubadus õige pea kirjutada. See pole värvukski ununenud, ei. Päeval, laudatöö vaheajal, jättis ta paaril korral Marikese naabrimemme juurest kaasa võtmata, ruttas koju. Koju? Ei, armetusse hirtikusse. Mida rābalam see tundus, seda kärsitumalt võttis ta paberi.

«Tule, mu armas — Marike ja Mari-Elts ootavad Sind!»

Miks pole ta neid sõnu seni kirjutanud? Praegugi on sulepea peos, aga paber jääb vägisi puhtaks. Kas argusest, et küla-koeradki hakkavad kooris tema nime haukuma? Aga kui inimene viletsast, hallist elust vaevatuna läheb sinna, kus paistab üksnes meeliterutav päike, on see keelatud? Või siiski...?

Mari-Elts teadis, miks kirja kirjutamine polnud teoks saanud — Hallikivilt pagemine oleks naeruväärne. Jätta maha mees, kellesse inimesed usuvad... Kas ikka usuvad? Eks muidugi, ega nad teda ju huupi esimeheks valinud. Kuigi valida polnud neil midagi, nad hääletasid. Ilmselt peetakse Kustast siiski targaks ja tugevaks. Seda ta ka on, ja hea on ta ka. Väga hea. Kas tohib niisugusele inimesele haiget teha, teda alandada, häbistada?

Ei tohiks, oli Mari-Elts kindel — aga samas vasardas kõrvus: sinagi elad maapeal vaid korral! Miks peaksid sa end mingi mehe pärast ohverdama? Võta, mida elu sulle lahkel käel pakub!

Mis küll saab? Mida teha?

Lõpmatuseni viivitada ei või, Roland oma kannatamatuses tuleb varem-hiljem keelust hoolimata kohale, kõneleb Kustasega. Ei, seda ei tohi!

Kahju, kellegagi pole nõu pidada. Ema? Tal tuksub süda vaid ravimite najal, arst hoiatas isegi tühiste ärrituste eest.

Mõelda, kaalutleda, viivitada?

Parem mitte — ühtki eilsesse kustunud päeva ei anta tagasi. Noorus kulub vasikalaudas küürutades kiiresti ja mõne aja pärast ei kutsugi Roland teda enam — vananevat, tööst kurnatud naist.

Aga Kustas, mis temast saab?

Alles nüüdsama libises mõtetest läbi veendumus, et ta on tugev. Eks tugev talub ka väga raske löögi hulga kergemini, kui nõrk?

Aga ikkagi, temast on kahju. Ei sõanda kuidagi halastamatu tõega lagedale tulla... ei suuda... Ei raatsi...

Et oma ringiratast kihutavatest mõtetest veidigi vabaneda, võttis Mari-Elts laualt ajalehe. Püüdis lugeda, aga tähed jooksid hallideks koondridadeks kokku ja isegi pealkirjade mõtet ei tabanud.

Kas minna korra Marikese juurde? Pole mõtet, õige varsti on jälle laudareis ees. Jah, kell on juba kaugelt viis läbi...

Mari-Elts pani Kustase jaoks toidu pliidile, seadis puud süütamisvalmiks; pole muud, kui koju jõudes tikku tõmmata, kuiv kasetoht võtab krabinal tule külge, halud lõõvata lõõmama, supp soojeneb kiiresti.

Tulebki kärmesti minema hakata, laudas on hulk tegemist. Täna lähevad viimased kadakaoksad kuuma veega tõmbama. Hea, et Kustas pani okste raiumise Kilgi-papile ülesandeks...

Ainult et mõtted on hajali, ta unustas oksi juurde tellida — isa aga soovitas, et vahet sisse ei tuleks. Ah, küll Kustas välja-pääsu leiab!

Kohale jõudes oli esimene asi vasikad üle vaadata. Tänu taevale, tundub olema korras...

Töö polnud tavalisest raskem ega kergem, mõtted aga rändasid aina ärevamalt ringi. Küsimused, üks keerukam kui teine, kerkisid visalt esile, jäid vastuseta, peitusid viivuks kuhugi, tulid uuesti tagasi, aeg möödus märkamatuult.

Mari-Elts lõpetas just allapanu kühveldamist, kui piki vahe-käiku lähenes Kustas.

«Jõudu tööle, Mari-Elts! Luba, ma aitan sind.»

«Aitäh, mul juba viimane ase käsil...» Taevake, kuidas põsed õhetavad! Kustas vaatab nii teadja pilguga, nagu oleks asjaseid kõhklusid kuulnud... «Sooh, ongi valmis. Arvasin, et oled juba ammu kodus ja söönud. Sul läks täna veel kauem kui muidu?»

«Jah, lõin korra traktorijaama ülemustega sarved kokku.»

«Kohe nii pikalt, päris mitmeks tunniks?»

«Telefonijutt jäi kesiseks, sõitsin sinna. Aga abi polnud sellestki.»

«Kas nad sind siis enam sugugi ei kuula? Ei tee sinu tahtmist?»

«Sul vist ei püsi hästi meeles, et ma juba hulk aega olen kolhoosi esimees, mitte traktorijaama direktor.»

«Oh, seda ei saa kuidagi unustada. Aga...»

«Tean, mida öelda tahtsid. Arvesta, nüüd olen lihtsalt üks esimeestest, ja ega ainult mina oma nõudmistega neil kukil kükita. Nad on peremehe-positsioonil, meiesugustel tuleb tihti-peale kõrvad kuulekalt lonti lasta.»

«See pole sugugi sinu moodi, Kustas! Ja sina erined ju teistest esimeestest nagu öö päevast. Olid ikkagi hulk aega Linnupettel ülemuseks, nad peavad arvestama.»

«Eksid. Olin vilets direktor ja nemad ei hinda mind karva-võrdki rohkem kui piirkonna ülejäänud esimehi.»

Mari-Elts pani fööriistad ära. Ta silitas möödudes vasikaid, rääkis nendega vaikselt.

Riietumine läks kähku, Kustas ootas seni söödaköögis.

Enne, kui nad väljusid, meenus miski Kustasele. Ta otsis põuetaskust kirja ja ulatas selle Mari-Eltsule.

«Anna andeks, mul ei tulnud kohe meelde. Pealelõunal käis meil loomaravila auto, ema saatis sulle kirja.»

«Oi, aitäh!» Mari-Elts oleks pidanud rõõmustama, aga emaga seoses kõik ootamatu, ka juhuslik kiri, pani kartma, et miski on halvasti. «Luba, loen kohe läbi...» Mari-Elts avas kärsitult ümbriku ja tõmbas pooleks kokkukeeratud joonelise kirjapaberi välja. Ta tundis otsekohe, et selle vahel oli veel midagi, ilmselt teine kiri, ja vaist hoiatas, nõudis suurimat ettevaatust. Aga juba oli hilja, kitsas suletud ümbrik libises ema kirja vahelt nurkapiidi välja. Rolandilt...?

Mari-Elts heitis Kustase poole kiire pilgu. Kas ta märkas? Mees seisis üsna lähedal — võis näha, võis ka mitte tähele panna, ruum oli küllaltki hämar.

Mari-Elts ei osanud muud, kui surus ümbriku ja kirjad mantlitasku, kohendas pearätti, kiirustas välja.

Kustas järgnes talle.

«Sa ei lugenudki, mis emal südamel on?» küsis ta Mari-Eltsu arvates veidi isesugusel toonil.

«Ei.» Mida öelda, kui Kustas põhjuse järele pärib? Et valgus oli vilets? Naeruväärne, ta ju avas ümbriku ja oleks hästi lugeda näinud. Millest küll kõnelda, et Kustase mõtteid mujale suunata?

«Oi, hea, et mul meelde tuli — kadakaoksad on otsas,» sõnas ta lõbusalt, nagu mõnd õige meeldivat uudist teatades. «Ehk saadad Kilgi-papi jälle tooma, tal töö tuttav. Sellega on kiire, ega sa ei unusta?»

«Ei.»

«Isa on väga tark loomi ravima, oskan seda alles nüüd õigesti hinnata,» jätkas Mari-Elts elavalt. «Varem, meie oma talu ajal, olin liiga väike seda mõistma. Mul on temast praegu uskumatult palju abi... võta või tammekoore pulber ja kadakaokste leotis. Vasikatel on kõhud korras, vähemalt see mure langes ära... kui ainult söödaga nii räbal poleks...»

Mari-Elts lisas sammu. Tee oli kitsas, ta kõndis ees. Millest veel rääkida? Ta hoidis kätt sügaval taskus, ümbrikud kramp-likult peos. Tundus, et see, mida Kustas hoopiski näha ei tohtinud, oli kuum. Jah, lausa hõõgus vastu sõrmi — ja Mari-Eltsu silme ette kerkis Rolandi mehine nägu.

«Palun, Kustas, too sina Marike, mina jooksen ees, teen ruttu söögi soojaks...» Vastust ootamata lippas Mari-Elts minema.

Ta jõudis Hallikivile. Imelik küll; võti ei tahtnud kuidagi keerata. Ta raputas kannatamatult ust, tõstis seda nõksukese, sai lõpuks sisse ja süütas pliidi all tule. Kiirustas aknast vaa-

luma, ega Kustast viimaks juba näha pole. Onneks mitte. Naabritädi paneb Marikese kõigepealt soojalt riidesse, see võtab parasjagu aega, ja juttu ajama on vanamemm kah õige isukas.

Mari-Elts tahtnuks küll kõigepealt lugeda Rolandi kirja, ent libistas silmad siiski kiiresti üle ridade, mis ema saatis.

Tütreste, kallid!

Oled olnud tubli ja mõistlik, mind kõiges kuulnud. Aeg on nüüd lähedalt sealmaal, et peaks väga tõsiselt tuleviku peale mõtlema. Leiad ehk kuidagi võimaluse paariks tunniks minu juurde sõita? Palun võta Marike kaasa, igatsen väga. Soovin kogu südamest, et teil kõigil kolmel hästi läheks — Sinul, mu armsal väikesel Marikesel ja tema isal.

Ema.

«Ema,» sosistas Mari-Elts, «emake...» Ta vaatas uuesti välja. Ei, Kustast polnud veel näha.

Käed kippusid ärevusest värisema, ümbrik rebenes avamisel peaaegu pooleks.

Mari-Elts, mu armas!

Päevad Sinuta on pikad, hallid ja valusad. Kas tõesti ei hooli Sa minust sedavõrdki, et oma lubadust pidada ja mulle paar rida läkitada? Igal hommikul kinnitan endale: täna saabub kiri! Ja õhtul, kui unetult voodis leban, kahet- sen kogu hingest, et oleme jälle mõttetult ühe päeva oma elust kaotanud — pöördumatult. Tean, meil on neid ees ootamas veel väga ja väga palju, aga usu, kallid, kurvas- tan koguni iga ainumase tunni pärast, mida Sinuta veetma pean.

Ehitus on täies hoos, ja mul õnnestus saada ka tele- fon. Number on hea lihtne meele pidada — üks-kaks-kolm. Helista, ma palun! Olen kaugel sellest, et esitada Sulle ultimaatumit, aga kui Sa lähema kümne päeva vältel endast elumärki ei anna, tulen Kustas Loki jutule — ja kõik laheneb.

Ära mõista mind hukka mu ägeduse ja kannatamatuse pärast, kuid Sinuta pole elu elamist väärt.

Armastan Sind väga, mu Mari-Elts!

Igatsen meeletult...

Roland.

Mari-Eltsule tundus viivuks, nagu seisaks Roland siinsamas, üsna tema lähedal ja sosistaks meelisegavalt: armastan sind väga, igatsen meeletult... armastan...

Mari-Elts avas pliidiukse. Tuli oli saanud hea hoo, leek limpsis kuivi, peeneid halge oma punaka, laia keelega. Ümbrikud ja ema kiri põlesid kiiresti imeõhukeseks, juba rebis tõmme tuhalemmeid tükkideks, viis närviliselt värelevate mustade helvestena endaga kaasa.

Leegiheleda valgel luges Mari-Elts veel kord Rolandi kirja, hoidis seda hetkeks nagu hüvastijätku tugevasti sõrmede vahel ja ulatas siis nukrana tulele vastu. Leek küünitas ahnelt oma haaramisvalmis huuli.

Mari-Elts hüüatas ehmunult ja tõmbas kirja tagasi. Ei, õnneks ei jõudnud süttida... Rolandi kirja ei tohi ometi hävitada! Ja üldse, milleks ta ema sõnumi tulle heitis?

Mari-Elts ohkas. Eks sellepärast, et see Kustase kätte ei satuks ja oma otsekoheusega viimaks kõike sedamaid ei paljastaks. Aga kunagi tuleb tõde ju siiski Kustasele välja öelda?

Kunagi, jah. Aga praegu mitte, veel pole selleks piisavalt jõudu.

Ta sulges pliidiukse, pani Rolandi kirja hellalt mantlitasku ja torkas sinna ka pearäti, et kiri kogemata välja ei libiseks.

Kusagil kaugel sosistatakse kirglikult — armastan sind väga... igatsen meeletult.

Kustas astus üle õue, Marike süles.

3.

Ilmaga kiputakse alati kurjustama, isegi kui ta heapoolne on, seekord aga tundus tõesti, et ka kõige suurem nuriseja ei leia põhjust pahandamiseks.

Aprilli lõpul alustasid traktorid tööd — põllulappe tuli esialgu muidugi hoolikalt valida, ainult üksikud kandsid normaalselt, aga asi liikus, maa tahenes mitte et päevade, vaid tundidega. Jah, künd käis! Teada see kevade peale, jäänud maaharimine, aga mis parata, õigel ajal ei jõutud küngeltki kõiki põlde mustaks pöörata, tehnika yedas alt.

Kustasel oli meeles, et August Kilk käis sügisel paaril korral traktorijaamas kurtmas, pomises midagi hoolimatusest ja järgmisele kevadele vägisi jalgu jäävatest töödest, mida õige

põllumees tingimata enne talve tulekut ära peab tegema. Ta mäletas jah Kilgi hädaldamist, pidi aga oma häbiks tunnistama, et sugugi ei suuda meenutada, mida talle vastas.

Mnjah, mis seal ikka mõelda, «Sotsialismi Võit» oma rääbakate, kehvalt haritud põldude ja tegemata jäänud sügiskünniga on ise kõige selgem vastus. Iga põllusiil on otsene süüdistus; direktori poolt tegemata jäetu tuleb esimehel ülepea kaela ära teha.

Tööd rõhusid korraga turjale. Kivikülv valgendab valusalt vastu, kuhu sa ka ei vaata — põllud otsekui pleekinud kooljaluudega tihedalt kaetud. Kivide koristamine õnneks juba käib. Aga kohe peab järg jõudma kultiveerimise, väetiste, suviviljade külv kätte, siis kartulid maha, kapsakükitamine, sööda-juurikad...

Ja künd peab kogu aeg mürinal minema, vahetpidamata. Sööti lastud maad on ütle mata palju, võsa tungib tigidalt peale.

Otsekui tellimise peale tuli mitu head sabinat sooja vihma, tegi lausa imet — just seda, mida juba südatalvel kibedasti igatseti; rohi koplites kasvas karjatamiskõlblikuks peaaegu et üleöö, sai loomad ometi välja lasta. Lustlikust karjalaskepäevast ega üleannetust karglemisest polnud muidugi märkigi. Loomahinged olid lootusetult nälginud, roided kui laeva luukerel viimseni näha, jalad nõrgad, silmad tuhmid. Neid tuli kõitega püsti upitada, kuidagiviisi õue talutada, mõni ei võtnudki enam jalgu alla. Lõikas südamesse kui nüri noaga, ei lähe ega lähe meelest. Ehk nüüd ometi kosuvad, ilma lähevad ju järjest soojemaks, rohi lopsakamaks...

Kostsid rasked sammud, Jull Kärp tuli vandudes sisse. Töö toppab, kultivaatori piid praksatasid puruks, olgu uued kohe olla!

Huvitav, kust esimees neid võtab, kirjutuslaua sahtlist või pintsakutaskust? Traktori jaamas oli just nendesamade tühistepiide pärast pahandamist ja kära koledal kombel; nagu taga varaosi üldse, anti ka piisid vaid näpuotsaga. Ei jäänud muud üle, tuli hõredamalt panna. Nad on aga viletsamast viletsad, murduvad kergesti.

Paari päeva eest oli Jull häda sunnil servadelt mõned piid katkiste asemele keskele tõstnud, aga nagu needus — täna läks kolm tükki korraga looja karja. Temal pole mõtet ei peainseneri ega direktoriga rääkida, saadavad ta kuu peale. Kui aga Kustas Loka ise küsib, leiab Kask ehk kusagilt mõned,

tal neid kindlasti peidus. Ja Loka ju ikkagi endine ülemus, ja kõrvalt vaadates tundus alati, et läbisaamine oli neil hea.

Kustas kuulas Julli äkilist juttu, uuris ta kortsulist, kriimude tahmajuttidega kõhna nägu, ja kui Jull pahameelehoos sonimütsi peast tõmbas, oli näha, et juuksed on tal veelgi hõredamaks kulunud, paljak kippus päris särama.

«Aita,» nõudis Jull, «vagu jäi pooleli.»

Kustas palus telefoni juurde traktorijaama direktori. Ei hakanud maast-ilmast keerutama, ütles oma mure otse välja.

Vello Kask ohkas sügavalt, ja Kustas teadis sedamaid, et midagi head pole loota.

«Kahju, ma ei saa aidata,» kostiski Kase tagasihoidlik keeldumine.

«Veebruaris sõlmisime sinuga lepingu, see katab tervet aastat, mees! Alles on varakevad, ja juba jääb töö mõne nädalase kultivaatoripii taha seisma?»

«Pole parata,» sõnas Kask, hääles kerge tüdimus. «Sinu ajal telliti neid kolmsada, meile anti ainult sada kaheksa. Kvaliteet vilets nagu ikka. Sulle peaks lugu seletamatagi selge olema.»

«Nimetasid, et said sada kaheksa. Mulle on vaja ainult mõned.»

«Arvad, et panin need omaale tuppa riiulile imetlemiseks? Kõik läksid remondi ajal käiku, kultivaatorid said korda tehtud. Sul on vaja oma põllud korralikult kividest puhastada, siis tehnikaga naljalt pahandusi ei juhtu.»

«Tead sama hästi kui mina, et piid on üle karastatud ja krõksavad pooleks üsnagi tühisel põhjusel, aina prõks ja prõks.»

«Jah, tõsi,» nõustus Kask. «Aga meil mõlemil on ka see selgemast selge, et ega traktorijaam neid karastanud pole.»

«Neid tuleks lõõmutada, annab sitkust märgatavalt juurde,» soovitas Kustas, ehkki teadis, et ei jõudnud tema tehase praaki ümber teha ega suuda seda ka Kask.

«Servapealsed piid tuleb tõsta pürunenute asemele.»

«Suur tänu õpetamast, juba ammu tehtud. Rohkem ei saa, kultivaator jääb sedasi nii hambutuks, et ei ulata traktori jälgigi ära segama,» pahandas Kustas. «Kas poleks õigem, kui sa ühe kultivaatori laseks teiste lappimiseks laiali lammutada?»

«Tark ettepänek,» nentis Kask jahedalt. «Võtan sinult selle kõige nädala ära, teeme pealegi tagavaraosadeks. Sinu kol-

hoosi kiviärgus põllud lõhuvad kõige hullemini.» Kask vaikis viivu. «Minu poolt kõik, kahjuks ei saa ma aidata.»

Tundus, et ta oleks meelsasti kõne lõpetanud, aga Kustas ei lasknud.

«Minu arusaamist mööda on leping mõlemapoolne kohustus.»

«Ei vaidle. Meie ei kavatsegi põigelda, kõik tööd saavad tehtud.»

«Lisa veel, et õigeaegselt,» ärgitas Kustas.

«Õigeaegselt,» kinnitas Kask.

«Kas viljakoristamiseks kombaini saan?»

«Seda punkti me lepingus ei fikseerinud. Tead hästi, et kõigile kolhoosidele kombaine veel ei jätku.»

«Eks «Sotsialismi Võit» on millegipärast nende hulgas, kes ilma jäävad?»

«Mõttekas on anda kombainid sinna, kus on kindlustatud kõrge saak.»

«Oled oraaklik hakanud, ütled saagi juba praegu kindlasti ette ära?»

«Oli sul veel midagi südamel?» küsis Vello Kask rõhutatult viisakal toonil. «Palun, ma kuulan.»

«Sügiskünni tegid su mehed pagana räpakalt ja vähe.»

«Kui lubad, väike täpsustus — sügisel tegid tööd mitte minu, vaid sinu mehed. Tõsi?»

Kustas neelatas.

«Praaktöö tuleb parandada,» nõudis ta piinlikkustundega võideldes. «Direktori kohus on garanteerida, et traktorid ja haakeriistad terved oleksid, vastu peaksid.»

«Praegusel ajal ei garanteeri isegi vanajumal taevast mitte midagi. Kõik läheb enamasti hea õnne najal, ja võib üksnes loota, et midagi rohkemat ei juhtu — ma mõtlen mõnd tõesti tõsist apsu.»

«Kuidas me sügisesse välja jõuame, kui tehnika juba nii varakult pudenema hakkab?»

«Kordan, Kustas Loka — sa oled minu tööga ja kõigi meie võimalustega tegelikult veel ikka paremini kursis kui mina ise. Palun ära minult rohkem päri.»

«Sina kui traktorijaama direktor ei mõista kolhoosi esimehe muresid ega kohustusi, sa ei tee katsetki abiks olla.»

«Räägid sa seda kui varasemast pähe kulunud juttu, mida sinu valitsemise ajal kõik esimehed sulle endale tüütuseni korrutasid?»

«Saan neist alles nüüd õigesti aru.»

«Küllap mäletad, kui tihti tuli käsi laiutades alla vanduda?»

«Jah, aga selline olukord ei saa ometi lõputult kesta, asjad peavad hakkama ülesmäge minema!»

«Selle mõne kuuga, mis sa siit ära oled, kipub tegelikult mõndagi veel rohkem ära vajuma, kohe vägisi.»

«Näha jah, kui isegi kultivaatori piid on ülesaamatu küsimus.»

«Pärandasid mulle kõvasti longerdava ettevõtte, ja imet teha mina ei oska,» oli Kask solvunud. «Ära pahanda, aga selle piide-korrutamisega ajad mul lihtsalt hinge täis.»

«Sina minul kahl!» Kustas raksas toru hargile. Palu ja mangu nagu ei tea mis heategu, inimene ei täida kõige elementaarsemadki kohustusi. Vaata et võtab suures nõökimisehoos veel viimasegi risu käest, lammutab tagavaraosadeks.

Jull Kärp uuris altkulmu esimeest, kratsis kukalt, vandus suutäie kurja ja pomises:

«Küll sihuke värk teeb koledat viha... Kirevase pihta, see jama jääb vist igavesest ajast igavesti kestma, mis? Ükski vägi ega võim ei aita, osade nappus oli, on ja jääb.» Jull vandus mahlakalt. «Üldse on seda va' tobedust otsata kombel. Võta teata-vaks, ülehomme jääb mul traktor konutama, tuleb teha trett Tallinna.»

Kustas vaatas küsivalt Jullile otsa.

«Ega ometi jälle...?»

«Kuidas muidu,» irvitas Jull vihaselt. «See on juba mitmesetmes kord, aga jutuaajamise isu ei saa neil kuidagi otsa. Eks hakkasin julgeoleku-meestele kangesti meeldima, mis muud.»

«Päri vad muudkui üht ja sama?»

«Nimelt, et kas ma ikka tookord kõik relvad ära andsin. Et vanasarvik neid võtaks! Näed, meie riigis kohe ei tohi aus olla, pärast vintsutatakse või sada korda ega taheta uskuda kindlat mehe sõna.» Jull vandus paraja suutäie. «Tühja nendega, eks ükskord peab see junnamine ikka ära kah lõppema. Ütle parem, mis nende piidega nüüd siis saab, peremees?»

Kustas jäi vastuse võlgu.

«Traktori jaamas kippusid sa mulle ühtelugu turja, et mul olla alalõpmata kilk peas, mäletad? Aga mis muud sulle jääb, ah? Kui näen hooletust ja saamatust ja rumalust, läheb mul viha koleda mürinaga otse hingepõhja, mürgitab mind üleni ära ja sulaselge päevavalguski tundub tontlikult süsimust. Ei leia teist teed, peab ennast korralikult desinfitseerima.»

«Viinaga? Ma ei pea seda õigeks, Kärp.»

«Huvitav, millega siis? Alkohool tapab igasugu pisikuid — eks ta keerab pettumuse itikatel kah kaela kahekorra, vähemalt mõneks ajaks.»

«Jäta naljatamine. Kultiveerima peab igal juhul, tead seda sama hästi kui mina.»

Julli kandiline, tugev lõug muutus eriti jonnakaks.

«Ma ei saa ju oma kümmet küünt panna traktori taha maad kraapima, tõsi? Ei muud, hakkab suure vihaga kohe pudelit otsima.»

«Istu siis parem minu juures rahumeeli edasi, rahune,» soovitas Kustas. «Pool tundi ees või taga.»

Jull oli morn.

«Küllap pean Kalemaale põrutama — sovhoosist noolin ikka midagi välja. Mul seal hea semu mehaanikuks.»

«Vaevalt ta sulle palja aitähi eest annab. Kavatsed asja käraka abil korda seada?»

Jull vaikis.

«Mul on selline aimdus,» jätkas Kustas, «et aitad ise kah mõnuga piide-pudelil põhja taeva poole pöörata.»

«Ma ei saa ju lausa ära öelda, muidu ta piisid ei annagi...»

«Sul peaks teada olema, mida ma joomisest ja joodikutest arvan.»

Jull noogutas pahuralt ja näis juba, et lahkub — selle asemel aga võttis ta hoopis Kustase laua lähedalt tooli, vedas selle kolinal akna alla, istus ja jäi käsipõsakile välja vaatama. Ei ühtegi sõna, mitte ainsatki pilku Kustase poole. Kaua ta nii mõtleb põrnitseda? Aga vahtigu kaua tahes, Jull tunneb ennast ise kõige paremini.

Koputati arglikult, vaevukuuldavalt. Uks avanes vaikselt ja õbluke neiu kohmakas, kulunud tolmumantlis vaatas sisse.

«Sina, Helve...? Tule ometi edasi...» Tüdruk peaks praegu olema põllul kivide koristamise juures, brigadiiri silma on seal kibedasti vaja. Miks ta kontorisse tuli? Ja kangesti mureliku moega?

Jull oli end akna all toolil korraks uudistades ukse poole pööranud, nüüd aga keeras selja. Ta mõistis, et jälle üks

õnnetu hing tuli midagi halba teatama; uudishimu üles näidata on kohatu.

Helve ei tõstnud pilku ja oleks vist kaua vaikinud, aga Kustasel polnud isu oodata.

«Saan abiks olla?» küsis ta asjalikult ja tüdruk noogutas kohe. Näis, et otsemaid räägib ta oma murest — aga ei.

Kustas tabas ära, et tüdrukul on piinlik teda tülitada, abi paluda. Ja et talle tuleb anda pisut aega enda kogumiseks.

Nii oligi. Õige pea ütles Helve oma õrna tütarlapsehäälega:

«Nad ei kuula mind seekord üldse, ei tule kive koristama.»

«Sul on seal jah mõned parajad väänikud,» teadis Kustas.

«Tunned neid paremini kui mina. Kutsumas käisid?»

«Igaühe juures eraldi.»

«Keeldusid?»

«Jah. Eks nad tahavad ju praegu kangesti oma maalapil tuhnida ja rahmeldada, kolhoositöö jaoks pole üldse isu ega aega.»

«Sa arvad, et nad mind kuulavad?»

«Muidugi. Sellepärast ma tulingi.»

«Tore küll, et sa minu võimetesse nii kaljukindlalt usud, ma ise kipun siiski kahtlema...» Kustas püüdis naeratada. «Vaevalt seegi aitab, kui mina nad läbi käin.»

«Peab aitama,» oli tüdruk veendunud. «Kui nad nüüd kevadel kohe käest lasta ja omatahtsi tegutsema jätta, ei tule nad kartuleid panema ega kesapõllule, ei heina tegema ega vilja koristama. Sügisel on küünid tühjad, salvedes pole ivagi, keldrid haigutavad niisama, nälga võtab võimust.»

«Näed asju õige süngetes värvides.»

«Ma ei ole esimest aastat brigadir, tean inimeste kangekaelsust juba ammu. Minul ei jätku autoriteeti, ja endisel esimehel polnud seda ka — eks see laskiski neil üle pea kasvada. Teil aga on trumbid käes.»

«Huvitav, millised?» imestas Kustas.

«Veel ikka kõmiseb üle kolhoosi teie lubadus normipäeva eest rahapalka anda. Peredel seisab hing sees oma naturaalmajapidamise toel, igal ju loomad ja lapike maad. Ära jah kuidagi elavad, aga rahast tuntakse eriti kibedat puudust. Aidake, esimees!»

«Olgu. Pidingi varsti ratta selga hüppama ja kolhoosile ringi peale tegema. Tulen kõigepealt sinu brigaadi, juba lähema tunni jooksul.»

«Pean teile veel midagi tunnistama,» sõnas Helve areldi.

«Ma... mul on häbi, aga läksin väga ägedaks. Käisin täna varahommikul nende juurest läbi, kes kuidagi tööle ei taha tulla, ja jõudsin igaühega teravalt rüüdu minna.»

«Ega loodreid peagi siidikinnastega silitama.»

«Jah, aga... Mina tõstsin häält, nemad ka. Ahvardasid teie juurde kaebama tulla, sest nad pidavat olema raskelt haiged, ära kurnatud ja täiesti töövõimetud.»

«Mul ükspuha, kus jutud selgeks rääkida. Siin koguni parem.»

«Aitäh, esimees!» Helve pilgutas tihedalt silmi, nagu oleks neisse lennanud pisike prügi, noogutas tänulikult ja ruttas minema.

Kustas jõudis vaevalt mõelda, et neil pole elu just kergete killast, kui telefon nõudlikult helises. Tekkis hoiatav tõrge, kuid toru tuli võtta.

Kõlas valjuhääln, teeseldult reibas tere. See oli Ernst Aljas, endine põllumajandusosakonna juhataja, nüüd täitevkomitee esimehe asetäitja. Alatihti tuletas ta meelde, et tal on põhjalik agronoomi haridus, ja püüdis oma tarkusega lausa hiilata. Traktorijaama päevil polnud läbisaamine suurem asi. Huvitav, mis plaani ta täna peab?

Aljas uuris ladusalt, kuidas värske esimees toime tuleb ja kas tal ehk muresid on; vast tohib abi pakkuda?

«Täna, saan kuidagi hakkama,» tõrjus Kustas. «Mul on tubli juhatus ja targad brigadirid.»

«Seda parem, seda parem,» kiitis Aljas. «Sul tuleb maisi külvipinda märgatavalt suurendada,» kõlas kohe energiline käsk.

«Pidasime mõni aeg tagasi juhatuse koosoleku ja maisist rääkisime pikalt.»

«Tublid mehed, au ja kiitus!»

«Külvame maisi vähem kui eelmisel aastal.»

Aljas kas ei uskunud oma kõrvu või vihastas ta sedavõrd, et sõnad said korra otsa. Kostis vaid äge nohin, ja alles paraja ootamise peale kuulis Kustas valangu mahlakat sõimu. Aljasest kõneldi, et kõrgemate ülemustega on ta ääretult korrektne, omataolistega lärmasõbralik, endast madalamal positsioonil olijatega aga kärgib inetult, sõnu valimata. Tähen-dab, traktorijaama direktorina loeti enam-vähem võrdseks, esimehena on ta aga kõõmes, sai Kustasele selgeks.

«Teed äärmiselt lolli nalja, mees,» hüüdis Aljas ja ta hääli oli kuri. «Mulle see ei meeldi, arvesta.»

«Olen naljast kaugel.»

«Esimehe amet on sul viimasegi mõistuseraasu peast viinud,» leidis Aljas õela naeru saatel. «Maisi kasvatad sa nii suurel pinnal, nagu mina ütlen ja mitte üks vaidlemine, aru said?»

«Jõuga ei maksa rõhuda, siinsetel maadel pole maisi kasvatamisel mõtet.»

«Arvesta, et minu suu läbi kõneleb sinuga riiklik plaan, kogu meie elukorraldus. Mäletan täpselt, kuidas mina koos sinu ja teiste seltsimeestega aru pähe panime möödunud kevadel ja enne seda ka neile esimeestele, kes vastu punnisid. Närune tuulelipp oled, vaat' mis!»

Kustasel oli piinlik, kuna meenus üksikasjadeni, kuidas ta tõrksatele esimeestele tõepoolest maisi hüvesid selgitas. Toetus loetud artiklitele, uskus neid; ajakirjandus ju lausa kõmas maisi kiitmisest ja raadio andis omalt poolt, mis suutis. Ta ise kinnitas jah peaaegu veendunult, et mais on erakordselt kõrge söödaväärtusega. Tõlvikud? Muidugi, ka tõlvikud jõuavad vähemalt vahaküpsuse faasi, aga varase, täpselt õigeaegse külvi puhul koguni täisküpseks.

«Traktorijaama direktor on tark nagu täisküps tõlvik,» kostis talle ühel ägedal koosolekul õige selgesti kõrvu. Praegu tundis ta kanget tahtmist Aljast ja tema peakolu samal moel nimetada. Inetu?

«Hästi, et vait jäid — tähendab, tabasin kümnesse,» mõnitles Aljas. «Inimene peab alati olema põhimõttekindel, igas olukorras riigi tõdedest kas või küünte ja hammastega kinni hoidma.»

«Eksid. Maisiga jääb, nagu me siin otsustasime,» vaidles Kustas ägedalt. Kivimurrus ja traktorijaamas luges ta oma esmaseks kohuseks riiklike plaanide täitmise eest hea seista. Mis nüüd muutunud on? Kolhoosi esimehena peaks ta ju täpselt samuti nendesse kõrgemalt määratud plaanidesse suhtuma...?

«Kustas Loka, teed vähikäiku,» käratas Aljas. «Sul on seal kolhoosis igasugu mahajäänud kodanlised elemendid, ja sina lased ennast juba nende poolt mõjutada. Olen kuulnud, et istud ühtelugu koos nisukese mehena nagu Rabanurme Kristjan — tema aga on ju üks ehtne kulakuhing!»

«Vale.» Kustas oli tõsiselt pahane. «Sinu ametkohal olev mees peaks oma sõnu kaaluma. Kristjan oli keskmik, kui see

sulle nii tähtis on, ja ta on targem, kui kümme sinusugust kokku.»

«Näe, kui ägedalt sa vaenlasenähku ja pursuisid kaitsed,» leivitas Aljas õelalt. «Mina ütlen sulle selges eesti keeles, et te võite seal oma tagurlaste kambaga ükskõik mis otsuseid vastu võtta ja keelt peksta, aga riiklikud korraldused tuleb täita, vastu vaidlemata, kuuled? Maisikülviga alustada esimesel võimalusel, kõige lähematel päevadel. Korraldus tuleb ülevalt, peab saama tingimata täidetud.»

«Kui sulle, Aljas, keskkomiteest öeldakse, et lisaks maisile tuleb meil hakata kasvatama ka palme ja mõni õige tähtis mees kinnitab, et palmid meie kliimas eriti kõrgeks kasvavad, paned sina käe kuulekalt kõrva äärde ja ütled: just nii, kõik kolhoosid üle kogu Eestimaa hakkavad tänasest alates palme kasvatama. Minu meelest oleks ainus tore asi see, et ahve pole vaja sisse vedada — neid on ilma palmidetagagi meie hulgas, liialt palju...»

Toru visati hargile.

Hankisin endale vänge vaenlase, mõtles Kustas, aga erilist muret ta selle üle ei tundnud. Kahetses vaid, et ei jõudnud käiku lasta sisukat, asja juurde sobivat ütlemist: tark nagu täisküps tõlvik.

Kustas heitis pilgu akna suunas. Kuhu Jull Kärp kadus? Ja millal? Tool seisis kirjutuslaua ääres endisel kohal. Kas Aljasega vestlemine oli siiski sedavõrd ebameeldiv, haakis kogu tähelepanu, et Julli lahkumine ei hakanud silma?

Suus oli mõru maitse.

Aitab kontoris istumisest, ainult vihasta ennast. Pealegi ei anna päeva õhtusse saatmine nelja seina vahel midagi, elu on siit välja kihutanud, kevadesse. Tuleb minna Tuki Helvele abiks inimesi tööle manitsema, ja siis saab sõidetud kolhoosile ring peale. Brigaadides koristatakse kive, see töö ei lõpe ilal. Igaks kevadeks keedab mullapõu nad üles, ikka ja jälle — needus põldudele, vaev inimestele. Traktor veoplaadiga ees, hulk rahvast ridastikku kannul — mootorimürina sekka kaiguvad kolksud-mürtsud, kui kiive raudplaadile visatakse. Töö on tüütu ja raske, aga teha tuleb seda kannatliku meelega, aastast aastas — peab koristama kivid, et saaks kasvada leib...

Varakevadisest tööpäevast pisutki rõõmu oodates läks ta õuele — ja ei uskunud oma silmi. Kontori seina ääres pikal pingil sooja päikese käes istus rida turskeid, turjakaid mehi ja naisi. Ah need ongi siis kurnatud, töövõimetud inimesed?

Nad ei vaadanud ringi, vist ei märganudki esimehe tulekut. Nende liikumatuses oli midagi nii kaljukindlat, nagu vallanuka neid alatiseks jääne rahu. Või oli see vaid pealispindne? Ehk rabeles nende südames siiski elutukse? Brigadiri-tirts sööh ju hinge seest, tüütab oma vastiku töö-kisaga iga issanda päev. Võim ja seadus on esimehe käes, tuldi temale kaebama, õigust nõudma. Kas kurjaga? Või viimaks heaga?

Kus sa sellega... Kustas tajus enda suunas kiirgamas teravat õelust. Jah, tema kui võhivõõra vastu, kellega ei suudeta ega tahetagi harjuda. Ja peamiselt tema kui võimu esindaja vastu, kes kehastab vaid sundust, pahatahtlikkust, sulaselget ülekohtu.

Kustas uuris istujaid. Talle tundus äkki, et näeb enda ees turjakatest sammaldunud jõmakatest kokku veeretatud põlist kivieada. Vaenusambla selga kasvatanud inimesed on tööpoolest nagu kivid, sama jäigad ja tundetud. Ei muretse ju kivid sugugi, kas põldudel üldse midagi kasvab ja kas sügisel saak kogutakse; neil täiesti ükspuha, kui salved lootusetult tühjaks jäävad, kõik ümberringi aina laguneb...

Häbikihvatus peatas Kustase mõtiskluse. Kuidas tohib inimesi, elusaid inimesi võrrelda kividega? Kust võttis ta õiguse otsustada, et need tööle tõrksad mehed-naised siin tema ees pingil on tuimad, hoolimatud? Igal üksikul neist on hing haige, vaev ja kibestumine alatiselt saatjaks, elu rikutud. Nad ei harju veel ikka, et neid hirmusunniga kolhoosi aeti, et nad oma taludest ja loomadest ilma jäid — ega suuda iial leppida viletsa moonaka-seisusega. Elu rängas kiivakiskumises peavad nad süüdlaseks teda ja temasuguseid ja üllatava vaprusega näitavad nad välja oma süsimusta raevu. Kuidas neile selgitada, et rumalalt mõttetu on siin kolhoosikontori seina ääres istudes püüda ära oodata päeva, mil imepärane unistus täituks ja kolhoosid laiali saadetakse, talud tagasi antakse. Hülumeelsus! Ränkraskelt käivitunud masinamürakat tagurpidi liikuma ei saa, paratamatusega peab leppima, tuleb kohaneda, olgu kuitahes ebameeldiv. Elu tahab ju elamist, ja kui kõvasti pingutada, saab kolhoosis kah mõne aja pärast jalad maha. Millal küll need kõige karmimad vastalised arusaamisele jõuavad, et ta ei ole neile traktorijaamast kaela sadanud tülikas, nende käekäigule vaenulik, võõras ametmees, vaid et ta tuli siia viimasesse viletsasse paika abiks ja paneb mängu kogu jõu, et elu pisutki talutavamaks muuta.

Valus igatsus oma talu ja loomade, käest võetud maa ja

varanduse järele jääb inimestele muidugi alatiseks südame-
soppi, selle vastu rohtu ei ole. Norutamise ja jäiga kõr-
valtvaatamisega ei tee asja sugugi paremaks. Vastupidi! Kui
tööle otsekohe ei hakata kõvasti pihta andma, pudeneb tasa-
hilju käest viimanegi, mis hinge veel sees hoiab. Aga elu saab
ju sedaviisi päris otsa, kidub ja hävib lõplikult...?

5

Pühapäeva varahommik oli nii täis päikesesära ja linnu-
laulu, et Tuuli ei raatsinud toas istuda. Juba hulk aega jalutas
ta unehõlmas mõnuleva alevi kitsuke si tänavaid pidi, imetles
kevadist kargust, nautis üksindust. Hinges helises kogu aeg
nii imeliselt, nagu oleks ta alles tilluke tüdruk, kellel on just
täna sünnipäev.

Kuldnokad ja muustrastad vilistasid õrni viise, tihased hüü-
sid hõbekõlaliselts, varblased särtsatasid lustakalt ja metsvin-
did hõiskasid kogu oma tillukesest südamest. Puud-põõsad olid
rõõmsalt rohelisetipulised, sirelitel lehed juba üsna suured. Loo-
duses oli sedavõrd palju värskust ja sära, et üle hulga aja
tundis Tuuli end murelt, oli hea olla. Tulgu pealegi veel
külmi vihmapäevi ja vinget tuult, jätkugu jahedust või päris
maikuu lõpuni välja — kevad on siiski käes. Kevad!

Ei taha mõeldagi, et juba varsti peale keskpäeva tuleb tööle
minna — hilise õõni kõndida naeratades ühe laua juurest teise
juurde, taluda orkestri pöörast lärmi, mida mehed ise muusi-
kaks nimetavad, hingata suitsust, alkoholianrudest ja purjuta-
jate ebameeldivast lehest rasket õhku. Hetkeks tundus, et peale
nii kaunist ja puhast hommikut ei suuda ta oma tavalist tööd
enam kunagi teha.

Muidugi suudab, ega ta esimest päeva ettekandja pole —
läheb tänane pealelõuna ja pool ööd takkapihta täiesti tavalist
rada. Pidevalt selle sees olles ei tundugi restoran nii masen-
davalt vastik nagu praegu näib. Ainult et karske kevadhõng
unub küll kiiresti, kõik hea ja ilus upub kõrtsi õhkkonda. Ah
tühja, ju see nii peab olema... õnneks on sinna veel hea hulk
tunde.

Linnupette alev ei olnud just eriti väike, aga Tuuli ei jät-
nud enne, kui oli selle otsast otsani läbi käinud. Ainult sinna-
kanti ta ei läinud, kus elab Roland. Kuuldavasti laseb ta vanale
majakesele midagi uut ja imeuhket juurde ehitada. Mine tea,

viimaks on Roland varasele tunnile vaatamata juba koos ehitusmeestega tööd murdmas? Juhtub pilgu ringi heitma, märkab teda ja loeb sellest välja meeletu igatsuse. Pole tal tarvis teada, isegi kui see nii oleks.

Hinges torkisid väikesed teravad okkad. Ta igatseb muidugi, jääbki igatsema. On püüdnud selle lootusetu tunde vastu võidelda, kuid tagajärjetult — Roland oli ja on tema jaoks ideaal.

Tuuli lõi pea selga, lisas sammu. Mis läinud, see läinud!

Oma kodutänavasse keerates nägi ta juba eemalt, et tema maja ees ootab pikakasvuline, laiaõlgne mees. Polnud vaja mõistatadagi, kes see on — kaugelt tunda, et Armin Töldsepp. Mees oli hetkel tema poole seljaga ja viivuks nõksatas Tuuli seisma. Vast tagasi pöörduda, nurga taha peitu lipsata? Arminiga kohtuda ei ole vähimatki tahtmist, see ei paku midagi meeldivat. Ent on see inimene üldse seda väärt, et tema eest pageda? Ei, muidugi mitte.

Tuuli jätkas nõtkelt astudes koduteed.

Armin kuulis samme, heitis lootusriikka pilgu üle öla ja hakkas kärmesti vastu tulema.

Tuuli hindas teda jahedalt. Healõikeline helebeež mantel ja pruun kaabu, kollased seanahksed kingad, tumepruunid kingad... jah, härra on nagu moelehest välja astunud. Ainult et mida lähemale ta jõudis, seda enam tabas Tuuli, et Arminiga on juhtunud midagi ebameeldivat. Tema tahtekindlal näol ilutses küll tavakohane bravuurne ilme ja üks kulm oli teisest veidi kõrgemal nagu alati, et parajalt irooniline välja näha — kuid hetkel tundus see sunniga saavutatud, kunstlik. Tavaliselt rõhutatult puhtad rõivad olid pisut kortsunud, vist tolmusedki; kaabu elegantne joon kadunud.

«Kust sa tuled, Tuuli?» Armini toon oli etteheitev, hääl kähe. «Sa põhimõtteliselt enam kodus ei õõbigi?»

«Sulle aru anda ma ei kavatse, pealegi ei soovi ma ebaviisakate inimestega kõnelda.»

«Oi-oi, kiisuke näitab kohe küüsi...?» Armin püüdis naerata. «Naljatasin, mu kallis. Palun ära pahanda...» Mees avas Tuulile aiavärava ja tuli tihedalt ta kannul trepi juurde.

Tuuli võttis tskest võtme, ei rutanud aga ust avama.

«Lüba, ma keeran lahti,» pakkus Armin abi. «Tea, lukk käib raskelt.»

«See lukk käib jah nii raskelt, et Armin Töldsepp seda enam kunagi ei jaksa lahti teha,» sõnas Tuuli ükskõikselt. «Ela hästi.»

Armin kummardus Tuulile hästi lähedale.

«Mis sinuga on, kiisuke?»

Tuuli keeras pea tülgaastusega kõrvale.

«Issand, kui vastik lehk... Oled õõ läbi mingit laket lürpinud ja kümneid sigarette suitsetanud, puhh... Mine eemale, võimalikult ruttu ja võimalikult kaugelt!»

Armin võttis korraaks kaabu peast, silus oma sirgeid, täpsesse lahku kammitud juukseid. Ta nägu oli kolkunud-hall, silmavalged punetasid.

«On sul ikka julgust! Peale õõ läbi kestnud joomingut tuled rahumeeli minu juurde...?» Tuuli oli tööpoolest pahane. «Ütle sin sulle juba ammu, et meie lool on lõpp. Näsid mõistvat, terve talve pole sa mind häirinud. Olin kindel, et sain sinust lõplikult rahu.»

«Vale puha. Enne ma ei jäta, kui sa minuga abiellud. Lähme sinna, mul on vilu.»

«Mina õõhulguseid ei tunnista, oma tuppa lähen üksinda.»

«Ei tohi minuga nii julm olla,» pomises Armin. «Katastroof oli ränk...»

«Mis juhtus?»

«Ära parem küsi.» Armin süütas sigareti, ta käed värisesid lugevasti.

«Sa pole õõ läbi silma kinni saanud?»

«Ega ei ole küll.»

«Ja jõid palju?»

«Ei ütleks, vähemalt esiotsa ainult maitsesin.»

«Esiotsa?»

«Jah,» noogutas Armin mornilt. «Mulle ei istugi kaardimängu juures joomine, aga nende meestega ilma ei saanud.» Tuuli nõjatus vastu välisust.

«Sellest orjusest ei saa vist ükski vägi sind eemale meelitada, kaardimäng tõmbab sind kui magnetiga... Vastik, et mees selline loru on.»

«Ma ei läinud kaardilauast sugugi mõnu ega ajaviidet otsima,» vaidles Armin. «Tegin seda sinu pärast. Sinu käsul. Sinu nõudmisel!»

Tuuli vaikis ootavalt.

«Jah,» jätkas mees ägedalt, «läksin ja panin kõik mängu. Kuulsid, tüdruk? Kõik viimase pennini, mida ma talve jooksul suutsin kokku kraapida.»

«Oli seda palju?»

Armin mõtles hetke.

«Mõne jaoks oleks seda tõepoolest palju olnud. Tagasihoidlikuks pulmapeoks ja normaalseks elamiseks oleks muidugi jätkunud. Sinu jaoks? Vähe.»

«Aga sinu enese jaoks?»

«Kuidas võtta... ütleksin, et parajalt. Küllalt, et rahulikult ära elada, palk jookseb kogu aeg juurde. Ja sul on pealegi korter ja kena mööbel olemas, meil pole esialgu midagi vaja juurde osta. Aga sina ju keskmisega ei lepi.»

«Miks ma seda peaksin?» imestas Tuuli. «Olen püüdnud sulle kannatlikult selgitada, et mina tahan lähedat elu. Ja tarka meest. Head, tugevat, arukat. Sina nendele nõuetele ei vasta. Huvasti, ka minul hakkab külm...» Tuuli ei torganud võtit lukuauku, jäi ootama, et Armin lahuks.

«Ole inimene, luba sisse tulla... me pole ju ometi võõrad, kiisuke!»

«Jääme võõraks, muutume kiiresti päris võhivõõrasteks,» otsustas Tuuli rahulikult. «Sa mängisid ennast täna öösel puupaljaks, näen seda kogu su olemisest. Tõsi?»

«Kõik läks, viimane kui rubla.»

«Ja julged siia tulla?»

Armin vaatas Tuulile paluvalt näkku.

«Miks sa nii julm oled, tüdruk? Sul on head ja soojad silmad, piltilus näoke — aga südame asemel tundub olema väike kalk kivi. Aina raha ja raha, see on su elu ainus eesmärk. Aga inimene...?»

«Inimene?» kordas Tuuli pilkavalt. «Sina või?»

«Olen hea töömees, tead küll. Ikkagi Kivikuningas!»

«Kuningas, kellel pole püksegi jalas. Mängid ka need maha, kindel!»

«Sa ei tohi minu üle irvitada, tüdruk. Oled mulle kõvasti südame külge hakanud, mina sinust ei loobu. Jah, ma ei jäta sind, ehkki näen, et hoolid mammonast rohkem kui ausast ja korralikust mehest. See on sul suur viga küljes, peaksid end käsile võtma.»

«Ela hästi, Kivikuningas. Mine ära, tahan tuppa sooja minna.»

«Enne ei lähe, kui sinult või paar pehmemat sõna kuulen. Sa olid ju nõus mulle naiseks tulema ja...»

«Ajad midagi segi. Ma pole öelnud, et nõus olen.»

«Hea küll, peaaegu nõus. Mis seal vahet? Ja tegelikult oleme juba ilmaammu mees ja naine, meie abielu on sinu mõnusalt

latal armastuse altaril kümneid kordi ära pitseeritud. Miks sa mind voodisse lasksid, kui sa minust sugugi ei hooli?»

Tuuli kehtas õlgu.

«Lootsin sinust üksvahe palju, eks sellepärast läksingi nii rumalalt kaugele.»

«Ja tõukad mind ära üksnes seepärast, et mul korralikku valeraha vabrikut pole, kust sajarublalised laias kaares välja lendavad? Midagi on sinu arusaamadega väga viltu, kiisuke.»

«Ei. Kui ma oma vabadusest loobun ja sinusugusega abiellun, peab mu edasine elu olema märksa parem kui seni. Hea elu nõuab kõva raha. Olen sedavõrd aus, et ütlen enne ametlikku pitsatit kõik välja — pärast on nõudmiste esitamine veidi ülekohtune.»

«Ma ei saa hästi aru, mis sind niiviisi kõnelema sunnib, aga selles olen veendunud, et see on sul üksnes mingi veider poos, koguni sadistlik himu mind piinata. Raha pole kedagi õnnelikuks teinud, ütlevad teadjad inimesed.»

«Miks sa seda siis ise nii ahnelt taga igatsed, traktorijaaamas sohiga ja kaardimängus tüssamisega kokku kühveldad?» päris Tuuli põlglikult. «Olen raha järele maiaks muutunud sinu eeskujul, mis muud.»

«Kardan, et suure lõikamise ajad on vist kahjuks möödas või mööda saamas. Arvasin, et uue direktoriga lähevad asjad ludrimaks, aga paistab, et suurt ei lähe. Ega ma muidugi alla ei vannu, ja mul on priima boss.»

«Sa mõled Keldrit?»

«Teda nimelt. Maaparandusbrigaadi brigadir on minu jaoks päästeingel, jumala asemik maa peal. Temaga on mul läbisaamine kui kuld, õige varsti hakkab kivikammiga jälle kõva raha kokku rehitsema.»

«Miks sa minu juurde tulemisega kiirustasid? Kivikamm peab enne tublisti tööd tegema, alles siis oleks põhjust tulla.»

«Läksin omadega sassi, ei muud,» tunnistas Armin. «Olin võidus ette surmkindel, kui eile kaarte taguma läksin. Tundsin kontides, et täna hommikuks olen ägedate rahadega mees ja tulen sealt otsejoones sinu juurde. Tahtsin kogu võidetud nodi sulle sülle puistata, kiisuke, sa poleks rahalaadungi alt väljagi paistnud...»

«Nii riskantseid asju ei tea kunagi ette.»

«Põhjakõrbemisest läksin sedavõrd endast välja, et kaotasin mõtlemisvõime. Peas tagus vaid eilne otsus, et kindla peale tulen täna hommikul sinu juurde. Siin ma nüüd olen.»

Tuulil oli Arminist äkki kahju. Saaksin endale vist päris hea mehe, arvas ta. Armin on tragi ja ettevõtlik, töökas ja julge. Tema palgaga tuleks tegelikult toime küll, ega ta traktoriijaamas just vähe ei teeni. Aga ainult palgast elab üksnes siis ära, kui armastad. Mida väiksem palk, seda suurem peab olema armastus — tuleb ju paljustki loobuda, alailma kopi-kaid kokku lugeda ja vastu pidada. Kust aga suurt armastust võtta, kui tal Armini vastu enam väikestki ei ole? Ei mäleta, et üldse kunagi oleks olnud. Roland tuli ja sai kõik endale, alaliseks. Jah... Omalajal meeldis Arminiga seoses see, et üle rajooni kuulus Kivikuningas talle wisalt silma heitis ja meelitusi puistas, tihtilugu restoranis tema lauas istus ja rikkalikke jootrahasid pillas. Ega tal armastuse altarilgi viga pole, kenasti keskmine mees...

«Lähme ometi sisse,» nõudis Armin. «Kohtled mind kui poole aruga poisikest.»

«Niisugusena, nagu praegu oled, ma sind oma juurde ei taha.»

«Sa mõtled magamata, pea norus?»

«Ka seda.»

«Hea küll, lähen sinu käsu peale minema,» nõustus Armin. «Aga enne pead mulle lubaduse andma, kiisuke.»

«Millise?»

«Et sa mind ei unusta. Sul on kauni luigekaela otsas ilus ja tark peake, oskad asjalikult mõelda. Ja suudad oodata, ma tean.»

Tuuli kergitas imestunult kulme.

«Jah,» jätkas Armin. «Hilissügisel ma palusin, et sa midagi uisapäisa ette ei võtaks. Nõustusid, andsid mulle aega. Usu, mul oli varsti peale seda erakordselt äge võimalus priske noos kivikammiga kokku keerata, aga...» Ebameeldiva mälestuse tuhm vari libises üle Armini näo.

«Läks vett vedama?»

«Neetud poisirajakas tuli peale — ja lärm jõudis otsaga rajooni välja.»

«Oli paksult pahandust?»

Armini suunurgad vajusid parastavas, õelas muiges inetult allapoole.

«Jah, aga mõnel teisel märksa rohkem.»

«Sa mõtled oma brigadiiri?»

«Mis sa nüüd, Vidrik Kelder on libedam kui lutsukala, teda ei võta maha isegi hõbekuuliga. Aitas mindki puhtamaks kaa-

pida, täitsa vunts.» Armin ootas, et Tuuli veel midagi küsiks, kuigi tundmine on hea märk. Et ta aga vaikis, jätkas Armin ise, ja paraja mõnuga: «Kõige rammusam koorem langes Kustas Lokile selga.»

«Kuidas nii? Sina teed kividega sigadusi — ega tema sul plaadipoisiks ole, et näeb ja teab ja peab vastutama.»

«Direktori valvas silm ulatugu kõikjale!»

«Hüüad loosungeid? Paljad sõnakõlksud, ega direktor jõua sinusugusel kogu aeg kaikaga kõrval olla.»

«Kui ei jõua, pole ta omal ametipostil õige mees. Näed, võeti maha.»

«Kas tõesti sinu pattude pärast? Ei usu, kohe mitte ei usu.»

«Oma asi. Aga just nimelt see Anto poolt vussi keeratud pilma ots, mis mul kahjuks pooleli jäi, pani viimase piraka kivimamri ülemäära kõrgeks kogunenud kuhja otsa, ja kogu kopatus veeres kõrvulukustaval kõminallal laiali.»

«Mis karistuse sa poisile määrasid?» küsis Tuuli pisut nõotavalt.

«Sai, mis teeninud oli. Andsin talle sealsamas põllul niisuguse koosa, et inglid taevast keelama hakkasid,» sõnas Armin rabedalt, silitas hajameelselt üle põsesarna ja kõrva. «Olen sellel arvamusel, et tarkust tuleb... hm, tead ise, kust-kaudu pähe taguda.»

«Oled raske käega mees, pole midagi öelda.»

Armin ei olnud päris kindel, kas lugeda Tuuli sõnadest välja tunnustus või etteheide.

«Ainult kõvad mehed löövad elus läbi. Ega Lokk pole kah just nirude killast, aga mina jäin peale.»

«Praalimine ei meeldi mulle sugugi rohkem kui joomine ja valetamine. Ma ei usu sind.»

«Ah et mina praalin?» solvus Armin. «Mõtlen oma ilusa peanupukesega korra loogiliselt, kiisuke. Kus ma töötan, kellena? Ikka endistviisi oma vägeva traktoriga, ja keegi pole minult Kivikuninga tiitlit võttaagi püüdnud. Vidrik Kelder on kindlalt edasi maaparandusbrigaadi brigadir. Aga kus on Kustas Lokk? Nügib «Sotsialismi Võidus», silmad pungis — jäi oma uhkest direktori elust paugupealt ilma.»

Tuuli ei vaielnud enam.

«Milleks sa mulle sellest kõigest üldse räägid?»

«Sina, minu tulevane naine, pead ometi teadma, mis vahepeal toimus.»

«Heakene küll, ma siis nüüd tean — ehkki minust sulle naist ei saa.»

«Küll näed, saab. Praegu ei taha ma muud, kui et sa veel veidi ootaksid; sõitsime brigaadiga juba mõni aeg tagasi välja. Esialgu nokitseme sundtöö kallal, igakevadine kivikoristus saab varsti joonde. Siis aga...» Armin vilistas pikalt, meloodiliselt. «Kuuled kõlinat, mu kiisuke? Kulla kõlinat...? Oled arukas naine, ja tõtt-öelda — ega minagi taha abielu alustada peost suhu. Tühiseks viivuks oleme siia maamunale sattunud, olgu elupäevad siis võimalikult kirevad ja uhked. Ainult üht palun — ära vahepeal mehele mine. Ära mine!»

Tuuli hakkas naerma.

«Mul on esimene mehelemineku tuhin juba ammuilma möödas, pole ma ju enam mingi plikake.»

«Täna sind, Tuuli. Nüüd oled jälle see imeline tüdruk, kes mu pea kunagi lootusetult segi keeras ja südames lõplikult koha sisse võttis... Lähme ehk siiski tunnikeseks tuppa?» küsis ta areldi.

«Ei, Armin. Ma ei taha.»

«Millal tohin uuesti tulla?»

Tuuli silmades tantsisklesid äkki vallatud helgid.

«Tuled siis, kui oled hästi jõukas!»

«Neetud, ma ju täna hommiikuks oleksin olnud...» Armin vandus endamisi. «Enne ikka tõesti ei tohi, või kuidas?»

«Ei tohi jah,» sõnas Tuuli naerdes, ja Armin ei osanud kuidagi ära arvata, oli see naer kutsuv või peletav, südamesoe või jahedalt ükskõikne.

«Tuuli...?»

«Soovin sulle edu, Armin. Kõik.»

Mees pöördus kuulekalt minekule. Ta väljus aiaväravast ja hakkas piki tänavat sammuma, hinges kibe kahjutunne kaardilauas mahamängitud raha pärast ja mõru teadmine, et see nägus, nõtkes, sitikmustade juustega noor naine teda väga vähe armastab. Vähe? On karta, et üldse mitte.

Armin vaatas, kas Tuuli ehk veel ikka trepil on ja teda äkki tagasi ei viipa.

Majaesine oli tühi ja uks nii kindlalt suletud, nagu ei kavatses keegi seda enam kunagi avada.

Kolm kõrget kuuske kõigutasid tasahilju latvu, taevas oli uskumatult sinine, tuul õrn ja soe.

Mari-Elts seisis majauksel. Kevad...

Peale lume sulamist tundus kogu ümbrus esialgu hoopis troostitu — kõikjal vaid pori, eelmise suve hallpleekinud kulu-puhmad, kleepjaks kokku vajunud lehed, oksarisu. Aga tuul ja päike tahendasid maa, õu hakkas peaaegu üleöö rohetama. Tugevasti rehaga hoogu andes muutus tareümbrus veidi meeldivamaks. Mari-Elts koristas akende alt kõrged kuivanud raod ja märkas, et mullast olid uue suve lilled oma helerohelised ninakesed ettevaatlikult välja torganud.

Hallikivi kunagine perenaine, nüüd juba ammu kabeliaias puhkamas, ei olnud omalajal vaeva paljaks pidanud ja pani hulga püsililli kodule ilu andma. Kuigi hoolitsejat enam polnud, töötasid floksid tulla tihedad, ja ukse kõrval ergab mõne aja pärast saialillede meri, naabriks suured karikakrapuhmad. Kuuskede all ja kaevu lähedal seab end õitsema hulk piibe-lehti, ja aiavärava kõrvale jõuavad jaanipäeva eel puhkeda pojengid.

Varbaia taga kraavipervel valendasid ülased. Neid oli nii palju, et tundus, nagu oleks talv oma valge vaiba tuulduma laotanud. Peaks minema korjama, mõtles Mari-Elts, laual on vaas juba kaua tühi.

Ehkki ta püüdis endale sisendada, et miski ei muutu, siin peab ära harjuma, Hallikivi tuleb hakata koduks pidama, kõneldes lilledeta vaas halastamatut tõtt. Ei harju, ei tahagi harjuda!

Veebruaris tõi ta tuppa männioksi, kevad-talvel kasvatas vaasis kaseraagudele lehetutsud külge — aga siis tuli Roland ja võttis mõtted jälle viimseni endale. Vaas jäi tühjaks.

Roland...?

Ta ootab helistamist, aga veel pole selleks piisavalt julgust. Mitte et ta Rolandit kardaks. Oh ei, ta pelgas hoopis ennast. Tundis hirmu, et Rolandi meeldivat häält ja kauneid sõnu kuuldes ta viimaks ütleb midagi sellist, mis laviini liikuma paneb. On see kord paigast tõugatud, ei peata seda enam miski. Mis siis Kustasest saab?

Emaga tahaks nõu pidada, end vähemalt tühjaks rääkida, aga peale kirja saamist pole veel ikka inimest leidnud, kes vasikalaudas ühel õhtupoolikul loomade eest hoolitseks.

Valetad, sa pole asendajat otsinudki, sest jutuajamist emaga pelgad sa ka. Kardad, et ema mõjutab tegema kiiret, lõplikku otsust.

Jah, tõepoolest ei söandanud minna. Selle asemel helistas ta emale tohtri telefonil; räägiti lühidalt. Nad mõlemad teadsid, kui ahnelt nende kõnet võidi keskjaamas pealt kuulata. Mõistustlemistest ei tule nii õrna teema juures õnneks midagi välja; Mari-Elts palus emal ettevaatlik olla ja tervist hoida, lubas õige pea tema juurde sõita.

Rolandile helistamiseks on täna viimane aeg, kirjas lubatud kümme päeva saab mööda. Number oli peas, ta kordas seda kui mingit jõuduandvat rütmi: üks-kaks-kolm, üks-kaks-kolm, üks-kaks-kolm... Lihtne ju — tõsta toru hargilt, anna märgukell, ütle keskjaama noorikule sada kakskümmend kolm, ja...

Jah, see kõik pole tõepoolest keeruline. Aga edasi?

Viivitan veel vähemalt paar tundi, kogun julgust, otsustas Mari-Elts, aga talle meenus, et homme on esimene mai, pühade laupäeva puhul võib Kustas tavalisest märksa varem tulla. Ei, peab otsekohe helistama!

Mari-Elts sai üllatavalt kiiresti ühenduse.

Näis, et Roland ootas otse telefoni kõrval, käsi haardevalmis.

«Tere...»

«Mari-Elts!» Rolandi hääl oli nii rõõmus, nagu oleks ta saanud kauni kingituse. «Ometi viimaks, kallid...»

«Roland...» Mari-Elts muutus üleni kuumaks. «Roland!»

«Mari-Elts, armas,» sosistas Roland. Ta hingas ärevalt, katkendlikult. «Millal ma tohin tulla? Kohe?»

«Ei-eil!» Mari-Elts kohkus. «Andesta, aga meid võidakse kuulata, telefon ei kõlba tõsisteks juttudeks.»

Roland ei öelnud midagi.

«Helistasin, et... et soovida sulle häid maipühi,» jätkas Mari-Elts ebalevalt. «Jah...»

«Ei usu, kallid,» vaidles Roland. «Millal ma võin...»

«Palun, Roland,» tuli Mari-Elts ehmunult vahele. «Ega sa pole unustanud, et lubasid kõiges minu soove arvestada?»

«Arvestangi. Ainult et lubadust andes ma ei teadnud, kui neetult raske on seda pidada.»

«Kavatsesin neil päevil tulla korraks alevisse, aga see lükub veidi edasi.»

«Kauaks?»

«Kahju, tõepoolest ei oska öelda...»

«Mis sind takistab?»

«Kevadtöödega on keeruline ja raske, olukord mõneti vägagi masendav. Inimesi ei jätku, tegemata tööd rõhuvad karjas peale...»

«Vägisi jääb mulje, nagu juhiksid sina seda kuramuse kolhoosi,» ägestus Roland.

«Ma vist hetk tagasi nimetasin, kui vähe hoolin inimestest, kes kergesti enesevalitsuse kaotavad.»

«Vabanda. Usu, piin on talumatu. Millal ometi?»

Rolandi hääl oli kurb ja Mari-Elts tahtnuks öelda — tule kohe, ja temaga alatiseks kaasa minna, aga valusa selgusega kerkis silme ette Kustase tõsine nägu. Reetmine just siis, kui tal ülejõu raske on, oleks liiga julm.

«Las kõige keerukam aeg saab mööda.» Mari-Elts imestas, kui rahulikult ta kõnelda suutis. «Palun ära mõista valesti, aga mind on siin praegu hädasti vaja.»

«Siin ka. Väga!»

«Roland... Helistan sulle varsti jälle, tahad?»

«Mari-Elts...»

«Täpset päeva ei oska lubada, aga õige pea.»

«Aitäh sellegi eest.»

«Ela hästi.»

«Ei, Mari-Elts, miks sa nii ütled? See kõlab kui hüvasti-jätt.»

«Sugugi mitte, Roland, ma...» ...ju armastan sind, pidi Mari-Elts sosistama. «Ma... ei oska midagi öelda, ehkki väga tahaksin. Nägemiseni?»

«Jah, mu kallid. Nägemiseni on suure lootuse sõna.»

«Nägemiseni, Roland.»

«Nägemiseni, Mari-Elts. Nägemiseni...» Mehe hääles kõlas meeleheide. «Mari-Elts...?»

«Roland...»

Kumbki ei lausunud enam ainsatki sõna, aga kahjuks sai paljuütleval vaikus kesta vaid viivu, sest kohe päris ametlik-kalkuudistepäevane hääl teravalt: «Räägite? Räägite?», ja vastust ootamata: «Lahutan!»

Olen õnnetu tähe all sündinud, nukrutses Mari-Elts. Mis üldse saab? Lähem ma tõepoolest vastu suurele, imelisele õnnele, või...

Telefon helises järsult.

«Esimehe korter.»

«On peremees kodus?» päris nõudlik mehehäääl. «Kibe töö-aeg, aga ehk tuli korra läbi? Või on pühad juba sees?»

«Ei, teda pole.»

«Kust ma ta leian?»

«Kontoris vast osalakse juhatada.»

«Küsisin, seal teda ka ei ole.»

«Võin ma midagi edasi öelda, kui ta õhtul tuleb?»

«Kiirete päevaste asjade tarvis on õhtul lootusetult hilja,» kõlas pahane ütlemine ja toru visati hargile.

Kustas ei saa ometi olla mitmes kohas korraga, oli Mari-Elts pisut solvunud. Varavalgest peaaegu pimedani välja rabeleb ta kolhoosi muredega, ja mõni julgeb veel teha kurja häält...?

Mari-Elts tundis end halvasti. Mitte tolle äsjase helistaja pärast, ei. Taolisi pahuraid kõnesid tuleb ikka, see käib vist esimehe ametiga kohe nagu seadusega kinnitatult kaasa. Eba-meeldiva enesetunde tekitas rahutus, igatsus, ees ootava suure reetmise raskus ja inetus, süü ränk koorem. Miks toob armastus kaasa nii palju valu?

Kustas armastab teda väga, teadis Mari-Elts kindlalt. Armastab, ja ometi saab talle osaks õnnetus. Aga Roland? Temagi kinnitab, et armastab. Miks peaks teda ootama õnn, ta on ju Kustasest palju halvem! Oli alatu, jättis hätta... neid kahte meest ei saa ega tohi võrrelda.

Jah, kõik on õige. Aga kiindumus Rolandi vastu ei küsi enam üldse, mis oli. Kui armastus on sedavõrd püsiv, sügav ja tugev, et kõik halva unustada suudab, siis on see tõeline. Ja tõelisele armastusele peab nagu heledale õnnetähele järgnema või maailma lõppu...

Kirevas kuues metsvint hõiskas kõrge lehise ladvas oma rõõmulaulu nii valjusti ja õnnelikuna, et Joskal üle hulga aja tekkis hinge soe tunne. See oli harjumatult meeldiv ja, kummaline küll, mõjus peaaegu õndsahikult.

Miks on ta ometi niiviisi valmis meisterdatud, et pea alati kõigi ja kõige vastu näitab kalkust, kadedust? Oma ema mäletas ta vaid heana. Millegipärast oli ema sageli kurb, ja kui vahel lauluviisi ümises, kõlas seegi vaikselt ja leinaselt. Isa rühmas tööd teha, kõneles vähe. Vahel vinditas mõne võõrsile

tulnud naabrimehega, sundis teinekord ägedalt sulast takka ja vahete-vahel kiskus päris heast peast lausa riidu. Kurja-poolne oli ta enamasti lühikest aega; keset kärkimisetuhinat muutus äkki ootamatult härdaks, pühkis vargsi pisaragi oma punetavate servadega silmäpragudest. Joska polnud kogu elu looksul märganud oma iseloomus ei ema nukrameelsust ega isa sagedast pehmust. Huvitav, kellesse tema läks?

Ta vaatas õuele, kus midagi uut näha polnud. Või kui, siis pisut pikemaks sirgunud rohututte aiaveeres ja natuke suuremaks kasvanud haralisi lehti vanal, laialt ringutaval kas-tanil.

Olen rohkem emasse kui isasse, otsustas Joska ja oli oma südameheaduses äkki sügavalt veendunud. Jah, emalt päris ta peenekoelise hinge, elu aga oma jõhkruses ja halastamatuses kasvas sellele paksu korbakorra peale. See kivistus nii kal-giks, et talle endalegi on tekkinud ekslik mulje, nagu oleks tal südame asemel tundetu kivist rusikas. Oigupoolest ongi hulga kergem elada, kui kedagi ei haletse ega elu poolt jaga-tud kolakaid hinge ei lase. Alati, kui miski viltu keerab, tekib kohe vastuvirutamise soov, ja kui kellelegi liiga teeb, on eriti hea meel. Kahetsust? Mitte kunagi.

Ja nüüd äkki heldis tillukesest punarindsest siristajast...? Kas vanadus hakkab ligi tikkuma, et halemeelsus peale kipub?

Olgu kuidas on, võidutseb pagana hea sulgkerge tunne, kõik ebameeldiv taganes, hinge soojendab suur rõõm kogu issanda maailmast — kenast kevadest, saabuvast suvest. Unub seegi, et elu pole tegelikult päriselt elamist väärt.

Pea kinni, sõber, manitses Joska end mõistlikuks. Kuidas nii, et pole elamist väärt? Hilissügisel ei olnud jah, tõsi. Anto oma kättemaksutuhinas seisis tal nädalate viisi silme ees ja tunnist tundi kippus saatjaks vastik, närune hirm. Pikk, pime talv möödus aga üllatavalt vaikselt, lumi talu ümber seisis puutumatuna ja polnud millestki märgata, et poiss ta elukü-nalt kustutada kavatseks.

Eks rahunes lõpuks maha, oletas Joska, ja kartus taandus tasapisi. Aina kaugemale, aina tühisemaks. Akende ette aga seadis ta ikkagi yisalt luuke ja oli igaks juhuks küllaltki ette-vaatlik, aga juba hulk aega polnud enam kripeldamas võigast hirmu, et poiss tuleb ja tal on peos granaat... ptüi, vist siiski kivi!

Ei ta reo enam tule.

Elu veereks kui hernes, aga Kustas Lokk tõmbas tallimehe-

ametile jämeda joone peale, latrid puha tühjad. Ja viha teeb, et mõnigi senine õige äge esimehe-vastane vanatol ei vandunud enam sugugi ühel meelel ja südamest kaasa, kui ta teinekord Lokki põhjas. Ah, tobe matsikari!

Joska irvitas kurjalt iseenese üle. Näe, seda kadunud ema suurt südameheadust jätkus vist ainult kaheks minutiks — juba jälle uitavad tigidad mõtted ringi ja natukese aja pärast on meel nii äkiline, et tõmba vihast või varbad rulli.

Põhjusega, mitmegi põhjusega!

Kui Lokk kena ja kasuliku tallimehe-elu tal ära lõpetas, sai kaljukindlalt otsustatud, et selle mehe poolt juhitud kolhoosis ta eluilmaski tööle ei hakka. Esmalt kuulutas ta end tükiks ajaks gripiseks. Siis teatas, et haigus lõi kopsu ja möllab seal. Mingi palavik tuli tõepoolest korraks kallale, arstipaberi sai päris kergesti.

Esimees on viimasel ajal paaril korral sõna saatnud, et tuleb välja ilmuda; normipäevi pole Johannes-Oskar Mügerikul põllutöölisena veel ainsatki kirjjas, ja töökohuslane ta ometi on.

Joska mõtles pingsalt, mis viga see olema peaks, et üldse tööd teha ei tohiks ega suudakski. Käes, radikuliit! Oled tark ja nupukas, ei oska tohtergi hinnata, on sul seljas tõesti põrguvalu või mitte. Veel vähem taipab sellest Loki-taoline isehakanud esimees. Ja nii saatiski Joska kontoris sõna, et ta on täiesti liikumisvõimetu — radikuliit murdis maha.

Nüüd ei tunta tema kui võimaliku põllutöölise vastu juba mõnda aega väiksematki huvi. Esialgne uhkus leidlikkuse üle muutus tasapisi nõrdimuseks, sest kui sa kõigi teada oled omadega nii otsas, et jalgu alla ei võta, ei tohi ju sammugi välja minna. Elu läheb aga sel kombel kuramuse üksluiseks. Ei poe juures teiste seltsis ilusaid võrtsiseid jutuajamisi, ei ainsatki huvitavat nägu. Iga päev ainult Vesta ja Vesta, hommikul alata ja õhtul lõpetada. Kena teine vaadata küll, aga sedavõrd ära harjunud, et ei paku mingit erilist lusti ega tõsta pinget. Pealegi on ta kangesti tõsine ja tujust ära, kunagist särtsakust pole enam ollagi.

Joska oli oma vahepealsest armukadeduse vaevast üle saanud, õigemini sihukesest alandavast janditamisest loobunud. Kui Vesta on kodus lõplikult tuim ja ükskõikne, ei karga ta siis väljas kah enam mõne ettesattunud siledama kutiga põõsasse. Seda, kui naine kellegi vastu huvi tunneb, taipab mees ju lennult ära. Vesta vahtis jah vahepeal kõvasti kõrvale, sihtis seda va' kiilaspäist kõrendikku Raagi Heldur. Mehele

paar parajat jalahoopi ribidesse ja Vestale korralik keretäis, see võttis kõik kihud maha ega lase patumõtetel enam peadki tõsta. Ja eks Vesta hakka ju kah vanemaks jääma, muutub nihvli suhtes ükskõikseks nagu tema ise...

Mõte tegi mureliku jõnksu. Vesta, ja vanemaks? See neetud naine näeb ütle mata isuäratav välja, eriti kui teda võõra pilguga hinnata. Aastaid on tal ka lubamatult palju vähem kui Joskal endal. Ta reo, see Vesta ikka, viimaks ainult teeskleb tuimust ja on tema vastu sihilikult nii tundetu, et isasele inimesele looduse poolt kingitud mehejõud ära närtsiks, päris lonti vajuks. Ise aga töö käimise sildi all jookseb viimaks päevad otsa saba seljas ringi, ei malda oma neetud õlisedki välja anda ega sisse võtta, muudkui...

Joska tundis Vesta vastu äkki nii suurt õelust, et oleks talle lahtise peoga paar parajat laksu virutanud, juhtunuks naine vaid kodus olema. Tänu taevale, et ei olnud. Ega sellised vihasööstud pole normaalne asi, närvid on sassis. Pealegi tuleb Vestaga üldse ettevaatlik olla. Ta on imelikult muutunud, kuulekus kipub kaduma — ent ta teab õnnetuseks palju. Liiga palju. Ohtlikult palju. Aeg-ajalt peab teda muidugi hirmutama, et ta iial ei julgeks suud paotada, kuid sellega tuleb ettevaatlik olla, ei tohi üle pingutada. Liigne toorus võib ta keelepaelad just nimelt lahti päästa, ja ehkki oma seadusliku naise tunnistus ei kehti ametliku süüdistusena, toob see nii rasketes asjades, nagu Vestal temast teada, erakordselt hirmsaid pahanusi kaasa. Viimaks koguni uuesti vangimaja leiva ja valvurite püssitorud? Või hoopiski seina äärde? Ptüü!

Kusägil mitte eriti kaugelst kostis traktorimürin. Kas hakatakse siinseid põllulappe viimaks tõepoolest üles harima? Sügiskünd jäi tegemata, põllud seisavad söötis kaugeltki mitte esimest aastat. Joska tundis selle üle läbisegi pahameelt ja rahulolu. Hinge tegi täis, et tema põlde ei küntud ega väetatud, mõne aja pärast võtab võsa võimust. Aga igal halval lool on ka kriipsuke head siiski küljes — puhaku maa pealegi, see on igal juhul etem, kui et talle midagi rammuks ei anta, ja ometi sunnitakse vilja kasvatama. Põld, vaeseke, teeb mis suudab, omal nälg varuks. Üks kõrs hüüab teist taga, saak on räbalast räbalam, aga muld rümaluke annab ära ka viimase hingepideme, iga kübemekesegi oma jõust ja rammust. Ega punased põldu turguta, nemad on ainult mehed võtma, ja cales pole neile küllalt. Ütle mata tore, et vähemalt Mügeriku talu maad neile tulu ei anna!

Joska teritas kõrvu. Jah, traktor möllab siinsamas lepiku taga, tema oma kunagisel põllul. Kunagisel?

Joska sülitas oma inetu mõtte peale. Kuidas kunagisel? Tema põllud jäävad alati tema omaks, kuulugu nad võltsi kirjatähe järgi praegu pealegi ajutiselt sellele igerikule kolhoosile.

Tähendab, traktor künnab tema põldu...?

Tuleb minna vaatama, et sahad oleksid õigesti seatud ja et nurgad ja servad korralikult üles haritakse — poolikut tööd oma talu maadel tema teha ei luba, oma põldu narrida ei lase, kuigi... jah, ega saagist ju ivakestki oma salve kuku.

Juba oli vammus seljas ja soni peas, välisukski krapas lukust lahti keeratud.

Aga radikuliit? lendas hoiatav küsimus kõrvade vahelt läbi, kuid ta lõi käega. Olin jah rängalt tõbine, aga eks ilusate ilmadega läheb haigetel alati kergemaks. Lonkan, kui vaja ja vean koibi vaevaselt järele — või ma esimest päeva siin patusel maamunal ringi vingerdan, tühipalja traktoristi petan mängides ära.

Joska ei läinudki teed pidi, ruttas otse läbi võsa. Lepiku-alune oli kohati lige ja lirtsuv, ta koguni libises paar korda, aga ei hoolinud. Tema põldu küntakse, tema oma põldu!

Traktor jõudis just praegu kaugemasse serva, kus piiriks on hõredavõitu kuusetukk. Pöördel tegi raudne elukas mõura-mõura-mõura ja hakkas siis nagu joonlauaga veetud vagu mööda tagasi tulema.

Joska astus masinale vastu, uuris tähelepanelikult künnisügavust ja jäi sellega rahule. Nii rahule koguni, et unustas kavatsatud lonkamise. Ta plaanitses traktoristile öelda, et kui see tubli mees on ja tema talu põllud hoolikalt üles harib, saab ta korraliku punnsuutäie hüva kärakat otse peremehe isiklikust lapikpudelist.

Ta läks pikkade sammudega, pilk mahlakalt mustendaval maamullal, meel jälle imelikult pehme ja rõõmus. Hingeheadus tundmatu masinamehe ja tema töö vastu aina paisus.

Vahemaa polnud enam kuigi suur ja Joska andis märku, et ole täitsa, pea korra kinni.

Mees kabiinis võttis masina tuurid madalamaks ja kummar-dus lahtisest uksest välja vaatama. Ta nägu oli morn, sallimatult tige.

Joskal kadus viivuks mõtlemisvõime. Ullatus ja ehmunine muutusid hetkega hirmuks, paaniliseks põgenemissooviks.

Vasakust põlvest käis läbi mingi tobe jõnksakas, kui ta püüdis rahulikult selga keerata ja väärikalt minema kõndida.

Jalad ei kuulunud sõna. Mitte et nad poleks tahtnud kohalt liikuda, ei. Nad täitsid usinalt äraminemise ülesannet, ainult et joostes, kuigi Joska soovis harilikul moel astuda. Jah, jalad isegi ei sõrkinud, vaid lausa pagesid — tegid jälle neid ime-likke pikki, madalaid samme, mis mitmel meeleheitlikul põgenemisel juba nagu harjumuseks olid saanud.

Üleõla vaatamiseks polnud aega. Traktorimüra sisse ju jooksumüdinat ei kuule — neetud Laanepüü-poiss ajab teda kindlasti taga, ja peos on kivi... või granaat...? Praegu on tal lihtne asi oma jõe ähvardus täide viia.

Juba lõppes põld, lepavõsa ragises, oksad tahtsid vägisi silmi välja torgata. Joskale näis, et kaelal ja kuklal on tunda teise kuumu hingeõhku. Noor tugev mees, kohe saab ta mu kätte, ahastas ta.

Edasi, muudkui edasi! Kiiremini, kiiremini! Jõuaks ometi koju, lööks tareukse ründaja nina ees kinni. Lukk on tugev, korralikult õlitatud, keerab kärmelt... Ehk pääseb veel seekord?

Ei pääse, juba püüdis poiss kraest haarata — küüned kraapsasid kaela, kibedad kriipimisjäljed hakkasid kuklaaugus tülitama...

Joska ei vaadanud enam üldse, kuhu tormas, ja komistas mingile mättajõmakale. Lendas vesisesse samblasse käpuli, tõmbus kallaletungi ootel kõnksu ja püüdis end kuidagi külili keerata, et saaks vähemalt jalgadega võimalikult tugeva hoobi anda. Põlved konksus, jalad äkiliseks löögiks valmis, jäi ta viivuks liikumatuks. Hiilis surmahirmus, mis juhtub — ja ajas siis silmad pärani. Ta oli üksinda. Ihuüks! Ei olnud puhumas isegi tuuleõhku, ainult jahe vesi tungis tasahilju püksivärvli vahelt kõhunaha ligi.

Aga kes tal äsja turjast haaras, kaelale kraapsud kiskus? Eks mõni tige oksatüügas, mis muud. Traktor mürises eemal, üle selle kostis õige lähedal metsvindi hele triller.

Joska ajas end toorelt vandudes püsti, rapsas korra vesist püksitagu nikk, märki vammusehõlmu ja jätkas rutates koduteed — rängalt vihane oma loll-ara põgenemise üle, samuti poisilontruse jultumuse peale. Kuidas ta julges tulla tema põldu sonkima...?

Hea küll, põllul pole nime peal, ta võis seda pidada lihtsalt kolhoosi kesaks, kui see tolvani üldse midagi mõelda oskabki.

Pole ei tema vanematel ega tal endal kunagi talu ega maad olnud, ei taipa sihuke peremehetundest ega armastusest oma varanduse vastu mitte mõhkugi...

Joska jõudis koduõuele ja vaatas igaks juhaks vilksti üle öla, kas poiss viimaks siiski järgi ei kihutanud. Onneks mitte... Joska läks kärmesti majja, pööras võti kaks kindlat keerdu, toetus vastu ust ja tundis alles nüüd, et hullupööra tugevasti hingeldab. Kuklas kirvendas.

Peaks vammuse seljast tõmbama, kuumus tahab vägisi hinge matta, vööalune leemendab võsaveest ja higist — aga ometi seisis ta samas paigas liikumatult edasi, sest just praegu võttis pikka aega alateadvuses ükerdanud mõte konkreetse kuju. On selgemast selgem, et elu surmahirmuga pooleks käib üle jõu. Poiss töötas kätte maksta, ja iga ainsamgi ihuliige hoiatab ärevalt, et ta selle varem-hiljem täide viib.

Antost tuleb ette jõuda, muud üle ei jää. Poiss töötab üksinda, teda oleks küllaltki lihtne ootamatult rabada, ainsa mehise kaika hoobiga teise ilma saata. Kahjuks on see iseenese jaoks liiga ohtlik; kohe ju lausa ilmselge, et tegemist on vägivallaga. Hakatakse vastikul kombel tuustima, süüdlast otsima. Lastakse käiku tont teab mis kriminaalkoerad ja muud elukad, need saatanad suudavad kõike avastada. Jah, ka siis, kui sa omateada ainsatki jälge maha ei jäta.

Joska peas hakkas ootamatult keerlema hoopis parem mõtteidu, ta ainult ei saanud sellel veel päriselt sabast kinni, ei osanud täpselt teostamisplaani toeks torgata.

Oigupoolest keerles kulmude taga esialgu vaid üksainus sõna — õnnetus. Noorte tormakate meestega juhtub jah alailma raskeid lugusid, aga selle peale mängida, et Anto kusa-gilt kõrgelt alla sajab ja surma saab või mõne suure masina rataste all lõpu leiab, oleks ju totter.

Õnnetus... Miks see mõte ei tagane?

Tõsi, õnnetusi on mitut liiki, vast leidub nende hulgas mõni sobiv?

Liiklusõnnetus — poisil on ainult jalgrattaniiru, sellega võid sada korda vastu posti põrutada ja ei midagi.

Rongiõnnetus?

Läevaõnnetus?

Loodusõnnetus?

Ükski ei sobi, neid ei saa kuidagi ise käiku lükata — juhus on aga küllaltki laisk abimees, kui üldse. Mis õnnetusi veel oleks? Ei tule ette, põlegi vist rohkem...

Joska silmad tõmbusid pilukile. On ikka! On tööõnnetus. Küllaltki tihti juhtub neid just traktoristidega. Kas oskamatus, hoolimatusest, joomasest peast või sulaselgest lohakusest teeb mees rumala vea ja maksab selle eest eluga. Ainult et sellist õnnelikku juhust käed süles oodata on nõme. Mingil moel tagant tõugata? Vaevalt seda oskab või saab. Aga vast ehk siiski?

Tööõnnetus...?

Juba hulk aega istus Elts Kornel diivaninurgas ja vaatas üksisilmi ehetekastikese musta, tuhmjalt läikivat kaant. Löögi-valmis odad ähvardamas, kihutas sellel vastakuti kaks raudrööps kurja röötlit — allservas aga hõõgus erepunane roosi-õis, armastuse sümbol.

Mida kõike suure armastuse pärast ei tehta! Ja kui palju südamevalu ta endaga toob...

Millal ometi Mari-Elts tuleb? Tingimata on vaja kõnelda, viimaks teeb tüdruk omapead väära otsuse.

Kes oskaks öelda, milline samm nimelt õige on ja elulõpuni vaid õnne toob? Inimese meel on muutlik, elus juhtub kõike, vahel keerad ise oma kindlad arusaamad pea peale. Jah, veel mõni aeg tagasi arvas ta, et Roland tema silmis iial halastust ei leia — praegu aga loodab hingevärinal, et Mari-Elts tulekuga liialt ei viivitaks, seda kena meest liiga kaua oodata ei laseks.

Kui Roland siin käis ja Mari-Eltsule edasisaatmiseks kirja tõi, polnud sõnu peaaegu vaja, sedavõrd tugevasti oli tunda siirast kahetsust ja sügavat armastust. Ei raatsinud öelda talle ainsatki etteheitvat sõna, Roland on niigi väga õnnetu. Peab kiiresti leidma lahenduse, viimaks teeb muidu mõne meeletliku sammu... tingimata tuleks teda keelata, hoiatada, sundida tasakaalukusele. Käib ju mäng tulega, mis nii või teisiti kõrvetab kõiki kolme — Mari-Eltsu, Rolandit, Kustast.

Süda andis jälle tunda. Tervisega on lood halvemad kui arvata võiks, isegi tühine pingutus hakkab käima üle jõu. Asja avas ta pesukapi ukse, tõstis kõrvale linadevirna ja võttis ära paar põhjalauda, et ehetekastikest kätte saada. See väike kummardamine tõi aga kaasa õhupuuduse, ootamatult raske oli diivani juurde jõuda. Hingamine muutus küll varsti

kergemaks, süda kloppis aga veelgi ja rinnus rõhus ärevalt, halvaendeliselt. Kas tõesti jääb see kevad viimaseks? Kas toonesepp juba koputab...?

Elts sulges viivuks silmad. Kahju, lõpmata kahju. Eluaastaid pole veel ju teab mis palju, alles pisut üle viiekümne. Juuksed on küll tugevasti halliga segatud, aga see pole vanadusehall. Hõbeniidid ilmusid koos ahastuse, hirmu ja meeleheitega. Esi-mesed juba neljakümnendal aastal, aga eriti palju tekkis neid siis, kui heale elule tõmmati lõplikult peale inetu, toores must joon. Lisa tuli küüditamise-kartusest, varandusest ilmajäämine tõi omakorda aina uusi juurde.

Elts ajas selja sirgeks, hingas sügavalt. Südames torkis väike nõel, tuliterav. Ei tohi möödunule mõelda! Ja laadikut ei otsinud ta peidikust välja mitte selleks, et süngeid mõtteid heietada. Vastupidi, ehete vaatamine mõjus alati hästi, nendega seoses meenus lõpmata palju ilusat, mured tuhmusid. Hiljem tekib küll mõrkjas kahetsus, et elu ülepeakaela uppi kihutas, aga pole parata, tuleb ära kannatada...

Elts kergitas õige pikkamööda laadiku kaant. Päike paistis tuppä, kiired hüplesid kastikese sisu uudistama, panid selle inieliselt kilgendama.

Ehetesära mõjus palsamina, Eltsu enesetunne paranes. Muutus koguni nii heaks, et ta kastikese kaane täiesti üles tõstis ja kergelt naeratades selle siseküljel asuvasse peeglisse vaatas. Peeglikesi oli kolm, tinasse raamitud. Pärinus kinnitab, et keskmisel on eriline võlujõud, muudab vaataja nooreks ja kauniks. Jah, peeglis naeratas praegu tõepoolest noor naine, kellel polnud kortse silmade ümber, valujooni huulenurgas ega sügavaid ajakraapse otsmikul. Peegel vähendas, tegi näo õige väikeseks, sellega peletaski kurjade aastate küntud jäljed.

Koos imepärase legendiga rändas see kummaline laadik põlvest põlve, ikka emalt tütrele — jõudis niiviisi tänasesse kaugele aegade hämarusest, mil elas kunagine esiema Mõisa Mari.

Mida sügavamale võlupeeglisse vaadata, seda suurem saab olema armastus, seda kuumem ja kestva õnn, mille elu kingib, rääkis kunagi õige ammu Eltsule tema ema. Aga hoiatas samas, et vaatajat võib tabada ka õnnetus, armastusest ilmajäämine — sest Mõisa-Mari jäi oma õnnest ilma; härra ei tohtinud teda ju naiseks võtta, Mari sunniti möldrile mehele. Mõisnik kinkis oma kiindumuse märgiks üksnes selle võlupeegli laadiku, ei muud.

Noorukesena vaatas Elts sageli peeglisse, hingepõhjas värelemas ärev ootus. Ei aidanud, tema juurde armastus ei tulnud. Oli küll käeulatuses, ja ometi kättesaamatu... peeglike oli õnne jagamisega ääretult kitsi.

Ka Mari-Eltsu vastu polnud peeglike helde, armastuse aeg jäi tal õige napiks. Oskab ja suudab ta seda uuesti leida?

Eltsu ema oli kastikest andes hoiatanud, et kolmikpeeglisega sügavalt vaadata ei tohi, keskmises pidavat olema peidus ohtlik jõud, mis muudab tüdruku meelestuks, kustutab mõistusehääle sootuks, jätab valitsema vaid arutu, armukuumas südame. Kas Mari-Elts viimaks ületas lubatud piiri? Oleks tulnud keelata, karmilt ja rangelt.

Hilja kahetseda, kõik kaugele aegade hea ja halb on juba paratamatult ja pöördumatult tänasesse jõudnud.

Elts silmitses kaua pulmakinki, briljantidega käekella. Armastuseõnne peeglike ei andnud, oma laulatatud mehe vastu oli ta algusest peale jahe. Hinge aga soojendasid eeskujulikus korras suurtalu, tulus ja tuntud tõulava, kuld ja pimestavalt säravad väärikivid, hulk teenijaid. Igaks tähtpäevaks sai ta oma mehelt hinnalise kingituse. Siin nad on, üks ilusam kui teine. Nende väärtus vaid tõuseb, ja mitte kellegi julm käsi ei suuda isegi tänasel ülekohtusel ajal neile halba teha.

Elts hoidis sõrmede vahel õhkõrna, kuldsetest lehekestest vormitud õit, mis oli teemandikillukestega kaetud, nagu sädeleks ta üleni kastepiiskades. Ludvig tõi selle siis, kui sündis Mari-Elts. Ja kui Elts sai kolmekümne viieseks, ulatas Ludvig talle sünnipäeva hommikul pärliga kuldsõrmuse. Suur pärl oli ümbritsetud rubiinidega, need tundusid kuumad nagu tillukesed verepiisad. Kuldsed käevõrud, safiiriga sõrmus, roosakalt kumavad imeühtlased pärlid, hõbedast filigraanehete komplekt, kuldsetest rõngakestest pikk kaelakee... Kahju, et neid nii vähe kanda sai. Käidi vaid korda paar-kolm Tallinnas, suurel ballil — õnnetuseks toimus neid haruharva. Ta tundis end seal ülihästi. Kord istus kõrvallauas Eesti Vabariigi välisminister Selter, ja siis oli Eltsul musta sametkleidi kaunistuseks sire teemantidega rinnanõel... jah, seesama siin... ilus ja nii hinnaline, et koguni ministrihärja pilk sellel paaril korral peatus.

Hea, et on nii meeldivaid mälestusi. Sedavõrd helgeid, et isegi kõige toorem ülekohtus ei jaksa neid tumestada. Miks elu küll oma julma näo nii kiiresti ette keerab? Millega oli ta saatuse ära pahandanud, et kogu jõukus ja õnn hoolimatult

ära rahmati? Ta hüppas rikaste rekke, sobis sinna ülihästi ja arvas, et nii jääbki. Harjus jõuka eluga, oli uhke talu perenaine, käsutas tüdrukuid-sulaseid. Nüüd loetakse seda raskeks süüks, suurele ja kurjale naabrile need asjad sugugi ei meeldi... Ehk oleks pidanud enne meheleminekut vägevalt üleaedset luba küsima, kas üldse tohib jõuka taluga paari hakata? Jah, nimelt taluga; mees käis rikkusega paratamatult kaasas, ja kuna Ludvig oli vagane ja arvestas väga oma naise soovidega, ei häirinud ta kuigivõrd.

Kõik riisuti ära — talu, eeskujulik tõulava, uhke kari, toredad hobused. Päästa õnnestus ehetekastike oma väärtusliku sisuga, mööbel, vaibad, serviisid. Üleöö tekkis heaolu asemele näriv viha, järjest tugevnev, lämmatama kippuv vaen, masendav hirm küüditamise ees. Ometi läks nendega veel hästi, Ludvig jõudis ise oma varanduse käest anda, tõulava ja talu riigile kinkida — eks see päästis pikast priisõidust, vähemalt Siber oma vaevadega jäi nägemata...

Hinges möllas raev. Ta kaletus, näole tekkisid kurjusevaod. Aga mida on ta oma vihaga saavutanud? Kas nõukogude võimuks nimetatud riigikord on hakanud murenema, taganema, kustuma?

Elts muigas pilkavalt iseenda üle. Tema on oma vaenu suurusele vaatamata siiski sedavõrd tilluke, et midagi muuta ei suuda. On ennast vaid lubamatult palju kulutanud, sest äge vihkamine nõuab erilist jõudu. Jah, rasis tervise ära, süda kipub vägisi üles ütlema. Aga ülekohtu käes kannatajaid on palju, lugematul hulgal, nende kõigi ühine hukkamõist kogub jõudu, kasvab, paiskub kunagi võib-olla tõkestamatult esile...? Ainult kas tema silmad seda enam näevad, jõuab ta õigluse võidulepääsu ära oodata? Vaevalt küll, aga vähemalt unistada on ilus...

Elts tõstis kuulatades pea. Keegi avas eeskoja ukse?

Ta korjas ehted kiiresti laadikusse, sulges kaane, pani kastikese samasse diivanilaua alumisele riiulile ja kattis ajalehega.

Kes tuleb? Ludvig see pole, mehe tasase astumise tunneb ta tuhandete hulgast ära.

Tultja ei koputanud, uks lükatati hooga lahti.

Mari-Elts...? Ja Marike!

Eltsu rõõm last näha oli sedavõrd suur, et ta oma tütre juttu isegi ei kuulanud. Ta võttis Marikese süle, hingas ahnelt tillukese tüdruku imearmsat lõhna. Laps oli vahepeal kasva-

nud, sarnanes veelgi enam Mari-Eltsuga. Kui armas ta on, kui ilus... Elts poleks osanud arvata, et südamesse nii palju hellust mahub.

Ta märkas üllatudes, et Mari-Elts oli ukse avanud, nagu kavatses ta lahkuda. Tütar oli elevil, ta silmad tundusid eriti suured ja särased nii, nagu kunagi ammu. Millal see oli? Eks siis, kui Mari-Elts oli Linnupette teeristi kaupluses alles mõni kuu koos Rolandiga töötanud.

Mida Mari-Elts praegu ütles? Et Roland teda ootab...! Armas aeg, nad on vist milleski kokku leppinud?

Juba oli Mari-Elts eeskojas, enam ei jõudnud midagi pärida.

«Lähed sa kaugele?» hüüdis Elts, hääles segi imestus, kerge ehmunine ja heameel. «Kus ta sind ootab?»

Vastuseks kõlas ainus sõna:

«Metsateel...»

9

Elts tõttas akna juurde, aga Mari-Eltsul oli minekuga nii kiire, et juba oli ta väravani jõudnud, kadus silmist.

Metsateel?

Aga kui keegi neid koos näeb? Pole ju veel sugugi kindel, kuidas elu täpselt keerab; ei ole mõistlik, et Mari-Elts oma hea nimega riskib! Aga siinkandis liigub inimesi harva, vuhisevad muudkui autodel mööda — kõrvalisele rajale ei satu naljalt keegi.

Hetkeks kerkis Eltsu huultele kibedavõitu muie. Tähendab — peaasi, et keegi ei näeks? Kui pole ohtu, et peale tullakse, võib lubada endale ükskõik mida, kas nii? Sinu moraal on üllatavalt kõrge, Elts Kornel, ütles ta endale irooniliselt.

Marike püüdis endal ise mütsi peast tõmmata, Elts asus talle abiks. Nööpis lahti mantli, tõmbas selle seljast ja kammis ettevaatlikult Marikese siidjaid juukseid. Ta võttis lapse korraks süle, surus hellalt enda vastu. Marike mõistis, et teda väga hoitakse, haaras oma tillukeste kätega vanaemal kaela ümbert kinni. Kallj-kalli!

Kõrge kappkell toanurgas lõi kuminal kolmandat päevatundi.

Elts pani Marikese maha, laps vudis kärmesti kella uurima. Ta jäi seisma ja jälgis imetlusega, kuidas pikk pendel suurt kuldset ketast tüdimatult edasi-tagasi kõigutas. Marike tahtnuks seda kinni püüda, kuid paks klaas oli ees. Laps patsutas

oma väikeste pihkudega klaasi, jäi pendli liikumisest ikka ja jälle maha.

Elts jälgis Marikest, naeratas soojalt. Peaks väiksekesel ometi hästi minema! Ei tohi ju, et õnnetused ja hädad aina jätkuvad, lõputult vaevavad. Temal enesel jäi rõõm üürikeseks, Mari-Eltsul oli seda veelgi vähem. Annaks või oma hinge õnnistuse, et Marikest ootaks sama ilus elu, kui oli Mari-Eltsul lapsépõlves. Vast ajad siiski muutuvad? Inimeste südames hõõgub vabaduseiha, lahvab varem-hiljem põletavaks leegiks... Ülekohus ja võõra võimu kurjus ei saa ega tohi kestma jääda, ei! Ehk näeb Mari-Elts paremaid aegu?

Mari-Elts...?

Elts paiskus oma mõtetega tagasi tänasesse, mure jahutas kaunid unistused.

Mida toob endaga kaasa tänane kõnelus metsateel? Kas neil kummalgi jätkub tarkust keerata päris uus lehekülg? Mari-Elts pole kasvatatud ei vasikatalitajaks ega lüpsinaiseks, ei põllu-tööliseks ega sigade söötjaks. Ta peaks elama kenas, mugavas majas, huvitavate inimeste keskel, jõukalt ja muretult. Kes talle seda pakkuda suudab? Roland, kes muu. Pole parata, see mees on Mari-Eltsu saatust — ja tüdruk on temasse pööraselt kiindunud. Ikka veel, vaatamata kõigele. Jooksis nüüdsama temaga kohtuma, põsed õhetamas, hing õnneootel, jalgadel kui tiivad küljes. Läks liblikana lenneldes, nagu poleks tal ei meest ega üldse mingeid kohustusi kellegi vastu. On see halb? Või hea...?

Õnne on maapeal imevähe, iga ainumas viiv tuleb tingimata kinni püüda...

Elts oskas hästi kujutleda, milliste silmadega need kaks noort inimest praegu teineteisele otsa vaatavad. Rääkida oleks neil palju, ainult et kas nad raatsivad? Tõsi, alati pole sõnu vajagi, eriti inimeste vahel, kelle hinge on puudutanud armastus. Väga suur armastus tõi kaasa pisarad, hingepiina, meeleheite. Kas saab mõranenut nii parandada, et ei jääks inetuid arme? Ja kas seda ikka tõsimeeli tahetakse? Ei näe ju Rolandi südamesse... teda ei tohiks võib-olla üldse usaldada? Kevad pani noorel kenal mehel vere mässama, tekkis kange tahtmine Mari-Elts uuesti kätte vahele haarata. Viimaks solgutab tüdrukut jälle niisama, oma lõpuks, himude rahuldamiseks? Tal on vaieldamatult erilise võlu — ja Mari-Elts, rumaluke, laseb end uuesti võrgutada? Taevast halastab, võib-olla

mõne aja pärast nuuksub tüdruk jälle siinsamas voodiserval ja teatab ahastades, et Marike saab õe või venna...?

Kuri rõhumine südame ümber, mis Mari-Eltsu tulekul taganes, muutus endiseks; Elts püüdis oma ärevust ja hirmu vaigistada. Juhtugu mis tahes, Mari-Eltsul pole häbisse sattumist enam karta. Tal on seaduslik abikaasa, Kustas on isaks nii hästi Marikesele kui ka...

Elts häbenes oma mõtteid — esmakordselt, teravalt. Ikka petmiseplaanid, ikka mingid alatud ja inetud väljapääsu otsimised-leidmised? Kas ausamalt elada ei saaks? Ja üldse, kas ta ikka tegi õigesti, et omalajal sundis Mari-Eltsu nii keeruliste tegudele?

Kahetseda on hilja, lootusetult hilja. Aga oli sellest hulljulgest ettevõtmisest ikka päriselt abi? Ei tea, pole sellele kõigele niisugusest seisukohast mõelda tahtnud — viimaks tuleb välja, et sai valesti talitatud. Pikalt kaalumiseks polnud aega, petmise-mõte tuli kui ainuõige veerema lükata — ja enam polnud võimalik seda peatada, laviin kihutas edasi, aina edasi, üks vale tõi kaasa teise, kolmanda... Meeletud närvitsemised, lausa pöörane hirm käib kogu aeg truult kaasas, ja tõe päevavalgele tulemise mure pole neist veelgi lõplikult lahti lasknud, ei temast ega Mari-Eltsust. Oleks parem, kui tüdruk krahhi ootama ei jää — Hallikivilt lahkumiseks on aeg tänaseks oma töö teinud, kellelgi pole tagaselja lõksutada, et Kustas Lokk naise pattudest teada sai ja ta ära ajas, Kornelite hea nimi jääb määrimata. Rahval on selge teadmine, et korraks üle traktorijaama lennanud kõmuline jutt oli tühi loba, — Mari-Elts on puhas kui kuld. Et ta nüüd ise siit lahkub, on hoopis teine asi — noor ilus naine leidis tõelise armastuse, kellelgi pole põhjust Kornelite peale näpuga näidata.

Seda jah, aga... kui noorik jätab maha oma seadusliku abikaasa ja hakkab teise mehe majas laulatamata elama, vähemalt esialgu — kas see teeb nende perele au? Tema ise mõistaks küll sellise kergemeelse naise hukka, ja miks ei peaks seda teisedki tegema? Tähendab, häbi nii või teisiti...

Imelik, et suur selgus varem pähe ei tulnud, sai ainult pööraselt hädas oldud, et lapse-lugu Kustasele kõrvu ei ulatuks, peljatud häbi ja pilkeid. Lausa nagu mingi kinnisidee, millest kõrvale kalduda polnud luba.

Mõtted heitlesid siia-sinna. Mari-Eltsul kipub vist õigus olema, praegusel ajal ei vaadata lapsega tüdruku peale enam kaugeltki nii, nagu vanasti. Jah, võõra võimuga koos tuli tuhat

õnnetust — muu halva kõrval ka see, et rahva moraal langeb. Kirik, mis seda omal ajal tugevasti toetas ja hoidis, on põlu alla pandud, välja naerdud, noortele keelatud — seetõttu liiderdatakse ja looderdatakse, kuidas süda lustib, patuelule vaadatakse läbi sõrmede.

Uuesti küsis Elts endalt, kas mitte päris ilmaaegu ei kannatatud kõiki neid tuhandet muret ja hirmu; palavikuliselt väljapääsu otsida ei olnud vajagi.

Aga korralikud inimesed oleksid tüdruku hukka mõistnud, kui ta kiiresti tanu alla poleks saanud, kindel. Korralikud? Kas neid üldse enam on, neid endisaegseid puhtaid eesti mehinaiisi...?

On, rahustas Elts end kärmesti, neid on palju. Näd ei hakka ainult silma, nad on hirmust, ettevaatusest ja tarkusest varju tõmbunud, elavad karskelt, ausalt — nagu tema ise.

Ausalt? Tema ja ausalt...?

Ring on täis, peab hakkama oma tegude üle tõsiselt järele mõtlema, neid õige nimega nimetama. Jah, teiste silmis on ta aus — aga iseenese ees?

Elts imestas, millest taolised siia-sinna heitlemised. Kas lood tervisega on tõesti sealmaal, et hakkab pooleldi alateadlikult eluarveid kokku lööma? Kas süda on ettemääratud tuksumiskorrad tõesti viimseni kulutanud? Mingi tabamatu tunnetus sunnib kõigele hoopis erisuguse pilguga vaatama, tehtut mõistma — ja hukka mõistma.

Miski kolksatas valjusti põrandale, kostis veeremisekõrinat ja Marike hakkas ehmnult tihkuma.

Elts kummardus vaatama.

Sa väike paharet, ohkas ta kergendatult, äpardus polnud kuigi suur. Laps oli laadiku leidnud, seda küllap avada proovinud ja nüüd lamas kastike kummuli põrandal, ehted poolesti välja kukkunud.

Marikese nutt muutus ägedamaks ega vaibunud ka siis, kui Elts ta süle võttis. Laps tahtis uuesti põrandale, ta sirutas koguni käed alla ehte poole. Et Elts teda maha ei pannud, näitas Marike oma pahameelt kuidas vähegi suutis. Ta karjus, siples kogu jõust. Eltsul oli väikest tüdrukut üllatavalt raske hoida, mattis rängalt hinge ja valu südames jõudis õhtlikkuse piiri lähedale. Last ehetega mängima lubada ta ei sõandanud. Mitmel prossil on pikad nõelad küljes, Marike kriimustab end, lõhub viimaks mõne õrna eseme.

Rabelev laps kaenlas, püüdis Elts kõigepealt sõrmused ja

kuldrahad kokku koguda. Ei saa varandust ometi põrandale laokile jätta, mine tea, kes juhuslikult sisse astub — taoline ime on aga ainult oma pere silmade jaoks. Praegu on see üksnes tema oma, varsti kuulub kõik Mari Eltsule, on aga õigupoolest Marikese jõukas tulevik...

Silmade ette kerkis tihe, tume pilv, kaelas ja kõrvades surises ebameeldivalt, käed kippusid tundetuks ja jalad polnud nagu enda omad.

Ettevaatlikult, õige aeglaselt võttis Elts põrandalt ehetekastikese, näitas seda Marikesele, pakkus tema kätte. Laps jättis nutu, uuris altkulmu vanaema ja silmitses siis huviga kastikese kaanepilti.

Elts viis Marikese voodile istuma, seadis suured kohevad padjad ette, et ta maha ei ukerdaks, ja pani laadiku tüdruku süle. Ise aga võttis laualt lainjate servadega, madala jalaga puuviljaaluse, põlvitas ja hakkas sellesse ehteid koguma.

Nii, ongi vist kõik? Ei, eemal läikles kümnene kuldraha, ja üsna seina äärde oli veerenud sõrmus, mis selles kastikses õigupoolest polekski tohtinud olla. Kondrati härjapea kujutisega sõrmus, mille Ludvig oli kunagi ammu käskinud visata Hallajõe kõige sügavamasse hauakohta...

Elts vaatas viivu sõrmust, pani selle siis erilise õrnusega teiste juurde. Silme ette kerkis Kondrati tõsine nägu, südamesse tulvas igatsus.

Ta oleks vist veel hulk aega Kondratist mõelnud, aga ehmus kuulutama, mida Marike teha võib; teda kohutas vaikus. Mis juhtus?

Marike istus voodil patjade vahel. Ta oli osanud kastikese avada ja vaatas kaane sisekülje peeglis. Keskmisse, kõige suuremasse. Vaatas lummatuna ega pannud tähelegi, kui Elts teda puudutas.

Elts tõmbus pisut eemale, pani vaagna ehetega tagantkätt lauale ja surus sõrmed huultele. Marike, ise alles imeväike, vaatab üksisilmi võlupeeglis...? Marike, armastuse ja murede laps...

Kas aegade hämaruses elanud kauge esiema Mõisa Mari annab just praegu Marikese eluteele imepärase õnne kaasa? Või tuleks see seletamatu jõuga peegel otsemaid ära võtta, kappi peita, et väiksekest õnnetuse eest hoida? Vast oleks tõesti parem, kui Marike seda enam kunagi ei näeks?

Elts sirutas juba käe, et kastikest Marikeselt ära võtta, aga ei raatsinud. Väike tüdruk oli kummardunud pisut ettepoole ja vaatas, aina vaatas, ning ta silmades helkles eriline kirgas valgus, näol säras imeline rõõm.

Onnest, nagu Roland seda endale igatses, puudus palju, aga enam ei piinanud teda valus kõhklusekirvendus, et ta seda kunagi ei saavuta. Jutuajamine vasikalaudas ei andnud erilist kindlust, kuid telefonikõne mailaupäeval oma ütlematajätmistele, igatsusest heliseva alatooniga näitas, et Mari-Elts on ometi viimaks otsuse teinud. Viimane aeg, temata läks elu vahepeal aina kiiremini allamäge. Ent näe, tarvises Mari-Eltsu hääles väreleda vaid vaevutabatav lubadus, ja juba muutus kõik. Enesetunne paranes märgatavalt ja tööalane madalseis, kummaline küll, näis olevat lõppenud. Jah, lausa uskumatu, aga mõne kuu eest esitatud filmistsenaarium, millest keegi vahepeal sõnakestki ei kõnelenud, läheb töösse. Kahju muidugi, et suhteliselt vähepakkuva dokumentaalfilmi asemel näidend mürinal liikuma ei hakanud — aga teater loomulikult ei vaja vildakat tükki, läbitöötamine ei parandanud asja veel kuigivõrd. Pole viga — tuleb Mari-Elts, saabub kindlasti ka elu tipptund. Võib-olla juba järgmine näidend on sedavõrd kopsakas, et kõlbab lavale?

Miks Mari-Elts veel ikka viibib...?

Roland jõudis kokkulepitud ajast paarkümmend minutit varem kohale. Ta korjas metsa alt õrnu piibelehti, tegi neist kena kimbukese — ja aina vaatas ärevalt, kas Mari-Elts ometi kord juba ei tule.

Nüüd on ta oodanud terve tunni, pika ja järjest ängistavama. Ikka enam tugevneb soov sõita Mari-Eltsu ema juurde, siiasamasse naabrusse — ehk tema teab midagi täpsemat?

Aga ei, sai ju kindlalt lubatud kuuletuda Mari-Eltsu soovidele. Eile astus ta niigi üle keelu ja helistas Mari-Eltsule koju — aga alles pärast seda, kui oli võtnud kõne kolhoosi kontoris ja sealt kuulnud mingi juhusliku inimese käest, et esimees on kihutanud korra traktorijaama, ei tule enne paari tundi.

Onneks oli Mari-Eltsul päevane vaba aeg, ta vastas kohe.

Tundus pisut ehmunud, kuid ei pahandanud; Rolandi teade oli sedavõrd tähtis. Sõidan mõneks ajaks ära, stsenaarium läks kaiku; peame tingimata kohtuma.

Mari-Elts ei vaielnud. Mõtles viivu, määras kohtumise täna-ale, ütles kellaaja ja palus, et Roland ootaks loomaravilast veidi eemal, esimesel väikesel metsateel. Mari-Elts sosistas ta nime nii kuumalt, et Rolandi süda suurest rõõmusest pekslema hakkas.

Jälle heitis mees pilgu kellale. Minutid möödusid halastamatu ükskõiksusega. Kaua veel aega kulub, enne kui ta tuleb — tund? Või koguni kaks?

Mari-Elts oli Rolandi jaoks ime, ja imel ei tohi olla ega olegi ainsatki puudust. Ometi jäi miski Mari-Eltsu käitumises arusaamatuks, kippus tekitama solvumist. Miks ta viivitab Kustas Lokist lahkumisega? Elab koos lapsega kehvast osmikust, teeb räpast ränka tööd — aga ikka palub mõtlemisaega ja püüab igati, et Loka millestki teada ei saaks. Ei tohi tulla vasikalauta ega Hallikivile, ei tohi kirjutada, ei tohi helistada — teeb tõesti meelega mörus. Ja ometi vaatas Mari-Elts oma kaunite silmadega talle nii armunult otsa, et kogu ümbritsev maailm vajus olematuks... kadus lehkav vasikalaut, polnud ärevat hirmu, et keegi võib tulla... Vastuoluline, mõistematu.

Mari-Eltsu alateadliku kartuse võti oli siiski vist olemas — kunagine ränk pettumus. Ta reetis tüdruku kõige kriitilisemal hetkel — arusaamatu, häbiväärne, uskumatult inetu. Ja põhjus? Igatses pidude pillerkaari, põnevaid seiklusi, šampusepudelite korkide paugatusi ja ülemeelikuid öid, võluvate naiste paljulubavaid pilke ja nende kuuma kirge — kõike patuselt magusat, mida ta seni polnud jõudnud kogeda. Tormaski läbi tühisuse, pöörles keset afulagedat möllu ja tasapisi hakkas taipama, kui vähe see kõik talle tähendab ja millise andestamatu eksisammu ta teinud oli. Kas on tal õigust solvununa imestada, et Mari-Elts pikka aega jäiselt tõrges oli, teda igal põgusal kohtumisel aina ära ajas? Kui hea, et ta uuesti on usaldama hakanud. Aga kas naine suudab reetmist unustada? Vist mitte ükski. Ehk kui, siis vaid ainus — Mari-Elts. Ta on hea, ääretult sooja südamega, mõistev.

Roland oli sõitnud metsavahetee esimese käänaku taha, et autot suurelt maanteelt näha poleks. Mari-Elts soovib äärmist ettevaatust, pole mõtet teda vähimagi omapoolse veaga pahandada.

Jälle on kümme minutit möödunud... Mari-Elts jätab vii- tulemata? Aga ta ometi lubas... Viimaks juhtus midagi?

Pehme autoiste tundus ebamugav, Roland ei talunud enam tegevusetust. Ta võttis lillekimbu, väljus autost. Hingas paar sügavat sõõmu kevadet ja hakkas aeglaselt maantee poole sammuma. Ta ei pööranud pilku teekäänult ja silmitses seal kasvavaid suuri kaski nukra igatsusega, nagu suudaksid just nemad Mari-Eltsu siia võluda. Ei tule ega tule...

Ja äkki seisis Mari-Elts siinsamas, ainult mõne sammu kau- gusel, naerata ja kaunis.

«Anna andeks,» vabandas ta soojalt, «hilinesin palju, aga üks buss jäi vahelt ära ja pidin kaua ootama. Meiekandis li- gub juhuslikke autosid haruharva, täna nagu kiuste mitte ain- satki.»

«Tere, mu armas,» lausus Roland ja ulatas talle lõhnava lillekimbu. «Sina ei pea minu ees kunagi vabandama, ootan ükskõik kui kaua.»

Mari-Elts naeratas oma imekena, õrna naeratust. Ta põsed õhetasid ja suurtes helepruunides silmades mänglesid kuldsed sädemed. Niipea aga, kui Roland teda suudelda püüdis, kus- tusid need ja Mari-Elts tõmbus ehmununa eemale.

«Ei, Roland,» sosistas ta, «me ei tohi kiirustada, ma kar- dan...»

Roland püüdis solvumist varjata, ent Mari-Elts taipas ikkagi, et oli teinud mehele haiget.

«Näed, milline ma olen, aina pahandan sind,» ütles ta vaik- selt. «Mul ei jätku julgust, kõhklen ja olen hirmul... Tean, see ei meeldi sulle.»

«Ma pole enam poisike, kes kõike kannatamatult kätte nõuab, kahe käega kahmama kipub, oodata ei oska.» Roland vaikin viivu. «Ammutan jõudu teadmisest, et sa õige pea tuled — alatiseks, mu armas...»

Mari-Elts möödus Rolandist, kavatses ilmselt autosse minna, sammus siis aga edasi.

Roland järgnes talle.

Tee oli piisavalt lai kahekesi kõrvuti kõndimiseks, ent nii- pea kui Roland võttis Mari-Eltsul käest, tõmbas naine end vabaks ja hakkas ees minema, kiiremini. Väikesele lagendikule jõudes ta peatus.

«Sinu stsenaarium, millisel teemal see on?» küsis ta huviga.

«Dokumentaalfilm Tootsi turbarabadest ja briketitootmi- sest.»

«Miks sa just nimelt selle valisid?»

Roland kehtas õlgu.

«Ei tea. Hulgun ju sihitult ringi, ei leia oma igatsustes kui- dagi hingerahu. Sattusin kunagi Pärnu, sealt edasi Tootsi ja et ala oli mulle täiesti võõras, näis kõik sealne erakordselt huvitav. Ka inimesed. Nii tekkiski mõte, et seda tuleks eesti rahvale tingimata tutvustada.»

«Ja võtsid lihtsalt kätte ja kirjutasid stsenaariumi valmis? On see nii kerge?»

«Minusugusele võhikule pole mitte miski kerge, aga kuna olen lugenud palju näidendeid ja uurinud möödaminnes ka filmidramaturgiat, saanud pilgu peale heita stsenaariumidele, siis otsustasin proovida.»

«Mul on hea meel, et sul õnnestus. Jääd kauaks ära?»

«Filmimehed arvavad, et nädalat paar-kolm, vaevalt et roh- kem. On ju aasta kõige valgem, pilvitum aeg, võtteid teha saab aga nimelt päikesega.»

«Paar-kolm nädalat,» kordas Mari-Elts, mõtted hajali.

«Jah, minu meelest kah pikk aeg. Kui soovid, keeldun kaasa minemast — ja läheme juba täna koos koju, Linnupettele,» pakkus Roland.

«Nii mõtlematult loobuksid oma tööst?»

«Vastupidi, Mari-Elts. Kaalusin põhjalikult ja leidsin, et ei miski, ka kõige ahvatlevam pakkumine või edu ei ole kübetki väärt selle kõrval, et sina lõplikult minu juurde tuled. Kõik muu lennaku kus see ja teine, tähtis oled vaid sina — ja meie tulevik.»

Mari-Elts vaikis, pilk piibelehtedel.

«Meid ootab ees kirev, huvitav, mitmes mõttes rikas elu,» kõneles Roland hoogsalt. «Sõidame, kuhu iganes soovid — Musta mere äärde või Baikali imetlema, Kesk-Aasiasse või tšuktside juurde. Millal sa viimati Tallinnas käisid?»

«Kui kooli lõpetasin, sellest on hulk aastaid.»

«Sa mu väike metslane, isegi oma sünnimaa pealinna sa ei tunne...? Näitan sulle vaimustavaid paiku, tutvustan hulga meeldivate inimestega. Muretseme sulle kõige moodsamad rõi- vad, kõige elegantsemad ja hinnalisemad! Oled ju kaunis kui muinasjutuprintsess — ülekohus, et sind ei nähta. Mu armas, oled loodud imetlemiseks...»

Mari-Eltsu silmad säratasid korra õnnelikult. Ta ei öel- nud midagi, surus viivuks oma pehmed huuled ja väikese ümara lõua lilledesse.

«Ootamisel pole mõtet,» rõhutas Roland. «Jää minu juurde Kohe. Juba täna!»

Taas tekkis Mari-Eltsu ilmesse kohkumine.

«Ei-ei,» tõrjus ta. «Ma pole veel emagagi nõu pidanud...»

«Tema suhtub meie plaanidesse hästi. Küsi, kui sa mind ei usu.»

«Oled temaga kõnelenud?»

«Muidugi. Ta on tark, hoiab sind väga ja mõistab, et sul on viimane aeg inimese kombel elama hakata. Kuula teda, ta soovib sulle ju parimat.»

«Jah, aga... Selle otsuse teen ma ise. Palun, ära kiirusta, ma ei kao kuhugi.»

«Piinad mind. Ma ei tea, mida su viivitamise ja kõhklemise tagant otsida.»

«Ei muud, kui... hirmu uue vea ees.» Mari-Eltsul hakkas Rolandist kahju, mees oli sedavõrd löödud. «Kas ehitamine edeneb?» küsis ta vaid selleks, et juttu mujale viia.

«Töö liigub üle ootuste hästi, leidsin tublid mehed. Juba käib siseviimistlus.»

«Kuidas nii ruttu?»

«Juurdeehituse tarvis oli vundament olemas, hea kuiv materjal ootas varikatuse all. Saime kohe kõva hoo sisse.»

«Kuni filmi teed, jääb ehitamine soiku?»

«Mitte minutikski. Leppisin ühe semuga kokku, ta elab alavis, võtab järelvalve enda peale. Ja ega ma Tootsi turbaraba külge laulatatud ole, sõidan aeg-ajalt koju, vaatan ka ise üle. Mehed on mul sõnapidajad. Viieteistkümnendal juunil saan piltlikult öeldes võtmed kätte.»

«Juuni keskel? Sinna polegi enam kuigi palju aega...»

«Kuidas võtta, mu armas. Minu jaoks igavik.»

«Tead, mis mõte mul tuli?» sõnas Mari-Elts äkki elavalt. «See sinu filmiasjandus on meile nagu saatuse poolt tehtud kingitus.»

«Vabanda, ma ei taipa...?»

«Lähed hulga uute inimeste keskele, hoopis võõrasse paikkonda, sul on huvitav ja põnev tegevus, viimaks mõni ahvatluski. See on nagu katsekivi.»

Roland naeratas.

«Mingit katsekivi pole mul vaja, tead seda vägagi hästi. Püütagu mind peibutada kuidas tahes, viidagu mind või kõige sädlevamasse lõssi — minu kuninganna oled vaid sina.»

«Jah, aga... Usu, Roland, nii on hea. Vajad süski pisut

aga, pead veel kord kõike kaaluma... ja mina ka. Vaata elu hästi lahtiste silmadega.»

«Mari-Elts, ära ütle, et sa veel ilka kõhkled, aina mõelda tahad! Pean ma tõesti piinlema, pidevas hirmus, et keeldud tulemast? Ometi näen su silmadest, et sa tahad tulla — ja et oled otsustanud tulla. Sõida minuga Tootsi kaasa, suurepärane mõte!» Roland ootas viivu vastust, ohkas. «Miks ei pane sa oma tundeid otsekohestesse, ehedatesse sõnadesse? Saaksin ometi kord hingerahu...»

«Aga mina? Antud lubadust ei tohi murda.»

Roland lähenes Mari-Eltsule.

«Sa tuled, jah?»

Mari-Elts vaatas pikalt ta hallidesse, tõsistesse silmadesse, hellitas pilguga ta meeldivat nägu.

«Tulen...» See kõlas vaikselt nagu ehmunud-õrn hingus.

«Tulen!»

Roland sirutas talle käed vastu, ta tahtnuks valjusti hõisata.

«Täna?» nõudis ta kannatamatult.

Mari-Elts taganes sammukese.

«Ei. Alles siis, kui oled filmitöö lõpetanud.»

«Määrame kindla päeva, anun sind. Viieteistkümmes juuni?»

Mari-Elts pidi juba nõustuma, kuid ta naeratas korraks kelmikalt, pilk õrn ja unistav.

«Jaanikuu on aasta kauneim, ja see on hea märk uue elu alustamiseks,» sõnas ta tõsinedes. «Oled ehk nõus, et tulen kõige valgemaal, imetlusväärsemal päeval — Jaanipäeval?»

«Täna sind, mu armas,» sosistas Roland. «Täna, täna, täna!»

Mari-Eltsu huuled olid ahvatlevalt lähedal, aga ometi oskas ta kiiresti pead pöörata ja Roland tabas vaid ta kuumavat põske.

«Ei-ei,» palus Mari-Elts. «Roland, lase mind...»

«Miks küll, Mari-Elts? Ma ei mõista sind, tüdruk... Kas sa mind enam sugugi ei armasta?»

Mari-Elts kiirustas tagasi sinna, kuhu oli jäänud auto. Ta möödus sellest, seisatas siis ja pöördus Rolandile otse vastu.

«Rumaluke,» sõnas ta õrnalt, «rumaluke... Armastan, olen alati armastanud. Armastan koguni nii väga, et just seetõttu kardan. Sind ja... ennast. Pelgan meie esimest suudlust, sest mul on tunne, et ma ei hooli siis enam millestki... kaob veel see viimaneigi arukuseraas, mis ehk olemas on.»

Roland vaatas teda sõnatuna, imetledes.

«Ma pean minema,» sosistas Mari-Elts. «Ei, sa ei tohi mind saata. Varsti on aeg tagasisõiduks, ma ei või viivitada, sest...» Mari-Elts vaikus. Ta pidi ütleva: ...sest Kustas hakkab väga muretsema, kui ma lubatud ajal tagasi pole. Taevast hoidku, mis küll saab...?

«Ja see ongi kõik?»

«On seda sinu arvates vähe?» küsis Mari-Elts vastu.

«Tulen Jaanipäeval täpselt kell kaksteist sulle kolhoosi järele?»

«Ei, Roland. Mina jõuan koos Marikesega täpselt keskpäeval sinu juurde, tohib?»

«Autoga oleks ometi palju mugavam,» arvas Roland, kuid Mari-Elts polnud nõus.

«Kustasel on niigi raske, oleme tema vastu ääretult ülekohtused. Ta on hea, aus ja mehine...»

«Jääb ta oma aususe ja mehisuse ja tont teab mille kõigega alaliseks meie vahele kummitama?»

«Ägestud asjata. Mul on temast kahju, ja see ongi peamine, miks seni viivitasin. Ei jätku jõudu halastamatuks avameelsuseks... Mõtlen, millist piina ta tunneb, kui talle kõigest kõnelen — tõde enesest, sinust ja Marikesest...» Mari-Eltsu hääl oli ärev. «Kustasel on vast veidigi kergem, kui ta sind ei näe. Ta on mind ju jäagitud usaldanud, peab ekslikult heaks ja... ausaks.»

Roland noogutas mõttlikult.

«Tõttõelda on minulgi temast veidi kahju. Seda meest ootab ees põrgu — piinarikas ja kõrvetav. Aga sa kuulud minule, Mari-Elts,» jätkas ta ägedana, «ainult minule, mõistad? Sina ja Marike — olete minu omad! Elu on meil kõigil vaid ainus, see tuleb nii õnnelikuna ära elada kui vähegi võimalik. Mari-Elts, sellist sügavat armastust nagu meil sinuga saab osaks vaid üksikuile, väljavalitutele. Nüüd oleme küllalt targad, et seda hoida kui imet. Sa tuled, nagu lubasid?»

«Jah, Roland. Aasta kõige kaunimal päeval — Jaanipäeval.»

«Ootamiseks siiski pööraselt pikk aeg!»

«Ära unusta, katsekivi. Mul on sulle palve — kui sa selle aja vältel või viivuks milleski kahtled, miski või vähekenegi muutub, räägi mulle kohe. Meie edasine elu peab tuginema üksnes aususele — olen valedest ja petmisest muserdatud, värvatud, tüdinud. Ainult aususele, Roland! Muidu tabab meid õnnetus.»

«Töotan olla sinu vastu alati aus, Mari-Elts.»

«Mina ka, Roland. Töotan.»

Lindude sädistamine, nende hõbetrillerites helisev rõõm tundus nii pidulik, kaunis ja püha, et Mari-Eltsu silmad muutusid niiskeks.

Hulk aega ei lausunud kumbki ainsatki sõna. Nad vaid seisid hardunult ja vaatasid üksteist — kaua, õige kaua.

«Nägemiseni, Roland.»

«Nägemiseni, mu Mari-Elts — nägemiseni Jaanipäeval!»

«Jaanipäeval...»

«Armastan sind, Mari-Elts.»

«Oled mulle väga kallis, Roland...» Mari-Elts puudutas huultega piibelehti, vaatas mehele veel kord pikalt otsa — ja kiirustas minema, sammudes mööda rohtunud metsateed oma kõrgekontsaliste roheliste kingadega nõtkelt ja kaunilt. Ta näis õrn ja habras. Heleroheline, kellukeseline kerge mantel libus ta saledale pihale, sihvakad jalad aina astusid ja astusid — ikka kaugemale Rolandist, aina kaugemale.

Teekäänul Mari-Elts seisatas, pöördus tagasi vaatama. Suurte kaskede vahel tundus ta võluva väikese haldjana — armas, pisut abitu, usaldav, veidi kurb ja väga rõõmus üht-aegu. Ta kohevates juustes helkis kuldseid päikesekiiri, ta suurtest silmadest ulatus hingesoojus Rolandi südamesse.

Mari-Elts tõstis käe, viipas korra armsalt — ja kadus pehmesse suverohelusse.

KOLMAS OSA

Esimene peatükk

1

Pikaldasest, jahedast kevadest sai viimaks ometi soojahelde varasuvi. Puude-põõsaste õlgadel uhkeldas ereroheline, lopsakas rüü ja aasad olid tikitud lõbusa lillekirjaga.

Traktorijaamas töötades oli Kustas arvanud, et hullemat aastaaega kui sügis pole inimestele nuhtluseks osatud välja mõelda. Tööd jäävad vägisi hilja peale, ükskõik kui väga ka ei pinguta ja talv oma kurjade külmaküüntega kipub põldudel ahnelt matti võtma.

Nüüd oli ta veendunud, et kevad on sada korda hullem. Kõik tööd tahavad peaaegu ühekorraga tegemist, kuhjuvad pahuralt ülestikku; paratamatult jääb mõni asi lohakile, venima, pooleli. See aga, mis praegu tegemata jääb, paistab kogu suve vältel kibedasti kätte ja näitab sügise lausa õelalt oma teravaid hambaid.

Ehkki vahepeal tundus, et mõndagi päris kiiva kisub ja ummikusse jookseb, hakkas tööjärg siiski nii kaugele jõudma, et kõige hullem kiire pisut koguni taandus. Teravili on õnneks külvatud. Muld soojeenes kiiresti ja oli murdmist mis oli, aga kartul jõudis enamvähem õigel ajal maha. Neetud mais jäi teiste sappa, aga kuidagiviisi sai seegi tehtud. Häbiasi, kapsataimed torgatakse mulda alles täna. Loota on, et tuleb hulk inimesi ja lapsed aitavad kasta; õhtuks peaks Altvälja tohutu põld päris kena välja nägema.

Varakevadest peale oli vahetõrja traktorijaamaga kõike muud kui hea. Alles hiljuti kerkis tõsine pahandus, kui Laagri Karla traktor ennast salakivi otsa puruks ajas ja trossi otsas parandamisele veeti. Töökojast sadas tigeid etteheiteid, miks «Sotsialismi Võidu» põllud on nii vastikult kivirisu täis. Kustas omakorda pahandas, miks mõne tühisepoolse äparduse puhul remont imelikult kaua venib. Ega ometi sihilikult aega viideta, mine tea?

Vintske, nahkne suhe ilmselt ei parane. Eile hommikul läks Nurmela «Sipelgaga» tehnilist hooldust tegema ja lubas kindlalt

õhtul tagasi olla — täna hommikuks oli tal kiire töö teada, kartulimuldamine. Ei olnud teda õhtul, pole siiani nägu näidanud. Eks direktoril ole hing täis, võib-olla soovitas Nurmelaidil profülaktikaks mõni kahtlane pulk vahetada või niisama aega viita, traktori kallal nokitseda?

Kustasel juba käsi kerkis, et telefonitoru haarata ja Vello Kasele kõvad sõnad öelda; kuidagiviisi jätkus siiski nii palju kannatlikku meelt ja enesevalitsust, et selle kavatsuse pooleli jättis. Tund aega tagasi, kui ta kartulimaast mööda sõitis, polnud Nurmelaide tööpoolest näha. Vast ta siiski ainult veidi hilines ja praegu usinasti vagu pidi müristab?

Kartuleid kasvatatakse igas brigaadis, kuid nendega pole muret — seal käib töö hobustega ja on juba ette teada, et asi liigub, mullatakse korralikult ära. Sorguta—Sabata tee ääres on aga nii palju maad kartuli all, et silmaga ei ulata peaaegu haaramagi — seal hobuseid kasutada oleks mõttetu, jõudlus liiga väike. Kas Nurmelaide on hanejalad maasse vajutanud? Kustas nimetas raamatupidajale, et on paarikümne minuti pärast tagasi ja väljus.

Kartulimaa pole kuigi kaugel, näeb juba eemalt ära, kas mees on kohal.

Ei aidanud eemalt ega ligidalt vaatamine, Nurmelaide polnud. Hiigelpõld ootas vaikides, õrnrohelised kartulitaimed vagude harjal maailma uudistamas ja tihe, lainjas umbrohuvaip mõnusalt lokkamas.

Kustas kihvatas vihaseks. Tagasi kontoris, telefoni juurde — traktorijaama juhtkond kuuleb otsemaid, mida kolhoosi esimees neist ja nende tegudest arvab!

Ta jäi viivuks mõttesse. Traktorist ei ole minuti pealt platsis, ja kohe jooksen kaebama, kõvad sõnad pikas reas ootel? Ega direktor ole kohustatud iga üksiku mehe kõrval seisma, neid kättpidi tööle talutama.

Kustas teadis, et kipub ülearu kergesti sädemeid pilduma. Millegipärast eriti siis, kui tegemist on Linnupette traktorijaamaga. Teisest küljest aga — mille või kelle pärast siis veel ragistada, kui mitte oma kolhoosi ja oma inimeste kasude eest väljas olles?

Oma inimeste, kordas ta endamisi. Ah et oma toredate ja tublide inimeste pärast...?

Ta muutus veelgi mornimaks. On need kenad inimesed täna üldse kõik väljas, nagu vaja? Altväljal käib töö täie hooga? Palju rahvast kohale ilmus?

Võttis hea tüki aega sõitmist, enne kui kohale sai.

Kiita polnud midagi, istutajaid hõredavõitu. Ometi oli kindlalt kokku lepitud, et tulevad kõik Tuki Helve brigaadi inimesed, ka kõige sammaldunud. Praegu paistis küll, et töötavad peamiselt Altvälja asunduse naised ja poisikesed-tüdrukutirtsud, igatahes tundus neid märksa rohkem kui Sorguta rahvast.

Kustas astus ligi, soovis jõudu ja märkas, et põllubrigadir on kangesti mossis, ei teretanudki, laiutas vaid käsi.

«Ma ei jõua oma rumalust ära imestada, et aastast aastasse veel ikka brigadiri ametit pean,» ütles ta tujutult.

Helve äratas kaastunnet, Kustas tahtnuks teda lohutada.

«Hull on see,» jätkas tüdruk, «et need, kes kunagi tööle ei tule, elavad teistest märksa paremini. Ja naeravad mulle rahu-meeli näkku, kui püüan nende südametunnistusele koputada. Teevad kuidagiviisi ülejala ainult neid töid, mille eest saab võimalikult palju normipäevi, et hädapärane jagu täis tuleks.»

Eemalt viipas paar naist, tühjad korvid käevangus.

«Jõudu jutuajajatele,» hüüdis üks.

«Kuhu taimed jäävad?» nõudis teine. «Meil on tööjärg otsas.»

«Näete ise, kui saamatu ma olen,» sõnas Helve vaikselt, hõikas aga reipalt vastuseks: «Paar sekundit hinge tõmmata kulub ära... Aga koorem juba tuleb.»

Tuligi.

Esimeest märgates hakkas hobune millegipärast märksa kärmemini astuma. Muidugi vist mitte päris omaenese tarkusest, eks ohje hoidev matsakas naine andis igaks juhuks hoogu.

«Oskad sa arvata, kaugele õhtuks jõuab?» tahtis Kustas teada.

«Enne ei jäta, kui kõik istikud paigas,» kinnitas Helve. «Rääkisin inimestega, nad on nõus...» Juba ta lippaski minema.

Töö käis kärmesti — pulgaga auk ette, kapsataimel tutist kinni, juuripidi pesasse, kiire vajutus, ja juba oligi jälle üks tulevane kapsapea pikaks suveks kasvukoha saanud. Ikka auk ette, taim kohale, muld kinni — ja järgmine, ja järgmine. Kast-jalt sai iga taimeke janu vett, mis esialgu istutamisel loiku läi- lema jäi. Päev tuleb raske, pöld on otsatu.

Kustas viipas hüvastijätuks, sõitis tagasi. Hea, et ilm ilus püsib, taevakaar oli ainsagi pilvetupsuta. Ehk lähebki nii, nagu nooruke brigadir lubas, et õhtuks on asjad ühelpool.

Liiga ilus soov isegi unistamiseks, mõtles Kustas endamisi

ja kaalus, kas ehk seanaha vedajatega jälle sarved raksaki kokku lüüa. Vahest põigata mõne juurde sisse, nad pesitsevad ja läheduses. Aga mida see annab? Haiguse-dokument on kõva kaitsekilp, sellest ei pääse läbi ükski käsk ega terav ette- tuide. Jah, olgu nad pealegi oma raskete tõbede küüsis ja hohendagu tervist isiklikul maalapil...

Tuju muutus neile mõeldes tüki maad hallimaks, aga hoopis kurti pahameel vallandus, kui meenus muldamist ootav kartul. Kus see neetud Nurmelaid küll aega surnuks lööb?

Kustas otsustas veel kord kontrollida, ja kui Nurmelaide pole, kuuleb Kask siiski üht-teist. On ta aga vahepeal tulnud, saab mehele suu sisse öeldud, mida sellisest looderdajast arva- takse. Tasu tahate iga ainumasegi tunni eest, ükskõik kas tööd teete või mitte. Ja suurt tasu! Oodake ainult!

Traktor oli kohal. Ja mitte et kohal, vaid paras hulk pikki vagusid juba üle käidud. Imelikult palju, leidis Kustas. Võib arvata, milline songermaa tal selle tempoga selja- taha jääb. Isand ei suvatsenud õigel ajal alustada, nüüd kihutab nagu võidusõidul. Mis vao hoidmist või korralikku tööd siit oodata! Tuleb mees peatada ja kõvad ütlemised öelda, siis ehk paneb kiiruse õigeks ja vaatab, mis nägu on seljataha jäävatel vagudel.

Kustas pidas põlluserval kinni. «Sipelgas» oli just äsja pöörde teinud ja liikus põllu teise otsa poole.

Muld oli hall, kiviklibune. Kartulihakatised jätsid imelikult kartliku mulje. Mis seal imestada, väiksemagi vääratuse puhul on neil ju ots peal...

Kustas teritas pilku. Hanejalad näisid olevat eriti hoolikalt reguleeritud ja vagu hoidis mees kui kulda. Muldamine käis eeskujulikult, otsi viga või tikutulega. Nii kaugele kui silm vähegi ulatus mullatud vagusid hindama, olid need mustjad, ainsagi umbrohututita.

Kustas aeglustas sammu, jäi korraks seisma, astus siis põiki üle vagude, aina uuris. Tont võtaks, mitte midagi pole ette heita!

Nurmelaide oli nüüd põllu teises otsas, hakkas pöörama. Ta tõstis hanejalad üles, keeras traktorinina osavalt siia poole ja alustas lausa kellassepa täpsusega uut vaguderida. Mida

lähemale ta jõudis, seda tähelepanelikumalt Kustas teda silmitses.

Mees traktoril oli laiaõlgne ja sirgeseljaline. Sitked, lihased käed kindlalt roolil, salk tihedaid juukseid laubale vajunud; hoiak enesekindel.

Nagu Kaelivpoeg, vilksas sõbralik mõte Kustasel läbi pea. Ja teda tahtsin ma liistule tõmmata?

Ta vangutas oma ennatliku kavatsuse üle pead, viipas Nurmelaile laialt vastu, kui mees tervitas — ja sõitis minema, üle mitme aja päris mõnus tunne hinges. Tuleks suvi soe ja päikeseline, joodaksid vihmad põlde just nii palju, kui täpselt vaja, ei põrmugi vähem ega rohkem. Ja kui saagikoristamise ajal ilma peaks, siis... Küll peab!

Kustas lisas gaasi.

Päev oli mõne aja pärast otsaga sealmaal, et Kustas sai mahti tunnikeseks koju minna, sööma. Mari-Elts hoolitses toidu eest, Kustase ülesandeks oli Marike naabritädi juurest koju tuua. Enne õhtust laudatööd jäi Mari-Eltsul mõni tund aega lapsega tegelemiseks, pärast viis ta Marikese ise uuesti hoiule.

«Rända nagu mustlane, laps süles,» oli Mari-Elts alles eile öelnud. Mitte just lausa etteheitvalt, ent mingi võõravõitu alaatoon hakkas Kustasele siiski kõrva. Ega selline elu mõistagi suurem asi ole, aga mis parata. Hea, et naabruses tragi memmeke käepärast on, iga vanainimene väikese lapse hoidmisega toime ei tule, ei tahagi jännata.

Marike oli vanatädiga õuel, vudis Kustasele kärmesti vastu. Kukkus potsti istuli, naeratas, keeras end käpuli, tõttas uue hooga edasi.

«Äitäh hommikupooliku eest,» sõnas Kustas. «Paari tunni pärast tuleb Marike tagasi... Head päeval!»

«Head päeva jah...» Eideke tuli väravale, vaatas Kustasele hulk aega järele. Küll on inimestel viimasel ajal tuli takus, ei ole neil aega kaht sõnagi juttu ajada...

Mari-Eltsul oli piimasupp valmis, või-leib laual. Ta pesi Marikesel käed ja puhastas näolt paar suuremat tolmu kriimu.

«Kuidas päev siiani läks?» päris Kustas.

«Nagu ikka.»

Tavaliselt küsis Mari-Elts kohe vastu, kuidas Kustasel asjad edenevad, viimastel päevadel aga oli ta väga sõnakehv ja endassesulgunud; ka praegu. Ei kõnelnud Marikesega — sõotis teda, oli aga mõtetega ilmselt kusagil õige kaugel.

Kustas sõi hulk aega vaikides ja püüdis tabada teemat, mis võiks Mari-Eltsu huvitada. Ei leidnud ega leidnud, ja siis helistas telefon.

Mari-Elts kohkus, koguni võpatas.

«Kes tühipalja helina peale niiviisi ehmuda tohib,» rahustas Kustas naeruselt, kuid Mari-Eltsu silmad jäid hirmunuks — ja olid samas ka nagu ootel. Ta andis Marikese Kustasele ja ruttas vastama.

«Jah, esimehe korter?»

Kustas imestas, miks on Mari-Eltsu hääl imelikult ärev, peaaegu võõras, kähe.

«Jah, on küll...» Mari-Elts hingas sügavalt, märgatava kergetundundega. «Soovitakse esimeest.»

Kontoris oodatakse pikisilmi, teatas raamatupidaja.

«Hästi, tulen.» Kustas ei hakanud pärimagi, kes ootab või kui vajalik ta tulek on. Talle näis, et teeb õigemini, kui Mari-Eltsu praegu üksinda jätab.

«Pean minema.»

«Jah, eks muidugi,» vastas naine sedavõrd kiirustades ja jahedalt, et see Kustasele haiget tegi. Mis on juhtunud? Viimaks tervisega midagi pahasti? Või on ta tööst väsinud, tüdinud?

Kustas tahtnuks pärida, hetk aga ei tundunud sobivana.

«Ohtuni, Mari-Elts,» ütles ta vaikselt.

«Jah,» vastas Mari-Elts ja vaatas talle ääretult kummalise pilguga otsa, «ohtuni...»

Rajoonist olid tulnud ootamatult kontrollid, nõudsid igasuguseid andmeid; raamatupidaja ei osanud kõigele vastata. Ega Kustaski osanud, aga mis teha — tuli aru pidada, tolmunud kaustadest abi otsida, ridamisi arve nimetada. See võttis palju aega. Koguni nii palju, et märkamatu oli saabunud hiline õhtupoolik, ametlik tööaeg ammuilma lõppenud.

Lõpuks asjameestest ometi vabanenud, otsustas Kustas minna vaatama, kuidas kapsapõllul lugu on. Eks töö vist veel käib...?

Kustas jõudis parajasti mootorratta juurde, kui Kallaku Oinu kiirustades tuli ja tal kuuerävärast haaras.

«Kaks sõna,» mangus ta, «ainult kaks! Mul on kole tähtis ettepanek!»

«Enne, kui oma jutuga lagedale tuled, tahan sinult midagi küsida.»

«Vastan rõõmuga, suure rõõmuga,» kinnitas Oinu. Ta piskesed silmad vilasid ärevalt ringi, Kustasele otsa vaatamiseks polnud ilmselt tahtmist.

«Miks sa täna kapsaistutamisest osa ei võta? Ja Kadrit polnud ka näha.»

«Kapsa...?» Oinu tõmbas oma luitunud sõni aeglaselt peast, silus peoga üle päikeseta jäänud helevalge otsmiku, nühkis pruuniks tuuldunud põski ja vastas viimaks: «Kapsakükkitamine mulle kui meesterahvale ei sobi hingeliselt, ja ma ei taha sellest üldse kuulda.»

«Logelesid päeva maha ja ei häbenegi?» kurjustas Kustas. «Kas Kadri oli töö?»

«Taevast tule appi, Altväljal loomulikult mitte. Naisterahva süda ju eriti kerge solvuma ja ülekohut meeles pidama. Tema igatses veel rohkem kui mina kapsapõldu meie naabrusse, nagu varasematel aastatel, sina aga suskasid sinna vägisi maisi. Agronoom uhas väetist mis kole — maisi jaoks! Mis õnne sa sellest nuhtlusest küll ootad?»

«Käsk on vanem kui meie. Ja mida paremini ettevalmistatud põld, seda toekam mais kasvab. Tublisti vihma ja kõvasti sooja — tuleb mis mühin!»

«Huvitav mees oled, teed nalja päris surmatõsise moega,» pilkas Oinu. «Ei usu meist keegi ega sina ise kah, et maisiga jändamine ära tasuks.»

«Sul pidi olema ettepanek, ja tähtis?» tuletas Kustas meelde, nagu poleks Oinu vahepeal sõnagi öelnud.

«Jah, ja see puudutab just sinu kallist maisi. Olen kindel, et nõusse jääd. Kaalusin ja rehkendasin pikalt-laialt, ja tahan nüüd sulle rääkida, et...»

«Tee lühidalt, mul pole aega homseni oodata,» lõi Kustas teise pikale jutule seadmise katki.

«Varesed.»

«Mis nendega?» imestas Kustas.

«Käskisid lühidalt, enam napimalt mina ei oska,» vastas Oinu solvunult. «Jah, va-re-sed!»

«Hüva õhtut, mul on tõesti kiire,» sõnas Kustas tüdinult.

«Pea ometi kinni, varesed panevad su kuulsa maisi pintslisse! Jah, kraabivad mulla seest terahaaval välja. Imestan, et meie Eestimaa kraaksujatel süda seda jäledust üldse vastu võtab, aga näe, muudkui neelavad äina kuuks ja kuuks!»

Kustas heitis käega.

«Eks aja ära, nad ju su oma toa taga.»

«Sellesama pärast ma tulingi,» selgitas Oinu kärmelt. «See on tüütu ja närvesööv amet, palju selle eest normipäevi annad? Ma mõtlen ühe pika varestepeletamise päeva eest, kui mitu?»

Kustas vangutas pead, koguni naeris.

«On sul alles ettepanekud ja tahtmised... Ime, et sa oma kallist Kadrit linnuhirmutiseks ei paku?»

«Sulle teeb see millegipärast nalja, aga sa ei naeraks suutlikki, kui näeksid, mis kole asi maisipõllul toimub. Mis Kadrisse puutub, siis loomulikult ehmatab ka tema neid usinasti. Tean, sa oled jõe vintske vend, tegid mind ülekohtuselt brigadirist lahti, ja ainult tola võiks loota, et lubad asutada varestepeletamise brigaadi. Aga lüli teeme küll, asi on aus. Meie Kadriga oleme valmis priisööjaid ehmatama, ainult et kuidas sa tasuga...»

«Kontorisse loba ajama tulla on sul aega ülearu, aga tööd teha ei viitsi, lasksite Kadriga jälle päeva raisku.»

«Kuidas ei viitsi? Arvad, et on lihtne mütata ühest põlluotsast teise? Jookse nende neetud varganägede kannul kui lollimeelne ja tee koledat häält, et nad natukenegi kartma lööks ja minema lendaks. Ega neid pole üks ega kaks, ja nad on visad kohe tagasi tulema. Nii et mitu normipäeva sa ühe täispäeva eest annad? Pea silmas, töö on tülikast tülikam.»

«Küllap tahad täis tööpäeva kirja varese ootamise eest, teise kui teda silmad, kolmanda toob linnu vaatamine, neljanda tema peletamine, mis? Eks iga üksiku varese puhul peaks kukkuma normipäev või paar, jah? Töö on ju ütlemata raske, ise kinnitasid.»

«Sinu naljatamine pole sünnis,» sõnas Oinu etteheitvalt. «Mina ei tulnud siia tühja jobu ajama.»

«Õhtu juba käes, mine koju tagasi,» soovitas Kustas. «Ja mõtle sellele, et normipäevi on Kallaku perel kõvasti puudu.» Ta ei jäänud ootama, mida Oinul veel öelda on. Käivitas ratta ja heitis väravast välja pöörates korraks pilgu seljataha. Oinu sõrkis mõne sammu talle järele, vehkis kätega ja jahvatas ikka veel kärmesti rääkida.

Kustas püüdis Oinu juttu unustada, sõitis paraja kiirusega ja tundis mõnu ilusast süvisest loodusest. Juuni alguspoolel on päevad imeliselt pikad. Päike oli veel parajas kõrges, ja ometi oli hilisõhtu käes. Kui nüüd õnnistaks sooja vihmaga — külvid ootavad seda pikisilmi. Ja kartul saaks hea hoo sisse, täna mulda saanud kapsataimed samuti. Taevast oli aga siniselge;

vihmaasjad pole kahjuks inimese teha ega seada, ei keelata ega käskida.

Huvitav, kaugel ollakse, arutles Kustas kapsapõllule lähenedes. Imede ime, näha pole ühtki inimest...? Tähendab, jõutigi valmis?

Ta sõitis põlluveerde, peatas ratta. Vaatas — ja ei tahtnud silmi uskuda. Mis see ometi on? Ja üle kogu põllu?

Jah, nii kaugele kui silm ulatas, oli pilt ühtlaselt kurb. Istutamise ajal erksalt päid püsti hoidnud helerohelised taimekesed olid alandlikult longu vajunud, oma mudasesse kastmislohu päris lootusetult pikali heitnud. Nad olid kahvatud, lõpmata armetud.

Esmahetkel tundus Kustasele, et kogu hiigelpõllul tehti terve pikk päev asjatult tööd — taimed on hukkunud, viimseni otsas. Masendav! Siis aga tuju paranes pisut. Loomulikult oli tänane päev kapsahakalistele ülejõu raske, lausa vapustav, ja alasti juurekesed ei oska ega jaksa veel õigesti haarduda ega piisavalt juua, mullapõuest ei toitu ega tugevust hankida. Päev oli soe ja päikeseline, see närtsitas taimi omajagu. Ime siis, et nad nüüd kurvalt külitavad ja näo teevad, et neid enam miski virgutada ei suuda.

Küllap öine karge õhk turgutab taimekesed erksaks, niiskust jätkub. Homme hommikul on nad loodetavasti kenasti kikkis ega mäletagi enam, et täna õhtul haledalt lesisid oma porises istutamispesas.

Kustase pilk libises aegapidi üle hädiste, jõuetute taimede. Oimetud nagu «Sotsialismi Võit», mõtles Kustas mornilt. Nemad siin ehk ajavad hommikuks pead püsti, võib vähemalt loota. Kas aga ka kolhoos kunagi jalgele tõuseb? Millal? Mida kauem selleks aega kulub, seda valusamini sööbib inimeste mõtetesse, südamesse ja mällu eilne ja tänane trööstitu viletsus, ülekohtuselt kaela sadanud hädad ja vaevad...

Jaanilaupäevane rõõmurõkkes loodus oma meelisegavate lõhnadega muutis Mari-Eltsu südame eriti raskeks. Hing peaks olema homse ootel õnnärevusest tulvil — aga ei, mida tund edasi, seda hullem. Ta kartis. Viimastel päevadel rändas mõtetes eriti ähvardavalt ringi halb rahutus, kippus varjutama meelast igatsust Rolandi järele. Lämmatab selle hoopis?

Kui ta seni oli arvanud, et valedekoormat kandes ja alatuse päevavalgele tulemist kartes on elu peaaegu talumatu, siis alles nüüd teadis ta tõelise muretaakami kaalu. Ta püüdis end rahustada, julgustada. Jah, pole ju tegelikult muud vaja, kui öelda Kustasele tõtt. On see siis nii keeruline? Tõtt rääkida on ju võrreldamatult meeldivam kui petta...?

Jah, muidugi. Aga määrava tähtsusega on tõe nägu. Ja veel — kellele seda tuleb öelda. Tema tõde on inetu, räpane, halastamatu. Ta teeb oma tõega Kustasele ränka valu — ja peab sellega toime tulema veel täna õhtul. Juba homme on Jaanipäev! Rolandi ja tema päev...

Peale kohtumist metsateel kuulis ta Rolandit vaid korra, telefonis. Filmiga läheb hästi, võtete juures pole enam vaja olla. Kodu Linnupettel on valmis, tulgu Mari-Elts otsekohe.

«Olen igatsusest hullumas,» sosistas Roland, «palun sind, tule!»

Mari-Elts peaaegu tundis Rolandi tugevat embust, talle meenusid eredalt kunagised meeletud suudlused, kire kuum hingus — ta oli lummatud. Unus hirm kõneluse ees Kustasega, jäi üksnes helge õnneigatsus, armastuse soojus. Hetkega tekkis kindel soov senisega viivitamatult lõpp teha. Milleks veel vaevelda, vähem valusaid sõnu otsida?

Ta pidi juba kinnitama, et tuleb tõepoolest kohe — ent kusa-gilt vaatasid Kustase silmad, karmilt küsivad, rängalt etteheitvad, pilgeni täis ahastust. Mari-Elts püüdis neist vabaneda, ei õnnestunud. Kohutav on talle öelda, et... ei, veel ei jätku julgust ega halastamatust...

«Me ju leppisime kokku,» sõnas ta pelglikult, «et ootame aasta kõige ilusama päevani...»

«Sinu otsustada, mu kallis.» Rolandi hääles kõlas pettumus. «Minu osaks on ja jääb oodata, oodata, oodata.»

«Kohtume oma väikesel metsateel, nagu viimati. Tulen koos Marikesega täpselt keskpäeval...»

«On sul meeles, et ma sind väga armastan?»

«Roland...»

Mari-Elts jättis endale nädala. Terve pika nädala, et piisavalt jõudu leida. Rahuneski esialgu pisut; ajavaru tekitas tunde, et kõik meeldiv saabub õige pea, ebameeldiv aga vajub isenesest kuhugi peitu, aega ju on. Veel...

Ei vajunud.

Täna, jaanilaupäeval, kihutas see kõik vastiku pöörisena talle kallale. Hommikuse laudakorra tegi küll mingil moel ära,

muretses homseks koguni asendaja. Aga edasi? Kust leiab Kustas uue vasikatalitaja, pealegi üleöö?

Mari-Elts püüdis südame hästi kõvaks teha. Ükski töö ei jää tegemata, väikeste loomahingede eest hoolitsetakse kindlasti. Täna õhtupoolikul oli tal aga vasikate juures pidevalt tunne, et viimane kui üks neist talle etteheitvalt näkku vaatas. Reedad, näisid nad tahtvat öelda; sa ei hooli meist sugugi, aga me ootame sind igal varahommikul ja õhtuhakul, ei tule ilma sinu abita kuidagi toime, saame hukka...

Rumal, lapsik sentimentaalsus, sõitles Mari-Elts ennast, aga laudast lõplikult lahkudes silmitses ta oma väikesi armsaid hüvastijätuks seni, kuni pilk nii pisarateuduseks muutus, et nende kenad näokesed kadusid, ja ta tormas jooksupalu minema.

Mari-Elts märkas, et Kustas teda tähelepanelikult silmitseb.

«Tundub, et sul on nagu raske mure südamel,» sõnas mees soojalt. «Saan ma sind aidata?»

«Ei ole mul häda midagi,» tõrjus Mari-Elts imelikult katkeval häälel.

«Ehk on vasikatega halvasti?»

«Nüüd, kus loodus juba heldeks muutus, on kõik hästi.»

«Mulle siiski näib juba mõnda aega, et miski sind vaevab,» ei jätnud Kustas järele. «Koos leiame kindlasti lahenduse.»

Mari-Eltsul kippusid käed värisema. Öelda...? Ei, veel mitte... ei! Ja polegi võimalik, sõnad on kõik kuhugi peitu pugenud.

Pliidil hakkas kann laia vilet ajama, vesi kees, pritsmed särtsusid. Mari-Elts tõmbas kannu tulelt.

Marike oli nagu enamasti ikka Kustase juures, ta hoolis isast märksa rohkem kui emast.

Isast...? Taevas halasta, Kustas armastab Marikest lõpmata hellalt, hoiab teda kui imet, tegeleb lapsega igal vabal hetkel.

Marike on alles väike, ta harjub oma õige isaga kindlasti kiiresti. Aga kuidas elab Kustas ihuüksi, kaaslaseks vaid masendav teadmine, et tal pole tüdrit olnudki?

Mari-Eltsul oli valus ja häbi. Esmakordselt küsis ta endalt, kas armastus Rolandi vastu on ikka sedavõrd jäägitu ja tugev, et kustutab hingest süütunde Kustase ees? Viimaks jääb see pidevalt elu varjutama?

«... mu kallid, armastan sind üle kõige maailmas...»

Roland!

«... kõigil on vaid üksainus elu... elagem seda nii õnnelikult kui vähegi võimalik...»

Roland...

«... me kuulume kokku — sina ja Marike ja mina... mu Mari-Elts, ma armastan sind...»

Marikese rõõmus naer tõi Mari-Eltsu tõelisusse tagasi.

«... kui sul midagi selle vastu pole,» kõlasid Kustase sõnad. Mille vastu? Taevake, ta ju ei kuulnudki, mida Kustas rääkis!

«Vabanda, ma... ma vist ei pannud hästi tähele...»

«Küsisin, kas oled nõus jaanitulele sõitma,» kordas Kustas pisut imestunult. «Mitme kolhoosi rahvas on koos, esimehed kohal. Mul ei kõlba eemale jääda.»

«Jah,» nõustus Mari-Elts, «muidugi tuleb minna.» Mida rohkem inimesi ümberringi, seda kergem. Veel mõned tunnid armuaega...

«Sinna on tubli tükk maad,» sõnas Kustas. «Mul pole kahjuks mugavamat sõiduvõimalust pakkuda kui mootorratta tagaiste.»

«Ka selle vastu pole mul midagi, Kustas.»

Aasta kõige lühemat ööd tule ääres mööda saatma kogunes lõepoolsest palju inimesi, ja neid tuli aina juurde. Ohtu oli soe, ainsagi pilveudemeta, tuuletu.

Suurt jaanikut pole siinkandis enam väga kaua tehtud. Üks jaanilaupäev läks teise järel, aastast aastasse — ja sumevalgesse öösse kerkisid vaid siin-seal mõne üksiku talu arglikud, hõredad suitsulindid. Ei ainsatki tõrvatünnist või hiigeldast paiskuvat paksu mustjashalli sammast polnud tõusmas metsalatvadega ega põldudelageda kohale, mis kutsunuks rahvast kokku pidu pidama. Ei lubatud, loeti kahjulikuks igandiks. Ometi viimaks on nüüd miski sedavõrd muutunud, et inimesed loovivad sellel imepärasel suveööl põlise kombe kohaselt koguneda.

Paik jaanikuks oli tore. Kunagi väga ammu, päris ennemuistisel ajal tegi Hallajõgi endale sāngi uuristades palju isemeelsetid käänakuid ja kummalisi keerde. Nagu uudishimust aetuna lookles ta vongeldes läbi mitme valla, ühest maakonnast teise. Siin aga oli ta lausa silmusesse haaranud paraja suure tüki siledat, sujuva tõusuga heinamaad. Puhast, hõbehelkjas vesi voolas selle ümber rõõmsa vulinaga, laia vallatu ringina.

Lõunapoolne kallas oli äkilise, järsu tõusuga. Mõned head

aastad enne sõda veeti siia hulk suuri tahutud palke ja meisterdati kindlad, kopsakad pingid. Ei ajahammas ega vahepealsed rasked hävinguaastad olnud nende toekusest jagu saanud. Usna halliks olid nad pleekinud, seda jah, ja enamikule laiad lõhed sisse pakatanud, aga nad olid endiselt tugevad, igati asja eest.

Saarekese tagumisse serva oli meistri käega üles laotud uhke riit. Juba ette tore mõelda, millise laia leegiga see varsti põlema lahvab, kui kaugele ta helendus kumab ja kui kõrgele tõuseb suitsusammas. Siinpool, vaatajaile lähemal, on madal nelinurkne lava esinejate tarvis. Otse jalge ees, sügaval, helgib aga puhas, põhjani selge vesi. Eemalt, Anneoja suudme kandist paistab salapärane Kerise kuusik. Teisele poole jõge, harvade kadakanuttidega kaetud künkale on aga toodud mõned kõhukad õllevaadid — juba praegu kostab sealt kõva jõuramist.

Kustas jäi mootorratast ära pannes paari mehega juttu ajama, Mari-Elts eemaldus tujutult. Aina võõrad inimesed, vestlevad omavahel lõbusalt, hõikavad tervitusi. Hea, et tuttavaid pole, viimaks mõni märkaks, et tal miski meeletult hinge vaevab. Ta tõstis lõua õige pisut kõrgemale ja püüdis huulte meelitada väikest, vaevutabatavat naeratust.

Kustas kiirustas Mari-Eltsule järele, koos läksid nad üle väikese silla ja tõusid jämedatest pakkudest raiutud astmeid pidi ülespoole. Pikad pingiread olid istujaid tihedalt täis, tuli kõrgemalt kohta otsida.

Mari-Eltsul vääratas jalg, kohe leidis ta tuge Kustaselt. Püüdis talle naeratada, ehkki süda valutab ja peas tagus häiret halastamatu teadmine, et tunnid kaovad kiiresti — ees ootab tõe tunnistamine, lahkumine Kustasest.

4

Anto jäi täna kibedasse ajahätta.

Tööpäeva lõpul sõitis ta põllult traktorijaama, kuna oli viimane aeg teha tehnilist hooldust. Tunde oli ta paraja varuga arvestanud, aga alati ei lähe kaugelki nii, nagu loodetakse. Traktorijaama kontrollmehaanikul oli pidu kestnud ilmselt juba keskpäevast saati, sest mees ise ja ta jutud olid nii õlised, et ta nõutud määrde asemel lahkesti viinapudeli ulatas ja üsnagi pahaseks sai, kui Anto rüüpamast keeldus.

Pika seletamise peale mehele siiski koitis, et Anto kunagi ei loo, aga oli saamisel oli täna venitamist ja viina pakkumist ikka ülearu palju. Andis päris oodata, mil lõpuks tööd alustada sai, aeg aina läks.

Kliiremini! Võti, mis tavaliselt hästi peos seisis ja alati kindlalt mutripea kantide taha haakus, lendas korda paar kõlinal mootoriploki vahele. Andis kõvasti koukida, enne kui kätte sai, tont võtku! Tööd tuleb teha hoolikalt, rumal kiirustamine maksab varem-hiljem paratamatult kätte. Aga jaaniöö on ju ime-lühike!

Kui Anto lõpuks jalgrattal tuhatnelja koju kihutas, olid õed-vennad juba ammu läinud. Ta võttis püstijalu paar mehista uutäit kehakinnituseks, naksas saunakuuma ja vihtlemismõnu jaoks väheke aega — ja oligi jälle ratta seljas. Hindas vilksamisi uut valget särki, mille täna esimest korda selga pani, uuris teravaid püksiviike. Ega rattasõit põlvekohti inetult kotti ei venita?

Kati vaatas talle õueväravalt pikalt järele, naeratas pehmelt ja mõtles endamisi, et Anto kihutas jaanitulele nii hullupööra rutates, nagu ootaks teda seal ei tea mis suur õnn ja ta kardab sellest ilma jääda, kui õigeks ajaks kohale ei jõua. Mine sa tea, viimaks oligi just nimelt vajalik sedaviisi tormata — õnne on ilmas napilt, pealegi inimesed tihtilugu ise lõhuvad ja hävitavad seda. Annaks taevas, et rohkem jaguks, kõigile...

Kati heitis pilgu õrnalt roosatavale taevalaele, hinges suur hellus. Temale on õnne antud kuhjaga... Robert on tubli mees, töökas ja aus. Ja lapsed? Igaüks neist on selge õnn. Kahju ainult, et Eerit kodus ei ole. Aga nagu tellimise peale saabus temalt just täna kiri, ja ehkki seal midagi erilist lugeda pole, ridugi ainult mõned, on hea teada, et poiss koduseid ei unusta ja et teenistusaeg sõjaväes tasapisi lühemaks kulub.

Kati oli endale ammuilma selgeks teinud, et pojad, kui nad noormeesteks sirguvad, kutsutakse sõjaväkke. Jah, nii on alati olnud ja peabki olema. Aga ega ema südant saa käskkirjaga muretsemast keelata, ja alles siis on kodu jälle päris õige, kui Eeri tagasi on. Hea, et Antot ei võetud, ehkki poiss seda vist tänini häbeneb. Siit perest lähevad paari aasta pärast veel kaks poissi aega teenima, kaksikud Jaan ja Kaarel — hull, et saadetakse ei tea kus ilma otsa, noored mehed võiks ju ikka kodumaal õppust saada, aga... Nende minekuni on õnneks veel tükk aega, liialt vara kurta.

Kati sulges aiavärava ja vaatas oma kodu. Teinekord argistel päevadel ei tundunud maja just päris meeldiv, praegu ta aga imestas, et vahel nii ülekohtune oskab olla. Ilusamat ja armsamat paika ei olegi olemas, leidis ta. Isegi vana kõssitav saun näis täna olevat nagu kikivarvule tõusnud, ja magus suitsuvine lisas suveõhtu tuhandele lõhnale erilise, vürtsise viiru.

Robert istus saunaukse kõrval pingil, kena ruuduline särk seljas, kuumusest õhetav.

Nagu noor tüdruk läks Kati kergel sammul mehe juurde, istus ta kõrvale. Robert silistas õrnalt ta kätt ja Kati jäi talle säravil silmil vastu vaatama — nagu ei olekski uksest-aknast sisse tunginud vaesust, alatist kibedat rahapuudust, suure pere toitmise keerulisi muresid ega rasket kolhoositööd, mida tee peaaegu et jumalamuidu. Aga omas kodus koos oma hea mehega on ütle mata kena olla, argipäev taganes kuhugi õige kaugele. Varsti süütavad nad tule ja Robert hoiab tal tugevasti õlgade ümbert kinni... Jaaniöö on imeilus kõigi jaoks — ka siin, Hallajõe kauges vaiksuses käärus.

Juba mõnda aega kõndis Anto piduliste hulgas, astus nüüd aegapidi ülespoole ja seisatas järsaku keskpaigas.

«Tere õhtust,» ütles keegi Anto kõrval vaikse, õige õrna häälega ja Anto tundis imestunult, et see oli määratud just nimelt temale.

«Tere,» vastas ta veel enne, kui oli enda kõrval seisatanud tütarlapse ära tundnud. «Oi, tere,» kordas ta rõõmsalt.

«Kardan, et te mind ei mäleta,» jätkas tüdruk. «Sellest on hulk aega, kui kord meie õuele tulite... küsima teed oma sünnikoju. Mina olen Siiri.»

Anto oli kõik hästi meeles. Ka lapseõhtu tüdruk, kellega ta tookord kõneles. Siiri oli vahepeal pikemaks sirgunud, pisut ümaramaks muutunud, aga silmad — sinised, pikkade tumedate kaardus ripsmetega — on samad, ja pruunid tihedad juuksed ka. Kui Siiri tookord jooksis tuppa vanaema otsima, puudutasid tüdruku jalad vaevalt maad, juba siis näis ta nõtket ja kaunist kui Murueide tütar.

«Jah, Siiri, ma tean,» kinnitas Anto.

«Lootsin, et tulete ehk veel kunagi...» Tüdruk vaikis, vaatas siis aga julgelt Antole näkku, naeratas. «Ma kogu päris ootasin. Meile satub haruharva inimesi, koht on väga kõrvaline. Te pole meiekandis rohkem käinud?»

«Ei. Ei ole jah...» Anto ei osanud kuidagi juttu jätkata. Onneks olid vahepeal lavale tulnud rahvatantsijad ja ta jälgis neid, nagu oleks see mingi maailmaime, söandas vaid aeg-ajalt vargsi Siiri poole vaadata.

«Ma võib-olla segan, olite ehk kellegagi kokku leppinud?» uuris tüdruk veidi aja pärast. «Mulle tundus, et vist otsite kedagi, kui ma teie juurde tulin?»

«Ei sugugi, keda mul otsida...» Anto katsus, kas särgikrae on ikka korras.

«Ahah... Mina tulin kah üksinda, vanaema jäi muretsema, et kuidas ma siin ilma tuttavateta olen. Aga igatsesin kangesti näha ehtsat jaanituld... esimest korda elus! Hea, et kokku saime...» Jälle kena, sõbralik naeratus.

Anto tahtis öelda midagi eriti meeldivat, kogus julgust, kõhkles viivu ja lausus siis otsustavalt:

«Jah, ka minul on väga hea meel.»

Mari-Elts oli nii rahutu kui ei kunagi varem. Paariks viivuks jäi ta siiski huviga lavale vaatama, kui kostis särtsakas akordionimäng ja kõlas tugev, meeldiv mehehää. Jah, kes muu kui Heik, ta oma tädipoeg — üle valla noormees niihästi välimusest kui toreda esinemise poolest. Pole teda õige kaua näinud, elu võõrutab isegi nii lähedasest sugulasest... Millal nad üldse viimati kohtusid? Kas tõesti pulmas?

Mari-Elts hammustas huult. Nukramat mõrsjat pole vist olnud ega saagi olema. Aga kes teab? Suutis tema võltsilt naerutada, eks tulevad sellega toime teisedki. Kes julgeks kinnitada, et kõik noorpaarid oma pulmapeol õhetavad siirast õnnest? Küllap mõnedki alustavad abielu vale ja pettusega pooleks, niihästi pruudid kui peidud. Tema oli kurb, ei lootnud midagi meeldivat — Kustas aga säras, imetles teda, hoidis ja hellitas... Sellest hoolimata olid mõtted aina Rolandi juures, peolauaski. Ja Kustasega noorpaari-valssi tantsides. Ja pulmaöö!... jah, siis eriti.

Igatsuseta pole möödunud vist päevagi. Milline õnn, kui Roland oleks praegu siin, embaks teda kuumalt, sosistaks midagi kirglikku, suudleks vargsi...

Päike, kummaliselt suur ja tumekuldne, vajus metsalatvade taha. Kõlas tuttav-unistav suvevalss — ja nüüd süttis rõkavate hõisete saatel jaanituli. Tulekeeled püüdlesid aina kõrgemale, loitsid järjest võimsamalt. Leegid löid mühama, sädemepilv keerles õhetava, heleda jaaniöötaeva poole. Helises var-

judeta öö, tulelõõm kinnitamas soojuse ja valguse ürgset jõudu.

Kustas puudutas Mari-Eltsu kätt.

«Ilus, eks?» küsis ta vaikselt ja Mari-Elts tabas ta silmis sära, mida ta seal enam kaua polnud märganud.

«Jah,» vastas ta tuhmilt, «tõepoolest imeline...» Ta tõusis, hakkas tagasi vaatamata allapoole minema, rohkem tundis kui nägi, et Kustas talle järgnes.

Mari-Elts tahtis siit ära, ent küsis endalt kohe: kuhu? Kuhu? Taevas halasta, kas isegi veel täna mõtleb ta Hallikivist, sellest viletsast hütist kui oma kodust...?

«Soovid päris tule juurde minna, Mari-Elts?»

«Jah.»

Nad sammusid vaikides üle väikese silla, mille alt jõgi oma allikselget vett lõbusalt vuliseda laskis. Tillukesed hõbeharjalised lained aina libisesid mööda — lakkamatult, lõputult.

«Head jaanilaupäeva,» hüüti eemalt.

Mari-Elts ei tabanud kohe, kellele see määratud oli, aga ta silmas Linda Pähklit ja nägi, et naine viipas. Jah, tõepoolest neile.

«Tere, Kustas Lokk, sina minu kõige kardetavam rivaal esimeeste pikas reas,» jätkas Linda Pähkel lustakalt.

Mari-Eltsule tundus selle naise hoiak liialdatult peremehetsev, nagu oleks peopaik ja uhke jaanik üksnes tema omad. Ja Kustast rivaaliks nimetada oli üsna kohatu. Linda on rajooni parima kolhoosi esimees, Kustas aga peab rajooni viimast viletsat, õnnetut «Sotsialismi Võitu» katsuma ei tea mis väega kuidagiviisi jalgele turgutada.

Mõnigi kord astus Linda Pähkel möödaminnes Linnupette kauplusse. Midagi eriti ei ostnud — või seal nii varaka proua jaoks ostmiseväärset oligi. Temaga vahetas vaid paar nappi sõna, rohkem ajas juttu Rolandiga.

Roland...

Linda Pähkel laskis vist midagi õige lõbusat lendu, sest naerdi valjusti, aga Mari-Elts ei püüdnudki sõnade mõtet tabada; rahutus aina kasvas. Ja hirm.

Nüüd tuli nende juurde traktorijaama uus direktor ja Linda ei jätanud juhusel kasutamata. Juba ta uuris, miks tema kolhoosis töötava brigaadi peamees pole kolm päeva nägu näidanud ja tõstis äkki häält: direktorihärral on viimane aeg oma mehed viinast võõrutada. Kustas Lokk jah ei tulnud sellega toime —

Kask aga kui hulga noorem ja tragim peab kõigega hakkama saama.

Mari-Elts eemaldus aeglaselt. Ei taha enam kunagi kuulda, et vahetpidamata on midagi korrast ära, et alalõpmata tehakse rumalaid vigu, juuakse ohjeldamatult, vireldakse vaesuses, ollakse lohakad, ei saada hakkama. Elule tuleb nüüd hoopis teine ilme — rahulik, hea, jõukas, aus, ilus... ja juba homme!

Kummaline, kuhu on kadunud ärev ootusrõõm, igatsus? Selle asemel vaevab aina ängistavamalt teadmine, et hiljemalt tunni-paari pärast toimub ränk kõnelus. Peab üles tunnistama palju inetut, kogu enda alatuse... ja ema oma samuti. Hirm on, ja häbi.

Mari-Elts ei leidnud kusagil asu. Suure ringiga jõudis ta lõpuks sinna, kus seisid igat sorti sõidukid. Kas tuleks Kustasele märku anda, lahkuda? Ei, taevas hoidku, veel mitte! Kuigi — ega oma halva koormaga rõõmsate inimeste hulgas viibida polnud vähimatki tahtmist...

«Kas väsimus teeb liiga?» Kustas oli märganud, et Mari-Elts mootorratta poole liikus ja luges sellest välja kojumineku soovi, järgnes talle.

«Ei, üldse mitte,» tõrjus Mari-Elts, «vaatan niisama ringi... Sul on ju üle hulga aja mõnus vanade tuttavatega juttu vesta, ma ei tahtnud segada. Kiiret pole meil kuhugi, tõsi?»

«Jaaniohtu võib jah kesta lähedalt hommikuni välja, küllap sin nii lähebki. Kui nõus oled, võiksime rahumeeli kohe minema hakata. Olut ja kangematki kraami on hullupööra palju kokku toodud, mehed muutuvad aina lärmakamaks — sa tead, et vindised inimesed mulle ei meeldi. Pealegi on vaja Marike koju tuua, lapse uni niigi rikutud. Sõidame?»

Mari-Elts kõhkles hetke, sosistas siis alistunult:

«Sõidame.»

Istutigi mootorrattale. Ees ootas hulk kilomeetreid mööda põldudevahelist laugjate tõusude ja langustega teed, läbi parajalt tihedate metsatukkade, üle ääretutena tunduvate kiviklibulagedate.

Säravselges taevas hõõgus jaaniõine ehapuna, Hämarik ootas igatsedes kohtumist Koiduga. Kõik ümberringi oli kirgas, ainukordne. Kustas imeles seda, Mari-Elts ei märganudki.

Jaanituli oli oma jõust ja hiilgusest juba hulga kaotanud, põlesid veel vaid madalaks vajunud okslikud jämedad rondid. Ohus hõljuvaid halle tuhaebemeid, suitsuvinet ja leegikuma

jätkus veel küllaga, jaaniku võluküttes inimestering oli endiselt tihe.

Anto seisis Siiri kõrval tulele õige lähedal ja rõõmustas nagu ei kunagi varem. Nägus tütarlaps andis kogu õhtule, nüüd juba ööle hingematva võlu. Kindlasti pole maapeal tore-damat tuld, kuumemat leeki, heledamat õist taevast ega kauni-mat ehavalgust.

Kerge tuulevine tõi silmadesse kibedat suitsuvingu, Siiri tõmbus kaugemale ja päris veidi ehmunult:

«Kell on vist juba väga palju?»

Anto ei teadnud täpselt, arvas aga, et südaöö jõuab õige pea kätte.

Tüdruk kohkus veelgi enam.

«Oi, pean kohe minema hakkama. Lubasin vanaemale, et ma kauemaks ei jää kui kesköni.» Ta ulatas Antole käe «Head aega. Ilusat jaanipäeva!»

Anto surus põgusalt tüdruku jahedaid, õrnu sõrmi.

«Kas ma ehk... hm... ehk tohin saatma tulla?» Ta ei jõudnud oma julgust ära imestada ja pelgas, et tüdruk keeldub.

«Aitäh! Kui teil pole kahju minu pärast peolt ära tulla, siis oleks tore küll. Ma seda Tondimetsa teed natuke kardan ka, ma pole harjunud öösel ringi liikuma...»

Anto leidis rutaka otsimise järel oma jalgratta teiste hulgast üles, lükkas seda käekõrval. Tüdruku samm oli kiire, kojumineku murè pani jalad kärmesti liikuma.

Veidi maad kõndinud, arvas Anto, et Siiri peaks istuma ette raamile, sõites jõuab ju märksa kiiremini. Vanaema ootab piki-silmi, tõi?

Antol andis pingutada, et ratast teel hoida — temal, kes ta ometi oskas lahtisi käsi pikad maad maha uhada ja suutis koguni selg ees sõites tasakaalu hoida. Sellist reisi polnud aga kunagi varem ette tulnud. Muidugi, väike Meeri ja Eevi ja Tiiu on kordamööda sõitnud rattal samamoodi, aga see oli harilik asi, need olid omad väikesed punapäised õepabulad. Siiri aga näis olevat pärit muistsest muinasjutust, ja võib karta, et ta hooletu sõidu puhul mingil seletamatul põhjusel äkki kaob. Jäljetult. Ei, päris jäljetult mitte, Tikerpuude talu ju teada. Aga midagi imelist on lahti küll... Siiri juuksed lõhnavad metsarohtude järele, ta on imeõrn ja nõtkes, habras. Ja silmad on kaunimad kui kellelgi teisel — sügavsinised ja väga, väga suured...

Ratas kõikus, vänderdas ühest teeservast teise. Anto püüdis

vägisi mõtteid sõidule koondada — aga ei, ta suutis kõigi oma viie meelega tajuda üksnes Siirit. Tüdrukust hoovav värske hingus varjutas müü, ja Anto soovis, et maa Tikerpuu tallu oleks lõputu. Ta muudkui sõidaks helendavat teelinti pidi, kää-nakutel aga suruks tüdruku tugevasti käte vahele, et ta rattalt kogemata minema ei libiseks, tabamatuna õhku ei haihtuks.

Antot valdas ülimalt meeldiv ärevus ja talle tundus, et eel-seisvad päevad, kuud ja aastad toovad kaasa midagi seni-kogematut. Pakuvad tundmatuid, salapäraseid rõõme, peidavad endas soojust, hellust ja õnne. Seda kõike ja rohkematki on alajas ammu oodatud, nüüd on see vist käes...?

5

Kustas istus lõkke ääres, milles veel vaid üksikud kitsad, sinakad leegikeeled hõõgvel süsi limpsisid. Aeg oli möödunud märkamatu, mõtted tulid ja läksid. Nii vargsi oli Hämarik oma õrnad huuled Koidule ulatanud, et Kustas seda viivu ei tabanud. Oigupoolest ei tulnud selle imehetke jälgimine talle meeldegi; kaunistele muistenditele mõtlevad üksnes väga õnneli-kud inimesed.

Ööbik hõiskas selle suve viimaseid viise. Juba ärkasid laulu-rästad, seadsid nokki laulule. Rõõmsad? Muidugi?

Tükk aega tagasi tuli uksele Mari-Elts, jäi piidale nõjatudes seisma, Kustas ei kutsunud teda tule juurde. Kui on vaja midagi endamisi mõelda, tehku seda segamatult.

Juba mõnda aega oli märgata, et Mari-Elts on muutunud. Vahepealne tasakaalukus oli asendunud hootise terava närvitsemise, seletamatu ärevusega. Teda vaevas miski, Kustas mõistis vägagi selgesti; mida päev edasi, seda enam. Kahju, ilmselt on ta otsustanud vaikida, oma muredega ise toime tulla. Ometi tahaks väga aidata, talle abiks olla.

Mari-Elts teadis, et Kustas teda enda juurde ootab, kuid jalad tõrkusid astumast. Mõte homsest ei lummanud enam sugugi, ohutunne hoiatas millegi ränga eest.

Aga jaaniöö muinasjutt? Ja sõnajalaõis, mille nad Rolan-diga ehk leiavad...?

Mari-Elts toetas kukla vastu uksepiita, silmitses õhetavat laotust. Kõik kaunis ja helge lakkas tema jaoks olemast juba ammu — see oli siis, kui... Ei tohi halba meenutada! Mõtted

aga ei kuuletunud. Muinasjutt purunes siis, kui Roland ta ootamatult hülgas. Jah, Roland jättis ta maha, saatuse hooleks...

Ei, milleks nii mõelda? Inimesed eksivad ikka, teevad üksteisele valu. Kui veast aru saadakse, seda kogu hingest püütakse parandada, tuleb anda võimalus. Ka raske vea puhul. Jah, koguni ränk raske vea puhul. Armastus on see, mis otsustab. Tema armastus Rolandi vastu on nii tugev, et ta juba ammu suutis mõista ja andestada.

Jaaniöö... sõnajalaõis... õnn...?

Veel pole Roland talle sõnajalaõit ulatanud. Seni ongi tulnud elada ilma selle imelise õieta, seda pole talle keegi kinkinud.

Kuidas ei ole? Ehkki mitte sõna otseses mõttes, aga Kustas püüdis siiski muuta elu kauniks, tema küll tahtis kinkida sõnajalaõit — midagi imepärast, helisev-õrna. Ainult et Kustase pakutud muinasjuttu ega sõnajalaõit ei võetud vastu, igal hommikul esimene ja õhtul viimane mõte oli Roland.

Kustas on väärt head naist. Leiab ta kunagi sellise?

Mari-Elts ohkas sügavalt, see kandus läbi vaikse, selge õhu Kustaseni. Mees tõstis pea, muigas nukralt.

«Mis sulle ometi nii ränka muret teeb, Mari-Elts?» küsis ta vaikselt ja ei oodanudki vastust. Arvas vist, et ta sõnad Mari-Eltsuni ei jõua.

Enam viivitada ei tohi, otsustas Mari-Elts.

Ta astus õige aeglaselt üle tiheda kummelivaiba, peatus üsna Kustase lähedal.

«Suudan sind ehk aidata, Mari-Elts?»

«Ei...» Mari-Elts raputas pead, püüdis jätkata, kuid ei leidnud sõnu — mitte ainsatki.

«Sul on midagi öelda, Mari-Elts?»

Millest Kustas seda ometi aimata oskab?

«Räägi,» soovitas Kustas, «ma ootan. Ja luban, et aitan sind.»

«Aidata... Mind...?» Mari-Elts langetas pilgu. «Küll on elu keeruline... ei oleks iial osanud arvata...»

«Ülejõu keeruliseks teeme selle enamasti meie ise,» sõnas Kustas. Ta pani paar halgu sütele ja vaatas lootavalt üles. «Üksinda koormat kanda pole mõtet, mina olen sul ju olemas.»

«Sina... minul...» Mari-Elts nuuksatas, suutis end häda-vaevu veidi koguda. «See, mida sulle räägin, on... Oh, ma ei tea, kuidas alustada... Mul on sinu ees rängalt häbi ja ma

tean, et teen sulle valu... Usu, tahaksin väga, et elu oleks kõigil hea ja õnnelik!»

«Seda sooviksin minagi, Mari-Elts.»

«Ja et inimesed oleksid ausad. Aga mina... ma ei ole sinu vastu aus olnud.»

Kustas näis kummaliselt rahulik. Ta silmitses väikesi arglikke tulekeeli, mis ikka veel ei julgenud halgudele läheneda.

«See, mida ma sulle tunnistama pean, Kustas, on nii alatu ja hirmus, sedavõrd räpane ja julm, et...»

«Tule siia,» kutsus Kustas. «Istu minu juurde... tule.»

«Ma pole seda väärt, et sinuga ühte õhku hingata, veelvähem tohin ma sinu kõrvale istuda...»

«Palun, Mari-Elts,» sõnas Kustas nii sõbralikult, et Mari-Elts kuuletus. Istus tõepoolest Kustase kõrvale, nagu häbist õhetav. Ta tahtis jätkata, aga vaatas mehele otsa — ja ei suutnud. Kustase silmad olid head ja väga kurvad. Kas ta tervis sellisele hoobile üldse vastu peab?

Kui hilja see sulle meelde tuli, alles kaheteistkümnendal tunnil, süüdistas Mari-Elts ennast. Nüüd, kus edasiseks on kõik lõplikult otsustatud, meenub sulle viimaks, et Kustasel võib jälle tervisega midagi tõsist juhtuda. Hoolimatus, halastamatus...

«Kustas, olen sinu ees sedavõrd süüdi, et isegi andestust paluda ei tohi. Ole nüüd hästi tugev, palun sind; mul on sulle midagi ääretult rasket vaja üles tunnistada ja ma ei oska leida sõnu, mis sulle vähem haiget teeksid. Pean inetu tõe...»

«Pole vaja midagi öelda. Ma tean.»

Mari-Elts ehmus.

«See pole ometi võimalik, keegi ju ei tea peale minu ja...»

«Tean kõike,» kordas Kustas valuliselt.

«Ei või olla... ei...»

Kustas vaikis. Nad istusid liikumatult kõrvu nagu kaks õige eakat, elumurede poolt tugevasti räsitud inimest — noruspäi, ölad lägas, silmis valu ja lootusetus.

Viimaks küsis Mari-Elts vaikselt:

«Sa tead, ja ei tee mulle etteheiteid? Või tead sa ehk väga vähe, midagi õige tühist?»

Kustas ajas selja sirgu.

«Tean kõike, Mari-Elts,» ütles ta karmilt. «Tühine? Ei, vastu-pidi — hoop oli mulle nii ränk, et ma ei suutnud end hulk nurga koguda.»

«Hulk aega...? Sa tead siis juba kaua?» Mari-Elts vaatas hirmununa Kustasele näkku.

«Üle poole aasta, kui täpsust soovid.»

Mari-Eltsule tundus, nagu oleks kõik ümberringi pöörases tantsus keerlema hakanud. Mõtete sasipundar tormas aina hullemini segi.

«Sa tead Marikesest... tead sellest õhtust alates, kui saunast tulid?»

«Jah, oktoobripühade laupäevast.»

«Ja sa pole teinud mulle ainsatki etteheidet, ei nõudnud selgust, ei ajanud minema...? Suudad armastada Marikest, kuigi tead, et...» Mari-Elts vaatas Kustast sügava imetlusega. Püüdis pisaraid tõrjuda, ei suutnud. Ta tahtnuks öelda mehele midagi head, aga taipas samas, et nii ränka kuritegu ei hüvita ka kõige kaunimate sõnadega.

«Kardan, et sa oma südame põhjas mind põlgad, Kustas.»

«Ei. Mul on muidugi kahju, et sa meie kooselu suure valega alustasid, aga olen kõige üle palju mõelnud — ma suudan sinust aru saada. Oled alles väga noor, kaotasid keerulises olukorras pinna jalge alt. Kahju, et sa mulle tõtt ei kõnelenud. Meil mõlemil oleks jäänud palju valu olemata, elul olnuks rahulik ja rõõmus nägu.»

«Ka sina oleksid mu ju sinnapaika jätanud... Aga vallaslast ilmale tuua? Kornelite peres ei tohtinud seda juhtuda.»

«Mina poleks sind jätanud. Ma armastan sind. Väga.»

«Suudad sa mulle kunagi andestada, Kustas?» Mari-Eltsu palve oli vaikne nagu hingus. Veel enne, kui mees vastata jõudis, jätkas Mari-Elts: «Ei, ära ütle midagi... Julmemat ja inetumat kui see, millega ma toime tulín, pole maapeal olemas. Mul on enda pärast nii häbi, et enam eladagi ei taha...» Mari-Elts laskus mehe ette põlvili. «Mul on kahju, Kustas... meele tult kahju... ja häbi.» Ta peitis pea mehe sülle, nuttis südame põhjast oma ränka ahastusevalu. Nii õilsameelse inimese tahtis ta maha jätta, uute hingepiinade käes vaevlema panna?

«Mari-Elts...» Kustas tõstis Mari-Eltsu oma tugevate kätega üles ja pani ta kui väikese tüdruku tagasi pingile, enda kõrvale. «Palun rahune.»

•Mari-Elts surus näo vastu mehe õlga.

«Ma ei jaksa niisuguse häbikoormaga elada... ma ei suuda sulle iial silma vaadata... Mis küll saab?»

«Arvan, et ees ootab meid siiski palju head. Sa ei pea ju nüüd enam päevast päeva muretsema, et mõni kuuldus minuni

jõuab. Jälgisin sind kõrvalt, viimasel ajal muutusid sedavõrd rahutuks, et mul oli sinust tõepoolest väga kahju.»

Kõigele vaatamata koguni kahju...?

«Palun, Kustas... palun kogu südamest, anna mulle andeks! Kui sa suudad...?»

«Kullake...» Kustas silitas hellalt ta juukseid. «Olen sulle juba ammu kõik andestanud.»

«Kustas...» Mari-Elts ei julgenud pilku tõsta. «Kustas...» Ta tahtnuks öelda, et mees on imetlusväärset tugev ja hea, askumatult mehine, tahtnuks teda tänada, tema suuremeelsuse ees sügavalt kummardada. Kustas on ära teeninud kõige siirama, puhtama armastuse! Ta tahtnuks öelda, et ta teda ülimalt austab. Ja et ta ei jäta Kustast kunagi, mitte iial. Sõnad tundusid aga hetkel liiga harilikud, väetid, männetud — ja nii ei osanud Mari-Elts muud, kui sosistas õige mitu korda järjest:

«Kustas... Kustas... Kustas...» Selles oli masendavat häbi, arglikku andekspalumist, valusat imetlust.

Hingematva selgusega kerkis viivuks mõte Rolandist. Ta ju ootab! Ootab homme keskpäeval metsateel...

Mari-Elts tundis, et Kustas pani talle käe õige hellalt ümber õlgade. Hoidis nii pisut aega, siis aga embas tugevasti.

«Oled mulle väga armas, Mari-Elts...»

Nende kohal helises jaaniöö vaikus. Koit saatis igatsevaid pilke oma võluvale Hämarikule järele — alles pika, lõppematu tunduva aasta pärast kohtuvad nad taas imelühikeseks õnneviivuks...

Taevalaotus säras uue päeva alguse õrnas, pehmes valguses.

6

Jaanipäev...

Jah, käes ta ongi. Täna täpselt keskpäeval seisab Roland rohtunud metsateel ja... ootab.

Millega ma olen saatust pahandanud, et ta mind nii meele tutesse olukordadesse paiskab, küsis Mari-Elts endalt. Või olen sündinud õnnetu tähe all ja jäängi kogu eluks visklema ühest äärmusest teise, ühest hädast teise, heitununa pardalt pardale...?

Ta kiirendas sammu, ehkki tahtnuks minna õige aegamööda, koguni tagasi pöörduda.

Ei, peab ruttama, bussist maha jääda ei tohi. Aga minna ei

taha kuidagi, kardab ees ootavat kõnelust. Jah, jälle kardab. Ja on ühtaegu õnnetu ja õnnelik, ainult et eilse öö mõni lühike viiv pööras kogu elu teiseks. Seni kartis ta Kustasele tõtt rääkida nüüd tunneb sama hirmu Rolandi ees. Ja ema ees. Temagi nõuab seletust, arvatavasti kurjustab — Roland ju meeldis talle...

Mari-Elts ei teadnud veel, kuidas Rolandile öelda, et kaunid kavatsused ei saa tõeks. Kas ta mõistab?

Kustasele ei jõudnud õnneks kõike pihtida — mees tuli oma poolse tööga kärmemini välja. Hea, et nii läks, Kustasel jääb vähemalt see valu tundmata, et teda kavatseti maha jätta. Ta ei saa iial teada, et isegi päev ja kellaaeg oli kokku lepitud.

Taevas halasta, ta ju lähebki kokkulepitud päeval, täpselt tunnil! Jälle vale, petmine, alatus...? Minema aga peab. Hilinebki ei tohi, sest Roland oma kannatamatuses võib täna täieõigusega Hallikivile sõita, kui teda lubatud ajal kohal pole. Tuleb ja nõuab Kustaselt oma naist ja last, nagu ähvardas. Mõneti on tal õigus... lapse osas vaieldamatult. Ja talle suudetud lubadus, kindlalt töötatud.

Kustas ei imestanud, kui Mari-Elts pool tundi tagasi Mari-Eltsesele pühapäevakleidi selga pani ja ennast kiirustades minokule seadis. Ta nimetas juba eile, et ema helistas ja väga igatseb, ja et lauta on tänaseks asendaja leitud. Kustas ootas, et tedagi kaasa kutsutakse — kahjuks mitte, aga vast on nii viisi paremgi.

Kustas hellitas pilguga enda ees sammuvat Mari-Eltsu. Nüüd rõõmsana kui täna ei mäletanud ta end hulgal ajal. Näis, nagu oleks eilsel jaaniööil tõepoolest leidnud sõnajalaõie — võlujõuga muinasjutulille, mis kõik heaks muudab. Viimane aeg oli valusad mõtted sõnadesse panna, Mari-Elts toimis õigesti, edaspidi on tal hulga kergem elada, ei enam hirmu ega töövarjamise vajadust. Ta vaeseke on sedavõrd palju muretsenud, et veel tänagi, mil kõik ometi lõplikult selgeks on pööranud, ikka ärevil ja rahutu tundub. Isegi bussipeatusse kiirustab peaaegu jooksupäts, närviliselt. Kardab hilineda, ehkki teab, et minekuaeg sai arvestatud tubli varuga.

Kustasele oli vastukarva, et tema naine ja laps sõidavad bussiga, aga need ajad on möödas, kui vana «Willis» alati võtta oli. Kolhoosil sõiduauto pole, isegi sellist räbalat mitte, mootorratta tagaistmel ei saa aga koos Marikesega kuidagi sõita. Hea, et Mari-Elts on leplik ja rahumeeli bussiga läheb, nagu oleks see kõige loomulikum asi maailmas. Eks tegelikult

ainult et ta on teistega võrreldes hellitatum ja võiks vägagi nõudlik olla.

Jutti peatusse, nemad kolmekesi olid ainsad ootajad.

«Lega sa väga kauaks ei jää?»

Mari-Elts naeratas.

«Ma ei tea, mida sa selle väga kaua all täpselt mõtled? Eilasi-tagasi sõit võtab tubli tüki aega, ema tahab meiega juttu ajada. Ta ei raatsi Marikest ju ometi kohe ära lasta.»

Marike oli seni õige vaikne olnud, tal oli palju uudistada. Praegugi jälgis ta ilusat kirjut liblikat, kes nende ümber lendas. Oma nime kuuldes vaatas laps küsivalt emale.

«Juttu, juttu,» kordas ta huviga.

«Meie laps läheb vanaema juurde juttu ajama,» naeris Kustas.

Marikesel oli armas komme Kustasele kelmikalt näkku vaadata, siis äkki kaela ümbert kinni võtta ja end tugevasti tema vastu suruda. Nii tegi ta ka nüüd, Kustas süudles teda juustele.

Mari-Eltsu südamesse kerkis kuum imetlus. Marikesel on hea isa... jah, isa. Armastab ja hoiab neid mõlemaid ja on parim inimene, keda ta üldse kunagi kohanud on.

«Ara minu küsimise peale liiga kiirustama hakka,» lausus Kustas. «Ütlesin seda vaid seepärast, et kuigi oled praegu alles veel siin, minu kõrval, tahaksin sind juba tagasi koju. Sind ja Marikest.»

Mari-Elts ei saanud muud, kui ikka ja jälle mõelda — oled hea, usumatult hea ja hell... silmad on sul lõpmata armastad... Nii võiks seista õige kaua. Südamesse hoovab õnn ja rahu, hirmud taganevad olematuks...

Eemalt logises lähemale liinibuss.

«Ootan väga,» sõnas Kustas ja naeratas nii soojalt, nagu kunagi õige kaua tagasi — siis, kui nad kõnelesid pulmadest. Tõsi, tänases naeratuses arvas Mari-Elts tabavat nukrusevarju, aga see oli tilluke, pigem kajuteldav kui tõeline.

Mari-Elts leidis koha akna all, Marike surus peopesad ja näis tugevasti vastu klaasi; ta taipas alles nüüd, et isa ei tulegi kaasa ja muutus rahutuks.

Kustas viipas — rõõmus ja pisut kurb ühtaegu. Mari-Elts vaatas teda seni, kuni buss teekäänul järsu pöörde tegi.

Lopsakas suverohelus oli muutnud loomaravila ümbruse kauniks. Kõrge sirelihekk uhkeldas tuhande valge ja helelilla õiekobaraga, lõhnas imepäraselt.

Elts ootas õuel, tuli kiirustades vastu, sirutas juba eemal käed Marikese poole.

«Tule, mu väike pääsulind,» kutsus ta heldinult ja võttis lapse süle. «Küll olen ma sinust puudust tundnud, paikenel!»

Marike võttis vanaemal tugevasti kaela ümbert kinni, surus oma tillukese näo vastu ta põske. Elts sulges silmad, et miski väline ei segaks tunnetamast Marikese pehmet soojust. Ta võinuks niiviisi lõputult seista, Mari-Elts aga ei mallanud oodata.

«Tere, ema,» sõnas ta nii võõra häälega, et Elts ehmus.

Marike tajus mingit muutust, vaatas ema poole.

«Kas oli väga keeruline Kustasele öelda?» päris Elts. «Ma ei saanud paaril viimasel ööl sõba silmale... Räägi ometi?»

«Ole hästi rahulik, ema. Hoia oma tervist, põhjust muretsemiseks ei ole... Tule, istume.» Ta heitis kiire pilgu käekellale ja sammus majaseina ääres asetseva pingi poole.

Elts jäi paigale.

«Ütle kohe,» nõudis ta. «Ma tunnen, et õhus on õnnetuse hõngu.»

Mari-Elts tuli tagasi ema juurde, pani talle käe piha ümber, tõmbas endaga kaasa.

«Usu, kõik on hästi.» Ta viis ema istuma. Tahtis Marikese oma sülele võtta, et emal mugavam oleks, aga Elts surus lapse nii tugevasti enda vastu, nagu tahaks Mari-Elts ta temalt alati tiseks röövida.

«Räägi ometi...?»

«Palun ole nüüd hästi rahulik, jutustan sulle kõigest, ja sa mõistad, et...»

Elts tegi pahase liigutuse.

«Ma ei talu keerutamist. Ütle otse välja, mis juhtus.»

«Aga sinu tervis ometi...»

«Viivitamisega teed rohkem halba kui kiirelt välja ütlemisega, olgu see jutt mis nagu tahes.»

«Ma ei tea, ema... ei oskagi... Kustas... Eile ööhakul tegi ta kodus väikese jaanitule ja...»

«Kellelt oled sa küll pärinud sellise otsustusvõimetuse, kõhklemise, rumala sõnaohtruse?» Elts oli ärevil. «Kustas — mis temaga on?»

«Ta teab.»

«Ma ei mõista, milles asi? Sa ju pididki talle kõik ära rääkima — inimesega siiski hulk aega koos elatud, sõna lausumata ei kõlba lõplikult lahkuda.»

«Ei, ema, mina ei jõudnudki midagi öelda...»

«Palun, võta end kokku ja kõnele selgemini,» ärritus Elts.

«Kustas on teadnud juba üle poole aasta, et Marike on Rolandi laps.»

«Ei või olla!» Elts oli tõsiselt kohkunud. «Ei, see pole üldse võimalik!»

«Miks sa nii arvad?»

«Ta oleks sind ju otsekohe minema kihutanud, koos lapsega saatnud kus see ja teine! Ükski mees ei talu sellist hirmsat afandust, niisugust koledat petmist.»

Veel kunagi polnud ema nende koos väljanuputatud ja ellu viidud plaani sel kombel, päris õige nimega nimetanud.

«Ükski mees ei suuda sellist lööki vaikides taluda,» kordas Elts. «See käib üle jõu.»

«Kustas on tugev. Ta on väga hea, ja ta hoiab mind. Armastab.»

«Teadis pikka aega, ja ometi ei teinud ajnsatki etteheidet, ei ajanud ära...?»

Marikesel hakkas igav, ta siples ja häälitsetes pahuralt. Mari-Elts võttis lapse ja pani ta murule; Eltsul oli äsjakuuldu üle sedavõrd sügavalt mõtlemist, et ta ei märganudki.

«Kui see lugu poleks meie endi peres juhtunud, ei usuks ma ilal,» sõnas ta imestunult. «Mitte ei usuks! Sul näib olevat õigus, Kustas on tõepoolest erakordne inimene. Jõudu on tal jah nähtavasti palju. Ja süda peab sel mehel olema armastust tulvil... Kui ainult see metsik, kauakestnud valu ja hingepein pole õrnu tundeid viimaks kibedaks vaenuks tulitanud?»

«Ei, Kustas pole kahekeelne. Ta oleks muidu juba ammu hoopis teisiti käitunud.»

«Aga Roland...?» Eltsu häälel murdus. «Räägid Kustasest sellisel toonil, nagu sa... ei kavatsekski tema juurest ära tulla?»

«Jään jah Hallikivile.»

«Roland ju ometi ootab, sa lubasid kindlalt...»

Mari-Elts langetas pilgu, vaikis.

«Tema on sulle saatuse poolt määratud, usu,» kinnitas Elts erutatult. «Teie kaks sobite taavalikult, ja ta armastab sind väga.»

«Kustas armastab mind üle kõige maailmas,» sõnas Mari-Elts tasa, rohkem endale kui emale.

«Roland armastab sind väga,» kordas Elts, «ma tean seda»

kindlalt. Ja mõtle, mida kõike tema sulle pakub! Võrdle seda eluga, mis sul seal viletsas kolhoosihurtsikus on. Kavatsed alatiseks laudanaiseks jääda, sõnnikuhark püsti peos?»

«Saame edaspidi parema eluaseme, Kustas upitab kolhoosi jalgele. Ja töö, mida teen, on mulle...»

«Jah?»

«Töö vasikalaudas ei ole raske, mul jääb Marikese ja kodu jaoks piisavalt aega. Töö meeldib mulle.»

Elts muigas kibedalt.

«Ah et töö hakkas lausa üleöö koguni kangesti meeldima? Ta ohkas sügavalt. «Oled imelikult rabeda meelega, mu laps. Ja sa ei mõtle peaga, vaid üksnes südamega. Süda aga, kardan, on sul praegusel hetkel sedavõrd tulvil imetlust ja kohusetunnet Kustase vastu, et tõrjusid Rolandi kuhugi kaugele. Võib-olla tänasel päeval koguni arvad, et sa teda enam ei armastagi.»

Mari-Elts vaatas emale ehmunult otsa.

«Mida sa sellega öelda tahad?»

«Ei muud, kui et suur armastus ei lase end ära ajada. Ta jääb alles ja hakkab õige varsti pead tõstma. Teeb haiget, piinab. Igatsus kasvab aina suuremaks, ja sa...»

«Ema, ei tohi,» keelas Mari-Elts ägedalt. «Mitte kunagi enam ei peta ma Kustast, mitte iialgi! Tahan oma edasise elu elada inimese kombel, valede võimaliku ilmsikstuleku pärast hirmu ja häbi tundmata. Ausalt, ema, mõistad? Kustase kõrval oleks üksnes jäägitult siiras inimene.»

Elts noogutas mõtlikult.

«Ega sa vist Kustasele ei öelnud, et nimelt täna pidid temast lõplikult lahkuma?»

«Ei, muidugi mitte. Milleks talle jälle uut valu, hingepiina? Milleks mulle uus häbikoorem, et niisuguseks alatuseks valmis olin?»

«Aga siiatulek?» tahtis Elts teada. «Ütlesid, et emale külla?»

«Jah. Ta saatis meid bussipeatusse... ootab varsti tagasi.»

«Küll on hea, et sa peale suurte töotuste andmist kenasti ilma valedeta läbi saad, tütar.» Elts muigas irooniliselt. «Ah et sina ei peta enam mitte iial? Ometi on iga sinu sammu taga hoopis muu, kui pealtnäha paistab. Iga su sõna taga peidab end paratamatult vähemalt ütlejate jätmise, mis võrdub tegelikult ikkagi valega.»

«Sa oled halastamatu, ema. Miks? Mis sulle minu otsuse juures ei meeldi?»

«Ei meeldi see, et petad Rolandit. Ei meeldi ka see, et petad Kustast — tema teadmata kohtud Rolandiga. Aga peamine — ma arvan, et sa petad ennast. Elu ilma armastuseta muutub isegi väga hea inimese kõrval talumatuks koormaks, usu.»

«Ilma armastuseta...?» Mari-Elts imestas, et ema sõnad temas teravalt vastaka hoiaku tekitasid. «Kas sa arvad, et ma ei armasta oma meest?»

«Tütreke, ära pahanda, aga mina näen eemalt asju hulga selgemini kui sa ise. Ka seda, keda sa tõeliselt armastad. Mõistan hästi, et sa Kustase ees esimese hooga või maani kummardad. Aga mitte armastusest, mu laps, vaid imetlusest ja lugupidamisest. Ka mina olen tema tugevusest ja suuremeelsusest sügavalt liigutatud. Aga edasi? Mis saab homme? Aasta pärast? Jätkub sul jõudu, et sa oma tänast otsust kibedalt kahetsema ei hakka?»

Mari-Elts märkas, et ema muutus äkki vanaks, väsinuks, lootusetuks. Ta pea vajus rinnale; nägu oli kahvatu, võõras. Nimmad vaatasid kuhugi kaugele, midagi nägemata. Käed lõtvusid, libisesid jõuetult pingile. Tundus, nagu oleks ta avalli uinunud.

«Ema, on sul halb...?» Mari-Elts puudutas ema kätt.

Elts virgus kohe, võttis end kokku, ajas selja sirgeks, tuli tagasi tänasesse.

«Ei, mul pole halb, kui minu tervist silmas pead. Aga ma ei õtleks, et mul hea on.»

«Kardan, et sa mind päriselt ei mõista... kõik tuli sullegi ootamatult, on vaja aega järelemõtlemiseks. Vast kiidad mu teguviisi õigeks?»

«Kallis laps, ma muretsen ju ainult sinu õnne pärast ega tohi lubada, et teed vale valiku.»

«Ema, veel ikka sa ei taip... ma ei oska sind veenda, ei oska...»

«Tead, mis on hetkel minu jaoks küllaltki kummaline? See, et ma sind täiesti mõistan — ja eriti see, et sinu asemel... vist samuti toimiksin.»

«Kas tõesti, emakene?» Mari-Elts silitas tal kätt. «Ma ei taha kunagi tegutseda sinu soovide ja nõuannete vastu, ma ei taha sind pahandada...»

«Jah, tean. Aga sa ei lasknud mul lõpetada. Teeksin jah võib-olla hetkel samuti — kui oleksin sama noor nagu sina ja sama väheste elukogemustega. Mul on elu elatud, kõik seljataha jäänud, tagantjärele tarkust muidugi palju... Kahet-

sedas? Jätame varanduse kaotuse kõrvale, selle viis meilt võõras võim. Mul on kahju, et elasin oma elu ilma armastuseta — kuigi inimese kõrval, kellest lugu pidasin, kelle arukust alati austanud olen. Tema armastas mind kogu elu, ma tean. Oma kombel armastab ehk veelgi, ei oska öelda. Aga sellest on õigeks eluks vähe, kui abielus ainult üks armastab. Midagi väga ilusat jääb saamata, hing külmetab alatasa. Muutub lõpuks kalgiks, sageli ülekohtusekski.»

«Aga äeldakse ometi, et sügavast imetlusest ja suurest lugupidamisest kasvab ajapikku õilis ja püsiv tunne. On see nii, mis sina arvad?»

«Ei oska vastata.» Elts sulges korraks silmad, mõtles kehtendunult. «Tee muidugi, kuidas õigeks pead. Hülga Rolandi ja jääda Kustase juurde, kurvastan ma väga Rolandi pärast. Kui aga jäta Kustase?» Elts ohkas sügavalt. «Jah, siis on mul temast kahju. Kuigi tean, et ta mind põlgab, arvab olevat kõige taga. Ja ega mina teda kah seni eriti sallinud pole. Alles täna peaaegu et esimest korda mõtlen temast kui heast, suure hinge mehest.»

Mari-Elts vaatas kella.

«Pea minema,» sosistas ta ärevalt, «otsekohel Roland viimaks ei malda oodata, sõidab mind kodunt otsima... Hoiad Marikest hästi, jah?»

«Sa veel küsid... Lapsuke on mulle lõpmata kallis...»

Mari-Elts astus paar sammu, jäi seisma, vaatas uuesti ema poole.

«Kust leian julguse ja jõu, et Rolandile öelda...? Mul on meeletult raske, ema!» Ta nuuksatas ja tõttas minema.

Elts jäi talle lööduna järele vaatama. Mis seda ilusat inimest küll ootab? Alles nii nooruke, kõigest mõni aasta üle kahekümne — ja juba peab tegema otsuse, mille langetamisel ka vägagi elukogenud inimene rängalt eksida võib...

Niipea, kui Mari-Elts metsateel käänukohani jõudis, nägi ta Rolandit. Mees seisis keset teed, hulk kauneid erepunaseid pikavarrelisi roose käes. Teda silmates muutus Rolandi nägu nii rõõmsaks, et Mari-Eltsul terav valu südamest läbi kihutas. Roland ruttas talle vastu.

«Mu kallis, mu väike kallis,» hüüdis ta õnnelikuna. «Nüüd ole sa minu, alatiseks!»

Mari-Elts jäi ebaledes seisma, juba oligi Roland ta juures. «Igal Jaanipäeval, meie päeval, toon ma sulle purpurpunaseid roose... elu lõpuni,» töötas mees pidulikult. «Palun, mu väike armas haldjas!»

Mari-Elts võttis lilled kõheldes vastu, kuigi teadis, et õigem oleks keelduda. Jälle tekkis sama piinav tunne, mis teda viimase ajal pidevalt rõhus, ta ei oska leida sõnu halva ütlemiseks — ainult et praegu oli see nii valus kui ei iial enne. Ta tõmbus kaugemale, kui mees teda suudelda tahtis.

«Mari-Elts,» imestas Roland, «ikka tõrjud sa mindemale...?»

«Roland, ma...»

«Mis juhtus? Miks Marikest kaasas pole? On midagi halvast?»

«Kardan, et sinu jaoks jah.»

«Ma ei mõista?»

«Püüan seletada. Usu, see on raske... ja keeruline.»

«Midagi Marikesega? Jäi ta haigeks? Ära muretse, lapsed on sageli palavikus, paranevad kiiresti... Kuhu sa ta jätsid?»

«Marike on ema juures, terve ja rõõmus. Temaga pole midagi.»

«Kellega siis on? Arusaamatu... Ole pai, ära riku meie muinasjuttu algust sõnadega keerutamisega.»

«Meie muinasjuttu ei tulegi...»

«Nii püha asjaga ei naljatata,» hoiatas Roland.

«Ma ei naljtagi,» sõnas Mari-Elts kurvalt.

«Soovid viimaks jälle mõtlemisega, nagu sul kenaks kombeks?»

«Ei.»

«Jah? Jõudsid kohale lubatud ajal — tähendab, kõik on korras?»

«Ma ei tule sinu juurde Linnupettele.»

Roland kohkus, hakkas siis äga naerma mingit väikest, ime-likult tõsist naeru.

«Naljad on sul omapärased, pole midagi öelda.»

«Ma ju ei naljaga...»

«Mis vigurid su kaunis peakeses küll keerlevad?» imestas Roland. «Tahad, et ma su metsmehe kombel väevõimuga sulle haaran, autosse viin ja kohutava kiirusega koju kihutan? Kui

sa tõesti röövliromantikat ihkad, palun — olen ka selleks valmis!

«Ole mõistlik, püüa mind kuulata,» anus Mari-Elts nii nukk-ralt, et Roland taltus.

«Muud vist üle ei jää, tõsi?» küsis ta kõheldes.

«Jah... Täna öösel kodus lõkke ääres selgus ootamatult, et Kustas teab. Teab juba õige kaua.»

Roland kergitas kulme.

«Millist teadmist sa silmas pead?» küsis ta, ja taipas samas «Marikesest?»

«Jah. Ta sai teada möödunud aasta hilissügisel, kui alles traktorijaamas elasime. Hingepiin oli kindlasti masendav, ometi ei õelnud ta mulle ainsatki halba sõna. Ei andnud millegagi märku, et mu alatusest teab. Ja täna öösel, mil me sellest esmakordselt kõnelesime, oli ta ääretult hea, mõistev, ei süüdistanud üldse. Kui ma andestust sõandasin paluda, kinnitas ta, et on mulle juba ammu kõik andeks andnud.»

Roland vaikis hulk aega, sügav kurd kulmude vahel.

«Soovid vist, et imetleksin Kustas Loki kangelaslikkust?» küsis ta viimaks irooniliselt.

«Sul pole õigust temast sellisel toonil rääkida,» keelas Mari-Elts. «Ehk ütled, mida sina tema asemel oleksid teinud? Ainult ausalt, palun.»

«Teeme esialgu nii, et mina küsin ja sina vastad. Mulle näib, et just mina olen see, kellega ebaausalt toimitakse. Või ma ehk eksin? Annaks taevast.»

«Eksid muidugi, ma ju ei püüa sinu eest midagi varjata. Tulin, et sulle kõigest avameelselt kõnelda.»

Roland tundis, et ei suuda end valitseda. Hirm Mari-Eltsust lõplikult ilma jääda kasvas aina suuremaks — see tõi mõruda maigu huultele ja kibeduse sõnadesse.

«Kas nüüd lõpuks ometi on kõike piisavalt valgustatud?» küsis ta jäigalt.

«Jah.»

«Mari-Elts, ma ei mõista sind. Ei mõista!»

«Inimesele, kes minu ja mu alatuse pärast juba niigi on pidanud ülejõu rängalt kannatama, ei suuda ma midagi hoopis anda. Ega tahagi. Ta on hea.»

«Aga mina, Mari-Elts? Kas sa tõepoolest arvad, et mina olen halb? Olin seda, kahjuks. Aga enam kunagi ju ei ole, tõotan! Mu kallid, see on kohutav, mida sa teha kavatsed... Mul on Linnupette sinu tulekuks kõik valmis, pidu pidudki kae-

... Vaasides punased roosid... Kuidas ma üksinda suudan seda elada? Sa ometi lubasid, Mari-Elts...? Miks sa sõna ei pea? Kustas Loki vastu ei raatsi sa karm olla, aga minu vastu ei ole halastamatu, julm...»

«Rahune, palun. Pole parata, elul on omad imelikud seadused... peame kuuletuma.»

«Kes sunnib?» Rolandi naeratus oli kuri. «Istu autosse, sõidame selle sinu kangelase juurde. Las tema ütleb, mis edasi saab. Usu, sinu õnne nimel saadab ta sind minuga kaasa — üllatav imeinimene, nagu ta on.»

«Ma vist juba ütlesin, et sinul ei sobi Kustase kohta halvasti öelda.»

«Oo, kas jälle julgesin? Enda arvates kasutasin Lokist kõnel-des üksnes ülivõrdes väljendeid.»

«Tead paremini kui mina, mis su sõnade taga tegelikult on.»

«Vabandan. Antud olukorras ei suuda ma igat silpi kontrollida, mille lendu lasen. Sõidame!»

«Ei.»

«Hästi, lähen üksi. Sind pole tegelikult kaasa vajagi, teen asjad meeste vahel lühidalt selgeks. Räägin meie kindlast kokkuleppest. Ja sellest, et mina pakun sulle luksuslikku elu, millist temasugune oma upakil kolhoosis eluilmaski ei suuda. Lähen kohe, üle sinu keelu.»

«Vägivallale rajatu jookseb kindlalt karile,» hoiatas Mari-Elts.

«Kus sa siin vägivalda näed, kui ma asjalikult, rahulikult selgitan, et suudan oma naisele ja lapsele garanteerida häid tingimusi?»

«Lapsele? Tead, Roland, mulle tundub, et sa Marikesest eriti ei hooligi. Kustas armastab teda väga, sina aga...»

Roland mõistis, et teeb tõe ütlemisega vea, kuid ei suutnud end pidurdada.

«Tegelikult just Marikese pärast ma sinu kaotasingi.»

«Vale. Mitte et kaotasid, vaid jätsid mu maha. Ei tahtnud last ega mind.»

«Sind olen ma alati tahtnud, ole aus!»

«Koos oma lapsega ei tahtnud.»

«Mul on ju südamest kahju, et niisugune lontrus olin. Kahju, meeletult kahju! Lase mul ometi viga parandada, hellitan sind kui muinasjutus... Tule minuga, Mari-Elts! Tule, ma palun!» Vist alles nüüd jõudis tõe täie halastamatusega lõplikult pärale, sest Rolandi näole tekkis ahastus, meeleheide. «Mari-

Elt, ära unusta peamist, mis meid alatiseks tugevasti seob — armastust! Sa ei suuda elada mehe kõrval, keda ei armasta. Ja kuidas tohid sa mind hüljata? Tõelisele armastusele hoolimatult selja pöörata?»

«Hüvasti, Roland. Soovin, et ka sina elus õnne leiaksid.»

Mees ei pööranud Mari-Eltst pilku.

«Kas sina, rumaluke, arvad, et leidsid? Ei, kallid — see pole sul muud, kui paljas oletus.» Roland rõhutas pingsalt sõnu, et nende mõte kindlalt Mari-Eltst jõi. «Oled praegu tulvil imetlust Kustase vastu. Täpsemini — tema headusest liigutatud. Teie kõnelus toimus alles mõne tunni eest ja hetkel oled sa kõigest vapustatud, sinu tundemaailm löödi äsja täiesti segi. Praegu ainuõigena tunduvad otsused on aga ennatlikud. Usu, võib-olla juba homme, pisut rahunenuna, mõtled teistviisi.»

«Ei, miski ei muutu.»

«Ent nädala pärast?» jätkas Roland endiselt. «Või kuu aega hiljem? Kas sinu ergas imetlus on sama veel ka poole aasta möödudes?»

«See jääb alatiseks püsima. Suurema hingega inimest kui Kustas pole olemas. Teda tuleb hoida, talle võimalikult soe kodutunne luua...»

«Heategevus on ütlema üllas ettevõtmine, aga arvesta — heategijale endale ei ole õnn kaugelki kindlustatud. Eriti kui süda hoopis mujal on.»

«Pean nüüd minema, Roland.»

«Ei, Mari-Elt, ei! Nii ei tohi, et mulle enam mingit lootusekiirekestki ei jää... Ma helistan sulle, jah?»

«Ei, ei!» Mari-Elt oli tõsiselt hirmul. «Ma ei suuda elada, kui iga telefonihelina peale kohkun ja mõtlen, et... Ei, palun ära seda tee, kui minust vähegi hoolid.»

Roland vaikis õige kaua.

«Ehk on sul minu vastu kübeke kaastunnet?» küsis ta viimaks. «Kui jah, siis helistad ehk sina mulle? Tohin ma loota?»

«Parem mitte. Usu, nii on õigem.»

«Sellest on õige vähe möödas, kui siinsamas metsateel mulle kinnitasid, et mind armastad. Kuhu see jäi? Ära ütle, et möödas. Ei, nii suur tunne on jääv. Töötasid, et enam kunagi ei valeta. Räägi siis ka mulle tõtt.»

«Mida ma sulle ütlemä peaksin?» päris Mari-Elt, ehkki teadis hästi, mida teine ootab.

«Tunnista, et sa mind armastad.»

«Teed mulle haiget, Roland...»

«See pole vastus. Jäägu mulle vähemalt kõrvu helisema sinu sõnade ilus, suur tõde — kuigi sa kohusetundest kellegi võõra vastu mind hülkad.»

«Kustas ei ole võõras, sa eksid.»

«Minule küll. Ja lisaks vaenlane. Täna võttis ta minult elu mõtte.»

«Hüvasti.» Mari-Elt kõhkles, aga ulatas siis käe.

Roland võttis selle vastu kui kingituse, hoidis hellalt ja tugevasti.

«Mari-Elt, see ei saa ju olla lõpp...?»

Mari-Elt surus Rolandi kätt.

«Ela hästi,» sosistas ta vapralt. «Ela hästi!»

«Sina ka, Mari-Elt... minu elu õnn — ja õnnetus...»

«Mul on kahju, Roland...» Mari-Elt suutis vaevu pisaraid tõrjuda. «Unusta mind, nii on kergem.»

Roland hoidis veel ikka ta kätt.

«Unustada? Mu kallid, kas sina suudad mind unustada?»

«Ei... mitte kunagi...» Mari-Elt tundis, et kui ta nüüd lohe ei lahku, polegi tal enam jõudu minna. Kuhu küll kippus kaduma mõte Kustasest? Roland... Roland!

Mari-Elt vabastas sõnatuna oma käe, taganes. Roosid pudesid tal ükshaaval sülest, kuid ta ei märganud seda. Vaatas vaid Rolandi silmadesse — suurtesse, helladesse, ääretult kuradesse.

«Mul on väga kahju,» sosistas ta veel kord ja pöördus minekuks. «Hüvasti...»

«Mari-Elt...?» Rolandi hääles oli meeleheite kibedus, lahkumisvalu, sügav armastus. «Mari-Elt, sa ei või mind ometi jätta...? See ei saa tõsi olla...»

Mari-Elt sundis end edasi minema, jalad aga ei tahtnud kuidagi sõna kuulata.

«Hüvasti...»

Roland jääb siia metsateele päris üksi, väga õnnetuna...

Hüvasti...?

«Tule tagasi, mu armas,» palus mees. «Tule! Tule ometi...»

Mari-Elt sammus ja sammus. Mida kaugemale, seda valu sam tal oli. Hüvasti...

Roland vaatas talle üksisilmi järele ja sosistas piinatult, kuigi teadis, et Mari-Elt teda enam ei kuule:

«Jään sind alati igatsema... armastan üle kõige maailmas... Ära mine, palun ära mine...»

Nüüd jõudis Mari-Elts teekäänuni. Ehk ta siiski pöördub tuleb tagasi? Ehk ometi...?

Mari-Elts peatuski.

Jah...?

Ei, ta vaid seisatas korra. Vaatas pika, õige pika pilguga, tõstis siis käe, viipas nukralt — ja äkki teda enam ei olnudki. Metsatee rohuvaibal hõõgusid verevpunased roosid.

Ümberringi õitses, lõhnas meelisegavalt, rökkas linnulaulust. Oli ju aasta kõige kaunim päev — Jaanipäev.

Teine peatükk

1

Piksetaat kõmistas oma jämedahäälelist pasunat süngeks kiskunud taevavaranna ühest servast teise. See kostis alles vaikselt, nagu kaugete kõrgete mägede tagant, kuid juba jätsid linnud lendamise, siutsusid ärevalt. Pehme tuul, mis seni puhus päris mõnusalt, rauges kiiresti, vaikis hoopis.

Ei ole vähimatki kooskõla taevaste ja maapealsete ettevõtmiste vahel, kirus kontoriuksele tulnud Kustas endamisi. Just nüüd, kus üle kogu kolhoosi on loogu tublisti maas ja tänane päev aitas selle oma palava päikese ja toreda tuulega krõbe-kuivaks, valatakse äge äikesevihm selga. Heinamaadel käib praegu küll kibekiire saadude tegemine, aga vaevalt, et kogu heina enne vihma kokku saab... Tont võtaks!

Teisest küljest — eks kartul kurdab juba mõnda aega kuiva, kapsad-peedid samuti. Ja teravili ootab pikisilmi head vihmagaar, eriti muidugi mais, mis ilma märjata põrmugi ei edene. Eks elus on juba kord nii, et see, mis ühele halb, on teisele koguni eluliselt tähtis, hädavajalik. Ja vandumine ei aita karvavõrdki. Ei saa inimene omatahtsi taevaseid kraane kinni-lahti keerata, ei ilmaviguritele kätt, ette panna ega tarviduse järgi tagant ärgitada.

Hea, et paberipahnaga tänaseks korras on. Nüüd pole muud, kui ratta selga ja ots Rabanurme poole. Miski on seal kõvasti kiiva kiskunud, Kristjani olek oli täna varahommikul läbi telefonigi tunda eriti morn. Eks oleks pidanud kohe minema, aga tingimata oli vaja korra Remma-Pauli brigaadis käia, kol-

mas teises servas — süda kripeldas. Heinaajal on iga ilusa päeva tund arvel kui kullakaaluga; kas kõik ikka edeneb nii, nagu vaja? Paul on noor mees, Kristjaniga võrreldes üsna raheline. Aga pole viga, temast saab kindla peale asja. Iga-tähe töö käis mis mürin, Paulil polnud millegi üle kurta.

Huvitav, mis Kristjani-mail lahti on? Ta oli telefonis küllaltki sõnakehv. Ütles tüdinult, et Kallaku Oinu ja Parmu luku jauravad kõvasti, kipuvad vägisi karvupidi kokku. Ja et mõlemad üksteise võidu ärgitavad minna Pähklime ristikule kallale. Seda ei tohi ometi lubada, tõsi? Nad ei pidavat Margiti keelust hoolima, teda ennast aga kui võõra brigaadi brigaadiri saadavad kus see ja teine. Ehk paneb esimehe kõva sõna meestele mõistuse pähe?

Ristikut maha niita ei tohi, see oleks lausa kuritegu. Kogu ristikut saab kasvatatud seemneks, kuna see on õige kõvas hinnas; kolhoosil on sellega suured ja olulised plaanid. Ristik on kindlalt eriarvestuse all, seda puutuda ei tohi ja ühtki kõrt kellegi küüni ei lähe.

«Panen brigaadiri ameti üldse maha,» otsustas Kristjan mornilt. «Poolvägisi sa mulle selle Kallaku brigaadi lisaks turjale tõukasid...»

«Peale sinu pole mul kedagi, kes toime tuleks.»

«Mina ju hakkama ei saa, kuulsid?»

Kustas tahtnuks veel üht-teist pärida, aga Kristjan lõpetas jutu, ei soovinud head päevagi.

Tõsi, Kristjan vaidles kõvasti vastu ja oli tükk tegemist, et talle selgeks tēha — pole see Kallaku brigaad sugugi teab mis koorem, pindalalt pealegi kolhoosi kõige väiksem. Lahmakas on traktorijaama all, teine, veel suurem, kannab oma turjal Tondimetsa tihnikuid. Ka Rabanurme männik mähiseb seal, lisaks on veel paras tükk lagedat ja viljatut Suure-Kerise kivi-külvi. Need piirkonnad brigaadiri üldse ei koorma, põldudele ei jäägi teab mis palju maad üle; kolhoosiperede arv ka tagasihoidlik.

Kristjan torises esiotsa vägagi valjusti ja pahuralt, jäi aga õnneks lõppude lõpuks kuidagiviisi nōusse.

Jälle kauge, ähvardav kõmin.

Kustas uuris taevast. Suurele vihmale vastu sõita pole mõtet, pealegi peletab äike heinalised minema. Raske tume pilvelaam hoidis siiski nagu rohkem kagusse, Ulaküla kanti. Vajub ehk alla, kaob mõne aja pärast silmapiirilt? Või kogub jõudu, ker- kib aegapidi jonnakalt üles ja lohiseb mõnuga, laiutades üle

kogu kolhoosi, et krõbekuivad, kohevad heinavaalud hästi läbi leotada?

Mis ikka arutada, kuumal südasuvisel ajal ei riku üks sajurabin veel asja. Soe tuul kuivatab märjapahanduse kiiresti ära. Aga mis siis, kui lööb peale müristamist tükiks ajaks vingeks ja viluks, seab koguni mitmeks päevaks tibutama?

Pole viga, kõigest saab üle...

Jah, kõigest!

Südamas oli hea soe tunne, et kibevalusad jutud said avalmeelselt ära räägitud ja et just Mari-Elts sellega algust tegi. Tema ise poleks sõnakestki öelnud, mitte kunagi. Ei osanud arvata, et pettus Mari-Eltsule nii sügavat piina tegi — aga eks valetamise häbi ole tõesti ränk koorem. Peale jaaniööd on Mari-Elts taas rahulik, armas ja tähelepanelik, pilgus hellus ja koguni imetlus. Üle mitme aja leidis ta üles oma kauni naeratuse, mõnel korral on ta silmis vilksanud kuldsed säde-medki.

Jah, elul on jälle õige nägu. Isegi kolhoosi madalseis ei tundunud enam nii lootusetult masendav. Onnelik inimene suudab palju. Jah, kindel! Peab oskama rahvale selgeks teha, et kõige alus on hoolas töö. Ehk hakkavad nad sellesse uuesti uskuma — põlised põllumehed on ju targad, mõistavad elutõde. Suudavad ehk vahepealsed hirmsad ajad kuidagiviisi unustada...?

Kustas märkas, et eemalt lähenes auto, tihe tolmusaba taga. Ohhoo, tuttav «Pobeda»!

Juba pööraski see õuele, peatus.

Kustas sammus heatujuliselt vastu, ulatas terekäe.

«Näed, kõrge ülemus kihutas isiklikult kohale,» sõnas ta mõnusalt. «Ei tea, mis koleda patuga «Sotsialismi Võit» jälle toime on tulnud?»

Arno Pihlak naeris.

«Aga äkki olete midagi silmapaistvalt head teinud? Või on sul hinge taga nii palju patte, et nende hulgast mõni harv tubli tegu väljagi ei paista?»

«Kisub jah sinnapoole. Saab keegi meist üldse hakkama ilma, et pattu teeks?»

Arno kehtas õlgu, ei vastanud. Teda tõi siia mure — tahaks Kustase pea kohale kerkiva lärmi ja kurjustamise kuidagiviisi eemale lükata, ära hoida. Kõigepealt on muidugi vaja oma kõrvaga täpselt kuulda, mida ja millistel kaalutlustel Kustas oma põikpäisuses jälle ette võttis — ega Aljas täna niisama heast

peast poleks täitevkomitee ja rajoonikomitee inimestest väikest komisjoni koostanud, et homme Loki juurde ootamatult sinne sadada. Kustas on äge, ei vali just alati sõnu ja Aljas vaatab tema peale ammust aega viltu. Traktoriijaama direktorina ei olnud Kustas kriitikaga kitsi, Aljas on aga mees, kes oskab viha vinnutada. Nüüd käib tal võim Kustasest kõvasti üle. Ongi ime, et ta seda veel laialt kasutama pole hakanud. Eks ootas, kuni hea tugev ots pihku jookseb...

Kauge äikesepilv andis endast jälle märku.

«Kuramuse vihm tuleb ikka siis, kui vaja pole,» kirus Kustas. «Peaksid rajoonikomitees muude kõvade korralduste hulgas ka niisuguse käiku laskma, mis meid ilma tujude eest kindlalt kaitseks.»

«Praegu pole aega, igasugu muid hädasid liiga palju,» naljatas Arno vastu ja otsis oma jutule parajat algust.

«Olen ma jälle midagi teinud, mis sulle koledal kombel vastu karva käib?» päris Kustas.

«Jälle? Jääb mulje, et me sinuga muud ei teegi, kui oleme aina tuttipidi koos... Minu mäletamist mööda oli meil kõige ägedam mõttevahetus hobuste pärast.»

«Ole täitsa, ära hakka mulle uuesti sõnu peale lugema. Saan aru küll, et tegutsesin vastu kirjapandud keelde-käske, aga päälsin sellega karja jaoks tööpoolest natuke sööta.»

«Oled nüüd hobused tagasi kolhoositallidesse kogunud?» küsis Arno, ehkki teadis, et see nii ei ole.

«Hull, kuidas ma seda teha saan?» pahandas Kustas. «Kas sa arvad, et mul oleks heinaga asi sealmaal, kus see praegu on? Saagu mis saab, aga iga moodus, mis vintsked inimesed tööle paneb, on kõlbulik.»

«Ka siis, kui see seaduste vastu käib?»

«Jah,» oli Kustas veendunud. «Mida ma hobuste laiali jaotamisega kaotasin? Mitte kõige vähematki! Aga mida võitsin? Seda, et ajan võimalikult väheste traktoritega läbi. Ja rahvas on nagu veidi hakanud uskuma, et miski ehk pöörab tasapisi paremuse poole. Hoiak on muutunud, usu.»

«Kolhoosi hobused rügavad kuuendikkude peal, neid kasutatakse oma isiklikeks töödeks ja...»

«Kulla sõber,» tuli Kustas vahele, «ka nende maatükkide ülesharimisel on oma mõistlik eesmärk, sealgi kasvab ju toit. Pealegi on suksud hästi hooldatud, sööda muretseb iga mees ise. Maamehele hobune — teame hästi, mida see tähendab.»

«Loed oma vägivaldsed sammud sedavõrd õigeks, et kavat-
sed nii jätta?»

«Juba ette on hirm mõelda, kui raske saab olema hobuste
peredest kättesaamine...»

«Mida kauem viivitad, seda hullem.»

«Mida kauem, seda hullem jah,» kordas Kustas. «Niipea ei
tule see aga kõne allagi, enne heinateo lõppu igatahes üldse
mitte.»

«Kas siis kindlalt?»

Kustas ei vastanud.

«Eks sügisepoole kuhjub ju jälle ridamisi pakilisi töid,» pil-
kas Arno, «kõva müdin läheb ühtejärke kartulivagude lahtiaja-
miseni välja, ja oma hobust on maamehel alati vaja. Tegutsed
valesti, Kustas.»

«Jah, teadlikult. Saagu ma sinult nuhelda, heakene küll —
aga tean, et olen midagi paigast nihutanud. Hulga hullem, kui
käin täpp-täpilt seaduse ja kirjatähe järgi, ja inimesed kann-
vad kolhoosikorra vastu aina vaenulikumalt rusikat taskus.
Esimest korda võtavad mul peaaegu kõik tööst osa, ka kõige
kõvemad juurikad. Igatahes enne heinateo lõppu ma midagi ei
muuda.»

«Oled kaelani jonni täis.»

«Tarkust võib ülekohtuselt ükskõik kuidas nimetada,» vas-
tas Kustas edasist vaidlust mõttetuks pidaval toonil. «Iga
rohulible korjatakse mul praegu üles — loodan, et sa ikka
mõistad, mida see tähendab? Meil, «Sotsialismi Võidus»?»

«Mis imerohtu sa neile sisse söötsid, et kõik vihuvad sõna-
kuulelikult heina teha?»

«Sa oled liiga kõrges ametis, pole sul vaja päris täpselt
teada,» põikles Kustas.

«Mida sa sellega mõtled?»

«Eks seda, et sa ei tohi üksikasju uurida. Pean silmas neid,
mis seadusega võib-olla päris kohaküti pole.»

«Neid tahan nimelt teada, keeran kiiresti otseks.»

«Kui sa inimesena selgesti taipad, et ma hetkel teisiti toimida
ei saa, aga rajoonikomitee esimese sekretärina pead nagu
rauda seadusele toetuma ja kurjalt keelama — mis tunne sul
siis on? Sellest hädast ma sind püüangi hoida. Asju, mida me
ei tea, pole meie jaoks olemas.»

«Mida paganat sa jälle kokku keerasid? Räägi, ja kohe.
Hobustest juba oli juttu. Traktoriijaamaga oled ühtelugu karvu-

pidi koos. Kas sellest veel ei aita? Jälle mingi üleastumine,
mida?»

«Ise teen, ise vastutan.» Kustas oli rahulik, enesekindel.
«Võid häält tõsta, keelata, käskida, veenda või manada — oma
õigusest ma ei tagane. Ei saagi taganeda, kuna on juba näha,
et valisin ainuvõimaliku tee.»

«Oled endast ja oma võimetest üllatavalt heal arvamisel,»
muigas Arno. «Hea küll, püüan sind mõista. Oled nii rääkima
kolhoosi esimees, et ma tõepoolest ei tohi ega taha sulle ette-
heiteid teha — ei oma ameti sunnil, liiati inimesena. Muidugi,
kui sa midagi üsna pöörast pole käiku lasknud?»

«Ei ütleks. Lubasin iga kümne heinasao pealt kaks kohe
tegijaile.»

«Ah et ainult kaks? Ja kohe? Kulla mees, see on ju viiendik
kolhoosi heinast!»

«Nimelt. Neli viiendikku on mul aga sel moel garanteeritud.
Arvesta, enamus kolhoosiperesid on vägagi tragilt ametis. Neil
pole ju enam vaja oodata, millal heinateo luba isiklikuks tar-
beks ükskord välja kuulutatakse.»

«Mis sa arvad, palju nad sellele viiendikule juurde näppa-
vad?»

«Miks sa inimesi nii inetult kahtlustad? Mina usun nende
aususse.» Kustas mõtiskles viivu. «Siiski, küllap on sul selle
ütlemisega veidi ka tõde taga, ega ma igaühe eest küll kätt
tulle torgata ei julge. See, mis kõrvale läheb, on siiski
tõhine — aga viiendik omaile pani rahva õigel ajal vikateid-
rehasid pihku võtma. Seesama viiendik on ergutajaks, mis neid
põlevast päeva tööle toob. Sundimata, tõrkumata, nurinata.»

«Kust targast raamatust sa sihukesed ootamatud džunglisea-
dused küll võtad?» Arno toonis oli parasjagu nõokamist, Kus-
tas aga ei teinud sellest väljagi.

«Ise teen,» vastas ta tõsimeeli. «Hädaga pooleks, aga teen.
On see parem, kui hein püütub ja jääb niitmata, kuna ainult
mõni üksik inimene tuleb kolhoositööle? Meil siin on osav ja
leidlik rahvas... mina loeksin kontoris päevast päeva suure
virna haiguslehtede pealt keerulisi diagnoose ja teaksin juba
ette, et talvel jäävad loomad jälle nälga.»

«Kui aga näiteks Aljas või keegi tema inimestest jälle
saab? Suudad sa seda märulit pareerida? Oskad sa üldse ette
kujutada, kui rängad pikselöögid sind tabavad?»

«Selle nimel, et loomad on töiduga kindlustatud ja et ini-
mesed mind vähehaaval usaldama hakkavad, kannatan ma

hulga hullemat ära, kui see sinu Aljas. Olen nõus laskma ennast või rattale tõmmata...» Kustas naeris, tabas Arno morni pilgu ja jätkas kerge ohkega: «Sinust on kahju.»

«Miks nii?»

«Tegin valesti, et sulle praegu täpselt aru andsin. Nüüd oled kaasteadja ja mõneti vist kaassüüdlane. Kuigi loodan, et nii nõmedat inimest pole, kes mind ja veel vähem sind eduka heinateo pärast närima hakkaks.»

Arno vaikis, silmitses Kustast. Juba homme seab Aljas koos kontrollijatega sammud siliapoole. Lärm, mis tõuseb, kostab tõenäoliselt kaugele, õigemini kõrgele. Mida teha? Üle pika aja on Kustasel silmad rõõmsad, ta on sedavõrd täis töölust ja elujulgust, et mingi noomituste-seeria või hukkamõistukisaga seda rikkuda oleks ülekohus.

«Oled mul kangesti isepäine,» sõnas Arno ja ulatas Kustasele käe. «Peaksin sind rangelt korrale kutsuma — selle asemel aga... jah, mis siin salata, mul on sinu üle tõesti hea meel.»

«Aitäh, Arno. Hüva päeva sulle!»

«Nägemiseni, jõudu tööle.» Arno Pihlak istus autosse ja sõitis minema. Maksu mis maksab, bürokraadist Aljas koos oma komisjoniga tuleb saata homme hommikul hoopis teise kanti, kuhugi hästi kaugele heinatööde käiku uurima. Millega seda suhteliselt ootamatut käsku põhjendada? Küll leiab mooduse. Tuleb tingimata leida — peaasi, et Kustas Lokk saaks rahulikult kolhoosikorda rikkuda...

2

Auto kadus kiiresti silmist — vaid tihe, peaaegu paigal ripuv tolmulohe näitas, et siin keegi äsja liikus.

Kõu kõmas õige vaikselt, üsna kaugel ja Kustas rõõmustas, et vihmaoht ära vajuma hakkas. Kange isu oleks kolhoos servast servani läbi sõita — käib ju äge ja kiire töö. Eriti uhke on vaadata, kuidas niidumasinad võtavad ühtlasel lõigal ilusat tihedat heina...

Ei, tuleb minna Kallaku peresse, seal lood selgeks tehiseda; eks siis näe, kuhu edasi.

Linnupette teeristilt pööras Kustas kõrraks kõrvale kaupluse poole. Jälle on hulk aega möödas, kui viimati Mai juures sai käidud; praegu oleks patuasi mööda sõita.

Kaupluseesine oli imelikult inimtühi ja poeruumis ukerdas vaid paar vana naist leiba kotti toppida.

Mai märkas Kustast kohe. Kui tore, vennas on veelgi rõõmsam kui viimati siin käies — see oli, ta mäletas hästi, õige varsti peale jaanipäeva. Tookord laaditi parajasti kaup maha, ostjaid oli murdu ja nad ei saanud omavahel vestelda, aga Kustas vaatas teda eemalt niisuguste silmadega, milliseid tal enam ilmaammu pole olnud.

«Peaksid oma kaubamaja kinni panema ja kah heinale tulema,» sõnas Kustas tere asemel.

«Oled mu ostjad kõik viimseni meelitanud hanguvart hoidma, jään vägisi pakrotti...»

«Terekest, esimees,» kostis ettevaatlik ütlemine ja üks vanamemm lähenes Kustasele. «Meil noorem rahvas ei seisa enam jah üldse kodus, muudkui vihuvad aga heina teha.»

«Meie omad kah, kohe nagu ära nõiutud,» kinnitas teine ja tuli ka ligemale.

«Tahaks kangesti midagi küsida, aga ei julge,» pomisesid nad peaaegu korraga. «Ehk esimees ütleb ise?»

«Hea meelega, aga enne pean siiski küsimuse ära kuulma.»

«Kas see ikka vastab tõele, et...» Memm kõhis, kuigi tal selleks vajadust ei tundunud olevat. «Ma ei tea, esimees viimaks paneb pahaks?»

«Ära jändi, küsi kiiremini,» sundis teine.

«Jah, sedaviisi, et... Kuule kas sa tõesti annad tehtud heinast poole tegijale?»

«Jah, kohe-ikka tervelt poole...?»

«Ei, nii jõukad me veel ei ole. Aga et iga viienda sao saab tegija otsekohe kätte, seda küll.»

«Ah et neli kolhoosile ja üks omale... Jah? Meie tahaks veel midagi teada saada. Ega me ju nii vanad ja väetid ole kui pealtnäha paistab. Kui sa nii lahke käega mees oled, siis ütle, kuhu kanti me peaks heinale minema? Meil kodu ümbruses on kõik rohulapid puhtaks püगतud.»

«Paikesed, seda küsige oma põllubrigadirilt.»

«Meie... ega meie ei usalda neid brigadirisid ega kedagi muud ka mitte,» väitis üks vanamemm ettevaatlikult. «Sa ära pahanda, aga eks hullud kolhoosiaastad on meid ju läbi küpsendanud... Oleme kuulnud ilusaid lubamisi, aga kui töö eest maksmise aeg käes on, vajuvad töötamised soss-soss kokku ja vaene kolhoosnik on ikka purupaljas...»

Tragim memmedest haaras Kustasel särgikäisest, ta kõhn kortsuline nägu oli murelik.

«Ega nad sind selle tüki eest viimaks vangi pane...?» küsis ta ärevalt; oli arvata, et ega nende käest niipea pääsu pole.

«Mai, tulin selleks, et sulle midagi head öelda,» sõnas Kustas üle memmede peade, naeratas neile samal ajal rahustavalt.

«Jah, ma tean.»

«Oh-hoo, tead veel enne, kui öelda olen jõudnud?»

«Alati pole sõnu vaja.»

«Arvad sa tõepoolest nii, Mai?»

«Jah, ja mul on väga hea meel.»

«Oma kuulsat Viljandit sa taga ei igatse ega kahetse?»

«Ei. Mul oleks seal kaugel ju sinu rõõmus olek nägemata jäänud... Onn kaasa, Kustas!»

«Aitäh, Mai. Tulen jälle, niipea kui vähegi mahti saan!» Kustas viipas ja ruttas välja. Vanamemmed, vahepeal kannatamatult jutujätku oodanud, tatsasid talle kärmesti järele, aga nemad ei jõudnud veel õieti trepilegi, kui Kustas juba mootorratta käivitas ja minema kihutas.

Mai tuli uksele, kuulas kaugenevat pörinat ja soovis kogu hingest, et vennal nüüd ometi ükskord ka hästi läheks.

Enne Kallaku talu poole keeramist meenus Kustasele äkki Mügerik. Pikemalt kaalumata otsustas ta väikese haagi sisse teha, esmalt sealt läbi sõita. Selle mehega kohtumine on äärmiselt ebameeldiv, aga pole parata. Ta on kolhoosi liige, kuid tööst osa ei võta — peale tallimehe ametist ilmajäämist pole ta lillegi liigutanud.

Kustas toetas ratta värava kõrvale kiviaia najale, astus õuele, heitis pilgu ringi. Kedagi polnud näha ja maja uks oli nii kindlalt kinni, et võis arvata, nagu oleks pererahvas tööle läinud.

Ei, uks avanes pikkamööda ja trepile ilmus Johannes-Oskar Mügerik. Tal olid jalas tumedad viigipüksid ja seljas valge särk, heledad hõredavõitu juuksed näisid olevat silutud just praegu eeskujulikku korda, täpne lahk parema oimu kohal. Silmad olid tal külmad, pilk torkiv.

«Oo, milline suur au minusugusele,» irvitas ta ja tegi kergo, õela kummarduse. «Tema majesteet, isiklikult? Ja-jaa, au on tõesti suur.»

«Miks teil ainsatki normipäeva tehtud pole?» päris Kustas. «Kõik on praegu heinal, teie mängite suvitajat. Miks?»

«Mis põhjusel peaksin mina vikati või rehaga vehkima?» küsis Joska vastu. «Lehmi-lambaid mul pole, naine kah piima ei anna ega heinu ei näri, mina ise ammugi mitte — ja palka pole pennigi loota. Tean täpselt, et lollitasid inimesed tööle ainult alatu kavalusega, ülbe pettusega.»

«Olete kolhoosi liige, seega kohustatud töötama. Vähemalt miinimum-normipäevad tuleb ära teha.»

«Liikmed tehku, kui neil lusti ja jaksu piisab. Mina olen täieõiguslik, oma peaga mõtlev kodanik, mitte mingi liige. Ja mida saab mulle kaela väänata, kui ma ei tee?» Joska naeris laialt. «Uurisin asja, pooleldi ajaviiteks ja igaks juhuks. Minusuguste võim enam minust jagu ei saa, võid teatavaks võtta.»

«Mille varju te poete? Haiguslehte lõpmatuseni pikendada ei saa. Pealegi olete terve, eemalt kaugelt näha.»

«Ma ei teadnudki, et lisaks esimehe ametile ka selgeltnägi-jana töötad. Mis haiguslehte puutub, siis aeg-ajalt võin ma selle sulle nina alla torgata, ehkki ei näe selleks erilist vajadust. Kui tahan, ei võta näiteks radikuliidi tõttu üldse jalgu alla ja sinine leht muudkui naerab.»

«Olete alatu. Ja häbematu.» Kustas tahtnuks öelda, mida ta Mügerikust kui Anto vanemate hukkajast arvab, aga hoidis end tagasi. See mees hirnub ka kõige otsesematele süüdistustele laialt vastu, teda ei kohuta miski.

«Ah suvatsed solvama hakata, jah?» päris Joska sapiselt. «Et alatu, mis? Ja veel kostis kõrva, et häbematu? Kui meist keegi seda on, siis nimelt sina, väga ülimalt, lugupeetud esimees.»

«Mida te endale lubate?» Kustas oli kuri.

«Kas sina, mees, tegutsed nende oma pühade seaduste järgi? Tohib vast märkida, et minul näevad silmad alt ülespoole hulga paremini kui mõnel sinu ülemusel ülevalt alla.»

Kustas ootas, püüdis olla rahulik.

«Kui sa kavatsed minu peale häält tõsta,» hoiatas Joska, «minu au riivata ja mind töölesundimisega pahandada, on mul varuks paar kibedat kriukat, mis sulle õige kõva põõna panevad.»

«Teie ähvardusi ma ei karda. Arvate, et seadus teie kuritegusid kunagi ei avasta? Eksite, Mügerik. Saate oma karistusel!»

«Süüdistused minu vastu, nagu elu näitab, on kõik viimseni valed, sina aga kõigutad oma tegevusega kolhoosikorra alu-

seid! Muudmoodi seda ju nimetada ei saa, et setukad talumeestele tagasi kinkisid, mis?»

Milleks selle mõrtsukast inimjätisega üldse aega raisata? Tegelikult paremgi, kui see mees kolhoositööst osa ei võta — õhk jääb mürgitamata.

Kustas pöördus minekule, Joska Mügerikul oli aga veel midagi öelda. Ta järgnes Kustasele, suu liikus kui õlitatult:

«Niipalju hobuste kohta. Heintega jääd ka vahele, küll torgatakse kuhu vaja. Kasutad kavalaid väljapressimise nippe, lased oma suure lahkuse eest endale kenakesed summad tasku poetada — või nõuad kerjusteks vaevatud kolhoosnikutelt muud prisket meelehead, mis? Teada puha need sinusugused marukõvad ja kristallpuhtad kommunistid — ikka isikliku kasu peale väljas, see annab kõigele värvi. Ausad inimesed aga kiratsegu peaaegu näljas...»

Kustas käivitas ratta, hüppas sadulasse, võttis ägedalt paigast. Eemale sellest lurjusest, võimalikult kaugemale! Vägis tõi pead äge soov tagasi pöörata ja Mügerikule tema õige koht kätte näidata, aga oli arvata, et ta üksnes sõnadega ei piirdu, laseb viimaks rusikad käiku.

Kustas sõitis kiiresti, silme ees püsis Mügeriku vastik, julunud nägu. Maapeal pole õigust — kurjategija elab mõnusaltsalt, vabana ja sülitab ausatele inimestele näkku, tema peale ei hakka kellegi hammas. Pole süütõendeid, ei saa vastutusele võtta ega karistada.

Kustas sõitis ägeda meelega Sikuraba teeristilt mürinal otse üle, märkas alles siis viga ja pööras tagasi, et vasakule keerata.

Varsti paistsid Kallaku-pere hooned, küllaltki lähedal oli suur heinamaa ja nüüd hakkasid silma ka perenaine-peremees. Näed, inimesed ei tõsta peadki töö juurest üles, märkis Kustas pisut rahunedes. Jah, kangesti usinasti ametis...

Kallaku Oinu ja tema teinepool Kadri lõpetasid parajasti suure hooga järjekordse sao tegemist, ei vaadanud korra ringi. Alles kui Kustas valjusti jõudu soovis, tõstis Oinu mitte just eriti ehtsana tunduva imestusega pea üles.

«Oh sa pimeloom, esimees kohe ise platsis? Aitüma, jõudu muidugi tarvis,» sõnas ta, koguni kummardas aupakklikult.

Kustas hindas tööde järke. Heinamaa oli hea rohukasvuga ja võsast puhas, hulk saadusid uhkeldas pikas rüvis. Ainult et Oinu isiklikule küünile lähemal asuvad saod olid märksa kõrgemad ja kopsakamad kui need, mis eemale tee poole jäid.

Oinu jälgis Kustase pilku ja päris ettevaatlikult:

«Huvitav, mida esimees ka arvab? Oleme kahekesi looma moodsid tööd rüganud, kämmud on korralikud...»

«Jah, eriti need, mis sinu majapidamisele lähemal on.»

«Mis sa nüüd...» Oinu tammus veidi hädiselt jalalt jalale. «See on silmapete. Oleneb, mis kandist vaatad. Meie toa otsast tunduvad just need teepoolsed hulga priskemad, hakka või ümber tegema.»

«Sind ennast tuleks ümber teha. Nimetan Kristjanile, et kui ta töö vastu võtab, saad oma need saod, mis sulle kodu poolt vaadates ülearu suured tunduvad. Inimene peab hästi tehtud töö eest pasliku tasu saama.»

«Lausa pilkad, jah? Aga see sulle silma ei hakka, et nendel, mida sina millegipärast koletusuureks hindad, on kogemata liiga kõrge alus tehtud. Kõrgitab vähemalt kolmandiku võrra mahukamaks...»

«Oinu, ära keeruta. Parema tunnist, et ahnus on sul ausast mõtlemisest kõvasti üle,» soovitas Kustas.

«Mina ja ahne?» käratas Oinu solvununa. «Oh sa viimane vanatühi ise, mismoodi ontlikule inimesele öeldakse! Eesti ajal sain ma selleltsamalt maatükilt poole rohkem ja ei pidanud mitte üht ainsamatki heinapepre jumalamuidu ära andma, kõik, mis oma talu kasvas ja sisse tõi, jäi mulle. Aga kui peale enese ja oma kolhoosi veel üht ahnepäitsu tahad kohata, tõrta paari kilomeetri jagu edasi, mine Parmu Juku juurde. Seal sa alles näed...»

«Mida?»

«Eks ikka sedasama sinu enese äraneeitud ahnust.»

«Ja seda, et maapeal üldse õigust ei ole,» kätsatas Kadri ja vaatās läbi paksude prilliklaaside Kustasele etteheitvalt otsa. «Meie vanamehega teeme palju jaksame, aga saadusid saame hulga vähem kui Parmu Juku. Ta vedas ei tea kust oma kärnase suguharu kokku, rabavad mis hirmus!»

«Mõttele jah, mis see välja teeb,» lisas Oinu omakorda, «näituseks kolmekümnest saab ta oma tervelt kuus! Ja heinamaatükid andis Rabanurme Kristjan talle kah hoopis etemad kui meile.»

«Teed sina sama palju, ega sullegi vähem anta,» rahustas Kustas.

Oinu põrnitses altkulmu:

«Arvesta, Juku on viimasel ajal kangesti laialt plärama hakanud, ei karda teine vist kuraditki põrgus ja kinnitab kohe

lausa, et kolhoosid lagunevad koost lahti ja talud antakse tagasi.»

«Jah? Ei tea millal siis?»

«Eks ikka varsti, kolhoosikord kõõksub viimaseid hingetõmbeid... seda ütleb Juku. Ta on võimuvastane mees, et sa teaksid ja arvestaks.»

«Hea, et sina oma talu taga ei igatse,» muigas Kustas nii paljuütlevalt, et Oinu suu lahti vajus.

«Mh...» Isegi sõnakas Kadri vaikis viivu ega osanud muud, kui keeras jutu uuesti Parmu-pere ülekohtuse tegevuse peale. «Jukul on oma tubli pool tosinat inimest tööd lõhkumas. Mõtelda ainult, mitu küünitäit head heina ta sedaviisi kolhoosi loomade eest omale kahmib!»

«Mulle on muidugi jah uudiseks, et tal ka võõraid tööl on. Aga mida rohkem niidetakse ja kokku pannakse, seda parem.»

«Juku saab ju nii kuradima palju, et minu hing ei kannata pealt vaadata,» kurtis Oinu tõsimeeli. «Tead, esimees — kui sina temaga midagi ette ei võta, joon ennast veel täna silmini täis ja ei keera enam kõrtki kõveraks!»

«Rumal jutt.»

«Kui sinust pole Parmu Juku ahnusele käe ette panejat, lähen ja löön tal kulmu rulli,» ähvardas ta. «Annan nii, et inglid taevast keelama hakkavad!»

«Karistust ei karda? Ega seda, et Juku võib ju ka vastu äiata?»

«Mh...»

«Soovitan sul mõistlik olla, ja ega kadetsemine sulle ka just au ei tee.»

«Pole meil kadeduse varjugi,» surtsus Kadri. «Mina ei saa oma suud mitte vaiki hoida, kui kolhoosile kahju tehakse. Parmul on see hirmus inetu komme, et tema virutab.»

«Mis sa nüüd? Ma ei usu.»

«Sina ei usu muidugi mitte kui midagi, ei jumalat ega kuradi ega ausate inimeste hoiatavaid sõnu,» tänitas Oinu. «Vannun sulle, käsi piibli peal...» Oinu kõhatas millegipärast. «Vannun käsi südamel, et Juku varastab kolhoosi heina. Rabanurme Kristjan on vanaks jäänud, pealegi ei jõua ta meil kõrgil... see tähendab, Parmu Jukul kogu aeg kõrval passida. Juku aga kõige paremat heina ei panegi saadu, vaid pressib igavese suure portsu otse oma lakaluugist sisse.»

«Süüdistad kohe tõsimeeli?»

«Aga muidugi,» kinnitas Oinu. «Mine ja vaata, veendud ise.»

«Kuidas sinu toapealse ja laudalakaga lugu on? Ja küün on muidugi ka veel päris tühi, jah?»

Oinu vahtis maha, nagu näeks ta seal midagi eriti huvitavat. Ta nohises, sügas oma jämedat nina, pisikesed silmad hakkasid tihedalt pilkuma.

«Meil jäi möödunudsuvis heina sugu alles,» tõttas Kadri selgitama. «Või mis ta tühi nüüd hein, mõned pebred küünipõrandal laiali... Aga Parmu Juku varastab tõesti, koos sugulastega. Ja mitte üksi tema. Igaühel on küüned oma poole, mis ripakil, see ära!»

Kustas uuris Kallaku Kadrit. Naine oli kõhnapoolne, pea-aegu luine, tundus aga vägagi sitke ja tugev. Näo poolest oluiks ta päris kena, kui ilmes poleks võimutsenud ahnus ja kadedus.

«Tööd vastu võttes viskab brigadir pilgu igale poole. Kristjan teeb ilmtingimata vahet mulluse ja tänavuse heina vahel. Või arvate teie teisiti?» Kustas püüdis kõnelda rahulikult, enesekindlalt. Ta ei tahtnud näidata, kui väga riivas teda mõte, et lausa varastatakse. Ei usu, kohe mitte ei usu. Inimesed ei või nii alatud olla...

Kadri vaikis, Oinu nohises.

«Kuule, esimees,» ütles ta äkki üllatavalt mesiselt, «sa oled kõva sõnaga, tark mees. Anna Rabanurmele korraldus, et meie Kadriga võiks juba homme päev Pähklime ristikuga pihta hakata.»

«Ristikut ei niida me veel niipea.»

«Kuda-kuda?» imestas Oinu. «Lased heal põldheinal ära puutuda?»

Kadri nägu oli kurjusest kiras.

«Eks Juku on osanud ette trügida, küllap esimees sokutas ristiku kogu täiega Parmu-pere kätte,» kidises ta õelalt. «Meie seda asja nii ei jätal!»

«Jah, kuda üht peret tohib teisele eelistada?» pahandas ka Oinu. «Kus siin see ütlemata kombel ärakiidetud nõukogude demokraatia on?»

«Ristikut ei puutu,» kordas Kustas. «Sealt saame seemet.»

«Mis jobutamine see peaks jälle olema? Kellel kuradil seda seemet vaja läheb? Mõttele, kui tore on talvel loomadele tulihead kuiva ristikut ette hanguda...»

«Pead silmas oma pere loomi? Jääb nii, nagu ütlesin.»

Oinu vaatas Kustasele altkulmu näkku, sülitas.

«Mis kuradi needus see ometi on, et meie kolhoosil esimees-
tega sugugi ei vea? Sa teed ridamisi rumalaid otsuseid.»

«Eks mitmete õigete sekka võib vahel sattuda ka mõni mitte
kõige etem.»

Oinu muigas ühe suunurgaga.

«Vaata oma kuulsat maisi, näe...» Ta osutas üle tee suu-
rele põllule, mis siit hästi kätte paistis. Mais oli nirupoole,
hõre, ebaühtlane — mõni taim pikem, teine kõrval hoopis
lühike ja rääbakas. Oinul oli ikka veel südamest kahju, et siia
kapsaid ei pandud, ja ta jätkas parastava irvega: «Sügiseks
muidugi on pilt teine, iga varre otsas kõlgub kindla peale
vähemalt kolm täisküpsset tõlvikut... Kõrge käsk on ju sihuke?»
Ta vandus nii mahlakalt, et Kadri talle halvakspanevalt paraja
müksu andis.

Kustas käivitas ratta, aga Oinu kime hääl ulatas põrinast
tublisti üle.

«Mõttele, missuguse kapsasaagi me oleksime siit saanud? Sa
pole esimees, vaid kolhoosikorra vaenlane! Kahjur! Lasksid
selle kuradi maisi panna... kapsad... mu kapsad...»

Kustas jõudis kuuldekaugusest välja, kuid tundis, et Oinu
talle veel terve hulga inetuid ütlemisi selga virutas. Vastu
äiata? Milleks, ega elu sõimlemisega õigetele rööbastele ei
lükka. Niisuguse inimese sõnadest peaks mäekõrguselt üle
olema... aga näe, ei ole sugugi. Tuju keeras kehvaks, süda
taob pahuralt ja kiiresti. Kas ollakse tõesti nii ahned, et mõist-
likule tasule vaatamata kiputakse varastama...? Ja mis Parmu
Juku juures ootab? Küll ei tahaks kuulda uut inetustelaviini —
aga eks Jukul ole kah mõndagi hingele kogunenud, ei seisa
temagi suu lukus. Ja kui kätte võtta ja pered ridamisi läbi
käia, muutuks pilt kindlasti aina kriimumaks, õelus järjest
okkalisemaks...

Ei tea, kuidas teistega, aga Parmu Juku oli ärevat tighedust
tõesti kaelani täis. Kustas ei saanud õieti teretada ega jõu-
dugi soovida, kui Juku sõnaohtralt pahandama hakkas, miks
esimees lihtinimeste vastu ülekohtune on, hoiab ja hellitab oma
pailapsi. Jah, olevat nimelt teada, et Oinut-Kadrit on õnnega
koos, kogu Pähklimeäe väli anti neile teha. Taevanikisendav
ülekohus! Mõelda vaid, ristik!

Andis tükk aega selgitada ja kinnitada, et jutt on täiesti
alusetu ja et ristikut veel ei võeta, et sellega on teised plaanid.

Ja et Kallaku pere ei tohi sinna ligigi minna, keegi ei
tohi.

Parmu Juku jäi mornilt põrnitsema, ehkki oli näha, et ta
peaaegu uskus. Ei tea, mis näo ta teeks, kui kuuleks, mida
Oinu nattukese aja eest tema kohta lendu laskis? Jutul polnud
põhja ollagi, abivägi oli Parmul kangesti tagasihoidlik. Ainult
kaks õige noorukest tüdrukut, Tallinnast onu juurde suvitama
tulnud kiitsakat linnalast, kellele reha peoshoidmine paistis
üsnagi võõras kunst olevat.

Juku seadis end pikemale jutule, hakkas südamest põhjama
«Sotsialismi Võidu» inimesi ja nende uskumatut ahnust.

Kustas ei jäänud teda kuulama. Soovis lühidalt jõudu juurde,
alles hüvasti ja sõitis minema. Ei tahtnud enam Mügeriku
talust mööduda, valis tagasiminekuks kitsukese rabavahelise
tee — pealegi oli see kõige otsem moodus Pähklimeäe juurde
jõuda, tahtmine oli korraks ristikule pilk peale heita.

Küll on kuhjaga kadedust ja saamahimu! Ainult paljas mõte,
et naabril võib sutsu lähedamalt minna, ei anna päeval asu
ega lase vist ööselgi sõba silmale.

Ometi pidi ühine töö ja võrdsed võimalused kaasa tooma
pilritu sõpruse ja ülima õnne, seda on kinnitatud juba aastaid
igal tasandil küll esinduslikel koosolekutel ja ametlikus kirja-
lõnaski. Miks tegelikkuses kõik otse vastupidi kisub...?

3

Peale kõhtumaja hämarat jahedust tundis tänane pilvealu-
negi ilm peaaegu päikeselisena. Sandy ei viibinud selles hoo-
nes kuigi kaua, ometi jõudis temasse haakuda ääretult eba-
mugav külmatunne. Vaevalt, et vilude ruumide pärast. Pigem
teadmisesest, et nüüd kohe tuleb Silvi ja algab lahutusprotsess.
Kuidas ta käitub, kas suudab end vähemalt kohtulaua ees
pidurdada?

Mida lähemale osuti määratud ajale nihkus, seda halvemini
Sandy end tundis.

Ei aidanud kuigivõrd, et Silvi tulemata jättis ja istung
edasi lükkus. Juba teist korda. Mida sellest välja lugeda? Kas
seda, et ta keeldub lahutust andmast? Või viivitab meelega,
et teda pingele all hoida? Poolled kutsutakse mõne aja pärast
uuesti kohale, juba kolmandat korda.

Sandy lonkis aegapidi mööda Pärnu maanteed, mõtted tege-

lesid aga Silviga. Küllap ta seisab praegu elutoa akna all ja vaatab Meriväljalt pilklikult linna poole, rahulolev irve ahtatel huultel. Kindlasti plaanitseb, kuidas teda võimalikult rohkem ja valusamini piinata. Jah, nimelt piinata — ainuüksi kohtumajja minek on kõike muud kui meeldiv. Raske on haarata suurest vasksest käepidemest ja peab end väga kokku võtma, et kõrge uks lahti tõugata. Vastu hopvab röske jahe-
dus, paratamatult kaasneb sellega vastik, ligane hirmutunne.

Sandy oli sedavõrd rusutud, et ei märganud kõnniteeplaadi purunenud serva ja komistas. Pidi peaaegu kukkuma, sai üle noatera soklinurgast kinni haarata. Aitab mornidest mõtetest, esialgu võib mõneks ajaks jälle pea püsti tõsta ja normaalsel elu elada!

Huvitav, mida ma selle normaalse elu all konkreetselt mõtlen, küsis ta endalt kohe. Kas seda, et logelen päeva tulutult õhtusse? Lähen otsin kusagilt kohvikust või Kunstiklubi keldrist mõne omasuguse, peale paari väikest pitsi muudkui heietame ja arutleme, leierdame tüütuseni kasutatud väljendeid ja läbihekseldatud mõtteid. Ja ootame, aina ootame.

Jaani kiriku lähedal seisis must «BMW», mudakorra all läiketu ja kriim. Kusagil lähedal on Roland Kriisa, teadis Sandy eksimatult.

Kunstihoone avaliksest uksest paiskus ninna «Ku-Ku» ülituttav lõhnadesülem. Selles keerles segi sigaretiving, rasvasuits, seljanka vürtsikas hõng, vaevutabatav viirg pannkookide praadimisest. Sandyle näis, et tal on tohutu isu millegi maitsva järele, ja juba laskuski ta kitsavõitu trepist alla. Käänak, veel astmeid — nüüd paistsid poolpimedas, kõledavõitu ruumis riidevarnad ja barjääri taga istuv unisepoolne šveitser.

Sandy mõeldus temast, oli valmis tervituseks noogutama, aga mees mitte ei olnud unine, nagu ta hetke eest oletas, vaid lausa magas. Asjalikult, selg sirge. Aga miks ta peakski ärkvel olema? Suvi on tema jaoks samahästi kui varjusurmas ole-
mise aeg — ei ülerõivaid, ei jootraha. Hea, kui teinekord vihu vihmapäev vahele satub, siis on vähemalt mõnel toekamal isandal või emandal vihmamantel üle barjääri ulatada ja pärast vastu võtta.

Kiirelt lõunatada soovijate tulv oli möödas, enamis laudadest vabad. Hämara valgustusega, suitsuvineses saalis istusid vaid paari-kolme laua ääres need, kel kuhugi rutata polnud.

Sandy valis laua vasakul tagumises nurgas, enne veendu-

des, et kedagi ligiläheduseski ei oleks. Aga niipea, kui ta istus ja ettekandjat oodates baariruumi poole pilgu heitis, viipas seal vastu Roland. Juba ta lähenes purjus inimese pisut lõõtsil sammul ja vajus sõnalausumata laua äärde istuma, pooleni joodud konjakiklaas sõrmede vahel ja nägu tuimalt sõbralik. Ta toetas selja vastu polstrit, uuris Sandyt.

«Mis jutustad mulle, sa koidiku tuul?» küsis ta deklameerides ja naeris, nagu oleks ei tea mis vaimukusega hakkama saanud.

Sandy ei vastanud.

«On sind keegi päris tummaks ehmatanud, vanapoiss? Mis häda?»

«Roland, sa oled purjus.»

«Oige mul uudis... avastasid oma meelest Ameerika, jah? Tead ju, enne raudtee ülesõitu on silt: tõkkepuude normaalseis — suletud. Roland Kriisa normaalseis — maani täis.»

«Ole hea, mine ära,» palus Sandy vaikelt. «Mul on tuju sant, tahan omaette mõtiskleda.»

«Ei usu, kohe mitte ei usu! Kui on kehv olla, siis otsib ainult viimane tolvani üksildust. Olen sügavalt veendunud, et just üksindus süvendab norutunnet, piinab vastikult, raspeldab hinge kallal. Aitab vaid mõnus seltskond ja see... Näed, see!» Ta torkas klaasi Sandyle nina alla. «Nuusuta, kus on alles bukett... kõik maailma hädad upuvad sellesse... Oota, toon ka sulle kohe ühe hea klõmaka.» Ta püüdis tõusta, esmakatsel see ei õnnestunud. Veel enne, kui ta end jõudis üles upitada, haaras Sandy tal käisest.

«Jäta ometi, mul pole vähimatki tahtmist.»

«Küll ta tuleb, kus ta pääseb,» kinnitas Roland purjus inimese rumala kangekaelsusega. «Kes seal kõnnib kõrta mööda, see tuleb aia äärta mööda...» Järges mõttetut naer.

Sandyl hakkas Rolandist kahju. Kell on praegu alles natuke kolm läbi, ja juba on mees nii palju joonud, et ei kontrolli end enam pea üldse. Milline on ta paari tunni pärast? Aga hilisõhtul? Enda peale viltuvaatajaid on ta oma terava keelega jõudnud soetada üksjagu; mõnelgi neist on kombeks just siin igal õhtul oma maailmamuret selgemaks arutleda — Roland tükkib kindlasti nende seltsi. Nad irvitavad tema üle, pole temast kainenagi erudiitidele vastast, rääkimata vintispäi väitlemisest. Teeb end narriks, laseb enese arvel õelat nalja teha, vajub lõpuks haledalt ära nagu viimane joodikurajakas.

«Tule,» kutsus Sandy. «Auto on väljas, ma nägin. Sõidame Linnupettele!»

«Jah...?» Viivuks tundis Roland tillukest huvi, vajus aga kohe longu. Pani klaasigi käest, toetas küünarnukid lauale, vajutas lõua rusikatele. «Linnupettele? Ei tea, mis kuramuse imeelukas mind seal ootab? Ei tule ma kuhugi, tahan pidu pidada.»

«Ole mõistlik. Pidutseda jõuab alati, aga selleks peab olema konkreetne põhjus — mingi saavutus, suur rõõm. Kas sinul on?»

Roland pomises midagi ebamäärast, ta pilku kerkis ahastus.

«Loomulikult on... istub hingel kui hiiglaraske kaljupank. Oled kena lokkispäine poisu, sina ei tea elust ega vaevadest midagi.»

«Küllap tean. Meie vanusevahe on õige väike, kolmekümnes- tel meestel aasta siia- või sinnapoole ei tähenda midagi.»

Roland kissitas silmi.

«Muidugi, ka sina oled vatti saanud, ma tean. Aga minuga võrreldes...»

«On sul konjak kinni taotud?» päris Sandy asjalikult.

«Mina võlgu ei joo, peaksid teadma,» solvus Roland.

Sale väikesekasvuline ettekandja, kena valge põll-ees ja tär- geldatud tanu peas, tuli nende laua juurde.

«Palun, on soove?»

«Aitäh, esialgu mitte,» vastas Sandy enne, kui Roland peh- mel keelel midagi öelda jõudis. «Ega arve maksmata pole?»

«Ei, kõik on korras,» kinnitas ettekandja. «Kahju, kui teil aega ei jätku — meie Juhani on täna suurepärase biifsteeki, friikartulite ja röstitud sibulatega.»

«Täna, meil on tõepoolest kiire.» Sandy upitas energiliselt Rolandit, ja tal õnnestuski sundida teda püsti tõusma. Aega viitmata tõmbas ta Rolandi endaga kaasa, sikutas trepist üles ja veel enne, kui teine taipas vastupanu õsutada, olid nad auto juures.

«Võtmed,» käsutas Sandy, kuulekalt pani Roland käe pint- saku küljetasku. Leidiski võtmekimbu, ulatas Sandyle.

«Ma ei taha kuhugi sõita,» pörises Roland, aga Sandy tõu- kas ta poolvägisi tagaistmele ja käivitas auto. Võttis kiirusta- des paigalt, keeras suure kaarega Pärnu maantee suunas.

Roland kaotas tasakaalu, vajus peaaegu külili.

«Mis sa kihutad nagu segane, ega me võidusõidul ole... Kuhu sa lähed? Miks mina kaasas olen?»

«Vilin sind, kuhu vaja.»

«Mina ei tule. Pea see kuramuse loks kinni, lase välja!»

Sandy lisas kiirust, sõitis Pärnu maanteed pidi rahumeeli Pääsküla poole.

«See on inimrööv, kidnappamine,» hädaldas Roland. «Sa viimane lontrus! Võta auto ja kihuta üksinda, kuhu süda lus- tib. Mina ei tule, saad aru?»

«Tuled küll, kus sa pääsed.»

«Sõida põrgul!»

«Kui vaja, kas või sinna, aga sind ma maha ei jäta,» vastas Sandy karmilt — ise aga imestas samas, miks ta nii tarmukalt heategevusega ametis on. Ei puutu temasse, kui purju end keegi joob!

«Kui just põrgusse viid, siis ehk tulen... seal on vähemalt mürtsu ja mürglit, tuld ja tõrva, möllu ja nalja...»

«Hästi, kihutame otse vanasarviku juurde!» Sandy teadis küll, miks ta püüab abiks olla — nad mõlemad on madalsei- sus. Rolandile on rohkem kui selge, milliseid ebameeldivusi tol kaasa Silvi taltsutamatus, temale pole saladuseks Rolandi lootusetu kiindumus Mari-Eltsu vastu. Üksik, hüljatud, kõigest heast ilma jäetud inimene mõistab omataolist...

Veel enne, kui auto linna piirist välja jõudis, magas Roland õndsat und. Paaril järsul pidurdamisel kostis pahast urisemist, aga ta ei virgunud. Magas rahumeeli, kuni nad Linnupette- levisse jõudsid ja Sandy õigesse tänavasse keeras, Rolandi kodu ees peatus. Elamu oli tundmatuseni muutunud, peaaegu ei sobinudki oma uhiuue olekuga siia aleviserva — aga pol- nud isu praegu pikemalt uurida.

«Tule, poiss,» kutsus Sandy, kui oli Rolandi äratanud. «Ütlen su tädile tere, siis pöran edasi.»

«Sa igavene peletis, miks sa mind linnast ära tõid?» pahan- das Roland. «Vastu minu tahtmist, ole sa neetud! Ma ei talu seda maja... ei taha silmagagi näha... ma ei saa siin hin- gata... Istun rooli, pöoran otsa ringi ja olen mõne aja pärast jälle «Ku-Kus» või «Glorias»... Linnupettele ma küll ei jää, ei!»

Sandy püüdis teda autost välja tirida, Roland tõukles, hak- kas jõuga vastu.

«Näe, tädi ootab,» hoiatas Sandy vaikselt.

Tädi oli tõepoolest ukse avanud, hetkeks rõõmsalt uudistanud ja lähenes nüüd piki aiateed.

«Tere tulemast!» sõnas ta lahkelt. «Mul süda kangesti valutab, kuhu sa ometi jääd... nii kaua aega...»

«Mul oli viimastel päevadel neetult palju tegemist,» pomises Roland piinlikult. «Muudkui istu vahetpidamata koosolekutel...»

Tädi naeratas kurvalt.

«Jah, ma tean, mõistan hästi. Aga kodust puhkamist on vägagi vaja, eks ole? Mul söök parajasti soe, palun teid mõlemaid kohe lauda, pikk teereis ju seljataga...»

«Aitäh, aga kiirustan Sabatale, vanemad ootavad.» Sandy puudutas Rolandit käisest. «Ega sa ei pahanda, ma võtan auto. Toon homme tagasi, ütle ainult kellaaeg.»

«Ah et masinat on kah veel vaja?» imestas Roland. «Sinu jultumusel pole piire... Millega mina peale sööki Tallinna sõidan?»

«Peamiselt sellepärast võtangi, et sa lollusi ei teeks. Homme keskpäeval olen tagasi. Hüvasti.»

Roland jäi kirudes Sandyle järele vaatama, kuni tädi tal ettevaatlikult käest võttis; vastu hakata ei sobinud. Taltunud kõndis ta aiasügavuses uhkeldava, pritskrohviga kaetud, mõnusa värske puidu ja puhtuse järgi lõhnava maja poole, mis tema jaoks oli vaid kõle, pettumusi tulvil ööbimispaik.

Sabata küla oli imelikult vaikne. Paari mahlaka haugatusega tervitas Sandyt suur, pikakarvaline Kaaru, kui auto Laagri elamust möödus, aga ei Leenat ega Karlit polnud näha. Hamba-pere lastevägi oli koos isa-emaga kah nagu maa alla vajunud — ometi ei ole kordagi juhtunud, et nende õuel kedagi ei näeks. Kus nad kõik on?

Lausa kummaline, ka oma taati-memme ta ei leidnud. Õuelt ega toast, ei laudast ega aidast. Koer haukus rõõmsalt, kõlistas ketti ja liputas kogu jõust saba, aga temalt ei saanud kuidagi teada, kuhu vanemad on läinud.

Ilm oli ilus ja soe, päike säras alles küllaltki kõrgel. Toa ümber on emal alati tatsamist ja ega isagi kenal suvisel pealõunal kinnises ruumis taha olla, aina kõnnib memme kannul ja kipub tüütult õpetama. Huvitav, kuhu nad võisid minna?

Sandy tegi tiiru Hallajõe kõrgel kaldal, uuris ümbrust.

Vaikus.

Sõbralik ja hea vaikus, ometi viimaks! Mõnus suvesoojus ja õhtlane mahedakõlaline vetevool tõi üllatavalt ruttu hinge tasakaalukuse, rahu. Pole ilmas tõepoolest paremat paika kui suvikodu. Kõik siin on tuttav, armas, looduski sõbralikult haerusuine.

Sandy lonkis tagasi õuele, istus suure pärna alla kitsukesele pingile. Mõnus...

Temalt hakkas kostma mingi naging, tasapisi see valjenes. Koer uuris veel ikka Sandyt, pööras aga ennast nüüd järsult värava poole ja hakkas nii meeletu hooga sabaga vehkima, et tundus, iga hetk võib see tagant ära tulla. Jalgrattal läheneja on oma, küllap Jull.

Oligi. Ta imestas venna ootamatu tuleku üle ja tundus, et koguni rõõmustas. Vanemate kohta teadis öelda, et nad käivad töö, ei jäta päevagi vahele. Tööl? Jah, heinal.

«Kustas Lokk oskas õige nupu peale vajutada, ja näe, meie memme-taati läksid kah lendu.»

«Teevad viimaks tervisele liiga?» muretses Sandy. «Aastaid mõlemil ju palju.»

«Eks mina ka keelan, aga nad ei kuula.»

«Ja kellele paganale seda heina nii kangesti vaja on? Lehmale-lammastele saab ju ninaesise siitsamast koduümbrusest ja aladärtest kätte nagu seni.»

«Meie memmel on suured soovid. Tema nõuab, et olgu tugev varu; mine tea, kas tuleval aastal enam Lokki on, äkki ei tohi kortki omale teha. Neid mitme aasta tagavarasid nad praegu jahivadki, vehklemist mis kole. Mina pean kah varsti appi minema, muidu on pärast pikalt pahandamist. Viitsid kaasa tulla?»

Sandy kehtas õlgu.

«Võiks vast jah... Kaugele?»

«Mitte eriti. Lähme sisse, mul lööb kõht marjaasi ja sul kindlasti ka, pikk sõit teeb kere heledaks. Võtame enne minekut paar suutäit, siis toekam heinamaal hanguvart peos hoida. Vaata seniks niisama ringi, sätin midagi lauale.» Jull rattas majja, Sandy järgnes talle.

Tare tundus Sandyle veelgi madalam ja ahtakesem kui viimati — kõik oli aga nii tuttav, et oleks võinud lausa kinni silmi liikuda ja soovitud paika eksimatult välja jõuda. Lõhn oli ääretult kodune, ainuomane just sellele majakesele — lapsepõlvest pärit, liigutav.

Sandy libistas pilgu mannetule nelja ruuduga aknale, mis

valguse andmisega üsna tagasihoidlik oli ja silmitses tähelepanelikult kogu toa üle. Veider, et isa-ema ei tüdine — aastast aastasse seisavad kõik asjad rangelt oma kindlates paikades. Nad kulu ega lagune, ainsatki neist ei asendata uuega. Endi selt uhkeldab akna kõrval igipõline kummut oma kuue suure raske laekaga, jämedast lõngast heegeldatud pitslina peas. Ja kummutil ilutseb kaks kitsast kõrget rohelisest klaasist vaasi. Nende vahel tammub suuruse järgi ritta seatuna oma lõputu rada elegantide rivi. Nagu ikka, pole nad eriti tolmused, aga ei mäleta, et nad iial päris puhtad oleksid olnud. Nagu naelutatud kindlale paigale on kummutil matsakas album — ammu ilma oma kaante sametrohelise vahetanud võidunud-pleekinud pruunika vastu. Kas seda keegi vahel ka vaatab?

Teises seinas on riidekapp, endistviisi tuhmilt mustjas, võl ripakil ees, sest lukuauk on alt servast õõnsaks kulunud ega hoia võtit enam korralikult pesas. Päevinäinud kitsal diivanil on igiammune tumekirju kate, mille värve ei mäleta vist keegi. Vähimagi läiketa lauake diivani ees polnud iial kandnud midagi ilusat, oli tuttavlikult ilmetu, kaetud alatise hallivõltsu pitslinaga. Kaks haledat tugitoolikõkatsit — needki on juba sada aastat samal kohal, ja neljakandiline söögilaud oma vanade määrdunud toolidega samuti. Nagu ikka, on laual kollase ruuduline lina — ja laua otsas, kus isa vanasti alati istus, on piibel, selle kõrval hästi käepärast traatraamiga prillid. Jah, miski ei muutu... Piibelgi on ülimalt tuttav — mustade kaantega ja karm-tõsine, ainult et kunagine kuldne rist on aegade vältel sära kaotanud, sõrmede ettevaatlikest puudutustest vaeumärgatavaks kulunud.

Sandy mäletas, et poisikesena' pidi ta koos Meylaga laua ääres väga vagusi istuma ja kuulama, kui isa tollest pühast raamatust ette luges. Nad ei taibanud suurt midagi ega mõistnud, milleks see üldse vajalik oli; piiblilugemise hommikul päris peljati. Ajapikku isa vist siiski tüdis, ikka sagedamini jäädi pühakirja keeldude ja käskudeta. Miks on piibel tänase päevani laual? Harjumusest? Või otsib keegi sellest veel ikka hingele tuge ja mõttele kindlust?

Lapsepõlve meenutamine pani südames midagi õrnalt helli. Kui kaunis ja muretu oli elu! Ei osanud siis homme pärast närviseda ega tehtu või tegemata jäänu pärast südan valutada...

Heldinult läks Sandy kummuti juurde, võttis ettevaatlikult albumi, asetas selle lauale ja istus. Avas kaane — esimesena

oli sinise kleebitud vanaisa matusepilt. Sandy teda ei mäleta, ta oli siis alles liiga väike. Jah, näe, siin ema süles ta ongi, tilluke pundar. Ja Meyla on pisike, kangesti ehmunud. Aga Jull? Tema polegi nagu laps olnud, ikka on tal asjalik nagu peas ja kogu olek tarkust täis.

Järgmisel lehel oli mingi leeripilt, siis sugulaste fotod. Edasi illegipärast mitu pilti temast üksinda — paariaastasena, hädas näoga, nutuvõru suu ümber. Siin pisut suurem, hirmunud. Ja veel... ikka pelglik?

Sandy vaatas ennast üksisilmi ega märganud, et vend ta kõrval seisis.

«Mis imeasjaga sina tegeled?» uudistas Jull ja istus. «Ei mina mäleta, et ma viimasel paarikümnel aastal albumit oleksin kätte võtnud. Näita, päris huvitav!»

Nad vaatasid tükk aega, pead lähestikku. Sandy juuksed mustad, tihedasäbrulised, Jullil märksa heledamad, halliga segi ja nii hõredad, et ei jaksanud enam ammu paljakut katta.

«Kulla vennas,» ütles Jull äkki ootamatu soojusega, «sa käid liiga harva kodus. Ja tuled kui tuld viima! — ainult tund-paar, ja kaod jälle.»

«Elutempo rõhub omatahtsi peale, aega jääb aina vähemaks.»

«Ega ma enda pärast, müttan päevad läbi traktoriga ringi — aga vanadest on kahju. Sa ei oska ettegi kujutada, kui tihti mina tareuksele läheb ja tee poole vaatab, kas sind viimaks näha pole. Ja millised ta silmad on, kui mõne aja pärast kambriasse tagasi tuleb. Sina ja Meyla, teie olete tal mõlemad kogu aeg südames.»

«Sina ka.»

«Ei, sel moel mitte. Mina ju iga päev silma all, alati käepärast. On meimel torisemise tuju, saan kindlalt sauna. On tal aga meel hell, räägib ta aina sinust ja Meylast, Meylast ja sinust. Eriti sinust, kui aus olla. Ei tea miks, aga oled tal pallaps.»

Sandy keeras lehte, nähtavale tuli mingi koolipilt, paljude tillukeste lapsenägudega.

Jullil ei olnud silmad enam päris need, mis varem. Hea valgusega nägi ta lugeda veel küllaltki hästi, liiati pilte vaadata, aga kambriaken oli väike ja allapäikest. Jull tõusis, et kardinat kõrvale tõmmata. Ta ei osanud oodata, et laudlina nurk oli haakunud toolipõhjast väljaulatuva naelapea külge. Niipea, kui ta tooli eemale lükkas, tuli lina kaasa. Piibel ja

prillid lendasid põrandale, albumi jõudis Sandy viimasel hetkel sülle püüda.

Jull laskis paar sarvilist lendu, nagu tal pahanduse puhul alati kombeks, ja uuris, ega prillid ometi katki läinud. Onneka mitte! Isaga oleks muidu tõsiselt õiendamist olnud, ja kõige hullem see, et uute prillide muretsemine on keerulisem kui talvine traktori remont.

Piibel oli kukkudes kõvasti viga saanud, mitmeks eraldi peotäieks pudenenud, kaaned küljest raputanud ja nende vahel peidus olnud hoolikalt kokkuvolditud laululehed laiali puistanud.

Sandy kohendas lina sirgu, Jull kogus pühakirja peatükke ja laululehti kokku. Ta märkas, et piibli vahelt oli põrandale pudenenud ka mingi kiri. Pidi see alles väärt sõnum olema, et niisugusesse kohta hoiule torgati...?

Jull pani lagunenenud piibli lauale, astus kirja uurides aknala lähemale. Kiri oli mõnerealine, ta luges seda korda kolm. Vaatas siis vennale otsa, kurjusekurrud otsmikul.

«Tuleb välja, et sa valetasid mulle, Aleksander. Häbil!»

Sandy üritas piiblit korda seada, uuris lehekülje numbriid ja oli sellega nii ametis, et ootamatusest võpatas. Kui Jull talle Aleksander ütleb, peab lugu hull olema... Juba oma kümme aastat ei kasuta nad nimesid, mida ema-isa neile andsid. Sandy tahtmisel sai Juliusest Jull, Melaniest Meyla ja Aleksandrist Sandy — moekas, kõlav, kaasaegne. Jull oli küll esialgu väga vastu, leppis läbi häda. Nüüd aga ütleb ta Aleksander, nimetas koguni midagi valetamisest?

«Mis viga, Jull?»

«Sa ära Jullita, vaid anna aru. Tead, mis selles kirjas selgub?»

«Ega ma selgeltnägija ole.»

«Ah julged veel haukuda kah? Või selgeltnägija... Oled paadunud petis, vaat mis!»

«Lubad endale liiga palju. Need sõnad võtad tagasi, kui mu vend tahad olla.»

«Sinu vend? Ega ei taha küll,» käreatas Jull. «Minu vend olgu kas aus ja korralik inimene või ärgu olgu teda üldse.»

«Milles asi?»

«Selles, mis mul peos on. Tükike fäiskritseldatud paberit, aga üle mõistuse ränk. Lontrus!»

«Sõimata pole mõtet.»

«On mõte. Ja kõva keretäis anda! Ainult et hilja, lootusetult hilja.»

Sandy tahtis kirja kärke liigutusega Julli sõrmede vahelt ära napsata, jäi aga pisut hiljaks.

«Ära puutu, tõhkl!» Jull oli tõepoolest kuri ja Sandy tõmbus tagasi.

«Ehk loed mulle ette?» küsis ta vaikselt.

«Kas sul endal meeles pole, mida sa neljakümne neljandal koju kirjutasid?»

«Miks peaksin mäletama mingit väikest tühist kirjakest?»

«Ah või väikest ja tühist? Ei, kallid noorhärred — see on kõike muud kui tühine. Siin sa nimelt teatad emale-isale, et astusid vabatahtlikult saksa sõjaväkke, oled SS-grenader. Vabatahtlikult! Lurjus!»

Sandy vaikis.

«Mida sa mulle laulsid, kui me pärast sõja lõppu siinsamas kodukatuses all kokku saime?» nõudis Jull. «Olid ära kidunud ja niru, vaata et väike tuulehoog lükkab külili. Aina korrutasid, et sunniviisil võeti saksa sõjaväkke. Sunniviisil, kinnitasid sa. Sunniviisil!» Jull vandus paraja suutäie. «Mis parata, mõtlesin ma tookord — sunduse vastu sinusugune ju ei saanud, ärachmatatud poisike. Kahetsesin, et sind jõuti minu vastu sõdima panna, sina aga muudkui väntasid, et sunniviisil võeti, vastu hakata ei julgenud. Arg oled sa alati olnud... ja mul hakkas sinust hale. Miks sa valetasid?»

«Et sul hale hakkaks.»

«Oled lollusi teinud, julge tunnistada. Isasel inimesel peab olema mehesüda rinnus — aga sinul?»

«Kartsin, et lased rusikad käiku,» tunnistas Sandy. «Inglisloom pole sul ju kunagi olnud, tõsi? Aga vene soldati mundris tundusid mulle veel tigemad ja metsikum kui enne.»

«Sa, reo, kipud minu mundrit mõnitama?»

«Ei, ma... ma ei väljendanud ennast vist päris õigesti, vabanda.»

Jull vaatas Sandyt, nagu näeks teda esmakordselt.

«Ah siis niisugune on see meie imetletud ja hellitatud mammapojuke? Häbitu valetaja... Miks sa üles ei tunnistanud?»

«Ütlesin juba, et olin hirmul... ja näljane... ja kohutavalt ära vintsutatud... üdini vaevatud... Sa oleksid mulle kallale karanud, minust aga polnud vastuhakkajat.» Sandyl kihutas

äge külmavärin üle selja, ehkki tal oli pööraselt kuum. «Oled sid mu maha löönud, kindel.»

«Sa ei arva, et võin seda ka praegu teha?» sõnas Jull sapiselt. «Teeksingi, ainult ei taha sinusugusega käsi määrada.»

«Liiga rängad sõnad, Jull. Vend vennaga nii ei kõnele.»

«Sul pole õigust mind vennaks nimetada.»

«Miks ema seda ammust kirja üldse alles hoidis?» mõtiskles Sandy poolihääli.

«Eks kõik, mis paipojukesega seotud, on kangesti kallias muigas Jull õelalt. «Lausa ime, kui ausate nägudega ka nemad valetada oskasid, ema ja isa. Kinnitasid kui ühes suust, et sind väevõimuga võeti — ja ometi põlgavad nad iga sugu valskust. Kas sina käskisid neil valetada?»

«Jah, palusin. Ka ema kartis sind.»

«Ema...?» Jull vaikis tüki aega ja küsis siis tasa: «Miks sa sakslaste poolele läksid? Maailmavaate sunnil?»

«Sina olid ju venelaste poolel kah veendumusest, eks?» sõandas Sandy pilgata. «Enne sõda polnud sa minu mäletamist mööda mingi punane ja tean täpselt, et sind mobiliseeriti. Tõttõelda oleme mõlemad nii või teisiti olukorra ohvrid ja ei olegi oluline, kummas kroonus teenisime.»

«Samastad oma Hitleri-meelsust minu võimuga?»

«Ei, kuid võrdlema peab. Võta või hirmuteod, mida see sinu kallid ja kiidetud võim Eestis tegi enne ja pärast sakslasi — seda sa ei näe? Milliseid julmi abinõusid ikka edasi kasutati, et...»

Jull raksas rusikaga lauale.

«Mina võitlesin selle võimu eest ja võitlen jälle, kui peab vaja olema!»

«Küll sinagi kõike märkad ja mõistad, võib-olla südantki valutad, aga hoiad suu kõvasti koos ja teed näo, nagu oleks riigis asjad korras. Mina ja mu sõbrad — meie oleme ausad, julgeme kõnelda eesti rahva vabaduse toorest jalge alla tallamisest, jõhkruusest, ebainimlikkusest, mis päevast päeva aina vohab.»

«Sina ja sinusugused vale poole mehed pole meie arvustajad ega hukkamõistjad. Jah, mullegi on mitmed asjad tagantjärele valusalt selgeks saanud — aga kindlasti leitakse väljapääs, elule antakse õige nägu. Sina oma kabajantsikutega — kiruma ja susima olete kanged küll, aga kas keegi teie hulgast on mõne väärt ettepanekuga välja tulnud? Ainult vamute ja vigisete, keerate teisi üles.»

«Meie muretseme oma väikese rahva saatuse pärast.»

«Õjavermetes maa ei saa üleöö küllust pakkuda.»

«Ma ei mõtle täis kõhtu ega mugavaid elamistingimusi. Pean silmas eesti rahva kohtlemist. Kas seda oli? Kas seda me? Eestlased rebiti oma kodudest toorelt lahti, omast maast — veel sunniviisil ei tea kuhu pärapõrgusse surema. See oht ohvardab tegelikult meid kõiki ikka edasi — esmajoones neid, kes sõandavad etteheiteid teha.»

«Mis õigusega sa küsimuse sedaviisi üles sead?»

«Kannatanu õigusega. Rõhutu õigusega.»

«Pole sina tühi kannatanud ja ei rõhu sind keegi.» Jull keeratas jututeraviku sihilikult üksnes Sandy peale. «Sind, pealegi poisikest ei karistatud võõras väes teenimise eest, sulle anti ülikooli haridus. Elad nagu prints, ei viitsi meesterahvale sihilikku töödki teha — jahvatad ainult oma loenguid pidada ja kõneled igasugu...» Jull vakatas viivuks. «Huvitav, mida sa oma õpilastele räägid? Samasugust pahna, nagu praegu mulle? Vasta.»

«Eks tule kuulama. Räägin, mida õigeks pean.»

«See sinu õigus paistab küll olema mudakarva sünge, sa mõrgitad noori hingi. Mustad nagu jaksad, jah?»

«Ei, kõnelen tõtt.»

«Sinu tõde on seitset kanti keerdus ja kiivas, arusaamad lompakad. Sa ei tohi neid levitada, kuuled?»

«Oled oma käskude ja keeldudega naeruväärne,» leidis handy küllaltki enesekindlalt. «Sinu enda arusaamad on kivi-venud, oled yanäs räpas kramplikult kinni, ei taha meie rahvale osaks saanud ülekohut tunnistada, kannad viha ausate, julgete inimeste vastu. Tead, kes sa oled? Tüüpiline stalinist.»

Jull püüdis järjest suurenevat ägedust talitseda, toekat vastust paika sättida.

«Kas noorhärä ei arva, et liialt kiirustab igasugu uute inete ütlemiste käikulaskmisega? Viskasid viimase sõna lendu eriti võika alatooniga. Oled vist sellest, et Stalin mõni aeg tagasi kõvasti maha materdati, kenasti hingekinnitust saanud? Mina tegin suure sõja kaasa esimesest päevast viimani, mul on omad kindlad arusaamad.» Jull otsis paberossi, sõnitas selle värisevi käsi. «Usu, minu kombel mõtlevad kümned tuhanded mehed.»

«Paljas oletus, pealegi vale,» torkas Sandy vahele.

«Ei, see on südamega tundmine,» kinnitas Jull veendunult.

«Aga miks su süda ei tunne mitte kui midagi kümnete

tuhandete küüditatute pärast, hukatute pärast? Kuidas tohib ta sul olla tuim ja pime su oma rahva kannatuste vastu? Sul ei vaeva vist sugugi hinge, et inimesed rõhuti toore hirmutamise ja vägivallaga kolhoosidesse, virelevad nüüd armetus vaesuses? Meie oma vanemadki...»

«Poliitiline võitlus on tõsine ja ränk sõjapidamine, ehkki kuulid ei vihise. Oleks huvitav teada, mida sina ja sinusugused igatsete ja plaanitsete? Viimaks koguni relvatärint? Kuigi ka palja sõnaga võib rasket viga teha, inimese hinge verele käristada, alatiseks põdema jätta.»

«Meie ei tee kellelegi kurja,» oli Sandy kindel. «Sinul ja sinutaolistel on vaja end rutiinist vabaks raputada, õigesti mõtleva hakata. Möödunule peab vaatama lahtiste silmadega, nägija pilguga — samuti tänasele, loomulikult ka homsele. Peate aru saama, et teie poolt paatosega omaksvõetud tõde on tegelikult pseudotõde, iidoliks peetu aga despoot, julmjohekrall inimvaenulik. Muide, kui see sinu pühak Balti jaama eest postamendi otsast koristati, oli isu valjusti hurraa hüüda. Oma südames ma seda tegingi.»

«Surnud lõvi seljas hüplev varblasejüts oled, ärplev ja tokerdanud!»

Sandy naeris kaastundlikult.

«Mõistmine käib sul kahjuks üle jõu. Ei aita, et Stalini kuriteod paljastati, tema pildid maha kistakse ja uhked skulptuurid upakile lükatakse, sulatusahju saadetakse — hingepõhjas on ta sul alles, jääb sinna küllap veel pikaks ajaks. Sinu aju on massipsühhoosiga tuimaks tambitud, mõte kammitsetud, üheülbaline.»

«Oskad lobedalt lõugu laksutada, püüad igasugu inetute ütlemistega urgitseda, lõhkuda.»

«Küll oled sa kangekaelselt oma dogmades kinni,» kahetses Sandy. «Pead ennast tont teab kui vägevaks nõukogude võimu alustoeks, aga esimesel võimalusel on sul käsi pikal viinaklaasi haarama. Jood vahel nii, et maa on must. Miks?» Sandy vaikis viivu, uuris venda, püüdis tabada ta pilku. «Võtan oma küsimuse tagasi. Tean, sa jood meeleheitest, sest sul on häbi, et see sinu jumaldatud võim tugineb halastamatusel, vägivallal...»

«Vait!» Jull ajas end sirgu, silmades kurbus ja valu. «Hoia tasin, et jätta võim rahule,» kähistas ta. «Kao mu silma alt. Lõplikult!»

«Mida sa endale lubad? Tuleb seda mõista väljaviskamiseks?»

«Nimelt. Mina võitlesin kodu vabaks, olen peremees ja alustaja.»

«Vale! Sina ja sinusugused võitlesid meid impeeriumi kätte tagasi.»

«Minel!»

«Püüad mind mu sünnikodust peletada? Isamajast...? Vähe-malt nii kaua, kuni vanemad elavad, kuulun ma siia. Nad mõtavad mind alati suure igatsusega, ise ütlesid...»

«Käid neid ju kangesti tihti vaatamas, eks? Oled ka pojana lõpmata tähelepanelik, südamlilik ja aus, mis?» Jull püüdis end talitseda. Ei tohi nii torm olla, pealegi on poisisaatanal palju õigus. Aga tont ja põrgu, kust võttis Sandy-sugune tagamann julguse talle raginal näkku karata...? Häbitu kut-sikas, ära hellitatud mammapoeg, valetaja!

Jull astus paari raske sammuga ukse juurde, lükkas selle riiseliiti.

«Hakka astuma!»

«See inetu tegu jääb sul surmatunnini hinge koormama, Jull!»

«Parem, kui sa enam iial ei tule, sa vabatahtlik fašistide sabarakk... Kao!» Julli kortsuline, kriimude tahmajuttidega nägu oli kuri ja kurb ühtaegu. Ta tegi ähvardava liigutuse ja Sandy taganes tahtmatult, nagu hoopi kartes. Ta häbenes oma argust, tundis et vihkab venda kogu südamest — ja et õige on lahkuda. Aga Jull seisab otse ukse kõrval, viimaks lööb? Kuidas siis, tal pole selleks ju vähimatki õigust! Või enda arvates äkki on, võitja õigus...?

Sandy hingas kõrraks sügavalt, heitis pea kuklasse ja möö-dus Jullist, silmini täis vastikut, ligedat hirmu. Ta läks autosse, käivitas, kihutas minema. Ei vaadanud tagasi, ent arvas kind-lalt teadvat, et Jull ei saada teda isegi pilguga, vaid on põlg-likult selja keeranud, koduukse tagasikätt kinni löönud.

Sandy eksis. Jull sammus aegapidi, noruspäi üle õue, hin-ges tinane vaev, raske segadus, kibe kahetsusevirve. Aiavära-val jäi ta seisma ega pööranud hulk aega silmi teekäänult, mille taha auto kadus.

Mõtted vasardasid valusalt.

Sandy ei küsinud endalt esialgu üldse, kuhu läheb, vajutas vaid gaasipedaalile; ei jätkunud tal pilku põldudele ega heinamaadele, ei inimestele ega vastutulevatele sõidukitele. Alles teeviida juures ta märkas, kui kaugele on vanematekodust kihutanud — juba Linnupette mõis, traktorijaam... Mis suunas edasi?

Ta ei peatunud, et kaaluda. Siitkandist pole tal midagi otsida, tuleb sõita alevisse. Aga kes teda sealgi ootab?

Viivuks kerkis silme ette Tuuli kaunis nägu, ta lõhnavad tihedad juuksed ja nõtke keha — aga koos sellega jõudis mälusopist kohale kogetud ebakõla, ja ta jättis tüdrukust mõlemise sinnapaika.

Roland? Tema on purjus, magagu end rahulikult välja. Pealegi ei suuda sellises totaalselt häiritud meeolus harjumuspärast nägu teha. Teine mõistab, et miski on viltu, hakkab pärima. Valetada ei taha, tõtt rääkida ei saa. Mitte kellelegi, Rolandile kõige vähem.

Tagasi Tallinna?

Mõtetu, kuna siis peab homme hommikul uuesti siia ühama, Rolandile autot tooma.

Pikemalt arutlemata keeras Sandy esimest metsateed pidi alla jõe poole. Ööd on soojad, üksinda autos olla vähemalt hea ja vaikne, keegi ei pommita küsimustega. Ega tee etteheiteid. Tahaks mõelda, palju ja põhjalikult...

Sandy peatas auto võimalikult kaldaserval, et vee rahulik ühtlane voolamine hästi kõrvu kostaks. Ehk annab pinge tagasi?

Ta nõjatus tugevasti seljatoele, kohendas end mugavaks, püüdis sügavalt hingata.

Kokkupõrge oli äärmiselt inetu. Kahju, et ta ka ise ägedusehoos sõnu ei valinud. Ent teisest küljest — kas peab tõe selgitamiseks otsima vaguraid väljendeid, kui vastane ramedalt ründab? Aga... jah, kas sõandas ta Julli rumalusele, valedetele arusaamadele mehiselt vastu hakata? Laskis enda kui mingi viletsa nädikaela sünnikodust välja visata... Neetud!

Süda tagus ägedalt, ohtlikult kiiresti. Kõris pakitses.

Sandy ei jõudnud kuidagi selgusele, mis teda äsjases vahejuhtumises nii väga vapustas. Segased ajad on varemgi viinud lähedasi inimesi lausa nugade peale; on teisigi peresid, kus

enda venna vastu relvaga võitles. Imestada pole siin midagi, aga kuidagi ei suuda rahuneda, veider...

Mis kõige enam häirib? Järjekordselt ilmnenud argus ja sellest vallandunud häbi, et ikka ja jälle julgusest vajaka jääb.

Kõrvus kumises venna vahkvihast kantud süüdistus — läksid vabatahtlikult saksa sõjaväkke! Jah, tõsi, just nimelt vabatahtlikult! Julli-taolisele pole tagamaid mõtetki selgitada, talle ei mahu iial pähe, et see toonane vabatahtlik oli oma sammu süüdistuses järgitult veendunud, lausa hõõgus soovist võidelda pealerõhuvate vene vägede vastu, isamaa vabaduse eest. Jah, ta tegutses sihiteadlikult ja oli tol ajal tänasega võrreldes hulljulge ja vapper, ei peljanud surmagi.

Heldelaager... Kiire, põhjalik väljaõpe — verinoorele mehele kõike muud kui naljamäng. Onneks oli Heldur Raag oma elutarkuse ja hea positsiooniga mitmeti abiks, muidu ta vaevalt praegu siin autos istuks või natukese aja eest Jullil mõnitada oleks olnud.

Jälle Jull? Käigu ta, kus...

Pahameel venna vastu aina kasvas, koos sellega tõstis pead aga järjest kibedamini, üha vastikumalt torkiv okas. Arg oled, vennike, arg! Ta on varemgi sel kombel häbenenud, tagantjärele. Jah, tunneb alles siis teravat piinlikkust, kui oht kindlalt laandunud on. Uksel seisvast vennast möödus ta püstipäi, püüdis näida julge — kuid tegelikult? Hirmujudinad jooksevad veel praegugi piki selga ja etteheidete tulv ei lase peaaegu hingata — jälle olin tallukas!

Sandy rebis kaelasideme ära, avas särginööbid. Ei, taoliste mõtete seljas ratsutades ei tule mahajahtumisest midagi välja, ärevus ja vintske rahutus pigem kasvab. Palav...

Meenutan midagi eriti meeldivat, otsustas ta kindlalt ja sulges silmad, otsis ajusoppidesse talletunu hulgast parimat. ... öine pimedus, hilissügis. On soe, aga temal, külmakartlik nagu ta lapsest saadik oli, on frentšiväel siiski jahe. Või tekkis pidev vilutunne ärevusest, koguni hirmust?

Tont võtaks, miks mälu just selle ammuse pildi ette mängis? Ei taha neid kunagisi sündmusi, ei!

Sandy kirus, avas silmad. Kuidas õhtupoolik sel kombel otsa saab, öö möödub?

Ta vaatas üles südasuve pehmelt õhetavale taevalaele, ja kuigi ei tahtnud, nägi end uuesti hilissügisiseses Saksa-maa öös, ja tal oli jälle kõhe. Karta polnud eriti midagi, kuna

paraja maa taga, täpselt väljamõõdetud lõigul liikus sama sugune sõdurpoiss, automaat rihmapidi rinnal. Nad kõik olid noored SS-grenaderid, piisavalt õppust saanud. Ülesandeks oli valvata laskemoonaladu, ja nad tegid seda kindla juhendi kohaselt. Pimedusega harjunud silmad näevad just niipalju, kui hädapärast vaja — mõnikümmend sammu ühele poole, silmside relvavennaga, siis sama teises suunas, ikka kindlas rütmis. Ja äkki pöörane kohkumine — vasakul polnud tunni meest!

Viiv ärevat ootust. Ei, halvaendeline vaikus. Jalamaid tuleb anda alarm, otsekohe! Ja kiirustada sinna, kust teine tulemata jäi, appi. Aga selleasemel ta põgenees. Jah, tormas meeleletus hirmus valvepostilt minema. Oli kindel tunne, et need, kes ilmselt kõrvaldasid tunnimise, hüppavad nüüd kohe kusa-gilt ülevalt pähe, löövad oimetuks, teevad relvituks, tapavad... tapavad!

Ta peatus alles siis, kui parempoolse naabri juurde jõudis. «Häire, häire,» kähises ta hädiselt.

Oli õnn, et teine tegi näo, nagu oleks ta tegutsenud täpselt määrustiku kohaselt — ja tänu taevale, ei toimunud mingit rünnakut, tekkis vaid ajaline ebatäpsus. Aga häbi see ei kustutanud, ja tal on siiani piinlik oma arguse pärast.

Heakene küll, tol ajal oli ta verisulis sõdur, hädine ja kartlik. Hirmud aga püsivad ju tänase päevani! Ta kardab Silvit, kartis täna kohtumaja. Kartis lahutusprotsessi käivitumist ja samal ajal pelgas selle edasilükkumist. On hirm, et ei tule toime ülesannetega, mis talle Rootsimaal usaldati — ja ta, viimane loll argpüks, ei julgenud jääda Stockholmi! Kartis Kristat ja tema tulipalavat, pööraselt erutavat armastust... Rootsimaalt tagasi jõudes kartis Joska Mügerikule kirja viia ja oli hirmu küüsis kaua peale seda, kui teate üle andis. Tõele au andes kardab ta vahel ka loengutel helladest Eestimaa teemadest täiel häälel kõnelda, kuna ei tea, kes võib saalis teda valesti mõista... see tähendab, õigesti mõista.

Argus ja hirm, kas jäätegi mulle saatjaks...?

Bruunikaskuldne rukis voogas soojas, pehmes tuules.

Anto tuli jalgrattalt maha. Lausa sinendas rukkililledest, nad olid kõrge suvetaevaga ühte värvi. Siiri nimetas jaanilau-päeval, et armastab rukkililli üle kõige ja Anto otsustas kim-bukese korjata.

Juba on möödunud terve kuu, rohkemgi — aga tüdruku õrn-haal, ta habras kuju on nii selgelt mees, nagu olnuks nad koos alles eile.

Kange isu oli Siirit üles otsida kas või juba järgmisel päe-val, aga pealehakkamist jäi napiks. Kui kohe minna, võib tüd-ruk sellest tont teab mida välja lugeda. Liati pelgas ta sedagi, et jutuotsa kätte ei leia, sest niihästi tule ääres kui koduteel edenes vestlus üsnagi konarlikult, suurivaevu. Kui Siiri ise poleks üht-teist pärinud või omaltpoolt midagi öelnud, oleks ta olnud püsti hädas.

Imelik, miks ma küll nii saamatu ja pelglik olen, mõtles ta praegu lilli noppides. Jah, nagu viimane metslane! Ometi jät-kub kodus juttu küllaga, teinekord peab memm koguni kee-tama, kui hilisel õhtutunnil, päris uneajal lobisemisele lõppu ei taha tulla. Siiri juuresolekul taganeb rääkimisvõime nagu kuhugi ära, sellest kasvab välja järjest suurenev piinlikkuse-tunne ja kohe ka hirm, et tüdruk jutukehvast kaaslasest õige pea tüdib.

Jaanipäeva-järgseil nädalail oli ta korduvalt mõelnud, et kohe täna läheb Siirit otsima — aga ega see niisama lihtsalt kättevõtmise asi siiski polnud. Kõvasti segas töö, haaras kõik päevad varavalgest hämarani omale. Kustas Lokk oli nähta-vasti otsustanud viimase kui kesa ja mitmeaastased söödid üles harida; hulga aja peale oli ette teada, kus kiire tööjärg ootab. Kui põllul on vaja kõvasti ragistada, ega ei jäta siis lausa selgel tööpäeval kündmist katki, südametunnistus ei luba. Ohtul töölt otse ei kõlba üldse minna, enne tuleb ju kor-ralikult pesta ja teised riided panna. Aga see on ütle mata kee-ruline, eriti kui tüdrukud juhtuvad märkama.

Täna oli hea päev, pöld sai varakult valmis. Järgmine söödi-tökk, mis tuleb mustaks pöörata, oli kauge maa taga, Metsa-kõla kandis. Sinnasõit võttis palju aega ja vastu õhtut polnud enam mõtet alustada. Homme, varahommikul on hea pihta hakata, traktor ootab truult põllunukal.

Eevi ja Tiiu, kes peale jaanitulel käimist teda niigi hoopis

isemoodi pilguga vaatasid, luurasid täna vahetpidamata nagu põrgulised ja muudkui pärisid, miks ta end nii hoolikalt küürib, miks oma kõige ilusama päevasärgi — selle säravvalge, uhiuue — selga tõmbas, ja kellele ta külla läheb. Nad vaatasid paljuütlevaid pilke, itsitasid tobedalt ja ajasid ta seda võrd ähmi, et jätta või minekuplaan sinnapaika.

Õnneks kutsus memm tüdrukud endale appi, ja Anto seadis end tõtates korda. Peres polnud aga kombeks kodunt lahkuda, ilma et ütleks, kuhu ja eriti seda, millal umbkaudu tagasi jõuad. Nii pidi ta tahes-tahtmata Eevi ja Tiiu torkivate pilkude kätte minema, polnud parata.

Kati vaatas teda ka veidi imestunult, vähemalt Antole näin nii.

«Mis tähtis teereis sul ees on? Argipäeva õhtu, aga oled ennast nii toredaks ehtinud, nagu lähetsid peole?»

«Mis sa nüüd, memm,» tõrjus Anto. «Lubasin, et... jah, pean ühe olulise teate viima.»

Eevi noogutas paljutähendavalt, Tiiu turtsatas.

Väike Meeri, targad rohekad silmad kavalad ja vallatud, ütles selge, valju lapsehäälega:

«Mina arvan, et Anto läheb pruuti vaatama.»

Kati naeris. Ehkki Tiiu-Eevi talle jaanitulest, Antost ja mingist ilusast tüdrukust suure põnevusega rääkisid, oli ta Meeri sõnadest üllatunud. Mida teab üheksa aastane laps niisugustest asjadest?

«Antol pole ju pruuti,» arvas Kati. «Kust sa selle võtad?»

«Mis meie Antol siis viga on, et temal pruuti pole?» imestas Meeri. «Minuteada kõigil suurtel poistel on. Mõnel pidi kohe mitu olema. Ma arvangi, et mida vahvam poiss, seda rohkem pruute.» Ta silmitses korraks hindavalt Antot. «Ega sul viga ole, meeldid tüdrukutele küll. Ma jaanitule ajal ise nägin, kui kangesti üks õudselt ilus tüdruk sind vahtis, oli kogu aeg kohe sinu kõrval ja...»

Anto ei jäänud kuulama, millega tüdrukutirts veel lagedale võib tulla, ütles hüvasti ja hüppas ratta selga. Kui ta ükskord öö hakul tagasi jõuab, on ammu uineaeg, vähemalt õdede nudis-himu kätte ta ei satu. On aga memme ootama jäänud, nagu tal enamasti kombeks, kuuleb ta Siirist palju.

Lilli oli juba hulk, ta kinnitas kimbu juhtraua külge. Ei tea, kas tüdruk rõõmustab...?

Võttis tüki aega pedaalidele vajutamist, enne kui nii kaugele jõudis, et suurelt teelt ära sai pöörata.

Süda hakkas millegipärast aina kärmemini lööma.

Kelmine siiatulek oli muidugi hoopis teistsugune, ehkki ka süda tugevasti peksles — aga tookord tegi iga tukse aina rohkem haiget. Ei osanud arvata, et selle masendava sõiduga seoses kübekestki midagi helget võinuks olla. Ometi oli, sest ta sattus teed küsima just nimelt Siirilt. Tüdruk juhatas, kõnles temaga oma õrnal lapsehäälel sõbralikult, kaastundlikult. Ainult et Siiri läks meelest. Unus seetõttu, et Tikerpuude õueväravast viis tee otse sünnikoju — väikesesse mahajäetud majja, mille uks ja aknad olid laudadega ristamisi kinni löödud. Ukse lähedal märkas ta kuulidest puguks täksitud seinapilke. Siin tapeti tema vanemad, peaaegu ka teda ennast... Tal oli emast ja isast meeletult kahju, leinavalu saatis teda kõikjal. Ikka ja jälle kerkis silme ette tühjana seisev majake, ahastama pani vanemate elamata jäänud elu... muule ruumi ei jätkunud.

Anto pilk libises rukkililledele. Siiri...?

Ta uuris ümbrust. Jah, ongi kasesalud ja kohe väike männik, edasi palukamaa. Siis natuke kartulipõldu, tükk otra. Nüüd tuli metsaheinamaa, kena tiheda ädalaga. Ees paistis leplik.

Olemöödunud sügisel, kui ta siin esimest korda käis, oli palju sadanud, tee sügavalt porine, kohati tuli ratast käekõrval lükata. Tänavu hoidis ilmataat taevaluugid kenasti koos, peaks aga sama moodi jätkuma.

Kummaline, mõtiskles Anto, pooleteise-aasta tagust sõitu ja eriti ümbrust mäletan hulga täpsemini kui jaaniööl siinmail liikumist. Aga polnud ju vajadustki ringi vaadata, rattaraamil istus Siiri ja kuulekalt sai pööratud sinna, kuhu tüdruk juhatas — pilk aga püsis vaid ta kohevatel juustel, ahtakestel olgadel.

Juba jäi seljataha mättaline karjamaa, eemalt paistis hõre pihlakavõsa. Nüüd aga vilksas puude vahelt vanadusest hall sindlikatus, heledad aknaraamidki olid näha. Veel veidi, ja...

Anto jättis ratta roigasaja najale, astus õuele. Elumaja oli väikestvõitu, paremal asus laut, kaugemal ait, keset õue seisis suur uhke kask. Pääsukesed tiirutasid mitmekesi koos, häälit-tesid kiirel lennul rõõmsalt, valjusti.

«Anto...!» Siiri ulatas käe. «Tere...»

Tüdruk oli vist mingi tööga ametis olnud, miks ta põsed muidu nii õhetasid? Anto oli imetlusest ja rõõmust peaaegu tumm.

«Tere,» suutis ta läbi häda pomiseda.

Tüdruk naeratas häbelikult.

«Ma ei osanud arvata, et tuled... oleksin vähemalt ilusama kleidi selga pannud.»

«Oh, see on sama ilus kui jaanitulel,» leidis Anto, «vist ilusamgi...»

Siiri ei pööranud Antolt silmi — uuris nii tähelepanelikult, nagu näeks teda esimest korda.

Tingimata oleks vaja millestki kõnelda, teadis Anto, kuid ei osanud. Tüdruku pilgust hakkas tal pööraselt kuum. Miks ta ometi sedaviisi...?

Onneks meenus, et sai lilli korjatud. Sõnagi lausumata läks Anto ratta juurde, päästis kimbukese lahti, ulatas õied vaikides Siirile.

«Armsad...» Tüdruku hääles helises õrnus. «Kuidas sa just rukkililli tõid...? Aitäh.»

«Jaanitulel sa nimetasid, et need sulle kangesti meeldivad. Ja pihlamarjadega oksad ka, aga need pole veel punased.»

Siiri surus ninakese korraks lilledesse, naeratas.

Anto otsis kramplikult jutuotsa, kuna kartis, et oma kohmetu vaikimisega paistab lootusetu mühkam, nagu mingi metsinimene.

«Kuidas vanaema elab?» uuris ta endalegi ootamatult.

«Hästi. Kuulab toas raadiot.»

Vaikus.

Anto ei osanud enam muud, kui ohkas sügavalt.

«Sul on miski mure?» Siiri silmad olid millegipärast pisut kelmikad.

«Ei, ma... niisama...» Anto imestas endamisi, kuidas ilmterakese ajaga nii õudselt leitsakuliselt jõudis minna — nakkuumas seljas, pea märg mis märg. Ime siis, et sihukese kangekuumaga mõtted peast ära auravad! Aga kuigi kaua siin sõnatuna kõõluda ei passi... tea, hakkaks õige tasapisi minékule seadma? Aga alles sai ju tulnud... mh...

«Anto, mine istu kase alla, toon sulle head külma piima.» Siiri tõttas tare poole ja Anto jälgis teda võlutuna. Tüdruk liikus kergelt ja kaunit, jalad puudutasid vaevu maad — täpselt nagu nende esimesel kohtumisel, kui ta vanaema läks kutsuma.

Juba Siiri tuligi, ühes käes suure kõrvaga rohelised savikruusid, teises kõhukas valge piimakann, kaenlas vaas rukkililledega. Pani asjad lauale ja lippas sõnagi lausumata taas majja. Huvitav, unustas vist midagi maha?

Muidugi ei unustnud, aga korraga tuua polnud lihtsalt võimalik. Jälle olid tal mõlemad käed täis — vitstest punutud madalaservalises korvis uhkeldasid parajalt paksud sepikuvilud, matsakas meepurgis ootas püstine lusikas.

«Maiustame pisut, nõus? Minu meelest pole paremat asja kui sepik ja mesi ja piim. Mis sina arvad?»

«Aitäh pakkumast, aga kodus sõin kõvasti...» Anto vaikis ja imestas, miks ta nii tobedat valejuttu ajab — tulekulust oli sedavõrd suur, et ta ei võtnud ivagi hamba alla. Aga muidugi, üks kombekas on teistele mitte tüli teha ja igati välja näidata, et ega siia sööma pole tulnud.

«Nii hea asi mahub kõhutäie pealegi,» otsustas Siiri. «Ja võta teadmiseks, sepik on minu küpsetatud. Ole lahke, löö äga hambad sisse.»

Sepik oli pehme, lõhnav ja uskumatult maitsev, mesi tihe ja kuldne, piim karskelt külm. Et endast võimalikult paremat muljet jätta, otsustas Anto vaid suutäiekesega püriduda. Aga Siiri küpsetatud sepik oli ennenägematult hea ja kõht nii rõõmsalt hele, et ühest tükist kuidagi ei jätkunud. Juba läks käiku teine, õige pea kolmaski. Kui piimakruus tühjaks sai, valas Siiri selle otsemaid uuesti pilgeni täis. Meega oli igavene tegu, kipus sepikuservadelt igasse kanti vägisi üle valguma, aina keera kärmesti ja limpsi, aga kõik edenes üle ootuste kenasti, mitte üht tilka ei läinud raisku.

Anto ei pannud tähele, kas Siiri sõi ühe tüki või rohkem, aga nad lõpetasid korraga.

«Aitäh, küll oli nämmu!» Anto kohkus, see viimane jupike oleks küll pidanud ütle mata jääma. Aga kodus, kui memm midagi eriti head lauale tõi, sai alati niiviisi lapsemeelselt tunnustust avaldatud — eks Siiri peab teda selle imeliku sõna pärast nüüd täitsa titaks?

«Nämmu jah,» noogutas tüdruk, nagu kuuluks selline tänu temagi igapäeva juttude hulka. «Peame veidi vahet, eks? Näe, pärast jõi veel kah...»

Pääsukesed tiirutasid vilkalt, potsakas mesimumm torises purgi ümber, vaevumärgatav tuulehoog sahistas kaselehtedes. Anto tundis, et viibib paradiisis. Ta polnud seni juurelnud, millised mõnud inimesi seal ootavad, aga juba varasest lapsepõlvest alates kuulis ta teinekord mõnda külatädi või koguni oma memme ohkavat ja imelikult pehme häälega paradiisi elu kiitvat. Kus see on või mil kombel sinna pääseb, seda ta ei teadnud, aga midagi erilist ja kättesaamatut on see kindlasti.

Nüüd oli selgemast selgem — just nii otsatult ilus ja hea ja mõnus ja armas ja vahva saab olla vaid paradiisis — istu uhke kase all, söö heast paremat, ja sulle naeratab vastu selge ime kauni tüdruku näol...

«Arvasin, et oled mind unustanud, ja ei tulegi...»

Kuidas nii nukrale ütlemisele vastata? Õigemini, kust võtta julgust, et tunnistada — ma ei unusta sind kunagi, Siiri, ja silmad on sul imeliselt sinised, rukkilille värvi, ja ripsmed pikad ja kaardus, ja su juuksed on kangesti ilusad, ja sa oled üleni lausa imetegu, ja sinu juures on lõpmata hea olla, nii tore pole kusagil mujal. Ja natuke on pinevil olekut ja terake hirmu, aga see kõik kokku on... oh, Siiri, sa oled küll Murueide tütar!

Anto vaagis tükike aega, mida öelda — ei tohi vist liiga avameelne olla, aga midagi peab mõista andma.

«Siiri...» Anto ohkas sügavalt. «Teil on kangesti palju pääsulinde.»

Siiri oli tõsine, langetas korraks pilgu.

«Ootasid sind väga, Anto.»

Pääsukesed tiirlesid veelgi vilkamalt. Laual lõhnas värske sepik, mesi kumas kuldselt.

Kumbki ei pannud tähele, et vanaema viivuks uksele seisatas ja nüüd aegapidi lähenes. Alles kui ta üsna nende juurde jõudis, märkas Anto silmanurgast, et keegi vist nagu liigub ja krapsas kärmelt püsti, otsekui pahateolt tabatu.

«Tere,» pomises ta ebaledes.

«Oi, vanaema? Tore, et sa õue tulid — näe, see ongi Anto.»

Vanaema tunnistas poissi vägagi hoolega.

«Anto, jah... tere.» Vanaema hääli oli õige tasane, värises veidi. «Anto...»

«Te vist ei mäleta mind, aga kunagi ma käisin teed küsimas.»

«Mul on meeles. Olen sinu peale rohkem mõelnud, kui aimata oskad. Tule, istu õige siia minu ligidale... nii...» Eaka naise tuhmunud silmades vilksas korraks rõõmuhelk. «Näh, tean koguni seda, et sa meie lapsega jaanitulel kokku said ja ta koju saatsid.»

Anto noogutas. Tundus, et Siiri vanaemal on midagi olulist öelda.

«Kahju, et ma ei märganud sind tookord kinni pidada... aga sinu tulek oli väga ootamatu.»

«Kinni pidada?»

«Nimelt. Ma poleks tohtinud sind ei juhatada ega edasi lasta

minna — sellest käigust ei tulnud sulle ju muud kui ränka südamevalu, tõsi?»

Anto vaikis mornilt tükk aega.

«Teil on õigus,» sõnas ta viimaks tuhmilt. «See saadab mind paratamatult kogu elu.»

«Vanaema,» keelas Siiri, «miks sa...»

«Jäta, lapseke. Mul on hinge peal vaev, millest ma pikkade aastate jooksul pole vabaks saanud.»

«Kas... minu vanematega seotud?»

«Nendega nimelt. Usu, mul on sellest raske rääkida ja ma ei oska ette arvata, kas sa mind päriselt mõistad. Kui ka mitte, siis on mu jutust sulle vast nii palju kasu, et püüad elu vaadata mitme kandi pealt, ka teiste inimeste silmadega. Üks ja seesama tõde on alatihti üsna mitut karva, igaüks peab oma arusaamist kõige õigemaks. Ja ometi pole see kellelgi kaugeltki alati ilma veata, ilma inetute kriimudeta.»

«Mulle tundub...» Anto takerdus viivuks, ta ei tahtnud Siiri vanaema oma sõnadega sugugi riivata. «Jah, tundub, nagu oleks teil midagi minu vanemate vastu olnud?»

«Nii sa küll mõelda ei tohi,» noomis Siiri, «vanaema on maailma kõige parem memmekel!»

«Kahjuks oli see just nõnda, nagu Anto ütles. Minu tubli ja ausa naabri talust lõigati neljakümnenal aastal uusmaasaajale lahmakas kõige paremat põldu — mis lugupidamist sai olla inimeste vastu, kes tulid ja võtsid väevõimuga teise oma...?»

«Seadused olid niisugused.»

«Võõraste seadused, mitte meie, Eesti omad! Õigemini — mingit seadust polnudki. Naabripere küüditati minema, vaevlevad seniajani Siberis, pereisa kustus sinna...»

Anto vaikis hulk aega.

«Kas te tõesti arvate, et minu isa ja ema oma elule alust pannes tegid nii ränga kuriteo, et nad tuli... mõrvata?» Anto tõusis. «Te eksite, olete ülekohtune.»

«Istu mu juurde tagasi,» nõudis vanaema järsult, «ma just seda sulle selgitada tahtsingi, et hakkasin sinu vanemate lugu õigest küljest vaatama alles siis, kui... oli juba hilja. Nende süü polnud tõesti nii suur, et selle eest tulnuks eluga maksta.»

«Neil ei olnudki mingit süüd, kuidas te seda ometi ei mõista?» vannutas Anto ägedalt.

«Karistajate silmis olid nad võõra võimu poole üle jooksnud, punase lipu katusele torganud inimesed, vaenlased.»

«Siiri vanaema, kas te tõesti olete tapjate poolel?» ahastan Anto.

«Ei, oh ei, miks sa seda arvad...? Püüdsin sulle seletada, kuidas ja miks kõik nii läks... Esiotsa olin nende vastu tõesti karm, hoidsin eemale — nüüd ei jõua ma seda ära kahetsema... Mind vapustas hingepõhjani, et nad... oh... lial ei tohi inimene teise elu vastu kätt tõsta, see on taevanikisendav kuritegu. Leinan sinu vanemaid, nad olid tegelikult head inimesed. Ja mu südames on sügav leinavalu kõigi pärast, kellega nii juhtus või kes Siberisse saadeti ja seal hukka said. Ma aina vaevlen, annan õigust ja süüdistan nii üht kui teist poolt... pind jalge all kõigub. Oh halastust, metsik kurjus on meie hulgas ja meie kohal ja meie sees... Kust ta tuli? Ma tean, kogu selle Eestimaal valla pääsenud ülekohtu ja õeluse, julmuse ja verevalamise tõi kaasa võõras võim. Vihavaen hakkas inimestele külge kui katk. Jah, just see ongi ajanud omad eestlased vastakuti, kihutanud üksteise kallal tapariista tarvitama... see on kõige hirmsam, mis ühe rahvaga sündida saab...»

Pääsukesed söötsid ärevalt siia-sinna kui vilkad mustad varjud, valus-violetsed õhtupilved olid hiilinnud päikese ette, kalgilt jahe tuulevirve libises üle suvesooja taluõue.

Kolmas peatükk

1

Krauhh, krauhh, krauhh... Kõrgete maltsade puitunud varred ragisesid, vikatiga tuli lüüa suure hooga, tugevasti. Jämedad tüükad torkisid, kurjad kõrvenõgesed põletasid sääri. Ja suus oli nutumaik. Mitte harjumatust tööst ega nõgesekirvendusest, ei. Hoopis pilkavatest sõnadest, mida oleks tahtnud unustada, kuid mis alatasa kõrvus kajasid.

«... esimehe prouake ei viitsi niigi palju vikatit kätte võtta, et koduümbruse korda teeks... umbrohi lokkab mis kole, lööb katuseharja kohal varsti kokku...»

Lüpsinaised pesid piimaplekusid, veesolin ja kolin oli kõva, jutt seetõttu eriti vali. Nad ei osanud arvata, et ta just sel hetkel karjalauta tuleb ja teravaid sõnu tahtmatult kuuleb. Vaevalt, et otse näkku oleks niiviisi öeldud. Või mine tea? Mingit

erilist sõbralikkust tema vastu seni keegi ei ilmutanud, ehkki ta juba ligi pool aastat oli vasikatalitaja. Aga paljude ta lüpsjatega kokku puutus, vasikalaut asub eemal. Ta sai piima kätte, jahunatukese ja heinasületäied kah, ja ongi kõik. Igal oma kiire töö, jutuajamiseks mahti napilt. Pealegi tundus, et nad teda võõrastavad, ja tema neid muidugi ka. Ainus, kellega vahel pikemalt sai räägitud, oli brigadir Hilda — keskealine, tüsedapoolne naine, kellest lausa õhkus südameheadust ja hinge-soojust.

Teiste parastava naeru sekka kostiski just nimelt tema vaigistav ütlemine, et Mari-Elts on pärit kaugelt, valla teisest servast ja küllap ei oskagi siinsetele meele järgi olla.

Inetu oli pealt kuulata, aga räägiti ju temast.

«... Kortli-Jaagu talu ümbrus oli ilus kui klantspilt, mäletan selgesti. Teepervede rohigi madal kui samet, pane kogu maja-pidamine või väljanäitusele...»

«... sulased-tüdrukud ju ees ja taga...»

«... jätke ometi, ta oli sel ajal ju alles lapsuke...»

«... noorproua lausa vati sees kasvatatud ja hoitud, võib-olla ei tea hingestki aimata, mis elukas see vikat üldse on...»

«Pole ta nii hellik ühti, vasikatega saab hästi hakkama ja kevadel nägin oma silmaga, kui nad Lokiga kahekesi kartuleid panid.»

Mari-Elts taganes vaikselt uksest välja, ruttas minema. Kõkutagu palju tahes, sellest pole vaja hoolida, püüdis ta end rahustada — aga näe, õel näägutamine siiski mõjus, vikatilüsi on tugevasti peos, maltsatihnik kukub jalapealt...

Mari-Elts võttis võimalikult suured kaared, et ebameeldiv töö kiiremini tehtud saaks.

Trahh! Vikat löikis sügavale eriti jämeda ohakavarre sisse, jäi sinna pidama. Andis päris jõuga lahti tõmmata — ja tekkis kange tahtmine töö pooleli jätta, vikat käest visata.

Krauhh, krauhh, krauhh... Pilkaajatel oli õigus, tuline õigus. Hallikivil lokkas jah inetu ohakamets ja maltsad olid koletupikad, nende jämedad hallid krobelised õisikud suured ja lõpsakad, aiaääred naate täis. Majaümbrusele polnud ta millegipärast tõesti pilku peale visanud ega sugugi mõelnud, mida teised temast ja ta kodust rääkida võivad.

Kodust...? Eks laudanaised muidugi arvavad, et Hallikivi on kodu, mille eest perenaine sooja südamega hoolt peaks kandma. Tegelikult on see vaid hädapärane eluase, veel ikka harjumatu ja ebameeldiv. Töö võtab päevast suure osa ära,

ehkki hommikuse ja õhtuse talitamise vahel on tubli tükk vaba aega. See kulub aga toiduvalmistamisele, Marikesele, alati tihti tuleb peenraid kitkuda. Jah, umbrohi vohab hullupööra, porgandipealsed ega kaalikalehed ei paistaks rohimata väljagi. Aina küüruta ja katku, päris puhtaks ei saa neid iialgi. Ja seda need kihvtised mutid ei märkinud, et eesõu on siiski kena ja puhas, lilledki õitsevad. Mis siis, et tema ise neid istutanud pole — umbrohu naksib sealt alati hoolikalt ära, kuuma ja kuivaga kastab...

Mütsti, läks vikat mättasse.

Mari-Elts nuuksatas, tundis siis, et keegi teda vaatab, heitis pilgu üleõla.

Poolenisti lagunenud roigasaia vahelt naeratasid talle vastu kaks uudistavat nägu — üks õige madalal, tilluke ja imearmas, teine aga kortsuline, pisut väsinud, sealjuures hästi sõbralik.

Ei oska mõistatada, mis siis saaks, kui tuleks läbi ajada ilma lahke naabritädi ja tema majapidamiseta. Nüüd on Marike hoiatud, hea rammus piim alati võtta, ja ükskõik mis mure ka poleks, kohe teada, kellelt abi otsida.

«Kulla laps, vikat on sul nüri kui vana nui,» sõnas naabrimemm. «Ma ütlesin kohe, kui oma niitmise-plaanist rääkisid, et enne suurt tööd peab vikatit tingimata lõikama — aga võl sul kannatust oodata... Too siia, ma proovin vähemalt terake luisata.»

Mari-Elts ulatas vikati, ronis läbi aiamulgu, tõstis Marikese korraks kõrgele-kõrgele, laps kilkas rõõmust. Siinpool tara oli rohi tihe ja madal, lambad pügasid selle ilma käsuta kenaks. Hakkaks ehk ka loomi pidama? Kustas on paaril korral riivamisi nimetanud, et lehm aitaks nende kehva majandust märgatavalt kohendada. Rääkis isegi seapõrsast, ka lammastest. Jah, Kustasel on õigus, elu tuleks tõesti maainimese kombel mõistlikult sisse seada. Aga ei, töökoorem kasvab ülejõu raskeks, loomahingedega on muret ja tegemist oi kui palju. Vastikalaudas maadlemist isegi küllaga, Hallikivil aitab esialgu kanadestki. Eks näe, mis üldse edasi saab...

Kuidas nii, edasi? Ees pole oodata mingit muudatust, kõik jääb alatiseks nii.

Taevake, alatiseks...? Kas siis «Sotsialismi Võidust» iialgi ei pääse? Muidugi mitte, sest Kustas tegi kindla otsuse kolhoos üles töötada. Selleks kulub küll vist oma sada aastat... või enamgi.

Mari-Elts pani Marikese maha, istus hetkeks mättale. Laps ilmselt ei osanud otsustada, kas pugeda ema sülle või minna hoopis ligidalt vaatama, mis imet vanatädi teeb. Siis aga silmas ta maas midagi huvitavat, uuris seda ja vaatas küsivalt üles.

«Näe, mis asi on?»

Rohukõrte vahel ukerdas kopsakas helkiva koorikuga põrnika.

«See on sitikas. Ära puutu.»

«Sitik, sitik,» kordas Marike huviga. «Ilus sitik...»

Mari-Elts jälgis imestusega, kui osavalt Luise-tädi vikatit teritab. Kindlasti oskab ta hästi niita, muidugi. Oleks ta vaid kümmeaastat noorem, paluks otsekohe, et tema selle eba-meeldiva töö ära teeks. Mitte laiskusest, ei sugugi — aga keegi polnud kahjuks kunagi õpetanud Kortli-Jaagu peretütart vikatit õigesti käes hoidma, ta lihtsalt ei osanud. Tõsi, kui nad oma talust ära tulid, oli ta küllalt suur; maalaps oskab kolme- neljateistkümnesealt juba kõike vajalikku. Aga temast ei kasvatatud inimest, kes omas talus peaks ise tööd tegema, veel vähem teenijatüdrukut. Ehkki Kortli-Jaagul hakkasid riigivõimu muutudes kohe väga vilud tuuled puhuma, mis kõik palgalised kaasa viis, polnud temal ikkagi vaja vikatit-reha pihku võtta. Hädapärase töö tegi ära senine ülemsulane Kondrat, kes kui kaugelt sugulane õigel ajal pere liikmeks tunnistati, ja muidugi ei istunud ka isa niisama jõude. Tema aga käis koolis, oli talutöödest vaba. Imelik, et ema oma suures tarkuses sugugi ei mõelnud, mis imelikku liiki naise ta oma tütrest kasvatab. Või ei jätkunud tal jõudu selle asjaga tegelda, kogu jaks kulus tõesti vaid kurtmisele ja muretsemisele, vihameelsele sisistamisele, et elu nii talumatuks keeras ja kusagilt ainatki valgusekiirt ei kuma? Hirm tuleviku ees kasvas, sellega kaasnes lootusetus ja kuri ahastus. Seda kõike jagas ema talle ohtralt, kus sa siin veel maatööd õpetad või õpid. Ja milleks? Pealegi polnud neil loomaravilas ju enam ei heinamaid ega põlde; aiamaalapikese ja mõned kõhnad kartulivaod hooldas isa üksinda.

Mari-Elts heitis pilgu pooleli tööjärjele. Niidetud jagu nägi eriti inetu välja, märksa hullem kui enne. Kui siit pärast rehaga üle käia, jäävad sirka-sorka tüükad, igaüks isepikkune, ja nende vahelt vaatab vastu mustjashall, kuiv muld.

Pooleli jätta? Ei, see ei kõlba hoopiski — mine tea, kelleks teda siis juba hommepäev tagaselja ristitakse... Muidugi,

Kustas niidab märksa paremini, ta on õuemurust mitmel korral vikatiga üle käinud, aga praegusel aastaajal on tal liialt palju rabelemist, kuidagi ei kõlba märku anda, et majaümbrus tuleks korda teha. Imelik, kuidas temasugune põline linnamees üldse maatööd tunneb? Kustas küll kurdab sageli, et teadmistel on koletusuured lüngad sees — aga toime ta ometi tuleb.

Mari-Elts kortsutas kulme. Näed, isegi seda ei tea oma mehe kohta, kus ja millal ta näiteks vikatit on peos hoidnud, selle raske töö selgeks saanud. Oleks pidanud tingimata juba ammu üht-teist pärima ta varasemast elust, Kustasele see kindlasti meeldiks. Aga ta on tark, tabab viimaks ära, et huvi on teeseldud.

Kuidas nii, miks teeseldud...?

Laise-tädi sai vikati teravaks ja vaatas Marikese poole, hüüatas ehmunult. Mari-Elts polnud vahepeal last sugugi jälginud ja nägi nüüd, et tüdruk oli sitika pihku püüdnud ja proovis parajasti, mis maitse selle läikival koorikul võiks olla.

«Ei tohi, Marikel!» Mari-Elts heitis sitika suures kaarega pahaselt minema, võimalikult kaugel. «Kuidas sa ometi nii rumal oled?»

Laps ehmus ema järsust toonist, pealegi võeti ära põrnikas, mida ta enda omaks pidas. Vali nutt näitas, et ta sellise ülekohtuga leppida ei saa.

Tädi Luise pani vikati suure sarapuupõõsa najale ja ruttas Marikest rahustama. Võttis ta sülle, rääkis vaigistavalt, aga et see ei aidanud, kõndis ta pikkamööda oma kodu poole.

Vikat võttis nüüd hulga paremini, luiskamisest oli kõvasti kasu.

Pole midagi, töö on töö, tuleb õppida ja harjuda, julgustas Mari-Elts ennast ja tundis, et niitmine polegi teab kui raske ega keeruline. Huvitav, kas Kustas õhtule tulles märkab, et miski on kenamaks saanud? Ta on erksa pilguga, paneb kindlasti tähele. Ja rõõmustab, et tal nii tubli naine on.

Mari-Eltsul oli oma mõtete pärast piinlik. Tema, ja tubli? Hea naine poleks ju iial nii käitunud... kuid jäägu möödunu, jaaniööl sai varasemale kriips peale tõmmatud. Uskumatu küll, aga Kustas suutis vist tõepoolest kõik halva unustada, sest ta muutus endiseks — peaaegu sama kuumaks nagu nende abielu alguses. Mehe hellus ja imelised valged suveööd haarasid kaasa, kustutasid mõtetest Rolandi ahastavad silmad, kui ta Jaanipäeval üksinda metsatee jäi. Tundus, et õnn on jõudnud Hallikivile, elu on tore ja rahulik — ei raskeid meentusi, ei

südamevalu ega lootusetut igatsust. Isegi maja tundus mõnda aega peaaegu et kena, Kustas värvis selle pealegi üle, ilusaks päikesekollaseks.

Pööraselt kahju, et see kaunis aeg kestma ei taha jääda. Oigupoolest ei ole meeldiv kodurahu veel kuhugi kadunud, Kustas on ilmselt õnnelik. Ja ometi hiilis mõni aeg tagasi südamesse tilluke jahe viirg, suureneb tasahilju. Ei saa nõudagi, et kirg ja kiindumus läbi aegade püsiks kui muinasjutus — aga liiga kiiresti kipub uuesti võimust võtma hall argipäev. Veel lasevad nukrad mõtted end eemale peletada, aga nad vingerdavad kohale aina tihemini. Elamu on tegelikult sama vilets ja sünge nagu ikka ja päikese kübetki ei leia selles tumedavõitu kollases, mis seinu katab. Rahadega on rohkem kui kitsas, elu kipub aina vaesemaks. Ikka sagedamini meenub, et Linnupettel on ilus, suurte akendega mõisamaja, et seal oleks võinud elada muretult, jõukalt, ja...

Mari-Elts kokkus oma mõtetest nii, et pidi vikatiga jalga lööma. Elu tuleb võtta nagu ta on, mitte piinelda igatsuses, milline see olla võiks. Kustas on maailma parim inimene, hell ja tugev. Ta töötab kogu jõust, näeb kurja vaeva. Tema kõrval peab olema ausate mõtetega, elujulge naine, kes teda kogu südamest armastab, kõiges toetab.

Kustas näib uskuvat, et tal nimelt selline ongi. Kust küll ammutada jaksu, et ta ei pettuks? Kustas ei tohi iial märgata, kui nõrga, mõjutatava, püsimatu meelega inimese ta endale kaasaks on saanud. Peab end kokku võtma, püüdma muutuda ausamaks ja paremaks, vajadusel või teeskleva.

Jumal küll — jälle teeskleva...? Aga kogu elu on alles ees, pikad aastad... ei, koguni aastakümned...

Kurja käraga vajus äikesehoog metsalatvade taha. Sadu lakkas sama ootamatult kui oli alanud. Kogu päeva liikumatult paigal rippunud lämbe õhukangas tundus värske kui varakevadel, tugev vihm oli pesnud looduse tolmuhalli näo meeldivalt puhtaks.

Vesta sammus aeglaselt kodu poole, vältis loike ja kahetses, et päevad halastamatu kiirusega mööda libisevad. Paljudest meil siin põhjamaal ilusat aega üldse on, aga seegi vähene

pudeneb märkamatu käest. Kevad on ilmaammu möödas, juba kipub suvi vägisi otsa saama. Kahju...

Nii üksluist, ilmetut roheluse-aega kui sel aastal pole varem ette tulnud. Käi päevast päeva tööl, näe õhtuti Joska morni sihverplaati — ja kõik. Vaid korra, kui lumi veel täiesti sulanud ei olnud, tekkis iga-aastane kevade ootamise uskumatult hea rahutus, sai unistatud suve pöörastest seiklustest — aga ei juhtunud mitte kui midagi huvitavat. Kelle süü?

Esimene pahane mõte kippus Joska peale, aga päriselt see paika ei pidanud. Joskaga on midagi toimunud, ta ei luust enam kannul, ei sega tegelikult üldse. Jah, kükitab kodus ja nagu peidab end kellegi eest. Ilmselt vaevab teda tagakiusamismaania, tal paistab üldse pööningul midagi korrast ära olevat. On ta kunagi päris normaalne olnudki? Ainult et varem ei hakanud see nii silma. Võt on ta jälle millegi hirmsaga hakanud? Lõi mõne maha?

Vesta oli muutunud kõigi ja kõige vastu sedavõrd ükskõikseks, et isegi nii kohutav oletus teda eriti ei vapustanud. Tehku see vastik Joska, mida tahes — jätku ainult tema hing rahule!

Aga siiski, millest see otsekui varjusurmas hukka minna lastud suvi? Kas viimaks...

Ei, see mõte tuleb jätta mõtlemata. Olgu mis tahes, vana ta küll veel ei ole. Eks Joska õelus vintsutab sedavõrd rängalt, et igasugused isud vajuvad lõplikult ära, mis muud. Hirm on suurem kui oodatav mõnu. Ja kui päris aus olla, ega polegi ühtki huvitavat meest silmapiiril. Unistused Heldur Raagist sai animu maha maetud, see härra loeb end tema jaoks liiga suureks ülikuks. Ta ju teisest maailmast, kõrgesti haritud ja kangesti peente kommetega... Kahju. Nurmelaide? Temaga sai vist liiga pirtsakas ja tõrjuv oldud, kuigi ega ta mingi ilmaime-ole, pealegi kangesti kiire solvuma.

Issake, aga suvi saab varsti otsa, ja mida ilusat on meenu tada süngel sügisel ja lõikavkülmal talvel?

Kerge tuulevirve raputas puukstelt piiskadesabina õlgadele. Vesta lisas sammu. Ta läks niiviisi tükikese maad, aga seistas siis. Kuhu ta ometi jooksupälu tõttab? Kas tõesti koju mehe juurde, Joska kaenlasse...?

Vesta väristas end tülgaustundest vabamaks, lonkis aeglaselt edasi. Järele on kuulata Joska rääkimist juttu, käsu peale suu muigele vedada, riiu vältimiseks leplikke sõnu poe-

lada. Ohtud on äravahetamiseni sarnased, Joska ei luba tal kuhugi minna ja ükski hing neile külla ei tule. Aga temasugusel naisel pole kodusistuja hingelaadi, ta kidub sedaviisi varsti päriselt ära. Palju sellest enam puudubki? Oige pea on ta viimasel seljaga, laia loperguse ahtri ja halliseguste juustega vanamutt — kui miski järsult ei muutu.

Vesta muigas virilalt. Ei saa muutuda, teadagi. Ehkki Joska enam lausa kannul ei traavi, valvab ta tegelikult ikka nagu vana peletis. Kevadised lauluproovid tuli ära jätta ja maiepole ei julgenud tahtagi, Joska ähvardas tingimata kaasa tulla. Mõni mees võib seal niisama suusoojaks krõbedapoolse nalja lendu lasta või vargsi silma pilgutada — on seda pahandust ja lärmi vaja? Muidugi, rahva ees suudab Joska end valitseda, aga pärast kodus on märul seda hullem. Ka siis, kui põhjust pole.

Vesta teadis, et temast sosistatakse kümme korda rohkem, kui ta kogu elus kokku on pattu teinud. Seiklusi on tegelikult narrilt vähe, loe või ühe käe sõrmedel üles... hm, kahestki kipub pisut puudu jääma. Aga uhkeldada pole siiski millegagi, sest vabadust on talle napilt jagunud. Peaaegu plikakesena pani Joska ta peale oma naise surma kohe tanu alla ja muudkui valvas, käskis ja kamandas algusest peale kui pörguline. Tuli küll ilus aeg, mil Joska trellide taha hoiule pandi, aga kaela kargas uus nuhtlus — Kenamees. Temaga aeg-ajalt kohutuda oli meeldiv, aga varsti asus ta luba küsimata majja, käitus lausa peremehena. Kui ta oma setukaga sundsõite tegi, sai muidugi veidi maailma vaadata — aga liiga vähe ja läbi häda, ei õiget mõnu ega täit vabadust. Nüüd on Joska kahjuks tagasi — on ja jääb, enam pole pääsu. Aga ta imelik käitumine, alatine pahur olek, kuri ilme tüütab üdini ära, pigistab viimase kui elumahla piisakese välja, vaevab enneaegu vanaks ja tuimaks.

Joskast mõtlemine muutis kojumineku ülesaatmatult vastu-meelseks. Niigi oli ta mehe karmi käsu vastu patustanud — ei läinud nagu harilikult rabavahelist kitsukest otseteed pidi, vaid kõndis rahumeeli mööda suurt teed, mis tegi üsna pika ringi, viitis nimme aega. Praegu aga otsustas koguni, et keerab järgmise metsatuka vahelt alla jõe äärde ja istub seal ihuüksinda või südaööni — saagu pärast mis saab.

Ta lisaski sammu, kummaliselt uhke oma hulljulge otsuse üle.

Seljatagant hakkas kostma mootoratta ühtlane pöörin.

Vesta seisatas teepeenral, et sõitjat mööda lasta — ratas aga peatati otse tema ees.

«Tere ja jõudu!»

«Oi...? Tere, ja eks jõudugi lähe vaja.» Vaatamata hilisuvele leidis Vesta otsekohe üles oma kevadergu naeratuse ja tundis, et silmadesse ilmus uudishimulik ootusesära.

«Miks nii kena proua jalgsi matkab?» päris mees. «Sinu sugusel peaks iga päev uhke limusiin vastas käima.»

«Oled lahke meelitama,» muigas Vesta. «Pole ma mingi proua, ja eriti kena ka mitte. Harilik tööinimene.»

«Imede ime, et nii ilus naine viitsib naftabaasis aega ratsata.»

«Keegi peab tööd ka tegema, pole parata. Aga sina — kihutad lausa oma lõbuks ringi? Praegu ometi põllutöödega kibe kiire, mehed ei saa traktoritelt öösekski maha.»

«Tahan, teen tööd — tahan, tuulutan selle tüütu mürina peast ja kontidest välja. Ise peremees, ise otsustan.»

«Ajad mürinat põrinaga minema?» naeris Vesta. «Küllap lõhkusid traktori ära, seetõttu said natuke aega.»

«Ei lõhkunud,» vaidles Nurmela. «Praegusaegsed mehhanismid pudenevad ise põllul laiali. Tiriti teine jah terasvaier otsas traktori jaama, enne homset keskpäeva pole lootagi...» Nurmela vangutas pead. «Ilus augustiõhtu pole ometi tehtud tobedate tööasjade arutamiseks, tõsi? Karga peale, kena proua, teeme õige ühe pöörase sõidu! Tunnen kontides, et oled just sama masti nagu mina — aeg-ajalt suurteks meeletusteks valmis. Tõsi ju?»

Vesta sulges viivuks silmad, noogutas südamepõhjast.

Juba ta oligi kaksiti sadulas.

Mees käivitas ja tõmbas nii ägedalt paigalt, et sõiduk koraks tagarattale tõusis. Vesta kiljatas, aga mitte hirmust. El, edevusest ja sulaselgest rõõmust.

Nad sõitsid aina kiiremini ja kiiremini, tuul vihises kõrvus. Mis pärast kodus oodata võib, seda ei mäletanud Vesta kartagi, ja kui see talle hetkeks ka meenunud oleks, löönuks ta käega. Kuniks elu!

Õige varsti pööras Nurmela kitsale, munajalt siledale, käämulisele tee. Ümbrus oli kaunis ja Nurmela aeglustas sõitu. Vesta, kes seni kramplikult ta ümbert kinni oli hoidnud, et mitte maha pudeneda, ei lödvendanud haaret. Vastupidi, veelgi sitkemalt surus ta oma ümarad põlved mehe tuharate vastu.

Inimene on ju mootorrattal küllaltki kaitsetu, peab hästi tugevalt kinni hoidma!

Vesta nõjatus rindadega pehmelt vastu mehe selga ja kaalus, mida veel huvitavat teha võiks, et Nurmela ometi juba peatuks, kui mootor nagu tema soovi peale lakkaski töötamast. Aegapidi veeres ratas teepeenralt alla, nõtkete kaskede vahelt läbi, möödus osavalt paarist õige jämedast männitüvest ja peatus viimaks tiheda lehestikuga, sobivalt kõrgete pöösaste juures.

Vesta ei liigutanud end. Kleit oli kohe sõidu alguses taganenud üles, viimse piirini. Ilma peadki pööramata silitas Nurmela tagasikätt Vesta põlve. Ettevaatlikult, kõheldes. Kuna keeldu ei järgnenud, siis järjest julgemini, järjest kaugemalt. Nüüd leidis teine käsi teise põlve, liikus energiliselt ülespoole. Julge on see noor, ilus, mehine mees... õige julge... oi!

Vesta hingas katkendlikult, surus otsmiku vastu mehe tugevat kaela. Milline õnn tunda hetkest kirjeldamatut mõnu... milline õnn, kui ei kummita ainuski mõte... Oh, kui tormakas... oh...

Issake, ma ei tea ta eesnimegi, lipsas Vestal millegipärast läbi pea — ja kohe meenus, et mees sai hädaga Andreseks ristitud.

Andres...? Andres...!!

Mõtted tulid robinal tagasi hulga kiiremini, kui Vesta tahtnud oleks. Õigemini, ega nad päris kadunudki. Lummus jäi lubamatult üürikeseks, kõrghetke õnneuim tabamatuks — ja Vesta küsis endalt kerge imestusega, miks ta üldse siin äikesevihmast vettinud rohukamaral lamab. Seljaalune õhkus jahedat niiskust, kleit tundus vastikult ligane, abaluu all torkis valusalt midagi teravat, vist männikäbi. Kukal oli sattunud väikesesse lohku, juuksed märjad. Isand võinuks enne vähemalt kiire pilgu ringi visata, kuhu ja mil kombel...

Ruttamine on üldse kurjast, Vestale meeldis kõige enam eelmäng. Võimalikult pikk ja järjest tormilisemaks muutuv ässeejuhatuse kütab õigesti kuumaks, ja kui meeletute suudluste vahele rüübatakse aeg-ajalt lonksuke head veini, on paradiis käeulatuses.

Selle mehega toimus kõik aga nagu ägedal spordivõistlusel, saja meetri jooksu tempos. Ei kauneid sõnu, ei õrnu romantiilisi embusi, hulluseni viivat armusosinat — rääkimata veinist ja kas või väikesestki mugavusest. Nurmela kihutas üle-

määra kiiresti, lausa nagu võidusõidul, jõudis liiga ruttu kohale, otsekui täpselt teades parajat pöõsaalust, tormas nagu sprinter, oli kõiges ja kõigega üllatavalt hoolimatu, mõtlematu ja ... jah, ka oskamatu.

Vesta nihutas end veidi talutavamasse asendisse ja kinnitas pilgu mehe tugevale seljale. Imelik inimene, krapsas sigaretille tule otsa ja imeb nüüd suitsu, nagu istuks ihuüksinda pöõsa all. Ei ainsatki õrna sõna, ei imetlevat pilku ... Sedagi vist ei taba ära, et seljaga ei sünni daami poole olla ... Mühakast Väliselt nii neetult mehine, et hing hakkab ahnelt värisema, kui teda mõnda aega vaatad — tegelikult aga pole peale suure kasvu ja laiade õlgade temas midagi, mis meelde jääks. Jah, peaaegu mitte midagi ... igatahes haruldaselt kesine.

Vesta tõusis, seadis end korda. Mees suitsetas ikka veel ja Vestal oli kange isu sõnalausumata lahkuda. Niisuguse küsitava väärtusega ajaviite pärast poleks olnud mõtet riskidagi ...

Ta võpatas. Taevake, ja veel kuidas riskida! Joska ju ootab, vihast sinine ja sarved marukurjalt torkamisvalmis. Koju jõuab suure hilinemisega, kleit on seljatagant märg — jah, just ainult kleidiselg.

«Mis kell on?» päris Vesta ärevalt.

Vist ei kuulnud?

«Vasta ometi, Andres!»

«Auväärt neitsi, minu papa ja mamma panid mulle hoopis teistsuguse nime. Saame tuttavaks, mina olen Maanus. Aga sul oli sellega nii hirmus tulevalu taga, et ma ei jõudnud õigel ajal oma nimegi öelda, veel vähem sina küsida.»

«Polegi oluline,» nähvas Vesta. «Ja kui kellelgi mingi valu oli, siis minul igatahes mitte.»

«Jah ...?» Mees küünitas üleõla vaatama. «Sa oled imelikult tõre, ei saa mõnusest naljast aru. Või ei taha aru saada? Mis viga? Sahmerdamine ei meeldinud? Kui saatus meid mõnel teeotsal jälle juhtub kokku viima, eks pingutame siis pike-malt ... Peaasi, et armuline rahule jääks.»

Tekkis tahtmine Nurmelaile lausa näkku paisata, et polnud jah tuhkagi väärt kogu see äsjane ettevõtmine ja et sihاندsest mehest pole kunagi midagi efemat loota — et ta on tõralt tuima sorti ja kogukale kerele vaatamata mõne koha pealt üsnagi niru. Ürgnäiselik headus aga keelas tal tõde ütlemast. Milleks meest tema suures kaasasündinud eneseimetluses solvata? Mis parata, et loodus on selle inimeselooma kehaosad nii

vahelduva eduga loonud ... Tema avameelsuse peale jääb Nurmelaile võib-olla oma hinges hulgaks ajaks põdema, ja kopsakamaks ei muutu sellest kindla peale mitte miski, pole lihtsalt võimalik.

«Küsisin kella. Pean kiiresti koju saama!»

«Kiiresti ja kiiresti ... Ime veel, et sa lausa sel ajal mulle peale ei käratanud, et tee ruttu? Kiirustades tuleb ainult kirpu lappa, oled kuulnud?» Nurmelaile naeris oma kulunud nalja üle, viskas end Vesta jalge ette külili ja hakkas hoogsalt ta süüfi silitama. «Ega me iga päev kokku trehva ... Sa oled kuramuse ilus ... neetult ilus, Vesta-neitsi! Karga kaissu, pikutame veel veidi ... Sa oled magus naine ...» Mehe hääl oli käre.

Vesta astus ükskõiksena otse üle Nurmelaile, läks mootorratta juurde.

«Pane see tõrtsakas käima, mul on siit jalgsi liiga pikk maa minna,» käsutas ta. «Mida kärmemini end liigutad, seda parem.»

Mees keeras end kõhuli, tõusis aegapidi käpakile, siis püsti. Rapsis rõivastelt prahti, püüdis märjaks ja mullaseks hõõrdu-nud püksipõlvi puhtamaks nühkida. Alles kui Vesta käskis ka oma seljatagust vaadata, tuli ligi ja pühkis mõne korra käe-servaga rohmakalt üle Vesta kleidi.

«Käib küll.»

«Kas mitte midagi pole märgata?» nõudis Vesta.

«Ei, kleit oleks nagu pikemat aega puu peal rippunud, koos sinuga. Ainult natuke märg, aga küll ta ära kuivab.»

«Inimene võiks veidigi ettenägelikum olla,» pomises Vesta pahuralt. «Palja vihmamärja maa peal ...? Mh ...» Maanus pahandas.

«Eks sinusuguse eriliste nõudmistega donna jaoks peaks muidugi türgi diivan küljealuseks kaasas olema, kui pöõsa alla tormame,» irvitas ta õelalt. «Sa pole vist iial mitte millegagi rahul.» Ta ronis rattale. Ootas, kuni Vesta tagaistmele asus, käivitas kannatamatult ja sõitis minema. Ratas ei ajanud end enam sugugi püstakile ja Vestal ei tulnud pähegi kiljatada. Kinni hoidis ta mitte Maanusest, vaid sadula kaarjast, tugevast käepidemest.

Mehe tihedad juuksed lehvisid tuules, Vesta heitis neile pet-tunud pilgu. Küll on need salgud ikka ebameeldivalt heledad ... oh kui haledalt heledad!

Kustas oleks peaaegu hilineunud, sest elektrik oli töö lõpetanud ja kogus juba asju kokku, kavatsedes just minema hakata.

«Kas tõesti valmis?» imestas Kustas. «Mina arvasin, et enne õhtut küll ei jõua.»

«Harjunud töö, iga liigutus ette teada — ei peamurdmist ega pikka rehendamist.»

Kustasele meeldis mehe enesekindlus ja et ta nii karmas on. Saab ehk ometi kõige hädalisemad elektritööd joonde, enne kui alevi-ülemused tema järele kibedat puudust märkavad tunda.

«Tõttõelda, ega ma sind niisama imetlema ega kiitma tulnudki. Mul on sulle pakiline ülesanne.»

«Veel täna?»

«Nimelt, ja tõesti kiire. Sa tead kunagist Antsu-Juku suurtalu — siin Sorguta küla servas?»

«Miks ei, aga see oli omal ajal nii heal järjel majapidamine, et seal on elekter ammuilma sees.» Mees kratsis kukalt, nohises natuke aega nagu aru pidades ja jätkas siis, ise altkulmu Kustast uurides: «Eks esimees tea paremini, aga minu meelest on pererahvas juba hulk aastaid sihukeses kauges ja koledas paigas, kus ümberringi ainult hundid uluvad.»

«Sa pole Antsu-Jukul vist tükil ajal käinud?»

«Või mul sinna asja.» Mees pühkis korraks taskurätiga üle oma pruuniks päevitanud paljaku, viskas karme kõrvalpilgu Kustasele. «Pealegi ei istu mulle mitte üks raas kondamas kala õnnetute inimeste kunagises kodupaigas.»

Mehe toonis kõlas terav, varjatud süüdistus, ta hoiakus tundus põlglikkust.

«Olid sa sealse rahvaga lähedane sõber või koguni sugulane?»

«Ei, ma ei tundnudki neid. Aga talu tean hästi.»

«Tubli, siis leiad koha ilma juhatamata kätte. Meie Kilgi papi võttis mõni aeg tagasi kolm meest ehitusbrigaadiks kokku ja nad on seal kõvasti ragistanud.»

«Ehitate häärberi rahvamajaks või?» torkas mees. «Ruumi poolest lööb ette küll, ainult et eks ta ole vahepeal sandisti lagunema hakanud, mis? Majad ju surevad, kui inimesed on ära viidud.»

«Seal elab kolm peret, kuuldavasti juba õige mitu aastat, ja

loomed on minu meelest päris heas korras,» selgitas Kustas lähedalt. «Aga Kilk oma meestega lõpetab suure lauda kallal tööd, viime noorkarja varsti sisse.»

«Tahad mind Kilgile käealuseks saata?»

«Oma asjadega tulevad nad ise lähedasti toime, aga sind on sinna kibedasti vaja küll. Kontrolli juhtmestik üksipulgi üle. Kilk on tubli tiser, ise aga kipub arvama, et oskab ka kõik teisi töid sama hästi. Elle õhtul rääkis, et kange isu on paar liini ümber tõsta. Tont ta elektritundmist teab, viimaks julhtub õnnetus. Lähed?»

«Tuleb minna muidugi. August on mõnus mees, kurb, kui kabelimatsu saab.»

«Aitäh. Kas minu loss on nüüd sealmaal, et keera ainult lülitit?»

«Veel mitte, aga poole tunni pärast küll. Enne, kui Antsu-Jukule lähen, lükkan alajaamas voolu sisse.»

«Tuled uuesti läbi?»

«Ei, miks?»

«Mõtlesin, et jäi ehk midagi nokitseda?»

«Minu töö siin on tehtud,» sõnas elektrik meistrimähe enesekindlusega. «Hüva päeval!»

«Aitüma,» tänas Kustas veelkord. «Aga kuidas sa Antsu-Jukule pääsed? Hüppa mu seljataha sadulasse, viin sind kõigepealt alajaama, sealt sõidame Kilgi meeste appi.»

«Pole muret, esimees.» Elektrik võttis oma suure puldanportfelli kaenlasse. «Mul setukas siinsamas köies...» Mees astus paar pikka sammu, tõi nurga tagant lagedale jalgratta, kinnitas portfelli pakiraamile, istus sadulasse ja viipas. «Et sa teaks — olen sõnapidajat tõugu. Ära muretse, Kilgil ei jää võimalust ennast löögi alla sättida. Ja vool on sul majas täpselt poole tunni pärast, võid minu järgi kella õigeks seada. Hüva päeval!»

«Tegid meie perele kena kingituse,» hõikas Kustas elektrikule järele ja läks uuris eeskojas elektrikilpi, mis täna värskelt üles pandi. Nii, see on pealüliti. Kaitsekorgid? — Jah, selge ja lihtne.

Juba eemalt oli näha, et Kustas ootab — mootorratas seisis väravaposti najal, ise uuris ta midagi eeskojas.

Mari-Elts teadis, miks Kustas vastu tava praegusel kellajal kodus on. Elektrimees pidi täna jälle mingeid traate vedama ja oli tahtnud, et peremees seekord ise juures oleks.

Loodetavasti töö ikka edeneb, jõuab ehk enne sügist valmis. Veel on suur suvi, kogu maailm laia päikesepaistet pilgeni täis, aga rehetoa nurgad on ikka halvaendeliselt hämarad, ta koguni pelgas neid pisut. Saaks ometi elektri põlema, küll siis kaovad ähvardavad varjud ka neist soppidest, kuhu päike oma kõige eredamate kiirtegagi ei ulatu.

«Tere päevast, kullake,» hõikas Kustas juba siis, kui Mari-Elts alles tükk maad eemal oli. Ta tuli vastu, haaras Mari-Eltsu korraks tugevasti kaissu, suudles teda põsele.

«Mis uudist?» päris Mari-Elts.

Kustas muigas mõnusalt, võttis Mari-Eltsul õlgade ümber kinni ja viis ta eeskotta, osutas seinale. «Näed, elektrikilp. See siin on pealüliti, sellest saab voolu maha võtta, kui kodunt ära oleme. Ohutuse mõttes. Astume edasi...».

Suurest päevavalgusest tulles näis rehetuba tavalisest veelgi pimedam.

«Kustas, millal ometi see päev kätte jõuab, et võiksin lülitit keerata ja...» Tundus, nagu tahtnuks Mari-Elts proovida, kas valgus viimaks imekombel juba saabunud pole.

Kustas võttis ta käe oma soojade pihkude vahele.

«Ootame veel pisut...» Ta heitis pilgu kellale, mis akna all laual hästi selgesti näha oli. Kas elektrik on juba jõudnud... Jah, lubatud aeg on käes, möödaski.

«Kas kogu see juhtmete ja kilpide ja lülitite-asjandus lähel meil väga kulukaks?» küsis Mari-Elts. «Ega me selle eest kohe maksma ei pea?»

«Täna-homme küll mitte, ja arve ei tule kuigi suur. Mõne posti üleslukkamine ja keskusest traatide siia tõmbamine pole nud teab mis kaelamurdev töö, eriti kalliks ei lähe.»

Kustas oli kogu aeg hoidnud Mari-Eltsu kätt. Nüüd juhtis ta selle lüliti juurde, ise rõõmus nagu väike poiss, ja sosistas:

«Mu kullake, säragu sinu ümber alati hele valgus! Ole hea, pane tuli põlema.»

«Kustas...?» Mari-Elts vaatas talle suuril silmil otsa, nagu ei oskaks ta oma mehe sõnu tõeks arvata. Puudutas õige ettevaatlikult lüliti, veelkord küsiv pilk Kustasele — nüüd ta naeratas, ja keeras. Tugev elektripirn söögilaua kohal hakkas pidulikult särama, tulehelk ulatus tagumise seinani. Jah, alles seal neelas tume, tahnamust palksein viimase kui valguse raasu.

«Aitäh...» Mari-Elts puudutas huultega Kustase põske. «Sa ei oska arvatagi, kui väga ma ootasin.»

«Kahju, et nii kaua läks. Lubasin kevadeks, praegu aga juba suve lõpp käega katsuda... Ära pahanda, kullake!»

Mari-Elts vajutas otsmiku vastu Kustase õlga.

«Sa oled väga hea,» sosistas ta. «Uskumatult hea...»

Hetk oli tulvil rõõmu, mõistmist, sügavat vastastikust soojust. Kumbki ei raatsinud seda lõpetada, ja nad seisis nii päris hulk aega — mehe tugevad käed hoidsid hellalt Mari-Eltsu. Lamp laes aina säras ja säras...

Nõudlik telefonihelin murdis sooja, helkjasse vaikusse hoolimatult sisse.

Vastumeelselt läks Kustas kuulama, mida soovitakse. Ega muud, kui et esimeest on hädasti kontorisse vaja. Mitu inimest ootab, kõigil lahendada väga pakilised küsimused.

«Tulen,» lubas Kustas ja pani toru hargile.

«Kas sul jääb aega lõunale tulla või võtad kohe paar suutäit?»

«Ei oska öelda, ära mind eriti küll oota — praegu aga pole mahti...» Kustas lähenes Mari-Eltsule, et talle head päeva soovida, ja märkas, et kõik pole kaugeltki hästi. «Miks su silmad kurvad on? Kas rõõm elektri üle jäi nii lühikeseks?»

Mari-Elts ei tahtnud seletada.

«Mine, Kustas, sind oodatakse...»

«Ei lähe ma enne kuhugi, kui kuulen, mis sul südamel on.»

«See pole kuigi tähtis... eks teine kord...»

«Tahan tingimata kuulda, mis sulle tusameelt valmistab. Koos leiame kindlasti nõu ja abi.»

«Selle vastu rohtu ei ole...» Mari-Elts teadis, et vaikimine on mõtetu, Kustas ei jäta. Ja rääkima peab, teistviisi edasi ei saa. «Hea küll, ma ei hakka keerutama ega siledamaid sõnu otsima — meie rahavarud on kulunud nii väikeseks, et veel mõni päev ja mul on jälle näpud päris põhjas. Kui juhtud alles minema, tuleks hoiukassast läbi astuda.»

Kustas alles kaalus, mida ja kuidas vastata, kui Mari-Elts kiirustades lisas:

«Tean, meil on seal õige vähe alles jäänud, ja juurde tulemas pole kusagilt. Püüan küll kokku hoida, aga...»

«Raiskasin palju mootorratta peale, see lõigi meie majandusele suure augu sisse.»

«Kuidas sa ilma liikuda saaksid? Kahju muidugi, et kolhoos ei suutnud tsikli muretsemiseks raha leida...» Mari-Eltsu toon oli viivuks etteheitev. «Et sa siiski just siia, uskumatult viletsasse tulid...?»

«Tead hästi, muud võimalust polnud.»

«Sa ise valisid, keegi ei sundinud lausa. Elu on imelik, ehk Ma ei ütleks, et mulle traktorijaamas dispetšerina töötamine väga meeldis, aga alles tagantjärele oskan hinnata, kui hea seal siiski oli. Mõtle ometi, kaks korda kuus saime palka — hunnik raha laoti lauale, anna vaid allkiri. Ja osta kõike, mida vaja.»

«Meie elu läheb nüüd teistel alustel, peab vastu pidama. Mari-Elts kehtis õlgu.»

«Iga kopikat tuleb enne väljaandmist sõrmede vahel kümme korda keerutada, et kas ikka tohib kulutada... Millal me ühe kord ometi raha saame?»

«Maksame hilissügisel, majandusaasta lõpul.»

«Ära pahanda, aga... jah, minu meelest on küllalt neid eelmehe, kes teistviisi elavad. Miks sina ennast rahapalgale ei võtnud?»

«Siinsed inimesed poleks mind siis arvatavasti valinudki, sõnas Kustas karedalt.

«Jah? Ütle, et hilissügisel hakkab raha liikuma... Nii kaua me küll läbi ei tule; mis seal ikka, eks küsin emalt.»

«Palun, kullake, ära seda tee. Leian kindlasti väljapääsu. Emaga ei maksa sellel teemal kõnelda, ma tõepoolest ei taha. Palun, Mari-Elts!»

«Ta on ju minu oma ema... Ja kui tal raha pole, võin võtta ehetekarbist ükskõik millise hinnalise asja ja ära müüa. Need on tegelikult juba praegu kõik viimseni minu omad, ema neid ei kanna.»

«Ei. Anna mulle veidi aega,» palus Kustas tungivalt.

Mehe ilme oli sedavõrd pingul, et Mari-Eltsul hakkas temast kahju. Ta naeratas pehmelt, oskas silmadesse meelitada sooja sära — ja juba Kustas rahuneski.

«Sinu teadmata ei tee ma midagi,» lubas Mari-Elts. «Aga nüüd pead sa küll minema, sind oodatakse.»

«Head päeva, mu väike kullake.»

«Head päeva.»

Põgus suudlus juustele, ja Kustas kiirustas mootorratta juurde. Käivitas, viipas — ja läinud ta oligi.

Mari-Elts toetus vastu päikseses kuumavat palkseina. Mis ootab ees? Tüütu ja alandav kopikate lugemine, alasti vaesus — täpipealt kooskõlas nende viletsa eluasemega. Kuidas saakski siin Hallikivil, inetus onnis elada heal järjel perel

hakkas muretseb endale tingimata ilusa kodu, rahakas ostab kalle, mida silm näeb ja hing ihaldab...

Kõnda jättis löögi vahele ja hakkas siis tuhatnelja pekslema. Linnupette alevis ehtas kena heledapäine mees kellegi jaoks ilmiselt kauni kodu...? Suurte akendega, valgusele avali raduga, luksuslikult sisustatud, ja igas toas ootas sülem pur-puroose...

Kuhu mõte nüüdsama jäigi? Ah jaa, viletsargise elu ja pideva rahapuuduse juurde. Emal on õigus, kui ta endisi aegu laga kurtas ütleb, et idast tuli suur, kuri, tugev ja tegi tuhandete teiste hulgas ka Kornelitele lõpu. Ema sõnad pole siiski päris täpsed, lõppu neile peale ei tehtud — kerjusteks 'aga muudeti küll. Ometi kasvatati teda laheda ja luksusliku elu jaoks... Tema vanemad oma eluhoiaku ja jõukusega ei olnud suurele tigidale vastuvõetavad, samuti veel kümned tuhanded pered — sellest julmast, mis nendega toime pandi, võib kurjade poolt vaadatuna ehk mingil moel aru saada. Aga kuidagi ei mahtunud pähe, et Kustas, kellel sellesama suure ja tugeva ees polnud ainsatki süüd, peab kah viletsalt elama, igal sammul pööraselt kokkuhoidlik olema, väljaminekuid hädiselt alaotsaga kokku klapitama — ja ees ootamas pole temalgi midagi kuldsed. Miks see ometi nii on? Jah, miks...?

Ruum oli madal, lagi nõest mustjas. Tiheda, raske pilvena rippus tumehall praadimiseviing läbisegi sigaretsuitsuga. Kärhaste poolt tihedalt täpiliselt kirjutud alasti elektripirn suutis vaid hädiselt valgustada ovaalset lauda, sellel olevat poolikut viinapudelit, klaase ja jämeda tumepruuni praoga taldrikut, millel vedelesid leivatükid ja sibularõngad.

Vahariie oli pikkade aastate jooksul küllap mõndagi üle elanud — nüüd polnud tal lillmusterit enam mujal, kui allaripuvatel määrdunud servadel, nii hatuseks oli ta kulunud, ja luitunud. Mõõda lauaserava, kus käed alalõpmata nühkisid, jooksis karvendav triip, mis muutus siin-seal tihedaks aukude-reaks. Seda aga ei pandud tähele — samuti nagu ei paistnud keegi sellestki hoolivat, et siin oli uskumatult umbne, räpane, lehkav.

Kümmekond silmapaari jälgis äärmise tähelepanuga, kuidas Mart Pargas oma pikkade, osavate sõrmede vahel kaardipakki

segas. Ta tegi seda meisterlikult, vilunult. Tundus, nagu püüdnud kaardid mingi võlutriki abil pika reana iseenesest korraks õhus, et viivu pärast jälle tihedalt Mardi peos olla.

«Kaua sa siblid, käib küll,» mõmises keskealine habetunud mees. «Ära tüütab!»

«Jah,» toetas teda räämas välimusega naine. Tal olid väikesed väsinud silmad, inetu lõtv suu ja tumedad salkus juuksed. «Meil pole aega igavesti oodata...» Ta süütas sigareti, puhus suitsupahvaku Mardile näkku.

«Kuidas leedid ja kentlemannid soovivad,» nõustus Mart kerge kummardusega. Ta jagas osavalt kaarte ja mõtles, et tingimata peaks nüüd laskma paar ringi võita teistel — mulda viimaks hakkavad valemängus süüdistama, vihastavad, võivad õige kurjaks minna ja talle tutti kinni karata. Riidu ei saa kuidagi lubada, siinne pelgupaik on selleks liiga hästi sisse tööstatud. Mis sellest, et haled keldrikorter, röske ja räpane, pime päevaajalgi. Ei loe, et siia pääsemiseks tuleb komberdada mööda mühklikku muldpõrandat, pealegi pimedas. Mõlemal kätt on majarahva keldrid, vahekäigu valgustamist peetakse ülearuseks luksuseks. Ouest tulles peab korraks ägedalt jalgu trampima, et rotid peitu jookseksid. Tühja nendega, ega nad kallele hüppa, ehkki on suured ja tigidailmelised. Müüdugi, kui sihukesele kogemata saba peale astud, lööb kindlasti hambad säärede...

Mart mängis kaotada soovija hoiakuga, aga nagu needus kaardipaki peale jooksis märgitud leht ja ta tundis vastupanumatut isu laual olev pank ära lüüa.

Mõtles õige otsaga, mees, hoiatas ta ennast. Paremat varjul olemise paika on keeruline leida, ja oma atškoo-kundesid peab iga hinna eest hoidma. Peavari maksab ööpäevas rubla, aga kui midagi hamba alla igatsed, sirutab perenaine oma pesemata korpas käe ootavalt välja. Laod moneeta talle peo peale, saad ninaesise mõne aja pärast kätte. Raha on jah päevast päeva vaja, ilma ei suuda hinge sees hoida. Ei ole kellelgi imemaast nat, et keeruta ainult natuke vända ja rublad muudkui kukuvad... Nii tulebki sellesama laua ääres oma igapäevast leiba ja leivakõrvast teenida kavaluse ja osavuse ja enda pidurdamise abil. Ei tohi valemänguga vahele jääda ega mingil juhul ahneks minna, tingimata peab ka teisi laskma võita.

Marti ei huvitanud, kust ta kaaslased raha saavad või millega tegelevad. Lisaks perenaisele elas siin pidevalt neli meest ja kaks naist, ülejäänud käisid juhuslikult. Kellelegi õomaja ei

keelatud, tarvitses vaid mõista anda, et täna-homme pole soovitatav mujal nägu näidata. Ruumi jagus vähe, sest vaheseinaga majahoidjakorter oli õige väike — ära siiski mahuti. Ja kena homme mitte küsida, isegi mitte uurivalt vaadata lõi usaldusliku, omal kombel sõbralikugi õhkkonna.

«Sa saatana silmamuna!» Hallipäine, kissis silmadega vana-meest virutas rusikaga raksti lauale. «Mis küradi nali see on, et jälle sina võitsid?»

Ka teised vandusid mahlakalt, kurjad silmad Mardi poole pööratud.

«Sohki teed, jah?» nõudis lõdva suuga naine selgitust.

«Oigus, Maara, poisiklutt on jõe suller ja valemängija,» karatas turjakas, punetava näoga mees otse Mardi kõrvalt. «Pole võimalik, et kogu see aeg just temale õige-kaart pihku jookseb! Näita kallooda ette.»

«Palun, kui härrad soovivad...» Mart viskas kaardid lauale. «Uurige, vaadake või röntgeniga läbi. Mina pole elu seeski valskust teinud.» Ta korjas võidetud raha kärmesti laualt, loppis püksitasku.

«Kellele sa muinasjuttu puhud?» torises vanapapi sapiselt. «Sinusugune muud ei oskagi, kui petta.»

«Ime, et te mind kõiges seitsmes surmapatus ei süüdistate,» pahandas Mart solyunult, sest seekord võitis ta peaaegu ausalt, koguni veidi vastu tahtmist ja oli ka ise hämmeldunud, et kaart nii imelikult ladusalt liikus.

«Pea meeles, naakmann, omade koorimine on keelatud,» kiuatas Maara.

«Mis te jamatä, mulle endale meeldib see arusaamatult tihe võitmine tegelikult kõige vähem,» tunnistas Mart mornilt.

«Pada ajad!»

«On kaardimängus ülearu õnne, pakub armastus ainult õnnelust,» tuli Mart kulunud ütlemisega välja. Nähes, et see sugugi mõju ei avaldanud, jätkas ta kärmelt: «Kas on keegi teile hulgast näinud, et mõni lehtsaba viskaks või korrakski pilgu minu poole? Või et mõni Mann mulle põlvele istuks, käe kaela ümber paneks? Olen sihukese näruse tähe all sündinud, et plikadega mul sugugi ei vea. Eks selle eest siis ongi kaardimängus pimedat õnne rohkem antud.»

Paar meest muigas üleolevalt, üks kehitas õlgu.

Köhn keskealine naine, kes seni vaikides laua otsas istus ja oma vesiniku-valgeid, blondeerimisest takuseid juukseid suges, vaatas Marti hindavalt.

«Jah,» sõnas ta kalgi häälega, «ega ma sind kui meest pole tõesti kordagi vaadanud, ehkki me juba mõnda aega ühes toas magame.»

«Mardi jaoks oled sa ju jõe vana krõhva, Senni, ta võiks vabalt su poeg olla,» leidis tüse mees naeruga pooleks.

Naine vedas näole põlgliku grimassi.

«Kurat põrgus on vana,» säutsus ta kurjalt. «Kui sa veel mõnel ööl mulle hakkad ligi tikkuma, saad solvamise eest polvega vidinate pihta säherduse matsu, et sul kerkukellad kõrvus kumisema hakkavad.»

«Ära ilmaaegu ähvarda, ise sa poed mulle kanges näljas alla lõpmata külje alla... Mina elan vabalt ilma ära, sina mitte...»

«Ah et mina ajan sulle ligi...? Pole sa ainus mees maa peal, igal isasel uuristamise puur küljes,» kekutas Senni. «Aga just mehed on selle asjanduse järgi hirmsas hädas — nad kardavad, et kui pruukimisele liiga pikk vahe sisse jääb, kidur täitsa ära.»

«Sa pagan kui õige jutt, kohe päris teaduslik,» kinnitas Mart veendunult. «Minuga ongi nii, et tarvitamise õnne pole antud ja nüüd muudkui kuivab, juba krõbisebki kurvalt. Võib arvata, et varsti pudiseb kogu komplekt takka ära,» lisas ta ülepakutud meeleheitel. Polnud pääsu, ta oli sunnitud vähe jutuga välja tulema, kuna teadis selle mehe ägedust, kes ta kõrval istus. Varemgi, korda paar on ütlemised jupp-jupult teravamaks muutunud ja suur pahandus vaid üle noatera mõne võimalikult rammusa ütlemise lendulaskmisega suudetud ära hoida. Olgu mis on, kakluselärmi sellest pesast koata ei tohi — miilitsa tulekut ei himusta neist loomulikult keegi, tema ise kõige vähem.

«Kui juba krõbiseb, on sama hästi kui lüüdnud,» hirnus naaber valjusti; sellele mehele olid taolised naljad millegipärast eriti meeltnööda. «Ometi oleksid võinud karja naisi õnnelikuks teha. Oeldakse, et mida kiduram mees, seda suurem...»

«Ära ropenda, Jürka,» itsitas Senni. «Aga omaltpoolt lisan niipalju küll, et... väikeste meeste kohta ma täpselt ei tea, aga mida suurem kolge, seda nigelam. Sina oled igavene pörakas, ja sul on üllatavalt hale... näe, mihuke.» Ta tõstis oma väikese sõrme kõrgemale, kõigile näha ja hoidis seda võltsi kõverdatult, laskis aga siis kohe hoopis haledalt longu vajuda.

Jürka puhkis maruvihaselt ja Mart haaras jutuotsa kähku oma kätte.

«Mis te arvate, mis hull viga see mul küljes peaks olema, et ma ei ole naisinimene minust pole iial hoolinud?» küsis ta kurvalt. «Kui kõige suurem mõnu jääb tundmata...»

«Kas ta tühi just see kõige suurem mõnu ikka on,» kaalus vanapapi, aga Jürka sundis ta vaikima.

«Igavene viimane vanatoi,» irvitas ta, «sina kindlasti ei mäletagi enam, mis see on või kudamoodi seda tehakse. Noh, aga ei tule meelde...?»

Pliidil olevalt pannilt kerkis lai juga kibedat musta suitsu.

«Kärssab,» hüüdis keegi. Perenaine, kes siiani kah laua ääres kaardimängu jälgis ja parajasti oma poolhambutu suuga mõnusalt naeru kõkutas, ajas end ehmunult püsti. Ta oli lodevalt tüse — suured lõdvad rinnad rippusid kõhuni, kõht amakorda ulatus kui paks nahkne põll poolde reide. Parajalt rohkene tume sitsikleit oli ammu kitsaks jäänud ja istumisega tagant nii kõrgele rullunud, et jämedad, laienenud veenikobalatega kaetud sinakad tõntsid sääred hästi näha olid. Põlvedlaski paistsid, kui ta pliidi ääres tatsas. Kummardamisel ei kahtunud kleidisaba rasvamõhklikke kintse ega vist muudki, ainult et sinnakanti küll keegi oma pilku iial ei pööranud.

«Mu hea ribiliha läheb puha aia taha,» vingus eit. «Põleb päriselt sööks, sa issanda nuhtlus küll...»

«Ära moluta, tiri pann siva tulelt maha,» käskis vanapapi. «Kurat, mul kere nii hele, et näri või ahju vahelt savi...»

Ahmis perenaine ei leidnud midagi, mis sünniks kuuma pannivarre ümber panna, tammus hädaldades paigal, suitsu juga muutus aina laiemaks.

Senni lükkas ukse ristseliti, rapsas kleidisaba pihku ja lohis-
tas tossava panni poolenisti üle pliidiserva.

«Tehke aken lahti, lämbume ära,» hüüdis ta üleõla ja jook-
sis vahekäiku pidi minema, mustas vingulehvik järel.

«Ei tohi aken lahti teha,» keelas perenaine ehmunult. «Mina ei kannata üldse tuuletõmbust!...»

«Keri tahatuppa,» soovitas keegi ja moor taganeski sinna. Silmad kipitasid, kippusid vett jooksuma. Ajas läkastama.

Mart astus toolile, tõmbas tihedast riidest kardina kõrvale, avas riivid ja lükkas mõlemad aknapooled pärani.

«Valvake ust, et rotid sisse ei pöruta,» käsutas vanapapi. «Mine sina, Määra! Kohel!»

Laua ääres lõsuv naine lõi käega.

«Passi ise, kui tahad. Mõni loomake rohkem või vähem, minu meelest ei loe see üldse.»

Vanapapi vaatas talle vilksti otsa.

«Ara ole nii suureline... vaata kui mõni isane rott lööb öösel äkki su kaunale kärtsti hambad sisse ja enam lahti ei lasegi, mis häält sa siis teed?» Ta tõusis käbedalt, võttis nurgast pika varrega harja, läks ukse juurde ja müdistas tugevasti jalgadega — siis aga kõhis pikalt kõõksudes, õhku ahmides.

Suur suits kadus tuuletõmbuses kiiresti. Vanapapi sulges ukse ja tuli raskelt hinge vedades tagasi oma kohale lauaäärde. Õhk polnud veel kaugeltki puhas, aga siinsetele asukatele tundus see meeldivalt värske.

«Kui hea kerge on olla,» kiitis Maara ja ringutas. «Ma ei saa aru, mis pagana pärast te vahetpidamata akent kinni hoiate? Ikkagi soc aeg, inimene vajab värsket õhku... Jäägu lahti, punkt.»

«Arvad, jah?» küsis turjakas mees Mardi kõrvalt. «Tore pilt küll, kui koos hea luhvtiga torkab mõni miilitsamees oma mütsitärni aknast sisse, lööb kulpi ja tahab tuttavaks saada...»

«Minul pole midagi karta,» vastas naine loiult.

«Ega jah? Elad siin sisse kirjutamata, ja mitte sina üks! Tööl käid? Ei. Kärakat võtad? Alati, kui võimalik. Oigumis?»

«Pole kellegi asi, kas võtan või mitte.»

«Kes ei tööta, see ei joo — oled kuulnud?»

«Sina ju kah ei tööta, aga jood nagu elevani.»

«Kuidas ei tööta? Käin teistega koos sadamas kotte vinnamas, nii et naba raksub, teenin päevapalga alati ausalt välja. Sul on seaduse ees kehvem seis, sinu töö on selles praeguses riigis kõva keelu all.»

«Mis sa sellega öelda tahad?» Maara oli solvunud. «Vihjad, et mina olen kohe päris elukutseline?»

«Rahune, rahune, ei mina vihja midagi. Teame ju kõik, et sina päris proff ei ole — sul käib töö ja lõbu käsikäes, ja see vist paragrahvi alla ei mahu. Kollast passi pole nüüdsel ajal kah enam kuskilt võtta.»

Perenaine tuli vaheuksele.

«Mis te nääklete, hullud? Kui rahus elada ei oska, ajan ma teid kõiki oma ausast korterist välja.»

«Vaata aga vaata,» imestas vanapapi. «Millest armuline maadam siis elama hakkab? Kojamehe näljapalk sinu pirakakere ära ei toida, pealegi ei viitsi sa luuda-labidat külgipalju liigutada.»

«Aken võiks siiski ööpäev läbi lahti olla,» ei jätnud Maara järele.

«Mis sa vingud, endal kardavad mitu asja päevavalgust,» pahandas Jürka.

«Minu asjad jäta mu enda hooleks! Ega sul kah midagi kiita ole.»

«Seda ma just püüangi sulle selgeks teha. Meiesugused peavad paratamatult paljutki kartma, alates politseist ja lõpetades selle sinu poolt soovitud värske õhuga... Pane aken kinni, Mart.»

«Just nii, härra kapten,» vastas Mart kuulekalt. Ta sulges akna, tõmbas kardina hoolikalt ette. Kõrvalisi uudistajaid ega juhuslikke sissevaatajaid ei igatse neist tõepoolest keegi.

Nenni tuli tagasi, tühi pann ripakil.

«Kuhu sa pimevaim liha panid?» kiljatas perenaine. «Ja hea rasva...?»

«Pühkmekasti. Söeks põlenud liha süüa ei kõlba.»

«Kas see ikka päris kõrbenud oli...? Ma oleks sellest midagi meisterdanud,» arvas perenaine pahaselt.

«Kui teinekord midagi praadima paned, siis meisterda ennast pliidi äärde paigale ja ära sealt sammu liigu,» soovitas Maara.

«Jätke õiendamine,» pörutas seni vaikides istunud noorepoolne mees — hasartne kaardimängija, kes millegipärast harva sinu käis. «Teeme üks väike klõmm, ja Pargas peab jalamaid revanši andma.» Ta kallfas pudelist igale paraja sortsu — rihtis täpselt võrdselt kõigile.

«Sikupilli-poište terviseks!»

Käratsev proosit ja kokkulöömise kõlin paisus sedavõrd larmakaks, et Mart kohkunult akna poole vaatas. Kas ikka sai korralikult kinni? Oli küll, kardingi tihedalt ees. Tuline kahju, et võidetud raha tuleb uuesti mängu panna, aga vastu hakata ei tohtinud. Eternat paosolemise kohta ei leia — vana majapugerik asus Lasnamäe kõrge küüru varjus, tänav oli kitsuke, koht hästi kõrvaline. Väljas ei käinud ta peaaegu üldse, ehk kui, siis vaid hämaras, vastu ööd. Meelsamini istus ta siiski nelja seina vahel. Onn, et mehed nii kaardimängiad olid ja et nad viitsisid vähemalt aeg-ajaltki tööd teha, ehkki karta oli, kas ikka igaüks ja nimelt alati just kotte vinnamas käis. Iga tahes libises igal kaardimänguõhtul paras hinge sees hoidmise summa kerge vaevaga tasku, ja rohkemat ei tasunud igat seda — ja ega paberrubladelt ole muud võimalik välja lugeda, kui et nad on rahapajas trükitud.

See ring tuleb nüüd kindlalt kaotada, muidu läheb päris põrgu lahti, otsustas Mart ja leidis samas, et oma mitte just pikas elus ta peamiselt kaotanud ongi. Juba varasest poisikese põlvest peale eksles ta kui roolita kuunar mööda ilma merd — kuhu hoovus vaid kandis. Sattus karile, jooksis madalikule kinni. Loksus lahti, triivis edasi.

Elus esimene korralik paik, kuhu ta ankrusse jäi, oli Linnupette traktorijaam — aga ka seal oskas ta kaotada. Jah, vaata mata sellele, et vastu igasugu looduseadusi võttis Kustas Lokk ta tööle. Ikkagi läks mõne aja pärast kõik lendu — kaotatud polnud sugugi vähe. Ei, tema kohta uskumatult palju, ja kõik kihutas otsejoones põrgusse ta enda süü läbi. Küllaltki tasuv töö, marudad traktoristid, hea sõber Anto ja nagu pildiraamatust maapeale astunud punapäine õbluke Eevi — kõigest ja kõigest jäi ta ühe ropsuga ilma. Kui kaunid rohelised, säravad silmad olid sellel tüdrukul... paistis, et ta tema vastu sugugi ükskõikne polnud. Unistas väikesest puhtast majakesest, punasest põrandast ja kirjutest volangidega kardinast...

Kaardimäng käis, aga Mart oli hajameelne, mõtted hulkusid Linnupettel. Hamba-peres oli ta kui omainimene, aga ka nende naabrid Laagri Karla ja Minna võtsid teda alati väga lahkelt vastu. Kippusid koguni nagu hellitama. Tema ei osanud nende lahkuse tasuks muud teha, kui aitas puid peeneks lõhkuda ja riita laduda. Vähe küll! Toad on Laagri majas avarad ja puhtad, kõik lõhnab uskumatult hästi. Ja Kaaru...? Maruvahva ja suur ja hästi karvane, elulusti ja vigureid ja erilist tarkust kõrvatippudest sabaotsani täis...

Mardi mõtetesse lõi kus terav mure. Mis sai Robist tolles kauges metsakolkas? Ta jättis ju ketti hea, tubli sõbra — ja põgenes. Kas peremees üldse tuli, nagu lubas? Või jõudsid miilitsamehed ta enne kinni võtta, ja koer seal tihtnikute keskel jäi lõplikult saatuse hoolde? Kas ta oskas kaelarihma üle kõrvade ära tõmmata ja kuhugi inimeste juurde abi otsima minna? Robi mõistis, et ta enam kunagi ei tule; nuttis valjusti, kui ta minema jooksis. Haledat nuutsumist oli kuulda õige kaugele — tema aga tormas aina kiiremini, et see enam ei kostaks. Robi nuttis, nuttis...

«Osta juba, et sarvik sind päriks!»

Kellele see oli määratud? Tugev küünarnukimüks ribidesse tegi asja selgeks.

«Kas mängid inimese kombel, või mine unista peldikust!»

«Ära kiirusta, peremees,» vaigistas Mart. «Mõtlen veidi, pean plaani, see pole ometi keelatud? Eks vist ostan jah...» Ta uuris oma kaarte, vilistas vana valssi, nõogutas. Sai kaardi, sõidutas seda mööda lauda lähemale, pillus tembutades serva-lase alt, tegi edasise ostmise kohta tõrjuva liigutuse ja nakutas ilmekalt keelt, kiigutas end rahulolevalt tooliga. «Esimene auhind — prii matusepaik Rahumäel, teine auhind — lähipölenud praeahi, kolmas auhind — südamlük käepigistus.»

«Kust sina nisukesed huvitavad ütlemised küll võtad?» imestas perenaine tunnustavalt, vajus latsakile toolile. «Mina pole oma elus nii osava suuvärgiga meesterahvast veel näinud...»

«Kui räägitakse — hea raadio, siis öeldakse: «Ret»-raadio,» jätkas Mart. «Ülihead «Aivax» pliidirauad — ei paindu, ei lõhke, ei lähe soojaks ka. Köht kinni, köht lahti — «Brandmanni» piimašokolaad!»

«Sind võiks kohe päris söömata kuulata,» kiitis perenaine jälle.

Vanapapi surus kaardid tihedalt üksteise taha, peitis pihku ja pöördus kogu kehaga perenaise poole.

«Ah sina muudkui kuulad ja imetled seda lolli möga,» ütles ta pahaselt, «mul aga lööb köht kõvemat marjaasi kui ma isel. Olgu korralik lobi olla, ja kiiresti!»

«Millest ma enam teen,» vigises perenaine nutuselt ja sügas pikalt oma räsuvoltides külge. «Ära kärssas ju...»

«Heida või ise pannile. Oma raha eest pean ma saama süüa nagu kord ja kohus. Tõuse ometi, igavene aam! Liiguta, liiguta...»

«Et vanasarvik sind juba ka maamunalt ära ei korista,» manas perenaine, ajas end siiski ägades püsti ja läks pliidi juurde. Lükkas riiuli eest marlitüki korraks kõrvale, koogutas siis madalasse köögikappi vaatama. «Puha lage... tule taevas appi,» ohkas ta tüdinult.

«Ei ole teist jumalat peale seltsimees Allahi, ja Mart Pargas on tema esimene prohvet,» teatas Mart valjusti. «Viis korda viis on viiskümmend viis, kaks juurde kakskümmend seitse. Ohe käega üks nael, kahe käega kaks naela, kokku kolm naela. Jõumees!»

Kaardimäng jätkus hasartselt. Mart silmitses laua ääres istuvaid inimesi, nende kottis silmaalustega nägusid, kahtlaselt punetavaid ninasid. Kui ta siit jalga ei lase, on ta mõne aja pärast samasugune. Mülgas imeb endasse — aeglaselt ja

halastamatult, lõplikult. Ta tunnetas seda, kartis — ei osanud aga midagi ette võtta. Oli ta selle mõne kuuga, mis ta siin konutas, juba sedavõrd läbi vettinud urka kleepja hingusega, selle alateadlikult omaks võtnud ja heaks kiitnud, et enam siin lahkuda ei suudagi?

Pole võimalik, ehmus ta. Ei saa ju omaks võtta inetut, häisevat, koristamata salakoobast. Ei saa harjuda räpase aluskoti ja õhukese, mustusest plingi padjaliistakaga, magamiskohaga põrandal, teiste vahele surutuna. Kuidagi ei lepi joodikute ilge lehaga ega vastiku teadmise, et mõni jultunud rott sul öösel üle näo ronib... Ennast põhja joonud naised on jälgid, mõnikord okupeerisid nad oma klientidega tagumise ruumi. Kui neil tööd liiga napilt oli, ei varjanud nad oma tiirasust ega häbenenud seda kõigi juuresolekul rahuldada ükskõik kellega oma korterikaaslastest. Ööd olid eriti ebameeldivad — täis hingematvat, haisvat norskamist, oigeid, köhimist, mõminat, kihistamist ja...

Miks ei otsi ma tööd? Miks ei püüa ma inimese kombel elada, miks seltsin kõntsaga...? Miks, miks ometi?

Veel päris ta endalt aru küllaltki tihti, püüdis aga jätta kibedalt torkivaid mõtteid aina harvemaks, mitte lasta neil pead tõsta. Vastus oli ju teada — ta ise oma lolluse, ahnuse ja ääretu rumalusega on end urkasse mõistnud. Ta on tagaotsitav, teda süüdistatakse suure rahasumma varguses. Ei loe, et rotid selle miljoniks tükiks rebisid — kuritegu jääb kuriteoks. Just sellepärast ei saagi ta siit ligasest keldrist nina välja pista, esimene vastutulev miilits võib tal kraest kinni kahmata. Istuma minek oleks aga kõige lõpp. Ta teadis kaljukindlalt, et kui teda veel kord trellide taha pannakse, saab temast paadunud kurjategija. Ta on seda juba praegu, ent veel on pisut lootust kunagi ehk siiski õiget elu elada, vast Antoga kokku saada, näha oma väikest punajuukselist piigatki... Vanglasse kukkumine jätab talle aga elulõpuni kaaslasteks viimased kaabakad, sama jälgid kui need siin — vargad, joodikud, petised, prostituudid...

Kas toimepandud kuritegu aegub, kui süüdlast ei tabata? Kas Tõldsepalt raha varastamise eest pannakse igal juhul vangi, mingi mööda või kümme aastat? Või koguni kakskümmend? Siis ei saa küll iial mülkast välja, ta muutub ajapikku samasuguseks inimvareks, nagu need siin. Hakkab jooma, nagu tursub, silmad paistetavad, käed värisevad — ikka rohkem ja rohkem.

Ja ometi on maapeal lilled ja linnud, päikesepaiste, rõõmsad inimesed... ilu jätkub igaühe jaoks. Miks küll tema teeb järjest niisuguseid tegusid, et heast ja kaunist eemale peab jääma, peitu pugema ilgesse urgu? Miks on ta nii rängalt keerdu kasvanud? Kas pole ilmas tõesti ainsatki inimest, kes teda aidata suudaks...? Või tahaks?

Neljas peatükk

1

Juba terve nädala järjest pidas kuiva. Liigselt märga saanud maa tahenes kiiresti, töö käis jälle. Kõrgematelt põllulapidelt koristati siin-seal rukist, paaris kohas prooviti tasapisi ka varast otra; kuuldavasti hakati taliviljade alla minevat kesa mustaks pöörama.

Joska Mügerikule oli see ükspuha, millises järgus kolhoositööd on, või kas keegi üldse kõrt kõveraks keerab. Ta ei hoolinud sellest tööpoolest, ja ometi uuris nõudlikult pea igal õhtul, kui Vesta koju jõudis, kes ja kus missugust tööd parajasti teeb. Pahandas, et naine kolhoosivärgist nii häbemata vähe teab. Huvi jah polnud, aga ometi küsis. Miks? Igavusest, mis muud.

Joska seisis hetke oma elumaja veidi kalduvajunud, siledal lalal trepikivil, heitis harjunud kombel tähelepaneliku pilgu ringi ja tundis, kuidas leitsak kuuma haardega tal ümbert kinni võttis. Mõnus... ütlemata mõnus! Kambris oligi liiga jahe.

Ta lükkas sussid jalast, astus päikesesoojale õuemurule. Tihe rohukamar nõtkus meeldivalt talla all, lõpmata kena kõneda...

Õueväraval rinnutades uuris Joska valvsalt ümbrust, kuulatas suurt vaikust. Ohutunne ei andnud endast enam hulk aega märku, aga ettevaatlik tuleb siiski olla. Luugid sai vanaviisi hoolikalt kinni pandud, augustikuu õhtud kiskusid eriti pilvealuse ilmaga küllaltki hämaraks, ööd aga olid puhta pimedad. Üksnes jaanipäeva ringis oli ta Vesta meeleheaks paar kõige valgemat nädalat aknad alles otse enne voodisseheitmist luukidega katnud; uks seisis aga alati kindlalt lukus, olgu öö või päev. Tühja selle madalaks vajunud hirmuga — ka kõige väiksem lohakus võib häda kaela tuua, ehkki tundub, et Anto on oma kättemaksuplaanid tõesti maha matnud, teda pole ei näha

ega kuulda. Aga ega nad kohtunud olegi — väljaarvatud see üks kevadine kord, kui poisireo siinsamas talu maadel kündis. Kui kunagi ikka päris silm silma vastu satuvad, lööb maru viha poisile kohe latva, kindel...

Ütle mata vastik on sedasi aina oletusi teha, juurelda ja karta, liikudagi ei julge. Või keerab ta ennast viimaks siiski ise üles ja põhjust pole ollagi? Ajab end pidevate hirmumõtete närvi, rikub oma selge mõtlemise — mine veel lõpuks jah tobedaks selle igavese paosolemise ja ettevaatusega!

Eks aeg suudab teravad nurgad tasapisi madalamaks hõõveldada küll —, ja ometi oleks lapsik arvata, et Anto näiteks viie aasta pärast enam sugugi vaenulik ei ole. Tema hinges kobrutab õelus ja kättemaksuiha üle ääre ka viiskümmend aastat hiljem, kindel. Aga elu saab ju otsa, kulub iga päevaga aina lühemaks; vanadus hiilib vägisi kallale, sellest pole pääsu. Ometi tunduvad kõige paremad nooruseaastad veel ikka nagu siinsamas, otse käeulatuses. Ja teoks tegemist ootavad uhked kavatsused — upitada oma talu võimalikult haljale oksale, kohendada elujärg hästi mõnusaks ja jõukaks. Kõik kõmatas vastu taevast, pole enam peremeheseisust ega varandust, ehkki põllumaad on silmaga vaadates alles ja maja seisab kindlana endises paigas, kõrvalhoonedki püsti. Kõige hullem, et ei ole enam kunagist Joskat — ehkki teisest küljest võttes ju muidugi on, päris elus ja tervegi. Jah, aga mitte sugugi selline heledapäine ehtne eesti mees nagu enne neljakümnendat — sirge selja, julge südame ja puhaste kätega. Selg on praegu sirge veel ainult näiliselt, süda üllatavalt kange kartma ja käed... hm...

Kuramuse kahju, et pole käepärast ühtki mõistlikku meest, kellega saaks rääkida südamest südamesse. Üksi oma mõtete keerises rabeldes mine või segaseks — muudkui ise küsi ja ise vasta... Kahjuks on mõttekaaslastega kontakti leida keeruline, paljud ausad mehed on endale roosavõitu korba ümber kasvatanud, et mitte öelda päris punase. Hirmust? Enesekaitseks? Karjääri tegemiseks? Tont neid teab... Igatahes ei oska kuidagi ära mõistatada, kaugele see võigas värv neile sissepoole imbunud on. Vanglas oli selge sott — mitmekordne traataed kindlas paigas, valvurid kah, ümberringi omasugused teada mehed. Tsoonist väljaspool, lausa omas kodus ei taba üldse enam ära, kustkändist oht võib läheneda, kellelt ja millal salahoobi saad — kas Antolt, julgeolekult või mõnelt läbipunaseks vettinud tüübilt.

Joska ohkas sügavalt. Neetud poisi-hirnu pärast ei saa üldse ringi liikuda, ei sõanda enam poe juurde ega traktori-jaama ligigi minna. Ometi oleks vaja meestega pudeli õlle või pitsi viina juures juttu ajada ja tasahilju välja selgitada, kes on kes... Ei saa ju ometi lõputult kesta, et üks eestlane teist pelgab!

Keerukate, ebameeldivate mõtete tõrjumiseks otsis Joska endale mingit või väikeseki tegevust. Näe, kanade jooginõu on tühi mis tühi, linnud toksivad kuiva põhja. Hea, et silma hakkas, muidu kuula pärast Vesta tänitamist...

Puhh, juba nii tühisest liigutamisest hakkas hullusti palav, aga jahedasse kambrisse minna põlnud millegipärast hoopiski tahtmist, ja ta lonkis uuesti õueväravasse. Ei ainsatki hinge-ist hüva- ega kurakätt —, tea, kuhu nad kõik kadunud on? Aga ega seda teed pidi võorad kunagi käinudki, ainult Parmu-Juku logistab teinekord oma jalgratta-närul mööda. Ja hommi-luti-õhtuti tabab kõrv. Vidrik Keldri sõiduriista haleda vinise-mise, kui isand oma abimootoriga jalgrattal traktori-jaama või tagasi koju sõidab. Näha pole teda kunagi, jääb võsa varju. Nii et see kitsuke rada, mis siit talust ja Parmu-pere õuest poe juurde ja edasi Linnupette mõisa viib, on ainult mõnede inimeste kasutada, nagu mingi privaat-tee. Hea, et autod sellel sõitma ei mahu — seda vaiksem on elu. Läheb see teekene kiviaedadega truult paaris, kuni põllud lõpevad ja vonkleb siis tükike aega raba vahel. Kevadel ja suvel on seal päris kena kõndida, sügispimedas aga sant tunne — iga rabalaugas on nagu luurav, õel-vaenlane, ja neid on üsna ridamisi. Ime, et Vesta ei pelga? Tema traavib aastaringi seda kitsukest teed pidi oma naftabaasi ja tagasi, ei viitsi inimeseloom kilomeetrit-poolt teist rohkem astuda — suur tee pole ju kuigi kaugel. Laisk ja lollilt julge, mis muud. Aga Parmu Juku läheb poodi ja mujalegi kah ainult sama rada pidi, Vidrik Keldrist rääkimata. Ja Ossi. Jah, temagi tuleb-läheb üksnes raba kaudu, olgu talv või suvi; alati ju kange kiirus peal, sealt saab otsem muidugi.

Joska heitis pilgu eemalt paistva Suurekivi poole — teekää-nult on varsti Vestat oodata. Oodata? Ega ta oma naist väga ei igatsenudki, ehkki eks terake seltsim muidugi on, kui Vesta majapidamises toimetab — aga tema ei kao kuhugi, jõuab ka ootamata ikka täpsel ajal. Kes aga ei tule ega tule, vahi tee poole palju tahes, on Ossi. Alevišt siia on kahjuks tükk tüütut bussisõitu ja siis veel paras astumine sedasama kitsukest rada pidi, kuid noortele väledatele jalgadele ei ole see tegelikult

maa ega midagi. Kas tal tõesti pole igatsust oma isa järele? Kogu kevade ja suve jooksul on poiss ainult paaril korral siit pool tormamisi läbi kihutanud, seda aga hoopis muul põhjusel. Tahaks muidugi uskuda, et Ossi tuli puhtast poja-armastusest, ehkki on selgemast selgem, et tal oli isu vaid raha järele, ei muud. Sai krabisevad pihku, vahtis sihukese vintske pilguga, et on häbemata vähe, toppis siis rublad tasku ja läinud ta oligi. Tõsi, ega lahke käega talle anda polnudki, kust pagan sa seda neetud kõbinat lõputult võtad. Isegi kui südame kõvaks teeks ja tööl hakkaks käima, ulub tuul endistviisi taskutes. «Sotsialismi Võit» on omadega nii läbi, et küllap sügisel antakse tasuks ainult paar peotäit aganaid. Jah, selle vaeste majaga ei tasu üldse sekeldada — parem katsuda alevs mingi tasuv tööots leida. Ei, sellest ei tule ka tuhkagi, kolhoosi liige sa hing oled ja oma orjaseisusest ei pääse. Aga raha on kibe dasti vaja, Ossi süda tuleks kenade kingitustega pehmeks meelitada, siis hakkab ta oma isast jälle sügavalt lugu pidama, sünnikodugi armastama. Mis mees temast muidu kasvab? Kaleda hingega, külm, hoolimatu.

Vesta tegi muidugi valesti, et poisi minema saatis, oma võõrasema kohusest teadagi ei tahtnud. Tädi juures elades jäi isatalu paratamatult võõraks, pole tal õiget kodutunnet ega õrna hinge. Kahju, kuradima kahju... Ei ole see Vesta naine ega midagi, ei viitsinud oma mehe last kasvatada! Ja neetud olgu võim koos oma ustavate jüngritega, kes isa ja poja pikadeks aastateks lahutasid!

Joska toetas otsmiku korraks kätele, haledus kippus kallale. Miks just tema elu on nii neetult vahtikute okaste ja kisadega? Ainult torkehaavad ja kibedad kraapsud, valu ja ahastus... Kaksikümmend viis pluss viis! Mis sellest, et kümmetki ära ei istunud — vanglas veedetud aastad on terve jõle, julm igavik. Poeg jäi isaarmust päris ilma...

Eemalt hakkas kostma pinin, mis kiiresti valjenes.

Joska ei tõstnud pead. Vidrik Kelder on oma tööpäeva ilmselt lõpetanud, tõrtsutab koju. Teehärü keerab kohe ära, juba tüki maad enne Suurekivi — eks pirin jääb vaiksemaks, kaob varsti hoopis...

Kummaline küll, plärin nagu valjeneb? Sihib siiapoole...

Jah, võristas teine otsejoones tulla. Enam pole kahjuks võimalik varjule minna, sest Kelder oli teda märganud, koguni viipas.

Juba jõudis ta pärale, lülitas mootori seisku, tuli ratta seljal maha, terekäsi õieli.

«Igavene ilmatu aeg pole sind näha olnud,» sõnas ta sõbralikult. «Oled veel ikka haige?»

«Mnjah,» venitas Joska ebamääraselt. «Viletsa tervise tõttu sai jah mõnda aega lesitud, ja üldse...»

«Kuidas praegu on?»

Joskal polnud tahtmist ennast hädiseks mängida ega tüütutele küsimustele vastata, et mis hull tõbi see küll on, mis meest nii pikka aega koduõuel kinni hoiab; pealegi on Kelder traktorijaama-mees, tal pole õnnemeres solgerdavate kolhoosnikega asja. Aga siiski, ta liigub alatasa ringi, puutub paljudega kokku ja on kasulik, kui temagi tõsist tööbe usub ja selle kohta mõnel pool või juhuslikult midagi poeatab. Haiguse taha on hea varjuda, ehkki kange isu on kogu kupatus otsejoones põrgusse saatja — naaber Parmu Juku, Kelder, Lokk, kolhoos ja traktorijaam takkaotsa.

«Räägitakse, et niru tervis on sind päris voodihaigeks rõhunud,» sõnas Vidrik Kelder, «aga näe, liigud siiski omal jalal ringi? On paremaks pööranud?»

Joska heitis paljuütlevalt käega, hingas katkendlikult, laskis end kergelt kõssakile, õlad tugevasti longus.

Kelder uuris teda päris häbenematult.

«Sul on silmad täitsa tuhmid, lõsutas aia najal kangesti kurval moel — valutab kuskalt kõvasti või?»

«Sisikonnas keerab kui oherdiga, ei lase kuidagi sirgu ajada,» vastas Joska haigusele alistunud inimese kombel. «Ega terve mees teise vaeva mõista.»

«Mina saan sinust küll täiesti aru,» kinnitas Vidrik, «mulle on see kõik tuttavamast tuttav. Olen ise eluaeg sisemise vea kiles kannatanud.» Vidrikul oli suur, ahnevõitu suu, aga ta oskas sellega küllaltki kaastundlikult naeratada.

«Pealtnäha ei julge üldse arvata, et sinul midagi viga võiks olla,» poetas Joska rohkem jutujätkuks, pidades plaani, kuidas kutsumata külalisest kiiremini lahti saada.

«Ära ütle, see on mul peidetud tõbi, tõsine ja ohtlik haigus,» selgitas Vidrik. «Teistpidi hea viga, tegi mind igast kroonust priiks.»

«Eks kasulik mitmes mõttes, inimene ei satu siis kraaside vahele.»

«Seda just,» kinnitas Vidrik ja katsus, kas kaelaside on otse. Alatisest kontrollimisest oli lipsusõlm tumedaks võidunud ja

niipalju, kui Joska mäletas, oli Vidrikul alati üks ja seesama mehekaunistus ümber kõri.

«Sul palavusest pea märg,» märkas Joska, «aga näe, lips ikka kõvasti kaela pitsitamas. Sa ei raatsi seda vist magadeski ära võtta?»

Vidrikule tegi Joska ütlemine millegipärast nalja. Ta naeris paraja pika suutäie ja sõnas siis uhkelt:

«Ameerikas on igal viimasel külil lips kaelas, kas mina olen neist kehvem vend? Ametmees olgu korrektselt riidetatud.»

«Eks kolhoosimatside peale mõjub muidugi, kui ülemus jänkidele alla ei anna. Vähemalt lipsuga oled sa nad juba kinni püüdnud ja vaata et mõõdagi pörutanud,» kiitis Joska ja vandus endamisi, et on sellele lontrusele ikka juttu antud, plärab tüütuseni isegi oma vabrikusõlmega lipsutorakast.

«Tulin joonelt sind otsima,» ütles Vidrik äkki asjalikult, silus hajameelselt oma hoolikalt raseeritud lõuga. «Jutt on tegelikult tähtis. Ma nimelt võtan ette suure elumuudatuse.»

«Jah? Jätad oma eide maha või?»

Vidrik lõi käega.

«Tühja see eit, kuigi eks pika elu jooksul ole jõudnud üksjagu ära tüdineda küll. Esialgu jääb eit siiski alles, ta mul tragi tööd uhtma. Astun tähtsa sammu, jätan maha oma brigadiriameti, kogu selle liga-loga traktorijaama, hakkan härraks.»

«Kõvad plaanid, pole midagi öelda. Millega tegelda kavatsed, kui see saladus pole?»

«Ei, mis saladus... ja õige pea saaksid ju ikka teada. Olen kõrini tüdinud naisevenna ja ta perega ühe katuse all elamisest, ja traktorijaam ei istu enam ka sugugi. Aitab! Ostan Linnupette alevist korraliku häärberi — köetav kasvahoone on aastaringselt käigus ja teised kõrvalruumid kah puha tipp-topp. Kurgid-tomatid ja lilled-taimed on aga teadagi selge kullaauk.»

«Mismoodi mina sind selle juures aidata saan?» küsis Joska. Tahab, hull, viimaks raha laenata?»

«Sinu esimese naise õde elab selle vanatoiga kõrvuti, kes oma majapidamise kõige täiega mulle müüb. Mina ei taha muud, kui et sa ausalt ütleks, kuidas sinu sugulased on — naabritena, inimestena? On mees äkki igavene õiendaja, kadedat tõugu lõuapoolik? Viimaks salakaebaja?»

«Tema, tühi? Mina nendega üldiselt tegemist ei tee, aga niipalju tean küll, et mehel on tervis tõsiselt läbi. Helbib ainult

polimet pudrumõlli, on vagane kui tummahammas ja hoiab kõigil tee pealt eest. Kauaks teda üldse enam...»

«Hästi, tõesti hästi! Aga naine?»

«See ei tee kärbseligi kurja. Ja tal on üks arusaamatu omadus, mida seelikukandjate juures just tihti ei kohta — suuvärk on kui kinni kleebitud.»

«Aitäh, ole meheks. Mõista mind õigesti — olen oma eluga nõud sealmaal, et on paras aeg astuda otsustav samm. Panen ilmatu hulga raha mängu, hakkan eide ja poisiga rängalt tööd rahama ja kõvasti moni tegema, ja ma ei taha, et mind segatakse. Ühel pool on riba tühja maad ja metsatukk, sealtkandist ei häiri mind keegi. Teisel pool aga tihedalt naabriks sinu sugulased. Inimestelt endilt päris otse küsida ju ei kõlba — nüüd on tänu sinule klaar, et ka nende poolt tüli ei teki. Näru naaber on viimane rist, võib kogu elu kihva keerata.»

«Peab sul ikka seda va' mammonat priskelt olema,» imestas Joska, kadedus ajas pea kurjalt püsti. «Minul küll tagavara ei ole, elu on mind paljaks koorinud... nagu tõe tagumik.»

«Kuidas keegi. Mina pole vangis olnud. Kogun raha pikka aega, ma ei joo ega kuluta mõtlematult kopikatki.»

«Et ostad kogu selle uhke kupatuse päris kõhu kõrvalt, jah?» Joska vangutas õelalt pead. «Rääkida ju võid, aga eks tegelikult on traktorijaam sinusuguse mehe jaoks selge rahapada. Ime, et raatsid priske saama pealt ära tulla?»

«Kraanid keerati tuugalt kokku, kolhoosid lõugavad meie kallal nagu ratta peal. Mitmed siibrid on juba kinni lukatud ja järjest hullemaks läheb. Mida rutem eemale kargan, seda parem. Juba tuleval nädalal ostan omale uue elu, isegi ei sülitata enam Linnupette traktorijaama poole. Hakkan purjeriks.»

«Mis ikka,» püüdis Joska end vägisi mesiseks sundida, «õnn kaasa, sul pikk ja ilus elu ees...» Et õelus silmist välja paistma ei kargaks, tõmbas ta end parajalt vimma, pani käe ettevaatlikult rinde alla, oietas tasa. Jah, ägas sulaselgest kadedusevalust, kuid Vidrik luges seda tõsiselt märgiks, et teisel on tervis hullem kui arvata oskaks.

«Mine viska parem koikusse,» soovitas ta. «Pikali on ehk kergem. Ma tulen aitan, tahad?»

«Aitäh abi pakkumast, nii hull mul siiski veel pole...» Joska äigas särgivarrukaga üle otsmiku. «Näe, vägisi pressib vee välja...»

«Ära pane pahaks, et tülitasin,» pomises Kelder. «Hüva päeva, saa terveks!» Vastust ootamata läks ta oma ratta juurde,

hüppas sadulasse. Ei hakanud käivitama, vaid sõtkus pedaale ja veeres kergel kõrinal minema. Varsti turtsatas mootor paar hädist plärtsu ja hakkas siis ühtlaselt vinisema.

Joska vaatas Vidrikule järele, kuni ta Suurekivi juurest ära pööras, silmist kadus. Nad on enam-vähem üht harja ja sama aastakäigu mehed, ainult et üks ei jõua oma nodi kuidagi kokku lugeda, teisel pole aga hinge taga mitte kui midagi, ei jaksa oma ainsale pojale korralikku taskurahagi anda, mingi kopsaka kingituse ostmisest rääkimata. Elu on ikka tõesti kuramuse ebaõiglane, et tont teda võtaks!

2

Muude pakiliste tööde-tegemiste vahelt naksas Kustas täna nii palju aega, et korraks Antsu-Jukult läbi sõita. Kas elektrik tegi kõik korralikult ära, mis vaja? Millal Kilk noorkarjaulauda lõplikult jutti saab? Pole teda tükil ajal näha ega kuulda olnud, viimaks astus jälle kogemata korgi peale?

Kustasel oli oma mõtete pärast piinlik, kui ta Antsu-Jukult täiesti kaine Kilgiga kokku sai. Mis komme see olgu tublit inimest kahtlustada! Teine oli oma meestega kõvasti edasi jõudnud, loomad saab õige pea sisse. Ja talitajad on lausa siinsamas võtta, kunagises arvata vägagi uhkes häärberis elab tervenisti kolm peret ja naised-noorikud lausa ootavad, millal peale saaks hakata. Ainult üle õue astuda, ja oledki kohal — seda mõnu just paljudel ei ole. Praegu käivad nad põllutööl, aga kurdavad, et laste pärast on mure ja kodu kipub laokile jääma.

Kustas heitis pilgu ringi. Talle hakkas silma, et hoolitsevat kätt pole tõesti märgata. Kõikjal vedeles igasugu kila-kola, aiateibasse oli torgatud roostetanud plekkanumaid, elumaja aknad olid kardinateta ja kaua kasimata, suure veranda kirjud klaasruudukesed enamuses katki. Isegi lai trepikivi, aastakümnetega sileläikivaks astutud, oli pragunenud, nagu oleks selle peal rauda taotud, ja kiiva vajunud üks rippus kurvalt katkiste hingede küljes. Ei usu, et Antsu-Juku pererahvas oma kodu niiviisi oleks käest lasknud, pole võimalik. Võõrast vara aga ei hoita, sellega käiakse ükskõikselt ümber, lagastatakse lausa.

Ei tea, kus kaugel Antsu-Juku pere võiks olla, mõtles Kustas, ehkki ta neid inimesi polnud iial kohanud. Kuidas nad võhivõõras paigas hakkama saavad, on nad üldse enam elus?

Küll võis raske olla, kui neid minema viidi — kõik jäi siia-palka, kogu elu tuli hoobilt maha jätta...

Kustas keelas end sel moel mõtlemast. Kas on temal vaja mingile suurtalu omanikule kaasa tunda, ta suguvõsa pärast muremõtteid mõlgutada? Pealegi ei saa ta nende kasuks kõrtki liigutada, isegi kui tahaks.

August Kilk seisis ta kõrval, nohises endamisi ja oli sõna-kehv nagu ikka, kui piiska tulevett polnud neelanud. Ega Kustaselgi peale äsjaseid mõtteid erilist jutujooksu polnud. Nad rääkisid selgeks paar tühisepoolset tööasja — Kustas nõu andma ei kippunud; Kilk on puutöö koht pealt ise kõva mees teadma ja otsustama.

Enne lahkumist seisatas Kustas veel korra õuel, mõtetega möödunud. Võis arvata, mismoodi see uhke talu oma õitseajal välja nägi ja küllap oli heas korras veel peale sõdagi. Eks õmbrus oli hästi hooldatud, rohualas õitsesid kindlasti kümmed sorti lilled, suur avar elumaja lõhnas jõukuse ja puhtuse järgi, kõrvalhooned viimseni korras. Laudas oli tõenäoliselt oma paar-kümmend lüpsilehma, lisaks noorkari — kuuldavasti pidas peremees tõulava, tegi kõvasti aretustööd. Eks tallis müdistaid tugevad, hästitoidetud tööhobused ja kindlasti ka erk, värisevate sapsudega kirikutäkk, aidas aga pungitasid kõhtu jahutündrid, astjates ootas puhta maitsega soolaliha, salvedes puhkas kuldne vili, riivulitel seisis meepurgid, laes rippus kindla peale paar-suurt, lõhnavat suitsusinki...

Mis nagu on tänased laudad ja aidad?

Vast ehk muidu oleks veel üht-teist, aga kõik on puha keelu all.

See, mida tohib, on naeruväärt napp — ime, et lehma lubatakse pidada! «Sotsialismi Võit» ei suuda toita inimesi ega loomi — piimakari vireles häbemata kitsi söödaga ületalve, kaugeltki kõik ei jõudnud kevadesse... Ja inimesed? On muidugi peresid, kellel sahvris-aidas mõndagi leidub, aga väga ja väga paljudes kodudes vaatab igast nurgast vastu hale puudus. Kolhoosiasjad ei taha põrmugi edeneda, ja ega see armetu rahakopik, mida sügisel ehk imekombel maksta õnnestub, veel rahvast haljale oksale aita. Ei, see pisku kukub kui veetilk kuumale kerisele — nagu poleks olnudki.

Kustas istus mootorrattale ja keeras gaasi hulga ägedamalt peale kui muidu. Vaesus on eriti viimastel aastatel kõvasti kosunud, inimestel kunagised tagavarad ammuilma ära tarvitatud. Ja ega kõigil varusid olnudki, elatakse kuidagiviisi peost

suhu. Kehvasti küll, ka tal enesel pole midagi hinge taga, sügiseni läbi ei tule. Peab astuma sammu, mida mitte ei tahaks... Hädapärast võiks veel kuu-poolteist viivitada, aga mis mõttega?

Kustas sõitis otsejoones Linnupette kaupluse juurde.

Meestekamp nihkus aegapidi majanurga poole, viinapudelid külg helkis korraks nagu ehmunult, enne kui see hõlmaga ära varjati ja tasku topiti. Õllejoomist võeti kui kõige loomulikumal asjal, neid pudeleid ei püütudki esimehe eest peitu panna.

«Jõudu juurde,» pilkas Kustas. «Tööpäev lõpeb meie kolhoosis ikka sama varasel tunnil kui eelmise esimehe ajal?»

Vastuseks mõniseks midagi ebamäära, aga Kallaku Oinu ei jäänud sellega rahule.

«Ära tule ilmaasjata silmidele,» õiendas ta ja Kustas nägi juba eemalt, et Oinu on kõike muud kui kaine. «Sul on kehvad brigadirid, ei oska ega viitsi asja ajada, inimesed vahivad sunniviisil jõude. Kui mina brigadir olin...»

«Jah, eks see ole üle rajooni teada, kui targalt ja ausalt sina igal tööl sarvist haarasid. Mingi tööle tagasi, mehed.»

Mõned hakkasidki tee poole venima, paar-kolm jäid aga vintskelt paigale, Oinu muidugi ka.

«Mis kurat sa kamandad?» käratas ta tigidalt. «Mis töötegemisest sa pasundad, kui ise samamoodi tulid poe manu luulanki lööma?»

Parmu Juku, kes Oinut üldiselt sugugi ei sallinud, noogutas täiesti jõust kaasa.

«Eks esimees igatse kah keelekastet, mis muud,» naakus ta omakorda. «Ja et sa teaks, oleme priid kui linnukesed taeva all, meile pole mingit töökäsku antud.»

«Ei usu,» vaidles Kustas. «Aga purjuspäi pole teist muidugi asja.»

«Ah et purjus?» Juku oli pahane. «Sama hästi võime meie sinu kohta öelda, et oled maani täis. Kainemat meest kui mina annab sul otsida!»

Kustasele tundus, et Juku vist ei valeta, aga tal polnud ei tahtmist ega aega nendega rohkeid maid jagada. Lõi ainult pahaselt käega ja astus kauplusesse.

Kelluke ukse kohal helises nii ilusa puhta kõlaga, nagu oleks siin müügil vaid mesi ja linnupiim, koogid ja värsked lõhnavad saiakesed. Aga ehkki ruum oli hämar, märkas Kustas kohe, et õllekastide virnad ulatusid laeni, et riiulitel helkisid haljaste pudelite pikad read. Ninasse tungis kümnend

erinevat lõhna, nagu ikka maakaupluses. Leib ja heeringad, seep ja kummikud, juust ja lambiõli... Õllejoomist kaupluseruumis Mai ei luba, muidu võimutseks siin hoopis ebameeldiv lehk.

«Tere,» sõnas Kustas. «Ma sulle jõudu ei soovi, sinu tegevus ei käi minu omaga üldsegi kokku.»

«Ega ma neid vägisi siia jooma meelita.»

«Muidugi mitte, aga sa hoolitsed ennastsalgavalt, et paras kõva magnet alati riiulitel ja lausa ukse kõrval lademes võtta oleks.» Kustas viipas õllekastide poole. «Kas ilma ei saaks? Ja see pudelitekari seal su seljataga — viimane nuhtlus! Nii hästi kolhoosile kui traktorijaamale, tead seda vägagi hästi.»

«Olen sinuga ühel meelel — aga plaan tuleb täita.»

Kustasele meenus, et kunagi õige ammu — ei, sellest polegi nii ilmatupalju möödas, paar aastat vaid! — ütles ta siinsamas ruumis Roland Kriisale:

«Täidate plaani ainult viinaga.»

Ja Kriisa vastas, et täidan jah, ja kas või ainult viinaga — aga riigi viinaga ja riigi plaani. Nüüd ütleb sama ta oma õde, ja vastu vaielda ei osanud siis ega nüüd.

Roland Kriisa meenutamisega seoses kerkis esile midagi väga mõruda, Kustas surus selle jõuga tagasi. Mis möödas, see läinud! Elu on ju jälle elamist väärt, milleks vanas valus tuhnida.

«Mul läks jah veidi viltu, et sellise tooni valisin,» vabandas Kustas tõeselt naljatades. «Tegelikult oleksin pidanud seisma alandlikult ukse juures ja mütsi peos keerutama, kuni sa mind märkad ja letile lähemale kutsud.»

Mai kuulas venna veidrat juttu, pea veidi viltu ja tahtis selgust küsida, kui Oinu torkas ukse vahelt sisse oma ebameeldivalt punetava, vindise näo.

«Tulin kontrollima, kas poepreili lubab viimaks esimehel kaupluseruumis õlut juua,» sõnas ta riiakalt. «Seadus maksab kõigi jaoks ühtmoodi, ei loe kõrge amet ega lähedane sugulus... Meil ei lubata pudelit poes lahtigi teha, sinule tuuakse viimaks joomiseks klaas nina ette?»

«Oinu, meievaheline pahandus tuleb pikk ja kole,» hoiatas Kustas. «Mine ära, mul on oma õega tõsine jutt.»

«Ahah? Ajad töö ajal isiklikke asju, esimees,» õiendas Oinu purjus inimese visadusega. «On see sinu «Sotsialismi Võit» nii õide puhkenud, et esimees enam ei peagi tööd vihutama?»

«Palun, minge ära,» sekkus Mai.

«Ei lähe ma kuhugi. Tahan leiba osta.» Oinu astus kiuslikult leti äärde. «Kes mind keelata saab?»

«Purjus inimesi ma ei teeninda.» Mai toon oli sedavõrd range, et Oinul jutt järsku ofsa sai. Ja kui tuli õige kuri käsk jalamaid lahkuda, tõmbus mees ehmudes kühmu, pomises midagi endamisi ja taganes välja.

Kustas oli morn.

«Ega see töö sulle kerge ega sobiv küll ei ole,» kahetses ta. «Kui aus olla, siis minu süü.»

Mai raputas äsjase pahameele endast poolvägisi eemale.

«Keelan sul niiviisi kõnelda,» ütles ta rahulikult. «Ja sel kombel mõelda ei tohi sa ka. Ise tahtsin traktorijaamast ära tulla, ise valisin Linnupette kaupluse.»

Nad mõlemad teadsid hästi, et traktorijaamast lahkus Mai vaid Mari-Eltsu tõttu — jättis oma dispetšeriameti temale, ja asus siia, üle leti pudeleid kätte ulatama. Jah, eks leiba ja leivakõrvast muidugi ka, aga...

«Mul on kahju,» sõnas Kustas nii vaikselt, et seda vaid hädavaevu kuulda oli. «Neetult kahju.»

«Kustas, ma ju tulen toime! Näed, vintis meestega koguni paremini kui sina. Minu sõna jäi peale, veendusid ise.»

«Imestan oma egoismi ja häbematus, et sind takistada julgessin, kui tahtsid Viljandisse elama asuda.»

«Hea, et keelasid.»

«Ei usu, kohe mitte ei usu...»

«Sa pole just sageli peale seda minu juurde sisse põiganud, aga suve algusest saadik tunnen iga meie kohtumise juures suurt rõõmu.» Mai vaatas vennale teraselt otsa. «Sealt kaugelt poleks ma nägema ulatunud, et sul nüüd hästi läheb.»

«Olen joomameeste peale turris, kulmud kortsus, ja sinul jätkub veel ilusaid sõnu? Et teen sulle aina rõõmu, jah?»

«Kallaku Oinu peale vihastamine ja õllekästide kõrge virna üle pahandamine on pinnapealne virvendus. Sügaval hinges oled sa just niisugune, nagu peab.»

Kustas naeratas imetledes, tänulikult.

«Tark oled, kulla õekene... ja soõja südamega.»

Mai silitas korra Kustase kätt, peaaegu vargsi.

«Küll on hea, et sul kenasti läheb...»

«Jah, aga... mul on sulle suur palve.»

«Tore, ma pole tegelikult juba ilmaammu sinu heaks midagi teha saanud... Olen ette nõus!»

«Akki tulen ei tea mis kaelamurdvate soovidega lagedale?»

«Mida keerulisem, seda parem.» Mai näol oli sära, nagu ootaks teda miski eriti meeldiv. «Ole pai, ütle!»

«Olen hädas, püsti hädas. Rahapuudus. Piinlik küll, aga momendil pole enam kuigi palju hinge taga, pere eest tuleb aga hoolitseda — vähemalt korralik toit olgu laual.»

Mai tahtis midagi vahele öelda, aga Kustas palus tal vaikida.

«Kulutasin mootorratta ostmiseks küllaltki palju, ja paari päeva eest võtsin oma hoiuarvelt — mäletad, sellelt igivanalt, paemurruaegselt? — viimase välja. Töötasu ei saa ma enne, kui lõpeb majandusaasta.»

«Tegelikult on vale, et sinu raha on minu nimel. Miks see meil nii jäänud on? See viga tuleb parandada, ja kiiresti. Sõidame või praegu alevisse, hoiukassasse.»

«Ei, siis oleks sinu raha minu nimel, ja see on isegi sinu hentahtlikkuse juures liig. Raha on ikkagi sinu oma, mina aga palun laenu. Piinlik küll, aga tagasi maksta saan arvatavasti alles talvel. Kahju, et nii pikaks ajaks, kuid varasemat tähtpäeva ei julge lubada.»

Kahekesi koos elades ei kulunud meil ju kuigi palju, ülejääk es,» pahandas Mai. «Olen ju su oma õde... Ja raha, millest jutt, on tõele au andes siiski hulga rohkem sinu kui minu. Kahekesi koos elades ei kulunud meil ju kuigi palju, ülejääk rändas tasapisi hoiuarvele. Milleks püüda täpset piiri ajada? Tähtis, et nüüd võtta on.»

«Nii et annadki mulle laenu? Aitäh, ilma sinu abita jääksin ausalt öeldes santsi seisu küll. Tore, et sa nõus oled!»

«Kustas, olen nõus sulle otsekohe naha peale andma, kui sa sellist imelikku tooni ei jäta,» naeris Mai. «Millal me Linnupettele läheme?»

«Ma ei vaja seda päevapealt, mõnda aega saan veel omal jõul läbi.» Kustasel oli piinlik, Mai tajus seda.

«Ära ole nii morn,» palus ta. «Usu, rahapuudus saadab inimesi väga sageli, ja see pole mingi häbi. Võid arvata, millist puudust ja vaesust ma siin leti taga olles näen. Meele teeb haigeks, kui naised kopikaid loevad, kas ikka saab leivale lisaks anda grammi odavat vorsti osta või ei...» Mai hoidus ütlemast, et küllap Mari-Eltsul jääb kitsalt läbiajamise oskusest tugevasti puudu. Ta on ju teisiti harjunud, ja võib-olla ei tahagi kokkuhoidlikult elada? Ta ei armastanud Mari-Eltsu sugugi, ei hakakgi armastama — oli aga Kustase hingerahu pärast

varemgi vaikinud. Miks siis nüüd sõnadele voli anda? rahapuudus pole kellelegi võõras,» kinnitas ta veelkord.

«Sellele ma praegu mõtlengi. Minul oled õnneks sina, aita mind hädast välja. Aga mida teevad need kolhoosipered, kel kusagilt laenu saada pole ja üksnes normipäeva tasu peale loodavad, pealegi teadmata, millal seda saab ja kas üldse antaksegi. Millest nad elada oskavad, kust võtavad poes käimiseks raha? Tean muidugi, et maainimest toidab ta oma maa pidamine — kõigepealt lehm, ja ega seapõrsastki niisama ühe pärast võeta ega peeta. Aga raha on igalhel vaja, tingimata! Lubasin seda kindla sõnaga, kui ametisse hakkasin. Usu, pea ragiseb suurest rehendamisest... Ma ei tohi neid petta, mitte mingil juhul! Kui kõik nii läheb, nagu kavatsen ja keegi melle mingit kivimürakat teele ette ei veereta, saavad inimesed normipäeva eest peaaegu et kaks rubla. Kaks rubla!» Kustase õhin vaibus. «Naeruväärt vähe, tean. Aga midagi see siiski on, eks? Vast hakkab elu ometi tasapisi liikuma? Mõistagi vaevaliselt, valudega, takerdudes — aga ehk natukenegi paremuse poole. Sa usud, Mai?»

«Olen sinu üle uhke...»

«Varavõitu. Oma linnamehe teadmistega vehklen teinekord nagu kotis, jooksen sageli peaga vastu müüri — oskamatusest, asjatundmatusest. Aga küll ma toime tulen!»

«Loomulikult.»

«Aitäh sulle, kõige eest.»

«Sulle aitäh, et sa mul nii tubli oled! Mida paremini sul läheb, seda õnnelikum ma olen.»

Kustas mõistis, mida öde kõige enam silmas pidas.

Kaks suurt varest loivas aeglaselt tiibu liigutades madalalt üle Mügeriku talu katuse. Üks neist vist märkas kullakambriat väljuvat Joskat, sest ta kraaksatas valjusti, justnagu pahaselt. Teine oskas teha veelgi koledamat ja kurjemat häält, ja Joska vaatas korra tigidalt üles. Pilvealune päev isegi hääl ja sünge, milleks veel selline halvaendeline kisa?

Joska pani ukse väljastpoolt haaki ja ta pilk peatus silmadest pisut kõrgemal asetseval aval. Imelik, miks sihukese asutuse uksele tihtipeale just nimelt süda sisse lõigatakse? Sellel asjandusel siin pole südamega ju vähimatki kokkujooksu...

«Tere, naabrimees,» kostis värava juurest.

Joska imestas, kuidas Parmu Juku oma rattarisuga nii vaikselt liikuda oskas, et ta lähenemist kuulda ei olnud.

«Tere jah,» pomises Joska tõrksalt. Pole ta eluaeg tahtnud Jukuga pikka juttu ajada, ehkki üleaedne, ainus lähedane naaber. Tüütu hing, suuvärk liigub kui õlitatult, sõnamulin ei lõpe ilal.

Juku sülitas vihaselt.

«Mul on kange isu see raibe jala pealt maha lüüa,» siunas ta südametäiega.

«Toh-oh, kes?»

«Eks Laanepüü-poiss ikka,» ägestus Juku veelgi. «Kevadel lunisin, et ta ei tuleks minu söötis põldu kündma, lubasin priske preemia — aga tuli nimelt, selgest õelusest. Hõnkis mu hea rohumaa mullaseks, kündis halastuseta üles, pane lehmad-lambad või perega ühte lauda söögipoolist võtma. Kaimhe käsk on temasugusele püha ja pimesi täitmiseks — ja mul ei jäänud muud üle, kui hambaid kiristada. Ometi mu oma maa, minu oma põld!»

«Kunagine,» parandas Joska ilku des. «Sul läheb millegi pärast aina meelest, et meie oleme juba pikka aega suure Venemaa õnnelikud kolhoosnikud. Ei oma põldu ega tarbist, ei mingit maist vara ega vähematki õigust omaenese talu peale.»

Hulk aega nohises Juku kurjalt, muutus siis aga hädaks.

«Mis meil vanasti viga oli,» kahetses ta, «tee oma maaga mida iganes tahad, keegi ei käinud torkimas ega norimas ega sundimas ega õpetamas... Millal see neetud kolhoosikord ometi ükskord lõpeb?»

«Eks siis, kui võõras võim minema puksitakse,» vastas Joska järsult. Ta tajus teise imetlust, soojendas selles oma hinge.

Jukul kerkisid krõbedad vandesõnad uuesti suhu, ta sajatas pikalt ja põhjalikult.

«Jah, eks kogu eesti rahvas ägab suure venna sõbralikus kaitsutuses... meilt aina võetakse ja võetakse,» toetas Joska kurjalt.

Juku sai sellest ütlemisest hoogu juurde, manamine ei tahtnudki lõppeda. Võttis tüki aega, enne kui ta järjega uuesti Anto juurde jõudis ja tema lolli kangekaelsust põhjama hakkas.

Joska noogutas mõnuga.

«Laanepüü-poiss on teadagi viimane siga, olen täiesti nõus.»

«Õiged sõnad! Ma just praegu noorhärja jutult tulen. Ta oli traktorijaamas, putitas mootorit. Kutsusin kenasti ja viisalt, et ole tubli mees ja tule künnu mu kuuendik üles. Pakkisin vürstlikku tasu.»

«Mis kündmisest sa jaurad, alles augustikuu?» imestas Joska. «Ega sa oma otra nii lollilt vara ole ära lõiganud?»

«Mul hea kiire valmimisega sort, ja kui tera küps, mis seal enam juulitada oli. Tark inimene teab täpselt, millal paras aeg on. Olen eluaeg olnud usin põllumees, peaksid mäletama.»

«Hea küll, õige muidugi,» rahutas Joska. «Sul jäi jutt nagu pooleli?»

«Jah, nii et oder on mul võetud ja enne minu hing rahule ei jää, kui kõrrepõld saab mustaks. Ja maja taga ootab tükk kesa. Peab kohe laskma ära harida, ma ei taha kolhoosi suurele sügisesele segadusele jalgu jääda.»

Joska noogutas lugupidavalt.

«Jah, maaharimise tarkust on sul küllaga... Mis poiss ütles? Ei tule, ehkki head tasu töotasid?»

«See igavene tõhk naeris mu välja.»

«Vastik mõlkus!»

«Täpselt. Lõkk olevat talle käsu andnud homme varahommikul suurema kesakünniga pihta hakata. Ütles, et jääb sinna mitmeks päevaks. Lõi oma rauakolakale hääled sisse ja sõitis saatanahing müri nal minema.»

«Ei tea, kuhu kanti?» päris Joska. Ei taha sellest reost tõttõelda mõeldagi, aga mõnus oleks teada, kui ta võimalikult kaugemal kondab.

«Tondimetsa taha.»

«Sinna jah kõvasti maad... Aga kui talle oleks siinkandis töötas ette torgatud, eks siis oleks sinu juurde ikka tulnud?»

«Ära aja mullikesi,» põlastas Juku. «Ta on viimane kangekaelne mühakas. Kui keelad, tuleb tingimata — kui aga kutsud, jätab nimelt tulemata.»

«Linnupettel ju teisi traktoriste terve hulk... Nürmelaid tundub igatahes etem.»

«See vedas kah lõusta üleolevalt viltu ja kobises midagi koledast ajanappusest.»

«Kärbi Jull?»

«Seda punamatsi minu kere küll kummardama ei paindu.»

«Mõistan sind väga hästi. Pealegi — ega sihuke vilets asunikutalu näljarott meiesuguseid jõukaid pole kunagi seedinud... Aga mis santi sa mängid, käid masinaabi kerjamas?»

«Omal Miira tallis, hobune on selleks väikeseks tööks iga kell etem.»

«Miiral on kabjapõletik,» kurtis Juku. «Ei tea, kust see tal tuli, aga lonkab kõvasti. Ma ei raatsi teda tööle sundida, ja Paaver ei lubanud ka veel niipea. Igavene õnnetus, mul on tublist loomast kibedasti kahju.»

«Sandisti jah...»

«Ma selle Laanepüü-poisi küll maha löön,» ähvardas Juku. «Löön jah!» Ta luristas vihaseilt oma alati vesist nina. «Kuradi etu ja asi...»

Joska hakkas pikkamööda tare poole minema. Antost kõnelemine, isegi tema maapõhja vandumine on kahe otsaga asi. Niikaua jaura, kuni viimaks ongi saatanaahk mürtsti kohal... ptüi!

«Sa jätab jutu nii äkitselt pooleli?» imestas Juku poolpahaselt.

«Ma ei tohi kaua õues olla,» viskas Joska üleõla, oskas panna häälede parasjagu väsimust.

«Ah soõ, eks lähme siis pealegi tuppa,» oli Juku nõus. «Üle värati ongi imelik rääkida...» Ta ei jõudnud suure haagi avamiseks veel kättki sirutada, kui Joska peatus, kõhis hädaselt paar suutäit ja keelas kähisedes:

«Jäta, ma ei tohi pikalt juttu ajada... ega jaksagi...» Tal õnnetus näole tõmmata lootusetult haige inimese nukker ilme. «Kopsudega on pahasti, aga eriti hull on see, et maos nüsib kui nüride kääridega.»

«Viimaks va' harali sõrgadega elukas kallal, mis?»

Joska oleks meelsasti Jukule tema rõõmsa tooni pärast korraliku obaduse virutanud ja ta kuu peale saatnud, kehtas selle asemel aga hädaselt õlgu ja lausus alistunult:

«Olen ka ise seda mõelnud. Ega see ime olekski, peale kõiki neid vintsutusi ja ülekohtuseid vangiaastaid.»

Juku naeris.

«Pole mina veel kuulnud, et keegi vangimajast oleks vähi saanud. Mul vennanaine pole rootsi kardinat ega okastraadi taga kükitamist uneski näinud, kõndis taseaselt eluaeg kiriku vahet, aga vähk tuli mis müri. Matusest juba oma kõva pool aastat möödas, viis ruttu ära.»

«Head päeva sulle, naabrimees,» sõnas Joska toonil, nagu jätaks lõplikult hüvasti. «Ma ei jaks enam, jalad ei suuda keret kanda. Ela hästi...» Tagasi vaatamata sammus Joska lühikeste, põdura inimese ettevaatlike sammudega majja,

lukustas hoolikalt ukse — ja oli nagu välg aknast hiilima. Tänu taevale, Juku ronis ratta selga ja vāntas minema.

Vesta tuli korraks kōogiuksele.

«Oli Parmu-isal asja ka?»

«Sellele on keegi vist lõuapāradesse küll riitsinust valanud, et jutt nii lobinal jookseb...» Joska vajus toolile ja jäi sügavalt mõttesse.

Koputati.

Kas Juku tuli tagasi?

Joska küünitas vaatama, ruttas siis jooksujalu avama. Ossi

«Tere, isa,» sõnas poiss hoopis teisel toonil kui tavaliselt, ja ta hoiakus oli mingit talitsetud elevust, seletamatut vārikust.

«Tere, poeg,» vastas Joska soojalt. «Tore, et mind omel kord jälle vaatama tulid.»

Ossi riputas tuulepluusi varna, istus laua äärde.

«Kuidas elujārg ka on?» päris Joska. «Kōik ikka kenasti kombes?»

«Jah.»

«Kogu suve jooksul said mahti ainult paaril korral koju tulla,» sõnas Joska etteheitvalt. «Miks nii harva?»

«Oli tegemist.»

«Suvel? Praegu pole sul ju kooli ega mingit muud sundust. Oma isakodus peab inimene nii tihti käima kui vähegi võimalik. Millega sa päevi õhtusse saadad?»

«Juba ütlesin — tegemist jätkub.»

«Aga siinkāimise kordadel pole sul kunagi muuks mahti kui...» Joska vaikis. Ta pidi ütleva, et poiss käib vaid rāka lunimas ja et niipea kui selle kätte saab, viskab veel vaid ühe õla hüvasti. Hea, et sai praegu sõnasabast kinni; selgesti oli tunda, et täna pole etteheideteks sobiv päev.

«Pidid midagi vānget poetama?» küsis Ossi valvsalt.

«Ei, mis mul ikka öelda... Sul jah jätkub aega ainult teie tegemiseks, aga seda on oma lihase isa jaoks siiski liiga vähe.»

«Jah.»

Nii nāpisonalisena polnud Joska oma poega varem nāinud.

«Oled ehk haige?» küsis ta murelikult.

«Miks sa seda arvad?»

«Minu meelest oled hoopis teistsugune kui muidu...?»

Ossi vaikis.

«Kāid mind tõesti liiga harva vaatamas,» korrutas Joska, mõistmata, mis Ossiga lahti on. «Mis sind küll keelab koju tulemast?»

«Kuju?» Poiss oli väga mõtlik. «Tead, vana — minul polegi kodu. See siin? Ei. Kui sind kinni rabati, saatis Vesta mind siit tulinast minema. Tādi juures oli minu jaoks ainult peavari, mitte kodu.»

«Olen sind ju mitmel korral siia tagasi kutsunud. Ja arvesta, et Vesta leidis, et alevs on sul parem elada, kool ligidal ja puha... Halastuseta riigivōim hoidis mind kahjuks kodumailt kaua eemal, ma ei saanud sinu heaks midagi teha, ehkki süda tilkus verd... Olgu nad maa põhja neetud, sada korda, tuhat korda! Nūūd aga on kōik hāsti, tule ainult!»

«Kooliskāimine nii pika maa tagant ei ole mõeldav.»

«Sūgisel hakkad viimast talve, lõpetad keskkooli āra. Siis ehk ikka tuled? Mina küll ootan ja loodan.»

«Mis on mul siin kolkaas peale hakata? Kolhoosi põllutōõli-aks minna? Minu elutee peab kōrgemale pōõrama, milleks maidu kogu see lõputu õppimise-jama?»

«Kuidas arvad,» sõnas Joska leplikult. «Tee muidugi, kuidas ise paremaks pead. Mis ala sind tōmbab?»

«Mitte ükski.» Oli tunda, et miski talle siiski huvi pakub ja et ta selle millegipārast nimetamata jättis.

«Mulle vōiksid ikkagi rāākida, kellele muule kui oma isale sa oma tulevikuplaanid usaldad, kelle teiseaga neid kaalud ja vaagid? Vōi on kohe nii suur saladus?»

«Mis saladust... Mulle pakuti juba nūūd tōōd kultuurimajja, instruktoriks. Ma ei tahtnud suve tuksi panna, aga peale kooli lõpetamist tuleval kevadel vōtan vist koha vastu. Kāivad tūūtult peale...»

Joska noogutas imetlusega, suu rōōmumuigil.

Ossil oli hea meel, et isa ta valet uskuma jäi. Tuli jah kenasti välja, koguni nii ilusasti, et Ossi ka ise oma āsjast juttu peaaegu tōe pāhe vōttis. Mine tea, ehk täna-homme pakuvadki?

Ossi vaatas kāekella, kuulas, kas see ikka tiksus ja ohkas kergelt.

«Aega on vist vähe?» päris Joska.

«Jah, mul on täna õhtul esinemine.» Ossi hāāles oli eriline uhkus.

«Oh-hoo...? Sa pole mulle iitsatanudki, et nāitemāngu oled

tegema hakanud? Tead, poeg, mul on selle üle pörgulikult hea meel. Oled minult kaasa saanud kõik paremad omadused, näitlejaande — arvesta, minu hing ja veri kiskus alati lavale. Ja kinnitati kui ühest suust, et mul on erilise talent. Ma keerati aga täitsa nässu ja karjäär läks... hm, mokka.»

«Eks seda väärt annet, ma mõtlen näitleja oma, on sul ja alailma vaja läinud,» arvas Ossi elutargalt.

Joska kissitas silmi.

«Pilkad?»

«Ei, mitte sugugi. Ainult ära ilmaaegu rõõmusta, minul näitlejat ei saa. Ma ei taha, ei proovigi. Mul on muud huvid.»

«Nimetasid ometi, et esined. Kuidas sellest aru saada? Lau lukooris või?»

«Pähh...» Ossi sirutas end, lükkas kõhetu rinna ette. «Tema on suur pidu, eeskavaga. Mina loen seal oma luuletust.»

«Jah?» Joska ei osanud esimese hooga uskudagi. «Koh päris ise tegid? Luuletuse?»

«Mul on neid mitu, ette loen kõige parema.»

«Olen sinu üle ääretult uhke, Ossi!»

«Täna, isa.»

Joska rõõm oli tõepoolest suur. Selle üle, et poiss on midagi luua suutnud, aga veelgi enam tegi heameelt, et Ossi omel kord tasakaalukalt, inimese kombel juttu ajas. Ei vägisõnu, ei ülbet, inetut alatoonit. Mida aasta edasi, seda mõistlikumaks ta muutub. Poiss jäi ju õigest kasvatusest olude sunnil päris ilma — naiseõde, tühi, ei osanud ega oska toime tulla. Nüüd hakkab Ossi mehemõistus pähe tõusma, temast saab veel silma paistev inimene!

«Homme on mul eriti tähtis päev,» jätkas Ossi asjalikult. «Rahvamaja kirjandusringi kutsel külastab meid üks päris ehtne kirjamees, luuletaja. Noor, aga vägagi nimekas.»

«Näitad talle oma luuletusi?»

«Peamiselt selleks ta tulebki, et meid juhendada. Meil on kolm-neli plikat ja paar selli, kes midagi suudavad paberile panna. See mees on erakordselt andekas, usun teda pimesi.»

«Loodan, et ta ka sinu talenti õigesti hinnata oskab.»

«Selles olen ma veendunud.» Ossi heitis jälle pilgu kellale. «Peaaegu varsti minema. Täna on esinemine on minu uue elu algus, hilineda ma ei tohi ega taha.» Ossi vaatas isale veidi häbelikult näkku. «Ma tuln ainult sellepärast, et... et sulle sellest kõigest rääkida. Tädi ja tädimees on tuimavõitu, neid ei huvita ega rõõmusta miski. Minul on aga täna ülitähtis ja homme

ha... ja mul on õudselt hea meel... Ja ma tahtsin, et sina lauls.»

«Ossi, küll on seda liigutav kuulda...» Joska oli ääretult hõlpsalt hõlpsalt. «Me kuulume raudselt ühte, sina ja mina. Tule ainult lähemini, ma aina ootan päevast päeva...»

Ossi noogutas, kehtas end ärevalt.

«Enne nii suurt sündmust peab midagi toekat hamba alla saama, ilmingimata!» Joska läks tõmbas köögiukse lahti. «Kas veel pole valmis?»

Vesta nägi üle mehe õla, et keegi istub laua ääres.

«Meil on külaline?» uuris ta huviga.

«Tere,» hõikas Ossi.

«Ma ei kuulnudki, millal tulid... Tere.» Vesta läks pliidi äärde tagasi. «Ega mul enam kaua ei lähe.»

«Kähku, Ossil pole aega.»

Joska lükkas ukse kinni ja kiirustas sõna lausumata tagakambrisse, jäi sinna imelikult kauaks. Ossi lonkis talle järele ja nägi, et isa on voodi kõrval kummargil. Ta märkas Ossit, andis märku, et poiss vait oleks ja jätkas otsimist; tõmbas parajasti madala öökapi laekaid ükshaaval välja. Otsis midagi pesude vahelt, ei leidnud. Lükkas laeka vandudes tagasi, tõmbas järgmise lahti.

«On sul midagi kadunud või?» päris poiss poolsosinal, Joska aga pani sõrme täielikku vaikimist nõudes hoiatavalt huultele.

Ossi vaatas igavledes ringi ja läks tagasi eeskambrisse. Isa eeskujul tiris temagi paar kummutisahtlit lahti. Sorima ei hakanud, kuna neis polnud ilmselt midagi huvitavat. Rohkem Vesta kodinad — kampsunid, pluusid, kindad-sallid.

Imelik, mis otsimise-tuhin isale peale tuli?

Kummuti kõrval maas oli puust kast tööriistadega — kruvi-keerajad, tangid, näpitsad, paar väikest haamrit ja jootekolb, kena, keskmise suurusega, peaaegu uus.

Ossi kükitas kasti juurde ja tõmbas tinutamisriista välja. Nii sugust igatses ta endale ammu, ainult et kunagi ei raatsinud selleks raha välja panna. Jootepest on vist selles väikeses purgis? Jah, ongi. Aga tina?

Kastipõhjust paistis hulk naelu ja muud peenikest rauakolu. Ehk on seal hulgas mõni tinajupike? Kuidagi ei saanud ligi, tööriistad segasid. Ta tõstis neist osa põrandale, siis aga tüdis ja keeras kasti prauhh kummuli.

Kus see tina siis on...? Jah, näe, koguni kolm parajat jämedat naela nagu pulka, täis kena komplekt. Ossi torkas tina

omale tasku, toppis sinna ka jootepasta purgi. Ta ei kahelnud, et isa kolvi talle annab, kui ainult küsida. Aga jõuad sa hing kõike nimetada, viimaks läheb meelest ära...

Ossi peitis kolvi koos juhtnurga tuulepluusi tasku ja tuli sinu kärmesti tagasi, hakkas tööriistu kasti koguma. Peenike naelapruugi oli vastikult palju, nende ülesnoppimine tüütu. Ta pühkis peoga naelu kokku, viskas kastipõhja. Juba jõudis järele tööriistade kätte, nendega oli lihtsam.

Mis imelik vigur see on? Käepärasele pidemele oli külge meisterdatud mingi alus... ei, hoopis press, justnagu tempelraud, millega saaks pehmesse materjali jälje suruda. Käest ta teadis täpselt, mis riistapuud ta peos hoiab — mustri põletamise rauda. Hämmastav... ei, mitte riist ise, vaid just otsik.

Ossi läks akna juurde, uuris tähelepanelikult põletusraua kummalist kuju. Jah, kindel, ta on seda kujundit varem näinud — nagu suur M selili, või teistpidi keerates W, mingid joonekesed kõrval...

Vesta kolistas köögis panniga, kostis veesolinat, kõlksu pliidiuks. Ukski neist tavalistest häälest ei jõudnud Ossile, asi ei andnud teadatahtmine, kus ta niisugust märki nägi. Millal?

4

Tagakambri uksele tuli Joska, parem käsi sügavalt püksitaskus, heitis köögi poole luurava pilgu ja kutsus poisi enda juurde.

«Võta.» Ta ulatas Ossile mõned kokkukeeratud rahatähed. «Ära Vesta kuuldes moneetast räägi, meil on viimasel ajal paksu pahandust olnud. Must kass jooksis vahelt läbi, mõistad? Kõbin on meil praegu karmilt eraldi.»

«Võtsid salaja Vesta tagant?»

«Ära päri, elus on mõnigi kord seda kasulik, mida vähem mõnest loost tead. Loomulikult olen mina majas peremees — aga tänasel erilisel päeval ei taha ma naisterahva kiledat tähtsustamist kuulata. Sellepärast ei hakanudki temaga õiendama. Pane ära.»

«Aitäh. Mul on valuutaga alati jõledam kitsikus.» Ta torkas raha püksitasku. «Tundub, et sul ka?»

Joska viivitas vastusega. Millise jutuga lagedale tulla, et poeg temast võimalikult hästi mõtleks? Näidelda rahameest?

Aga viimane kui kopikas on sõrmede vahelt minema libisenud, poiss jagab olukorra ära, võib narri seisu jääda. Tõega lagedale tulla on vast kõige mõjusam?

«Olen jah ajutiselt kuival,» ütles ta usaldavalt, sõbrameelikult. «Katsu mõnda aega läbi ajada, kõige lähemas tulevikus nuputan midagi välja. Sellest rahast aga, mis praegu said, soovitan sul osta homseks ilus väike nahkkaantega kirjaplokk või miski muu kena asi.»

«Milleks? Kellele?»

«Ütlesid, et homme tuleb kirjanik, eks temale. Jääd talle kingitusega hästi meelde, ta suhtub sinu töösse siis hulga tähelepanelikumalt. Aitab edaspidi võib-olla rohkem kui arvata oskad.»

Ossi vaatas isa imetlusega. Tark, ettenägelik...

Joska aga omakorda teritas pilku ja uuris, mida Ossi peos hoiab. Ta ei uskunud silmi. Kust kurat poiss selle märgipõletamise raua välja koukis? Tegelikult pole ju katki midagi, Ossi kindlasti ei mäleta talu õuemärki ega tea sellega seotud asjadest tuhkagi — aga ometi hakkas kasvama seletamatu, halb ärevus, koputas aina teravamalt erkudele. Hädaoht, hädaoht, hädaoht!

Vesta kolistas köögis taldrikutega, kattis lauda.

«Viska kolu käest, poiss, lähme hakkame sööma,» soovitas Joska nagu muuseas, ise jälgis silmanurgast, kas Ossi teeb, nagu öeldud sai.

Poiss pidigi juba põletamisraua laskma kasti kukkuda, keeras aga märgi veelkord ülespoole, uuris pingsalt. Kus selline ometi oli?

Ossi silme eest kihutas läbi raamatuid, igasugu esemeid, seinu, hooneid... Käes! Aidaukse kohal oli just seesama märk, kindel.

Ossi koguni võpatas. Ta oli seda lapsepõlves küll ja küll uudistanud, mäletas nüüd ilmselgelt sillusepalki lõigatud suurt M-tähte, selle üleskeeratud jalaotsi. Teda ei kohutanud, et märk igivanast ajast alates omal kohal oli, vaid just see, et seda seal enam ei ole. Halastamatu selgusega meenus päev, mil ta ootamatult õuele tulles nägi, et isa raius kirvega aidaukse kohalt just seda märki maha. Ta ei pööranud isa tegevusele tookord erilist tähelepanu. Imestas küll, ja mäletas oma mui- gel mõtlemist, et vanamees on lihtsalt veidi põrunud. Jutt läks aga kohe tähtsamatele asjadele, isa närviline kirvega vehkimine unus.

esine — süüdistagu Anto palju tahes, aga Mügeriku talust ei leita seda ka kõige põhjalikumal otsimisel. Kuidas kurat küll märgiraud ununes? Ja mis pahad jõud selle praegu Ossi pihku torkasid? Ometi tundus just nimelt täna esimest korda, et Ossi on hakanud temasse jälle hästi suhtuma, sama südamlikult ja usaldavalt nagu laagrist tagasijõudmise päevil. Kogu see ilus hingus lendas olematuks mingi rauakolaka pärast, tema enda lohakusest allesjäänud põletusraua tõttu.

«Ma ootan, vanamees.»

Vanamees? Alles äsja, kui nad veel ilusti juttu ajasid, ütles Ossi talle korduvalt — isa.

Joska vaikis.

«Midagi hakkab nagu koitma,» sõnas Ossi mõtlikult. «Sa olid paanikas ja raiusid õuemärgi maha, küllap hävitasid mujaltki, kui see kusagil olemas oli. Tähendab, kardad meie oma talu sümbolit? Millegagi on see sandisti seoses, jah?»

Joska vaikis.

«Nagu näha, ei kuule ma sinult ilmselt midagi. Aga arvesta, vanamees, mul on, kellelt küsida.»

«Jäta lollused, pois!»

«Anto teab täpselt, milles asi, olen selles veendunud. Tema annab paikapidava seletuse ka õuemärgi kohta, mida sina nii pööraselt kardad.»

«Ei tea, mis seletusi sinusugusel ka taga ajada on, pois! Klutt?» küsis Joska rämedalt.

Ossi vaatas isale etteheitvalt otsa.

«Tahan teada, kes tappis Anto vanemad.»

«Sinu teadasaamisest ei ärka nemad enam hinge.»

«Ei, muidugi mitte. Aga sellest sõltub, kas sind pidada isaks, või hoopis... mõrtsukaks.»

«Sina, kutsikas, tituleerid mind kurjategijaks?»

«Veel mitte, aga juba mõnda aega tunnen, et oled millegi jubedaga hakkama saanud. Küsimustele jääd vastuse võlgu, keerutad ja valetad, vassid. Sa ei istunud kinni sugugi ilmsüütult, nagu kinnitasid, vaid kindlasti mingi jõleda teo eest.»

«Küll sul folksavad süüdistused kergesti suust,» oli Joska tõsiselt solvunud. «Teed oma vanale isale ränka ülekohut, Ossi. Ta manas näole trööstitu ilme ja lisas härdalt: «Oled mul ju ainus, pojake... Armastan sind väga ja tahan, et sul elus hästi läheks.»

«Kurjategijä pojale ei saa hästi minna.»

«Tule, istu... Oleme mõlemad ühte masti, ehtsad Mügeri-

lud, ägedad ja tormakad.» Joska toon oli südamlik. «Parem arutame, räägime asjad selgeks. Kusagil on tingimata peidus mingi rumal valestimõistmine, oluliste momentide totter kokkusaatus, arusaamatus.»

Ossi jäi isa vaikset ja ausameelset juttu kuulama. Viimaks on tal siiski õigus — miski on niisama natuke paigast ära, tema on millestki hoopis vääralt aru saanud, ei oska tõde näha, kiirustab ränkade otsuste tegemisel? Isa oli ehk siiski süütult vaagis, ta ju lasti ootamatult vabaks... Ja Anto vanemate loost ei pruugi ta tõesti midagi teada, tal pole sellega üldse tegemist, sest ametivõimud ei ole Laanepüüde pere hukkamise asjus talle karistust määranud. Kui aga pole karistatud, siis ei ole ju süüdi? Oleks see ometi nii... Ei taha isast ilma jääda, põhjusest ei tohi temast lahti öelda. Aga mõrtsuka poeg ei taha olla... ei! Kes ütleb, mis nägu on tõde? Kui isa suud ei paota, peab Anto käest teada saama...

Ossi pilk libises lauakellale ja ta kiirustas tulepluusi võtma, märgiraud veel ikka tugevasti peos.

«Mul pole enam sekunditki aega. Tule tõega kohe lagedale, ma nõuan!»

«Poeg, mul pole sulle midagi...»

«Ma ei usu sind,» tuli Ossi järsult vahele. «Salgad, keerutad, ajad udu... Pean praegu kogu tee nelja kihutama, et busse jõuda. Täna ma ei saa, homme ka mitte — aga teisipäeval otsin ma Anto kindla peale üles ja näitan talle selle märgi ette. Kui ta midagi teab, siis tema räägib — enne ma ei jäta.»

Joska oli viimseni pingul, suutis aga näida leplik ja rahulik.

«Oota veel üksainus hetk, Ossi,» palus ta tasasel toonil. «Muidugi võid sa Antolt küsida, mina ei keela sugugi. Enne aga, kui tema juurde lähed, peame omavahel ühest väga olulist loost kõnelema.»

«Sa ju ei vasta ühelegi küsimusele,» sõnas Ossi tigidalt. «Olen tuhat korda pärinud, sina aga...»

«Poeg, ma pidasin sind liiga noorukeseks. Arvasin, et oled elu rasketest sündmustest teada saama, neid mõistma veel lapseohtu...» Joska lisas sügavale ohkele väikese uhkusevarju. «Näen, et sinust on saanud noor, tugev ja tark mees, ja ma ei varja sinu eest enam midagi.»

Ossi vaikis hetke ja küsis siis närviliselt, terava sosinaga:

«Anto vanemad hukkusid sinu käe läbi?»

Joska vangutas etteheitvalt pead.

«Ära ole ülekohtune. Ei tohi korrutada tuulest tõmmatud

ränka valesüüdistust. Sõjapäevad olid täis igasugu traagilisi kokkusattumusi. Pead mind uskuma, ainult mind. Mõistad?»

«Viimaks sa siiski valetad?»

«Ei, Ossi, mina ei valeta iial.» Joska võttis kogu oma näitlejaande kokku ja kinnitas nii ausameelselt, et ka ise uskuma jäi: «Ma ei valeta sulle. Mehesõna selle peale!!»

«Aga miks sa Antot pelgad?»

«Kust sa selle võtad? Miks peaksin mina teda kartma?»

«Tunned selle ees pöörast hirmu, et temalt õuemärgi kohta küsima lähen.»

Joska kaalus palavikuliselt, kuidas Ossit veenda, et ta Anto juurde minemata jätaks.

«Otsustad oma noore, tulise südamega kõige üle kiirustades, pealiskaudselt. Mina ei taha, et sa oma mitte just tarkade pärimistega Anto ees rumalasse olukorda satud. Just sellepärast soovingi, et enne temaga kõnelemist omavahel kõigest põhjalikult räägime. Ma rõhutan — kõigest. Üksipulgi.»

Ossi vaatas ehmunult kella.

«Pagan, kui ma nüüd kohe jalga ei lase, jään tõesti esinemisele hiljaks,» hädaldas ta, ruttas ukse juurde, haaras lingist. «Katastroofi!»

«Kas oleme kokku leppinud, et teisipäeval, enne kui Antot otsima lähed, ajame kõik sotid sirgeks?» nõudis Joska rangelt. «Ära tee midagi mõtlematut. Lubad?»

Ossi vaatas isa tõsistesse, murelikesse silmadesse. Uuris viivuks ta kurba nägu ja tundis äkki imeselgesti, et isa talle tõepoolest üksnes head soovib. Miks siis mitte tema tahtmist mööda teha?

«Hea küll, isa — enne, kui Antot otsima lähen, kuulan mis sulle mulle öelda on.» Ossi viipas hüvastijätuks ja uks mürt-satas ta seljataga kinni.

Joska kiirustas akna juurde ja nägi, et poiss kogu jõust jooksu pistis, õige pea Suurekivi taha kadus.

Hästi, et sai lubadus võetud, mõtles Joska. Poiss peab kindlasti sõna, ta ju alles verinoor ja ausameelne...

Kuidas Ossi ütleski?

«...näitan märgi ette, tema räägib!...»

Jah, üks muidugi räägib. Jutt veel jutuks, kuid põletusravida nähes läheb Antol hammas verele, ta torkab otsemaid jahinoa Ossile näha — ja pussipidemel ilutseb sama märk, Mäge-riku talu õuemärk. Nuga ise aga vedeles uusmaasaaja Laanepüü õuel; libises, saatananahk, rahmeldamisega märkamatu

lupest välja. Olgu see kahejalgne neetud, kes jahinoa sealt üles korjas, pikki aastaid alles hoidis ja parajal momendil Antole pikku sokutas!

Ossil tarvitseb vaid kõrva lahti hoida, Anto ei jäta midagi unustada. Räägib palju, hävitavalt palju. Ei tohi lasta noort inimest kalgiks ja tooreks muutuda; oma isa mõningatest tegudest kuulmine oleks õrnale poisikesehingele ülejõu valusaks löögiks. Hakkab teda vihkama, ütleb temast lahti.

Mõtte juures, et Ossi tõde teada saades teda enam tundagi ei taha, tekkis Joskal südamesse terav valu. Ta taipas erilise selgusega, kui väga ta oma poega armastab — üle kõige maailmas, ainsana siin maamuna peal. Hellus, oma ainsa poja vastu segunes ahastamapaneva kartusega temast ilma jääda; peaniliselt hakkas ta otsima väljapääsu. Kummaline, kui tühine on praeguse murega võrreldes see, mida ta peale kokkupõrget Antoga oma elu pärast tundis ja tunneb. Lükkab akendele luud ja jah peaaegu päise päeva ajal ette, hoiab ust rangelt lukus — eks see pidev halva kartus koormab ja väsitab muidugi. Aga hirm oma poja põlualuseks saada, temast lõplikult ilma jääda oli tuhat korda hullem, talumatult ränk. Elu kaotaks siis ju üldse mõtte! Ossi ei tohi Antolt sõnakestki kuulda, ei... Aga mida ette võtta, kuidas takistada?

Niihästi vangis olles kui ka koju tagasi jõudes andis ta endale sõna — mis ka ei juhtuks, iial ei pane ta enam kätt ühegi inimese elu külge. Iga kuriteo puhul on risk vahele jääda küllaltki suur, tapmise paragrahviiga võimude küünte vahele sattuda oleks masendav. Aga näed, tööta kuitahes ausameelselt ja kindlalt — elu, see halastamatu rõõpaseadja, juhib teda hoolimatult tupikusse, kust pääseb vaid siis, kui... Jah, Assmanni Antsu ei saanud lobisema jätta — ja temaga läks üllatavalt lihtsalt, granaadi lõhkemine kalapüügil loeti õnneluseks, ükski koer ei haukunud.

Granaat? Muidugi, neetult lihtne oleks kõndida Hallajõe äärde ja kookida seal kaldaservast ühe iseäralikult pikerguse kühmuga, lameda raudkivi alt välja tubli abimees, neid on seal koguni kaks.

Kahju, jääb ära — julgeolekumehed ei anna siis enam minutikski asu, aja tagasi palju tahes. Aga ehk loetakse kah õnneluseks, poiss võis ju mingi vana granaadi kallal nokitseda? Ei usu, mõte keerab neil neetud verekoortel kohe tema peale — eks nad ju arvavad siinamaani, et ta oskas vaata et suurema osa oma relvalaost küünipõranda alt targu peitu toimetada...

Jah, peab leidma muu lahenduse, ja kiiresti. Peab leidma, peab!

Jõuliselt prahvas esile mõte, mis alles kevadel vintskelt peale surus. Ta oli selle poolvägisi minema peletanud kui ebameeldiva, küllaltki raskesti teostatava — praegu aga võttis jäägitult omaks. Jah, ainus võimalus!

Kevadine plaan on kuldaväärt — üldse mitte mingi labane tapmine. Ja peaasi, kahtluseluseid pole ainsatki. Uurijad lalutavad rahulikult käsi: kurb küll, aga saatuse vastu ei saa — noore mehe rumalusest või uljusest tingituna toimus «Sotsialismi Võidus» raske, surmaga lõppenud tööõnnetus.

Lihtne öelda — tööõnnetus. Aga mil moel? Lööks nüüd omelt mingi jumalik valgus pähe! Õnnetus peab olema jäägitult usutav, selle elluviimine kindlalt võimalik. Ja on kiire, vastikult kiire... Täna ja homme on tegelikult ainsad päevad, sest juba ülehommel läheb Ossi tõde otsima, tormab Anto juurde. Lubas küll enne siit läbi tulla ja teda ära kuulata, aga mine sa tea, mis tuhin noorhännale pähe võib karata...

Aga kas tööõnnetuse kordasaatmine on üldse reaalne? Nee tult paljud seigad peavad omavahel ideaalselt haakuma: millal? kus? kuidas...?

Silme ette kerkis Parmu Juku viril nägu. Ta vandus Laanepüü-poissi ja nimetas vist, et va' reo põrutas kuhugi pärapõrgusse pikemaks ajaks tööle. Kuhu? Juku ütles ju kohagi ära... Oige, Tondimetsa! See kauge kant pole küll kuigivõrd tuttav, aga poisi leiab kergesti kätte, ega mürisev traktorikolakas ole mõni väike, mõnusalt urisev meevurr.

Kuidas küll kombineerida läbinisti usutav, loogiline tööõnnetus? Kui selle suudab tänase õhtu ja eelseisva öö jooksul välja nuputada, on hiljemalt homme hilisõhtuks kõik seljataga. Ja oht alatiseks möödas, ainsa teadja hingeke teel parematele rohumadele...

Vesta tool kiiksatas, Joska ehmus. Vale puha, teadjaid pole sugugi üks. Neid on kaks — Anto Laanepüü ja Vesta Müge-rik. Anto on ohtlik, väga. Vesta on aga tegelikult hulga ohtlikum, tema teab märksa rohkem.

Joska heitis oma naisele vihkava pilgu. Vesta muutub viimasel ajal aina sõnakehvemaks, mornimaks, on jultunud isepäine. Juttu ei aja, aina loeb mingeid tõbedaid juturaamatuid. Täna ei kuulunud isegi keeldu, plagises poisile rahumeeli õue-märgist. Ei taha mitte mõeldagi, mida kõike Vesta oma pea-

nippu talletanud on... Kuidas ta suuvärk vaikseks sundida? Milline moodus valida? Ja millal?

Kordamööda, ikka kordamööda, manitses Joska end tasa-kaalukaks ja irvitas julmalt. Ikka kordamööda! Täna ei tasu muude mõelda, kui ainuüksi Antole. Sellega on kiire, kuradima kiire!

Joska tundis äkki meeldivat toidulõhna. Imelik, alles nüüd? Jah, närv tuleb korraks täiesti lonti lasta ja kere korralikult laisvitsutada. Jõudu on kibedasti vaja!

Ta tõstis taldrikule kõige pruunimad kotletid ja kõige muredamad kartulid, valas kastmega üle, võttis paar lusikatäit peedisalatit kõrvale. Vesta oskab toiduvärki kiiduväärselt hästi, päris hull mõelda, kuidas söögiga siis hakkama saab, kui naine ülemäära tõrksaks või lausa ohtlikuks muutub, ja temaga kogemata midagi juhtuma peaks...

Aitab, praegu on eriline häireolukord!

Joska viskas kahvli lauale, tõukas taldriku kolinal eemale. Ei mingit õgimist, täiskõht teeb loiuks ja uniseks, segab mõtlemast. Vaja läheb ülimalt leidlikku meelt, vääramatut loogikat, põhjalikku ettenägelikkust; tuleb koostada tegutsemise raudne järjestus. Ei ainsatki kõrvalist mõtet! Praegu pole maa-muna peal muud kui raske, jäik traktor oma halastamatute roo-mikutega — ja Anto Laanepüü.

Keeruline, kuradi keeruline...

Aga kui ei nuputagi homseks midagi tarka välja?

Jah, siis ei jää muud üle, tuleb homme võtta granaat kindlalt pihku, otsida Anto üles ja parajal momendil visata elus surm traktorikabiini, talle otse sülle.

Tumekuldne rukis mõnules keskpäeva päikeses ja oli seda-võrd kaunis, et Kustas peatas mootorratta. Aega polnud just lähedalt käes, aga olnuks lausa ülekohus ükskõiksena mööda kihutada.

Paik oli kõrvaline, suurematest teedest eemal, ta sattus siia harva. Kui viimati vaatamas käis, oli vili napilt põlvekõrgune ja nais kurvalt hõre. Ega külv tagantjärele tihedamaks saamine, aga praegu tundus põld siiski hulga jõukam. Põhja-kaartest ja idast kaitses vingete, jahedate tuulte eest madal-poolne kuusik, hoidis vilja hellalt süles, et päike saaks teri pai-

sutada, küpseks meelitada. Varakevadel ehmununa selga vimmas hoidnud nigela orase oli suvi suutnud sirgeks ja tugevaks kasvatada. Eks turgutas sõbralike vihmahoogudega, soojuse ja valgusega, mis muud.

Kustas tõmbas ratta toele seisma ja astus üsna põlluserva. Rukis õõtsus vaevumärgatavalt, valitses harras vaikus. Heaolutunnet süvendas õige kauge traktorimürin, ühtlane ja rahulik. Anto töötab seal ühel õige vanal, vintskel söödil — tahaks korra läbi sõita. Kontrollima? Ei, muidugi mitte, poiss on tubli, sõnapidaja, usaldatav. Aga et siiakanti oli asja, saab tehtud väike ring sisse ja Antole korra lihtsalt tere öeldud.

Vili voogas kerges tuulehoos, nagu kummardus — mida Kustasele lähemale, seda sügavamalt, et siis kohe jälle väärikana sirgu tõusta. Veel korra...

Kustas libistas viljapea läbi peo. Tera on kõhnavõitu, aga koristama tuleb hakata hommapäev — vana tõde, et hõre vill valmib märksa kiiremini, kipub ruttu varisema.

Õige pea on vaja alustada taliviljade võtmisega ka teistel põldudel. Korras niidumasinaid on neli, inimesed neile leiab. Hobused on heas kehas, tublis jõus. Keerulisem on vihusidujatega, neid on iga niiduki järele vaja paras tosin; töö on raske, nõuab vilumust ja kärmast liigutamist. Aga heinateol näitas rahvas end heast küljest, küllap tullakse ka rukkis. Muud väljapääsu ei ole, tuleb kolhoosis perele elatist teenida. Sööma ju peab, riiet selga ja saabast jalga on hädasti vaja, ilma ei saa.

Kustas hingas sügavalt, sulges korra koguni silmad. Sellist magusat, kuldset hõngu tajus ta esmakordselt. Tundus, et tema ees põllul lõhnab äsja ahjust võetud leib — kuumust õhkuv, tumepruuni küpse koorikuga mehine maaleib. Leib on püha nagu Eestimaa muld, mis viljad kivide nuhtlusest hoolimata kuldseks kasvatab. Nad on koos, muld ja leib — elu põline alus.

Juba tükike aega seisis Kustas värskel künnivaol, jälgis Anto tööd ja tal oli uskumatult hea olla. Tüütud argimured kahanesid aina väiksemaks; põgusaks viivuks näis, et kõik on parimas korras. Kolhoosiasjad paranevad tasapisi, ilm on erakordselt ilus ja küllap jääbki täpselt selliseks nagu vaja, ainsagi pahura vigurita.

Pikalt puhanud tihke muld oli läikivmust. Kivegi polnud teab kui palju, vähemalt silma ei hakanud nad kuigivõrd. Kus-

las teadis, et see mulje kipub olema petlik. Kividel ju praegu küljed, selg ja kõhualune niiske mullaga koos ja kui eriti ei uuri, libiseb silm vähemalt väiksematest küll kergesti üle.

Selge rõõm, jälle saab käiku lastud kaua kasutamata maad. Viimane aeg vanad söödid korralikult üles harida — ei lohi lubada, et kunagistel põldudel võsa võimutsema hakkab, see on kurjast. Iga viimane kui maalapp, mis kunagi on tragide meeste poolt põlluks raadatud ja saaki kasvatanud, peab uuesti vilja kandma.

Anto oli vahepeal jõudnud kaugemasse serva, keeras nüüd tagasi. Kohe märkas ta Kustast, viipas tervituse.

Kustas hakkas Antole vastu sammuma. Mida lähemale nad teineteisele jõudsid, seda naerusemaks mõlemal nägu muutus. Kui vahemaa parajalt väikseks jäi, peatas Anto traktori, lasti tuurid madalaks ja ruttas Kustase juurde.

«Tere, esimees!» Poisi käepigistus oli erilisel tugev ja soe.

«Tere ja jõudu tööle, Anto!»

Veidi aega ei lausunud kumbki sõnakestki. Kustasele hakkas silma, millise uhkusega Anto silmitses küntud põldu. Märkas sedagi, et poisist oli saanud noor mees. Pikk, tugev ja laiaõlgne oli ta juba varemgi, aga nüüd oli temas parasjagu tõsimeelne ja ka mingit tema ea kohta üllatavalt sügavat elutarkust. Tihedate kulmude vahele oli tekkinud kurd — varavõitu! Otsmik oli aga veel sile, nagu aastate karmist käest puutumata.

Saatus on selle noore inimese vastu olnud väga kuri, mõtles Kustas. Oleks edasine ometi rõõmsam! Talle näis, et Anto suujoon oli muutunud enesekindlaks, pisut jonnakakski, ja tal oli selle üle hea meel.

«On sul muresid?» küsis Kustas, ehkki teadis, et saab eitava vastuse. Kõrvaga ju kuulda, et traktor mõnusalt laulab ja silmaga näha, et töö edeneb mis mürin.

«Aitäh, tulen toime,» vastas Anto tagasihoidlikult. «Aga teie? Saan ehk abiks olla?»

«Täna, vennas, oledki mulle abiks. Suureks abiks.»

Anto kergitas pisut imestunult kulme.

«Oma tubli tööga, mis muud.» Oli märgata, et see ütlemine valmistas Antole heameelt.

«Teen täna hästi pika päeva,» sõnas ta ja sasis korra millegipärast oma heledat turris juuksetukka. «Enne ma ei jäta, kui saan kogu põllu mustaks.»

«Kas on mõtet liiga pingutada?» kahtles Kustas ja mõõtis

pilguga tegemata töö hulka: «Minu meelest on õigem, kui osa homseks jääb.»

«Müristan või kottpimedani välja, aga poolelijätmist ma ei tunnista.» Nüüd oli Anto lõug kangekaelne, selg eriti sirge.

«Müts maha sellise mehise lubamise ees, mis muud!» Kustas patsutas talle õlale, sai vastuseks siira naratuse.

«Umbes kilomeetri taga on veel üks samasugune vana kesa, eks te muidugi teate isegi,» ütles Anto töömehe tõsisel mool. «Ma täna hommikul käisin uurisin seda korra. Öhtul lõpetan siin ära, homme mõnus uues paigas pihta hakata.»

«Aitäh, Anto.» Kustas ulatas käe. «Mis muud kui jõud!» Anto käsi oli tugev ja kare.

«Teile kah head vastupidamist. Kui öhtul koju jõuate, öelge Mari-Eltsule terviseid... ja et mul läheb kenasti.»

«Annari edasi. Ta kindlasti rõõmustab.»

«Mul on hea meel, et te mind vaatama tulite,» sõnas Anto pisut häbelikult. Ta kõhkles viiru, uuris hoolikalt oma heledaka kulunud kummikute ninasid. «Ma kunagi ütlesin, et teist nii sugust nagu Mari-Elts pole maapeal olemas. Mäletate?»

«Jah, see oli sul väga ilusasti mõeldud.»

«Oli küll.»

«Kas arvad nüüd teisiti?» küsis Kustas ettevaatlikult, et poissi mitte vaikima kohutada.

Anto noogutas.

«Mitte et keegi just ilusam ja parem oleks, aga...»

«Jah?» julgustas Kustas.

«Ma tunnen üht tüdrukut, kes on peaaegu sama ilus kui teie Mari-Elts. Arvan, et ka sama hea. Ta nimi on Siiri.»

«Siiri?» kordas Kustas huviga. «Erakordselt ilus nimi.»

«Eks ole? Jah, Siiri... Tunnen teda juba mõnda aega, aga eile öhtul olime peol koos. Tantsisin ka. Saatsin ta koju...» Anto punastas, naeris äkki poisikeseliku õhinaga, jooksis traktori juurde, hüppas roomikule ja lehvitas.

Kustas viipas vastu — ja juba tõusid mootorihääled tormitsema. Mõirates tõmbas traktor paigast, adrahõlmade vahelt pööras must muld ennast rahulikult, kuulekalt päevavalgele.

Kustase süda oli soe. Mingu sul elus hästi, Anto... võimalikult hästi!

Viies peatükk

1

Joska Mügerik kergitas oma takustvõitu pintsaku krae nii kõrgele kui vähegi andis ja seadis küüru paremini vastu kasetüve. Ei hoia see puuvibalik kuigivõrd kinni vastikult jahedat tuult, mis videviku laskudes visalt puhuma hakkas. Ei märganud ka midagi soojemat selga tõmmata, kirus ta endamisi, vägisi poeb külmatunne kontidesse. Ja istumise all on ebamugavalt niiske, kuigi sai valitud kuiv mätas. Muidugi, õhes ja samas paigas on kükitatud juba ilmatu pikalt, eks sellest paratamatult vilutunne. Või ärevusest?

Joska püüdis üleolevalt irvitada. Närvimängu on siin imevähe, kui üldse. Tark tegutsemisplaan on üksikasjaliselt läbi arutatud, iga liigutus haakub teisega kindla šniti järgi. Täpse arvestuse kohaselt hiilis ta juba tükk aega tagasi siia põlluveerde, peitis end kunagisele raiesmikule, pealekasvanud tiheda võsa serva. Teadis, et varitsemine venib pikale, aga koguni rõõmustas selle üle. Mida hilisema õhtutunni peale asi jääb, seda etem.

Istumiseks tuleb siiski parem paik valida, peaasi kuivem — taguots kiskus vägisi röskeks, nii võib veel tõve külge saada. Ta tõusiski juba küürakile, et samm-paar edasi ukerdada, aga vajus endisse kohta tagasi ja vaatas ähmiga ringi. Ära parem rabele, mees, ütles ta endale. Mine tea, kelle silm kusagil vilgub? Ülitähtsa ettevõtmise juures peab jätkuma yaprust ükskõik kui suurt ebamugavust taluda. Ja selleasemel, et saksiku vanapreili kombel istumisealuse pärast niheleda, tuleks hoopis homse peale mõelda. Ossile sai ju lubatud põhjalikku, ausameelset kõnelust; peab mingi siiru-viirulise loo välja nuputama. Ah, tühja, nigelale tõejutule saab visatud kirevaid valehilpe ümber, tilgutatud paar erksat värvipeotäit kukile ja käibki läle eest. Kas Ossi ikka usub? Viimaks läheb peale jutuaajamist siiski Antolt tõde otsima?

Mingu pealegi. Otsida võib alati, kui see lõbu pakub, aga on juba ette teada, et kõik läheb tühja. Inimestega juhtub nimelt üllatavalt sageli raskeid äpardusi. Lähed, et kokku saada, aga noore mehega toimus vahepeal tööõnnetus. Jah, ootamatult ränk, lausa masendav — surmaga lõppenud tööõnnetus. Hirmus kahju...

Joska sirutas korraks selga. Kõik muud mõtted käigu kus see ja teine, otsemaid kogu tähelepanu tänasele!

Ta silitas lõõgiriista, mis käeulatuses lebas. See tore raske madjakas on usaldatav, abi valmis sõber, tehtud parajast jämedast voolikujupist. Sai talle kunagi hea hulk haavleid sisse valatud, otsad tihedalt kinni topitud ja isoleerpaal hoolikalt üle tõmmatud. Sihukese riistapuuga lööb ühe hoobiga oime tuks ka kõige vintskema mehe, lennutab ainsa hääletu matsuga lõplikult looja karja. Olgu see Laanepüü Anto kuitahes sitkest materjalist tehtud, selle madjakaga saab temastki jagu. Niidab puhtalt, ei jäta märgatavat jälgegi.

Traktor mõiratas korraks ägedalt. Joska võpatas — ja vandus kohe rämedalt, et närvid nii mokas on, karda iga vähegi valjemat häält!

Ta sülitas väikese vihase sutsaka.

Pole viga, trööstis ta ennast, hiljemalt tunni pärast on hoopis teisem tunne, rahulik ja hea...

Kas ikka on? Noor mees saab toimetatud inglite karja — südametunnistus teeb hiljem viimaks niisugust trivoogat, et tõmba endale kahetsusevaevast või nõor kaela?

Jah, võimalik küll. Sest üks põhiiseloome ole ju üdini aus, enne vene valitsust ei tulnud pähegi, et võiks kunagi mõne teise ilma saata. Tegelikult juba praegu, kui asi alles korda saatmata, on hooti imelikult sant olla; sisetunne tõrgub ja keelab, tahaks kogu selle süsimusta loo siipaika jätta. Ettekavatsetud tapmine ei käi mehe aumõistega kuidagi kokku...

Pea kinni, peremees, tegu on ju vaenlasega, kelle terrori all sa päevast päeva higistad, miks sa seda unustama kipud? Just tema, ja ainult tema ajab suhted pojaga lõplikult sassi, Ossi ei taha viimaks enam oma isa tundagi. Anto nügib kogu su järelejäänud elunatukese kraavipõhja, uputab sind mudasse, tahtis traktoriga otsa pörutada, seisis Suurekivi varjus, granaat peos viskevalmis... Ära unusta, enesekaitseks on kõik vahendid omal kohal. Tee külmavereliselt ära, mis kavalalt plaanitsetud, ja elad edasi kui õige mees kunagi — hingad jälle täie rinnaga...

Jah, aga... kas ta oleks teinud sellise otsuse näiteks kolmekümne üheksandal aastal? Ei, kindlasti mitte; tol ajal olid arusaamad hoopis teistsugused, kellelegi rasket kurja teha ei tulnud mõttessegi.

Imelik, kuhu see aus ja tubli mees on jäänud? Kuhu ta ometi kadus?

Eks võõra võimu julmus tegi laastamistööd, sõda rikkus majagu. Osa hukkus elu hoida püüdes metsatihnikutes, muist kadus vanglamüüride vahel. Ja mille poolest praegusedki päevad etemad on? Üks hirm teise seljas, ega see kedagi paremaks muuda. Valvureid küll ümber pole, aga võim on kindlalt nende käes, kes ausatele inimestele üksnes halba soovivad. Jah, nende süü puha!

Olgu mis on, aga iial ei oleks osanud arvata, et talupere mees Johannes-Oskar Mügerik hulk aastaid peale sõja lõppu võtab kätte ja varitseb võsaveerel, tapariist peos — tahab võtta elu peaaegu poisikeselt, samasuguselt kui ta oma poeg...

Joska ajas selja jäigalt sirgu, vandus.

Vaenlase teise ilma saatmine pole kuritegu. Ei. Ei! Halemised hingeliigutused käigu kus kurat, mõtted liikugu jäetult vaid õigel teel — ees ootab tähtis tegu, kõik peab toimuma täpselt kavatsuste kohaselt.

Kaugel poiss tööjärjega on?

Traktor tegi parajasti pöörde, liikus müra peale. Vao lõpul keerab jälle tagasi. Veel kord, veel... Kündmata maad pole enam kuigi palju, ja ega erilist kiiret ole. Videvikuvalgus vajub aina napimaks, ja mida hämaram, seda parem. Näh, poiss lõkkas juba tuledki põlema... Jah, õhtu on käes mis käes.

Töö lõpetab Anto kindla peale varitsemispaiga läheduses, sest põlluvahetee on siinpool, teisest servast ei saa traktoriga minema. Ja korraks ronib ta masinalt alla, ka selles pole kahtlust, kuna kaništer ja mingi portfelli moodi puldankott on visatud kiviala kõrvale — ega ta oma asju maha jätta.

Joska uuris poollagunenud madalat kiviala. Selle otsa on naljaasi traktor roomikutpidi parajalt upakile tõmmata ja...

Kümmekond hilja peale jäänud varest kiirustas madalal lennul üle võseriku, üks öökorterit poole. Nad jutustasid omavahel päevastest sündmustest ebameeldivalt valjusti, laial häälel, lõikavalt. Joskal käis kartlik jõnksatus südamest läbi. Kraaksuvad, reod, viimaks halba? Hoiatavad?

Kurjal ilmel vahtis ta tumenevasse taevasse kaduvatele varestele järele, siis aga muigas oma hirmu üle. Ei ole üks linnuliik teisest hullem, looduses on kõik õiglaselt korraldatud. Nemad elavad oma tiivulist elu ja laulavad igaüks omal häälel rõõmulaulu. Miks peaks just varese hääletsus õnnetust ennustama ja ööbik üksnes lusti tooma? Ka kõige kenamat ristamist kuulates võib inimest tabada ränk hoop, kindel.

Asjased suurte, tugevate lindude hüüatused aga õhutavad just nimelt mehistelegi tegudele ja kinnitavad juba ette, et väärt plaan läheb ilmtingimata korda.

Peaaegu terve öö ja kogu tänase ennelõuna sai aina rehkenatud, kuidas ja mismoodi, et endale ei langeks kõige väiksematki kahtlusevarju. Granaat tuli kahjuks kindlalt kõrvalle jätta, sellel moodusel oleks tema nimi liiga selgelt küljes, ülekuulamistele ja süüdistustele ei tuleks lõppu. Tööõnnetus aga on seda liiki juhtum, mida uurima ei hakatagi. Ei küsitlusi, ei verekoertega jälgede otsimist. Hukkunu maetakse ilusate kurbade sõnade saatel maha, ja teistele olgu see valusaks õpetuseks, et peadpidi traktori alla ronida ei maksa. Ainult et tööõnnetus tuleb lavastada ülipeenelt, osavalt, liigseid jälgi jätmata! Jah, andis seitset kanti kaaluda, enne kui kõik viimseni klappima hakkas...

Ehkki arvestused on hästi paigas, kordas Joska ikka ja jälle oma tegevusplaani. Olgu kui pähe raiutud, et kõige sobivam moment tuleb kannatlikult ära oodata, tegutseda ei tohi sekunditki varem ega hiljem. Täpselt õigel ajal tuleb madjakaga täiest jõust poisile lagipähe virutada. Lajatada tohib vaid üksainsam kord. Eksimatult. Täpselt. Täna hommikul, kui Vesta tööle läks, sai sauna taga puulõhkumise paku peal kärmesti kätt proovitud, tipp-topp. Kukul nagu niidetult, kindel. Edasi — kindad kätte tõmmata. Enne neid kasutada ei saa, paljas peos seisab haavliväntsakas kõige tihkemalt — kindaga võib libiseda ja löök ei tule nii kõva, et hinge lõplikult välja põrutaks.

Edasi? Ei tohi unustada — kindad peavad tingimata käes olema, kui kabiini karata, juhtkangidele jäävad muidu selged näpujäljed külge kui nimekaart.

Ja siis? Traktor saab aetud roomikutpidi kiviaia peale, poolküllakile. Kiirelt maha hüpata, oimetu või juba teise ilma kolunud rajakas lohistada traktori juurde, sättida ta pea täpselt roomiku ette — et niipea, kui uuesti kabiini hüpata ja pidur pealt lasta, vajutab raske masin poisi peanupu sodiks. Isegi kõige peenem ekspert ei leia madjaka löögijälge. Kõik!

Just nimelt kõik, mitmes mõttes. Anto Laanepüü lakkab ometi viimaks olemast, enam pole vaja aknaid luukidega varjata ega hirmunult üst lukustada. Ja Ossi ei kuule ainsatki sõna.

Tööõnnetuse uurimisel leitakse, et poiss talitas äärmiselt rumalalt. Tahtis, ilmselt midagi altpoolt uurida, ajas traktori upakile kiviaia otsa. Mootori jättis tööle, lohakusest ei kasutanud pidurit ega mingit takistust ja rappumise tõttu vajus

masin peale, poiss ei jõudnud oma tobedat kolu enam eest ära tõmmata. Ise süüdi, ainult ise!

Aeg astus oma täpset rada pikaldase sammuga.

Nüüd tuli traktor viimast vagu pidi. Viimast! Varsti on Anto sin, ronib maha oma kila-kola kokku korjama — ühe hüppega talle seljataha, viivitamata valada madjakaga hea tahe hoop. Edasi pole midagi keerulist, vaja ainult tempot hoida. Ja mitte unustada — peale löömist kindad kätte, siis kabiini, traktor uurakile kiviaia otsa, maha hüpata, poiss roomiku ette lohistada, pea õigesse kohta rõhuda, uuesti kabiini, pidur vabaks...

Joska laskis end viivuks täiesti lõdvaks. Mitte et puhata, ei. Vastupidi, nii sai jõudu koguda. Olgu su käsi tugev ja kindel, ütles ta endale. Virutad ennast ainsa raksakuga kõigist vaevadest vabaks!

Pehme hämarus oli märkamatu järjest tumedamaks tihenenud, päris sünkjaks. Öhtu eel raskelt pilve kiskunud taevast ja värskelt küntud põld sulasid peaaegu kokku, taevakaar kumas ainult õige veidi heledamalt.

Traktor lähenes, Joska ei pööranud sellelt silmi. See on nüüd alles kõige viimasem vagu, mida neljakümne esimesel kord juba tapetud Anto Laanepüü oma maises elus künnab. Jah, ta tuleb rahumeeli siia poole ega tea aimatagi, mis ees ootab. Joska tunnetas oma vaimu tugevust, käe kindlust, raudset tegutsemisiha, ületamatut soovi hirmudest vabaneda ja saada uuesti ausaks meheks, kes kunagi kellegi vastu kätt ei tõsta. See on viimane kord, yjimine!

Anto kergitas sahakorpuse üles, sõitis rohukamarale välja ja liikus aeglaselt edasi, kiviaiale aina lähemale, otsejoones tee suunas.

Joska kohkus. Mida see neetu plaanitseb? Sõidab lihtsalt minema? Kas tõesti lendab kõik kuradile? Näed, sa saatana sarvik, ei osanud üldse ette arvata, et töö lõpetamisel võiks ta kätte võtta ja jalapealt minema sõita, isegi oma nasvärgi maha unustada. Kuhu ta siit läheb? Mõne talu õuele, et ööks sinna jääda? Või järgmisele põllule? Olgu kuidas tahes, peab tal kannul hiilima, võib-olla tabab siiski õige momendi? Ossi tuleb ju homme, juba homme...

Joska vandus endamisi õige mahlakalt, aga jättis selle sõna pealt katki. Traktorimürin nagu muutus, oli äkki hulga vaiksem?

Anto võttis tõepoolest tuurid maha, jättis mootori vabakäi-

gul popsuma. Ta ronis kabiinist välja, roomikule. Seisis seal viivu, hüppas alla.

Mügerik luuras õige lähedal.

Poiss astus mõne pika sammu tagasi põllusera poole. Vaatab tehtud tööd üle?

Joska ei viivitanud. Ta haaras madjaka tugevasti pihku, oli paari kiire, pika, madala hüppega tihedalt Anto selja taga — ja virutas poisile kõigest jõust pähe.

Ei ainsatki häält, Anto vajus kokku, kukkus näoli rohtunud põllupeenrale.

Joska heitis äreva pilgu ringi. Ega ometi keegi kusagil ei kõnni? Ei, hiline õhtu mustas liikumatult, silmituna.

Joska viskas madjaka tagasikätt kabiini, et see kogemata põllule vedelema ei jääks ja rebis Antot kiviaia poole. Siin ei tohi temast üle sõita, sel poleks tööõnnetuse loogilist nägu.

Poiss oli vastikult raske ja Joskale tundus, nagu hakkaks ta vastu, ei laseks end vabalt lohistada, hoiaks käte ja jalgadega, kogu kehaga rohukamarast kinni.

Joska kummardus Anto kohale, uuris ta nägu. Ei see tühi liiguta enam sõrmegi, igaveseks ajaks oimetu.

Ta oli veendunud, et ränk hoop lõpetas Anto elu ja hetkeks tabas ta end mõttelt, et milleks siin üldse enam rabelda ja riskida.

Aga nii oleks otsekohe selge, et keegi lõi Laanepüü Anto maha. Kes? Miks? Kellel oli temaga arveid klaarida? Ei, tööõnnetus, ainult tööõnnetus! See on sedavõrd puhas asi, et miilits paneb veel enne oma kaustad kokku, kui ta neisse mingeid küsimusi kirjutama hakkabki.

Joska tõttas traktori juurde. Mitte unustada, kindad! Ta tõmbas need kätte ja ronis juhiistmele. Uuris kiirustades lüliteid, lükkas tuled maha ja kiitis pool-ironiliselt lahket saatust, et talle okastraadi taga käsu korras mitmeid töid, ka traktoristi ametit õpetati.

Traktor liikus kuulekalt kiviaiale hästi ligi ja ronis ühe roomikuga nii täpselt üles, nagu oleks ta seda vähemalt kümme korda harjutanud.

Hästi, äitab... Nii, nüüd tuurid uuesti tasasemaks.

Joska hüppas alla ja kummardus uurima, kui parajalt teraslint kiviaia turjal istub; jäi rahule. Nüüd laip peadpidi roomikule ette ja pidur vabaks. Aga pagana pihta, miks kipub vaist hoidama, et miski on viltu?

Joska taganes poolküpäkil traktori nina eest välja. Pole

selles kallil vaistul mingit põhjust häiret koputada, kõik läheb nagu õlitatult. Närvid vigurdavad, mis muud — surmavaenlase teise ilma toimetamine lööb meeled paratamatult sassi.

Juba oli Joska põlvili, seadis paremat jalga tõusmisele toeks — ja tardus õudusest paigale. Vaevu helendava taeva-laotuse kumäs vaarus tema poole hiiglaslik must mehekogu. Tuul liigutas ta tohutuid lopendavaid hõlmu, tugevad jalad olid laialt harkis, käed liikusid aeglaselt ja kobamisi, tuge otsides, olid aga samas ka nagu haardevalmis. Mehe nägu polnud näha, ent Mügerik teadis selletagi täpselt, kes see on.

Tähendab, vähe said, raisk?! Kohe saab viinatatud uus hoop, seekord lõplik. Kiiremini, kiiremini!

Joska kobas rutuga enda ümbert maast vintsket kummitoru otsida. Ei ole... kurat, ei ole...?

Tundus, et nüüd kohe astub Anto järgmise sammu, tuleb oma ebainimlikus viirastuslikus suuruses üha lähemale, vajub peale, lämmatab. Ta kasvas iga hetkega, kogu maailm Joska kohal oli teda täis. On see üldse inimene — või hoopis nõidusliku taeva ebardlik moonutis?

Joska tahtnuks kisendada — ahastades, võikast hirmust hullununa, kuid raske kramp rõhus hingamise kinni. Talle näis, et juba haaratakse kõrist ja... Põgeneda! Põgeneda!!

Jalad värisesid, olid nõrgad ja tuimad nagu painajalikus unenäos. Poolküpärakil tormas Joska minema. Eemale, ruttu eemale sellest põrgusigitisest, keda tema juba teist korda tapab, aga kes sellest hoolimata ikka hinge jääb. Esimesel korral ei tulistanud nii täpselt nagu vaja. Nüüd ei löönud nii tugevasti kui tarvis. Neetud! Neetud!

Joska prommis rusikatega uksele, tugevasti ja kannatamatult. Keda kuradit sel Vestal peale minu karta on, et üksi lukustab. On ju lukus...?

Joska ahmis õhku, vajutas uuesti käepidemele; uks avanes. Oigus, ähmiga ei tulnud meelde, et link on uus ja kange, keel kulumata ja kergemal katsumisel näitab, nagu oleks lukus.

Ta virutas ukse tagantkäät kinni, kobas pimedas, kuni võtme leidis ja keeras kaks valju plaksakat. Nii, lukus. Nüüd lõi ta jalaga kambriukse lahti ja tundis, et ränk jooks on jõuvarud lõpuni läbi kulutanud. Koduseinte kindel kaitse vähendas

pinget sedavõrd, et jalad enam ei kandnud ja Joska komistas lävel. Oleks rängalt kukkunudki, aga hetk enne seda näis talle, et Vesta pole üksi. Tuge otsides kaapas Joska harali sõrmedega seina suunas ja tabas ukse kõrval varnas rippuva mantli, haardus sellesse, suutis imekombel püsti jääda. Vandus õige ramedalt, lõõtsutas. Ei, jalad ei kuula kuidagi sõna, vajuvad vägisi alt ära...

Joska rebis end ülima pingutusega seisma ja uuris verd talle valgunud silmadega, kes pagan on ennast nii sobimatul hetkel siia vedanud. Imelik, toas polnud peale Vesta ainsatki hinge...

Sõrmed libisesid mantli küljest lahti, ta prantsatas riidevarna alla põrandale istuli. Sirutas jalad välja, toetas selja vastu seina, ahmis tükk aega õhku. Nii kaua koguni, et Vesta eemalt vaatamast tüdis ja aegapidi lähenes, kummardus meelt uurima.

«Mis sinuga on?»

Joska rehmas käega.

«Aita püsti.»

Vesta tegi seda märgatava vastumeelsusega. Ta püüdis meest kättpidi üles sikutada, aga Joskal ei võtnud jalad veelgi vedu.

«Miks sa keset kuuma suve kinnastega käid?» imestas Vesta.

«Kurat... tiri ära! Kohel!»

Vesta tõmbas Joskal sõrmikud käest, uuris neid.

«Viska nurka! Aita pintsak seljast...» Ta ahmis õhku, lõõtsutamine ei tahtnud taganeda.

Vesta tundis, et mees oli üle kogu keha ligemärg; higi lehkas vastikult. Ta pööras pea kõrvale, tegi põlastava grimassi. Vaatas korra viilksti Joska poole, äge iiveldus kippus kallale, ta peaaegu hüppas eemale.

«Kellega sa nii hullumeelselt võidu jooksid?» küsis Vesta, kui oli paar korda sügavalt hinganud, ja pühkis käed vastu kleiti puhtaks.

Joska ei vastanud. Ta andis Vestale kannatamatult märku otsekohe appi tulla ja suutis end naise najal lõpuks püsti upitada. Raskelt jalgu vedades lähenes ta lauale, Vesta nihutas tooli õigesse paika ja Joska rantsatas istuma. Hingeldamine hakkas nagu veidi tagasi andma, higi aga kippus ikka veel silmadesse valguma.

«Lõid mõne maha, et nii tulist traavi tegid?» pilkas Vesta.

Joska kohkus. On sellel lirval aga vaheda mõtlemisega pea otsas, oskab rabada isegi huupi?

«Miks nii? Võib-olla taheti hoopis mind maha lüüa?» Ta püüdis üleolevalt irvitada, enda arvates õnnestus see tal hästi.

«Kui nii, siis ilmaaegu panid putku» otsustas Vesta. «Inimkond oleks jätisest vabanenud.»

Joska raksas rusikaga lauale.

«Mida sa litsinahk endale lubad? Lõuad kinni, või ma näitan sulle jätist! Ah hakkad mind juba lausa mõnitama...?»

Joska oli metsikult vihane. «Palu andeks. Otsekohe!»

Vesta vaikis.

«Rutem! Ma ootan.»

Vesta ei öelnud ikka veel ainsatki sõna, ja just see kangekaelsus ajas Joskal harja eriti punaseks. Niikuinii lendas kõik kuradile, meeletu jama võib kaela kukkuda, kuigi on loota, et Anto teda ehk ära ei tundnud.

Aga mida rääkida homme Ossile? Poiss jookseb ju tõllerdades Anto juurde, kui isa jutt on aukudega. Sa vana saatani! Nüüd on veel Vesta omakorda tõrges, loobib inetusi näkku, übe üle igasuguse piiri...

«Palu andeks, või sa nead ära oma ilmaletuleku päeva,» käsis Joska.

«Kui keegi teiselt peab andeks paluma, oled see sina. Ainult ütlen juba ette — paluda võid, minupoolest või põlvili, aga sa oled nii tülgestav ja jälk, nii ülekohtune ja julm, et mina ei saa sulle iial andestada.»

Joska ei suutnud end vaos hoida. Alateadvus küll viivuks hoiatas, aga juba ta tõusis välkkiirelt ja lõi Vestat. Tugevasti. Naine karjatas valust, lendas uperkuuti ukse alla.

Joska silme ette kerkis punakas udu. Talle tundus, et nimelt Vesta on kõiges süüdi; ka selles, et hoop madjakaga jäi nõrgaks.

Vesta tabas oma mehe pilgus sedavõrd palju toorust ja viha, et kangestus hirmust. Nüüd küll tuleb ja tapab! Ta roomas mööda põrandat eemale, suutis end kuidagiviisi püsti ajada, aga juba sasis Joska tal rõivastest kinni, raputas kogu jõust ja heitis endast eemale. Vesta põrkus vastu kummutit, oli aga nii kohkunud, et valu peaaegu ei tundud. Ta mõtles palavikuliselt, kuidas pääseks Joskalt mööda, saaks õuele joosta. Eeskotta ehk jõuaks lipsata, aga uks on ju lukus, võti käib raskelt. Enne, kui selle lahti saab, on ta Joskal kindlasti käes.

Mees lähenes uuesti, nagu vihaselt moondunud.

Vesta hakkas valjusti appi karjuma.

«Ah nüüd on proual laul lahti, mis?» Joska haaras tal õlga-

dest, raputas toorelt. «Sina oled siis vait, kui mina ütlen, ja piiksum ainult minu käsu peale. Aru said?»

«Lase lahti,» palus Vesta, «lase ometi lahti... sa teed mulle valu...»

«Kas sina oled minu hingele vähe valu teinud?» küsis mees madala, käriseva häälega. «Oma ringihooramisega tegid mu elu ilusaks ja õnelikuks, mis?» Punane udu Joska silme ees muutus järjest tihedamaks, tumedamaks.

«Sa ei tohi mind peksta, see on seadusega keelatud,» karjus Vesta. «Hommapäev lähen kaeban Kiitusele!»

«Ah sina, räpane litsikooruke, julged ähvardada...?» Joska lõi naisele lahtise käega vastu nägu. «Sina ähvardad miilitsaga, mis?» Naise käed välgatasid korra ohtlikult kriipimisvalmitena ta silmade lähedalt mööda. Joska hoidis kraapsajate eest kõrvale ja lõi jõhkralt veel korra. Uuesti, jõudu säästmata. Ta peksis seni, kuni Vesta, selg ees, toanurka taganes, seinalt tuge leidmata põrandale vajus ja seal jõuetuna, alandlikult kõssitades konutama jäi.

Joska virutas talle igaks juhaks veel ühe tugeva jalahoobi vastu puusa ja astus siis rõvedalt vandudes eemale. Kurk kuivas... Ta läks kööki. Joogivee ämber oli tühi, kopsik kolksas vastu põhja.

Kirudes tõmbas Joska emailitud veekannu kolinal mööda külma pliiti lähemale. Jah, midagi siin sees loksus, ja ta sihtis tila hammaste vahele, võttis paraja sõõmu. Eilne teevesi oli nii läila maitsega, et ajas sülitama.

Joskale meenus liitrine veinipudel sahvriiriiulil ja ta läks jõi otse pudelisuust paraja pika janu. Hea lahe kraam... aga lahjavõitu. See lürp sai toodud hulk aega tagasi, Vestale meeleheaks.

Joska vajus toolile. Meeleheaks? Nimelt, sest kui Vesta on klaasi-paar pikkamööda, väikeste mõnulonksudega ära mekinud, naeratab ta veidi ja ajab isegi juttu. Mitmel korral sai otsustatud, et naisega peab tingimata sõbralik olema, hästi läbi saama, tühiste asjade pärast mitte vihastuma. Väljastpoolt kaelasadavate hädade puhul tuleb alati kurjust talitseda ja pahameelt mitte oma noorikule kaela valada ega tema vastu kätt tõsta...

Joska silmad hakkasid selginema. Püha kurat, millega ta küll hakkama sai? Vesta ju teab minevikuist üleliia palju, peka võib ta keelepaelad valla päästa, teda tohib ainult siidikinnaste silitada. Vein ja šokolaad...

Kambrist kostis vaikne ägamine, mis järsult katkes.

Joska jahmus. Ta tõstis pudeli suule, käsi värises ebameeldivalt. Võttis ahnelt veel ühe suure sõõmu, ei tundnud sellest aga enam mingit mõnu. Kuhu küll targad kavatsused kaovad? Vesta on saanud mitmel heal korral udjada päris ilmsüüta, just siis, kui temal endal miski viltu vedas või ta Laanepüü-poissi kartes möödunud sügisel ja talvel aina peitu pages. Aga täna? Muidugi, naine pruukis vägagi sündsusetult suud, aga kõva keretäie sai ta üksnes seepärast, et leidlik ja tark plaan luhta läks. Sa vanasarvik küll, oli see siis Vesta süü?

Joska pani pudeli käest, läks kambrisse.

Naine küürutas endistviisi hämaras nurgas — nii liikumatu ja vaikne, et Joskal hakkas hirm.

Vesta...? Ta lähenes, kuulatas. Taevale tänu, kostis katkendlikku hingamist.

«Vesta, sa kuuled mind?»

Naine vaatas ehmununa üles. Ta nägu oli surnukahvatu, põsk ja suu tursunud, juuksed kahludeks pulstunud, silmad hirmust pärani. Huulenurgast nõrgus lõuale kitsas, valusalt punane verenire. Ta vajus kartlikult veelgi enam vastu põrandat, armetu ja haletsusväärne.

Joska haaras kätega peast. Mida ma tegin? Mida ma jälle tegin...?

«Vesta, suudad sa andestada? Ma ei tea, mis minuga toimub... see pole enam õige asi. Närvid tõmmati mul vangimajas nagu rauasaega läbi... Olen hull, et sind sel kombel... mu hea Vesta...»

Joska kummardus ja sirutas käe, et naise õlga silitada, Vesta aga tõmbus paanilises hirmus eemale, koguni karjatas õudusest.

Joska põlvitas sõnatuna ta kõrvale, vaikis hulk aega. Kuidas küll selgeks teha, et ta hingepõhjast kahetseb? Häid sõnu ei oska leida, veel vähem pehmeid, õrnu ütlemisi. Otsis, ja tunnetas mõrkja kibedusega, et tal neid pole. Ei ole kunagi olnudki. Või kui, siis ennevanasti, paari aastakümne eest.

Ta vaatas Vestale pikalt näkku. Naine pööras pea ära, sulges silmad. Hirmust? Põlgusest?

«Anna mulle andeks,» pomises Joska, «anna ometi andeks...» Ta võttis naisel käest kinni, et teda üles aidata, aga Vesta oigas valjusti, rebis end lahti ja sisistas:

«Mõrtsukas!»

Joska püüdis end veenda, et kuulis valesti.

«Tõuse üles,» käsutas ta.

Vesta ei liigutanud.

«Kõrvad ei võta või? Aitab losutamisest!» Pahameel tõstis jälle vägisi pead. Ei sellele ilus jutt mõju! «Hakka oimerdama, kaua ma mangun? Maast üles, otsekohe!»

Vesta pilk oli vihkav. Ta ei vaadanud Joskale näkku rohkem kui imelühikese viivu, oskas seda teha aga nii etteheitva jälestusega, et mees tundis uut vihasööstu jõudu võtmas. Jah, silmadesse hakkas jälle valguma mingi punakas hägu ja Joska teadis veel viivuks väga täpselt, mis nüüd kindla peale järgneb. Ei, ei tohi... ei tohi!

Juba tõstis ta rusika, suutis end imekombel siiski peatada ja raksas ränga mürtsaka vastu seinu. Üle ümberkukkunud toolide komistades tormas ta köögiukse poole, lõi öla vastu piita valusalt ära. Kui Vesta praegu või ainsa häälightsuse lendu laseb, ei suuda ükski vägi teda kaitsta... Hetkel aitab ainult viin, suur hulk viina!

Ei, purjuspäi olen ma ju hoopis meeletu, seda praegu ei või... Ah, kuradile kogu kupatus! Hulluks ajab, hulluks!

Ta rebis sahvriukse lahti, köögi laelambist kumas piisavalt valgust. Pudel helkiski riiulil, haljas ja ligitõmbav. Hea, et pealt oli veidi võetud, pole vaja korgi ärälöömisega aega viita ega närvi rikkuda.

Vulk-vulk-vulk-vulk... teeklaas sai täis.

Joska tõmbas sügavalt hinge ja kummutas selle kõik kõrisse. Parajalt jahedapoolne viin lõi rinna kuumaks. Ajas korraks läkastama, ja ta vaatas ringi, mida peale hammustada. Teinekord vedeles söömata jäänud toit mitu aega hooletult laual, täna oli Vesta nagu kiuste kõik ära koristanud, nõud pesnud ja kappi peitnud. Ei leivaviilakat, ei tillukestki liharaasu.

Ise sahvrist otsida? Mille kuradi pärast siis naine sai kaela võetud...?

Kuklasse jõudis mõnus surin...

«Vest!»

Vaikus. Võib-olla on ennast voodisse hiivanud?

Ei läinud, raibe. Konutas samas paigas toanurgas, kuhu ennist losutama jäi. Ei tõstnud peadki. Ainult võpatas, kui Joska tal tugevasti käsivarrest haaras ja püsti püüdis sundida, vantsus raputamisel jõuetult kogu kehaga kaasa. Joska vabastas järsult ta käe, Vesta vajus lausa silmili põrandale.

«Vedele siin või kolm päeva,» pomises Joska tigidalt. Rae-vukas vihasööst tormas jälle kallale, haaras üleni endasse. Vaevu jagus niipalju selget mõtlemist, et viivitamatult peab Vestast eemale minema — naise sõnakuulmatus, vastuhakk võib ei tea milleni. Hea, et mingit löögiriista käeulatuses haarata ei olnud, muidu...

Kuluks ära veel üks krõbe, mehine suutäis... jah, just nimelt!

Pisut ebakindla sammuga läks Joska otsejoones köögipoolele tagasi.

Vulk-vulk, vulk-vulk...

Telefon helises.

Kustas vaatas imestunult kella ja pani ajalehe käest. Kes nii hilja? Juba kesköö ligi, tühja asja pärast ei võta keegi sel ajal telefonitoru pihku. On midagi halba juhtunud?

Mari-Elts ärkas, tõusis sängiservale istuma. Põrandale vaatamata otsis ta kobamisi toatuhvlid üles, murelik pilk telefonil.

«Kustas, ma kardan, et... viimaks emaga?»

Ei, kõne ei tulnud loomaravilast. Helistas Vello Kask traktorijaamast ja teatas, et on toimunud ränk õnnetus. Hilja peale pidu pidama jäänud meestekamp sattus kuulma, et kusagil popsub traktor madalatel tuuridel. Imestati, sest ümberringi laius süsimust pimedus ja mootorit ei jäeta ometi põllule kogu ööks käima. Mindi kohale. Tõsi, traktor mürises omapead. Mehed tegid ringi ümber masina ja pidasid naljatades nõu, kas ehk juhuslikult ettesattunud sõiduriistaga kuhugi edasi möllutama minna, kui üks neist äkki ehmunult hüüatas — ta oli leidnud üsna traktori lähedalt elutu mehe.

«Kes see oli?» küsis Kustas kannatamatult; pikk jutt muutis ta aina ärevamaks. «Kes?»

«Laanepüü.»

«Anto...?»

«Tema jah.»

Kustasel hakkas süda tuhatnelja taguma.

«Täpsemalt, mis Antoga on?»

Teiselpool vaikiti tükk aega. Viimaks lausus Kask vaikselt:

«Surnud.»

Kuuldu oli nii ränkraske, et Kustas ei suutnud end tolle aega koguda.

«Ei või olla,» ütles ta viimaks katkeval häälel. «Sa eksid, see ei saa tōsi olla!»

Kask ohkas sügavalt.

«Mõtlesin, et sulle tuleb teatada... Ta töötas ju sinu kol hoosis, ja pealegi...»

Jah, mõtles Kustas, pealegi olen ma Antot algusest peale väga hoidnud, rohkem kui teisi. Aus, tubli, sõnapidaja, hea töömees — neid omadusi pole temaealistel just eriti tihti. Kuidas see võimalik on, et Anto kohta öeldakse — surnud?

Ei, teade kõlab uskumatult, siin on kindlasti tegemist ekkatusega. Seda ta ütleski, ent sai vastuseks masendava ei.

Kask rääkis, et kõigepealt helistati kiirabisse, siis igaks juhuks miilitsale ja nüüd Kustasele.

«Tuled ehk õnnetuspaigale?» tegi Kask ettepaneku. «Jõuad tõenäoliselt enne teisi kohale. Rajoonikeskusest Tondimetsa ju igavene hulk maad...»

«Jah, tulen.»

Kustas istus hetke liikumatult paigal. Alles kui Mari-Elts teda ettevaatlikult õlast puudutas, tõstis ta pilgu.

«Antoga on midagi halba juhtunud?»

Kustas vaid noogutas.

«Sa ei taha mulle öelda? Miks?»

«Käin kohapeal ära. Näib, et õnnetus on ränk.»

«Antoga...?» Kohkununa, sõnatult jälgis Mari-Elts Kustast, kes kiirustades riietus. Kui mees juba lahkumas oli, sõnas ta murelikult: «Palun sind, sõida ettevaatlikult. On ju kottimine, ma kardan sinu pärast...»

«Aitäh, Mari-Elts.» Kustas püüdis hästi rahulik olla ja lootis, et suudab ehk naeratadagi, aga silmad olid imelikult udused, nõudsid tihedat pilgutamist ja huuled ei kuulanud sõna. Ta vaid noogutas Mari-Eltsule, sulges enda järel vaikselt ukse ja ruttas mootorratast käivitama.

Juba eemalt oli näha, et kiirabiauto ja vist ka miilits olid kohal; autotuled olid suunatud traktorile, nende kuma valgustas õige veidi ka ümbrust. Tontlikus helgis seisis üsna mitu inimest.

Kustas jõudis kohale, kui kiirabiauto just minema hakkas. Ta jooksis esiukse juurde, jõudis koputada aknale; masin peatus.

«Vabandage, mis Antoga on? Palun, doktor...?»

«Kes te olete? Tema isa?»

«Ei, aga ta on mulle tõepoolest nagu oma poeg. Mulle öeldi, et... et ta on...»

«Jah, meile teatati ka, et leiti surnud noor mees. Teade oli ekkalik, surnud ta õnneks ei ole.»

Kustas toetas käed ja otsmiku hetkeks vastu jahedat auto-kõlge ja tundis, et ei suuda pisaraid tagasi hoida.

«Te ei oska arvata, doktor, kui suurt rõõmu te mulle oma ütlemisega tegite... Suurt rõõmu!»

«Mul on kahju, aga... Tema seisund on ülimalt tõsine ja ma ei oska öelda, kas me suudame noormeest päästa. Sõidame. Kiiresti!»

Juht võttis auto sujuvalt paigalt, püüdis sügavate lohkudega, suurte kivekühmudega põlluvaheteel võimalikult ettevaatlikult liikuda.

Kustas jälgis üksisilmi järjest ähmasemaks muutuvaid punaseid tagatulesid. Ei tea, kas me suudame päästa, ütles arst. Kuidas nii? Peab suutma, tingimata peab! Teist niisugust nagu Anto ei ole ju olemas! Kogu elu on tal alles ees... ta peab ellu jääma, peab! Elama, õnnelik olema... Nii noorena ei tohi elu lõppeda!

Punakad täpid kadusid pikkamööda, Kustas langetas pea.

Ta oleks sel kombel seisnud vist õige kaua, aga tuttav häälnimetas midagi, mis temani päriselt ei jõudnud, kuid kindlalt talle oli määratud.

«Jah?» Vaevalises valguskumas vaatas Kustas oma kõrval seisvale mehele näkku. «Sina, Kiitus?»

«Mina jah, tere.»

«Mis juhtus? Tead ehk täpsemini?»

Roman Kiitus laiutas käsi.

«Kahjuks mitte. Ta oli näoli traktori kõrval, õigemini pea-aegu vasaku lindi ees kummuli. Mehed pöörasid ta ettevaatlikult selili, poiss ei avaldanud elumärki. Eks ta oli siin juba tükk aega lamanud, nägu ja käed maha jahtunud. Jõudsin kiirabiga ühel ajal päralt, arst avastas nõrga südamegevuse. Pealtnäha mingeid vigastusi pole. Arusaamatu, mis temaga võis juhtuda.»

Nad sammusid traktori juurde; kiirabiauto lahkumisel oli kõik vajunud pea täielikku pimedusse, mootorratta latern ei suutnud kuigivõrd valgustada.

«Mis sa arvad,» küsis Roman Kiitus, «mida ta võis plaanitada, et traktori üht roomikut pidi on kiviaiale tõmmanud?»

«Ei oska öelda.»

«Tunned masinate-asjandust minust hulga paremini. Kas on traktori all mingi detail või sõlm, millele ligi pääsemiseks tuleks sedaviisi toimida?»

«Eks midagi ikka... Näib jah nii, nagu oleks ta tahtnud masinat altpoolt uurida.»

Seni eemal ärevalt vestelnud mehed lähenesid, Vello Kask esimesena.

«Olete jõudnud nüüd ümbruse üle vaadata?» küsis ta. «Me ehk tohime tulla?»

«Õnnetuse avastamise ajal jooksid viis meest siin nii usinalt ringi, nagu oleks neid olnud mitukümmend,» märkis Kiitus jahedalt. «Jälgedest ei saa enam juttugi olla.»

«Ei teadnud ju aimatagi, et siin midagi hullu juhtunud on,» pahandas üks meestest. «Arvasime, et mootor unustati käima, muud midagi.»

«Onn, et me siia üldse sattusime ja poisi peale trehvasime,» lisas teine. «Vaevalt tal hommikuvalgeks enam eluvaimu sees oleks olnud.»

«Jah, Anto oli näoli vastu maad. Ja ei hinganud sugugi, kui me ta selili keerasime, mitte üks raas ei hinganud...»

«Hea küll, mehed,» rahustas Kiitus, «ega ma ei süüdista. Täna pole siin enam midagi teha. Võtan teilt traktorijaamas seletused, sõitke ees.»

«Seletused? Tähendab, kahtlustate kuritegu?» küsis Vello Kask.

Enne veel, kui Kiitus vastas, jõudsid mehed omavahel lalalt arutlema hakata, et ega noor terve mees jah iseenesest teadvusetult maha ei kuku. Igasugu oletusi tehes seati sammud eemal seisva «Willise» poole.

«Mis sa arvad, Kustas, oli tal mõni vaenlane?» uuris Kiitus, juba ette teades jaatavat vastust.

«Jah. Verivaenlane.»

«Mügerik?»

«Kes muu... Ainult ei tahaks nagu hästi uskuda, et see mees poisi kõrvaldamiseks midagi ette võttis.»

«Pead teda liiga araks?»

«Ei, liiga targaks.»

«Nii targaks, et oskab ette näha kuriteo võimalikku paljastamist?»

«Täpselt.»

«Vaidlen vastu. Kui kõik kurjategijad oleksid juba ette veen-

dunud, et nende kuritegu avastatakse, jätaksid nad ju oma julmad plaanid sinnapaika. Reeglina arvatakse endast just nimelt ülihästi, hinnatakse oma tegutsemist sedavõrd osavaks ja targaks, et keegi iial jälile ei saa.»

«Oled kriminalist, tead loomulikult paremini,» nõustus Kustas. «Mina pidasin silmas seda, et ägedast kokkupõrkest Antoga on nüüd juba varsti aasta möödas, Mügerikku ei kimbuta keegi. On tal siis mõtet ja vajadust riskida, poiss teise ilma saata? Ta ju mõistab, et ta on esimene kahtlusalune.»

«Esimene?» küsis Kiitus valvsalt. «Kes on teine?»

Kustas kõhkles.

«Palun täit avameelsust. Anto pärast.»

«Jah... Arvesta, olen süüdistamisest väga kaugel, ainult et... Ega Pargase kohta pole midagi selgunud?»

«Kahju, ei. Ahah, vihjad Töldsepale?»

«See mees on üllatavalt julm, karmas lööma. Neil oli Antoga kõva lahing.»

Roman Kiitus tõmbas kulmud kurjaks.

«Miks mina sellest midagi ei tea?»

«Ammune asi, oma tubli kolmveerand aastat. Kui Töldsepp mulle kaebama ei tulnud, siis Anto ammugi mitte.»

«Situatsioon ei anna Pargase juhtumiga võrrelda, kättemaks äkkviha ajendil langeb ära.»

«Jah, loomulikult. On vähe tõenäoline, et neil eile õhtul mingi uus pahandus võis tekkida, ja... Vabanda, ma isegi ei mõista, miks Töldsepp mulle meelde tuli. Aga keegi ometi selle teo taga seisab, tõsi?»

Roman Kiitus mõtiskles tubli tükk aega.

«Vast ehk ruttame liigselt ette, otsime juba kurjategijat. Esi- algu peab uurima siiski küllaltki tõenäolist võimalust, tööõnnestust.» Ta libistas taskulambi tugeva valgusvihu aegamisi üle roomikute, uuris altpoolt traktori põhja, siis kiviaeda ja peatus paigas, kus Anto oli lamanud.

«Ei tea, viimaks nokitses ta siin all midagi, tõusis järsult ja lõi pea tugevasti ära?» mõtiskles Kiitus poolihääli.

«Võimalik.»

«Pimedus on nii tihe, et lõlka või noaga...» Kiitus ajas end sirgu. «Tulen homme varavalges, ehk hakkab midagi silma... Praegu aga — mind oodatakse traktorijaamas. Head ööd!» Ta surus tugevasti Kustase kätt. «Ehkki on teada, et ei tule ta hea ei sinul ega minul.»

«Homme peale haiglas käimist astun vast korraks läbi, ehk oled midagi välja selgitanud?»

«Muidugi, tingimata.» Roman Kiitus käivitas ratta ja sõitis minema.

Kustas jäi üksinda raskesse ööpimedusse. Meenus esmakordne kohtumine Antoga ja see, kui väga ta tahtis traktoriks saada. Ja kuidas nad Mari-Eltsu sünnipäeva pidasid. Silme ette kerkis Anto meeleheitlik nägu, kui Joska Mügerit talle jultunult oli kinnitanud, et tappis Laanepüüde pere. Pärast päeva hiljem tuli poiss, pani kirjutuslauale granaadi — silmis vapustav kohkumine. Sellest on möödas juba tubli kolmveerand aastat, üks aeg lihvis ahastuse tuhmimaks, Anto oskas kätte maksuihast jägu saada või selle õige sügavale matta; muutus järjest mehisemaks, märgatavalt rõõmsamaks. Millal see oli, kui ta õhinal rääkis tüdrukust, kellel on ilus nimi, Siiri...? Millal? Uskumatu, see oli alles täna päeval — ja nüüd viiakse seda tugevat, toredat noort meest kiirabiautoga haiglasse, et vaevutukslevat elusädet mitte kustuda lasta...

Mis Antoga ometi juhtus? Ootamatu haigusehoog? Õnnetus? Või julm kallaletung, koguni tapmiskatse? Kas ta üldse ellu jääb...?

Peab jääma, peab — teisiti ei ole mõeldav.

4

Õo möödus rahutult, vastuseta küsimused tormlesid lakka matult. Õnnetus? Või kallaletung? Kas kallaletung, et kätte maksta? Või kallaletung, et... tappa?

Korduvalt uuris Roman Kiitus, kaugel aeg on. Jõuaks ometi kord hommik!

Ta helistas haiglasse väga varasel kellaajal. Valvetohter oli operatsioonisaalis ja öde ei osanud muud öelda, et Anto Laanepüü on endiselt teadvuseta.

Tund hiljem õnnestus arstiga kõnelda, aga ei olnud midagi uut. Anto Laanepüü on endiselt elu ja surma piiril, raskes šokiseisundis, teadvuseta. Põhjus: ränk hoop pähe.

Tööõnnetus?

Kallaletung?

Konsiilium tuleb varsti kokku, siis kuuleb vast täpsemalt. Arst vabandas, teda ootas raske haige.

Võis ainult aimata, et päev kusagil õige kaugel ärkamas on,

kui Roman Kiitus juba välja sõitis. Ta tahtis kohal olla koos varase hommikuga, paiga võimalikult täpselt üle vaadata.

Endistviisi oli traktor parempoolse roomikuga kiviaia otsas. Maapinnalt võis eksimatult lugeda kiirabiauto tuleku, ümberpööramise, ärasõidu, samuti mootorrataste liikumise, «Willise» saabumise-mineku. Saapajälgi leidis õige mitmes möödus ja nii palju, nagu oleks tubli tosin sajajalgset siin terve ööpäeva ringi tammunud. Mis parata, mehed ei teadnud ettevaatlikud olla, ei osanud kahtlustada kuritööd.

Roman Kiitus kortsutas kulme. Kuritööd? Vara öelda, et toimus ettekavatsetud kuritegu. Sel kombel mõtlema ohutas vaid see, et noor terve mees ei kuku jalapealt poolturnuna maha; pea ärälöömise võimalus tundus Kiitusele väga küsitav.

Ta uuris traktorit altpoolt, tänu kiviaia otsa aetud roomikule sai seda mingil moel teha. Ei ainsatki jälge! Ega ei peagi olema, arst tegi juba eile öösel siinsamas kindlaks, et lahtist haava pole.

Vaatluse tulemusteta lõpetanud, ronis Roman Kiitus roomikule, astus kabiini. Kunagi elus ei olnud ta traktoril istunud. Pole see riistapuu kuigi kõrge, aga ometi tekkis tunne, et vaadad kusagilt ülevalt ja näed õige kaugele.

Ta uuris kange, pedaale, silmitses armatuurilauda. Kohendas end pisut mugavamalt istuma ja märkas, et miski jala all veeres. Kummardus vaatama — jah, mingi kummivooliku jupp. Ta tõukas seda kergelt jalaga, aga voolik jäi paigale. Mis, nii raske?

Kiitus otsis taskust räti, tõstis leiu üles. Tööriistade hulka selline asi küll ei kuulu, pigem on see oma küllaltki suure kaalu ja käepärasusega paras kumminui. Akki just sellega virutati...? Aga kallaletungija ei ole ometi nii rumal, et annab oma ohvrile löögi ja viskab siis madjaka kabiini? Seda ei teeks isegi kõige nõmedam inimene, asitõend püütakse võimalikult kaugemale peita, hävitada. Igaks juhuks tuleb see muidugi kaasa võtta, laborirahva kätte anda.

Verinoored mehed tegelevad sageli igasugu ootamatute asjadega, miks ei võinud Antol kabiinis selline löögiriist olla, kerkis uus mõte. Niipalju, kui ta teda tundis, ei käi see küll tema iseloomu ja olekuga kokku — aga mine tea? Samuti on võimalik, et madjakas sattus Anto kätte juhuslikult, on mõne teise traktoristi oma... ja veel tuhat muud ebatõenäolist, tarka, rumalat, usutavat või mõeldamatut versiooni. Nende hulgas ka ainus õige.

Peab ootama, kuni Antolt endalt kuuleb täpse tõe — kõik muu on vaid oletuste virvarr, mis esialgu ilmselt kuhugi ei vii. Hetkel on varavõitu püüda avastada kuritegu, kui seda keegi pole võib-olla üldse kavatsenud, veel vähem toime pannud. Hea, kui see nii oleks.

Tagasisõidul põikas Roman Kiitus korra Linnupette mõisa andis loa traktori äratoomiseks. Ja nüüd — otsejoones haiglas!

Konsiilium otsustas, et kannatanut on tabanud ränk hoop lagipähe. Ajuvapurustus, raske kooma. Muud kehavigastusi ei leitud. Ollakse arvamusel, et tegemist on kallaletungiga. Kaaluti küll põhjalikult võimalust, kas noormees end ise kogemata vigastanud, näiteks traktori alt välja ronides lõi pea tugevasti ära, aga see oletus loeti vähepädevaks; arstide arvates ei saa löök sel juhul nii tugev olla. Röntgen koljukahjustust ei näita, ajupõrutus on aga äärmiselt tõsine. Oletatavasti löödi umbes neljasentimeetrilise läbimõõduga ümara esemega, pealael on piklik vorp. Kannatanut püütakse meelemärkusele tuua, seni tagajärjetult. Siin oodata? Ei, mõttetu. Loomulikult teatatakse kohe, kui pööre tekib.

Roman Kiitus ruttas tööle ja andis kabiinist leitud madjaka uurimisele. Asitõend?

5

Joska ärkas ebamugavast külmatundest. Esialgu ta ei talbunud, mis on juhtunud ega suutnud sellestki aru saada, kas on alles poolpime hommik või õige, hämaraks kiskunud pealelõuna. Luugid on lahti tehtud... või pole need veel kinni pandud? Millegipärast oli ta maganud köögilaua najal, pea kätel, kogu keha oli kange ja selg valus. Kaela ei saanud liigutada, see tegi vastikult haiget. Miks ta siin konutab?

Laual vedel tühi viinapudel ja teeklaas, mõlemad tilgatumad. Kes siin jõi? Miks ühest klaasist?

Suus oli vastik maitse, pea huugas. Ta tundis, et oli parajalt vintis, ainult et polnud kübetki heaolutunnet, mis pärjus olekuga tavaliselt kaasnes. Vastupidi, mälus koputas miiski ääretult ebameeldivalt ja Joska oli kindel, et kohe kargavad ellised lood lagedale.

Kargasidki. Salvasid toorelt, vapustasid. Tulid õiges järjekorras, kummalise selgusega. Tapvast hoobist maha varisenud, surnud Anto seisis ootamatult traktori kõrval ja püüdis tal

kõrist haarata. Edasi tuli metsik põgenemine ja hingetuna lodus põrandale vajumine. Siis Vesta oma pealetükkivate pärimiste ja inetute ütlemistega, kohe ka lõikav valukisa, kui haine tugevast löögist tasakaalu kaotas ja vastu uksepiita lendas. Edasi meenus ikka tihedamaks muutuv punane vihaudu silme ees — ja hoobid, hoobid, hoobid, mida ta Vestale virutas.

Paari näruse, idiootliku tunniga lendas eile kõik kuradile. Hilisem halb oleks jäänud tulemata, kui ta hiilgavalt läbimõeldud tööõnnetuse oleks saanud rahulikult lõpule viia. Kojusaaumise võimalik väsimus ja Vesta õiendamine poleks teda pahandanud, igatahes märkimisväärselt mitte. Veidi jah, sest milleks naisel vaja imestada, kui tema mees kusagilt tuleb ja alles pimedas koju jõuab. Pole tema asi küsida, miks augusti-letsakus kindaid kantakse või miks pintsak on läbi higistatud. Mõne paraja ütlemisega saab Vesta suu õnneks alati lukku lüüa, otsemaid toob ta käsu peale midagi meelepärast lauale. Peo pidamise põhjus oleks olnud vägagi suur, kuju oleks olnud hiilgav...

Oleks ja oleks ja oleks — neetud!

Käed kiskusid rusikasse. Kus lipsas viga sisse? Kas hindas ta oma jõudu valesti ja hoop jäi nõrgaks? Ometi kukkus poiss nagu niidetult, ei kostnud piuksugi. Kuidas suutis ta mõni napp minut hiljem äkki ähvardavalt tema kohal seista, koguni rünnata — ise kohutavalt suur, kägistamiseks valmis käed laialt ees õieli...? Või vedasid närvid alt ja kangastus üksnes kujutluspilt, paljas nägemus? Kah võimalik.

Joska vandus pikalt. Tähendab, ta tormas pakku võib-olla mitte millegi eest, lausa olematu eest? Selle asemel, et mehine olla ja kavatsetu lõpule viia, plagas ta kabuhirmus minema, jooksis hullununa peaaegu hinge seest. Millal on argus kujunenud tema peamiseks iseloomujooneks? Sest isegi kui Anto lõepoolest seisis vaarudes ta ees — uus hoop, ja ikka oleks kõik olnud korralikult paika pandud.

Joskal oli nurjumise pärast nii tuline kahju, et ta end ägades küljelt küljele kõigutas, silmad tugevasti kimmi rõhus ja rusikatega vastu oimukohti järske lööke toksis. Peensusteni väljanikerdatud ettevõtmine jäi tobedalt pooleli... ometi oli selgemast selgem, et haavlitega täidetud madjakas on tõhus relv ja teinuks oma töö vajadusel teise löögiga lõplikult ära.

Madjakas... Madjakas?!

Joska kargas püsti. Sa püha kurat, see jäi ju kabiini! Tema ise, viimane juhmakas, võttis selle traktoriroomikult pihku

kohe peale seda, kui oli poisi veidi eemale lohistanud. Võis ja viskas põrandale, et pärast ei unustaks. Plaani läbi mõeldes oli ta endale kõik lõplikult mällu kraapinud, iga liigutuse. Ka selle, et kui ta on traktori uurakile tõmmanud, poisi pead pidi roomiku ette toppinud, kabiinis piduri vabastanud ja traktori lasknud Antole peale vajuda, võtab ta põrandalt madjaka. Juhtkangidelt ei leia üksi miilitsamees ainsatki sõrmejälge, sest ta kasutas kindaid. Tõmbas need kätte aga alles peale löömist, sest paljas peos istub kummivoolik hulga sitkemat.

Joska vandus jälle. Madjakal on selged sõrmejäljed peal nagu vöökirid — sama hästi oleks võinud oma passi kabiini jätta. Oh seda uskumatut lollust! Ei jõua kokku arvata, kui rumal võib tark inimene vahel olla. Ja kõik sellepärast, et pole toibus, suutis tõusta ja uurima tulla, kes talle kallale tungis. Eks ta leidis muidugi kabiinist löögiriista, ja ongi pikemata selge, et just sellesamaga talle pähe valati. Oskab ta teda kahtlustada? Aga ehk on tal mõne plika pärast omasuguste hulgas vihavaenlasi nagu noortel meestel ikka? Muidugi on kindel.

Ja veel — nemad kahekesi pole ju pikka aega silmitsi sattunud, targu sai kõrvale hoitud. Poiss nägi teda viimati varakevadel, kui siinsamas toa taga kündis. Onneks põlnud too kord mingit juttu ega ähvardamist, sai teda ainult korraks eemalt uuritud ja ummisjalu peitu tormatud... kurat sellega, ammune asi.

Joska marssis akna ja köögiukse vahet, ikka ja jälle. Peaks vist Tondimetsa liduma, hiilima ettevaatlikult kohale. Akki on traktor samas paigas, kuhu eile jäi? Viimaks Anto pole veel madjakat leidnudki, läks õhtul oma pooluimase peaga koju ja ei tulegi täna tööle? Ülima ettevaatlikkusega tegutsedes saaks ehk madjaka kätte? Isegi kui poiss ta tihkes hämaruses tööpoolest ära tundis, pole midagi katki. Tuleb visalt tagasi ajada, nagu on seni tehtud — väga mõjus moodus. Kinnitada hardalt, käsi südamele, et sellist mõtetki ei saa pähe tulla — milleks õnnetule poolpoisikesele kallale tungida. Poiss on oma mõttemaailmaga kahjuks paigast ära — ja need teised kenad, põhjendatud sõnad. Jah, kui vaid madjaka kätte saaks, oht vajub siis täiesti madalaks.

Joska vaatas ennast kõrvalt ega imestanud sugugi, et riidevarna juurde ei kiirustanud. Pole temast Tondimetsa minejat, ei julge ta ennast Anto ligigi anda. Poiss on nagu metspeletis, ja küllalt tark on ta ka. Oskab peale eilset silmad lahti hoida

ja on end võib-olla koguni ära peitnud, passib malaka manikku, ja oledki omadega lõplikult läbi, kulla Joska! Aga sõrmejäljed...?

Lame hirm hakkas jõnkshaaval mööda selgroogu kõrgemale ronima, kuid Joska rõhus selle tagasi. Sõrmejäljed mängivad suurt rolli ainult nooblites kriminaalromaanides — neis otsitakse ja leitakse reetvaid näpupuudutusi kõikvõimalikest kohtadest. Kas Linnupette miilitsavolinik, läbinisti maavillane nagu see Kiitus on, käib sõrmejälgede jahil mööda rajooni ringi, luup peos? Pealegi toimub lööminguid küllaltki tihti; meeste sugu on juba kord niisugune, et aeg-ajalt tahetakse raskate või löömariista abil arveid klaarida. Ikka annab mõni teisele paraja matsu, ega sellepärast veel miilitsat kutsuta. Ametivõim sekkub alles siis, kui keegi juhtub natuke liiga kõvasti lööma ja teisel toss kerest välja läheb. Siis jah on muidugi iseasi.

Joska püüdis oma äsjase paanika üle muiata. On täiesti võimalik, et miilits eileõhtusest vahejuhtumist ei kuulegi. Anto peab seda mõne omataolise tööks, ei loe madjakat kah eriti millekski...

Joska manitses end ohuliinile tagasi. Suurim lollus on ennast lilleliste unistustega eksitada! Haavleid täis topitud kummivoolik pole mingi süütu kasevitsake, äratav kõvasti tähelepanu, tekitab tõsiseid kahtlusi ja käib kindlasti paragrahvi alla. Ainus, mis võib aidata, kui joonelt siia tullakse ja uurima hakatakse, on äraproovitud nõks: ei ole kuulnud, ei kusagil käinud ega niisugust koledat tapariista elu sees näinudki.

Aga sõrmejäljed, küsis keegi nagu kusagilt eemalt. Selle peale lõi Joska ükskõikselt käega. Kiitus on jah võib-olla kunagi kuulnud, et kriminalistid ka taoliste peente asjadega tegelevad, aga tema siin maakolkas selle peale oma kallist aega küll raiskama ei hakka. Kindlasti ei oska ka. Ja mis sõrmejälgedest seal nii väga saabki juttu olla, sest eks Anto katseb ja keerutab madjakat peos, näitab teistele, need omakorda imestavad ja mudivad...

Ohutunne vajus uuesti väiksemaks. Joska lootis, et vabaneb sellest lõplikult. Jääb muidugi näriv, piinav kahetsus, et eeskujulikult nikerdatud plaan nurjus. Mis parata, elus pole kõik asjad kaugeltki oma teha...

Uus ehmumissööst lõi hinge kinni. Ossil! Täna tuleb poiss tema enda tungival kutsel siia, et kuulda isalt tõde. Mida Ossile rääkida? Kas suudab ta teda veenda ja ennast uskuma

panna? Usk peab saama nii tugev, et Ossi ei lähe enam Antoli lisa pärima. Sest kui läheb, on tema oma pojast samahästi kui ilma. Masendav...

Kambrist kostis mingi õige nõrk heli, nagu oleks mööda põrandat tooli lükatud; Joska läks vaatama.

«Sina, Vesta?»

Naine seadis tõepoolest toole laua ümber, oli öisest segadusest juba peaaegu jagu saamas. Ta ei teinud Joskale väljagi, ainult et ehmus sammu pealt paigale.

«Töötan sulle, ma ei tõsta enam kunagi kätt sinu vastu. Joska hää oli sõbralik, meeldivalt soe, usaldustäratav. «Kahetsen. Väga.»

Vesta möödus temast, läks kööki. Oli näha, et kõndimine tegi talle haiget, pani koguni lonkama.

Joska tundis tõsist meelehärmi, sügavamat kui kunagi varem. Endast nõrgemat lüüa on häbiväärne, inetu; aus mees nii ei tee. Ja kohe torkas järgmine mõttevälgatus — aga seljatagant inimest tappa?

Jah, tunnistas ta endale kõhklematult, see on ääretult alatu — isegi verivaenlase puhul. Lausa masendav, et tema, aus ja tugev ja korralik, nii madalale on langenud. Viimane sekund tooruse ja jõhkruuse mülkast välja rabelemiseks — see imeb vägisi endasse, kipub neelama, lämmatab lõplikult. Jah, peab ennast väga tõsiselt käsile võtma, muidu ootab ees paratamatu hukk.

Esimene asi — Vestalt andeks paluda. Ilmtingimata on vaja, et naine talle pisutki sõbralikumalt vaataks, ta sõnu tõe pähe võtaks.

«Ole hea, räägime südamest südamesse...»

Vesta oli pliidi juures ja pidi just tule süütama, jäi aga ootele. Joska hääles on mingi senikuulmata, kummaline toon. Kas ta tõepoolest kahetseb?

«Sina oled ainus, keda ma usaldan,» jätkas Joska vaikselt. «Sa pole mind reetnud ega reedagi, ma tean. Suudad sa mulle andestada, kui ma väga palun?» Joska langetas pea, märkas aga enne seda, et Vesta teda jälgis ja et ta õlad õige pisut värisid. «Kunagi varem pole ma nii selgesti oma jõhkruusest aru saanud — ega nii valusalt kahetsenud. Ometi oled mu ainus sõber, kõige lähedasem ja kallim.»

Vestalt oli lõpmata halb olla, kogu keha valutas. Pea kumises, keeleserv pikalt katki, huuled puruks. Vasak näopool tegi haiget, oli tugevas turses ja silma all sinendas verevalum. Kõige

hallem tundus Vestale aga see, et ta kogu alanduse, vaeva ja hirmu juures oli ääretult ükskõikne ja ei hoolinud sugugi, mis ta ootamas. Öösel toanurgas põrandal konutades ta otsustas, et hommikul varavalges hiilib minema ja jookseb Kiituse juurde kaitset paluma. Juba tükk aega enne esimest koiduvärgu jõudis ta aga arusaamisele, kui mõttetu see oleks; mulits ju perekonnatülidesse ei sekku. Ja kui sekkub, on veelgi hallem — sajab kaela uus ränk karistus, et ta kaebama julges minna.

Pögeneda, end kuhugi peita? Pole sugulasi ega sõpru, mitte kedagi. Ainus võimalus sõita huupi minema, kuhugi Baikali laha või õige kaugele lõunakanti. Aga kes teda seal roosidega ootab? Keelt ei oska, raha hinge taga pole, kohvriga kaasa võtta vaid mõni vilets hilp... Kahekümnesena? Jah, siis küll. Aga kolmekümne viieselt on hilja mitte millestki alustada, liati võõrsil.

«... ja ma töötan sulle...»

Kes seal nii ilusaid sõnu poetab? Kas tõesti Johannes-Oskar Mägerik, taltumatu jõhkard? Ja kes neid tõe pähe peab võtma? Viimaks tema...?

Naine kõverdas virilalt huuli. Töötab või mitte, ükspuha. Halb, et isegi viha ja põlgus on otsa saanud. Ka kõik muud tunded, mis inimesest inimese teevad, on hääbunud olematuks selles kohutavas põrgus, mida nimetatakse eluks, koguni abi eluks — abi eluks... Täiesti ükspuha, mis edasi saab.

Miks ta siin seisab, pilpaliistakad ja tikutoos käes? Ah jaa, et tuli süüdata, kohvi teha. Ei mingit kohvi, sees keerab vastikult.

Aga Joskale tuleks ju hommikusöök valmistada?

Mis, Joskale...?

Vesta lahkus köögist, suu kibedal muigel. Ta läks longates riidevarna juurde, tõmbas selga kerge suvemantli.

Joska jälgis teda murelikult.

«Miks sa mulle ei vasta?» küsis ta. «Sa oled hea, pehme südamega, suudad mõista ja andestada, tõsi?»

Vesta nõõpis mantli kinni, võttis lillaruudulise siidiräti, raputas selle lahti, seadis pähe.

«Kuhu nüüd?»

«Tööle.»

Joskale ei meeldinud see sugugi. Vesta näol on üht-teist liigagi selgesti kirjas, pole tal vaja inimeste ees tõllerdada.

«Soovitan täna minemata jätta.»

Vesta tõmbas rätiotsad lõua all sõlme, kohendas otsmikul harjumuslikult juukseid, ja ta pilk oli tuim.

«Ega traktorijaam sellest külti kuku, kui paar päeva kodus oled,» sõnas Joska. «Kinnitan veel kord — mu hing on sinu pärast otsata kombel valu täis... Näen kui halb on sul olla. Jää koju!»

Vesta raputas pead, ehkki Joskal oli mõneti õigus. Iiveldus muutus tugevamaks ja tuli end kokku võtta, et mitte mantlil seljast rebida ja voodisse heita. Pea käib ringi, nagu tuikab valutada, külg ja puus teevad kõvasti haiget. Tervet pikka päeva küll ei suuda naftabaasis vastu pidada... Aga kodus, koos Joskaga?

«Viin võtmed ära,» pomises Vesta. Isegi kõnelemine on raske, huuled sedavõrd paistes.

«On see ilmtingimata vajalik?» uuris Joska.

«Kas see on parem, kui keegi mind koju otsima tuleb?»

Joska kehtas õlgu. Mis ikka, viigu need võtmerisud siis pealegi ära.

«Sa tuled ruttu tagasi, eks?» päris ta murelikult. «Või tahad koguni, et sind saadaksin?»

Vesta tegi kärke, tõrjuva liigutuse. Silme ette vajus mingi paks must pilv, tuli ühtaegu kummaltki poolt, muutus aina tihkemaks... ja peas tagus tüütu valu. Tööl küll niiviisi ei suuda olla... aga kuhu minna? Viib võtmed ära, aga edasi?

«Tõmba rätik paremini üle põse, siis pole suurt märgatagi,» õpetas Joska. «Kui keegi küsib, vasta, et sadasid lakaluugilt koos lagununud redeliga ülekaela alla. Kas ütled?»

Vestale oli halb, ta suutis hädavaevu ukse lukust lahti keera. Õue, värsket õhu kätte... kiiremini...

Trepil jalg vääratas, ta pidi kukkuma. Ei oska enam oma koduski komistamata kõndida... Kodus? Kas see on tõesti kodu, mida pööraselt kardad ja kuhu tagasitulemise paljas mõtegi tekitab lämbumistunde?

Joska seisis uksele.

«Tee ruttu, ma ootan. Tahad, keedan sulle vahepeal kohvi? Ega sul üle tunni lähe, ütleme kõige rohkem poolteist?»

Vesta sammus üle õue, Joska küsimused kannul. Ta ei vastanud, ei vaadanud tagasi. Isegi siis mitte, kui Joska teda millegipärast nimepidi valjusti hüüdis. Suudab ta enam siia tulla? Ei tea... ei tea üldse mitte midagi. On vaid meeletu tülpimus, väsimus, ükskõiksus... niisugune elu pole elamist väärt... ei ole...

Roman Kiitus püüdis aega täita paberitööga, mida peab päeva päeva paratamatult tegema, et sellesse mitte uppuda, aga tana ei edenenud asi üldse. Tihti tabas ta end põrnitsemas telefoniaparaati, nagu aitaks üksisilmi vaatamine kiiremini päralt jõuda haiglapoolsetel teadatel.

Ei helistatud. Tähendab, ei mingit pööret paremusele...

Napilt enne keskpäeva ei suutnud Roman Kiitus enam tegevusetult oodata. Haigla ei ole kaugel, ta ruttas kohale. Ei hakanud valveõelt midagi pärima, kiirustas trepist üles arsti otsima.

Hämaravõitu koridoris istus pingil kaks inimest, üks neist väga tuttav. Jah, Kustas Loka. Tema käest hoidis tugevasti kinni hallipäine naine. Lähenedes märkas Kiitus, et naise kanna, pehmete joontega nagu oli noorepoolne, peaaegu kortitud — kummaline vastuolu säravhallide juustega. Oma suurte, rohekate silmadega vaatas ta kurb-ehmunult Roman Kiitusele otsa, tõmbus nagu kaitset otsides Kustas Lokile veelgi lähemale.

«Meie miilitsavolinik Kiitus,» tutvustas Kustas.

Naine ulatas oma tugevate sõrmedega tööinimese kae.

«Mina olen Anto ema,» sõnas ta vaikselt. Pidi midagi lisama, aga pani pea Kustase õla najale ja hakkas lohutamatuks nutma.

Kustas võttis tal õlgade ümbert kinni.

«Rahunege, hoidke ennast. Anto ju elab, peame ainult kannatlikud olema ja ootama, kuni ta toibub.»

«Ta on nii lõpmata hea poiss... Mis ometi juhtus?»

«See on meile kõigile mõistatus.»

Kati tõstis pea, pilgus ahastus.

«Ta jääb ju ellu? Te mõlemad usute, et ta ellu jääb...?»

«Loomulikult, teisiti pole mõeldavgi,» kinnitas Kustas.

«Anto on noor, tugev, terve,» lisas Roman. «Kindel, et ta juba õige pea jälle jalgel on.»

«Te ei räägi niiviisi üksnes seepärast, et mind trööstida, ega? Te kohe päriselt usute seda, mida mulle praegu ütlesite?»

«Usume,» kinnitasid niihästi Kustas kui ka Roman.

Peale pikka, rasket vaikust soovitas Kustas sõbralikult, et Anto ema koju lähaks — lapsed ootavad, nende hulgas on vahest kergem.

«Ei-ei,» kohkus Kati. «Ma ei lähe kuhugi, Antol on viimaks just minu abi vaja.»

«Eialgu ei lubata kedagi tema juurde, ja arstid-õed teevad, mis vähegi võimalik.»

«Jah, ma tean. Aga ehk lubab tohter mul siiski või korra oma kallist pojakest näha...?»

«Arvan, et pere ootab kodus kannatamatult, nad ei tea ju sedagi vähest, mis teie — püüan leida sobiva sõiduriista, millega kiiresti Sabatalle saate,» pakkus Kustas.

«Ei, te olete väga lahke, aga... Robert tuleb varsti siia, lastel keelasin haiglasse sõidu ära. Istume kahekesi kuitahes kaua...»

Ei Kustasel ega Romanil polnud südant Katile seletada, et võib kesta hulk aega, võib-olla koguni päev-paar, enne kui mingi pööre toimub, ja et õigem oleks tal siiski kodus olla.

Vaikiti, kuni arst tuli. Küsimatagi oli selge, et olukord on äärmiselt halb; tema nägu ütles seda sõnadeta. Ta ei olnud palatis kuigi kaua, ja väljudes polnud ta kriipsu võrragi lootusrikkam.

«Kas on natukenegi paremuse poole?» küsis Kati ärevalt.

Arst vaikus.

«Palun, kas ma tohiksin või paariks minutiks...?»

«Haige vajab absoluutset rahu. Ode on tema juures.»

«Olge nii hea, ma vaataksin teda korra eemaltki... palun teid, palun!»

Tohtril polnud südant keelduda. Ta läks Katiga kaasa, avas ettevaatlikult ukse, viipas rahustavalt valveõele ja laskis Kati lävele. Ta oli valmis naist tagasi hoidma, kui ta enesevalitsuse kaotab ja poja juurde tahab söösta.

Kati suutis end vaos hoida. Üksisilmi vaatas ta Antot, oma head ja armsat Antot. Poiss lamas suletud silmil, tumedad varjud kahvatul näol. Ainsa õõga oli ta muutunud hulga kõhnemaks ja veidi nagu võõrakski, tundus olevat ääretult kaugel — seal, kus ei ole sooja ega külma, ei rõõme ega kurbust. Seal, kus on tundetu maailm — pime, mälestusteta tühjus.

«Ära jäta meid maha, mu armas pojuke,» sosistas Kati hääletult, üksnes huultega. «Tule tagasi... oled mulle lõpmata kallis, Anto...»

Arst sulges pikkamööda ukse.

Buss oli vana, logises ja vappus. Vestale tundus, et sellel sõidukil pole iial vedrusid olnud, ja kui, on need ammuilma kõigest pudisenud või lihtsalt minema visatud. Müraki-mürts, müraki-mürts, hüples buss ühest august teise, raputas hoolimatult. Vesta suutis seda vaevu taluda, kogu keha oli ju üksainus suur valu. Eriti tõsine näib lugu vasaku puusaga, astumine on lausa põrgupiin. Viimaks mõni luu mõranenud?

Tühiasi, see kõik on tühiasi, ütles Vesta endale juba mitmendat korda. Muu on hulga tähtsam! Miks see bussiloks küll nii aeglaselt sõidab?

Vesta vaatas käekella. Keskpäev on käes, Joska ootab teda juba hulk aega. Istub tulivihasena akna all ja vannub kurja; muutub aina tigemaks, sest teda ei tule. Ja ei tulegi! Selle asemel, et Joska käsku kuulata ja kohe tagasi koju rutata, loobis ta traktorijaamast longates bussipeatusse, trampis kannatamatult jalgu, kuni buss viimaks ometi kolinal saabus — ja nüüd muudkui kihutab alevi poole. Õnneks pole enam kuigi palju maad... õnneks!

Aga kui Joska sellest praegusest käigust teada saab, kerkis ahvardav küsimus, mida ta siis teeb?

Eks lööb maha, jalapealt.

Buss jõudis peatusse, pidurdas järsult. Vesta vajus istmel ettepoole, hoidis valuoige vaevu tagasi. Ah et Joska lööb maha? Ta ju eile õhtul seda peaaegu tegigi. Ime, et eluvaim üldse veel mingil moel sees on... Viimane hoop jäi seekord vist andmata?

Bussiuks sulgus paraja kolksatusega, teekond jätkus.

Inimeselaps, küsis Vesta endalt äkki kohkunult, kuhu sa ometi lähed? Kas sa julged peale seda käiku enam üldse Joska silma alla sattuda? Niigi on tema ees põrgulik hirm, aga tulevik saab olema ju sada korda hullem.

Vesta tõmbas nagu lööki kartes pea õlgade vahele. Vast ehk praegune teereis siiski pooleli jätta? Üks peatus on veel ees, enne kui alevisse jõutakse; võib maha minna ja tagasi kiirustada. Joska ootab... mida kauem ootab, seda õelam on. Tood endale senisest veelgi hirmsama häda kaela!

Vesta kuulas omaenese mõtteid kui võõras. Tõepoolest, lausa hullumeelsus on end uue ranga terrori alla seada. Kui Joskaga midagi ette ei võeta ja temaga peab ühe katuse all edasi elama, on elu lõplikult otsas. Joska saab tänasest käigust teada ja maksab toorelt kätte, kindel. Vast siiski minemata jätta...?

Vesta ajas selja sirgu, ehkki see talle valu tegi. Ta ei lähe ju enda pärast! Kui ta traktorijaamas kuulis, et eile hilisõhtul oli keegi Anto Laanepüüle kallale tunginud ja poisi peaaegu surnuks löönud, teadis ta täie selgusega süüdlase nime. Joskal Mees tuli tormates ja metsikult lõõtsutades, nagu oleks teda sada süsimusta kuradi piinamisriistadega plagistades taga ajanud. Oli põrgulikult kuri nagu ikka, kui miski nii ei läinud, nagu tema tahtis. Verd täis valgunud silmadega põrnitses ta toa ringi, vahtis teda kui ohtlikku vaenlast. Ja lõi — julmalt, palju kordi... kätega, jalgadega...

Tapja jääb tapjaks, uskus Vesta kaljukindlalt. Ei õnnestunud Joskal seekord Antot teise ilma saata, teeb ta seda mõne aja pärast ikka. Ei see elajas jäta, kui kord hambad sisse on lõõnud. Tapab Anto — ja tapab varem-hiljem ka tema...

Saagu mis saab, Anto pärast peab otsejoones miilitsasse minema, kõigest rääkima. Häbiväärne ja alatu on vahetult enne kohalejõudmist kartma lüüa. Ja ega senisest kuigivõrd hullemat ju Joska poolt enam tulla ei saa. Mitte et peksu ja hirmuga harjuda oskaks, aga on tekkinud ääretu ükskõiksus... ja soov, et vaev ometi kord lõpeks. Elu on möödas, midagi head oodata oleks lapsik. Ainuke väike lootus viryendas, et riigivõim mõrtsuka ehk ometi viimaks oma hoole alla võtab.

Jutuajamine kestis kaua.

Vesta rääkis kõigest, mida teadis. Neljakümne esimese aasta sündmustest, Laanepüüde pere hukkumisest. Rääkis, et Mügerik paaril korral pesi õues loomade joogikünas pikalt käsi, endal silmad peas veripunased ja näol võigas irve. Kust ta tuli? Võib arvata...

Vesta rääkis ka sellest, et Mügeriku ja Anto vahel toimus mingi äge kokkupõrge, ja et peale seda raius Joska aidaukse kohalt maha igipõlise õuemärgi, hakkas uksi lukustama ja muretses akendele rasked luugid.

Lõpuks jõudis Vesta eilse juurde. Ta kinnitas, et nägi, kuidas Joska lõuna paiku minema hiilis. Nimelt hiilis, vaatas kogu aeg uurivalt ringi, et keegi teda kodunt väljumas ei näeks. Ja ei läinud mitte teed pidi, vaid põikas kohe võssa. Õõ hakul tagasi jõudes ahmis õhku, oli end oimetuks jooksnud. Ei suutnud kurjust talitseda, tormas maruvahasena kallale.

«Pange ta ometi kord trellide taha,» palus Vesta. «Ta tapab Anto, uskuge mind! Mina enne koju ei lähe, kui Mügerik on vahistatud. Kui teie mind ei aita, kes siis? Ja kui te nüüd otsekohe, veel täna temaga midagi ette ei võta, tapab ta minu

enne, kui Antole uuesti kallale pääseb. Jätke see meelde, jah? Sel puhul te saadate ta ehk ometi kohtulaua ette? Teil on ju siis ohvri vahetult enne surma tehtud avaldus toeks, on nii?»

Vesta muutus kahvatuks, ta huuled värisesid ja näis, et kohe vallandub äge ahastusehoog. Aga ei, ta ei hakanud nutmagi. Vaatas suurte silmadega, küsivalt — ja ootas.

Kiitus tõusis, võttis kapist ettevaatlikult pikliku karbikaane, millel lebas varahommikul traktorikabiinist leitud madjakas ja kallutas Vestale vaatamiseks.

«Kuulub see teie mehele?»

«Jah, Mügeriku oma,» kinnitas Vesta jahedalt. «Ta meisterdas selle umbes aastapäevad tagasi. Mäletan täpselt, sest ta ei leidnud ise üles jahipüssi haavleid, nõudis minult. Mulle ei tulnud esimese hirmuga kuidagi meelde, kus need võiks olla. Tuure surmaga leidsin üles, ta valas haavlid sellesama vooliku sisse, pani otsad hoolikalt kinni. See oli tal alati käeulatuses, enamasti voodi kõrval öölaual, sageli koguni padja all.»

«Sõrmejäljed on selged ja värsked.»

«Millal te ta ometi kinni võtate?» küsis Vesta ja ta huuled vöbisesid. «Millal...?»

«Palun minge arsti juurde, laske end läbi vaadata ja eilse vägivalla kohta tõend kirjutada,» soovitas Kiitus. «Vajan seda toimikusse.»

«Lähen muidugi, kui see tarvilik on. Aga edasi? Ma tõesti ei julge koju minna, uskuge...»

«Ongi õigem, kui peale tohtriga kõnelemist veidi aega nautida sama ringi vaatate,» arvas Kiitus. «Jalutage, sööge lõunat. Ja mõne tunni pärast helistage. Palun, minu number.» Ta märkis telefoninumbri paberile, ulatas Vestale. «Kuulete täpselt, kuidas kõik õnnestus. Mis te arvate, on Mügerik praegu kodus?»

«Jah, ta jäi mind tagasi ootama.»

«Aitäh, et nii vapper olite ja siia tulite.»

«Oh, mis te nüüd...» Vesta püüdis naeratada, tõusis. «Mina tänan teid, juba ette. Päästate lisaks Antole ka minu elu...» Vestale tundus, et valu puusas polegi enam kuigi hull ja ta ehk koguni suudaks jälle astuda oma ilusaid, terake edevaid samme.

Kell tiksus ebameeldivalt valjusti, närvesööva järjekindlusega.

Joska tõusis akna alt, kus ta viimase tunni üksisilmi õue väravat pörnitsedes istunud oli, lükkas tooli kolinal eemale, haaras laualt kella ja viis selle kööki. Viskas kellale koguni köögiräti kurjalt pähe, nii väga häiris teda kuiv sekundite raiumine.

Oskus end vaos hoida on lõplikult kadumas, tundis Joska järjest selgemini. Enam ei suuda santidest asjadest jahedalt üle olla. Eks pikk rodu aastaid trellitatud põrgus sõi ta sitked närvid ribadeks. Jalad lõi lõplikult alt aga see, et priimast peidikust kogu väärtuslik arsenal äkki nagu õhku haihtus. Rehvad olid ometi alles, keegi polnud neid pikkade aastate vältel kobamaski käinud, kõik viimseini oli nii, nagu temast omal ajal jäi, kaks tuugalt täis kasti — ja kadusid äkki jäljetult, üledo, nagu oleks maa nad neelanud. Just sellest õnnetusest alates ei suuda ennast enam valitseda isegi väikeste ärrituste puhul, mis veel suurtest möödalaskmistest, õigemini möödalöömistest rääkida. Hinges ja keres on nii ilge ärevus ja hirm, et mine või hulluks.

Poleks pidanud lubama, et Vesta nende neetud võlmele pärast tilberdama läks; äärefult kehv on üksinda kodus olla. Oodaku seal naftabaasis oli või kütust üksipuha kes, kui inimene on haige, tohib ta rahumeeli kodus lesida. Haige? Hm, kuidas võtta.

Kuni Vesta kodus oli, ei tulnud Joskal mõttessegi, et Anto võib juba sedavõrd kosunud olla, et tuleb kättemaksutuhinas viimaks siia. Praegu aga trügib külmlige hirm oma haarmetega aina lähemale, ronib mööda selgroogu üles. Mis imelikust materjalist see Laanepüü poiss küll tehtud on, et temast kuidagi jagu ei saa? Ja kus ta üldse on? Rassib tööd teha? Või kaebab peavalu, pikutab kodus? Nii toeka löögiriistaga võib isegi Kalevipoja ainsa hoobiga põrgusse saata... Löögiriist? Sa vanasarvik küll...?!

Joska lonkis uuesti akna alla, vaatas jälle välja. Istus, nõjatuis toolikorjule, sulges silmad.

Kõik on paigast ära, kogu elu. On vist tõesti nii, et kurjus toob kaasa kurjuse, julmus maksab tagasi sama mõöduga... Eks varsti tuleb veel Ossi kah nuhtluseks oma pörnitsamise ja kahtlustustega, jätkab kangekaelselt pärimist. Mida talle lui-

sata? Poisi hing on jäigaks muutumas, ta on umbusklik ja kahestunud, tühise jutuga ei lepi. Ainsatki usutavat, loogilist seletust ei suuda leida, pea on praegu tühjemast tühi. Jätab vaat tulemise hilisemaks, päeva teise poole sisse? Selle aja peale küllap tärkab midagi.

Kuhu ometi kadus siiras kiindumus, mida poisist lausa kiirgas, kui nad peale pikki aastaid esmakordselt kohtusid? Ossi vaatas teda imetluse ja lugupidamisega nagu kangelat, puhta poja-armastusega. Kes keeras teiseks Ossi õndsas usu ja arusaamad? Anto, kes muu. Ei tule enne rahu maa peale, kui sellele vördjale on lõpp tehtud... Asi kolmandat korda ette võtta?

Joska tundis, nagu oleks ta nagu riivanud jääne hingus. Jah, miski võikalt külm hiilis ligi kaelale, surus ennast läbi särki kogu ülakehale. Ta ei suutnud end liigutada, õud rõhus liikmed jäigaks. Pilukile praotatud silmad tabasid vahetus läheduses ebaloomulikult suure mehekogu, kes vaarudes tema poole kummardus, jopihõlmad imelikult aeglaselt lehvimas, lohutud kämblad kägistamisvalmis... Appi!!

Joska kallutas end kõrvale nii palju kui suutis, pidi koos tooliga ümber kukkuma. Vajutas käe karmesti vastu põrandat ja tõukas end õigesse asendisse, veel ikka hirmust halvatud. Ta teadis, et kedagi pole, aga ometi kartis meeletult.

Kas tõesti tema karjus appi? Nõrk ja kähisev oli see hüüe, eidelikult hale. Ja süda taob otse kurguaukus...

Joska jälestas end oma arguse pärast. Alandav, et ei suuda enam mehe kombel häältkki teha — ja appi hüüab palja näruse silmapette ees, kujutluspildi ees. Tähendab, kunagine vägev ja marujulge Mügeriku Joska on siis nüüd jõudnud sinna- maani, et riäeb lausa selgel keskpäeval nägemusi ja vigiseb abi järele? Ahastus tõstis pead, rõhus südame ümber, rusus rüngalt.

Muu ei aita, peab sunniviisil mõtlema millelegi meeldivale. Huvitav, mis või kes tema elus nii kenakene on, et tasuks mõtteid mõlgutada? Ossist on mõeldud juba küllalt, tema olemasolu ja tulek süvendab praegu närvilisust. Vesta?

Jah, Vesta... Ta on kuldne, ei pea pikka viha. Valu kaob kontidest, puus paraneb, nägu ja huuled saavad korda — küll siis unub solvumine, lahtub pahameel. Räägitakse, et naisterahva hing on vastuvõtlik, seda saab õrna käitumise ja ilusate ütlemlistega helisema panna, ja naine täidab siis pimesi kõik mehe soovid, on sõnakuulelik ja truu.

Joska tõmbas kulmud kortsu. Vesta, ja truu? Kui pidevalt kaikaga kõrval seista ei saa, võrgutab see naisinimene või telefoniposti ära, tal on nisuke imelik meestemurdmise võlu ja võim küljes. Paljalt hea sõnaga ei jõua tema juures kuhugi, kindel; Vesta muutuks siis nii jultunuks, et oma isudele enam üldse piiri ei pane. Ta võib mõne kangest naisehimust silmanägemise kaotanud isasega tulla rahumeeli tema silma alla ja hakata... Ptüi, kuhu mõte jookseb!

Joska virutas jalaga väikesele järile tugeva hoobi ja hõõrus kohe aietades varbaid. Vesta tehtud riidest sussid on jõle lüüdnud, löö ennast või sandiks!

Valu andis tagasi, halb rahutus mitte. Ei, hakkas aina karmemini paisuma. Miks Vesta ometi ei tule? Kellega ta lõhverdab, kellele kurdab oma rasket elusaatust?

Enam ei jätku kannatlikkust, peab otsekohe selgitama, kuhu ta jäi ja kiirelt koju kupaatama.

Joska riietus kähku, lukustas ukse ja seisatas viivuks õuel. Oli kummaliselt vaikne, isegi linnud ei lennanud. Värava lähedal uhkeldava põlise vahtra suured, tuhmrohelised lehed püsisid tardunuina paigal. Ei suvist ilusat tuuleõhku, ei ühtki häält. Siiski, kusagilt hakkas kostma mingi rütmiline heli?

Joska teritas silmi ja kõrvu. Jah, see pirin on talle muidugi tuttav — sihukest nigelat lärmi teeb ainult Vidrik Keldri abimootoriga jalgratas. Tuli kodunt, vuristab traktorijaama poole.

On ikka kuramusel härra elu, vangutas Joska õelalt pead, magas keskpäevani välja ja venib alles nüüd tööle...

Väravaposti otsa lendas harakas, liigutas oma pikka saba ja uuris Joskat säravmustade silmadega. Huh, sa õnnetuse ennustaja, püüdis Joska kätega vehkides harakat peletada, lind aga istus rahumeeli edasi ja aina vaatas.

Joskal hakkas imelikult kõhe. Kas tõesti on veel vähe viltu vedanud, et harakas tuli pahandustele lisa kuulutama? Oleks vast õigem koju jääda?

Ei.

Anto visa hinge, sõnakuulmatut Vestat, iseennast ja kogu ilmaelu maa põhja vandudes tõi Joska rehealt jalgratta, vee-retas selle värava juurde. Harakas lätas tiibu alles siis, kui Joska talle õige lähedale jõudis. Vaatas veel kord oma terase pilguga talle otse silma sisse, kädistas parastavalt ja lendas minema.

Joska rinnutas tükike aega väraval, ei olnud nagu õiget tahtmist kodunt ära minna. Aga veel vähem on isu siin mine tea

kui kaua kõõluda ja prouat oodata, viimaks ei tulegi enne õhtut...

Aegamööda pedaalidele vajutades sõitis Joska samasse suunda, kuhu natukese aja eest põristas Vidrik Kelder — Vesta igapäevast töölkäimise teed pidi naisele vastu. Ei, teda otsima.

Kitsas kiira-käära tee viis mööda paarist koristajaid ootavast odrapõllust, suvelõpu väsinult rohelistest puudesaludest ja mõnest väikesest künkast, igal põõsatutt tipul nagu peotäis hõredaid juuksekahle.

Nüüd kaldus tee allamäge, hakkas tujukalt vongerdama. Vasakul laiuv ääretu roostepruun raba näis imelikult rõõmus, pilgutas edevalt oma laukasilmi.

Vidrik Kelder teadis, miks see talle nii tundus — ees ootas midagi üpris erilist. Jah, isegi väga hakkaja inimese elus ei ole taolisi päevi rohkem kui üks. Vähemalt temal jääb see küll ainukordseks, sest nimelt täna ostab ta endale varanduse. Uhke majapidamise, kus kõik on olemas — kena elamu ja head abiruumid, isegi laut ja ait, hästiharitud aiamaa, toredad täies jõus viljapuud, suur köetav kasvahoone, puhta veega sügav kaev... Hind on soolane, seda küll. Raha tuleb selle lõbu eest ära anda ebameeldivalt priske hunnik, paratamatult kripeldab terav kahjutunne. Rahast, sellest maailma valitsejast, on ju neetult raske loobuda, ehkki vastu saad kobeda elamise.

Vidrik vangutas oma veidrate mõtete üle pead. Olgu raha või terve aluskoti täis, ega see paljalt oma olemasoluga üksi veel elumõnuseid anna, toitu ega riiet asenda, ei kaitse pakase eest. Ainult et mida rohkem teda on, seda lähedam peidupaigast peoga võtta ja heast paremat vastu saada.

Et aga rahal kui niisugusel on oma eriline võlu, seda tajus Vidrik praegu eriti selgelt. Pakkide viisi ilusaid siledaid suuri sajalisi on üsna ta lähedal, peaaegu süles, sest portfelli on kinnitatud rihma abil rattaraami külge nii, et kogu aeg korralikult silma all oleks. Mammoneast õhkub tõepoolest mingit kiirgust, põlved püüavad pidevalt läbi villaste pükstegi suure varanduse sooja. Hüva tunne, ainulaadne mõnu... Kulunud portfelli näeb täna hulga teiseks välja, pungitab kavalalt kõhtu. Iial pole tal nii suurt summat hoida ja kanda olnud, esimest ja arvata et viimast korda. Paari tunni pärast saab

notari juures ostulepingule käsi alla pandud, rahad lauale laotud — ja kott vajub kurvalt lonti.

Vidrik ohkas korra, leidis aga kohe, et pole siin portfelli lõplikust tühjaks saamisest juttugi, ega sõit seisma jää. Vastu pidi, nüüd alles õige mürin lahti läheb! Nad on naisega oma uues kodus kõvad tööd rabama, sularahale kosub kasvuhoonest lilled, varaste kurkide-tomatite ja muu taolise näol uus ilus põhi alla, kasvab järjest, paisub üha kobedamaks. Loomade peale on eit eriti hea lahtise käega, ja piimamüük pole sugugi laita asi. Pealegi on loota, et ta ise leiab alevi mingi kavala ameti, mis parajat palka annab ega konti riku. Elu võtab kena jume juurde, ja pikapeale saab vast poisistki asja. Mitte et ta loeks oma poega päris vussiläinud tegude hulka, aga täit mehe mõotu ta kahjuks tõesti välja ei anna, ehkki aastad juba sealmaal. Kipub tihti pikalt pudelisse vaatama, ise aupärast autojuht. Ja veelgi hullem, ajab ligi verinoortele plikadele, päris alaealistele — ei hooli paragrahvist ega karda vahele jäämist. Tea, mis rumal kihk tal nahavahel istub või kellelt ta sihukese imeliku, ebaloomuliku tahtmise on pärinud. Naine on ju lootusetult tuim, täiesti kalaverrega. Tema eluõnn on see, kui majapidamistööd on eeskujulikult korras, loomad talitatud, mehel ja pojalt puhtad riided seljas ja kõht hüva rooga kuhjaga täis. Ega ta oma mõnutunnet, ka seda inimesel antud kõige suuremat, üldselt välja ei näita, vahib sel tähtsal minutil võl ajalehte. Ime, kuidas nemad kahekesi üldse nii kaugele jõudsid, et poisi muretsesid — sihukese värgi peale pole kummilgi erilist isu, teadmisi ega oskust. Teinekord muidugi juhtub, et saab unistades jäädud mõne kena nooriku ilusaid sihvakaid sääri imetlema, aga ega ta mõte ja tegutsemissoov põlvedest suurt kõrgemale ei kerki.

Vidrik kõlistas lustlikult rattakella ja tundis, et uue mõnusa elamisega koos võivad ka need asjad, milledest ta just praegu mõtteid mölgutas, äkitselt huvitavamaks pöörata. Mine tea, ehk ometi? Pole ta ju veel miski vana mees, maailm aga matsekaid, ilusa pruntis tagumikuga naisi täis... Kuniks elu!

Esiratas hakkas imelikult vänderdama. Vidrik tuli ratta seljast maha ja teadis, ilma et oleks vaadanud — kummisaatanas on tühi.

Keelele tükkisid päris prisked manamised ja ta ei hoidnud neid tagasi. Pidi see rattanäru just praegu tembutama! Tegelikult pole muudugi katki midagi, välja sai sõidetud paraja ajavaruga.

Ta sülitas sõrmedele, proovis ventiili. Ei, see pidas. Igaks juhuks pumpas ta kummile pisut hinge sisse; vajutas, kuulatas. Kostis õhujoa ebameeldivat, nõrka visinat.

Vidrik otsis võtmed välja, võttis ratta alt, tiris kummi maha. Pühastas siis katkise koha liivapaberiga vajalikult karedaks, pani lapi hakkama, kattis auguümbruse ja paiga liimikihiga. Las sindrinahk tõmmata, nagu ette nähtud...

Ta tegutses asjalikult ja täpselt, mõtted aga ratsutasid rõõmsalt ringi.

Notari juures toimuv tehing on ilusasti läbi kaalutud, kõiges juba ette kokku räägitud. Et võimalikult väiksema riigilõivuga välja tulla, öeldakse hind madal. Selle raha laob ta ostu-müügi lepingu sõlmimise järel notari juuresolekul müüjale peo peale. Tont võtaks, kange isu oleks sellega jättagi! Utleks pärast vanapapile, et laku... panni. Said paberites näidatud summa kätte, aitab sulle küll. Ülejäänud on aga õite kopsakas, tegelikult lõviosa. Jätaks selle andmata, söimaks vanamehe endast saja kilomeetri kaugusele. Oi, mida selle järelejääva rahaga kõik teha saaks!

Vidrik sülitas. Ei tule välja, vanamees hakkab möirgama. Oürgab seni, kuni teatud ametiisikutel tekib kange huvi uurida, kust on Vidrik Kelder üleüldse ja ülepea niisuguse portsu raha saanud. Hoidku taevast selle eest! Peab jääma rangelt enda teada, kui tasuv oli pikaajaline kõva koostöö kivikuningas Tõldsepa ja veel mitme sama masti mehega Linnupette traktori-jaama maaparanduse brigaadist.

Ja ikkagi on paganama kahju kogu seda ilusat portsu väimseni käest anda. Raha on elule alus, suurele õnnele ainus kindel põhi. Tema kogumine pole kerge, hoopis keeruline on aga teda kaitsta, alles hoida. Hoiukassa? Häh, ei tule kõne allagi. Kodus sai leitud ülihea peidupaik, isegi eit ei teadnud ja poiss oleks võinud end segaseks otsida — aga süda vaevab ikka. Tõldsepal pandi ju aastapäevad tagasi hiiglasumma pihta. Kõle mõelda, kui tema varandusega midagi sellist oleks juhtunud!

Õnneks on kõik alles, siinsamas käeulatuses, vanas suures laiguliseks kulunud portfellis. Iga üksiku rahatähe servad on sirgeks nakitsetud, kõik ilusasti pealistikku ühtpidi lamama lapatud, pakkidesse korraldatud, mitut puhku üle loetud, tuhanded pakid kummiga eraldi kinni tõmmatud. Väga kenakesed teised, ja neid on palju... oi, kui palju!

Vidrik ei suutnud kiusatusele vastu panna. Ta tegi rihma

rattaraami küljest lahti, võttis oma varanduse ettevaatlikult sülle, läks mööda laugjat künkanõlva paar sammu ülespoole, istus mõnusesse päikeselaiku ja asetas alles siis kandami õrnalt enda kõrvale rohule.

Klõks-klõks, avanesid lukud peale kerget pusimist, ja Vidrik kallutas portfelli sedavõrd, et mõned rahapakid välja libisesid. Uhkustades ja edevalt nad tulidki, kellel kül, kellel pea ees. Ta silitas neid imetleva pilguga. Kui maja ei ostaks, saaks lõpmata palju ilusaid asju... Uhkeid riideid? Ei, kodinate peale pole ta kunagi raatsinud raha kulutada. Autot tahaks küll, see on üks elu suurtest eesmärkidest, aga praktiline meel keelab. Maja on inimesele hulga vajalikum — hea maja ja rammus maa selle ümber. Ja kasvahoone, kust saab kõvasti tulu. Alevi ostjaid jätkub, hinna võib soolata peaaegu et isu järgi. Kui aga väikegi tõrge tekib — asi see siis pole pealinna turul äri teha!

Ega vanapapi seda kullaauku muidu müüski, aga tal teinpool kustus mõne aja eest ära ja endal tervis üsnagi õhtul, töö tegijast kõvasti üle. Tütar elab Tallinnas, võtab rahaka papa meelsasti linnainimeseks; ise ei tahtvat ta kuuldagi Linnupettele aleviserva elama asumisest. Ah, võõras mure, pole temal nendega tegemist...

Vidrik laskis end päikesesoojas küünarnuki najale mugavalt poolküliti, sõrmitses mõnuga rahapakke ja ootas rahumeelikummiliimi tahtemise minuteid parajaks.

Kostis vaikne sahin, paar tühist lõksatust ja enne, kui Vidrik mõistatada jõudis, mis selle põhjuseks võiks olla, ilmus põõsaste varjust nähtavale jalgratas. Joska Mügerik!

Joska pidurdas järsult, ronis rattalt maha.

«Tere jõudul!»

Vidrik mühatas hädapärase vastuse ja kohmitses rahapakke kärmesti portfelli peita, mõned aga libisesid sõrmede vahelt vägisi tagasi rohule. Ta haaras neil turjast, toppis kiirustades silma alt ära, heitis portfelliga ruttu kaitseks üle. Püüdis lukke kinni rõhuda, aga need reod nõudsid täpset sihtimist ja käed kuramused ei tahtnud hästi sõna kuulata.

Vidrik nihutas portfelli võimalikult ükskõikse liigutusega kõrvale ja vaatas Joskale uurivalt näkku. Kas märkas, mida

tema pilgu eest nüüdsama ära torgati? Vist mitte, sest Joska ei vaadanud portfelli poolegi. Ta oli oma ratta põõsa najale loetanud ja uuris liimikihi all olevat kummi.

«Imelikult suur lapp, kas kohe nii pikalt plärtsatas lõhki?»

«Mis? Ah jaa, auk on mehine.» Vidrik tõusis kärmelt ja astus lähemale, otse Mügeriku kõrvale. Ega Joskat ju tegelikult karta pole vaja, kellele tema rääkima läheb, aga ikkagi on parem, kui ükski hing ei tea, mida kott silmini täis on. Et Joska sinnapoole mitte kulmukarvagi ei liiguta, on hea märk. Eks künka tagant välja keerates paistis päike vist otse silma, pimestas. Tänu taevale, ei märganud jah...

Märkas küll. Märkas sellele vaatamata, et päike tõepoolest eresahvatavad nooled näkku heitis. Aga Joska silmad on sellise hea ehitusega, et tema märkab või kõige valusama valgusevihu kiuste alati just seda, mida peita püütakse. Ja pole lihtsalt võimalik, et tema pilk ei tabaks rahatähte, kui see kusagilt servapidi paistab — liiati veel matsakatesse pakkidesse seotud priskeid peotäisi.

Joska ei vaadanud jah portfelli poolegi, aga ometi hindas endamisi, palju seal sees võiks olla, kui kott on oma kõhu tõepoolest selgest rahast sedaviisi pungi ajanud. Mõni aeg tagasi käis Kelder uurimas ühte-teist tema naiseõe ja ta mehe kohta, praalis oma suurte rahadega ja uhkustas, et kõige lähemal ajal ostab alevisse toeka maja. Kas tal ongi praegu see teereis jalge all, kogu varandus siinsamas kaasas, käeulatuses...?

Näib nii.

Saak on ääretult ahvatlev. Mida ette võtta? Otsustada tuleb valgukiirusel, tegutsema peab kohe. Onn, et seda kitsukest teed ei kasuta ükski võõras — ainult Parmu Juku, Vesta ja Ossi. Ossi...? Mida talle ometi rääkida, et ta pärimise lõplikult jäta...? Kurat, mõte kisub lausa lollilt kiiva — portfelliga täis raha on ju tähtsam kui miski muu!

«Kaua sul liim tõmmanud on?» päris Joska, enda peale pahane, et paremat jutujätku ei osanud leida. Kas Vidrik Kelder siia paika ära koksata, varandus kaenlasse haarata, tulistvalu põgeneda...?

«Ma kella täpselt ei vaadanud, aga eks nüüd peaks olema jah paras aeg teine kiht selga tõmmata...»

«Kus kaugelt sõit ka läheb?» päris Joska nagu muuseas. «Tööleminekuks na hiljavõitu?»

«Ma jah... hm, mul muud targematki teha kui tööd rügada. Sa ise ka, nagu näha, pole sugugi kange tuhinaga sotsialis-

must ehitamas. Kas sa ei karda, et kolhoos päris otseti vajub, kui sa täiest jõust takka ei nügi?»

Joska oli oma mõtetega nii pingsalt tegevuses, et teise juttu ei kuulanudki. Noogutas igaks juhuks, ise aga aina püüdis leida lahendust. Ega Keldri-suguse mehe käigupealt ära kokkamine pole lihtne, tal on rammu võib-olla koguni rohkem kui Joskal endal. Ole siin kui poisike paljaste kätega, pealegi ilma magamata, pea haige, ära väntsutatud... jamps missugune! Suurt mässamist ja rabelemist olla ei tohi, siis leitakse hiljem kuhjaga jälgi — karda ja värise veelgi rohkem kui eilse pärast.

Kas ühest jamast on veel vähe? hoiatas sisehäääl. Mida sa plaanitsed, mees? Jälle tahad käe tõsta tapatööks...?

Joska saatis arad mõttenirud otsejoones vanasarviku juurde ja astus paari aeglase sammuga väikese künka harjale. Sulges viivuks silmad, sest miski läigatas otse jalgade ees valusa valguselahvatusega pimestavalt vastu. Pagan, et kohe selle peale ei tulnud — rabalaugas! Ise põline siitkandi mees, aga ei oska peas, varuks hoida nii väärt paika...

Joska volksas pilguga ringi, otsis mingit jämedat jõmakat. Kui sihukese leiaks, lajatakse Keldrile lagipähe — ja edasine on lihtne. Uurijad ei leia muud, kui et mees lappis kummi, tüdis ootamast, ronis niisama ringi vahtides laukale liiga lähedale ja sulpsas ootamatult sisse. Raha ei osata otsidagi, sellest ei tea tõenäoliselt ainuski hing. Ei, eks Keldri naine peaks ikka teadma...? Ah, kõrvaline asi. Laugas imeb kõik ahnelt endasse, nii raha kui mehe — tore, põhjatu rabalaugas. Saatan küll, et midagi toekat silma ei hakka, millega äiata saaks!

Joska pidi just tagasi Keldri juurde minema, kui kuulis teda lähenemas. On see võimalik, et mees ise kõnnib talle lahkelt käeulatusse, ja jääb ainult nõksti tõugata...? Ei ole võimalik, ei saa võimalik olla!

Joska ei pööranud pead, ootas kangestunult, ülima tähelepanuga.

Vidrik Kelder nohistas läbi suurevõitu nina hingata juba siinsamas kõrval, puudutas korra kogemata küünarnukiga Joskat — sedavõrd lähedale tuli.

«Mis imet sa uurid, et nii vakka jäid?» päris Vidrik vaikselt ja vaatas huviga ringi. «Mõni metsloom kuskil, ah?»

«Vaatan niisama loodust,» vastas Joska võimalikult ükskõiksenä, endal kolkis süda otse kõris, ärevalt ja kurjalt. Ära viivita, kannustas ta end, ära enam mitte viivita!

«Illus jah see suvine maailm,» tõendas Vidrik. «Harilik rabagi püüab pilku...»

Joska noogutas, ise aga mõtles, et olgu igavesti kiidetud need taevased või põrguväed, kes selle rahamehe siia künka-harjale toimetasid. Lõpp veeringute veeretamisele! Ta tundis, et vankumatu, jäiselt hõõguv rahu teda üleni haaras.

«Umbrus on jah siin kangesti kena,» mõmises Joska ja mui-gas napilt, ühe suunurgaga.

Nüüd!

Ta vedas kopsud õhku täis, astus uskumatu väledusega Keldrile pooleldi seljataha, lõi ja lükkas korraga, kogu jõust.

Vidrik kaotas tasakaalu, pöördus kukkumise pealt Joska poole, rabas ühe käega lükkamise hoost ettepoole kookus Mägilikul hõlmast, teisega rehmas tühjalt õhku.

Joska püüdis end lahti rapsata, aga hirm andis Vidrikule uskumatu jõu. Ta haaras Joska riietest mõlema käega kinni, tiris teda endaga koos allapoole. Nad prantsatasid maha, veeresid lahutamatu puntranä kallakut pidi üsna veepiirile.

Joska pingutas kogu väest, aga Vidrik rõhus kui pihtidega, surus ta käed tihedalt vastu külgi. Jalgade jõust üksi ei piisanud, kuigi Joska vajutas saapakontsad tuge otsides sügavalt samblasse. Kohkudes tundis ta, kuidas kaldaperv aegamööda hakkas järele andma.

«Kuradi Vidru, lase lahti... upume...!»

Juba oligi ümberringi üksnes vesi, raudkülm.

Kajas meeletu, ebainimlik karje.

Ja veel kord, võikalt ja pikalt.

Joska sai käe vabaks, tegi huupi pidet otsides laia kaare ja laksas tühjalt vastu veepinda. Meeleheitlikult pingutades püüdis ta lahti rabelda ja tühise viivu vältel isegi tundus, et see tal õnnestub — Vidrik raius jalgadega, viskles ägedalt kehaga, haare lõtvus pisut. Siis aga haakus ta uuesti Joska rõivastesse, hoidis uppumishirmus, ebainimliku visadusega tal ümbert kinni, püüdis enda alla pressida, teda mööda ülespoole ronida. Rippus tuhande tonni raskusega Joska küljes, tiris endaga koos aina allapoole, halastamatult sügavamale, ikka sügavamale.

Surmarahimeldamisest ägedalt loksuv vesi tungis juba suhu, ninasse... läigatas üle silmade... hingata ei saa... õhku...!

Appi!!

Ap-pi...

Päikesevalgus oli hele, Ossi kissitas silmi. Hea, et ilm ilus on — kuigi tegelikult ükspuha, ainult üks ees ootavat rasket juttu oleks vihmaladina saatel veelgi süngem rääkida.

Et kõnelus isaga kergete kilda ei kuulu, selles võis juba ette kindel olla. Hinges närisid peale märgiraua leidmist eriti vastakad tunded. Teadmatuse koorem on niigi rõhunud liiga kaua kuude viisi voogavad peas oletused, kahtlused — ja lootus. Küll tibatilluke, aga kindlalt olemas. Jah, kusagil südamesopis hingitseb see veel ikka visalt ja teinekord suudab koguni kopsakamaks paisuda.

Peol sattus ta ootamatult Antoga lähestikku ja ei puudunud palju, et oleks talle põletusraua nina ette torganud. Mis tagasi hoidis? Isale antud lubadus teda enne ära kuulata, kui Antolt pärima hakkab? Ei, keelu lükkas ristipidi ette hoopis teine põhjus. Ta ei pidanud end argpüksiks, ja ometi ei lasknud küsima minna selge hirm. Jah, häbi küll, aga ta kartis ja kardab tõde. Ei taha ju, et omaenda isa osutub kurjategijaks, keegi ei taha. Isa nimetas midagi halbade kokkusattumustest, ülekohtustest süüdistustest. Ehk on õigus tõesti tema poolel?

Ossi andis teel lebavale väikesele kivile paraja jalahoobi. Et tasu pead vaevata, varsti on ta kohal ja kuulab tähelepanelikult ära, mis isal öelda. Tuleb valvas olla, et vanamees võimalike luiskelugudega haneks ei tõmba.

Luiskelugudega? Inetu on oma isa juurde minna juba ette valmis otsusega, et ta tingimata valetab; seda ei tohiks. On aga jutul kahtlane maik juures, mis parata — õnneks on üks, kes igal juhul puhast tõtt kõneleb, Anto.

Märkamatult oli Ossi jõudnud raba vahele. Siin-seal kargasid päikesekiired eriti teravalt silma — väikesed rabalaukad helklesid edevalt, muutsid unise raba täna imelikult kirkaks.

Ossi kinnitas endale, et ega eriti musti mõtteid heietada pole mõistlik, aga meenus eilne ja kulm kiskus kipra. Külalist, toda päris ehtsat ja tunnustatud luuletajat oodati kella kaheks. Ta tuli alles napilt enne päeva lõppu, vabandas aga hilinemise pärast sedavõrd meeldivalt ja viisakalt, et teda peaaegu täiesti, et ta õigeks ajaks ei jõudnud. Mees oli noorepoolne, jättis igati hea mulje. Rääkis lühidalt endast, esitas mõned oma luuletused ja uuris siis kirjandusringi liikmete töid.

Ossi oli ette kindel, et tema tööde puhul kirjanik ajab silmad eriti suureks ja teda ülivõrdeid kasutades kiitma kukub,

teistest tüki maad kõrgemale tõstab — luuletused on ju klass omaette!

Ossi irvitas sapiselt. Olidki klass omaette, tubli tükk teistest kehvemad. Mitte et kirjanikuisand täpselt nii oleks öelnud, ei. Ta oli selleks liiga hästi kasvatatud, liiga delikaatne. Aga kuna ta tema luulet esile ei tõstnud, ei kiitnud poole sõnagagi, oli pikemata selge, et selle mehe maitse ta küll ei ole. Ükspuha, ega mingi luuletajahakatis veel kõigi arusaamu esinda. Ja isegi see vintske mehike sõnas võrdlemisi veenvalt, et tal tuleb tingimata jätkata, tugevasti ja visalt kätt harjutada, püüda elu sügavuti vaadelda, õppida tegema õigeid järeldusi. Ummargune jutt, paljuloetud ja liigagi sageli kuulud sõnad. Eks näe, mis üldse edasi saab...

Seni oli ta astunud üsnagi karme sammuga, nüüd aga märkas, et jalad hakkavad aina aeglasemalt kõndima. Vastumeelselt. Miks?

Eks põhjus ole teada, ta lausa pelgas täna jutuajamist. Selle lõppedes tal isa võib-olla enam ei ole. Aga kas praegu on?

Isa...

Poiss seisatas viivuks, hing ootamatult hell ja valus. Ülejõu raske on lahti öelda inimesest, kes on sinu isa ja keda sa pikade aastate vältel oled sügavalt austanud. Imetlenud kui kangela, teda ülekohtuse karistuse kandmiselt tagasi igatsenud — ja tagasi saanud. Ootamise-aastaid oli pikk rida, väikese poisi lapsekiindumusest sai nooruki sügav lugupidamine. Austus oli sedavõrd suur, et ta ei kohkunud tagasi vargusestki — peasi, et saaks isale pakke saata...

Ja siis ühel päeval, kui Vesta juurde järjekordsele raharetkale sai tulnud, seisis toas tore ja tugev mees. Ehkki ta oma isa päris täpselt ei mäletanud, teadis ta kindlalt — see on tema taat, tema oma kallis isa. Õiglus võitis, isa vabastati enne tähtaega. Tähendab, polnud süüdi!

Esialgu oli muidugi rõõmu palju, puhast varjudeta heameelt. Isa ju kinnitas, et õige pea saabuvad rehabiliteerimise paberid; seda päeva ootas Ossi kannatamatult, lausa unistas, mil ta oma isa puhtad dokumendid ükskõik kellele võiks ette näidata. Minu isa on läbiniisti aus mees, ta vangistati süütult, tema südamel pole midagi kriminaalset; näete, talle anti selle kohta koguni vastav paber välja. Palun, siin see on!

Paberite ootamine aina venis, aga ta püüdis nende kohalejõudmisse vapralt uskuda. Sundis end uskuma veel ka siis,

kui salvavad kahtlused aina ägedamalt hakkasid pead tõstma. Jah, tollel perioodil sulges ta hulgaks ajaks koguni silmad ja kõrvad. Ideaal ei tohi kõikuma lüüa, pjedestaalil vankuma hakata — prantsatab kogemata maha, püruneb miljoniks kiluks...

Puruneski. Mitte ainsa hetkega, vaid lagunes aegamööda, tükikhaaval. Ossi märkas, et isa valetab — tekkis mõra. Ilmnes, et ta midagi hullu varjab — uus pragu, endisest suurem. Isa ei vastanud küsimustele, sai kurjaks ja vassis saamatult — kukkus usaldusekild. Üks teise järel, ikka sagedamini. Ausaks inimeseks tunnistamise pabereid ei oodanud Ossi juba enam ammu — neid ei anta inimesele, kes oli süüdi. Imestama pani, et vanamees suhteliselt vähe istus, amnestiaga välja tuli. Ilmselt ei teata tema kõige mustematest tegudest, karistus määrati mõne väiksema patu eest. Palju tapmine endaga kaasa toob?

Tee jõudis madalukese künkani, tegi selle ümber kuuleka kaare.

Mis see tähendama peaks? Isa jalgratas seisis põõsa najal, ja künkanõlval külitas kellegi abimootoriga sõiduriist, esiratta kumm veljelt maas. Paari sammu kaugusel natuske kõrgemal, uuris julge, uudishimulik harakas mingit vana kõhukat portfelli. Oigemini toksis nokaga selle poolroostes lukku, ikka kõlka ja kõlks. Vaatas korra oma säravate mustade silmanõõpidega etteheitvalt Ossi poole, hindas ohtu küllalt suureks ja lendas pahaselt sajatades minema.

Kus isa on? Ja see teine, kellel kummilappimine pooleli?

Ossile tundus, et ta on niisugust riistapuud näinud. Jah, muidugi — sellega tõrtsutab ju Vidrik Kelder alalõpmata ringi, see kõvade rahadega brigadir, kes neile alevis kuulda vasti naabriks kavatseb hakata.

Kehvasti, et vanamees kodunt välja ronis, jaurab siin kusa-gil põõsa taga tühja mula ajada, ja võõra inimese juuresolekul ei saa oma tähtsate juttudega lagedale tulla. Aga pole viga, küll loba ajamise isu otsa saab ja ta koju tagasi keerab. Kui ta mitte nimelt koduteel praegu polnudki, jäi ainult teisele korra seltsiks.

Ossi kõndis veidi edasi, vaatas ringi. Kummaline, ei ainsatki hingelist. Kuulatas — vaikus.

Kuhu nad võisid minna? Teiselpool sedasama madalat kün-gast on siinse raba kõige põhjatam osa, suurte laugastega — sinna pole kunagi kellelgi asja. Üle tee laiub aga hõre võsa,

hulga maa peale kõik viimseni kui peo peal. Ei, seal ei liigu kedagi. Arusaamatu!

Ossi astus igaks juhaks künka turjale ja uuris raba. Ikka ohtu suvepruun, üksikute kidurate, kängunud puudega, mät-taline... Laukad pilgutasid oma selgeid silmi, aga Ossi tea-dis, et nad on lähedalt vaadates mustjad, pruunika veega, halvaendelised.

Ossi võttis maast kivikese ja viskas vette. Vaikne sulpsatus, veepinnal järjest suurenevad ringid...

Ta pidi juba pilgu kõrvale pöörama, kui märkas, et kalda-perv oli värskelt ära kistud. Järsk, samblajuureline serv irvi-las laialt vastu nagu lõtv, määrduvad suu. Oli mõni metsloom juua proovinud ja jalgupidi laukasse vajuma hakanud, end lõpuks suure rabelemisega päästa suutnud? Või koguni — jah, viimaks laukasse kukkunud?

Ossi lähenes ettevaatlikult veepiirile. Kas võib metsloom nii rumal olla?

Nüüd tardus poiss tükiks ajaks paigale, oudusest ja ehma-tusest jäik. Hele päikesepaiste näitas tüki maad veepinna alla, jubedusevärin käis Ossil üle keha. Kas tõesti on seal inimene, lai ja jäme, riided vees kohmakalt suureks paisunud...? Miks ta põhja pole vajunud? Onnetusest ei ole vist veel kuigi palju möödas, laugas imeb oma ohvri aegapidi sügavusse.

Esimene mõte oli põgeneda, sest kartus rabamülgaste ees oli lapsepõlvest peale ületamatult suur, ja uppunud pelgas ta pööraselt. Siis aga tundus, et veesolija on millegipoolest tut-lav. Huvitav, kes? Kes ometi...?

Ossi julges end veel ainult õige pisut ettepoole kallutada, aga sellest piisas. Ta nägi, et laukasse vajunud oli kaks — ja et siinsamas tema ees pruunjas rabavees olevatest meestest üks oli... isa. Teine? Arvatavasti Kelder.

Mis ometi juhtus? Kas nad läksid liiga veepiiri lähedale, õõnes, petlik kallas ei kandnud kahte meest, vajus ootamatult ära? Aga täie aruga inimesed ei lähe ohtlikule laukale ometi nii ligi, et see neid endasse ahmida saaks!

Näha olid vaid meeste lagipead ja õlad, häguselt ka käsi-varred — muu kadus pimedasse, süngjasse vette. Laugas nee-lab nad pikkamööda oma põhjatusse mudasse, ja ongi vägev Johannes-Oskar Mügerik läinud. Ei tahtnud üksi minna, võttis sõbra seltsiks kaasa.

Ossi kohkus, et ta nii rahulikult, koguni küüniliselt uurib hukkunud isa. Aga on see seal isa, keda leinama peaks? Või

lõpetas siin oma nurjatud elupäevad mõrvar? Kurjategijat te ometi taga nutma ei hakka. Ei tohigi?

Nüüd teab tõde ainult Anto. Temalt pärida? Ei, enam mitte. Mida vähem uurida, seda parem jääb mälestus. Uppugu kõik koos isaga...

Ossi ei pööranud laukalt veelgi pilku ja talle näis, nagu oleksid isa heledad juuksed õige pisut hõljunud. Tahab ta hüvastijätuks midagi öelda?

Isa? Jah, kindlalt isa — veri on neil ju üks. Ja kui ta ka kunagi eksis seaduste vastu, armastas ta teda, oma ainukest poega, väga. Nüüd, kus isa enam pole, ei hooli temast ju mitte ükski inimene maapeal.

Poiss nuuksatas äkki valjusti. Isa...!

Jalg libises veidi, Ossi ajas end ehmunult sirgu, taganes. Tuleb ruttu teatada... kuhu joosta? Traktorijaama? Ei, kaupluses on kindla peale telefon, tüki maad lähem. Kuigi, ega kiirustamiseks pole põhjust — ellu ei ärata neid kaht enam keegi, mitte keegi.

Ossi silmad olid õudusest ja kurbusest hägused. Ta vaatas veel korra lauka poole, noogutas nagu lõplikuks hüvastijätuks ja hakkas aegapidi rataste juurde minema. Ta ei jälginud, kuhu astub ja vääratas, kaotas tasakaalu. Kukkus külili, sai haiget — aga ainsa viivuga oli valu nagu pühitud. Ta oli komistanud portfelli, ja nüüd ei uskunud oma silmi. Vana portfelli ripakil suust vajus välja rahapakke, koguni mitu. Kas tõesti raha?

Poiss tõmbas portfelli lahti, ja ta hing jäi jahmatusest kinni. On see võimalik, siin on ju tuhandeid, mitmeid kümneid tuhandeid! Kelle oma? Vanamehel niisugust mammonat hinge taga olla ei saanud, sel juhul poleks ta ilma peal nii kitsi olnud. Tähendab, Keldri varandus?

Ossile kasvas äkki nagu küür selga, ta oli väike ja madal. Võimalikult maadligi, ja väga pingul. Ega ometi keegi nägemas ei ole?

Õnneks ei, ümberringi laius ääretu vaikus, mida kuldas kuum augustipäike.

Ossi toppis kiirustades raha portfelli tagasi ja vaatas hoolikalt üle kogu lähema ümbruse, kas pole mõni pakk viimase kaugemale pudenenud. Ei, künkanõlv soojendas end rahuliku päikesepaistes ja poolkuivanud rohul polnud midagi märgata, koguni jälgi mitte. Kuidagi ei saanud lukke kinni ehkki Ossi neid ägedalt plöksutas. Ta ei sõandanud rohkem aega viita. Tõmbas portfelli lahti nii pikalt üle kui andis sassa

kompsu kaenlasse ja ruttas tulnud teed tagasi. Ei, mitte jalgrada pidi. Kohe käänul keeras ta võsasse; sest praegu ei tohi teda küll ükski hing märgata. Põõsad ja madalad puuigerikud olid vastikult hõredad, nirult väikeste lehtedega, varju pole neist kopika eest.

Poiss tahtnuks joosta, metsikult tormata. Niisugune meeletu hulk raha — äkki satub keegi peale, kahmab noosi ära! Seda ei tohi juhtuda!

Ossi võttis end kokku ja kõndis võimalikult hariliku samuga. Kui keegi eemalt juhtubki silmama, ei panda teda tähele üksnes siis, kui liikuda tavalise teekäija moel. Jalad töötasid siiski aina kiiremini, ei tahtnud kummetuda, kippusid legema parajat traavi. Õnneks muutus madal võsa õige pea tihedamaks. Kuusehakatised, küll kiduravõitu, olid siiski enamasti mehepikkused ja pakkusid mõningat varju. Hea, et lähedusest autoteed läbi ei lähe; rabaserva jalgrada kasutasid väga vähesed omaküla inimesed.

Ossi lõõtsutas tugevasti. Ärevusest? Hirmust? Või rõõmust? Ei tea, ja polegi oluline. Kõigepealt tuleb hoog maha võtta ja tõsiselt aru pidada, kuidas edasi — sellise uskumatu rahakoor-maga end surnuks kihutada oleks ülimalt totter tegu.

Ta valis peatumiseks hästi tiheda, madala kuuse ja rõhus end selg ees paksude okste vahele; ei hoolinud, et okkad valusalt torkisid. Algusest peale oli ta portfelli nii tugevasti vastu rinda surunud, nagu püüaks keegi seda temalt jõuga ära rebida. Isegi kuuse süles puhates ei lasknud ta seda lahti, hoidis aina kõvemini kaisus.

Esimene ülesanne — tuleb täpselt läbi mõelda, kuhu raha peita. Täna-homme ei tohi seda vist kuigi laialt kulutama hakata — avastatakse ju uppunud mehed ja Keldri pere kindlasti tõstab lärmi, et kott suure varandusega on läinud. Jah, peab jätkuma õige pikka meelt ja hästi külma närvi. Aga kauaks? Mõistlik oleks võib-olla koguni aastapäevad oodata, selleks ajaks on kindlasti kõik rahunenud. Kust aga sellist ebanimlikku jõudu leida? Ahvatlus on vapustav, pealegi pani alaline rahapuudus juba ammu unistama, mida kõike teeks, kui paras patakas äkki sülle sajak. Imede ime, uskumatu ja arusaamatu, täna see tõepoolest juhtuski — nüüd võiks end ometi kord inimesena tunda... pagan võtku, oleks alles mõnu!

Kas jätkub tarkust iseenesele vastu hakata? Ohule vaata-mata on koletu soov torgata tasku kenake peotäis meeldivalt krabisevaid rahatähti, ja kohe on elul õige nägu...

Ei, tuleb olla äärmiselt tasakaalukas, väga ettenägelik. Ema olevat olnud vagane, kangesti kannatliku meelega — miks ei peaks seda siis temalegi jätkuma? Aga isaks on, õigemini all metsik mees, kes tegi jõhkraid tegusid, andis kätele voli, oli äkiline ja taltsutamatu. Huvitav, kummasse tema on?

Silme ette kerkis rabalaugas ja vees vaevumärgatavalt hõljuvad hõredad, heledad juuksed.

Ossi võpatas. Ehk oli see tohutu varandus, mida ta praegu kramplikult süles hoiab, isa viimane tervitus, temapoolne suure žestiga hüvastijätt? Uputas ehk Vidrik Keldri ja temaga koos ka enda, et oma ainsale pojale pärandada arutu hulk raha? Tegi omal julmal viisil kingituse, millega vaid üksikud toime tuleksid, kui üldse.

Raha on kõige alus. On sul raha, oled kuningas.

Kes kunagi ammu niiviisi ütles? Ja kes küll seal mustja, jaise veega rabalaukas Vidrik Keldriga kaelakuti koos aega mööda põhjatusse sügavusse vajub, kas kurjategija — või lah tema oma hea isa...?

NELJAS OSA

Esimene peatükk

1

Ohtupäikese längus, päevases sillerdamisest väsinud kiired olid end unustanud punastele nelkidele, õied hõõgusid kuumalt.

Elts ja Roland vaikisid. Mõtted olid neil erinevad, ja ometi üsnagi samad — Mari-Eltsust. Ema muretses, mis saab tütre edasise elust, Roland piinles ahastuse piirimail, et Mari-Eltsu kaotas.

Eltsule ei meeldinud, et Roland on tema juures, ja ometi tahtis ta seda väga. Miks ta tuli? Istub siin juba oma tubli paarkümmend minutit, püüab näida rahulik ja lõbuski. Tõi kaasa kaunid, lõhnavad nelgid ja küsis muidugi kohe Mari-Eltsu järele. Edasi kõneles niisama üht-teist Linnupette alevi kesisevõitu uudistest — aga Elts teadis eksimatult, et see, mille pärast Roland tema juurde tuli, on veel ütlemata. Küllap oleks parem, igatahes hulga kergem, kui jääkski sõnadesse seadmata.

Niipea, kui Roland sisenes, märkas Elts kohe, et mehega on toimunud suur muudatus. Koguni nii suur, et esmahetkel arvas ta tulija võõraks, kes on ainult väga Roland Kriisa sarnane. Ta oli kõhnem, norgu vajunud — ei enam sirget selga ega uhkevõitu, püstist peahoiakut. Tavaliselt erksad terashallid silmad näisid tuhmid, vaade loid. Ta oli kahvatu, väsinud; tundus, et palju öid voodis vaevelnud.

Elts pidi kaastundlikult küsima, kas on viimaks mingi tõsine löbi kallale tulnud, sai aga sõnasabast kinni. Kui Roland sellesl teemal kõnelda soovib, küll räägib ise. Pärimine oleks pealetükkiv ja taktitugi. Suur hingevalu kulutab inimest rohkem kui ränk haigus. — Milleks uudistamisega teisele haiget teha!

«Te mõtlete kindlasti, et minu tulekul on mingi konkreetne põhjus,» sõnas Roland lõpuks peaaegu vastutahtmist.

«Meeldiv külaline on teretulnud ka siis, kui tal midagi erilist hinge peal pole,» ütles Elts sõbralikult, ise aga mõtles,

et õigem oleks talle siiatulek keelata, Mari-Eltsu jaanipäevane otsus on ju lõplik.

«Täna, te olete hea.»

Elts kergitas pisut kulme. Hea? Eks Roland tunneb, et ta meeldib ja loeb seda ekslikult headuseks. Vaielda pole muidugi mõtet, on vägagi kena, kui keegi sinu kohta vahel soojalt ütleb — hea...

«Hingel on mul palju, liigagi palju.» Roland heitis Eltsule kiire pilgu. «Tulin nõu küsima. Ei, pigem abi paluma...» Ta haaras äkki pea käte vahele ja pomises võõra häälega: «Mul on raske, neetult raske... päevad on ühtviisi hallid ja sünged. Ütlesin hallid, jah? Nad kõik viimseni on vastikult tumedad, bulised ja inetud, õigupoolest... nõgised.»

«Ka kõige kibedamast hingepeinast saab üle,» julgustas Elts kaastundlikult. «Tuleb end mehiselt kätte võtta.»

«Võtsingi,» tunnistas Roland ägedalt. «Püüdsin valu endast välja kõrvetada, aga ei õnnestunud. Selle asemel...»

Elts ootas pisut, aga kuna Roland ei jätkanud, küsis ta:

«Teil on sellest vast halb kõnelda? Mõistan sõnadetagi.»

«Täna. Aga pean midagi küllaltki inetut üles tunnistama, ja mul on juba ette häbi. Ka hirm, et hakkate minust õige halvasti mõtlema.»

«Oleneb teie tegudest. Ega te oma taltsutamatusega pole Mari-Eltsule jälle halba teinud?»

«Mina, ja Mari-Eltsule halba? Oh ei, ta on mulle lõpmata kallis, kuidas siis halba? Peale jaanipäeva pole ma talle aimatki korda helistanud, ta keelas. Kodus põrnitsen tundide viisi telefoni — ja lausa loitsin, et nüüd-nüüd, just praegu annab keskjaam märgukella, ja ma kuulen Mari-Eltsu häält. Ei, asjatu ootus. Mind pole tema jaoks olemas. See mõte ei mahu mulle pähe, teeb metsikult haiget. Jah, mul on nii hullu pööra valu, et... hakkasin jooma. Häbenen, aga joon.»

Ah sellest siis niisugune tokerjas, koltunud välimus, mõistis Elts.

«Kahju, seda ei peaks te tegema. Tarkust see igatahes ei näita.»

«Palun jätke, olen isegi õnnetu. Võtan aeg-ajalt jõu kokku ja olen alkoholita terve päeva, kaks. Vahel õnnestub koguda kolm kainet ööpäeva järjest — aga ahastus rõhub aina rängemini peale, ei lase hingata, rebib jälle vägisi pudeli poole.»

«Kas siis on kergem?»

«Jah, hulga kergem,» tunnistas Roland. «Mida kõvemad haadid peas, seda tundetum on süda. Kahjuks need neetud haadid ei püsi kuigi kaua, ja kohe annab valu endast jälle märku. Tuleb aina juurde valada... Olen endale vastik, lõpetamiseks pole aga jaksu. Mida teha, palun öelge teie?»

«Tuleb olla mehine ja tugev.»

«Mehine ja tugev?» kordas Roland kibedalt. «Seda ütles Mari-Elts väga veendunult kellegi kohta...? Muidugi, mehine ja tugev on ju see tema imemees Kustas Lokk.»

Eltsu hoiakusse tekkis mingi väike karm joon.

«Ka Kustasel oli ääretult raske,» sõnas ta jahedalt. «Ja ma ei arva, et tal praegugi kerge oleks. Valus, terav tõde ei kulu niipea, on ikka mõru ja torgib. Aga tema ei hakanud jooma.»

«Jah, sügav kummardus talle. Temasuguseid, arvan, on üksikuid. Minusuguseid lorusid on kogu ilm täis, ent ära elame ta meie... Ja muide, head joogid on tehtud maapeale nautimiseks, mitte mahavalamiseks.»

«Tulite oma autoga, aga ometi olete ka juba täna võtnud?» küsis Elts etteheitvalt.

«Et autoga tulin, on õige. Aga et joonud olen — vale. Mul on täna juba kolmas päev pea selge.»

«Andke andeks, aga jutust see küll välja ei paista...» Elts naeratas kergelt. «Mul on hea meel, et kolmas. Homme tuleb neljas, siis viies ja...»

«Palun jätke,» keelas Roland. «Ilus on unistada, aga unistused peavad jääma siiski reaalsuse piiridesse. Kolm päeva, pikemalt pole ma seni suutnud vahet pidada. Kodus on napsipudeleid igas kapis. Mõnusalt käeulatuses, vajadusel kiire ja mugav võtta. Täna avasin juba kapiukse, sirutasin sõrmed pudelikaelast haarama — aga mul jätkus jõudu üks jalaga kinni lüüa, autosse hüpata ja põgeneda.»

«Hea vähemalt, et autoga sõites joomisest hoidute.»

«Mitte alati. Kuigi eks natuke muidugi püüan mõelda, et võin teha mõne rumala kõmaka või lubadest ilma jääda.» Ta naeris närviliselt. «Ega mul korraliku mürtsaka vastu suurt polegi. See peab ainult olema nii vägev, et ingliskoovid alati-seks laulma jääksid.»

«Ma ei luba teil rumalusi rääkida, noor mees!»

Maad võttis muremõtetest tulvil vaikus.

Päike oli oma kiired vargsi ära kutsunud, nelgid ei hõõgunud enam.

«Vabandan, armuline,» pomises Roland viimaks mornilt. «Niisugune ma olen, ja teisiti ei saa... Kes seda ütles? Mingi ilmatutähtis ja tark mees... Ah, põrgusse kõik! Hüvasti, ma lähen.» Ta tõusis.

«Istuge,» käsutas Elts rangelt. «Sellises meeleolus ei lase ma teid kuhugi.»

«Jah...?»

«Aga muidugi,» kinnitas Elts. «Mul on tunne, et niipea kui koju jõuate, hakkate jälle jooma.»

«Hakkangi, kindel.»

«Häbi!»

«Jah, häbi on mul küll, aga see ei loe. Pürjuspäi tagane koos südamevaluga ka häbi kuhugi ära, kaob peaaegu olematuks. Ehkki olen viimane loru, tahtejõuetu, saamatu. Pillun kergekaeliselt uhkeid lubadusi, ei suuda neid aga täita.»

«Peate vist midagi niisugust silmas, mida ka mina tean?»

«Nimelt. Häbenen kohutavalt, aga olen sunnitud tunnistama, et Euroopa-reis, mida Mari-Eltsule tahtsin korraldada, ei saa teoks. Kindlasti mäletate, et sellest kõnelesin. Rõõmustasin väga.»

«Oh... See kavatsus oligi liiga ilus, et tõeks saada.»

«Ega te ometi Mari-Eltsule mingil moel märku ei andnud?»

«Ei. Lubasin ju, et ei räägi.»

«Vast järgmisel aastal õnnestub, tänavu oli kohti sedavõrd vähe, et...»

«Ei tule sellest kunagi midagi, tühja ei tasu kõnelda.»

«Näete, ka teie olete usu minusse kaotanud,» leidis Roland mornilt.

«Jah?» Eltsu naeratus oli valus. «Kuidas saab seda kaotada, mida pole?»

Rolandi silmadesse kerkis meeleheide, millegipärast ka tormakas solvumine.

«Mõistan. Mind pole kellelegi vaja, mina passin vaid pudeliga kaelakuti.» Ta tõusis närviliselt. «Vabandage tülitamast, proua Kornel.»

«Ma ei lase teil praegu minna, Roland, liiati autorooli istuge. Rahunege.»

Mees kuuletus.

«Jah? Muretsete minusuguse kaltsaka pärast?»

«Muretsen selle Roland Kriisa pärast, kes mulle alati meeldinud on, vaatamata, et ta alatu oli. Mina olen juba ammu neis aastates, et suudan ka alatust mõista. Koguni andestada

Muretsen selle Roland Kriisa pärast, kes on mu armsa väikese Marikese isa.»

«Marikese isa...?» kordas Roland õige tasa. «Ma ju ei ole, mind ei lasta minu oma lapse ligigi. Tema isa on Kustas Lokk. Ametlikud paberid kinnitavad nii, mis parata! Ja vahel mulle näib, et Mari-Elts on midagi lootusetult segi ajanud, kõik melise unustanud ja peabki oma lapse isaks seda võõrast meest...»

Elts kaalutles viivu.

«Kas teil hakkab pisut kergem ja suudate viinast eemale hoida, kui pakun vastutasuks ilusa, vääramatu tõe?»

Rolandi silmadesse tekkis lootus.

«Miks võiks see küll olla? Kui on midagi väga head, saab sellest kindlasti abi ja tuge. Kindlasti!»

«Minu arvates on see, mida teile usaldan, tõepoolest hea. Väga.»

«Jah?»

«Mari-Elts on teid alati armastanud.» Eltsu hääles helises õnnus. «Ja armastab ka praegu.»

Rolandi nägu hakkas õhetama.

«Ta ütles seda? Millal?»

«Ei, ta pole seda mulle tükil ajal öelnud, aga ma ju näen.» Elts ohkas. «Ma ei saa öelda, et see mulle rõõmu teeks; inimesega, keda armastad, tuleks elada koos. Aga mõistan tema teguviisi ja imetlen ta jõudu otsustada, sõna pidada. Arge laske ennast käest, Roland — Mari-Eltsu armastuse nimel, palun teid. Kas te tõesti arvate, et ta on elu lõpuni kiindunud mingisse joodikusse, tahtejõuetusse lakkekrantsi? Te rikute, lõhute, määritte oma allakäiguga tema elu ainsa armastuse...»

«Ainsa?» kordas Roland poolsosinal. «Kas te usute, et tõesti mina olen ja jään tema ainsaks armastuseks?»

«Ta on minu tütar, väga paljus jäagitult minusse. Mina aga...» Elts takerdus, otsis sõnu. «Ka minu elus on olnud vaid üks armastus. Ainult üks.»

Roland vaatas teda imetlusega, sõnatult.

«Suur armastus annab jõudu, aitab tugev olla. Ka siis, kui elu oma hoolimatuses sind armastatust ilma jätab. Pidage meeles, Roland — ka siis!»

«Räägite seda vaid selleks, et mulle natukenegi toeks olla.»

«Jah, õigus. Aga ärge unustage, et kõik, mida ütlesin, on puhas tõde. Võtke end kokku, Roland. Ma tean, te suudate.

Mari-Eltsu pärast. Marikese pärast. Ja kui mina teile natuke negi midagi tähendan — ka minu pärast. Palun...»

Roland suudles Eltsul kätt. Ta oli nii liigutatud, et tahtnuk tänumeeles Eltsu ette põlvitada, pea ta sülle peita — ja ah tades nutta.

2

Elts seisis akna juures ja vaatas Rolandile järele, ehkki teda juba ammu enam näha polnud.

Küll mahub inimese hinge üksteisele lausa risti vastukä vaid tundeid, imestas ta. Mõistus käsib suhtuda Rolandisse terava põlgusega, kurja vihkamisega. Selle mehe pärast vaevles Mari-Elts meeletult ja ka tema pidi taluma otsatult palju muret, häbi, piina. Jah, Roland oma hoolimatusega viis Kornelile hea nime suurde ohtu; ainult tema on süüdi, et Mari-Elts ei leia elulõpuni täit südamerahu ega vist õnnegi. Asja Roland tunnistas, et on viimasel ajal alailma pudeliga kaelastikku tähendab, see inimene koosneb vaid pahedest.

Ometi Roland meeldis talle, kõigele vaatamata. Meeldis tema avameelsus, ta südamluk jutt, kena välimus, tema heledad juuksed ja üllatavalt sageli ilmet muutvad targad silmad. Millest selline eriline soojus Rolandi vastu? Kas tütre armastus oli nii kuum, et ulatus voogama läbi emasüdame, pani selle hellalt kaasa helisema? Andis jõudu kõik halb kõrvale heita ja Rolandi pärast koguni muretseda, teda mõista, peaaegu ei imetleda?

Aga Kustas...? Imetlust vääril ju üksnes tema oma südame headuse ja mehisusega. Hea suhtumine Rolandisse on Kustase reetmine, seda ei tohi, neid kahte meest ei saa võrrelda. Just Kustase kõrval elab Mari-Elts kui müüri taga — kaitsetuna, küllap hellitatuna, elu on tal hea ja rahulik. Aga õnn? Kas seda ikka on? Roland ei osanud Mari-Eltsule õnne küsida, kuid millestki tundub, et Kustase poolt pakutut ei võta Mari-Elts vastu. Ta on Rolandist ilmajäämise pärast sedavõrd õnnetu, et vist ei märkagi Kustase suurt armastust... või ei hooli, ei taha? Ta küll kinnitab vapralt, et on ülimalt rahul, ent kuhu kadusid kuldsed sädemed tüdruku silmadest? Neid pole seal enam ammu. Viimaks kustusi lõplikult? Ometi peaks Kustase headus andma päevadele palju rõõme...

Jah, olgu Kustas pealegi oma arusaamade ja hoiakuga

nende leiris, kes temale, Kortli-Jaagu talu perenaisele, on ja jäävad surmavaenlasteks — paremat meest oma tütrele ei taha soovida. Hingesuurus meie päevil on eriti hinnatav, seda ei leia otsideski. Sõda oma julmusega rikkus palju, ülekohtu vägivale, vaevlemine ja vaesus ja tuhat muud häda on inimesed ära karestanud, hirm on kõigil kaaslasteks, ollakse väsinud ja häämad, hoolimatudki. Või võimukad, kaelani eneseuhkust täis, kui seljatagune on kindel ja pole muret ei eilse, tänase ega homme pärast — mitmes mõttes...

Kustas ei teinud Mari-Eltsule ainsatki etteheidet, lausa uskumatu ime. Aga mis juhtub, kui Kustas ühel heal päeval loomavilasse sisse pöörab ja teda üles otsib? Peale jaani-päeva pole Kustast siin kordagi näha olnud ja tema omakorda ei ole sõandanud Hallikivile minna — aga kaua, sel moel elada, eemale hoida? Ja süda aina kripeldab päevast päeva. Kustase tuleku ees on hirm, aga teinekord ta siiski peaaegu unustab teda. Saaks valusad jutud ometi kõneldud! Eks Kustas kindlasti süüdistab, esitab raskeid küsimusi, häbistab, mõistab hukka. Või halastab? Andestas Mari-Eltsule, vahest suudab mõista ka teda ja jätab kõik halva ütlemata...?

Kostsid tümpsivad sammud, hoolikalt puhastati matil jalgu. Üks avati õige tasa, ka sulgemise häält polnud peaaegu kuulda.

Elts ei pöördunud vaatama.

«Töö sai valmis?»

«Seks korraks küll.» Ludvig uuris vaasis uhkeldavaid õisi, alikulmu pilk pahur ja kärsitu, istus laua äärde, kehtas end rahutult. «Sa ei räatsi mitte peadki keerata...»

Elts ei uskunud oma kõrvu.

«Kas ma ei tohi aknast välja vaadata?»

«Meil oleks vaja rääkida,» nõadis Ludvig.

Elts kehtas õlgu, istus kergelt ohates laua äärde.

«On midagi halba juhtunud?»

«Ei oska täpselt öelda, pole ise juures olnud.»

Eltsu pilku tekkis rahutus. Sellisel toonil pole Ludvig kunagi kõneldud, nii järsult ja pahaselt?

«Sa ehk ütled, milles asi?» päris Elts ettevaatlikult.

«Asi on selles noorhärnas, kes siit praegu ära läks.»

«Mis sul tema vastu on? Oled veidike nagu kurja moega?»

«Mulle ei meeldi, et ta meil käib.»

Elts vangutas pead.

«Oh sind ja sinu jutte... Meil käib? Jääb mulje, nagu oleks

ta mul ülepäeva külas. Tegelikult on neid kordi ühe käe sõrmedel üles lugeda. Ja ega mina ei pea ometi sulle aru andma, kui keegi minu juurde tuleb?»

«Pole ma jah kogu elu sinult su tegude üle aru pärinud.» Ludvigi hääli oli imelikult karune. «Kahjuks ei ole. See ongi sind vist ära rikkunud, isepäiseks muutnud. Sa õhutad seda meest siin käima. Mis plaane te haudute? Näe, lilligi tassid sulle.»

Elts oli imestunud.

«Oleksin ma tubli parkümmend aastat noorem, võiks oletada, et sind ajab okkaliseks rumal armukadedus,» püüdis ta naljatada. «See kena noor mees on paras paariline Mari-Eltsu vanustele, mitte minule.»

«Nii just,» võttis Ludvig sõnast kinni, «eks Mari-Eltsule muidugi. Ilma küsimata tuli tõde päevavalgele.»

Elts muutus valvsaks. Kas tõesti on Ludvigile midagi kõrva hakanud? Hirm õnnetuse avalikukstuleku ees oli nii suur, et sai seda hinge pidades varjatud kõigi eest, ka Ludvig ei tohtinud midagi teada — tema oma lõputu aususe tagaajamisega oleks võinud kõik pea peale pöörata, otsejoones Kustase juurde minna.

«Ma ei saa sinust aru, Ludvig.» Elts püüdis näida võimalikult ükskõikne. «Kuhu sa oma veidra ütlemisega sihid?»

«See Kriisa-lugu kriibib mind juba mõnda aega. Mina ei ole nõus, et salaja midagi inetut plaanitsetakse.»

«Kust sa selle võtad? Kes neid salaplaane ometi haub?»

«Sina.»

«Oh sa kallis aeg,» naeris Elts võltsilt. «Huvitav, kelle vastu? Ei tea, mis surmapattudes sa mind veel süüdistad?»

Ludvig oli pahane.

«Katsud nagu naljatada, mis? Ütlen muidugi, kelle vastu — aga lugu on naerust kaugel. Kustase vastu.»

Elts tegi hääle sõbralikuks ja lahkeks.

«Rahune, kulla Ludvig. Miks sa omapead igasugu imelikke järeldusi kipud tegema?»

«Mulle ei meeldi, et sa keerutama hakkad.» Ludvig vaatas murelikult oma naist. «Ole parem avameelne. Kõigest tuleb rääkida.»

Elts vaikis hulk aega.

«Me vist olemegi selle vea teinud, et aastast aastasse omavahel aina vähem kõneleme.»

«Mina arvan sedasama,» kinnitas Ludvig. «Aga mulle on

juba ammust ajast teada, et sinul on minu jaoks sõnu väga vähe. Oigemini — nad tunduvad sul olemä üsna otsakorral.»

Elts ei osanud tõele vastu vaielda. Oige jah, ega nad omavahel küll kuigi palju ei vestle, enamasti pole juttu kummalgi.

«Sul on südamel midagi tõsist?»

Ludvig kõhkles, lausus siis aga rutakalt:

«Juhtusin olema Mari-Eltsu juures vasikalaudas, ja see sama sinu kallis Kriisa tuli sinna.»

«Ma tean, sellest on hulk aega möödas. Päris kevade hakul...»

«Ahah, või koguni tead? Ja mulle ei võinud öelda?»

«Sina ju mulle ka ei rääkinud, nii et küllap oleme tasa.»

Elts ei pööranud Ludvigilt pilku. «Mis selles nii väga inetut või halba oli, et Roland korraks Mari-Eltsu vaatamas käis?»

«Ausate mõtetega inimehe läheb abielus naisterahva juurde koju külla, kui vaja. Ja tingimata ainult siis, kui mees kodus on. Nii arvan mina.»

«Vanaaegne hoiak, enam see ei kehti. Nüüd käituvad inimesed hulga vabamalt kui meie ajal.»

«Heakene küll, seda püüdsin minagi enda rahustamiseks mõelda, aga... Tüdruk läks kahtlaselt teist nägu, kui Kriisa märkas. See lugu ei meeldi mulle, ja mitte ei lähe meelest ära. Mine tea, mis vahepeal kõik juba juhtunud on? Saavad nad tihti kokku?»

«Teed sa mulle etteheiteid? Mina ei saa ometi valvata, kes Mari-Eltsuga paar sõna juttu räägib, või kus ta käib. Tal omal pea otsas, aeg-ajalt ikka kohtutakse tuttavatega.»

«Mis tuttav see sihuke kangesti sileda välimusega härrakene Mari-Eltsule on?»

«Ludvig, ole ometi mõistlik... Nad ju töötasid tükk aega koos Linnupette kaupluses.»

«See oli äärmiselt rumal samm, et me tüdruku sinna lubasime. Kartsin kohe algusest peale päris tõsiselt, et mine tea, mis juhtub. Ja imestasin sinu ükskõikset hoiakut.»

«Ükskõikset?»

«Muidugi. Verinoor, piltilus, ainult ema seljataga kasvanud rumal tüdruk — ja niisugune südametemurdja olekuga mees, mis seal kõik oleks võinud olla... Täna siamaani taevast, et läks nii nagu läks.»

«Mida sa sellega mõtled?»

«Minu meelest on ütlemata hea, et Kustas tüdrukule enne jaole sai kui Kriisa. See kergats oleks plika niisama ära lört-

sinud, ta on kohe võrgutajaks loodud. Usu, mina tunnen meid paremini kui sina.»

«Eks muidugi...» Elts imestas, kui õigesti mõistis Ludvig olukordi hinnata. Ise ei tea asjade tegelikust käigust midagi ja tabas ometi tuuma lausa huupi ära. Eks muidugi oleks ainuõige talle kohe praegu öelda, kes on Marikese tõeline isa ja kõnelda, kui mehiselt Kustas seda kõike suutis võtta. Peaks sellestki rääkima, et jaanipäeva ajal pidi Mari-Elts oma elule uue lehekülje pöörama, Kustase maha jätma... Tuleks jah aus olla — aga jõudu ei jätku. Ja kas on mõtet Ludvigile valu teha? Õigem on teda säästa — mida me ei tea, seda pole meie jaoks olemas.

«Mulle sugugi ei meeldi,» jätkas Ludvig rangelt, «kui tõki takse abielurahva vahele.»

«Sa näed tonte,» poetas Elts ebaledes, ise aga mõtles, et hoiab suu kõvasti lukus — avameelsus toob endaga paratamatult kaasa lõputu süüdistustelaviini, hukkamõistu, põlguse ja ... kustumatu häbi.

«Ah et tonte, ütled?» kordas Ludvig ägedalt. «Usu, minu silmad pole kunagi selgemini näinud kui praegu. Ära jumala pärast sahmenda Mari-Eltsu ja Kriisa vahel, ära püüa neid kokku viia. Tüdruk on elule tugeva põhja saanud, tal on tubli mees ja laps nagu väike nuku. Ja loomade peale on tal hea käsi. Mõtle ometi, ta peab laudatööl vastu! Poleks julgenud lootagi — igavesti ära pillitatud, nagu ta on. Vasikatalitaja amet on ilus ja aus ja tähtis. Ära sina teda ega tema elu torgi. Ja arvesta, mina ei luba Kustast petta, pea seda kindlalt meeles. Niisugust piina sellele ausale mehele ei tohi... e!»

Elts vaikis. Kustasele — piina? Taevast halasta, kui valusalt Ludvig oma ütlemistega oskab tabada! Ja ometi ei tea ta midagi, mitte midagi...

«Sina pole Kustasest kunagi hoolinud,» süüdistas Ludvig. «Oled talle mitmelgi korral üsna inetult öelnud, päris piinlik kuulata...»

«Viimasel ajal ei ole meil vaidlusi olnud,» segas Elts vahele.

«Viimasel ajal ei puutu sa temaga kokku.» Ludvig lõi käega. «Isegi kui sa Kustasest millegipärast sugugi lugu ei pea — hoia vähemalt oma tütart, naine.»

«Miks sa nii imelikult rõhutada, et oma tütart? Sa tahtsid öelda — meie tütart,» parandas Elts. «Tõsi?»

Ludvig vaatas naisele pika pilguga otsa.

«Tahaksin muidugi ütelda, et meie tütart,» lausus ta varja-

lud etteheitega, «aga rõhutan nimelt: hoia oma tütart. Sest sinu tütar on ta küll, selles pole kahtlust.»

«Ludvig...?» Elts oli hämmeldunud, kohkunud. «Ma ei mõista, miks sa niisugusele pühale ja tähtsale asjale sellise meeta värvi annad? Sa nagu ei usuks, et Mari-Elts sinu tütar on?»

Ludvig ei tahtnud oma teadmisevaeva sõnadesse panna.

Eltsu näole kerkis ohtlikult tugev puna.

«Vasta, ma ootan! Nõuan kohe täit selgust.»

«Anna mulle andeks,» palus Ludvig kohkunult. «Ära ärritu, see mõjub sulle pahasti... Ma oma suures mures Mari-Eltsu ja Kustase pärast ei kaalunud praegu täpselt, mida öelda, mida mitte.»

«Oled kord alustanud, tuleb tingimata jätkata.» Elts püüdis olla võimalikult rahulik. Mis Ludvigil ometi hinge peal on? Miks ta arvab, et Mari-Elts pole tema laps?

«Meie elu on sama hästi kui elatud, vanadest asjadest pole mõtet kõnelda,» vaigistas Ludvig. «Arutame parem, mis Mari-Eltsuga juhtunud on või juhtuda võib.»

«Siiski,» vaidles Elts, «tahan su mõtteid teada. Meie sinuga oleme jõudnud jah loojangukanti, aga eluvaim on meil siiski sees, tuksume veel võib-olla hulk aastaid. Mina loen väärilt mõistmise selgeks rääkimist hulga tähtsamaks kui tüdruku elu keerdkäike. Temal on kõik alles ees, ja ega meie tohigi teise inimese arusaamasid palju mõjutada, keelata ja käskida. Küll ta ise teab.»

Ludvig naksas nelgivarrelt kitsa, keerdu hoidva lehe, tõmbas selle aegapidi sirgu, uuris teraselt, laskis uuesti vabaks.

«Noor inimene ei oska iga kord päris õigesti otsustada. Läheb suure riski peale välja, unustab kõik. Eks muidugi ikka õnne ja armastuse nimel, ega keegi sihilikult oma elu rikkuda taha, pealegi veel mingi tühja seikluse pärast...»

«Räägime meist endist,» palus Elts.

Ludvig vaatas talle korraks altkulmu otsa.

«Kardan, et see teeb mõlemile liiga palju haiget. Parandada ei anna ju enam midagi.»

«Mul hakkab süda järjest rohkem valutama. Hakkan päevast päeva aina rohkem muretsema, ei saa kuidagi rahu. Seda sa ju ei taha, Ludvig? Kogu elu oled mind hoidnud, ja nüüd pöörad hinges kõik segi...»

Hoidnud olen ma sind küll, mõtles Ludvig, tõsi. Ja sinu

pärast kibedat valu tundnud. Juba hulk aastaid, ja sugugi ei anna tagasi — kripeldab, kriibib, küünistab.

«Palun sind, Ludvig.»

«Hea küll. Aga sa pead täit tõtt kõnelema. Isegi kui mulle haiget teed. Lubad?»

«Luban.»

Ludvig ei osanud alustada. Veeretas keerdunud lehekest sõrmede vahel, mõtiskles. Vaikis nii kaua, et Elts enam oodata ei mallanud.

«Ütlesid natukese aja eest päris selgesti välja, et kahtled, kas Mari-Elts üldse sinu tütar on. Millest nii inetu mõte?»

Ludvig ei tõstnud pead.

«Arvad sa sel kombel juba kaua?» päris Elts edasi.

«Jah,» pomises Ludvig. Leheke ta sõrmede vahel rebenes. «Sellest päevast peale, kui Kondrat suri.»

«Mis puutub siia Kondrat või tema surm,» alustas Elts imestunult, kuid jäi ehmuna mõtlema. Kondrat...? Oma surivoodil kõneles ta pikalt Ludvigiga, enne kui tema järele saatis. Mida ta võis öelda?

«Just Kondrat kõigesse puutubki. Mina, rumal ja pime, elas sinu kõrval täies usus ja teadmises, et oled minu naine. Ainult minu oma. Siis aga selgus, et olid hulga rohkem hoo pis tema naine... kuust kuusse, aastast aastasse, kogu meie abielu aja.»

«Vale,» sosistas Elts, «hirmus ja alatu vale!»

«Ara kiirusta tagasi ajama. Surivoodil räägib inimene ilmingimata sulatõtt, arvan mina.»

«Ei, ei...!»

«Ei maksa valetamise-pattu enda peale võtta ainult selle pärast, et sul on häbi üles tunnistada. Ja mingist haledusest minu vastu pole ka mõtet kõike tagasi ajada — see ei tee teatud tegusid olematuks.» Ludvig oli end püüdnud aastate jookul korduvalt rahustada mõttega, et Kondrat ehk valetas, ja tal hakkaski vahel pisut kergem. Varsti aga murdis kõik uuesti nagu paisu tagant valla ja petetu sünge argipäev jätkus. Oleks muidugi suur õnn, kui Elts praegu Kondrati ütlemissi eitades tõtt kõneleks. Ta silmad on ehmunud, ta on väga ärevil. Kas solvumisest, et Kondrat valetas? Või tagantjärele masendusest, et surmhaige mees kõneles viimsel eluhetkel tõtt...?

«Miks Kondrat küll nii alatu oli, miks ta ometi valetas?» ei suutnud Elts mõista. «Tal pidi selleks tõsine põhjus olema. Kas ta tõepoolest ütles Mari-Eltsu kohta et...?»

«Jah. Tunnistas oma tütreks.»

«Taevas hoidku, ja sina uskusid? Miks ei tulnud sa minu juurde aru pärima?»

«Ei olnud mahti. Kui Kondrat oli mulle kõik südamest ära öelnud, käskis ta sind kohe enda juurde saata. Nägin, et mees on kustumas, andsin surija soovi sulle edasi. Läksid jooksupalu... Mäletad?»

«Aga hiljem, Ludvig? Miks sa siis kohe ei küsinud, kui tagasi tulid?»

«Sa olid tema juures õige kaua. Kui viimaks tulid, olid õnnetu, sügavas leinas — mida mul sel hetkel uurida...»

«Sa poleks tohtinud vaikida!»

Ludvig tõstis pilgu.

«Kipud mind süüdistama? Ometi oli selge süütõend sul enesel küljes. Täpselt nii, nagu Kondrat ennustas.»

«Ma ei mõista... ole hea, räägi selgemini?»

«Tegin rumala vea, et seda kõike üldse puudutasin,» kahetseas Ludvig. «Sinul valus, mul enesel hirmus raske...» Ta tõusis, kavatses lahkuda.

«Ara mine,» palus Elts tungivalt. «Ma ei suuda taibata, miks ta valetas — aga vannun Marikese eluõnne nimel, Kondrati sõnades pole tõe raasugi. Ara mine...»

Ludvig tuli pikkamööda laua juurde tagasi, istus.

«Süütõend,» tahtis Elts kannatamatult teada, «sa ütlesid — süütõend?»

«Oma sõnade kinnituseks lubas ta anda sulle sõrmuse, härjapea sõrmuse. Ütles, et sa jätad selle oma teie suure ja sügava lunde tõenduseks. Mida mul enam küsida, kui see sõrmus sul tema juurest tagasi tulles tõesti sõrmes oli. Tean, ta armastas sind.»

Jah, Elts teadis seda ka ise. Kondrat armastas teda tõepoolest, aga kuna oli vaid sulane, ehkki ülemsulane, ei sirutanud ta kordagi kätt tema järele. Surivoodil tunnistas, et ei tahtnud ta uhket, head elu lõhkuda — ise poleks temasugune suutnud ju midagi asemele pakkuda. Enne kustumist, veel viimase jõuga palus ta sõrmus vastu võtta ja puhta, suure armastuse märgiks ja mälestuseks alati kanda. Miks ta küll Ludvigi ees teda enda omaks tunnistas? Ja koguni Mari-Eltsu? Mida ta selle meeletu valega püüdis saavutada? Või tegi ta seda sihilikult, kindla eesmärgiga?

«Ludvig,» sõnas Elts, «ma vist tabasin tõe ära, miks Kondrat valetas. Ta kadestas sind kõige pärast — et olid jõukas, ja

tõulavaga läks sul hästi; ta kadestas, et ma sinu naine olin, ja isegi lapse pärast.»

«Sel ajal polnud mul ju enam ei talu ega tõulava, olime oma Kortli-Jaagust sama hästi kui ilma...»

«Aga enne seda? Kui palju aastaid oli ta meie katuse all, vaatas kõike kõrvalt — sulasena. Jah, oma elu lõpul mõtles ta välja öela kättemaksu — valas sinu hinge mõrudat mürki.»

«Arvad sa tõesti, et kadedus ajas ta meie elu rikkuma...?» Ludvig mõtles tükk aega, raputas siis pead. «Tead sama hästi kui mina, et just tema tarkus ja ettenägelikkus hoidis ära suure õnnetuse; tema päästis meid küüditamisest. Suhtus ju minusse hästi, tõsi? Või tegi ta meie heaks nii palju vaid sinu pärast, sest koos minuga oleks ju ka sind ära viidud...»

Eltsu silmad olid kurvad.

«Pidasin teda heaks inimeseks, vägagi heaks. Kahju...» Ta jättis ütlemata, millest tal kahju on, ja kui Ludvig väga nõudma ei hakka, ei räägi ta sellest oma mehele mitte iial. Ta armastas head, tasakaalukat, ausat Kondratit, kes tema tundeid ainsalgi korral ei püüdnud ära kasutada. Nüüd aga selgus, et Kondrat oma elu viimisel võbeleva hetkel alatult valetas. Kas siisugune mees oli armastust väärt...? Muutis põrguks Ludvigi elu ja ei hoolinud sugugi, mis Korneli peres edasi toimub. Lootis ta, et Ludvig rusutuna vaikib, rängalt solvatuna endasse tõmbub, piinleb sõnatuna elu lõpuni? Või oli tal eesmärgiks, et Ludvig loobib süüdistusi, kerkivad aina suuremad riiud, lendavad inetud sõnad, ja et tema hakkaks ikka rohkem oma meest põlgama? Tülid ju toovad inimeste vahele sügava, parandamatu vaenu, kasvatavad ägeda vihkamise. Lootis ta seda?

«Kas sa jääd tõesti selle juurde, et Kondrat valetas?» küsis Ludvig äkki peaaegu võõra häälega. «Mulle on ääretult tähtis, et sa aus oleksid. Ära võta koormat hingele, ma tunnen seda eksimatult, kui sa mulle tõtt ei räägi. Vasta puhtast südamest — oled sa mulle truu naine olnud?»

Elts vaatas talle otsa oma jahedate, tarkade hallide silmadega ja neis ei olnud vale varjugi.

«Ma pole sind iial petnud,» kinnitas ta. «Mitte kordagi kogu meie abielu jooksul.»

Aegamööda ilmus Ludvigi näole suure seesmise vabanemise kuma.

«Aitäh sulle... Ma usun. Ja tänan sind.» Ta naeratas Elts

sule ja pidi ilmselt midagi väga hella lisama, kui äkki tõsines, piinatuna pead vangutas.

«Mis nüüd?» ehmus Elts. «Mis viga? Sa siiski kahtled minu sõnades?»

«Ei jää muud üle... Mäletad, palusin peale Kondrati matust, et sa tema sõrmuse, mida kogu aeg sõrmes pidasid, Hallajõe põhja viskaksid. Sa jäid nõusse, lubasid mu soovi täita. Võtsid suurräti õlgadele ja läksid.»

Eltsul polnud midagi öelda, Ludvigil oli kõik täpselt meeles.

«Sul näis sõrmusest loobumine kerge olevat,» jätkas Ludvig. «Ja mina sain pisut tröösti, et Kondrati jutul pole ehk siiski põhja all. Rohkem ma pärida ei sõandanud, ei jätkunud julgust. Südamel aina näris, aga hakkasin pikkamööda siiski rahulikumaks muutuma. Ja ometi...» Ludvig ohkas sügavalt. «Ometi ilmus see sõrmus, sinu armsa Kondrati kallid pärjad — sõrmus ootamatult ehetekastikesest välja. Mäletad, ülemöödunud jõulude ajal? Keerasid kasti Kustase ette ägeda meelega kummuli. Sellest peale tean kindlalt, et Kondrati jutt oli siiski sulatõde.»

Eltsul hakkas ebameeldivalt kuum, otsmik kiskus niiskeks. Muidugi mäletas ta hästi, et sõrmus laadiku põhjast välja kukkus ja kõrinal Ludvigi ette veeres. Ta oli kohkudes oodanud, et mees midagi ütleb, aga Ludvig vaid tõusis imelikult äkki lauast ja lahkus sõnalausumata toast. Ei rääkinud sõrmusest järgmisel ega ülejärgmisel päeval; möödus nädal, teinegi. Ludvig ei andnud oma võimalikust meelepahast millegagi märku, ja aegamööda sõrmuse-lugu unus.

Ta tõstis pilgu ja märkas, et Ludvigil on halb. Mehe nägu oli hallkahvatu ja võõras, silmad suletud, pea nõjatunud tooli-korjule. Ta hingas raskelt, otsmikul pärlendasid tillukesed higipilksad.

«Ludvig...?» Esmakordselt tormas Eltsul läbi pea ahastav mõte — mis saab, kui Ludvigit ühel päeval enam ei ole? Kes teda siis hoiab, aitab, alati truult ta kõrval on? Ikka on Ludvig käepärast, kui tuge vaja läheb, teisiti ei saa ollagi. Alles praegu taipas ta täie selgusega, mida Ludvig talle tähendab — ja kui lähedane ta on; usaldatav, kuulekas, abivalmis, hea. Mees avas silmad.

«Ilmaaegu püüdsid keerutada... vandusid koguni valet Mari-kese eluõnne nimel. Kondrati sõrmus on veel ikka alles, eks? Ikka seal minu kingitud ehteasjade hulgas, jah?»

«On küll alles,» tunnistas Elts. «Aga palun kuula mind, ja

püüa mõista. Tõsi, ma ei täitnud su soovi, ei visanud sõrmust vette. Seisin tookord hilissügisel õhtupoolikul tükk aega Hallajõe kaldal hauakoha juures, sõrmus peopesal, aga... ei visanud.»

«Ei raatsinud, ja ma saan sinust aru. Ma ainult ei talpa, miks sa veidi aja eest mulle suu sisse valetasid, et truu naine oled olnud?»

«Kõnelesin tõtt. Puhast tõtt.»

«Aga sõrmus?»

«Seda oli mul kahju vette visata, sest Kondratist ei jäänud meile ju midagi mälestuseks, ei piltigi... ainult see kummaline sõrmus.»

«Oli meil teda siis ilmtingimata vaja nii väga meele pidada?» küsis Ludvig tuhmilt. «Minul küll mitte.»

«Ega minulgi,» tõttas Elts selgitama. «Küllap siin mängis oma osa naiselik halemeelsus.»

«Kas ainult?»

«Muidugi. Mul oli temast omal kombel vägagi kahju — inimene elas poolikut elu. Tegi küll kõvasti tööd, kuid ei leidnud seda, mida iga mees ometi ootab ja otsib ja vajab — ei olnud tal naist ega lapsi, ei õnne ega lohutust. Suri üsna üksildasena sulastemaja katusekambris. Kustus — ja kaduski lõplikult.» Elts kõneles rahulikult, vaatas avala pilguga oma mehele näkku. Annaks taevast, et Ludvig usuks. Ja et ta rohkem ei päriks. Ei taha talle valu teha, ei sõanda tunnistada, et sõrmus sai alles jäetud kui suure ja sügava kiindumuse märk. Mis sellest, et see armastus jäi kättesaamatuks unistuseks... aga võib-olla just selle pärast, oma puhtuse tõttu, oligi ta nii eriline ja ilus?

Elts hakkas aina selgemini mõistma, miks Kondrat surivõrdil valetas. Temal kulus kogu elu eemalt igatsemisele — Ludvigil aga oli kõik olnud, mida inimene ihkab. Lisaks kõva tervis; ta elab rahumeeli edasi, küllap kaua, pikki aastaid — ega varandusest ilmajäämine pole maapeal veel see kõige hirmsam, surm aga on lõppude lõpp. Haigusest piinatud ajuga mõtles Kondrat välja masendava karistuse, kättemaksu õnnelikult elatud elu eest — ja viis selle julmalt täide. Temast tuleb püüda aru saada. Milliseks me ise muutume, kui maailmaga peab hüvasti jätma? Eriti kui kellegi pärast on palju kannatatud, ja äkki sahvab pähe võimalus, et saad talle täie mõõduga tasa teha, oma piinade eest nuhelda... Alatu? Kaht-

lemata. Inimene peaks igas olukorras suutma inimeseks jääda, ka elust lahkumise tunnil. Kas kõik suudavad?

Lõpmata kahju Kondratist, lootusetust armastusest, mis ei kinkinud ainsatki õnneviivu, aastaid hingepeina käes vaevelnud Ludvigist...

Ludvig vaatas pingsalt Eltsule näkku — ootavalt, lootusega.

«Kallis sõber,» ütles Elts südamlikult, «kui ma milleski võõdi oleksin, kas jätnuks ma siis sõrmust oma ehete hulka? Oleksin peitnud ei tea mis salapaika, kuhu sinu silm iialgi ufatada ei saa, ja käinud sellega vargsi juttu ajamas, õrnu mälestusi heietamas. Mina hoidsin selle alles, kuna hindasin kõrgelt sõrmuse enda väärtust. See on ju pärit õige kaugetest aegadest, käest kätte ulatatud mitmete põlvkondade poolt. Mil- leks ahelat katkestada, sadade aastate vanust sõrmust jökke uputada?»

Ludvig vaigis õige kaua. Tõstis vaid korduvalt pilgu Eltsu ilmet uurima; naine vaatas talle vastu rahulikuna, ausalt.

«Andsid mulle elu mõtte tagasi,» sõnas Ludvig lõpuks ja ta hääli värises pisut. «Olen küll juba aastates mees, aga olgu inimene või üsna hua äärel — ikka tahad, et sul oleks kõik selge ja puhas. Vist mõistad?»

«Muidugi, Ludvig.»

«Tegid mulle tähtsa ja ilusa kingituse. Seesugust pole ma saanud kogu elu jooksul... Tänan sind, Elts.» Üle pikkade aastate oli Ludvig rõõmus, õnnelikki. Ta tõusis, kummardus üsna Eltsu juurde ja silitas oma krobeline peoga ta põske — nii hellalt, nagu ta seda iial varem polnud osanud.

Hallidel unevatistel päevadel polnud algust ega lõppu, ja Anto ei osanud arvata, palju neid vahepeal möödunud on. Aeg-ajalt oli peas terav valu, aga see oli ka kõik, mis üldse temani jõudis. Kusagil õige kaugel kumas midagi ärevat, kuid pidevalt vaevav unisus mattis selle endasse.

Ta magas niivõrd sügavalt, et ei suutnud päriselt mõista, mis on unes, mis ilmsi. Ema murelik nägu oli küll viivuks nagu siinsamas, ja ta head armsad käed silitasid õrnalt — või oli seegi uni? Ema rääkis midagi õige tasa, aga millegipärast ei meenunud ühtki sõna. Mida ema talle ütles? Ja miks ei tule ta uuesti?

Anto mõistis, et lamab haiglas. Miks ometi, ta pole ju haige...? Palatiõde vastab igale küsimusele, et küll arst räägib — arst aga omakorda põikleb, püüab rahustada, palub millegipärast oodata.

Imelik... korraks seisis voodi ääres vist Kiitus, koguni küsis midagi? Mida? Miks? Ei mäleta... ei mäleta... Aga kas Kustas Lokk käis tõesti siin? See ju oli ikka tema, kes hulk aega vaikides istus ja lahkumisel ta kätt oma soojade, tugevate peode vahel hoidis...?

Küll uni vaevab...

Tervelt kolm päeva ei lubanud arst Roman Kiitust Anto juurde. Esimene lühike küsitlus kulutas poisi napid jõuvarud miinimumini, seda viga korrata ei tohtinud. Alles kui Anto suutis juba vähemalt paar-kolm tundi järjest ärkvel püsida, lubati uuesti tulla.

Kiitus palus, et Anto püüaks viimse kui pisiasjani kallale tungi õhtut meenutada ja kõigest võimalikult täpselt kõneleks. Nende esimesel lühikesel jutuajamisel ei jõutud rohkemat, kui läbi häda selgitada, et Anto midagi ei mäleta. Isegi seda mitte, et teda löödud oleks, veel vähem, kes seda teha võis.

«Oli vist hiljapoolne, kui töö lõpetasid?» küsis Roman Kiitus.

«Jah, hämar... ei, peaaegu pime. Ma ei jätnud enne, kui kogu põld küntud sai... viimase otsa tegin tuledega.»

«Aga edasi?»

Anto püüdis meenutada.

«Sõitsin rohukamarale välja ja pöörasin traktorinina tee poole. Kavatsesin minna veel samal õhtul järgmisele söödile, varahommikul hea alustada.»

«Sa ei läinud ühe hooga, peatumata?»

«Ei raatsinud.»

«Kuidas seda mõista — ei raatsinud?»

«Nüüd, kus omaette peremees olen... mul on siis niisugune komme, et kui lõpetan suure töö, tahan selle tingimata üle vaadata. See on eriline mõnu, sõnadega seletada vist päriselt ei oskagi.»

«Mõistan sind hästi,» kinnitas Kiitus. «Vaatasid kabiinist?»

«Ei, sealt ei tunne ju mulla lõhna...»

«Astusid roomikule?»

Anto meenutas pingsalt.

«Hüppasin maha. Jah, kindel. Läksin vist mõne sammu põlluserva poole...»

«Miks sa traktori upakile kiviaia peale ajasid? Et midagi kontrollida?»

«Kiviaia peale?» imestas Anto. «Ei, seda ma küll ei teinud. Miks te nii arvate?»

«Räägin hiljem. Praegu aga ole tubli, meenuta iga ainsamatki sammu, mida tegid.»

«Seisin künnimaa piiril... mul oli lahe olla... Hingasin paar sügavat sõõmu mahedat süveõhku ja tundsin küntud maa lõhna.»

«Seisid niiviisi kaua?»

«Ei tea.» Anto muutus ärevaks. «Imelik küll... ei mäleta sugugi, aga millestki tundub, et vist mitte.»

«Miks sa nii arvad?»

«Ei oska öelda... Ma nagu ei jõudnud nii pikalt vaadata, kui tahtsin ja...»

«Jah?» ergutas Kiitus.

«Muud polegi,» vastas Anto tuhmilt. «Mul on meeles, et seisin põlluserval, sirutasin korra selga ja... ärkasin siin.»

Roman Kiitus patsutas Anto kätt.

«Puhka nüüd kenasti, ma ei taha sulle liiga teha.»

«Ma ei tunne mingit väsimust.»

«Süda ei luba sind täna rohkem vaevata.»

«Uskuge, mul pole midagi häda. Te ju tahaksite veel küsida?»

«Jah, me ei ole õigupoolest kuhugi välja jõudnud. Tean, et sul on raske ja halb, aga tuleta hästi meelde, kas ehk märkasid kedagi liikumas?»

«Ei, mitte kedagi.»

«On sul vaenlasi? Ma mõtlen tõelist, ohtlikku vaenlast.»

«Uks on. Teate küll.»

«Mügerik?» küsis Kiitus, ehkki teadis.

«Jah.»

«Sa ei näinud teda tol õhtul?»

«Ei. Kui haiglast pääsen, lähen pärin temalt aru. Muidugi on see mõttetu, see mees räägib ühe hingetõmbega musta valgeks ja valge mustaks. Ega teie teda küsitlenud pole?»

«Ei, sõbrake.» Kiitus nägi Anto silmades pettumust, mõtles vilvu ja sõnas siis otsustavalt: «Ma ei tea, viimaks kiirustan oluliste uudistega, aga... Sul on ju tervis juba märksa parem, tõsi?»

«Jah, pole mul enam häda midagi,» kinnitas Anto ja jäi huviga ootama.

«Jah, pole mul enam häda midagi,» kinnitas Anto ja jäi huviga ootama.

«Jah, pole mul enam häda midagi,» kinnitas Anto ja jäi huviga ootama.

«Nimetasid, et kas ma Mügerikku olen küsitlenud. Ei ole polnud võimalik. Tahtsin seda teha, sõitsin Mügerikku arreteerima. Sinule tungiti kallale esmaspäeva hilisõhtul, teisipäeval aga Mügerik uppus. Rabalaukasse.»

Anto vaikis hulk aega.

«Kahju,» sosistas ta viimaks. «Väga kahju...»

«Mügerikust?» imestas Kiitus.

«Sellest, et ta nii kergelt pääses. Tappis minu vanemad ja jäigi karistusele.»

Roman Kiitus ei osanud midagi öelda. Anto lamas suletud silmil ja hingas katkendlikult, põsenukkidel ere puna.

«Ole tubli, rahune...» Kiitus tõusis. «Mul on aeg minna, sina aga puhka. Ja peaasi, parane kiiresti!»

Anto ei vastanud, ei avanud silmi. Kiitus vaatas uksele tagasi ja nägi, et poisi huuled liikusid. Ta rohkem aimas kui kuulis teda sosistamas:

«Kahju... kahju...»

Murelikuna väljus Roman Kiitus haiglast, seisatas korraks trepil. Ta mõistis hästi Anto nõrdimust, ja ometi polnud midagi parata — elu oma ootamatustega tõmbas Mügeriku loole jämeda musta kriipsu alla. Jättis vastusele mitmed küsimused, samas kergitas rea uusi, ent needki jäävad vist õhku rippuma.

Aegamööda lonkides tuli majanurga tagant lagedale vibalik poiss. Ta märkas trepil seisvat Kiitust enne, kui mees tema poole vaadata jõudis ja tõmbus kiiresti tagasi. Ometi nägi Kiitus vilksamisi silmanurgast, et keegi end peita püüdis ja tundis poisi ära. Kummaline, mida on, Ossi Mügerikul peljata? Teda sai küsitletud lühidalt veel enne Mügeriku matust — milal ta viimati isaga kohtus, millest põhiliselt kõneldi. Vastused olid napid, aga rahuldased. Mügeriku ja Keldri uppumise päeval ei olnud Ossi kodus, aga poiss seda ei varjanud. Kus oli, millega tegeles? Ossi kehtas õlgu ja kinnitas jultunult, et ei tegelnud millegagi, päev kulus niisama ringilonkimise peale ära. Inimene tohib ju koolivaheajal hinge tõmmata, eks?

Poisi suhtumine isa hukkumisse oli Kiituse meelest võõrastavalt ükskõikne, hoolimatu. Aga eraldi nad elasid, mine sa teiste vahekordi tea. Võib-olla peletas Mügerik oma poja ise millegagi eemale?

Roman Kiitus vaatas kella. Aega polegi enam kuigi palju, poole tunni pärast tulevad tema juurde Vidrik Keldri lesk ja poeg. Nendega kohtumine ei kuulu meeldivate kilda, pealegi

ei vii see kuhugi. Juba on pikalt ja põhjalikult arutatud, püütud igati selgitada, aga nemad ei jäta. Nõuavad, et miilits uuriks täpselt välja, kuhu kadus matsakas portfelli majaostu rahadega, ja tagastaks varanduse õigele omanikule, hukkunu perekonnale.

Kahjuks ei saa muud teha, kui toetuda oletustele. On tõenäoline, et Kelder kummi lappides hoidis portfelli enam-vähem kileulatuses, ja võib arvata, et Mügerik talle juhuslikult peale sattus. Millest nad omavahel kõnelesid, mis neid veepiirile ajas ja laukasse kukutas, jääbki ilmselt lõplikult välja selgitamata.

Sündmuspaiga põhjalik ülevaatus ei näidanud rabelemise ega võimaliku vägivalla jälgi. Võib arvata, et Mügerik sai Keldril kaasas olevast varandusest mingil moel aimu. Püüdis ehk portfelli jõuga endale haarata, Kelder hakkas vastu... ei, stopp. Mitte unustada, et võitluse jäljed teepoolsel rohukameral täielikult puuduvad. Kas on aga mõeldav, et Kelder hoidis oma mammonat kõvasti kaenlas ja läks sellega lauka servani? Vaevalt, ehkki inimesed toimivad sageli kõrvaltvaataja meelest vägagi ebaloogiliselt.

Hea küll, Kelder ehk taganes tõesti selg ees, hoidis kramplikult raha, Mügerik tungis peale. Kumbki ei märganud ohtu põhjatu lauka näol. Sisselibisemise koht oli väga selgelt näha, vettevajumine igati seaduspärane; õõnes kaldaperv ei pidanud vastu kahe mehe raskusele. Vette kukkudes laskis Kelder portfelli lahti ja haaras uppumishirmus Joska Mügerikust meeleheitlikult kinni — paanikas inimene toimib vees nimelt nii. Portfelli oma kümnetesse tuhandetesse ulatuva sisuga vajus plakkamisi allapoole, laugas imes selle põhjatusse mudasügavikku. Alatiseks.

Ei puudunud palju, ja mõlemad mehedki oleksid jäljetult samasse kadunud. Rabalaugas on ahne ja täitmatu, tõmbab neelukurku sattunu halastamatult endasse, parajalt mõnusa aeglusega.

Umbes samal ajal, kui Kelder ja Mügerik oma maise eksistentsi lõpetuseks pruuni rabavett kopsudesse ahmisid, jõudis tema mootorrattal Mügeriku talu õuele. Koputas, hõikas, katsus kõrvalhoonete uksigi — kõik viimseni lukus, ei ainsatki inimest. Ootamisel polnud mõtet, sest kui Mügerik tema tulekut nägi ja otsustas end peita, ei tule ta mingil juhul lagedale.

Tuli minna naabrilt pärima. On ju kombeks iga teekäijat audistada, vast on Mügerikku silmatud.

Johannes Parm oli äärmiselt imestunud, aga suuvärk liikus

tal seda libedamalt. Joskat polevat ta peale pühapäeva kohanud, ega nad sõbrad ole, et iga issanda päev ninad kokku torkavad. Aga just äsja, napilt paarikümne minuti eest märganud ta teepeal väga imelikku asja. Nimelt siit mitte eriti kaugel, kitsukesel rabavahelisel teel, mida mööda autod üldse ei sõida ja ainult omakandi inimesed liiguvad, pidavat põõsa najal seisma naabrimehe jalgratas. Ja mis veelgi veidram, samas on ka Vidrik Keldri sääreväristaja. Kummilappimine näib pooleli olevat, aga näha ei ole kumbagi. Tema oli küll valjusti hõiganud ja lähemas ümbruses ringi vaadanud, kuid keda pole, seda pole. Kuhu kadusid kaks tursket meest päise päeva ajal? Temal oli kojutulekuga viimane kiirus peal, ja milleks oleks ta pidanudki Joskat-Vidrikut otsima. Ilmselt kummutasid nad mõne põõsa taga lapikut ja koguni naersid tema hüüdmist.

Kiitus sõitis juhata tud suunas minema.

Ta leidis rattad, meestest polnud tõepoolest kihku ega kahku. Uuris ümbrust — näha polnud kedagi, ometi paistis õige kaugelt. Ainult et varsti kihutas Parmu Juku ägeda lõgina saatel kohale. Lõhub tormates või silmnäo segi, aga uudishimu ja teadatahtmine ei andnud mehele kodus ilmselt asu. Ta tuias Kiituse kannul tüütult kaasas, esitas sõnaohtralt igasugu oletusi ja ehmus alles siis keeletuna paigale, kui Kiitus hukkunud mehed lõpuks rabalaukas avastas.

Rahaportfelli kaotsimine selgus kahjuks alles paar päeva hiljem. Mis parata, Vidrik Keldri naine oli mehe surmast nii vapustatud, et varandus talle esialgu meelde ei tulnud, ehkki ta teadis, et Vidrik läks maja ostma, tohutusuur summa kaasas.

Võis muidugi oletada, et Johannes Parm õnnetuspaigast möödudes märkas portfelli, uuris selle sisu ja kihutas saagiga koju — juhul, kui portfell oleks tõepoolest jäänud kuhugi jalgrataste juurde rohule või enne meeste vette kukkumist maha pudenenu d. Parmu Juku aga vannub jumalakeeli, et tema nägi ainult rattaid — ei mehi ega portfelli. Lööge või maha, tema muud ei tea. Pealegi, miks peetakse teda nii ütlemata tobedaks, et rahanoosi leidmise järel oleks hakanud uurijale üksipulgi seletama, kus käis ja mida nägi, teda lausa rataste juurde juhutama. Jah, mõneti usutav.

Kui aga Parm siiski raha omastas? Ei maksa loota, et ta seda tunnistaks — eriti veel nüüd, tagantjärele. Esimene ehmatus on möödas, pealegi pole see mees nõrganärviliste killast.

Keldri naine ja poeg nõuavad häälekalt, et miilits oma ole-

masolu õigustaks ja nendele varanduse tagastaks, võtku see välja kust tahes. Kavatsesvad nad sel kombel veel kaua jätkata? Ei tea, igatahes tühimuse märke nad kahjuks ei ilmuta.

Parmu-peremehel tuleb hoolsalt silm peal hoida, pikka aega. Kui rahad tema käes on, laseb ta need varem-hiljem käiku. Peab varuma kannatlikku meelt, olema tähelepanelik. Võimalik, et juba enne Parmu sattus sinna veel keegi. Kes...?

4

Ossil andis ehmatus väga visalt tagasi. Ta oli enda peale maruvihane ja kinnitas korduvalt, et miilitsat pole vaja karta, aga ometi hüppas ta Kiitust märgates kui viimane tola haigla nurga taha varju. Önn, et mees teda ei näinud, hakkab igasugu oletusi tegema, juurdlema ja mõtlema, oma väljatreenitud verekoera-ninaga viimaks rahade jälgi ajama. Ta ei leia muidugi midagi, varandus on ülihästi peidetud, aga nuuskimine on ebameeldiv ja hoiab närvid rumalalt pingul. Juba tühipaljas küsitlus ajas judinad üles, eriti kui Kiitus rangelt päris, kus ta oma isa hukkumise päeval oli ja seletust nõudis, mil kombel päeva õhtusse saatis. Tähendab, kahtlustab milleski?

Ossi taganes läbi väikese pargi õige kiiresti minema, keeras kõrvaltänayasse. Kõndis seal juba üsna rahulikult, mõtles oma mõtteid ja märkas äkki kohkudes, et on paraja kaarega uuesti jõudnud haigla vahetusse lähedusse. Miks karta, tont võtku, inimene võib ju lonkida ükskõik kus! Teda ajas ärevile pigem see, et selles hoones oli nagu mingi magnet. Jah, miski otsekui tiris teda siia, tänane polnud sugugi esimest korda. Sellele tuleb teha järsk lõpp, mõni viimaks märkab. Endale tähelepanu tõmmata ei taha ega tohi, ka kõige tühisemat mitte.

Tegelikult tuleks minna haigete külastamise ajal kindlal sammul majja sisse, küsida, kus palatis Anto on ja klaarida lood selgeks.

Ei julge, mitte ei julge... Kuidas Anto temasse suhtub? Võib-olla ei taha sõnagi rääkida, ajab minema? Ta teab kindlasti, kes teda teise ilma püüdis saata. Igatahes kui tema kuulis Antoga toimunust, teadis ta kohe, et selle taga on isa, kes muu. Ei leppinud, et Anto elab, püüdis teda veel kord tappa.

Jah, nimelt. Esimene katse ebaõnnestus — Anto vanemad

küll hukkusid, ta ise jäi juhuslikult ellu. Ei loe, et sellest on väga palju aastaid möödas; tapmine jääb tapmiseks, nii ränk kuritegu ei aegu. Värske kallaletungiga Antole tunnistas ta end Laanepüüde tapmises süüdi.

Eks tahtis kunagi alustatud lõpule viia, mõtles Ossi põlglikult ja tundis, et ta oma isa jäägitult vihkab. Jah, olgugi, et teda enam pole. Ei ole ta mingi isa, on hoopis julm kurjategija, kellel on juhuslikult sama perekonnanimi.

Ossi vaatas üles haigla akende poole. Millise taga on Anto? Kuidas tal tervis on? Peab ta teda läbinisti rikutud verrega inimeseks, tulevaseks kurjategijaks? Või suudab ta mõista, et poeg ei pea oma isa kohutavate tegude eest vastutama?

Kui isa alles sunnitöölaagris oli, ootasid nad teda pikisilmi tagasi — uskusid kaljukindlalt, et ta oskab aidata, teab palju.

Ossi muigas kurjalt. Aidata...? Jah, aitaski. Aitas Anto surmaeelses seisundis haiglasse.

Kuidas seda julma tegu saaks hüvitada? Peidus on kümneid tuhandeid rublasid, veel pole olnud võimalust raha täpselt ülegi lugeda — igatahes meeletu varandus. Annaks või poole Antole, vast muutub siis veidi lahedamaks? Ehkki Anto pole seda sorti mees, kelle sõprust osta saab.

Kunagi sai käidud Hamba-peres, Antot otsimas. Vaesus irvitas seal vastu igast nurgast, kopsakas summa kuluks neile hädapärast ära. Ja sugugi poleks kahju anda, mitte sugugi. Aga ei tohi, sest kohe küsitakse, kust raha pärit on.

Ummik. Lootusetu ummik, sest see raha jääbki päevavalgust kartma. Ainus väljapääs — siitkandist jalga lasta. Asuda elama Tallinna või Tartu, kus teda keegi ei tunne ega tea. Seada uhke elujärg sisse, lüüa jalad seinale. Nautida marulise elu, põrgusse senine kiratsemine! Ja kui keegi mingil imelikul põhjusel peaks ääriveeri huvi tundma, kust rikkus pärit on, saab imelihtsalt vastata: isa pärandus.

Võiks arvata, et kui inimesel on kõva patakas raha, kaovad mured kui õised varjud ereda päikesevalguse ees. Aga ei, kipus vastupidiseks. Suur raha tõi kaasa tohutu mure. Kõige pealt oli hullupööra tegemist peitmisega, ja ega süda praegu rahul pole. Koduses majapidamises on asjad nii seatud, et pööningule pea kunagi ei minda, ei tädi ega tädimees roni kägisevat redelt pidi sinna rohkem kui paar korda aastas. Aga ega poleks midagi imestada, kui nad nagu lõhna peale just praegu, otse selsamal minutil kribiksid üles ja läheksid nagu

nööri mööda korstnajala kõrval asuva liivahunniku juurde. Paar korda peodega tõmmata, nendesugused tuiamid leiavad ilmingimata portfelli üles — see on elu suure nöögi seadus. Seetõttu ei sõanda kodunt kuigi kaua ära olla, muudkui valva nagu vahialuseid, et nad pööningu poole sihtima ei hakkaks.

Uhe talve oleks pidanud veel Linnupettel koolis käima, aga nüüd lähevad paratamatult käiku teised plaanid. Juba sai tädile räägitud, et sinne kool on lahja — eriliste vaimuannetega inimene peab õpinguid tingimata pealinnas jätkama. Tädi ei vaielnud, sai aru. Muretses ainult, et kuidas Ossi-vaeseke rahadega läbi tuleb; lubas igal võimalikul juhul teda mees pidada, katsuda mõne rubla kuidagiviisi kokku hoida ja toetuseks saata — pole ju enam isa, kes aitaks.

Ossi oleks tahtnud valjusti naerda seda haledat kopikakorjamise juttu kuulates, aga vastu ei vaielnud ega hakanud kinnitama, et omal jõul toime tuleb. Saatku pealegi, ega küll küllale liiga tee.

Selgemast selgem, et Linnupettel rahadega laiutada ei tohi. Siin ei julge talveks uusi kodinaidki osta. Tädi ja tädimees on kõvad õiendama — kust sa raha said, viimaks panid jälle kuskilt midagi pihta. Tont võtaks, elu viskas sülle vägeva kingituse, tegi lausa miljonäriks, ja ometi tuleb jätta tingimata mulje, et oled viimane sant, ainult paar viletsat kortsunud rublalist hinge taga. Oma varandusest on ta seni kulutanud õige pisukese jupi vaid söögi peale. Tädi paneb lauale maohaigele sobivat lurri, üks sinakalt vesine piimasupp teise seljas, pudrupäev on juba selge priiskamine. Temal on aga metsik isu liha järele, ta võiks seda vist küll terve kilo korraga kõhtu vajutada. Nii ongi ta poest sinki ja vorsti ostnud, varga kombel salaja muginud, paaril korral ka sööklas käinud. Olgu niigi palju, et hirmu eest saad kere korralikku lihakraami täis vitutada.

Ülal avati aken. Ossi ootas, et Anto vaatab välja, viipab kutsuvalt. Hüüab koguni nimepidi, palub üles tulla. On mõistev ja sõbralik, peab teda heaks semuks...

Aknale ei tulnud kedagi.

parajalt aeglase kuivamisega saab tera õige raskuse. Niiskuse mõõdukas vähenemisel toimuvad õiged sisemised muutused, see omakorda etendab hiljem tähtsat osa idanemisel ja...

«Pea kinni,» hüüdis Aljas vahele, «mis sa nii hirmsasti jahvatad! Pole vaja, et sa mingist klikiaegsest iganenud õpiku mulle lehekülgede viisi teksti ette loed.»

«Ei ole mul mingit raamatut,» solvus Margit. «Palun kuulake tähelepanelikult — kuna meile kombaini ei anta...»

«Mitte et ei anta,» raius Aljas, «aga ei jätku.»

«Hea küll, ei jätku. Me ju teie esimese soovi tegelikult täidame, alustame veidi varem, kui kombainiga võttes oleksime teinud. Seda aga põhjusel, et kuumade ja kuivade ilmadega kuivab tera kõrrel ruttu, jääb peeneks. Paneme hakkidesse tihedad peavihud kukile ja tera kosub kopsakamaks.»

«Utopia,» otsustas Aljas. «Mind jätab selline sõnapuru täiesti ükskõikseks. Pealegi olen mina täitevkomitee esimehe, ah, milleks tiitleid lugeda, tead isegi täpselt, kes ma olen. Põllumajandust tunnen kui oma viit sõrme, mina ei eksi. Aga sina? Algaja agronoomike, plikatirts. Küsitava väärtusega raamatutarkust kaelani täis, praktilisest põllutööst tead sama vähe, kui mõni sulus rõhkiv koduloom pühapäevasest päevast.»

Margiti näost oli näha, et midagi meeldivat talle ei öeldud. Tüdruk alles kogus end, kui Kustas temalt toru ära võttis.

«Leian, et agronoom põhjendas kõike küllalt veenvalt.»

«Sa ära lase oma inimestel üle pea kasvada,» hoiatas Aljas. «Teed nii, nagu mina ütlesin. Arvesta, ega ma seda tarkust tuulest ei ole tõmmanud — meiekandis jäeti rukkihakid nimelt ilma peavihkudeta. Saak tuli kiiremini kätte ja mõttetu, rumal lisatöö jäi ära.»

«Teiekandis?» kordas Kustas ja pidi peaaegu ütlema, mida seal selle nõndanimetatud säästetud ajaga peale hakati ja millist saaki siiani saadakse, aga lõi mõttes käega. «Olgu selle teie kandiga, kuidas on, aga meie põldudel pole kunagi ilma peata rukkihakke olnud ega saagi olema. See oleks vilja ja maarahva mõnitamine.»

«Kõneled üllatavalt inetuid sõnu, Kustas Lokk,» salvas Aljas järsult. «Peavihkudega jändamine on teil mingi paganlike kommete täitmine, rahvusliku piiratuse ilming. Hoiate üldse kõigest vanu aegu meenutatavast küünite ja hammastega kinni. Et mõni kogemata välja saatmata kulakuhing seda teeb, see on mulle arusaadav. Et aga sina, Lokk? Arvesta, sõidan ringi

ja kontrollin. Kä «Sotsialismi Võidus». Heinakoristusega omavolitsesid, tegid suure sigaduse, mille eest su nahk kõige lähemal ajal veel kõvasti suitseb. Peavihke ma panna ei luba. Kuulsid, ei luba!»

Toru visati hargile.

Augustileitsak tõi kaasa suure vaikuse. Kuumus peletas inimesed tänavalt, haruharva eksis keegi juuksuri juurde. Arvatakse, nagu jääks tulipalavate ilmadega karvakasv pidama, pahandas preili Grill endamisi. Jah, koguni tema kõige korralikumad kunded ei näidanud nägu. Kusjuures tööta vedelemine pole veel see kõige hullem, aga vestluskaaslaste puudumine võtab küll murekortsu otsmikule.

Preili Grill istus suure peegli ees toolil ja tegeles harjumuslikult iseenese peegelpildi imetlemisega. Ta hõbeblond soeng oli korras nagu alati, kulmukaared imepeened ja kõrged, huuled värvitud, põskedele õrna ruužiga nooruslikku värskust parajalt juurde lisatud. Kelle jaoks? Eks igaks juhuks, mis muud. Ripsmetušš kipub viimasel ajal ülemisi lauge määrima, ja ta jälgis seda sügava murega. Kas tõesti annavad aastad end juba selliselt tunda? Ometi on veel sutsu viiekümnest puudu — kuid silmalaud ülekohtuselt lonti vajunud. Ei jää muud üle, kui tuleb kulme võimalikult kõrgel hoida. Seda aga teha ei tohi, sest otsmikule tekivad otsekohe sügavad vaod. Parajad kraapsud on seal juba niigi, milleks neid süvendada. Nina kõrvalt ulatuvad kurvad vanadusejooned suunurkadeni, sealt saavad omakorda alguse voldid, mis lõpevad lõua all. Ja lõuaalune ise? Õnneks pole ta end kunagi näljutanud, ta on parajalt ümar ja pehme, seetõttu pole kahekordne lõug inetult triibuline nagu kontlahjadel daamidil, vaid täidlane ja omal kombel armaski.

Tril-trill, tegi kelluke välisukse kohal ja preili Grill pöördus huviga uurima, kes tuli. Mingi ülemäära tüse, mitte just esimeses nooruses naine? Rietatud hinnalisse kergesse kostüümkleiti, kuid see rõivas ei sobinud kandjale sugugi. Paarkümme aastat nooremale ja sihvakale küll, mitte aga sellisele madalale matsakale kerele. Jakinööbid olid kuumale ilmale vaatamata kõvasti kinni tiritud, vahed punnitasid inetult õieli. Mis on naisinimesel, pealegi sellisel käest ära potsakal, meeste salongi asja?

«Te vist ei märganud silti,» ütles preili Grill jahedalt, «aga mina teenindan üksnes härrasid. Daamide äri asub kõrvalmajas.»

Naine astus rahumeeli edasi. Ta kandis poolkõrge kontsaga valgeid kingi, mis olid talle ilmselt kitsavõitu, igatahes kannatagant tulev ristihm pressis pungitama inetud voldid.

«Kas sa mind tõesti ära ei tunne, Mirry?» küsis võõras pisut solvunult ja seisatas. «Seda poleks ma sinust küll arvata osanud.»

Preili Grill tõusis.

Mirry? Nii nimetavad teda vaid üksikud, väga lähedased. Ei või olla, et...? Siiski, küllap jah.

«Sina, Helvikene?» sädistas ta rõõmsalt. «Ära pahanda, aga meie viimasest kohtumisest on minu meelest varsti oma kümme aastat, ja sina oled...» Ta sai sõnasabast kinni. Pidi ütleva, et oled hirmsasti vormist välja läinud, aga hoopis naeratas imestunult. «Lase ma vaatan sind...? Jah, oled küll vähemalt kümme aastat nooremaks muutunud. Tõepoolest ei tundnud sind esimesel pilgul, ainult kui nägin su ilusaid silmi...» Preili Grill vaikis, piinlikkusetunne tõstis vägisi pead. Ilusad silmad? Need kaks väikest pragu, mis lootusetult rasvavoltidesse uppuv nuina hädiselt pilguvad, on ilusad...?

Teine aga võttis kuuldu tõe pähe. Ta koguni muigas edevalt, heitis pilgu peeglisse, kohendas otsmikule vajunud juuksesalku ja ulatas käe.

«Tere, Mirry.»

«Suur rõõm sind näha, Helvi!»

Naine väänas jakinööbid valla, lõi hõlmad lahti, kergitas puusade kohalt seelikut ja vajus istuma. Kintsud olid tal sedavõrd kopsakad, et ehkki ta püüdis jalgu kombekalt koos hoida, kippusid põlved ebaviisakalt laiali ja eemalt vaadates võinuks näha, kuidas viimseni pingul sukad olid ülalt valusalt rulli kiskunud ja kadusid tuprunud, roosakatesse lihavollidesse.

Helvi ohkas sügavalt, ta suunurgad vajusid allapoole. Veel veidi, ja pisaradki on platsis?

«Sa oled millestki väga häiritud?» päris preili Grill kaastundlikult. Teda sidus selle naisega ühine saatus. Tugevasti, valuliselt, alatiseks. Ühe olulise elujärgu olid nad ju külg külje kõrval, kõndisid tugevasti käevangus pikki maid, kummalgi südames ahastus, pettumus ja hirm. Jah, jaigi tül läbida väga palju trööstituid kiolmeetreid. Ainult et siis olid nad mõlemad noored, ihaldusväärset kaunid. Mitte küll enam

plikakesed, kuid naised parimais aastais — pisut üle kolmekümne, lopsakad ja elujanused. Ei aja poolt küntud vagusid näol, ei ainsatki halli juust peas; jalad olid sihvakad ja siledad, sinendavad veenilaiendid ilmusid hulga hiljem. Jah, nad olid mõlemad kenad — ent elu tegi julma nalja, lausa irvitas nende üle.

Helvi nuuksus ja ta ümaratele, lotendama kippuvatele põskedele tekkisid äkki pisarad. Nii väikestest silmadest nii suured ja ümarad pisarad, imestas preili Grill ja taipas samas, et ironia on kohatu. Mure pidi olema tõesti ränk, kui nuttu ei suudetud enam tagasi hoida.

«Räägi, mis sinuga on?» päris ta südamlikult. Imelik, täpselt samad sõnad olid esimesed, mida ta Helviga tutvumisel ütles. Jah, ka siis nuttis Helvi kibedasti. Ainult et tookord oli nuttaid rohkem. Neid oli mitmest paigast kokku toodud, hädal-dajaid tubli poolsada. See toimus Saksamaal, sõja lõpul.

Kõige haledamini kurtis Helvi, ja siis oligi ta just niiviisi küsinud: räägi, mis sinuga on. Tegelikult mõttetu pärimine, ta teadis olukorda täpselt. Ainult et tema ei nutnud; kõik oli sedavõrd lootusetu, et pisaraid enam ei jätkunud.

Igaüks neist, muidugi omal viisil, oli sõja eest pakku tormates jõudnud Saksamaale, mõttes ainus soov: võimalikult kaugemale, hästi kindlasse ja jõukasse kohta! Niisugusse kohta, kuhu venelased eluilmaski järele ei jõua. Olgu kes tahes, ainult mitte nemad! Hirm oli meeletu.

Enne sõda Linnupettel vene väeosa polnud, ja kui nad neljakümne esimese aasta hilissuvel mürinal läbi alevi taganesid, oli tema keldris peidus, hoidis kätega kõrvu ja silmigi kinni. Tuli välja alles siis, kui eesti mehed ringi kõndisid, valge lint käisel. Neid ei kartnud ta loomulikult üldse, ehkki alevis täris-tati automaate ja haigla põles rahinal.

Hoopis huvitavaks muutus elu aga siis, kui saabusid sakslased. Neid karta? Mein lieber Gott, ei tule kõne allagi!

Hirm venelaste ees ei kadunud. Vastupidi, muudkui kasvas — eriti kui saksa väed aastat kolm hiljem millegipärast taganema hakkasid. Mida lähemale rinne nihkus, seda pöörasemaks paisus kartus — tulevad, tapavad, saadavad Siberisse! Ei muud, kui peab nende eest põgenema Reichi, kaugemalegi. Ükski tee ei tundunud liiga pikk ega ohtlik — pääseks vaid eluga!

Temal oli õnne, ta ei pidanud üksinda pagema. Teda võttis kaasa inimene, kellesse ta oli sügavalt armunud. Laiaõlgne,

pikakasvuline, sihvakas ohvitser saksa mundris, mis talle suu-
repäraselt sobis, ja eriline võlu — mees oli eestlane. Tõeline
härrasmees, heade kommetega, suudles kätt ja...

Äge nuuksumine tõi preili Grilli tagasi tänasesse.

«Ära nuta,» trööstis ta. «Hullemat asjade seisu kui too-
kord, mäletad, olla ju ei saa. Aga ka sealt tulime peaaegu ei
terve nahaga välja... Räägi ometi, mis sind vaevab?»

«Minu mees jättis mind maha,» soigus Helvi vaevaselt.

«Anna andeks, aga ma ei mõista? Nagu ma läbi udu mäle-
tan, suri ta ju varsti peale seda, kui paari olite läinud. Ega sa
ometi tema järele ei kurvasta?»

Helvi turtsatas poolpahaselt, hakkas siis aga uuesti nutma.

«Minä armastan teda nii väga, ja tema... läks tagasi...
tagasi selle litsikese juurde...»

Preili Grill rohkem ei pärinud. Las nutab end välja, küll
räägib ise. Tähendab, Helvil on elus hulga paremini läinud,
vähemalt vahepeal. Abiellus kohe nende nutumaigulise, sunni-
tud tagasituleku järgi mingi jõuka vanatoiga ja sai sellest
õige pea lahti. Ilmselt kinkis elu talle uue mehe...

Lubamatu ülekohus! Temal ei ole millegipärast õnnestunud
endale elukaaslast leida, ometi töötab niisuguses kohas, kus
ainult mehed liiguvad. Nende hulgas on rida päris kobedaid,
kellega esimese viipe peale jookseks rõõmuga laulatama — aga
nad kahjuks ei viipa. Ah, tühja! Hulk rõõmu küll nägemata,
aga ka terve tiigitäis pisaraid nutmata.

Ta heitis korra pilgu peeglis. Nad on Helviga üheea-
sed, vanusevahet tundub olema aga oma tubli viisteist aastat,
kui mitte rohkem. Mingi meheroju pärast nagu lopergu-
seks kurvastada? Milleks? Uksinda on küllaltki meeldiv elada,
vähemalt vabadus alles. Kuigi, mida selle kalli vabadusega
peale hakata...?

Ühe korra elus on ta siiski peaaegu sama valu tundnud, mis
praegu Helvit närib. See uhkes saksa mundris ohvitser, see
tore ja sirge eesti mees, kes töötas pilvelosse ja kasukaid,
kalliskive ja autosid, lipsas Saksamaal esimesel võimalusel
tema kõrvalt minema. Alles hiljem oli kuulda, et jõudis ter-
vena Rootsi. Miks ta teda kaasa ei võtnud? Nad olid koos veel
selgi õhtul, mil ta põgenes — suudles kätt, kõneles kauneid
sõnu. Ise teadis, et see on viimane kord. Tal olid nii ausad
silmad... kas ikka teadis?

Preili Grill mõtles asju meelsasti tegelikkusest ilusamaks.
Nii oli ta pikal teel Saksamaalt koju tagasi rännates Helvile

jutustanud traagilise loo oma peigmehest ilmajäämisest; kõik
oli ootamatult kaela sadanud venelaste süü. Tegelikult kadus
härrasmees mitu päeva enne vene vägede kohalejõudmist, aega
olnuks küllalt teda kaasa võtta. Mehe ootamatu lahkumine oli
inetu, andestamatu. Ei osanud ju sellise alatusega arvestada,
sai jäädud puhtsüdamlikult ootama. Oleks pidanud tormates
laände rühkima, minna polnud rohkem kui viiskümmend kilo-
meetrit — sealt algas Ameerika tsoon oma miljoni võimalu-
suga. Karvaseid mehepäid ta igatahes poleks pidanud viisaka-
maks pügama, endisse juuksuriametisse hakkas ta Linnupet-
tele tagasi jõudes vägagi vastumeelselt. Parema ootusel oli ta
end tööst võõrutanud, kujutlenud ennast uhke prouana, kellel
pole muud muret, kui võimalikult kaunis välja näha ja ülima
elegantsiga riietuda. Selle asemel aga... Aitab, kõige vähem
tahab ta meenutada kohutavat, alandavat tagasiteed Eestimaa
poole. Aitab!

Ta valas Helvile termosest kohvi, pani tassi kolm tükki
suhkrut; magus on närvidele kasulik.

«Kuidas sina ka elad?» küsis Helvi ootamatult. «Oled sa
mehele saanud?»

«Tahtsid küsida, kas olen mehele läinud? Ei, kuigi võima-
lus on rohkesti.»

«Eks juuksuri ametis muidugi,» ei kahelnud Helvi hetkekski.
«Aga liiga kaua valida on lollus. Ja preili nimega hauda
minna pole just eriline au.»

«Ei kavatsegi. Veel ainult õige pisut kannatlikku meelt,
ja...»

«Ootad, et mõni mees ennast sinu pärast ära lahutaks?»

«Oh ei. Hoian ennast ühele ja ainsale, oma elu suurele kiin-
dumusele.»

«Sa mõtled Lange-Paaverit?»

«Keda muud...»

«Aga ta on ju Rootsis, mis see sinu ootamine mõikab. Ega
ta sealt ära tule, et sind tanu alla panna.»

«Muidugi mitte, mu kallis,» sõnas preili Grill ja jätkas nii
veendunult, et uskus viivuks ka ise: «Ta korraldab praegu
minu pabereid, sellega on meeletult palju raskusi, aga ta tuleb
tolme ja ma lähen sinna. Jah, tema juurde Rootsi. Stockholmi.
Alatiseks. Pulmakleitki on tal juba minu jaoks tellitud, sealsest
kõige kallimast salongist. Ta kirjutab mulle peaaegu et iga
päev, oleme puhta hullud üksteise järele...» Preili Grill ham-
mustas huult. Oleks see noobel härrasmees visanud posti või

paar ridagi kõigi nende aastate vältel! Ei ainsatki sõna. Ka nüüd mitte, ehkki Roland Kriisa soovitus peale sai saadetud Rootsimaale Eesti Maja aadressil talle õrnusest tulvil kiri palvega kohe vastata, endast ometi kord elumärki anda. Taevake, jutt jäi pooleli...?

«Jah, meie armastus kestab üle aegade,» kinnitas ta õhetades. «Võid arvata, et kui meie kaks kord kohtume, särab õnn kuma taevast virmalistest erksamana...»

Helvi unustas hetkeks oma mure, kuulas imetluse ja kadedusega.

«Sa nimetasid, et pulmakleit ja puha...? Kuidas ta sulle selle sai tellida? Kas ta teab, kui paksuks sa oled läinud? Iga tema mäletab sind sellisena, nagu olime neljakümne neljandal viiendal aastal.»

«Oled ennast mingi karvajala pärast vist poolpimedaks tõnninud, et minu figuuri ei märka?» Preili Grill püüdis solvumist maha suruda. «Need mõned juurdevõetud kilod ei loe üldse, ja kui ma sinu taktitusele samaga tahaksin vastata, ütleksin, et sina ise oled lootusetult lõppis, vormist täitsa väljas. Ja juukseid sa ilmselt ei pese rohkem kui kaks korda aastas, ja kamm näitad neile ainult suurte pühade puhul. Pole ime, et sind maha jäeti. Missugune mees, ükskõik kui hale ta ise ka on, sellist lotendavat tuusti tahab.»

Helvi vajus kõssi, kõht pundus veelgi suuremaks, pingutas seelikut lausa rebenemiseni. Ta ei pahandanud teise teravate sõnade peale, kehtas vaid õlgu.

«Villu tahtis mind just niisugusena nagu ma olen,» ütles ta väsinult. «Ei lubanud grammigi maha võtta, temale meeldib soe ja pehme naine. Ja voodis ütles alati, et kole huvitav pidi olema, kui otsimisega on kõva tegu. Kondisel naisel pidada kõik kui varre otsas ootama, liiga labane.» Helvi ohkas, vangutas pead. «Eks me sinuga oleme mõndagi näinud... ja proovinud... Mäletad küll, sakslaste tulekuga hakkas see tanta ja möll ju kõvasti pihta. Ja mis veel kõik koduteel pakuti... hm... Nojah, oli mis oli, aga niisugust nagu minu Villu pole maapeal teist üldse olemas. Ma mõtlen mitte niipalju teda ennast, kui tema... oh...»

«Ahah,» taipas preili Grill. «Ainult tolguti pärast jooksedki nuttes ringi?»

«Mis sina siis arvad? Ma võiksin oma ilusas väikeses majas vägagi hästi ihuüksinda elada, häda poleks midagi. Aga ta

vitseb vaid mõttel sinnapoole liikuda, mis tunne on, kui Villu mind kallistab ja silitab ja otsima hakkab, ja...»

«Ja leiab,» aitas preili Grill. «Aga miks sa tema järgi just siit otsima tulid? Ise elad ju rajooni teises servas, ilmatu maa taga.»

«Jah, aga tema on oma ametilt väga liikuv, ja Linnupette alevisse on tal tihti asja.»

«Siia? Mina ei tunne küll kedagi, kelle nimi oleks Villu ja kellest oleks teada, et tal on miski väga erisorti vänderdis. Mis tööd ta teeb? Ütlesid, et liikuv — varustaja?»

«Ei, tema on... hm, sekundaarse tooraine koguja.»

«Kaltsu-konti-vanarauda? Peen amet, pole midagi öelda.»

«Jõukas mees. Amet aus ja riigile vajalik.»

«Hea küll, ei vaidle. Inimene ise on tähtis, siin on sul täiesti õigus. Villu Kenamees, eks?»

«Kuidas sina teda tunnud? Ta pole ju kunagi alevi elanud.»

«Jah, aga oma setukaga hakkab ta paratamatult tihtipeale silma. Ah siis tema kannul sa tormadki? Küllalt udune ettevõtmine, kust sa üldse otsida kavatsed?»

«Linnupette traktorijaama kandist. Tulin just sellepärast sinu juurde, et oskad ehk teed juhutada.»

«Otse traktorijaama küll, aga sealset ümbrust ma peaaegu ei tea, pole sinna sattunud.»

«Kas Mügeriku nimi sulle midagi ütleb?» Helvi oli põnevil.

«Kuidas siis, see kõmises õige hiljuti vist üle poole Eesti-maa. Tema ja Kelder, ühekorraga uppus kaks meest. Veel ei teata, kes nad uputas, aga olevat mingi kuritegelik jõuk, kes on juba kümmekond inimest tapnud. Viletsa paarikümne rubla pärast saadavad rahumeeli teise ilma. Ma õhtuti kohe päris kardan, peaks vist hea suure koera võtma.»

«Mis sa koerast, kui varsti sõiduks läheb.»

«Kuhu mul vastu sügist sõita?» imestas preili Grill — ja taipas, et räägib end vägisi sisse. «Pean varuma hästi pikka meelt, lõpliku lahkumise viisa saamine võtab kohutavalt aega. Kardan, et enne kevadet ei jõuagi, ja praegu on alles august, kahjuks... Aga pole viga, suutsin siiani üksi elada — see mõni kuu veel, ja siis...»

«Paganama rõõvlid,» kirjutas Helvi, «uputanud kellegi teise, miks just Mügeriku!»

«Mis sul temast? Tundsid või?»

«Minu Villu läks Mügeriku naise juurde.»

«Miks sa nii arvad?»

«Ta elas juba ennegi seal, aga vanamehe vangist tulekul ei tahtnud näägutamist ja irisemist kuulata, kuigi Mügeriku-proua oli jumalakeeli manguvad, et ta ära ei läheks. Aga Villu oli minuga juba tükk aega tuttav, ta oli aeg-ajalt isegi õõtsin minu juures olnud...»

Preili Grill noogutas mõistvalt.

«Millegipärast jõudis kõmu kohe meiekanti, et Mügerikul on ots peal,» kurtis Helvi. «Sellest momendist alates läks Villu teiseks, ja täna hommikul ütles mulle otse suu sisse, et enam ta tagasi ei tule. Minu nuttu ei pidanud miskiks. Pani hobuse vankri ette, tõstis kodinad peale. Ise oma käega ladusin talle puhtad päevasärgid kohvrissi, ja aluspesud ja lipsud. Mõttisin, et olen tugev ja saan ehk sellest hädast üle. Aga ei...»

Vaikus kestis päris hulk aega.

«Kas sul on mõtet ennast alandama minna?» küsis preili Grill lõpuks ettevaatlikult. «Mina ei läheks.»

«Mis sul viga öelda, et ei läheks — sina ju Villut ei tea. Ja ise hakkad Rootsi seadma, elu puha ees... Mina ilma Villuta elada ei saa, usu. Ja minema pean ruttu, sest muidu mine tea, milles seal juba jõutakse kokku leppida...»

«Jah, eks muidugi. Juhatada ma kahjuks rohkem ei oska, kui et sõida bussiga Linnupette teeristi kaupluseni, sealt ei tohiks enam eriti palju maad olla. Eks küsi, inimesed teavad kindlasti Mügeriku talu.»

Helvi tõusis, kohendas seelikut, seadis juukseid. Pingutas nõõbid jälle kuidagiviisi kinni, ohkas õige sügavalt ja vaatas pikalt preili Grillile otsa.

«Soovin südamest, et sind ootaks ees tore elu. Sa jutustasid omal ajal sellest ohvitserihärrast nii ilusasti, et ma teda veel ikka silme ees hoian. Olen kade, aga see on sõbralik kadedus. Soovin sulle palju õnne!»

«Ja mina sulle,» vastas preili Grill härdalt. Pole ju midagi head oodata, ohvitserimundris härrasmees osutus kõige labasemaks nahahoidjaks, egoistiks, petiseks. «Helvikene, sa oled väga armas ja naiselik, pehme ja soe, kindlasti tuleb Villu sinuga kaasa ja te elate kuuma, kirglikku elu...»

«Kirglikku...?» Helvi sirgus nagu pisut pikemaks. «Aitäh sulle, Mirry. Kui Stockholmis oled, kirjuta tingimata!»

«Stockholmis...? Jah, eks ikka.»

Nad embasid tugevasti, koguni meeleheitlikult. Ühel oli veel pisutki lootust, et Villu siiski ehk aru pähe võtab ja sooja pesakesse tagasi tuleb — teisel polnud midagi, tillukest

kübetki mitte. Tema sai täna vaid hetkeks olla õnnelik, uskudes oma ilusat valet härrasmehest, kes teda Rootsimaa pealinnas suure igatsusega ootab. Apartement, limusiin, tualetid... Ohvitserihärra Karl Lange-Paayer, sa ometi töotasid lõpmata paljut — ent isegi paar tühist kirjarida oma Mirryle käib sul ülejõu... Aga armastus ju ometi oli?

Paras tugev tuul pani nõõrile riputatud tekid õõtsuma, liigutas pikki triibulisi põrandariideid.

Vesta jõudis küürimisega eeskotta, tõstis sealt õuele paar yaha, lombakat järi ja madala riivuli. Ajast-aru kofil pole tema kodu enam paika; puruks taguda, tulle heita!

Kahju, et inimesele pole antud võimet tuhaks põletada kõike seljataha jäänud ebameeldivat. Küll tahaks teha oma raskest, kõigest eilsest pilvedesse ulatuva riida — halba jätkub seda võrd palju, et kuhi kerkib taevani. Millise mõnuga torkaks vaevadele ja inetustele tule otsa! Jah, kadugu kõik jäljetult, kõrbegu lahvatavas leegis olematuks kogu senine närune elu. Veel pole hilja uut alustada, vabadus on ju käes, aga enne tuleb hing tingimata puhastada vastikutest, võigastest mälestustest.

Kuidas saaks unustada Joska ja temaga koos elatud aastad? Joskat ennast õnneks enam pole, ei. Tõsi mis tõsi, kirst lasti hauda, Joska jäi igaveseks kalmukünka alla. Ometi on sageli tunne, et just praegu tuleb ta tagakambri, on jälle tuld-viha kaelani täis. Või et kobistab trepil, keerab ukse enda järel vägeva plaksakaga lukku ja astub raskelt tuppa — silmad kurjad, nägu sünge. Inetud sõnad ja julmad ähvardused paiskuvad taas lendu, katavad kõik vastiku, ligase räpakorraga. Ja siis ta virutab, lööb kuhu juhtub...

Kaua selline arutu hirm püsib? On sellest üldse võimalik kunagi lõplikult vabaneda?

Veel enne matust kogus ta Joska paremad riided ja kingad, anapad kopsakaks pakiks ja saatis selle alevisse Ossile. Jätku mälestuseks või müügu maha, ükspuha — peaasi, et saaks Joska haisu majast välja. Ja et poisil poleks hiljem kurta ega nõuda, kuhu ta kalli isa asjad on jäänud.

Kogu elamine-olemine sai hoolikalt küüritud, tugeva harja ja kange pesusoodaga üle raspeldatud, kambreid vahetpida-

mata tuulutatud. Vesta tiris õue kõik mööblitükid, milledest jõud kuidagi üle käis, kloppis ja harjas ja nühhis neid tõdematult. Küll tahaks muretseda uue voodi, diivani, koguni toolid-lauad, riidekapi... Aga raha ei jätku, peab vanadega läbi ajama, ehkki nad paratamatult tuletavad kogu aeg Joskat meelde, peidavad kiuslikult endas ta jälki hingust.

Risu ja rämps on aastatega palju kogunenud, kõigepealt tuleb sellest jagu saada. Praht viimseni minema, Joska ärapietud kodinad-kotad tulle — põlegu nad suure, laia leegiga. Ehk ometi lendab siis koos suitsuga minema ka kartus, et mees kusagilt hiilides tuleb või teda irdakil ukse vahelt salaja pilkavalt jälgib. Jah, isegi päeva ajal, lausa laias valges tekis tihti tunne, et Joska liigub tares ringi, on otse siinsamas kõrval — öösiti seda enam. Vaikses majas kostis aeg-ajalt vööraid, kummalisi hääli — põrand nagises, sein naksus, mõni uks vajus iseenesest praokile või läks aken valju prõmmuga kinni, ehkki väljas oli soe ja vaikne, tuult polnud ollagi.

Ei tohi mõelda iga tühja asja ei tea milleks. Kodukäljaid pole olemas; isegi selline kurjuse kehastus nagu Joska ei pääse kalmu alt tulema. Ja hing peaks tal ju vägagi rahul olema — veel hukkamiseelsel öhtul valas ta oma meeletu viha halastamatult välja, peksis ja mõnitas, nii et küll sai...

Ah, põrgu põhja kogu vaev ja kartus, vandus Vesta endamisi. Kõik halb on nüüd lõplikult seljataga, elul täiesti uus nägu. Tööle, käed kärmesti käimal!

Nii, eeskoda on nüüd korralikult üle kraabitud, järg trepi käes.

Kratsa-kratsa-kratsa, nühhisid tugevad harjased kiviselt puult aastakümnete kõntsakihti. Puhtaks Joskast ja tema jalastumistest, võimalikult puhtaks!

Suure tee poolt kostis hobusekapjade ühtlast müsumist.

Vesta jäi seljatagust kuulutama. Kes siin vastu õhtut vanu riga sõidab? Joska? Ei, olgu mööduja kes tahes, aga tema ei tule küll enam iial, teda praetakse õnneks pikaldasel põrgu tulel.

Vesta ei pööranud peadki. Vist on naabrimehel veel mingi hiline teereis ees? Pahasti küll, et just praegu tööjärjega majast sai välja jõutud, Parmu Juku vaevalt ilma juttu jahvatamata raatsib teed jätkata. Praegu ei taha näha küll ühtki inimest, Jukut hoopiski mitte.

Vesta korjas suure pehme lapiga seebivahu kokku, väänas lapi kuivaks, pühkis trepikivi veel kord kärmesti üle ja võttis

ambri, et tupp peitu minna. Saaks ukse ruttu kinni, küll pesuvee jõuab pärast maja taha maha kallata.

Hobune jäi seisma, ehkki käsku polnud kuulda.

«Terekest kah, Vesta!»

On see võimalik? Kas tõesti Villu Kenamees?

Vesta pöördus vaatama. Jah, tema.

Mees viskas ohjad vankrile, ruttas lähemale.

«Küll olen ma sind taga igatsenud,» sõnas ta tundeküllaselt, tõmbas soni peast. «Kiitus taevavägedele, et Mügerik otsa sai... Tere, mu elu ja armastus!»

«Tere,» vastas Vesta jäigalt.

«Sa ei rõõmustagi?» imestas Villu.

«Mille üle mul hea meel peaks olema?»

«Noh, et mina tulin,» vastas mees enesekindlalt ja püüdis Vestat suudelda.

«Mida sa endale lubad? Hoia eemale!»

Villu oli siiralt hämmastunud.

«Aga me ju elasime tükk aega koos, olen samahästi kui sinu mees. Oled väga muutunud. Miks?»

«Ma ei pea vajalikuks sulle aru anda. Ja üldse, olid siin majas kaasüüriline lühikest aega. Ah, ei ole mul tahtmist sinuga õiendada... põikasid sisse tere ütleva, heakene küll. Nüüd aga hüvasti.» Vesta pöördus minekule, mees astus talle teele ette.

«Oled sa tõesti kõik unustanud? Meie suure kiindumuse, meie kuumad ööd...?»

Vesta vaatas mehe vistrikulist nägu, silmitses ta tahapoole längus otsmikku ja hõredaid juukseid. Mida see lõdva tüüp räägib? Kiindumusest? Mingitest kuumadest öödest?

«Mis sinuga on, Vesta? Tulin tagasi sinu juurde, aga sa võtad mind kui võõrast külmalts vastu.»

«Pole mina sind siia kutsunud.»

«Enne Joska Siberist tulekut olid sa ju minu oma, see maja siin meie kodu... Olen nüüd tagasi, alaliseks. Mõistad?»

Vesta alles otsis sõnu, millega teda peletada, kui Villu ärevalt jätkas:

«Kogu vahepealse aja elasin nagu varjusurmas. Igal öhtul voodis tundsin sind oma käte vahel, aga kui silmad avasin... polnud kedagi.»

Vesta uuris veel kord Villu Kenameest ega suutnud kuidagi mõista, mil moel see onkel end kurtagi tema majja, tema voodisse oskas toimetada. Villus pole peaaegu mitte midagi meel-

divat, pole vist kunagi olnud. Tol ajal olid ta oma arusaamad ja isud muidugi teised, üksvahe käis nagu mingi hullus peal, kõlvanuks peaaegu igaüks, kes isasena ilma sündinud. Veini klaas peos juttu puhuma oli Villu siiski küllalt mõnus, ja tööle au andes — peale joomist vist eriti...? Ainult et kuhu selge pea siis kadus, kui see tolgu ühel päeval kohvritega kohale logistas ja ennast majas rahumeeli sisse seadis? Hundipass tulnuks juba lävel pihku torgata, jalamaid minema saata! Kuumad ööd...?

«Elad üksildast ja kurba elu, kui ma sind õigesti mõistan,» lausus Vesta, mõtetega möödunud.

«Minia ei tõsta iial silmi ühegi teise naise poole,» kinnitas Villu hardalt. «Olen seda tõugu mees, kes armub vaid ühe korra, kogu eluks.»

«Ja mida sa soovid?»

«Sinuga abielluda, musike,» vastas Villu õrnalt. «Ilusamal naist kui sina pole maamunal olemas. Mis meil siin viga kudrutada, nüüd ei sega meid enam keegi...» Ta läks avas suure värava, võttis hobusel suukõrvalt, juhtis õuele. Juba tõstis ta kohvreid maha, kavatses neid majja kanda.

«Jäta,» keelas Vesta, «sisse ma sind ei lase. Ja oma kolu viska kärmesti vankrile tagasi.»

Villu näole kerkis inetu, vihane irve.

«Kas uus püksikandja on jõudnud juba tõesti sisse karata, et nii suureline oled? Omal laulatatud abikaasa alles kirstus soe, aga sina ei malda oodata, va' hoorapurikas!»

«Lase jalga,» käratas Vesta kurjalt. «Mine võimalikult kähku ja hästi kaugele. Kuuled? Unusta, et niisugune paik nagu Linnupette üldse olemas on, aru said?»

«Nõuan seletust.»

«Mida on sinul nõuda?»

«Olin sulle mitu aega meheks, see annab õiguse. Joska ootamatu ilmumine oli väike inetu vahepala, meie elu kestab edasi.»

«Ei. Kunagi trügisid sa poolvägisi minu majja — kutsu mata, luba küsimata. Tulid ja jäid, ja jumala õnn, et Joska eest pakku pugesid, vähemalt nii palju oli tema lahtisaamisest käsu. Tegi su ahtrumi kallal naaskliga ilusa töö, mäletad? Nüüd oled jälle millegipärast siin, aga seekord sa üle minu läve enam ei astu, ei hea ega kurjaga. Mine ära!»

Villu ei teadnud, mida oleks hetkel kõige õigem ette võtta.

«Ehk oled nii lahke ja räägid avameelselt, milles asi,» palus

ta, et aega võita. Ega Vestal vahepeal Mügerikuga kerge olnud, tegi paratamatult närviliseks; tuleb lasta tal maha rahuneda. Praegu ilus jutt üksi ei aita, aga kui saaks ainult majja, jooks klaasikese veini ja...

«Hea küll, ütlen.» Vesta tõmbas sügavalt hinge. «Olen ometi kord täiesti vaba, ja seda ma enam käest ei anna. Küürisin kogu maja üle, ilge mehehaisu kõrvetan kadakaokstega lõplikult minema — ja elan tulevikus head, rahulikku elu. Ihuüksinda, mõistad?»

«Pikkadel kottipimedatel sügisõhtutel ja öödel ei julge sa siin ollagi, su vänge vanamees hakkab kollitamas käima!»

«Lollus, mina tonte ei karda.»

«Aga rõõvleid? Küll need, keda asi huvitab, teada saavad, et sind keegi ei kaitse... Ei, sa lausa vajad mind, hädasti.»

«Jäta, sind küll mitte. Parem võtan koera.»

Villu neelas solvamise alla.

«Tegin vist vea, et tulekuga kiirustasin,» sõnas ta taltsalt. «Ilmselt soovid leinaaja kombe kohaselt vooruslikku daamet mängida, suksutamisest kõrvale hoida... vähemalt ümberkaudse rahva silmis.»

«Millest sa arvad, et ma leinan?» Vesta naeris põlglikult. «Tuled sa kuu või kahe pärast, mingi või aasta mööda, ikka näitan ma sulle ust. Minu talu trepile, üle selle maja läve sa enam ei astu. Ma ei taha sind, aru said?»

«Keda sa siis tahad?»

«Kujuta ette, mitte kedagi.»

«Sinusugune vulkaan ilma meesterahvata hakkama ei saa,» teadis Villu kindlalt. «Võttis mul endalgi vahel päris võhma välja, et sinu...»

«Aitab! Jäta mu hing rahule. Ela hästi.» Vesta keeras selja.

«Nii lihtsalt sa minust lahti ei saa, hoiatan! Luuran ja uurin, ja kui näen, et mingi jääb siin jõlkuma hakkab, viskan aknad kiviga sisse, torkan su hagerikule tule räästasse,» ähvardas Villu, Vesta põlgust nähes muutis aga kohe tooni. «Rikud mu elu ära, kallid... Ma ei taha ühtegi naist peale sinu. Pole ma ju kaugeltki mingi vana känd, saame voodimõnused priskelt edasi nautida... Üksinda aga piinlen, mu mehejõud kidub viimaks ära ja siis pole me kumbki midagi saanud.»

Vesta heitis pilgu tee poole. Kes sealt nii kiiruga tuleb?

Villu märkas Vesta vaatamist ja volksas silmad kah korraks sinnapoole. Ei suutnud ega tahtnud uskuda, mida nägi — aga mis tõsi, see siiski tõsi. Peaaegu veeredes lähenes tüse naine,

madal ja lai, inetult salkuspäine, jakinööbid pingul. Mis põrguvürst selle maugu siia juhatas?

«Villu,» hüüdis naine juba eemalt, «Villu...!»

Vesta läks vastu, nad kohtusid väravas.

Naine põrnitses altkulmu, vaenulikult.

«Tere,» sõnas Vesta huviga.

Naine vaid ähkis vastuseks, otsis taskuräti, pühkis leemen davad nägu.

«Tulin sulle järele, Villu, lähme kohe koju,» ütles ta lõõtsutamise vahele toonil, nagu käiks siin iga issanda päev ja astus tänagi korra sisse mingi õige tühise asja pärast.

«Kes te olete?» tundis Vesta huvi, nagu naerul.

«Villu Kenamehe naine.»

«Jah? Kohe päris ametlik?»

«Ära vatra,» keelas Villu, «pole sa naine ega midagi. Mul käib ainult hobune tema tallis magamas.»

Helvi vaatas mehele tehtud sõbralikkusega otsa.

«Riigi hobune käib jah maja taga tallis, sinu oma hobuke aga minu tallis...»

Vesta naeris lausa.

«Ega latrid tohi tühjad seista, minu poolest võite kohe minema hakata. Seda rutem iga suksu õige paiga leiab.»

«Mina ei lähe omast kodust kuhugi,» keeldus Villu. «Mina siin tühja jahvatada, hobune tuleb lahti rakendada, sööta, joota... Viin kõigepealt kohvrid sisse, jalust ära.»

Vesta lippas ukse juurde, võttis seestpoolt võtme, lükkas ukse valju paugutusega kinni, keeras lukku.

«Pole siin kunagi sinu kodu olnud, olid ainult lühikest aega allüürnik. Mina sind ialgi tagasi ei võta.»

Villu taipas, et Vestat tal enam tõesti ei ole. Ta silmitses naise kauneid kohevaid juukseid ja ilusaid suuri silmi, libistas himura pilgu üle ta vormika keha ja sihvakate sääрте. Samas kõrval seisis Helvi — küll ainult kümme aastat vanem, aga nagu Vesta vanaema. Hallid õhukesed juuksed olid kange higistamisega peadligi kleepunud, väikesed silmad uppusid rasvavoltidesse, jalad on tal lühikesed ja tõntsakad, kingad vägiši põidade otsa pressitud, ja keha... oh koledust, puudased tissid toetuvad kõhule, kõht omakorda pungitab nagu prunnakas jahukott... Ja ometi kannavad mõlemad naise nime, niihästi Vesta kui Helvi!

«Võta oma proua ja tõmba kärmesti minema,» nõudis Vesta

agedalt. «Mul pole aega ega tahtmist terve õhtu sinuga siin jagelda. Tee, et kaod!»

«Miks lased sa ennast alandada mingil ärakäiatud lipakal, Villu,» kiunatas Helvi ja haaras kohvrid. Ainsa liigutusega viskas ta need laias kaares vankrile, juba ukerdas ka ise sinna istuma. «Tule otsemaid, kuuled?»

Mees ei suutnud pilku Vestast lahti rebida.

«Hobune tahab joota,» ütles ta vaikselt.

«Kaevu leiame igast perest,» käratas Helvi ja haaras ohjad oma sõrmepontsakate vahele. «Hüppa peale, mis sa mangud!»

Villu ei liikunud paigast isegi siis, kui Vesta aiavärvasse sammus ja seal paljuütlevalt ootama jäi.

«Villu, mis sa seisad nagu post,» kätsatas Helvi ärevalt. «Selle naise ukse taga on õhtuti saba, usu mind, ta liiderlik veri lööb kõiges välja. Vahi reod, kuidas ta silmi volksutab ja lagumenti väänutab...» Tundus, et Helvi on peaaegu sama sügavalt solvunud kui Villu, ja ometi pidanuks ta rõõmus olema, et mehele kindlalt selg keerati.

«Onnelikku reisi,» soovis Vesta kombekalt.

Helvi laksas ohje, juhtis hobuse tee, ja Vesta ruttas kohe väravat sulgema. Alles nüüd raputas Villu end tardumusest lahti, tuli talle appi, nukker ja ehmunud. Ta tõstis väravapoolset paika, pani võru üle ja vaatas nii ahastavalt ringi, et Vestal temast hetkeks pisut halegi hakkas.

«Pole midagi,» trööstis ta, «elasid ilma minuta päris hea tüki aega, leidsid toreda proua ja kenad tallid — küll läheb samal kombel edasi kah. Hüvasti.»

«Hüvasti, Vesta...» Mees kehtas kahetsedes õlgu, hüppas Helvi kõrvale vankrile. Piitsa polnud vaja, piisas ohjavarude liigutamisest — kuulekas hobune alustas pikka koduteed.

Vesta vaatas vankrisistujat seni järele, kuni nad silmist kadusid.

Miks pole inimesed kunagi sellega rahul, mis neil on? Villu Kenamehe eest hoolitsetakse kindlasti hästi, ilmselt on tal soe ja mõnus kodu, korralik toit alati ootamas ja naine, kes temast väga hoolib. Mida talle veel vaja?

Villu Kenamehe kohaletormamine tekitas ebameeldiva, määratud tunde. Eilne hakkab päris mürinal uksest-aknast sisse trügima? Mõnigi mees võib ju peaaegu nagu õigusega tulla kunagisi suhteid värskendama; jultunud ja ennasttäis, arvavad end tont teab mis imeloomaks ja nõuavad, et neid lahke naeratusega vastu võetaks.

Aegapidi sammus Vesta tagasi maja poole, püüdis solvumistest ja teravast pahameelest jagu saada. Ta keeras ukse lukust lahti, seisatas lävel. Vastu paiskus meeldiv puhtusehõng, tekitas hetkega mõnutunde. Põrgusse kogu meestesugu, milleka lasta tuju rikkuda! Parema vaibad-tekid tublisti läbi kloppida ja tuppa viia, õueõhk püsib neis kaua, teeb kambrid hubaseks ja värseks. Elu peab ometi viimaks muutuma rahulikuks, muretuks, ilusaks. Kas muutub?

Ei tea. Ei tea...

8

Taevakaar oli suvesinine, ühegi pilvetupsuta, silmapiiril aga ajas küüru selga ähvardav, tume viirg. Ega ometi vihm kimbutama tule?

Rukkivihke siduvad naised vaatasid aeg-ajalt ärevalt sinna poole, üks ja teine vangutas murelikult pead. Mine sa tea, õhk kuumab tõesti nagu enne kõva äikest. Hullusti küll, kui lõigatud rukis saju kätte maha jääb. Kiiremini!

Elupõline traktorist Laagri Karla oli esimehe palvel roninud rukkiniidumasinale ja juhtis kümnete metalli kätetud hobujõudude asemel praegu vaid kaht, elusat, kangide asemel ohjad peos. Kogu ümbritsev maailm lõhnas küpselt viljast, hilla suvest, hobustest ja päikesest.

See kõik oli Karla jaoks peaaegu uudis, sest juba ammuilma hõljus tal ümberringi alati vaid sinakas traktoriving, nagu maapeal muud polekski. Seda enam tundis ta praegu erilist mõnu, hingas ahnelt meeldivat, võrreldes õrn sosin?

Imelik, pea kippus raskelt uimaseks. Millest? Viimaks liiga puhtast õhust? Või ehk harjumatu vaikusest, sest heedri lõgin oli traktorimüraga võrreldes õrn sosin?

Hobused astusid ühtlast, rahulikku sammu.

Karla tundis, et kangesti tahaks toetuda, aga niidumasinat istmel seljatuge ju pole. Mis see ometi olgu, maa ja taevast kippusid omavahel segi minema...?

Kerge tuuleõhk tegi natuke paremaks, taevast nihkus jälle õigesse kohta. Juba varem silma hakanud kauge pilveserv on nagu kurjemaks kerkinud? Ei tea, kas saabki õhtuni rukkia olla?

Vihusidujaid on vähevõitu, jõuavad hädavaevalt järjega eest ära, tempot tuleb veidi lõdvemaks lasta. Tööpäeva lõpul peab

aega võtma ja traktorile pilgu peale viskama, teeb teine vahel mingit imelikku kilksu... Ehk keerab vihm siiski mujale?

Süüa-sinna kõikuvad mõtted katkestas lähenev auto. Veel enne, kui mees masinast lagedale ronis, teadis Karla eksimatult, et see on Aljas, täitevkomitee esimehe asetäitja.

Issanda nuhtlus sadas kaela, kirus Karla endamisi. Temal Aljasega midagi eriti hullu pole jagada olnud, aga üldiselt oskab see mees just sinna ilmuda, kus teda kõige vähem oodatakse, ja lõputult õiendada, kamandada, poriseda. Tea, mida ta siit hammaste vahele leiab?

Karla hindas üsnagi pikka kopsakate rukkihakkide rida. Seisid teised nagu sõdurid ilusas sirges rivas, ühtlased ja uhked, kõigil parajad matsakad pead otsas. Pilt oli ilus, Aljasel pole küll millestki lõrinal kinni hakata.

Naised jäid korraks tulijat uudistama, tegid tere vastu ja jätkasid kärmesti tööd.

Karla oli tüki maad eemal, ei kuulnud sõnu, aga nägi, et Aljase suuvärk liigub juba kui üleskeeratult. Tähenab, ikkagi leidis, mille kallal pahandada? Ta seisis Hamba Kati kõrval, seletas õige ägedalt. Kati ei vaadanud tema poolegi, haaras maast parajalt suure viljasülemi. Ta keeras selle osavalt püsti, sapsas korda paar tüükaotstega vastu maad ja võttis valmiskeeratud sideme. Kati tegi neid vihke, millest rukkiahakkidele pead said — suuremaid, tüsedamaid. Ei tea, on need Aljase meelest viimaks kõhetud, sellepärast pragab?

Karla silme ette kerkis ootamatult mingi ebameeldiv, tumehall tuhm kile, kõik ümberringi kippus jälle kõikuma ja hetkeks ta koguni kartis, et sajab nüüd kohe niidumasinat istmel maha. Kuigi õhusooja oli küllaga, ronis seljal ja õlgadel, eriti aga kuklas ringi terav külmatunne. Kust seda jäist õhku ometi selja peale puhub?

Karla jõudis juba niipalju lähemale, et kõrvu kostis sõnavahetus, mis järjest valjemaks tõusis, ja kui ta silmi teritas, oli näha, et tõsisest riiust ei puudu kuigi palju. Naised olid enamasti töö sinnapaika jätanud, kogunenud Aljase ümber ja rääkisid kõik korraga. Isegi Hamba Kati, kes alati lahkelt naeratas ja kunagi ägedaks ei läinud, oli pahane ja püüdis Aljasele midagi ärritunult selgitada.

Karla pidas hobused kinni ja ronis ettevaatlikult maha. Päkad ajasid pindu, astumine oli imelikult võõras. Ongi vaja vahepeal jalgu sirutada, jää harjumatu töö juures viimaks päris kangeks.

Samm oli kobav ja raske, minna polnud aga kuigi palju. Ja juba saigi selgeks, miks pahandus järjest paisus. Aljas nimelt ei lubanud, et hakkidele päid otsa pannakse. Pidas seda mõtetuks ajakuluks, raiskamiseks ja tühja töö tegemiseks. Et aga naised, raginal vastu hakkasid, seletas Aljas karmil toonil, et vili ei saa normaalselt kuivada, kui talle peavihk selga rõhutakse. Oma sõnadele kaalukuse lisamiseks tuli ta lagedale tarkusega, et tagurpidi haki otsa pandud suures vihus ripuvad viljapead alaspidi ja küps tera pudeneb sel kombel viimseni välja, kukub maha ja jääbki sinnasamasse haki ümber põllule. Rumal tegu!

«Kas sina, tähtis ja tark mees, sellele ei mõtle,» küsis Remma perenaine salvavalt, «et peavihk just nimelt säju eest kaitseks on?»

«Jah,» toetas teda tragi vanamemm, «ilma peata rukkihaak on ju selge jumalavilja teotamine!»

«Peavihk katab hakki seatud viljavihud nii hästi kinni, et vihmamärg üldse ligi ei pääse, jookseb kahju tegemata mööda kõrt alla,» seletas Hamba Kati kannatlikult nagu sõnakuulmatule lapsele. «Hakid võivad põllul või hilise sügiseni seista, kui viljapeksuga mingi takistus peaks tulema.»

«Takistusi ei tohi tulla ega tule,» vaidles Aljas resoluutselt ja ta priskel näol oli iseteadlik ilme.

«Elu on kindlalt näidanud, et muud polegi, kui aina takistused,» sekkus nüüd Karla omakorda. «Arvesta, ilma peata hakkide puhul jätakse isegi väike vihmasegaviljapeksu seisma — peavihuga hakkidest võib peale sadu kohe edasi masindada.»

«Jah,» kinnitas Remma Luule, «vettinud peavihk pannakse tahenema, ja tema alt võetud vili on täiesti kuiv.»

«Nimelt,» noogutas Karla. «Aruka põllumehe süda ei luba rukkihaaki ilma peata jätta, meie mail oleks see ennekuulmata ja väga loll tegu.»

«Pole siin teie mail mingi maailma naba,» käratas Aljas, toon veelgi teravam. «Mina olen maal sündinud ja kasvanud ja kinnitan, et meiekandis ei tehtud mõttetut tööd, hakid jäeti ilma peata ja keegi kahju ei kandnud, ükski hing ei hädaldanud.»

«Mis vedelvorstidel viriseda, eks tõstmist ja sättimist jäi ju vähemaks,» pilkas Karla. «Võta teadmiseks, et iga mats ei oskagi parajat peavihku siduda ega seda õigesti otsa passitada...» Imelik, miks Aljas äkki kahele poole kõikus ja nii

ahmaseks muutus, et teda peaaegu nähagi polnud? Pea on sandisti uimane, väga sandisti...

«Eks teiekandi põllumehed olid nii jõukad, et ei hoolinud, lõrtsisid jumalavilja rahumeeli ära,» arvas Remma perenaine ja ta kena väike pruntis suu kippus vägisi muutuma kitsaks, õelavõitu triibuks. «Meie teeme nii, nagu õigeks peame. Esiinade kombel. Tööle, naised!»

«Mis siin jah tühja jaurata,» torkas vanamemm omaltpoolt. «Äkki kisub pärastiks sajule, jõuame enne veel hulga hakke püsti panna.»

Hamba Kati kohendas pearätti, lükkas väljalibisenud säravhallid juuksed selle serva taha peitu, haaras suure viljavihu. Ta astus toeka, nagu mõõdetud sammuga pead ootava haki poole.

«Naisterahvas!» käratas Aljas ja võttis korra ärritunult prillid eest. «Kuulsid, mina ei luba! Kuuled?»

Kati oli juba üsna haki lähedal. Aljas vandus mahlakalt ja hüppas talle ette, püüdis viljavihku käest ära rebida. Kati ei teinud temast väljagi. Astus edasi, nagu poleks keegi takistamas. Ta jalg sattus Aljase varvastele ja küljega tõukas ta meest õige tugevasti, oma kuldse sülemi aga keeras osavalt kõrvale ja Aljas kaapas vaid tühjust.

Kati tõstis raske viljavihu hakile tubliks kaitsjaks, saputas kõrred harjunud liigutusega ümberringi ühtlaselt laiali.

«Ma sulle näitan,» ähvardas Aljas, võttis Katil kurjalt käsi varrest, rebis teda eemale. «Või minu käsku ei peeta milleski...?»

Karla hing kärgas pahameelt ääretasa täis. Või lausa kätega kallale?

Paari pika sammuga oli ta kohal, haaras Aljasel õlast.

«Kui sa keretäit ei taha, keri otsemaid minema,» soovitas Karla ägedalt. «Usu, olen kuramuse äkiline sell. Jäta tööinimesed rahule!»

«Sabotaažnik oled, igavene viimane vanamehekönn,» sajatas Aljas, taganes aga siiski väheke eemale. «Oled räpane kulakuhing, sakslaste sabarakk... Tööd teha ei mõista, traktorit ei tunne, laiskvorst oled!»

Karla jäi hetkeks seisma kui sammast. Tõmbas siis millegipärast peast oma väikese pleekinud soni ja vedas hinge, ise näost tulipunane. Kael, niigi lühikestvõitu ja rässakate õlgade vahel rahulikult poolpeidus, vajus nüüd hoopis särgikrae varju, nagu oleks pea äkki ülearu raskeks muutunud. Ta püüdis

kätega vehkida, aga liigutused olid imelikult aeglased ja kobavad. Jõudu pingutades tõstis Karla korraks parema käe üles, nagu tahaks ta silitada oma läikivat pealage, haaras siis olates viivuks kukla tagant kinni, vaarus nagu tuge otsides ja vajus ohates külili maha.

Vanamemm pani ehmunult käed kokku, naised jooksid hädalades kohale, esimese ehmatusega ei osatud midagi ette võtta. Aljas trügis lähemale, näol ahne uudishimu.

«Mida te, hullud, inimese ümber rõhute,» tõreles Remma perenaine. «Karlal jäi vihast hing toppama, laske tal kõigepealt õhku saada.»

Naised taganesid kuulekalt kaugemale, Hamba Kati keeras Karla ettevaatlikult selili. Kraenööp oli lahti, aga Kati päästis särki igaks juhuks päris laialt valla. Ta patsutas Karlal põsele.

«Naabri-isa, kuuled...? Tee silmad lahti... räägi meiega!»

Karla lamas liikumatult, nagu võõras ja nina imelikult terav. Ta oli väga kahvatu, valkjashall, käed jahedad.

Katil oli südamest kahju mõnusest naabrist, heast ja sõbralikust mehest, aga eriti kibeda selgusega kerkis talle praegu silme ette Anto. Ta oli just samasugune, kui esimest korda tema juurde lubati — silmad suletud, näol ilme kui lõplikult äraminejal... Nüüd on Anto juba peaaegu endist moodi, kipub kangesti koju... Aga Karla, mis temaga juhtus?

«Kuula, kas süda veel ikka lööb,» käskis keegi.

Kati vajutas kõrva vastu Karla rinda, jäi nii hulgaks ajaks.

«Ütle juba ometi, inimeselaps,» nõuti ärevalt. «On ta üldse elus?»

«Hädavaevalt,» sõnas Kati murelikult ja tõstis pea. «Tuksust pole peaaegu kuuldagi...» Ta surus sõrmed korraks vastu huuli ja kummardus siis uuesti Karla kohale. «Mina küll kardan, et... Naabri-isa, tee või korrakski silmad lahti! Karla...?»

Karla ei tulnud teadvusele, ei avanud silmi. Temale oli üks puha, mis ümberringi toimub ja kes ta juures on. Ei häirinud teda enam isegi Aljase kohalolek. Hetkel polnud tal ei külma ega kuumi, ei hea ega halb; ei tundnud ta pahameelt, rõõmu ega kahetsust. Teda ümbritses hääletu eimiski ja üksnes ta mitte enam noor, üsnagi väsinud süda püüdis tuhmi, harva löögiga märku anda, et veel pole mees astunud üle Toonela läve.

Aljas oli vaikseks kohkunud. Ta pidas naistega kiirustades nõu, kas oleks õigem sõita Linnupette alevisse ja sealt kiirabi kohale saata, või katsuda Karla tema autosse kanda ja ta nii viisi haiglasse toimetada.

«Ta on liiga rängalt haige, teda ei tohi liigutada ega vintutada,» keelas Remma-ema.

«Jah, autosse kõverasse toppimine võib hullusti paha teha,» toetati teda mitmehäälselt.

«Aga abi saaks sedaviisi ikkagi rutemini,» arvas Aljas. «Muidu sõidan mina tühjalt alevisse, otsin arsti üles, tema peab omakorda...»

«Mis tühja jahvatada,» tuli vanamemm mürgiselt vahele. «Ehk isand on nii lahke ja sõidab meie kontorisse, kõnetraadi kaudu peaks ju nii kõrge ametiisik oskama korraldusi ja teateid anda?»

«Ei,» otsustas Kati, «meie keskus jääb liiga kaugemale, õigem on kihutada traktorijaama helistama. Kiiresti!»

«Huupi tormata pole mõtet,» heietas Aljas. «Mitu kilomeetrit siit peaks olema traktorijaama...?»

Vanamemm vaatas Aljasele tigidalt otsa.

«Said inimese oma inetu ütlemisega vaata et surnuks solvata, ja veel ikka õiendad? Mine juba ometi, va' põrguline...»

Aljas jäi vait, ruttas auto juurde. Mootor tõrkus, ei tahtnud käivituda. Äua-äua-ääää, äua-äua-ääää, kurtis aku aina hädisemalt, nõrgemini. Kustub äkki sootuks, mis siis saab? Jalgsi joosta abi järele? Tohter ei jõua viimaks enam õigeks ajaks päralegi...

Onneks võttis mootor lõpuks hääled sisse, ja Aljas kadus teekäänu taha.

Naised korraldasid Karlale madala peaaluse, lehvitasid talle tuult. Nad seadsid ta jalad, mis ootamatul mahavarisemisel kergelt konksu olid jäänud, tasahilju sirgu. Rukkihaki vari ei lasknud päikesel liiga teha ja kui Karla nagu poleks olnud usumatult võõras, liikumatu ja ebaloomulikult kahvatu, võinuks arvata, et eakas mees on vilusse mõnusealt puhkama heitnud.

Kiirabi saabumist andis kaua oodata. Naised jäid haige juurde valvama, ehkki seda poleks tarvis olnud, sest Karla oli rännanud ilmselt õige kaugemale, abi ta ei nõudnud ja ega teda keegi ju aidata saanudki. Ometi ei raatsitud teda üksi jätta. Viimaks ehk tuleb siiski raskest minestusest välja, soovib ikki midagi?

Päike säras sama rõõmsalt kui enne, naised aga olid tõsised. Kuhu arst ometi jääb? Aeg aina läheb, abi ei tule ega tule. Suudab Karla süda vastu pidada...?

Lõpuks ometi jõudis kiirabiauto kohale.

Naised ootasid vaikides tohtri otsust. Arst kuulas südant, luges pulssi, mõõtis vererõhku, tegi paar süsti — ja ei öelnud midagi. Areldi päriti, mis Karlal viga on.

«Oletatavasti insult,» vastas sõnakehv tohter.

Vanamemm ega teisedki ei mõistnud, mis tõi see võika olla.

«Kas see on südamerabandus?» küsis vanamemm ettevaatlikult.

«Ajurabandus.»

Autojuhi, tohtri ja naiste abil tõsteti Laagri Karla rässakas, peaaegu elutu keha kanderamile.

Naised vaatasid hulk aega autole järele, silmitsesid põldude vahelise tee kohal laisalt hajuvat tolmulinti. Nad olid veel ikka kohkunud ja Karlalt oli kõigil kahju; alles Hamba Kati vaikne hääl tõi nad tänasesse tagasi, tööd jätkama.

Kati saatis Tiit naabritädile halba uudist teatama. Opetas tütrele lühidalt, kuidas temaga tuleb rääkida, et liiga ei ehmataks. Nüüd läks Kati hobuste juurde, uuris korra kauget tumedat pilveviirgu ja asus Karla asemele niidumasinale istuma. Süda muutus aina raskemaks. Karla viiakse samasse haiglasse, kus lamab Anto. Alles eile õhtupoolikul sai seal käidud, aga kangesti kipuvad pisarad silma ja on siisugune tunne, nagu poleks Antot juba terve igavik aega näinud, ja et viimaks on vahepeal midagi halvemaks keeranud. Saab ta üldse terveks, päris terveks...?

Hobused astusid harjunud sammu, kostis heedri vilgas lõin. Küpsed rukkihead vajusid kokku ähmaseks müüriks. Oleks tahtnud jooksuvalu rutata Anto juurde, aga ei saa — peab paigale jääma, töö tahab tegemist.

Kati juhtis hobuseid, kuldsed viljasülemid vajusid vihusidujate ette, päike püüdis kogu maailma hästi rõõmsaks säratada — Kati jaoks oli aga kõik tinaselt murehall.

Halvad uudised liiguvad kiiresti. Juba tund aega hiljem jõudis Kustaseni, et Laagri Karla tervis oli otse põllul ootamatult üles öelnud.

Haiglast vastati, et tal on raske halvatus, kõnevõime täielik kaotus. Paranemislootused? Mees on just neis aastates, kus ta pole küll enam noor, kuid veel hoopiski mitte vana; Karla Laager ei ole veel kuuskümmendki täis. Mida vähem on aastad ja inimene ise oma organismi kulutanud, seda vapramini suudab ta haigusele vastu panna, sellest vast jagugi saada. Mõnda aega tuleb loomulikult haiglas olla, ja kõigepealt tehakse põhjalik läbivaatus. Alles edaspidi selgub, kui pikalt ta ravile jääb.

Uks tõsine mure jälle juures, ohkas Kustas. Ega Karla muidugi mingi ingel olnud, kippus teinekord vinditama ja tegi sakkispäi vahel koledat ja valju häält, aga mehel on kulda-väärt süda ja töökas oli ta. Täna hommikul poleks ta sugugi pidanud niidumasinale istuma — tema on traktorist, tal oma töö. Rukkiga on aga tuline kiire, Karla asus appi heast tahtmisest aidata. Tubli mees!

Onnetusi ongi olnud ridamisi, väga raskeid ja ülearu palju. Kõigepealt Antoga. Juba järgmisel päeval hukkusid rabalaukas Mügerik ja Kelder. Nüüd omakorda vajus Laagri Karla kokku... Paratamatult hakka pelgama, kes on järgmine.

Koputamata tõrmas Kustase juurde sisse Rabanurme Margit. Temagi oli õnnetusest kuulnud, ruttas abi pakkuma. Ent mida praegu Karla heaks teha saab? Aitama peab siis, kui halvatus tagasi ei anna ja ta lamaja haigena koju viiakse. Nad ju memmega ainult kahekesi... Aga Laagritel on head naabrid, kogu Hamba-pere Antost alates ja viie noorema õe-vennaga lõpetades, lisaks muidugi Kati ja Robert. Keegi neist on ikka käepärast, kõik tublid abistama.

«Margit, hea et tulid, peame veidi nõu,» sõnas Kustas, nähes et tüdruk minekule kibeleb. «Seemnepõld kutsus endale tüki aega varem kallale kui arvata võis. Timut hakkab tipust juba varisema, rukis aga hoiab inimesed kinni. Mida teha? Igal tunnil on kulla kaal, ristikuseeme on meie jaoks eluküsimus.»

Margit küll noogutas, aga ta ümar lõug muutus pisut iseteavamaks.

«Vara,» pillas ta enesekindlalt.

«Sa vist ei pannud tähele — ma just nüüdsama ütlesin, et seeme on varisemisohus. Sa pole vist vaatamas käinud?»

«Ristikupõllult just tulengi. Timuti pöörispea saab jah varem küpseks, aga seemet ei poeta ta veel sugugi. Roosa ja punase ristiku jaoks on palju päikesekuuma ja aega vaja.»

«Viimaks sa eksid?»

«Ei,» jäi Margit kindlaks. «Kogu taimik ei ole veel koristamisküps, ja kui liiga vara niidame, ei jõua ristik rõugus järelvalmida. Peksmisel ei anna kogu seemet kätte. Ristikunuttidest peab tubli kolmveerand pruunikaks tõmbuma, alles siis on paras aeg.»

«Aga üksainus liiga küpsele ristikule peale tulnud keskmine vihm võib kogu seemnesaagi ära nullida,» hoiatas Kustas. «Vast hakkame siiski tasapisi pihta, ilm on praegu soodus. Mulle ei meeldi risk, eriti nii ülitähtsas asjas.»

«Mulle ka mitte. Kordan, veel on vara.»

«Oled sa veendunud, et koolitarkus ja tegelikkus ikka katavad üksteist?» päris Kustas ettevaatlikult. «Ma ei taha sind solvata, aga küllap mõistad, et meil on seemnepõldudega kõik kaalul?»

«Loomulikult. Käin iga päev korra või paar vaatamas, ärge muretsege. Mis aga solvumisse puutub — kui te ei uuriks ega päriks ja minu tööd pidevalt ei jälgiks, oleksin küll pahane. Koledal kombel!»

Rukkilõikusega ei edenenud sugugi nii, nagu vaja. Kustas märkas, et inimesed hakkasid tüdima, juba jäi üks ja teine tulemata. Ta oli lootnud, et heinateoga tekkinud huvi jääbki kestma, kuna ilmselt mõisteti, mille nimel ja miks tuleb tugevasti tööd murda. Ta teadis, et heinaajal pani käegakatsutav ja silmaga nähtav kasu vikatid välkuma ja rehad liikuma; kõigil oli kange tahtmine võimalikult palju head heina küüni või laudalakka hanguda. Ei osanud arvata, et ainult see peamine oli. Näib, et kahjuks siiski.

Õeldi lausa otse, et tööhoog saaks märksa suurem, kui esimeses päneks ka rukkiga mingi uue sisemise seaduse käiku, nagu heinateol.

Kustas selgitas, et leivaviljaga ei tule selline asi vähemalt esialgu kõne allagi, ja kohe kehitati pettunult õlgu, kulmud kortsus. Taheti tingimata jalamaid teada, kuidas on lood sügiseks töötatud rahapalgaga.

Ei jäänud muud üle, tuli varasemaid ilusaid lubadusi kor-

rata, ehkki Kustas seda kaugeltki rahuliku südamega ei teinud. Ta nimetas, et ristikupõllul nende peamine varandus praegu küpseb ja ootab õiget päeva, ja et jutuajamisele ei lohiks minutitki raisata; rukis peab koristatud saama. Ja kohe tuleb viljapeksuga alustada, selleks on kaks äärmiselt tähtsat põhjust: müügikohustus vaja täita, pole pääsu, ja talivilja põllud ootavad varsti seemet. Kolhoosil pole ju salvedes rukki lvagi, nii et masindamisega on tõesti tuli takus. Aeg libiseb kui imepeenike liiv sõrmede vahelt märkamatu minema, rukki-külviga hilineda aga ei tohi.

Kustas ei lootnud oma liialt ametlikuks kiskunud jutust suuremat tulu, aga mingi väike kasu sellest siiski näis kasvavat, sest rukis sai kokku. Jah, läbi häda viimasel minutil, sest lausa üleöö pidi asuma ristiku kallale. Niideti kahe paari hobustega, hangujatel andis kõvasti pingutada. Margit oli neil kogu aeg kukil, nõudis täpset tööd. Ristik tuli kohe redelitele tõsta, ladavad rõugu sissepoole, tüükad välja.

Aeg-ajalt kergitasid tumedad pilvemürakad jälle oma suured kurjad küürud taevarannale, mõmisesid pahaselt seemneheina kokkupanemise sekka, aga õnneks polnud neil jõudu tähtsat tööd segada.

Lausa ime, ristik koristati vägagi kiiresti, ja õnneks kui-vaga. Jah, ei osanud nagu uskudagi — juba oli väärt kraam viimseri rõukudes. Võis loota korralikku seemnesaaki, anna ainult parajalt aega järelvalmimiseks ja kuivamiseks.

Selja sirutamiseks polnud mahti, tuli minna jälle kõigi jõududega vilja võtma, mis muud. Oder ei kannatanud enam oodata, talinisu oli vahepeal jõudnud koristamisküpseks, segadik nõudis oma. Tingimata on vaja kohale võluda rehepeksu-masin. See on tähtsamast tähtsam, sest uudsevilja kiire kättesaamise taga on järgmise aasta leivavili. Targad põllumehed kinnitavad, et nimelt septembri esimene nädal on rukkikülviks õige ja samas viimane aeg, augustikuu on aga kärmem otsa lõppema, kui arvata oskad. Masindamine tuleb käima panna, muud teed ei ole. Kustas otsustas, et tõrkugu käsuandjad traktorijaamas palju tahes, ta toob selle väärt riista või vägisi kohale.

Vastu ootusi ei vaieldud poole sõnagagi, ei põigeldud ega keerutatud. Telefoni juures oli uus peainsener, keda Kustas polnud seni veel silmast silma näinudki — sõbralik, ladusa jutuga mees.

«Esmaspäeva hommikul ootame,» lõpetas Kustas lühikese jutu.

«Esmaspäeva hommikul on viljapeksumasin seal,» lubati kindlalt.

«Mehesõna?»

«Kuidas muidu, meeste vahel ikka mehesõna.»

10

Esmaspäeva varahommikuks olid inimesed kohal, ilm näitas head nägu. Platsi ettevalmistamine oli lihtne, läks kiiresti — ja nüüd vaadati ootavalt tee suunas, kust iga hetk pidi mõnusa mürina saatel traktori seljataga lustakalt kohale veerema rehepeksumasin.

Kulus tund, tükk teisestki. Kummaline, inimesed väsisid mittemidagi tegemisest hullusti ära. Märksa rohkem kui heina-kaarel vikatit välgutades või kärmesti rukkivihke sidudes. Ja väsinud inimene kipub õelaks; üks ja teine poetaski juba sapiseid vihjeid.

Kustas kirus oma kergeusklikkust. Ka seda, et ta kohe hommikul vara traktorijaama ei helistanud, õigemini kohale ei tõtanud. Tõsi, korra ta juba mõtleski seda teha, aga kõrvus kumises peainseneri mõnus hää ja mehesõnaga kinnitatud lubadus.

Oli viimane aeg sõita kontoris, helistama.

Kustas mõõdus sarast, kus traktorijaama mehed haakeriistu hoidsid. Veider, Nurmelaid nokitses seal rahumeeli külviku kallal. Ometi oli just tema see, kes oma traktoriga masindamise juures pidi olema!

Küsimise peale ei vastanud ta ainsatki sõna, lõi vaid palju tähendavalt käega.

Kustas ei hakanud sõnakehvalt mehelt juttu ootamagi, sõitis edasi. Nurmelaid kas teadis kindlalt, et tekib takistus ja masinad ei saadeta, või oli ta traktorijaama kesistvõitu asjaajamisega sedavõrd harjunud, et igal juhul oletas tõrget. Otsustas juba ette, et ükski asi sealtkandist täpselt liikvele ei lähe.

Traktorijaamast ei vastanud ei direktor ega peainsener, isegi peazootehnik mitte. Kontoris oli unise häälega noorik, kes pärast tüdinud puiklemist lubas direktori või peainseneri siiski üles otsida ja telefonile kutsuda.

Ooteaeg venis sedavõrd pikaks, et Kustas pahuralt muiates

manas silme ette pildi, kuidas ülemusi otsima läinud noorepoolne naine mõnusalt välistrepil suure samba najale toetudes päikesesooja naudib, silmad poolkinni ja on ammuilma unustanud, mida üldse tegema pidi.

Viimaks ometi kostsid sammud, ebamäärane kõnekõma ja kõlas tuttav, sõbralik mehehää.

«Keegi andis nagu sõna,» ütles Kustas ilma sissejuhatusega.

«Veorihm plaksas pooleks.»

«Laske uus rihm peale panna või lappige katkine ära, tühine töö. Iga viivitatud tund on kurjast.»

«Saan teie mürest hästi aru, aga...»

Kustas tabas põikleva tooni. Viimaks ei kõnele peainseneri tõtt, on masina mõnda teise kolhoosi andnud?

«Õelge ausalt, milles asi,» tahtis Kustas teada. «Keerutamisel pole mõtet.»

Viivuke vaikust, kerge kõhatust.

«Hea küll. Ausalt, põiklemata — Täht «Koidust» sai enne jaole. Tal kasvas sel aastal rukis nagu müür, kõik on koristatud ja saak töötab tulla tublisti parem, kui teistel. Saatsime sinna.»

Nüüd vaikis Kustas omakorda. Mitte et tal sõnu poleks jätkunud — oli küll, koguni hulgi, aga liiga vänged. Tuli oodata, kuni kurjad ütlemlised veidi viisakamatele ruumi annavad.

«Mis kuramuse arusaamad teil seal küll valitsevad?» nõudis ta ägedalt. «Tehke kõrvad lahti ja kuulake, mida ma räägin. Talirukki külv jõuab kätte, aga meil on salved täiesti tühjad. Tühjad, taipate? Järgmise aasta saak seisab ainult teie lahkuse taga, imelik küll. Kui te praegu toru ükskõiksena hargile viskate, annate sellega «Sotsialismi Võidule» vänge jala-hoobi.»

«Süüdistada on kerge, te ei tea traktorijaama pingelisi olukordi» vastas peainsener, ja lisas kärmesti: «Vabandust, mul läks meelest, kellega kõnelen. Teie kui endine direktor muidugi teate.»

«Töötate Linnupettel alles lühikest aega, aga juba olete leiutanud mõjusad ütlemlised pingelisest olukorrast ja pagan teab millest veel. Hääle järgi otsustades pole teil eluaastaid just eriti palju. Ärge juba nii noorelt bürokraadiks muutuge! Ja pidage meeles, et kui antakse mehesõna, tuleb seda pidada. Ka siis, kui oled alles või udusulis mehehakatis. Sain teilt üleeile mehesõna, on nii?»

«Mis tõsi, see tõsi,» kinnitati häbelikult.

«Palun teid, pidage seda. Täna õhtul saadan traktori järele Arvestage, et oleme hädas. Palun!» Kustas ei oodanud vastust, lõpetas kõne.

Kui ta sarast uuesti mööda sõitis, istus Maandis Nurmelaid suurel kannul ja keerutas oma pikkade sõrmede vahel mingit väikest, ogadega ketast.

Kustasele see mees eriti ei meeldinud. Põhjus? Ei oskagi öelda, sest Nurmelaid polnud viinamaias, töötas korralikult. Äkiline iseloom? Jah, aga see ju temasse ei puutu, samuti nagu Nurmelaidi komme naisi ja noorikuid jahtida. Tehku inimene vabal ajal, mida iganes soovib, esimehe asi see pole.

Kustas peatas ratta.

«Täna jääb meie ettevõtmine pooleli,» sõnas ta, «aga õhtul tuleb sul traktori jaama minna ja peksumasin taha võtta, siis on kindel, et homme saame pihta hakata.»

««Sotsialismi Võidule» plekikarlat praegu ei anta, ma tean,» lausus Nurmelaid rahulikult. «Paremad kolhoosid saavad enne. Minu sinnaõidul pole mingit mõtet.»

Kustas ei öelnud musta ega valget, aga miski ta pilgu sundis Nurmelaidi aegamööda tõusma, ebamääraselt õlgu kehitama.

«Kella kaheksa ajal on paras kohal olla,» soovitas Kustas. «Arvesta, et homme läheb meil viljapeks lahti!»

«Tühi teereis,» ei andnud Nurmelaid alla. «Aga lõbusõidu vastu pole mul midagi...»

Järgmiseks hommikuks oli masin siiski kohal, koguni töökorda sätitud. Suure vaevaga saadi nii palju inimesi uuesti kokku, kui masindamise juurde hädapärast vaja.

Juba liikus pikk veorihm traktori ja ühtlaselt undava peksumasina vahel, kohad olid sisse võtnud yihkude kätteandjad ja masinasse söötjad, aganate kühveldajad, teravõtjad ja põhu kuhja lükkajad. Hangud välkusid. Iga silmini täidetud viljakott tõsteti korraaks kaalule ja potsatas siis plaanvankrile, eesootas teereis kuivatisse. Kogu ilm oli täis müra ja raginat, hõikumist ja kätatsemist, lõhnavat tolmu ja päikeses helklevald sõkklaid. Viljateri sadas kui sulakulda...

Peaks nüüd ometi kuiva!

Hommikupoolne tööjärg hakkas lõppema. Ainult veel kolmele asemele turbapuru visata, ja ongi seks korraaks kõik. Nüüd, hilissuvel, oli poegimisi harva ja töö seetõttu hulga lihtsam, muret vähem. Üksainus õige tilluke praegu ongi, eile toodi. Olejäänud on vasikaseisusest juba välja jõudmas, nad on heal toidul, terved ja tugevad — nendega pole muud, kui et võimalikult palju mõnusat nosimist oleks. Täna tugeva saju käest laskis Mari-Elts nad lauta varju, jootis ja tõi hea hulga heina ette. Kui ilm paraneb, saavad nad jälle koplisse, siia-samasse lauda kõrvale; loomakesed vajavad tingimata päikese-sooja ja värsket õhku. Suvi on selge õnnistus, kestku ta hästi kaua! Kevad-tälvine kohutav toidupuudus on vajumas seljataha, hakkab tuhmuma kui halb unenägu.

Nii, asemed ongi korras. Mida täna vabade päevatundidega peale hakata?

Ega muud, kui Marike naabritädi juurest kaenlasse ja kärmesti koju, tuli pliidi alla torgata ja eilne supp sooja. Mõne aja pärast tuleb Kustas, sööb rutuga, ütleb paar head sõna ja kiirustab minema. Peenrad peab üle vaatama, üks umbrohi on jälle koleda hooga kasvanud. Ei, vihm pole veelgi üle jäänud, kõik on märg — jäägu peenrad täna kogu oma umbrohuga sinnapaika... ei taha mitte mõeldagi, aina üks ja seesama.

Eemalt, söödaköögi ukse lähedalt kostis äkki vaevane kõõksumine.

Mari-Elts kohkus, tõttas kohale. Vasikas, see eile toodud üsna tilluke, ei saanud ilmselt hingata. Jalgadega rapsiv loomake lebas jõuetuna asemel ja vaatas talle nii ahastaval pilgul näkku, et Mari-Eltsul süda tugevasti pekslema hakkas.

Abi otsida? Karjabrigadir vist on suures laudas — aga ei, aega pole. Näib, et veel võib-olla minut-paar ja vasikas lämbub. Hildat kutsuda ei jõua. Mida teha? Ja mis ometi juhtus?

Mari-Elts püüdis loomal suud lahti kangutada, see ei õnnestunud kuigivõrd. Ta nägi vaid, et keel on tumepruuni turbapuruga paksult koos. Taevaš halasta, väikseke tõmbas endale allapanu hinge kurku!

Mari-Elts ei osanud muud kui hakkas kogu jõust vasikat raputama, jagas kopsude piirkonda hoope, püüdis suud puhutamaks koukida. Aina raputas ja kloppis, raputas ja kloppis.

Hakka ometi hingama, tilluke, hinga ometi, palus ta hirmunult, ei pidanud raputamisega hetkekski vahet. Pingutusest

keerlesid silme ees suured punased ja rohelised rõngad, sekka sähvis valusheledaid pikki sädemeid. Püüa vähemalt kõhida, kui sa muud ei suuda!

Ei, hoopidest on vähe... Mari-Elts surus korraks põlvega järsult vasika rindkerele. Selle peale kostis tõesti korraga hädise kõhatamise sarnast häält, suust paiskus välja pisut turbasodi, seejärel tõmbas loomahakatis vaevaliselt kõõksudes hinge tagasi. Kõhis uuesti, nüüd juba pisut pikemalt, vedas jälle vilinal õhku. Veel... Kui hingamise vahe uuesti ohtlikult pikaks kippus, raputas hirmunud Mari-Elts vasikat jälle kõigest väest.

Võttis hulk aega, enne kui kõhimine harvemaks jäi ja hingamispause enam peaaegu ei olnud. Mari-Elts tundis alles nüüd, kui väsinud ta oli ja et käed ei kuulunud sõna, värisesid. Ta vajus loomakese kõrvale põlvili.

«Sa mu väikseke,» sosistas ta ja silitas vasikat, võttis ta kaela ümbert kinni, suudles märjale ninakesele. Hingad küll veel kähinal, aga siiski järjest paremini ja elad kenasti edasi oma tillukest vasika-elu. Kui hea, et õnnetusest jagu saime!

Vasikas surus end Mari-Eltsu vastu. Ta tõmbles üleni, jalakesed vöbisesid ja kippusid alt ära vajuma. Eks jõuvaru sai surmaga võideldes viimseni otsa, ja paljudest seda nii tillukesel üldse ongi.

Mari-Elts tõusis. Kas loomake suudab üksinda seista? Ei, vasikas oli nõrk, Mari-Elts jõudis hädavaevalt käed abika sirutada ja teda raskelt kukkumast hoida. Valju ragiseva chkega vajus ta maha, kael lõtv ja silmad poolsuletud. Kuidas teda ometi aidata?

Mari-Elts jooksis söödakööki. Jootmisest jäi osa piima pärast, ainult et see oli liiga külm, teeb kasu asemel kahju. Õnneks on kuuma vett... Kahju küll piima lahjendada, aga muud ei jää üle. Jook sai paras soe. Kiiremini, kiiremini!

Taevas halasta, kas tõesti hilja...? Vasikas ei liigutanud end üldse, lamas täpselt nii, nagu ennist jäi. Hingab ta veel?

Jah, hoolega kuulatades kostis kerget ragisemist. Ja kui Mari-Elts teda tasakesi silitas, avas vasikas koguni silmad.

Mari-Elts kõneles temaga rahuštavalt, vaikselt, trööstis teda. Tundus, et väike loomahing mõistis iga viimast kui sõna. Mari-Elts meelitas teda tõusma, aitas kogu jõust kaasa; vasikas saigi püsti. Ta tuikus jalakepikestel, pidi peaaegu kukkuma, jäi aga Mari-Eltsu tsel siiski seisma ja torkas ninakese ämbrisse.

Mari-Elts hoidis hingamist tagasi. Mida vähemaks ämbri põhjas joogipoolist jäi, seda rõõmsamaks ta muutus — ja aina valusamini kippusid pisarad silma. Selleks ajaks, kui loomake joomise lõpetas ja talle tänulikult otsa vaatas, nuttis Mari-Elts valjusti. Suurest heameelest, et oskas ja suutis aidata, aga kusagilt sügavast hingesopist otsis väljapääsu ka mingi sõnuseletamatu kibedus.

Vasikas surus end tugevasti vastu Mari-Eltsu jalgu, heitis tema najale toetudes pikkamööda maha. Mari-Elts põlvitas ta juurde, võttis töökitli seljast, laotas selle loomakesele peale — ja aina nuttis. Silitas vasikat, tahtis trööstida, aga sõnad takerdusid nuuksetesse.

«Saan ehk abiks olla?» küsis keegi õige vaikselt, otse siin samas kõrval.

Mari-Elts tõstis ehmunult pea. Kes oskas nii märkamatul sammul tulla, kellel on siia asja?

Talle vaatas vastu murelik silmapaar.

«Küll on hea, et sa tulid, Hilda!» suutis Mari-Elts sosistada; seletas, mis äsja juhtus.

Hilda mõistis teda poolelt sõnalt. Ka tema tõmbas kitli seljast ja pani vasikale soojaks, katsus loomakese nina ja proovis, kas ta väriseb. Ei, ainult et hingamine läks aeg-ajalt veel ikka raginaga ja sellele järgnesid halvad, sügavad kõhahood.

«Nutmiseks ei ole põhjust,» ütles Hilda vaikselt. «Rahune, kõige hullem on möödas.»

Mari-Elts suutiski end kokku võtta, koguni pisut naeratada.

«Need olid rõõmupisarad,» lausus ta poolihääli. Jättis enda teada, et nuttis ka mingist alatisest kurbusest, ja et hinges keerlevad läbisegi suur heameel ja ääretu nukrus.

«Andsid talle juua?»

«Jah, jõi päris hea hulga sooja piima. Ma ehk lähen toon veel?»

«Õigem on vahet pidada.»

«Mida ta vaesekehe heaks ometi teha saaks? Tahaksin ju kogu südamest aidata.»

«Kõige tähtsam on soojus ja rahu, nii saab ta jõu kiiresti tagasi. Tule, läheme tasahilju eemale.»

Mari-Elts tõusis ettevaatlikult, aga kohe ajas vasikas pea püsti, ragistas kõhida ja Mari-Eltsule tundus, et loomakese silmadesse tekkis hirm. Ta istus uuesti tihedalt vasika kõrvale, silitas teda, sosistas hellitussõnu. Just seda oligi vaja, sest kohe

sättis väikseke end magama, sulges rahulikult silmad, hingas ühtlaselt.

«Olen ta juures või mitu tundi...»

Hilda naeratas soojalt.

«Sul on väga ilus hing, Mari-Elts. Sellel, kes nii kenasti loomi kohtleb ja neid väga armastab, on elus palju õnne.»

«Õnne...?»

«Jah,» kinnitas Hilda tasa. «Olen juba hea hulga aega maapeal ringi vaadanud, näinud palju saatusi. Inimese käekäik oleneb suures osas temast endast. Heal läheb hästi, ma tean. Ehkki oled alles väga nooruke, on õnn sind juba üles leidnud, ja ta jääb sinu juurde...»

Mari-Elts silmitses Hilda sõbralikku, ümarapõselist nägu, vaatas korra ta tarkadesse silmadesse ja pööras pilgu ära.

Õnn on sind üles leidnud ja ta jääb sinu juurde, kordas Mari-Elts mõttes. Ilusasti öeldud, ainult et Hilda kahjuka eksib — õnne pole seni küll olnud. Või on viga viimaks selles, et ei oska seda näha, ära tunda, tabada...?

Kustase päevad möödusid peamiselt põllul, kõigega oli põrgukiire. Tööde loogiline järg rõhus aga järjest pakilisemalt peale. Ei jõua ära kahetseda, et kolhoosil pole isegi rehepeksumasinat — aja selle ainsaga läbi, mida traktorijaam suurest lahkusest vastu tahtmist andis. Ja hullusti küll, aga Margit nõudis, et rukki masindamisele tuleb vahe sisse teha. Tüdruk käis ägedalt peale, muutus tund-tunnilt närvilisemaks, kurjaks. Kustas pidas põllubrigadiridega nõu, kutsus juhatusesse liikmed kohale. Rukkipeks peab katki jääma, ristik on vaja karmesti läbi lasta. Seda ei tohi enam päevagi rõukudes pidada, kui tahetakse seeme korralikult kätte saada. Loomulikult tahetakse, selle eest tuleb ju raha. Võlad koputavad järjest valjemini uksele, ja juhatusel on hästi teada, et rahvas ootab seekord normipäeva eest ilmtingimata rahapalka. Võtame ristikuseemne käsile, jah?

Ei porisetudki palju, ehkki üks ja teine nimetas, et eks see ikka inetu patutegu ole küll, kui rukkipeks pooleli jäetakse. Põllutööliste hulgas läks aga lahti õige äge ragin. On meil nüüd ikka ütle mata tore ja tark esimees, jätab leivavilja põl-

lule hakkidesse järke ootama mingi tühipalja põldheina pärast, raiskab kõige ilusamad ilmad rumalalt ära. Ei tohi, kohe mitte ei tohi! Ristikut masindati õige pika hambaga, vastutahtmist.

Alles siis hakkasid pilgud selginema, kui kaalukojast mõne aja pärast hingekosutavaid teateid kuuldi. Suurelt põllult saadi ligi kakssada kilo seemet hektari kohta. Uskumatu! Kilohind on oma paarkümmend rubla, märkisid teadajad ja kohe läks rehendamiseks lahti. Paistab tulema üsna kenakene kopik, pole midagi öelda! Ehk annavad teised põllud sama suure saagi, viimaks rohkemgi?

Andsid kahjuks hulga vähem, sest väetist oli ütle mata kitsalt sipsutatud ja muld kõhnade kolhoosiaastatega vaeseks vaevatud. Aga poolteist tsentnerit sai hektari kohta siiski, ja kõik kokku tuleb tublisti üle paari tonni. Kus saaks alles kuhja rublasid, kui kogu seeme maha ärida!

See ei tulnud kõne allagi, Margit nõudis tulevaks aastaks ristikule kõvasti pinda juurde.

Ei tea, palju preilil vaja oleks?

Vähemalt veerandsada hektarit, teatas Margit nii rahulikult, nagu oleks tegemist paari tühise kartulivaoga. Ja lisas, et seemet kulub hektarile kakskümmend kilo, külvikogus peab kindlalt alles jääma.

Ristikuseeme nõudis veel hulga tööd, täpset ja hoolikat. Rõugust võttes oli ristik küll mõnusalt krõbe, aga seemet tuli sellele vaatamata kuivatada. Tähelepanelikult, õigete kraadide juures. Kuid olemas ta oli — lootuste seeme. Rahaks saab see tehtud, sulaselgeks rahaks! Võis juba tõsimeeli kaaluda, kellele ja kuhu seda müügiks pakkuda.

Kas ehk nimetada «Paala» Lauritsale? Pealegi naaber, piirid jooksevad läänekaares kilomeetrite kaupa koos. Ainult et ihnsamat meest annab otsida, teadis Kustas. Ent ta küsis endalt kohe, kes kolhoosi esimeestest väga helde käega on. Ei keegi, tema ise kõige vähem. Mida vaesem majand, seda kokkuhoidlikum tuleb olla. Jõukaid pole siinkandis rohkem kui üks, Linda Pähkel oma «Avangardiga». Ja helde pole temagi, pigem vastupidi. Ent veel enne ristikuseemnele sobiva ostja otsimist tuleb viljapeksu jätkata, kuivatid peavad täie auruga töötama, varsti läheb talirukis maha. Peaks ometi kuiva! Aga viimaste kuumade, tuuliste päevadega on kartulipealsed muutunud üsnagi loiuks, vajuvad varsti päris norgu — korralikku sadu on vaja! Ja ädal saaks hea sooja vihmaga kah tubli eluvaimu uuesti sisse, nii et võiks vist sutsu sadada

jah... Ei, taevamärga ei tohi praegu sugugi tulla, rukki peaks ju pooleli! Järge ootavad suviviljad...

Masindamine käis, rutates ja närviliselt. Esimehe sundusel kärbiti isegi uneaja otsast päris pikki juppe, muidu oleks paratamatult jänni jäädud.

Kustas Loki vastu kerkis väikest vigisemist ja suuremaidki ütlemisi. Ka traktorist Nurmelaid oli mõlksis olemisega, küll päev liiga pikaks venis; eks mõni kena pruut vist ootas kusa-gil. Aga ära ta ei läinud, tegi tintmusta pimedani välja. Peksu-platsile kombineeriti valgus, nii võeti ööstki lisa.

Kustas tundis, et põllumehe elu on tõesti väga eriline — ühtaegu seletamatult ilus ja tapvalt raske. Iga hommik ulatab uue ime sulle lahkelt kätte, ja päev kukutab ootamatult kaela järjekordse muretaakami...

Ühel õhtupoolikul ütles viljapeksumasin üles. Nurmelaid tegi küll, mis oskas, aga eluvaimu ta sellele riistapuule enam sisse ei saanud. Tema arvates säherdust vana risu ei tasugi lappida, on teine omadega täitsa otsas.

Jälle tuli Kustasel traktoriijaama helistada, direktor telefoni juurde paluda. Anna korras rehepeksumasin asemele, kohe täna!

Ei aidanud palumine ega veenmine, ei hea ega kuri jutt. Kask oli viisakas nagu alati, tasakaalukas ja arusaaja, aga sedvõrd kategooriline, et pikal sõnasõjal polnud mõtet.

«Sul on rukist juba kõvasti läbi lastud,» teadis Kask. «Mul on andmed, et jätkub müügikohustuse täitmiseks ja külviks.»

«Suur hulk ootab siiski veel hakkides,» muretses Kustas. «Tuline kahju, kui need sügisvihmade kätte vinduma jäävad.»

«Oma viga,» kostis jahe vastus. «Kiirustasid ristikuseem-nega, minu arvates oleksid seda võinud alles talve hakul lii-gutama hakata.»

«Agronoom nõudis, juhatuse põlised põllumehed tahtsid ka nii. Sa ei tunne meie olukorda, ei tea meie muredest peaaegu midagi.»

«Muresid on kõigil kuhjaga. Meil on lepingud, mis nõuavad täitmist.»

«Kas «Sotsialismi Võiduga» sõlmitud leping on sinu arva-tes ainult kehtetu paberilipakas?» imestas Kustas. «Traktori-jaam kohustus oma masinapargiga tegema kõiki vajalikke töid.»

«Teemegi.»

«Õigeageselt,» rõhutas Kustas.

«Jah, kuidas jõud vähegi kannab. Aga pikk kevad ja suur suvi on seljataga, rivist väljalangenud tehnikat kahjuks palju. Sul on vedanud, sinu juures töötav brigaad pole avariidega kimpu jäänud. Pean silmas masinaid, ehkki...»

«Jah, ka kõige paremini korras traktor ei tee üksi midagi, kui inimest peal pole. Nagu tead, puudub mul praegu kaks meest.»

«Kuulsin, et Anto pidi varsti koju saama.»

«Seda jah. Eks ta tahaks muidugi kohe traktorile hüpata, hilpea kui haiglast pääseb, aga tean, et arsti kõva keeld mak-sab veel mõnda aega.»

«Onn, et temaga kõik ilusti läks.»

«Ei taha mitte mõeldagi, et ta... ei, ma ei suuda seda välja öelda, mida me kõik kartsime.»

«Mõistan.»

«Kärbi Jull ei saa enam traktorilt maha tullagi — aga ta pole enam poisike, teeb viimaks tervisele liiga. Püüab ju mitme mehe eest tööd lõhkuda... Pead vana Laagri asemele kellegi andma, võimalikult pea.»

«Imestan juba mõnda aega, et sa siiani pole häält tõst-nud...»

Kustas eelistas vaikida.

«Jääb Laager veel kauaks tohtrite hoole alla?»

«Vist mitte, saadetakse koju kui paranematu haige. See mees ei roni kahjuks enam iial traktorile. Nii et...»

«Tead samia hästi kui mina, et traktoriste põõsast ei leia ega kasva neid puu otsas. Tahaksin väga, et asjad edeneksid vipe-rusteta, tõrgefeta, õnnetusteta. Sa usud, jah? Kehvasti, et ma sind päevapealt aidata ei saa. Koristustööde lõpul peksame sul järjest kogu teravilja ära, ole mureta. Ja sügiskünnile leian mehe Laagri Karla asemele, minu sõna selle peale! Teisiti ei ole mõeldavgi.»

«Loodame... Edu sulle, vanapoiss!»

«Aitäh. Ole tubli, pea vastu!»

Kustas jäi mõttesse. Pea vastu, soovitas Kask. Tabas otse kümnesse, pole midagi öelda. Kevadine tööde organiseerimine oli tundunud peadpööritavalt rutakas, keeruline; igal sammul andis märku asjatundmatus. Nüüd, mil sügis sama hästi kui käes, on veelgi raskem. Ja masendav mõistmine, kui vähe ta põllumehe tarkustega kursis on, teeb meele ärevaks.

Teadmised ja arukus kogunevad põllumehel aastatega. Mitte ühe ega kahega, tänane kõva töö jõuab õiget kasu anda võib-

olla alles õige pika aja pärast. Ebaõnnestumised on aga kohe platsis, kui tarkusest vajaka jääb. Lisaks veeretab kivimürakaid teele maamehe põline sõber ja üle aegade vaenlane ilmastik. Teinekord pöörab ta kõige paremad ettevõtmised päris tühjaks...

Kuhu mõttejärg jäi? Jah, et oma tööga toime tulla, vajab tehase direktor tugevat kaadrit ja tarku alluvaid. Kolhoosi eesmees veelgi enam, criti kui ta on linnamees ja peab oskusi kübehaaval koguma. Brigadirid on tublid, seda küll. Agronoom õnneks kah. Aga veel ikka pole kolhoosil zootehnikut, loomatarast rääkimata. Ja ehitada on kibedasti vaja. Suur laut on nii naru, et hoonest kõlbaks alles jätta üksnes alusmüür. Ilmtingimata on vaja ehitada uus kuivati. Sigalat tuleb soojemaks kohendada, seinu tihtida. Küünikatused on hõredad ja ripakil, viljasalved oleks tulnud juba selleks sügiseks kogunisti uued teha. Ehitusmehi pole kolhoosil kusagilt võtta. Ei, üks võtta muidugi oleks, aga palka maksta ei ole. Nii teevadki puusepatööd August Kilgi käe all ainult kolm meest. Raha on vaja, raha on hädasti vaja! Ja võlad kummitavad omasoodu. «Maalekter» käib kanna peale — kandke raha kohe üle, vastasel korral jätame tööd pooleli.

Sellele päevale aga, mil tuleb traktorjaamaga arved klaarida, ei taha mõeldagi. Küll oleks kuldne, kui saaks kolhoosile muretseda vajalikud masinad, päris omad nagu «Avangardisa». Alati õigel ajal käepärast võtta, ja mis kõige tähtsam — iga haritud põllusiilu taga pole ahnet tasu nõudmist.

Oma traktorid, oma masinapark — soov on liiga ilus, et tõeks saada, teadis Kustas. Aga ometi oli hea unistada. Ja aeg-ajalt peab soovima kas või teostamatut, sest mida pöörasem igatsus, seda enam suudetakse korda saata. Inimene võib saavutada palju, kui tal on, mille või kelle nimel elada, kui ta endale seatud sihti sügavalt hindab ja kuumalt ihaldab.

Pealelõunane päike oli ootamatult pugenud paksude pilvepatjade sülle peitu. Tibas vihma, hämardus kiiresti.

Anto oli tükk aega maganud ja tajus ümbritsevat alles õige ähmaselt. Ei tea, kas jääb veel kauaks püsima selline kummaline, aeglane virgumine? Enne õnnetust tarvitses tal astuda vaid imeväike samm unest tõelisusse; alati tõusis ta kohe

istuli, oli mõne hetkega täiesti ärkvel. Nüüd aga lamas ta une taganemisel hulk aega kinnisilmi, sest kiirustav ringivaatamine tegi veel ikka valu. Arstid kinnitavad, et haigusnähud kaovad õige pea, muretsemiseks pole põhjust — kojumineku aga lükkavad millegipärast päevast päeva edasi.

Anto ei avanud veelgi silmi, kuigi oli nüüd täiesti ärkvel. Ta oli väsinud, nagu oleks teinud ränka tööd päris jõu piiril. Kuidas saab ometi tekkida rampraske väsimus, kui inimene vahetpidamata voodis pikutab?

Sunniviisil laisklemine on ääretult tüütu. Koju tahaks...

Täna jäi ta palatisse üksinda. Voodeid oli küll neli, aga ülejäänud kolm tühjad. Täna keskpäeval lahkus viimane palatinnaaber. Jah, tema läks, aga...

Pisut nukker oli teada, et keegi külastama ei tule, kuid ta ise keelas. Sabatalt on haiglasse hulk kilomeetreid ja peale pikka veenmist suutis ta kodustele selgeks teha, et ta pole enam üldse haige, saab tõenäoliselt täna-homme koju. Mõtetult aega raiskavad edasi-tagasi sõidud on vaja otsemaid lõpetada. Hea, kui keegi kodustest pühapäeval viitsib korra siia sõita — keset nädalat ei lubanud ta neil tulla.

Tähendab, täna on ta päris üksi. Ei külalist, uut haiget ka mitte. Ometi tundus talle, et keegi juba hulk aega istub ta voodi ääres. Hingamist pole kuulda, aga aeg-ajalt tajus ta mingit meeldivat, vaevutabatavat sooja virvendust. Jah, praegu jälle...?

Ta keeras ennast pisut, aga pähe tuikas nii ootamatult äge valu, et sundis vaikselt oigama. Anto surus silmad tugevasti kinni. Mine ära, valu, mine ometi ära!

Kostis tagasihoitud nuuksatus.

Anto avas pikkamööda silmad.

Oli väga hämar. Ta nägi vaid, et keegi istus tõepoolest tihe-
dalt voodi ääres, ja et istuja oli väike ja habras, ja et ta nuttis.

Eevi see ei olnud, Tiiu ka mitte. Ega ometi...?

Anto haaras istujal tugevasti käest.

«Siiri! Oled see tõesti sina...?»

Tüdruk silitas hellalt Anto kätt ja hakkas nüüd valjusti nutma.

«Jäta ometi,» palus Anto, endalgi pisarad hääles värelemas.

«Pole põhjust kurvastada, kõige hullem on ammu möödas.»

Siiri ei suutnud end kuidagi koguda.

«Kuulsin alles täna,» nuuksus ta. «Anto, ma käisin vahepeal

ekskursioonil, ja kuigi olen juba mitmendat päeva kodus, ei teadnud siiani, et... Oleksin kõik päevad sinu juures olnud, sind aidanud...»

«Aitäh, et nii ilusasti ütled. Mul läheb juba hästi, mind on hoolitsemisega lausa ära hellitatud. Palun, ära nuta.»

«Jah, Anto... ega ma ju ei nutagi... Aga mul on sinu hirmus kahju, usud? Ütle, kas usud?»

«Muidugi, Siiri,» sõnas Anto veendunult.

Maad võttis vaikus — murelik ja rõõmus, rahutu ja hea.

«Siiri,» ütles Anto viimaks õige tasa, «tahan sind näha.»

«Ma olen ju siin, üsna sinu lähedal.»

«Ei, tahan täpsemini vaadata. Palun pane tuli põlema.»

«Jah, kui sa nii soovid.» Tüdruk pühkis taskurätiga kiiresti üle põskede, kohendas juukseid ja vajutas voodi peatsis olevale lülile.

«Kui hea, et sa tulid,» sõnas Anto ja vaatas imetledes tüdrukut. Siiri tundus talle veel kenam kui enne. Ta rukkilillesinised silmad olid nukrad ja näisid tumedamatena. Naerata Siiri oli võluv, tõsine Siiri aga eriti lähedane. «Hea, et sa tulid...» Anto sulges silmad.

«Ega sul ometi halb ei ole? Valus, jah? Kutsun ehk arsti...»

«Ära muretse,» keelas Anto. «Ja arsti pole üldse vaja, olen juba terve.»

«Oh, Anto... Kus sa siis terve oled, kui sind veel ikka koju ei lubata... Ja valud on sul sageli.»

«Millest sa nii arvad?»

«Kui sul uni hakkas otsa saama, oigasid tugevasti. Ja magamise ajal ka, mitu korda.»

«Oled juba kaua siin?»

«Arvan, et tund aega küll.»

«Miks sa mind ei äratanud?»

«Ma ei raatsinud! Vajad rahu, puhkust, sind ei tohi segada.»

«Sina tohid, Siiri.»

Tüdruk pani oma kitsa, sooja peo Anto käele.

«Soovin kogu südamest, et sa kiiresti paraneksid. Ma ei tea, millega saaksin abiks olla, aga...»

Uks avanes vaikselt, õde vaatas sisse.

«Küllastamise aeg on läbi,» ütles ta pisut murelikult, nagu teatatakse millestki mitte päris meeldivast.

«Jah, tänan.» Siiri tõusis, õde sulges ukse.

«Juba lähedki?» Anto oli pettunud.

«Kuulsid, kauem ei lubata.»

«Siiri, sa ehk...» Anto kogus julgust. «Sa ehk leiad aega veel tulla?»

«Muidugi, kui sa vaid tahad,» kirjutas tüdruk. «Kas tahad?»

«Siiri...»

Tüdruk ulatas Antole mahuka koti.

«Ounad, ema saatis sulle. Head ja mahlased valged klaarid.»

«Sinu ema? Ta ju ei tunnegi mind.»

«Rääkisin talle sinust juba peale peoõhtut nii põhjalikult, et võoras sa küll enam pole, isegi palus sind tervitada.»

«Aitäh,» sõnas Anto liigutatult. «Sa tuled jälle?»

Siiri noogutas tarmukalt.

«Jah, muidugi. Ja kui koju saad ja sind esialgu ehk suurt liikuda ei lubata, tulen Sabatale ka. Tohib?»

«Sa veel küsid... Tule, ainult tule!»

Siiri ulatas Antole käge.

«Parane hästi, saa ruttu terveks.»

«Jään sind ootama, Siiri.»

«Ma tulen, Anto.» Juba oligi ta uksele. «Head õhtut... head ööd... Näe ilusaid unenägusid!» Ta hoidis vaevu pisaraid tagasi, jooksis uuesti poisi juurde, sosistas talle kõrva: «Mulle öeldi, et sa oleksid peaaegu surnud... Anto!» Ta puudutas huultega Anto otsmikku, silitas ta juukseid; tüdruku põsed kuumasid. Nüüd ta eemaldus, taganes uksele, pilk ikka Anto silmades kinni. «Anto...»

«Siiri...!» Selles oli kõik — ootus, imetus, kiindumus. «Siiri...»

Teine peatükk

1

Ludvig astus ees trepile, ulatas Eltsule käge.

«Ettevaatust, aste...»

«Aitäh, aga see mul ju üsna pealuu sisse kulunud,» naeratas Elts. «Mõtle, kui kaua me juba siin elame.»

«Ega muud, kui et viimaks komistad.» Ludvigist lausa õhkus headust ja abivalmidust. «Pead äärmiselt ettevaatlik olema, et tervisega midagi ei juhtuks.» Ta hoidis veel ikka naisel käest, ja nad sammusid pikkamööda ümber majanurga, istusid sooja pealelõunase päikese kätte.

Eltsule meeldis, et mees nii hoolitsev oli. Vahepealsed pikad,

vägagi jahedad aastad hakkasid ununema ja tundus, et Ludvig on niisugune alati olnud. Ometi teadis Elts täpselt, et muudatus toimus alles hiljaaegu — sel korral, kui Roland viimati siin käis, nädalat paar tagasi. Just siis tuli elule hoopis uus ilme, peale tõsist jutuajamist. Hirmus mõelda, kui lõpmata pikka aega elas Ludvig raskes hingevaevas. Ääretult kahju, et Kondrati surmale järgnenud aastad jooksid tühjalt maha. Tagasi neid kahjuks ei saa... Jah, kogu selle ilmatupika aja elasid nad peaaegu kui võõrad. Ludvigi morni oleku tõttu sai harjumuseks ükskõiksest vaikida, teisest mitte hoolida; mehe mõtted ja tunded ei läinud talle korda. Pealegi keeras elu nii tuhmiks, et miski enam ei huvitanud, kellelegi ei jätkunud sõbralikku pilku, ka oma mehele mitte. Kondrati kustumine langes ju kokku väga ränga sündmusega, — just siis tuli käest anda Kortli-Jaagu, et edasiste suurte õnnetuste eest veidigi kaitstud olla. Lahkuda oma jõukast, heas korras talust — loomulikult polnud kummalgi jutuisu. Sel ajal jah Ludvig ei rääkinud enam üldse, isegi ei vandunud ega mananud. Ometi oli ka Ludvigil varandusest pööraselt kahju — ta oli ju sunnitud jätma oma sünnikodu ja loomad, loobuma tõulavast ja aretustööst, mida ta ääretult tähtsaks pidas.

Õeldakse, et suur õnn ja väga suur õnnetus seob inimesi. Nendega see küll nii ei olnud. Õnn jäi Eltsu külma südame tõttu olemata ja õnnetus viis neid veel võõramaks.

«Ega sulle tuul peale ei käi?» muretses Ludvig. «Toon ehk toast suurräti, siis võiks siin hea tüki aega istuda, kuni ma uuesti laatsaretist tuuri läbi teen.»

Elts patsutas mehe põlve.

«Ole kenasti paigal, päike on mõnusalt soe ja mul on sinu seltsis ütle mata hea olla.»

Ludvig silitas Eltsu kätt ja oli sealjuures veidi nagu häberliku moega, otsekui leeripoiss. Eltsul kippusid silmad niiskeks. Ta sai täie sügavusega aru, kui tähtis on osata ilusast hetkest rõõmu tunda. Ja mõistis selle kumas ka suurt tõde, et hulga kergem on elada, kui unustada halva. Mingit mõtet pole kaotatud jõukust taga nutta; kibe kahetsus mürgitab elu, õelus muudab kõik sappkollaseks ja kibemõruks. Kunagist kodu ja uhket perenaise-seisust ei too tagasi ka kõige vihkavam manamine.

Viimased nädalad on selgesti näidanud, et südamlük läbisamine teeb kenamaks ka viletsavõitu elamise. Küll jääb inimestel palju õnne ja meelerahu saamata ja tundmata üksnes selle pärast, et nad kas ei julge või ei taha valusaid küsimusi sel-

geks rääkida. Kaldutakse uskuma halba — ja piineldakse. Paratamatult kasvab kahtlustustest jääne vaen. Jah, tuleb olla avameelne, alati ja kõiges.

Avameelne? Tema ju ei ole, milleks iseendale valetada. Veel ikka pole ta Ludvigile südamest kõike ära rääkinud. Peaaegu uskumatu, et Ludvig senini ei tea Mari-Eltsu ja Rolandi loost midagi; inimestel ju kange isu kriimudest seiklustest kasvargsi, poolihääli kõnelda või otse välja öelda, kuidas keegi. Aga Ludvig on võõrastega üpris sõnaaher, peaaegu tõrjuv; temal jätkub südamlukku juttu ainult loomade jaoks.

Elts vaatas Ludvigile otsa, mees tabas ta pilgu ja ei varjanud oma heameelt. Ta väikest võitu silmadesse mahtus nii üllatavalt palju rõõmu, et Elts ei söandanud oma halva pihtimisega lagedale tulla. Pealehakkamisest jääb puudu, ja hirm on. Akki lõpeb Ludvigi õnnelik olek jälle ära? Tema on ju üdini aus, tal on täielik õigus autut põlata, süüdistada, hukka mõista...

Ristseliti seisva värava juures peatu tolmune veoauto, kabiinist ronis maha õhukeses luitunud sinises suvemantlis naine.

Elts ja Ludvig uudistasid võõrast. Temas tundus midagi tuttavlikku, ja ometi olid nad kindlad, et siitkandist see inimene küll pärit pole. Nad koguni vahetasid isekeskis kiire pilgu, kehtasid pisut õlgu. Ei, mitte ei tunne.

«Eks keegi kaugemalt tuli loomatohtrit otsima,» pomises Ludvig ja tõusis, astus võõrale vastu.

Naine lähenes ebaleval sammul, nagu oleks teda väga ära hirmutatud.

«Tere, Ludvig,» sõnas ta madalal, veidi kähiseval häälel ja ulatas käe, naeratas õige tagasihoidlikult.

Ludvig ei saanud suurest imestusest sõna suust.

Nüüd vaatas naine õige teraselt Eltsu poole.

«Tere ka sulle, Korneli-proua.»

Elts noogutas vastuseks; ehkki ta veel ikka ei osanud arvata, kes see inimene võiks olla. Koguni sinasõber?

Naine tuli Eltsu juurde, andis temalegi kätt ja istus veidi nagu kartlikult pingiservale. Ta vaatas hetkeks Eltsule otse näkku, ja rohkeim polnud vaja, nüüd teadis Elts täpselt, kes ta kõrval on. Nii ilusaid selgeid sinakashalle silmi pole kellelgi peale Antsu-Juku perenaise! Aga kuidas see võimalik on, et ta siinmail liigub? Ta viidi ju kogu perega neljakümne üheksandal minema, nad olevat seal kõik nälga surnud...?

«Sina, Anni,» sosistas Elts. «Ma tundsin su kohe ära...»

Ta ei teadnud isegi, miks ta tõtt ei rääkinud. Aga hull oleks ju öelda, et endisest Annist pole enam midagi järel — et ta näib võõramast võõram. Antsu-Juku prunnakast, ümaranõllest, alati rõõmsalt roosatavate põskedega noorepoolselt hahkajast perenaisest oli saanud kõhetu, sissevajunud rinnaga pikliku kitsa näoga väsinud, vana inimene. Ainult silmad olid endised, need jah — kuid üksnes oma ilusa värvi poolest, ehkki ka see oli vist nagu veidi muutunud, tuhmimaks pleekinud. Ja juuksed, niipalju kui neid tripsulise sitsiräti alt paistis, olid õige tugevasti härmalõngadega segi.

«Ütle mata tore, et jälle kodus oled,» rõõmustas Ludvig. «Miks te kumbki, ei sina ega Juhan, kõigi nende pikkade aastate jooksul meile endast elumärki ei andnud? Kas või paar ridagi, olime tõsiselt mures...»

Anni ohkas.

«Jaksu ei olnud... Ja ma ei tahtnud teile paha — mine tea, kes seda minu kirjatähte oleks kurja pilguga vaadanud ja teile koguni süüks lugenud.»

Ludvig ei mõistnud selle peale midagi kosta, ehkki öeldul hingepõhjas õigeks pidas.

«Räägi, kuidas sa ometi hakkama said?» päris Elts. «On lapsed ikka terved? Halastaja taevas, nad on nende vahepealsete aastatega ju suureks kasvanud...?»

«Miks Juhan sinuga kaasa ei tulnud?» küsis Ludvig oma korda. «Kas vanaperemehel pidas tervis ja jaks vastu?»

Anni langetas pea.

«Vanaisa on kustumas, hingitseb õige vaevaselt... ei räägi muud, kui et saaks ometi koju, Antsu-Jukule. Aga lapsed? Neid on mul nelja asemel kolm... vanem poiss sai kopsupõletiku, tema puhkab Siberi mullas...» Anni hääli muutus vaevukuuldavaks, ta nuuksatas. «Juhan...? Teda mul enam ei ole. Ei ole...» Ta vaikis õige kaua, kogus jõudu. «Ta oli palgivooris viimane, koletu tuisk tuli ootamatult peale, mattis maa ja ilma. Juhan kaotas teised silmist, eksis teelt... jäi ihuüksinda hunte kätte lõhkuda... Kohe esimesel talvel.»

Teise valu tegi neile väga haiget ja ei Elts ega Ludvig osanud leida nii helli ja südamlikke sõnu, millega Annit trööstida.

«Kahju, ütlemata kahju,» pomises Ludvig viimaks. «Küll meie väikesele rahvale on määratud karm saatus... Mille eest ometi...?» Antsu-Juku peremees Juhan oli talle vägagi lähedane, läbisaamine rohkem kui hea. Neid sidus tugevasti ühine suur huvi — karjaaretus. Ka Juhanil oli korralik tõulava, mitte

väiksem kui Ludvigil. Nüüd pole kummastki tõulavast peaaegu et jälgegi, kõik käis uperkuuti. Mõistus tõrgub vastu võtmast, et nii tubli mees ülekohtuselt otsa sai.

Anni istus liikumatult, vaatas tuhmil pilgul enda ette maha. Eltsul oli temast hale, aga aidata ei osanud muul moel, kui et püüdis Annit kõnelema panna.

«Meil siin loomatohtri juures liigub küllaltki palju rahvast, õhe ja teise tagasihoidmisest on kuulda olnud, aga need olid kõik kaugemalt, meile võõramad. Seda head uudist me küll ei teadnud, et sina kodus oled. Millal sa tulid?»

«Alles paari päeva eest.»

«Tule, lähine toa poole,» kutsus Elts. «Mul söök soe, pakun natuke kehakinnitust.»

«Ei, aitäh, ära tee endale tüli,» tõrjus Anni tagasihoidlikult.

«Nii erakordset külalist peab tingimata tublisti kostitama,» nõudis Ludvig. «Tule, tule!»

Anni raputas pead.

«Just enne tulekut sõin kõvasti... koguni ülemäära palju.»

«Kust sa peavarju said?» uuris Ludvig. Ehkki Antsu-Juku talu asus siit õige kaugel, valla teises servas, teadis ta kuulu järgi, et kunagises kenas elumajas pesitseb kolm peret võhivõõraid, vist kusagilt Narva tagant siia sattunud sõjapõgenikke. Pidid teised seal pead-jalad koos möllama, tare käest lastud ja kõrvalhooned laokil. Ludvig mäletas selgesti, kui heas seisus oli Antsu-Juku talu ja et selles peres valitses kord ja jõukus. Juhan oli väga hoolas, ka Anni ei istunud proua kombel käed süles. Elts ja Anni nii tihti kokku ei puutunud, kui tema Juhaniga, aga vastamisi käidi külas küll, eriti pähade puhul. Rääkimata muidugi suurtest sündmustest, olgu pulmad või peied, juubelipidu või ristsed. Siis mindi kogu vallast kokku. Kutsutud olid need, kelle elujärg Antsu-Juku omaga enam-vähem võrdne oli. Igamees nende hulka ei mahtunud, Kornelid aga kindlalt.

«Olen oma kodust kilomeetrit viis eemal, Sollil — Juhani sugulaste juures. Antsu-Jukule ma ju minna ei julgenud, ega vist tohigi? Kuigi seal Siberi põrgus öeldi, et meil on õigus koju minna. Oma koju.»

Elts aina vaatas ja vaatas Annit, imetluse ja haletsusega.

«Mina selle koha pealt seadust ei tunne,» kahetses Ludvig.

«Tean ainult niipalju, et teie talus elavad...»

«Jah,» vastas Anni imelikult ükskõikseks surutud häälega,

«ma käisin eile vaatamas, õhtul enne pimedat. Mingeid võraid sibli seal üksjagu, suuri ja väikesi.»

«Sa rääkisid nendega?» päris Ludvig ettevaatlikult.

Anni raputas vaikides pead. Millest nendega kõnelda? Ja isegi kui oleks tahtnud üht-teist küsida, poleks saanud — oma kodu nägemine tegi nii väga rõõmu ja valu, et ei lasknud hingatagi. Jooksujalu õuele rutata, tares ringi vaadata, kambritele ja rehetoele tere öelda, iga ainumatki eset käega katsuda, libistada peoga õrnalt üle pika, valgeks küüritud perelaua...

Ohus hõljus maguskirbe suitsuvine, lõpmata kodune ja armas — jah, sauni küdes. Seda pidi tingimata nägema sulatud silmadega, et miski kõrvaline ei häiriks. Taevasküll, kui meelisegavalt lõhnasid värsked kasevihad, ja laival oli pööraselt kuum... Peale kõva leili istus Juhan alati tükk aega saunaees pingil, seljas lahe linane särk, nagu ja tugevad käsivarred pruuniks parkunud, pilgus rõõm ja rahulolu... oh jumal, jumal, kui valus!

Möödunu südamega vaatamine oli talumatult raske. Anni avas silmad, libistas uuesti pilgu üle kodutalu. Suured uhked pärnad seisid liikumatult ega näidanud sugugi välja, kas nad teda enam mäletavadki. Sirelihekk oli kasvanud kõrgeks, rohtaias paistis õunapuudel palju vilju küljes olema... Käevuvinna nagises tuttavlikult, ämber mütsatas korra vastu rakkeid, enne kui jahedasse sügavusse vajus. Kodu... kodu!

Ahastus tõi vee silma. Mis needus see ometi on, et inimene kistakse oma põlisest talust väevõimuga eemale, veetakse tuhandete kilomeetrite taha, sunnitakse elama võõra rahva hulgas, kelle keeltki ei tunne. Ja kui sealt imekombel tagasi tohtitulla, seisa kui võõras võsa vahel ja hiili vargsi, mis vahepeal toimunud on. Oma kodu väravasegi ei sõanda minna...

Antsu-Juku oli palju muutunud. Välisuks hoidis kiiva, aknad paistsid olema räämas, kardinaidki polnud ees. Suure veranda vikerkaarvärvides helkinud klaasruutudest ei olnud enam kuigi palju alles. Aiateibasse oli torgatud roostese põhjaga piimanõu, auklikud ämbrid... õuel vedeles igasugu kila-kola, kõik tundus määndunud, hooletusse jäetud. Aga see polnud veel kõige hullem, lohakusest saab jagu, lagunenu asjad parandada, räpatama lastud majapidamine korda teha. Kõige rängem oli ära kannatada ja püüda mõista, miks ta oma koduõuele astuda ei tohtinud — või ei julgenud. Ega keegi teda keelanud poleks, aga ta tõepoolest pelgas. Vahepealseid julmad

aastad õpetasid kartma ja tegid jõhkralt selgeks, et kõrgemalt antud käsku ja seadust tuleb tõrkumata täita.

Anni ei osanud ära arvata, kas see seadus, mis teda pikaks ajaks vägisi võõrsile sundis, on nüüd ära kustutatud ja olematuks tehtud, või on see veel ikka jõus. Siis vist ei tohigi omapead midagi ette võtta, kõige vähem aga tema põlises päris-kodus elavatelt inimestelt küsida, miks nad siin on ja öelda, et tema ise on Antsu-Juku perenaine. Jah, iga ainsamat kui sammu peab oskama ette hinnata — mine tea, kes võimumeestest pahandab, karistused on varmad kaela sadama...

Anni vaikis kaua, jõudis alles hulga aja pärast eilsest õhtust tagasi tänasesse, Eltsu ja Ludvigi juurde. Ta pilk uitas ringi, pentus korra kõrgetel lopsakatel lillakaspunastel floksidel, aga ta ei märganud neid. Siis sattus ta nägema kõrvuti Eltsu ja enese jalgu. Eltsu helepruunid lahtised suvekingad olid ilusad, läikisid — ja Anni tõmbas oma jalad pingiserva alla, nii sügavale kui võimalik. Häbi ju peegeldada teise uhete jalarvarjude kõrval oma ärataotud ninadega kolemaid saapakotaid... ja jämeda joonega puuvillaseid sukki, nõelutud ja inetud...

«Önn, et teie perega midagi ei juhtunud,» sõnas Anni viimaks.

«Kuidas sa seda mõtled, et pole juhtunud? Vireleme juba kümme aastat siin loomakliiniku tillukeses korteripugeri-kus, Ludvig peab tegema sanitari tööd ja mina olen... koristaja.» Eltsu hääl kippus murduma. «Peaksid meie kodu ikka mäletama? Kortli-Jaagu ei andnud sinu elamisele sugugi alla. Nii et ka meie perega on juhtunud väga palju halba, meie elu on samuti otsas.»

«Mõistan küll, sina pead silmas varandust,» ütles Anni karedalt. «Kust ometi see suur tarkus, et oskate oma talu koos tõulavaga õigel ajal riigile anda?»

Elts jättis ütlemata, et see oli Kondrati kavalus või imepärane ettenägelikkus, mis Kornelite pere Siberisse saatmisest päästis; ta ei tahtnud selle mehe nime Ludvigi kuuldes suhu võtta.

«Eks tarku inimesi ole maapeal palju,» lausus Ludvig. «Ütlen päris ausalt, ma ei oleks ise iial selle peale tulnud. Aga mul oli Kortli-Jaagul hulk aastaid eestõttegijaks Kondrat, sinu Juhan mäletaks teda küll. Tema soovitas, see meie sulane Kondrat.» Ludvigi silmadest vilksas läbi tume vari. «Olgu muld talle kerge.»

«Ise varandus käest anda on masendavalt raske, võttis elu isu ära, vaevab siamaani,» tunnistas Elts.

«Jah, usun. Aga see on siiski midagi muud, kui et sind koos tillukeste lastega kodunt lahti kistakse ja vägisi minema viiakse...» Anni pilgus oli meeleheide. «Annaksin või kümme Antsu-Juku talu, kui ainult oma Juhani saaksin ellu äratada...»

«Jah, tore ja tubli mees oli,» sõnas Ludvig mornilt. «Eks temasuguseid jäi sinna neetud Siberisse sadade viisi... kuigi see pole sulle lohutus, ma tean.»

«Ega muidugi. Leina ja muret on Eestimaal igas kodus...» Anni sügav ohe kõlas kui nuuksumine. «Teiste valu on sama ränk kui enda oma.»

«Trööstimiseks jäävad sõnad liiga tühiseks...» Elts võttis Annil korra tugevasti õlgade ümber kinni. «Mõni nõrgem vajuks lõplikult kokku... Eks laste pärast tuleb ennast pingul hoida, tõsi? On nad praegu tervise juures?»

Anni noogutas. Ta põsenukkidele olid tekkinud erepunased laigud, nagu aga jäi endiselt hallkahvatuks. Viimaks ta ise...

«Aga sina? Kas sinuga on kõik korras?» küsis Elts ettevaatlikult.

«Sa pead silmas, et ma nii näotult kõhnaks olen jäänud?»

«Nojah, et kas viimaks mingist haigusest...»

«Haigusest?» kordas Anni mõtlikult. «Eks muidugi. Minu haiguse nimi on... nälg.»

Jälle ei öelnud keegi tükk aega ainsatki sõna.

«Nälg, kõik need pikad julmad aastad,» kordas Anni poolsosinal.

«Sattusid vist eriti vaesesse kanti,» arvas Ludvig. «Mõni, kes nüüd tagasi on jõudnud, pidi koguni kiitma, et sai seal heale järjele, ei raatsinud vaata et tagasigi tulla.»

«Kuidas kellelgi. Oleks mu Juhani elanud, küllap siis... Kui peres oli täies tööjõus mees, polnud tõesti nii hull. Minul aga lapsed ja vanaisa mureks... Andsin neile väetitele, palju iganes suutsin...»

Eltsul oli Annit väga raske kuulata. Armas aeg, mida inimesed on pidanud kannatama — aga tema siin, omal kodumaal päris külluse otsas polnud kõik need aastad mitte millegagi rahul, aina kurjustas ja manas. Miks õige arusaamine elust inimesele nii ütle mata hülja koitma hakkab? Ja muidugi kurb, et selgus tuleb tingimata teiste kannatuste najal... Päris esimest korda tekkis aimdus, et ta on oma loomult üsna halb.

Jah, peaaasi, et temal hea oleks, saagu teistest mis tahes! Võta või Annit-Juhani ja tuhandeid teisi sama ränga saatusega peresid. Oma mure tundus nii tohutu suur, et teiste vaevade peale nagu eriti ei mõelnudki. Kuulis ja nägi küll kohkumise ja hirmuga, kui inimesi küüditati — ja rahunes mõne aja pärast, sest nende pere jäi ju alles. Ta on tuhat korda pahanud viletsa korteri üle, ja et haigete loomade latrid olid otse nende seina taga, nad kippusid teinekord häält tegema, müdistasid. Ta kurtis, et nemad, Kornelid, tehti paljaks, talu kisti käest, neist said kerjused. Ometi jäi ju mõndagi alles — ehete-kastike hinnaliste vääriskividega, kullast ja hõbedast sõrmuste ja prossidega, kaelakeed, terve suur varandus. Isegi kallid mööbel seisab pakituna suure sara all, see lubati neil kodunt rahumeeli kaasa võtta. Ja riided, pesud, õhkõrnast portselanist serviisid, kristall, vaibad... oh, mis seda üldse üksipulgi üles lugeda! Lahedaks elamiseks on kõik olemas, hulga rohkemgi kui vaja. Aga kümned tuhanded küüditatud, kuidas nemad suutsid toime tulla, puupaljad ja võhivõoras paigas? Mõtles ta neile, tundis ta nende saatuse pärast südamevalu? Vähe, häbi-väärselt vähe. Nuttis siin kibedasti taga oma taluperenaise seisust ja arvas, et elu on väljakannatamatult raske. Millal küll hülisid hinge hoolimatus ja ükskõiksus? Või on need seal alati pesitsenud?

«Ütle, Anni, kas me saame sind kuidagiviisi ehk aidata?» päris Ludvig südamlikult. «Ükskõik, mis see ka ei oleks, ära sa mitte häbene küsida.»

«Vast on sul raha vaja, või toidupoolist?» ruttas Elts oma pakkumisega vahele. «Vähemalt esialgu on sul minu arusaamist mööda küll kõigest kibe puudus... aitame, kuidas iganes oskame. Oleme ju ühed eestlased, sinu mure on ka meie mure.»

Anni silmis helkis tänumeel, aga ta hoiak muutus rangeks.

«Kui ma seni toime tuln, saan siin, kodumaal, kindlasti ise hakkama. Ärge arvake, et ma ainult istun ja pisaraid poetan ja kurvastan. Või et nii otsas olen, et enam jalgu alla ei võta. Ei, sitkust jätkub mul rohkem, kui oletada oskate!»

«Ega me paha pärast, et abi pakume,» vabandas Ludvig oma kenal, sõbralikul moel. «Sa pealegi nimetasid, et asja pärast tulid.»

«Jah, tuln sinu kui Juhani vana hea sõbra poole maad kuulama, sina tead kindlasti nõu anda. Ma pean ju nüüd kõigepealt minema kolhoosi esimehe juurde, niihästi oma peavarju

kui ka töö pärast. Ütlen ausalt, ma ei söandanud minna. Mõni arvab Kustas Loki kohta, et mehel pole viga, teine aga vanub või jumala nimel, et Loka on purupunane, vihkab jõukaid inimesi ja nende perekondi mis hirmus, ja et temast on parem eemale hoida. Imelikul kombel on Loka aga teile väimees, ja ma ei saa selles asjas kätte ei otsa ega äärt. Kui purupunane, kuidas ta siis üldse tohtis Mari-Eltsu naiseks võtta? Kas ta ei kartnud, et visatakse parteist välja? Ta pani ju tanu alla üle valla kõige rikkamast talust pärit tüdruku... Ja kuidas te ise sellega nõus olite?»

Ludvig kergitas kulme, maigutas pisut hämmeldunult. Elts ei mällanud mehe pikaldasevõitu sõnaseadmist oodata.

«Kustas Loka on jah meie tütreaga abielus, ja ma võin puhtast südamest kinnitada, et paremat inimest kui Kustas annab otsida.» Elts kortsutas kulme. «Olgugi, et kommunist.»

«Tähtis parteimees, ja sina kiidad?» imestas Anni.

Elts vaikis.

«Kustas on kindla sõnaga, lahke olekuga,» lisas Ludvig veendunult. «Teist sihukest annab tõesti otsida.»

«Ta on arusaaja, ei kipu ülekohtu kätte maksma,» sõnas Elts tasa.

«Ülistate kommunisti kohe nagu ühest suust?» Anni vangutas pead. «Kui ma teid nii hästi ei tunneks, hakka või mõtlema, et olete vaenlase poole üle jooksnud. Varanduse kinkisite neile lahkelt ära ja tagatippu andsite veel ka tütre...»

«Ära pahanda, aga niisuguseid sõnu ei taha ma kuulda, nagu hoiaks me punaste poole.» Eltsu huuled muutusid kitsaks triibuks, silmad kalgiks. «Ma vihkan neid, kes meie rahvale suure õnnetuse tõid ja meid siiani toorelt käsutavad. Vihkan hinge põhjast ja jäängi vihkama. Olgu nad igaüks eraldi ja kõik koos põrgu põhja neetud!»

Anni noogutas.

«Olen minagi neid maapõhja vandunud, võid arvata. Aga nende vastu ei saa, meid ju vaid käputäis...»

Ludvig märkas, et Elts on väga erutatud ja kavatseb ilmselt midagi eriti rasket öelda. Niisugused jutud on ta tervisele suureks ohuks, kasu pole neist karvavõrdki.

«Meil jäi Kustasest kõnelemine pooleli,» sõnas Ludvig hästi tasakaalukalt. «Annil tuleb temaga tingimata aru pidada, ja mida rutem, seda parem.»

«Sina arvad, et ma ikka julgen ta jutule minna?»

«Ega ta inimesesööja ole, mida sul karta...»

«Jumal taevast on tunnistaja, kui väga ma kõik need aastad igatsesin oma talu, oma kambrite järele... Laste ja vanaisaga tuletasin aina kodu meelde, saime sellest jõudu. Kogu aeg seisid silme ees laudad ja loomad, ait oma salvede ja astjatega... Kui hea karge maitsega vesi on kodukaevust! Lõpmata armas ja mõnus on astuda üle oma õue, paljaste taldade all puhas, tihe, veidi vetruv kummelivaip...»

«Jah, kodu on inimesele kõige armsam paik.» Elts ei püüdnudki varjata valu. «Igatsen kogu hingest tagasi Kortli-Jaagule. Mul on isegi meie kodu lõhn veel selgelt mees... Ja ometi ei saa me sinna enam kunagi... mitte ilal.»

Anni silmis sädelesid pisarad. Ta peletas need minema.

«Kas see teie väimees üldse tahab mind aidata?»

«Eks tema peab nii talitama, kuidas seadused ette näevad,» peletas Ludvig.

«On kuulda, et niisugust seadust pole kusagil kirjas, mis keelaks küüditatud inimestel oma endisesse kodusse tagasi minna,» teadis Anni. «Kui aga seadust pole, on õigus ju meie poolel?»

«Ma ei taha sind ette ära ehmatada, aga sa peaksid vägagi selgesti teadma, kelle poolel siin riigis õigus on,» sõnas Ludvig karedalt. «Õigus või asi...»

Anni mõistis.

«Ma parem ei lähegi, mis ma ennast alandan.»

Ludvig kehtas õlgu.

«Miks sa kohe alandamisest...»

«Kuidas seda hirmsat tunnet nimetada, et mina pean minema mingisuguse teab kust tulnud purupunase inimese juurde oma enese kodu endale tagasi paluma...? Tõsi, ega palumine polegi veel see kõige hullem. Alandav on, kui ära öeldakse.»

«Minna tuleb ikka,» soovitas Ludvig.

Anni kõhkles, vaatas küsivalt ühelt teiselt.

«Ei tohi sedaviisi ette mõelda, et sind Antsu-Jukule ei lubata,» pahandas Elts. «Mina usun, et sul läheb nimelt hästi.»

«Ja arvesta, ise pakkuma ei tule küll keegi, see on selgemast selgem,» lisas Ludvig.

«Minu vanamees ehmatas sind ilmaaegu oma juttudega seadustest ja teab millest,» püüdis Elts Anni julgustada. «Ära unusta, mida ma Kustase kohta ütlesin — ta on tõesti hea inimene. Ja ta on kolhoosi esimees, tema sõnal on kaalu.»

«Ahah.» Ei olnud päris selge, mida Anni selle ainsa sõnaga öelda tahtis ja millise otsuse tegi.

«Tuled ehk siiski tuppa, istume veidike... Oleks ju õige palju küsida meiekandi inimestest, üldse eestlaste elust seal kaugel Siberi põhjas...?»

«Mõni teine kord.» Anni tõusis, kohendas mantlihõlmu. «Ma nüüd lähen.»

«Nii äkitselt?» imestas Ludvig. «Ära veel mine, aitaksime vähemalt nõu pidada, kuidas edasi...»

«Aitäh, aga abi ma juba sain. Tänu teile on mul südame lootusesäde ja julgust.»

Ludvig tõmbas uuritaskust välja kuldkapslitega kella, seadis silmadele parajaks.

«Kulla Anni, meie ei lase sind kuhugi. Bussi tulekuni on ilmatu hulk aega, nad reod käivad pealelõunasel ajal kangesti harva.»

«Saan ehk jälle mõne juhusliku masina peale.»

«Kiirustad otsejoones Lokki otsima?»

«Ei vist, tänane päev on juba niisama hästi kui õhtus, ja mul on veel tuhat muud muret. Pean tingimata uurima, kuidas lastel õppimisega saab.»

«Oh õnnetust, ega nad pole sul vist eestikeelset aabitsatki näinud?»

«Lapsed käisid jah vene koolis.»

Anni surus Ludvigil kätt, siis Eltsul.

«Aitäh ja ärge pange pahaks, et teie pere aega raiskasin.»

«Mis sa nüüd, Anni... Lõpmata suur rõõm, et sa jälle kodumail oled!»

«Kustase juurde minekuga ei maksa liialt viivitada,» soovitas Ludvig.

«Jah, sul on õigus. Nägemiseni!», Anni noogutas kergelt ja sammus oma veidi kartlikul moel minema, sama areldi kul tules.

2

Õhtu hakul käis Kustas alati tiiru kontorist läbi, et saabunud telefonogramme üle vaadata ja järgmise päeva kõige pakilisemad ettevõtmised lõplikult ära otsustada. Nii ka täna.

Ta uuris parajasti värskeid käske ja juhtnööre, mida ülemused nagu küllusesarvest puistasid ja igale ainsamale ka kõhest vastamist nõudsid, kui avatud uksele ilmus kõhn naine.

«Tere.»

«Tere jah,» västas Kustas sõbralikult.

Ruum oli väikese akna tõttu hämar, õuevalgest tulles pidi tõuke aega silmi teritama.

Alles nüüd astus naine sammu edasi.

«Vabandust, ma otsin esimeest.»

«Mina see olen.» Kustas tõusis ja jäi ootama, mida võõras soovib.

Naine vaatas teda teraselt, sirgus nagu pisut pikemaks ja ütles erutusest väriseval häälel:

«Mina olen Antsu-Juku perenaine Anni.»

Kustas silmitses teda nüüd hoopis teistsuguse pilguga. Ah niisugune on siitkandi ühe jõukama kulakutalu uhke perenaine? Riidetuse poolest ei oskaks küll arvata — pleekinud õhuke suvemantel oli viledaks kulunud, tripsuline pearätt vägagi tagasihoidlik. Vaevalt, et ta varem niiviisi välja nägi, aga praegu jääb temast mulje kui ränga tööga tapetud, viletsal toidul elanud, viimseni läbikulutatud inimesest. Näos on sügavad, valusad jooned, pilk aga tundus tuliterav, nagu seisaks ta silmitsi surmavaenlasega.

«Teie kolhoos asub otsapidi ka minu talu maade peal. Küllap te Antsu-Juku majapidamist teate?»

«Miks ei, tean muidugi.»

«Olen nüüd tagasi ja tahan omas kodus elama hakata.» Anni püüdis end rahulikuks sundida. «Mul on suur pere, lapsi tervenisti kolm, lisaks kõrges vanuses äi. Ja veel keegi, kes oma viletsa tervise pärast abi vajab.»

«Teie mees?»

Naise silmad muutusid tuhmiks.

«Tema ei näe Eestimaad enam iial.» Neist õige vaikselt öeldut sõnadest kostis valus lein ja sügav etteheide. «Poleks meid ära küüditatud, oleks ta elus ja terve.»

Kustas ei osanud midagi öelda. Kaastunnet avaldada? Trööstida? Tundus, et naine ei suuda pisaraid tagasi hoida. Aga ei, paar sügavat hingetõmmet, ja juba ta jätkas:

«Oma peret on mul jah viis hinge, kuid tegelikult on meid kuus. See kuues on lõpmata hea inimene, aga väga õnnetu saatusega. Siberis suures viletsuses hakkasime kokku hoidma. Tema mees suri vangilaagris, omakseid pole. Nende talu oli naabervallas, aga vahepeal on siinsed selle maani maha põletanud, nii et tema on ka alatiseks meie pere liige. Antsu-Jukul ju tore ruumikas tare, mahume lähedasti ära.» Anni vaikis. Süda hakkas rõõmsas ärevuses aina kiiremini tuksuma —

nüüd kohe ütleb Kustas Loka midagi tähtsat ja lõplikku. Koju, oma katuse alla!

Imelik, miks ta viivitab?

«Kas te olete kellegi juures peavarju leidnud?»

«Jah, eks ikka,» vastas Anni veidi imestunult, kuna ootas hoopis teistsuguseid sõnu. «Ainult et sinna, kus mõned ööd oleme olnud, ei saa kauaks jääda — neil palju lapsi, ruumi omadeigi tarvis väga napilt.»

«Kuidas arvate, hakkate varsti ehk tööle?»

«Miks ei, kui võtate. Mina ise olen kahe eest väljas, ja tütreid on mul ka juba nii suured, et jaksavad peaaegu kõike teha.» Anni igatses kannatamatult luba oma kodu uksest sisse astuda, esimees mõtles millegipärast muudele asjadele.

«Tublisid inimesi on kibedasti tarvis,» kinnitas Kustas. «Palju tütarde eluaastaid on?»

«Ühel neliteist, teisel kaksteist.»

«Alles parajad kooliskäijad lapsed,» leidis Kustas. «Töötegemiseks vara, võivad tervisele viga teha.»

«Arvate, et sellest seal hoolida sai? Nemad on maast mada last ülejõu tööga harjunud... ja lapsepõlve pole neil olnudki.»

«Sügis samahästi kui käes, tuleb koolipinki asuda.»

«Seda küll. Aga minule annate tööd?»

«Hakake või hommepäev pihta,» pakkus Kustas, ise aga kaalutles, kuhu see inimene kõige paremini sobiks — põllutööle? Karjalauta? Kasvavad lapsed tahavad iga päev kõhutäidet, ei jõua tema oodata, millal ükskord normipäevade eest tasu saab... «Kuidas lauda-töö peale vaatate?»

«Saani loomadega hästi hakkama.»

«Tubli, laudas lüpsjatest parasjagu puudus. Nimetan brigadirile, otsige ta siit Sorguta suurest laudast kohe üles. Tema nimi on Hilda, pidage nõu, mis ja kuidas.»

«Suur tänu.» Anni vaikis viivu, ohkas siis ärevalt. «Aga Antsu-Juku...? Tahaksin sinna nii ruttu tagasi kui vähegi võimalik. Tervelt kaheksa otsata pikka aastat oleme olnud kodutud...»

Kustas märkas alles nüüd, mil naine talle pinevas ootuses otsa vaatas, kui imelised silmad tal olid — suured, sinakad hallid, selged ja ausad.

«Antsu-Jukul pole ruumi, seal elab hulk inimesi. Tervelt kolm peret.»

«Kes neil sinna lubas asuda? Kas teie?»

«Ei, mina olen esimeheks alles lühikest aega. Nemad on seal kuuldavasti juba mitu head aastat.»

«Aga ikkagi, kes neil lubas?»

«Kui hooned tühjad, ega siis keegi keelagi. Pealegi laguneb elaniketa maja õige kiiresti.»

«Kas need, kes minu kodu omale võtsid, on hoolsad olnud?»

Kustasel oli piinlik tunnistada, et pärisperemehe puudumine irvitab Antsu-Jukul tõesti igast nurgast ja unkaaugust inetult vastu; hooned on lastud üsnagi liga-loga.

«Ega nad omapead võtnud, juhatus andis loa.»

«Jah? Et kohe ametlikult ja puha? Kas nad on kõike hästi hoidnud?»

«Kes võõra vara pärast ikka eriti muretseb,» pomises Kustas.

«Võib arvata.» Anni oli väga kibestunud, ei suutnud end vaos hoida. «Kolhoosil on muidugi näpud kogu aeg põhjas, ja või teie kulaku talust hoolitegi.»

«Korda kohendada pole me seal tõesti rohkem saanud kui suure lauda,» selgitas Kustas ja imestas samas, miks ta teise teravatele sõnadele samaga ei sõanda vastata. Püüab pigem nagu vabandada ja näidata, et vahepeal on siiski ühte-teist ette võetud, katsub vaata et koguni kiitust välja meelitada. Miks nii? Tema ees seisab ometi inimene, kelle riigivõim tunnistab kulakuks ja välja saatis. Klassivaenlasest ei maksaks eriti ju hoolida, sõpra ei saa temast kunagi. Kuhu on kadunud kindlalt sissekasvanud teadlikkus? Hinges peaks kobrutama leppimatu vaen töörahva kurnaja vastu — selle asemel tõstab hoopis pead mõistmine, kui raske sellel inimesel on olnud ja on praegugi ja — kummaline küll — temast on kahju. Uskumatu, et sellel kõhnukesel naisel jätkub jõudu rünnata, ja julgust. Ja et ta oma vaenu ei varja.

«Eks kambrid on muidugi räämas ja räpased,» sõnas Anni etteheitvalt. «Neile pole keegi viitsinud kätt külge panna?»

«Ei oska öelda, mina tegelesin ainult noorkarja laudaga. See sai juba mõni aeg tagasi joonde, loomadki sees.»

«Puhtatõuline, kõrge piimaanniga kari oli Antsu-Juku uhkus,» sõnas Anni rohkem endale kui Kustasele. «Juhan andis selle heaks kogu jõu, et meie esimese klassi tõulava oma nimetust alati väärt oleks.»

Puhast tõugu kari, kõrge toodang? Sellest süüist on «Sotsialismi Võidu» loomahinged küll täiesti priid, mõtles Kustas morni pilkega.

Anni vaatas talle oma selgete silmadega lootusärevalt otsa.
«Veel ikka ei ole te mulle midagi täpset öelnud?»

Kustas viivitas sihilikult vastusega, mõtted tegid tulist traavi. Ta ei olnud siiani istet pakkunud, peale pikka juttu oli seda nüüd juba imelik teha. Nii nad seisdiki, kummalgi äärmiselt erinevad arusaamad ja tõekspidamised.

Anni ei mallanud oodata.

«Ma küsisin Antsu-Juku kohta, ja et tahaksin seal elama hakata. Oma perega, ilma võõrasteta.»

«Inimesed on ennast sisse seadnud, peavad koduks,» ütles Kustas kahetseva alatooniga; halb oli teisele pettumust valmistada. «Nad töötavad korralikult, pealegi on kõigist kolmest perest naised karjatalitajad. Lauta hea ligi minna, astu ainult üle õue.»

«Üle minu õue,» rõhutas Anni, vaatas Kustasele etteheitvalt näkku. «Ma hakkan ise noorloomade peal tööle, tütreid aita-
vad. Te ju lubasite, tõsi? Ja arvestage, mina elasin enne küüditamist omas talus siiski kogu elu. Aga nemad, need võhivõõrad? Arge unustage, Antsu-Juku on minu ja mu pere põlvkodu, meie jaoks ainus paik maailmas. Püüdke ometi mõista minu igatsust — ja valu...»

Jälle polnud Kustasel sobivaid sõnu käepärast, ja ta ei otsinudki neid, sundis südame ükskõikseks. Olgu sel naisel tema enda arvates või tuhat korda õigus, see ei pane Hallajõge veel teistpidi voolama. Ja kes ta lõppude-lõpuks on, see Antsu-Juku suurtalu endine perenaine? Silmini vihkamist täis.

Kustasele hakkasid sisseharjutatud sundmõtted vastu. Hukka mõista on lihtne — naine aga palus, et teda mõistetakse. Teda ja ta peret peab siiski aitama. Tuleb leida mingi väljapääs, ilmtingimata... Jah, saigi heal mõttel sabast kinni — veider, et ta kohe selle peale ei tulnud!

«Meil seisab mitu majapidamist tühjalt. Mõned on Orbuja kandis, siit kahjuks küllaltki kaugel. Üks asub aga Kerise kuusiku taga, Tähve talu. Valige, mis rohkem meeldib!»

«Nendest taludest küüditati ju ka inimesed vägivallaga minema,» sõnas Anni etteheitvalt. «Mina ei suuda endale kodu luua teiste elu varemetel.»

Naise ütlemine meenutas Kustasele imeselgesti, et ta ka ise peaaegu samamoodi oli mõelnud, kui «Sotsialismi Võitu» tuli ja eluaset otsis. Teiste elu varemed...

«Meid tuleb Siberist tagasi veel küll ja küll,» jätkas Anni

veendunult. «Ma ei taha, et mõni minu kaaskannatajatest saaks sama õnnetuse osaliseks nagu mina — jõuab kallile kodumaale ja elamine on vahepeal võõrastele antud. Ei, minu koht on Antsu-Jukul, mitte kuskil mujal.»

«Mul ei ole võimalik teid sinna lubada. Seadused on karmid, neid tuleb täita.»

«Praegused seadused on teiesuguste tehtud,» sõnas Anni sügavalt solvununa. «Meie vastu.»

«Ei,» vaidles Kustas, «seadused on inimeste kaitseks, iga üksiku abistamiseks.»

Anni muigas pilkavalt.

«Miks te siis mind ei aita? Või ma polegi teie meelest inime-
mene?»

«Arge sedaviisi küll mõelge, aga olukorrad...»

«Kas te aru ei saa,» tuli Anni ägedalt vahele, «et olukorrad on muutunud? Küüditatuil lubatakse koju tagasi tulla — järelikult on mul siiski õigus kõigiga ühte õhku hingata. Ja uskuge, ma pole milleski süüdi. Püüdke ka seda mõista, kui kohutavalt ülekohtune on lasta inimesel paluda, et ta tohiks jälle omas kodus elada. Omas kodus... Suudate te sellest alandusest aru saada?» Anni taipas, kui hulljulge ta oli, et sel kombel esimehega kõneles, teda koguni ründas. Aga kaotada pole midagi — kõik on juba ammu kaotatud... Jumal halasta, saadavad viimaks Siberisse tagasi?

«Teie süüdistused on vägagi rasked,» sõnas Kustas rõhutult.

«Jah, või... rasked?» Anni ei hoolinud enam millestki. «Aga kui raske on minul, kes ma sain elamiseks jõudu üksnes lootusest, et kunagi võin jälle astuda oma talu väravast sisse, kõndida oma õuemurul, liikuda oma kambrites...»

«Väga kahju, aga mul ei ole võimalik teid aidata.»

«Ei ole võimalik...?»

Hetkega kadus ründav, süüdistav, püstipäine hoiak — Kustase ees seisis elu poolt räsitud, äravaevatud naine, enne-
aegse vanaduse kortsud ja vaod kitsal näol veelgi sügavamad, selgetes silmades ahastus ja valu.

Kustas tundis uuesti, et tal on sellest võõrast inimesest kahju ja et väga tahaks talle abiks olla. Aga ei saa ometi minna Antsu-Jukule ja tervet hulka tööinimesi nende kodust minema ajada, ei tea kuhu kaugele elama sundida — ja kõike seda vaid selleks, et kunagine kulakuproua saaks oma tallu tagasi. Siinkandis ei olnud väljasaadetuid kuigi palju, tänini polnud

ühegi tagasitunnuga teed ristunud; nende kojutõudmisel tekkivate probleemide üle ei olnud seni tarvidust pead murda.

«Te ei tahagi mind aidata, öelge parem otse välja,» sosistas naine, pilgus etteheide ja otsatu vaen. «Teiesugune täidab pimesi oma punaseid seadusi ja Kremli käske. Küllap käisite ka ise inimesi küüditamas, tõsi?»

Kas on see naine nii julge ja ründav seetõttu, et on südamepõhjani solvunud ega suuda kontrollida oma ütlemissi? Või annavad talle jõudu väljasaadetuna elatud aastad? Ta on pidanud oma olemasolu eest ilmselt kõvasti vaeva nägema, mitte alla andma, raginal vastu astuma.

«Näete, te ei sõanda tunnistada,» sõnas Anni, kuri võidurõõm hääles. «Teha julgesite, rääkida kardate. Häbenete.»

Kustasel kihvatas silmades pahameelehelk.

«Pole mul midagi häbeneda, ja kartma ma teid ei pea.»

«Käisite?» oli naine jonnakalt järjekindel.

«Ei, kui te seda teadmist nii tähtsaks peate.» Ta oli tõepoolest sellest õnnetusest nii kaugel kui üldse olla võis. Nimelt haiglas, sõjahaavaga põlv sundis teda juba tükk aega enne neid süngeid päevi tohtritelt abi otsima. Aga isegi kui ta terve mehena oma igapäevast tööd oleks teinud — kivimurru direktorit sellised rasked ettevõtmised ei puudutanud.

«Te ilmselt ei taha taibata, et meile, süütutele inimestele, sai osaks kohutav ülekohus. Jah, kogu eesti rahvast tabas alatu, hävitav hoop!»

«Kogu eesti rahvast? Te liialdate. Linnatöölisi ei puudutatud. Välja ei saadetud keskmikke, kehvikuteid rääkimata. Kõik ausad inimesed, kes ei kasutanud võõrast tööjõudu, ei pidanud palgalisi ega rikastunud teiste töö ja vaeva arvel — kõik elavad ju rahumeeli oma kodudes edasi.»

«Jutumehed olete te osavad, räägite ühe hingetõmbega musta valgeks ja valge mustaks.» Anni hääles kõlas põlgus. Ränga ülekohtu poolt kasvatatud hukkamõist tuleb välja öelda, saagu pärast mis saab. «Õigus ei ole teie poolel, teil on üksnes võim. Kuidas pidime meie, lihtsad eesti talupojad omal vabal maal, oma iseseisvas riigis seda teadma, et meie suurele naabrile sugugi ei meeldi, kui talusse sulane sai võetud või suulised palkasime? Kohtlete meid kui orjapidajaid — selle peale aga ei tule, et tüdrukutele-sulastele maksti korralikku palka, söödi koos ühises perelauas. Ja uskuge — me tõesti ei teadnud aimagi, et ei tohi!»

Kustas otsustas vaikida, ehkki kuri pilge teda riivas. Inimene on palju kannatanud, enda ütlemist mööda päris ilma süüta vägisi võõrsile viidud, oma mehest õnnetul kombel ilma jäänud, varandus käest võetud. Ja kodu on lõplikult suletud... Teda kuulates ja mõista püüdes tekkis mõrkjas küsimus, muutus vähehaaval aina tugevamaks ja selgemaks, ja selle mitmel erineval tahul olevad tuliteravad kisad kriipisid valusalt.

«Mis ometi edasi saab?» sosistas Anni löödult. «Tulin teie juurde kindlas usus, et...»

«Arge muretsege, ma aitan teid,» lubas Kustas. «Peavarjuta te ei jää.»

«Küsimus pole ju üksnes katuses ega neljas seinas. Mul on hädasti vaja maatükki peenarde jaoks, lapikest põldu kartulitele. Pean võtma lehma ja seapõrsa, neilegi on ulualust tarvis. Ilma maa ja loomadeta me kidume ära, jääme nälga. Jah, isegi Siberis oli mul kesik sulus ja põllusid oma pere tarbeks. Teie aga ütlete ükskõikselt, et peavarjuta te meid ei jäta.» Anni hääles kõlas ahastus. «Antsu-Jukule ei luba te mind eluilmaski, see on mulle nüüd selgemast selgem...» Naine muigas äkki kitsilt. «Käisin Kornelitelt teie juurde tuleku eel nõu küsimas, nemad teavad ju kõige paremini, mis masti väimees neil on. Nad kinnitasid kui ühest suust, et olete julge ja kangesti hea südamega. Jah, nimelt hea! Aga hea inimene lubaks igal juhul mind mu enese koju, või kuidas? Äkki keelate argusest...?» Anni kallutas pea veidi viltu, vaatas Kustasele otse silma sisse. Ta oli oma ütlemisselgusest imestunud ja ehmunud, ei mõelnudki end aga enam pidurdada. «Pean tunnistama, arg te pealtpoolt hinnates siiski ei tundu. Küllap Elts ja Ludvig eksisid meelega, kui teid heaks kiitsid, mis muud. Tegelikult olete teiste inimeste hädade ja õnnetuste vastu täiesti tuima, julma südamega. Julgust aga paistab olema uskumatult palju, tõsi. Teiesuguse arusaamade järgi on ju ka Kornelid pesueht kuldad, ja ometi võtsite Mari-Eltsu... Olgu muud mis on, aga julge olete te tõepoolest, esimees!»

Veel enne, kui Kustas midagi öelda jõudis, pöördus naine järsult ja lahkus hüvasti jätmata.

Hirm oli üllatavalt visa taganema. Joskat pole enam tõesti elavate kirjas, matustestki möödas juba tubli paar nädalat, aga sageli tabas Vesta end pelglikult ukse poole vaatamas, kartis veel ikka ta tulekut.

Et kodus ärevusejudinad selgapidi jooksevad, pole eriti imestada. Majas ju ihuüksinda, ja vaatamata põhjalikule küürimisele-õhutamisele hõljub kambrites mingi ebameeldiv hõng, meenutab vägisi Joskat.

Häiris iga krõbin. Vahel naksus seinapalk, juhtus, et krääksatas põrandalaud, mõnikord vajus toanurgas mingi rõivatükk sahinale teise asendisse — jalamaid tekkis seos Joskaga, tema lähedalolekut oli lausa tunda. Tuli isu pageda ei tea kuhu, peasi, et siitkandist minema — aga ometi pidi leidma jõudu end kokku võtta; kodu ju inimesel üks ja ainumas, avasüli ei oola keegi mitte kusagil. Ei jäänud muud üle kui julgust koguda ja uurida, mis see äsjane oli, ilmtingimata selgitada, kui alusetu ja naeruväärne on pelg. Vaime pole olemas, ei! Joska ei tule enam kunagi, ei saagi tulla. Kirikaiale viidutest pole ringirändajaid, see peaks olema selgemast selgem. Huvastijätmise mullapeotäied libistas Vesta hajameelselt läbi sõrmede, kõik kolm. Need pudenesid ükskõikselt sargakaanele, ja seda ta just tahtiski. Kuulgu Joska, kui see tal mingi hauataguse taju tõttu tõesti võimalik on, et tema naine ütleb talle nagu vohivõõrale alatiseks jahedalt jumalaga ega nuta ainsatki pisarat.

Alateadlik kartus tekkis juba kalmistuvärvavas, püsis kõikjal jonnakalt kannul. Olgu veel jah, et kodus — aga päise päeva ajal naftabaasis seda neetud põrgulist karta on selge rumalus. Ometi iga issanda kord, kui keegi värava taga kas linki logistades või vastu plekksilti kolkides endast märku andis, võpatas ta paratamatult ja tundis seljal vastikut, jääkülma õuduse viirgu. Millal sellest ometi vabaneb? Või jääbki nii?

Hirm halvab pikkamööda tahtejõu, võtab järjest rohkem võimust, õõtsub kõikjal kaasas, muserdab. Isegi senist tööloomise mõnusat otserada ei julge pärast Joska uppumist enam kasutada, vaid kõnnib päevast päeva mööda suurt teed, ilmatu ringigä. Raba vahelt läbi minema ei suuda sundida ükski vägi — seal on laugas, kuhu Joska...

Puhh, jälle kribis jubedusevärin piki selga. Selliste mõtete küüsis on ütlemlata raske töö olla, ääretult hull koduteed samuda, halba tunnetades üks avada, kartlikult kambritesse

astuda. Kõige sandim aga on kogu õhtu ja pool ööd takkapihta aina pelglikult vaikust kuulatada, hirmunult ringi vaadata ja peaaegu oodata, et toimub jälle midagi seletamatut.

Tuline kahju, et ei õnnestu leida kutsikat, koerast oleks vägagi tublisti seltsi. Ja abi. Sai maad kuulatud, otsitud — ainsana on Kallaku peres just paras marakratt olemas, neljakuine ja suurt kasvu, aga Oinu ei ole nõus teda ära andma. Jättis pesakonnast kõige tragima endale, teised ammu mööda talusid laiali jagatud. Oinu tahab oma Printsist kasvatada kurja koera, emane olevat liialt sõber igauhega, kes õuele juhtub astuma. Ei aidanud ilus lahe jutt, palumine ega raha pakkumine, pealegi on Kallaku Kadri selles küsimuses oma mehega täiesti samal arvamisel — Prints on ja jääb Kallakule. Mis parata, tuleb katsuda see masendav sügisene pikk pime aeg ja tige talv takkapihta kuidagiviisi ilma koerata üle elada, varakevadel on kutsikaid lausa valida. Kas närv peab seni vastu?

Vesi emailkannus väikesel elektripliidil hakkas keema ja Vesta rebis end süngetest mõtetest vägisi vabaks. Tass head kanget kohvi, ja maailm näeb hoopis meeldivam välja!

Kohv sai kiiresti valmis, Vesta limpsis seda mõnuga. Vaatas ajaviiteks kella — kõigest napp tund on tööpäevast järele jäänud. Ei tule siia täna enam kedagi, paberitele võib kokkuvõtte-kriipsu rahumeeli alla tõmmata, kaustad laekasse torgata. Kojuminekuga pole midugi kiiret, kuid üle õige aja siin ubrikus kükitada pole kah mingit mõtet.

Tegelikult pole mõtet mitte millelgi, ei siin istumisel, ei kodus konutamisel. Kahju, et pole häid tuttavaid, kelle juurde minna või keda külla oodata, sõpradest rääkimata. Ja mis rõõmu inimestestki oleks?

Järjest enam võtab maad ükskõiksus, imelik tülpimus. Kas elust on põnev ja ergas osa lõplikult ära kulutatud, et enam mitte miski ei huvita? Ja ees on vaid hallide argipäevade lõputu jada — pühapäevadeta, päikeseta, rõõmuta. Isegi sellel pole enam tähtsust, kas meestesugu maapeal ringi kakerdab või ei. Vintsutatud, tüdinud, vaevatud... Kunagised ülikikkis tunded on kadunud, ja parem kui mehi üldse polekski. Oigemini, olgu nad tühjad pealegi, ainult et tema ei hooli neist karvavõrdki. Haledad vennikesed, tobedalt uhked, tegelikult üks närum kui teine.

Andres Nurmela...? Ei, tal oli teistsugune eesnimi, piinlik küll... jah, meelde tuli: Maanus. Arvab endast ei tea mida,

kaelast saadik eneseimetlust täis. Tagantjärele kahetseda on muidugi mõttetu, aga küllaltki alandav ja ebameeldiv, et too kord sai mingile seletamatule hetkehullusele alla antud ja maailmaime ootuses kaksiti mootorrattale karatud.

Villu Kenamees? See suvatses peale Joska äkilist lõppu kolikoormaga õuele sõita ja kippus lausa vägisi kaela langema, päris alatiseks. Eks arvab ennast teistest igas mõttes etemaks. Tuli pika maa tagant, kohvrid-kotid kaasas — temasügu võetakse hõisates vastu, pole kahtlustki!

Kenamehe meenutamine andis kohvile mingi mõruda kõrvalmaitse. Kuidas ta julges tulla? Mis õigusega tahtis see tüüp jälle oma asjad tuppa tirida? Tagantjärele mõeldes on selline kindla peale kohale kihutamine vägagi inetu, häbistav. Võtaka pagan mehi ja nende tahtmisi!

Kostis terav klõksutamine, Vesta kohkus. Keegi on värava taga, kolistab samamoodi järsult ja kannatamatult nagu Joska. Nagu Joska...?

Vesta hiilis hinge pidades oma uberiku ainsast tillukesest aknast. Sissepääsemist ootas suurekasvuline mees, raputas linki.

Hirm taandus.

Vesta avas millegipärast oma töökitli ülemise nõobi, kohendas kaeluse avaramaks ja haaras võtme. Oli päris selge, kes seal seisis — ainult ei osanud öelda, tunneb ta tema tuleku üle heameelt või mitte; viimasest kohtumisest on liiga palju aega möödas.

Vast oleks õigem seda inimest mitte sisse lastagi? Ta hoidis ju kramplikult eemale. Eriti pärast seda, kui Joska nad jõe kaldal istumas tabas ja Heldurile esmatervituseks ootamatult jalahoobi ribidesse virutas. Kartma lõi, mis muud. Nahahoidja? Loomulikult.

Vesta oleks peaaegu minemata jätnud, aga mehel võis olla tulekuks mingi tööalane põhjus; rumala pirtsutamisega ei taha end ometi naeruväärseks teha. Inimene pole midagi töotanud, kordagi ei ole lubanud endale kõige väiksematki vääratust. Mille üle pahandada, solvunud olla?

«Tere päevast, Heldur,» ütles Vesta juba eemalt. Ta keeratas ukse lahti, laskis mehe sisse.

«Tere üle pika aja, Vesta.» Mees surus tal tugevasti kätt. «Mul on kahju, et sa vahepeal lõpmata palju ebameeldivusi pidid läbi elama.»

«Aitäh.» Vesta mõtles nukralt, et oleksid võinud mulle ju

locks olla ja kas või haruharvagi küsida, kuidas läheb, kas Joska teeb viimaks liiga. Oh ei, selle asemel vaikisid kuude kaupa ega teinud teist nägugi, kui mõnikord töökojast möödusin.

«On sul minu jaoks veidi aega?»

«Eks muidugi, kui sul endal liiga kiire pole,» heitis Vesta üleõla, läks ees oma osmiku poole. Heldur sammus ta kannul. Veel enne, kui Vesta ukse avas, hõljus neile vastu imehea kohvilõhn.

«Sul on külaline?» uuris Heldur.

«Miks sa nii arvad?»

«Ootad kedagi?»

«Ka mitte. Millest sellised küsimused?»

«Kogu naftabaas lõhnab suurepärase kohvi järele.»

«Elus ei ole just eriti palju meeldivat, mina rõõmustan ennast iga päev hea kohviga. Olgu vähemalt see. Ja nimelt minule endale, mitte mingitele kahtlase väärtusega külalistele.»

Nad sisenesid, Vesta pakkus istet. Otsis teise tassi, valas kohvi. Ulatas suhkrut ja kahetses, et seekord pole tal kohvi juurde midagi pakkuda. Kui Heldur kunagi ammu tema kavaldamise peale siia sattus, olid laual head küpsised ja konservipurgis paar kaharat männioksa. Ei tea, kas mäletab? Nüüd oli laud kraamimata, inetult tolmunegi. Ah, ükspuha.

Vaikus venis pikale.

«Oli midagi südamele?» küsis Vesta lõpuks.

Heldur noogutas, ja see oligi kõik — jälle vaikus.

«Saan sulle ehk abiks olla?» päris Vesta mõne aja pärast.

«Kuigi ma ei oska mõistatada, mida sinu heaks teha saaksin.»

«Paljutki.»

«Jah?»

Heldur rüüpas kohvi, viivitas ikka veel.

«Suudad sa mulle andestada, et alles nüüd tulin?» küsis ta areldi.

«Loed end milleski süüdi?»

«Nimelt.» Heldur otsis sõnu. «Häbi küll, aga... hoidsin sinust eemale.»

«Peale seda, kui Joska sind jõe ääres...» Vesta pilk eksles ringi. «Vabandama pean tegelikult mina, tookordne inetu vahejuhtum oli minu süü.»

«Sugugi mitte. Tahtsin sind juba järgmisel päeval üles otsida, aga... Lükkasin tulemise igaks juhuks veidi edasi. Ja veel. Ja veel... Ma ei salga, pelgasin.»

«Jah? Naised armastavad üldiselt julgeid mehi.»

«Ka sina?»

«Loomulikult.»

«Olin hirmul sinu pärast, ei tahtnud uut pahandust valla päästa; kaitsta ma sind ju ei saanud. Usud?»

Vesta vaikis.

«Toimisin valesti,» kahetses Heldur. «Ütle ausalt, sa ootasid?»

«Jah. Väga. Hoolimata, mida Joska minuga hiljem ette võtab... Aga milleks vanu asju arutada? Kui täna ainult sel leparast teekonna ette võtsid, et oma pikka eemalehoidmist vabandada, oli kõik asjatu. Me pole ju õieti tuttavadki, üksnes paaril-kolmel korral veidi juttu ajanud.»

«Vesta, sa mõistad hästi, miks ma siin olen. Tahan väga teada, kas mu tulek sind pisutki rõõmustas?»

«Jah.»

«Õige vähe?»

Vesta naeratas.

«Õige palju, ehkki ma seda sulle tunnistama ei peaks.»

«Südamelt veeres suur ja raske kivi...»

«Oled vahepeal kangesti luuleliseks muutunud, mis sinuga on?»

«Ei muud, kui et ääretult meeldiv on sinuga koos olla.»

Vesta ei tahtnud midagi öelda, ehkki teadis, et Heldur mõnd ilusat sõna ootas. Miks ta ometi varem ei tulnud? Kus oli ta kogu möödunud hilissügise, pika talve, ilusa kevade ja kuumade suve, mis nüüd juba paratamatult lõpule on jõudnud? Oleks ta või eemalt viibanud, jäänuks mõnigi samm astumata. Poleks roninud mootorratta tagaistmele, oh ei!

«Sul pole mulle midagi öelda?»

Minusugusel naisel ei ole õigust sinutaolise mehega kõneldagi, mõtles Vesta kahetsedes, kergitas aga pisut kulme ja lausus jahedalt:

«Peale nii lootusetult pikka vaheaega? Ei vist.»

«Vast tulid ebasobival ajal?» küsis Heldur vaikselt. «Selle mõttes, et oled ehk hiljutistest sündmustest veel väsinud, ehmunud, vaevatud. Millal ma tohin sind uuesti üles otsida?»

«On sellel mõtet?»

«Sa ometi ei keela?» Heldur oli imestunud. «Ei, ma ei usu.»

«Enesekindlus on meeste üks vägagi hinnatavaid omadusi.»

«Sul on õigus tõre olla, kipun tegema vea vea otsa. Aga palun, Vesta, elule tuleb nüüd keerata uus lehekülge!»

Eelmiste lehekülgede kõntsa, eriti vastikult äraplätserdatud viimast pole kuhugi peita, see lööb oma sopa puhastest kindlasti läbi, mõtles Vesta nõrdinult. Ta uuris meest pika altkulmu pilguga ja pidi endale tahtmatult tunnistama, et suhtumine Heldurisse polnud muutunud. Mees meeldis talle ikka, varasemast võib-olla enamgi. Ei lugenud vahepealne vaikimine, ei rasked ajad ega seegi, et ta just täna, napilt enne Helduri tulekut kogu meestesoo maapõhja vandus. Mis tema juures eriti köitis? Oh, paljugi — aga seda välja näidata oleks rumalus, pigem olematuid okkaid turritada. Enesekaitseks. Ja et Heldur mõistaks — pole sugugi, et ainult tule ja siruta käsi välja, nopi.

«Uus leht on mul juba mõnda aega ette pööratud, ma ainult veel ei tea, mida sinna kirjutada.» Vesta naeratas kibedalt.

«Arvan, et kõige õigem on tühjaks jätta.»

«Vaidlen vastu. Maalime sinna näiteks ilusate suurte tähtedega, et tuled mulle pühapäeval külla, Orbutale. Otsustatud?»

Ehkki keeldumiseks põhjust peaaegu polnud, raputas Vesta pead. Näed, isand ongi juba ette kindel, et ainult kerge viibe ja tema tahtmistega nõustutakse rõõmukiljatuse saatel. Heldur Raag ja Villu Kenamees pole muidugi võrreldavad, aga mees-tele omast kõigutamatut eneseimetlust on mõlemad küll silmini näis, uhked ja endi meelest vastupandamatud.

«Aitäh kutsumast, ma ei tule,» sõnas Vesta jahedalt.

«Ei osanud arvata, et keeldud,» pomises mees. «Sul on midagi meeldivat ees?»

Vesta vaikis paljuütlevalt, nautis Helduri jahmatust.

Heldur jõi kohvi ära, pani tühja tassi ettevaatlikult lauale.

«Vabanda, ma ei tahtnud pealetükkiv olla,» sõnas ta varjatud solvumisega. «Arvasin, et sul oleks meeldiv kodu nelja seinaga vahelt välja pääseda.»

«Kena, et nii hoolitsev oled.»

Heldur kas ei tabanud tillukest pilkevirkendust Vesta hääles või jättis selle sihilikult märkamata.

«Kuidas sa üldse toime tuled?» päris ta murelikult. «Ma pean silmas, et õhtud on juba pikad ja pimedad, sina aga majas ihuüksinda?»

Vesta naksas hammastega huult. Õhtud ja ööd on masendavad, üks hirm ajab teist taga, kardan veel ikka pööraselt Joskat, tahtnuks ta tunnistada — aga milleks, kuhu see viib? Pole mõtet end naeruvääristada, oma argust näidata. Ja rumalust, et pelgab midagi sellist, mida olemaski pole.

«Olgu valge või pime, omas kodus tunneb inimene end kaitsetuna. Linnupette-mail rõõvleid ei liigu, mida mul karta?»

«Oled üllatavalt vapper.»

Vesta kehtis kergelt õlgu, ei osanud midagi lisada — valet kinnitada pole mõtet, tõtt rääkida ei sõanda.

Heldur heitis pilgu kellale, tõusis.

«Aeg läheb, pean minema.»

«Jah, eks muidugi...»

Vesta saatis ta väravasse, avas ukse. Heldur vaatas talle pikalt otsa.

«Palun sind, ära ole pahane, et ma õigel ajal ei tulnud, ütles mees tuhmilt. «Kõlab vist pisut õõnsalt, aga... kui sul peaks abi vaja olema, teen sinu heaks, mida iganes suudan. Arvesta sellega, eks? Ja jäta mulle siiski väikegi lootus, et minu jaoks kunagi aega leiad.»

«Aitäh soojade sõnade eest, Heldur. Küllap me teed ristuvad, töötame ju lõppude-lõpuks ühes ja samas asutuses.»

«Seda muidugi. Nägemiseni, Vesta?»

«Nägemiseni, Heldur.»

Mees kiirustas pikkade sammudega traktorijaama poole.

Vesta jälgis teda hulk aega. Ei loe midagi, et mõlemad Linnupette traktorijaamas oma igapäevatööd teevad... kuude viisi võib kui silmitu oma teed käia, teist mitte märgata.

Südamesopis liigahtas kahetsuseviirg. Hiline pealelõuna tundus hall ja troostitu.

Külavahetee oli mõnusalt sile, jalgratas veeres toreda õhtulase sahinaga. Tugevasti pilvealune õhtupoolik kiskus varakult hämaraks, ähvardas sajuga — aga Rabanurme Kristjan ei märganud seda, nii palju jätkus iseenese üle imestamist. Ta ei mäletanud, millal viimati sellist erksat olekut tundis — sõtkub pedaalile lausa nagu poisike. Püüdis meenutada, aga näe, kohe mitte ei tea... ja või sel tähtsustki. Lõpmata hea on olla, hing võttis maad suur rõõm, ärev ootus, igatsus. Oma tubli kuuskümmend on turjal, aga kontides sihuke kergus, nagu hakkaks alles kahekümneks saama.

Kas tõesti suutis ees ootav kohtumine aastatekoorma turjalt tõugata? Eks muidugi, mis muu. Ole sa kui vana tahes, oma elu esimest armastust otsima minnes muutud hoopis teiseks.

Eriti kui sa teda vahepeal oma kolm aastakümnet näinud pole — tüdruk on su mälestustes kaunis kui muinasjutt, ja sa ise astud üle pikkade aastate tagasi, saad samuti nooreks.

Kristiina...

Kristjan ei osanud ennast ära kiita, et ta täna päeval kätte võttis ja korraks kauplusse läks. Tavaliselt tõi Margit kõik tarviliku koju, temal polnud peaaegu vajadustki poeuksest sisse astuda. Viimasel ajal on tütar aga järjest rohkem tujust ära ja vist väsinud. Arusaadav, agronoomi amet ajab teda aina tulistvalu mõõda kolhoosi tiirutama, küll ühelt põllult teisele, küll brigadiride ja esimehega nõu pidama, lisaks veel alailma pahandused vägisi tegemata jäävate tööde pärast. Mureid, jah, noore inimeselapse jaoks ülearu palju. Ime siis, et kisub närviliseks, ei taha kodus juttu ajada ega naera enam suutäitki. Seetõttu saigi juba mõni aeg tagasi toidukraami muretsemine enda peale võetud; rattaga poes käimine ju tühi asi, ja ega sinna tihti pea minema, aga Margitil ikkagi veidi kergem.

Täna juhtus sihuke imelik asi, et poest polnud midagi vaja, ja ometi kiskus kohe vägisi sinna.

Ei lähe, otsustas ta, saia-leiba jätkub, paras jupp vorstigi alles. Aga miski sisemine tung aina sundis, ja sellele tuli järele anda. Ostab või topsi tikke, koju jääda mitte ei saa.

Esimene, keda ta hämaras kaupluseruumis silmas, oli Antsu-Juku perenaine Anni. Venemaa elu oli selle kena naisterahva nii ära vaevanud, et teda enam peaaegu olemas ei olnud, ainult hale vari endisest — aga Kristjan oli hiljuti juhuslikult kuulnud, et Anni on tagasi, ja eks sellepärast oskas õigesti ära arvata.

Anni ümber oli troppis hulk inimesi, igal sada poolihääli esitatud küsimust keelel — ta ei jõudnud kõigile korraga vastatagi. Taheti tingimata teada, kes temaga koos koju jõudsid, Anni luges rea nimesid — ja nii sai Kristjan päris juhuslikult kuulda oma Kristiinast.

Oma Kristiinast?

Kristjan vangutas pead. On ikka mõtlemised ja ütlemised, mees! Sinu oma pole Kristiina ju kunagi olnud, millest see suureline hoiak?

Aga oleks võinud olla, vaidles ta endale vastu. Oleks ju?

Jah, muidugi. Kuid Kristiina isa otsustas nii, nagu temale õigem ja kasulikum tundus. Ei andnud oma ilusat tütart Rabanurmele, pidas talu narrilt väikeseks ja Kristjani kohta ütles

koguni, et viimane vanapoisikänd. Ometi oli Kristjan tol ajal alles kahekümne seitsmene... oh halastus, ainult kakskümmend seitse, ja et vana? Kristiinal oli aastaid muidugi hulga vähem, aga mitte vanusevahe ei mänginud otsustavat rolli. Naabervalla kõige jõukama talu ainus pärija oli just parajasti naisevõtmise tuhinas, tema isu käis kah koledal kombel nimelt Kristiina järgi...

Tüdruk läkski. Ei sõandanud isa käsule vastu seista, ehkki Kristjan arvas, et tüdruk tahab ainult teda, ei kedagi teist. Aga üks Kristiina oli sõnakuulelikuks kasvatatud, talle ei tulnud vist pähegi, et võiks tuliselt vastu hakata, võidelda...

Heakene küll, mis läinud, see läinud, tagantjärele kahetsemine on eriti mõru maiguga. Ometi olid nad teineteise jaoks kui loodud, kõik oli sõnadetagi selge — Kristiina ja Kristjan...

Teeveeres kasvas hulk pihlakaid, eredavärvilised rasked kobrad oksil painutamas. Jah, Anni nimetas pihlasalu... Suur Kerisele oli tubli tükk maad, sinne kant võõravõitu, aga ta oskas nii selgelt juhatada, et kohale jõuab kui nõõri mööda.

Eemalt paistis heledamapoolne pruun maja, üsna väike ja pisikeste akendega, pilpakatusel värske parandamiskoht selgesti näha. Hullusti küll, et Annil ei lubatud oma koju elama asuda. Kuidas nad siia üldse ära mahuvad, pererahval pidi päris mitu lapsepabulat olema, nüüd veel kuus inimest lisaks...

Kristjan jõudis väravasse ja jäi kui võlutult vaatama, seal suure õuekase all pingil istus keegi. Naine oli end memme kombel suurräti sisse mähkinud, jaladki tekiga katnud ja puuoksad heitsid varju, Kristjan ei seletanud eemalt veel ta nägu, aga ometi teadis ilmeksimatult, et see ta on — tema kauge noorus ja kuum, sügav kiindumus.

Kristjan pani ratta kiirustades aia najale ja astus käreltuna õuele. Ootas, et talle vastu rutatakse, ent naine jäi istuma. Ei tõusnud ka siis, kui Kristjan üsna lähedal oli, aga ta silmad hakkasid soojalt särama ja ta sirutas mehele mõlemad käed.

«Kristjan...»

«Kristiina!» Mees hoidis ta käsi hulk aega oma pahklike pihkude vahel ja aina vaatas. Viimaks istus, kuid ei pööranud veel ikka pilku naise näolt. Kristiina... Ta nägi noort, kaunist tütarlast, imetles ta tumedaid, erutavalt kuumi pilguga silmi, ta kõrget siledat laupa, armsaid pehmeid huuli... ehkki

Kristiina otsmikul olid elatud elu karmid jooned, ninajuurel sügav püstine kurd, ülahuulel tillukesed kibedad kortsukesed tihedas reas. Jah, Kristjan oskas vaadata aastate taha hella, ilu mäletava pilguga — praegune ei lugenud midagi. Pole tähtis, et juuksed on hallid, siidjas nahk kare. Muinasjutus on inimesed alati kaunid ja noored, üle aegade. Mida õrnem ja nukram muinasjutt, seda ilusamad...

«Ma tundsin selgesti, et sa tuled,» sõnas Kristiina, hääles rõõm ja tänumeel. «Anni rääkis, et ta sind täna nägi.»

Tundis? Tähendab, mõtles tema peale... Muidugi, üks Kristiinal ole kõik meeles...

Mees oli liigutatud, ei suutnud kõnelda, üksnes noogutas vargsi.

«Ma kohe päris ootas,» tunnistas Kristiina naeratades.

Kristiina ootas...? Selle tänuks tuleks talle öelda maailma kõige ilusamaid sõnu.

«Küll on mul hea meel, et sa tagasi oled,» Kristjani häälel oli imelikult kare. «Kuigi, üks kõik see raske ja paha oleks võinud olemata olla...»

«Mis parata, saatus pole oma teha.»

Kristjan mõtles, et mõndagi oleneb ka inimesest endast, ja et kui Kristiina oleks temale naiseks tulnud, siis... Aga ta ei poetanud sõnagi.

Elumaja uks kolksatas, kostis ärevat sosinat ja kihistamist, nurga tagant uudistas õige väike tüdruk. Juba tuli ta kõrvale teine, pisut pikem, siis veel üks, kohe ka paar poisijõnglast. Nad seisid hästi lähestikku, silmad veidi ehmunud, paljad jalad põgenemisvõlmsis.

«Tulge-tulge, sõbrakesed,» kutsus Kristiina. «Õelge onule tere.»

Niipea, kui Kristjan nende poole käe sirutas, joosti kilgates minema, et hetk hiljem uuesti ükshaaval ettevaatlikult tagasi hiilida.

«Lapsed, kohe tuppa,» hüüti valjusti, aga ükski viiest ei teinud kuulmagi. Alles kui Anni tuli ja paaril väiksemal käest võttis, jooksid teised naerdes eemale.

«Tere veel kord,» sõnas Anni rõõmsalt.

«Tere jah... Kas mõni neist mudilastest sinu oma ka on?»

«Ei, mul tüdrukud ju nii suured, et titade vigurid ammu unustanud. Nad on toas ja tahaksid muidugi kangesti siia tulla, vist võtavad alles hoogu. Jaanus aga... näh, siin ta ongi.»

Siitpere lastest tublisti pikem linalakk poiss lähenes ja andis Kristjanile kätt, ütles kenasti ja valju häälega tere. Temas oli midagi liigutavalt vanainimeselikku; isegi silmad — suured, sinakashallid, väga selge pilguga — olid tõsised ja elutargad, veidi väsinud. Poiss seadis end Kristjani kõrvale istuma, nagu oleks nimelt temal külla tulnud võõra mehega tõsine jutt ajada.

Anni vaatas teda soojalt, naeratas.

«Tule, Jaanus, mul on sulle toas midagi rääkida,» kutsus ta.

«Midagi tähtsat?» küsis poiss asjalikult.

«Jah, muidugi.»

«Hea küll.» Jaanus tõusis ja sammus kuulekalt maja poole. Anni järgnes talle. Veel ikka hoidis ta kahel lapsel käest kinni, ülejäänud kolm vantsisid vastutahtmist kaasa. Uks tegi avamise ja sulgemise valju kriiksu-kolksu — siis jäi kõik väga vaikseks.

«Ole hea, räägi mulle oma elust ja käekäigust,» palus Kristjan.

«Mis sind kõige enam huvitab?»

«Minu jaoks on viimane kui sinu sõna väga tähtis... jutusta kõigest, ma ei tea ju peaaegu midagi...»

«Ma vist ei oska...» Kristiina ohkas. «Viimased kaheksa aastat on vajunud tihedalt üksteisest läbi, ühtviisi rasked ja vaevased... Ega ma tahakski neid lahti harutada. Mõeldagi on vastumeelt, ja ometi tean, et nad saadavad mind paratamatult elu lõpuni...» Kristiina libistas peoga üle otsmiku, vaatas kuhugi aastate taha. «Eks sa võib-olla mäletad, minu mees oli kaitseliitlane. Vist peamiselt edevusest, et ilus munder ja püss, meeste sihuke värk kangesti meeldib. Heakene küll, kaitseliitu loetakse rängaks süüks. Albert arreteeriti, mina jäin vanaperenaisega kahekesi. Kartsime esialgu väga, aga kuhu sa ikka paged, oma kodu ju...»

«Oleksid võinud tagasi isa juurde minna, sealt poleks sind otsida osatud,» arvas Kristjan.

«Oh, kullake... Isa oli juba ammu Liiva-Annuse juures kottil, ja enne surma tegi ta kogu majapidamise rahaks — nii et minu lapsepõlvkodus elavad ilmaammu võhivõõrad... Kuhu ma oma jutuga jäingi? Ah jah, et meil ämmaga oli hirm. Lõpuks otsustasime, et Albert vastutab oma tegude eest ju ise, meil pole mingit süüd. Talu oli väikseks lõigatud, normid aga pandi koletusuured... ega peale tööügamise muud olnud. Kui dagi elasime siiski ära, sõjast jäime puutumata. Aastad veere-

sid... ei osanud enam eriti kartagi. Aga ikkagi sõitis ka meie õuele sellel hirmsal märtsikuu ööl kõrge kastiga krusa, püssimehed kargasid maha...» Kristiina jutustas konarlikult endi piinavast teekonnast, neile osaks saanud kannatustest. Ta rääkis Siberist, uskumatust vaesusest ja piinavast näljast, üle jõu raskest tööst, haigustest ja lõputust vaevast, surmast ja valusast koduigatsusest.

Kristjan kuulas, südames valukramp. Järjest tugevamaks kasvas viha ja põlgus nende vastu, kes eesti rahva kallal sellise ääretult julma hoolimatusega tegutsesid — ja ometi on selgemast selgem, et etteheidete ja süüdistustega pole kuhugi minna. Imelik, nad olid siin kase all ainult kahekesi ja teadsid hästi, et läheduses pole ainsatki hingelist, ent sellest hoolimata vaatas Kristiina aeg-ajalt hirmununa ringi, otsekui kartes, et keegi viimaks pealt kuulab.

Ta kõneles esimesest talvest, mis peaaegu pidi elu võtma oma metsiku pakase ja viletsusega, ja katkestas. Ta põsed hõõgusid, vaatamata soojale suurrätile raputas teda külma värin.

«Rahune, ära mulle praegu rohkem jutusta,» keelas Kristjan. «Ma tegin üldse vea, et kohe pärima hakkasin. Kogu jõudu, puhka. Eks edaspidi...»

«Olen tõesti imelikult väsinud. Aga rääkida on väga ja väga palju. Jah, meid viidi järgmisel kevadel millegipärast uude paika, seal sain Alberti kohta surmateate... Tema ema oli selleks ajaks nii põdur ja otsas, et läks pojale järele...»

«Kulla sõbrake,» rahustas Kristjan, «rohkem tõesti ei tohi meenutada...» Ta võttis Kristiinal korra õlgade ümbert kinni, kohmetus oma julgusest, kohendas peiteks kärmesti suurrätti. «Meil aega juttu vesta terve igavik!»

Kristiina pilk tünenes.

«Igavik, ütled sa...?»

«Nimelt. Tahan sind kuulata päevast päeva, nädalast nädalasse.»

«Oleks meil neid päevi ja nädalaid ainult võtta...»

Kristjan ei mõistnud, mida Kristiina sellega öelda tahtis.

«Ega sa siit ometi kavatse ära minna? Ma kuulsin, et sinu kodu...»

«Jah, ainult korstnajaalg püsti. Aidast ja laudast üksnes alusmüür järgi,» Kristiina sulges silmad, hingas katkendlikult. Võttis siis jõu kokku, ajas selja sirgu. «Jätame selle. Jutusta parem endast, oma kodust, tütest.»

«Sa näid nagu teadvat, et elu lõi oma kurjad küüned ka mulle kõvasti turja?»

«Eks ikka. Olin ju sel ajal veel kodus, kui sinu poeg... ja naine... Mul on sinust väga kahju.»

Ja minul sinust, tahtnuks Kristjan öelda, aga hääl ei kuulunud sõna, valusad mälestused tormasid hinge. Kristiina oli hulga tugevam, suutis nii paljut meenutada — ja ometi tundus ta endistviisi üsna habras, õrnuke.

«Hea, et sul vähemalt tütar on,» jätkas Kristiina vaikselt. «Minul ei ole enam ainsatki hinge. Varem ma ei osanud seda eriti kahetseda, et mul lapsi pole. Ja Venemaal olles tänasini koguni taevast, et ükski olin. Pole hirmsamat karistust, kui näed oma kallite vaeva ja aidata ei suuda... Jah, aga nüüd, kus tagasi tohtisin tulla, tunnen kibedasti puudust, et mulle ei ole lasteõnne antud. Üksindus on väga mõru koorem...»

«Tean ja mõistan,» kinnitas Kristjan. «Aga kas sa mind ei pea miskiks? Mina olen sul ju olemas, tõsi? Aitan kõiges, nii palju kui iganes oskan ja suudan. Küll näed, elu saab varsti jälle päris kenakese jume juurde.»

Kristiina vaatas ainiti kuhugi õige kaugele ja tundus, et ta jättis midagi ütlemata. Kristjan ootas. Tahtis juba küsida, aga jättis siiski pärimata.

«Minu elu on sama hästi kui elatud,» lausus Kristiina, ise mõtetega veel ikka eemal. «Ja üldse, sa vist ei tea, et kolhoosi esimees ei andnud Annile luba omas kodus elama hakata... Siin peres on aga ütlemata kitsas, mina küll ei tohi headele inimestele koormaks jääda — kuigi nad mind ära ei aja, ma tean... Kuhu mul minna? Mis üldse edasi saab?»

«Peavarju pärast pole sul vaja muretseda, meil Rabanurmel lähedalt ruumi, sinusugune nääpsuke mahub uhkesti ära.»

Kristiina tumedad silmad olid tulvil imestust.

«Kuidas sa seda mõtled? Et võtan kätte ja tulen sinu juurde elama, või mis?»

«Loomulikult.» Kristjan oli omakorda hämmeldunud. «Mida selles nii kangesti imelikku on? Mina ei lase sul mööda ilma hulkuma jääda.»

«See pole sünnis, et üksik naiserahvas läheb võõra mehe juurde manuliseks.»

«Kus pagan sul see võõras mees on?» Kristjan peaaegu pahandas. «Omal ajal tahtsin sinuga paari minna, ja nüüd äkki võõras? Sinu koht on Rabanurmel, ära vaidle.»

Kristiina vaatas mehele näkku, silmad suured ja nagu veelgi tumedamad.

«Praegu oli vist nii, et sa... kosisid mind?» Ta püüdis naerda, hakkas aga selleasemel nutma, vaikselt ja lohutamata.

«Jäta, Kristiina, ole hea... Kui Rabanurmele kutsumine sind pahandas, ega ma ei sunni...» Kristjan oli ehmunud, ta tõesti ei tahtnud halba. «Saan aru küll, ega nii ülepeakaela ei lohiks oma mõtetega lagedale tulla... Hiljavõitu on ennast sulle meheks pakkuda — kuivanud heina enam haljaks ei tee. Aga minu majas elada võiksid sa rahumeeli, põlised tuttavad nagu me oleme. Päev-päevalt jääme vanemaks, vajame aina rohkem teineteise seltsi... Tule, ma palun sind.»

Kristiina nuttis ikka veel.

«Ei... ei...»

«Olen ma sulle nii väga vastumeelt?»

«Oh ei, Kristjan, ei sugugi. Ainult et...»

Jälle oli Kristjanil tunne, et naine tema eest midagi varjab. Miks ometi? Ja mida?

«Küll oled sa hea,» sosistas Kristiina. «Kahju, et saatus meid kokku ei jätanud, kui õige aeg oli...»

«Kahju. Väga kahju. Ma ei osanud arvata, et sa mul veel ikka nii tugevasti südames oled. Olin kindel, et suutsin sind minema tõrjuda ja unustada, kui mehele läksid — aga ei.»

Kristiina pilk oli hell ja ääretult nukker.

«Hilja, lootusetult hilja.»

«Jah...? Eks sul ole muidugi õigus — mina olen üsna vana mees, oma eluaastatest hulga vanem, sina aga alles ilusas vanuses kraps naine... minust ju oma kaheksa aastat noorem, tõsi? Ma tunnen selgesti, et sa minu eest midagi salgad. Arvan, et sul on keegi olemas või vähemalt välja vaadatud, aga haletsed mind terake ja sellepärast keerutadki.» Kristjani kulmupuhmad olid tõusnud solvunult turri, varjasid silmi. «Pean ma sinust tõesti veel kord ilma jääma?»

«Oled oma mõtetega eksiteel. Aga seda tunned sa õigesti — on jah midagi, millest ma sulle rääkida ei taha... ei jaksa. Vähemalt täna mitte.» Kristiina oli äkki nagu hulga väiksemaks jäänud — olad pisut longus, selg veidi kumeras. «Ma ei raatsi meie lõpmata ilusat kokkusaamist ära rikkuda.»

Kristjan mõistis, et teisel on tõesti raske mure südames, ja et ta on otsustanud praegu kindlalt vaikida. Kristiina oli kah-

vatu, tundus ääretult väsinud. Kahju, aga tänaseks peab jutud küll lõpetama.

«Sul tuleb otsekohe voodisse heita,» soovitas Kristjan. Ta märkas alles nüüd, et vahepeal on hakanud seenevihma uduutama. «Tule, saad märjaks,» kutsus ta ja tõusis.

Kristiina jäi istuma, kohendas tekki tugevamini jalgade ümber.

«Tahan omaette mõtiskleda... sinust, meie kohtumisest. Ja kõigest sellest, mis möödas.»

«Sajab ju.»

«Kask on tihe, varjab ära. Aga sinul on küll vaja kohe sõitma hakata, jääd minu pärast veel pimedada peale. Mine-minel!»

«Ära sa kauaks küll siia vihma kätte jää, viimaks külmetad,» muretses Kristjan ja sirutas kõheldes käe. «Hüva õhtut.»

«Jõua kenasti koju.» Kristiina käsi oli õrn ja soe, Kristjan ei raatsinud seda kuidagi lahti lasta.

«Tänane õhtu on mulle kallis kingitus,» ütles ta. «Ole sa tänatud.»

«Sina ka, Kristjan, sina ka.»

«Tulen varsti jälle, tohib?»

«Miks ei, kui sul ainult aega ja tahtmist on.»

«Aega saab leitud, kindel. Ja tahtmine sinuga koos olla on ausalt öelda nii suur, et ma ei lähekski minema...» Kristjanil oli oma avameelsuse ja harjumatu juturohkuse pärast piinlik. «Ära pahanda, lobisen täna nagu poisike... Aga kõik, mida öelnud olen, on puhas tõde.»

«Lõpmata tore, et sa siisugune oled, ma ei osanud arvatagi. Kolmkümmend aastat tagasi oli sul suu kõvasti lukus.»

Kristjan kehtas õlgu.

«Kartsin ennast sinu ees naerualuseks teha... Jah, ei julgenud kõigest rääkida. Aga sa said ju niigi aru, kui kallis sa mulle olid ja et ma sind kogu eluks omaale tahan?»

«Aimamisi muidugi, seda küll... ja ometi kippusin paratamatult kõhklema, kas ma õigesti tunnen. Sõnad on siiski äärmiselt tähtsad, eriti kui kaalul on kogu eesseisev elu.»

Kristjan mõtles tagasi kaugele noorusajale ja mõistis äkki valusa selgusega, et tegi tookord oma vaikimisega, eemale hoidmisega suure vea.

«Sa oleksid mulle tulnud, Kristiina?»

«Jah.»

«Aga sinu isa...?»

«Tema keelule oleksin raginal vastu hakanud. Aga mis sellest kõigest enam, neid aegu ei saa me iial tagasi...»

«Siiski, siiski,» nõudis Kristjan, «nüüd oleme selles vanuses, et on vaja kõik viimseni selgeks rääkida, sest...»

«Sest muidu võib olla hilja.» Kristiina ei vaadanud Kristjanile silma, langetas pea.

«Küsisin sinu isalt sind endale naiseks, aga tema näitas mulle ust.»

«Isalt küsisid, minule ei hinganudki.»

«Sinule? Sa ju ometi mäletad, et ma simmanitel alati ainult sinuga tantsisin?»

Kristiina noogutas, huulenurgas valuvirve.

«Sul on meeles,» jätkas Kristjan, «kui me Hallajõe ääres kõndisime?»

«Kuidas võiks seda unustada? Sul oli helevalge särk seljas...»

«Ja sinul kangesti kirju kleit... Ma kirjutasin kaldaliiva sisse meie nimed — Kristiina ja Kristjan. Kas sellest jäi veel väheks?»

«See oli imeilus... Aga liiva peal ei püsi ka kõige südamelikumad märgid, need kas astutakse tuhmiks või uhub vihm nad minema. Minu elu keeras just siis ootamatult tõsiseks, sest...» Kristiina vaatas otsekui abi otsides Kristjanile näkku.

«Ahah, sa mõtled seda aega, kui Albert sulle kosja tuli?»

«Kadusid äkki nagu maa alla ja ma ei osanud muud arvata, kui et... jah, mõtlesin, et sa minust sugugi ei hooli.»

«Kuidas sa tohtisid sedaviisi otsustada? Just siis mul sinu taadiga see tõsine jutt oligi. Ta tegi paari ränga ütlemisega mulle selgeks, et minusugune näljarott ei suuda sulle väärilist elu pakkuda. Ja eks tal oli mõndapidi õigus, Alberti kõrval polnud ma muud kui kõomes.»

«Miks sa ometi minuga ei rääkinud, Kristjan?»

«Mul ei passinud vahele segada. Jäin ootama.»

«Et võtan kätte ja tulen ise küsima, kas sa mind ehk tahad?»

«Uskusin, et jooksed ummisjalu minu kaenlasse. Ma just nimelt ei kutsunud, sa pidid saama ise rahulikult valida. Küsimuses oli ju sinu käekäik, kogu edasine elu.»

Kristiina ei märganud, et rätt õlgadelt maha libises. Ta pani käed südame kohale ja vajutas tugevasti, nagu püüaks äkilist tugevat valu minema rõhuda.

«Seda kõike on ühe päeva jaoks palju, liiga palju...»

Kristjan vaatas Kristiinat hoopis uue pilguga.

«Mina olen kogu aeg teanud, et ise kangesti Albertit tahtsid ja olid oma jõuka eluga väga rahul.»

«Taevas halasta... Inimesed võivad üksteisest lõpmata valesti aru saada, kui nad sõnadega üleliia kitsid on.»

Kristiina istus liikumatult, Kristjan seisis ta ees. Miks küll elu on nii seatud, et tarkus ja mõistmine tuleb inimesele liiga hilja? Jõuab alles siis päralt, kui temaga enam midagi pole peale hakata. Saabub nagu üksnes õrritamiseks, paneb hinges käärima kahetsuse, mis kord-korralt mõrkjaks muutub. Käest lastud eluõnne ei saa ju iial tagasi. Ei saa... ei.

Kristjan kummardus, võttis Kristiinal kätest kinni. Käed olid nüüd imelikult jahedad ja nägu lausa võõras, surmkahvatu.

«Tule, on viimane aeg tuppä minna,» kutsus Kristjan ja tahtis Kristiinat püsti aidata.

Kummalise kohkumisega tõmbas naine end järsult lahti, tõrjus meest ärevalt eemale, jäi endistviisi istuma.

«Ei-ei, jätta! Ütlesin, et tahan siia kase alla jääda.»

«Minu süda ei luba, et sedasi hämaras ja vihma käes, ihu üksinda... Olen ehk seltsiks?»

«Aitäh, aga...»

«Tule, kõnnime parem veidi,» kutsus Kristjan, ulatas käe. «Tule!»

Jälle tekkis Kristiina olekusse hirm, ta hoiak muutus jäigaks.

«Ei!»

Kristjanile tundus, et kõige õigem oleks hüvasti jätta.

«Pead sõna kuulama, tuppä minema ja puhkama heitma,» sõnas ta pehmelt, nagu väikesele lapsele.

«Jah...» Kristiina rahunes veidi, ainult et põskedele ei jätkunud kübetki jumet. «Oleks nagu päev otša teab mis rasket tööd teinud...» Ta püüdis naeratada. «Otsekui saja-aastane...»

«Sa ikka lubad, et sind vaatama tulen?»

«Ootan. Küll on mul kahju... kõigest...»

«Minul ka.»

«Jõua ilusti koju.»

«Mis sind ka ei vaevaks, koos saame kõigest jagu — olen sinu kõrval, aitan. Puhka hästi, Kristiina!»

«Head teed sulle, Kristjan.»

Mees sammus aeglaselt värava poole, väga aeglaselt. Ta oli kindel, et Kristiina talle järele tuleb, midagi hella ütleb, vaatab või veel korra otsa.

Asjata, Kristiina ei tulnud.

Kristjan jõudis ratta juurde, heitis pilgu tagasi, viipas. Vist jättis tihenenud hämarus selle kadedalt enesele — Kristiina ei märganud, käed jäid sülle paigale. Ta istus liikumatult, selja taga kõrge kase helendav tüvi, ja tundus kurb, otsatult kurb. Nii ta Kristjanile silme ette jäigi, tema esimene armastus — Kristiina.

Kristiina vaatas üksisilmi Kristjanile järele, ehkki pimedus mehe ahnelt endasse peitis, niipea kui ta väravast välja jõudis. Küll oleks tahtnud talle jooksujalu järele rutata, paar sooja sõna öelda, teda või vaikides vaadata. Olgugi, et aastad on Kristjanit kõvasti räsinud, oli temas siiski veel ikka seda noort, tore-dat meest, kes esimese armastuse õrna imena alatiseks südamesse jäi.

Kristiina tajus millestki seletamatust, et Kristjan teda värava juures ootas — aga minna ju ei saanud. Jah, ärgu Kristjan veel vähemalt täna teada saagu, et kunagist Kristiinat pole enam olemas. Sellepärast ta nii hoolikalt oma jalad teki sisse mähkis ja kepi peitis pingi alla, et Kristjan kogemata ei märkaks, mis juhtunud on. Ta ju tuletas meelde, kuidas nad noortena simmanitel tantsisid — teadmata, et temast pole enam inimese kombel kõndijatki. Jah, liikumine oli raske ja tülikas. Vähe sellest, et Venemaale küüditamine hinge ribadeks lõhkus, sealne viletsus ja jõhker külm pani igaveseks pitseri külge — võttis parema labajala endale, tegi temast raskelt lonkava, vigase naise. Arst trööstis, et olgu ta rõõmus, elunatuke jäi ju alles. Kristiina tundis praegu eriti teravalt, et parem oleks olnud üleni ära külmuda, lõplikult kustuda, kui et nüüd Kristjani silma all lombakana liikuda.

Kristjan ütles tõemeeli, et tulgu Kristiina tema juurde Raba-nurmele elama... Eks ta kutsus seda kunagist tantsujalgset tüdrukut, mitte aga... Muidugi, ega Kristjan teda ka niisuguse, nagu ta praegu on, eemale ei tõrju, aga poolenisti sandina teisele koormaks minna ei või, süda ei luba.

Kristjan ei tohiks mitte kunagi näha, kui vaevaselt kõndimine läheb. Siitkandist peab jalamaid lahkuma, kuhugi niisugusesse paika, kust ta teda iial ei oska leida — jäägu talle ilus mälestus noorusaegade Kristiinast. Aga maapeal pole ju kohta, kus teda keegi vastu võtaks, veel vähem et ootaks.

Uks käis. Tihe õuemuru summutas sammud, aga Kristiina teadis, et Anni tuleb teda tuppa kutsuma.

«Teil läks jutt kohe õige pikale...» Anni hääles oli mõistmine ja nagu mingi eriline heameel. «Kristjan oli päeval ärevil kui koolipoiss, muudkui uuris ja päris sinu kohta ja küsis, kus me elame. Ma ei osanud arvatagi, et ta juba täna tuleb.»

«Aitäh, et sa talle teed juhataksid... ja et lasksid meil omaette olla.»

Anni kummardus lähemale, uuris Kristiina ilmet.

«Sa vist polegi eriti rõõmus...?»

«Olen küll,» kinnitas Kristiina. «Väga õnnelik... ja usku matult õnnetu...»

Anni ei küsinud põhjust, ta teadis. Kui palju oli ta püüdnud Kristiinat trööstida, aga ikka vajus teine sügavasse masendusse. Eks peamiselt jala pärast, aga muidugi tegi muret ka see, et tal kevadtalvel ootamatult süda üles ütles. Anni oli sellel hilisel õhtul juures, kui Kristiina õlas ja seljas ja rinnus valu kurtis, aga polnud ju ühtki rohtu käepärast, ja esialgu ei osanud taibatagi, et süda ennast sel kombel ilmutab. Häda läks aina rängemaks, tingimata oleks arsti vaja olnud. Kus sa seal tohtrit saad — külas polnud velskriiki.

Sai joostud läbi kottpimeda õõ kontoris, seni klopitud ja taotud, kuni öövaht lõpuks ärkas ja telefoni juurde laskis. Inimene on surmhaige, abi on kiiresti vaja! Kiiresti, kuulete...?

Ta jõudis tagasi just sel momendil, kui Kristiina ei suutnud ägedat valu välja kannatada, voodist üles tõusis ja samas põrandale varises. Laste abiga pandi ta uuesti asemele. Kõrdagi ei teinud ta silmi lahti ega vastanud ühtki sõna, ehkki sai jumalakeeli palutud.

Arst tuli teise päeva lõuna paiku. Ütles, et südamega on lood väga pahad ja et tema kardab kõige hullemat. Viis Kristiina kaasa. Alles kuu aja pärast lasti haiglast välja — jõuetu, otsa lõppenud, kahvatu ja kurb.

Kristiina oleks nagu koos Anniga kõigest mõelnud — ta vajus longu, peitis näo kättesse.

«Ära ennast nii kangesti ärrita,» palus Anni ehmunult. «Sa ju tead, et pead hästi rahulik olema, mis ka ei juhtuks.»

«Rahulik?» kordas Kristiina ahastades. «Kas sina suudad rahulik olla? Peale kõike seda, mida me oleme üle elanud, on praegune moment minu meelest kõige hullem... niivõrd sinul kui minul. Vist meil kõigil, kes me tagasi tulime, Rõõmusta-

alme nagu lapsed, nutsime ja naersime, et saame koju — oli nii? Aga kuidas see igatsetud kodu meid vastu võtab? Ei õiget paika, kuhu õhtul pea panna... Minu kodu sõid ära ahned tuleleegid. Aga sinu kodu on ju kah samahästi kui hävinud, lõplikult kadunud. Sinul on veelgi valusam — Antsu-Juku talu on alles, ja ometi pole teda sinu jaoks enam olemas, võhivõõraste kätte antud. Meie katsumused ei taha kuidagi lõppeda...»

Anni ohkas sügavalt.

«Kõjusaamise suur rõõm on veel hinges, aga selle kõrvale on asunud jah kibe arusaamine, et õigusi pole meiesugustel üldse. Stalini surmaga küll miski muutus, eks seetõttu Siberist pääsesimegi, aga... Need, kes meid ära küüditasid, ei ole kuhugi kadunud — ja nad vihkavad meid. Nüüd võib-olla rohkemgi kui tookord.»

«Pole meil lootat ei halastust ega arusaamist...» Kristiina nuuksatas. «Minu jõud on otsas. Olen kottpimedal umbteel, ei oska leida väljapääsu... jalg vigane...»

«Ei tohi sedaviisi muretseda,» rahustas Anni. «Kui Siberis hakkama saime, tuleme ka siin toime. Oma rahva hulgas on igal juhul kergem, ei saa võrreldagi.» Anni otsis keppi, leidis selle sügavalt pingi alt. «Tule, lähme ära tuppa. Vilu ja rõske, vihma tibab, külm ronib kallale.»

«Ära pahanda, aga tahaksin siin päris ihuüksinda veel mõnda aega istuda,» palus Kristiina. «Ega ma kauaks ei jää.»

«Kui sa viimaks nutma ei hakka?» muretses Anni. «Pimedas tulevad kõige hullemad mõtted, tean omast käest. Milleks ennast piinata?»

Kristiina suutis koguni naeratada.

«Ega mul siis ainuüksi kurvad mõtted peas liigu. Mul käis ju külas ikkagi kunagine peigmees... Uni ei tule niikuinii, lase mul olla.»

Anni küll kõhkles, jäi aga lõpuks nõusse.

«Pea meeles, pisaraid valada tõesti ei tohi.»

«Ei, kus sa sellega,» töötas Kristiina. Ta kuulatas hinge pidades, kuni Anni majja jõudis ja ukse sulges — ja hakkas lohutamatuks nutma. Ei suutnud peletada masendust, ei jaksanud ennast rahulikuks sundida, ahastas enda ja samas ka kõigi teiste pärast.

Südame ümber rõhus kurjalt, hingamine kippus vaevaliseks. Siin ta istub kodutuna võõras õues, lootusteta ja vintsutatud. Mis inimest temast enam? Süda viletsaks rüüstatud, jalg viga-

seks tehtud. Jah, nimelt tehtud — nende poolt, kes andsid äraviimise käsu. Ka hing on lõhutud, ta on üleni nõrgaks ja araks kulutatud.

Kristjan...?

Kristiinale näis, et mees on tasahilju tagasi tulnud ja seisab siinsamas, otse ta kõrval. Ta pidi juba kääre sirutama, et teda puudutada, aga jättis selle tegemata. Viimaks ta ainult kujutleb, haarab vaid tühjust?

Miks terav valu südames aina rohkem kipub maad võtma? Kas sellepärast, et Kristjanit pole?

Aga ei, Kristjan on siiski siin, ainult et ta on pintsaku ära võtnud ja tundub oma helevalges särgis hoopis laiaõlgsem ja pikem ja sirgem, kui äsja... Jah, ta on vahepeal kogunisti teiseks muutunud, ei halli juustes ega möödalennanud aja poolt kirja pandud aastaid näol. Kas ta tõesti nii väga rõõmustas nende kokkusaamise üle, et astus noorusesse tagasi...? Jah, Kristjan pööras aja tööpoolest kaugesse minevikku, muutis kõik ilusaks ja rahulikuks ja heaks. Nad lähevad simmanile ja tantsivad kogu öö...

Tantsivad? Ei, see õnnetu jalg ju...

Kuidas? Jalad on terved, ja noored, ja tugevad. Näe, juba nad kõnnivadki Kristjaniga kahekesi, ainult et hoopis Halla-jõe äärde. Kusagil kaugel, Linnupette mõisa kandis mängib keegi akordioni. On suvehaku imeline valge öö, päike vajub aeglaselt metsalatvade taha, kogu laotus hõõgub soojas kumas, pääsukesed lendavad kõrgel-kõrgel...

Jõgi voolab kiiresti, ta viis endaga kaasa kurjad aastad. Viiks ta ometi minema ka selle, tigea valu, mis rinnus aina suuremaks ja halastamatumaks kasvab, otsekui rõhuks keegi hoolimatult oma raudsed küüned talle pikkamööda südamesse...

Kristjan hoiab tal käest, viib ta üsna yeepiirile. Seal on lai riba valkjaskollast liiva, vihmast veidi niisket...

Kui uimastavalt lõhnavad kased!

Olen kodus, oma armsal isamaal... Õnnetunne on nii piiritu, et kipub vägisi hinge matma. Kodus...? Jah, peaaegu uskumatu...

Kristjan naeratab. Jumal küll, kui tore ja mehine ta on!

Mida ta liivale kirjutab? Ei näe, silme ette vajub mingi tume, vatine pilv... kael ja kukal kisuvad kangeks... kõik kipub vajuma sügavikku. Allapoole, aina allapoole... mingi otsata pikk, siledade seintega koridor...?

Aga Kristjan vaatab kutsuvalt — ja jälle on kodune ja hea, kogu maailm täis päikest ja linnud siristavad... jõgi aina voolab ja voolab...

Aga Kristjan ju ootab, et ta tingimata loeks? Kui noor ta on... ja kui armas...

Kristiina naeratas talle vastu ja nägi äkki imeselgesti, et liivale on kirjutatud suurte, veidi kandiliste tähtedega hell ja imeilus tõotus, mis jääb kestma üle aegade — Kristiina ja Kristjan...

Mööda vaikset külavaheteed kõndis Rabanurme Kristjan, samm tõnts ja pilk tuhm.

Pimmm... Pimmm... Pimmm...

Hingekella kumedad löögid olid talumatult valjud ja masendavad, tegid hullupööra haiget. Miks see ometi kord ei lõpe...?

«...mullast oled sina võetud ja mullaks pead sa jälle saama...»

Kristjan seisatas, vaatas koguni seljataha — sedavõrd selgesti kõlasid kirikuõpetaja Lutzu sõnad tal kõrvus. Ei, muidugi pole siin ainsatki inimest, Linnupette alev oma kiriku ja õpetajahärraga on juba kaugel, tema jutt siia maani ei ulatu. Või siiski? Ega kellalöögidki tohiks enam kosta, aga ometi...

Kiriku kõrval on igipõline surnuaed, hauad pikkades kurba-des ridades. Iga rist märgib kunagi elanud inimest, kõneleb tumma, jutukat keelt lõppenud elust.

Kristjan viis lilleõie oma naise hauale, langetas pea. Mälestus temast on ilus, aastatega on leinavalust saanud elu halastamatu seaduse vaikne mõistmine. Ilmume siia muredeorgu ei kusagilt lühikeseks viivuks — ja kaome jälle eikuhugi, lõplikult, igaveseks. Tuleb nõus olla...

Masendava selgusega kerkis silme ette poja nooruke nägu. Ei, tema surmaga leppida ei saa. Temal jäi elu ju hoopis elamata, sõda võttis ta seitsmeteistkümnelt. Sellest on möödas juba kolmeteistkümmend aastat, aga aeg ei halasta sugugi, ei vaigista leina.

Pimmm...

Kui palju ahastust inimese südamesse üldse mahub? Valude

karikas oli juba enne pilgeni — aga täna jäi Linnupette kal-
mistu viimasesse kaugesse serva värske kääbas...

Rusuv ängistus võttis järsult võimust, pani pea ringi käima,
kiskus silme eest mustaks. Kristjan astus teelt kõrvale, tahtis
toetuda kiviaiale, kuid jalad ei kuulunud sõna ja ta vajus tol-
musele rohukamarale põlvili.

«...ka kõige kibedamas leinas oskame leida leevendust...»

Kas kirikhärra ise seda tõesti usub?

Valus on, hirmus valus.

Pimmmm... Pimmmm...

«...ja asugu meie südamesse sügav tänumeel Kõigeväge-
vama targa helduse vastu. Tema piiritu arm aitas paljukanna-
tanud naisterahva üheteistkümnendal tunnil kaugelt võõrsilt
meie keskele tagasi, et ta saaks heita igavesele unele oma
armastatud isamaa pühaesse mulda...»

Kristjan ajas end vaevaliselt püsti. Tänumeel? Jah, just nii
ütles õpetaja Lutz — tänumeel. Aga inimene ei tulnud ometi
koju surema, ta ihkas siia, et elada! Istus oma esimesel — ja
viimasel Kristjaniga koos veedetud öhtul suure kase all pin-
gil, noor nagu mälestustes. Kui tere tegi, olid käed lõpmata
soojad ja silmad sametised, rõõmsad. Kahju, heameelt ei jagu-
nud kuigi pikalt, mured rõhusid peale. Aga neist oleks aja-
pikku jagu saanud, kindel.

Miks ta nii ägedalt Rabanurmele tuleku vastu oli? Endal
elust ja kodust järel vaid ahervare... Ja mis raske koorem
teda piinas? Eks midagi õige ränka, rääkimiseks ei jätkunud
jõudu. Jääbki teadmata — ja või sel enam tähtsust. Aga tagasi-
saamise üle rõõmustas ta väga, kogu südamest. Taevast halasta,
viimaks kustutas suur rõõm ta elu? Või väljakannatamatuks
koormaks kogunenud väsimus?

Oimukohtades hakkas teravalt taguma. Keegi nagu kõndis
otse Kristjani kõrval ja süüdistas teda ta oma häälega: sa
olid küsimistega väga pealetükkiv, muudkui pärisid. Poleks
tohtinud teda nii palju kõnelda lasta, eriti sellest, mida hirm-
sat ta seal kaugel üle elas.

Ei osanud ma teda hellakesi hoida, kahetses Kristjan kibe-
dalt. Ei andnud armu ta väsinud, viimseini äravaevatud süda-
mele — aina tahtsin teada... Aga ta ju ei nimetanud poole
sõnagagi, et tervisega nii halvasti on. Alles Anni rääkis sel-
lest, kui järgmisel hommikul kurva teatega Rabanurmele tuli,
pilgus masendus ja kaotusevalu.

«...istus vaeseke kase all, silmad kinni ja nagu lõpmata

rahulik, nagu magaks ja näeks unes midagi õige head... Ilus
surm.»

Jumal hoidku, surm ei saa iial ilus olla!

Pimmmm... Pimmmm...

Inimene on loodud elamiseks. Teda ei tohi ülekohtuselt
kohelda, sest siis kustub ta liiga vara, ammu enne määratud
aega.

Kristjani käed tõmbusid rasketeks rusikateks. Tuhanded eest-
lased on otsa saanud, tugevad täies elujõus mehed... ja nai-
sed, lapsedki. Mis süütegudega nad küll hakkama said, et neid
kodudest jõhkralt eemale rebiti, minema küüditati, laagritesse
plinlema saadeti, surma mõisteti? Kas tohib inimest karistada
selle eest, et ta on eestlane ja elanud oma vabas riigis, oma
maa seaduste järgi? Kas tuleb ta tõesti selle pärast surnuks
vintsutada, et ta kõvasti tööd tegi ja jõukusele püüdis...?

Hinges pööras kui oherdiga, raske lein segunes valusa üle-
kohtu tunnetamisega. Mustast sügavikust hakkas järelejätmatu
jõuga aina ülespoole kerkima terav süüdistus, ahastav hukka-
mõist. Aga kellele sa ütleva lähed, kellelt nõuda õiglust ja
mõistmist ja halastust...?

Pimmmm... Pimmmm...

«...oh võta mind, mu Jumal, kää kõrvale...» Paar heledat
naisehäält laulab kaua, piinavalt kaua.

«...hüvastijätuks kolm peotäit kodumaa mulda...»

Meeletus kaotusevalu pigistas Kristjan iga peotäie tih-
keks, tumeda väikese mütsatusega langes kirstukaanele tema
viimane tervitus. Sõmerjas, jahe, liivane muld hoiab sind iga-
vesti oma süles...

Linnupette kirikaia viimases kauges servas on üksildane
kääbas...

...ja ometi istub keegi heledatüvelise kase all. Ta vaatab
nukralt õuevärava poole oma armsate tumedate silmadega —
see ränga ülekohtu poolt muserdatud küps naine, ja ta on jälle
õhetav ja kaunis, nooruke õrn neiu.

Jää hüvasti, Kristiina...

Jumalaga.

Üle õige pika aja võttis Elts täna ette pika teereisi, tuli Hallikivile. Ühest küljest oleks seda käiku hea meelega veelgi edasi lükanud; inimloomus on juba kord sedaviisi seatud, et halvast igati püüab eemale hoida. Aga eks teistpidi ole edasine elu vast kergem, kui asjad selgeks saab, sest jaanipäevast alates pole olnud päeva, mil häbiseguse murega Kustase peale ei mõtleks. Sai tõsiselt peljatud, et ta loomaravilasse sisse astub ja ütleb robinal raskeid, teravaid sõnu, süüdistab rängalt. Kustas on tark, tabas pettusest teada saades kindlasti kohe ära, kes suurte valede taga tegelikult on. Jah, jutuaamine tuleb tõsine ja valus... aga lõputult viivitada ei saa, aeg pudeneb sõrmede vahelt nagu kuiv, sõre liiv.

Nüüd ta siis istus juba tükike aega hämarapoolses kambis, Marike põlvedel ja ootas, mis edasi saab. Hea muidugi, et tööpäev ja Kustast kodus polnud — sai veidi armuaega rahunemiseks. Aga küllap Ludvig ta keskusest kätte leiab, õige pea on nad ikkagi siin.

Kohale jõudes märkas Elts otsemaid, et talvel lootusetult viletsana tundunud elumaja on pisut kobedamaks muutunud, eks Kustas pani käed külge. Kahju, et talle mingit kenamat värvi ette ei sattunud, seinad on imelikku tooni tumedad kollased. Muidugi, asi seegi — igal juhul nägusam, kui endine haledalt pleekinud-hall. Aknaraamid ja -lengidki on nüüd ilusasti helevalged, üldmuljel polnud eemalt vaadates vigagi. Ainult et sindlikatus on aastatekoorma all nõgusse vajunud ja tundub kangesti kahtlasevõitu, aga sellest Kustase jõud loomulikult üle ei käi. Hea, et laskis telefoni sisse panna, kõige hädapärasemad uudised ja tähtsad sõnumid sai niiviisi Mari-Eltsuga ära rääkida, kuigi mõistu ja ääriveeri, sest ahne kõrva-paar keskjaamas võis alati kaasa kuulata. Ütlema tore, et elektri majja sai. Nüüd on Mari-Eltsul veidigi kergem talvele vastu minna, lüliti pööramisega saab vähemalt ruumi valgeks ega pea sussitama suitsema kippuvat petroolilampi...

Marike hakkas tüdinult nihelema, Elts aga ei raatsinud teda sülest maha lasta. Ta suudles tüdruku imepehmeid juukseid, imetles ta suuri silmi, milles aeg-ajalt mänglesid kuldsed säde-med. Nagu mitmel korral varemgi, ei saanud ta jälle vahet, on tal süles ikka Marike, või keris elu oma pikad aastaringid

uskumatu väledusega tagaspidi, muutis teda uuesti nooreks ja ta hoiab hellalt hoopis tillukest Mari-Eltsu.

Elts ehmus. Viimaks on see halb märk? Akki läheb Marikesel sama õnnetult kui tema emal? Kasvab väga kauniks — ja selle asemel, et elus suurt õnne leida, heidetakse temagi kurja saatuse poolt lõputusse, karmi pöörisesse. Mari-Eltsu õnnetused ei tohi Marikesel korduda, ei!

Elts silitas lapsel pead. Marike naeris talle helevalgete kikide särades vastu. Eltsu südamesse tulvas kuum laine ja koos sellega ääretu hirm väikese tüdruku tuleviku pärast. Mis sinust küll saab, kullake? Oled suure armastuse ja otsatu õnnetuse laps. Kokku kuuluvad armastus ja õnn, Marikesega on aga seotud armastus ja õnnetus. Kuivõrd mõjutab see ta elukäiku?

Marike tüdis süles olemisest, siples, Elts pani ta põrandale, uuris salamisi tütart. Miks on Mari-Eltsul nii kurvad silmad? Kas pole ta ikkagi hingerahu leidnud? Lapsel on halb kasvada, kui ema vaevleb südamevalu käes, kahetseb tehtud otsust; mida õnnelikum oleks Mari-Elts, seda parem Marikesele.

Mari-Elts, ja õnnelik? Ehkki ta jaanipäevast alates kinnitab, et on eluga väga rahul, ei saa seda päriselt uskuda. Rahulolust üksi ei piisa suureks õnneks — olgugi, et Kustas on tubli mees. Küllap ta hoiab oma naist ja last nii hästi, kui neis nigelates tingimustes võimalik. Aga mida ütleb Mari-Eltsu hell süda? On ta suutnud unustada mehe, kes elab Linnupette alevis ja kõnnib ringi valust meeletute silmadega? Vaevalt küll, sest talle endalegi tikub Roland sageli mõtetesse, ja hoopis teistviisi kui Kustas — ehkki Roland tuleks lõplikult unustada, võõraks lugeda. Praegu elab Mari-Elts vähemalt rahuliku elu, kaitstuna kõige halva eest, kuni ta on Kustase naine.

Kuidas üldse tohib sedaviisi mõtiskleda — kuni? Nagu oleks arvata, et ühel kenal päeval lendleb Mari-Elts siiski Hallikivilt minema? Kus sa sellega, ta tegi ju jaanipäeval lõpliku otsuse, ootamatu ja valusa. Kinnitas, et kuulab oma südame häält — pigem küll mõistuse soovitus. See otsus jääb alatiseks jõusse, töötas ta. Aga õnn? Kas ta leidis tee sellesse madalasse, igivianasse, hallvaesesse majja? Ja kui kauaks?

Mari-Elts istus liikumatult akna all, vaatas nukrana välja.

«Kuidas sul elu läheb, tütar?» päris Elts ettevaatlikult.

Mari-Elts kehtas õlgu.

«Hästi.»

«Tahaksin ausat vastust.»

Oues oli vist midagi, mis Mari-Eltsu väga huvitas. Isegi sedavõrd, et ta ema sõnu tähelegi ei pannud.

«Sa ei räägi mulle?» uuris Elts. «Olen ometi sinu ema, minuga peaksid avameelne olema. Näen selgesti, et sul pole hea.»

Mari-Elts tuli ema juurde, istus ta vastu laua äärde.

«Ma ei oska sulle midagi öelda...» Ta võttis tühja lillevaasi korraks kätte, nagu tahaks selle kuhugi ära viia, pani aga endisse paika tagasi. «Pean õigemaks oma elu üle võimalikult vähe mõelda, veel vähem rääkida.»

«On ehk töö liiga raske? Mulle ei meeldi mitte üks raas, et Kortli-Jaagu peretütar, Kornelite ainus laps on mingis näljases kolhoosis vasikatalitaja.»

Jah, vasikatalitaja, kordas Mari-Elts endamisi. See ei saagi meeldida, aga... ei taha ema ärevile ajada. Tuleb veenvalt kinnitada, et töö pole üldse raske ja toob palju rõõmu ja et ei oska ettegi kujutada, kui ühel päeval äkki millegipärast ei tohiks enam oma armsate vasikate juurde minna. Kas ema usub?

«Sa vist otsid minu rahustamiseks võimalikult pehmeid sõnu, et vastusega nii kaua viivitad? Pole vaja, ma tahan selget tõde, olgu see kui tahes koledat nägu.»

«Jätame sellised jutud,» palus Mari-Elts. «Sa vaatad kõike eemalseisja pilguga, pealiskaudselt. Ärritud mõne tühise seiga pärast, teed oma tervisele asjatult halba. Ja minule haiget.»

«Jah? Kui haiget, siis on midagi viltu.»

«Ei tohi niiviisi kõnelda, ema. Kordan — ma ei taha sellele, mis mind ümbritseb, üldse mõelda. Elan päev-haaval ja usu, pole väga vigagi. Töö oli jah alguses hirmus raske, eriti kevadtalvel ja õigupoolest suveni välja, sest meil oli süüa vähem kui vähe. Hulk vasikaid suri, kari oli lausa näljas... kohutav! Tänavune aasta tuleb hulga kergem, heina on varuks rohkem kui kunagi varem, ja Kustas loodab, et saab ka jõusööta päris paraja hulga.»

«Jäta, Mari-Elts, see kõik on kõrvaline. Sinu olekus pole sugugi elurõõmu märgata. Sa vist... kahetsed?»

«Mul on palju patte hingel, mille pärast südant valutab. Huvitav, mida sa hetkel silmas pead?»

«Eks ikka jaanipäevast äkilist otsust, mis kõik paratamatult pea peale pööras. Sul on vahepeal olnud aega rahuneda ja täie selgusega aru saada, et nii, nagu su päevad praegu veerevad, jääb alatiseks. Mõistad, Mari-Elts — alatiseks!» Elts vaikis

vlivu ja kaalutles, kas poleks õigem jutt katki jätta. Aga Mari-Eltsul pole elutarkust ollagi, teda peab hoiatama, ilmtingimata!

«Ma ju tulen toime, ema.»

«Kulla laps, kui sa juba nüüd, päris alguses oled nii lõpmata nukker, mida ütleb su süda siis kümne aasta pärast? Kuidas suudad sa vastu pidada kakskümmend aastat? Ja aina edasi, ikka edasi? Aga nii pudeneb elu käest, on kogu aeg tuhm ja sünge, niihästi sinul kui Kustasel. Vanas eas on hilja kahetseda, mis möödas, see lõplikult läinud.» Elts ohkas sügavalt ja jätkas millegipärast poolihääli: «Praegu oleks viimane aeg asjad õigetele rööbastele seada, kõhklustest jagu saada... Ehk sa siiski räägid, millega sa rahul pole, mis sind kõige hullemini häirib?»

Elts ootas avameelsust ja tõde, Mari-Elts otsis võimalust selle peitmiseks.

«Ma ei küsi uudishimust,» jätkas Elts südamlikult, «mure sunnib pärima, ei muu. Võib-olla oskan nõu anda, aidata?»

Mari-Eltsu silmad muutusid varjundi võrra tumedamaks, neisse tekkis trots. Mitte ema vastu, pigem iseenese heitlikkuse pärast.

«Kustas on maailma parim inimene, ema,» ütles Mari-Elts peaaegu masinlikult, nagu esitaks päheõpitud lugu.

Elts märkas seda.

«Kas sa sellesse enam päriselt ei usu, et nii imelikult rõhutada?»

«Ema, näed tonte seal, kus neid üldse pole...» Mari-Elts võttis end kokku, naeratas. «Mul läheb hästi ja olen jaanipäevase otsusega väga rahul,» kinnitas ta reipalt. «Alatiseks. Miks sa ometi kahtled?»

«Ma mitte ainult et tunnen, vaid ka näen selgesti, et õnnelik sa küll ei ole. Süda valutab sinu pärast, mu laps ja... Kustase pärast.»

«Jäta!» Mari-Elts peitis äkki näo kätte. «Püüan kogu jõust unustada, kui halb ma olin, sina aga tuletad seda mulle kohe nagu sihilikult meelde!»

Elts ohkas. Tütrel sõnad tegid talle haiget, vägagi.

«Oleks vist vaja selgeks rääkida, kumb meist halvem on,» sõnas ta kibedalt. «Eks ikka see, kes suuremate elukogemustega, kavalam. Sinul pole tarvis ennast hukka mõista, kõige taga seisin mina.»

«Anna mulle andeks, ema,» palus Mari-Elts kohkunult,

«andesta... ma tõesti ei tahtnud sind riivata, ei! Ja üldse, milleks halba meelde tuletada?»

«Ka mulle ei meeldi minevikus tuhlata. Annaks jumal, et vähemalt Marikesel hästi läheks!»

Laps kuulis oma nime, tuli kärmesti vanaema poole. Proovis joosta, potsatas istuli. Elts võttis ta avasüli vastu, päästis randmelt kella ja andis Marikese uurida; peaaasi, et laps tüdimatult süles püsiks. Marike oma armsuse ja soojusega andis imelist elujõudu, ergutas kurnatud, väsima kippuvat südant.

«Ära pahanda, olen juba mõnda aega tahtnud küsida, kuidas teie peres raha-asjadega lcod on. Viimaks pead kangesti kitsilt läbi ajama?»

Ema küsimus tuli ootamatult. Mari-Elts hammustas huult, vaikis. Võttis end aga kärmesti kokku, naeratas rõõmsalt.

«Tuleme toredasti toime.» Ta naksas veel kord huult. Kas ema jäi uskuma, et rahamured sugugi ei kimbuta? Pole tal vaja teada, et elu ka sellest kandist ammu kihvu näitab.

Elts ei vaadanud tütre poolegi, imetles Marikest, rääkis temaga pikad jutud. Pärimiseisu sai õnneks vist otsa, arvas Mari-Elts kergendatult.

«Ega sa ometi nii rumal ole, et minu eest tegelikku olukorda püüad varjata?» küsis Elts äkki nii tungivalt, et Mari-Elts võpatas.

«Mida mul siin varjata,» pomises ta ebalevalt.

«Kardan, et sa mingi rumala uhkuse tõttu ei räägi. Mis mammonavarud Kustasel olla said? Ja eks te ole juba tükk aega neid väiksemaks kulutanud. Seda tean aga tema enda ütlemisest, et kolhoosi esimehe ametis ta ennast rahapalgale ei lasknud võtta. Tähendab — elate nagu teisedki, ilma sissetulekuta.»

«Sügisel makstakse normipäevade eest kõigile, ka Kustasele.»

«Jah?» Elts ei suutnud pilkest hoiduda. «Siis löövad muldugi jõukuselained pea kohal kokku, pole rahahunnikuid ega viljakoormaid kuhugi panna...? Kulla tütreke, kolhoosid ei võta iial jalgu alla, saate heal juhul hädavaevu peost suhu elada. Milleks sinul kitsalt läbi ajada? Arvesta, meil isaga on sinu jaoks kõik alles hoitud.»

«Sa pead silmas uhkeid ehteid? Ei, ema, need kuuluvad sulle. Meie Kustasega saame oma rahadega läbi. Lahedalt.»

Elts heitis käega:

«Süda on mul pilgeni valu täis, et sa minuga kunagi päris

avameelne ei ole. Ega ma ju paha pärast... silmad näevad mul vägagi selgesti. Ja ema süda tunnetab kurba tõe ja mannetut viiremist ka siis, kui lausa ingliskeeli kinnitatakse, et elatakse kui paradiisis.»

Mari-Eltsul põlnud jõudu vaielda.

Ta märkas, et ema hingamine sagenes ja silmad olid väsinud. Haigus jätkab laastamist, iga väikegi erutus kulutab — oma südamevalu ja muredega ei tohi sellele hoogu juurde anda. Ja kummaline, isegi kui tahaks avameelselt kõnelda, ei oska sõnadesse panna, mis kõige enam piinab. Hinges rändab ringi kahetsus, sellega külge-külge kõrval pesitseb seletamatu, mõruldalt valus ootus, et õige pea miski muutub, elu saab uue näo. Kusagil aga on peidus halvaendeline, rõhuv masendus, mis pidevalt otsib väljapääsu, tungleb lahenduse poole. Mida küll teha, et ebamääraste mõtete halastamatust ringmängust välja murda...?

2

Mari-Elts tabas ema uuriva, raske pilgu ja tundis, et õigem on eemalduda. Ta ei lausunud sõnagi, läks rehetuppa. Koldes hõõgusid suured sõed, oligi paras aeg lisada paar halgu. Ta nihutas kõhuka poti keset pliiti. Kehvasti küll, vanematele pole jälle peale supi midagi pakkuda — ometi sai äsja kinnitatud, et elatakse lahedalt. Ah, kõik kisub vägisi vildakile...

Ta lõikas leiba, tõi sahvrist võitoosi. Varsti tuleb Kustas, ei taha teda oodata lasta. Mitte et mees viivuse peale külmu kortsutaks või pahane oleks, aga amet ei luba aega raisata. Ja ongi hea, kui ta kohe söögi eest leiab — seda kiiremini ta uuesti ära läheb, ei pea pikalt juttu ajama.

Mari-Elts vaatas ehmunult ringi. Talle tundus viivuks, et ema on otse ta kõrval ja kuulis ta mõtteid, teeb vägagi täpsed ja valusad järeldused. Ei, õnneks on ta Marikesega kamb-
ris, laps kilkas rõõmsalt.

Kuidas ma küll oma mehest nii ükskõikselt, peaaegu et tüdimatult tohin mõelda, küsis Mari-Elts endalt. Kustas on mõistev, hea ja hell. Ja õnnelik on ta ka, peaaegu sama õnnelik kui varem. Aga mina ise? Ikka sama õnnetu, nagu abielu alguses... veelgi õnnetum...

Olen vastikult heitliku loomuga, otsustas Mari-Elts vist küll juba sajandat korda, teen järjest vigu. Kahetsen sügavalt oma eksisamme, aga ükski vägi ei hoia mind neid jälle tegemast.

Uhelgi päeval pole ma päris rahul, mitte kunagi täiesti õnnelik. Aga elada ometi tuleb, kuigi tänane sarnaneb äravahetamiseni eilsega, homme ja ülehommene on täpselt ühesugust rõõmitut, halli nägu. Emagi ütles: nii, nagu su elu praegu veereb, jääb alatiiseks.

Alatiseks? Tuleb selg sirgu ajada, kurta pole ju tegelikult millegi üle. Tähtis, et Marike kasvaks rahulikus, kombekas kodus, ümbritsetuna oma vanemate sooja armastusega. Oma vanemate...?

Mari-Eltsul ei sobinud kauem rehetõas olla. Ta läks vastu meelselt kambrisse tagasi, ja et ema jälle küsimustega ründama ei hakkaks, kavaldas. Teeskles huvi loomatohtri käekäigu vastu, küsis Adeele-proua tervise järele, uuris, kas ravil on palju loomi ja kuidas isa tööga hakkama saab.

Elts laskis end peaaegu ära petta; rääkis kõigest, mis tütart huvitas, ei puudutanud Mari-Eltsu ega tema elu enam sõnagagi.

Marike ladus nüüd mänguasju virna ja vadistas valjusti, naeruselt. Äkki jäi laps teraselt kuulutama, ukerdas end karmesti püsti ja tatsas kilgates uksele.

«Kustas tuleb,» teadis Mari-Elts kohe. «Lähen kööki, varsti sööme lõunat.» Ta kadus rehetuppa.

Elts tõmbus seesmiselt pinguli, valvsaks.

Eeskojast kostsid Kustase sammud. Taevast halasta, nüüd kohe astub ta kambrisse ja...

Kustas seisatas lävel, Marike süles. Mari-Elts oli rehetõa ukse enda järel sulgenud, Ludvig jäi vist õuele — igatahes olid nad nüüd segamatult silm silma vastu, ja see oli raskem, kui arvata võis.

«Tere üle pika aja,» sõnas Kustas, lähenes Eltsule.

«Tere.» Elts ootas, hing ärevil. Peab tugev olema, täna on tõe kuulamise päev.

Miks Kustas ei alusta? Äkki ei puuduta poole sõnagagi kurje tegusid, on kõik halva lõplikult maha matnud? Ei, nii uskumatult hea ei suuda keegi olla. Peasüüdlas end ees nähes lahvatav vaen kindlasti lõkkele, kergitab pidurid pealt. Oleks vast targem ise pihta hakata, end õigustada — mõtlesin kõik kavalad plaanid välja oma ainsa tütre au päästmiseks, loomulikult ei hoolinud sealjuures kellestki muust! On see õige tee?

«Tore, et sa korra ometi ka meile tulid,» lausus Kustas sõbralikult. «Ega sa tervisega viimaks liialt ei riski?»

Ei ainsatki etteheidet?

«Tohtrid on mind heasse seisuga poputanud,» kinnitas Elts nii rahulikult häälel, kui vähegi suutis, Kustase suuremeelsuse üle ääretult tänulik.

Juba oli uksel ka Ludvig.

«Inimene peab olema hästi mõistlik ja ettevaatlik, ise arstidele kaasa aitama,» sõnas ta murelikult.

«Igavene häda Ludvigiga, ta on mul kangesti ähmi täis ega luba üksinda bussisõitugi ette võtta...» Elts, seesmiselt ikka veel hirmu piirimal, suutis siiski naeratada. «Igatsen ju kangesti Marikese järele, omatahtsi käiksin Hallikivil nii tihti, et tüütaksin teil kõigil hinge seest.»

«Mis jutt see olgu? Tean, et sa meie väikest Marikest väga armastad.»

Meie väikest Marikest, kordas Elts endamisi. Meie...? Kustas on lõpmata hea.

Ludvig imetles lapselast.

«Küll on kena väike preilike, täpipeal, nagu meie oma tiluke Mari-Elts kunagi oli,» kiitis ta. «Ja sind, Kustas, näikse ta väga hoidma... Eks tütarlapsed öeldaksegi olema just isa küljes rohkem kinni...»

Elts otsis kramplikult võimalust juttu mujale suunata.

«Näe, ilm kiskus äkki imelikult pimedaks,» ütles ta ja küünitas aknast välja vaatama. «Ei tea, kas seab sajule?»

Ka Ludvig heitis pilgu õue.

«Tõsi jah, piisad juba kukuvadki.»

«Teeb vist äikest.»

«Aga hommik lubas eriti ilusat päeva, sa märkasid, Kustas?» päris Ludvig.

«Eks ikka. Nüüd, kus ameti poolest justkui põllumees olen, jälgin ilma vägagi tähelepanelikult. Olen igatpidi taevataadi sulane, sõltun tema heatahtlikkusest.»

«Tuline õigus, ilm on paljuski peremees,» tõendas Ludvig takka. «Viimasel ajal öeldakse siinkandis seda, et maamehel on viis õelat vaenlast — kevad, suvi, sügis, talv ja...» Ludvig kõhatas, vaatas vilksamisi altkulmu Kustasele.

«Ja viies, see kõige kurjem, on kolhoosikord, tõsi?»

«Nimelt,» rõõmustas Ludvig. «Või arvad sa teisiti?»

Kustas naeris ja Elts ei pööranud temalt silmi. Ei pannud tähele, mida ta Ludvigile vastas, vaid mõtles sellele, et Marikese sünnipäeval istusid nad mitu head tundi koos ja ta ei osanud aimatagi, mis Kustase hinges möllab. Ja hulk aega enne sedagi... Kuidas ta ometi suutis vaikida?

Sähvas välk, raksas vali kärgatus ja otsekohe hakkas ladi-sema laia vihma, tuba muutus üsna hämaraks. Tugev tuulehoog heitis jämedaid piisku rabinal vastu akent, viskas sekka paar peotäit rahetki.

«Ei tea, kas mürgeldab nii ägedalt üle terve Linnupette,» muretses Ludvig. «Rikub sul mõndagi ära, mis?»

«Eks muidugi. Osa suviviljast alles koristamata, selle pek-sab paratamatult maha. Rukist on veel kah hakkides.»

«Taliviljadega said ikka ühele poole?» uuris Ludvig.

«Kuidagi moodi jah.»

«Jaagupipäev loetakse viimaseks tähtsaks, sa võib-olla ei teagi?» Ludvig kõhatas tagasihoidlikult. «Ega ma paha pärast, aga sa ju linnamees, sulle ei ütle sihukesed nimetused vist veel suurt midagi.»

«Elu on juba üht-teist õpetanud. Jaagupipäev peaks olema augusti lõpus, või kuidas?»

Sähvas pimestav välgunool, maruline kõuekõmin kannul.

«Meil Kortli-Jaagul oli selleks päevaks alati rukis kindlalt külitud,» meenutas Elts.

«Pean oma suureks häbiks tunnistama, et meil «Sotsialismi Võidus» kahjuks ei olnud. Venis kaugele septembri sisse.»

«Nojah, aga ega see töövärk sul päris oma teha ote,» arvas Ludvig. «Inimesi ei saa ju lausa seljas põllule kanda, tõsi? Aga kuule, üks asi on mul küll kangesti südamel — miks sa Hallajõe luhad nii hullusti oled käest lasknud? Võsa loksab mis kole — ja ometi pole see aeg teab mis kaugel minevikus, kui sügiseti seisis seal igal talul oma viis-kuus uhket kuhja talveteed ootamas. Mängid hulga head sööta käest ära!»

«Kulla äiataat, see oli mu esimene suvi.»

«Ja-jah, seda muidugi... aga võta tingimata teadmiseks. Kõik, mida loodus kasvatab, tuleb ära kasutada, tõsi? Ega sind üldiselt laita saa, isegi kui tahaks — paned mõndapidi pea-aegu et imetegusid toime. Jutt su heinte-märulist kõma üle mitme valla.»

«Selleks talveks peaks loomadele jah nosimist jätkuma.»

«Loomatoit olgu nii rehkendatud, et ka pika ja külma kevade vastu lööb,» õpetas Ludvig. «Selle kandi pealt peab oskama olla ettenägelik.»

«Isegi minule ulatus kõrvu, et suutsid igasugu untsantsakaid heinateole meelitada,» kinnitas Elts.

Kustas näeris, lõi käega, Elts aga oli ta sõbralikkusest tub-listi julgust saanud.

«Mul on hinges üks päris terav okas ja see kipub ühtelugu torkima,» sõnas ta pisut kõheldes, tabas kohe Ludvigi keelava pilgu. «Sa ju ei oska aimatagi, millest rääkida kavatsen! Sul enesel on kah sama küsimus südamel, ma tean. Ära pahanda, Kustas, aga miks sa jätsid täitmata ühe väga tubli ja hea inimese palve?»

«Ma ei oska mõistatada, kellest sa kõneled?»

«Eks Antsu-Juku perenaisest. Saatsid ta tühjade kätega minema, ehkki teine südamest palus.»

«Mul ei olnud võimalik teda aidata,» sõnas Kustas. «Ütlesin seda ka temale endale.»

«Julgustasin teda sinu poole pöörama ja kinnitasin, et oled...»

Kustas kergitas kulme, ootas.

«Jah, et sa oled hea ja õiglane inimene,» aitas Ludvig takka. «Seda rääkisime kui ühest suust.»

«Kehvasti küll, jäite Antsu-Juku perenaise ees valelikuks.»

Ei Elts ega Ludvig leidnud parajat ütlemist, kerges segadu-ses vaatasid nad Kustasele otsa. Peaks vist nagu vastu vaid-lema, et ega üks valesamm veel meest riku, aga mõlemale tun-dus, et teda nii lausa suu sisse kiita ei sünni.

Välgusähvak lõi toa hetkeks valgeks, mürin laskis end veidi oodata ja polnud enam nii kõrvalukustav, jämedat vihma aga rabistas õige tugevasti.

«Mis seal nüüd valelikuks või,» kohmas Ludvig viimaks, «eks sul ju kindlad seadused, millest üle astuda vist ei tohi.»

«Mind ei takistanud niivõrd mingi paragrahv kui just konkreetne olukord. Antsu-Jukul elab hulk inimesi, neid välja ajada ei kõlba.»

«Küll on valu, kui inimest ta omaenese koju ei lubata,» kahetses Elts. «Tean...»

«Pakkusin tühja talu.»

«Miks sa seda Antsu-Jukul pesitsejatele ei paku? Neil üks-puha, see ju sedasorti rahvas, et kus õhtu, seal öömaja,» arvas Elts.

«Antsu-Juku härber on ruumikas, kolm peret mahub lahe-dasti elama — midagi samaväärset mul vastu anda pole, tüh-jad talud on väikesed.»

Elts ohkas, vangutas pead.

«Sul on tema vastu vist kohe kõva vimm?» uuris ta. Kustas muigas.

«Mine nüüd... Usu, ta meeldib mulle. Pealegi tubli lüpsja, karjabrigadir kiidab väga.»

«Ega ta vanastigi käed rüpes istunud,» meenutas Ludvig. «Kiirete tööde ajal lõi tugevasti kaasa, teda suurvalu perenaise seisus ei takistanud.»

«Kui abi vaja läks, ei hoidnud minagi eemale,» sõnas Elts. «Ka minul on oma talu maad risti-põiki läbi töötatud...» Ta mõtles viivu ja tunnistas ausalt: «Eks peamiselt muidugi sel kaugel ajal, kui ma Kortli-Jaagul alles tüdrukuks olin.»

«Just nimelt, hiljem olid enamasti minu uhke porua,» naljatas Ludvig. Elts ei jõudnud vastata, kuna Mari-Elts lükkas ukse lahti ja hüüatas imestunult:

«Oi, peate päris videvikku?» Ta pani kandiku sööginõudega käest, vajutas lülile, pilgutas ereda valguse käes korraks silmi. «Sügis mis sügis, juba päris päise päeva ajal pane tuli põlema... Ongi käes pikk pime aeg, võtab tuju ära, teeb hinge haigeks...»

«Kah asi, mille üle muretseda,» imestas Ludvig. «Iga aasta aeg on omastkohast ilus, nii nagu inimesel vanus. Tore on olla verinoor, aga keskealiselt leiab kah palju ilusat, ja ega me nüüdki kurda, kui vägisi vanaduse poolt kisub — tõsi, Elts?»

Eltsu naeratus oli soe, ja ehkki see oli määratud Ludvigile, märkas seda ka Kustas. Elts tundus talle äkki oma aastatest hulga noorem ja üllatavalt kaunis — niisugusena nägi ta teda küll päris esmakordselt.

«Ilusat kuldset sügisest aega jagub õnneks pikalt,» sõnas Kustas mõtlikult. «Niihästi looduses kui inimeste elus.»

Elts ja Ludvig noogutasid, Mari-Elts ohkas. Ta kattis kile resti laua, tõi supitirina ja leiva.

«Ma ei teadnud aimatagi, et meile külalised tulevad,» vabandas ta. «Oleksin tingimata midagi paremat valmistanud.»

«Tütreke, meie kohta ei tohiks öelda külalised. Ja kapsasupp on mulle väga meele järgi,» kinnitas Ludvig. «Mis sina arvad, Elts?»

«Sul on õigus, Ludvig.» Elts oleks väga tahtnud Marikest oma süle, aga laps vaatas nii üksisilmi Kustasele otsa ja meen hoidis teda sedavõrd hellalt, et Elts ei sõandanud segada.

Söödi vaikides. Vihm trummeldas aina ägedamalt.

T-i-i-l-ks!

Mida see tähendab?

T-i-i-l-ks! Ti-ilks! Tilks!

Tugev vihm oli leidnud katuselt läbikõdunenud koha ja

kukutas nüüd laest jämedaid hallikas-pruune pisaraid otse supinõusse.

Kustas tõmbas tirina kõrvale, pani tuhatoosi tilku koguma ja vaatas kulme kortsutades üles. Ta pidi midagi väga ägedat lendu laskma, aga sai sõnasabast kinni.

Mari-Elts oli kohkunud.

«Katus sajab vist läbi...?» ahastas ta.

«Pole see meie katus esimene ega viimane, mis teinekord piisakese vett tuppa poetab,» rahustas Kustas. «Hea, et näitas juba nüüd oma vigurid ära. Ronin veel täna üles, panen katki-sele kohale paiga peale.»

«Täna jah teed selle korda, aga homme jookseb võib-olla juba mitmest teisest kohast läbi...» Mari-Eltsu pilku oli tekkinud lootusetus.

«Kes siis nii tühise asja juures pea longu laseb?» Kustas silitas Mari-Eltsu kätt. «Saame jagu, ära muretse.»

Eltsule ei meeldinud, et tütar nii eluarg on, hakkab paari veetilga pärast tõesti või nutma. Mari-Eltsul on ilme, nagu oleks toimunud ütlemata suur õnnetus, mis elult lõplikult mõtte võtab. Vaene laps, tal on selles kehvakeses tares tõesti raske harjuda... Ei tea, kas Kustas kunagi peaks oma kolhoosiga nii kaugele jõudma, et laseb endale korraliku elumaja ehitada? Koduks ei hakka Mari-Elts Hallikivi küll eales pidama.

«Katki pole midagi, jätkame rahumeeli söömist,» soovitas Kustas.

«Pealegi on supp sul ütlemata hästi välja kukkunud,» kiitis Ludvig, «kohe nagu ema tehtud...»

Keegi ei jõudnud veel lusikat õieti suu juurde tõsta, kui Mari-Elts hädiselt hüüatas.

«Mis ometi on, kullake? Seda tühist viperust ei maksa nii kangesti südamesse võtta,» vaigistas Kustas.

Mari-Elts vaatas üksisilmi maha. Sinna oli piki ahjukülge valgunud tume, pigipruun loik, mis aeglaselt suurenes. Serva-pidi ulatus see juba tihedalt põrandavaiba kõrvale, pressis end vägisi selle alla. Laes, korstnajala ümber oli pruun ligane rõngas.

Kustas pööras vaibaserva eemale, tõi köögist põrandalapi ja ämbri ning korjas loigu nii osavalt ära, nagu tegeleks päevast päeva üksnes põrandate pesemisega. Nüüd väanas ta lapi hästi kuivaks ja sättis selle vastu ahjuserva uut märga koguma.

«Olgu majaga veel, kuidas on,» sõnas Elts ja ta hääles ei olnud vähimatki etteheidet, «aga katus pole tõesti suurem asi.»

«Jah...» Kustas ohkas, vaatas pikalt üles. «Tuleb hoolikalt läbi uurida, tükk tõsist tegemist.»

«Ma tuleks hea meelega appi,» pakkus Ludvig, «ütle ainult, millal?»

Mari-Elts jälgis sõnatuna inetuid pruune, sogaseid tilku, mis end laelaudade praos aegapidi kõhukateks paisutasid ning halastamatu järjekindlusega söögilauale kukutasid.

Tiilks-tilks. Tiilks-tilks.

Mari-Eltsu silmadesse hakkas salamahti tekkima midagi helkivpuhast ja läbipaistvat, mis ei lasknud end kuidagi tagasi peletada. Seda kogunes aina rohkem ja rohkem, valgus ikka enam silmanurkadesse, ei mahtunud kuidagi laugude vahele ära. Ja ehkki ta püüdis hästi vapper olla, veeresid suured pisarad vägisi tasahilju põskedele.

3

Roostesest, poollagunenud torust ladises juba mitmendat päeva lausa laia vett kõnnitee kiviplaatidele. Hooti puhus pahir hilissügisene tuul nagu kiusuks korstna otsast tugevasti sisse ja kohe paiskus pliidiukse vahelt ruumi suur hall suitsukoonal.

Uks tagatuppa oli suletud, aga aeg-ajalt kostis sealt heledat naeru, mis lõppes pea iga kord mõnukiljatusega.

Mehed laua ääres vahetasid tähendusrikkaid, ühemõttelisi pilke, mõni muigas iharalt, mõni kadetsedes.

«Küll panevad vingelt sanga,» ei suutnud Jürka end pidurdada. «Kärts lihva, mis?»

Teised noogutasid nõusoleku märgiks, keegi soristas veini valada.

«Kas kaarte ka katsume?» päris Mart huviga. «Milleks terve õhtu niisama molutada?»

«Ära aja mula,» pahandas keskealine mees, kes tavaliselt vähe rääkis, enamasti aga süngelt põrnitsedes hasartselt kaarte tagus. Täna oli temagi elevil, kuulatas tähelepanelikult seinataha. «Näed ise, meil mõtted teisel rakursil.»

«Jah, eks pärast koida,» lisas kolmas käega lüües; temagi tundis hetkel huvi üksnes tagatua vastu.

Mart sõrmitses kaardipakki. Nädalad on märkamata mööda libisenud ja haihtunud; üks päev teisega äravahetamiseni sarnane. Suvest pole enam jälgegi — kas teda sel aastal üldse oli...? Urgas haises endistviisi plärutamisest, joomisest, loge-

lemisest, amelemisest, kasimatusest. Räppa oli varasemast rohkemgi, kuna juba tükk aega tagasi kadusid siinsed lõdva püksikummiga litutajad. Nemad harisid vähemalt vahel harva põranda puhtamaks ja äigasid lauad suurema sõnniku minema. Perenaisel oli viimasel ajal vahetpidamata käpp maas; ärkvel püsis ta läbi häda seni, kuni paar korralikku klõmakat kätte sai. Vajus siis kohe jälle poolröötsakile pliidi lähedal olevale asemele ja õige varsti norskas mehiselt. Und jätkus tal palju ja pikalt, polnud tema mure, mida allüürnikud teevad või mis üldse maapeal toimub. Temani ei jõudnud seegi, et ühel päeval jäi kadunuks Senni ja päev hiljem ei tulnud ka Maara. Miks nad enam nagu ei näidanud, ei teadnud keegi. Ja ega ei muretsedki, mehed olid neist tegelikult tüdinud. Kaua sa ikka kõõritad alalõpmata silma all olevate ühtede ja samade moodide inetuid, joomisest tursunud larhve, rasvaseid juuksesalke, kuulad nende rõvedat juttu? Mitte et nad kedagi otsekohe seganud oleks, ei. Kundesid leidsid nad harva ja oli ükspuha, kas tagumist tuba vahel veerandtunniks kasutati või mitte — kuid ilma nendeta oli siiski nagu etem.

Viimastel päevadel hakkasid mehed kaardimängu vaheaegadel aga millegipärast ikka enam naistest kõnelema. Muidugi mitte neist kahest, vaid tõelistest naistest. Peale Mardi olid teised vähemalt oma jutu järgi jõudnud kuumalt armastada, abielus olla, petetud saada või ise petta ja kurja saatuse tahtel oma unistuste naisest, sellest kõige kaunimast, kõige kuldsemast ilma jääda.

Kõnelustest kumas läbi igatsus normaalse, inimliku elu järele — sellest aga lahutas neid oma ütlemist mööda vähemalt miljon valgusaastat, ja saavutamatu sihi poole pole ju mõtet püüdlema hakata. Meenutamine lõppes alati tugeva joominguga; pudelipõhjad uuriti korduvalt läbi — mõne uurdes ehk leidub lohutav tilgake...

Eile ilmus kamba hulka uus mees. Kes ta siia juhatas, ei tea, aga tuli nii enesekindlalt, nagu oleks ammuilma sinne elanik. Nimetas, et vajab lühikeseks ajaks peavarju, pani küla-kostiks pudeli lauale. Mees oli noorepoolne, mitte üle kolmekümne. Tal oli energiline, meeldiv nägu, kavalalt vilavad silmad ja tihe, pruunikas, õige lühike püstjuus. Miks kandis ta sellist imelikku, silmatorkavat siilisoengut? Polnud kombes pärida, kuid tahtmatult kerkis oletus, et ta on alles hiljuti trellide tagant pääsenud.

Täna hommikul läks ta välja, lubas õhtupoolikul priima ülla-

tuse kaasa tuua. Mehed igavlesid tunnist tundi. Kaarte taotl reeglina üksnes raha peale — aga sissetulekutega oli viimasel ajal tekkinud tõsine paus. Viletsa taskumajanduse tõttu ei tulnud atškoo kõne allagi, oldi küllalt targad viimast rubla mitte mängu panema.

Päev venis jah eriti uniselt, kuni mees üsna õhtu hakul kohale jõudis — ja tõepoolest koos üllatusega, nagu lubanud oli. Tõi kaasa ilusa noore naise, õigemini tüdruku. Neiu oli kenas ruudulises sügismantlis ja kui ta selle ära võttis, tundus veelgi nägusam oma helerohelises nõõbitavas kleidis. Tal olid sihvakad jalad, parajalt pehme keha, kohevaks kammitud punakaspruunid juuksed, meeldiv nägu. Ainult silmad tundusid kalgid ja suurevõitu suu ääretult julm, ehkki ta pidevalt kõigile naeratas.

Mees pani lauale pudeli veini, tutvustas noorikut kui lõbusat ja lahket neitsit, laskis lendu paar rammusapoolset nalja ja viis plika tahatuppa. Pilgutas meestele ükselt silma, vedas näole paljuütleva irve.

«Me ajame omaette veidike juttu, ust ei maksa tulla lahti lükkama,» märkis ta. «Või kui keegi just kangesti tahab pealtvaatamisest mõnu tunda — ei pahanda mina ega mu neitsike kah mitte. Igatahes seadke end vahepeal järjekorda, tema kellegi ära ei ütle...» Veel õrritav grimass, ja nüüd nad seal siis möllasid.

Aeg kulus tasapisi, mehed nihutasid end aina ärevamalt. Vaatama minna ei sõandanud keegi, kuigi mitme näost oli näha parajat piilumise isu.

Mart kallast veini, rüüpas ka ise sõõmu. Üldiselt hoidus ta alkoholist kurbade kogemuste tõttu, kartis isegi tühipaljast veinilaket. Kunagi ammu oli ta korra lahedalt viina võtnud, tegi semudele priskelt välja, kuna tühise näppamise juures trehvas õnnekombel kätte suurem summa. Ta oli kavatsenud sellest rullist hulk aega rahulikult ja jõukalt elada — jõi end aga purju, ei mäletanud pärast midagi; ärgates polnud ei topsikaaslasi ega tengelpunga. Siis saigi töötatud, et ennast enam kunagi kärnuämblikuks ei joo, ja sellest on üldiselt ka kinni peetud. Vahel lonks või paar peeti, kui keegi kogemata välja käristas, oli muidugi omal kohal, aga peale kunagist valusat kooliraha jätkus tal alati iseloomukindlust pudelist mööda vaadata, eriti kaardimängu juures pakutud klaasist loobuda. Tõtt öelda — mida õlisemad olid teised ja mida kainem tema, seda kergemini tulid võidurahad.

Hing oli täna millegipärast eriti haige. Küllap lakkamatust sajast, hilissügisel mornist hallusest — ja elu lootusetust rappa jooksmisest. Talle tundus äkki, et praegu tooks mõni klaas veini ilmtingimata kergendust.

Kummaline, tõigi. Ja üsna kiiresti. Juba lõmpsiski ta rõvedalt naljatada ja võttis imetlushüüdega vastu tagatoast ometi kord välja ilmunud mehe, värske koopakaaslase.

Jürka kargas püsti, ilmselt oli temal kõige kiirem. Teised aga ei olnud nõus ootama, uksele tekkis kerge rüselemine. Tüdruk naeris, hõikas midagi. Tundus, et vist kutsus kogu kompanii korraga sisse, sest miks muidu kõik ühel meelel tagatuppa trügisid. Viimane lõi ukse rõõmsa mürtsuga kinni, nii et õhuke vahesein vabises.

«Sina ei tahagi?» küsis siilipea ja pühkis järelmõnuga käeseljaga laubalt higi. «Karga siva kampa, plika on selge kompu!»

Mart oli vahepeal veel veini valanud, jõi parajate lonksudega. Ta ei kavatsenudki vastata, aga et teine talle küsivalt näkku vaatas, tuli tõtt öelda.

«Mulle niiviisi ei passi.»

Mees naeris rämedalt.

«Eks noorhännale meeldib ainult siis, kui süütu neitsike hõbekandikul ette sätitakse, ah?»

«Ei, mis sa nüüd... Ega ma üldiselt naistemaia ei ole... aga kui, siis tingimata ilusasti, õrnustega, kahekesi. Tüdruk peab olema ainult minu jaoks,» rõhutas ta. «Ja korralik, mitte mingi käest kätte käiv mõrd.»

«Mõistan, mõistan,» irvitas mees. «Oled ju aadliperekonna võsuke, nooblis smokingis härrasmees, peen seltskonnalõvi... Ja korter siin on luksuslik, puha pehmed vaibad ja pitskardina, peeglid maast laeni, teenrid ees ja taga...»

«Milleks pilgata,» sõnas Mart tujutult, «oleme ühest mastist.»

«Tõsi ikka või?»

«Selge see. Tulid siit peavarju saama — elu peab rängalt karil olema, et sellisesse jõledasse urkasse trügisid. Minu meelest pole tervel maamunal ilgemat kohta kui see meie keldrimülgas.» Mart sülitas tülgastusest.

Mees jäi teda huviga silmitsema.

«Sügavmõtteline jutt, pole midagi öelda,» kiitis ta. «Ainult et panid kergelt mööda. Jään siia napilt nädalaks, ei rohkem. Mul on kihvt tots välja peilitud, aga ta ei taha oma praegust

küljesoojendajat enne kuuse alla ajada, kui võtab mehikesell palgapäeval kamalutäie prisket pappi lahkelt vastu.»

Tagatoast kostis jõhkrat naeru.

Mart valas jälle veini, jõi, uuris altkulmu oma kaaslast.

«Ära pahanda, aga ma ei saa hästi aru, miks sinusugune herr lõrtsitud kaupa kasutab. Või sulle kohe meeldib sihuke äralagastatud tuustak?»

Mees kehtas end mugavamini istuma.

«Meeldib? Ei ütleks, aga elu on õpetanud, et väga pirts ei tasu olla, võid jääda hoopistükki kuivale.»

«Eks ta ole...» Mart vaikis, kuna kõrvalruumis naerdi jälle valjusti, mõnust kõõksudes. «Vehklemist paistab olema üsna lähedalt...»

Taas kostis himur naer.

«Kuuled, priima kaup,» kiitis mees. «Mina sinu asemel küll siin ei sitsiks. Tule, vaatame teiste saagimist vähemalt pealt!»

Mart keeldus. Ta jõi veiniklaasi tühjaks, nūri pilk enda ees laual, vaikis.

«Kuidas härrad soovivad,» sõnas mees mõningase pettumisega. «Nii värsket noort liha satub harukordadel ette, soovitan siiski katsuda...»

Uuesti vali naer, siis mingi mütsatus, mis omakorda lausa mõnumõirgega vastu võeti.

«Mis su nimi on?» küsis Mart, ehkki see teda õigupoolest sugugi ei huvitanud.

Mees kõhkles vaid viivu.

«Semudele olen ma Juks,» teatas ta sõbralikult. «Sina oled Mart, ma juba tean. Perekonnanimedel pole tähtsust, ja isa nimi on üldse üks tühi ja mõttetu sõnakõlks. Inimeseloomal on kindlalt teada ainult ema, isa aga...? Paps on enamasti melas, saba seljas... Tõsi?»

«Justament õige, Juks,» kiitis Mart. «Jutt on sul loogiline ja selge. Oled vist omal ajal tsipake paremaid päevi näinud?»

Juksi pilk tumenes.

«Tead mis, jorsu,» vastas ta kähedalt, «ma ei tahaks seda puutuda, haavad on veel kärnadeta. Muide, mulle külab, et sinagi põrusid siia võmmlast? Vast kah ajutiselt, nagu mina?»

«Kas seda on näoilmeist lugeda või?» Mart oli meelitatud. «Sul on jah õudsel kombel õigus, kuramuse äkiliselt tabasid trumpässa ära.» Veinist oli ütle mata hea tunne, lisaks veel Juksi tumustavad sõnad, ja ta heldis. «Rabelen siit sõnnikuast varsti välja,» kinnitas ta ja uskus seda peaaegu ka ise. «Mul

on tegelikult jõe kihvt rantšo olemas, kuhu mind jubedalt oodatakse, aga... Tead, üks mage-jama peab klaaruma, enne ma Linnupettele minna ei saa.»

«Linnupettele? Kes sul seal on? Vanemad?»

Kui Mart ootajat nimetas, oli tal mõttes Eevi; Juksi küsimus vanematest lõi talle aga millegipärast silme ette Laagri taadi-memme. Jah, veider küll, Karla ja Minna seisis äkki nagu otse siinsamas, käega katsuda.

«Nad on mulle tõesti isa-ema eest,» sõnas Mart pehmelt. «Head ja lahked inimesed, armastavad mind kui oma poega. Sõdisid kümne küünega vastu, kui ära tulid, tahavad mind lapsendada ja puha, kogu oma vara ja maja ja rahad mulle pärandada...» Mart teadis, et liialdab, õigemini valetab suure suuga, aga küllap joodud veini mõjul tundus äärmiselt tõesena, et just täpselt nii temast Laagri-peres mõeldaksegi. Ja et nad ta avasüli vastu võtaksid ja kas või vägisi Sabatale elama jätaksid.

«Kas kõbidel omal pole junne olnudki?» uuris Juks.

«Pojad said sõjas otsa, mõlemad. Majapidamine aga on ekstrapriima, elamine kui muinasjutus,» jätkas Mart unistades. «Tare lõhnab puhtusest, alati on laual võimas ninaesine. Mõnikord antakse praetud sealiha — oskad sa ette kujutada, ilus triibuline ja palju sibulaid juures? Teinekord on jälle kõiksugu šmooringud ja kissellid... Ja nad on jube helde käega, topivad kohe vägisi taskuraha...» Mardile meeldis väga, et Juks teda ahne imetlusega kuulas — mida uhkemaks Laagri-pere kiita, seda väarikam ta ka ise välja paistab. «Aga eks jõulul on ju lihtne laiata...» jätkas ta nagu muuseas. «Neil on rut-sat aastatega priskelt kukrusse kogunenud... Jah, toredad inimesed, selliseid leiab harva. Niisuguseid lihtsalt pole, et ilma lasteta ja rikkad ja head...»

«Sabatal, ütlesid?» päris Juks, kallas Mardi klaasi pilgeni täis. «Mul on sealkandis üks priima jorss, viimaks kuskil ligidal?»

«Ega tea, miks mitte? Laagri papid-mammid elavad Sabata küla sopis, Hallajõe ääres,» seletas Mart asjalikult ja kui Juks temaga sõbramehelikult kokku lõi, võttis mõnuga paar head klõnksu.

«Sabata,» kordas Juks. «Omapärane nimi... On see Linnupette alevi lähedal?»

«Oh ei, üsna kaugel. Üks asi on alev, rajoonikeskus. On ka

veel Linnupette traktorijaam, see on juba hea tüki Sabata külale ligemal.»

«Küllaltki üksik koht vist see Sabata, eks?» uuris Juks nagu jutu jätkuks.

«Jah, seal jõekäärus ainult kolm peret üldse ongi. Laager on neist kõige jõukam... näiteks naabrid Hamba-peres ajavad vägagi kitsalt läbi. Oot-oot, aga see sinu semu? Ma muudkui jahvatan... Kus tema elab?»

Juksi silmad tegid kiire ringi lagi-sein-põrand-sein-lagi, ja ta vastas ükskõikselt:

«Alevis. Olen sinna ainult korra sisse hüpanud, aga lunib teine pidevalt, et mõneks ajaks seltsiks läheksin. Jõledam kauge kolgas, uimane ja ajast-arust.»

«Ära ütle, elada on seal maruvahva. Alevi kohta ma muidugi ei tea, pole seal kanda kinnitanud. Aga Sabata on teistest hästi eraldi ja loodus hiiglama ilus, suur jõgi ja puha... ümberringi rahu ja vaikus.»

«Mulle istub paremini äge lõhkumine ja traadi rebimine,» kinnitas Juks. «Väga üksikus kohas haiguta või lõuapärast koost lahti, tuim ja nõme jura.»

«Vale jutt puha, kulla mees. Kui ikka hing on kogu sellest mõttetust ilmakärast ära vintsutatud, igatsed kõigist eemale. Ja eks lahe elu, ma pean silmas prisket panna, on kindla peale asi, mida tasub tahta.»

«Loomulikult,» nõustus Juks erksalt. «See on elus peamine, kõige alus. Kuule kärss, sul on kuratlikult näkanud, et need Laagri-vanad on nii erakordselt kõva kapsaga!»

«Püsti rikkad jah,» suurustas Mart omalt poolt, ehkki teadis, et tõde on hoopis teist karva. Hingesügavuses pesitsev uhkedamistont ajas pea üha püstakamaks, sarved kikki, lisas jutule libedust. «Nemad on ümbruskonna kõige jõukamad... Arvesta ise, papa Laager teenib traktori peal ränka raha ja mamma Laagril pole seda millegi peale kulutada. Kaks vana kändu, mida neil vaja? Süüa ei jaksa ju kuigi palju... Karla teenistus jääb alles, kuhi kasvab kuust kuuse, aastast aastasse, ja eks lehm ja maatükk toovad muudkui lisa... Krabisevat on neil lausa lademes. Vist juba märkisin, et nad on õudsalt helde käega. Vähemalt minu vastu küll, neil pole millestki kahju.»

«Mis viga priisata, kui ei jaksa seibihunnikuid kokkugi lugeda,» otsustas Juks ja Mart tabas ta toonis mürkkollase kadeduse.

«Nemad on kohe oma loomult sellised, et aina tahavad aidata,

millegipärast eriti just mind. Nad on jah minu järele lausa hullud, pakuvad ei tea mida, et nende juurde elama läheksin.» Mart vaikis ja mõtles endamisi, et vähemalt selle ütlemisega ta eriti ei liialdanudki. Laagri Karla pole küll lausa kutsunud, Minna samuti mitte, aga ega nad teda minema ei saadaks, kui kas või hommepäev sinna läheks ja ulualust paluks. Maja on tõesti heas korras, ehkki väikestvõitu. Aknadki kenasti värvi- tud, põrandad alati puhtad, uhked triibulised pikad vaibad maas, iga asi omas paigas... Ja alati on seal mingi vapustavalt hea lõhn — kas maitsva supi, keedetud liha-kartulite või koguni pannkookide hõng. Pannkoogid...? Kui ta neile ükskord hulga puid ära saagis ja peeneks lõhkus, tegi Minna suure-suure kuhja pannkokke. Need olid ilusti pruunikaks praetud, krõbedate servadega ja nii hea maitsega, et ega paradiisiki paremaid anta... Küll tahaks ennast sopast vabaks raputada ja otsekohe Sabatale tuisata!

«Miks sa selles rokases peldikus konutad, kui nii kihvt värk vastu vilgub?» imestas Juks. «Peab ikka vänge massiiv olema, mis sind sealt eemal hoiab. Mingi priske pätsa hinge peal, mis? Või äkki ongi plaanis Linnupettele hõljuda?»

Mart raputas kohkunult pead. Sinna ei tohi ta minna, mitte kunagi, sest... Ta pidi suures jutuhoos juba peaaegu seletama, miks Linnupette talle lõplikult tabu on, aga hooplemise soov tõstis teda tõest hulga kõrgemale.

«Kunagi vast lähen,» pillas Mart üleolevalt. «Esiailgu olen äraootaval seisukohal, ja lugu ei lahene kahjuks niipea.»

«Sandisti küll,» oli Juks kaastundlik. «Milles asi, kui saladus pole? Kardad õnge jäämist?»

«Ei, mis õnge...?» Mart tajus ehmudes, et ei oska midagi põrutavat välja mõelda, aga endalegi ootamatult lippasid sõnad kenas pikas reas, päris iseenesest: «Mul oli seal tõsine armujama, jah. Üks noor naine hakkas jubedalt tuitsema. Metsikult. Lubas ennast koletus noksihulluses heita Hallajõkke, kui ma teda tanu alla ei pane. Loomulikult tegin esimese ehmatusena pikad jäljed. Hiljem kuulasin ettevaatlikult järele ja sain teada, et kui mind silmapiiril pole, pidi teine päris mõnna olema. Korra proovisin, et on ehk vahepeal maha jahtunud, pealegi Laagri-vanad nii tüütult mangusid... aga ei, jaksa ainult kaks päeva vastu pidada, ja jälle päkad. Mis pagan ta minus nii kangesti leiab? Nihvli-isust pime ja arust ära... Mina temast ei hooli, ta ei istu mulle mitte üks kriips. Ja üldse

ei kavatse ma naist võtta; sunniviisil ei tule sellest hoopiski midagi välja.»

«Sa ei saagi ju siis oma suure nutsu ega mõnusa elamise ligi?»

«Vahin jah vesise suuga eemalt,» kahetses Mart südamepõhjast. «Aga noorikul pole viga, küll mõni talle varsti korralikult kannuseid annab, päitsed pähe lükkab. Siis on tee lahti...» Mart uuris silmanurgast, kas ta viimaks liiale ei läinud. Teine ehk irvitab ta praalimise üle, sest mis suurt hullumeelset armastust saab temataolise vastu olla. Aga ei, Juks oli tõsine, koguni sügavas mõttes.

«Elu on kuramuse siiruviiuriline,» sõnas ta viimaks kaastundlikult. «Kulutad oma elupäevade otsast ilmaaegu hea jupi ära, vireled siin ilges kemmeris — aga seal vanad kõvas leilis, aina ootavad... Mõni supinahk paneb viimaks puhta vungi, mis? Või on kogu papp neil ikka kenasti hoiukassas, nad tunduvad mõikajad inimesed olema?»

«Mõikamine mõikamiseks, aga kassasse on liiga kauge maa ja nad ei pea raamatu peale panemist vajalikuks, neil on kõik rahumeeli kodus,» jutustas Mart teadja kombel ja lisas uhkusega: «Sabatal ja üldse kogu Linnupettel on inimesed eriti head sorti, ma mõtlen taluinimesed. Seal ei võta keegi võorast tikuotsagi, kui pole luba küsinud. Päevad läbi ukseid lukust lahti, ja kui kodunt ära minnakse, jääb nii, nagu oli ainult luud torgatakse vastu ust märgiks, et pererahvast pole.»

«Kihvt kuulda, et kusagil veel selliseid tubakaid leidub,» muigas Juks. «Mina olen põhiliselt bluffidega põrganud, selle pärast kuulangi suu ammu ja imestan, ega tea, kas paned paksult pada või udutad niisama.»

«Iga sõna on tõde, puhas tõde.» Mart tundis, et silmad kisuivad vägisi niiskeks selgest igatsusest — Linnupette, eriti aga Sabata küla Hallajõe käärus tundus kõige ihaldusväärsem paik maapeal.

4

Mehed tulid tagasi, kohendasid pükse, hoidusid Mardile ja ka üksteisele näkku vaatamast. Kõik neli olid end kuumaks ajanud, tahtsid keelekastet. Veenipudel sai kohe tilgatumaks, igaühele jätkus vaid väike sõõm. Tavapärase vandumise asemel, mis märjukesel lõppemisel alati maruliselt vallandus, valitses vaikus. Nohiseti, põrnitseti enda ette.

Tagatoast ilmus tüdruk, seisatas uksele — juuksed sassis, kleidinööbid valla, suu veel julmemaks vajunud kui tulles, nagu hallkahvatu.

«Raha lauale,» käskis ta kurjalt.

Mehed mõmisesid vastuseks midagi ebamäärast, kellelgi ei liikunud käsi tasku poole.

«Raha,» käreatas tüdruk uuesti. «Jätke jokutamine!»

«Ära lärma,» pahandas Jürka. «Palju su taks on? Kümnekas kipub nagu ülearu priske olema, sa peletis teed oma tööd ausalt öelda ludrilt.»

Tüdruk lõi käed jultunult puusa, ajas jalad harki, lükkas kõhu ette.

«Lontrus,» sisistas ta. «Laduge välja, aeg jookseb!»

Vastumeelselt otsiti kokku mõned kortsunud rahatähed.

«Mida te, tohmanid, õige mõtlete?» Tüdruk oli äkki väga ülbe. «Enne ma siit ei liigu, kui olete oma pumpamise korralikult kinni taganud. Kaks tuhat, ja mitte üks kopik vähem.»

Mehed jahmusid keeletuks.

«Kaks tuhat, või muidu...» ähvardas tüdruk.

«Pole meie sind, sitavarest, kutsunud,» sõnas Jürka. «Võta vastu, mida lahkelt pakume, või jääd hoopis ilma. Tuigu minema, tsirkus Barcelona on lõppenud!»

«Minule lõppenud, teile alles algab,» õiendas tüdruk enesekindlalt. «Tänage jumalat, et nii vähesega välja tulete. Olu-korda arvestades võiksin ka mitu korda suurema portsu nõuda, ja teie muudkui pletite rahad letti.»

«Aura ära, lirva!»

«Kutsun miilitsa, kui te kohe moni lagedale ei too!»

Mart võpatas. Miilitsa?

«Kutsu või kümme,» naersid mehed. «Nad võtavad sind kohe kaasa, ja keeruline on sul ennast nende käest vabaks keelutada. Raha eest litsilöömine on kõvasti keelatud, tead seda paremini kui meie.»

«Mida te, matsid, endale lubate? Ah nii inetult väljendute...? Tengelpungad lahti, või ma vihan.»

«Kes sinusuguse tatise plika viha kardab?»

«Ütlen milkule, et tirisite mind jõuga siia jõledasse urkasse ja vägistasite ära. Vägistasite, saate aru?»

«Seda ei usu keegi,» pomises Jürka ja vahetas oma kaastega pisut ehmunud pilgu. «Pole sul ühtki märki küljes, olid ju ise täitsa nõus, näitasid veel ette, et kuidas ja kudaspidi...»

«Vägistamine,» kordas tüdruk selgelt ja valjusti. «Grupiviisiline. Lähete kõik, kogu mansa, trellide taha — pikaks ajaks. Ütlen miilitsale, arst vaatab mind kohe läbi, teid kõik kontrollitakse ka. Analüüside jaoks on iga varre küljes sodi küllalt...» Tüdruk viskas kleidi seljast, jäi päris ihualasti, naeris võikalt. «Ootan veel minut-paar, siis tõmban mõned kõvad kraapsud kintsudele ja hakkan kogu jõust võmme appi hüüdma.»

Meeste näod olid mornid, juba pisut kohkunudki.

«Mis kuradi mõrra sa meile kaela sokutasid...? Vastaneetud!»

«Mina küll ei saa aru, mis pagan talle sisse kargas,» kehitas Juks ilmsüütult õlgu. «Aga pääsu pole, peame selle kõhla iga liigutuse kinni taguma... rootsi kardinat taha ei tõmba mitte üks raas.»

«Topime plikatirtsule mõnikümmend kulli tasku ja viskame uulitsale,» soovitas Jürka. «Tiri hilbud kähku selga!» Ta lähenes aegamööda, aga tüdruk ajas oma pikkade küüntega sõrmed konksu ja sirutas talle käed ähvardavalt vastu.

«Tule aga jah, kriibin sulle ülima rõõmuga veritsevad vaod näkku... tõendid vägistamise kohta, jõudis pärale, mis...?»

Jürka jäi sammu pealt paigale.

«Teenid keretäit, va' tald!» käratas ta. «Tõmba kleit selga, kuuled? Vastik vaadata...»

«Ah nüüd on vastik? Aga natukese aja eest, mis siis oli?» Alasti tüdruk irvitas, tõmbas tooli kolinal lähemale, pani jala sellele ja lõi uuesti käed puusa. «Üks kõva trump on mul veel varrukas, käin selle ka välja. Olen nimelt alaealine. Jah, napilt kuusteist. Alaealise grupiviisiline vägistamine on eriti raske paragrahv, ja istuma lähete kõik. Viimane kui üks. Ja väga, väga kauaks.» Ta osutas sõrmega järgemööda igale mehele. «Sina, ja sina... ja sina, ja sina...» Nüüd jõudis ta Mardini. «Sina ka.»

«Aga mina ei tulnud ju ligigi,» ehmus Mart, «ei!»

«Maksad ikka. Või saad trellid, pole minul aega teid lõusta või vända järgi liigitama hakata, igavesed kuuldud sihukesed...»

Mart mõistis, et oht on suur — suurem, kui kunagi enne. Ta oli ainsa hüppega ukse juures, haaras varnast oma luitunud vatijopi, rebis ukse lahti ja põgenes paanilises hirmus.

Püha kurat, mine teiste ligase mättamängu pärast eluks ajaks sidimal!

«Juks, keera uks siva lukku ja tõmba võti eest ära,» kostis tüdruku kriiskav hääl.

Mart komistas pimedas keldrikäigus millegi ümara ja valjusti kääksatava otsa, lendas käpakile, oli aga kohe uuesti püsti. Minema siit, nii kiiresti ja nii kaugemale, kui vähegi võimalik!

Juba jõudiski ta Tartu maanteele välja ja keeras kesklinna poole. Allamäge oli hea joosta, ja ta kihutas kogu jõust, nagu oleks sada sarvikut tihedalt kannul. Aeglustas tempot alles Kreutzwaldi nurgal, söandas esimest korda tagasi vaadata. Keegi ei tõtanud järele, teadagi. Aga tunne oli küll niisugune, et nüüd otsekohe haaratakse tal kraest ja...

Haarab kraest? Kes? Neil endil seal ülearu tegemist, tema ei puutu ju asjasse. Aga millega lugu lõpeb? Kas tüdruk hakkab viimaks tõesti metsikult lõugama, tulevad miilitsad, plika on ihualasti ja lisaks veel alaealine. Tea, mis jõledusi ta siis veel tegema hakkab, kui ükskord täiskasvanuks saab...? Jube lugu, meestel soustimist kui palju. Nodi on neil praegu napimast napilt, hädavaevu hinge sees hoidmiseks, aga tüdruk peab neid millegipärast vist rahadega kuttideks. Ja plaan näib olevat tal kindlalt ette läbi mõeldud. Üksinda ta vaevalt julgeks ja oskaks nii jultunud olla, abiliseks aga... jah, mõte tirib vägisi sinna poole: Juks! Tema ju tõi plika kaasa ja söötis meestele ette. Pealegi viimane, mis kuulda oli — tüdruk kisas, et Juks ukse lukku paneks, võtme ära võtaks. Oh seda älatust, olgu nad neetud!

Mart lonkis edasi ja vandus, kuidas vähegi oskas. Et nad kärna läheks ja kondid murraks, priima pelgupaiga keerasid mokka! Teist sellist ei leia iial... Kõrvalises kohas, hästi peidus. Pikki nädalaid ja kuid oli ta endale ette heitnud, et kuidagi julgust ega jõudu ei leia urkast lahkumiseks. Vajun aina sügavamale, mõtles ta ju veel tänagi — aga nüüd, kus ta sellest vastikust, lehkavast mülkast minema tormas, igatses seda juba taga. Muidugi mitte kui teab mis lähedat ja kena paika, aga siiski kui kindlat kohta, kust teda ei leita. Ülitähtis külg oli ka see, et siinsed elanikud tegutsesid omaette, igaüks eraldi — teda ei kutsutud iial kaasa, mitte kordagi polnud sundust öö varjul mõnda korterisse või tont teab kuhu hiilida ega turjale koguda uut taaka, nagu senisest veel vähe oleks.

Seal elada oli muidugi koledamast kole — aga head pole tema jaoks ju kusagil, mitte kusagil...

Linnupettel, Linnupettel, Linnupettel on, hakkas õige valiselt kostma nagu rütmikas, kutsuv kevadine siristamine.

Linnupettel!

Mardi süda muutus soojaks. Laagri-peres võetakse ta lahkelt vastu kui kadunud poeg, kindel! Sabata küla on tihtorijamast õige tubli tükk maad eemal, teda ei näe keegi. Karla tuleb talle avasüli vastu, Kaaru hüppab suurest rõõmusest või koos putkaga puuvirna otsa ja Minna-tädi kiirustab joonelt kõõki, et küpsetada ilusaid kuldseid pannkooke...

5

Kaugeltki mitte kõik oletused, koguni kindel teadmine ei pea alati paika. Eriti siis, kui oled hulk aega eemal olnud.

Ainus, kes tõesti nii tegutses, nagu Mart lootis, oli Kaaru. Tundis juba eemalt kaugelt ära, hakkas nii imelikult nutuse häälega haukuma, nagu kipuks keegi talle nahapeale andma. Jah, heameel oli sedavõrd suur, et tõi loomahingele peaaegu vee silma, Kaaru naeris ja nuttis kõrvaga. Oma kohevat saba ta ei liputanud koera kombel, vaid keerutas seda kui propellerit ja niisuguse tohutu jõuga, nagu tahaks lendu tõusta.

Varsti avanes uks. Ei tulnud aga Karla, nagu Mart ootas, vaid Minna. Murelik ja hulga kleenukesemaks jäänud... viimaks haige?

Minna püüdis naeratada, hakkas hoopis kärmesti silmi pühkima — ja Mart sai kuulda, mis peremehega juhtunud oli. Kaaru teadis, et lood on halvad, jättis metsiku hüplemise, teretas Marti nüüd üsna vagaselt. Suur koer tõusis tagajalgadele, pani oma laiad käpad Mardi õlale, tõmbas tal kareda, sooja keelega pehmelt ja pikalt üle näo. Siis istus käsku ootamata kuudi kõrvale. Mart silitas teda, ise kuulas Minnat.

Rukkilõikuse ajal juhtus raske õnnetus — Karla varises põlvul ootamatult maha ja on sellest peale halvatud. Saab küll kõigest aru, mida kõneldakse, ise aga rääkida ei suuda. Mitte ainsatki sõna pole ta kogu haiguseaja jooksul lausunud, ei musta ega valget. Pohter püüab nagu lootust anda, ta vist ei sõanda kurja tõtt lausa välja öelda. Karla jaksab liigutada ainult õige natukehaaval oma vasakut kätt ja sõrmi — see on

märguanne, kui tal midagi vaja on. Ja silmad, nendega oskab ta eitada ja jah öelda...

Nüüd istuti juba hulk aega Karla voodi ääres, Mart ühel pool, Minna teisel. Ta aina päris ja uuris, mismoodi Mart vahepeal elanud on, ja Karla jälgis neid oma arukate, mõistvate silmadega.

«Me siin pikka aega muretsesime, et Tõldsepp tegi sulle viimaks tõesti otsa peale,» ütles Minna ootamatult. «Karla ise oma kõrvaga kuulis, kui maruvihane Tõldsepp oli, et sa tema...»

Mardil oli ebamugav. Minna küll vaikis sõna pealt, jättis ütlemata, et kui sa tema rahad ära varastasid — aga ometi oli see juba samahästi kui lendu lastud. Tähendab, peavad vargaks... Vaevalt, et üheks öökski peavarju annavad, sest kes tahab kurjategijat oma katuse alla. Pole kuhugi minna, sügisene õhtu on vinge ja udune, öö tuleb kõle ja röske, ja ta on surmani väsinud. Jäi üle ainus moodus — võimalikult ausad silmad ja veenvad sõnad.

«Tean, tean,» noogutas ta rahulikult. «Ta kas kaotas oma rahad ära või laristas maha, aga lärmi lõi mitme mehe eest, see kõva ja uhke Kivikuningas. Ahvardas mind jah maha lüüa, kellegi peale tuli ju oma pahameel valada. Mul ei jäänud muud üle, kui Linnupettelt sääred teha.»

«Seda küll, aga...» Minna kõhkles veidi aega. «Pakkujooks-misega võtsid sa ju süü omaks!»

Mart märkas, et Karla pilk oli valvas.

«Elu on minu vastu ennegi ülekohtune olnud,» sõnas Mart nukralt. «Kipun teiste alatuse tõttu alati rahutada saama, kõvastigi. Mis muud, eks olen õnnetu tähe all sündinud, mul polegi midagi head oodata. Mõelge nüüd, kulla inimesed — oleksin mina rahad pihta pannud, ega ma siis paigale jääda poleks tihanud. Kand ja varvas, mida kaugemale, seda etem! Minul aga midagi südame peal ei olnud, elasin rahumeeli edasi, käisin tööl ja puha. Arvasin, et eks Tõldsepal läheb see kole viha mõne aja pärast üle. Ei läinud, mees muutus aina metsikumaks...»

Minna uuris Marti, pea pisut viltu.

«Tähendab, sinu käed on tõesti puhtad?»

Mart tegi solvunud näo.

«Kas teie tõesti arvate, et olen varas?» Ta tõusis. «Sellisel juhul on mul õigem ära minna. Aga kinnitan puhtast süda-

mest — mina oma kätt Töldsepa varanduse külge pannud ole. Head aega.»

Karla silmad muutusid rahutuks, ta sõrmed liikusid veldi. Minna oli Mardi äkilisest lahkumiskavatsusest lausa kohkunud.

«Kuhu nüüd, nii torm ei maksa olla,» keelas ta. «Meie ei lase sind kuhugi, jääd siia. Hea, et sa teise inimese varandust ei puutunud. Me usume sind, Mart. Tõsi ju, Karla?»

Karla vaatas Mardile pikalt otsa, viimaks noogutas silmadega.

«Istu parem uuesti, ära ärrita isa,» palus Minna.

Mart istuski, aga teda valdas ääretult nurjatu tunne. Veider kogu elu on rõõmsalt luisatud, sellega peaks olema üdini harjunud — aga kõnevõimetu, liikumatult lamava mehe ees oli äkki rängalt häbi.

«Räägi ometi, kuidas vahepeal käsi on käinud,» tahtis Minna teada. «Kus elad, mis tööd teed?»

«Ega mul suurt midagi jutustada pole, aeg libiseb sõrmede vahelt märkamatu minema... Elan Tallinnas. Töötan... hm, kaubanduses.»

«Palk on korralik, jah? Ja korter?»

«Korras, ei nurise. Tõsi, väiksepoolne, ühetoaline — aga võl mul mingit jooksupõlvi vaja.»

Minna ohkas.

«Kahju küll...» Ta vaatas Mardile paluvalt otsa. «Ega sa ometi kohe täna-homme pea tagasi minema? Mul oleks kibedasti abi tarvis, nüüd kus meil isa...» Ta vangutas pead. «Olen omadega nii hädas, et ei oska kuskilt otsast peale hakata...»

«Aitan hea meelega.»

«Talveks kõik puha korraldamata,» ahastas Minna. «Sellest momendist peale, kui Karla ära halvati, olen haigemaja vahet sõelunud. Ja kui ta nädalapäevad tagasi koju toodi ja tuppa kanti, pole ma muud teinud kui siin voodi veeres istunud ja nutnud.»

«Eks raske ole muidugi,» lausus Mart kaastundlikult. «Tean, see on pikaldane haigus... aga mina olen kindel, et ta paraneb.»

«Aitäh hea sõna eest,» sosistas Minna ja vaatas areldi Marti. «Sa siis ei lähe kohe ära, ega ju?»

«Ei, mul on päris pikalt aega.»

«Puhkus või? Utlemata tore...»

«Puhkus? Jah, midagi sinnapoole tõesti... Jään aga ainult ühel tingimusel — et te mulle otsekohe märku annate, kui ma tüli teen.»

«Kuidas siis tüliks?» Minna naeratas esimest korda Mardi silmviibimise jooksul. «Mul käib koguni üks salaplaan peas ringi... Ma ei tea, kas sulle ütelda või mitte...?»

«Mida avameelsemad inimesed on, seda kergem elada.»

«Jah, eks ta õige ole... Mina mõtlesin, et nuputan mingi niisuguse viguri välja, et sa ei raatsigi meie juurest lahkuda. Juba enne seda, kui see Töldsepa... noh, kui sa ikka teinekord meiepool käisid, rääkisime papaga, et sul pole vanemaid ja meie jäime lastest ilma... Et võiksid meile ehk poja eest olla... Aga enne, kui jõudsim märku anda, kadusid.»

Mart ei teadnud, mida öelda. Kuulis ta ikka õieti...?

«Nüüd, kus sa tagasi tulid...» Minna vaatas küsivalt Karla poole, sai kinnitust. «Jah, sa jäagi siia. Papa soovib nii, ja mina ka. Meil pealegi kibedasti abi vaja, me ei tulegi ilma sinuta toime. Tahad sa oma elujärge nii korraldada? Ma saan hästi aru, et ega see sul lihtne ole, kui Tallinnas pealegi hea töö ja ilus elamine...»

Mardil oli kiusatus öelda, et kenamat elupaika pole maapeal olemaski, ja et ta on küll ja küll nende järele igatsenud. Aga kas tohib siiajäamisele üldse mõeldagi? Minna ja Karla on head, ausad inimesed. Nende juurde kõlbab üksnes samaväärne — mitte aga tema, kes ta praegugi on jälle maad ja taevald kokku valetanud. Oma petise loomuga toob ta kaasa pahandusi; kohe nagu ei oskagi päeva õhtusse saata, ilma et või natukenegi villast ei viskaks. Ja ometi, milline usumatult ilus väljavaade — esimest korda elus oléks Mart Pargasel kodu. Tõeline kodu heade, sõbralike inimeste juures. Ja naabrus, lausa siinsamas kõrval elab Hamba-pere — vahva sõber Anto, ja mis kõige tähtsam — Eevi...

Aga Töldsepp?

Mart ohkas. Esialgu tuleb Sabatal varjul olla, nii kaua kui vähegi saab. Aeg on ehk kurja mehe meeletu viha väiksemaks käianud, ja ega tal pruugi ju Kivikuninga nina alla hüplema minna.

«Sa kohe päris ohkad...? Eks muidugi mõtle hästi läbi ja kaalu, kuidas sul parem on, linnaelu ju trilli-trilli kuhjaga täis, sa alles väga noor mees... Meie tahaks küll väga, et siia jääd. Alatiseks.»

«Aitäh,» pomises Mart liigutatult. «Suur aitäh!»

Minna silmad olid niisked. Ta naeratas heldinudlt, silistas Karla kätt.

«Ehk isa paranebki, mis sa arvad? Kas või natukehaaval aga et läheks paremuse poole...» Ta ei jäänud Mardi vastust ootama, tõusis käbedalt. «Sa kallid aeg, olen mina ikka mõistmatu... Mart tuli, ja mina pole mitte küsinudki, kas ehk kõht on viimaks tühi? Mis seal uurida, leian kohe midagi hamba alla, kannata natukene aega...»

Mart jäi istuma. Kas tõesti keerab elu nüüd ette puhta lehe...? Kus ta puhas on, ta ju vajutas sinna valetamisega inetud, määrdunud jäljed. Veel enne, kui uus leht päriselt ellu jõudiski...

Aga kas seda tõe rääkimisega parandada ei saaks? Julgustaks ausalt, milline jõle mülgas see tema kiidetud ühetoaline korter tegelikult on ja kellega koos ta seal pesitses... Ei, kus sa enam!

Karla uuris teda ainiti, silmad väga erksad, koguni nõudlikud. Mida ta soovib?

«On ehk joogijanu?» küsis Mart abivalmilt.

Ei.

«Kas kutsun Minna-tädi?»

Ei.

Nüüd Mart taipas. Liikumatus, sõnatuna lamama sunnitud haige mees tahab, et ta midagi eriti olulist ütleks. Mida ometi? Jah, kindel — ta ootab tõe.

Karla silmades püsis tungiv küsimus.

Tark, elu näinud inimene — eks taipas, et ta mõndagi võltas poetas. Tuleks vist tõesti aus olla, siis ehk läheb edaspidi viimaks hästigi? Ohus ripub aga ähvardav väljavaade, et kui kõik hinge tagant lagedale tuua, aetakse ta siit lõplikult kuu see ja teine...

Nüüd liigutas Karla suure jõupingutusega õige veidi sõrmi ja vaatas talle otsa sedvõrd erilise sundusega, et Mart ei hoolinud, mis hiljem saab. Jutt tuleb enda vastu halastamatu, ohtlikki — aga olgu, sellise pilgu ees ei valetata.

Mart kummardus, vaatas Karlale avalalt otsa.

«Anna mulle andeks, Laagri-isa, aga... Kõik, mida tana rääkisin, on otsast otsani kokku luisatud. Ei ole mul Tallinnas tööd, ei korterit. Kogu aja olen hirmul, et miilits mu kätte leiab... peitsin end paaris juhuslikus kohas, viimati pikemat aega ühes ilges urkas. Ma ei taha niisugust elu elada, ei — aga ma ei rabele iial välja. Ma ei tea isegi seda, kes mu la

oli — küsisin emalt, temagi ei teadnud. Olen veendunud, et ta oli kurjategija, sest kust need idud muidu pärit on ja mulle nii tugevasti sisse kasvasid? Sain oma juhuslikult isalt paranduseks ta nigela välimuse ja hirmsa isu varastada, valetada, petta. Jah, Laagri-papa, mina võtsin Tõldsepa rahad ja peitsin ütle mata lolli kohta. Põgenen ühest paigast teise ja kardan tegelikult täiesti asja pärast, ehkki ma kopikatki endale ei saanud, rotiraisad rebisid varanduse ribadeks, närtsid tillukesteks tükkideks...» Mart vaikis. Kui halb, et Karla kõnelda ei suuda — ja kui hea. Ei tahaks etteheitvaid sõnu, kuigi need on kuhjaga ära teenitud. Ei taha, et ust näidatakse... aga see tuleb paratamatult.

«Elu seal jõledas pesas muutus nii tülgestavaks ja ohtlikuks, et eile õhtul olin sunnitud ära jooksma. Saast ja sõnnik lööb mul igal sammul pea kohal kokku, ükskõik kuhu ma ka ei läheks...»

Karla pilk oli muutunud tõsiseks, karmiks. Aga selles oli hukkamõistu kõrval mingi tilluke pehme sära, mille tagamaad Mart ei osanud endale päriselt selgitada. Tähendab see, et lohib lootä mõistmist? Viimaks andestamistki...? Ei, nii suure südamega ja hea ei suudaks olla ükski inimene.

«Minust korralikku meest ei saa, Laagri-isa,» tunnistas Mart. «Ja ma ei tohi siia jääda, kuigi väga tahaksin. Toon viimaks teie perele mingi pahanduse või õnnetuse kaela. Mitte, et ma sihilikult tahan halb olla, aga... Ma nüüd siis lähengi. Hüvasti.»

Karla pilgus oli ehmumine. Ta vasaku käe sõrmed värisesid vaevumärğatavalt. Õige aeglaselt nihutas ta neid Mardi poole. Millimeeter-haaval, aga lakkamatult. Kas soovib ta hüvastijätuks kätt anda?

Mart ei julgenud end liigutada. Ta käsi oli Karla omale kogu aeg lähedal olnud, kui ta küünarnukile nõjatudes oma alatusest kõneles. Haige mehe kahvatud sõrmed ulatusidki juba Mardi omi puudutama. Veel tugev pingutus, ja Karla nihutas oma käe õige pikkamööda Mardi käe peale. Sõrmed olid jahedad, aga nende nõrk surve soe ja julgustav. Mõistan sind, näis ta ütleva. Mõistan... Ja kõigele vaatamata — jää meie juurde...

Kaaru hakkas ägedalt haukuma. Järjest valjemini, ähvarda vamat.

Minna tuli imestunult kambriuksele.

«Kes see võiks olla? Hamba-perest küll mitte, nende peale Kaaru sedaviisi ei mõirga... Mine tea, viimaks tohter?» Juba oli Minna välisuksel, uuris õuepimedat ja vaigistas koera. Perenaise keelu peale jättis Kaaru haukumise, urises aga valjusti. Lõrises.

«Tere õhtust, mammi,» kostis kellegi vali, lõbus hõige. «Kes see koletu lõukoer sööb mu nahka, või tohib ehk korraks sinu tulla?»

Mart kuulatas. Kummaliselt tuttav hääl...?

«Tulge aga tulge,» kutsus Minna. «Ta meil ju ketis, ja kettukseni ei ulata. Riputage mantel siia eeskotta varna...»

Minna kannul sisenes tugev mees, silus oma pruunikaid põstjuukseid. Marti nähes nõksatas ta viivuks paigale, Mart oma korda vaatas teda jahmunult. Juks, see napilt paari päeva tagune tuttav, kes eile rāpase plika-looga lagedale tuli — mida temal siit otsida?

Juks kogus end kärmesti.

«Hellõu, vanapoiss,» hüüatas ta reipalt, «süngelt maru jälle näha... Terel!»

«Tere muidugi, aga...» Mart ei jõudnud veel midagi pärida, kui Juks talle juba õlale patsutas.

«Ütle mata mõnus trefunks! Millal sa laekusid?»

«Jätame minu käimised,» keelas Mart. «Selgita parem, kuidas sina siia sattusid...?»

«Mäletad kindla peale, ma nimetasin, et mul elab Linnu pettel hiiglama hea semu,» seletas Juks häälekalt. «Ta reo on kuhugi sõitnud, silt uksel, et tuleb homme. Mul siinkandis tavaid pole, sina aga kiitsid Laagri papit-mammit taevani. Ega nad ju sinu sõbrale öömaja keela, mis?»

«Räägi vaiksemalt, peremees on raskesti haige.»

«Andeks, ei osanud arvata. Midagi tõsist?»

«Halvati mõni aeg tagasi ära,» kurtis Minna haledalt.

«Nii et kohe täiesti liikumatu?» uuris Juks tähelepanelikult. «Hull lugu, väga hull lugu... Südamlik kaastunne.»

«Aitäh,» lausus Minna härdalt. «Aga mis me siin seisame, eks võõras võtku platsi.»

«Äkki teen tüli?» päris Juks tagasihoidlikult.

«Olete meie Mardiga tuttavad, viimaks koguni sõbrad — kuidas siis tüli?» Minna tõmbas külalise jaoks tooli laua äärest eemale. «Olge lahke, puhake jalgu. Mul köögis toimetamine pooleli, kohe katan laua. Mart alles söömata, ja eks hilisele leekäijale kulub kah suutäis marjaks ära?» Vastust ootamata kiirustas Minna kööki.

Juks vaatas uurivalt ringi, hindas pilguga tuba ja mööblit, klikas irvakil uksest tagakambrisegi ja istus siis laua äärde.

«Mis see eileõhtune sinu meelest oli?» päris Mart tasa. «Jult süsteem, ettekavatsetud väljapressimine?»

«Laagri-pere elab tõesti kihvtilt,» küttis Juks, nagu poleks Mart ainsatki sõna öelnud.

«Ma küsisin eilse kohta,» nõudis Mart ägedalt. «Omade käest tulla toorelt raha välja petma, ähvardada vanglaga... Mida see tähendab?»

«Võtad sina aga asju lihtsameelselt, poja,» sõnas Juks üleolevalt. «Usud, et nii ongi, nagu pealt paistab? Võiksin olla hingepõhjani solvunud, kuna sa mind täiesti alusetult süüdistad.»

«Oma kõrvaga kuulsin, plika käskis sul ukse lukku keerata ja võtme ära võtta.»

«Jah, võisid kuulda muidugi. Aga edasist? Arvan, et minut hiljem olid oma leekimisega juba kesklinnas väljas, millegipärast hakkas sul imelikult kiire.»

«See on minu asi. Lase siit kohe jalga, kurjategijaga pole mul midagi õiendada.»

Juks ajas silmad suureks.

«Ah oled oma imepuhta hingega nii tugevasti seaduse poolel? Ainult et mõistmist, inimesest arusaamist on sul lubamatult vähe. Enne kuula, siis aja minema.»

«Vassid ja keerutad, oled üldse üks ohtlikult libe sell.»

Juks ei teinud väljagi.

«Sina jah viskasid varvast, ja õieti tegid. Minul käskis plika ukse lukku keerata, kuna olin ju ainus, keda ta veidi rohkem tundis ja arvatavasti lootis, et saab minult abi.»

«Edasi?» Mart oli umbusklik. «Jobu ajada ära püüagi, tunnen kilomeetri pealt lõhnast ära, kus tõde otsa saab. Eilses jamas oled sina sada protsenti süüdi ja kaasosaline kah.»

«Ei,» vaidles Juks teravalt, «minu süü on vaid selles, et sihukese lipaka tänavalt kaasa kutsusin. Tahtsin endale ja kambameestele terake noort liha pakkuda... Mehed olid ju

tujust ära, pooluimased, tõsi? Nägid, kui mõnus neil pärast oli — silmad selged, meel klaar ja rõõmus.»

«Jah, eriti siis, kui plika väljapressimisega lagedale ujus.»

«Kuramus, mina ehmatasin küll kõige rohkem! Tummaks võttis. Ust ma tema käsu peale loomulikult lukku keerama ei lüüdnud, ja ta vihastas selle üle hullupööra. Kukkus nii jõledalt röökima ja sõimama, vaata et kisab kogu Tallinna milkad Sikupilli kokku. Muudkui et alaealine ja grupiviisiline vägistamine, vägistamine ja alaealine... Mis kuradiga teha, pidime kõvasti taskuid kergendama. Mehed panid hinge tagant viimase kui närtsinud rubla lauale.»

«Sina ka?» Mart ei uskunud. «Või kui, siis pärast andis see litakas sulle sinu raha tagasi, ja kasud tegite pooleks.»

Juks vangutas pead.

«Kuidas saab nii noor ja heade silmadega poiss nagu sina, Mart, olla sellise kalgi hingega, et võtad kõike süsimustana? Niiviisi muutud sa aina halvemaks, tooremaks. Inimesi praegu hukka mõista on ohtlik asi. Jääd ihuüksinda, keegi ei hooli sinust.»

Mart vaikis.

«Tead, semu,» jätkas Juks veenvalt, «annan ausõna — kõnelesin sulle puhast tõtt. Muide, imestasin algul veidi, et see linnuke lahkelt kaasa tuli, kui mõista andsin, et soovijaid peale minu veel. Ja urgast nähes ta isegi ei kirtsutanud nina, imeplik ju, eks? Tagantjärele arvan, et ta peamiselt seda sorti lööke rihibki.»

«Kas Jürka mõtleb ka nii? Ja teised mehed?»

«Nimelt,» kinnitas Juks kiirelt. «Tagusime ta kinni, viskasime välja ja arutasime pärast poole ööni.»

«Ja sulle turja ei karatud?»

«Muidugi mitte, neil pead lõikavad. Aga mul on sant tunne, et selle õnnetuse neile kaela sokutasin. Nad ei süüdistata mind üldse, kuid ei olnud sünnis täna õhtul jälle sinna öömajale minna... Kuhu sammud seada? Ainus paik on Linnupette. Näed, milline kummuline kokkusattumus? Kui sinul on kõik maailma teed kurjalt püsti, ronid siia. Miks imestada, et ka mina just selle paiga valisin?»

«Alev on siit ilmatu kaugel.»

«Ja mis sellest? Bussisõiduks mul raha siiski leidub,» naeris Juks. «Et sa teaks, ma olen paganama tagasihoidliku loomuga, verivõõraste juurde öömajale trügimine ei tule kõne allagi.»

«Ja siin on sul head tuttavad, mis? Näed pererahvast esimest korda elus.»

«Sa ju rääkisid neist pikalt-laialt, väga südamlikult. Kui ma oma semu juurde sisse ei saanud, keeras esimene mõte siia. Tunnistan ausalt, oleksin kasutanud sinu nime. Nüüd aga, oh rõõmu, olid sa ise kohal ja minu jaoks on öömaja-mure murdunud.» Juks sirutas end mõnuga, siis tõusis, uuris kummutil olevaid fotosid, keeras paar albumilehte lahti. Astus sammukese tagasi — ja kummuti ülemine laegas avanes pisut.

Juks lükkas selle kärmesti kinni ja vandus endamisi.

«Pagan võtaks, käepideme terav serv haakis ennast mu pintsakuvarruka külge... tea, kas rebis niidid välja?» Ta uuris käist, naksas katkenud niidi ära. «On majas palju ruume?» küsis ta hajameelselt, nagu jutujätkuks.

«Eks köök on,» vastas Mart ja kaalus veel ikka, kas Juksi seletusi uskuda või mitte. Võib peaaegu arvata, et ta räägib tõtt. Jultunud plika vedas tedagi alt, täiesti võimalik. Kui kannatada saanud mehed kurja nägu ei tee, mis siis temalgi õienada.

Söögi ajal ajasid nad sõbralikku juttu nagu vanad head tuttavad kunagi, õhtu möödus kiiresti. Juks trööstis Minnat — ei maksa nii kangesti muretseda, mõne aja pärast annab halvatus kindlasti tagasi. Tema oma isiklik onu oli kah ühel heal päeval maha langenud, kohe nagu kirvega löödult. Nüüd aga, aastapäevad hiljem, kõnnib ringi. Küll kepiga, väga aeglaselt, aga ikkagi on jalul. Ja rääkimine tuli ka tagasi, teeb naljagi.

Karla Laager kuulas ja vaatas, tema olekust polnud aru saada, kas Juksi sõnad talle kuigivõrd heameelt tegid. Minna aga oli üle hulga aja pisut lohutust saanud. Tõi lahkesti toitu juurde, otsis külmast sügavast keldrist koguni suitsusingi välja, ehkki oli otsustanud selle talveks hoida. Ta lõikas ilusaid õhukesi viile, Mart ja Juks sõid ja kiitsid.

Minna sai varsti aru, et noored mehed on väsinud. Ta tegi neile asemed valmis ja läks ise Karla juurde tagakambrisse. Oige pea kustus seal tuli, ja Mart tundis, et temalgi on tõesti viimane aeg kulm looja lasta.

Ka Juks kinnitas, et on väsinud nagu viimane roju ja puhus tule surnuks. Oige varsti hakkas ta norskama. Mitte eriti valjusti, aga väga ühtlaselt ja Mardile tundus läbi une, et imelikult kenasti. Ikka norr ja nurr, norr ja nurr...

Küll on mõnus olemine! Kõht on imehead toitu servani täis... Linad on säravpuhtad ja padjapüür uskumatult valge,

tekk kerge ja pehme, õhk harjumatult värsk, kõik ümberringi lõhnab õudselts hästi... Elu tegi ometi kord mõistliku pöörded edasine oleneb nüüd ainult temast endast. Saab oldud alati olnud malt aus nende tublide inimeste vastu, kes ta avasüli oma tunnistasid... Kui head nad on! Uskumatult head...

7

Kriiks, tegi põrandalaud vaikselt. Kriiks...

Mart tõstis pea. Mis on? Keegi vist liigub?

Ei, kõik oli vaikne. Ta arvas, et nägi juba und, keeras teise külje. Hingas rahulikult, ühtlaselt ja pidi just uuesti tulestama, kui sama heli kordus. Ja kohe järgnes mingi veidi kraapiv hääl, nagu oleks sahtlit lahti tõmmatud. Võiks arvata, et Minna otsib midagi kapist, aga tagakambri uks oli suletud, sealt nii väike liikumine siia ei kosta.

Mart hoidis viivuks hinge kinni, et kuulata, kas Juks magab. Ei, mõnusat nurrulöömist polnud, vaikus oli ohtlikult sügav. Tont võtaks, viimaks kolab Juks sahtlite kallal? Kes muu, muudugi tema!

Mart teeskles rahulikku magamist, katsus tasapisi norsatagi. See tuli tal ilmselt loomutruult välja, sest Juksi käes süttis taskulamp ja ta suunas valgusvihi Mardile. Jäi nähtuga vist rahule, kuna nüüd langes valgus kummutisahtlisse. Juks tuustis närviliselt pesude hulgas, ise hiirvaikne.

Mart taipas masendusega, et oma veiniuimas kõneldud jutudega ahvatles ta selle jultunud varga ise siia. Sai ju taevani kiidetud, kui erakordselt jõukalt Laagri-pere elab, kõike on küllaga. Ja raha pidi neil tema enda jutu järgi olema kodus nii palju, et lügedagi ei jõua... Kuidas ta tohtis mingi juhusliku inimese ees niiviisi praalida? Kas tõesti klaas-paar veeilaket tegid tal keelepaelad lollilt lõdvaks, panid eputama ja uhkustama, varandusi välja mõtlema? Jah, ja tulemus on käes. Õnnetused ja hädad käivad temaga nagu needus tihedalt kõhjal kaasas, astuvad kindlalt ühte sammu... Kurat ja põrgud!

Mida ette võtta?

Tikutoos jäi õhtul lauale, seda mäletas ta täpselt. Oli lambi süütamine võtab aga nii palju aega, et Juks jõuab mine teha mida teha. Ta on osav ja ohtlik, kindlasti ka tugev ja jõhker.

Juba avanes vaigse sahinaga järgmine laegas. Jälle kiire otsimine, närviliselt hüplev valgusevihk abiks.

Mart tõusis üles.

«Mida sa teed, lontrus?» käreatas ta tigidalt. «Tulid siia rõõvima, jah? Jäta heaga, või ma...»

«Vait,» kähistas Juks ja kustutas lambi. «Löön su räpased lõuad igaveseks lukku, kui sa veel piiksatad! Ütle parem, kus nad oma pappi hoiavad. Kohe, molkus!»

«Käi minemal! Kao, neetud varganägu!»

Juks lähenes. Näitas Mardile taskulambiga vilksti valgust otse silma ja hüppas üsna lähedale.

«Veel üks mokakobin, ja hakkad hambaid oksendama,» sisistas ta Mardile teravalt kõrva. «Kus rahad on? Räägi, või ma teen sulle kõriorelit!»

«Lasen sulle koera kallale, sa... Ohh!» Hoop kõhtu oli tapvalt tugev, pööraselt valus. Hingatagi ei saanud, ja Mart tõmbus oiates kõverasse.

«Said maigu suhu ja tead nüüd, mis sind ootab,» ähvardas Juks. «Ma sulle raisale veel...»

Minna tuli läidetud lambiga tagakambri uksele. Ruumi valgus lai, hele valgussöör. Mart nägi, et Juks oli end sel ajal, kui tema halba aimamata magas, riidesse pannud.

«Näe, noormehed puha ärkvel... Ma jah nagu kuulsin, et...» Minna jättis jutu ehmunult katki ja lähenes Mardile, kes end hädaliselt sirgu püüdis ajada. «Mis viga, Mart? Kõht haige?»

«Ei, ära muretse,» suutis Mart läbi häda vastata, tõmbas ka endale kähku püksid jalga.

«Ahah...» Minna nagu kõhkles veidi. «Papa andis märku, oleks hädasti abi vaja. Öösel on kõige hullem, pole küsagilt kedagi võtta, püüan üksipäini teda toimetada... aga nüüd, kus sina meil kodus oled...»

Mart ei jõudnud veel vastata, kui Juks lähenes, võttis Minna lambi ja läks tagakambrisse. Mart tormas talle järele.

«Jäta, ei tohi!»

Juks naeris üleolevalt.

«Nisukestel vanadel müldadel on kombeks pebret põhukoti alla peita,» ütles ta ja lähenes voodile; Karla vaatas talle pärani silmi vastu. Juks rebis madratsi jõulise liigutusega ühest servast sedavõrd kõrgele, et kui Mart appi poleks jõudnud, oleks Karla põrandale prantsatanud.

«Ole inimene,» palus Mart, «jäta kohe järele!»

«Mis ometi on?» hädaldas Minna ehmununa, hirmusegaselt. «Mart, mida see võõras mees tahab...?»

«Utle heaga, vanamoor, kus raha on,» nõudis Juks ja haaras Minnal toorelt õlast, raputas.

«Mis raha? Miks?» Minna ei taibanud ikka veel.

«Kas teeme sulle kerge tule taldade alla, et meelde tuleks? Või lükkame sõrmed sahtli vahele, ah?»

Mart püüdis Minnat vabastada.

«Ära tee talle haiget, hull oled... jäta ometi!» Mart oli kindel, et Juks teda kohe uuesti lööb, aga ta eksis.

Juks laskis Minna lahti.

«Otsi nõori,» käsutas ta. «Seome eide kinni.»

Mart seisis sõnatuna.

«Mis pagan sa põnnad,» irvitas Juks. «Linnas leppisime kokku, et ilma rahata ära ei lähe. Kui krõhva suud lahti ei tee, on meil ju mitu moodust, mis laulu lahti võtavad...» Ta naeris võigast, kurja naeru. «Liiguta, ega me siia pikalt palvetama tulnud. Miks sa kokkuleppest kinni ei pea?»

«Mida sa ometi räägid? Pole meil mingit kokkulepet...»

«Ei osanud arvata, et nii arg tossike oled ja nüüd äkki neid vanu tuiameid pelgad... Tallinnas arutasime kõik viimase peensuseni läbi, ise sa mind siia meelitasid.»

«Valetad!»

Juks vandus rõvedalt ja läks riietekapi juurde, tõmbas ukse lahti, tiris riided põrandale, kloppis, kas kapil kahekordsel põhjal pole. Kobas rõivaste taskud läbi, rebis sahtlid välja, keeras kummuli; muutus järjest kurjemaks.

«Tatikas oled, argpüks,» pörutas ta Mardile. «Aita vähemalt otsida, vahid nagu pulmatola!»

Mart lähenes Juksile.

«Löön su maha!» karjus ta ja püüdiski lüüa. Juks pani käsi varre ette, hoop sadas käe pihta ja ei teinud vist haigetki, sest mees irvitas.

«Tahad teatrit teha, jah? Püüad jätta muljet, et sina mildestki ei tea? Kuule jorsu, üks poleks ma ju osanud siia tulla, nii et jäta komet. Muu ei aita, meil tuleb vanaeidelt jutt välja kõrvetada...»

Minna taganes, hoidis kätega pead kinni.

«Mart...?» See oli ainus, mida ta öelda suutis.

«Jookse õuele, hüüa appi,» käskis Mart.

Juks haaras välkkiirelt Minnal juustest, sakutas järsult. Vanamemm ojatas valust ja hirmust.

Kaaru haugatas paar korda.

«Raha! Kus sa seda peidad, vana nõid?»

Mart riputas end Juksi käsivarre külge, äigas rusikaga.

Hetkeks haare lõdvenes, Minna suutis end vabaks rebida, jõudis ukseni, lõgistas hirmust oimetuna luku kallal.

Mart hoidis Juksi kogu jõust kinni, teadis aga, et ta seda enam kuigi kaua ei suuda. Saaks Minna vähemalt trepilegi, ehk kuuleb keegi Hamba-perest hädahüüdu...?

Uks avanes, Minna jooksis appi karjudes välja ja Kaaru hakkas kogu jõust metsikult haukuma.

Juks andis tagasikätt Mardile kõva obaduse, rebis end vabaks. Astus juba sammu ukse poole, märkas aga voodi ääres toolil Minna käekotti, raputas selle sisu voodile. Peenraha ja mõned rublad... Juks kahmas need pihku, toppis vandudes tasku. Tormas siis eeskotta, haaras varnast mantli ja soni — ja kadus pimedusse.

Mart vaatas ahastades Karla Laagrile otsa.

«Näed, toon ainult õnnetust...» Ta kiirustas vatijoppi võtma, heitis uksest pilgu tagasi. Näis, nagu oleks Karla õige veidi kätt liigutanud, aga Mardil ei olnud enam aega. «Anna mulle andeks,» palus ta, «anna andeks...»

Naabripereest kostis ärevaid hüüdeid ja Minna valju hahamist.

Mart seisatas uksest napi viivu ja jooksis siis ümber majanurga, keeras üle kartulimaa lähedase metsatuka poole. Ta ei kuulnud, et teda hõigati.

«Ma-a-rt...»

Hüüdjä hääl oli väga nõrk, ei kostnud tagakambrist kaugemale. Aga selles ainsas sõnas oli mõistmine, andestamine, tagasikutse — ja ahastus, et teda ei kuulda.

Kui Minna mõni minut hiljem koos Hamba pereisa ja pereemaga tuppa tuli; vaatas Karla neile lootusetu pilguga vastu ja sosistas vaevaselt, ääretu pingutusega, kähinal:

«Mart...?»

Minna kohkus hetkeks sõnatuks, siis aga ruttas aseme juurde, kummardus Karla kohale.

«Sa räägid, isa...? Sa räägid!»

Karla silmad olid erutusest pärani. Ta huuled liikusid õige veidi, hääletult, aga Minna mõistis, kelle nime Karla püüdis korrata — kurvalt ja küsivalt.

Mart...?

Tuul oli end väsinuks lõõtsunud, puhkas nüüd kusagil kaugel; hommikupoolikul püüdis päikegi paar korda pilvede vahelt piiluda. Valitses ääretu rahu, pehme sombune vaikus.

Veel üks pesa lahti tõmmata, mugulad mullapõuest üles noppida, ja ka see korv saab täis. Nii, viis-kuus tükki juurde, rohkeim ei mahu.

Mari-Elts ajas end sirgu ja aietas tahtmatult, selg tegi haiget. Ta laskis kabli käest libiseda, see mütsatas maha. Imelik küll, ka astumine on järjest ebamugavam, põlved jäävad aina kangemaks. Ja vitstest punutud kartulikorvid, teine teise kätte otsas, tundusid millegipärast iga käiguga raskemad. Kelder nihkus kah nagu kord-korralt kaugemale, andis päris minna. Oleks pidanud kartulite tahtemise platsi siiasamasse põllusera tegema, jah. Aga on ütlemata mõnus, kui päeva-paari pärast saab mugulad otse keldri kõrval ära sorteerida ja salve panna, ei enam pika maa taha kandmist ega tüli. Kevadine kartulipanek oli praegusega võrreldes muidugi lausa lust.

Pole midagi, peaasi, et hästi edeneb.

Mari-Elts oli elevil, ei jõudnud ennast ega oma ettevõtlikkust ära kiita. Eile lõuna ajal sai Kustasega nõu peetud, millal kartulinoppimine käsile võtta ega leitudki päriselt selguvat mitme lähema päeva peale oli Kustasel iga tund kärmast tegemist täis. Näiteks täna hommikul sõitis ta Linnupettele, kuna keegi kangesti tark ja tähtis, kuuldavasti Aljas, otsustas just nüüd, kibedal sügistööde ajal pidada suure koosoleku — ei mehed üle rajooni olgu kindlalt kohal, viimane kui üks. Enne õhtut sealt ei pääse, koju jõuab alles pimedas. Homme on Kustasel vaja käia traktorijaamas ja pärast tingimata Kalemäe sovhoosis. Ei mäletagi täpselt, milleks ja kuhu kõik need pikad sõidud... või sel tähtsust, igatahes oma pere asjade ajamiseks Kustasel praegu aega ei jätku.

Hilisõhtul und oodates tekkis mõte suur töö üksinda, salami ära teha — ja täna ongi ta juba kartulis. Ainus viga, et alustades sai ekslikult aega hinnatud. Ta millegipärast arvab, et kulub vaid mõni tühine tund ja kartulid on kribinal-kribinal võetud. Nüüd, mil õhtuhämarus tasapisi metsalähtede kohal luuras, on selgemast selgem, et ühe päevaga küll valmis ei

jõua, õhtune laudakord tuleb enne kätte. Ega muud, peab homme jätkama.

Mari-Elts valas korvid tühjaks ja ruttas tagasi, kummardas jälle vao kohale.

Nii, üks korv saigi täis, teine ootas tüki maad eemal. Ilma-aegu jättis selle kaugele ette, hindas vahemaad valesti. Kui korra juba küürutad, pole vigagi — sirgu ajamine on aga eba-meeldiv. Jalad on põlvist pingul, jäigalt harkis teine teiselpool vastu, ei taha kuidagi inimese moodi astuma painduda...

Mari-Elts kõhkles viivu, kas ta ehk üle jõu käivad tööd ette ei võtnud. Varsti tüdib, jätab pooleli? Aga ei, tarvitses vaid mõelda, mis näo Kustas teeb, kui paari päeva pärast nii palju mahti saab, et kabli peos ja korvid käevangus siia aida taha kartulimaale tuleb — ja näeb tühja põllulappi. Teisele heameele valmistamine toob endalegi rõõmsaid mõtteid... ja küsimuse, miks ta seda seni pole osanud — või tahtnud? — teha.

Teine korv hakkab ka täis saama...

Hommikune laudatöö sai täna lausa tuhatnelja korda, siis tuli joosta naabritädi juurest läbi — Marikest päeval koju viia pole aega, kartul tahab võtta. Vanamemme silmadesse kerkis ilus hõhk, kui ta teda tubliks kiitis — mis siis veel Kustasest rääkida!

Mari-Elts ladus korvidele kõrged kuhjad peale, viis kärmesti keldri juurde ja jätkas usinalt tööd. Pesades oli mugulaid palju, saak ei tulegi kõige kehvem, ainult et kartulid polnud kuigi suured, vist tegi pikk külm kevad halba. Muist olid hoopiski imelikult väikesed kui näpuotsad, aga maha ei jätanud ta ainsatki; tillukesed saab naabrimemme notsu endale. Ei tea, kas annab nii palju välja, et toidukartuliks jääks neli-viis kotti? Kustas arvestas, et sellega saavad nad ületalve küll, lahedalt. Aga seeme? See tuleb kohe eraldi panna, ega tuleval kevadel kolba uut otsima-ostma hakata.

Mari-Elts heitis korra kiire pilgu ette ja uuris, mis imelik vastu see ometi olgu, et kuidagi otsa ei lõpe. Taevake, selle kohal on küürutatud juba uskumatult kaua, aga veel ikka ei tule vastu kallak rohusera; mitme korvitäie jagu neid siin ometi peidus kükitab? Loeks õige võtmata vaod ära? Ei, parem mitte. Oleks lootud, et ainult paar-kolm, siis küll. Aga neid on hulga rohkem. Kohutavalt palju. Ent siiski...?

Puhh, tublisti üle poole ootab veel noppimist!

Hädaldama hakata ei tohi, töö tahab tingimata teha.

Peaks mõtlema millelegi hästi ilusale, siis käivad käed kär-

memini ega tule pähegi vaadata, kas vao lõppu ometi kord näha pole.

Ilusale...?

Viivuks kerkis silme ette Marikese armas näoke, südamesse tulvas hellus. Aga juba lisandus sinna piiskhaaval meeletihedust, et laps peab üles kasvama vanas viletsas hütis ega teagi, et ta esimesed elukuud möödusid praegusega võrreldes kui lossis. Ruumid Linnupette mõisa härrastemajas olid avarad, valged, soojad. Ja vannituba? Heledad kahhelseinad, säravad nikkelkraanid, kuum vesi...

Jälle tuli minna korve tühjendama. Järgmistel tuleb vist pealt vajaka jätta, kipuvad liiga raskeks... ja kelder on kangeisti kaugel...

Mari-Elts sammus üle põllunuka, ei vaadanud jalge ette. Seal polnudki midagi näha, vaod olid korralikult tühjaks nopitud, maas ainult pruunid pealsed. Pehme muld liikus kummikute all, jalad vajusid sügavale, kandam tundus tinane.

Jalg vääratas libedatel kartulivartel. Mari-Elts püüdis taa-kaalu hoida, laskis korvid ehmunult käest — kukkus sliiski. Haiget ei saanud sugugi, aga paar kibedat pisarat kippus vägisi silmanurka, sest korvid olid upakil ja kartulid lalali veerenud.

Mari-Elts ajas end tujutult püsti ja hakkas hambad ristia uuesti korve täitma. Viskas iga kartuli kui vaenlase teiste juurde — kõige hullem on üle teha kord juba valmis saanud tööd. Ainsa hetkega asus hinge masendus ja enesehaletsus. Ekanad olid vist kogu aeg olnud lausa käeulatuses, ootasid vaid parajat hetke...

Kes ma selline üldse olen, küsis ta endalt. Kas tõesti Kortli-Jaagu peretütar, kellest pidi kasvama jõukuse ja ilu poolest üle valla neiu? Ema sisendas talle juba maast-madalast, et elu saab olema sädelev ja oli veendunud, et Mari-Elts ei jäägi maale. Just nimelt, tuleb muinasjutuprints ja viib ta kaasa, uhkesse suurde linnamajja, ja teenijad on tal ees ja taga. Tõulava kasvab ja Kortli-Jaagu kosub aina rikkamaks, aga selle järele valvavad palgalised. Siia tullakse vaid suvitama, kui välisreisidest isu täis saab. Ema käis Tallinnas ühel eriti uhkel ballil, ta pidas seda oma elu kõige tähtsamaks sündmuseks ega väsinud kordamast, et viibis seal ministrite ja muude kõrgete härrade hulgas, ümberringi kaunid daamid. Ka sinust saab just selline imelisi tualette kandev seltskonnadaam, kinnitas ema, sa oled selle jaoks kui loodud!

Mari-Elts muigas mõrult.

Seltskonnadaamil on parajasti käsil tegevus, mis selle seisusega muidugi eriti hästi sobib. Ja tualeti üle ei saa ka nuri-seda, sest eks väljaveninud põlvedega treeningud, tuhmid porised kummisaapad ja määratud vatijopp on ju küllaltki omapärane riietus nooblile prouale. Peas on pleekinud sitsirätt, see kuulub vaieldamatult komplekti. Samuti on omal kohal auklikuks kulunud mullased sõrmikud, et õrnad käed viga ei saaks. Käte püsiva kauniduse eest aga kannab hoolt vasikafarm oma ämbrite, kühvli-luua, harjade ja sõnnikuhargiga — ja peent prantsuse parfüümi asendab laudalõhn, millest päris priiks on võimatu saada.

Kluu-kluu, kluu-kluu... Kured?

Mari-Elts vaatas üles. Jah, seal nad lendavadki suures kolmnurgas, üks haru teisest tublisti pikemaks veninud, ja jätavad vaikselt, kurvalt häälitsehes hüvasti. Mingu teil pikal rännuteel hästi, armsad uhked linnud!

Kluu-kluu...

Hinge tormas sügisnukrus. Ihuüksinda seisab ta hämarduma kippuvas hallis pealelõunas, tööjärg ei lõpe ega lõpe...

Ole aus, püüdis ta end noomida. Sind ei sunnitud, sa ise tulid. Ja ära unusta, et teed seda oma mehele üllatuseks, mee-leheaks, peaaegu et kingituseks!

Uue hooga kraapsas kabli, vilkalt potsatasid kartulid korvi. Mõtted aga ei lasknud end taltsutada, kihutasid omatahtsi.

Kas elu edasised aastaringid jäävadki seotuks ainult Hallikivi ja kartulivõtuga? Pole tulemas muud, kui päevast päeva vasikalaut, selle kõrval tüütud argiaskeldused? Aina enam rõhub peale rahapuudus... Ei vist aita, tuleb Kustasega nõusse jääda ja katsuda lehmamuretseda, kuigi... oh... Unistuste lossi asemel on vilets väikeste akendega majahütt — ja kaaslaseks vaid üksindus, järjest rõhuvam, trööstitum. Kustase tööpäevad venivad kord-korralt pikemaks, raske ja kahjuks vist mõttetut rabelemine ei lase tal koju tulla enne hilist õhtutundi. Aina oota, vaata vahete-vahel aknasilmast kottipimedale õuele ja hoia söök soojas... Näd ei käi kusagil, isegi ema juurde loomakliinikusse saab mindud haruharva, rääkimata alevist. Ei sõpru, ei tuttavaid. Jah, on vaid Marike — ja valus mahajäetuse tunne.

Mari-Eltsul oli endast pööraselt kahju, aga ometi tundis ta samas kõrvetavat häbi. Sellisena ei kõlba ta Kustase kõrvale, pole nii head meest väärt. Püüab talle küll praegu salamisi

rõõmu valmistada, aga laseb inetutel mõtetel jõudsalt võimust võtta. Heal meelel tegemise asemel tekib sel moel mingi räpane, määrdunud sundus. Kuhu puged peitu hommikune siiras, puhas kavatsus?

Kluu-kluu, kluu-kluu...

Uus kurgederivi liikus hüvastijätku hülles lõuna poole.

Kas jaksate tormituultele ja ohtudele vastu pidada, leiate kevadel jälle kodutee?

Taevas hoidku — kevad...?

Küll lendaks koos rändlindudega minema siit viletsast, naru-
sest argipäevast — aina kaugemale, päris maailma lõppu...

2

Kogu ümbrus oli tontjalt pime ja tee vastikult porine, libe-
ligane — Vesta ei näinud üldse, kuhu astuda. Aga või sel
tähtsust, kummisaabas võtab vee kinni, jätab jalad kuivaks.
Taevataat loopis jämeda vihmabina sekka pahuralt lobjaka-
peotäisi; villane pearätt andis juba ammu külma märga läbi
ja mantel muutus sajast järjest raskemaks, rõhus õlgadele —
kuid seegi oli ükspuha. Muret tegi hoopis, et ees ootas veel õige
tükk maad minemist läbi tigea, raskelt sombuse õhtu. Täna
ajas see eriti ärevile, õudusevaev aina kasvas.

Selge rumalus on hirmu tunda, ja pealegi vantsib Prints
truult kõrval, ei jää sammugi maha. Ehkki alles kutsikaõhtu,
pole veel poole aastanegi, annab ta järjest rohkem toreda
hundikoera mõõdu välja — kõrvad juba ammu kikkis, rind lai
ja turi tugev, käpad jämedad; kasvab kindlasti õige suureks.
Printsiga koos on hulga julgem, olgu pime või valge.

Millest küll täna jälle seletamatu kartus rõhuma tuleb?
Miski tõepoolest lausa ähvardab, püüa olla kuitahes rahulik.

Ah, ega muud, kui et üks pikk porine sügis teeb meele
mõruks, pimedus näib endas peitvat teab mis ohte. Jõuaks
ometi kord sinnamaani, et lumi maha tuleb — siis on kaugele
näha, kui keegi kusagil liigub. Ega inimesi ei kardagi, üldse
mitte. Kui aga vahel haruharva juhtus, et hämaruses eemalt
mingi tume kogu paistma hakkas ja koer valvsaks muutus,
käis kohe üle selja vastik, võigas judin: tulija on Joska!

Vesta pahandas oma rumalate mõtete üle. Selgemast selge-
et selle mehe kõndimised siin maamunal on lõplikult kõnnitud.

tema jääv peatuspaik on Linnupettel kirikuaia, seal ta puhkab.

Aga kas ikka puhkab? Nii vänge ja kuri inimene ei saa vii-
maks hauaski rahu, küllap tal jäi elus üksjagu sigadusi tege-
mata, lõpp tuli ju ootamatult ja äkki, nüüd vaevleb. Keegi
meist ei tea, mis toimub teisel pool elu ja surma piiri, isegi
targad teadusemehed mitte. Arvatakse, et seal valitseb lõplik
vaikus, tundetu eimiski. Aga kummaline mõelda — inimene oli
olemas, käis ringi, toimetas oma igapäevaasju, rehkendas
homse ja ülehomse peale kõiksugu ettevõtmisi — ja prauhh!,
enam teda pole. Kas kaduvik on ikka täielik, süsimust ja
otsatu...?

Varem ei mõelnud ta neile asjadele üldse, aastakümneid
pole surm teda lähedalt puudutanud. Kui isa õige ammu mana-
lasse varises, oli ta parajas koolilapse eas. Varsti võttis Liiva-
Annus ka ema — kõik see jäi aga nii kaugele seljataha, et
Vesta oma toonaseid tundeid peaaegu ei mäletanud. Tõsi, ilma-
isata oli kurb, ta nuttis koos emaga palju, ja emast ilmajää-
mine muutis elu hoopis tühjaks, lootusetuks. Kuidagi sai siiski
hakkama, lahked naabrid aitasid. Tol ajal oli ta alles päris
plikake, ei osanudki hauataguse elu võimalikkuse üle juurelda,
midagi peljata. Ja oma head isa ega armast ema ei pidanudki
kartma — küll aga Joskat.

Ikka ja jälle see neetud Joska!

Mis parata, elu ju temaga seotud õige varasest noorusest
peale, mil teda Mügeriku tallu karjatüdrukaks võeti. Ega jah
muud peaaegu näinud olegi, ainult talutööd ja Johannes-
Oskar Mügerikku ennast. Vahtis, saatanas, imelikult kiltavate
silmadega — ja ei läinudki teab kui kaua, kui käskis tulla
hilisel õhtutunnil sauna selga pesema. Häbitu lontrus, ei hoo-
linud sugugi, et ta naine, siis veel tervepoolne oli, päevast
päeva tööd rühkis.

Peremehe käsku ei julgenud täitmata jätta, ja...

Ta isegi ei sõandanud vastu hakata, kui Joska tal kannata-
matult rõivad seljast rebis. Hirm nõõris kõri kinni, halvas jõu
ja peremees tegi jõhkralt, mida tahtis. Taevas halasta, milleks
seda ometi meenutada...?

Vesta peatus, kohendas pearätti, silitas koera. Prints vaatas
rõõmsalt vastu, limpsis tal kätt, silmad läikisid pimeduses.

«Oled mul hästi tubli,» sosistas Vesta, ja nad sammusid
kärvesti edasi. Karvané sõber on rohkem toeks, kui loota
võis — ta on truu ja hea, temaga on rahulik ja julge olla. Kin-
del, et mingeid kodukäijaid pole olemas, lihtsalt ei saa olla,

aga enne koera võtmist toimus ridamisi selliseid asju, et kipus lausa hulluks ajama. Pealegi raius pidevalt mõtetes ühe võhivõõra vanamuti jutt. Ta tuli poes poolvägisi ligi ja ilma, et Vesta temalt midagi küsinud oleks, hoiatas ettevaatlik ja tark olema. Peamine, mis meelde tuli jätta — ära sa mitte kadunukese rõivaid ega muid armsaid asju puutul! Ja tuba, kus ta magas, peab samuti seisma just niisugune, kui tema surma ajal. Nelikümmend päeva ja ööd käib lahkunu hing oma kodus. Teda ei tohi miski segada, muidu ei saa ta iial rahu, maksab kogunisti kätte.

Vesta vaid noogutas tänulikult. Esimene mõte oli, et ah sel lepärast sünnibki teinekord mõndagi arusaamatut — nelikümmend päeva polnud siis ju veel kaugeltki möödas, aga juba olid kambrid hoopis teistmoodi seatud, Joska paremad riided pesud-jalanõud pakiga alevisse Ossile saadetud, ja läbikantud kodinad tuleroaks visatud. Ei teadnud ju, et poleks tohtinud. Aga kuidagi ei oleks suutnud ligi poolteist kuud elada nii, nagu Joskast jäi, ei. Ja loba puha, pole mingeid vaime ega hingede koduskäimist.

Aga... vast sai siiski liialt kiirustatud? Matusest polnud ju veel nädalatki möödas, kui ta kogu maja hoolikalt ja mõnuga üle küüris, viimseni hävitada püüdis kõik Joskaga seotu. Tõele au andes just siis see algaski — see, millele esimese kohkumisega ei osanud mingit seletust anda. Hiljem rahulikult üle mõeldes otsis ja leidis ta või vägisi igale kummalisele, hirmu valla päästnud nähtusele siiski põhjuse ja tegi endale selgeks, miks üks või teine asi toimus. Ja püüdis neid lahendusi uskuda, ehkki päriselt ei suutnud.

See, et haudvaikses majas sahvriuks äkki käginal lahti vajus, kohutas vaid hetkeks, seletus oli käepärast — ukse oli ta muidugi ise lohakalt kokku lükanud, seetõttu avaniski. Imelik ainult, et seda enne pole juhtunud...? Tihkelt käiv uks ju, püsib igas seisus kindlalt paigal. Ah, üks kord on ikka esimehe; edaspidi peab haagi alati korralikult kinni panema.

Aga milline seletus leida, kui tühi kopsik joogiveepanges äkki kergelt kõikuma hakkab, siis servaga vett rüütab ja edaspidi ämbripõhja vajub? Paratamatult läheb mõte sellele, et kas viimaks Joska... Ei usu, pole võimalik — aga teisest küljest, kopsik ju iseenesest liikuma hakata ei saa?

Paratamatult jooksid judinad üle selja, kui kenal pühapäeval õhtupoolikul otse oma silma all elektrilüliti valge nupp sisse läks ja laelamp lõi särama. Kuidagi ei oska uskuda, et

hommikul sai valgus hooletult kustutatud, lüliti kuidagi poolde vinna jäi ja praegu õigesse seisu kargas. Alles nüüd, hulk tunde hiljem? Vaevalt küll. Aga ei saa ju olla, et mingi kuri jõud Joskale tõepoolest aina hoogu annab ennast ikka ja jälle ilmutada, et ta koguni tule põlema paneb — ei!

Tagakambris voodi ees lahti riietudes tundis Vesta ühel õhtul kuklas rasket jäist hingust, ehkki tuba oli soe ja ukseaknad suletud. Ta pöördus kohkunult, tõstis kaitseks käed. Loomulikult polnud kedagi, ainult et paljaid käsivarsi riivas äsjane lai, vastik külmaviirg — aga sel ajal oli alles suve lõpp, õhk õueski pehme ja leebe.

Oudus võttis võimust, ehkki ta püüdis end veenda, et õhk ruumide vahel ju ikka liigub, ja pealegi polnud tagakambri uks päris kinni. Aga niisugust võigast hauakülmust ei saa ometi tekkida, pealegi pole seda kunagi varem märgata olnud. Mõistusega niisugust asja ära ei seleta. Ei osanud muud ettevõtta, kui sai paanikas ülepea teki alla poetud. Tule jättis põlema, nii oli pisutki julgem.

Tüki aja pärast sõandas ta pea teki alt ettevaatlikult välja torgata, vaatas ärevalt ringi, kuulatas. Ei midagi iseäralikku, vaikne ja igapäevane. Peaks magama jääma... Ei, uni ei tule niipea. Ehk aitab juturaamat? Viib mõtted teisale ja...

Kahjuks ei aidanud, silmad libisesid midagi haaramata üle ridade. Vesta kinnitas endale ikka ja uuesti, et mingeid kodukäijaid ei ole olemas, ei saagi olla. Närvid on ribadeks rebitud, ime siis, kui mitte miski jubedusevärinad selga kergitab. Rahu ja meelekindlust, kõik on korras.

Kää-ää-ääks...

Otse Vesta silma all vajus kummuti alumine laegas imelikult aegapidi irvakile.

Mis see ometi olgu...?

Hirm mattis hingamise. Kas siiski viimaks...?

Ei, ei! Kapilogu on igivana, sahtlid liiguvad lobedalt, miks ei või mõni neist lihtsalt heast peast veidi lahtimale tulla? Ja mida olekski sel jõledal õelusekotil linade-padjapüüride hulgas otsida?

Külm judin tormas üle selja. Ega ta põrguline vajagi midagi, tahab ehmatada ja piinata, kurjemat inimest kui... ei, parem nime mitte nimetada, äkki ei jätagi oma ringikondamist!

Nädalapäevad hiljem oli Vestal lakapealsele asja. Talle nimelt meenus, et seal vedelevad Joska ammused kalalkäimise riided — pahasti küll, et suure puhtaksrookimise ajal unus!

Viivitamatult tulle kõik, mida selle julma inimese käed on puudutanud!

Ta leidiski rebenenud käisega, hatuse pintsaku ja vanad katkised püksid, mingid saapakotad ja särgiräbala, viskas need kuhja lakaluugi ette. Uuris põhjalikult iga viimase künurga läbi, kas tõesti on kõik, ja hakkas siis alla tulema. Pani jala redeli ülemisele pulgale — ja tundis, et vastu nagu õhkus jälle midagi masendavalt jäist, ja et teda nagu tugevasti rindu tõugati. Hädavaevalt suutis ta redelile püüda jääda, ennast ühe käega kuidagi viisi kinni hoida — teine lausa rebiti lahti.

Vesta ei mäletanud, kuidas ta alla sai — istus äkki maja trepil, selg kõvasti vastu ust, ja süda tagus meeletult.

Mis või kes see seal lakaluugi serval oli? Joska?

Ei-ei, teda pole olemas, temaga on alatiseks lõpp! Võta ennast kokku, rahune!

Aga ikkagi — kuidas seda äsjast seletada?

Ah, ei muud kui tervisehäire, otsustas ta. Ülepingutusest. Närvidest.

Aga mis haigus annab endast märku mingi imeliku tõukamise näol?

Joska...?

Põrgusse kõik, ei mingit Joskat!

Üles lakaluugile ronis ta siiski alles järgmisel päeval, õige ettevaatlikult. Ei raisanud aega isegi ainsa pilgu ringiheitmise peale, haaras kiiruga vastikud vanad rõivad kaenlasse ja pea aegu kukutas ennast alla, et aga jalad rutem maapinnale saaks. Kodinad ei tahtnud kuidagi tuld võtta, suitsesid ja viis sesid, ehkki Vesta petrooli kokku ei hoidnud ja riideräbalaid aina tõstis ja kergitas, et nad kiiremini põleksid.

Öösel nagises eestöas põrand, nagu astuks raske, turd mees pikkamööda tagakambri poole. Hommikul aga ootas uus ehmatatus — köögiuks oli pärani lahti, ehkki eelmisel õhtul sai see nagu alati korralikult kinni pandud, ja taevast tuli appi — laia kohal põles tuli.

Vestal sai mõõt täis. Peale tööd kiirustas ta uuesti Kallaku Oinu juurde, hommikul targu kääsa võetud metsakohina puded lid kändekotis kõlksumas. Ei aidanud Kadri vastupunnimine ega pahameel — Oinu ei pööranud pilku kollakas-haljalt rõõmujoogilt, ei kaubelnud sugugi ega küsinud ainsatki rubla, ja Vesta läks koju, Prints kaasas.

Siinkandis polnud ühtki peret, kellel koer majas elaks, aga

Vesta küll ei teinud oma Printsist õuevalvurit, vaid võttis ta taresse. Väljas pole midagi kaitsta, varaste-kartus on tühine; just tuppa on vaja hingelist, kes kõik halvad mõtted ja hullud hirmud minema peletaks.

Juba esimesel õhtul tunnistas kutsikaohu koer uue kodu rahumeeli omaks. Sõi köögis suure kausitäie head rammusat suppi ühe jutiga ära ja uuris siis kambrites iga viimase künurga tähelepanelikult läbi, samal ajal pidas aga Vestat hoolega silmas, et ta kuhugi ei kaoks. Peale pikka nuuskimist tuli, istus Vesta ette maha, kratsis ennast mõnuga, raputas, haugatas rõõmsalt ja jooksis veel korraks tagakambrisse. Tuli kohe tagasi, Vesta toatuhvel hambus. Ta viskas selle õhku, püüdis kinni, jooksis tormakalt ringi ja vallatles nii südamest, et Vesta ei raatsinud tuhvlit tagasi nõuda. Kogu õhtu olid nad mõlemad lõpmata heas tujus, ja kui Vesta lõpuks teki alla puged, heitis Prints rahumeeli voodi ette vaibale, nagu oleks ta oma sada aastat igal ööl just sellel kohal maganud. Vesta uinus naeratusena, ärkas hommikul aga sellest, et Prints oli käpad voodile pannud ja püüdis tal nagu lakkuda. Hakkame mürama, tule!

Nii nad olidki nüüd pidevalt koos — hommikul tööle, pikk päev naftabaasis, kus Prints esialgu ümbrusega põhjalikult tutvust tegi, siis aga enamasti ikka Vesta lähedal oma koerasju rehkendas, ja õhtul ühel meelel koju. Ei oleks iial osanud arvata, et loomahingest on nii palju seltsi, kindlusetunnet, heameelt. Lausa kummaline, et täna viirastuvad millegipärast jälle endised hirmud...?

Tormituul kogus jõudu, mõiratas korraks eriti tugevalt, pani puude ladvad kurjalt mühisema, rebis rõivaid.

Prints jäi seisma, surus end ärevalt vastu Vesta jalga, koguni urises vaikselt.

Püha looja, käis Vestal mõte läbi pea, ei hooli see neetud Joska enam koerastki, hakkab mul viimaks veel ka tööle vastas käima...?

Rumalus. Lollus. Pole mingit Joskat, ei!

«Mis viga, sõbrake?»

Koer haugatas vaikselt, tõusis Vesta najale püsti, nagu tahaks süfle. Eks külmas poris vantsimine tüütab ära, mis muud!

«Kõnnime aga kenasti, edasi,» rahustas Vesta, patsutas Printsile märga turja. «Ma ei jaksa sind ometi kaenlasse võtta... Ole tubli kutsa, lähme ruttu koju!»

Pimedus tundus senisest veelgi tihkem, kleepjas. Kui kodus tee poleks nii selgeks käidud, võib silmitu õhtu teab kuhu eksitada...

Nüüd jäi Prints uuesti seisma, astus poolkülitsi teele ette, sirutas koonu pikaks, nuusutas nagu kuhugi kaugemale. Miski ometi? Mis see täna küll olgu?

Tule taevas appi, löi äkki selgus pähe, täna on ju Joska sünnipäev! Härra ootas viimaks, et tullakse lillesületäiega hauakünka juurde, valatakse kuumi leinapisaraid? Mh...

Mis see sünnipäev siia puutub, Prints seda ju ei mõika?

Kas Joska võigas vaim luurab tõesti läheduses, etteheltev ja tuld-viha kaelani täis?

Vesta ruttas pooleldi jooksupälu edasi, koer sörkis kuulekalt kõrval — ühe hooga koduuksepi välja. Otsis hingeldades võtit, käed kippusid värisema. Ta keeras närveldades luku lahti — vastu löi tuttav, soe, pisut sumbunud õhk. Ruttu tuli põlemal Eeskambrisse, tagakambrisse, kööki — nii...

Alles kui kõik ruumid olid valged, libistas Vesta märja mantli seljast, tõmbas vettinud räti peast. Ja vilksas silma nurgast Printsi, kas koer oma terava vaistuga tabab ehk midagi võõrast. Ei, Prints oli õnneks rahulik, raputas ennast korda paar õige põhjalikult, kohe viimast sabakarvadeni välja, lontsis siis kööki. Kolistas oma tühja kaussi, tuli uksele, vaatas ootavalt Vesta poole ja uuesti õige paljuütlevalt seljataha, kõõgi suunas.

Vesta hingas kergendatult. Printsiga koos on vähemalt oma maja nelja seina vahel hea ja rahulik. Nüüd ruttu tuli pliid alla ja supp sooja — täis kõht annab mõnusa kodutunde...

Ai!

Esimese ehmatusega suskas Vesta sõrme suhu, siis aga pahandas iseenda peale. Nagu mingi ärahellitatud krahvipreili, ei kannata tühipaljast nöelatorgetki välja!

Vasaku käe nimetissõrme otsa kerkis tilluke verepisar. Ta kuivatas selle ettevaatlikult sinna, kus õmblemine parajasti pooleli jäi.

Selle seelikuga veab mul maruliselt, kinnitas ta veendunult, eriti ägedalt! Kui nöel kogemata pooleks pröksab võeti just enne lõppu otsa saab, on oodata paha, kohe seda kõige hullemat — piisake verd toob aga õnne, aminu teada asi.

Näputöö Vestale ei meeldinud, ta pole sellest kunagi hooli-

nud. Praegugi õmbles häda sunnil, kuna hea paks talvine tööseelik on ülearu trammilt ümber, kuidagi ei kõlba enam selga panna. Ahter on suurest istumisest loperguseks vajunud, mui-gas Vesta endamisi ja kübeke mõrudat oli sellel hulgas. Vara veel ennast käest lasta ja priskekeseks minna, see toob kaasa lõdeva oleku, vedelemise soovi, kiire vananemise. Mehed ei pööra sellisele enam üldse tähelepanu. Tõsi, mõnedele siiski meeldivad just hästi matsakad naised, aga niisuguseid ei oska ju otsida. Jah, olgu see seelik esimene ja viimane, mida laiemaks saab kohendatud! Liigsöömine tuleb maha jätta ja magu-sast täiesti loobuda, kui edaspidi veel kunagi soovid ahvatle-val, nõtkel sammul mõnest huvitavast vuntsist mööda kõndida teadmise-ga, et ta sind seljatagant silmadega ahnelt neelab.

Vesta võttis kausikesest hajameelselt kompveki, torkas suhu ja ohkas. Millegipärast ei hooli enam kobavatest pilkudest, ehkki see kunagi valmistas põrgulikku mõnu. Kas tõesti viimased poolteist aastat, millal jälle Joskaga koos tuli elada, nudisid tunded nüriks, tekitasid tülpimuse, meessoost lõpliku võõrdumise?

Joska hetkeline meenutamine kergitas otsekohe uuesti erksaks täna koduteel kogetud hirmu, aga Vesta suutis end kokku võtta, rahulikuks sundida; püüdis äsjase mõtte sabaotsast kinni saada, edasi heietada. Kuhu ta jäigi? Ah jaa, meelde tuli.

Elu Joskaga oli tõesti hullemast hull igas mõttes, hirmu ja ahastusega pooleks, aga see ei võtnud ringivaatamise isu siiski päriselt ära, kuni viimase ajani mitte. Suvel, veel Joska elupäevil, sai ju rõõmsa ootusega karatud ühe kena mehe mootor-ratta tagaistmele ja kihutatud... hm, võsassee.

Neetud, jälle mingi vastik mälestus. Kuidas need just täna esile trügivad? Maanus Nurmelaid on pealtnäha poiss missu-gune, kena näolapiga ja laiaõlgne ja tugev ja isuäratav, aga tegelikult polnud tast asja ollagi — rabe, kiirustav, hoolimatu, ennasttäis mehike. Kehvasti, et sai end sellisega unustatud. Ja määratud. See üks lühike mõnuhetk, mis pealegi üsna pooli-kuks jäi, rikkus palju enam, kui tol äikesevihma järgsel klaaril õhtupoolikul oleks osanud arvata. Jah, tekitas mingi püsiva räpasusetunde, sundis Heldur Raagile turtsakalt selga pöö-rama, küllakutsest keelduma. Mis parata, teravalt tuli meelde mootorrattareis, silme ette kerkis märjavõitu pöõsaalune — ja tuligi ei öelda. Et vanasarvik selle Maanuse käsile võtaks ja ta kange naisteisu igaveseks ära lõpetaks!

Vesta uuris tähelepanelikult, et viimaks valesti ei traagelda.

Ta oli seda tõugu, et kuidagi ei tahtnud tehtud tööd üles harutada ega ümber teha, olgu see või jupike tühist õmblust. Jah, kohe mitte ei taha! Onneks oli kõik joones, võis rahumeeli jätkata. Paremini muidugi, kui ei lase mõtteid omatahtsi rändama, sest eriti ägedate mälestuste puhul võib miski kergesti keerdu minna.

Miuhh-miuhh-miuhh, tegi Prints imelikku häält, aga Vesta ei kohkunud sugugi, koguni naeratas mõistvalt. Kutsa sõi kõhu ääretasa täis, nüüd magab siinsamas kõrval pehmel põrandariidel ja vaatab oma ilusaid karvaseid unenägusid. Ajab vist unes kassi taga, käpad siblivad hoolega? Või haugub mõnda võõrast? Küllap lihtsalt elulustist, sest koer lõi paar korda tugevasti sabaga, nagu oleks kokku saanud ei tea kui hea sõbraga.

Vesta pani nōelale taha uue niidi, õmbles edasi.

Silme ette kerkis Heldur Raagi mõtlik nägu, tõsine ja veidi solvunud. Eks ta pahandas muidugi — temasugusele isandale vaieldi vastu, ei olnud nõus Orbutale minema.

Kahju, et untsu keeras. Oleks pidanud Helduri kodu tingimata üle vaatama, külastäik pole ju taevast teab mis erakordne sündmus või tont teab millele järele anemine. Juuakse hea juhu! klaas-paar veini, aetakse mõnusalt juttu, tore ju? Jah, aga edasi?

Vesta naeratas pilkavalt iseenda üle. Kardad oma vooruslikkust kaotada, mis? Orbutal poleks küll edasi tulnud mitte kui midagi. Heldur elab ju koos oma emaga, kes tõenäoliselt oleks kogu aeg nende juures istunud või vähemalt iga sekund tuppä võinuks astuda.

Ent järgmine samm? Tuleb Heldur tingimata vastukülas käigule kutsuda, omakorda pakkuda midagi maitsvat. Lõpuks mõnuga head veini, ja kui klaasid saavad tühjaks, valab Heldur need uuesti täis. Veel kord, ja veel... Juttu neil jätkub. See mees erineb kõigist teistest, käitub alati kui tõeline härra. Jah, temaga on meeldiv koos aega veeta — ja seda saabki tehtud, las ta närvitseb mõnda aega, küll jõuab. Ogu poolest peaks teda tihti laskma külla tulla — ei siis kardaks. Joska võimalikku ringikooserdamist ega vanapaganat ennastki...

Ei tea, millal Heldur uuesti nähtabaasi ukse taga kolistab? Viimaks ei tulegi enam? Kahju, ise rikkus asjad ära.

Ah, olgu peale — tagantjärele kurta pole mõtet, mis läinud see läinud. Peaks kunagi tekkima kange vallatlemisühis, küll

allis mingi kobeda meeshingegi leiaks — aga sellist tahtmist ei tule iial. Liiga palju on nähtud elu pahupoolelt, hall argipäev on neetult trööstitu... aitab neist looduse isandatest, alatiseks.

Vesta pani töö korraks käest, sirutas selga, nõjatus toolileenile. Oli vaikne, rahulik. Tuul on vist vaibunud, vihmased sekks korraks lõppenud. Öhtu on hiline, väljas ei liigu ainsatki hingelist, igaüks oma soojas pesas...

Peaks korraks tõusma ja raadio mängima panema; hulga seltsim, kui inimese häält kuuled — aga ei viitsi. Ja ega eriti huvitagi, teada puha, mis juttu sealt räägitakse. Kõik on täna veelgi paremini kui eile, ehkki ka eile oli juba väga hästi — hurraa, edasi uutele töövõitudele!

Vesta ei pannud tähele, et koer oleks tõusnud, aga tundis äkki, et loom surub end tugevasti tema jalgade vastu.

«Mis viga, Prints?»

Koer oli pingul, värises veidi ja aegamööda tõusid tal turjakarvad püsti, aina rohkem ja rohkem, nüüd juba piki kogu selga. Ta vahtis üksisilmi kambrinurka, ei teinud häält, ei pööranud pead, nagu oleks ta kivist. Prints oli meeletu hirmu võimuses ja kohe kandus see ka Vestale. Ta ei osanud muud, kui haaras koeral ümbert kinni ja ootas ehmunult, mis edasi saab.

Vaikus. Ääretu vaikus.

Prauhhh!!

Kummutilt kukkus maha paks album, jäi inetult upakile, kõveralt seisma, mõned pildid paiskusid laiali.

Vesta võpatas, Prints astus kangete jalgadega paar sammu, peatus, lõrises.

«Pole midagi, kutsa,» rahutas Vesta, ise ehmunud ja ärev. «Ma vist panin selle hooletult liiga serva peale...»

Vist...?

Ei mäleta, et albumit üldse oleks puudutanudki, teinekord ehk ainult tolmulapiga kergelt üle käidud. Tuline kahju, et Joska asju hävitades läksid pildid hoopis meelest!

Vesta kiirustas albumit üles korjama. Kummutus, sirutas käe — ja tardus paigale. Soojas kambris, otse kummuti ees seisis jääkülm hingus nagu mingi kurikalk sein. Nüüd kerkis see ülespoole, puudutas haudjäiselt kaela, nagu...

Vesta ajas end kärmesti sirgu ja taganes, pilk põrandas ehmunult kinni — talle vaatas sealt vastu tuttav, kohutavalt ebameeldiv mehenägu, silmad õelad ja ähvardavad.

Mööda külavaheteed sai mootorrattaga teha päris kiiret sõitu, ainult et vastuvuhisev tuul tundus seetõttu eriti kare ja külm. Sügis on käes mis käes, päevad ühtkarvā hallid ja kuluvad järjest lühemaks, kogu maailm vihmamärjast vettinud. Töödega oleks vaja tõsiselt kiirustada, aga seni pole öökülmad inimesi veel kuigivõrd virgutamas käinud. Soojapoolsed ilmad teevad vägisi hooletuks, töid kiputakse aina edasi lükama — jõuab, aega küll, pakane veel mägede taga...

Selge vedamine, et seni pole kurjalt viluvingeks pööranud, mõtles Kustas ei tea kui mitmendat korda. Vahepealne suu vihmakallamine ja lobjakaloopimine sai päev-paar tagasi otsa, ehk tõmbab põldudelt liigvee ometi ära, saaks kuidagi töödega ühele poole.

Tee muutus järjest auklikumaks, tuli mootorratast veidi vaguramaks taltsutada. Jah, tegemata töid ei jõua kokku arvata. Hoiatav aimdus närib juba mõnda aega: rabele palju tahes, kõike ikka korda ei saa. Pealegi võib täna-homme hakata uuesti vihma ladistama — see paneb elu seisma. Seda enam tuleks rahval varasest hommikuhämarusest pimedale hakuni põllul olla — aga kus sellega! Kartulivõtt ei saa veel ikka täishoogu sisse, longerdab üsna hädiselt. Kopsakad kapsapead tukuvad põllul, viimane aeg koristada. Tõsi, nad koguavad veel tasapisi suurust juurde — aga millal saab kogu kartuli üles ja nii palju inimesi kokku, et kapsale jõudsalt turja minna? Järge ootavad söödajuurikad, neid ei tohi ju kah lase alla jätta, aga tegemist saab olema kõvasti, et rõskuse ja jaheda tuule kätte tööle tuldaks.

Eemalt hakkas paistma üksik teeline. Tundub nagu tuttav?

Hulga enne, kui nad kohakuti jõudsid, astus naine tagasi hoidlikult teepeenrale. Kustas vähendas veidi kiirust, seadis end sõidu pealt teretama, peatas aga järsult ratta. Tükk aega pole kokku trehvanud, tingimata on vaja küsida, kuidas elu läheb — inimene ju äärmiselt keerukas olukorras.

«Tere päevast.»

Naine kergitas kulme ja vaatas oma sinakashallide, selgete silmadega Kustasele pisut imestunult otsa.

«Tere, esimees.»

Kustas tuli rattalt maha, sättis toe alla, kontrollis, ega ratast ümber ei vaju.

«Kuhu te kadusite? Tõtt-öelda, ma päris ootasin.»

«Ootasite? Mind?»

«Meil jäi jutt tookord kontoris lausa sõna pealt katki ja mul on kogu aeg meeles, et teil oli kibedasti abi vaja.»

«Teie ju ei tahtnud aidata,» sõnas Anni õige vaikselt. «Esi-mehe otsus on lõplik, eks peabki olema. Polnud mõtet rohkem tulla — abi pole loota ei palumisest ega nõudmisest. Pisaradki ei mõju, tõsi?»

«Teil on õigus okkiline olla, ja ei ole ka.»

Anni langetas pilgu.

«Teame mõlemad vägagi hästi, et minusuguselt on kõik õigused võetud. Ärge arvake, nuruma ma ei hakka. Ja pisarad on mul ammuilma otsas. Ulekohtuga, veider küll, olen ajapikku peaaegu harjunud. Nii võtsingi teadmiseks, et teie mulle vastu ei tule.»

Kustas ei tabanud naise sõnades õelust ega pimedat viha. Vast ehk talitsetud etteheidet, aga mõneti oli ta selle ju äragi teeninud, eriti kui asja vaadata Antsu-Juku kunagise perenaise poolt.

«Mäletate, tegin teile pakkumise. Kahjuks keeldusite. Loomulikult saan ma teie hoiakust hästi aru, ja seda enam tõstab pead süütunne, et ma teid sugugi aidata ei osanud... ega saanud.»

Anni vaikis.

«Kuidas te oma perega talvele vastu lähete? Võin ehk midagi siiski teie heaks teha?»

Nüüd vaatas Anni Kustast üksisilmi.

«Minu heaks?» kordas ta mõttlikult. «Ei vist. Töö üle ma ei kurda, ja...»

«Tean, et laudas toredasti hakkama saate, loomi hoiate. Hilda kiidab teid.»

Annil väreles korra huulenurgas vaevutabatav naeratus, ta langetas vaikides pilgu.

«Mul tuli praegu päris kaval mõte...» Kustas kaalus viivu, kas ta midagi ehk uisapäisa ei ütle, aga tundis, et on päris hea lahenduse leidnud ja rõõmustas. «Mul on naabriks üksik vanainimene, lapsed tal mööda ilma laiali, Sorgutal nad kuigi tihti ei käi. Vast teate Naki talu?»

«Jah, perenaine on mulle vanast ajast tuttav.»

«Elumaja on ruumikas, mutike tatsab seal aga ihuüksinda ringi, hoiab ajaviiteks minu tütreirtsu. Mis te arvate, ehk kuuln maad? Kas te oleksite nõus seal elama?»

«Kas mina nõus olen?» Anni imetles tahtmatult esimehe sõb-

ralikkust, vägagi ootamatu tundus ta peaaegu poisikeselih õhin. Suutis vist unustada teravad sõnad, mida talle meeleheitega öeldud sai? Tuleb välja, et Kustas Lokk pole vihapidaja ega himusta kätte maksta. Huvitav, kaugele ta heasoovlikkus ulatub?

«Räägin Naki memmega veel täna,» lubas Kustas.

«Vaevalt ta tahab oma rahulikku, mõnusat elu lasta võõra pere poolt segi lüüa.»

«Mina küll ei usu, et tal teie vastu midagi oleks. Uurin, mis ta arvab ja homme varahommikul tulen laudast läbi — kindel, et heade uudistega.»

Näed, kui abivalmis! Hakka või purupunasest esimehest midagi pidama?

«Aitäh, aga mul on katus pea kohal.»

«Sollil ei saa ju pikalt elutseda, päris üksteise kukil.»

«Ei, meil on nüüd lahe — oleme juba teist nädalat Suure Kerise külas, Tiigil. Aiapapa sai koguni eraldi väikese kambr ja esimest korda üle pikkade aastate hakkab ta rahunema. Teinekord kulub koguni terve päev, ilma et Antsu-Jukust kõneleks. Rääkimata lastest, nad ei jõua uut elupaika ära röömustada. Perenaine on kuldaväärt...»

«Jah, tean teda. Tore, et rahul olete.»

«Satute sinnakanti, astute ehk sisse? Meliidel oleks kindlasti hea meel... ja minul ka.»

«Tõsi? Ometi ma ei aidanud.»

«Teie seadused ei lubagi minusugusele abiks olla,» arvas Anni.

«Miks te nii...? Järgmisel juhatuse koosolekul on meil plaanis anda teie perele avanssi. Saate muretseda vähemalt häda pärased riided-jalanõud, lapsed ju oma rõivastest sadat kanti välja kasvanud.»

«Suur aitäh, saan hakkama... Rabanurme peremees mõistis, et mul oli viimane kitsikus käes ja... See tubli inimene tunneb mind juba aastakümneid. Seda enam paneb imestama, et teie nii lahke olete, me ju puha võõrad... ja pealegi vaatlised.»

«Peate mind vaenlaseks?»

«Teid isiklikult? Ei tea, vist mitte. Kuulute nende kilda, kellega mul iial pole sõprust olnud ega saagi olema. Jah, ikkagi vaenlaste hulka.»

«Kahju, et nii mõtlete. Riigil on omad seadused, nendega tuleb arvestada.»

«Kui riigi seadused lubavad vägivalda, siis on seaduseteigid ise ja kogu nende riik takkapihta ülekohtused, ebaõiglad.»

«Ülekohut peaks ju ehk mingil moel saama heaks teha? Elu läheb edasi, halvad asjad ununevad pikkamööda.»

«Kes on raskelt kannatanud, ei suuda iial unustada.»

«Jah, ei vaidle.» Kustase kulmude vahele tekkis sügav kurd. «On tõesti mõndagi, mida aeg maha ei lihvi. Kahjuks on üldse palju kurjust, pettust, valet.»

Anni noogutas mõtlikult.

Kustas soovis lühidalt head päeva, istus mootorrattale ja vuras minema.

Anni vaatas talle hulk aega järele. Elts Kornelil oli oma väimeest kiites vist tõepoolest õigus. Kuidas ta ütleski?

«...paremat inimest kui Kustas annab otsida... olgugi, et kommunist.»

Kitsukesest kohviku uksest Vanaturukaelas lendles sedavõrd meeldivat aroomi, et Roland peatus. Mis nii hästi lõhnab? Vist ahjusoojad, krõbedad võiroosid?

Roland sisenes. Mitte vastupandamatust maiustamise isust, oli vaja osta kooke-küpsiseid tädi jaoks.

Kohviaroom oli siin vürtsikam kui suurtes kohvikutes. Kas on oad paremat sorti, kohvikeetja vilunum või kontsentreeruvad lõhnad väikeses ruumis eriti tugevaks?

Vitriinis uhkeldasid mitut sorti koogid, moorapeadest moka-kändudeni, ilutsesid ümarate pruunikate põskedega briošid, tuhksuhkrus hüpitatud kreemisaiaikesed ja isuäratavad, mahlakad rummibaabad, mida tädi eriti armastas.

Roland otsustas enne tee asumist kohvi juua, rummibaaba vastu polnud ka tal endal kunagi midagi.

Ettekandjat oodates libises pilk vitriini ääres seisvale sihvakale naisele, süda hakkas ärevalt pekslema. Mari-Elts...? Jah, tõepoolest!

Roland tõusis, et tema juurde rutata, vajus aga kohe pettunult istmele — ei olnud Mari-Elts, kahju...

Keegi tõmbas Rolandi laua äärest kerge viini tooli veidi eemale, istus. Nihutas end lauale lähemale, tooli peened jalad kriiksusid väikestest kiviplaatidest põrandal.

«Ära pahanda, ma ei küsinud luba,» pomises Sandy, tütu ja närviline. «Sa ei aja mind ära, ei? Tahaks pisut juttu vasts inimlikku juttu...»

«Mis vestleja mina olen,» vastas Roland tõrksalt. Ta oli viimasel ajal eriti selgesti tunnetanud, et kipub Sandyga vots raks jääma. Kumma süü? Selle üle ei vaevunud ta juurdlema.

Sandy oli kahvatu, silmaservad punetasid. Viimaks tõsiselt haige?

«Mis viga?» küsis Roland osavõtlikult.

«Pea valutab. Ah, mis seal salata — olen kuristikku langenud,» tunnistas Sandy peale kõhkluseviivu.

«Põhjus?»

«Ära parem küsi...» Sandy vajus imelikult kõssi.

«Küll annab tagasi,» arvas Roland. «Hiline sügis oma lõhkeste sombuste päevadega teeb kõiki nukraks ja pahuraks.»

«See pole sügisest.» Sandy põrnitses laua marmorplaati, millest jooksis üle kitsas, tihedate sakkidega pragu. Ta vedas sõrme mööda sakke. «Nagu minu elu... rahutu, ebakindel. Aina siia-sinna, siia-sinna...»

Roland ei vaielnud vastu, ehkki selgesti tundis, et teine seda ootas. Ta rüüpas head kuuma kohvi, vaiks.

«Nägin eemalt, et siia tulid,» jätkas Sandy. «Tahan sinuga juttu ajada.»

«Me mujal ei kohtugi, kui ainult kohvikutes — ja alati ütleb kas sina mind sealt minema, või mina sind.»

Sandy vajus veel rohkem norgu.

«On midagi juhtunud?» uuris Roland.

«Ei midagi märkimisväärselt,» põikles Sandy — ja ometi oli tänane päev tõepoolest eri-kategooriast.

«... see mees on alatu ja toores, julm sadist...»

Pean ilmtingimata mõtlema millelegi muule, püüdis Sandy end Silvi sõnadest eemale rebida. Ta vaatas ootavalt Rolandit ja imestas, et teine nii sõnakehv on. Rääkigu ometi plaanid, nagu ükskõik millest — peaasi, et Silvi hääle jälle kõrva ei kargaks!

«... teda tuleb karistada täie rangusega minu elu purustamise pärast, te peate ta vanglasse mõistma...»

Jah, Silvi ütles ka seda. Saalitäis inimesi, rõhuvad enamus ses eakamad naised, kuulavad hinge pidades ja Sandyle tundus, et kahjurõõmus kõhin voogas korraks seinast seinani. Mis neid täna nii arvukalt siia kokku ajas? Eelmine kord, kui Silvi ei ilmunud ja asja arutamine edasi lükkus, kükitas saalis vaid

kolm-neli uudishimulikku mutikest. Kas toimub täna mingi kõmuprotsess?

«Sinuga on midagi õige hullu,» arvas Roland. «Saan vastabiks olla?»

«Pole midagi olulist,» valetas Sandy ja tundis, et küllaltki saamatult. Mida lisada? «Viga ongi nimelt selles, et mitte kui midagi ei toimu... Hingele kasvab selga inetu samblakord, kui mu ümber kõik uimaselt vaikne on. Ma ei talu seda, lähen järvi...» Sandy imestas, miks ta keerutab, tegelikkusele vastu pidist kõneleb. «Ma ei leia enam paika, kus tahaksin olla. Elu on läbi. Aastad ka juba sealmaal, tuleb paratamatult hakata otsi kokku tõmbama.»

«Jah, ilmtingimata!» Roland naeris. «Oleme ju kõrges eas yanaätid, keda enam ükski maine mõnu ei huvita. Kõva kolmkümmend turjal, mis röömu sa elust enam loodad...»

«Sul on hea irvitada, sina lendad õielt õiele ja aina naudid,» kurjustas Sandy.

Roland tõsines.

«Tead sama hästi kui ma ise, et lendlemise loll aeg jäi ammu seljataha. Ei taha mõeldagi, milliseid tobedusi sai tehtud, kui rumalalt end kulutatud... Punkt. Punkt hädaldamisele! Kahetsemine on kõige haledam tegevus, mida inimene on vältinud nuputanud. Tehtut ei saa olematuks muuta ja kibeda kahetsusega vaid mürgitame oma hinge ja edasist elu. Miski vaevab sind rängalt, tõsi?»

«Ümberringi on tühjus... Külma ja tundetut... Kardan, et lämbun selles...»

Kohtusaal annab igale lausunud sõnale kõlava kaja, inetutele vist koguni mitmekordse?

«... see mees oma jõhkra käitumisega on süüdi, et minu kaksikud pojad surnult sündisid...»

Saalisviibijate hukkamõiste pomin võimendus tugevaks, korjus Sandy kohale ja vajus talumatu koormana õlgadele. Vaielda? Püüda selgitada, et Silvi oma sagedaste raevuhoogudega ilmselt ise mõistis veel sündimata lapsed surma? Kaks väikest tulevast inimest, kes ilmavalgust ei näinudki...

«Võiksid oma murekoormaga lagedale tulla,» kostis Rolandi hääle kusagilt õige kaugelt ja Sandy tundis, et teine teda õlast puudutas. «Ma ei küsi uudishimust, vaid soovist aidata.»

«Ma ei jaksa hingata,» kurtis Sandy, «mul on uskumatult halb... lämbun...» Ta pani küünarnukid lauale, toetas pea raskelt kätele.

Tibatillukeses kohvikus võttis maad vaikus. Laudu oli alla vähe ja seinast teise astuda ainult mõni paraspikk samm. Sandy terav, ahastav sosin äratas tähelepanu. Kohvijoojad, peamiselt naissoost, olid delikaatsed, istusid rõhutatult korrektselt ega vaadanud Sandy poolegi. Või kui, siis vaid korraks silmanurgast, vilksamisi. Seda enam olid nende kõrvakesed täpselt tema suunas välja peilitud, et ühtki sõna kaotsi ei läheks. Huvitav ju, mis on sellel noorel kenal mehel südamele? Kas mõni nägus neiuke pettis teda? On ta õnnetult armunud? Huvitav, ääretult huvitav.

«Pea veidi vastu, Sandy, kohe läheme välja värske õhu kätte.» Roland laskis kaasavõtmiseks teha kopsaka paki, mahsis ja koputas Sandyle õlale. «Tule.»

Sandyle tundus viivuks, et ta on veel ikka kohtusaalis ja tema poole vaatavad ahnelt uudishimulikud inimesed. Näod, näod, näod... Mis pagan on teil minu eluga asja?

«...tunnistan teie abiellu kehtetuks... Olete lahutatud...»

Lahutatud? Tähendab — vaba? Peaks rõõmust hõiskama, aga vägisi tükib nutt peale. Miks ometi? Küllap, selgest kahjutundest, et elu nii sandisti nassu läks. Määravaks osutus ainus piduöö, üksainuke juhusliku tüdrukuga voodis vallatlemine. Ei oleks tohtinud ilma armastuseta abielluda, sealt algaski eksimuste otsatu rodu. Aga abielluma pidi, sest Silvi kinnitas, et ootab last. Ta ei lasknud temast enam lahti, preilike soovis iga hinna eest tanu alla saada, valetas omale lapse külge, keda tookord polnudki tulems... Neetud! Elu on rikutud...

Väljas keeras enesetunne veelgi halvemaks. Kuklasse tormas terav valu, haaras lagipea ja oli nii tugev, et tekitas iiveldustunde.

«Tahad, viin su koju?» pakkus Roland. «Näib, et oled tõsiselt haige.»

Mida Roland pakkus — koju? Valusalt puudutatuna küsis Sandy endalt, kus see asub ja vastas kibedalt: mul polegi kodu. On vaid hale peavari tillukese toa näol pörgulikult uudishimuliku vanadaami juures, kes iga su kõhatamistki huviga fikseerib ja sensatsiooninälgijana alalõpmata uudiseid mangub.

«Ei ole mul häda midagi,» pomises Sandy, «ainult ma ei

laha praegu miski hinna eest üksinda jääda. Ei täna ega homme ega ülehommegi...»

Roland valkis nõutult.

«Kuhu kanti sa lähed?» päris Sandy mõne aja pärast üksikult, ainult selleks, et midagi öelda.

«Linnupettele.»

Näed, Rolandil on kodu, kuhu minna. Miks minul ei ole, miks? Peas vasardab vastikult.

«Hakkad varsti sõitma?»

«Otsekohe. Tulin täna varahommikul, oli vaja õiendada paar kiiret asja — nüüd pöörutan kähku tagasi. Seal on mu peamine pesapaik, hea vaikne töötada.»

«Töötada,» kordas Sandy masinlikult.

«Nimelt. Mul on näidend samahästi kui valmis, Jändrik luges läbi ja näitas vead kätte.»

Sandy kergitas kulme.

«Purjetad kuulekalt tema kiiluvees?»

«Miks sa nii arvad?»

«Ise just praegu tunnistasid, et tema su näitemängu uuris. Teete kirvesuppi?»

Roland silmitses teda huviga.

«Kena, sisukas sõna. Olgu öeldud, ei tema ega mina sellele teele ei lähe.»

«Miks sa minule lugeda ei andnud?» päris Sandy solvunult. «Eelmise vaatasime Osramiga läbi, aga selle uue hindamiseks valisid äkki Jändriku? Põhjus?»

«Lehitsesite jah seda mu esimest näitemängu, irvitasite ja mõnitasite ja lõpuks ütlesite, et ei kõlba. Jändrik aga näitas asjalikult, milles viga. Mis sul tema vastu on, et ainuüksi ta nime kuuldes karvad turri ajad?»

Sandy viivitas, mõtles.

«Sellel mehel on sedavõrd keeruline karakter, et jään sulle vastuse võlgu,» sõnas ta viimaks. «Ei oskagi hinnata, mida temas rohkem on, halba või head. Ta võib hetkel panna ennast sügavalt imetlema — järgmisel viivul aga tunned, et vastikumat inimest on raske leida.»

«Andekuse kraad?»

«Tugev,» oli Sandy pikemata veendunud. «Ta võib veel midagi õige ägedat kirjutada, tegelikult ta ju alles alustab. Pean silmas dramaturgiat.»

«Näed, jõudsimegi ringiga tagasi küsimuse juurde, miks ma just tema juurde läksin. Abi saama andekalt inimeselt, mis

muud. Nüüd sõidan Linnupettele ja Tallinna enne ei tule, kui vead parandatud. Lõpuga on tõsist maadlemist, aga võtan ennast kokku ja ...»

«Kadestamisväärtne sihikindlus,» nentis Sandy, ja tundis äkki valusat igatsust sünnikodu järele. «Ole täitsa, võta mind kaasa!»

«Muidugi, õige mõtel! Auto on lähedal, Raekoja platsil. Lähed Sabatale?»

«Jah. Taati-memme alati pahandavad, et käin liiga harva. Nad ei jaga ära, et olen loengutega küllaltki seotud.»

«Aga kust sa täna, keset nädalat, aega võtad? Kas sa vii maks hetke meeleolus midagi tähtsat tegemata ei jäta, ära ei unusta?»

«Tulen homme õhtuks tagasi.» Sandy uuris Rolandit allikulmu. «Kui sa ei taha, et sinuga koos sõidan, lähen rongi või bussiga. Pean siit võimalikult kaugemale kihutama, seal muidu ...»

Roland ei jäänud kuulama, mis muidu kõik juhtuda võib. Ta hakkas rutates ees minema; Sandy ei jäänud sammugi maha. Väljavaade kuulata kogu tee teise heitlikke, katkendlikke mõtteid ei meeldinud eriti, üksinda oluks toekam. Aga kuidas sa ära ütled? Tundub, et tal on juhtunud midagi väga halba — ja pealegi sai auto kohta antud lubadus, et kummal vaja on, see masinasse istub.

Sandy kiirustas küll Rolandi kannul, aga juba kahetses oma äsjast otsust. Sabatale ei saa ju minna, Jull on kui metsaline koduvärvavas ees, ei luba sissegi astuda. Ei, nii hull see lugu siiski ei ole. Jull on vastikult, äkiline, aga tal annab viha kiiresti tagasi. Kokkupõrkest on tükk aega möödas, pahameel ammuilma lahtunud. Küllap kahetseb oma inetut käitumist, palub ehk andeks. Lõpumatult ei saa inimlaps oma isakodust eemale hoida, vanemad igatsevad ja ootavad ...

Vaikides istuti autosse.

Sandy ei rääkinud linnavahele peaaegu üldse, kurtis vaid korra, et pea lõhub valutada järjest hullemini.

Juba keris end lahti lõputult pikk, hall maanteelint; Roland lisas kiirust. Ta vilksas vaadata, kas teine ta kõrval ehk tukastab. Ei, Sandyl olid silmad lahti. Tõsised, erksadki, ainult et ta põrnitses ühte punkti ja ilmselt ei märganud möödalibisevaid puid-põõsaid, ei maju ega põlde. Jah, mured murravad meest ... Aga kes meist nendeta elada saab? Isegi kui hetkel imekombel tõesti midagi ebameeldivat hingel poleks, oskane

me endale üht-teist rasket kas või välja mõelda. Sageli aga teeme tahtmatult midagi sellist, mis tingimata toob kaasa keskmises suurusjärgus pahanduse — ja muretseme, aina muretseme.

Oli juba tumehall õhtupoolik, kui Linnupette alevisse jõuti.

Roland peatus koduvärvava ees, kutsus Sandy sisse. Tädi tuli teretama, märkas tagaistmel paljutöötavat pakki, uudistas seda naerusui ja lubas head-paremat lauale panna — aga Sandy keeldus.

«Eks kodus on sul kindlasti kõige parem,» nõustus Roland mõistvalt. «Suudad sa nii ränga peavaluga roolis olla?»

«Loomulikult,» vastas Sandy tujutult. «Homme lõunaks toon auto sulle treppi.»

«Bussi või rongiga on tülikas Tallinna sõita, eriti kui tervis kehv. Jään hulgaks ajaks paigale, võta auto oma kätte,» pakkus Roland, kuid Sandy keeldus kindlalt.

«Olen jalamehe seisusega juba harjunud, mulle see koguni meeldib. Ainult et Sabatale oleks praegu tõesti räbal bussiga logistada, lisaks lahmakas jalgsi marssida. Aitäh, Roland.»

Auto libises kui vari hilissügise tuhmi, vaevu hingitsevasse hämarusse.

Sandy mõtles soojalt isast-emast, tundis südames taas igatsusevirvet. Nad on kahjuks juba ammu selles eas, kus kustumine on peaaegu et loomulik, kuivõrd seda elu jäist seadust üldse loomulikuks pidada. Kunagi ei tea, kas hüvastijätul pole äkki päris viimane kord, kui ...

Jah, tingimata peab vanemate jaoks tihemini aega võtma, otsustas Sandy. Aga Jull ...?

Ta pidurdas napilt enne teeristi, silme ette kerkis lüheldane rässakas mees ja ta kuri, kortsuline kõhn nägu. Tal on tugev kandiline lõug ja iseloom täpselt sellele vastav — tugev, kandiline, halastamatu. Paar tühist kirjarida ... Aga ei mingit soovi püüda mõista teise äpardusi, vennaarmust pole jälgegi. Läks kibeda vahkviha käes nagu hulluks, viskas isakodust välja. Isakodust!

Aga kes ta ise on, see enda arvates otsatult tark ja üdini aus vanem vend? Ei muud, kui jäiga hoiakuga stalinist, valedõdede pimesi kummardaja.

Lai tuim valu peas aina suureneb ...

Sandy häbenes oma ägedaid, raskelt süüdistavaid mõtteid.

Jull on pehme südamega, küllap lebib. Vendade vahel ei tohi ometi vaen hõõguma jääda!

Aga kui Jull nõuab pikka ja põhjalikku andekspalumist, sügavat patukahetsust?

Ei tule kõne allagi, alandlikult koogutajat temast pole, sunnimisest kasvab uus pahandus. Pole kahtlustki, Jull vihkab teda — jääb alati vihkama...

Sandy istus hulk aega, pilk kui naelutatult teeviidal ja talpas järjest valusama selgusega, et pole kuhugi minna. Jull on koduüksel vastas, silmad kurjusest püsti peas — ei taha ega tohi vanemaid häirida. Rolandi juurde öömajale? Ei, head ja sügavat arusaamade haakumist temaga ei ole ega vist tulegi. Aga Heldur? Jah, Orbutal elab ju Heldur Raag, tema kunagine vaimne isa!

Sandy elavnes viivuks, leidis siis aga pettunult, et ka Raag ei kõlba, vähemalt tänases meeolus üldse mitte. Nende viimane kohtumine näitas selgelt, et ta on aravõitu, oma nahka hoidev kõrvaltvaataja. Hingitseb elu ääremaadel, nutab kibedalt taga nurjunud lootusi ja vist ei saagi enam jalgu kindlalt maha. Kas tasub sellelt tuge oodata, kes ise vaid tuimalt oleskleb, ennast täismehe kombel energiliselt sirgu ajada ei suuda?

Esialgu tasahilju, siis järjest tugevamini hakkasid kõrvus jälle kumisema lausekatked. Range, kõle saal paiskas need kajana tagasi, järjest kriiskavamalt, sulatas lõpuks lõikavaks, kimedahäälseks lärmiks. Ootamatult hargnesid sellest ründavad, masendavad sõnad:

«...see mees oma jõhkra käitumisega on süüdi, et minu kaksikud pojad surnult sündisid, ...»

Etteheited kõmavad millegipärast aina tugevamini, aina valusamalt, põrgulikult valjusti...

Kes istuvad esimeses pingireas? Papa Magus oma tumedas piduülikonnas, tõsine ja hukkamõistev. Ja mamma Magus uhkes kirjus siidkleidis, muudkui noogutab ja pühib silmi, nagu oleks iga viimane sõna, mida tütreke lendu laseb, puhas tõde...

Valu haaras halastamatute tangidega kuklast ja otsmiku ümbert, rõhus pähe liiga väikese raudkübara. Sügavamale, veel sügavamale...

Ei taha üksinda olla! Kusagil peab ju ometi leiduma keegi, kes halba ei soovi?

Ots Tallinna poole keerata, tagasi kihutada? Pärale jõudes ulatab parajalt hiline kellaaeg ahvatlevalt käe ja tiirib ta kind-

lasti mingisse suitsuvingusesse rõõmudeorgu napsiklaasi juurde, vähem-rohkem ärevate juttude sekka. Ei taha...

Küll pea valutab, aina rängemalt.

Kas pole siis ainsatki paika maamunal, kus õhtu inimlikult mööda saata? Ta teadis, et kui kohe vastust ei leia, võtab must meeleheide lõplikult maad. Kuhu minna?

Ta ajas selja otsusekindlalt sirgu. Käivitas, sõitis ristmikule välja, pööras autonina tagasi alevi poole ja vajutas tugevasti gaasipedaalile. Siiski on üks inimene, kellega ta tahab koos olla, kes pärimistega ei häiri, teise nõrdimust sõnadetagi mõistab — hea, taktitundeline, sõbralik.

Aga viimaks pole ta koduski, lõpetab töö alles hommiku-poole ööd?

Mis ikka, vestlemiseks on ju aega homme keskpäevani.

Võib-olla nad ei räägigi? Kui sõnad tunduvad konarlikud ja karedad, on õigem vaikida. Tüdruk on malbe, tunnetab lennult ta ohtlikku norusolekut ja oskab intuiitiivselt valida ainuõige hoiaku.

6

Läbi paksu aknaeesriide kumas pehme, punakas valgus.

Sandy jättis auto värava juurde, koputas. Juba keeratigi uks lukust lahti, tõmmati rõõmsalt pärani.

Sandy oli siin alles kolmandat korda, aga tundis, et kõik on ääretult kodune ja tuttav — naeratav noor naine ja ta ronk-mustad juuksed, võrratu kohviaroom, kogu hubane, mõnusalt soe pesake...

Tuuli oli nii tubli, et ei imestanudki Sandy tuleku üle ega uurinud, miks teda nii kaua pole näha olnud. Hinnatav oma-dus! Sandy vaatas teda varasemast erineva pilguga. Kui ta esmakordselt Tuuli akna taga koputas, oli öine aeg ja üks avati alles tüki aja pärast — tüdruk oli paljajalu, katmata õlgadega, ümber keha sitikmust froteerätt. Tookordsel tuisusel ööl oli ka meeletult raske, kuidagi ei suutnud üksinda olla. Just sellel õhtupoolikul sündisid surnult kaks väikest poissi...

«...see mees oma jõhkra käitumisega on süüdi...»

Silvi kalk-lõikav hukkamõist rebis hinge järjest meeletumalt tuikama. Jumal hoia, kas sellest enam iial ei vabane?

Sandy püüdis kramplikult mõelda millelegi muule.

Uuesti Silvi hää, kajast võimendatuna aina kurjem ja kime-dam...

Miks Tuuli vaikib? Aidaku ometi, et see neetud fuuria oma süüdistustega vahetpidamata ei kummitaks! Aga Tuulil polnudki toas. Kuhu ta kadus?

Millegipärast meenus suvekuum, kaunis Stockholm. Tänu sellele taganes Silvi, erkselgena seisis nüüd ta ees Krista. Juba on möödas rohkem kui aasta, ent veel ikka on peensuseni meeles kõik temaga seotu. Ta soovis siiralt, et ta Rootsi jääks, pakkus hiilgavat tulevikku...

Ei, ka sellele pole vaja mõelda, sest kohe hiilis lagedale kibedapoolne kahetsus, ja keegi sosistas mürkjalalt: oleksid pidanud jääma, näed ise, et kodumail ei ole sinu jaoks mitte midagi head, mitte kui midagi!

Krista...? Mu jumal, milline naine! Väikest hotellituba, kus nad kahekesi olid, ta peaaegu ei mäletanud. See-eest on kõik muu detailselt meeles, ei unune iial. Toimunu polnud mõistusega haaratav ei siis ega praegu — mingi ebainimlikult pöörane, kordumatu kiresööst, lummus...

Miski kõlksus tasa. Ah jaa, Tuuli on nüüd käeulatuses. Ta valas kohvi, naeratas küsivalt, kui suhkrut tõstis — üks, kaka lusikatait? —, ja istus Sandy vastu diivanile. Võttis kohvitassi, rüüpas lonksukese ja ootas kannatlikult, millal ootamatu külaline midagi ütleb.

Sandy silmitses teda ja püüdis koondada oma hajali mõtteid.

«Tuuli,» sõnas ta endalegi ootamatult, «ma jään tänaseks ööks siia.»

Tuuli raputas aegamisi pead.

«Mina ei usu.»

«Mina usun küll,» oli Sandy kindel. «Inimesele ju antakse öömaja, kui ta seda palub ja hädasti vajab? Eriti kui see inimene on lootusetus seisundis, meeleteitel, oma elu varemetel...»

«Elu varemetel?» kordas Tuuli nukralt. «Eks peaksin trööstimä, jah? Kinnitama, et asi pole sugugi nii hull, kui esialgu näib ja et mingitest varemetest pole üldse mõtet kõnelda. Ma ei taha valetada. On asju, millest üle ei saa.»

Sandy tahtis uurida, mida Tuuli oma ütlemisega täpselt silmas peab, kas leinab veel ikka Rolandit, aga valuhoo peas murdis uue jõuga läbi, sundis silmi sulgema ja ta vajutas sõrmed tugevasti põlmudele.

«Peavalu?» taipas Tuuli. «Mul on head tabletid... kohe...»

Ta avas öökapi laeka, võttis sealt karbikese.

Sandy noogutas tänades. Ta ei vaadanud etiketti, kallutas

neli tabletti kannatamatult peopesale ja torkas suhu enne, kui Tuuli keelata jõudis.

«Miks nii palju? Tugevatoimelised, neli on liiga, ei tohi!» Sandy näris tabletid raginal peeneks, neelas kohviga alla.

«Piin on talumatu, oleksin pidanud terve karbitäie nahka pistma.» Ta toetus kinnisilmi toolikorjule, ootas valu vaibumist.

Tuuli silmitses Sandy kahvatut, meeldivat nägu ja kahetses, et ta sugugi aidata ei suuda. Sandy polnud küll nii mehine kui Roland, ent temastki õhkus mingi eriline võlu. Ta tundus peenekoelisem, õrnem, kaitsetum.

Sandy oigas tasa.

«Tuuli...?» Ta ei avanud silmi, kuulatas aga pingsalt, kas tüdruk on veel ikka lähedal. Läks viimaks vargsi minema?

«Jah, Sandy?»

«Ma jään igal juhul siia, hommikuni.»

«Minu juures ei käida öömajal.» Tuuli hammustas huult. Eks Sandy küsib nüüd lausa, et mis asjus siin siis käiakse ja lisab veendunult, et kindlasti venib mõnigi külaskäik järgmisesse päeva.

Sandy ei märganud, et Tuulil keel vääratas. Ta ei avanud silmi, ei söandanud end liigutada.

«Mul pole kuhugi minna.»

«Aga vanematekodu? Ja minu teada elab Orbutal sinu südamesõber.»

«On põhjusi, miks ma isa-ema juurde minna ei saa. Aga sõber? Minu jaoks peaaegu tühi koht, vähemalt täna. Mul on tunne, et kui sina minust ei hooli ja mu minema ajad, juhtub midagi hirmsat. Palun, luba mul jääda!»

Tuuli oli segaduses. Miks kõneleb ta halvast endest?

«Mõista mind sõnasõnalt, tüdruk,» jätkas Sandy väsinult, pilk ekslemas mööda tuba, piki seinu, üle põranda. «Ma ei vaja muud, kui sinu seltsi. Ära vaata mind selliste kohkunud silmadega, pole ma mingi metsaline. Mul on hetkel vääramatuteadmine, et seletamatu, kuri jõud on kogu maailma minu vastu üles keeranud, mind ähvardab oht. Hommikuks on see kindlasti möödas, hetkel aga ei suuda ega tohi ma üksinda olla. Olen väga õnnetu...»

Viimased sõnad olid öeldud sosinal, aga Tuulile tundus, nagu hüüdnuks Sandy neid valjusti. Õnnetu, õnnetu!

«Mina ka,» tunnistas Tuuli õige tasa. «Kas otsin konjaki-pudeli?»

«Ei,» vaidles Sandy, «ei ole tarvis. Olen oma heitlikkust püüdnud viinaga arstida, aga tänase meeleolu puhul on see lootusetu ettevõtmine.»

«Ka kõige rängemad mured pidid hõlpsasti alkoholi uppuma, kuulen seda kõrtsis iga issanda õhtu,» sõnas Tuuli. «Olen mõnikord proovinud, südamevalu muutub tõepoolest korraks hulga tuhmimaks. Ma ehk siiski toon?»

«Ma ei tulnud selleks siia, et jooma hakata. Vajan vestluse kaaslast, sõpra, inimest — muud ei midagi. Inimest!»

«Vaevalt sa minust tuge leiad,» kahtles Tuuli puhtsüdamlikult. «Ega sina üksi pole omadega lootusetult sassis, mina olen ka.»

«Rolandi pärast? Ära vasta, kui sa ei taha, ma kogen mata...»

Tuuli naeratas nutuselt.

«Jah, sellest meeletusest ei vabane ma vist iial. Miski ometi?»

«Ei oska öelda, mina pole kunagi kedagi nii väga armastanud. Sa pead leidma kellegi teise, muidu piinled elu lõpuni.»

«Pakud ennast?» pilkas Tuuli. «Ma ei taha, mõistad? Ei sind ega üldse mitte kedagi.»

«Igal õhtul on sul kari huvitavaid mehi,» arvas Sandy tehtud lõbususega. «Ega sind kauaks üksi ei jäeta, mõni tuleb või vägisi murdma.»

«Proovigu ainult! Oskan end kaitsta, ma pole mingi nõrguke.» Tuuli vaikis viivu, uuris Sandyt. «Ära pahanda, aga miski on mulle jäänud segaseks...»

Sandy pidi end tugevasti kokku võtma, et silmi lahti hoida. Valu kahanes aegapidi, pea oli nüüd raskelt uimane. Kui saaks tunnigi magada, oleks maailm ärgates hulga talutavam.

«Tuuli, palun ära küsi praegu midagi... Mul tuli imelik väsimus kallale, mingi jõuetus rõhub peale, silmad ei seisn lahti...»

«Ole mees, võta end kokku.»

«Mees...?» Sandy oli irooniline. «Mis mees ma olen, kui kõik nurjub? Vigu on tehtud lubamatult palju, ja kes ütleb, et ma nende tegemist ei jätkan? Nad on tingitud rumalusest. Ka argusest. Jah, olen vägagi eluarg, nõrk... otsustusvõimetu... Tuuli, ma ei suuda sinuga rääkida... uni vaevab... pea on neetult uimane... vist tabletid...»

Sandy ajas end tugitoolist vaevaliselt üles, nagu oleks tal vähemalt sada elatud aastat turjal. Magada... magada!

Ta laskis pintsaku õlgadelt alla vajuda, tõmbas käed märgatava pingutusega käistest välja. Võttis kaelasideme ära, avas poolkobamisi särginööbid. Päevasärgi seljast tõmmanud, püüdis ta seda toolile heita, aga särk libises pintsaku juurde põrandale. Nüüd lükkas ta kingad jalast, võttis sokil varbaotsast kinni, tiris ära, ka teise.

«Ma ei tee sulle mingit tüli, olen ainult pool tunnikest pikali, valu hakkab tagasi andma... Suurepärased tabletid, ainult et neli oli vist jah paljuvõitu...» Ta läks magamisdii-vani poole. «Hiljem räägime... kõigest...»

Keegi koputas uksele, valjusti ja kannatamatult.

Sandy võpatas, ka Tuuli kohkus hetkeks paigale.

«Ootasid kedagi? Oleksid võinud märku anda, ma poleks ju...»

«Ma ei oota kedagi,» kinnitas Tuuli ja pidi midagi lisama, kuid koputati uuesti, veelgi tungivamalt. «Kes nii hilisel ajal...?»

Viivu pärast taoti metallraha servaga vastu akent.

«Tee lahti, Tuuli,» nõudis tuttav mehehääli.

Tuuli tõmbas sügavalt hinge, vangutas pahaselt pead. Ta tõstis maast Sandy pintsaku ja päevasärgi, viskas need magamisdiiivanile ja läks soovimatut külalist sisse laskma.

Välisukse lukk ei avanenud iga kord sugugi kergesti, võitis tuli enne mitu korda edasi-tagasi logistada, kui luku lahti sai.

Ukse taga seisnud mees lükkas Tuuli kõrvale, tormas tuppa.

«Ma tahan näha, kelle kuradiga sa ameled, et ust lahti ei saa,» käratas ta ärevalt.

«Sul pole vähimatki õigust mind kontrollida, Armin,» hüüatas Tuuli talle järele ja oli sedavõrd kohkunud, et unustas korteriukse oma seljataga pärani.

«Kus see kollanokk sul on?» mõiratas Armin Tõldsepp ja vahtis maruvihasena ringi. «Ahah, kohe päris õiges kohas, torniliseks rautamiseks valmis. Tulin vist viimasel minutil, on teine juba üsna paljas...»

«Mida sa endale lubad?» särtsatas Tuuli. «Kes sa siisugune üldse oled, et minu kodus käratseda julged?»

«Sinu tulevane mees,» teatas Armin enesekindlalt. Ta võttis mantli seljast, kohendas oma triibulist kaelasidet, avas pint-

sakunööbid, torkas käed püksitasku. «Olgu muuseas märgitud, et pruugitud kaup mulle ei meki.»

«Lontrus!»

Armin ei vaevunud vastama. Ta märkas oma tumerohelise ülikonna pükstel imeväikest niidiotsakest, nipsas selle minema. Heitis korraks Tuulile süüdistava pilgu ja uuris hämaras nädal seisvat Sandyt. «Pane suurem valgus, Tuuli. Tahan seda klutti silmast silma näha!»

«Mine ära, Armin. Kohe. Jalamaid!»

«Tean hästi, kelle sa omale tänaseks külge soojendama lasksid. «BMW»-loks ju ukse taga, sellega sõidab Kriisale lisaks tihtilugu ka Kärbi Julli krussis peaga vennake. Vaatame õige lähemalt, mis nägu see linnavurle üldse on?» Armin vajutas lülile, laetuli lõi helendama.

«Viska ta ometi välja, Sandy!» palus Tuuli.

«Näeme kohe, kes keda viskab,» õelutses Armin ja lähenes Sandyle. «See vabisev argpüks ei seisa hirmust enam püsti... Oled viimane alatu tõhk, sina Kärbi-kutsikas! Niipea, kui selja pööran, on mõni isane platsis...»

Tuuli oli kohkunud, solvunud, kuri.

«Sinu viimasest käimisest on palju aega möödas. Ma koguni ei mäleta, millal see oli, ega tahagi teada. Ma pole sulle midagi lubanud, ja seetõttu...»

«Lubasid küll,» lõikas Armin teise jutu hoolimatult pooleks.

«Lubasid, et tuled mulle naiseks, kui ma kõvasti raha kokku löön. Oli nii?»

«Tuhanded on sul muidugi jälle kotiga kaasas, eks?» küsis Tuuli jultunult vastu. «Ükskord juha tulid pungil portfelliga, rääkisid sametisi sõnu majast ja autost ja uhketest kasukat... Lontrus, rahapatakatel asemel oli sul pakkuda virna viisi ainult rämpseid ajalehetükke... Vägev üllatus!»

«Röövli eest pole ka kõige ettenägelikum inimene kaitstud,» pomises Armin nõrduvalt.

«Lasksid suure varanduse lihtlabaselt pihta panna, ei osanud korralikku peidukohtagi välja mõelda. Minule pole sellist hädavarast vaja.»

«See poolalasti kurvakuju rüütel siin on minust etem, või? Mida sa temas leiad, ah? Palju temal kapitali hinge taga on, et sulle voodisse passib?»

«Pole mulle kedagi vaja, ei sind, ei teda, ei ühtegi mehetolgust!»

«Valetad suisa, mu kassike — ta ju puha paljas, jõudis

hädaga ainult püksid kuidagiviisi rebadele kiskuda... Näe, sokkegi pole jalas... Kurat!»

«Ma palusin öömaja, tervis keeras kehvaks,» sõnas Sandy rahustavalt, tuli keset tuba. «Mul on ränk peavalu...»

«Kas pealinnas on sihuke kena komme, et peavalu puhul aetakse püksid maha?» irvitas Armin vihkavalt.

«Jäta ometi, teed mulle häbi,» palus Tuuli.

«Häbi? Kas sa, liiderdaja, üldse tead, mis häbi on? Võiksin su praegu maha lüüa kui viimase kiimas kassiroju...»

«Talitse oma suud,» nõudis Tuuli ärritunult. «Mine ära! Kaol!»

Armin istus peremehelikult lajutades tugitooli.

«Mina siit ei liigu, nuta või laula. Loll olin, et sind nii kauaks üksinda niheldama jätsin. Sellel on nüüd lõpp, mõistad?» Ta kallutas end veidi ettepoole, uuris Sandyt rõhutatud tähelepanuga.

«Mida sa vahid?» küsis Sandy närviliselt, otsis magamisdivanilt kobamisi päevasärki.

«Huvitav, kumma kaenla all sul see kuulus kärbes peaks olema? Väliselt paistad mitte just kõige lollima sihveriga, aga ronisid siiski Hitleri armeesse,» sõnas Armin põlastades.

Sandy silmitses nüüd omakorda Arminit.

«Sinugi nägu ei paista eriti rumal, aga minu teada lasksid meie poolelt jalga, ronisid Stalini armeesse.»

«Meie võitsime,» mentis Armin ja sirutas end teeseldud mõnuga.

«Selles see asi sinu puhul ongi. Kahjuks ei osanud mina õigel ajal armeed vahetada.»

«Jah, sul vennikesel pea ei jaganud. Aga nüüd asja juurde. Olen suuremeelne ja jätan su nahatäiest ilma, lasen tervete kontidega minna — ainult haara kähku oma kodinad kaenlasse, ja tee seda poole kiiremini, kui neid ära võttes. Tegutse siva, see on su skeetile ääretult kasulik.» Armin ajas huuled torru ja hakkas vilistama.

Tuuli juhtus vaatama avatud ukse poole põrandale — ja karjatas. Valjusti, heledalt, pööraselt hirmununa.

Sandy märkas kohe, mis Tuulil nii hullusti kohutas. Avali uksest oli sisse loivanud suur rotivolask, ajas korraks nuusutades nina veidi püstakile nagu aru pidades, kas ikka tasub edasi tulla, ja hakkas siis kärmesti voodialuse poole liikuma.

Sandy jälestas rotte vist peaaegu samamoodi kui Tuuli ja oleks tahtnud vastikustundest röögatada, ent mingi imelik,

ootamatu mehelikkusesööst sundis teda tegutsema. Rott oli nüüd väga lähedal, ja Sandy astus talle välkkiirelt, osavalt otse selga. Ta vajutas looma ümara, vetruva keha kogu raskusega vastu põrandat.

«Ahjuroop,» kähises ta, «või tuletangid... ruttul!»

Tuuli taipas, tormas hädaldades käsku täitma.

Ilge elukas kiunus ja rabeles, väänles jõnkshaaval kehaga. Suutis iga korraga ikka pikemalt pea tagasi keerata ja lõi lõpuks hambad Sandy jalatalda. Veel korra — aga Sandy jätkus jõudu hirmusegane valu maha suruda ja rotti veel tugevamini vastu põrandat pressida. Looma pikad kollakad esihambad välkusid jälle päris lähedal... Tuuli, kuhu sa ometi jääd?!

Tuuli ulatas eemalt ahjuroobi ja jooksis kiljudes ukse juurde.

Sandy püüdis tabada roti pead, kuid pelgas, et lööb endale jala pihta. Ta andis hädise, ettevaatliku hoobi, aga rott muutus sellest ainult metsikumaks, rabeles veelgi ägedamalt ja Sandy tundis, et kohe volksab vastik elukas jala alt minema.

Armin haaras Sandyt roobi, sihtis, aga temagi ei söandanud lüüa; Sandy paljas jalg oli kaitsetu ja pealegi liikus pidevalt, sest suur rott võitles kogu jõust.

«Rutem! Kohe pääseb jooksu...»

Armin kaalutles viivu, mida teha ja vajutas siis roobitalla tihedalt Sandy jala kõrvalt rotile pähe, rõhus tugevasti. Kostis võigas kisa ja kohe ka vastik koljuluu purunemise ragin.

«Vaata raibet, või inimeste juurde tuppa trügima,» kirus Armin ja lisas tülgaustusega: «Jõledam priske hobune, ausõnal! Pritsis põranda verd ja sodi puha täis...»

«Vii see jubedus kohe välja, Armin,» hädaldas Tuuli. «Ole hea, ma palun...» Ta läks tihedalt seina äärde hoidudes ukse juurest ära, toa tagumisse nurka, ikka veel pööraselt hirmul.

Sandy oli nahk märg, alles nüüd hakkasid kerkima vastikusevabinad. Ta vajus jõuetult laia magamisdiiivani nurgale, tundis tugevat iiveldust ja märkas, et käed värisevad.

«Mis sa seal enam palvetad, Armin?» Tuuli hääli oli kähe. «Näed ju, et ma koledasti kardan... Viska õue, kuuled!»

«Aga kui ma ütlen, et viska ise? Oled tegelikult ära teeninud, et selle rammusa roti sulle põue torkan...»

Tuuli kiljatas.

«Sinu tõttu ta tuppa pääses, sa jätsid tulles ukse lahti! Sinu rotti! Mis sa vead oma jõletisi korraliku inimese koju? Sinu rotti jah!»

Vihastumise asemel hakkas Armin naerma.

«Kui minu siis minu...» Ta tõstis surnud roti sabapidi üles, läks õue.

«Vii võimalikult kaugemale, viska üle aia,» hüüdis Tuuli. «Ja pane uks korralikult kinni, muidu kargab mõni jälle sissel!»

Sandy kiirustas Tuuli käsku täitma, sest Töldsepp oli pimedusse kadunud. Ta ei jõudnud veel õieti tuppagi, kui kostsid Armini rasked sammud ja juba raksatas lukk. Ta võttis põrandalt roobi, pani selle ahju kõrvale tagasi. Tõi siis köögist ajalehe ja põrandalapi, haris põhjalikult tapajälgi. Pesi lõpuks tükk aega käsi, vilistas mingit lõbusat viisikest ja tuli tuppa, üks kulm tavapäraselt teisest pisut kõrgemale kergitatud, huulenurgas irooniline muie.

Alles nüüd tegi ka Tuuli mõned arglikud sammud. Ta oli veel ikka sedavõrd endast väljas, et ei julgnud sinnapoolegi vaadata, kus rott oma elupäevad lõpetas. Küll aga silmitses ta Sandy paljaid jalgu ja tabas parema jala tallaõones väikesed veritsevad haavad.

«Hammustas? Issake... Istu rahulikult, ma kohe...» Juba ruttas Tuuli öökapi juurde, otsis sealt kõlniveepudeli ja sidemepulli.

«Lõhnaveega ei maksa haava torkida,» keelas Armin. «Jood on õigem, ja kui seda ei juhtu olema, siis viin.»

«Jah, muidugi.» Tuuli tõi joodipudeli, tõstis Sandy jala endale põlvele, pühkis marliga verepiisad ära ja tupsutas joodise pudelikorgiga teravate hammaste poolt vajutatud sügavad, kitsad haavad hoolikalt üle. Veel kord, veel.

«Peale pane viinakompress,» soovitas Armin.

«Jah, viinakompress,» kordas Tuuli kuulekalt.

Alles kui Sandy jalg oli korralikult seotud ja pandud puhkama tugitooli ette nihutatud tumbale, sirutas Tuuli selga ja vaatas Sandyle imetlusega näkku.

«Küll oled sa julge ja mehine, Sandy! Suur aitäh... Tore, damat meest kui sina pole maapeal olemas... Kuidas sa ometi söandasid elusale rotile palja jalaga peale astuda?»

«Tühine asi,» püüdis Sandy ükskõikne näida, «ta oleks ju peitu kihutanud. Mis tundega sa õhtul pikali heidaksid, kui selline jõle vooster aseme all vuntse liibib ja hambaid teritab?»

«Ära räägi niiviisi, ma ei julge enam eluaeg voodisse minna,» ahastas Tuuli, silmis tõeline hirm ja jälestus.

«Ei võta sinusugusel ükski ehmatas mõne muu voostriiga

armastuse altarile ronimise himu ära,» arvas Armin. «Või kui, siis ehk see, et ma selle kärvanud jõmmi õuest üles otsin ja sulle teki alla torkan.»

Tuuli hakkas nutma — ehmatuses, vastikustundest ja heameelest, et jälgist elukast jagu saadi.

Arminil läks süda haledaks. Ta võttis Tuulil ettevaatlikult õlgade ümbert kinni, viis diivani juurde ja pani istuma. Vajus ise tema kõrvale, hoidis Tuulit kaisus.

«Ära karda, kiisuke... kõik on õnnelikult möödas, jäta nutt.»

«Aga mõni võib ju jälle tulla,» nuuksus Tuuli.

«Hiline sügis, eks need peletised kipuvad muidugi nüüd majja sooja, toidule lähemale,» nõustus Armin. «Hoiu üks alati korralikult kinni, ei siis tule keegi. Ja enne eeskotta minemist kolista — see peaks küll päris lõukoer olema, kes müdinat ei karda ja ikka minu kiisukese juurde tikub... Ära nuta, ole tubli tüdruk! Näed, kui paha on üksinda elada, tõsi?»

Tuuli hakkas pikkamööda rahunema, vaatas äkki küsivalt Arminile otsa.

«Miks sa aleviis oled? Kust sa nii hilja tulid?»

«Käisin paari mõistliku mehega nõu pidamas,» sõnas Armin paljutähendavalt ja silitas Tuuli õlga. «Tulen traktorijaamast ära.»

«Miks? Seal teenib ju hästi.»

«Need ajad on möödas...» Armin heitis Sandy poole viltuse pilgu, aga tunnistas avameelselt: «Uus mees pole raasugi etem, kui Lokk. Vaata et hulga hullem. Ja peamine õnnetus on muidugi selles, et Kelder inglite juurde kargas.»

«Kes tema asemel uus brigadir on?» küsis Tuuli, kuna ta teadis Armini juttude põhjal eksimatult, et just nimelt brigadir on sissetulekute juures määrava tähtsusega.

«On üks igavene vastik molkus, viimane vilets tähenärija. Ega etemat kui Kelder ei saagi olla ega tulla. Ja miski mu sisemuses ütleb valju ja selge häälega, et traktorijaamas pole enam üldse midagi teha. Üleni kahtlane värk, minu meelest logiseb õige kõvasti igast otsast. Tulen ära, enne kui minema lüüakse. Rotidki lasevad laevalt jalga, kui see on uppumisele määratud.»

Tuuli võpatas.

«Rotid...?» Ta ohkas kergelt. «Ei usu, et keegi sind vallandaks. Oled Kivikuningas, ja su pilt oli ju ilmatukaua meil siin aleviis autahvilil.»

«Mõnused ajad on möödas, kolhoosid lähevad aina targemaks ja nende hädakisa suuremaks. Ei oska üldse öelda, mis edasi saab. Ootan aasta kokkuvõtteid ära, torkan tasu tasku... Hakkan arvatavasti autojuhiks, ETKVL-i meestega sai nõu peetud. Kui vähegi annab juurde joonistada, ei teeni krusa peal kah kehvasti, ptuss haltuura.»

Sandy liigutas kogemata jalga, oli valus. Ta vist koguni aietas, sest Tuuli ja Armin vaatasid korraga tema poole. Tuuli silmades helkis imetus ja kaastunne, Armini omades põlguse kõrval mingi väike tunnustuseraas.

«Teeb haiget, jah?» muretses Tuuli. «Peaks vist minema toht-rit otsima?»

«Rotid on jah ühed kõige kihvtisemad elukad maapeal,» tõendas Armin.

«Viimaks tuleb veremürgitus?» ehmus Tuuli.

«Või marutõbi,» oletas Armin, väike mõnus irve suunurgas.

«Mul ükspuha,» sõnas Sandy rahulikult. Tal oli märksa kergem. Peavalu oli roti-madinaga kadunud, Silvi ja kohtumaja tundusid kaugete ja lõplikult tühistena, Armin Tõldsepp ei mõiranud enam, Tuuli jättis nutmise. Aga mis kõige tähtsam — täna, nüüdsama, oli ta saanud hakkama esimese tõelise meheteoga küllap kogu oma kolmekümne-aastase elu jook-sul. Ta polegi mingi vedel, vilets vennike! Tehku jalga häda palju tahes, iga valutuige valmistab hoopis rõõmu, kuna meenutab ikka uuesti vaprust. Ja julgust. Ja ägedat, mehist pealehakkamist. Ta ju astus palja jalaga peale jälgile elusale rotile, suurele ja kurjale, ääretult tülgastavale. Vähe sellest, ta suutis ilget elukat tükk aega paigal hoida, et asi laheneks. Vähe sellest, ta ei lasknud rotivolaskit isegi siis minema, kui see peletis hambad sisse löi. Valu oli kibe ja hirm suur, aga jalga ei tõmmanud ta ikkagi tagasi. Nii mehiselt ei tegutse ometi mingi saamatu, hale kõhkleja...?

Kiirelt hämarduvas õhtupoolikus kõndis hulk inimesi. Nende astumine näitas väsimust. Vihma hakkas aina tihedamalt tibu-tama, kõik ümberringi oli hall ja sügisnukker — ent ometi kos-tis aeg-ajalt naljatamist ja naerugi. Pea igal teotsal keeras keegi ära, sammujaid jäi ühtelugu vähemaks. Sadu sai tuge-vust juurde, kraed tõmmati kõrgemale, seljad kippusid vägisi

vimma vajuma — aga ikka heideti vastamisi mõnusaid ütle-
misi. Mis neid sedaviisi rõõmustas?

Nüüd jõuti nii kaugemale, et Kustase käes oli kord hüva õhtut
soovida. Ta ei jõudnud veel õieti suudki lahti teha, kui taeva-
luugid äkki lausa valla päästeti. Raske paduvihm langes ragi-
nal kaela, ei näinud enam kümne sammu kauguselegi.

«Läheme minu juurde varjule,» hüüdis Kustas läbi tugeva
mühina ja ruttas ees minema. Uks vaja lukust lahti teha, tuli
põlema panna!

Jooksujalu tõtati elamu poole, mis läbi vihmamüüri häda-
vaevu paistis. Tormati robinal ulualla, jäädi aga tihedalt üks-
teise vastu kiilutuna seisma väikeses eeskojas — vaid paar
sõakamat julges veidi kaugemale astuda. Riidetelt sorises vihma-
vett, jalanõud paksu mudaga koos — heledatriibuline pikk
põrandariie aga oli nii kenasti puhas, et lausa keelas edasi
minemast.

«Tulge ometi tahapoole,» kutsus Kustas.

«Sihukesed läbimärjad ja porised külalised määrivad kogu
elamise sopaga kokku,» arvas keegi naistest. «Me nõrgume
siinsamas väheke...»

«Põranda saab pärast kerge vaevaga korda, aga sellega
teeme hoopis nii...» Margit rullis vaiba kärmesti kokku, viis
kaugema seina äärde.

«Me ju kõik nagu vette kastetud, ega vihmavarjus olemisel
polegi mõtet,» arvas August Kilik. «Üks sorin ees või taga,
jätame esimehe parem õhturahule.»

«Ära aja hullu juttu,» pahandas Kustas naeruselt. «Selle
metsiku saju kätte ma teid ei lase, kohe mitte ei lase. Võtke
vammused kärmesti maha, soemüür peaks veel leige olema...
Margit, puud on valmis pandud, torka tuli otsa. Ajame teevee
keema, kuum jook kulub kõigile ära.» Ta astus kolde juurde,
tõmbas siibri lahti. Margit leidis tikud, ja juba tantsiskles lee-
gike kasetohu küljes, haaras isukalt halge.

Naised nihkusid sammu-paari võrra edasi, sosistasid oma-
vahel ja uurisid vilksamisi, kas ehk kambriuks ometi avaneb.
Üks neist ei mallanud oodata.

«Noorik mitte ei tulegi meile tere ütleva?» küsis ta uudis-
himulikult.

«Kartulis polnud teda kah märgata,» torkas keegi kõrvalt.

«Me pole temaga jõudnud veel õieti tuttavakski saada,» kon-
tis teiste seljatagant.

«Mari-Elts on sellel kellaajal alati laudas, ta ei tule nii

pea,» sõnas Kustas, lastes õelavõitu ütlemissed rahulikult kõr-
vust mööda libiseda. «Põllule polnud tal mahti tulla, ta saatis
täna osa noorkarja Antsu-Jukule.»

«Jajah, eks tegemist ole kõigil palju,» pomiseti veidi nagu
häbenedes. «On kuulda küll, et noorproua vasikate peal hästi
hakkama saab... Ega me paha pärast, tuli niisama juhusli-
kult jutuks...»

Mari-Elts on tublim, kui arvata osatakse, mõtles Kustas
endamisi. Teeb jah laudatöö päevast päeva korralikult ära, hil-
juti aga noppis ihuüksinda, liiati salamisi toa taga kogu kar-
tuli üles.

«Tahtsin sind rõõmustada, Kustas,» tunnistas Mari-Elts
naerusui, kui ühel hommikul sai otsustatud muu rabelemise
kõrvalt nii palju aega võtta, et see töö tuhatnelja ära teha —
ja vaatama minnes tühi põld ees ootas. «Oled minuga rahul,
tõsi?» Mari-Elts ei kurtnud seljavalu ega väsimust, ometi oli
tüütult pikki kartulivagusid terve hulk ja neid pesahaaval kab-
liga lahti tõmmata üsnagi raske töö.

Kustas haaras Mari-Eltsu sülle, hoidis teda hellalt, ei raat-
sinud hulk aega maha panna. Oli pisut piinlik, liigutav ja
kahju, et Mari-Elts nii palju vaeva nägi, aga seda tugevamaks
põimusid imetus ja heameel. Elul on ilus, sõbralik nagu...

Kilgi Augusti vali kõhahoog tõi Kustase tänasesse tagasi.
Rabanurme Kristjan tõmbas esimesena vatijopi seljast, pani
ahjumüüri külge rippuma. Käsku ootamata tuli nüüd üks ja
teine, märgade riide hulk aina kasvas.

«Ärge nii palju kah ülestikku toppige,» keelas Margit.
«Näete, seinas on ridamisi naelu, ma võtan asjad eest ära...»
Ta tõstis põrandale mõned vitstest punutud korvid ja paar
külimittu.

Kristjan jälgis oma tütar, Margit on praegu hulga etem,
kui mitmel viimasel nädalal kokku. Eks sellest, et just
enne ränka vihma saadi hiigelsuurelt põllult üles viimane kar-
tul. Agronoomile see ju ütle mata tähtis, et kogu saak salve
jõuaks! Tänane läks üle noatera, kaugel talvetaat enam... Ja
Kustas Lokil kah nagu rõõmus ja tuju hea. Pole teda tükil
ajal nii rahulolevana näinud...

Kaval mees, pole midagi öelda, mõtles Kristjan endamisi.
Nimelt kaval, sest muidu oleks töö jäänud tegemata. Inimesed
olid venima hakanud viljakoristusest ja hilja peale jäänud kar-
tulinoppimisest tülpinud. Toodi aina haiguslehti või kaevati
niisama, et radikuliit ei lase enam kuidagi põllul küürutada

ega üle ukse õuelegi astuda. Kustas aga, näe, leidis abi — lubas korraliku preemia. Jah, paraja portsu ülesvõetud kartulitest saab igaüks endale, ja see pani tervised paugupealt korda, käed-jalad siblimas. Ei kardetud enam rasket ilma ega hilissügisest ebameeldivat jahedust. Inimene on kord juba nii viisi seatud, et mõtleb kõigepealt ikka iseenese ja oma tasku peale, olgu muuga kuidas tahes. Juhtub, et oma perel pole paari viimase päevaga väljateenitud kartuleid vaja, saab nende eest linnaturul kenakese rahakopika, mis eriti marjaks ära kulub.

Kristjanil oli talvekartul juba ammu salves, tal polnud suurt häda ka lisateenistuse järele, palju neil kahekesi ikka kulub. Margit on tubli perenaine, oskab üsnagi kitsilt läbi ajada. Ja eks oma väike majapidamine annab nii palju lisa küll, et nad hakkama saavad. Mesilastest on muidugi suur abi ja lehm toob oma osa. Tüdrukul on hea haridus, oskab kasvatada varast kurki ja tomatit, see on samuti tulus. Aga kodunt ilmatu kaugele kartuleid võtma sai siiski tulnud, sest üksinda nelja seina vahel olla on ülearu ränk. Hing on haige, meel must, mõtted kisuvad aina Kristiina juurde. Juba üle kahe kuu on möödas, aga leinavalu ei tagane...

Kostis Anni veidi kähedavõitu hää, ta nagu hüüdis midagi? Jah, seal ta seisab kolde lähedal, kutsus praegu tütreid enda juurde. Mõistlik inimene, et vihmavarju tuli — ehkki esimehe majja, vaevalt see tal päris lihtne oli. Tugev okas ju hinges, seda ei võta sealt keegi, jääb alatiseks. Targasti tehtud, ei pidanud paljaks koos tütardega põllule tulla. Eks teenisid kolme peale päris ilusa hulga kartuleid, ja saavad veel juurde kah. Ta oli nimelt juba ette ära otsustanud, et oma osa tingimata neile annab — kas või vägisi, kui Anni millegipärast tõrkuma hakkab. Aga ei ta hakka, tark inimene abist ära ei ütle.

Jalgu järgi vedades tuli nüüd ka August Kilk, pani oma plekkmantli seina äärde maha. Mantel oli vihmast mustaks tõmbunud, külm ja märg tegid kummeeritud riide sedavõrd jäigaks, et eemalt näis, nagu oleks lühikest kasvu mees jonnakalt mantli sees, ainult et peanupu on alla tõmmanud — nii kindlalt seisis mantel iseenesest püsti.

Kustas soovitas istet võtta, kuhu keegi koha leiab — laua äärde, seina veeres olevatele kitsastele pikkadele pinkidele, kolde ette pakkudele.

Kristjan tegi ruumi, kutsus Anni enda kõrvale. Naine naeratas tänulikult, oli aga vist liiga väsinud, et midagi öelda.

Ta istus, toetas oma ahta selja vastu mustjaid seinapalke, sirutas jalad välja. Ja imede ime, naeratas Kristjanile veel kord, nagu endal nii erk, nagu poleks ta üldse tüütult pikki päevi kartuliyagude kohal küürutanud. Nüüd aga libises ta pilk Kustas Lokile — ja kohe muutus Anni tõsiseks. Põhjust ju kül-laga, teadagi... Kristjan otsis Antsu-Juku perenaise silmist rasket vaenu, ei osanud seda millegipärast tabada. Anni oli vaid õige sügavas mõttes, jälgis Kustast üksisilmi.

August Kilk tõmbas tooli kolinal istumise alla, kõhistas naerda ja hõõrus peopesi vastakuti.

«Sai nüüd ikka paganama vägevalt küll seda va' tööd raba-tud!»

«Mina korraaks kartsin, et inimesed löövad käega ja jätavad pooleli,» sõnas Remma Paul.

«Ole jah rõõmus, et nii palju rahvast sulle ja su brigaadile appi tuli,» torkas Margit. «Sinu poolest oleks kartul võinud rahumeeli järgmist kevadet oodata.»

Paul lõi pahaselt käega, tema nalja ei mõistnud — ja ega Margiti ütlemises peale tõe muud olnudki.

«Hea, et enamus inimesi hobustega minema said, nemad vist selle kõige suurema saju kätte ei jäänud,» arvas Kustas. «Peaasi, et keegi ennast haigeks ei külmeta.»

«Külmetamine on jah kurjast, siin on sul tuline õigus, esimees!» August Kilk lõi paar korda käsi vaheliti, nagu kipuks kange pakane ligi, ja ta vilkad silmad olid kavalust kuhjaga täis. «Minule poeb just praegu kole haigusevimm keresse, värinad jooksevad kribinal-krabinal selgapidi üles ja alla...» Ta tuultest pargitud näole tekkis huvi ja lootus. «Miski muu selle häda vastu ei aita, kui tubli sõõm korraliku külma-rohtu...» Ta koletusuur kõrisõlm klõnksas isukalt.

«Mina arvasin, et August Kilk ei võta enam elu sees viina-tilka suhu,» imestas Margit.

«Kulla laps, miks sa minust nii inetult arvad?» tõrjus Kilk. «Oled sa oma kõrvaga kuulnud, et karsklaseks töötasin hakata?»

«Teame sinu enda jutu järgi, et esimehe ametikoht pani sind vägisi jooma. Nüüd oled nendest muredest prii, viinaklaasi poleks enam vaja pihku võtta?»

«Jälle valesti arvatud,» õiendas Kilk. «On see siis patt, kui inimene tahab nahavahe soojaks loomiseks väikese klõmaka hinge alla visata?»

«Mina ei jõua sind tõesti ära kiita, Lokk,» tegi Remma

Luule teist juttu ja ta ümaral näol oli rõõmus imestus. «Oskad inimesed kohe nagu magnetiga tööle tõmmata. Ja just siis, kui miski on kangesti pakiline ja kõige suurem häda käes.»

«Jah, nimelt,» hõigati eemalt eriti hakkajalt. Poolkühmus eidekese asemel, kes vihmast tilkudes pliidi ääres end riietest vabamaks oli kohmitsenud, seisis nüüd krapsakas keskealine naine, kelle kohta vana küll öelda ei saanud. Ta tõmbas kammiga paar korda läbi oma tihedate juuste ja naeratas. «Minul on sinu sisse tekkinud imelikult kõva usk, esimees. Ei oleks mina eluilmaski arvanud, et ma kolhoositööd tegema hakkakan — aga näe, sina said mu sellel suvel ja sügisel lõpuks liikvele.»

«Selge ime jah,» noogutas August Kilk. «Minu ajal ei keeranud sa tõesti kõrtki kõveraks. Jooksid või jalad lühikeseks, et kusagilt mingeid arstipabereid kookida. Olid looder number üks!»

«Arukas inimene ei liiguta palja aitäh eest lillegi, aga looder pole ma sugugi olnud,» pahandas naine. «Mul oli sel ajal tervisega tõesti...»

«Usune muidugi,» naeris Kilk. «Imelikul kombel said töödest äkki lahti, kui tuli Kustas Lokk ja hakkas nagu kauget rahakõlinat kuulduma.»

«Sa natuke eksid, Kilgi-papi,» vaidles Remma vanaperemee. «Minu arvates kostab meile kõrvu hoopis kena krabin, paber- raha ilus kõhin, mitte mingi vilets kopikate kõlksumine. Aga ime on see igal juhul, juba hulk aastaid pole meist keegi punast pennigi näinud...»

Kustas tuli sahvrist, pudel peos. Ta pani selle keset lauda ja ei August Kilk ega vana Remma saanud haljalt võrgutajalt enam silmi lahti.

Kustas märkas seda, muigas. Ta otsis klaasid, käskis Margitil leiba lõigata. Pani lauale võid, tõi vorstirõnga ja paar heeringat, andis Anni tütarde kätte noad-kahvlid ja taldrikud laiali jagada. Pikk päev kartulivagude kallal küürutatud, inimesed tuule ja vihma käes hullusti vindunud, suutäis seolaast on omal kohal.

Seni vaikides teiste juttu kuulanud kuivetu vanamemm nihutask ennast koldele hästi ligidale, soojendas selga. Ta uuris tähelepanelikult Kustast; temagi hoiakus tundus lugupidamist esimehe vastu.

«Minul kipub südamesse mure,» sõnas ta vanainimese pisut värisema kippuval häälel.

«Ehk räägid meile ka, miks?» tundis Kustas huvi.

«Sinu pärast, esimees. Ma ei oska ära imestada, kuidas sa julgesid tervelt veerandi meile preemiaks lubada!»

«Kes nende koerailmadega muidu oleks tööle tulnud? Iga-vene hulk kartuleid kippus vägisi jääma põllule mädanema, keegi poleks kildugi kasu saanud. Preemia on heaks tugevaks hoovaks, lükkab liikuma.»

«Ega mina kah niisama harilikus korras poleks nagu näidanud,» tunnistas vanamemm. «Lisatasu meelitas, mis salata. Aga kas sulle on selleks riigi poolt ikka voli antud?»

Kustas vaikis.

«Nad võivad sind ju sedaviisi kohtu kätte anda?» ehmus memm.

«Kohtu kätte?» kordas Margit. «Ma ei tulnud selle pealegi, kui me kartulite päästmise plaani pidasime. Muudkui õhutasin...»

«Eks anname koos vastust, kui asi tõsiseks kipub,» naljatas Kustas.

«Jah, rõõmuga nõus! Tegelikult saame selle ettevõtmise eest üksnes kiita. Kuulete ju, kuidas väljas valab. Tõenäoliselt on vesi juba homme hommikuks jälle nii kõrge, et põllule enam ei pääsekski.»

«Mina läheks iga kell jälle ükskõik mida üles sikutama, kui aga hästi hea hulga omale saab,» lubas tragi naine. «Ainult et mida kehvem ilm, seda suurem peaks olema preemia, või kuidas?»

«Jah, tingimata,» tõendas August Kilk nõõgates, «eks sulle tuleb anda saagist kolmveerand, kolhoos aga leppigu sellega, mis üle jääb.»

Vanamemm uuris korra seljatagust, et see kuuma käes kogemata kärssama ei läheks, ja kõhatas hääle selgeks.

«Esimees, ma tahaks sulle midagi ütelda.»

Kustas jäi huviga ootama.

«Kuigi mulle kolhoosivärk on alati olnud vastumeelt nagu meile kõigile,» sõnas vanamemm mõtlikult, «tunnen esimest korda üle pikkade aastate, et võib-olla siiski tuleb kunagi aeg, kus aus maainimene saab ehk ka selle riigikorra ajal kuidagi viisi ära elada.»

«Viletsusest peab välja rabelema, ja seda me ka teeme,» kinnitas Kustas veendunult.

«Esimehest oleneb vägagi palju,» arvas vana Remma ja Paul noogutas isa ütlemisele kaasa.

«Tänavune suvi ja sügis on seda näidanud,» ütles ta. «Oskad õige nupu peale vajutada.»

Kustas ohkas kergelt ja mõtles, et ega viletsuses vaevelnud rahvas ei hakanud tööle sugugi paljast patriotismist — rubla on ülitähtis hooandja. Kust neid rublasid aga sellisel hulgal võtta, et lubatud rahapalk inimestele peo peale laduda? Riigile viidud normivilja eest maksti kitsilt, samuti tuli liha ja muu kohustuslik kaup pea jumalamuidu käest anda, kokkuostuhinnad on häbemata madalad. Ainus, mis sisse tõi, oli ristiku-seeme. Tänu selle müügile ollakse ometi kord sealmaal, et vähemalt väike kopik on hinge taga. Aga uskumatult palju haigutab ahneid ammulisui auke, kuhu need vaevaga saadud rublad torgata tuleks!

Täna-homme on vaja maksta selle aasta traktoritööde eest ja summa ei ole kaugeltki väike, ehkki targu sai nende abi nii napilt kasutatud kui vähegi võimalik. Kanakasvatus tuleb kiiresti ja hooga käima lükata — raha! Sigadega ei saa enne midagi tõhusamat ette võtta, kui kerkib uus sigala — raha, raha! Iga asi maksab hullupööra, iga viimane kui tellis, iga tühine ruutmeeter kanavõrku, iga lauajupp ja nael, iga looderdatud või usinalt tehtud töötund.

Uhkustada pole kahjuks millegagi. Mais jäi kängu, sellest sai ainult väheke silo. Osa jäi vihmade tõttu koristamata, liig-vest ei lasknud. Kui vahepeal tahedamaks tõmbas, ei tulnud see teiste tööde ägeda müdina sees enam ei temale ega Margi- tile meeldegi — aga esimene tühine öökülm märkas kasvama unustatud maisi kohe, naksas kõik ahnelt ära. Täna-seks sai kartuli viimse pabulani üles, päris ime. Ja rukis jõudis kuidagi viisi maha, kahjuks suure hilinemisega. Longates käima läinud viljapeks äina venib, lõppu ei tule ega tule. Häbiasi, kapsadki alles koristamata. Ka söödajuurikad ootavad alles põllul. Kui ilmad mõistlikumaks ei pööra, peab neid lageda laussaju või laia lõrtsi käes üles kiskuma — lume alla jätta ei tohi midagi, see oleks kuritegu!

Heinaga vedas kah veidi kiiva. Lõplik arvelevõtmine näitas, et kokku sai vähem kui oodati. Põhjus? Eks isiklikud lakapeal-sed ja küünid tuubiti vist ülemäära pungile täis. Ei lepitud sellega, mida preemiaks lubati võtta, vaid... Brigadir ega agronoom igaühe kõrval seista ei jõua, ja inimesi peaks omeli tohtima usaldada...?

Traktoribrigaadi neljast mehest on tööl ainult kaks. Osa sügiskünni jääb paratamatult tegemata, ehkki Kärbi Jull ei tule vist enam uneajakski masinalt maha — kui ainult põld liiga ligunud ei ole. Ka Nurmelaid murrab visalt tööd, ei anna Jullile kuigivõrd alla. Aga Karla Laager enam tõvevoodist ei tõuse, ehkki oli kuulda, et ta pidi vähehaaval vist nagu parä-nema, igatahes mõne üksiku sõna suudab juba öelda. Ja Anto traktor seisab ka, kuigi poiss liigub ringi ja näeb jälle terve välja ja kipub või kurjaga tööle. Arstide keeldu peab kuulama, pole parata. Suvel sai lastud Antol õnneks iga viimane kui vaba tund vanu vintskeid sööte mustaks pöörata — see lubab kevadele veidigi kergema südamega vastu minna...

Kill-kill-kill!

Kustas virgus mõtetest, vaatas küsivalt üles.

August Kilk oli tõusnud, kahvel peos, ja kõlistas sellega pidulikult vastu pudelikaela.

«Lubage minul, päevi näinud mehel, öelda paar sõna. Ma vahepeal otsustasin endamisi, et minu poolest jääb täna sellele uhkele pudelile punn kindlalt peale, ega ma nii põrgulikult viinamaias kah ei ole, nagu arvatakse. Vilutunne andis juba tagasi ja külmarohu mangumine oli niisama räägitud, rohkem suusoojaks. Aga meie esimehe terviseks tahaks ma siiski võtta ühe korraliku punnsuutäie, kogu südamest. Arvan, et teised kah?»

«Jah, mina toetan küll,» rõõmustas Remma vanaperemees. «Sina, Lokk, oled meie põhja vajuva laeva viimane kapten. Kui sina ei juhi meid niisugusesse randa, kus oleks võimalik enam-vähem inimese moodi elada, ei tee seda keegi. Mitte keegi!»

«Arvesta, kapten,» hoiatas Kilk, «meie oleme omadega seda-võrd kehvast seisusest, et kardame ka kõige nirumat kari.»

«Mis sa siin veel karisid nimetad,» lisas vana Remma, «selle pehkinud, lekkiva «Sotsialismi Võiduga» on üldse suur kunst vee peal püsida. Peab kõva mees olema, kes sihukese parsaga veel loovida kah suudab!»

«Seda minagi,» tõendas Kilk. «Olgu meie kapten selge pil-guga, tugev ja terve. Head nina karide vahel ja vastutuult! Ta sirutas juba pudelit haarama, aga uksele koputati õige jär-sult ja Kilk tõmbas kae kui kõrvetada saanult tagasi.

Tulija oli Jull Kärp.

«Tere veel kord, ja jõudu.»

«Viska jopp seljast, soojus pääseb paremini ligi,» soovitas Kustas, kuid Jull raputas pead.

«Pean koju kiirustama, taadi tervis pole viimasel ajal kiita, ja ta kangesti ootab. Aga tagasi keerasin asja pärast.» Jull torkas käe tasku, otsis midagi ja tõmbas välja pikliku, pleeki nud-roheka ümbriku. «Näed, Lokk, sulle mingi tähtis kiri. Kui ma kontori ligi jõudsin, tuli mulle vastu raamatupidaja — vanapapi oli kangesti köökus ja hale, vihm ju lausa raiub sadada. Küsisin, et kuhu minek nii sandi ilmaga, ja tema ütles, et peab sulle selle kirja tingimata veel täna kätte toimetama, tema meelest on sul seda kohe tarvis lugeda. Mina olin niigi läbimärg, suts maad Hallikivile tulla tühiasi. Näe, siin ta on.»

Kustas võttis kirja vastu ja nägi, et ümbrik on avatud.

«Sa tead, milles asi?»

«Ei. Aga raamatupidaja ütles, et see on väga paha kiri.»

Inimesed vaikisid, olid ootel.

Kustas luges, ja ta nägu muutus kahvatuks. Käsi kirjaga vajus pikkamööda rippu — tundus, nagu oleks õhuke paber kurjusest raske.

«Tohin ma vaadata?» palus Margit.

Kustas ulatas talle kirja.

«Kahju küll,» ütles ta, «uudis on tõesti äärmiselt halb. Loe, et kõik kuuleksid.»

«Kohtukutse?» ehmus Margit. Kuigi sõnad poolsosinal üle ta huulte veeresid, kõlasid need halastamatu teravusega ja kummaliselt valjusti. «Linnupette masina-traktorijaama hagi kolhoosi «Sotsialismi Võit» vastu. Kivide koristamise arve eelmisest, 1956. aastast, mille traktorijaam sisse nõuab, on kolmkümmend kaks tuhat rubla.»

Kustasele meenus raamatupidaja Kuke pahameel, et kolhooside kohtusse kaebamine edasi lükkus. Nüüd sai ta siis oma tahtmise, uus direktor pani käe alla ja esitas hagi «Sotsialismi Võidu» ja küllap ka teiste kolhooside vastu, nõuab vanad võlad karmilt kätte, olgugi tegemist vaieldavalt akteeritud kivikoristusega. Tööde maht on kõvasti üle paisutatud, aga allkirjad tõendavad, et kõik arvestused on täpp-täpilt õiged. Kohus asub traktorijaama poolele, kindel, ja summa mõistetakse välja. Ristikuseemne müügist saadud rahast ei jää midagi järele. Kus sellega, võla tasumiseks ei jätku. Aga sai lubatud, et inimestele makstakse nörmpäevade eest üle mitme näljase aasta ükskord ometi rahapalka, ja seda oodatakse kibeda igatsusega kui ilmaimet. Aktid on kinnitatud ja vastu

võetud ajal, mil tema oli traktorijaama eesotsas. Tähendab, kunagine direktor Lokk lõi kas praegusel kolhoosi esimehel Lokil rahvale antud mehesõna julma hoolimatusega läbi...

«Teada lugu varesest ja tõrvatud katusest,» pomises August Kilk ja tõmbus kõssi, nagu oleks keegi teda valusalt löönud ja ta kardab uut hoopi. «Nokk ja saba, saba ja nokk... Puruvaesel on vähemalt mingi ähmane lootus paremale elule välja rabelda, ehkki see on keeruline. Kui see puruvaene on aga lisaks üle kõrvade võlgades, ei tasu küll enam midagi loota...» Väsinult, tõntsilt astudes läks Kilk oma sirguhoidva mantli juurde, tiris selle pahuralt selga; mantel oli endiselt märg, kobises. Ka mitmed teised hakkasid rõivaid otsima.

Vanamemm tuli pliidi juurest eemale, jäi üsna Kustase lähedale seisma.

«Nagu ma aru saan,» lausus ta karedalt, «nõutakse kolhoosilt kohtu teel suured summad sisse? Meilt võetakse uuesti väevõimuga viimane kui kopik hinge tagant, jah? Aga rahval pole ju leivarahagi...» Ta luges Kustase ja kõigi teiste vaikimisest kibeda tõe lõplikult välja, see pani ta sügavalt ohkama. «Alles ma siin ütlesin, et võib-olla saab siiski ka selle riigikorra ajal läbi häda elama hakata. Liiga kärmelt otsustasin. Oskasite mind jälle ära petta...»

Vanamemm võttis pliidi juurest sooja käes aurama hakanud vatikuue. Tuli, seisatas uuesti Kustase kõrval, laskis pilgul pörandat pidi uidata ja mõtles millegi üle väga tõsiselt järele, enne kui pea tõstis ja Kustasele näkku vaatas.

«Arvesta, üle kogu Eestimaa on minusuguseid väga ja väga palju,» lausus ta õige tasa. «Ma ei räägi vanadusest, mina pean silmas viletsust. Vaesust, mille käes vireleme. Ütleksin, et aiva hullemaks läheb...» Vana naise tiheda kortsuräguga kaetud kõhnal näol võttis maad etteheide. «Eks meie, lihtsad maainimesed, katsusime uskuda ja ootame kannatlikult juba hulk aastaid seda maapealset paradiisi, mida teie lahkel käel lubasite, kui me Siberi hirmul kolhoosipõrguga algust pidime tegema. Jah, Kustas Lokk — sina ja sinutaolised purupunased olite igal pool eesotsas, just nimelt teie töotasite meile heast paremat. Lootsime tõesti, et annate meile leiba — aga teie...» Memme hää l murdus, selles oli vana inimese kibe, pisaratetanutt. «Teie annate meile ikka ja jälle leiva asemel... kivi.»

Veel enne, kui Kustas midagi öelda mõistis, tõmbas vanamemm läbivettinud villase pearäti sügavalt silmle, heitis lootusetult käega — ja läks.

Inimesed lahkusid kiirustades, sõnatuna kadusid nad pimedasse vihmamüüri.

Viimastena väljusid Antsu-Juku endine perenaine oma tütardega ja Rabanurme Kristjan, nende kannul Margit. Tundus, et Kristjan tahab midagi öelda — võib-olla lohutada, julgustada? Ei, ta vaikis mornilt. Margit järgnes isale noruspäi, olad longu vajunud nagu ülearu rasket elukoormat kandval eakal inimesel.

Hulk aega seisis Kustas uksele ja vaatas neile järele, ehkki peale halastamatult piitsutava sügisraju polnud sünges pimeduses midagi kuulda ega näha.

Leiva asemel kivi... ikka ja jälle kivi...

Kui valusad sõnad! Ja kui... õiged.

9

Rabanurme talu ruumikas rehetuba oli hämar, mõnusalt soe. Koldes hõõgusid suured söed, sinakas vinguleek tantsiskles nende turjadel, kõhukas veekatel nurrus rahulikku õhtuviisi.

Kristjan istus käsipõsakil akna all laua ääres. Aeg polnud kuigi hiline, aga juba oli maad võtnud sitikmust sügispimedus, näha ei olnud midagi. Ega Kristjan aknatagust õue uurinudki. Teada ju, ei liigu sealt ainsatki hingelist... ja temal pole kedagi oodata. Mitte kedagi...

...ja ometi istub Sollil suure õuekase all pingil keegi, ta tumedad silmad säravad soojalt, nüüd sirutab ta kutsuvalt käed... Kristiina!

Kristjan surus küüned peopessa. Ei-ei, peab mõtlema millestki muust. Kas või sellest, et november saab alles poole peale, kuid ööd on juba lõpmata pikad, iga uus päev valgusega aina kitsim. Kõige pimedam aeg on aga alles ees, talvine pööripäev mägede taga. Jah, nädalate viisi käi omaenese õuel peaaegu et käsikaudu. Alles kui talvetaat ükskord kohale jõuab ja lund hakkab puistama, seletab silm õhtuti ja kenadel kuuvalgusega öödel päris kauge maa taha, tabab ka õige hilise tulija.

Keda sa ometi ootad, et sel kombel igatsed? Tema ju tulla ei saa, ta jäi sinust Linnupettele... kiriku kõrgest tornist kajaavad kumedad hingekella löögid...

Miks valu tuimemaks ei vaju? Juba peaaegu kolm kuud saab mööda, aga Kristiina seisab vahetpidamata silme ees, kibe

kahetsus raspeldab hinge ja piinab tunnist tundi, päevast päeva...

Ei tohi jõude istuda, tuleb otsida mingit tegevust.

Kristjan pani laelambi põlema, see andis lauale hea suure valguse. Madalal tööriistade kapil ootas eile poolelijäänud töö. Tehtud sai seda mitte tarbe pärast, vaid südamevalu peletamiseks. Uue sedelgarihma järele pole ju vajadust, hobuseriistad on kõik viimseni korras, aga...

Kristjan seadis äratähtsust, risti-rästi löikehaavadega kaetud paksul puuplaadil nahatüki käepäraseks. Puss ei tahtnud sobivalt võtma hakata, tundus nürivõitu.

Luisk heitis pussiteraga kaelakuti ja kohe tegid nad omavahel jõudu katsudes kraapivat, teravkurja häält. Kõvasi oli enese karedas tugevuses kindel, ja pussi pikk, õhuke, hästikarastatud tera samuti. Kumbki ei tahtnud end sugugi kulu- tada lasta, ei raasugi ära anda — sellest siis pahur, kõrvu tüütav heli.

Tagakambri uks liikus ja Kristjan jättis teritamise katki, jäi ootama; Margit oli just sellise asjaliku olekuga, nagu kavatses ta otsekohe midagi tähtsat öelda. Aga ei, tüdruk läks kolde juurde, liigutas roobiga süsi, lükkas siibri veidi koomale — ega teinud suudki lahti. Nüüd tõstis ta kirstukaane üles, otsis midagi. Mida?

Juba leidiski, sest ta istus isa lähedale laua äärde ja pani enda ette paar kalendrit. Ei tea, mida ta neist uurida mõtleb? Kristjan austas kalendritarkusi, tal olid kõik tähtsamatud olemas, mis viimasel kolmekümne viiel aastal on ilmunud, ja ta hoidis neid kui kallist vara. Ei lubanud kambri teiste raamatute hulkagi viia, lähevad segi ja viimaks kaotsi.

«Ei tea, mida tarvilikku asja sa otsid?» päris Kristjan, kui tüdruk möödunudaastast kalendrit lehitses ja midagi ei öelnud.

«Mesilaste kohta.»

«Kuda nii? Võiksid parem minult küsida, ma tean ju mesilindudest ikka põhjalikumalt, kui raamatutes kirjas. Aga mis mure sul nende pärast hakkas? Meil pered toidetud, tarud talvitumiseks valmis?»

«Ega ma meie omade pärast. Lubasin mõned tähtsamad löigud välja kirjutada.»

Kristjan oleks hea meelega teada tahtnud, kellele ja miks, pealegi nii imelikul hilisel aastaajal, otse vastu talve, aga ta ei küsinud. Margiti hoiak oli täna eriti tõrges, niigi kisu päevast päeva sõnu või tangidega kätte. Pahasti muidugi, kui

tütar on isast sedavõrd võõrdumas, et juttugi ei aja. Jah, vist oli veel ikka muredest ja vaevast vähe, koormale tuli tütre pärast kaalu tublisti juurde. Oli Margit enne, mis ta oli, aga sellest ränga paduvihmaga õhtust peale, kui kolhoosi kartul üles sai ja esimehele kohtukutse kätte toodi, läks ta lõplikult tujust ära. Muidugi, eks see lõi kõigil meeoleolu alla, et traktorijaam ammused võlad nii kange kurjaga ja kohe sisse nõuab. Summad ju suured...

Sellest alates, kui Kustas Lokk esimeheks tuli, sai temaga tihtipeale nõu peetud ja kitsikusest väljapääsu otsitud. Oma südames Kristjan küll mõtles, et tehku Lokk või kümne mehe töö, liiva jookseb see nii või teisiti, aga ta ei öelnud seda kunagi välja. Tublist mehest oli kahju, võttis teine kolhoosi juhtimist täie hingega ja näis kangesti uskuvat ilusasse tulevikku.

Tema küll ei uskunud. Seesugust larakat nagu «Sotsialismi Võit» peale kõiki neid käsukorras liitmisi oli, ei päästa viirelemisest ega hädadest muu, kui ütlemata suur ime. Ta oli põline maamees ja teadis hästi, et vaeseks kurnatud põllud jäävad järjest armetumaks ja et imesid, pealegi suuri, ei ole olemas. Väiksemat sorti kolhoos ehk saaks mingil moel jalad alla, kui inimesed asjast tõesti hoolima hakkavad ja õige kõvasti tööd teevad. Praegu on majand aga liiga laiaks aetud, eriti kaugemad servad kippusid lõdvaks, enamasti laperdasid kuidas juhtus.

Margit lehitses tujutult kalendrit. Nüüd vist leidis, mida otsis, sest võttis paberi ja kirjutas paar rida. Viskas siis pliiatsi pahuralt käest ja jäi tühjal pilgul silmitsema mustendavat aknatagust.

Kristjan tundis selgesti, et tüdrit miski väga vaevab.

«Kas sa oma muret minuga jagada ei taha?» küsis ta kaas-tundlikult.

Margit heitis isale ehmunud pilgu, pidi midagi ägedalt vaatama, aga arvas õigemaks vaid tüdinult õlgu kehitada.

«Tüdruk, sul on üks paha asi mõtetes?»

Margit istus liikumatult, pilk ekslemas ühest hämarast nurgast teise. Valitses vaikus, tagasihoitud sõnadest tulvil.

«Miks sa mind ometi pelgad?» küsis Kristjan tüki aja pärast.

Tüdruk kortsutas kulme.

«Ei pelga,» põikles ta. «Ma pole suutnud veel kõike päris lõpuni läbi kaaluda, otsus on pooleldi tegemata. Ja see puudutab ainult mind.»

«Kuidas sa sedasi võid öelda, et ainult sind?» Kristjan oli solvunud. «Kõik, mis on sinuga seotud, käib läbi minu südame, niihästi hea kui halb.»

«Jah, isa.»

«Astud viimaks omapead otsustades mõne kõvereti sammu? Minu meelest tuleks meil kahel alati aru pidada, ükskõik kui sant asi hinge peal on. Ütle ometi, mis lahti?»

Margit raputas pead.

«Tähendab, sa kohe mitte ei räägi?» Kristjani väikestvõitu silmad puhmaskulmude all olid väga tõsised. «Ise alles noor, õrnuke tütarlaps — kust sul ometi see kole kangekaelsus?»

«Sinult.»

Kristjan hõõrus korraaks oma habemeokkas lõuga.

«Tead, mida mina arvan? See rahutu ja torssis ja turtsakas olek on sul mõne poisi tõttu.»

«Poisi...?»

«Peigmehe pärast, just nimelt,» otsustas Kristjan veendunult ja uuris, kas Margitil ehk kisuvad põsed kuumama või löövad silmad särama. Ei üht ega teist, tüdruk jäi täpselt selliseks nagu alati.

«Pole mul mingit peigmeest,» kinnitas ta jahedalt.

«Peaks nagu ikka olema, sa ju mõnda aega juba selles eas,» ei jätnud Kristjan jonn. «Kuidas siis minu ilusa näolapiga tütar nii kehvast seisusest on? Kavatsed vanatüdrukuks jääda, et endale kedagi ei leia? Eks otsid teab mis uhket printsi...»

«Huvitav, kus sul «Sotsialismi Võidus» need tublid ja tore-dad noored mehed on? Kõik ju näevad, et elu on viletsamast vilets, nad on tasapisi ära läinud. Linna, seal on hulga lahedam.»

«Need, kes jalga lasevad, on argpüksid,» sõnas Kristjan järe-sult. «Sihukesega ma ei lasekski sind paari minna.»

«Eksid. Just need on hakkajad ja julged. Kui ma kunagi sellise lollusega nagu mehelemine üldse hakkama saan, valin just nimelt niisuguse.»

Kristjan ei uskunud oma kõrvu.

«Toh-hoo tont! Aga kust sa sihukese kätte leiad? Nagu ütlesid, neid kangesti tragisid ju siinmail enam pole.»

«Muidugi ei ole,» kinnitas Margit ägedalt. «Nemad saavad linnas jalad alla, elavad head kerget elu, ja ega keegi siia laulatatud ole. Ma aina mõtlen nende asjade peale ja...» Margit sai sõnasabast kinni. Ta jäi kokkunult vait, endal

niisugune nagu peas, nagu oleks just nüüdsama reetnud saladuse.

«Sina ära raiska aega ega jõudu igasugu totruste rehendamisega,» pahandas Kristjan. «See ongi sind vist selliseks imelikult pahuraks teinud.»

«Mõtlemine teeb inimese hulga targemaks.»

«Jah? Eks muidugi, aga ainult siis, kui tarku asju vaagitakse. Sa oled juba pikka aega kangesti heitliku olekuga, ei taha enam minuga sugugi rääkida...»

«Räägin ju.»

«Moka otsast. Ja veel ikka pole sa öelnud, mis sind vaevab, et sa nii kurb oled.»

«Sina ei ole ju ka rõõmus, isa.»

Kristjani pea vajus rinnale.

«Mul ei ole heaks meeoluks põhjust... ega jaksu.»

«Minul ka mitte.»

«Sina, mu laps, oled alles verinoor. Selles vanuses tüdruk peaks lausa lõõritama... Nii on minu meelest iidsetest aegadest peale olnud, see on elu ilus seadus.»

«Eestimaal ei maksa enam ammu need seadused, mis sinu noorusajal, tead seda minust paremini, isa.»

Nüüd oli Kristjani kord vaikida. Tüdrukul on õigus, tuline õigus. Pole tal vaeseskesel olnud rõõmsat lapsepõlve, ja kõige ilusamad aastad kaovad vägisi käest murede ja mornide mõtetega. Jah, elule keerati väevõimuga tige nagu ette.

«Saatus on meie kõigiga juba pikka aega hullusti kuri,» pomises Kristjan. «Aga meie ise ei tohi aina kinnisemaks ja tuimemaks muutuda, olgu ümberringi kui tahes palju ülekohtu. Ja oma isa peab inimeselaps usaldama, ilmtingimata!»

«Asi pole usaldamatuses.» Margit vaikis viivu. «Ma ei taha sulle valu teha, isa.»

Valu...? Kristjan rohkem ei pärinud, vaatas üksisilmi Margitit. On selgesti tunda, et tüdruk jätab rääkimata, mis teda vaevab. Nimetas põhjusegi — ei taha haiget teha. Aga saaks ehk aidata, toeks olla? Kipume liiga palju ütlemata jätma ja kaugeltki alati ei too see kasu. Vastupidi, teeb hoopis halba. Ka Kristiina jättis midagi väga rasket rääkimata. Oleks ta kõnelenud, südame kergemaks saanud — mine tea, viimaks...?

Kristjan ei tahtnud mõelda, mis kõik oleks võinud teisiti olla. Uksildane kääbas kalmistu kauges servas kõneleb sõnadata, et miski enam ei muutu, lahkumine on lõplik. Kristiina...

Ei, otsekohe peab mingi tegevuse leidma, mis tähelepanu endale tõmbab. Aga mida, mida? Ah näe, nahatükk ju ootab lõikumist, sedelgarihma kibedasti vaja!

Kristjan võttis pussi uuesti pihku ja hakkas hoolikalt pihta — serv olgu puhas ja sirge. Pagan küll, kisub kõvasti kiiva, käsi pole kaugeltki nii kindel kui harilikult. Või on puss veel ikka nüri?

Kristjan otsis luisu kätte, heitis korraks pilgu tütrele.

Margit ei vaadanud isa poolegi, lehitses hajameelselt kalendrit. Ta hallid silmad tundusid tavalisest tumedamad, huulenurgas hiilis kibe kortsuke, lõuajoon oli võõralt jonnakas.

Puss ja kõvasi said uuesti kokku, krigisesid jälle kiusakalt.

Ouest kostis paar pahast haugatust. Kristjan jättis teritamise, kuulatas. Keegi vist tuleb?

Jah, tugeva keti lülid jooksid kiire kõrinaga kuudiava serva pidi, kui koer välja uudistama ronis. Haukumine muutus valjuks, äkiliseks.

Koputati üsnagi järsult, tugevasti.

Rabanurmeli ei käinud just tihti külalisi, liiati kottpimedas. Kristjan kergitas imestunult kulme ja hakkas end veidi vastutahtmist jalgele ajama, aga juba krapsas Margit püsti ja rutatas eeskotta, avas ukse.

«Oi, sina? Imede ime...» Tüdruku häälel tundus rõõmus.

Sisse astus pikk, laiaõlgne noor mees. Ta oli mütsi peast tõmmanud ja seisatas ukse lähedal, hele püstakas juuksetukk suurte, erksate silmade kohal.

«Tere,» sõnas ta veidi nagu äreval toonil.

«Tere jah,» vastas Kristjan sõbralikult. «Viska vammus seljast, tule võta istet. Ei juhtu kaugeltki iga päev, et Laanepüü Anto meile külla tuleb.»

Anto jäi paigale.

«Ega ma külla tulnudki.»

«Jalgu puhkama peab ikka,» sundis Kristjan lahkesti. Ehkki teda huvitas põhjus, mis Antot läbi pilkase õhtu küllaltki pika maa tagant Rabanurmele tõi, ei hakanud ta seda pärima. Siinkandis oli kombeks, et külaline istub ja ajab maast-ilmast juttu ning alles hea tüki aja pärast, kui juba peaaegu et minekule seab, nimetab muuseas, miks tulnud sai.

«Mis Sabatal ka uuemat peaks olema?» küsis Kristjan, et teisele mõnus jutuots kätte torgata.

Anto ei vastanud, ei pööranud Margitilt silmi. Kristjan mär-

kas selgesti, et miski ajas tüdruku turri. Äsjane heameel Anto tuleku üle oli asendunud tõrjuva, okkalise hoiakuga. Ta ei vaadanud enam poisi poolegi, istus poolehmununa endi sele kohale tagasi. Haaras koguni kalendri uuesti pihku ja lehitses seda usinalt, nagu otsiks sealt ei tea mis tähtsat hingepidet.

«Kas kodused on kõik ikka kenasti terved?» uuris Kristjan viisakalt.

«Jah.»

«Oled na vähese jutuga ja kangesti äkilise moega. Kas on midagi hullusti?»

«Jah, peaaegu, sest...» Anto ei leidnud jätkuks ilmselt päris sobivaid sõnu, jättis edasise ütlemata.

«Mina ei saa kuidagi otsa peale,» püüdis Kristjan hästi sõbralik ja mõnus olla, ehkki teda haaras halb rahutus. «Minu meelest mingi paha asi saab kas juhtuda või mitte juhtuda, aga et peaaegu...? Viimaks kodus Hamba-peres mõni õnnetus või?»

«Ongi. Ja siin Rabanurmel, teie peres kah. Peaaegu.»

«Kuidas ometi nii, et peaaegu? Ja õnnetus?» Kristjan tõepoolest ei mõistnud, mis nende sõnade taga võis olla, ja poiss taipas seda.

«Paistab, et teie vist ei teagi, Rabanurme-isa, mida plaanitse takse? Meil polnud kah aimu, kuulsime alles tänu õhtul, tund aega tagasi.»

«Siia jooksmiseks sul küll põhjust polnud,» torkas Margit. «Iga pere mureseb omad mured ise.»

Kristjan vangutas pead.

«Olete pahuksis või? Minu teada pole te ijäl tülitsenud, ei kooli ajal ega hiljem. Mis plaanipidamisest sa räägid, Anto?»

«Ei tohi minu asjadesse sekkuda,» keelas Margit ärevalt. «Rohkem mitte ühtegi sõna, kuuled?»

Kristjan ajas selja sirgu.

«Sina, tüdruk, pole mitu aega suud praotanud ja mina enam pimesikku mängida ei taha. Oelgu Anto otse välja, mis see siis ka oleks, ükskõik kui halb.»

«Ei-ei!» Margit oli kohkunud. «Nii ootamatult... viimaks sinu tervis...»

«Olen kõikisugused rängad hoobid jaksanud kuidagi viisi ära kannatada, eluvaim on mul veel ikka päris kõvasti sees. Tule lagedale, noorhärrel!»

«Margit läheb kolhoosist ära, linna elama,» sõnas Anto süüdistades, etteheitvalt. «Meelitas meie Eevi kah kampa, temalt see uhke uudis täna õhtul tuligi.»

Kristjan ei saanud sõna suust, Margit aga pahvatas pahaselt:

«Pole mina kedagi meelitanud!»

«Kui ka otse ei meelitanud, aga koos tegite kindla otsuse. Oli nii?» Et vastust ei tulnud, kordas Anto nõudlikult: «Oli nii?»

Margit istus nüüd rõhutatult sirgena, pea veidi kuklas.

«Mingit mõtet pole siin lõputus viletsuses ja vaesuses virelda. Lähen jah. Mida varem, seda parem. Kas või otse kohel!»

«Täpselt nagu meie Eevi — see surtsub kah sädemeid pil-duda, ja kui noomima hakkasime, tiris kohvri lagedale, pakib asju. Ainult et tema on plikatirts, igavene tuulepea alles, pole veel viieteistkümmenegi — aga sina, Margit? Tule mõistusele. Ei tohi ära minna!»

«Kavatsed sa tõesti põgeneda, tüdruk?» Kristjan püüdis rahulik näida, hääli aga kippus reetlikult värisema ja käed tõmbusid vägisi rusikasse, nii sügavalt puudutas Margiti võimalik lahkumine ta hinge.

Margit lehitses aina kalendrit, kiirustades ja kannatamatult. Näis, nagu oleks talle täpselt teadaoleval leheküljel midagi ääretult olulist kirjas, ainult et kuidagi ei leia õiget kohta üles.

Tähendab, kellegi meelest on mul vaeva veel ikka vähe, mõtles Kristjan löödult. On see hoop siis nüüd viimane? Mis kurja ma ometi olen teinud, et mind muudkui karistatakse? Tagantjärele ei oska nagu enam hästi usku-dagi, et elu oli kunagi õnnelik ja rahulik, tulevik selge ja kindel. Talupidamine edenes hästi, loodus oli lahke, poeg ja tütar kasvasid... jah, see oli Eesti ajal. Siis aga saabus päev, kui suur, kuri ja tugev viskas pilgu siia poole. Mitte ükski Rabanurmele ei tulnud õnnetused, oh ei. Tervet eesti rahvast on sellest peale pik-kade aastate jooksul rängalt vintsutatud — hädad ja mured, vaev ja lein on alatiseks koha leidnud lõpmata paljudes pere-des.

«...kas sa selleks õppisid agronoomiks, et nüüd minema jooksed ja meid hädasse jätad...? Reetur...» Anto etteheide kostis nagu kusagilt õige kaugelt.

«...«Sotsialismi Võit» jääb igavesti upakile... paljud on juba läinud, ja mitte ükski meilt... aina lähevad, sest noored

on aru saanud, et kolhoosis pole mingit mõtet lasta elul raisku minna...»

Margit ütles nii, jah? Aga pole ju võimalik, et inimene oma isamaja maha jätab, vabatahtlikult ja ilma sunduseta sünnikodust lahkub...? Või on tal ehk viimaks siiski mingi sundus peal? Vist jah, sest elu on tõepoolest räbal. Viletsuse taga on aga sellesama suure ja võimsa ääretu hoolimatus ja kurjus. Ja verejanuline on ta, see vägev käsutaja — kümned tuhanded eestlased viidi minema. Seesama suur ja julm andis käsu — tuli taludest loobuda, vara ja loomad kodunt välja viia, vägist ja vastu tahtmist oma põline maa ära anda, koletu maksudekoorma käes ägades ja hirmu all kolhoosid teha. Läbi vae-vade ja kannatuste tulevad küüditatud tagasi — need, kes ellu jäid... aga mis neid ees ootab? Jaksavad nad uuesti otsast alustada? Neile on ju hukkamõistmise märk külge pandud, kas see pestakse kunagi maha? Ei oska loota, ehkki miski on nagu teistmoodi, justkui veidi julgem või... Ei tea, ei söanda nagu uskuda.

«...viimasel aastal, nüüd kus Kustas Loka on esimeheks, hakkab ju natukehaaval ülemäge minema...»

Ülemäge? Tegelikult peab kõvasti pingutama, et elu enam sügavamale rappa ei vajuks. Aga Anto on noor ja keevaline, tema usub vist veel tõesti kogu hingest, et elu on elamist väärt, ja et kõik läheb ehk siiski paremuse poole. Ja eks nii-sugused mehed nagu Loka arvavad küllap kah, et suudetakse viletsusest välja rabelda?

Mis seal imestada, muidugi usuvad, kinnitas Kristjan endamisi. Mina igatsen ju kõigele vaatamata südame põhjas ka ise, et nii kehvaks ei jääks. Ei saa jääda, ei tohi jääda, miski pööre peab sündima. Milleks ma muidu aastast aastasse kolhoosis tööd rügan, kui ma enam sugugi ei usuks? Margiti minek lõhub aga kõik lootused, lõplikult. Ometi sai tüdruk agronoomiks õppima saadetud sellesama peaaegu arutu ootuse pärast, et elu ehk kunagi jälle endiseks keerab.

«...traktorijaam võtab meilt viimase jõu, normipäeva eest ei saa ka sel aastal rahapalka, maksta, ehkki esimees kindla sõnaga lubas...» Margiti hääl katkes imelikult, nagu oleks tüdruk nutma hakanud. Kohe rääkis Anto midagi väga ägedalt, aga jutu tuum libises Kristjanist mööda, mõte kippus millegipärast vägisi tulevikku.

«...kohtukutse lõi mul lõplikult jalad alt...»

Kristjan istus, pea käte vahel. Oigus, kohtukutse lõi jalad alt ka Kustas Lokil, kõigil teistelgi.

«Mina siia hallitama ei jää, saagu või sandim!»

Taevas hoidku, tüdrukul on tõesti tõsi taga?

«Kus su mõistus on, Margit?» Kristjan vaatas tütrele masendunult otsa. «Sa tead sama hästi kui mina, et tühjaks jäänud talud lagunevad. Kas sina tõesti tahad, et meie Rabanurme kaob koos minuga?»

«On ta ikka meie, see Rabanurme...? Isa, sa ei püüagi mind mõista... Saa aru, noored peavad leidma võimaluse paremini elada!»

«Kui maainimesed oma kodudest ära lähevad, saab eesti rahvas hukka,» ütles Kristjan etteheitvalt. «Põllud ei tohi sööti jääda, ei. Sinu kohus on omasuguseid mõistusele kutsuda, minemast keelata, kui nad põgeneda kavatsevad. Just noortel inimestel tuleb selle eest hea seista, et võsa ei võtaks kunagistel põldudel ja heinamaadel päriselt võimust.»

«Jäta, isa, ära parem keela,» palus Margit. «Ma ei jaksa ega taha elada «Sotsialismi Võidus», ma ei suuda mõttetut tööd teha... Ma ei jää siia, ei!»

Margiti käed kippusid värisema, kalender vajus tal avatuna käest lauale. Tihedas trükikirjas lehed pöördusid kui nähtamatutest sõrmedest libistatuina aegapidi oma õigesse paika, üks teise järel. Alatisest lugemisest oli kaanele murdekoht sisse pressitud, see ei pööranud ennast kaasa ja kalender jäi lahti suure pildi kohalt. Sellel oli tihedate halliseguste üle pea kammitud juustega mees — kõrge aukandja, vägevate õlakutega uhkes mundris, kuldtäht rinnal. Tema terav pilk oli kaugusse suunatud, lopsakad vurrud peitsid julma süüjoont.

Kristjan ei saanud silmi pildist lahti. Jah, just see mees võttis elult mõtte — hukkus poeg, kustus naine, kadus Kristiina, ja nüüd kisub ta kodutalust lahti tütre. Seda hirmsat inimest pole ometi tervelt neli aastat enam elavate kirjas, tema tegude kohta kostab kõrgemaltki poolt tõsist hukkamõistmist — aga näe, ta võimurusikas on niisama jõhker kui varem! Jah, veel ikka hoiab ta inimesi raudses haardes; tema käsud, mis jäävad kestma vist küll üle aegade, laastavad hoolimatult maad, rõhuvad rahvast, räsivad hinge.

Kristjan ei näinud enam muud kui halastamatut irvet ja tumedaid pilkavaid silmi. Ta südames möllas talumatu valu, meeletu ahastus. Käsi liikus pidepunkti otsides kobamisi laual,

leidis tuliteravaks ihutud pussi. Veel enne kui mõte järele jõudis, lõi ta selle tugeva, kitsa tera pildil olevale suurele kurjale näkku. Südamepõhjast tulvava vihkamisega, kogu jõust, otse silmade vahele.

Pikkamööda tõmbas Kristjan käe tagasi.

Puss vajus aeglaselt külili, irvitav haav kärises viltuselt üleninajuure, üleolev muie moondus inetuks, mõnitavaks grimassiks.

Maad võtnud tinane vaikus oli täis valusat kohkumist, ehmunud imetust, ääretult sügavat põlgust.

10

Mitme raskelt vihmase, aeg-ajalt lobjakasegi päeva järel näitas november veel korraks lahket nägu. Paras tuul suutis laiali lükata mornilt paigal rippunud tumehallid kõhukad pilvekuhilad, ja kohe naeratas päike, ehkki jahedalt, väsinult.

Ülakad tuulesellid olid jõudnud puud juba ammu päris alasti rebida. Uksnes hiigelskõrged lehised, milledest päevi näinud veoauto just praegu mööda logistaš, polnud veel lõplikult alla andnud, hõõgusid kuldruugetena.

Kustas oli end sisse seadnud veokastis, tugev presentmantel tuule kaitseks tihedalt ümber tõmmatud, Mari-Elts istus juhi kõrval kabiinis. Ta tahtis Linnupettele tingimata kaasa tulla — ehk leiab midagi Marikese tarvis; Sorguta tilluke külapood varustab ainult hädavajaliku toidukraamiga, ei rohkemat.

Peatuti alevi südames.

Mari-Elts tõttas kauplustesse, autojuht sõitis raudteejaama jõusõota peale võtma, Kustasel oli asja Arno Pihlaku juurde. Lepiti kindlalt kokku, et täpselt kahe tunni pärast ollakse samas paigas ja asutakse kärmesti koduteele. Siis jätkub aega korraks loomaravilasse sisse keerata ja Mari-Eltsu vanematega veidi juttu puhuda — Sorgutale tagasi jõudes on aga tööpäevast veel tubli tükk alles.

Mida lähemale Kustas rajoonikomiteele jõudis, seda aeglasemaks muutus samm. Kas on üldse mõtet minna? Esimesel sekretäril on väga suured õigused, aga kui lähedalt ja lahkelt ta neid on nõus kasutama? Ja kui pikalt ja põhjalikult kõike selgitama peab?

782

Ei, kindlasti piisab, kui kuuleb hakatuseks ühtainukest rasket ütlemist: kohtukutse. Aga kas Arno taipab tagamaad, asjade ülimalt santi seisu? Ja aidata...?

Ja ega see pole veel kõik. Elu on teinud pööraseid saltosid, mustavöödilisi muresid kihutab peas aina kurjemini, üha marulisemalt. Mitmedki seni vääramatuks peetud tõed vanguard, mõranevad, pudenevad tükkhaaval põrmu. Harjumuslikud arusaamad võbelevad närviliselt, tänane nõuab lähenemist märksa teises võtmes. Mõtteaparaadi kuullaagrite vahele on kellegi karm käsi puistanud jämedat liiva. Ei, hoopiski teravat kruusa, sedavõrd raskel kräginal, kriiksa-krääksa pöördub miski aegapidi uude suunda.

Vast peaks juttu alustama just neil helladel teemadel? Ega see lihtsam lahendada ole, kui kohtuasi — ehkki mõttetu on suuri, valusaid muresid pingeritta seada. Kõik on esmatähtis, kõik! Tuleb olla halastamatult avameelne, muud teed ei ole.

Kust jõudu ammutada?

Läbisaamine Arnoga pole just laita, kuid möödalaskmistest on siiski kehv kõnelda. Ometi peaks sedagi ausalt tunnistama, kui üliheaks suhtlejaks ta on end alati pidanud — ja kuhu see viis. Arvas jah, et on imeinimene, kes oskab end alati kaasvestleja lainepikkusele seada, mõistab teist poolelt sõnalt. Tõsi, kivimurrus töötades klappis kõik nagu vaja, õhkkond oli sõbralik. Ja ega traktorijaamaski polnud eriti kurta, ehkki masinamehed on märksa karusemad, ägedamad. Kargasid teinekord üsnagi käredalt oma kandilistvõitu tõdedega lausa silmle, aga tüli ei paisunud pea kunagi suureks ega ülesaamatult kurjaks. Sai tabatud õige toon, kiivakiskunud lood pöördusid parajalal ja ladusa jutu abil õigele kursile, ehk läks lähedalt edasi — ei viltuvahtimist, vintsket vimma, salaviha.

Esimeheks sai hakatud vähemalt selles mõttes küll rahuliku südamega, et inimestega saab kenasti toime. Ta tunnetas talumeeste igipõlist tasakaalukust, arvas neid sõnapidajaks, arukaks, tugevaks. Nendega leiab kergesti ühise keele ja meele, koos liigutatakse või mäed paigast, pole kahtlust!

Eksitus.

Mitte et nad poleks targad, elukogenud, sihikindlad. Kus sa sellega, jõudu ja mõistust on neil rohkem, kui aimata oskad. Aga enamus neist olid jäigad, kiirgasid vastuhakku, sallimatust, põlgust — ja kõik jõudis valusalt päralt. Nad on end ümbritsenud vihkamise nähtamatu rüüga, millest kuidagi läbi ei pääse — kiidetud suhtlemisoskus pörkus nüridalt selle

783

vastu, vajus jõuetuna kolinal hunnikusse. Osati sõnadeta öelda, et esimees on ja jääb võõraks, võhivõõraks. Eluaeg linnasillutist lihvinud inimene ei mõista talurahva muresid, pealegi on ta nende meelest ju otsejoones selliste hulgast, kes kõigis õnnetustes süüdi on ja kes mitte millestki hoolides vaid suurte ülemuste kurje käske lihtinimestele selga laovad.

Eks sunniviisil kolhoosi ajamine maksab kätte. Ja küüditamiste põrgulikult valusad vermed ei parane... andestust pole loota.

Inimesed on mornid, elu ütlemata hall.

Kas Arno aitab...?

Kustas astus trepist üles, tervitas sekretäri, küsis ülemuse järele.

Noorik vastas kiire masinal tippimise vahele, et peremehel on kaugekõne, palus viivuks istet võtta.

Kustas läks akna alla, vaatas välja ja mõlgutas kaugeltki mitte roosilisi mõtteid. Aken oli allapäikest, teiselpool tänavat kõndijad ereda valguse käes. Inimesi liikus palju. Kas meelitas ilus ilm välja? Või on alevi-elu üldse selle vahe sees vilkamaks muutunud, kui siin viimati sai ringi vaadatud?

Arno peab oskama nõu anda, mõtles Kustas vist küll juba kümnendat korda. Ei taha oma inimeste ees sõnamurdjaks jääda, ei taha ega tohi!

Kustas trummeldas sõrmedega aknalauale, hajameelne pilk libises mööduva autoga kaasa ja tuli siis uuesti tagasi, leidmata pidepunkti. Inimesed tänaval on võhivõõrad, ei ainsatki tuttavat... Aga kes see on, kes praegu pikkamööda sõidutee ületas ja nüüd edasi läheb? Näib, et vist mitte päris võõras...?

Kustas teritas pilku ja viivuks kihvatas vaenusööst. Aga ainult hetkeks. Pole temal sellega asja, et Roland Kriisa liigub Linnupette alevi ringi. Ta vist jalutab — just see logelemismaiku sammumine oligi, mis tähelepanu endale tõmbas. Aga kiirustagu või lonkigu, seisku paigal või jooksku, ei huvita.

«Sina, Kustas?» kõlas seljataga Arno Pihlaku imestunud hüüatus. «Ei osanud oodata, tõsijutt!»

«Tere, kõrge ülemus. Ei tea, kas minusugune ette teatamata üldse jutule pääseb?»

«Kui lubad, et ainult häid uudiseid tood, peab ivakese aega leidma,» nõokas Arno vastu. Ta surus Kustasel mehiselt kätt,

patsutas talle sõbralikult turjale ja kutsus istuma enda kõrvale diivanile.

«Kas sissejuhatusega või ilma?» küsis Kustas.

«Ilma, kui võimalik.»

«Kõik lendab kuradile,» sõnas Kustas järsult. «Suhtumine kolhoositöösse, mida suutsin veidigi erksamaks ärgitada, vajub nüüd lõplikult tuimuse ja õeluse sohu.»

«Põhjus?»

«Sõnamurdmine. Lubasin rahvale kindlalt rahapalka ja nägin kurja vaeva, et neid seda uskuma panna; hakatigi mingil moel tööle. Nüüd aga ei jää mul kopikatki hinge taha ja olen paratamatult üksnes suur lubaja. Petis.»

«Kes sõnapidamise võimaluse nahka keeras?»

«Traktorijaam, kes muu.»

«Direktorina tegid kurja häält, kui kolhoosid maksta ei tahtnud.»

«Jah, ja esimehena tulen sinu juurde nimelt traktorijaama peale kaebama, rusikad püsti.»

«Olukord on sant,» nõustus Arno, «ja mitte ükski sinul. Tõsi, «Sotsialismi Võit» on eriti viletsal järjel, seetõttu annab mõnigi nüke sulle hulga valusamalt tunda, kui teistele.» Arno uuris Kustast altkulmu. «Vello Kase andmetel oled sina traktorijaama masinapargi kõige tagasihoidlikum kasutaja. Millega seda seletada?»

«Vastan üheainsa, aga väga valusa sõnaga: vaesus. Linnupette isandad on oma logiseva rauakolu seljas uskumatult ahneks läinud, et vanasarvik neid võtaks... ma ei leia küllalt vängeid sõnu nende põhjamiseks. Tean täpselt, küllap paremini kui teiste kolhooside esimehed, mida tähendab traktorijaama ja kolhooside suhe — seetõttu olin äärmiselt ettevaatlik. Kasutasin hobuseid nii palju, kui vähegi võimalik ja traktorijaamast võtsin ainult hädapärase, ilma milleta kuidagi ei saanud. Aga värsked äktid-arved on ikka ootamatult rammusad, löövad hinge kinni. Vastikult suur hunnik rublasid rändab nende põhjatusse kukrusse, sõna otseses mõttes. Lisaks naturaaltasu — sedagi nõutakse nii hullumeelselt palju, et tõmbavad meid tühjaks nagu tolmuimejaga... röövliid!» Kustas vandus, ei kahetsenud sugugi oma ägedust.

«Teised esimehed kaebavad sama,» kinnitas Arno mornilt.

«Viimane aeg on need kuramuse traktorijaamad laiali peksta,» käratas Kustas südametäiega.

Arno uuris teda, sügav kurd kulmude vahel.

«Ah et kohe nii maruliselt? Tahaksid võib-olla sama hoo ja hoobiga ka kolhoosid maapealt ära kaotada, mis?»

Nüüd uuris Kustas omakorda Arnot, pidi midagi ränka lendu laskma, hoidis end siiski tagasi ja heitis vaid vihaselt käega.

Mõnda aega polnud kummalgi isu kõnelda.

«Kurja juured ulatuvad paratamatult jah traktorijaama,» tunnistas Arno lõpuks tujutult. «Aga me ei saa ilma temata ega ka tema vastu. Masinate ja meeste töö eest peab maksma, nende seljataga ju riik ja seadus.»

«On aeg teha kõva häält, et riik oma ülekohtuste seadustega midagi ette võtaks. Minusuguse jutt ei kosta sinust kõrgemale. Aga kui ehk kõigi rajoonide sekretärid meie mure edasi annaksid? Asjad pole halvasti mitte üksi Linnupettel, viga on üldine.»

«Olen kõigest rääkinud. Nii kõrgel, kui mina iganes ulatun.»

«Kas seal jääb viimaks toppama?» kahtles Kustas. «Ega ebameeldivaid asju pole lihtne teatavaks teha. Kuigi riiklik jutt ja riiklik mure, aga selle esitaja võib sattuda ülemuse silmis kergesti ebasoosingusse. Tulid paha jutuga, sant vari jääb sulle endale paratamatult külge.»

«Vast on sul ka midagi meeldivat varuks?» Arno muigas kitsilt. «Et sant vari juurde ei jääks.»

Kustas kehtas tujutult õlgu.

«Sadudega tuli väike vahe sisse, saime kartulid kõik kätte.»

«Näed, ongi positiivne laeng.»

«Saab kohe otsa. Ootamatult sadas meile selga lootusetult ränk hoop. Lõi kere kuumaks ja pea aurama, võttis eluisu ära, ajab südamest vanduma.»

«Tule lagedale.»

«Meile tuli kohtukutse, eelmise aasta kivide koristamise arved on siiani tasumata. Ma ei paista häbikoorma alt enam väljagi.»

«Kui maksmisega on nii kaua viivitatud, et kohtuga tuleb nõuda, pole muidugi millegi üle rõõmustada. Aga et lausa häbi?»

«Need matsakad rahanõudmise aktid on minu ajal koostatud, rida esimehi tõrkus maksmast.»

«Jah, õige mitmel tuleb koos sinuga kohtukulli ette astuda.» Kustas trummeldas närviliselt sõrmedega.

«Kogu see vähene raha, mille tänaseks läbi häda kokku saime ja mis oli mõeldud normipäevade tasuks, läheb nüüd vana võla kätte. Aga inimesed pole mitmel-setmel aastal kopikatki saanud! Suudad sa sellist olukorda üldse ette kujutada? Tead paremini kui mina, kuidas neil kolhoosi astumise oli... ja nagu sellest oleks veel vähe, elu läheb aina allamäge, lausa musta viletsusse... Pikki aastaid kestnud mõnitamise tõttu on inimesed vihkamise piiril. Ei, üle selle.»

«Peaksin sisseharjutatud kombe kohaselt sind bravouriselt julgustama — selg sirgu, pea uhkelt püsti. Aga on viimane aeg jätta libedate loosungitega lehvitamine. Taipan olukorra tõsidust, kuid...»

«Kuid väljapääsu ei näe, jah? Põhjan ennast üldse päevast päeva, et olen viimane vilets valetaja.»

«Ma millegipärast ei usu, et sa mulle oleksid valetanud.»

«Peamiselt jah endale, aga... kahjuks ka sinule.»

«Ma ei mõista sind, Kustas?»

«Mina ise ka mitte. Kust pagan võtsin ma teadmise, et kolhoosi juhtimisega lähedalt toime tulen? Traktorijaama tegevuses tabasin hulga ebakõlasid, ei osanud neist jagu saada — piirkonnas pealegi viisteist kolhoosi, üks lombakam kui teine. Otsustasin, et direktori amet käib mul ülejäu, liiga keeruline. Kinnitasin endale, et kolhoosi eesotsas olla on lapsemäng, viieteistkümmel asemel mureks ju üksainus; kõnelesin sellest tões ja vaimus ka sulle, mäletad? Uskusin seda luiskelugu päris tükki aega. Viimaks sinagi?»

«Egas! Kohtukutse sind ometi nii liimist lahti raputanud?»

«Tean armetult vähe põllutööst, maaharimisest, karjakasvatusest. Ja veel vähem inimestest — ometi on mul iga kolhoosi pere isemoodi õnnetu, vaevatud, solvatud, virelemas... ma ei oska aidata. Töö ei liigu nagu peaks, kõik on kui kännu taga kinni.»

«Seljataha hakkab sul jääma alles esimene kolhoosiaasta, ära taha võimatut. Sul on tublid brigadirid, tragi noor agroom.»

«Piinlik, et teised peavad minu saamatuse oma tööga tasa tegema.»

«Enesekriitika on alati omal kohal, ent ükses teatud piirini.»

«Ega sa mu sõnu tühjaks hädaldamiseks ei pea?» pahandas Kustas. «Nii polnud see küll mõeldud, ei. Ja ametit ei kavatse ma kah maha panna, kui sa mu jutust äkki sellise mõtte arva-

sid tabavat. Vastupidi, teen, mis iganes suudan. Aga on eriti närune tunne, kui oma enese vead täie selgusega kätte paistavad, õigemini kätte maksavad.»

«Vead?» kordas Arno mõtlikult. «Kes meist neid ei tee...»

Kustas noogutas.

Vaikus kestis hulk aega. Koguni nii kaua, et näis, nagu oleks Kustasel kõik hingelt ära räägitud. Aga ei, ta vaatas Arnole korra eksleval pilgul näkku ja tunnistas:

«Mind vaevab veel miski; päriselt kolhoosi-asju see ei puuduta ja on sellega ometi seotud. Teen nimelt endale etteheiteid oma ükskõiksuse pärast, et ma inimesele õigel ajal abiks ei olnud.»

«Kellele?»

«Ühele naisele, tal on kolm last ja vanadusepõdur äi ülal pidada. Tegemata tegu kripeldab teravalt südamel, ma ei teinud katsetki neile peavarju muretseda.»

«Nende senise koduga juhtus õnnetus?»

«Õnnetus? Jah, küllap tuleb seda just nii nimetada. Nad viidi neljakümne üheksandal ära, nende talus elavad juba ammu uued asukad. Kunagine Antsu-Juku — aga vaevalt see nimi sulle midagi ütleb.»

«Rohkem, kui arvata oskad.» Arno näol väreles mõru muie. «Elul on kummalised poognad, inind pillutas ta päris kõvasti ühest äärmusest teise, saatis üsnagi erinevatesse paikadesse. Varsti pärast sõda oli mul mõnelgi korral tegemist ka siin, Linnupette kandis. Antsu-Juku talu mäletan hästi; tõulava ja kogu uhke majapidamine andis kulaku mõõdud lähedasti välja.»

«Kulaku mõõdud?» kordas Kustas vaikselt, Arnoni see vist ei jõudnud.

«Ega see pere lausa põõsa all ju pole, tõsi?» küsis ta asjalikult.

«Ei, üks lahke südamega memm võttis nad oma tiiva alla.»

«Tähendab, nendega on asi joones. Ma ei näe vähimatki põhjust muretsemiseks.»

«Jah...?» Kustas ohkas. «Saatus on väga paljusid rängalt vintsutanud.»

«Saatus?»

Selles ainsas sõnas kõlas peaaegu tabamatu iroonia, Kustas heitis Arnole vilksamisi pilgu.

«Valisin pehmema ütlemise, ei tea isegi, miks. Mitte saatus, vaid meie ise. Kui soovid täpsemini — nõukogude võim.»

«Kuhu sa oma jutuga sihid?»

«Ma ei oska öelda, kas mõjutas mind paar kohtumist Antsu-Juku kunagise perenaisega või on viimaks tasahilju, märkamatu oma töö teinud see, et nüüd külarahvaga tihedalt kokku puutun — igatahes vaatan elu nägija silmadega ja kipun aina sagedamini vaagima, kas meie vead pole mitte hulga suuremad ja kurjemad, kui tunnistada tahame.»

«Meie vead?» kordas Arno, hääles võõras alatoon. «Vast isikukultuse vead, nagu nüüd on tavaks öelda? Sellest teada-saamine, mida meie eest kramplikult varjati, jättis vaieldamatult väga tugeva jälje. Pani tagantjärele tõsiselt hindama, kas kunagi õigete pähe tehtud teod olid üldse vajalikud, karmus omal kohal. Häbi tunnistada, aga üha enam mõistan, kui vähe ma neil aastatel oma peaga mõtlesin. Käsk kõrgemalt poolt oli mulle kui sõjaväelasele püha ja kõigutamatu, tuli kindlalt täita, kõhklematult.»

«Oma vigadest arusaamine on keeruline. Ja raske.»

«Eriti kui neid enam kuidagi parandada ei anna. Tehtut olematuks ei muuda. Ja ometi esitan endale üha sagedamini küsimusi. Mõnedele oskan mingil moel vastata, teistele mitte. Nende viimaste hulgas üks jälitab mind kõikjal, ei anna kuidagi rahu. Kui ma kohe peale sõda meestega padrikuid ja tihnikeid kammisin, olin veendunud, et minu tegevus on äärmiselt vajalik. Ma ei kahtle selles ka praegu, ainult et ma pole sugugi kindel, keda tol ajal armutult jälitasin — kas ikka alati bandiite, või... viimaks metsavendi?»

«Esimese hooga kinnitaksin, et neil pole vahet.»

«Tol ajal mõtlesin minagi nii, aga erinevus on suur. Bandiite leidis tagaetute hulgas üksikuid, põhiliselt olid nad laantes varju otsinud mehed, sõna otseses mõttes metsavennad. Nad ei tahtnud maud, kui ellu jääda, omas kodus, oma pere juures elada. Enamikul polnud rohkem süüd, kui et olid ehk sakslaste ajal kusagil sillavalves, valge lint käise ümber. Karistused olid rängad — keegi ei taha ju aastateks, koguni aastakümneteks vangilaagrisse sattuda. Saksa sõjaväes või omakaitstes olemise eest — kakskümmend viis pluss viis! Hirm seisis igaühel seljataga, kartus võimude kätte sattuda ja hukka saada. Nii nad redutasidki, ootasid paremaid aegu. Ma ei taibanud siis, et enamuse neist väikeste pattudega või peaaegu päris süütutest meestest ajasime metsa meie ise.»

«Elus on komistamise võimalusi palju,» pomises Kustas, üllatunud Arno avameelsusest. «Minulgi keerlevad peas vas-

takad mõtted, arutlen süüst ja ülekohtust. Inimesed rebiti oma kodudest väevõimuga lahti, veeti tuhandete kilomeetrite taha, sunniti elama võõrast elu. Tähendab, nad olid kurja teinud? Millal, kellele? Mida riigivastast olid teinud aastatekoorma all ilmaammu küüru vajunud raugad, tillukesed lapsehainud või nende emad?»

Arno ei vastanud.

«Nendel teemadel ei kõnelda,» jätkas Kustas. «Vaikime veel ikka maha ka selle, et Siberist juba tagasi tullakse. Ometi oleks vaja neid inimesi aidata, neil on tuline õigus elule uuesti põhi alla saada. Kas suhtuda neisse kui süüdlastesse, kes on karistuse ära kandnud ja vabanesid? Või tunnistab riigivõim äraviidute kojulubamisega oma eksisammu, tõsist viga, vägivalda ja ülekohut?»

«Olen selle probleemiga juba mõnda aega silmitsi,» tunnistas Arno. «Mul on rajoonis tagasitulnuid terve hulk, kuid... vastata ma sulle ei oska.»

«Küüditatuid tembeldati kulakuteks, klassivaenlasteks. Aga alles paari päeva eest jõudis pikalt sunnireisilt tagasi kõvasti näguripäevi näinud mees — ja tema puhul pole tegemist isegi mitte keskmikuga, vaid päris varanduseta inimesega, pigem sauniku kui taluomanikuga.»

«Miks ta ära viidi? Mingi süü pidi olema.»

«Ei muud, kui et õnnetul kombel sattusid julgeolekumehed kohale, kui metsast oli värskelt käidud toitu võtmas. Peremehele käratati, et oled bandiitide käsilane, sidepidaja ja abistaja, ehkki ta kinnitas jumalakeeli ja vannub kõige püha nimel ka praegu, et metsavennad olid koledasti nälginud ja haarasid poolvägisi, mis sahnis ja aidas vähegi võtta sündis.»

«Jah?» Arno oli millegipärast äkki eriti pingul. «Edasi?»

«Metsamehed olid võhivõõrad, näod näljast mustad, nad tulid ja nõudsid, kadusid nelja tuule poole. Julgeolek pinnis aga peremeest pikalt ja kõvasti, eriti nende ülemus, eestlasest ohvitser.»

«Jätka.»

«Otseseid süütõendeid ei olnud, asi jäi soiku. Kui aga Siberisse sõidutamiseks läks, oli ka see pere nimekirjas. Kes nad sinna torkas? Miks? Meest ju ei tunnistatud süüdi... Ütle, kes ta sinu silmis on — kas vaenlane? Hea vähemalt, et peavarjuga muret pole — ta asus uuesti oma koju, hooned seisid kõik need aastad tühjad.»

«On ta elamine tõesti nii närvi, et seda keegi ei tahtnud?» küsis Arno, mõtted hajali.

«Vilets ja vaene värk jah, kiita pole seal midagi — ja vahepealsete aastatega üksjagu lagunenud, päris hõre... Võib-olla ehk tead Tähve talu, Kerise suure kuusiku taga?»

«Tähve...?» kordas Arno puudutatuna.

«Viimaks tunned peremeest kah, Tähve Matteust?»

Arno ei vastanud. Ei taha Kustasele öelda, et... Ei. Ta tõusis, astus akna juurde ja jäi sinna sõnatuna seisma. Kulmud tugevasti kipras, nagu surmtõsine, vaatas ta üksisilmi kuhugi aastate taha — pilk tume ja tuliterav, kummaliselt sissepoole pööratud.

Mari-Elts käis kõigepealt paaris toidupoes ja ostis suure kandekoti päris silmini täis, sest Sorguta poekeses polnud pea kunagi ei kaerahelbeid ega mannat, riisist rääkimata. Suhkrutki oli harva, jahu juhuslikult. Toidukraami kogus palju ja ta mõtles nõrduvalt, et nüüd on käimised käidud, kuna kõhukat kotti igale poole kaasa vedada pole mõtet, ei jaksagi.

Mari-Elts kaalus hetke ja leidis enda arvates hea lähenduse — viib koti rajoonikomiteesse, jätab sekretäri hoole alla. Kui Kustas oma jutud aetud saab, küll talle kott siis kätte torgatakse. Seni aga jõuab otsida Marikesele saapaid ja karupükse, talveks on tingimata vaja sooje rõivaid.

Ta oli juba üsna rajoonikomitee lähedal, kui märkas, et nende kolhoosi auto seisab kohtumispaigal. Jah, juht oli üle ootuste kiiresti hakkama saanud, kenake koorem paistis autokastist. Ta võttis kandekoti enda juurde kabiini; tema kuhugi minna ei kavatsenud, tahtis hoopis, nagu ta ütles, kulmu natukeseks looja lasta. Oli öösel kehvasti maganud, nüüd teeb siin puudujäägi taha. Noorik mingu rahumeeli ja käigu oma käike, aega on.

Tõtakal sammul astudes möödus Mari-Elts väikesest puudesalust, mis suurustledes pargi nime kandis — ja peatus äkki. Ta vist koguni ei hinganud — jah, tõepoolest mitte, kuna kartis, et see, kes praegu ta lähedal seisab, viimaks haihtub.

Mari-Eltsule vaatasid vastu hallid, väga tuttavad silmad. Esmahetkel üllatunult, siis rõõmsalt, nüüd erilise soojusega.

Nad olid väga lähestikku, Mari-Elts ja Roland, haaratud imepärasest lummusest. Jääks see hell viiv sajandiks kestmal

«Mu kallid...»

Mari-Elts ulatas mõlemad käed, Roland hoidis neid hulk aega.

«Tule,» kutsus ta viimaks — ja Mari-Elts ei küsinud, kuhu. Nad sammusid kõrvu, nagu ilmaammu kokku leppinud, et lähevad koos. Roland lisas sammu, Mari-Elts samuti ja kumbki ei öelnud ainsatki sõna.

Mööduti restoranist, veidi hiljem kiriklast, pöörati ikka väiksematele ja väiksematele kõrvaltänavatele — ja siis lükkas Roland koduvärava Mari-Eltsu ees lahti.

Maja oli naabruses asuvaist märksa suurem. Ah jaa, meenus Mari-Eltsule, Roland laskis teha uhke juurdeehitise... kellegi jaoks... Elamu oli kaetud helehalli pritskrohviga, aknaraamid helevalged, ääristatud kitsa punase triibuga, katus uhkeldas puhtatooniliste oranžpunaste kividega. Kui ilus!

Aed oli sügislehtedest puhtaks riisutud, teeservas õitsesid veel mõned hilised tumepunased astrid.

Juba avas Roland ukse. Enne, kui Mari-Elts jõudis üle läve astuda, haaras Roland ta ootamatult kätele ja viis süles majja. Pani esikus nii ettevaatlikult maha, nagu oleks Mari-Elts õhknast portselanist ja võiks iga hetk puruneda.

«Tere tulemast koju, Mari-Elts.»

«Miks sa niiviisi, Roland...?»

«Tahtsin seda teha päeval, mil tulla lubasid ja tulemata jätsid — Jaanipäeval. Elu on palju õnnelikum, kui mees oma naise süles tuppa toob.»

«Täna see ju ei sobinud hoopiski.»

«Siiski, mu kallid. Tulid esmakordselt, mina aga pean kinni vanadest headest kommetest. Ja siin on sinu kodu, kuhu sa võid igal hetkel tulla — et jääda.»

«Oh... Ma pean kohe ära minema... ma ei...»

«Jah, ma tean,» rahustas Roland ja püüdis naeratada, aga veel oli ta ootamatust kohtumisest sedavõrd õnnelik ja vapustatud, et huulenurgad ei kuulanud sõna, kippusid võbelema. «Palun vaid, et sa oma kodus... et sa meie kodus...»

Mari-Elts tõstis keelavalt käe, Roland taltus.

«Vabanda,» Roland võttis kähku mantli seljast, aitas Mari-Eltsu, riputas rõivad seinakappi riidepuule. «Vaata ehk maja üle, annad oma hinnangu?»

Esik oli hästi rõõmus oma heledate seinte, suure peegli ja kena ovaalse lauakesega.

«Vasakule jääb tädi elamine-olemine, endisaegne osa,» selgitas Roland.

«Tahaksin tädile tere öelda.»

«Ta läks tohtri juurde, küllap tuleb õige pea. Otse on köök, edasi vannituba... neid uurime hiljem. Kõigepealt tahaksin sulle näidata uut tiiba, mille ma ehitasin, kui lootsin, et...» Ta lükkas lahti paremale viiva laia, kiiskavvalgeks lakitud ukse. «Palun!»

Mari-Elts seisatas künnisel. Midagi nii ilusat polnud ta kunagi varem näinud. Suurest, peaaegu põrandani ulatuvast aknast paistis päike sisse, muutis avara ruumi eriti säravaks ja pidulikuks. Lagi oli kreemikas, seinad paar tooni tumedamad. Imepeente, üksikute kuldsete lehtedega tapeet oli erakordselt kaunis, suurepäraselt sobisid sellega paar kullatud raamis õlimaali — aga neid polnud mahti pikemalt silmitseda, sest Roland võttis tal ettevaatlikult käest ja viis endaga kaasa.

Teine tuba oli eelmisest väiksem, aga samuti heledates toonides ja tundus eriti hubane. Pruuni pehmemustrilise riidega kaetud kušett, põrandal suur samblaroheline vaip, akna all kirjutuslaud, selle kõrval madalam kitsas lauake kirjutusmasinaga. Paar kušetiga sobivat tugitooli, akna ees rikkalikes voltides hele kardin, seintel maalid, nurgas tumepruun läikiv kõrge vitriinkapp raamatutega... Kui ilus, imeilus!

«Sellest pidi saama meie magamistuba, aga...» Roland ohkas. «Jah, sina õnnetuseks ei tulnud. Nüüd on see mul tööruumiks ja siin ma ka magan. Kogu mu tegevus on koondunud siia, nimelt siia...»

Mari-Elts püüdis end koguda ja läks tagasi elutuppa, istus suurde mugavasse tugitooli. Kornelite pere au ja uhkus, hinnaline toretsev mööbel, mis nüüd jälle kastidesse pakituna oma aega ootab — millist aega?, jõudis Mari-Elts endalt küsida — jah, see ei saanud siinsele ligilähedalegi. Elutoas hõljus mingi tabamatu õrn-kreemikas soojus. Neli tugitooli ja diivan olid heledad, pressitud mustriaga. Diivanilaua saledad jalad hoidsid paksu klaasplaati ja Mari-Elts märkas, et Roland läbi selle teda silmitses — kleit oli põlvedelt õige kõrgele taganenud. Kärmesti tõmbas Mari-Elts kleidiserva allapoole, punastas.

«Tohin ma sulle midagi pakkuda?» küsis Roland. «Võib-olla klaasi veini?»

«Ei, aitäh,» tõrjus Mari-Elts peaaegu hirmunult. «Ma pean minema, mul pole üldse aega...»

«Ma ju ei sunni, mu kallis.» Roland istus Mari-Eltsu vastu, ei pööranud temalt pilku. «Vabanda mu avameelsust, aga sa oled veelgi kaunimaks muutunud. Millega seda seletada? Sa ei tööta enam?»

«Kõik on vanaviisi. Elan endiselt Hallikivil, töotan vasikalaudas. Sa eksid, olen nagu ikka — igapäevane, harilik.»

Vaikus.

Mari-Elts imetles suure vaiba kõrvalt paistvat põrandat. Parkett, hele ja puhas, läikima poonitud... Hallikivil on kambripõrand inetust laudadest, laiad praod vahel, ja kaetud on see koleda tumepruuni värviga. Seni polnud veel viga, vaip peitis inetuse enda alla. Kui aga katus hakkas läbi sadama, tuli vaip kokku rullida, et see hoopis hukka ei läheks. Ja põrandalt pidi ikka ja jälle korjama roostepruuni vett, mis maha ladises... Korstna kõrvalt imbus kah sisse ja mööda ahjukülge nõrgus vastik, nätske, pigipruun vedelik, kleepus käte ja põrandalapi külge ja... Hea, et Kustas katuse parandamisega enam-vähem toime tuli, pani kiirustades mingid plekitükid kahtlastele kohtadele peale, sindleid polnud nii äkki kusagilt võtta. Aga veel ei julge vaipa maha laotada, ikka on tunne, et kohe kuuled jälle tüütut, hingsalvavat heli — tilks, tilks, tilks...

Siin ei hakka katus iial läbi jooksuma, oh ei.

Lausa uskumatu, kui heledad ja rõõmsad on toad... Ja päikegi paistab?

Hallikivil on päevast päeva pime ja sünge, niiskuse ja läpaleha vastu ei oska midagi ette võtta. Kõetud saab palju, kuid abi on sellest vähe. Ja et tuppä päike paistaks? Ei, Sorguta külas on paksu sitke poriga sügis, pime ja trööstitu, päike oma kiirtega nende juurde ei ulatu. Hea, et Kustas elektri sisse tõi, vähemalt seegi...

Kustas...?

«Räägi endast,» palus Roland. «Põhjalikult, mind huvitab iga pisiasia.»

«Ei, pigem sina,» vaidles Mari-Elts. «Läheb sul hästi? Töö edeneb?»

«Elan halvasti. Sellele vaatamata olen ma suutnud end tööle sundida, imelik küll.»

«Edukalt, tagajärjekalt?»

«Vara on midagi öelda, minu viimast tööd praegu loetakse.»

«Jutustus? Või jälle filmistsenaarium?»

«Ei, näidend.»

«Oi, soovin õnne!» Mari-Elts tajus mingit imelikku, seletamatut pettumuseviirgu. Roland ei leinagi teda eriti, kui suudab hästi töötada?

«Vara, mu kallis...» Ta nagu luges Mari-Eltsu mõtteid. «Ega see kergelt ei tulnud. Mõtlesin, et ma ei tõuse enam kunagi jalgele, kui sa mu Jaanipäeval hoolimatult metsateele jätsid...»

«Muud võimalust ei olnud, Roland.»

«Jah, tagantjärele suudan ma sind isegi juba veidi mõista. Kuigi jään selle juurde, et ma ei pea õigeks sinu vaprat eneseohverdamist, sest sa lõhkusid ju...»

«Tean,» katkestas Mari-Elts. «Parem, kui me sellest ei räägi.»

«Ma ei ole sind kuude viisi näinud, ja nüüd ei luba sa midagi öelda, ehkki mul hinges vahetpidamata närib... Teda sa hoiad, aga mind? Miks pean mina piinlema?»

Mari-Elts ei vastanud.

«Sa näed, millise rõõmuga meie pesakest ehitasin, kui väga ma sind ootas. Ootan veelgi,» lisas Roland, hää kummaliselt madal. «Ma ei jäta lootust, et ühel päeval siiski tuled. Sa ju tuled, jah...?»

Mari-Elts teadis hästi, et peab vastu vaidlema, otsustas kohe tõusta ja lahkuda — aga ei öelnud ainsatki sõna, ja istus edasi tugitoolis, mis teda mõnusalt oma pehmes süles hoidis. Ei taha mõeldagi, et peab minema...

Kuhu...? Miks? Jälle sellesse inetusse hütti, kus täna jah vesi põrandale ei saja, sest pole vihmane ilm — aga keegi ei ütle, et parandatud koha kõrvalt homme uue sajuga jälle räpased nired tuppä ei tüki...

Ta silmitses vargsi Rolandit. Tundus, et mees on kõhnemaks jäänud. Kurvastusest?

«Olid sa vahepeal haige?»

«Ei, miks sa nii arvad?»

«Tundud nagu pisut väsinud.»

«Ei, haige ma ei olnud. Aga jöin. Meeleheitest. Jah, päris mitu aega järjest, nädalate viisi.»

«See vist ei aita.»

«Polnud vigagi, kui kõvad kraadid sees. Kippusid need lahtuma, valasin kohe uued asemele. Ja oleksin seda teinud vist tänase päevani, kui üks hea hing mind mõistusele poleks raputanud. Ma ei tea, kas minust üldse asja saab — aga kui, siis üksnes tänu sellele targale, südamlikule inimesele.»

«Hea, et ta sind aidata suutis... ja oskas. Näed, Roland, elu läheb sul kenasti edasi, maailm ei varisenud kokku. Tuleb ainult mõistlik olla.»

«Jah, seda me ju vapralt olemegi — niihästi mina kui ka sina. Aga mida me sellega võidame? Kaotame, mu kallis, ainult kaotame. Päevad ilma sinuta on raisatud aeg, tühjalt elatud. Oleme alles noored, tõsi — ent homme siiski jälle päeva võrra vanemad, ja ülehomme... Ajalt ei saa iial midagi tagasi, oled sa sellele mõelnud? Elu on kõigil ainus, ka sinul ja minul. On meil õigust selle otsast rahumeeli tükke lõigata — teiste heaks? Endile jääb ju aina vähem ja vähem...»

Mari-Elts vaatas veel kord Rolandit, hellitas pilguga ta tihedaid juukseid, tarku kuuma pilguga silmi, mehiste enesekindlat lõuga, ilusa lõikega huuli... ja tõusis. Kauem ei tohi siin olla, Rolandit näha — ei tohi!

Ka mees tõusis.

«Juba?» küsis ta pettunult. «Miks sa kiirustad? Viim su hiljem autoga Sorgutale, meile jääks natukenegi veel aega koos olla. Tohib?»

«Ei. Kustasel oli asjaajamist, nüüd ta ootab mind. Ma ei taha, et ta muretses hakkab.»

«Kustas, aina Kustas!» Rolandi hääl oli solvumisest kare. «Aga mina, Mari-Elts? Mis saab minust? Ja veel tähtsam, palju tähtsam — mis saab sinust, väikesest Marikesest, meie armastusest? Mille nimel sa kõik ohverdada?»

Mari-Elts seisatas uksele ja silmitses elutuba erilise, pika pilguga, et kõike täpselt meelde jätta, üksikasjadeni — ta ei näe seda ju enam kunagi.

Roland tunnetas Mari-Eltsu sõnatut nukrust.

«Ära vaata sel kombel, nagu jätaksid meie koduga hüvasti,» palus ta. «Tee näoke rõõmsaks, kallis. Tuled ju õige pea, et jääda? Siia, oma koju...?»

«Roland...» Mari-Eltsu hääl oli õrn nagu hingus. «Küll teed sa meie lahkumise jälle raskeks...»

«Miks lahkumise? Kandsin su kätel üle künnise — usu, sellel on võlujõud, mis sind siia jätab, alatiseks... mu armas, mu väike haldjas...»

Mari-Elts sulges silmad, et viibida veel hetkeks muinasjutus, mille järele ta ikka ja alati igatsema jääb, elu lõpuni. Kui ei avakski enam silmi? Ei mõtlekski kohustustele, ei lähemski...

Taevas halasta!

Mari-Elts raputas end mõistusele. Ta haaras Rolandilt abi ootamata mantli, tõmbas selga, otsis kübara ja kindad, võttis käekoti ja kiirustas ukse juurde, avas selle. Tahtis väljuda, ent ei raatsinud. Ta nõjatus uksepiidale, silmad poolsuletud.

«Armastan sind meeletult, kallis...» Roland lähenes, oli juba üsna tema juures, sosistas talle ärevalt kõrva: «Armastan...»

Mari-Elts teadis, et peaks otsekohe ummisjalu põgenema — aga oli imeliselt meeldiv, kui Roland teda õrnalt põsele suudles.

«Kallis,» sosistas mees kuumalt, «Mari-Elts...?»

Mari-Elts raputas pead.

Ma lähen kohe ära, ütles ta endale. Lähen otsekohe ja ei tule siia enam kunagi. Ei tohigi tulla, see on ohtlik, rangelt keelatud, toob kaasa suure õnnetuse. Ma lähen, mind oodatakse. Mind... oodatakse...

Jah, Kustas on auto juures, vaatab murelikult ringi. Ta on hea, talle ei tohi haiget teha. Kustas...

«Oled mulle kõik, Mari-Elts — armastus, õnn, elu! Mu väike haldjas...» Rolandi embus oli imehell — ja pööraselt tugev.

«Roland...?» Meeletu uim kasvas, kippus jäägitult oma võimuse haarama.

Mari-Elts võpatas. Kuidas siis, ma olen veel ikka Rolandi juures? Aga Kustas... ootab...

«Armastan sind... armastan...»

Ei tohi ju ometi... ei...?

Kustas jalutas auto juures edasi-tagasi. Juht tukkus kabii-
nis, suur kandekott kõrval — Mari-Eltsu aga ei olnud. Kuhu ta ometi jääb? Kokkulepitud aeg on juba ammu möödas. Ta pidi vaid paaris kaupluses käima, ei muud. Vast unustas, et lubas täpselt kohal olla? Ei usu, Mari-Elts on sõnapidaja.

Miks ta ometi ei tule...?

Kustase mõtetes vilksasid äsjased jutukatked. Tähve Matteuse tagasijõudmisest kuuldes muutus Arno millegipärast nii sõna-
ahtraks ja süngeks, et tundus õigem head päeva soovida ja ta

üksinda jätta. Arupidamine jäi poolikuks, lahenduste otsimine lausa õhku rippuma. Mõru ummiku tunnetus aina süvenes, peas raiusid kui marupolkat trampides tänase-homse piinavalt rasked mured. Juba nädala pärast tuleb astuda kohtulaua ette. Võlg tahab tasumist — ja järgi ei jää rublatki. Mis näoga ta inimestele silma vaatab? Ja nemad talle...? Kas Arno leiab lähemal päevil lahenduse, suudab ta aidata?

Mõttepiltide hulka sügenes hetkeks kui väikvalgel Roland Kriisa, jalutas pikkamööda üle tänava, lonkis kuhugi. Nüüd aga kerkis silme ette August Kilgi pidulik nägu; mees püüdis kartulite päästmise õhtul rõõmsalt kõnet pidada. Remma pere-mehe nimetas vist midagi tublist kaptenist ja kinnitas, et kolhoosi-laev kipub vägisi põhja vajuma.

Aga kes vaatab süüdistaval, etteheitval pilgul? Eks tragi vanamemm oma tarkade, elu näinud silmadega...

...inimesed ootavad leiba, teie aga annate kivi... ikka ja jälle kivi...

Kui valusad sõnad — ja kui õiged.

Kustas uuris ärevalt kella ja heitis otsiva pilgu piki tänavat taas nii kaugele, kui silm vähegi ulatus.

Mari-Eltu ei olnud.

Ja ehkki Kustas seda kogu jõust tõrjuda püüdis, hakkas kusagi südamesopis tasapisi pead tõstma seletamatu ängistus, masendavalt valus hirm, nagu jääks ta õige pea millestki väga väärtuslikust lõplikult ilma.

Millest ometi? Ja lõplikult...?

Kolmanda raamatu lõpp.

Välja antud autori kulu ja kirjadega.